។ នមោ តស្ស ភគវតោ អរហតោ សម្មាសម្ពុទ្ធស្ស។

អភិធម្មបិដកេ

អដ្ឋសាលិនី នាម

ធម្មសង្គណី-អដ្ឋកថា

គន្ថារម្ភកថា

ករុណា វិយ សត្តេសុ, បញ្ញា យស្ស មហេសិនោ;
ញេយ្យធម្មេសុ សព្ពេសុ, បវត្តិត្ថ យថារុចិ។

ទយាយ តាយ សត្តេសុ, សមុស្សាហិតមានសោ;
បាដិហីរាវសានម្ហិ, វសន្តោ តិទសាលយេ។

បារិច្ឆត្តកមូលម្ហិ, បណ្ឌុកម្ពលនាមកេ;
សិលាសនេ សន្និសិន្នោ, អាទិច្ចោវ យុគន្ធរេ។

ចក្កវាឡសហស្សេហិ, ទសហាគម្ម សព្ពសោ;
សន្និសិន្នេន ទេវានំ, គណេន បរិវារិតោ។

មាតរំ បមុខំ កត្វា, តស្សា បញ្ញាយ តេជសា;
អភិធម្មកថាមគ្គំ, ទេវានំ សម្បវត្តយិ។

តស្ស បាទេ នមស្សិត្វា, សម្ពុទ្ធស្ស សិរីមតោ;
សទ្ធម្មញ្ចស្ស បូជេត្វា, កត្វា សង្ឃស្ស ចញ្ជលឹ។

និបច្ចការស្សេតស្ស, កតស្ស រតនត្តយេ;
អានុភាវេន សោសេត្វា, អន្តរាយេ អសេសតោ។

វិសុទ្ធាចារសីលេន, និបុណាមលពុទ្ធិនា;
ភិក្ខុនា ពុទ្ធឃោសេន, សក្កច្ចំ អភិយាចិតោ។

យំ ទេវទេវោ ទេវានំ, ទេសេត្វា នយតោ បុន;
ថេរស្ស សារិបុត្តស្ស, សមាចិក្ខិ វិនាយកោ។

អនោតត្តទហេ កត្វា, ឧបដ្ឋានំ មហេសិនោ;
យញ្ច សុត្វាន សោ ថេរោ, អាហរិត្វា មហីតលំ។

ភិក្ខូនំ បយិរុទាហាសិ, ឥតិ ភិក្ខូហិ ធារិតោ;
សង្គីតិកាលេ សង្គីតោ, វេទេហមុនិនា បុន។

តស្ស គម្ភីរញាណេហិ, ឱគាឡ្ហស្ស អភិណ្ហសោ;
នានានយវិចិត្តស្ស, អភិធម្មស្ស អាទិតោ។

យា មហាកស្សបាទីហិ, វសីហិដ្ឋកថា បុរា;
សង្គីតា អនុសង្គីតា, បច្ឆាបិ ច ឥសីហិ យា។

អាភតា បន ថេរេន, មហិន្ទេនេតមុត្តមំ;
យា ទីបំ ទីបវាសីនំ, ភាសាយ អភិសង្ខតា។

អបនេត្វា តតោ ភាសំ, តម្ពបណ្ណិនិវាសិនំ;
អារោបយិត្វា និទ្ទោសំ, ភាសំ តន្តិនយានុគំ។

និកាយន្តរលទ្ធីហិ, អសម្មិស្សំ អនាកុលំ;
មហាវិហារវាសីនំ, ទីបយន្តោ វិនិច្ឆយំ។

អត្ថំ បកាសយិស្សាមិ, អាគមដ្ឋកថាសុបិ;
គហេតព្ពំ គហេត្វាន, តោសយន្តោ វិចក្ខណេ។

កម្មដ្ឋានានិ សព្ពានិ, ចរិយាភិញ្ញា វិបស្សនា;
វិសុទ្ធិមគ្គេ បនិទំ, យស្មា សព្ពំ បកាសិតំ។

តស្មា តំ អគ្គហេត្វាន, សកលាយបិ តន្តិយា;
បទានុក្កមតោ ឯវ, ករិស្សាមត្ថវណ្ណនំ។

ឥតិ មេ ភាសមានស្ស, អភិធម្មកថំ ឥមំ;
អវិក្ខិត្តា និសាមេថ, ទុល្លភា ហិ អយំ កថាតិ។

និទានកថា

តត្ថ កេនដ្ឋេន **អភិធម្មោ?** ធម្មាតិរេកធម្មវិសេសដ្ឋេន។ អតិរេកវិសេសត្ថទីបកោ ហេត្ថ ‘អភិ’-សទ្ទោ។ “ពាឡ្ហា មេ ទុក្ខា វេទនា អភិក្កមន្តិ នោ បដិក្កមន្តិ” (ម. និ. ៣.៣៨៤; សំ. និ. ៥.១៩៥) “អភិក្កន្តវណ្ណា”តិអាទីសុ (សំ. និ. ១.១-២) វិយ។ តស្មា យថា សមុស្សិតេសុ ពហូសុ ឆត្តេសុ ចេវ ធជេសុ ច យំ អតិរេកប្បមាណំ វិសេសវណ្ណសណ្ឋានញ្ច ឆត្តំ, តំ ‘អតិច្ឆត្ត’ន្តិ វុច្ចតិ, យោ អតិរេកប្បមាណោ នានាវិរាគវណ្ណវិសេសសម្បន្នោ ច ធជោ សោ ‘អតិធជោ’តិ វុច្ចតិ, យថា ច ឯកតោ សន្និបតិតេសុ ពហូសុ រាជកុមារេសុ ចេវ ទេវេសុ ច យោ ជាតិភោគយសឥស្សរិយាទិសម្បត្តីហិ អតិរេកតរោ ចេវ វិសេសវន្តតរោ ច រាជកុមារោ សោ ‘អតិរាជកុមារោ’តិ វុច្ចតិ, យោ អាយុវណ្ណឥស្សរិយយសសម្បត្តិអាទីហិ អតិរេកតរោ ចេវ វិសេសវន្តតរោ ច ទេវោ សោ ‘អតិទេវោ’តិ វុច្ចតិ, តថារូបោ ព្រហ្មាបិ ‘អតិព្រហ្មា’តិ វុច្ចតិ, ឯវមេវ អយម្បិ ធម្មោ ធម្មាតិរេកធម្មវិសេសដ្ឋេន **‘អភិធម្មោ’**តិ វុច្ចតិ។

សុត្តន្តញ្ហិ បត្វា បញ្ចក្ខន្ធា ឯកទេសេនេវ វិភត្តា, ន និប្បទេសេន; អភិធម្មំ បត្វា បន សុត្តន្តភាជនីយអភិធម្មភាជនីយបញ្ហាបុច្ឆកនយានំ វសេន និប្បទេសតោ វិភត្តា។ តថា ទ្វាទសាយតនានិ, អដ្ឋារស ធាតុយោ, ចត្តារិ សច្ចានិ, ពាវីសតិន្ទ្រិយានិ, ទ្វាទសបទិកោ បច្ចយាការោ។ កេវលញ្ហិ ឥន្ទ្រិយវិភង្គេ សុត្តន្តភាជនីយំ នត្ថិ, បច្ចយាការេ ច បញ្ហាបុច្ឆកំ នត្ថិ។ សុត្តន្តញ្ច បត្វា ចត្តារោ សតិបដ្ឋានា ឯកទេសេនេវ វិភត្តា, ន និប្បទេសេន; អភិធម្មំ បត្វា បន តិណ្ណម្បិ នយានំ វសេន និប្បទេសតោវ វិភត្តា។ តថា ចត្តារិ សម្មប្បធានានិ, ចត្តារោ ឥទ្ធិបាទា, សត្ត ពោជ្ឈង្គា, អរិយោ អដ្ឋង្គិកោ មគ្គោ, ចត្តារិ ឈានានិ, ចតស្សោ អប្បមញ្ញាយោ, បញ្ច សិក្ខាបទានិ, ចតស្សោ បដិសម្ភិទា។ កេវលញ្ហេត្ថ សិក្ខាបទវិភង្គេ សុត្តន្តភាជនីយំ នត្ថិ។ សុត្តន្តំ បត្វា ច ញាណំ ឯកទេសេនេវ វិភត្តំ ន និប្បទេសេន; តថា កិលេសា។ អភិធម្មំ បត្វា បន “ឯកវិធេន ញាណវត្ថុ”តិអាទិនា (វិភ. ៧៥១) នយេន មាតិកំ ឋបេត្វា និប្បទេសតោវ វិភត្តំ។ តថា ឯកកតោ បដ្ឋាយ អនេកេហិ នយេហិ កិលេសា។ សុត្តន្តំ បត្វា ច ភូមន្តរបរិច្ឆេទោ ឯកទេសេនេវ វិភត្តោ, ន និប្បទេសេន; អភិធម្មំ បន បត្វា តិណ្ណម្បិ នយានំ វសេន ភូមន្តរបរិច្ឆេទោ និប្បទេសតោវ វិភត្តោ។ ឯវំ ធម្មាតិរេកធម្មវិសេសដ្ឋេន អភិធម្មោតិ វេទិតព្វោ។

បករណបរិច្ឆេទតោ បនេស ធម្មសង្គណីវិភង្គធាតុកថាបុគ្គលបញ្ញត្តិកថាវត្ថុយមកបដ្ឋានានំ សត្តន្នំ បករណានំ វសេន ឋិតោ។ អយមេត្ថ អាចរិយានំ សមានកថា។ វិតណ្ឌវាទី បនាហ – ‘កថាវត្ថុ កស្មា គហិតំ? ននុ សម្មាសម្ពុទ្ធស្ស បរិនិព្ពានតោ អដ្ឋារសវស្សាធិកានិ ទ្វេ វស្សសតានិ អតិក្កមិត្វា **មោគ្គលិបុត្តតិស្សត្ថេរេនេតំ** ឋបិតំ? តស្មា សាវកភាសិតត្តា ឆឌ្ឌេថ ន’ន្តិ។ ‘កឹ បន ឆប្បករណានិ អភិធម្មោ’តិ? ‘ឯវំ ន

វទាមី’តិ។ ‘អថ កឹ វទេសី’តិ។ ‘សត្តប្បករណានី’តិ។ ‘កតរំ គហេត្វា សត្ត ករោសី’តិ? ‘មហាធម្មហទយំ នាម អត្ថិ, ឯតេន សហ សត្តា’តិ។ ‘មហាធម្មហទយេ អបុព្ពំ នត្ថិ, កតិបយាវ បញ្ហាវារា អវសេសា, កថាវត្ថុនាវ សទ្ធឹ សត្តា’តិ។ ‘នោ កថាវត្ថុនា, មហាធាតុកថា នាម អត្ថិ, តាយ សទ្ធឹ សត្តា’តិ។ ‘មហាធាតុកថាយំ អបុព្ពំ នត្ថិ, អប្បមត្តិកាវ តន្តិ អវសេសា។ កថាវត្ថុនាវ សទ្ធឹ សត្តា’តិ។

សម្មាសម្ពុទ្ធោ ហិ សត្តប្បករណានិ ទេសេន្តោ កថាវត្ថុំ បត្វា យា ឯសា បុគ្គលវារេ តាវ ចតូសុ បញ្ហេសុ ទ្វិន្នំ បញ្ចកានំ វសេន អដ្ឋមុខា វាទយុត្តិ តំ អាទឹ កត្វា សព្ពកថាមគ្គេសុ អសម្បុណ្ណភាណវារមត្តាយ បាឡិយា មាតិកំ ឋបេសិ។ សា បនេសា “បុគ្គលោ ឧបលព្ភតិ សច្ចិកដ្ឋបរមត្ថេនាតិ។ អាមន្តា។ យោ សច្ចិកដ្ឋោ បរមត្ថោ តតោ សោ បុគ្គលោ ឧបលព្ភតិ សច្ចិកដ្ឋបរមត្ថេនាតិ។ នហេវំ វត្តព្ពេ។ អាជានាហិ និគ្គហំ…បេ…. បុគ្គលោ នុបលព្ភតិ សច្ចិកដ្ឋបរមត្ថេនាតិ។ អាមន្តា។ យោ សច្ចិកដ្ឋោ បរមត្ថោ តតោ សោ បុគ្គលោ នុបលព្ភតិ សច្ចិកដ្ឋបរមត្ថេនាតិ។ នហេវំ វត្តព្ពេ។ អាជានាហិ និគ្គហំ…បេ….។ សព្ពត្ថ បុគ្គលោ ឧបលព្ភតិ សព្ពត្ថ បុគ្គលោ នុបលព្ភតិ, សព្ពទា បុគ្គលោ ឧបលព្ភតិ សព្ពទា បុគ្គលោ នុបលព្ភតិ, សព្ពេសុ បុគ្គលោ ឧបលព្ភតិ សព្ពេសុ បុគ្គលោ នុបលព្ភតិ សច្ចិកដ្ឋបរមត្ថេនា”តិ (កថា. ១៥-១៦) ឯវំ បឋមំ វាទំ និស្សាយ បឋមំ និគ្គហំ, ទុតិយំ និស្សាយ ទុតិយំ …បេ…. អដ្ឋមំ និស្សាយ អដ្ឋមំ និគ្គហំ ទស្សេន្តេន សត្ថារា ឋបិតា។ ឥមិនា នយេន សព្ពត្ថ មាតិកាឋបនំ វេទិតព្ពំ។ តំ បនេតំ មាតិកំ ឋបេន្តោ ឥមំ ទិស្វា ឋបេសិ – មម បរិនិព្ពានតោ អដ្ឋារស វស្សាធិកានំ ទ្វិន្នំ វស្សសតានំ មត្ថកេ **មោគ្គលិបុត្តតិស្សត្ថេរោ** នាម ភិក្ខុ ភិក្ខុសហស្សមជ្ឈេ និសិន្នោ សកវាទេ បញ្ច សុត្តសតានិ បរវាទេ បញ្ចាតិ សុត្តសហស្សំ សមោធានេត្វា ទីឃនិកាយប្បមាណំ កថាវត្ថុប្បករណំ ភាជេស្សតីតិ។

មោគ្គលិបុត្តតិស្សត្ថេរោបិ ឥទំ បករណំ ទេសេន្តោ ន អត្តនោ ញាណេន ទេសេសិ, សត្ថារា បន ទិន្ននយេន ឋបិតមាតិកាយ ទេសេសិ។ ឥតិ សត្ថារា ទិន្ននយេន ឋបិតមាតិកាយ ទេសិតត្តា សកលម្បេតំ បករណំ ពុទ្ធភាសិតមេវ នាម ជាតំ។ យថា កឹ? យថា មធុបិណ្ឌិកសុត្តន្តាទីនិ ។ មធុបិណ្ឌិកសុត្តន្តស្មិញ្ហិ ភគវា “យតោនិទានំ ភិក្ខុ បុរិសំ បបញ្ចសញ្ញាសង្ខា សមុទាចរន្តិ, ឯត្ថ ចេ នត្ថិ អភិនន្ទិតព្ពំ អភិវទិតព្ពំ អជ្ឈោសិតព្ពំ, ឯសេវន្តោ រាគានុសយាន”ន្តិ (ម. និ. ១.២០២) មាតិកំ ឋបេត្វា ឧដ្ឋាយាសនា វិហារំ បាវិសិ។

ធម្មប្បដិគ្គាហកា ភិក្ខូ **មហាកច្ចានត្ថេរំ** ឧបសង្កមិត្វា ទសពលេន ឋបិតមាតិកាយ អត្ថំ បុច្ឆឹសុ។ ថេរោ បុច្ឆិតមត្តកេនេវ អកថេត្វា ទសពលស្ស អបចិតិទស្សនត្ថំ “សេយ្យថាបិ អាវុសោ បុរិសោ សារត្ថិកោ សារគវេសី”តិ (ម. និ. ១.២០៣) សារោបមំ អាហរិត្វា សាររុក្ខោ វិយ ភគវា សាខាបលាសសទិសា សាវកា, “សោ ហាវុសោ ភគវា ជានំ ជានាតិ, បស្សំ បស្សតិ ចក្ខុភូតោ ញាណភូតោ ធម្មភូតោ ព្រហ្មភូតោ វត្តា បវត្តា អត្ថស្ស និន្នេតា អមតស្ស ទាតា ធម្មស្សាមី តថាគតោ”តិ សត្ថារំ ថោមេត្វា បុនប្បុនំ ថេរេហិ យាចិតោ សត្ថារា ឋបិតមាតិកាយ អត្ថំ វិភជិត្វា “អាកង្ខមានា ច បន តុម្ហេ អាយស្មន្តោ ភគវន្តំយេវ ឧបសង្កមិត្វា ឯតមត្ថំ បដិបុច្ឆេយ្យាថ សចេ សព្ពញ្ញុតញ្ញាណេន សទ្ធឹ សំសន្ទិយមានំ សមេតិ គណ្ហេយ្យាថ, នោ ចេ មា គណ្ហិត្ថា”តិ ឥមិនា អធិប្បាយេន “យថា វោ ភគវា ព្យាករោតិ តថា នំ ធារេយ្យាថា”តិ វត្វា ឧយ្យោជេសិ។

តេ សត្ថារំ ឧបសង្កមិត្វា បុច្ឆឹសុ។ សត្ថា ទុក្កថិតំ កច្ចានេនាតិ អវត្វា សុវណ្ណាលិង្គំ ឧស្សាបេន្តោ វិយ គីវំ ឧន្នាមេត្វា សុបុប្ផិតសតបត្តសស្សិរិកំ មហាមុខំ បូរេន្តោ ព្រហ្មស្សរំ និច្ឆារេត្វា សាធុ សាធូតិ ថេរស្ស សាធុការំ ទត្វា “បណ្ឌិតោ, ភិក្ខវេ, មហាកច្ចានោ, មហាបញ្ញោ ភិក្ខវេ មហាកច្ចានោ, មំ ចេបិ តុម្ហេ, ភិក្ខវេ, ឯតមត្ថំ បដិបុច្ឆេយ្យាថ, អហម្បិ តំ ឯវមេវំ ព្យាករេយ្យំ យថា តំ មហាកច្ចានេន ព្យាកត”ន្តិ (ម. និ. ១.២០៥) អាហ។

ឯវំ សត្ថារា អនុមោទិតកាលតោ បដ្ឋាយ ច បន សកលំ សុត្តំ ពុទ្ធភាសិតំ នាម ជាតំ។ **អានន្ទត្ថេរាទីហិ** វិត្ថារិតសុត្តេសុបិ ឯសេវ នយោ។ ឯវមេវ សម្មាសម្ពុទ្ធោ សត្តប្បករណានិ ទេសេន្តោ កថាវត្ថុំ បត្វា វុត្តនយេន មាតិកំ ឋបេសិ។ ឋបេន្តោ ច បន ឥមំ អទ្ទស –

> មម បរិនិព្ពានតោ អដ្ឋារសវស្សាធិកានំ ទ្វិន្នំ វស្សសតានំ មត្ថកេ **មោគ្គលិបុត្តតិស្សត្ថេរោ** នាម ភិក្ខុ ភិក្ខុសហស្សមជ្ឈេ និសិន្នោ សកវាទេ បញ្ច សុត្តសតានិ បរវាទេ បញ្ចាតិ សុត្តសហស្សំ សមោធានេត្វា ទីឃនិកាយប្បមាណំ កថាវត្ថុប្បករណំ ភាជេស្សតីតិ។

មោគ្គលិបុត្តតិស្សត្ថេរោបិ ឥមំ បករណំ ទេសេន្តោ ន អត្តនោ ញាណេន ទេសេសិ, សត្ថារា បន ទិន្ននយេន ឋបិតមាតិកាយ ទេសេសិ។ ឥតិ សត្ថារា ទិន្ននយេន ឋបិតមាតិកាយ ទេសិតត្តា សកលម្បេតំ បករណំ ពុទ្ធភាសិតមេវ ជាតំ។ ឯវំ កថាវត្ថុនាវ សទ្ធឹ សត្ត បករណានិ អភិធម្មោ នាម។

តត្ថ **ធម្មសង្គណីបករណេ** ចតស្សោ វិភត្តិយោ – ចិត្តវិភត្តិ រូបវិភត្តិ និក្ខេបរាសិ អត្ថុទ្ធារោតិ។ តត្ថ កាមាវចរកុសលតោ អដ្ឋ, អកុសលតោ ទ្វាទស, កុសលវិបាកតោ សោឡស, អកុសលវិបាកតោ សត្ត, កិរិយតោ ឯកាទស; រូបាវចរកុសលតោ បញ្ច, វិបាកតោ បញ្ច, កិរិយតោ បញ្ច; អរូបាវចរកុសលតោ ចត្តារិ, វិបាកតោ ចត្តារិ, កិរិយតោ ចត្តារិ; លោកុត្តរកុសលតោ ចត្តារិ, វិបាកតោ ចត្តារីតិ ឯកូននវុតិ ចិត្តានិ ចិត្តវិភត្តិ នាម។ **ចិត្តុប្បាទកណ្ឌ**ន្តិបិ ឯតស្សេវ នាមំ។ តំ វាចនាមគ្គតោ អតិរេកឆភាណវារំ, វិត្ថារិយមានំ បន អនន្តមបរិមាណំ ហោតិ។

តទនន្តរំ ឯកវិធេន ទុវិធេនាតិអាទិនា នយេន មាតិកំ ឋបេត្វា វិត្ថារេន វិភជិត្វា ទស្សិតា រូបវិភត្តិ នាម។ **រូបកណ្ឌ**ន្តិបិ ឯតស្សេវ នាមំ។ តំ វាចនាមគ្គតោ អតិរេកទ្វិភាណវារំ។ វិត្ថារិយមានំ បន អនន្តមបរិមាណំ ហោតិ។

តទនន្តរំ មូលតោ ខន្ធតោ ទ្វារតោ ភូមិតោ អត្ថតោ ធម្មតោ នាមតោ លិង្គតោតិ ឯវំ មូលាទីហិ និក្ខិបិត្វា ទេសិតោ និក្ខេបរាសិ នាម។ សោ –

មូលតោ ខន្ធតោ ចាបិ, ទ្វារតោ ចាបិ ភូមិតោ;
អត្ថតោ ធម្មតោ ចាបិ, នាមតោ ចាបិ លិង្គតោ;
និក្ខិបិត្វា ទេសិតត្តា, និក្ខេបោតិ បវុច្ចតិ។

និក្ខេបកណ្ឌន្តិបិ តស្សេវ នាមំ។ តំ វាចនាមគ្គតោ តិមត្តភាណវារំ។ វិត្ថារិយមានំ បន អនន្តមបរិមាណំ ហោតិ។

តទនន្តរំ បន តេបិដកស្ស ពុទ្ធវចនស្ស អត្ថុទ្ធារភូតំ យាវ សរណទុកា និក្ខិត្តំ **អដ្ឋកថាកណ្ឌំ** នាម។ យតោ មហាបករណិយា ភិក្ខូ មហាបករណេ គណនចារំ អសល្លក្ខេន្តា គណនចារំ សមានេន្តិ។ តំ វាចនាមគ្គតោ ទ្វិមត្តភាណវារំ។ វិត្ថារិយមានំ បន អនន្តមបរិមាណំ ហោតិ។

ឥតិ សកលម្បិ ធម្មសង្គណីបករណំ វាចនាមគ្គតោ អតិរេកតេរសមត្តភាណវារំ។ វិត្ថារិយមានំ បន អនន្តមបរិមាណំ ហោតិ។ ឯវមេតំ –

ចិត្តវិភត្តិ រូបញ្ច, និក្ខេបោ អត្ថជោតនា;
គម្ភីរំ និបុណំ ឋានំ, តម្បិ ពុទ្ធេន ទេសិតំ។

តទនន្តរំ **វិភង្គប្បករណំ** នាម។ តំ ខន្ធវិភង្គោ អាយតនវិភង្គោ ធាតុវិភង្គោ សច្ចវិភង្គោ ឥន្ទ្រិយវិភង្គោ បច្ចយាការវិភង្គោ សតិបដ្ឋានវិភង្គោ សម្មប្បធានវិភង្គោ ឥទ្ធិបាទវិភង្គោ ពោជ្ឈង្គវិភង្គោ មគ្គង្គវិភង្គោ ឈានវិភង្គោ អប្បមញ្ញាវិភង្គោ សិក្ខាបទវិភង្គោ បដិសម្ភិទាវិភង្គោ ញាណវិភង្គោ ខុទ្ទកវត្ថុវិភង្គោ ធម្មហទយវិភង្គោតិ អដ្ឋារសវិធេន វិភត្តំ។

តត្ថ ខន្ធវិភង្គោ សុត្តន្តភាជនីយអភិធម្មភាជនីយបញ្ហបុច្ឆកានំ វសេន តិធា វិភត្តោ។ សោ វាចនាមគ្គតោ បញ្ចមត្តភាណវារោ, វិត្ថារិយមានោ បន អនន្តោ អបរិមាណោ ហោតិ។ តតោ បរំ អាយតនវិភង្គាទយោបិ ឯតេហេវ តីហិ នយេហិ វិភត្តា។ តេសុ អាយតនវិភង្គោ វាចនាមគ្គតោ អតិរេកភាណវារោ, ធាតុវិភង្គោ ទ្វិមត្តភាណវារោ។ តថា សច្ចវិភង្គោ។ ឥន្ទ្រិយវិភង្គេ សុត្តន្តភាជនីយំ នត្ថិ; វាចនាមគ្គតោ បនេស អតិរេកភាណវារមត្តោ។ បច្ចយាការវិភង្គោ ឆមត្តភាណវារោ, បញ្ហបុច្ឆកំ បនេត្ថ នត្ថិ។ សតិបដ្ឋានវិភង្គោ អតិរេកភាណវារមត្តោ; តថា សម្មប្បធាន ឥទ្ធិបាទពោជ្ឈង្គមគ្គង្គវិភង្គា។ ឈានវិភង្គោ ទ្វិភាណវារមត្តោ, អប្បមញ្ញាវិភង្គោ អតិរេកភាណវារមត្តោ។ សិក្ខាបទវិភង្គេបិ សុត្តន្តភាជនីយំ នត្ថិ; វាចនាមគ្គតោ បនេស អតិរេកភាណវារមត្តោ; តថា បដិសម្ភិទាវិភង្គោ។ ញាណវិភង្គោ ទសវិធេន វិភត្តោ; វាចនាមគ្គតោ បនេស តិមត្តភាណវារោ។ ខុទ្ទកវត្ថុវិភង្គោបិ ទសវិធេន វិភត្តោ; វាចនាមគ្គតោ បនេស តិមត្តភាណវារោ។ ធម្មហទយវិភង្គោ តិវិធេន វិភត្តោ; វាចនាមគ្គតោ បនេស អតិរេកទ្វិភាណវារមត្តោ។ សព្ពេបិ វិត្ថារិយមានា អនន្តា អបរិមាណា ហោន្តិ។ ឯវមេតំ វិភង្គប្បករណំ វាចនាមគ្គតោ បញ្ចតីសមត្តភាណវារំ; វិត្ថារតោ បន អនន្តមបរិមាណំ ហោតិ។

តទនន្តរំ **ធាតុកថាបករណំ** នាម។ តំ សង្គហោ អសង្គហោ, សង្គហិតេន អសង្គហិតំ, អសង្គហិតេន សង្គហិតំ, សង្គហិតេន សង្គហិតំ, អសង្គហិតេន អសង្គហិតំ; សម្បយោគោ វិប្បយោគោ, សម្បយុត្តេន វិប្បយុត្តំ, វិប្បយុត្តេន សម្បយុត្តំ, សម្បយុត្តេន សម្បយុត្តំ, វិប្បយុត្តេន វិប្បយុត្តំ; សង្គហិតេន សម្បយុត្តំ វិប្បយុត្តំ; សម្បយុត្តេន សង្គហិតំ អសង្គហិតំ, អសង្គហិតេន សម្បយុត្តំ វិប្បយុត្តំ, វិប្បយុត្តេន សង្គហិតំ អសង្គហិតន្តិ ចុទ្ទសវិធេន វិភត្តំ។ តំ វាចនាមគ្គតោ អតិរេកឆភាណវារមត្តំ, វិត្ថារិយមានំ បន អនន្តមបរិមាណំ ហោតិ។

តទនន្តរំ **បុគ្គលបញ្ញត្តិ** នាម។ សា “ខន្ធបញ្ញត្តិ អាយតនបញ្ញត្តិ ធាតុបញ្ញត្តិ សច្ចបញ្ញត្តិ ឥន្ទ្រិយបញ្ញត្តិ បុគ្គលបញ្ញត្តី”តិ ឆព្ពិធេន វិភត្តា។ សា វាចនាមគ្គតោ អតិរេកបញ្ចភាណវារា; វិត្ថារិយមានា បន អនន្តា អបរិមាណាវ ហោតិ។

តទនន្តរំ **កថាវត្ថុប្បករណំ** នាម។ តំ សកវាទេ បញ្ច សុត្តសតានិ បរវាទេ បញ្ចាតិ សុត្តសហស្សំ សមោធានេត្វា វិភត្តំ។ តំ វាចនាមគ្គតោ ឥទានិ បោត្ថកេ លិខិតំ អគ្គហេត្វា សង្គីតិអារោបិតនយេន ទីឃនិកាយប្បមាណំ, វិត្ថារិយមានំ បន អនន្តមបរិមាណំ ហោតិ។

តទនន្តរំ **យមកំ** នាម។ តំ មូលយមកំ ខន្ធយមកំ អាយតនយមកំ ធាតុយមកំ សច្ចយមកំ សង្ខារយមកំ អនុសយយមកំ ចិត្តយមកំ ធម្មយមកំ ឥន្ទ្រិយយមកន្តិ ទសវិធេន វិភត្តំ។ តំ វាចនាមគ្គតោ វីសភាណវារសតំ, វិត្ថារតោ បន អនន្តមបរិមាណំ ហោតិ។

តទនន្តរំ **មហាបករណំ** នាម។ **បដ្ឋាន**ន្តិបិ តស្សេវ នាមំ។ តំ ហេតុបច្ចយោ អារម្មណបច្ចយោ អធិបតិបច្ចយោ អនន្តរបច្ចយោ សមនន្តរបច្ចយោ សហជាតបច្ចយោ អញ្ញមញ្ញបច្ចយោ និស្សយបច្ចយោ ឧបនិស្សយបច្ចយោ បុរេជាតបច្ចយោ បច្ឆាជាតបច្ចយោ អាសេវនបច្ចយោ កម្មបច្ចយោ វិបាកបច្ចយោ អាហារបច្ចយោ ឥន្ទ្រិយបច្ចយោ ឈានបច្ចយោ មគ្គបច្ចយោ សម្បយុត្តបច្ចយោ វិប្បយុត្តបច្ចយោ អត្ថិបច្ចយោ នត្ថិបច្ចយោ វិគតបច្ចយោ អវិគតបច្ចយោតិ។ បច្ចយវសេន តាវ ចតុវីសតិវិធេន វិភត្តំ។

ឥមស្មិំ បន ឋានេ បដ្ឋានំ សមានេតព្ពំ។ កុសលត្តិកាទយោ ហិ ទ្វាវីសតិ តិកា, នាម ហេតូ ធម្មា នហេតូ ធម្មា...បេ.... សរណា ធម្មា អរណា ធម្មាតិ ឥមេ សតំ ទុកា។ អបរេបិ វិជ្ជាភាគិនោ ធម្មា អវិជ្ជាភាគិនោ ធម្មា...បេ.... ខយេ ញាណំ, អនុប្បាទេ ញាណន្តិ ទ្វាចត្តាលីស សុត្តន្តិកទុកា នាម។ តេសុ ទ្វាវីសតិ តិកា សតំ ទុកាតិ អយំ អាហច្ចភាសិតា ជិនវចនភូតា សព្ពញ្ញុពុទ្ធេន ទេសិតា សត្តន្នំ បករណានំ មាតិកា នាម។

អថាបរេ ទ្វាចត្តាលីស សុត្តន្តិកទុកា កុតោបភវា កេន ឋបិតា កេន ទេសិតាតិ? **ធម្មសេនាបតិសារិបុត្តត្ថេរប្បភវា**, តេន ឋបិតា, តេន ទេសិតាតិ។ ឥមេ ឋបេន្តោ បន ថេរោ ន សាមុក្កំសិកេន អត្តនោ ញាណេន ឋបេសិ។ ឯកុត្តរិយំ បន ឯកនិបាតទុកនិបាតសង្គីតិ ទសុត្តរសុត្តន្តេហិ សមោធានេត្វា អាភិធម្មិកត្ថេរានំ សុត្តន្តំ បត្វា អកិលមត្ថំ ឋបិតា។ តេ បនេតេ ឯកស្មិំ និក្ខេបកណ្ឌេយេវ មត្ថកំ បាបេត្វា វិភត្តា។ សេសដ្ឋានេសុ យាវ សរណទុកា អភិធម្មោ វិភត្តោ។

សម្មាសម្ពុទ្ធេន ហិ អនុលោមបដ្ឋានេ ទ្វាវីសតិ តិកេ និស្សាយ **តិកបដ្ឋានំ** នាម និទ្ទិដ្ឋំ។ សតំ ទុកេ និស្សាយ **ទុកបដ្ឋានំ** នាម និទ្ទិដ្ឋំ។ តតោ បរំ ទ្វាវីសតិ តិកេ គហេត្វា ទុកសតេ បក្ខិបិត្វា **ទុកតិកបដ្ឋានំ** នាម ទស្សិតំ។ តតោ បរំ ទុកសតំ គហេត្វា ទ្វាវីសតិយា តិកេសុ បក្ខិបិត្វា **តិកទុកបដ្ឋានំ** នាម ទស្សិតំ។ តិកេ បន តិកេសុយេវ បក្ខិបិត្វា **តិកតិកបដ្ឋានំ** នាម ទស្សិតំ។ ទុកេ ច ទុកេសុយេវ បក្ខិបិត្វា **ទុកទុកបដ្ឋានំ** នាម ទស្សិតំ។ ឯវំ –

> តិកញ្ច បដ្ឋានវរំ ទុកុត្តមំ,
> ទុកតិកញ្ចេវ តិកទុកញ្ច;
> តិកតិកញ្ចេវ ទុកទុកញ្ច,
> ឆ **អនុលោមម្ហិ** នយា សុគម្ភីរាតិ។ (បដ្ឋា. ១.១.៣៩);

បច្ចនីយបដ្ឋានេបិ ទ្វាវីសតិតិកេ និស្សាយ **តិកបដ្ឋានំ** នាម។ ទុកសតំ និស្សាយ **ទុកបដ្ឋានំ** នាម។ ទ្វាវីសតិតិកេ ទុកសតេ បក្ខិបិត្វា **ទុកតិកបដ្ឋានំ** នាម។ ទុកសតំ ទ្វាវីសតិយា តិកេសុ បក្ខិបិត្វា **តិកទុកបដ្ឋានំ** នាម។ តិកេ តិកេសុយេវ បក្ខិបិត្វា **តិកតិកបដ្ឋានំ** នាម។ ទុកេ ទុកេសុយេវ បក្ខិបិត្វា **ទុកទុកបដ្ឋានំ** នាមាតិ បច្ចនីយេបិ ឆហិ នយេហិ បដ្ឋានំ និទ្ទិដ្ឋំ។ តេន វុត្តំ –

តិកញ្ច បដ្ឋានវរំ ទុកុត្តមំ,
ទុកតិកញ្ចេវ តិកទុកញ្ច;
តិកតិកញ្ចេវ ទុកទុកញ្ច,
ឆ **បច្ចនីយម្ហិ** នយា សុគម្ភីរាតិ។ (បដ្ឋា. ១.១.៤៤);

តតោ បរំ អនុលោមបច្ចនីយេបិ ឯតេនេវ ឧបាយេន ឆ នយា ទស្សិតា។ តេនាហ –

តិកញ្ច បដ្ឋានវរំ ទុកុត្តមំ,
ទុកតិកញ្ចេវ តិកទុកញ្ច;
តិកតិកញ្ចេវ ទុកទុកញ្ច,
ឆ **អនុលោមបច្ចនីយម្ហិ** នយា សុគម្ភីរាតិ។ (បដ្ឋា. ១.១.៤៨);

តទនន្តរំ បច្ចនីយានុលោមេបិ ឯតេហេវ ឆហិ នយេហិ និទ្ទិដ្ឋំ។ តេនាហ –

តិកញ្ច បដ្ឋានវរំ ទុកុត្តមំ,
ទុកតិកញ្ចេវ តិកទុកញ្ច;
តិកតិកញ្ចេវ ទុកទុកញ្ច,
ឆ **បច្ចនីយានុលោមម្ហិ** នយា សុគម្ភីរាតិ។ (បដ្ឋា. ១.១.៥២);

ឯវំ អនុលោមេ ឆ បដ្ឋានានិ, បដិលោមេ ឆ, អនុលោមបច្ចនីយេ ឆ, បច្ចនីយានុលោមេ ឆ បដ្ឋានានីតិ ឥទំ ចតុវីសតិសមន្តបដ្ឋានសមោធានំ បដ្ឋានំ មហាបករណំ នាម។

ឥទានិ ឥមស្ស អភិធម្មស្ស គម្ភីរភាវវិជាននត្ថំ **ចត្តារោ សាគរា** វេទិតព្ពា – សំសារសាគរោ, ជលសាគរោ, នយសាគរោ, ញាណសាគរោតិ។ តត្ថ **សំសារសាគរោ** នាម –

ខន្ធានញ្ច បដិបាដិ, ធាតុអាយតនាន ច;
អព្ពោច្ឆិន្នំ វត្តមានា, សំសារោតិ បវុច្ចតីតិ។

ឯវំ វុត្តំ សំសារវដ្ដំ។ ស្វាយំ យស្មា ឥមេសំ សត្តានំ ឧប្បត្តិយា បុរិមា កោដិ ន បញ្ញាយតិ ឯត្តកានញ្ហិ វស្សសតានំ វា វស្សសហស្សានំ វា វស្សសតសហស្សានំ វា, កប្បសតានំ វា កប្បសហស្សានំ វា កប្បសតសហស្សានំ វា មត្ថកេ សត្តា ឧប្បន្នា, តតោ បុព្ពេ នាហេសុន្តិ វា, អសុកស្ស នាម រញ្ញោ កាលេ ឧប្បន្នា, អសុកស្ស ពុទ្ធស្ស កាលេ ឧប្បន្នា តតោ បុព្ពេ នាហេសុន្តិ វា, អយំ បរិច្ឆេទោ នត្ថិ; “បុរិមា, ភិក្ខវេ, កោដិ ន បញ្ញាយតិ អវិជ្ជាយ, ឥតោ បុព្ពេ អវិជ្ជា នាហោសិ អថ បច្ឆា សមភវី”តិ (អ. និ. ១០.៦១) ឥមិនា បន នយេន សំសារសាគរោ អនមតគ្គោវ។

មហាសមុទ្ទោ បន **ជលសាគរោ** នាមាតិ វេទិតព្ពោ។ សោ ចតុរាសីតិយោជនសហស្សគម្ភីរោ។ តត្ថ ឧទកស្ស អាឡ្ហកសតេហិ វា អាឡ្ហកសហស្សេហិ វា អាឡ្ហកសតសហស្សេហិ វា បមាណំ នាម នត្ថិ ។ អថ ខោ អសង្ខ្យេយ្យោ អប្បមេយ្យោ មហាឧទកក្ខន្ធោត្វេវ សង្ខ្យំ គច្ឆតិ។ អយំ ជលសាគរោ នាម។

កតមោ **នយសាគរោ**? តេបិដកំ ពុទ្ធវចនំ។ ទ្វេបិ ហិ តន្តិយោ បច្ចវេក្ខន្តានំ សទ្ធាសម្បន្នានំ បសាទពហុលានំ ញាណុត្តរានំ កុលបុត្តានំ អនន្តំ បីតិសោមនស្សំ ឧប្បជ្ជតិ។ កតមា ទ្វេ? វិនយញ្ច អភិធម្មញ្ច។ វិនយធរភិក្ខូនញ្ហិ វិនយតន្តឹ បច្ចវេក្ខន្តានំ ទោសានុរូបំ សិក្ខាបទបញ្ញាបនំ នាម – ឥមស្មឹ ទោសេ ឥមស្មឹ វីតិក្កមេ ឥទំ នាម ហោតីតិ សិក្ខាបទបញ្ញាបនំ – អញ្ញេសំ អវិសយោ, ពុទ្ធានមេវ វិសយោតិ។ ឧត្តរិមនុស្សធម្មបេយ្យាលំ បច្ចវេក្ខន្តានំ នីលបេយ្យាលំ បច្ចវេក្ខន្តានំ សញ្ចរិត្តបេយ្យាលំ បច្ចវេក្ខន្តានំ អនន្តំ បីតិសោមនស្សំ ឧប្បជ្ជតិ។ អាភិធម្មិកភិក្ខូនម្បិ ខន្ធន្តរំ អាយតនន្តរំ ធាតុន្តរំ ឥន្ទ្រិយន្តរំ ពលពោជ្ឈង្គកម្មវិបាកន្តរំ រូបារូបបរិច្ឆេទំ សណ្ហសុខុមធម្មំ គគនតលេ តារករូបានិ គណ្ហន្តោ វិយ រូបារូបធម្មេ បព្ពំ បព្ពំ កោដ្ឋាសំ កោដ្ឋាសំ កត្វា វិភជន្តោ ទស្សេសិ វត នោ សត្ថាតិ អភិធម្មតន្តឹ បច្ចវេក្ខន្តានំ អនន្តំ បីតិសោមនស្សំ ឧប្បជ្ជតិ។

ឯវំ ឧប្បត្តិយា បនស្ស ឥទំ វត្ថុបិ វេទិតព្ពំ – **មហាគតិគមិយតិស្សទត្តត្ថេរោ** កិរ នាម មហាពោធិ វន្ទិស្សាមីតិ បរតីរំ គច្ឆន្តោ នាវាយ ឧបរិតលេ និសិន្នោ មហាសមុទ្ទំ ឱលោកេសិ។ អថស្ស តស្មិំ សមយេ នេវ បរតីរំ បញ្ញាយិត្ថ, ន ឱរិមតីរំ, ឩមិវេគប្បភេទសមុគ្គតជលចុណ្ណបរិកិណ្ណោ បន បសារិតរជតបដ្ដសុមនបុប្ផសន្ថរសទិសោ មហាសមុទ្ទោវ បញ្ញាយិត្ថ។ សោ កឹ នុ ខោ មហាសមុទ្ទស្ស ឩមិវេគោ ពលវា ឧទាហុ ចតុវីសតិប្បភេទេ សមន្តបដ្ឋានេ នយមុខំ ពលវន្តិ ចិន្តេសិ។ អថស្ស មហាសមុទ្ទេ បរិច្ឆេទោ បញ្ញាយតិ – អយញ្ហិ ហេដ្ឋា មហាបថវិយា បរិច្ឆិន្នោ, ឧបរិ អាកាសេន, ឯកតោ ចក្កវាឡបព្ពតេន, ឯកតោ វេលន្តេន បរិច្ឆិន្នោ; សមន្តបដ្ឋានស្ស បន បរិច្ឆេទោ ន បញ្ញាយតីតិ សណ្ហសុខុមធម្មំ បច្ចវេក្ខន្តស្ស ពលវបីតិ ឧប្បន្នា។ សោ បីតឹ វិក្ខម្ភេត្វា វិបស្សនំ វឌ្ឍេត្វា យថានិសិន្នោវ សព្ពកិលេសេ ខេបេត្វា អគ្គផលេ អរហត្តេ បតិដ្ឋាយ ឧទានំ ឧទានេសិ –

> អត្ថេវ គម្ភីរគតំ សុទុព្ពុធំ,
> សយំ អភិញ្ញាយ សហេតុសម្ភវំ;
> យថានុបុព្ពំ និខិលេន ទេសិតំ,
> មហេសិនា រូបគតំវ បស្សតីតិ។

អយំ នយសាគរោ នាម។

កតមោ **ញាណសាគរោ**? សព្ពញ្ញុតញ្ញាណំ ញាណសាគរោ នាម។ អយំ សំសារសាគរោ នាម, អយំ ជលសាគរោ នាម, អយំ នយសាគរោ នាមាតិ ហិ អញ្ញេន ន សក្កា ជានិតុំ, សព្ពញ្ញុតញ្ញាណេនេវ សក្កា ជានិតុន្តិ សព្ពញ្ញុតញ្ញាណំ ញាណសាគរោ នាម។ ឥមេសុ ចតូសុ សាគរេសុ ឥមស្មិំ ឋានេ នយសាគរោ អធិប្បេតោ។ ឥមញ្ហិ សព្ពញ្ញុពុទ្ធាវ បដិវិជ្ឈន្តិ។

អយម្បិ ភគវា ពោធិមូលេ និសិន្នោ ‘ឥមំ បដិវិជ្ឈិត្វា ឥមំ វត មេ ធម្មំ ឯសន្តស្ស គវេសន្តស្ស កប្បសតសហស្សាធិកានិ ចត្តារិ អសង្ខេយ្យានិ វីតិវត្តានិ, អថ មេ ឥមស្មិំ បល្លង្កេ និសិន្នេន ទិយឌ្ឍកិលេសសហស្សំ ខេបេត្វា អយំ ធម្មោ បដិវិទ្ធោ’តិ បដិវិទ្ធធម្មំ បច្ចវេក្ខន្តោ សត្តាហំ ឯកបល្លង្កេន និសីទិ។ តតោ តម្ហា បល្លង្កា វុដ្ឋាយ ‘ឥមស្មិំ វត មេ បល្លង្កេ សព្ពញ្ញុតញ្ញាណំ បដិវិទ្ធ’ន្តិ អនិមិសេហិ ចក្ខូហិ សត្តាហំ បល្លង្កំ ឱលោកេន្តោ អដ្ឋាសិ។ តតោ ទេវតានំ ‘អជ្ជាបិ នូន សិទ្ធត្ថស្ស កត្តព្ពកិច្ចំ អត្ថិ, បល្លង្កស្មិញ្ហិ អាលយំ ន វិជហតី’តិ បរិវិតក្កោ ឧទបាទិ។

សត្ថា ទេវតានំ វិតក្កំ ញត្វា តាវទេវ តាសំ វិតក្កវូបសមនត្ថំ វេហាសំ អព្ភុគ្គន្ត្វា យមកបាដិហារិយំ ទស្សេសិ។ មហាពោធិបល្លង្កស្មិញ្ហិ កតបាដិហារិយញ្ច, ញាតិសមាគមេ កតបាដិហារិយញ្ច, បាដិយបុត្តសមាគមេ កតបាដិហារិយញ្ច, សព្ពំ កណ្ឌម្ពរុក្ខមូលេ កតយមកបាដិហារិយសទិសមេវ អហោសិ។ ឯវំ យមកបាដិហារិយំ កត្វា បល្លង្កស្ស ឋិតដ្ឋានស្ស ច អន្តរេ អាកាសតោ ឱរុយ្ហ សត្តាហំ ចង្កមិ។ ឥមេសុ ច ឯកវីសតិយា ទិវសេសុ ឯកទិវសេបិ សត្ថុ សរីរតោ រស្មិយោ ន និក្ខន្តា។

ចតុត្ថេ បន សត្តាហេ បច្ឆិមុត្តរាយ ទិសាយ រតនឃរេ និសីទិ – រតនឃរំ នាម នេវ សត្តរតនមយំ គេហំ។ សត្តន្នំ បន បករណានំ សម្មសិតដ្ឋានំ រតនឃរន្តិ វេទិតព្ពំ – តត្ថ ធម្មសង្គណឹ សម្មសន្តស្សាបិ សរីរតោ រស្មិយោ ន និក្ខន្តា។ វិភង្គប្បករណំ ធាតុកថំ បុគ្គលបញ្ញត្តឹ កថាវត្ថុប្បករណំ យមកប្បករណំ សម្មសន្តស្សាបិ សរីរតោ រស្មិយោ ន និក្ខន្តា។ យទា បន មហាបករណំ ឱរុយ្ហ “ហេតុបច្ចយោ អារម្មណបច្ចយោ…បេ…. អវិគតបច្ចយោ”តិ សម្មសនំ អារភិ, អថស្ស ចតុវីសតិសមន្តបដ្ឋានំ សម្មសន្តស្ស ឯកន្តតោ សព្ពញ្ញុតញ្ញាណំ មហាបករណេយេវ ឱកាសំ លភិ។ យថា ហិ តិមិរបិង្គលមហាមច្ឆោ ចតុរាសីតិយោជនសហស្សគម្ភីរេ មហាសមុទ្ទេយេវ ឱកាសំ លភតិ, ឯវមេវ សព្ពញ្ញុតញ្ញាណំ ឯកន្តតោ មហាបករណេយេវ ឱកាសំ លភិ។

សត្ថុ ឯវំ លទ្ធោកាសេន សព្ពញ្ញុតញ្ញាណេន យថាសុខំ សណ្ហសុខុមធម្មំ សម្មសន្តស្ស សរីរតោ នីលបីតលោហិតោទាតមញ្ជិដ្ឋបភស្សរវសេន ឆព្ពណ្ណរស្មិយោ និក្ខមឹសុ។ កេសមស្សូហិ ចេវ អក្ខីនញ្ច នីលដ្ឋានេហិ **នីលរស្មិយោ** និក្ខមឹសុ, យាសំ វសេន គគនតលំ អញ្ជនចុណ្ណសមោកិណ្ណំ វិយ ឧមាបុប្ផនីលុប្បលទលសញ្ឆន្នំ វិយ វីតិបតន្តមណិតាលវណ្ដំ វិយ សម្បសារិតមេចកបដំ វិយ ច អហោសិ។

ឆវិតោ ចេវ អក្ខីនញ្ច បីតដ្ឋានេហិ **បីតរស្មិយោ** និក្ខមឹសុ; យាសំ វសេន ទិសាភាគា សុវណ្ណរសធារាភិសិញ្ចមានា វិយ សុវណ្ណបដបសារិតា វិយ កុង្កុមចុណ្ណកណិការបុប្ផសម្បរិកិណ្ណា វិយ ច វិរោចឹសុ។

មំសលោហិតេហិ ចេវ អក្ខីនញ្ច រត្តដ្ឋានេហិ **លោហិតរស្មិយោ** និក្ខមឹសុ យាសំ វសេន ទិសាភាគា ចីនបិដ្ឋចុណ្ណរញ្ជិតា វិយ សុបក្កលាខារសសិញ្ចមានា វិយ រត្តកម្ពលបរិក្ខិត្តា វិយ ជយសុមនបារិភទ្ទកពន្ធុជីវកកុសុមសម្បរិកិណ្ណា វិយ ច វិរោចឹសុ។

អដ្ឋីហិ ចេវ ទន្តេហិ ច អក្ខីនញ្ច សេតដ្ឋានេហិ **ឱទាតរស្មិយោ** និក្ខមឹសុ; យាសំ វសេន ទិសាភាគា រជតឃដេហិ អាសិញ្ចមានខីរធារាសម្បរិកិណ្ណា វិយ សម្បសារិតរជតបដ្ដវិតានា វិយ, វីតិបតន្តរជតតាលវណ្ណា វិយ, កុន្ទកុមុទសិន្ទុវារសុមនមល្លិកាទិកុសុមសញ្ឆន្នា វិយ ច វិរោចឹសុ។

មញ្ជិដ្ឋបភស្សរា បន តម្ហា តម្ហា សរីរប្បទេសា និក្ខមឹសុ។ ឥតិ តា ឆព្ពណ្ណរស្មិយោ និក្ខមិត្វា ឃនមហាបថវឹ គណ្ហឹសុ។

ចតុនហុតាធិកទ្វិយោជនសតសហស្សពហលា មហាបថវី និទ្ធន្តសុវណ្ណបិណ្ឌិ វិយ អហោសិ។ អថ មហាបថវឹ ភិន្ទិត្វា ហេដ្ឋា ឧទកំ គណ្ហឹសុ។ បថវិសន្ធារកំ អដ្ឋនហុតាធិកចតុយោជនសតសហស្សពហលំ ឧទកំ សុវណ្ណកលសេហិ អាសិញ្ចមានវិលីនសុវណ្ណំ វិយ អហោសិ។ ឧទកំ វិនិវិជ្ឈិត្វា វាតំ អគ្គហេសុំ។ ឆនហុតាធិកនវយោជនសតសហស្សពហលោ វាតោ សមុស្សិតសុវណ្ណក្ខន្ធោ វិយ អហោសិ។ វាតំ វិនិវិជ្ឈិត្វា ហេដ្ឋា អជដាកាសំ បក្ខន្ទឹសុ។

ឧបរិភាគេន ឧគ្គន្ត្វាបិ ចាតុមហារាជិកេ គណ្ហឹសុ។ តេ វិនិវិជ្ឈិត្វា តាវតឹសេ តតោ យាមេ តតោ តុសិតេ តតោ និម្មានរតី តតោ បរនិម្មិតវសវត្តី តតោ នវ ព្រហ្មលោកេ តតោ វេហប្ផលេ តតោ បញ្ច សុទ្ធាវាសេ វិនិវិជ្ឈិត្វា ចត្តារោ អារុប្បេ គណ្ហឹសុ។ ចត្តារោ ច អារុប្បេ វិនិវិជ្ឈិត្វា អជដាកាសំ បក្ខន្ទឹសុ។

តិរិយភាគេហិ អនន្តា លោកធាតុយោ បក្ខន្ទឹសុ។ ឯត្តកេសុ ឋានេសុ ចន្ទម្ហិ ចន្ទប្បភា នត្ថិ, សូរិយេ សូរិយប្បភា នត្ថិ, តារករូបេសុ តារករូបប្បភា នត្ថិ, ទេវតានំ ឧយ្យានវិមានកប្បរុក្ខេសុ ចេវ សរីរេសុ ច អាភរណេសុ ចាតិ សព្ពត្ថ បភា នត្ថិ។ តិសហស្សិមហាសហស្សិលោកធាតុយា អាលោកផរណសមត្ថោ មហាព្រហ្មាបិ សូរិយុគ្គមនេ ខជ្ជោបនកោ វិយ អហោសិ។ ចន្ទសូរិយតារករូបទេវតុយ្យានវិមានកប្បរុក្ខានំ បរិច្ឆេទមត្តកមេវ បញ្ញាយិត្ថ។ ឯត្តកំ ឋានំ ពុទ្ធរស្មីហិយេវ អជ្ឈោត្ថដំ អហោសិ។ អយញ្ច នេវ ពុទ្ធានំ អធិដ្ឋានិទ្ធិ, ន ភាវនាមយិទ្ធិ។ សណ្ហសុខុមធម្មំ បន សម្មសតោ លោកនាថស្ស លោហិតំ បសីទិ, វត្ថុរូបំ បសីទិ, ឆវិវណ្ណោ បសីទិ។ ចិត្តសមុដ្ឋានា វណ្ណធាតុ សមន្តា អសីតិហត្ថមត្តេ បទេសេ និច្ចលាវ អដ្ឋាសិ។ ឥមិនា នីហារេន សត្តាហំ សម្មសិ។

សត្ត រត្តិន្ទិវានិ សម្មសិតធម្មោ កិត្តកោ អហោសីតិ? អនន្តោ អបរិមាណោ អហោសិ។ អយំ តាវ មនសា ទេសនា នាម។ សត្ថា បន ឯវំ សត្តាហំ មនសា ចិន្តិតធម្មំ វចីភេទំ កត្វា ទេសេន្តោ វស្សសតេនបិ វស្សសហស្សេនបិ វស្សសតសហស្សេនបិ មត្ថកំ បាបេត្វា ទេសេតុំ ន សក្កោតីតិ ន វត្តព្ពំ។ អបរភាគេបិ ហិ តថាគតោ តាវតឹសភវនេ បារិច្ឆត្តកមូលេ បណ្ឌុកម្ពលសិលាយំ ទសសហស្សចក្កវាឡទេវតានំ មជ្ឈេ និសិន្នោ មាតរំ កាយសក្ខឹ កត្វា កុសលា ធម្មា, អកុសលា ធម្មា, អព្យាកតា ធម្មាតិ ធម្មំ ទេសេន្តោ សតភាគេន សហស្សភាគេន សតសហស្សភាគេន ធម្មន្តរា ធម្មន្តរំ សង្កមិត្វា សង្កមិត្វាវ ទេសេសិ។ តយោ មាសេ និរន្តរំ បវត្តិតទេសនា វេគេន បវត្តា អាកាសគង្គា វិយ អធោមុខឋបិតឧទកឃដា និក្ខន្តឧទកធារា វិយ ច ហុត្វា អនន្តា អបរិមាណា អហោសិ។

ពុទ្ធានញ្ហិ ភត្តានុមោទនកាលេបិ ថោកំ វឌ្ឍេត្វា អនុមោទេន្តានំ ទេសនា ទីឃមជ្ឈិមនិកាយប្បមាណា ហោតិ។ បច្ឆាភត្តំ បន សម្បត្តបរិសាយ ធម្មំ ទេសេន្តានំ ទេសនា សំយុត្តអង្គុត្តរិកទ្វេមហានិកាយប្បមាណាវ ហោតិ។ កស្មា? ពុទ្ធានញ្ហិ ភវង្គបរិវាសោ លហុកោ ទន្តាវរណំ សុផុសិតំ មុខាទានំ សិលិដ្ឋំ ជិវ្ហា មុទុកា សរោ មធុរោ វចនំ លហុបរិវត្តំ។ តស្មា តំ មុហុត្តំ ទេសិតធម្មោបិ ឯត្តកោ ហោតិ។ តេមាសំ ទេសិតធម្មោ បន អនន្តោ អបរិមាណោយេវ។

អានន្ទត្ថេរោ ហិ ពហុស្សុតោ តិបិដកធរោ បញ្ចទស គាថាសហស្សានិ សដ្ឋិ បទសហស្សានិ លតាបុប្ផានិ អាកឌ្ឍន្តោ វិយ ឋិតបទេនេវ ឋត្វា គណ្ហាតិ វា វាចេតិ វា ទេសេតិ វា។ ឯត្តកោ ថេរស្ស ឯកោ ឧទ្ទេសមគ្គោ នាម ហោតិ។ ថេរស្ស ហិ អនុបទំ ឧទ្ទេសំ ទទមានោ អញ្ញោ ទាតុំ ន សក្កោតិ, ន សម្បាបុណាតិ។ សម្មាសម្ពុទ្ធោវ សម្បាបុណេយ្យ។ ឯវំ អធិមត្តសតិមា អធិមត្តគតិមា អធិមត្តធិតិមា សាវកោ សត្ថារា តេមាសំ ឥមិនា នីហារេន ទេសិតទេសនំ វស្សសតំ វស្សសហស្សំ ឧគ្គណ្ហន្តោបិ មត្ថកំ បាបេតុំ ន សក្កោតិ។

ឯវំ តេមាសំ និរន្តរំ ទេសេន្តស្ស បន តថាគតស្ស កពឡីការាហារប្បដិពទ្ធំ ឧបាទិន្នកសរីរំ កថំ យាបេសីតិ? បដិជគ្គនេនេវ។ ពុទ្ធានញ្ហិ សោ សោ កាលោ សុវវត្ថិតោ សុបរិច្ឆិន្នោ សុបច្ចក្ខោ។ តស្មា ភគវា ធម្មំ ទេសេន្តោវ មនុស្សលោកេ កាលំ ឱលោកេតិ។ សោ ភិក្ខាចារវេលំ សល្លក្ខេត្វា និម្មិតពុទ្ធំ មាបេត្វា ‘ឥមស្ស ចីវរគ្គហណំ បត្តគ្គហណំ សរកុត្តិ អាកប្បោ ច ឯវរូបោ នាម ហោតុ, ឯត្តកំ នាម ធម្មំ ទេសេតូ’តិ អធិដ្ឋាយ បត្តចីវរមាទាយ អនោតត្តទហំ គច្ឆតិ។ ទេវតា នាគលតាទន្តកដ្ឋំ ទេន្តិ។ តំ ខាទិត្វា អនោតត្តទហេ សរីរំ បដិជគ្គិត្វា មនោសិលាតលេ ឋិតោ សុរត្តទុបដ្ដំ និវាសេត្វា ចីវរំ បារុបិត្វា ចាតុមហារាជទត្តិយំ សេលមយំ បត្តំ អាទាយ ឧត្តរកុរុំ គច្ឆតិ។ តតោ បិណ្ឌបាតំ អាហរិត្វា អនោតត្តទហតីរេ និសិន្នោ តំ បរិភុញ្ជិត្វា ទិវាវិហារាយ ចន្ទនវនំ គច្ឆតិ។

ធម្មសេនាបតិសារិបុត្តត្ថេរោបិ តត្ថ គន្ត្វា សម្មាសម្ពុទ្ធស្ស វត្តំ កត្វា ឯកមន្តំ និសីទតិ។ អថស្ស សត្ថា នយំ ទេតិ។ ‘សារិបុត្ត, ឯត្តកោ ធម្មោ មយា ទេសិតោ’តិ អាចិក្ខតិ។ ឯវំ សម្មាសម្ពុទ្ធេ នយំ ទេន្តេ បដិសម្ភិទាប្បត្តស្ស អគ្គសាវកស្ស វេលន្តេ ឋត្វា ហត្ថំ បសារេត្វា ទស្សិតសមុទ្ទសទិសំ នយទានំ ហោតិ។ ថេរស្សាបិ នយសតេន នយសហស្សេន នយសតសហស្សេន ភគវតា ទេសិតធម្មោ ឧបដ្ឋាតិយេវ។

សត្ថា ទិវាវិហារំ និសីទិត្វា ធម្មំ ទេសេតុំ កាយ វេលាយ គច្ឆតីតិ? សាវត្ថិវាសីនំ កុលបុត្តានំ សម្បត្តានំ ធម្មទេសនវេលា នាម អត្ថិ, តាយ វេលាយ គច្ឆតិ។ ធម្មំ ទេសេត្វា គច្ឆន្តំ វា អាគច្ឆន្តំ វា កេ ជានន្តិ កេ ន ជានន្តីតិ? មហេសក្ខា ទេវតា ជានន្តិ, អប្បេសក្ខា ទេវតា ន ជានន្តិ។ កស្មា ន ជានន្តីតិ? សម្មាសម្ពុទ្ធស្ស វា និម្មិតពុទ្ធស្ស វា រស្មិអាទីសុ នានត្តាភាវា។ ឧភិន្នម្បិ ហិ តេសំ រស្មីសុ វា សរេសុ វា វចនេសុ វា នានត្តំ នត្ថិ។

សារិបុត្តត្ថេរោបិ សត្ថារា ទេសិតំ ទេសិតំ ធម្មំ អាហរិត្វា អត្តនោ សទ្ធិវិហារិកានំ បញ្ចន្នំ ភិក្ខុសតានំ ទេសេសិ។ តេសំ អយំ បុព្ពយោគោ – តេ កិរ កស្សបទសពលស្ស កាលេ ខុទ្ទកវគ្គុលិយោនិយំ និព្ពត្តា បព្ភារេ ឱលម្ពន្តា ទ្វិន្នំ អាភិធម្មិកភិក្ខូនំ អភិធម្មំ សជ្ឈាយន្តានំ សរេ និមិត្តំ គហេត្វា កណ្ហបក្ខសុក្កបក្ខេ អជានិត្វាបិ សរេ និមិត្តគ្គាហមត្តកេនេវ កាលំ កត្វា ទេវលោកេ និព្ពត្តឹសុ។ ឯកំ ពុទ្ធន្តរំ ទេវលោកេ វសិត្វា តស្មិំ កាលេ មនុស្សលោកេ និព្ពត្តា យមកបាដិហារិយេ បសីទិត្វា ថេរស្ស សន្តិកេ បព្ពជឹសុ។ ថេរោ សត្ថារា ទេសិតំ ទេសិតំ ធម្មំ អាហរិត្វា តេសំ ទេសេសិ។ សម្មាសម្ពុទ្ធស្ស អភិធម្មទេសនាបរិយោសានញ្ច តេសំ ភិក្ខូនំ សត្តប្បករណឧគ្គហណញ្ច ឯកប្បហារេនេវ អហោសិ។

អភិធម្មេ វាចនាមគ្គោ នាម **សារិបុត្តត្ថេរប្បភវោ**។ មហាបករណេ គណនចារោបិ ថេរេនេវ ឋបិតោ។ ថេរោ ហិ ឥមិនា នីហារេន ធម្មន្តរំ អមក្ខេត្វាវ សុខំ គហេតុំ ធារេតុំ បរិយាបុណិតុំ វាចេតុញ្ច បហោតីតិ គណនចារំ ឋបេសិ។ ឯវំ សន្តេ ថេរោវ បឋមតរំ អាភិធម្មិកោ ហោតីតិ? ន ហោតិ។ សម្មាសម្ពុទ្ធោវ បឋមតរំ អាភិធម្មិកោ។ សោ ហិ នំ មហាពោធិបល្លង្កេ និសីទិត្វា បដិវិជ្ឈិ។ ពុទ្ធោ ហុត្វា ច បន សត្តាហំ ឯកបល្លង្កេន និសិន្នោ ឧទានំ ឧទានេសិ –

> “យទា ហវេ បាតុភវន្តិ ធម្មា,
> អាតាបិនោ ឈាយតោ ព្រាហ្មណស្ស;
> អថស្ស កង្ខា វបយន្តិ សព្ពា,
> យតោ បជានាតិ សហេតុធម្មំ។
>
> “យទា ហវេ បាតុភវន្តិ ធម្មា,
> អាតាបិនោ ឈាយតោ ព្រាហ្មណស្ស;
> អថស្ស កង្ខា វបយន្តិ សព្ពា,
> យតោ ខយំ បច្ចយានំ អវេទិ។
>
> “យទា ហវេ បាតុភវន្តិ ធម្មា,
> អាតាបិនោ ឈាយតោ ព្រាហ្មណស្ស;
> វិធូបយំ តិដ្ឋតិ មារសេនំ,
> សូរិយោវ ឱភាសយមន្តលិក្ខ”ន្តិ។ (មហាវ. ១-៣; ឧទា. ១-៣);

ឥទំ **បឋមពុទ្ធវចនំ** នាម។ ធម្មបទភាណកា បន –

“អនេកជាតិសំសារំ, សន្ធាវិស្សំ អនិព្វិសំ;
គហការំ គវេសន្តោ, ទុក្ខា ជាតិ បុនប្បុនំ។

“គហការក ទិដ្ឋោសិ, បុន គេហំ ន កាហសិ;
សព្ពា តេ ផាសុកា ភគ្គា, គហកូដំ វិសង្ខតំ;
វិសង្ខារគតំ ចិត្តំ, តណ្ហានំ ខយមជ្ឈគា”តិ។ (ធ. ប. ១៥៣-១៥៤);

ឥទំ **បឋមពុទ្ធវចនំ** នាមាតិ វទន្តិ។

យមកសាលានមន្តរេ និបន្នេន បរិនិព្ពានសមយេ “ហន្ទ ទានិ, ភិក្ខវេ, អាមន្តយាមិ វោ, វយធម្មា សង្ខារា, អប្បមាទេន សម្បាទេថា”តិ (ទី. និ. ២.២១៨) វុត្តវចនំ **បច្ឆិមពុទ្ធវចនំ** នាម។

ឧភិន្នមន្តរេ បញ្ចចត្តាលីស វស្សានិ បុប្ផទាមំ គន្ថេន្តេន វិយ, រតនាវលិំ អាវុនន្តេន វិយ, ច កថិតោ អមតប្បកាសនោ សទ្ធម្មោ **មជ្ឈិមពុទ្ធវចនំ** នាម។

តំ សព្ពម្បិ សង្គយ្ហមានំ បិដកតោ **តីណិ បិដកានិ** ហោន្តិ, និកាយតោ **បញ្ច និកាយា**, អង្គតោ **នវង្គានិ**, ធម្មក្ខន្ធតោ **ចតុរាសីតិធម្មក្ខន្ធសហស្សានិ**។ កថំ? សព្ពម្បិ ហេតំ បិដកតោ វិនយបិដកំ សុត្តន្តបិដកំ អភិធម្មបិដកន្តិ តិប្បភេទមេវ ហោតិ។ តត្ថ ឧភយានិ បាតិមោក្ខានិ ទ្វេ វិភង្គា ទ្វាវីសតិ ខន្ធកា សោឡស បរិវារាតិ ឥទំ **វិនយបិដកំ** នាម។ ព្រហ្មជាលាទិចតុត្តឹសសុត្តសង្គហោ ទីឃនិកាយោ។ មូលបរិយាយសុត្តាទិទិយឌ្ឍសតទ្វេសុត្តសង្គហោ មជ្ឈិមនិកាយោ។ ឱឃតរណសុត្តាទិសត្តសុត្តសហស្សសត្តសតទ្វាសដ្ឋិសុត្តសង្គហោ សំយុត្តនិកាយោ។ ចិត្តបរិយាទានសុត្តាទិនវសុត្តសហស្សបញ្ចសតសត្តបញ្ញាសសុត្តសង្គហោ អង្គុត្តរនិកាយោ។ ខុទ្ទកបាឋធម្មបទឧទានឥតិវុត្តកសុត្តនិបាតវិមានវត្ថុបេតវត្ថុថេរគាថាថេរីគាថាជាតកនិទ្ទេសបដិសម្ភិទាអបទានពុទ្ធវំសចរិយាបិដកវសេន បន្នរសប្បភេទោ ខុទ្ទកនិកាយោតិ ឥទំ **សុត្តន្តបិដកំ** នាម។ ធម្មសង្គណីអាទីនិ សត្ត បករណានិ **អភិធម្មបិដកំ** នាម។ តត្ថ –

វិវិធវិសេសនយត្តា, វិនយនតោ ចេវ កាយវាចានំ;
វិនយត្ថវិទូហិ អយំ, វិនយោ វិនយោតិ អក្ខាតោ។

វិវិធា ហិ ឯត្ថ បញ្ចវិធបាតិមោក្ខុទ្ទេសបារាជិកាទិសត្តអាបត្តិក្ខន្ធមាតិកាវិភង្គាទិប្បភេទា នយា វិសេសភូតា ច ទឡ្ហីកម្មសិថិលករណប្បយោជនា អនុបញ្ញត្តិនយា។ កាយិកវាចសិកអជ្ឈាចារនិសេធនតោ ចេស កាយំ វាចញ្ច វិនេតិ។ តស្មា វិវិធនយត្តា វិសេសនយត្តា កាយវាចានញ្ច វិនយនតោ អយំ វិនយោ វិនយោតិ អក្ខាតោ។ តេនេតមេតស្ស វចនត្ថកោសល្លត្ថំ វុត្តំ –

“វិវិធវិសេសនយត្តា , វិនយនតោ ចេវ កាយវាចានំ;
វិនយត្ថវិទូហិ អយំ, វិនយោ វិនយោតិ អក្ខាតោ”តិ។

ឥតរំ បន –

អត្ថានំ សូចនតោ, សុវុត្តតោ សវនតោថ សូទនតោ;
សុត្តាណា សុត្តសភាគតោ ច ‘សុត្ត’ន្តិ អក្ខាតំ។

តញ្ហិ អត្តត្ថបរត្ថាទិភេទេ អត្ថេ សូចេតិ។ សុវុត្តា ចេត្ថ អត្ថា វេនេយ្យជ្ឈាសយានុលោមេន វុត្តត្តា។ សវតិ ចេតំ អត្ថេ, សស្សមិវ ផលំ, បសវតីតិ វុត្តំ ហោតិ។ សូទតិ ចេតំ, ធេនុ វិយ ខីរំ, បគ្ឃរតីតិ វុត្តំ ហោតិ។ សុដ្ឋុ ច នេ តាយតិ រក្ខតីតិ វុត្តំ ហោតិ។ សុត្តសភាគញ្ចេតំ។ យថា ហិ តច្ឆកានំ សុត្តំ បមាណំ ហោតិ ឯវមេតម្បិ វិញ្ញូនំ។ យថា ច សុត្តេន សង្គហិតានិ បុប្ផានិ ន វិកិរិយន្តិ ន វិទ្ធំសិយន្តិ ឯវមេតេន សង្គហិតា អត្ថា។ តេនេតមេតស្ស វចនត្ថកោសល្លត្ថំ វុត្តំ –

“អត្ថានំ សូចនតោ, សុវុត្តតោ សវនតោថ សូទនតោ;
សុត្តាណា សុត្តសភាគតោ ច សុត្តន្តិ អក្ខាត”ន្តិ។

អភិធម្មស្ស វចនត្ថោ វុត្តោយេវ។ អបរោ នយោ –

យំ ឯត្ថ វុឌ្ឍិមន្តោ, សលក្ខណា បូជិតា បរិច្ឆិន្នា;
វុត្តាធិកា ច ធម្មា, អភិធម្មោ តេន អក្ខាតោ។

អយញ្ហិ អភិសទ្ទោ វុឌ្ឍិលក្ខណបូជិតបរិច្ឆិន្នាធិកេសុ ទិស្សតិ។ តថា ហេស “ពាឡ្ហា មេ ទុក្ខា វេទនា អភិក្កមន្តិ, នោ បដិក្កមន្តី”តិអាទីសុ (ម. និ. ៣.៣៨៤; សំ. និ. ៥.១៩៥) វុឌ្ឍិយំ អាគតោ។ “យា តា រត្តិយោ អភិញ្ញាតា អភិលក្ខិតា”តិអាទីសុ (ម. និ. ១.៤៩) លក្ខណេ។ “រាជាភិរាជា មនុជិន្ទោ”តិអាទីសុ (ម. និ. ២.៣៩៩; សុ. និ. ៥៥៨) បូជិតេ។ “បដិពលោ វិនេតុំ អភិធម្មេ អភិវិនយេ”តិអាទីសុ (មហាវ. ៨៥) បរិច្ឆិន្នេ; អញ្ញមញ្ញសង្ករវិរហិតេ ធម្មេ ច វិនយេ ចាតិ វុត្តំ ហោតិ។ “អភិក្កន្តេន វណ្ណេនា”តិអាទីសុ (វិ. វ. ៧៥) អធិកេ។

ឯត្ថ ច “រូបូបបត្តិយា មគ្គំ ភាវេតិ មេត្តាសហគតេន ចេតសា ឯកំ ទិសំ ផរិត្វា វិហរតី”តិអាទិនា (ធ. ស. ១៦៣ អាទយោ) នយេន វុឌ្ឍិមន្តោបិ ធម្មា វុត្តា។ “រូបារម្មណំ វា សទ្ទារម្មណំ វា”តិអាទិនា (ធ. ស. ១) នយេន អារម្មណាទីហិ លក្ខណីយត្តា សលក្ខណាបិ។ “សេក្ខា ធម្មា, អសេក្ខា ធម្មា, លោកុត្តរា ធម្មា”តិអាទិនា (ធ. ស. តិកមាតិកា ១១; ទុកមាតិកា ១២) នយេន បូជិតាបិ; បូជារហាតិ អធិប្បាយោ។ “ផស្សោ ហោតិ, វេទនា ហោតី”តិអាទិនា (ធ. ស. ១) នយេន សភាវបរិច្ឆិន្នត្តា បរិច្ឆិន្នាបិ។ “មហគ្គតា ធម្មា, អប្បមាណា ធម្មា, អនុត្តរា ធម្មា”តិអាទិនា (ធ. ស. តិកមាតិកា ១២; ទុកមាតិកា ៩៩) នយេន អធិកាបិ ធម្មា វុត្តា។ តេនេតមេតស្ស វចនត្ថកោសល្លត្ថំ វុត្តំ –

“យំ ឯត្ថ វុឌ្ឍិមន្តោ, សលក្ខណា បូជិតា បរិច្ឆិន្នា;
វុត្តាធិកា ច ធម្មា, អភិធម្មោ តេន អក្ខាតោ”តិ។

យំ បនេត្ថ អវិសិដ្ឋំ, តំ –

បិដកំ បិដកត្ថវិទូ, បរិយត្តិព្ភាជនត្ថតោ អាហុ;
តេន សមោធានេត្វា, តយោបិ វិនយាទយោ ញេយ្យា។

បរិយត្តិបិ ហិ “មា បិដកសម្បទានេនា”តិអាទីសុ (អ. និ. ៣.៦៦) បិដកន្តិ វុច្ចតិ។ “អថ បុរិសោ អាគច្ឆេយ្យ កុទាលបិដកំអាទាយា”តិអាទីសុ (ម. និ. ១.២២៨; អ. និ. ៣.៧០) យំកិញ្ចិ ភាជនម្បិ។ តស្មា បិដកំ បិដកត្ថវិទូ បរិយត្តិភាជនត្ថតោ អាហុ។

ឥទានិ **តេន សមោធានេត្វា តយោបិ វិនយាទយោ ញេយ្យា**តិ។ តេន ឯវំ ទុវិធត្ថេន បិដកសទ្ទេន សហ សមាសំ កត្វា វិនយោ ច សោ បិដកញ្ច បរិយត្តិភាវតោ, តស្ស តស្ស អត្ថស្ស ភាជនតោ ចាតិ វិនយបិដកំ។ យថាវុត្តេនេវ នយេន សុត្តន្តញ្ច តំ បិដកញ្ចាតិ សុត្តន្តបិដកំ។ អភិធម្មោ ច សោ បិដកញ្ចាតិ អភិធម្មបិដកន្តិ ឯវមេតេ តយោបិ វិនយាទយោ ញេយ្យា។

ឯវំ ញត្វា ច បុនបិ តេស្វេវ បិដកេសុ នានប្បការកោសល្លត្ថំ –

ទេសនាសាសនកថាភេទំ តេសុ យថារហំ;
សិក្ខាបហានគម្ភីរភាវញ្ច បរិទីបយេ។
បរិយត្តិភេទំ សម្បត្តិំ, វិបត្តិញ្ចាបិ យំ យហិំ;
បាបុណាតិ យថា ភិក្ខុ, តម្បិ សព្ពំ វិភាវយេ។

តត្រាយំ បរិទីបនា វិភាវនា ច – ឯតានិ ហិ តីណិ បិដកានិ យថាក្កមំ អាណាវោហារបរមត្ថទេសនា, យថាបរាធយថានុលោមយថាធម្មសាសនានិ, សំវរាសំវរទិដ្ឋិវិនិវេឋននាមរូបបរិច្ឆេទកថាតិ ច វុច្ចន្តិ។

ឯត្ថ ហិ វិនយបិដកំ អាណារហេន ភគវតា អាណាពាហុល្លតោ ទេសិតត្តា **អាណាទេសនា;** សុត្តន្តបិដកំ វោហារកុសលេន ភគវតា វោហារពាហុល្លតោ ទេសិតត្តា **វោហារទេសនា;** អភិធម្មបិដកំ បរមត្ថកុសលេន ភគវតា បរមត្ថពាហុល្លតោ ទេសិតត្តា **បរមត្ថទេសនា**តិ វុច្ចតិ។

តថា បឋមំ យេ តេ បចុរាបរាធា សត្តា តេ យថាបរាធំ ឯត្ថ សាសិតាតិ **យថាបរាធសាសនំ;** ទុតិយំ អនេកជ្ឈាសយានុសយចរិយាធិមុត្តិកា សត្តា យថានុលោមំ ឯត្ថ សាសិតាតិ **យថានុលោមសាសនំ;** តតិយំ ធម្មបុញ្ជមត្តេ ‘អហំ មមា’តិ សញ្ញិនោ សត្តា យថាធម្មំ ឯត្ថ សាសិតាតិ **យថាធម្មសាសន**ន្តិ វុច្ចតិ។

តថា បឋមំ អជ្ឈាចារបដិបក្ខភូតោ សំវរាសំវរោ ឯត្ថ កថិតោតិ **សំវរាសំវរកថា;** សំវរាសំវរោតិ ខុទ្ទកោ ចេវ មហន្តោ ច សំវរាសំវរោ, កម្មាកម្មំ វិយ ច ផលាផលំ វិយ ច; ទុតិយំ ទ្វាសដ្ឋិទិដ្ឋិបដិបក្ខភូតា ទិដ្ឋិវិនិវេឋនា ឯត្ថ កថិតាតិ **ទិដ្ឋិវិនិវេឋនកថា;** តតិយំ រាគាទិបដិបក្ខភូតោ នាមរូបបរិច្ឆេទោ ឯត្ថ កថិតោតិ **នាមរូបបរិច្ឆេទកថា**តិ វុច្ចតិ។

តីសុបិ ចេតេសុ តិស្សោ សិក្ខា តីណិ បហានានិ ចតុព្ពិធោ ច គម្ភីរភាវោ វេទិតព្ពោ។ តថា ហិ វិនយបិដកេ វិសេសេន **អធិសីលសិក្ខា** វុត្តា, សុត្តន្តបិដកេ **អធិចិត្តសិក្ខា**, អភិធម្មបិដកេ **អធិបញ្ញាសិក្ខា**។

វិនយបិដកេ ច **វីតិក្កមប្បហានំ** , កិលេសានំ វីតិក្កមបដិបក្ខត្តា សីលស្ស; សុត្តន្តបិដកេ **បរិយុដ្ឋានប្បហានំ**, បរិយុដ្ឋានបដិបក្ខត្តា សមាធិស្ស; អភិធម្មបិដកេ **អនុសយប្បហានំ**, អនុសយបដិបក្ខត្តា បញ្ញាយ។

បឋមេ ច **តទង្គប្បហានំ** កិលេសានំ, ឥតរេសុ **វិក្ខម្ភនសមុច្ឆេទប្បហានានិ**។ បឋមេ ច **ទុច្ចរិតសំកិលេសស្ស** បហានំ, ឥតរេសុ **តណ្ហាទិដ្ឋិសំកិលេសានំ** បហានំ។

ឯកមេកស្មិញ្ចេត្ថ ចតុព្ពិធោបិ ធម្មត្ថទេសនាបដិវេធគម្ភីរភាវោ វេទិតព្ពោ – តត្ថ **ធម្មោ**តិ តន្តិ។ **អត្ថោ**តិ តស្សាយេវត្ថោ។ **ទេសនា**តិ តស្សា មនសា វវត្ថាបិតាយ តន្តិយា ទេសនា។ **បដិវេធោ**តិ តន្តិយា តន្តិអត្ថស្ស ច យថាភូតាវពោធោ។ តីសុបិ ចេតេសុ ឯតេ ធម្មត្ថទេសនាបដិវេធា។ យស្មា សសាទីហិ វិយ មហាសមុទ្ទោ មន្ទពុទ្ធីហិ ទុក្ខោគាហា អលព្ភនេយ្យបតិដ្ឋា ច តស្មា គម្ភីរា។ ឯវំ ឯកមេកស្មិំ ឯត្ថ ចតុព្ពិធោបិ គម្ភីរភាវោ វេទិតព្ពោ។

អបរោ នយោ – **ធម្មោ**តិ ហេតុ។ វុត្តញ្ហេតំ – “ហេតុម្ហិ ញាណំ ធម្មបដិសម្ភិទា”តិ (វិភ. ៧២០)។ **អត្ថោ**តិ ហេតុផលំ។ វុត្តញ្ហេតំ – “ហេតុផលេ ញាណំ អត្ថបដិសម្ភិទា”តិ (វិភ. ៧២០)។ **ទេសនា**តិ បញ្ញត្តិ, យថាធម្មំ ធម្មាភិលាបោតិ អធិប្បាយោ; អនុលោមបដិលោមសង្ខេបវិត្ថារាទិវសេន វា កថនំ។ **បដិវេធោ**តិ អភិសមយោ។ សោ ច លោកិយលោកុត្តរោ។ វិសយតោ ច អសម្មោហតោ ច; អត្ថានុរូបំ ធម្មេសុ, ធម្មានុរូបំ អត្ថេសុ, បញ្ញត្តិបថានុរូបំ បញ្ញត្តីសុ អវពោធោ។ តេសំ តេសំ វា តត្ថ តត្ថ វុត្តធម្មានំ បដិវិជ្ឈិតព្ពោ សលក្ខណសង្ខាតោ អវិបរីតសភាវោ។

ឥទានិ យស្មា ឯតេសុ បិដកេសុ យំ យំ ធម្មជាតំ វា អត្ថជាតំ វា យា ចាយំ យថា យថា ញាបេតព្ពោ អត្ថោ សោតូនំ ញាណស្ស អភិមុខោ ហោតិ តថា តថា តទត្ថជោតិកា ទេសនា, យោ ចេត្ថ អវិបរីតាវពោធសង្ខាតោ បដិវេធោ តេសំ តេសំ វា ធម្មានំ បដិវិជ្ឈិតព្ពោ សលក្ខណសង្ខាតោ អវិបរីតសភាវោ – សព្ពម្បេតំ អនុបចិតកុសលសម្ភារេហិ ទុប្បញ្ញេហិ, សសាទីហិ វិយ មហាសមុទ្ទោ, ទុក្ខោគាហំ អលព្ភនេយ្យបតិដ្ឋញ្ច, តស្មា គម្ភីរំ។ ឯវម្បិ ឯកមេកស្មិំ ឯត្ថ ចតុព្ពិធោបិ គម្ភីរភាវោ វេទិតព្ពោ។ ឯត្តាវតា ច –

> ទេសនាសាសនកថាភេទំ តេសុ យថារហំ;
> សិក្ខាបហានគម្ភីរភាវញ្ច បរិទីបយេតិ –

អយំ គាថា វុត្តត្ថា ហោតិ។

> បរិយត្តិភេទំ សម្បត្តិំ, វិបត្តិញ្ចាបិ យំ យហិំ;
> បាបុណាតិ យថា ភិក្ខុ, តម្បិ សព្ពំ វិភាវយេតិ។

ឯត្ថ បន តីសុ បិដកេសុ តិវិធោ បរិយត្តិភេទោ ទដ្ឋព្ពោ។ តិស្សោ ហិ បរិយត្តិយោ – អលគទ្ទូបមា និស្សរណត្ថា ភណ្ឌាគារិកបរិយត្តីតិ។

តត្ថ យា ទុគ្គហិតា ឧបារម្ភាទិហេតុ បរិយាបុដា អយំ **អលគទ្ទូបមា**។ យំ សន្ធាយ វុត្តំ – “សេយ្យថាបិ, ភិក្ខវេ, បុរិសោ អលគទ្ទត្ថិកោ អលគទ្ទគវេសី អលគទ្ទបរិយេសនំ ចរមានោ, សោ បស្សេយ្យ មហន្តំ អលគទ្ទំ, តមេនំ ភោគេ វា នង្គុដ្ឋេ វា គណ្ហេយ្យ, តស្ស សោ អលគទ្ទោ បដិបរិវត្តិត្វា ហត្ថេ វា ពាហាយ វា អញ្ញតរស្មិំ វា អង្គបច្ចង្គេ ឌំសេយ្យ, សោ តតោ និទានំ មរណំ វា និគច្ឆេយ្យ មរណមត្តំ វា ទុក្ខំ។ តំ កិស្ស ហេតុ? ទុគ្គហិតត្តា, ភិក្ខវេ, អលគទ្ទស្ស។ ឯវមេវ ខោ, ភិក្ខវេ, ឥធេកច្ចេ មោឃបុរិសា ធម្មំ បរិយាបុណន្តិ សុត្តំ...បេ.... វេទល្លំ, តេ

តំ ធម្មំ បរិយាបុណិត្វា តេសំ ធម្មានំ បញ្ញាយ អត្ថំ ន ឧបបរិក្ខន្តិ, តេសំ តេ ធម្មា បញ្ញាយ អត្ថំ អនុបបរិក្ខតំ ន និជ្ឈានំ ខមន្តិ, តេ ឧបារម្ភានិសំសា ចេវ ធម្មំ បរិយាបុណន្តិ ឥតិវាទប្បមោក្ខានិសំសា ច។ យស្ស ចត្ថាយ ធម្មំ បរិយាបុណន្តិ តញ្ចស្ស អត្ថំ នានុភោន្តិ។ តេសំ តេ ធម្មា ទុគ្គហិតា ទីឃរត្តំ អហិតាយ ទុក្ខាយ សំវត្តន្តិ។ តំ កិស្ស ហេតុ? ទុគ្គហិតត្តា, ភិក្ខវេ, ធម្មាន''ន្តិ (ម. និ. ១.២៣៨)។

យា បន សុគ្គហិតា សីលក្ខន្ធាទិបារិបូរិំយេវ អាកង្ខមានេន បរិយាបុដា ន ឧបារម្ភាទិហេតុ, អយំ និស្សរណត្ថា។ យំ សន្ធាយ វុត្តំ – ''តេសំ តេ ធម្មា សុគ្គហិតា ទីឃរត្តំ ហិតាយ សុខាយ សំវត្តន្តិ។ តំ កិស្ស ហេតុ? សុគ្គហិតត្តា, ភិក្ខវេ, ធម្មាន''ន្តិ (ម. និ. ១.២៣៩)។

យំ បន បរិញ្ញាតក្ខន្ធោ បហីនកិលេសោ ភាវិតមគ្គោ បដិវិទ្ធាកុប្បោ សច្ឆិកតនិរោធោ ខីណាសវោ កេវលំ បវេណិបាលនត្ថាយ វំសានុរក្ខណត្ថាយ បរិយាបុណាតិ, អយំ **ភណ្ឌាគារិកបរិយត្តី**តិ។

វិនយេ បន សុប្បដិបន្នោ ភិក្ខុ សីលសម្បទំ និស្សាយ តិស្សោ វិជ្ជា បាបុណាតិ, តាសំយេវ ច តត្ថ បភេទវចនតោ។ សុត្តេ សុប្បដិបន្នោ សមាធិសម្បទំ និស្សាយ ឆឡភិញ្ញា បាបុណាតិ, តាសំយេវ ច តត្ថ បភេទវចនតោ។ អភិធម្មេ សុប្បដិបន្នោ បញ្ញាសម្បទំ និស្សាយ ចតស្សោ បដិសម្ភិទា បាបុណាតិ តាសញ្ច តត្ថេវ បភេទវចនតោ។ ឯវមេតេសុ សុប្បដិបន្នោ យថាក្កមេន ឥមំ វិជ្ជាត្តយឆឡភិញ្ញាចតុបដិសម្ភិទាប្បភេទំ សម្បត្តិំ បាបុណាតិ។

វិនយេ បន ទុប្បដិបន្នោ អនុញ្ញាតសុខសម្ផស្សអត្ថរណបាវុរណាទិផស្សសាមញ្ញតោ បដិក្ខិត្តេសុ ឧបាទិន្នកផស្សាទីសុ អនវជ្ជសញ្ញី ហោតិ។ វុត្តញ្ហេតំ – ''តថាហំ ភគវតា ធម្មំ ទេសិតំ អាជានាមិ, យថា យេមេ អន្តរាយិកា ធម្មា វុត្តា ភគវតា តេ បដិសេវតោ នាលំ អន្តរាយាយា''តិ (បាចិ. ៤១៧; ម. និ. ១.២៣៤)។ តតោ ទុស្សីលភាវំ បាបុណាតិ។ សុត្តេ ទុប្បដិបន្នោ ''ចត្តារោមេ, ភិក្ខវេ, បុគ្គលា សន្តោ សំវិជ្ជមានា លោកស្មិ''ន្តិអាទីសុ (អ. និ. ៤.៥) អធិប្បាយំ អជានន្តោ ទុគ្គហិតំ គណ្ហាតិ។ យំ សន្ធាយ វុត្តំ – ''អត្តនា ទុគ្គហិតេន អម្ហេ ចេវ អព្ភាចិក្ខតិ អត្តានញ្ច ខនតិ ពហុញ្ច អបុញ្ញំ បសវតី''តិ (បាចិ. ៤១៧; ម. និ. ១.២៣៦)។ តតោ មិច្ឆាទិដ្ឋិតំ បាបុណាតិ។ អភិធម្មេ ទុប្បដិបន្នោ ធម្មចិន្តំ អតិធាវន្តោ អចិន្តេយ្យានិបិ ចិន្តេតិ, តតោ ចិត្តក្ខេបំ បាបុណាតិ។ វុត្តញ្ហេតំ – ''ចត្តារិមានិ, ភិក្ខវេ, អចិន្តេយ្យានិ, ន ចិន្តេតព្ពានិ, យានិ ចិន្តេន្តោ ឧម្មាទស្ស វិឃាតស្ស ភាគី អស្សា''តិ (អ. និ. ៤.៧៧)។ ឯវមេតេសុ ទុប្បដិបន្នោ យថាក្កមេន ឥមំ ទុស្សីលភាវមិច្ឆាទិដ្ឋិតាចិត្តក្ខេបប្បភេទំ វិបត្តិំ បាបុណាតីតិ។ ឯត្តាវតា ច –

> បរិយត្តិភេទំ សម្បត្តិំ, វិបត្តិញ្ចាបិ យំ យហិំ;
> បាបុណាតិ យថា ភិក្ខុ, តម្បិ សព្ពំ វិភាវយេតិ។

អយម្បិ គាថា វុត្តត្ថា ហោតិ។ ឯវំ នានប្បការតោ បិដកានិ ញត្វា តេសំ វសេន សព្ពម្បេតំ សង្គយ្ហមានំ តីណិ បិដកានិ ហោន្តិ។

កថំ និកាយតោ បញ្ច និកាយាតិ? សព្ពមេវ ហេតំ ទីឃនិកាយោ មជ្ឈិមនិកាយោ សំយុត្តនិកាយោ អង្គុត្តរនិកាយោ ខុទ្ទកនិកាយោតិ បញ្ចប្បភេទំ ហោតិ។ តត្ថ កតមោ **ទីឃនិកាយោ?** តិវគ្គសង្គហានិ ព្រហ្មជាលាទីនិ ចតុត្តិំស សុត្តានិ។

> ចតុត្តិំសេវ សុត្តន្តា, តិវគ្គោ យស្ស សង្គហោ;
> ឯស ទីឃនិកាយោតិ, បឋមោ អនុលោមិកោ។

កស្មា បនេស ទីឃនិកាយោតិ វុច្ចតិ? ទីឃប្បមាណានំ សុត្តានំ សមូហតោ និវាសតោ ច។ សមូហនិវាសា ហិ និកាយោតិ វុច្ចន្តិ។ ''នាហំ, ភិក្ខវេ, អញ្ញំ ឯកនិកាយម្បិ សមនុបស្សាមិ ឯវំ ចិត្តំ យថយិទំ, ភិក្ខវេ, តិរច្ឆានគតា បាណា (សំ. និ. ៣.១០០), បោណិកនិកាយោ, ចិក្ខល្លិកនិកាយោ''តិ។ ឯវមាទីនិ ចេត្ថ សាធកានិ សាសនតោ លោកតោ ច។ ឯវំ សេសានម្បិ និកាយភាវេ វចនត្ថោ វេទិតព្ពោ។

កតមោ **មជ្ឈិមនិកាយោ**? មជ្ឈិមប្បមាណានិ បញ្ចទសវគ្គសង្គហានិ មូលបរិយាយសុត្តាទីនិ ទិយឌ្ឍសតំ ទ្វេ ច សុត្តានិ។

ទិយឌ្ឍសតសុត្តន្តា, ទ្វេ ច សុត្តានិ យត្ថ សោ;
និកាយោ មជ្ឈិមោ បញ្ច, ទសវគ្គបរិគ្គហោ។

កតមោ **សំយុត្តនិកាយោ**? ទេវតាសំយុត្តាទិវសេន ឋិតានិ ឱឃតរណាទីនិ សត្ត សុត្តសហស្សានិ សត្ត សុត្តសតានិ ច ទ្វាសដ្ឋិ ច សុត្តានិ។

សត្ត សុត្តសហស្សានិ, សត្ត សុត្តសតានិ ច;
ទ្វាសដ្ឋិ ចេវ សុត្តន្តា, ឯសោ សំយុត្តសង្គហោ។

កតមោ **អង្គុត្តរនិកាយោ**? ឯកេកអង្គាតិរេកវសេន ឋិតានិ ចិត្តបរិយាទានាទីនិ នវ សុត្តសហស្សានិ បញ្ច សុត្តសតានិ សត្តបញ្ញាសញ្ច សុត្តានិ។

នវ សុត្តសហស្សានិ, បញ្ច សុត្តសតានិ ច;
សត្តបញ្ញាសសុត្តានិ, សង្ខ្យា អង្គុត្តរេ អយំ។

កតមោ **ខុទ្ទកនិកាយោ**? សកលំ វិនយបិដកំ, អភិធម្មបិដកំ, ខុទ្ទកបាឋ, ធម្មបទាទយោ ច បុព្ពេ ទស្សិតា បញ្ចទសប្បភេទា; ឋបេត្វា ចត្តារោ និកាយេ អវសេសំ ពុទ្ធវចនន្តិ។

ឋបេត្វា ចតុរោបេតេ, និកាយេ ទីឃអាទិកេ;
តទញ្ញំ ពុទ្ធវចនំ, និកាយោ ខុទ្ទកោ មតោតិ។

ឯវំ និកាយតោ បញ្ច និកាយា ហោន្តិ។

កថំ អង្គវសេន នវង្គានីតិ? សព្ពមេវ ហិទំ ‘សុត្តំ គេយ្យំ វេយ្យាករណំ គាថា ឧទានំ ឥតិវុត្តកំ ជាតកំ អព្ភុតធម្មំ វេទល្ល’ន្តិ នវប្បភេទំ ហោតិ។ តត្ថ ឧភតោវិភង្គនិទ្ទេសខន្ធកបរិវារា សុត្តនិបាតេ មង្គលសុត្តរតនសុត្តនាលកសុត្តតុវដ្ដកសុត្តានិ អញ្ញម្បិ ច សុត្តនាមកំ តថាគតវចនំ **សុត្ត**ន្តិ វេទិតព្ពំ។ សព្ពម្បិ សគាថកំ សុត្តំ **គេយ្យ**ន្តិ វេទិតព្ពំ។ វិសេសេន សំយុត្តនិកាយេ សកលោបិ សគាថវគ្គោ។ សកលម្បិ អភិធម្មបិដកំ, និគ្គាថកំ សុត្តំ, យញ្ច អញ្ញម្បិ អដ្ឋហិ អង្គេហិ អសង្គហិតំ ពុទ្ធវចនំ, តំ **វេយ្យាករណ**ន្តិ វេទិតព្ពំ។ ធម្មបទំ ថេរគាថា ថេរីគាថា សុត្តនិបាតេ នោសុត្តនាមិកា សុទ្ធិកគាថា ច **គាថា**តិ វេទិតព្ពា។ សោមនស្សញាណមយិកគាថាប្បដិសំយុត្តា ទ្វាសីតិ សុត្តន្តា **ឧទាន**ន្តិ វេទិតព្ពំ។ ‘វុត្តញ្ហេតំ ភគវតា’តិអាទិនយប្បវត្តា (ឥតិវុ. ១) ទសុត្តរសតសុត្តន្តា **ឥតិវុត្តក**ន្តិ វេទិតព្ពំ។ អបណ្ណកជាតកាទីនិ បញ្ញាសាធិកានិ បញ្ច ជាតកសតានិ **ជាតក**ន្តិ វេទិតព្ពំ។ “ចត្តារោមេ, ភិក្ខវេ, អច្ឆរិយា អព្ភុតា ធម្មា អានន្ទេ”តិអាទិនយបវត្តា (ទី. និ. ២.២០៩; អ. និ. ៤.១២៩) សព្ពេបិ អច្ឆរិយអព្ភុតធម្មប្បដិសំយុត្តា សុត្តន្តា **អព្ភុតធម្ម**ន្តិ វេទិតព្ពំ។

ចូឡវេទល្លមហាវេទល្លសម្មាទិដ្ឋិសក្កបញ្ហសង្ខារភាជនីយមហាបុណ្ណមសុត្តាទយោ សព្ពេបិ វេទញ្ច តុដ្ឋិញ្ច លទ្ធា លទ្ធា បុច្ឆិតសុត្តន្តា **វេទល្ល**ន្តិ វេទិតព្ពំ។ ឯវមេតំ អង្គតោ នវង្គានិ។

កថំ ធម្មក្ខន្ធតោ ចតុរាសីតិ ធម្មក្ខន្ធសហស្សានីតិ? សព្ពមេវ ហិទំ ពុទ្ធវចនំ។

“ទ្វាសីតិ ពុទ្ធតោ គណ្ហិំ, ទ្វេ សហស្សានិ ភិក្ខុតោ;
ចតុរាសីតិ សហស្សានិ, យេ មេ ធម្មា បវត្តិនោ”តិ។ (ថេរគា. ១០២៧);

ឯវំ បរិទីបិតធម្មក្ខន្ធវសេន ចតុរាសីតិសហស្សប្បភេទំ ហោតិ។ តត្ថ ឯកានុសន្ធិកំ សុត្តំ ឯកោ ធម្មក្ខន្ធោ។ យំ អនេកានុសន្ធិកំ តត្ថ អនុសន្ធិវសេន ធម្មក្ខន្ធគណនា។ គាថាពន្ធេសុ បញ្ហាបុច្ឆនំ ឯកោ ធម្មក្ខន្ធោ, វិស្សជ្ជនំ ឯកោ។ អភិធម្មេ ឯកមេកំ តិកទុកភាជនំ ឯកមេកញ្ច ចិត្តវារភាជនំ ឯកោ ធម្មក្ខន្ធោ។ វិនយេ អត្ថិ វត្ថុ, អត្ថិ មាតិកា, អត្ថិ បទភាជនីយំ, អត្ថិ អាបត្តិ, អត្ថិ អនាបត្តិ, អត្ថិ អន្តរាបត្តិ, អត្ថិ តិកច្ឆេទោ។ តត្ថ ឯកមេកោ កោដ្ឋាសោ ឯកមេកោ ធម្មក្ខន្ធោតិ វេទិតព្ពោ។ ឯវំ ធម្មក្ខន្ធតោ ចតុរាសីតិ ធម្មក្ខន្ធសហស្សានិ។

ឯវមេតំ សព្ពម្បិ ពុទ្ធវចនំ បញ្ចសតិកសង្គីតិកាលេ សង្គាយន្តេន មហាកស្សបប្បមុខេន វសីគណេន អយំ ធម្មោ អយំ វិនយោ, ឥទំ បឋមពុទ្ធវចនំ, ឥទំ មជ្ឈិមពុទ្ធវចនំ, ឥទំ បច្ឆិមពុទ្ធវចនំ, ឥទំ វិនយបិដកំ, ឥទំ សុត្តន្តបិដកំ, ឥទំ អភិធម្មបិដកំ, អយំ ទីឃនិកាយោ…បេ…. អយំ ខុទ្ទកនិកាយោ, ឥមានិ សុត្តាទីនិ

នវង្គានិ, ឥមានិ ចតុរាសីតិ ធម្មក្ខន្ធសហស្សានីតិ ឥមំ បភេទំ វវត្ថបេត្វាវ សង្គីតំ។ ន កេវលញ្ច ឥមមេវ អញ្ញម្បិ ឧទ្ទានសង្គហវគ្គសង្គហបេយ្យាលសង្គហឯកនិបាតទុកនិបាតាទិនិបាតសង្គហសំយុត្តសង្គហ បណ្ណាសសង្គហាទិអនេកវិធំ, តីសុ បិដកេសុ សន្ទិស្សមានំ សង្គហប្បភេទំ វវត្ថបេត្វាវ សត្តហិ មាសេហិ សង្គីតំ។

សង្គីតិបរិយោសានេ ចស្ស ឥទំ មហាកស្សបត្ថេរេន ទសពលស្ស សាសនំ បញ្ចវស្សសហស្សបរិមាណកាលំ ប វត្តនសមត្ថំ កតន្តិ សញ្ជាតប្បមោទា សាធុការំ ទទមានា វិយ អយំ មហាបថវី ឧទកបរិយន្តំ កត្វា អនេកប្ប ការំ កម្បិ សង្កម្បិ សម្បកម្បិ សម្បវេធិ។ អនេកានិ ច អច្ឆរិយានិ បាតុរហេសុំ។

ឯវំ សង្គីតេ បនេត្ថ អយំ អភិធម្មោ បិដកតោ អភិធម្មបិដកំ, និកាយតោ ខុទ្ទកនិកាយោ, អង្គតោ វេយ្យាករណំ, ធម្មក្ខន្ធតោ កតិបយានិ ធម្មក្ខន្ធសហស្សានិ ហោន្តិ។

តំ ធារយន្តេសុ ភិក្ខូសុ បុព្ពេ ឯកោ ភិក្ខុ សព្ពសាមយិកបរិសាយ និសីទិត្វា អភិធម្មតោ សុត្តំ អាហរិត្វា ធម្មំ កថេន្តោ “រូបក្ខន្ធោ អព្យាកតោ, ចត្តារោ ខន្ធា សិយា កុសលា សិយា អកុសលា សិយា អព្យាកតា; ទសាយតនា អព្យាកតា, ទ្វេ អាយតនា សិយា កុសលា សិយា អកុសលា សិយា អព្យាកតា; សោឡស ធាតុយោ អព្យាកតា, ទ្វេ ធាតុយោ សិយា កុសលា សិយា អកុសលា សិយា អព្យាកតា; សមុទយសច្ចំ អកុសលំ, មគ្គសច្ចំ កុសលំ, និរោធសច្ចំ អព្យាកតំ, ទុក្ខសច្ចំ សិយា កុសលំ សិយា អកុសលំ សិយា អព្យាកតំ; ទសិន្ទ្រិយា អព្យាកតា, ទោមនស្សិន្ទ្រិយំ អកុសលំ, អនញ្ញាតញ្ញស្សាមីតិន្ទ្រិយំ កុសលំ, ចត្តារិ ឥន្ទ្រិយានិ សិយា កុសលា សិយា អព្យាកតា, ឆ ឥន្ទ្រិយានិ សិយា កុសលា សិយា អកុសលា សិយា អព្យាកតា”តិ ធម្មកថំ កថេសិ។

តស្មិំ ឋានេ ឯកោ ភិក្ខុ និសិន្នោ ‘ធម្មកថិក ត្វំ សិនេរុំ បរិក្ខិបន្តោ វិយ ទីឃសុត្តំ អាហរសិ, កិំ សុត្តំ នាមេត’ន្តិ អាហ។ ‘អភិធម្មសុត្តំ នាម, អាវុសោ’តិ។ ‘អភិធម្មសុត្តំ កស្មា អាហរសិ? កិំ អញ្ញំ ពុទ្ធភាសិតំ សុត្តំ អា ហរិតុំ ន វដ្ដតី’តិ? ‘អភិធម្មោ កេន ភាសិតោ’តិ? ‘ន ឯសោ ពុទ្ធភាសិតោ’តិ។ ‘កិំ បន តេ, អាវុសោ, វិនយ បិដកំ ឧគ្គហិត’ន្តិ? ‘ន ឧគ្គហិតំ, អាវុសោ’តិ។ ‘អវិនយធារិតាយ មញ្ញេ ត្វំ អជានន្តោ ឯវំ វទេសី’តិ។ ‘វិនយមត្ត មេវ, អាវុសោ, ឧគ្គហិត’ន្តិ។ ‘តម្បិ តេ ទុគ្គហិតំ, បរិសបរិយន្តេ និសីទិត្វា និទ្ទាយន្តេន ឧគ្គហិតំ ភវិស្សតិ; តុ ម្ហាទិសេ ហិ បព្ពាជេន្តោ វា ឧបសម្បាទេន្តោ វា សាតិសារោ ហោតី’។ ‘កិំ ការណា’? វិនយមត្តស្សាបិ ទុគ្គហិតត្តា; វុត្តញ្ហេតំ – “តត្ថ អនាបត្តិ, ន វិវណ្ណេតុកាមោ ឥង្ឃ តាវ, អាវុសោ, សុត្តន្តំ វា គាថាយោ វា អភិធម្មំ វា បរិយាបុណស្សុ, បច្ឆាបិ វិនយំ បរិយាបុណិស្សសី”តិ (បាចិ. ៤៤២) ភណតិ។ “សុត្តន្តេ ឱកាសំ ការាបេត្វា អភិធម្មំ វា វិនយំ វា បុច្ឆតិ, អភិធម្មេ ឱកាសំ ការាបេត្វា សុត្តន្តំ វា វិនយំ វា បុច្ឆតិ, វិនយេ ឱកាសំ ការាបេត្វា សុត្តន្តំ វា អភិធម្មំ វា បុច្ឆតី”តិ (បាចិ. ១២២១)។ ‘ត្វំ បន ឯត្តកម្បិ ន ជានាសី’តិ ឯត្តកេនបិ បរវាទី និគ្គហិតោ ហោតិ។

មហាគោសិង្គសុត្តំ បន ឥតោបិ ពលវតរំ។ តត្រ ហិ ធម្មសេនាបតិ **សារិបុត្តត្ថេរោ** អញ្ញមញ្ញំ បុច្ឆិតបញ្ហញ្ច វិស្សជ្ជនញ្ច អារោចេតុំ សត្ថុ សន្តិកំ គន្ត្វា មហាមោគ្គល្លានត្ថេរស្ស វិស្សជ្ជនំ អារោចេន្តោ “ឥធាវុសោ សារិបុត្ត, ទ្វេ ភិក្ខូ អភិធម្មកថំ កថេន្តិ , តេ អញ្ញមញ្ញំ បញ្ហំ បុច្ឆន្តិ, អញ្ញមញ្ញស្ស បញ្ហំ បុដ្ឋា វិស្សជ្ជេន្តិ, នោ ច សំសាទេន្តិ, ធម្មី ច នេសំ កថាបវត្តិនី ហោតិ, ឯវរូបេន ខោ, អាវុសោ, សារិបុត្ត, ភិក្ខុនា គោសិង្គសាលវនំ សោភេយ្យា”តិ (ម. និ. ១.៣៤៣) អាហ។ សត្ថា អាភិធម្មិកា នាម មម សាសនេ បរិពាហិរាតិ អវត្វា សុវណ្ណាលិង្គសទិសំ គីវំ ឧន្នាមេត្វា បុណ្ណចន្ទសស្សិរិកំ មហាមុខំ បូរេត្វា ព្រហ្មឃោសំ និច្ឆារេន្តោ “សាធុ សាធុ សារិបុត្តា”តិ មហា មោគ្គល្លានត្ថេរស្ស សាធុការំ ទត្វា “យថា តំ មោគ្គល្លានោ ច សម្មា ព្យាករមានោ ព្យាករេយ្យ, មោគ្គល្លានោ ហិ សារិបុត្ត ធម្មកថិកោ”តិ (ម. និ. ១.៣៤៣) អាហ។ អាភិធម្មិកភិក្ខូយេវ កិរ ធម្មកថិកា នាម, អវសេសា ធម្មកថំ កថេន្តាបិ ន ធម្មកថិកា។ កស្មា? តេ ហិ ធម្មកថំ កថេន្តា កម្មន្តរំ វិបាកន្តរំ រូបារូបបរិច្ឆេទំ ធម្មន្តរំ អាលោឡេត្វា កថេន្តិ។ អាភិធម្មិកា បន ធម្មន្តរំ ន អាលោឡេន្តិ។ តស្មា អាភិធម្មិកោ ភិក្ខុ ធម្មំ កថេតុ វា មា វា, បុច្ឆិតកាលេ បន បញ្ហំ កថេស្សតីតិ។ អយមេវ ឯកន្តធម្មកថិកោ នាម ហោតិ។ ឥទំ សន្ធាយ សត្ថា សាធុ ការំ ទត្វា ‘សុកថិតំ មោគ្គល្លានេនា’តិ អាហ។

អភិធម្មំ បដិពាហេន្តោ ឥមស្មិំ ជិនចក្កេ បហារំ ទេតិ, សព្ពញ្ញុតញ្ញាណំ បដិពាហតិ, សត្ថុ វេសារជ្ជញាណំ បដិនិវត្តេតិ, សោតុកាមំ បរិសំ វិសំវាទេតិ, អរិយមគ្គេ អាវរណំ ពន្ធតិ, អដ្ឋារសសុ ភេទករវត្ថូសុ ឯកស្មិំ សន្ទិស្សតិ ឧក្ខេបនីយកម្មតជ្ជនីយកម្មារហោ ហោតិ។ តំ តំ កម្មំ កត្វា ឧយ្យោជេតព្ពោ ‘គច្ឆ វិឃាសាទោ ហុត្វា ជីវិស្សសី’តិ។

អថាបិ ឯវំ វទេយ្យ – “សចេ អភិធម្មោ ពុទ្ធភាសិតោ, យថា អនេកេសុ សុត្តសហស្សេសុ ‘ឯកំ សមយំ ភគវា រាជគហេ វិហរតី’តិអាទិនា នយេន និទានំ សង្គីតំ, ឯវមស្សាបិ និទានំ សង្គីតំ ភវេយ្យា”តិ។ សោ ‘ជាតក សុត្តនិបាតធម្មបទាទីនំ ឯវរូបំ និទានំ នត្ថិ, ន ចេតានិ ន ពុទ្ធភាសិតានី’តិ បដិក្ខិបិត្វា ឧត្តរិបិ ឯវំ វត្តព្ពោ – ‘បណ្ឌិត, អភិធម្មោ នាមេស សព្ពញ្ញុពុទ្ធានំយេវ វិសយោ, ន អញ្ញេសំ វិសយោ។ ពុទ្ធានញ្ហិ ឱក្កន្តិ បាកដា, អភិជាតិ បាកដា, អភិសម្ពោធិ បាកដា, ធម្មចក្កប្បវត្តនំ បាកដំ។ យមកបាដិហារិយំ បាកដំ, តិទិវក្កមោ បាកដោ, ទេវលោកេ ទេសិតភាវោ បាកដោ, ទេវោរោហនំ បាកដំ។ យថា នាម ចក្កវត្តិរញ្ញោ ហត្ថិរតនំ វា អស្សរតនំ វា ថេនេត្វា យានកេ យោជេត្វា វិចរណំ នាម អដ្ឋានំ អការណំ; ចក្ករតនំ វា បន ថេនេត្វា បលាលសកដេ ឱលម្ពិត្វា វិចរណំ នាម អដ្ឋានំ អការណំ; យោជនប្បមាណំ ឱភាសនសមត្ថំ មណិរតនំ វា បន កប្បាសបច្ឆិយំ បក្ខិបិត្វា វឡញ្ជនំ នាម អដ្ឋានំ អការណំ។ កស្មា? រាជារហភណ្ឌតាយ; ឯវមេវ អភិធម្មោ នាម ន អញ្ញេសំ វិសយោ, សព្ពញ្ញុពុទ្ធានំយេវ វិសយោ។ តេសំ វសេន ទេសេតព្ពទេសនា។ ពុទ្ធានញ្ហិ ឱក្កន្តិ បាកដា… បេ… ទេវោរោហនំ បាកដំ។ អភិធម្មស្ស និទានកិច្ចំ នាម នត្ថិ បណ្ឌិតា’តិ។ ន ហិ សក្កា ឯវំ វុត្តេ បរវាទិនា សហធម្មិកំ ឧទាហរណំ ឧទាហរិតុំ។

មណ្ឌលារាមវាសី **តិស្សភូតិត្ថេរោ** បន មហាពោធិនិទានោ ឯស អភិធម្មោ នាមាតិ ទស្សេតុំ “យេន ស្វាហំ, ភិក្ខវេ, វិហារេន បឋមាភិសម្ពុទ្ធោ វិហរាមិ តស្ស បទេសេន វិហាសិ”ន្តិ (សំ. និ. ៥.១១) ឥមំ បទេសវិហារសុត្តន្តំ អាហរិត្វា កថេសិ។ ទសវិធោ ហិ បទេសោ នាម – ខន្ធបទេសោ, អាយតនបទេសោ, ធាតុបទេសោ, សច្ចបទេសោ, ឥន្ទ្រិយបទេសោ, បច្ចយាការបទេសោ, សតិបដ្ឋានបទេសោ, ឈានបទេសោ, នាមបទេសោ, ធម្មបទេសោតិ។ តេសុ សត្ថា មហាពោធិមណ្ឌេ បញ្ចក្ខន្ធេ និប្បទេសេន បដិវិជ្ឈិ, ឥមំ តេមាសំ វេទនាក្ខន្ធវសេនេវ វិហាសិ។ ទ្វាទសាយតនានិ អដ្ឋារស ធាតុយោ និប្បទេសេន បដិវិជ្ឈិ។ ឥមំ តេមាសំ ធម្មាយតនេ វេទនាវសេន ធម្មធាតុយញ្ច វេទនាវសេនេវ វិហាសិ។ ចត្តារិ សច្ចានិ និប្បទេសេន បដិវិជ្ឈិ, ឥមំ តេមាសំ ទុក្ខសច្ចេ វេទនាវសេនេវ វិហាសិ។ ពាវីសតិន្ទ្រិយានិ និប្បទេសេន បដិវិជ្ឈិ, ឥមំ តេមាសំ វេទនាបញ្ចកឥន្ទ្រិយវសេន វិហាសិ។ ទ្វាទសបទិកំ បច្ចយាការវដ្ដំ និប្បទេសេន បដិវិជ្ឈិ, ឥមំ តេមាសំ ផស្សបច្ចយា វេទនាវសេនេវ វិហាសិ។ ចត្តារោ សតិបដ្ឋានេ និប្បទេសេន បដិវិជ្ឈិ, ឥមំ តេមាសំ វេទនាសតិបដ្ឋានវសេនេវ វិហាសិ។ ចត្តារិ ឈានានិ និប្បទេសេន បដិវិជ្ឈិ, ឥមំ តេមាសំ ឈានង្គេសុ វេទនាវសេនេវ វិហាសិ។ នាមំ និប្បទេសេន បដិវិជ្ឈិ, ឥមំ តេមាសំ តត្ថ វេទនាវសេនេវ វិហាសិ។ ធម្មេ និប្បទេសេន បដិវិជ្ឈិ, ឥមំ តេមាសំ វេទនាត្តិកវសេនេវ វិហាសីតិ។ ឯវំ ថេរោ បទេសវិហារសុត្តន្តវសេន អភិធម្មស្ស និទានំ កថេសិ។

គាមវាសី **សុមនទេវត្ថេរោ** បន ហេដ្ឋាលោហបាសាទេ ធម្មំ បរិវត្តេន្តោ ‘អយំ បរវាទី ពាហា បគ្គយ្ហ អរញ្ញេ កន្ទន្តោ វិយ, អសក្ខិកំ អឌ្ឌំ ករោន្តោ វិយ ច, អភិធម្មេ និទានស្ស អត្ថិភាវម្បិ ន ជានាតី’តិ វត្វា និទានំ កថេន្តោ ឯវមាហ – ឯកំ សមយំ ភគវា ទេវេសុ វិហរតិ តាវតឹសេសុ បារិច្ឆត្តកមូលេ បណ្ឌុកម្ពលសិលាយំ។ តត្រ ខោ ភគវា ទេវានំ តាវតឹសានំ អភិធម្មកថំ កថេសិ – “កុសលា ធម្មា, អកុសលា ធម្មា, អព្យាកតា ធម្មា”តិ។

អញ្ញេសុ បន សុត្តេសុ ឯកមេវ និទានំ។ អភិធម្មេ **ទ្វេ និទានានិ** – អធិគមនិទានញ្ច ទេសនានិទានញ្ច ។ តត្ថ **អធិគមនិទានំ** ទីបង្ករទសពលតោ បដ្ឋាយ យាវ មហាពោធិបល្លង្កា វេទិតព្ពំ។ **ទេសនានិទានំ** យាវ ធម្មចក្កប្បវត្តនា។ ឯវំ ឧភយនិទានសម្បន្នស្ស បនស្ស អភិធម្មស្ស និទានកោសល្លត្ថំ ឥទំ តាវ **បញ្ហាកម្មំ** វេទិតព្ពំ – អយំ អភិធម្មោ នាម កេន បភាវិតោ? កត្ថ បរិបាចិតោ? កត្ថ អធិគតោ? កទា អធិគតោ? កេន អធិគតោ? កត្ថ វិចិតោ? កទា វិចិតោ? កេន វិចិតោ? កត្ថ ទេសិតោ? កស្សត្ថាយ ទេសិតោ? កិមត្ថំ ទេសិតោ? កេហិ បដិគ្គហិតោ? កេ សិក្ខន្តិ? កេ សិក្ខិតសិក្ខា? កេ ធារេន្តិ? កស្ស វចនំ? កេនាភតោតិ?

តត្រិទំ **វិស្សជ្ជនំ – កេន បភាវិតោ**តិ ពោធិអភិនីហារសទ្ធាយ បភាវិតោ។ **កត្ថ បរិបាចិតោ**តិ អឌ្ឍឆក្កេសុ ជាតកសតេសុ។ **កត្ថ អធិគតោ**តិ ពោធិមូលេ។ **កទា អធិគតោ**តិ វិសាខាបុណ្ណមាសិយំ។ **កេនាធិគតោ**តិ សព្ពញ្ញុពុទ្ធេន។ **កត្ថ វិចិតោ**តិ ពោធិមណ្ឌេ។ **កទា វិចិតោ**តិ រតនឃរសត្តាហេ។ **កេន វិចិតោ**តិ សព្ពញ្ញុពុទ្ធេន។ **កត្ថ ទេសិតោ**តិ ទេវេសុ តាវតឹសេសុ។ **កស្សត្ថាយ ទេសិតោ**តិ ទេវតានំ។ **កិមត្ថំ ទេសិតោ**តិ ចតុរោឃនិត្ថរណត្ថំ។ **កេហិ បដិគ្គហិតោ**តិ ទេវេហិ។ **កេ សិក្ខន្តី**តិ សេក្ខា ច បុថុជ្ជនកល្យាណា ច។ **កេ សិក្ខិតសិក្ខា**តិ អរហន្តោ ខីណាសវា។ **កេ ធារេន្តី**តិ យេសំ វត្តតិ តេ ធារេន្តិ។ **កស្ស វចន**ន្តិ ភគវតោ វចនំ, អរហតោ សម្មាសម្ពុទ្ធស្ស។ **កេនាភតោ**តិ អាចរិយបរម្បរាយ។

អយញ្ហិ សារិបុត្តត្ថេរោ ភទ្ទជិ សោភិតោ បិយជាលិ បិយបាលោ បិយទស្សី កោសិយបុត្តោ សិគ្គវោ សន្ទេហោ មោគ្គលិបុត្តោ សុទត្តោ ធម្មិយោ ទាសកោ សោណកោ រេវតោតិ ឯវមាទីហិ យាវ តតិយសង្គីតិកាលា អាភតោ។ តតោ ឧទ្ធំ តេសំយេវ សិស្សានុសិស្សេហីតិ ឯវំ តាវ ជម្ពុទីបតលេ អាចរិយបរម្បរាយ អាភតោ។ ឥមំ បន ទីបំ –

តតោ មហិន្ទោ ឥដ្ដិយោ, ឧត្តិយោ សម្ពលោ តថា;
បណ្ឌិតោ ភទ្ទនាមោ ច, ឯតេ នាគា មហាបញ្ញា។

ជម្ពុទីបា ឥធាគតាតិ (បរិ. ៣, ៨)។

ឥមេហិ មហានាគេហិ អាភតោ។ តតោ ឧទ្ធំ តេសំយេវ សិស្សានុសិស្សសង្ខាតាយ អាចរិយបរម្បរាយ យាវជ្ជតនកាលា អាភតោ។

សុមេធកថា

ឯវំ អាភតស្ស បនស្ស យំ តំ **ទីបង្ករទសពលតោ** បដ្ឋាយ យាវ មហាពោធិបល្លង្កា អធិគមនិទានំ, យាវ ធម្មចក្កប្បវត្តនា ទេសនានិទានញ្ច វុត្តំ, តស្ស អាវិភាវត្ថំ អយំ អនុបុព្ពិកថា វេទិតព្ពា –

ឥតោ កិរ កប្បសតសហស្សាធិកានំ ចតុន្នំ អសង្ខ្យេយ្យានំ មត្ថកេ អមរវតី នាម នគរំ អហោសិ។ តត្ថ **សុមេធោ** នាម ព្រាហ្មណោ បដិវសតិ ឧភតោ សុជាតោ, មាតិតោ ច បិតិតោ ច, សំសុទ្ធគហណិកោ, យាវ សត្តមា កុលបរិវដ្ដា អក្ខិត្តោ អនុបកុដ្ឋោ ជាតិវាទេន, អភិរូបោ ទស្សនីយោ បាសាទិកោ បរមាយ វណ្ណបោក្ខរតាយ សមន្នាគតោ។ សោ អញ្ញំ កម្មំ អកត្វា ព្រាហ្មណសិប្បមេវ ឧគ្គណ្ហិ។ តស្ស ទហរកាលេយេវ មាតាបិតរោ កាលមកំសុ។ អថស្ស រាសិវឌ្ឍកោ អមច្ចោ អាយបោត្ថកំ អាហរិត្វា សុវណ្ណរជតមណិមុត្តាទិបូរិតេ គព្ភេ វិវរិត្វា ‘ឯត្តកំ តេ កុមារ មាតុ សន្តកំ, ឯត្តកំ បិតុ សន្តកំ, ឯត្តកា អយ្យកបយ្យកានំ សន្តកាតិ យាវ សត្តមា កុលបរិវដ្ដា ធនំ អាចិក្ខិត្វា ឯតំ បដិបជ្ជាហី’តិ អាហ។ **សុមេធបណ្ឌិតោ** ចិន្តេសិ – ‘ឥមំ ធនំ សំហរិត្វា មយ្ហំ បិតុបិតាមហាទយោ បរលោកំ គច្ឆន្តា ឯកកហាបណម្បិ គហេត្វា ន គតា, មយា បន គហេត្វា គមនការណំ កាតុំ វដ្ដតី’តិ សោ រញ្ញោ អារោចេត្វា នគរេ ភេរិំ ចរាបេត្វា មហាជនស្ស ទានំ ទត្វា តាបសបព្ពជ្ជំ បព្ពជិ។ ឥមស្មិំ បន ឋានេ **សុមេធកថា** កថេតព្ពា។ វុត្តញ្ហេតំ **ពុទ្ធវំសេ** (ពុ. វំ. ២.១-៣៣) –

កប្បេ ច សតសហស្សេ, ចតុរោ ច អសង្ខិយេ;
អមរំ នាម នគរំ, ទស្សនេយ្យំ មនោរមំ។

ទសហិ សទ្ទេហិ អវិវិត្តំ, អន្នបានសមាយុតំ;
ហត្ថិសទ្ទំ អស្សសទ្ទំ, ភេរិសង្ខរថានិ ច;
ខាទថ បិវថ ចេវ, អន្នបានេន ឃោសិតំ។

នគរំ សព្ពង្គសម្បន្នំ, សព្ពកម្មមុបាគតំ;
សត្តរតនសម្បន្នំ, នានាជនសមាកុលំ;
សមិទ្ធំ ទេវនគរំវ, អាវាសំ បុញ្ញកម្មិនំ។

នគរេ អមរវតិយា, សុមេធោ នាម ព្រាហ្មណោ;
អនេកកោដិសន្និចយោ, បហូតធនធញ្ញវា។

អជ្ឈាយកោ មន្តធរោ, តិណ្ណំ វេទាន បារគូ;
លក្ខណេ ឥតិហាសេ ច, សធម្មេ បារមឹ គតោ។

រហោគតោ និសីទិត្វា, ឯវំ ចិន្តេសហំ តទា;
ទុក្ខោ បុនព្ភវោ នាម, សរីរស្ស ច ភេទនំ។

ជាតិធម្មោ ជរាធម្មោ, ព្យាធិធម្មោ សហំ តទា;
អជរំ អមតំ ខេមំ, បរិយេសិស្សាមិ និព្ពុតឹ។

យំនូនិមំ បូតិកាយំ, នានាកុណបបូរិតំ;
ឆឌ្ឌយិត្វាន គច្ឆេយ្យំ, អនបេក្ខោ អនត្ថិកោ។

អត្ថិ ហេហិតិ សោ មគ្គោ, ន សោ សក្កា ន ហេតុយេ;

បរិយេសិស្សាមិ តំ មគ្គំ, ភវតោ បរិមុត្តិយា។

យថាបិ ទុក្ខេ វិជ្ជន្តេ, សុខំ នាមបិ វិជ្ជតិ;
ឯវំ ភវេ វិជ្ជមានេ, វិភវោបិ ឥច្ឆិតព្ពកោ។

យថាបិ ឧណ្ហេ វិជ្ជន្តេ, អបរំ វិជ្ជតិ សីតលំ;
ឯវំ តិវិធគ្គិ វិជ្ជន្តេ, និព្ពានំ ឥច្ឆិតព្ពកំ។

យថាបិ បាបេ វិជ្ជន្តេ, កល្យាណមបិ វិជ្ជតិ;
ឯវមេវ ជាតិ វិជ្ជន្តេ, អជាតិបិច្ឆិតព្ពកំ។

យថា គូថគតោ បុរិសោ, តឡាកំ ទិស្វាន បូរិតំ;
ន គវេសតិ តំ តឡាកំ, ន ទោសោ តឡាកស្ស សោ។

ឯវំ កិលេសមលធោវេ, វិជ្ជន្តេ អមតន្តឡេ;
ន គវេសតិ តំ តឡាកំ, ន ទោសោ អមតន្តឡេ។

យថា អរីហិ បរិរុទ្ធោ, វិជ្ជន្តេ គមនម្បថេ;
ន បលាយតិ សោ បុរិសោ, ន ទោសោ អញ្ជសស្ស សោ។

ឯវំ កិលេសបរិរុទ្ធោ, វិជ្ជមានេ សិវេ បថេ;
ន គវេសតិ តំ មគ្គំ, ន ទោសោ សិវមញ្ជសេ។

យថាបិ ព្យាធិតោ បុរិសោ, វិជ្ជមានេ តិកិច្ឆកេ;
ន តិកិច្ឆាបេតិ តំ ព្យាធិំ, ន ទោសោ សោ តិកិច្ឆកេ។

ឯវំ កិលេសព្យាធីហិ, ទុក្ខិតោ បរិបីឡិតោ;
ន គវេសតិ តំ អាចរិយំ, ន ទោសោ សោ វិនាយកេ។

យថាបិ កុណបំ បុរិសោ, កណ្ឋេ ពទ្ធំ ជិគុច្ឆិយ;
មោចយិត្វាន គច្ឆេយ្យ, សុខី សេរី សយំវសី។

តថេវិមំ បូតិកាយំ, នានាកុណបសញ្ចយំ;
ឆឌ្ឌយិត្វាន គច្ឆេយ្យំ, អនបេក្ខោ អនត្ថិកោ។

យថា ឧច្ចារដ្ឋានម្ហិ, ករីសំ នរនារិយោ;
ឆឌ្ឌយិត្វាន គច្ឆន្តិ, អនបេក្ខា អនត្ថិកា។

ឯវមេវាហំ ឥមំ កាយំ, នានាកុណបបូរិតំ;
ឆឌ្ឌយិត្វាន គច្ឆិស្សំ, វច្ចំ កត្វា យថា កុដឹ។

យថាបិ ជជ្ជរំ នាវំ, បលុគ្គំ ឧទគាហិនឹ;
សាមី ឆឌ្ឌេត្វា គច្ឆន្តិ, អនបេក្ខា អនត្ថិកា។

ឯវមេវាហំ ឥមំ កាយំ, នវច្ឆិទ្ទំ ធុវស្សវំ;
ឆឌ្ឌយិត្វាន គច្ឆិស្សំ, ជិណ្ណនាវំវ សាមិកា។

យថាបិ បុរិសោ ចោរេហិ, គច្ឆន្តោ ភណ្ឌមាទិយ;
ភណ្ឌច្ឆេទភយំ ទិស្វា, ឆឌ្ឌយិត្វាន គច្ឆតិ។

ឯវមេវ អយំ កាយោ, មហាចោរសមោ វិយ;

បហាយិមំ គមិស្សាមិ, កុសលច្ឆេទនាភយា។

ឯវាហំ ចិន្តយិត្វាន, នេកកោដិសតំ ធនំ;
នាថានាថានំ ទត្វាន, ហិមវន្តមុបាគមឹ។

ហិមវន្តស្សាវិទូរេ, ធម្មិកោ នាម បព្ពតោ;
អស្សមោ សុកតោ មយ្ហំ, បណ្ណសាលា សុមាបិតា។

ចង្កមំ តត្ថ មាបេសឹ, បញ្ចទោសវិវជ្ជិតំ;
អដ្ឋគុណសមុបេតំ, អភិញ្ញាពលមាហរិំ។

សាដកំ បជហឹ តត្ថ, នវទោសមុបាគតំ;
វាកចីរំ និវាសេសឹ, ទ្វាទសគុណមុបាគតំ។

អដ្ឋទោសសមាកិណ្ណំ , បជហឹ បណ្ណសាលកំ;
ឧបាគមឹ រុក្ខមូលំ, គុណេ ទសហុបាគតំ។

វាបិតំ រោបិតំ ធញ្ញំ, បជហឹ និរវសេសតោ;
អនេកគុណសម្បន្នំ, បវត្តផលមាទិយឹ។

តត្ថប្បធានំ បទហឹ, និសជ្ជដ្ឋានចង្កមេ;
អព្ភន្តរម្ហិ សត្តាហេ, អភិញ្ញាពល បាបុណិន្តិ។ (ពុ. វំ. ២.១-៣៣);

តត្ថ **អស្សមោ សុកតោ មយ្ហំ, បណ្ណសាលា សុមាបិតា**តិ ឥមិស្សា បាឡិយា សុមេធបណ្ឌិតេន អស្សម បណ្ណសាលាចង្កមា សហត្ថា មាបិតា វិយ វុត្តា។ អយំ បនេត្ថ អត្ថោ – មហាសត្តញ្ហិ “ហិមវន្តំ អជ្ឈោគាហេត្វា អជ្ជ ធម្មិកបព្ពតំ បវិសិស្សាមី”តិ និក្ខន្តំ ទិស្វា សក្កោ ទេវានមិន្ទោ វិស្សកម្មទេវបុត្តំ អាមន្តេសិ – “គច្ឆ, តាត, អយំ សុមេធបណ្ឌិតោ ‘បព្ពជិស្សាមី’តិ និក្ខន្តោ ឯតស្ស វសនដ្ឋានំ មាបេហី”តិ។ សោ តស្ស វចនំ សម្បដិច្ឆិត្វា រមណីយំ អស្សមំ សុគុត្តំ បណ្ណសាលំ, មនោរមំ ចង្កមញ្ច មាបេសិ។ ភគវា បន តទា អត្តនោ បុញ្ញានុភាវេន និប្ផន្នំ តំ អស្សមបទំ សន្ធាយ “សារិបុត្ត តស្មិំ ធម្មិកបព្ពតេ –

អស្សមោ សុកតោ មយ្ហំ, បណ្ណសាលា សុមាបិតា;
ចង្កមំ តត្ថ មាបេសឹ, បញ្ចទោសវិវជ្ជិត”ន្តិ។ –

អាហ។ តត្ថ **អស្សមោ សុកតោ មយ្ហ**ន្តិ សុកតោ មយា។ **បណ្ណសាលា សុមាបិតា**តិ បណ្ណច្ឆន្នា សាលាបិ មេ សុមាបិតា អហោសិ។

បញ្ចទោសវិវជ្ជិតន្តិ បញ្ចិមេ ចង្កមទោសា នាម ថទ្ធវិសមតា, អន្តោរុក្ខតា, គហនច្ឆន្នតា, អតិសម្ពាធតា, អតិវិសាលតាតិ។ ថទ្ធវិសមភូមិភាគស្មិញ្ហិ ចង្កមេ ចង្កមន្តស្ស បាទា រុជ្ជន្តិ, ផោដា ឧដ្ឋហន្តិ, ចិត្តំ ឯកគ្គតំ ន លភតិ, កម្មដ្ឋានំ វិបជ្ជតិ។ មុទុសមតលេ បន ផាសុវិហារំ អាគម្ម កម្មដ្ឋានំ សម្បជ្ជតិ។ តស្មា ថទ្ធវិសម ភូមិភាគតា ឯកោ ទោសោតិ វេទិតព្ពោ។ ចង្កមនស្ស អន្តោ វា មជ្ឈេ វា កោដិយំ វា រុក្ខេ សតិ បមាទមាគម្ម ចង្កមន្តស្ស នលាដំ វា សីសំ វា បដិហញ្ញតីតិ អន្តោរុក្ខតា ទុតិយោ ទោសោ។ តិណលតាទិគហនច្ឆន្នេ ចង្កមេ ចង្កមន្តោ អន្ធការវេលាយំ ឧរគាទិកេ បាណេ អក្កមិត្វា វា មារេតិ, តេហិ វា ទដ្ឋោ ទុក្ខំ អាបជ្ជតីតិ គហនច្ឆន្នតា តតិយោ ទោសោ។ អតិសម្ពាធេ ចង្កមេ វិត្ថារតោ រតនិកេ វា អឌ្ឍរតនិកេ វា ចង្កមន្តស្ស បរិច្ឆេទេ បក្ខលិត្វា នខាបិ អង្គុលិយោបិ ភិជ្ជន្តីតិ អតិសម្ពាធតា ចតុត្ថោ ទោសោ។ អតិវិសាលេ ចង្កមេ ចង្កមន្តស្ស ចិត្តំ វិធាវតិ, ឯកគ្គតំ ន លភតីតិ អតិវិសាលតា បញ្ចមោ ទោសោ។ បុថុលតោ បន ទិយឌ្ឍរតនំ ទ្វីសុ បស្សេសុ រតនមត្តអនុចង្កមំ ទីឃតោ សដ្ឋិហត្ថំ មុទុតលំ សមវិប្បកិណ្ណវាលុកំ ចង្កមំ វដ្ដតិ, ចេតិយគិរិម្ហិ ទីបប្បសាទកមហាមហិន្ទត្ថេរស្ស ចង្កមនំ វិយ, តាទិសំ តំ អហោសិ។ តេនាហ “ចង្កមំ តត្ថ មាបេសឹ, បញ្ច ទោសវិវជ្ជិត”ន្តិ។

អដ្ឋគុណសមុបេតន្តិ អដ្ឋហិ សមណសុខេហិ ឧបេតំ។ អដ្ឋិមានិ សមណសុខានិ នាម ធន ធញ្ញបរិគ្គហាភាវោ អនវជ្ជបិណ្ឌបរិយេសនភាវោ, និព្ពុតបិណ្ឌភុញ្ជនភាវោ, រដ្ឋំ បីឡេត្វា ធនសារំ វា

សីសកហាបណាទីនិ វា គណ្ហន្តេសុ រាជកុលេសុ រដ្ឋបីឡនកិលេសាភាវោ, ឧបករណេសុ និច្ចន្ទរាគភាវោ, ចោរវិលោបេ និព្ភយភាវោ, រាជរាជមហាមច្ចេហិ អសំសដ្ឋភាវោ ចតូសុ ទិសាសុ អប្បដិហតភាវោតិ។ ឥទំ វុត្តំ ហោតិ “យថា តស្មឹ អស្សមេ វសន្តេន សក្កា ហោន្តិ ឥមានិ អដ្ឋ សមណសុខានិ វិន្ទិតុំ, ឯវំ អដ្ឋគុណសមុបេតំ តំ អស្សមំ មាបេសិ” ន្តិ។

អភិញ្ញាពលមាហរិន្តិ បច្ឆា តស្មឹ អស្សមេ វសន្តោ កសិណបរិកម្មំ កត្វា អភិញ្ញានញ្ច សមាបត្តីនញ្ច ឧប្បាទនត្ថាយ អនិច្ចតោ ទុក្ខតោ វិបស្សនំ អារភិត្វា ថាមប្បត្តំ វិបស្សនាពលំ អាហរឹ។ យថា តស្មឹ វសន្តោ តំ ពលំ អាហរិតុំ សក្កោមិ, ឯវំ តំ អស្សមំ តស្ស អភិញ្ញត្ថាយ វិបស្សនាពលស្ស អនុច្ឆវិកំ កត្វា មាបេសិន្តិ អត្ថោ។

សាដកំ បជហឹ តត្ថ, នវទោសមុបាគតន្តិ ឯត្ថាយំ អនុបុព្ពិកថា, តទា កិរ កុដិលេណចង្កមាទិបដិមណ្ឌិតំ បុប្ផូបគផលូបគរុក្ខសញ្ឆន្នំ រមណីយំ មធុរសលិលាសយំ អបគតវាឡមិគភឹសនកសកុណំ បវិវេកក្ខមំ អស្សមំ មាបេត្វា អលង្កតចង្កមស្ស ឧភោសុ អន្តេសុ អាលម្ពនផលកំ សំវិធាយ និសីទនត្ថាយ ចង្កមវេមជ្ឈេ សមតលំ មុគ្គវណ្ណសិលំ មាបេត្វា អន្តោបណ្ណសាលាយំ ជដាមណ្ឌលវាកចីរតិទណ្ឌកុណ្ឌិកាទិកេ តាបសបរិក្ខារេ មណ្ឌបេ បានីយឃដបានីយសង្ខបានីយសរាវានិ អគ្គិសាលាយំ អង្គារកបល្លទារុអាទីនីតិ ឯវំ យំ យំ បព្ពជិតានំ ឧបការាយ សំវត្តតិ, តំ តំ សព្ពំ មាបេត្វា បណ្ណសាលាយ ភិត្តិយំ “យេ កេចិ បព្ពជិតុកាមា ឥមេ បរិក្ខារេ គហេត្វា បព្ពជន្តូ”តិ អក្ខរានិ ឆិន្ទិត្វា ទេវលោកមេវ គតេ វិស្សកម្មទេវបុត្តេ សុមេធបណ្ឌិតោ ហិមវន្តបាទេ គិរិកន្ទរានុសារេន អត្តនោ និវាសនានុរូបំ ផាសុកដ្ឋានំ ឱលោកេន្តោ នទីនិវត្តនេ វិស្សកម្មនិម្មិតំ សក្កទត្តិយំ រមណីយំ អស្សមំ ទិស្វា ចង្កមកោដឹ គន្ត្វា បទវលញ្ជំ អបស្សន្តោ “ធុវំ បព្ពជិតា ធុរគាមេ ភិក្ខំ បរិយេសិត្វា កិលន្តរូបា អាគន្ត្វា បណ្ណសាលំ បវិសិត្វា និសិន្នា ភវិស្សន្តី”តិ ចិន្តេត្វា ថោកំ អាគមេត្វា “អតិវិយ ចិរាយន្តិ, ជានិស្សាមី”តិ បណ្ណសាលកុដិទ្វារំ វិវរិត្វា អន្តោ បវិសិត្វា ឥតោ ចិតោ ច ឱលោកេន្តោ មហាភិត្តិយំ អក្ខរានិ វាចេត្វា “មយ្ហំ កប្បិយបរិក្ខារា ឯតេ, ឥមេ គហេត្វា បព្ពជិស្សាមី”តិ អត្តនា និវត្ថបារុតំ សាដកយុគំ បជហិ។ តេនាហ “សាដកំ បជហឹ តត្ថា”តិ។ ឯវំ បវិដ្ឋោ អហំ សារិបុត្ត តស្សំ បណ្ណសាលាយំ សាដកំ បជហឹ។

នវទោសមុបាគតន្តិ សាដកំ បជហន្តោ នវ ទោសេ ទិស្វា បជហិន្តិ ទីបេតិ។ តាបសបព្ពជ្ជំ បព្ពជិតានញ្ហិ សាដកស្មឹ នវ ទោសា ឧបដ្ឋហន្តិ។ តេសុ តស្ស មហគ្ឃភាវោ ឯកោ ទោសោ, បរបដិពទ្ធតាយ ឧប្បជ្ជនភាវោ ឯកោ, បរិភោគេន លហុំ កិលិស្សនភាវោ ឯកោ, កិលិដ្ឋោ ហិ ធោវិតព្ពោ ច រជិតព្ពោ ច ហោតិ, បរិភោគេន លហុកំ ជីរណភាវោ ឯកោ ជិណ្ណស្ស ហិ តុន្នំ វា អគ្គឡទានំ វា កាតព្ពំ ហោតិ។ បុនបរិយេសនាយ ទុរភិសម្ភវភាវោ ឯកោ, តាបសបព្ពជ្ជាយ អសារុប្បភាវោ ឯកោ, បច្ចត្ថិកានំ សាធារណភាវោ ឯកោ, យថា ហិ នំ បច្ចត្ថិកា ន គណ្ហន្តិ, ឯវំ គោបេតព្ពោ ហោតិ។ បរិភុញ្ជន្តស្ស វិភូសនដ្ឋានភាវោ ឯកោ, គហេត្វា ចរន្តស្ស ខន្ធភារមហិច្ឆភាវោ ឯកោតិ។

វាកចីរំ និវាសេសិន្តិ តទា អហំ សារិបុត្ត ឥមេ នវ ទោសេ ទិស្វា សាដកំ បហាយ វាកចីរំ និវាសេសឹ មុញ្ជតិណំ ហីរំ ហីរំ កត្វា គន្ថេត្វា កតំ វាកចីរំ និវាសនបារុបនត្ថាយ អាទិយិន្តិ អត្ថោ។

ទ្វាទសគុណមុបាគតន្តិ ទ្វាទសហិ អានិសំសេហិ សមន្នាគតំ, វាកចីរស្មិញ្ហិ ទ្វាទសានិសំសា – អប្បគ្ឃំ សុន្ទរំ កប្បិយន្តិ អយំ តាវ ឯកោ អានិសំសោ, សហត្ថា កាតុំ សក្កាតិ អយំ ទុតិយោ, បរិភោគេន សណិកំ កិលិស្សតិ ធោវិយមានេបិ បបញ្ចោ នត្ថីតិ អយំ តតិយោ, បរិភោគេន ជិណ្ណេបិ សិព្ពិតព្ពាភាវោ ចតុត្ថោ, បុន បរិយេសន្តស្ស សុខេន ករណភាវោ បញ្ចមោ, តាបសបព្ពជ្ជាយ សារុប្បភាវោ ឆដ្ឋោ, បច្ចត្ថិកានំ និរុបភោគភាវោ សត្តមោ, បរិភុញ្ជន្តស្ស វិភូសនដ្ឋានាភាវោ អដ្ឋមោ, ធារណេ សល្លហុកភាវោ នវមោ, ចីវរបច្ចយេ អប្បិច្ឆភាវោ ទសមោ, វាកុប្បត្តិយា ធម្មិកអនវជ្ជភាវោ ឯកាទសមោ វាកចីរេ នដ្ឋេបិ អនបេក្ខភាវោ ទ្វាទសមោតិ។

អដ្ឋទោសសមាកិណ្ណំ, បជហឹ បណ្ណសាលកន្តិ កថំ បជហឹ? សោ កិរ វរសាដកយុគំ ឱមុញ្ចន្តោ ចីវរវំសេ លគ្គិតំ អនោជបុប្ផទាមសទិសំ រត្តវាកចីរំ គហេត្វា និវាសេត្វា តស្សុបរិ អបរំ សុវណ្ណវណ្ណំ វាកចីរំ បរិទហិត្វា បុន្នាគបុប្ផសន្ថរសទិសំ សខុរំ អជិនចម្មំ ឯកំសំ កត្វា ជដាមណ្ឌលំ បដិមុញ្ចិត្វា ចូឡាយ សទ្ធឹ និច្ចលភាវករណត្ថំ សារសូចឹ បវេសេត្វា មុត្តាជាលសទិសាយ សិក្កាយ បវាឡវណ្ណំ កុណ្ឌិកំ ឱទហិត្វា តីសុ ឋានេសុ វង្កកាជំ អាទាយ ឯកិស្សា កាជកោដិយា កុណ្ឌិកំ, ឯកិស្សា អង្កុសកបច្ឆិតិទណ្ឌកាទីនិ ឱលគ្គេត្វា ខារិកាជំ អំសេ កត្វា ទក្ខិណេន ហត្ថេន កត្តរទណ្ឌំ គហេត្វា បណ្ណសាលតោ និក្ខមិត្វា សដ្ឋិហត្ថេ មហាចង្កមេ អបរាបរំ ចង្កមន្តោ អត្តនោ វេសំ ឱលោកេត្វា “មយ្ហំ មនោរថោ មត្ថកំ បត្តោ, សោភតិ វត មេ បព្ពជ្ជា, ពុទ្ធបច្ចេកពុទ្ធាទីហិ សព្ពេហិបិ ធីរបុរិសេហិ វណ្ណិតា ថោមិតា អយំ បព្ពជ្ជា នាម, បហីនំ មេ គិហិពន្ធនំ, និក្ខន្តោស្មិ នេក្ខម្មំ, លទ្ធា មេ ឧត្តមបព្ពជ្ជា, ករិស្សាមិ សមណធម្មំ, លភិស្សាមិ អគ្គផលសុខ”ន្តិ ឧស្សាហជាតោ ខារិកាជំ ឱតារេត្វា ចង្កមវេ

មជ្ឈេ មុត្តវណ្ណសិលាបដ្ដេ សុវណ្ណបដិមា វិយ និសិន្នោ ទិវសភាគំ វីតិនាមេត្វា សាយន្ហសមយំ បណ្ណសាលំ បវិសិត្វា ពិទលមញ្ចកបស្សេ កដ្ឋត្ថរិកាយ និបន្នោ សរីរំ ឧតុំ គាហាបេត្វា ពលវបច្ចូសេ បពុជ្ឈិត្វា អត្តនោ អាគមនំ អាវជ្ជេសិ "អហំ ឃរាវាសេ អាទីនវំ ទិស្វា អមិតភោគំ អនន្តយសំ បហាយ អរញ្ញំ បវិសិត្វា នេក្ខម្មគវេសកោ ហុត្វា បព្ពជិតោ, ឥតោ ទានិ បដ្ឋាយ បមាទចារំ ចរិតុំ ន វដ្ដតិ, បវិវេកញ្ហិ បហាយ វិចរន្តំ មិច្ឆាវិតក្កមក្ខិកា ខាទន្តិ, ឥទានិ មយា បវិវេកមនុព្រូហេតុំ វដ្ដតិ, អហញ្ហិ ឃរាវាសំ បលិពោធតោ ទិស្វា និក្ខន្តោ, អយញ្ច មនាបា បណ្ណសាលា, ពេលុវបក្កវណ្ណា បរិភណ្ឌកតា ភូមិ, រជតវណ្ណា សេតភិត្តិយោ, កបោតបាទវណ្ណំ បណ្ណច្ឆទនំ, វិចិត្តត្ថរណវណ្ណោ ពិទលមញ្ចកោ, និវាសផាសុកំ វសនដ្ឋានំ, ន ឯត្តោ អតិរេកតរា វិយ មេ គេហសម្បទា បញ្ញាយតី"តិ បណ្ណសាលាយ ទោសេ វិចិនន្តោ អដ្ឋ ទោសេ បស្សិ។

បណ្ណសាលាបរិភោគស្មិញ្ហិ អដ្ឋ អាទីនវា – មហាសមារម្ភេន? ទព្ពសម្ភារេ សមោធានេត្វា ករណបរិយេសនភាវោ ឯកោ អាទីនវោ។ តិណបណ្ណមត្តិកាសុ បតិតាសុ តាសំ បុនប្បុនំ ឋបេតព្ពតាយ និពទ្ធជគ្គនភាវោ ទុតិយោ, សេនាសនំ នាម មហល្លកស្ស បាបុណាតិ, អវេលាយ វុដ្ឋាបិយមានស្ស ចិត្តេកគ្គតាន ហោតីតិ ឧដ្ឋាបនីយភាវោ តតិយោ, សីតុណ្ហបដិឃាតេន កាយស្ស សុខុមាលករណភាវោ ចតុត្ថោ, គេហំ បវិដ្ឋេន យំកិញ្ចិ បាបំ សក្កា កាតុន្តិ គរហបដិច្ឆាទនភាវោ បញ្ចមោ, "មយ្ហ"ន្តិ បរិគ្គហករណភាវោ ឆដ្ឋោ, គេហស្ស អត្ថិភាវោ នាមេស ទុតិយកវាសោ វិយាតិ សត្តមោ ឩកាមង្គុលឃរគោឡិកាទីនំ សាធារណតាយ ពហុសាធារណភាវោ អដ្ឋមោតិ ឥមេ អដ្ឋ អាទីនវេ ទិស្វា មហាសត្តោ បណ្ណសាលំ បជហិ។ តេនាហ "អដ្ឋទោសសមាកិណ្ណំ, បជហឹ បណ្ណសាលក"ន្តិ។

ឧបាគមឹ រុក្ខមូលំ គុណេ ទសហុបាគតន្តិ ឆន្នំ បដិក្ខិបិត្វា ទសហិ គុណេហិ ឧបេតំ រុក្ខមូលំ ឧបាគតោស្មីតិ វទតិ។

តត្រិមេ ទស គុណា – អប្បសមារម្ភតា ឯកោ គុណោ ឧបគមនមត្តមេវ ហិ តត្ថ ហោតីតិ។ អប្បដិជគ្គនតា ទុតិយោ តញ្ហិ សម្មដ្ឋម្បិ អសម្មដ្ឋម្បិ បរិភោគផាសុកំ ហោតិយេវ។ អនុដ្ឋាបនីយភាវោ តតិយោ, គរហំ នប្បដិច្ឆាទេតិ, តត្ថ ហិ បាបំ ករោន្តោ លជ្ជតីតិ គរហាយ អប្បដិច្ឆាទនភាវោ ចតុត្ថោ, អព្ភោកាសាវាសោ វិយ កាយំ ន សន្ថម្ភេតីតិ កាយស្ស អសន្ថម្ភនភាវោ បញ្ចមោ។ បរិគ្គហករណាភាវោ ឆដ្ឋោ, គេហាលយបដិក្ខេបោ សត្តមោ, ពហុសាធារណគេហេ វិយ "បដិជគ្គិស្សាមិ នំ, និក្ខមថា"តិ នីហរណាភាវោ អដ្ឋមោ, វសន្តស្ស សប្បីតិកភាវោ នវមោ, រុក្ខមូលសេនាសនស្ស គតគតដ្ឋានេ សុលភតាយ អនបេក្ខភាវោ ទសមោតិ, ឥមេ ទស គុណេ ទិស្វា រុក្ខមូលំ ឧបាគតោស្មីតិ វទតិ។

ឥមានិ ឯត្តកានិ ការណានិ សល្លក្ខេត្វា មហាសត្តោ បុនទិវសេ ភិក្ខាយ គាមំ បាវិសិ។ អថស្ស សម្បត្តគាមេ មនុស្សា មហន្តេន ឧស្សាហេន ភិក្ខំ អទំសុ។ សោ ភត្តកិច្ចំ និដ្ឋាបេត្វា អស្សមំ អាគម្ម និសីទិត្វា ចិន្តេសិ "នាហំ 'អាហារំ ន លភាមី'តិ បព្ពជិតោ សិនិទ្ធាហារោ នាមេស មានមទបុរិសមទេ វឌ្ឍេតិ។ អាហារមូលកស្ស ទុក្ខស្ស អន្តោ នត្ថិ យំនូនាហំ វាបិតំ រោបិតំ ធញ្ញនិព្ពត្តកំ អាហារំ បជហិត្វា បវត្តផលភោជនោ ភវេយ្យ"ន្តិ។ សោ តតោ បដ្ឋាយ តថា កត្វា ឃដេន្តោ វាយមន្តោ សត្តាហព្ភន្តរេយេវ អដ្ឋ សមាបត្តិយោ បញ្ច ច អភិញ្ញាយោ និព្ពត្តេសិ។ តេន វុត្តំ –

"វាបិតំ រោបិតំ ធញ្ញំ, បជហឹ និរវសេសតោ;
អនេកគុណសម្បន្នំ, បវត្តផលមាទិយឹ។

"តត្ថប្បធានំ បទហឹ, និសជ្ជដ្ឋានចង្កមេ;
អព្ភន្តរម្ហិ សត្តាហេ, អភិញ្ញាពល បាបុណិ"ន្តិ។

ឯវំ មេ សិទ្ធិប្បត្តស្ស, វសីភូតស្ស សាសនេ;
ទីបង្ករោ នាម ជិនោ, ឧប្បជ្ជិ លោកនាយកោ។

ឧប្បជ្ជន្តេ ច ជាយន្តេ, ពុជ្ឈន្តេ ធម្មទេសនេ;
ចតុរោ និមិត្តេ នាទ្ទសំ, ឈានរតិសមប្បិតោ។

បច្ចន្តទេសវិសយេ, និមន្តេត្វា តថាគតំ;
តស្ស អាគមនំ មគ្គំ, សោធេន្តិ តុដ្ឋមានសា។

អហំ តេន សមយេន, និក្ខមិត្វា សកស្សមា;
ធុនន្តោ វាកចីរានិ, គច្ឆាមិ អម្ពរេ តទា។

វេទជាតំ ជនំ ទិស្វា, តុដ្ឋហដ្ឋំ បមោទិតំ;
ឱរោហិត្វាន គគនា, មនុស្សេ បុច្ឆិ តាវទេ។

“តុដ្ឋហដ្ឋោ បមុទិតោ, វេទជាតោ មហាជនោ;
កស្ស សោធីយតិ មគ្គោ, អញ្ជសំ វដុមាយនំ”។

តេ មេ បុដ្ឋា វិយាកំសុ “ពុទ្ធោ លោកេ អនុត្តរោ;
ទីបង្ករោ នាម ជិនោ, ឧប្បជ្ជិ លោកនាយកោ;
តស្ស សោធីយតិ មគ្គោ, អញ្ជសំ វដុមាយនំ”។

“ពុទ្ធោ”តិ វចនំ សុត្វាន, បីតិ ឧប្បជ្ជិ តាវទេ;
“ពុទ្ធោ ពុទ្ធោ”តិ កថយន្តោ, សោមនស្សំ បវេទយឹ។

តត្ថ បត្វា វិចិន្តេសឹ, តុដ្ឋោ សំវិគ្គមានសោ;
“ឥធ ពីជានិ រោបិស្សំ, ខណោ វេ មា ឧបច្ចគា”។

យទិ ពុទ្ធស្ស សោធេថ, ឯកោកាសំ ទទាថ មេ;
អហម្បិ សោធយិស្សាមិ, អញ្ជសំ វដុមាយនំ។

អទំសុ តេ មមោកាសំ, សោធេតុំ អញ្ជសំ តទា;
“ពុទ្ធោ ពុទ្ធោ”តិ ចិន្តេន្តោ, មគ្គំ សោធេមហំ តទា។

អនិដ្ឋិតេ មមោកាសេ, ទីបង្ករោ មហាមុនិ;
ចតូហិ សតសហស្សេហិ, ឆឡភិញ្ញេហិ តាទិហិ;
ខីណាសវេហិ វិមលេហិ, បដិបជ្ជិ អញ្ជសំ ជិនោ។

បច្ចុគ្គមនា វត្តន្តិ, វជ្ជន្តិ ភេរិយោ ពហូ;
អាមោទិតា នរមរូ, សាធុការំ បវត្តយុំ។

ទេវា មនុស្សេ បស្សន្តិ, មនុស្សាបិ ច ទេវតា;
ឧភោបិ តេ បញ្ជលិកា, អនុយន្តិ តថាគតំ។

ទេវា ទិព្ពេហិ តុរិយេហិ, មនុស្សា មានុសេហិ ច;
ឧភោបិ តេ វជ្ជយន្តា, អនុយន្តិ តថាគតំ។

ទិព្ពំ មន្ទារវំ បុប្ផំ, បទុមំ បារិឆត្តកំ;
ទិសោទិសំ ឱកិរន្តិ, អាកាសនភគតា មរូ។

ទិព្ពំ ចន្ទនចុណ្ណញ្ច, វរគន្ធញ្ច កេវលំ;
ទិសោទិសំ ឱកិរន្តិ, អាកាសនភគតា មរូ។

ចម្បកំ សលលំ នីបំ, នាគបុន្នាគកេតកំ;
ទិសោទិសំ ឧក្ខិបន្តិ, ភូមិតលគតា នរា។

កេសេ មុញ្ចិត្វាហំ តត្ថ, វាកចីរញ្ច ចម្មកំ;
កលលេ បត្ថរិត្វាន, អវកុជ្ជោ និបជ្ជហំ។

អក្កមិត្វាន មំ ពុទ្ធោ, សហ សិស្សេហិ គច្ឆតុ;

មា នំ កលលេ អក្កមិត្ថ, ហិតាយ មេ ភវិស្សតិ។

បថវិយំ និបន្នស្ស, ឯវំ មេ អាសិ ចេតសោ;
“ឥច្ឆមានោ អហំ អជ្ជ, កិលេសេ ឈាបយេ មម។

“កឹ មេ អញ្ញាតវេសេន, ធម្មំ សច្ឆិកតេនិធ;
សព្ពញ្ញុតំ បាបុណិត្វា, ពុទ្ធោ ហេស្សំ សទេវកេ។

“កឹ មេ ឯកេន តិណ្ណេន, បុរិសេន ថាមទស្សិនា;
សព្ពញ្ញុតំ បាបុណិត្វា, សន្តារេស្សំ សទេវកំ។

“ឥមិនា មេ អធិការេន, កតេន បុរិសុត្តមេ;
សព្ពញ្ញុតំ បាបុណិត្វា, តារេមិ ជនតំ ពហុំ។

“សំសារសោតំ ឆិន្ទិត្វា, វិទ្ធំសេត្វា តយោ ភវេ;
ធម្មនាវំ សមារុយ្ហ, សន្តារេស្សំ សទេវកំ”។

ទីបង្ករោ លោកវិទូ, អាហុតីនំ បដិគ្គហោ;
ឧស្សីសកេ មំ ឋត្វាន, ឥទំ វចនមព្រវិ។

“បស្សថ ឥមំ តាបសំ, ជដិលំ ឧគ្គតាបនំ;
អបរិមេយ្យេ ឥតោ កប្បេ, ពុទ្ធោ លោកេ ភវិស្សតិ។

“អហុ កបិលវ្ហយា រម្មា, និក្ខមិត្វា តថាគតោ;
បធានំ បទហិត្វាន, កត្វា ទុក្ករការិកំ។

“អជបាលរុក្ខមូលេ, និសីទិត្វា តថាគតោ;
តត្ថ បាយាសំ បគ្គយ្ហ, នេរញ្ជរមុបេហិតិ។

“នេរញ្ជរាយ តីរម្ហិ, បាយាសំ អទ សោ ជិនោ;
បដិយត្តវរមគ្គេន, ពោធិមូលមុបេហិតិ។

“តតោ បទក្ខិណំ កត្វា, ពោធិមណ្ឌំ អនុត្តរោ;
អស្សត្ថរុក្ខមូលម្ហិ, ពុជ្ឈិស្សតិ មហាយសោ។

“ឥមស្ស ជនិកា មាតា, មាយា នាម ភវិស្សតិ;
បិតា សុទ្ធោទនោ នាម, អយំ ហេស្សតិ គោតមោ។

“អនាសវា វីតរាគា, សន្តចិត្តា សមាហិតា;
កោលិតោ ឧបតិស្សោ ច, អគ្គា ហេស្សន្តិ សាវកា;
អានន្ទោ នាមុបដ្ឋាកោ, ឧបដ្ឋិស្សតិមំ ជិនំ។

“ខេមា ឧប្បលវណ្ណា ច, អគ្គា ហេស្សន្តិ សាវិកា;
អនាសវា វីតរាគា, សន្តចិត្តា សមាហិតា។

“ពោធិ តស្ស ភគវតោ, អស្សត្ថោតិ បវុច្ចតិ;
ចិត្តោ ច ហត្ថាឡវកោ, អគ្គា ហេស្សន្តុបដ្ឋកា;
ឧត្តរា នន្ទមាតា ច, អគ្គា ហេស្សន្តុបដ្ឋិកា”។

ឥទំ សុត្វាន វចនំ, អសមស្ស មហេសិនោ;
អាមោទិតា នរមរូ, ពុទ្ធពីជំ កិរ អយំ។

ឧក្កុដ្ឋិសទ្ទា វត្តន្តិ, អប្ផោដេន្តិ ហសន្តិ ច;
កតញ្ជលី នមស្សន្តិ, ទសសហស្សី សទេវកា។

យទិមស្ស លោកនាថស្ស, វិរជ្ឈិស្សាម សាសនំ;
អនាគតម្ហិ អទ្ធានេ, ហេស្សាម សម្មុខា ឥមំ។

យថា មនុស្សា នទី តរន្តា, បដិតិត្ថំ វិរជ្ឈិយ;
ហេដ្ឋា តិត្ថេ គហេត្វាន, ឧត្តរន្តិ មហានទឹ។

ឯវមេវ មយំ សព្ពេ, យទិ មុញ្ចាមិមំ ជិនំ;
អនាគតម្ហិ អទ្ធានេ, ហេស្សាម សម្មុខា ឥមំ។

ទីបង្ករោ លោកវិទូ, អាហុតីនំ បដិគ្គហោ;
មម កម្មំ បកិត្តេត្វា, ទក្ខិណំ បាទមុទ្ធរិ។

យេ តត្ថាសុំ ជិនបុត្តា, សព្ពេ បទក្ខិណមកំសុ មំ;
នរា នាគា ច គន្ធព្ពា, អភិវាទេត្វាន បក្កមុំ។

ទស្សនំ មេ អតិក្កន្តេ, សសង្ឃេ លោកនាយកេ;
ហដ្ឋតុដ្ឋេន ចិត្តេន, អាសនា វុដ្ឋហឹ តទា។

សុខេន សុខិតោ ហោមិ, បាមោជ្ជេន បមោទិតោ;
បីតិយា ច អភិស្សន្នោ, បល្លង្កំ អាភុជឹ តទា។

បល្លង្កេន និសីទិត្វា, ឯវំ ចិន្តេសហំ តទា;
“វសីភូតោ អហំ ឈានេ, អភិញ្ញាបារមឹ គតោ។

“ទសសហស្សិលោកម្ហិ , ឥសយោ នត្ថិ មេ សមា;
អសមោ ឥទ្ធិធម្មេសុ, អលភឹ ឦទិសំ សុខំ”។

បល្លង្កាភុជនេ មយ្ហំ, ទសសហស្សាធិវាសិនោ;
មហានាទំ បវត្តេសុំ, ធុវំ ពុទ្ធោ ភវិស្សសិ។

យា បុព្ពេ ពោធិសត្តានំ, បល្លង្កវរមាភុជេ;
និមិត្តានិ បទិស្សន្តិ, តានិ អជ្ជ បទិស្សរេ។

សីតំ ព្យបគតំ ហោតិ, ឧណ្ហញ្ច ឧបសម្មតិ;
តានិ អជ្ជ បទិស្សន្តិ, ធុវំ ពុទ្ធោ ភវិស្សសិ។

ទសសហស្សី លោកធាតូ, និស្សទ្ទា ហោន្តិ និរាកុលា;
តានិ អជ្ជ បទិស្សន្តិ, ធុវំ ពុទ្ធោ ភវិស្សសិ។

មហាវាតា ន វាយន្តិ, ន សន្ទន្តិ សវន្តិយោ;
តានិ អជ្ជ បទិស្សន្តិ, ធុវំ ពុទ្ធោ ភវិស្សសិ។

ថលជា ទកជា បុប្ផា, សព្ពេ បុប្ផន្តិ តាវទេ;
តេបជ្ជ បុប្ផិតា សព្ពេ, ធុវំ ពុទ្ធោ ភវិស្សសិ។

លតា វា យទិ វា រុក្ខា, ផលភារា ហោន្តិ តាវទេ;
តេបជ្ជ ផលិតា សព្ពេ, ធុវំ ពុទ្ធោ ភវិស្សសិ។

អាកាសដ្ឋា ច ភូមដ្ឋា, រតនា ជោតន្តិ តាវទេ;
តេបជ្ជ រតនា ជោតន្តិ, ធុវំ ពុទ្ធោ ភវិស្សសិ។

មានុស្សកា ច ទិព្ពា ច, តុរិយា វជ្ជន្តិ តាវទេ;
តេបជ្ជុភោ អភិរវន្តិ, ធុវំ ពុទ្ធោ ភវិស្សសិ។

វិចិត្តបុប្ផា គគនា, អភិវស្សន្តិ តាវទេ;
តេបិ អជ្ជ បវស្សន្តិ, ធុវំ ពុទ្ធោ ភវិស្សសិ។

មហាសមុទ្ទោ អាភុជតិ, ទសសហស្សី បកម្បតិ;
តេបជ្ជុភោ អភិរវន្តិ, ធុវំ ពុទ្ធោ ភវិស្សសិ។

និរយេបិ ទសសហស្សេ, អគ្គី និព្ពន្តិ តាវទេ;
តេបជ្ជ និព្ពុតា អគ្គី, ធុវំ ពុទ្ធោ ភវិស្សសិ។

វិមលោ ហោតិ សូរិយោ, សព្ពា ទិស្សន្តិ តារកា;
តេបិ អជ្ជ បទិស្សន្តិ, ធុវំ ពុទ្ធោ ភវិស្សសិ។

អនោវដ្ឋេន ឧទកំ, មហិយា ឧព្ភិជ្ជិ តាវទេ;
តម្បជ្ជុព្ភិជ្ជតេ មហិយា, ធុវំ ពុទ្ធោ ភវិស្សសិ។

តារាគណា វិរោចន្តិ, នក្ខត្តា គគនមណ្ឌលេ;
វិសាខា ចន្ទិមាយុត្តា, ធុវំ ពុទ្ធោ ភវិស្សសិ។

ពិលាសយា ទរីសយា, និក្ខមន្តិ សកាសយា;
តេបជ្ជ អាសយា ឆុទ្ធា, ធុវំ ពុទ្ធោ ភវិស្សសិ។

ន ហោតិ អរតិ សត្តានំ, សន្តុដ្ឋា ហោន្តិ តាវទេ;
តេបជ្ជ សព្ពេ សន្តុដ្ឋា, ធុវំ ពុទ្ធោ ភវិស្សសិ។

រោគា តទុបសម្មន្តិ, ជិឃច្ឆា ច វិនស្សតិ;
តានិបជ្ជ បទិស្សន្តិ, ធុវំ ពុទ្ធោ ភវិស្សសិ។

រាគោ តទា តនុ ហោតិ, ទោសោ មោហោ វិនស្សតិ;
តេបជ្ជ វិគតា សព្ពេ, ធុវំ ពុទ្ធោ ភវិស្សសិ។

ភយំ តទា ន ភវតិ, អជ្ជបេតំ បទិស្សតិ;
តេន លិង្គេន ជានាម, ធុវំ ពុទ្ធោ ភវិស្សសិ។

រជោ នុទ្ធំសតិ ឧទ្ធំ, អជ្ជបេតំ បទិស្សតិ;
តេន លិង្គេន ជានាម, ធុវំ ពុទ្ធោ ភវិស្សសិ។

អនិដ្ឋគន្ធោ បក្កមតិ, ទិព្ពគន្ធោ បវាយតិ;
សោបជ្ជ វាយតិ គន្ធោ, ធុវំ ពុទ្ធោ ភវិស្សសិ។

សព្ពេ ទេវា បទិស្សន្តិ, ឋបយិត្វា អរូបិនោ;
តេបជ្ជ សព្ពេ ទិស្សន្តិ, ធុវំ ពុទ្ធោ ភវិស្សសិ។

យាវតា និរយា នាម, សព្ពេ ទិស្សន្តិ តាវទេ;
តេបជ្ជ សព្ពេ ទិស្សន្តិ, ធុវំ ពុទ្ធោ ភវិស្សសិ។

កុដ្ឌា កវាដា សេលា ច, ន ហោន្តាវរណា តទា;
អកាសភូតា តេបជ្ជ, ធុវំ ពុទ្ធោ ភវិស្សសិ។

ចុតី ច ឧបបត្តិ ច, ខណេ តស្មឹ ន វិជ្ជតិ;
តានិបជ្ជ បទិស្សន្តិ, ធុវំ ពុទ្ធោ ភវិស្សសិ។

ទឡ្ហំ បគ្គណ្ហ វីរិយំ, មា និវត្ត អភិក្កម;
មយម្បេតំ វិជានាម, ធុវំ ពុទ្ធោ ភវិស្សសិ។

ពុទ្ធស្ស វចនំ សុត្វា, ទសសហស្សីនចូភយំ;
តុដ្ឋហដ្ឋោ បមោទិតោ, ឯវំ ចិន្តេសហំ តទា។

អទ្វេជ្ឈវចនា ពុទ្ធា, អមោឃវចនា ជិនា;
វិតថំ នត្ថិ ពុទ្ធានំ, ធុវំ ពុទ្ធោ ភវាមហំ។

យថា ខិត្តំ នភេ លេឌ្ឌុ, ធុវំ បតតិ ភូមិយំ;
តថេវ ពុទ្ធសេដ្ឋានំ, វចនំ ធុវសស្សតំ។

យថាបិ សព្ពសត្តានំ, មរណំ ធុវសស្សតំ;
តថេវ ពុទ្ធសេដ្ឋានំ, វចនំ ធុវសស្សតំ។

យថា រត្តិក្ខយេ បត្តេ, សូរិយុគ្គមនំ ធុវំ;
តថេវ ពុទ្ធសេដ្ឋានំ, វចនំ ធុវសស្សតំ។

យថា និក្ខន្តសយនស្ស, សីហស្ស នទនំ ធុវំ;
តថេវ ពុទ្ធសេដ្ឋានំ, វចនំ ធុវសស្សតំ។

យថា អាបន្នសត្តានំ, ភារមោរោបនំ ធុវំ;
តថេវ ពុទ្ធសេដ្ឋានំ, វចនំ ធុវសស្សតំ។

ហន្ទ ពុទ្ធករេ ធម្មេ, វិចិនាមិ ឥតោ ចិតោ;
ឧទ្ធំ អធោ ទស ទិសា, យាវតា ធម្មធាតុយា។

វិចិនន្តោ តទាទក្ខឹ, បឋមំ **ទានបារមឹ**;
បុព្ពកេហិ មហេសីហិ, អនុចិណ្ណំ មហាបថំ។

ឥមំ ត្វំ បឋមំ តាវ, ទឡ្ហំ កត្វា សមាទិយ;
ទានបារមិតំ គច្ឆ, យទិ ពោធឹ បត្តុមិច្ឆសិ។

យថាបិ កុម្ភោ សម្បុណ្ណោ, យស្ស កស្សចិ អធោកតោ;
វមតេ វុទកំ និស្សេសំ, ន តត្ថ បរិរក្ខតិ។

តថេវ យាចកេ ទិស្វា, ហីនមុក្កដ្ឋមជ្ឈិមេ;
ទទាហិ ទានំ និស្សេសំ, កុម្ភោ វិយ អធោកតោ។

ន ហេតេ ឯត្តកាយេវ, ពុទ្ធធម្មា ភវិស្សរេ;
អញ្ញេបិ វិចិនិស្សាមិ, យេ ធម្មា ពោធិបាចនា។

វិចិនន្តោ តទាទក្ខឹ, ទុតិយំ **សីលបារមឹ**;
បុព្ពកេហិ មហេសីហិ, អាសេវិតនិសេវិតំ។

ឥមំ ត្វំ ទុតិយំ តាវ, ទឡ្ហំ កត្វា សមាទិយ;
សីលបារមិតំ គច្ឆ, យទិ ពោធឹ បត្តុមិច្ឆសិ។

យថាបិ ចមរី វាលំ, កិស្មិញ្ចិ បដិលគ្គិតំ;
ឧបេតិ មរណំ តត្ថ, ន វិកោបេតិ វាលធឹ។

តថេវ ចតូសុ ភូមីសុ, សីលានិ បរិបូរយ;
បរិរក្ខ សទា សីលំ, ចមរី វិយ វាលធឹ។

ន ហេតេ ឯត្តកាយេវ, ពុទ្ធធម្មា ភវិស្សរេ;
អញ្ញេបិ វិចិនិស្សាមិ, យេ ធម្មា ពោធិបាចនា។

វិចិនន្តោ តទាទក្ខឹ, តតិយំ **នេក្ខម្មបារមឹ**;
បុព្ពកេហិ មហេសីហិ, អាសេវិតនិសេវិតំ។

ឥមំ ត្វំ តតិយំ តាវ, ទឡ្ហំ កត្វា សមាទិយ;
នេក្ខម្មបារមិតំ គច្ឆ, យទិ ពោធឹ បត្តុមិច្ឆសិ។

យថា អន្ទុឃរេ បុរិសោ, ចិរវុត្ថោ ទុខដ្ដិតោ;
ន តត្ថ រាគំ ជនេតិ, មុត្តិមេវ គវេសតិ។

តថេវ ត្វំ សព្ពភវេ, បស្ស អន្ទុឃរំ វិយ;
នេក្ខម្មាភិមុខោ ហោតិ, ភវតោ បរិមុត្តិយា។

ន ហេតេ ឯត្តកាយេវ, ពុទ្ធធម្មា ភវិស្សរេ;
អញ្ញេបិ វិចិនិស្សាមិ, យេ ធម្មា ពោធិបាចនា។

វិចិនន្តោ តទាទក្ខឹ, ចតុត្ថំ **បញ្ញាបារមឹ**;
បុព្ពកេហិ មហេសីហិ, អាសេវិតនិសេវិតំ។

ឥមំ ត្វំ ចតុត្ថំ តាវ, ទឡ្ហំ កត្វា សមាទិយ;
បញ្ញាបារមិតំ គច្ឆ, យទិ ពោធឹ បត្តុមិច្ឆសិ។

យថាបិ ភិក្ខុ ភិក្ខន្តោ, ហីនមុក្កដ្ឋមជ្ឈិមេ;
កុលានិ ន វិវជ្ជេន្តោ, ឯវំ លភតិ យាបនំ។

តថេវ ត្វំ សព្ពកាលំ, បរិបុច្ឆំ ពុធំ ជនំ;
បញ្ញាបារមិតំ គន្ត្វា, សម្ពោធឹ បាបុណិស្សសិ។

ន ហេតេ ឯត្តកាយេវ, ពុទ្ធធម្មា ភវិស្សរេ;
អញ្ញេបិ វិចិនិស្សាមិ, យេ ធម្មា ពោធិបាចនា។

វិចិនន្តោ តទាទក្ខឹ, បញ្ចមំ **វីរិយបារមឹ**;
បុព្ពកេហិ មហេសីហិ, អាសេវិតនិសេវិតំ។

ឥមំ ត្វំ បញ្ចមំ តាវ, ទឡ្ហំ កត្វា សមាទិយ;
វីរិយបារមិតំ គច្ឆ, យទិ ពោធឹ បត្តុមិច្ឆសិ។

យថាបិ សីហោ មិគរាជា, និសជ្ជដ្ឋានចង្កមេ;
អលីនវីរិយោ ហោតិ, បគ្គហិតមនោ សទា។

តថេវ ត្វំ សព្ពភវេ, បគ្គណ្ហ វីរិយំ ទឡ្ហំ;
វីរិយបារមិតំ គន្ត្វា, សម្ពោធឹ បាបុណិស្សសិ។

ន ហេតេ ឯត្តកាយេវ, ពុទ្ធធម្មា ភវិស្សរេ;
អញ្ញេបិ វិចិនិស្សាមិ, យេ ធម្មា ពោធិបាចនា។

វិចិនន្តោ តទាទក្ខឹ, ឆដ្ឋមំ **ខន្តិបារមឹ**;
បុព្ពកេហិ មហេសីហិ, អាសេវិតនិសេវិតំ។

ឥមំ ត្វំ ឆដ្ឋមំ តាវ, ទឡ្ហំ កត្វា សមាទិយ;
តត្ថ អទ្វេជ្ឈមានសោ, សម្ពោធឹ បាបុណិស្សសិ។

យថាបិ បថវី នាម, សុចិម្បិ អសុចិម្បិ ច;
សព្ពំ សហតិ និក្ខេបំ, ន ករោតិ បដិឃំ តយា។

តថេវ ត្វម្បិ សព្ពេសំ, សម្មានាវមានក្ខមោ;
ខន្តិបារមិតំ គន្ត្វា, សម្ពោធឹ បាបុណិស្សសិ។

ន ហេតេ ឯត្តកាយេវ, ពុទ្ធធម្មា ភវិស្សរេ;
អញ្ញេបិ វិចិនិស្សាមិ, យេ ធម្មា ពោធិបាចនា។

វិចិនន្តោ តទាទក្ខឹ, សត្តមំ **សច្ចបារមឹ**;
បុព្ពកេហិ មហេសីហិ, អាសេវិតនិសេវិតំ។

ឥមំ ត្វំ សត្តមំ តាវ, ទឡ្ហំ កត្វា សមាទិយ;
តត្ថ អទ្វេជ្ឈវចនោ, សម្ពោធឹ បាបុណិស្សសិ។

យថាបិ ឱសមី នាម, តុលាភូតា សទេវកេ;
សមយេ ឧតុវស្សេ វា, ន វោក្កមតិ, វីថិតោ។

តថេវ ត្វម្បិ សច្ចេសុ, មា វោក្កមសិ វីថិតោ;
សច្ចបារមិតំ គន្ត្វា, សម្ពោធឹ បាបុណិស្សសិ។

ន ហេតេ ឯត្តកាយេវ, ពុទ្ធធម្មា ភវិស្សរេ;
អញ្ញេបិ វិចិនិស្សាមិ, យេ ធម្មា ពោធិបាចនា។

វិចិនន្តោ តទាទក្ខឹ, អដ្ឋមំ អធិដ្ឋានបារមឹ;
បុព្ពកេហិ មហេសីហិ, អាសេវិតនិសេវិតំ។

ឥមំ ត្វំ អដ្ឋមំ តាវ, ទឡ្ហំ កត្វា សមាទិយ;
តត្ថ ត្វំ អចលោ ហុត្វា, សម្ពោធឹ បាបុណិស្សសិ។

យថាបិ បព្ពតោ សេលោ, អចលោ សុប្បតិដ្ឋិតោ;
ន កម្បតិ ភុសវាតេហិ, សកដ្ឋានេវ តិដ្ឋតិ។

តថេវ ត្វម្បិ អធិដ្ឋានេ, សព្ពទា អចលោ ភវ;
អធិដ្ឋានបារមិតំ គន្ត្វា, សម្ពោធឹ បាបុណិស្សសិ។

ន ហេតេ ឯត្តកាយេវ, ពុទ្ធធម្មា ភវិស្សរេ;
អញ្ញេបិ វិចិនិស្សាមិ, យេ ធម្មា ពោធិបាចនា។

វិចិនន្តោ តទាទក្ខិំ, នវមំ **មេត្តាបារមី**;
បុព្ពកេហិ មហេសីហិ, អាសេវិតនិសេវិតំ។

ឥមំ ត្វំ នវមំ តាវ, ទឡ្ហំ កត្វា សមាទិយ;
មេត្តាយ អសមោ ហោហិ, យទិ ពោធឹ បត្តុមិច្ឆសិ។

យថាបិ ឧទកំ នាម, កល្យាណេ បាបកេ ជនេ;
សមំ ផរតិ សីតេន, បវាហេតិ រជោមលំ។

តថេវ ត្វម្បិ ហិតាហិតេ, សមំ មេត្តាយ ភាវយ;
មេត្តាបារមិតំ គន្ត្វា, សម្ពោធឹ បាបុណិស្សសិ។

ន ហេតេ ឯត្តកាយេវ, ពុទ្ធធម្មា ភវិស្សរេ;
អញ្ញេបិ វិចិនិស្សាមិ, យេ ធម្មា ពោធិបាចនា។

វិចិនន្តោ តទាទក្ខិំ, ទសមំ ឧបេក្ខាបារមឹ;
បុព្ពកេហិ មហេសីហិ, អាសេវិតនិសេវិតំ។

ឥមំ ត្វំ ទសមំ តាវ, ទឡ្ហំ កត្វា សមាទិយ;
តុលាភូតោ ទឡ្ហោ ហុត្វា, សម្ពោធឹ បាបុណិស្សសិ។

យថាបិ បថវី នាម, និក្ខិត្តំ អសុចឹ សុចឹ;
ឧបេក្ខតិ ឧភោបេតេ, កោបានុនយវជ្ជិតា។

តថេវ ត្វម្បិ សុខទុក្ខេ, តុលាភូតោ សទា ភវ;
ឧបេក្ខាបារមិតំ គន្ត្វា, សម្ពោធឹ បាបុណិស្សសិ។

ឯត្តកាយេវ តេ លោកេ, យេ ធម្មា ពោធិបាចនា;
តតុទ្ធំ នត្ថិ អញ្ញត្រ, ទឡ្ហំ តត្ថ បតិដ្ឋហ។

ឥមេ ធម្មេ សម្មសតោ, សភាវសរសលក្ខណេ;
ធម្មតេជេន វសុធា, ទសសហស្សី បកម្បថ។

ចលតា រវតិ បថវី, ឧច្ឆុយន្តំវ បីឡិតំ;
តេលយន្តេ យថា ចក្កំ, ឯវំ កម្បតិ មេទិនី។

យាវតា បរិសា អាសិ, ពុទ្ធស្ស បរិវេសនេ;
បវេធមានា សា តត្ថ, មុច្ឆិតា សេសិ ភូមិយា។

ឃដានេកសហស្សានិ , កុម្ភីនញ្ច សតា ពហូ;
សញ្ចុណ្ណមថិតា តត្ថ, អញ្ញមញ្ញំ បឃដ្ដិតា។

ឧព្ពិគ្គា តសិតា ភីតា, ភន្តា ព្យាថិតមានសា;
មហាជនា សមាគម្ម, ទីបង្ករមុបាគមុំ។

កឹ ភវិស្សតិ លោកស្ស, កល្យាណមថ បាបកំ;
សព្ពោ ឧបទ្ទុតោ លោកោ, តំ វិនោទេហិ ចក្ខុម។

តេសំ តទា សញ្ញាបេសិ, ទីបង្ករោ មហាមុនិ;
វិស្សត្ថា ហោថ មា ភាថ, ឥមស្មឹ បថវិកម្បនេ។

យមហំ អជ្ជ ព្យាកាសឹ, ពុទ្ធោ លោកេ ភវិស្សតិ;
ឯសោ សម្មសតិ ធម្មំ, បុព្ពកំ ជិនសេវិតំ។

តស្ស សម្មសតោ ធម្មំ, ពុទ្ធភូមឹ អសេសតោ;
តេនាយំ កម្បិតា បថវី, ទសសហស្សី សទេវកេ។

ពុទ្ធស្ស វចនំ សុត្វា, មនោ និព្ពាយិ តាវទេ;
សព្ពេ មំ ឧបសង្កម្ម, បុនាបិ អភិវន្ទិសុំ។

សមាទយិត្វា ពុទ្ធគុណំ, ទឡ្ហំ កត្វាន មានសំ;
ទីបង្ករំ នមស្សិត្វា, អាសនា វុដ្ឋហឹ តទា។

ទិព្វំ មានុសកំ បុប្ផំ, ទេវា មានុសកា ឧភោ;
សមោកិរន្តិ បុប្ផេហិ, វុដ្ឋហន្តស្ស អាសនា។

វេទយន្តិ ច តេ សោត្ថឹ, ទេវា មានុសកា ឧភោ;
មហន្តំ បត្ថិតំ តុយ្ហំ, តំ លភស្សុ យថិច្ឆិតំ។

សព្ពីតិយោ វិវជ្ជន្តុ, សោកោ រោគោ វិនស្សតុ;
មា តេ ភវន្ត្វន្តរាយា, ផុស ខិប្បំ ពោធិមុត្តមំ។

យថាបិ សមយេ បត្តេ, បុប្ផន្តិ បុប្ផិនោ ទុមា;
តថេវ ត្វំ មហាវីរ, ពុទ្ធញាណេន បុប្ផសុ។

យថា យេ កេចិ សម្ពុទ្ធា, បូរយុំ ទសបារមី;
តថេវ ត្វំ មហាវីរ, បូរេហិ ទសបារមី។

យថា យេ កេចិ សម្ពុទ្ធា, ពោធិមណ្ឌម្ហិ ពុជ្ឈរេ;
តថេវ ត្វំ មហាវីរ, ពុជ្ឈស្សុ ជិនពោធិយំ។

យថា យេ កេចិ សម្ពុទ្ធា, ធម្មចក្កំ បវត្តយុំ;
តថេវ ត្វំ មហាវីរ, ធម្មចក្កំ បវត្តយ។

បុណ្ណមាយេ យថា ចន្ទោ, បរិសុទ្ធោ វិរោចតិ;
តថេវ ត្វំ បុណ្ណមនោ, វិរោច ទសសហស្សិយំ។

រាហុមុត្តោ យថា សូរិយោ, តាបេន អតិរោចតិ;
តថេវ លោកា មុញ្ចិត្វា, វិរោច សិរិយា តុវំ។

យថា យា កាចិ នទិយោ, ឱសរន្តិ មហោទធឹ;
ឯវំ សទេវកា លោកា, ឱសរន្តុ តវន្តិកេ។

តេហិ ថុតប្បសត្ថោ សោ, ទស ធម្មេ សមាទិយ;
តេ ធម្មេ បរិបូរេន្តោ, បវនំ បាវិសី តទា។

សុមេធកថា និដ្ឋិតា។

តទា តេ ភោជយិត្វាន, សសង្ឃំ លោកនាយកំ;
ឧបគច្ឆុំ សរណំ តស្ស, ទីបង្ករស្ស សត្ថុនោ។

សរណាគមនេ កញ្ចិ, និវេសេសិ តថាគតោ;

កញ្ចិ បញ្ចសុ សីលេសុ, សីលេ ទសវិធេ បរំ។

កស្សចិ ទេតិ សាមញ្ញំ, ចតុរោ ផលមុត្តមេ;
កស្សចិ អសមេ ធម្មេ, ទេតិ សោ បដិសម្ភិទា។

កស្សចិ វរសមាបត្តិយោ, អដ្ឋ ទេតិ នរាសភោ;
តិស្សោ កស្សចិ វិជ្ជាយោ, ឆឡភិញ្ញា បវេច្ឆតិ។

តេន យោគេន ជនកាយំ, ឱវទតិ មហាមុនិ;
តេន វិត្ថារិកំ អាសិ, លោកនាថស្ស សាសនំ។

មហាហនុសភក្ខន្ធោ, ទីបង្ករសនាមកោ;
ពហូ ជនេ តារយតិ, បរិមោចេតិ ទុគ្គតឹ។

ពោធនេយ្យំ ជនំ ទិស្វា, សតសហស្សេបិ យោជនេ;
ខណេន ឧបគន្ត្វាន, ពោធេតិ តំ មហាមុនិ។

បឋមាភិសមយេ ពុទ្ធោ, កោដិសតមពោធយិ;
ទុតិយាភិសមយេ នាថោ, នវុតិកោដិមពោធយិ។

យទា ច ទេវភវនម្ហិ, ពុទ្ធោ ធម្មទេសយិ;
នវុតិកោដិសហស្សានំ, តតិយាភិសមយោ អហុ។

សន្និបាតា តយោ អាសុំ, ទីបង្ករស្ស សត្ថុនោ;
កោដិសតសហស្សានំ, បឋមោ អាសិ សមាគមោ។

បុន នារទកូដម្ហិ, បវិវេកគតេ ជិនេ;
ខីណាសវា វិតមលា, សមឹសុ សតកោដិយោ។

យម្ហិ កាលេ មហាវីរោ, សុទស្សនសិលុច្ចយេ;
នវុតិកោដិសហស្សេហិ, បវារេសិ មហាមុនិ។

អហំ តេន សមយេន, ជដិលោ ឧគ្គតាបនោ;
អន្តលិក្ខម្ហិ ចរណោ, បញ្ចាភិញ្ញាសុ បារគូ។

ទសវីសសហស្សានំ, ធម្មាភិសមយោ អហុ;
ឯកទ្វិន្នំ អភិសមយា, គណនាតោ អសង្ខិយា។

វិត្ថារិកំ ពាហុជញ្ញំ, ឥទ្ធំ ផីតំ អហុ តទា;
ទីបង្ករស្ស ភគវតោ, សាសនំ សុវិសោធិតំ។

ចត្តារិ សតសហស្សានិ, ឆឡភិញ្ញា មហិទ្ធិកា;
ទីបង្ករំ លោកវិទុំ, បរិវារេន្តិ សព្ពទា។

យេ កេចិ តេន សមយេន, ជហន្តិ មានុសំ ភវំ;
អប្បត្តមានសា សេខា, គរហិតា ភវន្តិ តេ។

សុបុប្ផិតំ បាវចនំ, អរហន្តេហិ តាទិហិ;
ខីណាសវេហិ វិមលេហិ, ឧបសោភតិ សទេវកេ។

នគរំ រម្មវតី នាម, សុទេវោ នាម ខត្តិយោ;

សុមេធា នាម ជនិកា, ទីបង្ករស្ស សត្ថុនោ។

សុមង្គលោ ច តិស្សោ ច, អហេសុំ អគ្គសាវកា;
សាគតោ នាមុបដ្ឋាកោ, ទីបង្ករស្ស សត្ថុនោ។

នន្ទា ចេវ សុនន្ទា ច, អហេសុំ អគ្គសាវិកា;
ពោធិ តស្ស ភគវតោ, បិប្ផលីតិ បវុច្ចតិ។

អសីតិហត្ថមុព្ពេធោ, ទីបង្ករោ មហាមុនិ;
សោភតិ ទីបរុក្ខោវ, សាលរាជាវ ផុល្លិតោ;
បភា វិធាវតិ តស្ស, សមន្តា ទ្វាទសយោជនេ។

សតសហស្សវស្សានិ, អាយុ តស្ស មហេសិនោ;
តាវតា តិដ្ឋមានោ សោ, តារេសិ ជនតំ ពហុំ។

ជោតយិត្វាន សទ្ធម្មំ, សន្តារេត្វា មហាជនំ;
ជលិត្វា អគ្គិក្ខន្ធោវ, និព្ពុតោ សោ សសាវកោ។

សា ច ឥទ្ធិ សោ ច យសោ, តានិ ច បាទេសុ ចក្ករតនានិ;
សព្ពំ តមន្តរហិតំ, ននុ រិត្តា សព្ពសង្ខារាតិ។

ទីបង្ករស្ស ភគវតោ អបរភាគេ ឯកំ អសង្ខេយ្យំ អតិក្កមិត្វា **កោណ្ឌញ្ញោ** នាម សត្ថា ឧទបាទិ។ តស្សាបិ តយោ សាវកសន្និបាតា អហេសុំ។ បឋមសន្និបាតេ កោដិសតសហស្សំ, ទុតិយេ កោដិសហស្សំ, តតិយេ នវុតិ កោដិយោ។

តទា ពោធិសត្តោ ***វិជិតាវី*** នាម ចក្កវត្តី ហុត្វា កោដិសតសហស្សសង្ខស្ស ពុទ្ធប្បមុខស្ស ភិក្ខុសង្ឃស្ស មហាទានំ អទាសិ។ សត្ថា ពោធិសត្តំ “ពុទ្ធោ ភវិស្សតី”តិ ព្យាករិត្វា ធម្មំ ទេសេសិ។ សោ សត្ថុ ធម្មកថំ សុត្វា រជ្ជំ និយ្យាតេត្វា បព្ពជិ។ សោ តីណិ បិដកានិ ឧគ្គហេត្វា អដ្ឋ សមាបត្តិយោ, បញ្ច ច អភិញ្ញាយោ ឧប្បាទេត្វា អបរិហីនជ្ឈានោ ព្រហ្មលោកេ និព្ពត្តិ។ កោណ្ឌញ្ញពុទ្ធស្ស បន រម្មវតី នាម នគរំ, សុនន្ទោ នាម ខត្តិយោ បិតា, សុជាតា នាម មាតា, ភទ្ទោ ច សុភទ្ទោ ច ទ្វេ អគ្គសាវកា, អនុរុទ្ធោ នាម ឧបដ្ឋាកោ, តិស្សា ច ឧបតិស្សា ច ទ្វេ អគ្គសាវិកា, សាលកល្យាណី ពោធិ, អដ្ឋាសីតិហត្ថុព្ពេធំ សរីរំ, វស្សសតសហស្សំ អាយុប្បមាណំ អហោសិ។

តស្ស អបរភាគេ ឯកំ អសង្ខេយ្យំ អតិក្កមិត្វា ឯកស្មិំយេវ កប្បេ ចត្តារោ ពុទ្ធា និព្ពត្តិំសុ **មង្គលោ សុមនោ រេវតោ សោភិតោ**តិ។ **មង្គលស្ស** បន ភគវតោ តីសុ សាវកសន្និបាតេសុ បឋមសន្និបាតេ កោដិសតសហស្សភិក្ខូ អហេសុំ។ ទុតិយេ កោដិសហស្សំ។ តតិយេ នវុតិកោដិយោ។ វេមាតិកភាតា បនស្ស អានន្ទកុមារោ នាម នវុតិកោដិសង្ខ្យាយ បរិសាយ សទ្ធិំ ធម្មស្សវនត្ថាយ សត្ថុ សន្តិកំ អគមាសិ, សត្ថា តស្ស អនុបុព្ពិកថំ កថេសិ។ សោ សទ្ធិំ បរិសាយ សហ បដិសម្ភិទាហិ អរហត្តំ បាបុណិ។ សត្ថា តេសំ កុលបុត្តានំ បុព្ពចរិយំ ឱលោកេន្តោ ឥទ្ធិមយបត្តចីវរស្ស ឧបនិស្សយំ ទិស្វា ទក្ខិណហត្ថំ បសារេត្វា “ឯថ ភិក្ខវោ”តិ អាហ។ សព្ពេ តង្ខណញ្ញេវ ឥទ្ធិមយបត្តចីវរធរា សដ្ឋិវស្សិកត្ថេរា វិយ អាកប្បសម្បន្នា ហុត្វា សត្ថារំ វន្ទិត្វា បរិវារយិំសុ អយមស្ស តតិយោ សាវកសន្និបាតោ អហោសិ។

យថា បន អញ្ញេសំ ពុទ្ធានំ សមន្តា អសីតិហត្ថប្បមាណាយេវ សរីរប្បភា ហោតិ, ន, ឯវំ តស្ស។ តស្ស បន ភគវតោ សរីរប្បភា និច្ចកាលំ ទសសហស្សិលោកធាតុំ ផរិត្វា អដ្ឋាសិ។ រុក្ខបថវិបព្ពតសមុទ្ទាទយោ អន្តមសោ ឧក្ខលិយាទីនិ ឧបាទាយ សុវណ្ណបដ បរិយោនទ្ធា វិយ អហេសុំ។ អាយុប្បមាណំ បនស្ស នវុតិវស្សសហស្សានិ អហោសិ។ ឯត្តកំ កាលំ ចន្ទិមសូរិយាទយោ អត្តនោ បភាយ វិរោចិតុំ នាសក្ខិំសុ, រត្តិន្ទិវបរិច្ឆេទោ ន បញ្ញាយិត្ថ។ ទិវា សូរិយាលោកេន វិយ សត្ថា និច្ចំ ពុទ្ធាលោកេនេវ វិចរិំសុ។ សាយំ បុប្ផិតានំ កុសុមានំ, បាតោ រវនក សកុណានញ្ច វសេន លោកោ រត្តិន្ទិវបរិច្ឆេទំ សល្លក្ខេសិ ។ កឹ បន អញ្ញេសំ ពុទ្ធានំ អយមានុភាវោ នត្ថីតិ? នោ នត្ថិ, តេបិ ហិ អាកង្ខមានា ទសសហស្សី វា លោកធាតុំ, តតោ វា ភិយ្យោ អាភាយ ផរេយ្យុំ។ មង្គលស្ស បន ភគវតោ បុព្ពបត្ថនាវសេន អញ្ញេសំ ព្យាមប្បភា វិយ សរីរប្បភា និច្ចមេវ ទសសហស្សិលោកធាតុំ ផរិត្វា អដ្ឋាសិ។

សោ កិរ ពោធិសត្តចរិយកាលេ វេស្សន្តរសទិសេ អត្តភាវេ ឋិតោ សបុត្តទារោ វង្កបព្ពតសទិសេ បព្ពតេ វសិ។ អថេកោ ខរទាឋិកោ នាម យក្ខោ មហាបុរិសស្ស ទានជ្ឈាសយតំ សុត្វា ព្រាហ្មណវណ្ណេន ឧបសង្កមិត្វា មហាសត្តំ ទ្វេ ទារកេ យាចិ។ មហាសត្តោ “ទទាមិ ព្រាហ្មណស្ស បុត្តកេ”តិ ហដ្ឋបហដ្ឋោ ឧទកបរិយន្តំ បថវិំ កម្បេន្តោ ទ្វេបិ ទារកេ អទាសិ។ យក្ខោ ចង្កមនកោដិយំ អាលម្ពនផលកំ និស្សាយ ឋត្វា បស្សន្តស្សេវ មហាសត្តស្ស មុឡាលកលាបំ វិយ ទ្វេ ទារកេ ខាទិ។ មហាបុរិសស្ស យក្ខំ ឱលោកេត្វា វិវដមត្តេ អគ្គិជាលំ វិយ លោហិតធារំ ឧគ្គិរមានំ តស្ស មុខំ ទិស្វាបិ កេសគ្គមត្តម្បិ ទោមនស្សំ នុប្បជ្ជិ, “សុទិន្នំ វត មេ ទាន”ន្តិ ចិន្តយតោ បនស្ស សរីរេ មហន្តំ បីតិសោមនស្សំ ឧទបាទិ។ សោ “ឥមស្ស មេ និស្សន្ទេន អនាគតេ ឥមិនាវ នីហារេន សរីរតោ រស្មិយោ និក្ខមន្តូ”តិ បត្ថនំ អកាសិ។ តស្ស តំ បត្ថនំ និស្សាយ ពុទ្ធភូតស្ស សរីរតោ រស្មិយោ និក្ខមិត្វា ឯត្តកំ ឋានំ ផរឹសុ។

អបរម្បិស្ស បុព្ពចរិតំ អត្ថិ។ សោ កិរ ពោធិសត្តកាលេ ឯកស្ស ពុទ្ធស្ស ចេតិយំ ទិស្វា “ឥមស្ស ពុទ្ធស្ស មយា ជីវិតំ បរិច្ចជិតុំ វដ្ដតី”តិ ទណ្ឌកទីបិកាវេឋននិយាមេន សកលសរីរំ វេឋាបេត្វា រតនមត្តមកុលំ សតសហស្សគ្ឃនិកំ សុវណ្ណបាតិំ សប្បិស្ស បូរាបេត្វា តត្ថ សហស្សវដ្ដិយោ ជាលាបេត្វា តំ សីសេនាទាយ សកលសរីរំ ជាលាបេត្វា ចេតិយំ បទក្ខិណំ ករោន្តោ សកលរត្តិំ វីតិនាមេសិ។ ឯវំ យាវ អរុណុគ្គមនា វាយមន្តស្សាបិស្ស លោមកូបមត្តម្បិ ឧសុមំ ន គណ្ហិ, បទុមគព្ភំ បវិដ្ឋកាលោ វិយ អហោសិ។ ធម្មោ ហិ នាមេស អត្តានំ រក្ខន្តំ រក្ខតិ។ តេនាហ ភគវា –

> “ធម្មោ ហវេ រក្ខតិ ធម្មចារិំ,
> ធម្មោ សុចិណ្ណោ សុខមាវហាតិ;
> ឯសានិសំសោ ធម្មេ សុចិណ្ណេ,
> ន ទុគ្គតិំ គច្ឆតិ ធម្មចារី”តិ។ (ថេរគា. ៣០៣; ជា. ១.១០.១០២; ១.១៥.៣៨៥);

ឥមស្សាបិ កម្មស្ស និស្សន្ទេន តស្ស ភគវតោ សរីរោភាសោ ទសសហស្សិលោកធាតុំ ផរិត្វា អដ្ឋាសិ។

តទា អម្ហាកំ ពោធិសត្តោ **សុរុចិ** នាម ព្រាហ្មណោ ហុត្វា “សត្ថារំ និមន្តេស្សាមី”តិ ឧបសង្កមិត្វា មធុរធម្មកថំ សុត្វា “ស្វេ មយ្ហំ ភិក្ខំ គណ្ហថ ភន្តេ”តិ អាហ។ ព្រាហ្មណ កិត្តកេហិ តេ ភិក្ខូហិ អត្ថោតិ, កិត្តកា បន វោ ភន្តេ បរិវារា ភិក្ខូតិ។ តទា សត្ថុ បឋមសន្និបាតោយេវ ហោតិ។ តស្មា “កោដិសតសហស្ស”ន្តិ អាហ។ “ភន្តេ, សព្ពេហិបិ សទ្ធិំ មយ្ហំ ភិក្ខំ គណ្ហថា”តិ អាហ។ សត្ថា អធិវាសេសិ។ ព្រាហ្មណោ ស្វាតនាយ និមន្តេត្វា គេហំ គច្ឆន្តោ ចិន្តេសិ “អហំ ឯត្តកានំ ភិក្ខូនំ យាគុភត្តវត្ថាទីនិ ទាតុំ នោ ន សក្កោមិ, និសីទនដ្ឋានំ បន កថំ ភវិស្សតី”តិ។ តស្ស សា ចិន្តា ចតុរាសីតិយោជនសហស្សមត្ថកេ ឋិតស្ស ទេវរញ្ញោ បណ្ឌុកម្ពលសិលាសនស្ស ឧណ្ហភាវំ ជនេសិ។ សក្កោ “កោ នុ ខោ មំ ឥមស្មា ឋានា ចាវេតុកាមោ”តិ ទិព្ពចក្ខុនា ឱលោកេន្តោ មហាបុរិសំ ទិស្វា “អយំ សុរុចិ ព្រាហ្មណោ ពុទ្ធប្បមុខំ ភិក្ខុសង្ឃំ និមន្តេត្វា និសីទនដ្ឋានត្ថាយ ចិន្តេសិ, មយាបិ តត្ថ គន្ត្វា បុញ្ញកោដ្ឋាសំ គហេតុំ វដ្ដតី”តិ វឌ្ឍកិវណ្ណំ និម្មិនិត្វា វាសិផរសុហត្ថោ មហាបុរិសស្ស បុរតោ បាតុរហោសិ។ “អត្ថិ នុ ខោ កស្សចិ ភតិយា កត្តព្ពកិច្ច”ន្តិ អាហ។ មហាបុរិសោ តំ ទិស្វា “កិំ កម្មំ ករិស្សសី”តិ អាហ។ មម អជាននសិប្បំ នាម នត្ថិ, គេហំ វា មណ្ឌបំ វា យោ យំ ការេតិ, តស្ស តំ កាតុំ ជានាមីតិ។ តេន ហិ មយ្ហំ កម្មំ អត្ថីតិ។ កិំ, អយ្យាតិ? ស្វាតនាយ មេ កោដិសតសហស្សភិក្ខូ និមន្តិតា, តេសំ និសីទនមណ្ឌបំ ករិស្សសីតិ។ អហំ នាម ករេយ្យំ, សចេ មេ ភតិំ ទាតុំ សក្ខិស្សថាតិ។ សក្ខិស្សាមិ, តាតាតិ។ “សាធុ ករិស្សាមី”តិ គន្ត្វា ឯកំ បទេសំ ឱលោកេសិ។

ទ្វាទសតេរសយោជនប្បមាណោ បទេសោ កសិណមណ្ឌលំ វិយ សមតលោ អហោសិ។ សោ “ឯត្តកេ ឋានេ សត្តរតនមយោ មណ្ឌបោ ឧដ្ឋហតូ”តិ ចិន្តេត្វា ឱលោកេសិ។ តាវទេវ បថវិំ ភិន្ទិត្វា មណ្ឌបោ ឧដ្ឋហិ។ តស្ស សុវណ្ណមយេសុ ថម្ភេសុ រជតមយា ឃដកា អហេសុំ, រជតមយេសុ ថម្ភេសុ សុវណ្ណមយា, មណិត្ថម្ភេសុ បវាឡមយា, បវាឡត្ថម្ភេសុ មណិមយា, សត្តរតនមយេសុ ថម្ភេសុ សត្តរតនមយាវ ឃដកា អហេសុំ។ តតោ “មណ្ឌបស្ស អន្តរន្តេន កិង្កិណិកជាលំ ឱលម្ពតូ”តិ ឱលោកេសិ។ សហ ឱលោកនេនេវ កិង្កិណិកជាលំ ឱលម្ពិ, យស្ស មន្ទវាតេរិតស្ស បញ្ចង្គិកស្សេវ តូរិយស្ស មធុរសទ្ទោ និគ្គច្ឆតិ។ ទិព្ពសង្គីតិវត្តនកាលោ វិយ អហោសិ។ “អន្តរន្តរា គន្ធទាមមាលាទាមានិ ឱលម្ពន្តូ”តិ ចិន្តេសិ។ តាវទេវ ទាមានិ ឱលម្ពឹសុ។ “កោដិសតសហស្សសង្ខ្យានំ ភិក្ខូនំ អាសនានិ ច អាធារកានិ ច បថវិំ ភិន្ទិត្វា ឧដ្ឋហន្តូ”តិ ចិន្តេសិ។ តាវទេវ ឧដ្ឋហឹសុ។ “កោណេ កោណេ ឯកេកា ឧទកចាដិយោ ឧដ្ឋហន្តូ”តិ ចិន្តេសិ, តាវទេវ ឧទកចាដិយោ ឧដ្ឋហឹសុ ឯត្តកំ មាបេត្វា ព្រាហ្មណស្ស សន្តិកំ គន្ត្វា “ឯហិ អយ្យ តវ មណ្ឌបំ ឱលោកេត្វា មយ្ហំ ភតិំ ទេហី”តិ អាហ។ មហាបុរិសោ គន្ត្វា មណ្ឌបំ ឱលោកេសិ ។ ឱលោកេន្តស្សេវស្ស សកលសរីរំ បញ្ចវណ្ណាយ បីតិយា និរន្តរំ ផុដំ អហោសិ។ អថស្ស មណ្ឌបំ ឱលោកេត្វា

ឯតទហោសិ “នាយំ មណ្ឌបោ មនុស្សភូតេន កតោ, មយ្ហំ បន អជ្ឈាសយំ មយ្ហំ គុណំ អាគម្ម អទ្ធា សក្កស្ស ភវនំ ឧណ្ហំ អហោសិ។ តតោ សក្កេន ទេវរញ្ញា អយំ មណ្ឌបោ ការិតោ ភវិស្សតី”តិ។ “ន ខោ បន មេ យុត្តំ ឯវរូបេ មណ្ឌបេ ឯកទិវសំយេវ ទានំ ទាតុំ, សត្តាហំ ទស្សាមី”តិ ចិន្តេសិ។

ពាហិរកទានញ្ហិ តត្តកម្បិ សមានំ ពោធិសត្តានំ តុដ្ឋឹ កាតុំ ន សក្កោតិ។ អលង្កតសីសំ បន ឆិន្ទិត្វា អញ្ជិតអក្ខីនិ ឧប្បាដេត្វា, ហទយមំសំ វា ឧប្បាដេត្វា ទិន្នកាលេ ពោធិសត្តានំ ចាគំ និស្សាយ តុដ្ឋិ នាម ហោតិ។ អម្ហាកម្បិ ហិ ពោធិសត្តស្ស សិវិជាតកេ ទេវសិកំ បញ្ចសតសហស្សកហាបណានិ វិស្សជ្ជេត្វា ចតូសុ នគរទ្វារេសុ, មជ្ឈេ នគរេ ច ទានំ ទទន្តស្ស តំ ទានំ តុដ្ឋឹ ឧប្បាទេតុំ នាសក្ខិ។ យទា បនស្ស ព្រាហ្មណវណ្ណេន អាគន្ត្វា សក្កោ ទេវរាជា អក្ខីនិ យាចិ, តទា តានិ ឧប្បាដេត្វា ទទមានស្សេវ ហាសោ ឧប្បជ្ជិ, កេសគ្គមត្តម្បិ ចិត្តស្ស អញ្ញថត្តំ នាហោសិ។ ឯវំ ទានំ និស្សាយ ពោធិសត្តានំ តិត្តិ នាម នត្ថិ។ តស្មា សោបិ មហាបុរិសោ “សត្តាហំ មយា កោដិសតសហស្សសង្ខ្យានំ ភិក្ខូនំ ទានំ ទាតុំ វដ្ដតី”តិ ចិន្តេត្វា តស្មឹ មណ្ឌបេ ពុទ្ធប្បមុខំ ភិក្ខុសង្ឃំ និសីទាបេត្វា សត្តាហំ គវបានំ នាម អទាសិ។ គវបានន្តិ មហន្តេ មហន្តេ កោលម្ពេ ខីរស្ស បូរេត្វា ឧទ្ធនេសុ អារោបេត្វា ឃនបាកបក្កេ ខីរេ ថោកេ តណ្ឌុលេ បក្ខិបិត្វា បក្កមធុសក្ករចុណ្ណសប្បីហិ អភិសង្ខតំ ភោជនំ វុច្ចតិ។ មនុស្សាយេវ បន បរិវិសិតុំ នាសក្ខឹសុ, ទេវាបិ ឯកន្តរិកា ហុត្វា បរិវិសឹសុ។ ទ្វាទសគាវុតយោជនប្បមាណំ ឋានម្បិ ភិក្ខូ គណ្ហិតុំ នប្បហោតិយេវ។ តេ បន ភិក្ខូ អត្តនោ អានុភាវេន និសីទឹសុ។ បរិយោសានទិវសេ សព្ពភិក្ខូនំ បត្តានិ ធោវាបេត្វា ភេសជ្ជត្ថាយ សប្បិនវនីតតេលមធុផាណិតានំ បូរេត្វា តិចីវរេហិ សទ្ធឹ អទាសិ។ សង្ឃនវកភិក្ខុនា លទ្ធតិចីវរសាដកា សតសហស្សគ្ឃនិកា អហេសុំ។ សត្ថា អនុមោទនំ ករោន្តោ “អយំ បុរិសោ ឯវរូបំ មហាទានំ អទាសិ, កោ នុ ខោ ភវិស្សតី”តិ ឧបធារេន្តោ “អនាគតេ កប្បសតសហស្សាធិកានំ ទ្វិន្នំ អសង្ខ្យេយ្យានំ មត្ថកេ គោតមោ នាម ពុទ្ធោ ភវិស្សតី”តិ ទិស្វា មហាបុរិសំ អាមន្តេត្វា “ត្វំ ឯត្តកំ នាម កាលំ អតិក្កមិត្វា គោតមោ នាម ពុទ្ធោ ភវិស្សសី”តិ ព្យាកាសិ។

មហាបុរិសោ ព្យាករណំ សុត្វា “អហំ កិរ ពុទ្ធោ ភវិស្សាមិ, កោ មេ ឃរាវាសេន អត្ថោ , បព្ពជិស្សាមី”តិ ចិន្តេត្វា តថារូបំ សម្បត្តឹ ខេឡបិណ្ឌំ វិយ បហាយ សត្ថុ សន្តិកេ បព្ពជិ។ បព្ពជិត្វា ច ពុទ្ធវចនំ ឧគ្គណ្ហិត្វា អភិញ្ញា, សមាបត្តិយោ ច និព្ពត្តេត្វា អាយុបរិយោសានេ ព្រហ្មលោកេ និព្ពត្តិ។

មង្គលស្ស បន ភគវតោ ឧត្តរំ នាម នគរំ អហោសិ។ បិតាបិ ឧត្តរោ នាម ខត្តិយោ, មាតាបិ ឧត្តរា នាម, សុទេវោ ច ធម្មសេនោ ច ទ្វេ អគ្គសាវកា, បាលិតោ នាម ឧបដ្ឋាកោ, សីវលី ច អសោកា ច ទ្វេ អគ្គសាវិកា, នាគរុក្ខោ ពោធិ, អដ្ឋាសីតិហត្ថុព្ពេធំ សរីរំ អហោសិ។ នវុតិវស្សសហស្សានិ ឋត្វា បរិនិព្ពុតេ បន តស្មឹ ឯកប្បហារេនេវ ទសចក្កវាឡសហស្សានិ ឯកន្ធការានិ អហេសុំ។ សព្ពចក្កវាឡេសុ មនុស្សានំ មហន្តំ អារោទនបរិទេវនំ អហោសិ។

ឯវំ ទសសហស្សិលោកធាតុំ អន្ធការំ កត្វា បរិនិព្ពុតស្ស តស្ស ភគវតោ អបរភាគេ **សុមនោ** នាម សត្ថា ឧទបាទិ។ តស្សាបិ តយោ សាវកសន្និបាតា។ បឋមសន្និបាតេ កោដិសតសហស្សភិក្ខូ អហេសុំ។ ទុតិយេ កញ្ចនបព្ពតម្ហិ នវុតិកោដិសហស្សានិ, តតិយេ អសីតិកោដិសហស្សានិ។ តទា មហាសត្តោ **អតុលោ** នាម នាគរាជា អហោសិ មហិទ្ធិកោ មហានុភាវោ, សោ “ពុទ្ធោ ឧប្បន្នោ”តិ សុត្វា ញាតិសង្ឃបរិវុតោ នាគភវនា និក្ខមិត្វា កោដិសតសហស្សភិក្ខុបរិវារស្ស តស្ស ភគវតោ ទិព្ពតូរិយេហិ ឧបហារំ ការាបេត្វា មហាទានំ បវត្តេត្វា បច្ចេកំ ទុស្សយុគានិ ទត្វា សរណេសុ បតិដ្ឋាសិ។ សោបិ នំ សត្ថា “អនាគតេ ពុទ្ធោ ភវិស្សសី”តិ ព្យាកាសិ។

តស្ស ភគវតោ នគរំ មេខលំ នាម អហោសិ, សុទត្តោ នាម រាជា បិតា, សិរិមា នាម មាតា, សរណោ ច ភាវិតត្តោ ច ទ្វេ អគ្គសាវកា, ឧទេនោ នាម ឧបដ្ឋាកោ, សោណា ច ឧបសោណា ច ទ្វេ អគ្គសាវិកា, នាគរុក្ខោវ ពោធិ, នវុតិហត្ថុព្ពេធំ សរីរំ, នវុតិយេវ វស្សសហស្សានិ អាយុប្បមាណំ អហោសីតិ។

តស្ស អបរភាគេ **រេវតោ** នាម សត្ថា ឧទបាទិ។ តស្សាបិ តយោ សាវកសន្និបាតា អហេសុំ, បឋមសន្និបាតេ គណនា នាម នត្ថិ, ទុតិយេ កោដិសតសហស្សភិក្ខូ អហេសុំ, តថា តតិយេ។ តទា ពោធិសត្តោ **អតិទេវោ** នាម ព្រាហ្មណោ ហុត្វា សត្ថុ ធម្មទេសនំ សុត្វា សរណេសុ បតិដ្ឋាយ សិរស្មឹ អញ្ជលឹ ឋបេត្វា តស្ស សត្ថុនោ កិលេសប្បហានេ វណ្ណំ វត្វា ឧត្តរាសង្គេន បូជមកាសិ។ សោបិ នំ “ពុទ្ធោ ភវិស្សសី”តិ ព្យាកាសិ។

តស្ស បន ភគវតោ នគរំ សុធញ្ញវតី នាម អហោសិ, បិតា វិបុលោ នាម ខត្តិយោ, មាតាបិ វិបុលា នាម, វរុណោ ច ព្រហ្មទេវោ ច ទ្វេ អគ្គសាវកា, សម្ភវោ នាម ឧបដ្ឋាកោ, ភទ្ទា ច សុភទ្ទា ច ទ្វេ អគ្គសាវិកា, នាគរុក្ខោវ ពោធិ, សរីរំ អសីតិហត្ថុព្ពេធំ អហោសិ, អាយុ សដ្ឋិវស្សសហស្សានីតិ។

តស្ស អបរភាគេ **សោភិតោ** នាម សត្ថា ឧទបាទិ។ តស្សាបិ តយោ សាវកសន្និបាតា, បឋមសន្និបាតេ កោដិសតភិក្ខូ អហេសុំ, ទុតិយេ នវុតិកោដិយោ, តតិយេ អសីតិកោដិយោ។ តទា ពោធិសត្តោ **អជិតោ** នាម ព្រាហ្មណោ ហុត្វា សត្ថុ ធម្មទេសនំ សុត្វា សរណេសុ បតិដ្ឋាយ ពុទ្ធប្បមុខស្ស ភិក្ខុសង្ឃស្ស មហាទានំ អទាសិ។ សោបិ នំ “ពុទ្ធោ ភវិស្សសី”តិ ព្យាកាសិ។

តស្ស បន ភគវតោ នគរំ សុធម្មំ នាម អហោសិ, បិតា សុធម្មោ នាម រាជា, មាតាបិ សុធម្មា នាម, អសមោ ច សុនេត្តោ ច ទ្វេ អគ្គសាវកា, អនោមោ នាម ឧបដ្ឋាកោ, នកុលា ច សុជាតា ច ទ្វេ អគ្គសាវិកា, នាគរុក្ខោវ ពោធិ, អដ្ឋបណ្ណាសហត្ថុព្ពេធំ សរីរំ អហោសិ, នវុតិ វស្សសហស្សានិ អាយុប្បមាណន្តិ។

តស្ស អបរភាគេ ឯកំ អសង្ខ្យេយ្យំ អតិក្កមិត្វា ឯកស្មឹយេវ កប្បេ តយោ ពុទ្ធា និព្ពត្តឹសុ **អនោមទស្សី, បទុមោ**, **នារទោ**តិ។ **អនោមទស្សិស្ស** ភគវតោ តយោ សាវកសន្និបាតា, បឋមេ អដ្ឋ ភិក្ខុសតសហស្សានិ អហេសុំ, ទុតិយេ សត្ត, តតិយេ ឆ តទា ពោធិសត្តោ ឯកោ **យក្ខសេនាបតិ** អហោសិ មហិទ្ធិកោ មហានុភាវោ អនេកកោដិសតសហស្សានំ យក្ខានំ អធិបតិ។ សោ “ពុទ្ធោ ឧប្បន្នោ”តិ សុត្វា អាគន្ត្វា ពុទ្ធប្បមុខស្ស ភិក្ខុសង្ឃស្ស មហាទានំ អទាសិ។ សត្ថាបិ នំ “អនាគតេ ពុទ្ធោ ភវិស្សសី”តិ ព្យាកាសិ។

អនោមទស្សិស្ស បន ភគវតោ ចន្ទវតី នាម នគរំ អហោសិ, យសវា នាម រាជា បិតា, យសោធរា នាម មាតា, និសភោ ច អនោមោ ច ទ្វេ អគ្គសាវកា, វរុណោ នាម ឧបដ្ឋាកោ , សុន្ទរី ច សុមនា ច ទ្វេ អគ្គសាវិកា, អជ្ជុនរុក្ខោ ពោធិ, សរីរំ អដ្ឋបណ្ណាសហត្ថុព្ពេធំ អហោសិ, វស្សសតសហស្សំ អាយូតិ។

តស្ស អបរភាគេ **បទុមោ** នាម សត្ថា ឧទបាទិ។ តស្សាបិ តយោ សាវកសន្និបាតា, បឋមសន្និបាតេ កោដិសតសហស្សភិក្ខូ អហេសុំ, ទុតិយេ តីណិសតសហស្សានិ, តតិយេ អគាមកេ អរញ្ញេ មហាវនសណ្ឌវាសីនំ ភិក្ខូនំ ទ្វេ សតសហស្សានិ។ តទា តថាគតេ តស្មឹយេវ វនសណ្ឌេ វសន្តេ ពោធិសត្តោ **សីហោ** ហុត្វា សត្ថារំ និរោធសមាបត្តិសមាបន្នំ ទិស្វា បសន្នចិត្តោ វន្ទិត្វា បទក្ខិណំ កត្វា បីតិសោមនស្សជាតោ តិក្ខត្តុំ សីហនាទំ នទិត្វា សត្តាហំ ពុទ្ធារម្មណំ បីតឹអវិជហិត្វា បីតិសុខេនេវ គោចរាយ អបក្កមិត្វា ជីវិតបរិច្ចាគំ កត្វា បយិរុបាសមានោ អដ្ឋាសិ។ សត្ថា សត្តាហច្ចយេន និរោធា វុដ្ឋិតោ សីហំ ឱលោកេត្វា “ភិក្ខុសង្ឃេបិ ចិត្តំ បសាទេត្វា សង្ឃំ វន្ទិស្សតី”តិ “ភិក្ខុសង្ឃោ អាគច្ឆតូ”តិ ចិន្តេសិ។ ភិក្ខូ តាវទេវ អាគមឹសុ។ សីហោ សង្ឃេ ចិត្តំ បសាទេតិ។ សត្ថា តស្ស មានសំ ឱលោកេត្វា “អនាគតេ ពុទ្ធោ ភវិស្សសី”តិ ព្យាកាសិ។

បទុមស្ស បន ភគវតោ ចម្បកំ នគរំ អហោសិ អសមោ នាម រាជា បិតា, មាតា អសមា នាម, សាលោ ច ឧបសាលោ ច ទ្វេ អគ្គសាវកា, វរុណោ នាម ឧបដ្ឋាកោ, រាមា ច សុរាមា ច ទ្វេ អគ្គសាវិកា, សោណរុក្ខោ នាម ពោធិ អដ្ឋបណ្ណាសហត្ថុព្ពេធំ សរីរំ អហោសិ, អាយុ វស្សសតសហស្សន្តិ។

តស្ស អបរភាគេ **នារទោ** នាម សត្ថា ឧទបាទិ។ តស្សាបិ តយោ សាវកសន្និបាតា, បឋមសន្និបាតេ កោដិសតសហស្សភិក្ខូ អហេសុំ, ទុតិយេ នវុតិកោដិសហស្សានិ, តតិយេ អសីតិកោដិសហស្សានិ។ តទា ពោធិសត្តោ **ឥសិបព្ពជ្ជំ** បព្ពជិត្វា បញ្ចសុ អភិញ្ញាសុ, អដ្ឋសុ ច សមាបត្តីសុ ចិណ្ណវសី ហុត្វា ពុទ្ធប្បមុខស្ស ភិក្ខុសង្ឃស្ស មហាទានំ ទត្វា លោហិតចន្ទនេន បូជមកាសិ, សោបិ នំ “អនាគតេ ពុទ្ធោ ភវិស្សសី”តិ ព្យាកាសិ។

តស្ស បន ភគវតោ ធញ្ញវតី នាម នគរំ អហោសិ, សុទេវោ នាម ខត្តិយោ បិតា, អនោមា នាម មាតា, ភទ្ទសាលោ ច ជិតមិត្តោ ច ទ្វេ អគ្គសាវកា, វាសិដ្ឋោ នាម ឧបដ្ឋាកោ, ឧត្តរា ច ផគ្គុនី ច ទ្វេ អគ្គសាវិកា, មហាសោណរុក្ខោ ពោធិ, សរីរំ អដ្ឋាសីតិហត្ថុព្ពេធំ អហោសិ, នវុតិ វស្សសហស្សានិ អាយូតិ។

នារទពុទ្ធស្ស បន អបរភាគេ ឯកំ អសង្ខ្យេយ្យំ អតិក្កមិត្វា ឥតោ សតសហស្សកប្បមត្ថកេ ឯកស្មឹ កប្បេ ឯកោវ **បទុមុត្តរោ** នាម ពុទ្ធោ ឧទបាទិ។ តស្សាបិ តយោ សាវកសន្និបាតា, បឋមសន្និបាតេ កោដិសតសហស្សភិក្ខូ អហេសុំ, ទុតិយេ វេភារបព្ពតេ នវុតិកោដិសហស្សានិ, តតិយេ អសីតិកោដិសហស្សានិ។ តទា ពោធិសត្តោ **ជដិលោ** នាម មហារដ្ឋិយោ ហុត្វា ពុទ្ធប្បមុខស្ស ភិក្ខុសង្ឃស្ស សចីវរំ ទានំ អទាសិ។ សោបិ នំ “អនាគតេ ពុទ្ធោ ភវិស្សសី”តិ ព្យាកាសិ។ បទុមុត្តរស្ស បន ភគវតោ កាលេ តិត្ថិយា នាម នាហេសុំ សព្ពេ ទេវមនុស្សា ពុទ្ធមេវ សរណមកំសុ។

តស្ស នគរំ ហំសវតី នាម អហោសិ, បិតា អានន្ទោ នាម ខត្តិយោ, មាតា សុជាតា នាម, ទេវលោ ច សុជាតោ ច ទ្វេ អគ្គសាវកា សុមនោ នាម ឧបដ្ឋាកោ, អមិតា ច អសមា ច ទ្វេ អគ្គសាវិកា, សលលរុក្ខោ

ពោធិ, សរីរំ អដ្ឋាសីតិហត្ថុព្ពេធំ អហោសិ, សរីរប្បភា សមន្តតោ ទ្វាទស យោជនានិ គណ្ហិ វស្សសតសហស្សំ អាយូតិ។

តស្ស អបរភាគេ សត្តតិកប្បសហស្សានិ អតិក្កមិត្វា ឥតោ តឹសកប្បសហស្សមត្ថកេ **សុមេធោ** ច **សុជាតោ** ចាតិ ឯកស្មឹ កប្បេ ទ្វេ ពុទ្ធា និព្ពត្តឹសុ។ សុមេធស្សាបិ តយោ សាវកសន្និបាតា, បឋមសន្និបាតេ សុទស្សននគរេ កោដិសតខីណាសវា អហេសុំ, ទុតិយេ នវុតិកោដិយោ, តតិយេ អសីតិកោដិយោ។ តទា ពោធិសត្តោ **ឧត្តរោ** នាម ព្រាហ្មណមាណវោ ហុត្វា និទហិត្វា ឋបិតំយេវ អសីតិកោដិធនំ វិស្សជ្ជេត្វា ពុទ្ធប្បមុខស្ស ភិក្ខុសង្ឃស្ស មហាទានំ ទត្វា ធម្មំ សុត្វា សរណេសុ បតិដ្ឋាយ និក្ខមិត្វា បព្ពជិ។ សោបិ នំ “អនាគតេ ពុទ្ធោ ភវិស្សសី”តិ ព្យាកាសិ។

សុមេធស្ស ភគវតោ សុទស្សនំ នាម នគរំ អហោសិ, សុទត្តោ នាម រាជា បិតា, មាតាបិ សុទត្តា នាម, សរណោ ច សព្ពកាមោ ច ទ្វេ អគ្គសាវកា, សាគរោ នាម ឧបដ្ឋាកោ, រាមា ច សុរាមា ច ទ្វេ អគ្គសាវិកា, មហានីបរុក្ខោ ពោធិ, សរីរំ អដ្ឋាសីតិហត្ថុព្ពេធំ អហោសិ, អាយុ នវុតិ វស្សសហស្សានីតិ។

តស្ស អបរភាគេ **សុជាតោ** នាម សត្ថា ឧទបាទិ។ តស្សាបិ តយោ សាវកសន្និបាតា, បឋមសន្និបាតេ សដ្ឋិភិក្ខុសតសហស្សានិ អហេសុំ , ទុតិយេ បញ្ញាសំ, តតិយេ ចត្តាលីសំ។ តទា ពោធិសត្តោ **ចក្កវត្តិរាជា** ហុត្វា “ពុទ្ធោ ឧប្បន្នោ”តិ សុត្វា ឧបសង្កមិត្វា ធម្មំ សុត្វា ពុទ្ធប្បមុខស្ស ភិក្ខុសង្ឃស្ស សទ្ធឹ សត្តហិ រតនេហិ ចតុមហាទីបរជ្ជំ ទត្វា សត្ថុ សន្តិកេ បព្ពជិ។ សកលរដ្ឋវាសិនោ រដ្ឋុប្បាទំ គហេត្វា អារាមិកកិច្ចំ សាធេន្តា ពុទ្ធប្បមុខស្ស ភិក្ខុសង្ឃស្ស និច្ចំ មហាទានំ អទំសុ។ សោបិ នំ សត្ថា ព្យាកាសិ។

តស្ស ភគវតោ នគរំ សុមង្គលំ នាម អហោសិ, ឧគ្គតោ នាម រាជា បិតា, បភាវតី នាម មាតា, សុទស្សនោ ច សុទេវោ ច ទ្វេ អគ្គសាវកា, នារទោ នាម ឧបដ្ឋាកោ, នាគា ច នាគសមាលា ច ទ្វេ អគ្គសាវិកា, មហាវេឡុរុក្ខោ ពោធិ, សោ កិរ មន្ទច្ឆិទ្ទោ ឃនក្ខន្ធោ ឧបរិនិគ្គតាហិ មហាសាខាហិ មោរបិញ្ឆកលាបោ វិយ វិរោចិត្ថ។ តស្ស ភគវតោ សរីរំ បណ្ណាសហត្ថុព្ពេធំ អហោសិ, អាយុ នវុតិវស្សសហស្សានីតិ។

តស្ស អបរភាគេ ឥតោ អដ្ឋារសកប្បសតមត្ថកេ ឯកស្មឹ កប្បេ **បិយទស្សី, អត្ថទស្សី, ធម្មទស្សី**តិ តយោ ពុទ្ធា និព្ពត្តឹសុ។ **បិយទស្សិស្សាបិ** តយោ សាវកសន្និបាតា។ បឋមេ កោដិសតសហស្សភិក្ខូ អហេសុំ, ទុតិយេ នវុតិកោដិយោ, តតិយេ អសីតិកោដិយោ។ តទា ពោធិសត្តោ **កស្សបោ** នាម មាណវោ តិណ្ណំ វេទានំ បារង្គតោ ហុត្វា សត្ថុ ធម្មទេសនំ សុត្វា កោដិសតសហស្សធនបរិច្ចាគេន សង្ឃារាមំ ការេត្វា សរណេសុ ច សីលេសុ ច បតិដ្ឋាសិ។ អថ នំ សត្ថា “អដ្ឋារសកប្បសតច្ចយេន ពុទ្ធោ ភវិស្សសី”តិ ព្យាកាសិ។

តស្ស ភគវតោ អនោមំ នាម នគរំ អហោសិ, បិតា សុទិន្នោ នាម រាជា, មាតា ចន្ទា នាម, បាលិតោ ច សព្ពទស្សី ច ទ្វេ អគ្គសាវកា, សោភិតោ នាម ឧបដ្ឋាកោ, សុជាតា ច ធម្មទិន្នា ច ទ្វេ អគ្គសាវិកា, បិយង្គុរុក្ខោ ពោធិ, សរីរំ អសីតិហត្ថុព្ពេធំ អហោសិ, នវុតិវស្សសហស្សានិ អាយូតិ។

តស្ស អបរភាគេ **អត្ថទស្សី** នាម ភគវា ឧទបាទិ។ តស្សាបិ តយោ សាវកសន្និបាតា។ បឋមេ អដ្ឋនវុតិភិក្ខុសតសហស្សានិ អហេសុំ, ទុតិយេ អដ្ឋាសីតិសហស្សានិ, តថា តតិយេ។ តទា ពោធិសត្តោ **សុសីមោ** នាម មហិទ្ធិកោ តាបសោ ហុត្វា ទេវលោកតោ មន្ទារវបុប្ផច្ឆត្តំ អាហរិត្វា សត្ថារំ បូជេសិ។ សោបិ នំ សត្ថា ព្យាកាសិ។

តស្ស ភគវតោ សោភណំ នាម នគរំ អហោសិ, សាគរោ នាម រាជា បិតា, សុទស្សនា នាម មាតា, សន្តោ ច ឧបសន្តោ ច ទ្វេ អគ្គសាវកា, អភយោ នាម ឧបដ្ឋាកោ, ធម្មា ច សុធម្មា ច ទ្វេ អគ្គសាវិកា, ចម្បករុក្ខោ ពោធិ, សរីរំ អសីតិហត្ថុព្ពេធំ អហោសិ, សរីរប្បភា សមន្តតោ សព្ពកាលំ យោជនមត្តំ ផរិត្វា អដ្ឋាសិ, អាយុ វស្សសតសហស្សន្តិ។

តស្ស អបរភាគេ **ធម្មទស្សី** នាម សត្ថា ឧទបាទិ។ តស្សាបិ តយោ សាវកសន្និបាតា។ បឋមសន្និបាតេ កោដិសតភិក្ខូ អហេសុំ, ទុតិយេ នវុតិកោដិយោ, តតិយេ អសីតិកោដិយោ។ តទា ពោធិសត្តោ **សក្កោ ទេវរាជា** ហុត្វា ទិព្ពគន្ធបុប្ផេហិ ច ទិព្ពតូរិយេហិ ច បូជមកាសិ។ សោបិ នំ សត្ថា ព្យាកាសិ។

តស្ស ភគវតោ សរណំ នាម នគរំ អហោសិ, បិតា សរណោ នាម រាជា, មាតា សុនន្ទា នាម, បទុមោ ច ផុស្សទេវោ ច ទ្វេ អគ្គសាវកា, សុនេត្តោ នាម ឧបដ្ឋាកោ, ខេមា ច សព្ពនាមា ច ទ្វេ អគ្គសាវិកា, រត្តង្កុររុក្ខោ

ពោធិ, “កកុធរុក្ខោ”តិបិ “ពិម្ពិជាលោ”តិបិ វុច្ចតិ សរីរំ បនស្ស អសីតិហត្ថុព្ពេធំ អហោសិ, វស្សសតសហស្សំ អាយូតិ។

តស្ស អបរភាគេ តតោ ចតុនវុតិកប្បមត្ថកេ ឯកស្មិំ កប្បេ ឯកោវ **សិទ្ធត្ថោ** នាម ពុទ្ធោ ឧទបាទិ។ តស្សាបិ តយោ សាវកសន្និបាតា។ បឋមសន្និបាតេ កោដិសតសហស្សភិក្ខូ អហេសុំ, ទុតិយេ នវុតិកោដិយោ តតិយេ អសីតិកោដិយោ។ តទា ពោធិសត្តោ ឧគ្គតេជោ អភិញ្ញាពលសម្បន្នោ **មង្គលោ** នាម តាបសោ ហុត្វា មហាជម្ពុផលំ អាហរិត្វា តថាគតស្ស អទាសិ។ សត្ថា តំ ផលំ បរិភុញ្ជិត្វា “ចតុនវុតិកប្បមត្ថកេ ពុទ្ធោ ភវិស្សសី”តិ ពោធិសត្តំ ព្យាកាសិ។

តស្ស ភគវតោ នគរំ វេភារំ នាម អហោសិ, បិតា ជយសេនោ នាម រាជា, មាតា សុផស្សា នាម, សម្ពលោ ច សុមិត្តោ ច ទ្វេ អគ្គសាវកា, រេវតោ នាម ឧបដ្ឋាកោ, សីវលា ច សុរាមា ច ទ្វេ អគ្គសាវិកា, កណិការរុក្ខោ ពោធិ, សរីរំ សដ្ឋិហត្ថុព្ពេធំ អហោសិ, វស្សសតសហស្សំ អាយូតិ។

តស្ស អបរភាគេ តតោ ទ្វេនវុតិកប្បមត្ថកេ **តិស្សោ ផុស្សោ**តិ ឯកស្មិំ កប្បេ ទ្វេ ពុទ្ធា និព្ពត្តិំសុ។ **តិស្សស្ស** បន ភគវតោ តយោ សាវកសន្និបាតា។ បឋមសន្និបាតេ ភិក្ខូនំ កោដិសតំ អហោសិ, ទុតិយេ នវុតិកោដិយោ, តតិយេ អសីតិកោដិយោ។ តទា ពោធិសត្តោ មហាភោគោ មហាយសោ **សុជាតោ** នាម ខត្តិយោ ហុត្វា ឥសិបព្ពជ្ជំ បព្ពជិត្វា មហិទ្ធិកភាវំ បត្វា “ពុទ្ធោ ឧប្បន្នោ”តិ សុត្វា ទិព្ពមន្ទាររបទុមបារិច្ឆត្តកបុប្ផានិ អាទាយ ចតុបរិសមជ្ឈេ គច្ឆន្តំ តថាគតំ បូជេសិ, អាកាសេ បុប្ផវិតានំ ហុត្វា អដ្ឋាសិ។ សោបិ នំ សត្ថា “ឥតោ ទ្វេនវុតិកប្បមត្ថកេ ពុទ្ធោ ភវិស្សសី”តិ ព្យាកាសិ។

តស្ស ភគវតោ ខេមំ នាម នគរំ អហោសិ, បិតា ជនសន្ធោ នាម ខត្តិយោ, មាតា បទុមា នាម, ព្រហ្មទេវោ ច ឧទយោ ច ទ្វេ អគ្គសាវកា សមង្គោ នាម ឧបដ្ឋាកោ, ផុស្សា ច សុទត្តា ច ទ្វេ អគ្គសាវិកា អសនរុក្ខោ ពោធិ, សរីរំ សដ្ឋិហត្ថុព្ពេធំ អហោសិ, វស្សសតសហស្សំ អាយូតិ។

តស្ស អបរភាគេ **ផុស្សោ** នាម សត្ថា ឧទបាទិ។ តស្សាបិ តយោ សាវកសន្និបាតា, បឋមសន្និបាតេ សដ្ឋិ ភិក្ខុសតសហស្សានិ អហេសុំ, ទុតិយេ បណ្ណាស, តតិយេ ទ្វត្តិំស។ តទា ពោធិសត្តោ **វិជិតាវី** នាម ខត្តិយោ ហុត្វា មហារជ្ជំ បហាយ សត្ថុ សន្តិកេ បព្ពជិត្វា តីណិ បិដកានិ ឧគ្គហេត្វា មហាជនស្ស ធម្មកថំ កថេសិ។ សីលបារមិញ្ច បូរេសិ។ សោបិ នំ “ពុទ្ធោ ភវិស្សសី”តិ ព្យាកាសិ។

តស្ស ភគវតោ កាសិ នាម នគរំ អហោសិ, ជយសេនោ នាម រាជា បិតា, សិរិមា នាម មាតា, សុរក្ខិតោ ច ធម្មសេនោ ច ទ្វេ អគ្គសាវកា, សភិយោ នាម ឧបដ្ឋាកោ, ចាលា ច ឧបចាលា ច ទ្វេ អគ្គសាវិកា , អាមលករុក្ខោ ពោធិ, សរីរំ អដ្ឋបណ្ណាសហត្ថុព្ពេធំ អហោសិ, នវុតិ វស្សសហស្សានិ អាយូតិ។

តស្ស អបរភាគេ តតោ ឯកនវុតិកប្បេ **វិបស្សី** នាម ភគវា ឧទបាទិ។ តស្សាបិ តយោ សាវកសន្និបាតា , បឋមសន្និបាតេ អដ្ឋសដ្ឋិភិក្ខុសតសហស្សានិ អហេសុំ, ទុតិយេ ឯកសតសហស្សំ, តតិយេ អសីតិសហស្សានិ។ តទា ពោធិសត្តោ មហិទ្ធិកោ មហានុភាវោ **អតុលោ** នាម នាគរាជា ហុត្វា សត្តរតនខចិតំ សោវណ្ណមយំ មហាបីឋំ ភគវតោ អទាសិ។ សោបិ នំ សត្ថា “ឥតោ ឯកនវុតិកប្បេ ពុទ្ធោ ភវិស្សសី”តិ ព្យាកាសិ។

តស្ស ភគវតោ ពន្ធុមតី នាម នគរំ អហោសិ, ពន្ធុមា នាម រាជា បិតា។ ពន្ធុមតី នាម មាតា, ខណ្ឌោ ច តិស្សោ ច ទ្វេ អគ្គសាវកា, អសោកោ នាម ឧបដ្ឋាកោ, ចន្ទា ច ចន្ទមិត្តា ច ទ្វេ អគ្គសាវិកា បាដលិរុក្ខោ ពោធិ, សរីរំ អសីតិហត្ថុព្ពេធំ អហោសិ, សរីរប្បភា សទា សត្ត យោជនានិ ផរិត្វា អដ្ឋាសិ, អសីតិវស្សសហស្សានិ អាយូតិ។

តស្ស អបរភាគេ តតោ ឯកតឹសកប្បេ **សិខី, វេស្សភូ** ចាតិ ទ្វេ ពុទ្ធា អហេសុំ។ **សិខិស្សាបិ** ភគវតោ តយោ សាវកសន្និបាតា, បឋមសន្និបាតេ ភិក្ខុសតសហស្សំ អហោសិ, ទុតិយេ អសីតិសហស្សានិ, តតិយេ សត្តតិ។ តទា ពោធិសត្តោ **អរិន្ទមោ** នាម រាជា ហុត្វា ពុទ្ធប្បមុខស្ស ភិក្ខុសង្ឃស្ស សចីវរំ មហាទានំ បវត្តេត្វា សត្តរតនបដិមណ្ឌិតំ ហត្ថិរតនំ ទត្វា ហត្ថិប្បមាណំ កត្វា កប្បិយភណ្ឌំ អទាសិ។ សោបិ នំ “ឥតោ ឯកតឹសកប្បេ ពុទ្ធោ ភវិស្សសី”តិ ព្យាកាសិ។

តស្ស បន ភគវតោ អរុណវតី នាម នគរំ អហោសិ, អរុណវា នាម ខត្តិយោ បិតា, បភាវតី នាម មាតា, អភិភូ ច សម្ភវោ ច ទ្វេ អគ្គសាវកា ខេមង្ករោ នាម ឧបដ្ឋាកោ, សខិលា ច បទុមា ច ទ្វេ អគ្គសាវិកា, បុណ្ឌរីករុក្ខោ ពោធិ, សរីរំ សត្តតិហត្ថុព្ពេធំ អហោសិ, សរីរប្បភា យោជនត្តយំ ផរិត្វា អដ្ឋាសិ, សត្តតិវស្សសហស្សានិ អាយុ។

តស្ស អបរភាគេ **វេស្សភូ** នាម សត្ថា ឧទបាទិ។ តស្សាបិ តយោ សាវកសន្និបាតា បឋមសន្និបាតេ អសីតិភិក្ខុសហស្សានិ អហេសុំ ទុតិយេ សត្តតិ, តតិយេ សដ្ឋិ។ តទា ពោធិសត្តោ **សុទស្សនោ** នាម រាជា ហុត្វា ពុទ្ធប្បមុខស្ស ភិក្ខុសង្ឃស្ស សចីវរំ មហាទានំ ទត្វា សត្ថុ សន្តិកេ បព្ពជិត្វា អាចារគុណសម្បន្នោ ពុទ្ធរតនេ ចិត្តីការបីតិពហុលោ អហោសិ។ សោបិ នំ “ឥតោ ឯកតឹសេ កប្បេ ពុទ្ធោ ភវិស្សសី”តិ ព្យាកាសិ។

តស្ស បន ភគវតោ អនោមំ នាម នគរំ អហោសិ, សុប្បតីតោ នាម រាជា បិតា, យសវតី នាម មាតា, សោណោ ច ឧត្តរោ ច ទ្វេ អគ្គសាវកា ឧបសន្តោ នាម ឧបដ្ឋាកោ ទាមា ច សមាលា ច ទ្វេ អគ្គសាវិកា, សាលរុក្ខោ ពោធិ, សរីរំ សដ្ឋិហត្ថុព្ពេធំ អហោសិ, សដ្ឋិវស្សសហស្សានិ អាយុ។

តស្ស អបរភាគេ ឥមស្មឹ កប្បេ ចត្តារោ ពុទ្ធា និព្ពត្តា **កកុសន្ធោ, កោណាគមនោ, កស្សបោ, អម្ហាកំ ភគវា**តិ។ **កកុសន្ធស្ស** ភគវតោ ឯកោ សាវកសន្និបាតោ, តត្ថ ចត្តាលីសភិក្ខុសហស្សានិ អហេសុំ។ តទា ពោធិសត្តោ **ខេមោ** នាម រាជា ហុត្វា ពុទ្ធប្បមុខស្ស ភិក្ខុសង្ឃស្ស សបត្តចីវរំ មហាទានញ្ច អញ្ជនាទិភេសជ្ជានិ ច ទត្វា សត្ថុ ធម្មទេសនំ សុត្វា បព្ពជិ។ សោបិ នំ សត្ថា ព្យាកាសិ។

កកុសន្ធស្ស បន ភគវតោ ខេមំ នាម នគរំ អហោសិ, អគ្គិទត្តោ នាម ព្រាហ្មណោ បិតា, វិសាខា នាម ព្រាហ្មណី មាតា, វិធុរោ ច សញ្ជីវោ ច ទ្វេ អគ្គសាវកា, ពុទ្ធិជោ នាម ឧបដ្ឋាកោ សាមា ច ចម្បា ច ទ្វេ អគ្គសាវិកា មហាសិរីសរុក្ខោ ពោធិ សរីរំ ចត្តាលីសហត្ថុព្ពេធំ អហោសិ, ចត្តាលីសវស្សសហស្សានិ អាយុ។

តស្ស អបរភាគេ **កោណាគមនោ** នាម សត្ថា ឧទបាទិ។ តស្សាបិ ឯកោ សាវកសន្និបាតោ, តត្ថ តឹសភិក្ខុសហស្សានិ អហេសុំ។ តទា ពោធិសត្តោ **បព្វតោ** នាម រាជា ហុត្វា អមច្ចគណបរិវុតោ សត្ថុ សន្តិកំ គន្ត្វា ធម្មទេសនំ សុត្វា ពុទ្ធប្បមុខំ ភិក្ខុសង្ឃំ និមន្តេត្វា មហាទានំ បវត្តេត្វា បត្តុណ្ណចីនបដកោសេយ្យកម្ពលទុកុលានិ ចេវ សុវណ្ណបាទុកញ្ច ទត្វា សត្ថុ សន្តិកេ បព្ពជិ។ សោបិ នំ សត្ថា ព្យាកាសិ។

តស្ស ភគវតោ សោភវតី នាម នគរំ អហោសិ, យញ្ញទត្តោ នាម ព្រាហ្មណោ បិតា, ឧត្តរា នាម ព្រាហ្មណី មាតា, ភិយ្យោសោ ច ឧត្តរោ ច ទ្វេ អគ្គសាវកា, សោត្ថិជោ នាម ឧបដ្ឋាកោ, សមុទ្ទា ច ឧត្តរា ច ទ្វេ អគ្គសាវិកា, ឧទុម្ពររុក្ខោ ពោធិ, សរីរំ តឹសហត្ថុព្ពេធំ អហោសិ, តឹសវស្សសហស្សានិ អាយុ។

តស្ស អបរភាគេ **កស្សបោ** នាម សត្ថា ឧទបាទិ។ តស្សាបិ ឯកោវ សាវកសន្និបាតោ, តត្ថ វីសតិភិក្ខុសហស្សានិ អហេសុំ។ តទា ពោធិសត្តោ **ជោតិបាលោ** នាម មាណវោ តិណ្ណំ វេទានំ បារគូ ភូមិយញ្ចេវ អន្តលិក្ខេ ច បាកដោ ឃដិការស្ស កុម្ភការស្ស មិត្តោ អហោសិ, សោ តេន សទ្ធឹ សត្ថារំ ឧបសង្កមិត្វា ធម្មកថំ សុត្វា បព្ពជិត្វា អារទ្ធវីរិយោ តីណិ បិដកានិ ឧគ្គហេត្វា វត្តសម្បត្តិយា ពុទ្ធសាសនំ សោភេសិ។ សោបិ នំ សត្ថា ព្យាកាសិ។

តស្ស ភគវតោ ជាតនគរំ ពារាណសី នាម អហោសិ។ ព្រហ្មទត្តោ នាម ព្រាហ្មណោ បិតា, ធនវតី នាម ព្រាហ្មណី មាតា, តិស្សោ ច ភារទ្វាជោ ច ទ្វេ អគ្គសាវកា, សព្ពមិត្តោ នាម ឧបដ្ឋាកោ អនុឡា ច ឧរុវេឡា ច ទ្វេ អគ្គសាវិកា, និគ្រោធរុក្ខោ ពោធិ សរីរំ វីសតិហត្ថុព្ពេធំ អហោសិ, វីសតិវស្សសហស្សានិ អាយុ។

តស្ស បន ភគវតោ ឱរភាគេ ឋបេត្វា ឥមំ សម្មាសម្ពុទ្ធំ អញ្ញោ ពុទ្ធោ នាម នត្ថិ។ ឥតិ **ទីបង្ករាទីនំ ចតុវីសតិយា ពុទ្ធានំ** សន្តិកេ លទ្ធព្យាករណោ បន ពោធិសត្តោ យេនេន –

> “មនុស្សត្តំ លិង្គសម្បត្តិ, ហេតុ សត្ថារទស្សនំ;
> បព្ពជ្ជា គុណសម្បត្តិ, អធិការោ ច ឆន្ទតា;
> អដ្ឋធម្មសមោធានា, អភិនីហារោ សមិជ្ឈតី”តិ។ (ពុ. វំ. ២.៥៩);

ឥមេ អដ្ឋ ធម្មេ សមោធានេត្វា ទីបង្ករបាទមូលេ កតាភិនីហារេន “ហន្ទ ពុទ្ធករេ ធម្មេ វិចិនាមិ ឥតោ ចិតោ”តិ ឧស្សាហំ កត្វា “វិចិនន្តោ តទាទក្ខិំ, បឋមំ ទានបារមិ”ន្តិ ទានបារមិតាទយោ ពុទ្ធករា ធម្មា ទិដ្ឋា,

តេ បូរេន្តោ យាវ វេស្សន្តរត្តភាវា អាគមិ។ អាគច្ឆន្តោ ច យេ តេ កតាភិនីហារានំ ពោធិសត្តានំ អានិសំសា សំវណ្ណិតា –

“ឯវំ សព្ពង្គសម្បន្នា, ពោធិយា និយតា នរា;
សំសរំ ទីឃមទ្ធានំ, កប្បកោដិសតេហិបិ។

“អវីចិម្ហិ នុប្បជ្ជន្តិ, តថា លោកន្តរេសុ ច;
និជ្ឈាមតណ្ហា ខុប្បិបាសា, ន ហោន្តិ កាលកញ្ជិកា។

“ន ហោន្តិ ខុទ្ទកា បាណា, ឧប្បជ្ជន្តាបិ ទុគ្គតឹ;
ជាយមានា មនុស្សេសុ, ជច្ចន្ធា ន ភវន្តិ តេ។

“សោតវេកល្លតា នត្ថិ, ន ភវន្តិ មូគបក្ខិកា;
ឥត្ថិភាវំ ន គច្ឆន្តិ, ឧភតោព្យញ្ជនបណ្ឌកា។

“ន ភវន្តិ បរិយាបន្នា, ពោធិយា និយតា នរា;
មុត្តា អានន្តរិកេហិ, សព្ពត្ថ សុទ្ធគោចរា។

“មិច្ឆាទិដ្ឋឹ ន សេវន្តិ, កម្មកិរិយទស្សនា;
វសមានាបិ សគ្គេសុ, អសញ្ញំ នុបបជ្ជរេ។

“សុទ្ធាវាសេសុ ទេវេសុ, ហេតុ នាម ន វិជ្ជតិ;
នេក្ខម្មនិន្នា សប្បុរិសា, វិសំយុត្តា ភវាភវេ;
ចរន្តិ លោកត្ថចរិយាយោ, បូរេន្តិ សព្ពបារមី”តិ។

តេ អានិសំសេ អធិគន្ត្វាវ អាគតោ។ បារមិយោ បូរេន្តស្ស ច តស្ស អកិត្តិព្រាហ្មណកាលេ សង្ខព្រាហ្មណកាលេ ធនញ្ចយរាជកាលេ មហាសុទស្សនរាជកាលេ មហាគោវិន្ទកាលេ និមិមហារាជកាលេ ចន្ទកុមារកាលេ វិសយ្ហសេដ្ឋិកាលេ សិវិរាជកាលេ វេស្សន្តររាជកាលេតិ ទានបារមិតាយ បូរិតត្តភាវានំ បរិមាណំ នាម នត្ថិ។ ឯកន្តេន បនស្ស សសបណ្ឌិតជាតកកាលេ –

“ភិក្ខាយ ឧបគតំ ទិស្វា, សកត្តានំ បរិច្ចជឹ;
ទានេន មេ សមោ នត្ថិ, ឯសា មេ ទានបារមី”តិ។ (ចរិយា. ១.១៤៣ តស្សុទ្ទាន –

ឯវំ អត្តបរិច្ចាគំ ករោន្តស្ស **ទានបារមិតា** បរមត្ថបារមី នាម ជាតា។

តថា សីលវនាគរាជកាលេ ចម្បេយ្យនាគរាជកាលេ ភូរិទត្តនាគរាជកាលេ ឆទ្ទន្តនាគរាជកាលេ ជយទ្ទិសរាជបុត្តកាលេ អលីនសត្តកុមារកាលេតិ សីលបារមិតាយ បូរិតត្តភាវានំ បរិមាណំ នាម នត្ថិ។ ឯកន្តេន បនស្ស សង្ខបាលជាតកកាលេ –

“សូលេហិបិ វិជ្ឈិយន្តោ, កោដ្ដិយន្តោបិ សត្តិហិ;
ភោជបុត្តេ ន កុប្បាមិ, ឯសា មេ សីលបារមី”តិ។ (ចរិយា. ២.៩១) –

ឯវំ អត្តបរិច្ចាគំ ករោន្តស្ស **សីលបារមិតា** បរមត្ថបារមី នាម ជាតា។

តថា សោមនស្សកុមារកាលេ ហត្ថិបាលកុមារកាលេ អយោឃរបណ្ឌិតកាលេតិ មហារជ្ជំ បហាយ នេក្ខម្មបារមិតាយ បូរិតត្តភាវានំ បរិមាណំ នាម នត្ថិ។ ឯកន្តេន បនស្ស ចូឡសុតសោមជាតកកាលេ –

“មហារជ្ជំ ហត្ថគតំ, ខេឡបិណ្ឌំវ ឆឌ្ឌយឹ;
ចជតោ ន ហោតិ លគនំ, ឯសា មេ នេក្ខម្មបារមី”តិ។ –

ឯវំ និស្សង្គតាយ រជ្ជំ ឆឌ្ឌេត្វា និក្ខមន្តស្ស **នេក្ខម្មបារមិតា** បរមត្ថបារមី នាម ជាតា។

តថា វិធុរបណ្ឌិតកាលេ មហាគោវិន្ទបណ្ឌិតកាលេ កុទាលបណ្ឌិតកាលេ អរកបណ្ឌិតកាលេ ពោធិបរិព្ពាជកកាលេ មហោសធបណ្ឌិតកាលេតិ បញ្ញាបារមិតាយ បូរិតត្តភាវានំ បរិមាណំ នាម នត្ថិ។ ឯកន្តេន បនស្ស សត្តុភស្តជាតកេ សេនកបណ្ឌិតកាលេ –

“បញ្ញាយ វិចិនន្តោហំ, ព្រាហ្មណំ មោចយិំ ទុខា;
បញ្ញាយ មេ សមោ នត្ថិ, ឯសា មេ បញ្ញាបារមី”តិ។ –

អន្តោភស្តគតំ សប្បំ ទស្សេន្តស្ស **បញ្ញាបារមិតា** បរមត្ថបារមី នាម ជាតា។

តថា វីរិយបារមិតាទីនម្បិ បូរិតត្តភាវានំ បរិមាណំ នាម នត្ថិ។ ឯកន្តេន បនស្ស មហាជនកជាតកេ –

“អតីរទស្សី ជលមជ្ឈេ, ហតា សព្ពេវ មានុសា;
ចិត្តស្ស អញ្ញថា នត្ថិ, ឯសា មេ វីរិយបារមី”តិ។ –

ឯវំ មហាសមុទ្ទំ តរន្តស្ស **វីរិយបារមិតា** បរមត្ថបារមី នាម ជាតា។

ខន្តិវាទីជាតកេ –

“អចេតនំវ កោដ្តេន្តេ, តិណ្ហេន ផរសុនា មមំ;
កាសិរាជេ ន កុប្បាមិ, ឯសា មេ ខន្តិបារមី”តិ។ –

ឯវំ អចេតនភាវេន វិយ មហាទុក្ខំ អធិវាសេន្តស្ស **ខន្តិបារមិតា** បរមត្ថបារមី នាម ជាតា។

មហាសុតសោមជាតកេ –

“សច្ចវាចំ អនុរក្ខន្តោ, ចជិត្វា មម ជីវិតំ;
មោចេសិំ ឯកសតំ ខត្តិយេ, ឯសា មេ សច្ចបារមី”តិ។ –

ឯវំ ជីវិតំ ចជិត្វា សច្ចមនុរក្ខន្តស្ស **សច្ចបារមិតា** បរមត្ថបារមី នាម ជាតា។

មូគបក្ខជាតកេ –

“មាតា បិតា ន មេ ទេស្សា, នបិ ទេស្សំ មហាយសំ;
សព្ពញ្ញុតំ បិយំ មយ្ហំ, តស្មា វតមធិដ្ឋហិ”ន្តិ។ –

ឯវំ ជីវិតំ ចជិត្វា វតំ អធិដ្ឋហន្តស្ស **អធិដ្ឋានបារមិតា** បរមត្ថបារមី នាម ជាតា។

ឯករាជជាតកេ –

“ន មំ កោចិ ឧត្តសតិ, នបិហំ ភាយាមិ កស្សចិ;
មេត្តាពលេនុបត្ថទ្ធោ, រមាមិ បវនេ តទា”តិ។ (ចរិយា. ៣.១១៣) –

ឯវំ ជីវិតំ អនបលោកេត្វា មេត្តាយន្តស្ស **មេត្តាបារមិតា** បរមត្ថបារមី នាម ជាតា។

លោមហំសជាតកេ –

“សុសានេ សេយ្យំ កប្បេមិ, ឆវដ្ឋិកំ ឧបនិធាយហំ;
គាមមណ្ឌលា ឧបាគន្ត្វា, រូបំ ទស្សេន្តិ នប្បក”ន្តិ។ –

ឯវំ គាមទារកេសុ និដ្ឋុភនាទីហិ ចេវ មាលាគន្ធូបហារាទីហិ ច សុខទុក្ខំ ឧប្បាទេន្តេសុបិ ឧបេក្ខំ អនតិវត្តេន្តស្ស **ឧបេក្ខាបារមិតា** បរមត្ថបារមី នាម ជាតា។ អយមេត្ថ សង្ខេបោ, វិត្ថារតោ បនេស អត្ថោ ចរិយា

បិដកតោ គហេតព្ពោ។

ឯវំ បារមិយោ បូរេត្វា វេស្សន្តរត្តភាវេ ឋិតោ –

> “អចេតនាយំ បថវី, អវិញ្ញាយ សុខំ ទុខំ;
> សាបិ ទានពលា មយ្ហំ, សត្តក្ខត្តុំ បកម្បថា”តិ។ (ចរិយា. ១.១២៤);

ឯវំ មហាបថវីកម្បនានិ មហាបុញ្ញានិ កត្វា អាយុបរិយោសានេ តតោ ចុតោ តុសិតភវនេ និព្ពត្តិ, តត្ថ អញ្ញេ ទេវេ ទសហិ ឋានេហិ អធិគណ្ហិត្វា “យាវតាយុកំ ទិព្ពសម្បត្តិំ អនុភវន្តោ មនុស្សគណនាយ ឥទានិ សត្តហិ ទិវសេហិ អាយុក្ខយំ បាបុណិស្សតី”តិ វត្ថានិ កិលិស្សន្តិ, មាលា មិលាយន្តិ, កច្ឆេហិ សេទា មុច្ចន្តិ, កាយេ វេវណ្ណិយំ ឱក្កមតិ, ទេវោ ទេវាសនេ ន សណ្ឋហតីតិ ឥមេសុ បញ្ចសុ បុព្ពនិមិត្តេសុ ឧប្បន្នេសុ តានិ ទិស្វា “សុញ្ញា វត ភោ សគ្គា ភវិស្សន្តី”តិ សំវេគជាតាហិ ទេវតាហិ មហាសត្តស្ស បូរិតបារមិភាវំ ញត្វា “ឥមស្មិំ ឥទានិ អញ្ញំ ទេវលោកំ អនុបគន្ត្វា មនុស្សលោកេ ឧប្បជ្ជិត្វា ពុទ្ធភាវំ បត្តេ បុញ្ញានិ កត្វា ចុតា ចុតា មនុស្សា ទេវលោកំ បរិបូរេស្សន្តី”តិ ចិន្តេត្វា –

> “យតោហំ តុសិតេ កាយេ, សន្តុសិតោ នាមហំ តទា;
> ទសសហស្សី សមាគន្ត្វា, យាចន្តិ បញ្ជលី មមំ។
>
> “កាលោ ទេវ មហាវីរ, ឧប្បជ្ជ មាតុកុច្ឆិយំ;
> សទេវកំ តារយន្តោ, ពុជ្ឈស្សុ អមតំ បទ”ន្តិ។ (ពុ. វំ. ១.៦៦-៦៧);

ឯវំ ពុទ្ធភាវត្ថាយ អាយាចិតោ កាលំ, ទីបំ, ទេសំ, កុលំ, ជនេត្តិយា អាយុប្បមាណន្តិ ឥមានិ **បញ្ច មហាវិលោកនានិ** វិលោកេត្វា កតសន្និដ្ឋានោ តតោ ចុតោ សក្យរាជកុលេ បដិសន្ធិំ គហេត្វា តត្ថ មហាសម្បត្តិយា បរិហរិយមានោ អនុក្កមេន ភទ្រយោព្ពនំ អនុបាបុណិ។ ឥមស្មិំ អន្តរេ “សតោ សម្បជានោ អានន្ទ ពោធិសត្តោ តុសិតា កាយា ចវិត្វា មាតុកុច្ឆិំ ឱក្កមី”តិអាទីនំ (ម. និ. ៣.២០០) សុត្តបទានញ្ចេវ តេសំ អដ្ឋកថាយ ច វសេន វិត្ថារោ វេទិតព្ពោ។

សោ តិណ្ណំ ឧតូនំ អនុច្ឆវិកេសុ តីសុ បាសាទេសុ ទេវលោកសិរិំ វិយ រជ្ជសិរិំ អនុភវមានោ ឧយ្យានកីឡាយ គមនសមយេ អនុក្កមេន ជិណ្ណព្យាធិមតសង្ខាតេ តយោ ទេវទូតេ ទិស្វា សញ្ជាតសំវេគោ និវត្តិត្វា ចតុត្ថវារេ បព្ពជិតំ ទិស្វា ‘សាធុ បព្ពជ្ជា’តិ បព្ពជ្ជាយ រុចិំ ឧប្បាទេត្វា ឧយ្យានំ គន្ត្វា តត្ថ ទិវសភាគំ ខេបេត្វា មង្គលបោក្ខរណីតីរេ និសិន្នោ កប្បកវេសំ គហេត្វា អាគតេន វិស្សកម្មេន ទេវបុត្តេន អលង្កតបដិយត្តោ រាហុលភទ្ទស្ស ជាតសាសនំ សុត្វា បុត្តសិនេហស្ស ពលវភាវំ ញត្វា ‘យាវ ឥទំ ពន្ធនំ ន វឌ្ឍតិ តាវទេវ នំ ឆិន្ទិស្សាមី’តិ ចិន្តេត្វា សាយំ នគរំ បវិសន្តោ –

> “និព្ពុតា នូន សា មាតា, និព្ពុតោ នូន សោ បិតា;
> និព្ពុតា នូន សា នារី, យស្សាយំ ឦទិសោ បតី”តិ។ (ពុ. វំ. អដ្ឋ. ២៧ អវិទូរេនិទានកថា; ធ. ប. អដ្ឋ. ១.១០ សារិបុត្តត្ថេរវត្ថុ; អប. អដ្ឋ. ១.អវិទូរេនិទានកថា; ជា. អដ្ឋ. ១.អវិទូរេនិទានកថា);

កិសាគោតមិយា នាម បិតុច្ឆាធីតាយ ភាសិតំ ឥមំ គាថំ សុត្វា, ‘អហំ ឥមាយ និព្ពុតបទំ សាវិតោ’តិ គីវតោ សតសហស្សគ្ឃនិកំ មុត្តាហារំ មុញ្ចិត្វា, តស្សា បេសេត្វា, អត្តនោ ភវនំ បវិសិត្វា, សិរិសយនេ និសិន្នោ និទ្ទាវសេន នាដកានំ វិប្បការំ ទិស្វា, និព្ពិន្នហទយោ ឆន្នំ ឧដ្ឋាបេត្វា, កណ្ឋកំ អាហរាបេត្វា, កណ្ឋកំ អារុយ្ហ, ឆន្នសហាយោវ ទសសហស្សិលោកធាតុទេវតាហិ កតបរិវារោ មហាភិនិក្ខមនំ និក្ខមិត្វា, តេនេវ រត្តាវសេសេន តីណិ មហារជ្ជានិ អតិក្កម្ម អនោមានទីតីរេ បព្ពជិត្វា, អនុក្កមេន រាជគហំ គន្ត្វា, តត្ថ បិណ្ឌាយ ចរិត្វា, បណ្ឌវបព្ពតបព្ភារេ និសិន្នោ មគធរាជេន រជ្ជេន និមន្តិយមានោ តំ បដិក្ខិបិត្វា, សព្ពញ្ញុតំ បត្វា តស្ស វិជិតំ អាគមនត្ថាយ តេន គហិតបដិញ្ញោ , អាឡារញ្ច ឧទកញ្ច ឧបសង្កមិត្វា, តេសំ សន្តិកេ អធិគតវិសេសេន អបរិតុដ្ឋោ ឆព្ពស្សានិ មហាបធានំ បទហិត្វា, វិសាខាបុណ្ណមទិវសេ បាតោវ សេនានិគមេ សុជាតាយ ទិន្នំ បាយាសំ បរិភុញ្ជិត្វា, នេរញ្ជរាយ នទិយា សុវណ្ណបាតិំ បវាហេត្វា, នេរញ្ជរាយ តីរេ មហាវនសណ្ឌេ នានាសមាបត្តីហិ ទិវសភាគំ វីតិនាមេត្វា, សាយន្ហសមយេ សោត្ថិយេន ទិន្នំ អដ្ឋតិណមុដ្ឋិំ គហេត្វា, កាឡេន នាគរាជេន អភិត្ថុតគុណោ ពោធិមណ្ឌំ អារុយ្ហ តិណានិ សន្ថរិត្វា, ‘ន តាវិមំ បល្លង្កំ ភិន្ទិស្សាមិ យាវ មេ ន អនុបាទាយ អាសវេហិ ចិត្តំ វិមុច្ចិស្សតី’តិ បដិញ្ញំ កត្វា, បាចីនទិសាភិមុខោ និសីទិត្វា, សូរិយេ អនត្ថង្គមិតេយេវ

មារពលំ វិធមិត្វា, បឋមយាមេ បុព្ពេនិវាសញ្ញាណំ, មជ្ឈិមយាមេ ចុតូបបាតញ្ញាណំ បត្វា, បច្ឆិមយាមាវសានេ ទសពលចតុវេសារជ្ជាទិសព្ពពុទ្ធគុណបដិមណ្ឌិតំ សព្ពញ្ញុតញ្ញាណំ បដិវិជ្ឈន្តោយេវ ឥមំ អភិធម្មនយសមុទ្ទំ អធិគញ្ឆិ។ ឯវមស្ស **អធិគមនិទានំ** វេទិតព្ពំ។

ឯវំ អធិគតាភិធម្មោ ឯកបល្លង្កេន និសិន្នសត្តាហំ អនិមិសសត្តាហំ ចង្កមនសត្តាហញ្ច អតិក្កមិត្វា, ចតុត្ថេ សត្តាហេ សយម្ភូញាណាធិគមេន អធិគតំ អភិធម្មំ វិចិនិត្វា អបរានិបិ អជបាលមុចលិន្ទរាជាយតនេសុ តីណិ សត្តាហានិ វីតិនាមេត្វា, អដ្ឋមេ សត្តាហេ អជបាលនិគ្រោធរុក្ខមូលេ និសិន្នោ ធម្មគម្ភីរតាបច្ចវេក្ខណេន អប្បោស្សុក្កតំ អាបជ្ជមានោ ទសសហស្សិមហាព្រហ្មបរិវារេន សហម្បតិព្រហ្មុនា អាយាចិតធម្មទេសនោ ពុទ្ធចក្ខុនា លោកំ ឱលោកេត្វា, ព្រហ្មុនោ អជ្ឈេសនំ អាទាយ “កស្ស នុ ខោ អហំ បឋមំ ធម្មំ ទេសេយ្យ’ន្តិ ឱលោកេន្តោ អាឡារុទកានំ កាលង្កតភាវំ ញត្វា, បញ្ចវគ្គិយានំ ភិក្ខូនំ ពហូបការតំ អនុស្សរិត្វា, ឧដ្ឋាយាសនា កាសិបុរំ គច្ឆន្តោ អន្តរាមគ្គេ ឧបកេន សទ្ធិំ មន្តេត្វា, អាសាឡ្ហីបុណ្ណមទិវសេ ឥសិបតនេ មិគទាយេ បញ្ចវគ្គិយានំ ភិក្ខូនំ វសនដ្ឋានំ បត្វា,តេ អននុច្ឆវិកេន សមុទាចារេន សមុទាចរន្តេ សញ្ញាបេត្វា, ធម្មចក្កំ បវត្តេន្តោ អញ្ញាសិកោណ្ឌញ្ញត្ថេរប្បមុខា អដ្ឋារស ព្រហ្មកោដិយោ អមតបានំ បាយេសិ។ ឯវំ យាវ ធម្មចក្កប្បវត្តនា **ទេសនានិទានំ** វេទិតព្ពំ។ អយមេត្ថ សង្ខេបោ។ វិត្ថារោ បន សាដ្ឋកថានំ **អរិយបរិយេសន**(ម. និ. ១.២៧៤) **បព្ពជ្ជសុត្តាទីនំ** (សុ. និ. ៤០៧ អាទយោ) វសេន វេទិតព្ពោ។

ឯវំ អធិគមនិទានទេសនានិទានសម្បន្នស្ស បនស្ស អភិធម្មស្ស អបរានិបិ ទូរេនិទានំ, អវិទូរេនិទានំ, សន្តិកេនិទានន្តិ តីណិ និទានានិ។ តត្ថ ទីបង្ករបាទមូលតោ បដ្ឋាយ យាវ តុសិតបុរា **ទូរេនិទានំ** វេទិតព្ពំ។ តុសិតបុរតោ បដ្ឋាយ យាវ ពោធិមណ្ឌា **អវិទូរេនិទានំ**។ ‘ឯកំ សមយំ ភគវា ទេវេសុ វិហរតិ តាវតឹសេសុ បារិច្ឆត្តកមូលេ បណ្ឌុកម្ពលសិលាយំ, តត្ថ ខោ ភគវា ទេវានំ តាវតឹសានំ អភិធម្មកថំ កថេសី’តិ ឥទមស្ស **សន្តិកេនិទានំ**។ អយំ តាវ និទានកថា។

និទានកថា និដ្ឋិតា។

១. ចិត្តប្បាទកណ្ឋោ

តិកមាតិកាបទវណ្ណនា

ឥទានិ

ឥតិ មេ ភាសមានស្ស, អភិធម្មកថំ ឥមំ;
អវិក្ខិត្តា និសាមេថ, ទុល្លភា ហិ អយំ កថាតិ។

ឯវំ បដិញ្ញាតាយ អភិធម្មកថាយ កថនោកាសោ សម្បត្តោ។ តត្ថ យស្មា អភិធម្មោ នាម ធម្មសង្គណីអាទីនិ សត្តប្បករណានិ; ធម្មសង្គណីបិ ចិត្តុប្បាទកណ្ឌាទីនំ វសេន ចត្តារិ កណ្ឌានិ; ចិត្តុប្បាទកណ្ឌម្បិ មាតិកាបទភាជនីយវសេន ទុវិធំ; តត្ថ មាតិកា អាទិ; សាបិ តិកមាតិកា ទុកមាតិកាតិ ទុវិធា; តត្ថ តិកមាតិកា អាទិ; តិកមាតិកាយបិ កុសលត្តិកំ កុសលត្តិកេបិ កុសលា ធម្មាតិ ឥទំ បទំ; តស្មា –

ឥតោ បដ្ឋាយ គម្ភីរំ, អភិធម្មកថំ ឥមំ;
វុច្ចមានំ និសាមេថ, ឯកគ្គា សាធុ សាធវោតិ។

១. "កុសលា ធម្មា, អកុសលា ធម្មា, អព្យាកតា ធម្មា"តិ អយំ តាវ អាទិបទេន លទ្ធនាមោ កុសលត្តិកោ នាម។ "សុខាយ វេទនាយ សម្បយុត្តា ធម្មា, ទុក្ខាយ វេទនាយ សម្បយុត្តា ធម្មា, អទុក្ខមសុខាយ វេទនាយ សម្បយុត្តា ធម្មា"តិ អយំ សព្ពបទេហិ លទ្ធនាមោ វេទនាត្តិកោ នាម។ ឯវំ អាទិបទវសេន វា សព្ពបទវសេន វា សព្ពេសម្បិ តិកទុកានំ នាមំ វេទិតព្ពំ ។ សព្ពេវ ចេតេ បញ្ចទសហិ បរិច្ឆេទេហិ វវត្ថិតា។ តិកានញ្ហិ ឯកោ បរិច្ឆេទោ, ទុកានំ ចតុទ្ទស។ "ហេតូ ធម្មា, នហេតូ ធម្មា"តិអាទយោ ហិ ឆ ទុកា គន្ថតោ ច អត្ថតោ ច អញ្ញមញ្ញសម្ពន្ធេន កណ្ណិកា វិយ ឃដា វិយ ហុត្វា ឋិតត្តា 'ហេតុគោច្ឆកោ'តិ វុច្ចតិ។ តតោ អបរេ "សប្បច្ចយា ធម្មា អប្បច្ចយា ធម្មា"តិអាទយោ សត្ត ទុកា, អញ្ញមញ្ញំ អសម្ពន្ធា, កេវលំ ទុកសាមញ្ញតោ ឧច្ចិនិត្វា ឧច្ចិនិត្វា វិសុំ វិសុំ គោច្ឆកន្តរេ ឋបិតត្តា អញ្ញេហិ ច មហន្តរទុកេហិ ចូឡកត្តា 'ចូឡន្តរទុកា'តិ វេទិតព្ពា។ តតោ បរំ អាសវទុកាទីនំ ឆន្នំ វសេន 'អាសវគោច្ឆកោ' ; តថា សំយោជនទុកាទីនំ វសេន 'សំយោជនគោច្ឆកោ'; តថា គន្ថឱឃយោគនីវរណទុកាទីនំ វសេន 'គន្ថឱឃយោគនីវរណគោច្ឆកា'; បរាមាសទុកាទីនំ បញ្ចន្នំ វសេន 'បរាមាសគោច្ឆកោ'តិ។ សព្ពេបិ សត្ត គោច្ឆកា វេទិតព្ពា។ តតោ បរំ "សារម្មណា ធម្មា"តិអាទយោ ចតុទ្ទស ទុកា 'មហន្តរទុកា' នាម។ តតោ ឧបាទានទុកាទយោ ឆ ទុកា 'ឧបាទានគោច្ឆកោ' នាម។ តតោ កិលេសទុកាទយោ អដ្ឋ ទុកា 'កិលេសគោច្ឆកោ' នាម។ តតោ បរំ ទស្សនេនបហាតព្ពទុកាទយោ អដ្ឋារស ទុកា អភិធម្មមាតិកាយ បរិយោសានេ ឋបិតត្តា 'បិដ្ឋិទុកា' នាម។ "វិជ្ជាភាគិនោ ធម្មា អវិជ្ជាភាគិនោ ធម្មា"តិអាទយោ បន ទ្វាចត្តាលីស ទុកា 'សុត្តន្តិកទុកា' នាម។ ឯវំ សព្ពេបេតេ បញ្ចទសហិ បរិច្ឆេទេហិ វវត្ថិតាតិ វេទិតព្ពា។

ឯវំ វវត្ថិតា បនេតេ សប្បទេសនិប្បទេសវសេន ទ្វេ កោដ្ឋាសា ហោន្តិ។ តេសុ ហិ នវ តិកា ឯកសត្តតិ ច ទុកា សប្បទេសានំ រូបារូបធម្មានំ បរិគ្គហិតត្តា សប្បទេសា នាម។ អវសេសា តេរស តិកា ឯកសត្តតិ ច ទុកា និប្បទេសា នាម។ តត្ថ តិកេសុ តាវ វេទនាត្តិកោ វិតក្កត្តិកោ បីតិត្តិកោ ឧប្បន្នត្តិកោ អតីតត្តិកោ ចត្តារោ អារម្មណត្តិកាតិ ឥមេ នវ តិកា សប្បទេសា នាម។ ទុកេសុ ហេតុគោច្ឆកាទីនំ ឧបាទានគោច្ឆកបរិយោសានានំ នវន្នំ គោច្ឆកានំ បរិយោសានេ តយោ តយោ ទុកា, កិលេសគោច្ឆកបរិយោសានេ ចត្តារោ ទុកា, "ចិត្តសម្បយុត្តា ធម្មា, ចិត្តវិប្បយុត្តា ធម្មា""ចិត្តសំសដ្ឋា ធម្មា, ចិត្តវិសំសដ្ឋា ធម្មា"តិ ទ្វេ មហន្តរទុកា, សុត្តន្តិកទុកេសុ អធិវចនទុកំ និរុត្តិទុកំ បញ្ញត្តិទុកំ នាមរូបទុកន្តិ ឥមេ ចត្តារោ ទុកេ ឋបេត្វា អវសេសា អដ្ឋតឹស ទុកា ចាតិ ឯតេ សប្បទេសា នាម។ វុត្តាវសេសា តិកទុកា សព្ពេបិ និប្បទេសាតិ វេទិតព្ពា។

ឥទានិ **កុសលា ធម្មា**តិអាទីនំ មាតិកាបទានំ អយមនុបុព្ពបទវណ្ណនា – **'កុសល'**-សទ្ទោ តាវ អារោគ្យអនវជ្ជឆេកសុខវិបាកេសុ ទិស្សតិ។ អយញ្ហិ "កច្ចិ នុ ភោតោ កុសលំ, កច្ចិ ភោតោ អនាមយ"ន្តិអាទីសុ (ជា. ១.១៥.១៤៦; ២.២០.១២៩) អារោគ្យេ ទិស្សតិ។ "កតមោ បន, ភន្តេ, កាយសមាចារោ កុសលោ? យោ ខោ, មហារាជ, កាយសមាចារោ អនវជ្ជោ"តិ (ម. និ. ២.៣៦១) ច, "អបរំ បន, ភន្តេ, ឯតទានុត្តរិយំ យថា ភគវា ធម្មំ ទេសេតិ កុសលេសុ ធម្មេសូ"តិ (ទី. និ. ៣.១៤៥) ច ឯវមាទីសុ អនវជ្ជេ។ "កុសលោ ត្វំ រថស្ស អង្គបច្ចង្គានំ" (ម. និ. ២.៨៧), "កុសលា នច្ចគីតស្ស សិក្ខិតា ចាតុរិត្ថិយោ"តិអាទីសុ (ជា. ២.២២.៩៤) ឆេកេ។ "កុសលានំ, ភិក្ខវេ, ធម្មានំ សមាទានហេតុ" (ទី. និ. ៣.៨០), "កុសលស្ស កម្មស្ស កតត្តា ឧបចិតត្តា"តិអាទីសុ (ធ. ស. ៤៣១) សុខវិបាកេ។ ស្វាយមិធ អារោគ្យេបិ អនវជ្ជេបិ សុខវិបាកេបិ វត្តតិ។

ធម្មសទ្ទោ បនាយំ បរិយត្តិហេតុគុណនិស្សត្តនិជ្ជីវតាទីសុ ទិស្សតិ។ អយញ្ហិ “ធម្មំ បរិយាបុណាតិ សុត្តំ គេយ្យ”ន្តិអាទីសុ (អ. និ. ៤.១០២) បរិយត្តិយំ ទិស្សតិ។ “ហេតុម្ហិ ញាណំ ធម្មបដិសម្ភិទា”តិអាទីសុ (វិភ. ៧២០) ហេតុម្ហិ។

> “ន ហិ ធម្មោ អធម្មោ ច, ឧភោ សមវិបាកិនោ;
> អធម្មោ និរយំ នេតិ, ធម្មោ បាបេតិ សុគ្គតិ”ន្តិ។ (ថេរគា. ៣០៤; ជា. ១.១៥.៣៨៦) –

អាទីសុ គុណេ។ “តស្មិំ ខោ បន សមយេ ធម្មា ហោន្តិ” (ធ. ស. ១២១), “ធម្មេសុ ធម្មានុបស្សី វិហរតី”តិអាទីសុ (ទី. និ. ២.៣៧៣) និស្សត្តនិជ្ជីវតាយំ។ ស្វាយមិធាបិ និស្សត្តនិជ្ជីវតាយមេវ វដ្តតិ។

វចនត្ថោ បនេត្ថ – កុច្ឆិតេ បាបកេ ធម្មេ សលយន្តិ ចលយន្តិ កម្បេន្តិ វិទ្ធំសេន្តីតិ កុសលា។ កុច្ឆិតេន វា អាការេន សយន្តីតិ កុសា។ តេ អកុសលសង្ខាតេ កុសេ លុនន្តិ ឆិន្ទន្តីតិ កុសលា។ កុច្ឆិតានំ វា សានតោ តនុករណតោ ឱសានករណតោ ញាណំ កុសំ នាម។ តេន កុសេន លាតព្ពាតិ កុសលា; គហេតព្ពា បវត្តេតព្ពាតិ អត្ថោ។ យថា វា កុសា ឧភយភាគគតំ ហត្ថប្បទេសំ លុនន្តិ, ឯវមិមេបិ ឧប្បន្នានុប្បន្នភាវេន ឧភយភាគគតំ កិលេសបក្ខំ លុនន្តិ។ តស្មា កុសា វិយ លុនន្តីតិបិ **កុសលា**។ អត្តនោ បន សភាវំ ធារេន្តីតិ **ធម្មា**។ ធារិយន្តិ វា បច្ចយេហិ, ធារិយន្តិ វា យថាសភាវតោតិ ធម្មា។ ន កុសលា **អកុសលា**។ មិត្តបដិបក្ខា អមិត្តា វិយ, លោភាទិបដិបក្ខា អលោភាទយោ វិយ ច, កុសលបដិបក្ខាតិ អត្ថោ។ ន ព្យាកតាតិ **អព្យាកតា**, កុសលាកុសលភាវេន អកថិតាតិ អត្ថោ។ តេសុ បន អនវជ្ជសុខវិបាកលក្ខណា កុសលា, សាវជ្ជទុក្ខវិបាកលក្ខណា អកុសលា, អវិបាកលក្ខណា អព្យាកតា។

កឹ បនេតានិ ‘កុសលា’តិ វា ‘ធម្មា’តិ វាតិអាទីនិ ឯកត្ថានិ ឧទាហុ នានត្ថានីតិ? កិញ្ចេត្ថ? យទិ តាវ ឯកត្ថានិ ‘កុសលា ធម្មា’តិ ឥទំ ‘កុសលាកុសលា’តិវុត្តសទិសំ ហោតិ។ អថ នានត្ថានិ តិកទុកានំ ឆក្កចតុក្កភាវោ អាបជ្ជតិ បទានញ្ច អសម្ពន្ធោ។

យថា ហិ ‘កុសលា’ ‘រូបំ’‘ចក្ខុមា’តិ វុត្តេ អត្ថវសេន អញ្ញមញ្ញំ អនោលោកេន្តានំ បទានំ ន កោចិ សម្ពន្ធោ, ឯវមិធាបិ បទានំ អសម្ពន្ធោ អាបជ្ជតិ។ បុព្ពាបរសម្ពន្ធរហិតានិ ច បទានិ និប្បយោជនានិ នាម ហោន្តិ។ យាបិ ចេសា បរតោ ‘កតមេ ធម្មា កុសលា’តិ បុច្ឆា, តាយបិ សទ្ធឹ វិរោធោ អាបជ្ជតិ។ នេវ ហិ ធម្មា កុសលា; អថ ច បនិទំ វុច្ចតិ – កតមេ ធម្មា ‘កុសលា’តិ។ អបរោ នយោ – យទិ ឯតានិ ឯកត្ថានិ, តិណ្ណំ ‘ធម្មានំ’ ឯកត្តា កុសលាទីនម្បិ ឯកត្តំ អាបជ្ជតិ។ កុសលាទិបរានញ្ហិ តិណ្ណម្បិ ‘ធម្មានំ’ ធម្មភាវេន ឯកត្តំ។ តស្មា ធម្មត្តយេន សទ្ធឹ អត្ថតោ និន្នានត្ថានំ កុសលាទីនម្បិ ឯកត្តំ អាបជ្ជតិ។ ‘យទេវ កុសលំ, តំ អកុសលំ, តំ អព្យាកត’ន្តិ។ ‘អថាបិ តិណ្ណំ ធម្មានំ ឯកត្តំ ន សម្បដិច្ឆថ, អញ្ញោវ កុសលបរោ ធម្មោ, អញ្ញោ អកុសលបរោ ធម្មោ, អញ្ញោ អព្យាកតបរោ ធម្មោតិ វទថ, ឯវំ សន្តេ ធម្មោ នាម ភាវោ, ភាវតោ ច អញ្ញោ អភាវោតិ កុសលបរា ភាវសង្ខាតា ធម្មា អញ្ញោ អកុសលបរោ ធម្មោ អភាវោ សិយា, តថា អព្យាកតបរោ។ តេហិ ច អញ្ញោ កុសលបរោបិ។ ឯវំ អភាវត្តំ អាបន្នេហិ ធម្មេហិ អនញ្ញេ កុសលាទយោបិ អភាវាយេវ សិយុ’ន្តិ។

សព្ពមេតំ អការណំ។ កស្មា? យថានុមតិវោហារសិទ្ធិតោតិ។ វោហារោ ហិ យថា យថា អត្ថេសុ អនុមតោ សម្បដិច្ឆិតោ តថា តថេវ សិទ្ធោ។ ន ចាយំ “កុសលា ធម្មា”តិអាទីសុ កុសលបុព្ពោ ធម្មាភិលាបោ ធម្មបរោ ច កុសលាភិលាបោ, យថា ‘កុសលា កុសលា’តិ ឯវំ, អត្តនោ អត្ថវិសេសាភាវេន បណ្ឌិតេហិ សម្បដិច្ឆិតោ; ន ច ‘កុសលា’ ‘រូបំ’ចក្ខុមាសទ្ទា វិយ អញ្ញមញ្ញំ អនោលោកិតត្ថភាវេន។ ‘កុសល’-សទ្ទោ បនេត្ថ អនវជ្ជសុខវិបាកសង្ខាតស្ស អត្ថស្ស ជោតកភាវេន សម្បដិច្ឆិតោ, ‘អកុសល’-សទ្ទោ សាវជ្ជទុក្ខវិបាកត្ថជោតកត្តេន, ‘អព្យាកត’-សទ្ទោ អវិបាកត្ថជោតកត្តេន, ‘ធម្ម’-សទ្ទោ សភាវធារណាទិអត្ថជោតកត្តេន។ សោ ឯតេសំ អញ្ញតរានន្តរេ វុច្ចមានោ អត្តនោ អត្ថសាមញ្ញំ ទីបេតិ។ សព្ពេវ ហិ ឯតេ សភាវធារណាទិនា លក្ខណេន ធម្មា។ កុសលាទិសទ្ទា ចាបិ ធម្មសទ្ទស្ស បុរតោ វុច្ចមានា អត្តនោ អត្តនោ អត្ថវិសេសំ តស្ស ទីបេន្តិ។ ធម្មោ ហិ កុសលោ វា ហោតិ អកុសលោ វា អព្យាកតោ វា។ ឯវមេតេ វិសុំ វិសុំ វុច្ចមានា អត្តនោ អត្តនោ អត្ថមត្តទីបកត្តេន សម្បដិច្ឆិតា។ ធម្មសទ្ទេន សហ វុច្ចមានា អត្តនោ អត្តនោ អត្ថសាមញ្ញំ អត្ថវិសេសំ វា ទីបកត្តេន លោកេ បណ្ឌិតេហិ សម្បដិច្ឆិតា។ តស្មា យទេតមេត្ថ ឯកត្ថនានាត្ថតំ វិកប្បេត្វា ទោសារោបនការណំ វុត្តំ សព្ពមេតំ អការណំ។ អយំ តាវ កុសលត្តិកស្ស អនុបុព្ពបទវណ្ណនា។ ឥមិនាវ នយេន សេសតិកទុកានម្បិ នយោ វេទិតព្ពោ។ ឥតោ បរំ បន វិសេសមត្តមេវ វក្ខាម។

២. **សុខាយ វេទនាយ**តិអាទីសុ ‘សុខ’-សទ្ទោ តាវ សុខវេទនាសុខមូលសុខារម្មណសុខហេតុសុខបច្ចយដ្ឋានអព្យាពជ្ឈនិព្ពានាទីសុ ទិស្សតិ។ អយញ្ហិ “សុខស្ស ច បហានា”តិអាទីសុ (ទី. និ. ១.២៣២) សុខវេទនាយំ ទិស្សតិ។ “សុខោ ពុទ្ធានំ ឧប្បាទោ” (ធ. ប. ១៩៤), “សុខា វិរាគតា លោកេ”តិអាទីសុ (ឧទា. ១១; មហាវ. ៥) សុខមូលេ “យស្មា ច ខោ, មហាលិ, រូបំ សុខំ សុខានុបតិតំ សុខាវក្កន្ត”ន្តិអាទីសុ (សំ. និ. ៣.៦០) សុខារម្មណេ។ “សុខស្សេតំ, ភិក្ខវេ, អធិវចនំ យទិទំ បុញ្ញានី”តិអាទីសុ (អ. និ. ៧.៦២) សុខហេតុម្ហិ។ “យាវញ្ចិទំ, ភិក្ខវេ, ន សុករំ អក្ខានេន បាបុណិតុំ យាវ សុខា សគ្គា” (ម. និ. ៣.២៥៥), “ន តេ សុខំ បជានន្តិ យេ ន បស្សន្តិ នន្ទន”ន្តិអាទីសុ (សំ. និ. ១.១១) សុខបច្ចយដ្ឋានេ។ “ទិដ្ឋធម្មសុខវិហារា ឯតេ ធម្មា”តិអាទីសុ (ម. និ. ១.៨២) អព្យាពជ្ឈេ។ “និព្ពានំ បរមំ សុខ”ន្តិអាទិសុ (ធ. ប. ២០៣-២០៤) និព្ពានេ។ ឥធ បនាយំ សុខវេទនាយមេវ ទដ្ឋព្ពោ។ ‘**វេទនា**’-សទ្ទោ “វិទិតា វេទនា ឧប្បជ្ជន្តី”តិអាទីសុ (ម. និ. ៣.២០៨) វេទយិតស្មឹយេវ វត្តតិ។

‘**ទុក្ខ**’-សទ្ទោ ទុក្ខវេទនាទុក្ខវត្ថុទុក្ខារម្មណទុក្ខបច្ចយទុក្ខបច្ចយដ្ឋានាទីសុ ទិស្សតិ។ អយញ្ហិ “ទុក្ខស្ស ច បហានា”តិអាទីសុ ទុក្ខវេទនាយំ ទិស្សតិ។ “ជាតិបិ ទុក្ខា”តិអាទីសុ (ទី. និ. ២.៣៨៧; វិភ. ១៩០) ទុក្ខវត្ថុស្មឹ។ “យស្មា ច ខោ, មហាលិ, រូបំ ទុក្ខំ ទុក្ខានុបតិតំ ទុក្ខាវក្កន្ត”ន្តិអាទីសុ ទុក្ខារម្មណេ។ “ទុក្ខោ បាបស្ស ឧច្ចយោ”តិអាទីសុ (ធ. ប. ១១៧) ទុក្ខបច្ចយេ។ “យាវញ្ចិទំ, ភិក្ខវេ, ន សុករំ អក្ខានេន បាបុណិតុំ យាវ ទុក្ខា និរយា”តិអាទីសុ (ម. និ. ៣.២៥០) ទុក្ខបច្ចយដ្ឋានេ។ ឥធ បនាយំ ទុក្ខវេទនាយមេវ ទដ្ឋព្ពោ។

វចនត្ថោ បនេត្ថ – សុខយតីតិ សុខា។ ទុក្ខយតីតិ **ទុក្ខា**។ ន ទុក្ខា ន សុខាតិ អទុក្ខមសុខា។ ‘ម-ការោ បទសន្ធិវសេន វុត្តោ។ សព្ពាបិ អារម្មណរសំ វេទយន្តិ អនុភវន្តីតិ **វេទនា**។ តាសុ ឥដ្ឋានុភវនលក្ខណា សុខា, អនិដ្ឋានុភវនលក្ខណា ទុក្ខា, ឧភយវិបរីតានុភវនលក្ខណា អទុក្ខមសុខា។ យោបនាយំ តីសុបិ បទេសុ ‘សម្បយុត្ត’-សទ្ទោ, តស្សត្ថោ – សមំ បការេហិ យុត្តាតិ សម្បយុត្តា។ កតរេហិ បការេហីតិ? ឯកុប្បាទតាទីហិ។ “នត្ថិ កេចិ ធម្មា កេហិចិ ធម្មេហិ សម្បយុត្តាតិ? អាមន្តា”តិ ហិ ឥមស្ស បញ្ហស្ស បដិក្ខេបេ “ននុ អត្ថិ កេចិ ធម្មា កេហិចិ ធម្មេហិ សហគតា សហជាតា សំសដ្ឋា ឯកុប្បាទា ឯកនិរោធា ឯកវត្ថុកា ឯការម្មណា”តិ (កថា. ៤៧៣) ឯវំ ឯកុប្បាទតាទីនំ វសេន សម្បយោគត្ថោ វុត្តោ។ ឥតិ ឥមេហិ ឯកុប្បាទតាទីហិ សមំ បការេហិ យុត្តាតិ **សម្បយុត្តា**។

៣. **វិបាកត្តិកេ** អញ្ញមញ្ញវិសិដ្ឋានំ កុសលាកុសលានំ បាកាតិ **វិបាកា**។ វិបក្កភាវមាបន្នានំ អរូបធម្មានមេតំ អធិវចនំ។ **វិបាកធម្មធម្មា**តិ វិបាកសភាវធម្មា។ យថា ជាតិជរាសភាវា ជាតិជរាបកតិកា សត្តា ជាតិធម្មា ជរាធម្មាតិ វុច្ចន្តិ ឯវំ វិបាកជនកដ្ឋេន វិបាកសភាវា វិបាកបកតិកា ធម្មាតិ អត្ថោ។ តតិយបទំ ឧភយសភាវបដិក្ខេបវសេន វុត្តំ។

៤. **ឧបាទិន្នុបាទានិយត្តិកេ** អារម្មណករណវសេន តណ្ហាទិដ្ឋីហិ ឧបេតេន កម្មុនា អាទិន្នា, ផលភាវេន គហិតាតិ **ឧបាទិន្នា**។ អារម្មណភាវំ ឧបគន្ត្វា ឧបាទានសម្ពន្ធេន ឧបាទានានំ ហិតាតិ **ឧបាទានិយា**។ ឧបាទានស្ស អារម្មណបច្ចយភូតានមេតំ អធិវចនំ។ ឧបាទិណ្ណា ច តេ ឧបាទានិយា ចាតិ **ឧបាទិណ្ណុបាទានិយា**; សាសវកម្មនិព្ពត្តានំ រូបារូបធម្មានមេតំ អធិវចនំ។ ឥតិ ឥមិនា នយេន សេសបទទ្វយេបិ បដិសេធសហិតោ អត្ថោ វេទិតព្ពោ។

៥. សំកិលិដ្ឋសំកិលេសិកត្តិកេ សំកិលេសេតីតិ សំកិលេសោ, វិពាធតិ, ឧបតាបេតិ ចាតិ អត្ថោ។ សំកិលេសេន សមន្នាគតាតិ **សំកិលិដ្ឋា**។ អត្តានំ អារម្មណំ កត្វា បវត្តនេន សំកិលេសំ អរហន្តិ , សំកិលេសេ វា និយុត្តា, តស្ស អារម្មណភាវានតិក្កមនតោតិ **សំកិលេសិកា**។ សំកិលេសស្ស អារម្មណបច្ចយភូតានមេតំ អធិវចនំ។ សំកិលិដ្ឋា ច តេ សំកិលេសិកា ចាតិ **សំកិលិដ្ឋសំកិលេសិកា**។ សេសបទទ្វយម្បិ បុរិមត្តិកេ វុត្តនយេនេវ វេទិតព្ពំ។

៦. **វិតក្កត្តិកេ** សម្បយោគវសេន វត្តមានេន សហ វិតក្កេន **សវិតក្កា**។ សហ វិចារេន **សវិចារា**។ សវិតក្កា ច តេ សវិចារា ចាតិ **សវិតក្កសវិចារា**។ ឧភយរហិតា **អវិតក្កអវិចារា**។ វិតក្កវិចារេសុ វិចារោវ មត្តា, បមាណំ, ឯតេសន្តិ វិចារមត្តា។ វិចារតោ ឧត្តរិ វិតក្កេន សទ្ធឹ សម្បយោគំ ន គច្ឆន្តីតិ អត្ថោ។ អវិតក្កា ច តេ វិចារមត្តា ចាតិ **អវិតក្កវិចារមត្តា**។

៧. **បីតិត្តិកេ** បីតិយា សហ ឯកុប្បាទាទិភាវំ គតាតិ **បីតិសហគតា,** បីតិសម្បយុត្តាតិ អត្ថោ។ សេសបទទ្វយេបិ ឯសេវ នយោ។ **ឧបេក្ខា**តិ ចេត្ថ អទុក្ខមសុខា វេទនា វុត្តា។ សា ហិ សុខទុក្ខាការប្បវត្តឹ

ឧបេក្ខតិ, មជ្ឈត្តាការសណ្ឋិតត្តា តេនាការេន បវត្តតីតិ **ឧបេក្ខា**។ ឥតិ វេទនាត្តិកតោ បទទ្វយមេវ គហេត្វា និប្បីតិកស្ស សុខស្ស សប្បីតិកសុខតោ វិសេសទស្សនវសេន អយំ តិកោ វុត្តោ។

៨. **ទស្សនត្តិកេ ទស្សនេនា**តិ សោតាបត្តិមគ្គេន។ សោ ហិ បឋមំ និព្ពានំ ទស្សនតោ **ទស្សន**ន្តិ វុត្តោ។ គោត្រភុ បន កិញ្ចាបិ បឋមតរំ បស្សតិ, យថា បន រញ្ញោ សន្តិកំ កេនចិទេវ ករណីយេន អាគតោ បុរិសោ ទូរតោវ រថិកាយ ចរន្តំ ហត្ថិក្ខន្ធគតំ រាជានំ ទិស្វាបិ ‘ទិដ្ឋោ តេ រាជា’តិ បុដ្ឋោ ទិស្វាបិ កត្តព្ពកិច្ចស្ស អកតត្តា ‘ន បស្សាមី’តិ អាហ។ ឯវមេវ និព្ពានំ ទិស្វាបិ កត្តព្ពស្ស កិលេសប្បហានស្សាភាវា ន ទស្សនន្តិ វុច្ចតិ។ តញ្ហិ ញាណំ មគ្គស្ស អាវជ្ជនដ្ឋានេ តិដ្ឋតិ។ **ភាវនាយា**តិ សេសមគ្គត្តយេន។ សេសមគ្គត្តយញ្ហិ បឋមមគ្គេន ទិដ្ឋស្មិំយេវ ធម្មេ ភាវនាវសេន ឧប្បជ្ជតិ, អទិដ្ឋបុព្ពំ កិញ្ចិ ន បស្សតិ, តស្មា ភាវនាតិ វុច្ចតិ។ តតិយបទំ ឧភយបដិក្ខេបវសេន វុត្តំ។

៩. **តទនន្តរត្តិកេ** ទស្សនេន បហាតព្ពោ ហេតុ ឯតេសន្តិ **ទស្សនេន បហាតព្ពហេតុកា**។ ទុតិយបទេបិ ឯសេវ នយោ។ តតិយបទេ នេវ ទស្សនេន ន ភាវនាយ បហាតព្ពោ ហេតុ ឯតេសន្តិ ឯវមត្ថំ អគ្គហេត្វា នេវ ទស្សនេន ន ភាវនាយ បហាតព្ពោ ហេតុ ឯតេសំ អត្ថីតិ ឯវមត្ថោ គហេតព្ពោ ។ ឥតរថា ហិ អហេតុកានំ អគ្គហណំ ភវេយ្យ; ហេតុយេវ ហិ តេសំ នត្ថិ យោ ទស្សនភាវនាហិ បហាតព្ពោ សិយា។ សហេតុកេសុបិ ហេតុវជ្ជានំ បហានំ អាបជ្ជតិ, ន ហេតូនំ; ហេតុយេវ ហិ ឯតេសំ ‘នេវ ទស្សនេន ន ភាវនាយ បហាតព្ពោ’តិ វុត្តោ, ន តេ ធម្មា។ ឧភយម្បិ ចេតំ អនធិប្បេតំ។ តស្មា នេវ ទស្សនេន ន ភាវនាយ បហាតព្ពោ ហេតុ ឯតេសំ អត្ថីតិ **នេវទស្សនេន នភាវនាយ បហាតព្ពហេតុកា**តិ អយមត្ថោ គហេតព្ពោ។

១០. **អាចយគាមិត្តិកេ** កម្មកិលេសេហិ អាចិយតីតិ អាចយោ។ បដិសន្ធិចុតិគតិប្បវត្តានំ ឯតំ នាមំ។ តស្ស ការណំ ហុត្វា និប្ផាទនកភាវេន តំ អាចយំ គច្ឆន្តិ, យស្ស វា បវត្តន្តិ តំ បុគ្គលំ យថាវុត្តមេវ អាចយំ គមេន្តីតិបិ **អាចយគាមិនោ**; សាសវកុសលាកុសលានំ ឯតំ អធិវចនំ។ តតោ ឯវ អាចយសង្ខាតា ចយា អបេតត្តា, និព្ពានំ អបេតំ ចយាតិ អបចយោ។ តំ អារម្មណំ កត្វា បវត្តនតោ អបចយំ គច្ឆន្តីតិ **អបចយគាមិនោ**; អរិយមគ្គានមេតំ អធិវចនំ។ អបិច បាការំ ឥដ្ឋកវឌ្ឍកី វិយ បវត្តំ អាចិនន្តា គច្ឆន្តីតិ អាចយគាមិនោ។ តេន ចិតំ ចិតំ ឥដ្ឋកំ វិទ្ធំសយមានោ បុរិសោ វិយ តទេវ បវត្តំ អបចិនន្តា គច្ឆន្តីតិ អបចយគាមិនោ។ តតិយបទំ ឧភយបដិក្ខេបេន វុត្តំ។

១១. **សេក្ខត្តិកេ** តីសុ សិក្ខាសុ ជាតាតិ **សេក្ខា**។ សត្តន្នំ សេក្ខានំ ឯតេតិបិ **សេក្ខា**។ អបរិយោសិតសិក្ខត្តា សយមេវ សិក្ខន្តីតិបិ **សេក្ខា** ។ ឧបរិ សិក្ខិតព្ពាភាវតោ ន សេក្ខាតិ **អសេក្ខា**។ វុឌ្ឍិប្បត្តា វា សេក្ខាតិបិ អសេក្ខា។ អរហត្តផលធម្មានំ ឯតំ អធិវចនំ។ តតិយបទំ ឧភយបដិក្ខេបេន វុត្តំ។

១២. **បរិត្តត្តិកេ** សមន្តតោ ខណ្ឌិតត្តា អប្បមត្តកំ បរិត្តន្តិ វុច្ចតិ; ‘បរិត្តំ គោមយបិណ្ឌ’ន្តិអាទីសុ (សំ. និ. ៣.៩៦) វិយ។ ឥមេបិ អប្បានុភាវតាយ បរិត្តា វិយាតិ **បរិត្តា**; កាមាវចរធម្មានមេតំ អធិវចនំ។ កិលេសវិក្ខម្ភនសមត្ថតាយ វិបុលផលតាយ ទីឃសន្តានតាយ ច មហន្តភាវំ គតា, មហន្តេហិ វា ឧឡារច្ឆន្ទវីរិយចិត្តបញ្ញេហិ គតា បដិបន្នាតិបិ **មហគ្គតា**។ បមាណករា ធម្មា រាគាទយោ បមាណំ នាម។ អារម្មណតោ វា សម្បយោគតោ វា នត្ថិ ឯតេសំ បមាណំ, បមាណស្ស ច បដិបក្ខាតិ **អប្បមាណា**។

១៣. **បរិត្តារម្មណត្តិកេ** បរិត្តំ អារម្មណំ ឯតេសន្តិ **បរិត្តារម្មណា**។ សេសបទទ្វយេបិ ឯសេវ នយោ។

១៤. **ហីនត្តិកេ ហីនា**តិ លាមកា អកុសលា ធម្មា។ ហីនប្បណីតានំ មជ្ឈេ ភវាតិ **មជ្ឈិមា**។ អវសេសា តេភូមកា ធម្មា ឧត្តមដ្ឋេន អតប្បកដ្ឋេន ច **បណីតា**; លោកុត្តរា ធម្មា។

១៥. **មិច្ឆត្តត្តិកេ** ‘ហិតសុខាវហា មេ ភវិស្សន្តី’តិ ឯវំ អាសីសិតាបិ តថា អភាវតោ, ‘អសុភាទីសុយេវ សុភ’ន្តិអាទិ វិបរីតប្បវត្តិតោ ច មិច្ឆាសភាវាតិ **មិច្ឆត្តា**; វិបាកទានេ សតិ ខន្ធភេទានន្តរមេវ វិបាកទានតោ **និយតា**; មិច្ឆត្តា ច តេ និយតា ចាតិ **មិច្ឆត្តនិយតា**។ វុត្តវិបរីតេន អត្ថេន សម្មាសភាវាតិ **សម្មត្តា**; សម្មត្តា ច តេ និយតា ច អនន្តរមេវ ផលទានេនាតិ **សម្មត្តនិយតា**។ ឧភយថាបិ ន និយតាតិ **អនិយតា**។

១៦. **មគ្គារម្មណត្តិកេ** និព្ពានំ មគ្គតិ, គវេសតិ, កិលេសេ វា មារេន្តោ គច្ឆតីតិ មគ្គោ។ មគ្គោ អារម្មណំ ឯតេសន្តិ **មគ្គារម្មណា**។ អដ្ឋង្គិកោបិ មគ្គោ បច្ចយដ្ឋេន ឯតេសំ ហេតូតិ **មគ្គហេតុកា**។ មគ្គសម្បយុត្តា វា ហេតូ

មគ្គេ វា ហេតូតិ មគ្គហេតូ។ តេ ឯតេសំ ហេតូតិបិ មគ្គហេតុកា។ សម្មាទិដ្ឋិ សយំ មគ្គោ ចេវ ហេតុ ច។ ឥតិ មគ្គោ ហេតុ ឯតេសន្តិបិ មគ្គហេតុកា។ អភិភវិត្វា បវត្តនដ្ឋេន មគ្គោ អធិបតិ ឯតេសន្តិ **មគ្គាធិបតិនោ**។

១៧. ឧប្បន្នត្តិកេ ឧប្បាទតោ បដ្ឋាយ យាវ ភង្គា ឧទ្ធំ បន្នា គតា បវត្តាតិ **ឧប្បន្នា**។ ន ឧប្បន្នាតិ **អនុប្បន្នា**។ បរិនិដ្ឋិតការណេកទេសត្តា អវស្សំ ឧប្បជ្ជិស្សន្តីតិ **ឧប្បាទិនោ**។

១៨. អតីតត្តិកេ អត្តនោ សភាវំ ឧប្បាទាទិក្ខណំ វា បត្វា អតិក្កន្តាតិ **អតីតា**។ តទុភយម្បិ ន អាគតាតិ **អនាគតា**។ តំ តំ ការណំ បដិច្ច ឧប្បន្នាតិ **បច្ចុប្បន្នា**។

១៩. អនន្តរត្តិកេ អតីតំ អារម្មណំ ឯតេសន្តិ **អតីតារម្មណា**។ សេសបទទ្វយេបិ ឯសេវ នយោ។

២០. អជ្ឈត្តត្តិកេ ‘ឯវំ បវត្តមានា មយំ អត្តា’តិ គហណំ, ‘គមិស្សាមា’តិ ឥមិនា វិយ អធិប្បាយេន អត្តានំ អធិការំ កត្វា បវត្តាតិ **អជ្ឈត្តា**។ ‘អជ្ឈត្ត’-សទ្ទោ បនាយំ គោចរជ្ឈត្តេ និយកជ្ឈត្តេ អជ្ឈត្តជ្ឈត្តេ វិសយជ្ឈត្តេតិ ចតូសុ អត្ថេសុ ទិស្សតិ។ “តេនានន្ទ, ភិក្ខុនា តស្មិំយេវ បុរិមស្មិំ សមាធិនិមិត្តេ អជ្ឈត្តមេវ ចិត្តំ សណ្ឋបេតព្ពំ” (ម. និ. ៣.១៨៨), “អជ្ឈត្តរតោ សមាហិតោ”តិអាទីសុ (ធ. ប. ៣៦២) ហិ អយំ គោចរជ្ឈត្តេ ទិស្សតិ។ “អជ្ឈត្តំ សម្បសាទនំ” (ទី. និ. ១.២២៨; ធ. ស. ១៦១), “អជ្ឈត្តំ វា ធម្មេសុ ធម្មានុបស្សី វិហរតី”តិអាទីសុ (ទី. និ. ២.៣៧៣) និយកជ្ឈត្តេ។ “ឆ អជ្ឈត្តិកានិ អាយតនានី”តិអាទីសុ (ម. និ. ៣.៣០៤) អជ្ឈត្តជ្ឈត្តេ។ “អយំ ខោ បនានន្ទ, វិហារោ តថាគតេន អភិសម្ពុទ្ធោ យទិទំ សព្ពនិមិត្តានំ អមនសិការា អជ្ឈត្តំ សុញ្ញតំ ឧបសម្បជ្ជ វិហរតី”តិអាទីសុ (ម. និ. ៣.១៨៧) វិសយជ្ឈត្តេ; ឥស្សរិយដ្ឋានេតិ អត្ថោ។ ផលសមាបត្តិ ហិ ពុទ្ធានំ ឥស្សរិយដ្ឋានំ នាម។ ឥធ បន និយកជ្ឈត្តេ អធិប្បេតោ។ តស្មា អត្តនោ សន្តានេ បវត្តា បាដិបុគ្គលិកា ធម្មា អជ្ឈត្តាតិ វេទិតព្ពា។ តតោ ពាហិរភូតា បន ឥន្ទ្រិយពទ្ធា វា អនិន្ទ្រិយពទ្ធា វា **ពាហិទ្ធា** នាម។ តតិយបទំ តទុភយវសេន វុត្តំ។

២១. អនន្តរត្តិកោ តេយេវ តិប្បការេបិ ធម្មេ អារម្មណំ កត្វា បវត្តនវសេន វុត្តោ។

២២. សនិទស្សនត្តិកេ ទដ្ឋព្ពភាវសង្ខាតេន សហ និទស្សនេនាតិ សនិទស្សនា។ បដិហននភាវសង្ខាតេន សហ បដិឃេនាតិ សប្បដិឃា។ សនិទស្សនា ច តេ សប្បដិឃា ចាតិ **សនិទស្សនសប្បដិឃា**។ នត្ថិ ឯតេសំ ទដ្ឋព្ពភាវសង្ខាតំ និទស្សនន្តិ អនិទស្សនា។ អនិទស្សនា ច តេ វុត្តនយេនេវ សប្បដិឃា ចាតិ **អនិទស្សនសប្បដិឃា**។ តតិយបទំ ឧភយបដិក្ខេបេន វុត្តំ។ អយំ តាវ តិកមាតិកាយ អនុបុព្ពបទវណ្ណនា។

តិកមាតិកាបទវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

ទុកមាតិកាបទវណ្ណនា

១-៦. ទុកមាតិកាយំ បន តិកេសុ អនាគតបទវណ្ណនំយេវ ករិស្សាម។ **ហេតុគោច្ឆកេ** តាវ **ហេតុធម្មា**តិ មូលដ្ឋេន ហេតុសង្ខាតា ធម្មា។ ហេតូ ធម្មាតិបិ បាឋោ។ **ន ហេតូ**តិ តេសំយេវ បដិក្ខេបវចនំ។ សម្បយោគតោ បវត្តេន សហ ហេតុនាតិ **សហេតុកា**។ តថេវ បវត្តោ នត្ថិ ឯតេសំ ហេតូតិ **អហេតុកា**។ ឯកុប្បាទាទិតាយ ហេតុនា សម្បយុត្តាតិ **ហេតុសម្បយុត្តា**។ ហេតុនា វិប្បយុត្តាតិ **ហេតុវិប្បយុត្តា**។ ឥមេសំ ទ្វិន្នម្បិ ទុកានំ កិញ្ចាបិ អត្ថតោ នានត្តំ នត្ថិ, ទេសនាវិលាសេន បន តថា ពុជ្ឈន្តានំ វា បុគ្គលានំ អជ្ឈាសយវសេន វុត្តា។ តតោ បរំ បឋមទុកំ ទុតិយតតិយេហិ សទ្ធិំ យោជេត្វា តេសំ 'ហេតូ ន ហេតូ'តិអាទីនំ បទានំ វសេន យថាសម្ភវតោ អបរេបិ តយោ ទុកា វុត្តា។ តត្ថ យថេវ 'ហេតូ ចេវ ធម្មា សហេតុកា ចា'តិ ឯតំ សម្ភវតិ, តថា 'ហេតូ ចេវ ធម្មា អហេតុកា ចា'តិ ឥទម្បិ។ យថា ច 'សហេតុកា ចេវ ធម្មា ន ច ហេតូ'តិ ឯតំ សម្ភវតិ, តថា 'អហេតុកា ចេវ ធម្មា ន ច ហេតូ'តិ ឥទម្បិ។ ហេតុសម្បយុត្តទុកេន សទ្ធិំ យោជនាយបិ ឯសេវ នយោ។

តត្រ យទេតំ 'ន ហេតូ ធម្មា សហេតុកាបិ អហេតុកាបី'តិ សិទ្ធេ, 'ន ហេតូ ខោ បន ធម្មា'តិ អតិរិត្តំ 'ខោ បនា'តិ បទំ វុត្តំ, តស្ស វសេន អយំ អតិរេកត្ថោ សង្គហិតោតិ វេទិតព្ពោ។ កថំ? ន កេវលំ 'ន ហេតុ ធម្មា អថ ខោ អញ្ញេបិ ន ច សហេតុកាបិ អហេតុកាបិ ឥច្චេវ, អថ ខោ អញ្ញថាបីតិ។ ឥទំ វុត្តំ ហោតិ – យថេវ ហិ 'ន ហេតូ ធម្មា សហេតុកាបិ អហេតុកាបិ', ឯវំ 'ហេតូ ធម្មា សហេតុកាបិ អហេតុកាបិ'។ យថា ច 'ន ហេតូ ធម្មា សហេតុកាបិ អហេតុកាបិ', ឯវំ 'ន ហេតូ ធម្មា ហេតុសម្បយុត្តាបិ ហេតុវិប្បយុត្តាបី'តិ។

៧-១៣. **ចូឡន្តរទុកេសុ** អត្តនោ និប្ផាទកេន សហ បច្ចយេនាតិ **សប្បច្ចយា**។ នត្ថិ ឯតេសំ ឧប្បាទេ វា ឋិតិយំ វា បច្ចយោតិ **អប្បច្ចយា**។ បច្ចយេហិ សមាគន្ត្វា កតាតិ **សង្ខតា**។ ន សង្ខតាតិ **អសង្ខតា**។ អវិនិព្ភោគវសេន រូបំ ឯតេសំ អត្ថីតិ **រូបិនោ**។ តថាវិធំ នត្ថិ ឯតេសំ រូបន្តិ **អរូបិនោ**។ រុប្បនលក្ខណំ វា រូបំ; តំ ឯតេសំ អត្ថីតិ **រូបិនោ**។ ន រូបិនោ អរូបិនោ។ **លោកិយា ធម្មា**តិ **លោកោ** វុច្ចតិ លុជ្ជនបលុជ្ជនដ្ឋេន វដ្ដំ; តស្មិំ បរិយាបន្នភាវេន លោកេ និយុត្តាតិ **លោកិយា**។ តតោ ឧត្តិណ្ណាតិ ឧត្តរា; លោកេ អបរិយាបន្នភាវេន លោកតោ ឧត្តរាតិ **លោកុត្តរា**។ **កេនចិ វិញ្ញេយ្យា**តិ ចក្ខុវិញ្ញាណាទីសុ កេនចិ ឯកេន ចក្ខុវិញ្ញាណេន វា សោតវិញ្ញាណេន វា វិជានិតព្ពា។ **កេនចិ ន វិញ្ញេយ្យា**តិ តេនេវ ចក្ខុវិញ្ញាណេន វា សោតវិញ្ញាណេន វា ន វិជានិតព្ពា។ ឯវំ សន្តេ ទ្វិន្នម្បិ បទានំ អត្ថនានត្តតោ ទុកោ ហោតិ។

១៤-១៩. **អាសវគោច្ឆកេ** អាសវន្តីតិ **អាសវា**។ ចក្ខុតោបិ...បេ.... មនតោបិ សន្ទន្តិ បវត្តន្តីតិ វុត្តំ ហោតិ។ ធម្មតោ យាវ គោត្រភុំ, ឱកាសតោ យាវ ភវគ្គំ សវន្តីតិ វា **អាសវា**។ ឯតេ ធម្មេ ឯតញ្ច ឱកាសំ អន្តោករិត្វា បវត្តន្តីតិ អត្ថោ។ អន្តោករណត្ថោ ហិ អយំ **'អា'**ការោ។ ចិរបារិវាសិយដ្ឋេន មទិរាទយោ អាសវា។ អាសវា វិយាតិបិ **អាសវា**។ លោកស្មិញ្ហិ ចិរបារិវាសិកា មទិរាទយោ អាសវាតិ វុច្ចន្តិ។ យទិ ច ចិរបារិវាសិយដ្ឋេន អាសវា, ឯតេយេវ ភវិតុមរហន្តិ។ វុត្តញ្ហេតំ – "បុរិមា, ភិក្ខវេ, កោដិ ន បញ្ញាយតិ អវិជ្ជាយ, ឥតោ បុព្ពេ អវិជ្ជា នាហោសី"តិអាទិ (អ. និ. ១០.៦១)។ អាយតំ វា សំសារទុក្ខំ សវន្តិ បសវន្តីតិបិ **អាសវា**។ តតោ អញ្ញេ **នោ អាសវា** នាម។ អត្តានំ អារម្មណំ កត្វា បវត្តេហិ សហ អាសវេហីតិ **សាសវា**។ ឯវំ បវត្តមានា នត្ថិ ឯតេសំ អាសវាតិ **អនាសវា**។ សេសំ ហេតុគោច្ឆកេ វុត្តនយេន វេទិតព្ពំ។ អយំ បន វិសេសោ – យថា តត្ថ 'ន ហេតូ ខោ បន ធម្មា សហេតុកាបិ អហេតុកាបី'តិ អយំ ឱសានទុកោ បឋមទុកស្ស ទុតិយបទំ អាទិម្ហិ ឋបេត្វា វុត្តោ, ឯវំ ឥធ 'នោ អាសវា ខោ បន ធម្មា សាសវាបិ អនាសវាបី'តិ ន វុត្តោ។ កិញ្ចាបិ ន វុត្តោ, អថ ខោ អយញ្ច អញ្ញោ ច ភេទោ តត្ថ វុត្តនយេនេវ វេទិតព្ពោ។

២០-២៥. **សំយោជនគោច្ឆកេ** យស្ស សំវិជ្ជន្តិ, តំ បុគ្គលំ វដ្ដស្មិំ សំយោជេន្តិ ពន្ធន្តីតិ **សំយោជនា**។ តតោ អញ្ញេ **នោ សំយោជនា** នាម។ អារម្មណភាវំ ឧបគន្ត្វា សំយោជនសម្ពន្ធនេ សំយោជនានំ ហិតាតិ **សំយោជនិយា**។ សំយោជនស្ស អារម្មណបច្ចយភូតានំ ឯតំ អធិវចនំ។ ន សំយោជនិយា **អសំយោជនិយា**។ សេសំ ហេតុគោច្ឆកេ វុត្តនយេនេវ យោជេតព្ពំ។

២៦-៣១. **គន្ថគោច្ឆកេ** យស្ស សំវិជ្ជន្តិ តំ ចុតិបដិសន្ធិវសេន វដ្ដស្មិំ គន្ថេន្តិ ឃដេន្តីតិ **គន្ថា**។ តតោ អញ្ញេ **នោ គន្ថា**។ អារម្មណករណវសេន គន្ថេហិ គន្ថិតព្ពាតិ **គន្ថនិយា**។ សេសំ ហេតុគោច្ឆកេ វុត្តនយេនេវ យោជេតព្ពំ។ យថា ច ឥធ, ឯវំ ឥតោ បរេសុបិ វុត្តាវសេសំ តត្ថ តត្ថ វុត្តនយេនេវ វេទិតព្ពំ។

៣២-៣៧. ឱឃគោច្ឆកេ យស្ស សំវិជ្ជន្តិ តំ វដ្ដស្មិំយេវ ឱហនន្តិ ឱសីទាបេន្តីតិ **ឱឃា**។ អារម្មណំ កត្វា អតិក្កមនីយតោ ឱឃេហិ អតិក្កមិតព្ពាតិ **ឱឃនិយា**។ ឱឃានំ អារម្មណធម្មា ឯវ វេទិតព្ពា។

៣៨-៤៣. យោគគោច្ឆកេ វដ្ដស្មិំ យោជេន្តីតិ **យោគា**។ **យោគនិយា** ឱឃនិយា វិយ វេទិតព្ពា។

៤៤-៤៩. នីវរណគោច្ឆកេ ចិត្តំ នីវរន្តិ បរិយោនទ្ធន្តីតិ **នីវរណា**។ **នីវរណិយា** សំយោជនិយា វិយ វេទិតព្ពា។

៥០-៥៤. បរាមាសគោច្ឆកេ ធម្មានំ យថាភូតំ អនិច្ចាទិអាការំ អតិក្កមិត្វា ‘និច្ច’ន្តិ អាទិវសេន ប វត្តមានា បរតោ អាមសន្តីតិ **បរាមាសា**។ បរាមាសេហិ អារម្មណករណវសេន បរាមដ្ឋត្តា **បរាមដ្ឋា**។

៥៥-៦៨. មហន្តរទុកេសុ អារម្មណំ អគ្គហេត្វា អប្បវត្តិតោ សហ អារម្មណេនាតិ **សារម្មណា**។ នត្ថិ ឯតេសំ អារម្មណន្តិ **អនារម្មណា**។ ចិន្តនដ្ឋេន **ចិត្តា**, វិចិត្តដ្ឋេន វា **ចិត្តា**។ អវិប្បយោគវសេន ចេតសិ និយុត្តាតិ **ចេតសិកា**។ និរន្តរភាវូបគមនតាយ, ឧប្បាទតោ យាវ ភង្គា, ចិត្តេន សំសដ្ឋាតិ **ចិត្តសំសដ្ឋា**។ ឯកតោ វត្ត មានាបិ និរន្តរភាវំ អនុបគមនតាយ ចិត្តេន វិសំសដ្ឋាតិ **ចិត្តវិសំសដ្ឋា**។ សមុដ្ឋហន្តិ ឯតេនាតិ សមុដ្ឋានំ។ ចិត្តំ សមុដ្ឋានំ ឯតេសន្តិ **ចិត្តសមុដ្ឋានា**។ សហ ភវន្តីតិ សហភុនោ។ ចិត្តេន សហភុនោ **ចិត្តសហភុនោ**។ អនុបរិ វត្តន្តីតិ អនុបរិវត្តិនោ។ កិំ អនុបរិវត្តន្តិ? ចិត្តំ។ ចិត្តស្ស អនុបរិវត្តិនោ **ចិត្តានុបរិវត្តិនោ**។ ចិត្តសំសដ្ឋា ច តេ ចិត្តសមុដ្ឋានា ចាតិ **ចិត្តសំសដ្ឋសមុដ្ឋានា**។ ចិត្តសំសដ្ឋា ច តេ ចិត្តសមុដ្ឋានា ច ចិត្តសហភុនោ ឯវ ចាតិ **ចិត្តសំសដ្ឋសមុដ្ឋានសហភុនោ**។ ចិត្តសំសដ្ឋា ច តេ ចិត្តសមុដ្ឋានា ច ចិត្តានុបរិវត្តិនោ ឯវ ចាតិ **ចិត្តសំសដ្ឋសមុដ្ឋានានុបរិវត្តិនោ**។ សេសានិ សព្ពបទានិ វុត្តបទានំ បដិក្ខេបវសេន វេទិតព្ពានិ។ អជ្ឈត្តជ្ឈត្តំ សន្ធាយ អជ្ឈត្តត្តិកេ វុត្តវសេន អជ្ឈត្តាវ **អជ្ឈត្តិកា**។ តតោ ពហិភូតាតិ **ពាហិរា**។ ឧបាទិយន្តេវ ភូតានិ, ន ភូតានិ វិយ ឧបាទិយន្តីតិ **ឧបាទា**។ ន ឧបាទិយន្តេវាតិ **នោឧបាទា**។

៦៩-៧៤. ឧបាទានគោច្ឆកេ ភុសំ អាទិយន្តីតិ **ឧបាទានា**; ទឡ្ហគ្គាហំ គណ្ហន្តីតិ អត្ថោ។ តតោ អញ្ញេ នោ ឧបាទានា។

៧៥-៨២. កិលេសគោច្ឆកេ សំកិលិដ្ឋត្តិកេ វុត្តនយេនេវ អត្ថោ វេទិតព្ពោ។

៨៣-១០០. បិដ្ឋិទុកេសុ កាមេ អវចរន្តីតិ **កាមាវចរា** រូបេ អវចរន្តីតិ **រូបាវចរា**។ អរូបេ អវចរន្តីតិ **អរូបាវចរា**។ អយមេត្ថ សង្ខេបោ។ វិត្ថារោ បន បរតោ អាវិ ភវិស្សតិ។ តេភូមកវដ្ដេ បរិយាបន្នា អន្តោគធាតិ **បរិយាបន្នា**។ តស្មិំ ន បរិយាបន្នាតិ **អបរិយាបន្នា**។ វដ្ដមូលំ ឆិន្ទន្តា និព្ពានំ អារម្មណំ កត្វា វដ្ដតោ និយ្យន្តីតិ **និយ្យានិកា**។ ឥមិនា លក្ខណេន ន និយ្យន្តីតិ **អនិយ្យានិកា**។ ចុតិយា វា អត្តនោ វា បវត្តិយា អនន្តរំ ផលទានេ និយតត្តា **និយតា**។ តថា អនិយតត្តា **អនិយតា**។ អញ្ញេ ធម្មេ ឧត្តរន្តិ បជហន្តីតិ **ឧត្តរា**។ អត្តានំ ឧត្តរិតុំ សមត្ថេហិ សហ ឧត្តរេហីតិ **សឧត្តរា**។ នត្ថិ ឯតេសំ ឧត្តរាតិ **អនុត្តរា**។ រណន្តិ ឯតេហីតិ រណា; យេហិ អភិភូតា សត្តា នានប្បការេន កន្ទន្តិ បរិទេវន្តិ, តេសំ រាគាទីនំ ឯតំ អធិវចនំ។ សម្បយោគវសេន បហានេកដ្ឋតាវសេន ច សហ រណេហីតិ **សរណា**។ តេនាការេន នត្ថិ ឯតេសំ រណាតិ **អរណា**។

សុត្តន្តិកទុកមាតិកាបទវណ្ណនា

១០១-១០៨. សុត្តន្តិកទុកេសុ សម្បយោគវសេន វិជ្ជំ ភជន្តីតិ **វិជ្ជាភាគិនោ;** វិជ្ជាភាគេ វិជ្ជាកោដ្ឋាសេ វត្តន្តីតិបិ វិជ្ជាភាគិនោ។ តត្ថ វិបស្សនាញាណំ, មនោមយិទ្ធិ, ឆ អភិញ្ញាតិ អដ្ឋ វិជ្ជា។ បុរិមេន អត្ថេន តាហិ សម្បយុត្តធម្មាបិ វិជ្ជាភាគិនោ។ បច្ឆិមេន អត្ថេន តាសុ យា កាចិ ឯកា វិជ្ជា វិជ្ជា។ សេសា វិជ្ជាភាគិនោតិ។ ឯវំ វិជ្ជាបិ វិជ្ជាយ សម្បយុត្តធម្មាបិ វិជ្ជាភាគិនោត្វេវ វេទិតព្ពា។ ឥធ បន សម្បយុត្តធម្មាវ អធិប្បេតា។ សម្បយោគវ សេនេវ អវិជ្ជំ ភជន្តីតិ **អវិជ្ជាភាគិនោ**។ អវិជ្ជាភាគេ អវិជ្ជាកោដ្ឋាសេ វត្តន្តីតិបិ អវិជ្ជាភាគិនោ។ តត្ថ ទុក្ខ បដិច្ឆាទកំ តមោ សមុទយាទិបដិច្ឆាទកន្តិ ចតស្សោ អវិជ្ជា។ បុរិមនយេនេវ តាហិ សម្បយុត្តធម្មាបិ អវិជ្ជា ភាគិនោ។ តាសុ យា កាចិ ឯកា អវិជ្ជា អវិជ្ជា។ សេសា អវិជ្ជាភាគិនោតិ។ ឯវំ អវិជ្ជាបិ អវិជ្ជាយ សម្បយុត្ត ធម្មាបិ អវិជ្ជាភាគិនោត្វេវ វេទិតព្ពា។ ឥធ បន សម្បយុត្តធម្មាវ អធិប្បេតា។

បុន អនជ្ឈោត្ថរណភាវេន កិលេសន្ធការំ វិទ្ធំសេតុំ អសមត្ថតាយ វិជ្ជុ ឧបមា ឯតេសន្តិ **វិជ្ជូបមា**។ និស្សេសំ វិទ្ធំសនសមត្ថតាយ វជិរំ ឧបមា ឯតេសន្តិ វជិរូបមា។ ពាលេសុ ឋិតត្តា យត្ថ ឋិតា តទុបចារេន **ពាលា**។ បណ្ឌិតេសុ ឋិតត្តា **បណ្ឌិតា**។ ពាលករត្តា វា ពាលា, បណ្ឌិតករត្តា បណ្ឌិតា។ **កណ្ហា**តិ កាឡកា, ចិត្តស្ស

អបភស្សរភាវករណា។ **សុក្កា**តិ ឱទាតា , ចិត្តស្ស បភស្សរភាវករណា។ កណ្ហាភិជាតិហេតុតោ វា **កណ្ហា;** សុក្កាភិជាតិហេតុតោ **សុក្កា**។ ឥធ ចេវ សម្បរាយេ ច តបេន្តីតិ **តបនីយា**។ ន តបនីយា **អតបនីយា**។

អធិវចនទុកាទយោ តយោ អត្ថតោ និន្នានាករណា; ព្យញ្ជនមេវេត្ថ នានំ។ សិរិវឌ្ឍកោ ធនវឌ្ឍកោតិ អាទយោ ហិ វចនមត្តមេវ អធិការំ កត្វា បវត្តា **អធិវចនា** នាម។ អធិវចនានំ បថា **អធិវចនបថា**។ “អភិសង្ខរោន្តីតិ ខោ, ភិក្ខវេ, តស្មា សង្ខារា”តិ (សំ. និ. ៣.៧៩) ឯវំ និទ្ធារេត្វា សហេតុកំ កត្វា វុច្ចមានា អភិលាបា **និរុត្តិ** នាម។ និរុត្តីនំ បថា **និរុត្តិបថា**។ តក្កោ វិតក្កោ សង្កប្បោតិ (ធ. ស. ៧) ឯវំ តេន តេន បការេន ញាបនតោ **បញ្ញត្តិ** នាម។ បញ្ញត្តីនំ បថា **បញ្ញត្តិបថា**។ ឯត្ថ ច ឯកំ ទុកំ វត្វាបិ ឥតរេសំ វចនេ បយោជនំ ហេតុគោច្ឆកេ វុត្តនយេនេវ វេទិតព្ពំ។

១០៩-១១៨. **នាមរូបទុកេ** នាមករណដ្ឋេន នមនដ្ឋេន នាមនដ្ឋេន ច **នាមំ**។ រុប្បនដ្ឋេន **រូបំ**។ អយមេត្ថ សង្ខេបោ។ វិត្ថារោ បន **និក្ខេបកណ្ឌេ** អាវិ ភវិស្សតិ។ **អវិជ្ជា**តិ ទុក្ខាទីសុ អញ្ញាណំ។ **ភវតណ្ហា**តិ ភវបត្ថនា។ **ភវទិដ្ឋី**តិ ភវោ វុច្ចតិ សស្សតំ; សស្សតវសេន ឧប្បជ្ជនទិដ្ឋិ។ **វិភវទិដ្ឋី**តិ វិភវោ វុច្ចតិ ឧច្ឆេទំ; ឧច្ឆេទវសេន ឧប្បជ្ជនទិដ្ឋិ។ សស្សតោ អត្តា ច លោកោ ចាតិ បវត្តា ទិដ្ឋិ **សស្សតទិដ្ឋិ**។ ឧច្ឆិជ្ជិស្សតីតិ បវត្តា ទិដ្ឋិ **ឧច្ឆេទទិដ្ឋិ**។ អន្តវាតិ បវត្តា ទិដ្ឋិ **អន្តវាទិដ្ឋិ**។ អនន្តវាតិ បវត្តា ទិដ្ឋិ **អនន្តវាទិដ្ឋិ**។ បុព្ពន្តំ អនុគតា ទិដ្ឋិ **បុព្ពន្តានុទិដ្ឋិ**។ អបរន្តំ អនុគតា ទិដ្ឋិ **អបរន្តានុទិដ្ឋិ**។ **អហិរិក**ន្តិ យំ ន ហិរិយតិ ហិរិយិតព្ពេនាតិ (ធ. ស. ៣៨៧) ឯវំ វិត្ថារិតា និល្លជ្ជតា។ **អនោត្តប្ប**ន្តិ យំ ន ឱត្តប្បតិ ឱត្តប្បិតព្ពេនាតិ ឯវំ វិត្ថារិតោ អភាយនកអាការោ។ ហិរិយនា **ហិរី,** ឱត្តប្បនា **ឱត្តប្បំ**។ ទោវចស្សតាទីសុ ទុក្ខំ វចោ ឯតស្មិំ វិប្បដិកូលគាហិម្ហិ វិបច្ចនីកសាតេ អនាទរេ បុគ្គលេតិ **ទុព្ពចោ**។ តស្ស កម្មំ ទោវចស្សំ។ តស្ស ភាវោ **ទោវចស្សតា**។ បាបា អស្សទ្ធាទយោ បុគ្គលា ឯតស្ស មិត្តាតិ បាបមិត្តោ; តស្ស ភាវោ **បាបមិត្តតា។ សោវចស្សតា ច កល្យាណមិត្តតា ច** វុត្តបដិបក្ខនយេន វេទិតព្ពា។

១១៩-១២៣. ‘បញ្ចបិ អាបត្តិក្ខន្ធា អាបត្តិយោ, សត្តបិ អាបត្តិក្ខន្ធា អាបត្តិយោ’តិ (ធ. ស. ១៣៣៦) ឯវំ វុត្តាសុ អាបត្តីសុ កុសលភាវោ **អាបត្តិកុសលតា**។ តាហិ អាបត្តីហិ វុដ្ឋានេ កុសលភាវោ **អាបត្តិវុដ្ឋានកុសលតា**។ សមាបត្តីសុ កុសលភាវោ **សមាបត្តិកុសលតា**។ សមាបត្តីនំ អប្បនាបរិច្ឆេទបញ្ញាយេតំ អធិវចនំ។ សមាបត្តីហិ វុដ្ឋានេ កុសលភាវោ **សមាបត្តិវុដ្ឋានកុសលតា**។ អដ្ឋារសសុ ធាតូសុ កុសលភាវោ **ធាតុកុសលតា**។ តាសំយេវ ធាតូនំ មនសិការេ កុសលភាវោ **មនសិការកុសលតា**។ ចក្ខាយតនាទីសុ កុសលភាវោ **អាយតនកុសលតា**។ ទ្វាទសង្គេ បដិច្ចសមុប្បាទេ កុសលភាវោ **បដិច្ចសមុប្បាទកុសលតា**។ តស្មិំ តស្មិំ ឋានេ កុសលភាវោ **ឋានកុសលតា**។ ឋានន្តិ ការណំ វុច្ចតិ។ តស្មិញ្ហិ តទាយត្តវុត្តិតាយ ផលំ តិដ្ឋតិ នាម, តស្មា **ឋាន**ន្តិ វុត្តំ។ អដ្ឋានេ កុសលភាវោ **អដ្ឋានកុសលតា**។

១២៤-១៣៤. ឧជុភាវោ **អជ្ជវោ**។ មុទុភាវោ **មទ្ទវោ**។ អធិវាសនសង្ខាតោ ខមនភាវោ **ខន្តិ**។ សុរតស្ស ភាវោ **សោរច្ចំ**។ សម្មោទកមុទុភាវសង្ខាតោ សខិលភាវោ **សាខល្យំ**។ យថា បរេហិ សទ្ធិំ អត្តនោ ឆិទ្ទំ ន ហោតិ ឯវំ ធម្មាមិសេហិ បដិសន្ថរណំ **បដិសន្ថារោ**។ ឥន្ទ្រិយសំវរភេទសង្ខាតោ មនច្ឆដ្ឋេសុ ឥន្ទ្រិយេសុ អគុត្តទ្វារភាវោ **ឥន្ទ្រិយេសុ អគុត្តទ្វារតា**។ បដិគ្គហណបរិភោគវសេន ភោជនេ មត្តំ អជាននភាវោ **ភោជនេ អមត្តញ្ញុតា**។ អនន្តរទុកោ វុត្តបដិបក្ខនយេន វេទិតព្ពោ។ សតិវិប្បវាសសង្ខាតោ មុដ្ឋស្សតិភាវោ **មុដ្ឋស្សច្ចំ**។ អសម្បជាននភាវោ **អសម្បជញ្ញំ**។ សរតីតិ **សតិ**។ សម្បជានាតីតិ **សម្បជញ្ញំ**។ អប្បដិសង្ខានេ អកម្បនដ្ឋេន បដិសង្ខានសង្ខាតំ ពលំ **បដិសង្ខានពលំ**។ វីរិយសីសេន សត្ត ពោជ្ឈង្គេ ភាវេន្តស្ស ឧប្បន្នំ ពលំ **ភាវនាពលំ**។ បច្ចនីកធម្មេ សមេតីតិ **សមថោ**។ អនិច្ចាទិវសេន វិវិធេន អាការេន បស្សតីតិ **វិបស្សនា**។ សមថោវ តំ អាការំ គហេត្វា បុន បវត្តេតព្ពស្ស សមថស្ស និមិត្តវសេន **សមថនិមិត្តំ**។ បគ្គាហនិមិត្តេបិ ឯសេវ នយោ។ សម្បយុត្តធម្មេ បគ្គណ្ហាតីតិ **បគ្គាហោ**។ ន វិក្ខិបតីតិ **អវិក្ខេបោ**។

១៣៥-១៤២. សីលវិនាសិកា អសំវរសង្ខាតា សីលស្ស វិបត្តិ **សីលវិបត្តិ**។ សម្មាទិដ្ឋិវិនាសិកា មិច្ឆាទិដ្ឋិសង្ខាតា ទិដ្ឋិយា វិបត្តិ **ទិដ្ឋិវិបត្តិ**។ សោរច្ចមេវ សីលស្ស សម្បាទនតោ សីលបរិបូរណតោ សីលស្ស សម្បទាតិ **សីលសម្បទា**។ ទិដ្ឋិបារិបូរិភូតំ ញាណំ ទិដ្ឋិយា សម្បទាតិ **ទិដ្ឋិសម្បទា**។ វិសុទ្ធិភាវំ សម្បត្តា សីលសង្ខាតា សីលស្ស វិសុទ្ធិ, **សីលវិសុទ្ធិ**។ និព្ពានសង្ខាតំ វិសុទ្ធិំ បាបេតុំ សមត្ថា, ទស្សនសង្ខាតា, ទិដ្ឋិយា វិសុទ្ធិ **ទិដ្ឋិវិសុទ្ធិ**។ **ទិដ្ឋិវិសុទ្ធិ ខោ បន យថាទិដ្ឋិស្ស ច បធាន**ន្តិ កម្មស្សកតញ្ញាណាទិសង្ខាតា ទិដ្ឋិវិសុទ្ធិ ចេវ **យថាទិដ្ឋិស្ស** ច អនុរូបទិដ្ឋិស្ស កល្យាណទិដ្ឋិស្ស តំសម្បយុត្តមេវ បធានំ។ **សំវេគោ**តិ ជាតិអាទីនិ បដិច្ច ឧប្បន្នភយសង្ខាតំ សំវិជ្ជនំ។ **សំវេជនិយដ្ឋាន**ន្តិ សំវេគជនកំ ជាតិអាទិការណំ។ **សំវិគ្គស្ស ច យោនិសោបធាន**ន្តិ ឯវំ សំវេគជាតស្ស ឧបាយបធានំ។ **អសន្តុដ្ឋិតា ច កុសលេសុ ធម្មេសូ**តិ កុសលធម្មបូរណេ អសន្តុដ្ឋិភាវោ។ **អប្បដិវានិតា ច បធានស្មិ**ន្តិ អរហត្តំ អបត្វា បធានស្មិំ អនិវត្តនតា អនោសក្កនតា។ វិជាននតោ **វិជ្ជា**។ វិមុច្ចនតោ **វិមុត្តិ។ ខយេ ញាណ**ន្តិ

កិលេសក្ខយករេ អរិយមគ្គេ ញាណំ។ **អនុប្បាទេ ញាណ**ន្តិ បដិសន្ធិវសេន អនុប្បាទភូតេ តំតំមគ្គវជ្ឈកិលេសានំ អនុប្បាទបរិយោសានេ ឧប្បន្នេ អរិយផលេ ញាណំ។ អយំ មាតិកាយ អនុបុព្ពបទវណ្ណនា។

ទុកមាតិកាបទវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

កាមាវចរកុសលបទភាជនីយំ

១. ឥទានិ យថានិក្ខិត្តាយ មាតិកាយ សង្គហិតេ ធម្មេ បភេទតោ ទស្សេតុំ **កតមេ ធម្មា កុសលា**តិ ឥទំ បទភាជនីយំ អារទ្ធំ។ តត្ថ យទេតំ **យស្មិំ សមយេ កាមាវចរំ កុសលំ ចិត្តំ ឧប្បន្នំ ហោតី**តិ បឋមំ កាមាវចរកុសលំ ទស្សិតំ, តស្ស តាវ និទ្ទេសេ ធម្មវវត្ថានវារោ សង្គហវារោ សុញ្ញតវារោតិ តយោ មហាវារា ហោន្តិ។ តេសុ ធម្មវវត្ថានវារោ ឧទ្ទេសនិទ្ទេសវសេន ទ្វិធា ឋិតោ។ តេសុ ឧទ្ទេសវារស្ស បុច្ឆា, សមយនិទ្ទេសោ, ធម្មុទ្ទេសោ, អប្បនាតិ ចត្តារោ បរិច្ឆេទា។ តេសុ '**កតមេ ធម្មា កុសលា**'តិ អយំ បុច្ឆា នាម។ '**យស្មិំ សមយេ កាមាវចរំ**...**បេ**. ... **តស្មិំ សមយេ**'តិ អយំ សមយនិទ្ទេសោ នាម។ '**ផស្សោ ហោតិ**...**បេ**.... **អវិក្ខេបោ ហោតី**'តិ អយំ ធម្មុទ្ទេសោ នាម។ '**យេ វា បន តស្មិំ សមយេ អញ្ញេបិ អត្ថិ បដិច្ចសមុប្បន្នា អរូបិនោ ធម្មា ឥមេ ធម្មា កុសលា**'តិ អយំ អប្បនា នាម។

ឯវំ ចតូហិ បរិច្ឆេទេហិ ឋិតស្ស ឧទ្ទេសវារស្ស ឃ្វាយំ បឋមោ បុច្ឆាបរិច្ឆេទោ, តត្ថ 'កតមេ ធម្មា កុសលា'តិ អយំ កថេតុកម្យតាបុច្ឆា។ **បញ្ចវិធាហិ បុច្ឆា** – អទិដ្ឋជោតនាបុច្ឆា, ទិដ្ឋសំសន្ទនាបុច្ឆា, វិមតិច្ឆេទនាបុច្ឆា, អនុមតិបុច្ឆា, កថេតុកម្យតាបុច្ឆាតិ។ តាសំ ឥទំ នានត្តំ –

កតមា អទិដ្ឋជោតនាបុច្ឆា? បកតិយា លក្ខណំ អញ្ញាតំ ហោតិ, អទិដ្ឋំ អតុលិតំ អតីរិតំ អវិភូតំ អវិភាវិតំ។ តស្ស ញាណាយ ទស្សនាយ តុលនាយ តីរណាយ វិភូតត្ថាយ វិភាវនត្ថាយ បញ្ហំ បុច្ឆតិ។ អយំ អទិដ្ឋជោតនាបុច្ឆា (មហានិ. ១៥០; ចូឡនិ. បុណ្ណកមាណវបុច្ឆានិទ្ទេស ១២)។

កតមា ទិដ្ឋសំសន្ទនាបុច្ឆា? បកតិយា លក្ខណំ ញាតំ ហោតិ, ទិដ្ឋំ តុលិតំ តីរិតំ វិភូតំ វិភាវិតំ, សោ អញ្ញេហិ បណ្ឌិតេហិ សទ្ធិំ សំសន្ទនត្ថាយ បញ្ហំ បុច្ឆតិ។ អយំ ទិដ្ឋសំសន្ទនាបុច្ឆា (មហានិ. ១៥០; ចូឡនិ. បុណ្ណកមាណវបុច្ឆានិទ្ទេស ១២)។

កតមា វិមតិច្ឆេទនាបុច្ឆា? បកតិយា សំសយបក្ខន្ទោ ហោតិ, វិមតិបក្ខន្ទោ ទ្វេឡ្ហកជាតោ – 'ឯវំ នុ ខោ, ននុ ខោ, កិំ នុ ខោ, កថំ នុ ខោ'តិ។ សោ វិមតិច្ឆេទនត្ថាយ បញ្ហំ បុច្ឆតិ។ អយំ វិមតិច្ឆេទនាបុច្ឆា (មហានិ. ១៥០; ចូឡនិ. បុណ្ណកមាណវបុច្ឆានិទ្ទេស ១២)។

កតមា អនុមតិបុច្ឆា? ភគវា ភិក្ខូនំ អនុមតិយា បញ្ហំ បុច្ឆតិ – 'តំ កិំ មញ្ញថ, ភិក្ខវេ, រូបំ និច្ចំ វា អនិច្ចំ វា'តិ? 'អនិច្ចំ, ភន្តេ'។ 'យំ បនានិច្ចំ ទុក្ខំ វា តំ សុខំ វា'តិ? 'ទុក្ខំ, ភន្តេ' ។ 'យំ បនានិច្ចំ ទុក្ខំ វិបរិណាមធម្មំ, កល្លំ នុ តំ សមនុបស្សិតុំ ឯតំ មម, ឯសោហមស្មិ, ឯសោ មេ អត្តា'តិ? 'នោហេតំ, ភន្តេ'តិ (សំ. និ. ៣.៧៩; មហាវ. ២១)។ អយំ អនុមតិបុច្ឆា។

កតមា កថេតុកម្យតាបុច្ឆា? ភគវា ភិក្ខូនំ កថេតុកម្យតាយ បញ្ហំ បុច្ឆតិ។ "ចត្តារោមេ, ភិក្ខវេ, សតិបដ្ឋានា។ កតមេ ចត្តារោ"តិ (ទី. និ. ២.៣៧៣)? អយំ កថេតុកម្យតាបុច្ឆាតិ។

តត្ថ ពុទ្ធានំ បុរិមា តិស្សោ បុច្ឆា នត្ថិ។ កស្មា? ពុទ្ធានញ្ហិ តីសុ អទ្ធាសុ កិញ្ចិ សង្ខតំ, អទ្ធាវិមុត្តំ វា អសង្ខតំ, អទិដ្ឋំ អនញ្ញាតំ អជោតិតំ អតុលិតំ អតីរិតំ អវិភូតំ អវិភាវិតំ នាម នត្ថិ។ តេន តេសំ អទិដ្ឋជោតនាបុច្ឆា នត្ថិ។ យំ បន ភគវតា អត្តនោ ញាណេន បដិវិទ្ធំ, តស្ស អញ្ញេន សមណេន វា ព្រាហ្មណេន វា ទេវេន វា មារេន វា ព្រហ្មុនា វា សទ្ធិំ សំសន្ទនកិច្ចំ នត្ថិ។ តេនស្ស ទិដ្ឋសំសន្ទនាបុច្ឆា នត្ថិ។ យស្មា បនេស អកថំកថី តិណ្ណវិចិកិច្ឆោ សព្ពធម្មេសុ វិហតសំសយោ, តេនស្ស វិមតិច្ឆេទនាបុច្ឆា នត្ថិ។ ឥតរា ទ្វេ បន បុច្ឆា ភគវតោ អត្ថិ។ តាសុ អយំ កថេតុកម្យតាបុច្ឆាតិ វេទិតព្ពា។

តត្ថ '**កតមេ**'តិបទេន និទ្ទិសិតព្ពធម្មេ បុច្ឆតិ។ 'ធម្មា កុសលា'តិ ហិ វចនមត្តេន 'កិំ កតា កិំ វា ករោន្តី'តិ ន សក្កា ញាតុំ។ 'កតមេ'តិ វុត្តេ បន តេសំ បុដ្ឋភាវោ បញ្ញាយតិ។ តេន វុត្តំ 'កតមេតិបទេន និទ្ទិសិតព្ពធម្មេ បុច្ឆតី'តិ។ '**ធម្មា កុសលា**'តិបទទ្វយេន បុច្ឆាយ បុដ្ឋធម្មេ ទស្សេតិ។ តេសំ អត្ថោ ហេដ្ឋា បកាសិតោវ។

កស្មា បនេត្ថ មាតិកាយំ វិយ 'កុសលា ធម្មា'តិ អវត្វា 'ធម្មា កុសលា'តិ បទានុក្កមោ កតោតិ? បភេទតោ ធម្មានំ ទេសនំ ទីបេត្វា បភេទវន្តទស្សនត្ថំ។ ឥមស្មិញ្ហិ អភិធម្មេ ធម្មាវ ទេសេតព្ពា។ តេ ច កុសលាទីហិ បភេទេហិ អនេកប្បភេទា។ តស្មា ធម្មាយេវ ឥធ ទេសេតព្ពា ។ នាយំ វោហារទេសនា។ តេ ច អនេកប្បភេទតោ

ទេសេតព្ពា, ន ធម្មមត្តតោ។ បភេទតោ ហិ ទេសនា ឃនវិនិព្ភោគបដិសម្ភិទាញាណាវហា ហោតីតិ ‘កុសលា ធម្មា’តិ ឯវំ បភេទតោ ធម្មានំ ទេសនំ ទីបេត្វា, ឥទានិ យេ តេន បភេទេន ទេសេតព្ពា ធម្មា តេ ទស្សេតុំ, អយំ ‘**កតមេ ធម្មា កុសលា**’តិ បទានុក្កមោ កតោតិ វេទិតព្ពោ។ បភេទវន្តេសុ ហិ ទស្សិតេសុ បភេទោ ទស្សិយមានោ យុជ្ជតិ សុវិញ្ញេយ្យោ ច ហោតីតិ។

ឥទានិ **យស្មឹ សមយេ កាមាវចរំ កុសលំ ចិត្តន្តិ**។ ឯត្ថ –

សមយេ និទ្ទិសិ ចិត្តំ, ចិត្តេន សមយំ មុនិ;
និយមេត្វាន ទីបេតុំ, ធម្មេ តត្ថ បភេទតោ។

‘យស្មឹ សមយេ កាមាវចរំ កុសលំ ចិត្ត’ន្តិ ហិ និទ្ទិសន្តោ ភគវា សមយេ ចិត្តំ និទ្ទិសិ។ កឹការណា? តេន សមយនិយមិតេន ចិត្តេន បរិយោសានេ ‘តស្មឹ សមយេ’តិ ឯវំ សមយំ និយមេត្វាន, អថ វិជ្ជមានេបិ សមយនានត្តេ យស្មឹ សមយេ ចិត្តំ តស្មឹយេវ សមយេ ផស្សោ ហោតិ, វេទនា ហោតីតិ ឯវំ តស្មឹ ចិត្តនិយមិតេ សមយេ ឯតេ សន្តតិសមូហកិច្ចារម្មណឃនវសេន ទុរនុពោធប្បភេទេ ផស្សវេទនាទយោ ធម្មេ ពោធេតុន្តិ អត្ថោ។

ឥទានិ ‘យស្មឹ សមយេ’តិអាទីសុ អយមនុបុព្ពបទវណ្ណនា។ **យស្មិន្តិ** អនិយមតោ ភុម្មនិទ្ទេសោ។ **សមយេ**តិ អនិយមនិទ្ទិដ្ឋបរិទីបនំ។ ឯត្តាវតា អនិយមតោ សមយោ និទ្ទិដ្ឋោ ហោតិ។ តត្ថ សមយសទ្ទោ –

សមវាយេ ខណេ កាលេ, សមូហេ ហេតុ ទិដ្ឋិសុ;
បដិលាភេ បហានេ ច, បដិវេធេ ច ទិស្សតិ។

តថា ហិស្ស “អប្បេវ នាម ស្វេបិ ឧបសង្កមេយ្យាម កាលញ្ច សមយញ្ច ឧបាទាយា”តិ (ទី. និ. ១.៤៤៧) ឯវមាទីសុ សមវាយោ អត្ថោ។ “ឯកោវ ខោ, ភិក្ខវេ, ខណោ ច សមយោ ច ព្រហ្មចរិយវាសាយា”តិអាទីសុ (អ. និ. ៨.២៩) ខណោ។ “ឧណ្ហសមយោ បរិឡាហសមយោ”តិអាទីសុ (បាចិ. ៣៥៨) កាលោ។ “មហាសមយោ បវនស្មិ”ន្តិអាទីសុ សមូហោ។ “សមយោបិ ខោ តេ, ភទ្ទាលិ, អប្បដិវិទ្ធោ អហោសិ – ភគវា ខោ សាវត្ថិយំ វិហរតិ, ភគវាបិ មំ ជានិស្សតិ ‘ភទ្ទាលិ នាម ភិក្ខុ សត្ថុសាសនេ សិក្ខាយ អបរិបូរការី’តិ។ អយម្បិ ខោ តេ, ភទ្ទាលិ, សមយោ អប្បដិវិទ្ធោ អហោសី”តិអាទីសុ (ម. និ. ២.១៣៥) ហេតុ។ “តេន ខោ បន សមយេន ឧគ្គាហមានោ បរិព្ពាជកោ សមណមុណ្ឌិកាបុត្តោ សមយប្បវាទកេ តិន្ទុកាចីរេ ឯកសាលកេ មល្លិកាយ អារាមេ បដិវសតី”តិអាទីសុ (ម. និ. ២.២៦០) ទិដ្ឋិ។

“ទិដ្ឋេ ធម្មេ ច យោ អត្ថោ, យោ ចត្ថោ សម្បរាយិកោ;
អត្ថាភិសមយា ធីរោ, បណ្ឌិតោតិ បវុច្ចតី”តិ។ (សំ. និ. ១.១២៩) –

អាទីសុ បដិលាភោ។ “សម្មា មានាភិសមយា អន្តមកាសិ ទុក្ខស្សា”តិអាទីសុ (ម. និ. ១.២៨) បហានំ។ “ទុក្ខស្ស បីឡនដ្ឋោ សង្ខតដ្ឋោ សន្តាបដ្ឋោ វិបរិណាមដ្ឋោ អភិសមយដ្ឋោ”តិអាទីសុ (បដិ. ម. ២.៨) បដិវេធោ។ ឯវមនេកេសុ សមយេសុ –

សមវាយោ ខណោ កាលោ, សមូហោ ហេតុយេវ ច;
ឯតេ បញ្ចបិ វិញ្ញេយ្យា, សមយា ឥធ វិញ្ញុនា។

‘យស្មឹ សមយេ កាមាវចរំ កុសល’ន្តិ ឥមស្មិញ្ហិ កុសលាធិការេ តេសុ នវសុ សមយេសុ ឯតេ សមវាយាទយោ បញ្ច សមយា បណ្ឌិតេន វេទិតព្ពា។

តេសុ បច្ចយសាមគ្គី, សមវាយោ ខណោ បន;
ឯកោវ នវមោ ញេយ្យោ, ចក្កានិ ចតុរោបិ វា។

យា ហិ ឯសា សាធារណផលនិប្ផាទកត្តេន សណ្ឋិតា បច្ចយានំ សាមគ្គី, សា ឥធ សមវាយោតិ ញាតព្ពា។ “ឯកោវ ខោ, ភិក្ខវេ, ខណោ ច សមយោ ច ព្រហ្មចរិយវាសាយា”តិ (អ. និ. ៨.២៩) ឯវំ វុត្តោ បន នវមោវ ខណោ ឯកោ ខណោតិ វេទិតព្ពោ។ យានិ វា បនេតានិ “ចត្តារិមានិ, ភិក្ខវេ, ចក្កានិ យេហិ សមន្នាគតានំ ទេវមនុស្សានំ ចតុចក្កំ វត្តតី”តិ – ឯត្ថ ‘បតិរូបទេសវាសោ, សប្បុរិសូបនិស្សយោ, អត្តសម្មាបណិធិ, បុព្ពេ ច កត

បុញ្ញតា’តិ (អ. និ. ៤.៣១) ចត្តារិ ចក្កានិ វុត្តានិ, ឯតានិ វា ឯកជ្ឈំ កត្វា ឱកាសង្គេន ខណោតិ វេទិតព្ពានិ។ តានិ ហិ កុសលុប្បត្តិយា ឱកាសភូតានិ។

ឯវំ សមវាយញ្ច ខណញ្ច ញត្វា ឥតរេសុ –

តំ តំ ឧបាទាយ បញ្ញត្តោ, កាលោ វោហារមត្តកោ;
បុញ្ជោ ផស្សាទិធម្មានំ, សមូហោតិ វិភាវិតោ។

‘ចិត្តកាលោ រូបកាលោ’តិអាទិនា ហិ នយេន ធម្មេ វា, ‘អតីតោ អនាគតោ’តិអាទិនា នយេន ធម្មវុត្តឹ វា, ‘ពីជកាលោ អង្កុរកាលោ’តិ អាទិនា នយេន ធម្មបដិបាដឹ វា, ‘ឧប្បាទកាលោ ជរាកាលោ’តិអាទិនា នយេន ធម្មលក្ខណំ វា, ‘វេទិយនកាលោ សញ្ជាននកាលោ’តិអាទិនា នយេន ធម្មកិច្ចំ វា, ‘ន្ហានកាលោ បាន កាលោ’តិអាទិនា នយេន សត្តកិច្ចំ វា, ‘គមនកាលោ ឋានកាលោ’តិអាទិនា នយេន ឥរិយាបថំ វា, ‘បុព្ពណ្ហោ សាយន្ហោ ទិវា រត្តី’តិអាទិនា នយេន ចន្ទិមសូរិយាទិបរិវត្តនំ វា, ‘អឌ្ឍមាសោ មាសោ’តិអាទិនា នយេន អហោរត្តាទិសង្ខាតំ កាលសញ្ចយំ វាតិ – ឯវំ តំ តំ ឧបាទាយ បញ្ញត្តោ កាលោ នាម។ សោ បនេស សភាវតោ អវិជ្ជមានត្តា បញ្ញត្តិមត្តកោ ឯវាតិ វេទិតព្ពោ។ យោ បនេស ផស្សវេទនាទីនំ ធម្មានំ បុញ្ជោ, សោ ឥធ សមូហោតិ វិភាវិតោ។ ឯវំ កាលសមូហេបិ ញត្វា ឥតរោ បន –

ហេតូតិ បច្ចយោវេត្ថ, តស្ស ទ្វារវសេន វា;
អនេកភាវោ វិញ្ញេយ្យោ, បច្ចយានំ វសេន វា។

ឯត្ថ ហិ បច្ចយោវ ហេតុ នាម, តស្ស ទ្វារានំ វា បច្ចយានំ វា វសេន អនេកភាវោ វេទិតព្ពោ។ កថំ? ចក្ខុទ្វារាទីសុ ហិ ឧប្បជ្ជមានានំ ចក្ខុវិញ្ញាណាទីនំ ចក្ខុរូបអាលោកមនសិការាទយោ បច្ចយា, **មហាបករណេ** ច “ហេតុបច្ចយោ អារម្មណបច្ចយោ”តិអាទិនា នយេន ចតុវីសតិ បច្ចយា វុត្តា។ តេសុ ឋបេត្វា វិបាកបច្ចយញ្ច បច្ឆាជាតបច្ចយញ្ច, សេសា កុសលធម្មានំ បច្ចយា ហោន្តិយេវ។ តេ សព្ពេបិ ឥធ ហេតូតិ អធិប្បេតា។ ឯវមស្ស ឥមិនា ទ្វារវសេន វា បច្ចយវសេន វា អនេកភាវោ វេទិតព្ពោ ។ ឯវមេតេ សមវាយាទយោ បញ្ច អត្ថា ឥធ សមយសទ្ទេន បរិគ្គហិតាតិ វេទិតព្ពា។

‘កស្មា បន ឯតេសុ យំកិញ្ចិ ឯកំ អបរិគ្គហេត្វា សព្ពេសំ បរិគ្គហោ កតោ’តិ? ‘តេន តេន តស្ស តស្ស អត្ថវិសេសស្ស ទីបនតោ។ ឯតេសុ ហិ សមវាយសង្ខាតោ សមយោ អនេកហេតុតោ វុត្តឹ ទីបេតិ។ តេន ឯកការណវាទោ បដិសេធិតោ ហោតិ។ សមវាយោ ច នាម សាធារណផលនិប្ផាទនេ អញ្ញមញ្ញាបេក្ខោ ហោតិ។ តស្មា ‘ឯកោ កត្តា នាម នត្ថី’តិ ឥមម្បិ អត្ថំ ទីបេតិ។ សភាវេន ហិ ការណេ សតិ ការណន្តរាបេក្ខា អយុត្តាតិ។ ឯវំ ឯកស្ស កស្សចិ ការណស្ស អភាវទីបនេន “សយំកតំ សុខទុក្ខ”ន្តិអាទិ បដិសេធិតំ ហោតិ។

តត្ថ សិយា – ‘យំ វុត្តំ អនេកហេតុតោ វុត្តឹ ទីបេតី’តិ, តំ ន យុត្តំ។ ‘កឹការណា’ ?‘អសាមគ្គិយំ អហេតូនំ សាមគ្គិយម្បិ អហេតុភាវាបត្តិតោ’។ ‘ន ហិ ឯកស្មិំ អន្ធេ ទដ្ឋុំ អសក្កោន្តេ អន្ធសតំ បស្សតី’តិ។ ‘នោ ន យុត្តំ; សាធារណផលនិប្ផាទកត្តេន ហិ បិតភាវោ សាមគ្គី; ន អនេកេសំ សមោធានមត្តំ។ ន ច អន្ធានំ ទស្សនំ នាម សាធារណផលំ’។ ‘កស្មា’?‘អន្ធសតេ សតិបិ តស្ស អភាវតោ។ ចក្ខាទីនំ បន តំ សាធារណផលំ, តេសំ ភាវេ ភាវតោ។ អសាមគ្គិយំ អហេតូនម្បិ ច សាមគ្គិយំ ហេតុភាវោ សិទ្ធោ។ ស្វាយំ អសាមគ្គិយំ ផលាភាវេន, សាមគ្គិយញ្ចស្ស ភាវេន, វេទិតព្ពោ។ ចក្ខាទីនញ្ហិ វេកល្លេ ចក្ខុវិញ្ញាណាទីនំ អភាវោ, អវេកល្លេ ច ភាវោ, បច្ចក្ខសិទ្ធោ លោកស្សា’តិ។ អយំ តាវ សមវាយសង្ខាតេន សមយេន អត្ថោ ទីបិតោ។

យោ បនេស អដ្ឋហិ អក្ខណេហិ បរិវជ្ជិតោ នវមោ ខណោ, បតិរូបទេសវាសាទិកោ ច ចតុចក្កសង្ខាតោ ឱកាសង្គេន ខណោ វុត្តោ, សោ មនុស្សត្តពុទ្ធុប្បាទសទ្ធម្មដ្ឋិតិអាទិកំ ខណសាមគ្គឹ វិនា នត្ថិ។ មនុស្សត្តាទីនញ្ច កាណកច្ឆបោបមាទីហិ (ម. និ. ៣.២៥២) ទុល្លភភាវោ។ ឥតិ ខណស្ស ទុល្លភត្តា សុដ្ឋុតរំ ខណាយត្តំ លោកុត្តរធម្មានំ ឧបការភូតំ កុសលំ ទុល្លភមេវ ។ ឯវមេតេសុ ខណសង្ខាតោ សមយោ កុសលុប្បត្តិយា ទុល្លភភាវំ ទីបេតិ។ ឯវំ ទីបេន្តេន អនេន អធិគតខណានំ ខណាយត្តស្សេវ តស្ស កុសលស្ស អននុដ្ឋានេន មោឃខណំ កុរុមានានំ បមាទវិហារោ បដិសេធិតោ ហោតិ។ អយំ ខណសង្ខាតេន សមយេន អត្ថោ ទីបិតោ។

យោ បនេតស្ស កុសលចិត្តស្ស បវត្តិកាលោ នាម ហោតិ, សោ អតិបរិត្តោ។ សា ចស្ស អតិបរិត្តតា “យថា ច, ភិក្ខវេ, តស្ស បុរិសស្ស ជវោ, យថា ច ចន្ទិមសូរិយានំ ជវោ, យថា ច យា ទេវតា ចន្ទិមសូរិយានំ បុរតោ ធា

វន្តិ តាសំ ទេវតានំ ជវោ, តតោ សីឃតរំ អាយុសង្ខារា ខីយន្តី’’តិ (សំ. និ. ២.២២៨) – ឥមស្ស សុត្តស្ស អដ្ឋកថាវសេន វេទិតព្ពា។ តត្រ ហិ សោ រូបជីវិតិន្ទ្រិយស្ស តាវ បរិត្តកោ កាលោ វុត្តោ។ យាវ បដុប្បន្នំ រូបំ តិដ្ឋតិ តាវ សោឡស ចិត្តានិ ឧប្បជ្ជិត្វា ភិជ្ជន្តិ។ ឥតិ តេសំ កាលបរិត្តតាយ ឧបមាបិ នត្ថិ។ តេនេវាហ – ‘‘យាវញ្ចិទំ, ភិក្ខវេ, ឧបមាបិ ន សុករា យាវ លហុបរិវត្តំ ចិត្ត’’ន្តិ (អ. និ. ១.៤៨)។ ឯវមេតេសុ កាលសង្ខាតោ សមយោ កុសលចិត្តប្បវត្តិកាលស្ស អតិបរិត្តតំ ទីបេតិ។ ឯវំ ទីបេន្តេន ចានេន អតិបរិត្តកាលតាយ, វិជ្ជុលតោភាសេន មុត្តាវុណនំ វិយ, ទុប្បដិវិជ្ឈមិទំ ចិត្តំ, តស្មា ឯតស្ស បដិវេធេ មហាឧស្សាហោ ច អាទរោ ច កត្តព្ពោតិ ឱវាទោ ទិន្នោ ហោតិ។ អយំ កាលសង្ខាតេន សមយេន អត្ថោ ទីបិតោ។

សមូហសង្ខាតោ បន សមយោ អនេកេសំ សហុប្បត្តិំ ទីបេតិ។ ផស្សាទីនញ្ហិ ធម្មានំ បុញ្ជោ សមូហោតិ វុត្តោ។ តស្មិញ្ច ឧប្បជ្ជមានំ ចិត្តំ សហ តេហិ ធម្មេហិ ឧប្បជ្ជតីតិ អនេកេសំ សហុប្បត្តិ ទីបិតា។ ឯវំ ទីបេន្តេន ចានេន ឯកស្សេវ ធម្មស្ស ឧប្បត្តិ បដិសេធិតា ហោតិ។ អយំ សមូហសង្ខាតេន សមយេន អត្ថោ ទីបិតោ។

ហេតុសង្ខាតោ បន សមយោ បរាយត្តវុត្តិតំ ទីបេតិ។ ‘យស្មិំ សមយេ’តិ ហិ បទស្ស យស្មា ‘យស្មិំ ហេតុម្ហិ សតិ’ ឧប្បន្នំ ហោតីតិ អយមត្ថោ, តស្មា ‘ហេតុម្ហិ សតិ’ បវត្តិតោ បរាយត្តវុត្តិតា ទីបិតា។ ឯវំ ទីបេន្តេន ចានេន ធម្មានំ សវសវត្តិតាភិមានោ បដិសេធិតោ ហោតិ។ អយំ ហេតុសង្ខាតេន សមយេន អត្ថោ ទីបិតោ។

តត្ថ ‘**យស្មិំ សមយេ**’តិ កាលសង្ខាតស្ស សមយស្ស វសេន ‘យស្មិំ កាលេ’តិ អត្ថោ; សមូហសង្ខាតស្ស ‘យស្មិំ សមូហេ’តិ។ ខណសមវាយហេតុសង្ខាតានំ ‘យស្មិំ ខណេ សតិ, យាយ សាមគ្គិយា សតិ, យម្ហិ ហេតុម្ហិ សតិ’ កាមាវចរំ កុសលំ ចិត្តំ ឧប្បន្នំ ហោតិ, តស្មិំយេវ សតិ ‘ផស្សោ ហោតី’តិ អយមត្ថោ វេទិតព្ពោ។ អធិករណញ្ហិ កាលសង្ខាតោ សមូហសង្ខាតោ ច សមយោ។ តត្ថ វុត្តធម្មានន្តិ អធិករណវសេនេត្ថ ភុម្មំ។ ខណសមវាយហេតុសង្ខាតស្ស ច សមយស្ស ភាវេន តេសំ ភាវោ លក្ខីយតីតិ ភាវេនភាវលក្ខណវសេនេត្ថ ភុម្មំ។

កាមាវចរន្តិ ‘‘កតមេ ធម្មា កាមាវចរា? ហេដ្ឋតោ អវីចិនិរយំ ឧបរិតោ បរនិម្មិតវសវត្តី បរិយន្តំ ករិត្វា’’តិអាទិនា (ធ. ស. ១២៨៧) នយេន វុត្តេសុ កាមាវចរធម្មេសុ បរិយាបន្នំ។ តត្រាយំ វចនត្ថោ – ឧទ្ទានតោ ទ្វេ កាមា, វត្ថុកាមោ ច កិលេសកាមោ ច។ តត្ថ កិលេសកាមោ អត្ថតោ ឆន្ទរាគោវ វត្ថុកាមោ តេភូមកវដ្ដំ។ កិលេសកាមោ ចេត្ថ កាមេតីតិ **កាមោ**; ឥតរោ បន កាមិយតីតិ កាមោ។ យស្មិំ បន បទេសេ ទុវិធោបេសោ កាមោ បវត្តិវសេន អវចរតិ, សោ ចតុន្នំ អបាយានំ, មនុស្សានំ, ឆន្នញ្ច ទេវលោកានំ វសេន ឯកាទសវិធោ បទេសោ។ កាមោ ឯត្ថ អវចរតីតិ **កាមាវចរោ**, សសត្ថាវចរោ វិយ។ យថា ហិ យស្មិំ បទេសេ សសត្ថា បុរិសា អវចរន្តិ, សោ វិជ្ជមានេសុបិ អញ្ញេសុ ទ្វិបទចតុប្បទេសុ អវចរន្តេសុ, តេសំ អភិលក្ខិតត្តា ‘សសត្ថាវចរោ’ត្វេវ វុច្ចតិ, ឯវំ វិជ្ជមានេសុបិ អញ្ញេសុ រូបាវចរាទីសុ តត្ថ អវចរន្តេសុ, តេសំ អភិលក្ខិតត្តា អយំ បទេសោ ‘កាមាវចរោ’ត្វេវ វុច្ចតិ។ ស្វាយំ យថា រូបភវោ រូបំ, ឯវំ ឧត្តរបទលោបំ កត្វា ‘កាមោ’ត្វេវ វុច្ចតិ។ ឯវមិទំ ចិត្តំ ឥមស្មិំ ឯកាទសបទេសសង្ខាតេ កាមេ អវចរតីតិ កាមាវចរំ។

កិញ្ចាបិ ហិ ឯតំ រូបារូបភវេសុបិ អវចរតិ, យថា បន សង្គាមេ អវចរណតោ សង្គាមាវចរោតិ លទ្ធនាមកោ នាគោ នគរេ ចរន្តោបិ ‘សង្គាមាវចរោ’ត្វេវ វុច្ចតិ, ថលជលចរា ច បាណា អថលេ អជលេ ច ឋិតាបិ ‘ថលចរា ជលចរា’ត្វេវ វុច្ចន្តិ, ឯវមិទំ អញ្ញត្ថ អវចរន្តម្បិ កាមាវចរមេវាតិ វេទិតព្ពំ។ អារម្មណករណវសេន វា ឯត្ថ កាមោ អវចរតីតិបិ កាមាវចរំ។ កាមញ្ចេស រូបារូបាវចរេសុបិ អវចរតិ, យថា បន វទតីតិ ‘វច្ឆោ’, មហិយំ សេតីតិ ‘មហឹសោ’តិ វុត្តេ, ន សត្តា យត្តកា វទន្តិ, មហិយំ វា សេន្តិ សព្ពេសំ តំ នាមំ ហោតិ, ឯវំសម្បទមិទំ វេទិតព្ពំ។ អបិច កាមភវសង្ខាតេ កាមេ បដិសន្ធិំ អវចារេតីតិបិ **កាមាវចរំ**។

កុសលន្តិ កុច្ឆិតានំ សលនាទីហិ អត្ថេហិ កុសលំ។ អបិច អារោគ្យដ្ឋេន អនវជ្ជដ្ឋេន កោសល្លសម្ភូតដ្ឋេន ច កុសលំ។ យថេវ ហិ ‘កច្ចិ នុ ភោតោ កុសល’ន្តិ (ជា. ១.១៥.១៤៦; ២.២០.១២៩) រូបកាយេ អនាតុរតាយ អគេលញ្ញេន និព្យាធិតាយ អារោគ្យដ្ឋេន កុសលំ វុត្តំ, ឯវំ អរូបធម្មេបិ កិលេសាតុរតាយ កិលេសគេលញ្ញស្ស ច កិលេសព្យាធិនោ អភាវេន អារោគ្យដ្ឋេន កុសលំ វេទិតព្ពំ។ កិលេសវជ្ជស្ស បន កិលេសទោសស្ស កិលេសទរថស្ស ច អភាវា អនវជ្ជដ្ឋេន កុសលំ។ កោសល្លំ វុច្ចតិ បញ្ញា; កោសល្លតោ សម្ភូតត្តា កោសល្លសម្ភូតដ្ឋេន កុសលំ។

‘ញាណសម្បយុត្តំ’ តាវ ឯវំ ហោតុ; ញាណវិប្បយុត្តំ កថន្តិ។ តម្បិ រុឡ្ហីសទ្ទេន កុសលមេវ។ យថា ហិ តាលបណ្ណេហិ អកត្វា កិលញ្ជាទីហិ កតម្បិ តំសរិក្ខត្តា រុឡ្ហីសទ្ទេន តាលវណ្ដន្ត្វេវ វុច្ចតិ, ឯវំ ‘ញាណវិប្បយុត្ត’ម្បិ កុសលន្ត្វេវ វេទិតព្ពំ។ និប្បរិយាយេន បន ‘ញាណសម្បយុត្តំ’ អារោគ្យដ្ឋេន អនវជ្ជដ្ឋេន កោសល្លសម្ភូតដ្ឋេនាតិ

តិវិធេនបិ កុសលន្តិ នាមំ លភតិ, ញាណវិប្បយុត្តំ ទុវិធេនេវ។ ឥតិ យញ្ច ជាតកបរិយាយេន យញ្ច ពាហិតិក សុត្តបរិយាយេន យញ្ច អភិធម្មបរិយាយេន កុសលំ កថិតំ សព្ពំ តំ តីហិបិ អត្ថេហិ ឥមស្មិំ ចិត្តេ លព្ភតិ។

តទេតំ លក្ខណាទិវសេន អនវជ្ជសុខវិបាកលក្ខណំ, អកុសលវិទ្ធំសនរសំ, វោទានបច្ចុបដ្ឋានំ, យោនិសោ មនសិការបទដ្ឋានំ។ អវជ្ជបដិបក្ខត្តា វា អនវជ្ជលក្ខណមេវ កុសលំ, វោទានភាវរសំ, ឥដ្ឋវិបាកបច្ចុបដ្ឋានំ, យថាវុត្តបទដ្ឋានមេវ។ លក្ខណាទីសុ ហិ តេសំ តេសំ ធម្មានំ សភាវោ វា សាមញ្ញំ វា **លក្ខណំ** នាម។ កិច្ចំ វា សម្បត្តិ វា **រសោ** នាម។ ឧបដ្ឋានាការោ វា ផលំ វា បច្ចុបដ្ឋានំ នាម។ អាសន្នការណំ **បទដ្ឋានំ** នាម។ ឥតិ យត្ថ យត្ថ លក្ខណាទីនិ វក្ខាម តត្ថ តត្ថ ឥមិនាវ នយេន តេសំ នានត្តំ វេទិតព្ពំ។

ចិត្តន្តិ អារម្មណំ ចិន្តេតីតិ ចិត្តំ; វិជានាតីតិ អត្ថោ។ យស្មា វា ‘ចិត្ត’ន្តិ សព្ពចិត្តសាធារណោ ឯស សទ្ទោ, តស្មា យទេត្ថ លោកិយកុសលាកុសលកិរិយចិត្តំ, តំ ជវនវីថិវសេន អត្តនោ សន្តានំ ចិនោតីតិ ចិត្តំ។ វិបាកំ កម្មកិលេសេហិ ចិតន្តិ ចិត្តំ។ អបិច សព្ពម្បិ យថានុរូបតោ ចិត្តតាយ ចិត្តំ។ ចិត្តករណតាយ ចិត្តន្តិ ឯវម្បេត្ថ អត្ថោ វេទិតព្ពោ។ តត្ថ យស្មា អញ្ញទេវ សរាគំ ចិត្តំ, អញ្ញំ សទោសំ , អញ្ញំ សមោហំ; អញ្ញំ កាមាវចរំ, អញ្ញំ រូបាវចរាទិភេទំ; អញ្ញំ រូបារម្មណំ, អញ្ញំ សទ្ទាទិអារម្មណំ; រូបារម្មណេសុ ចាបិ អញ្ញំ នីលារម្មណំ, អញ្ញំ បីតាទិអារម្មណំ; សទ្ទាទិអារម្មណេសុបិ ឯសេវ នយោ; សព្ពេសុបិ ចេតេសុ អញ្ញំ ហីនំ អញ្ញំ មជ្ឈិមំ អញ្ញំ បណីតំ; ហីនាទីសុបិ អញ្ញំ ឆន្ទាធិបតេយ្យំ, អញ្ញំ វីរិយាធិបតេយ្យំ អញ្ញំ ចិត្តាធិបតេយ្យំ, អញ្ញំ វីមំសាធិបតេយ្យំ, តស្មា អស្ស ឥមេសំ សម្បយុត្តភូមិអារម្មណហីនមជ្ឈិមបណីតាធិបតីនំ វសេន ចិត្តតា វេទិតព្ពា។ កាមញ្ចេត្ថ ឯកមេវ ឯវំ ចិត្តំ ន ហោតិ, ចិត្តានំ បន អន្តោគធត្តា ឯតេសុ យំកិញ្ចិ ឯកម្បិ ចិត្តតាយ ចិត្តន្តិ វត្តុំ វដ្ដតិ។ ឯវំ តាវ ចិត្តតាយ ចិត្តំ។

កថំ ចិត្តករណតាយាតិ? លោកស្មិញ្ហិ ចិត្តកម្មតោ ឧត្តរិ អញ្ញំ ចិត្តំ នាម នត្ថិ។ តស្មិម្បិ ចរណំ នាម ចិត្តំ អតិចិត្តមេវ ហោតិ។ តំ ករោន្តានំ ចិត្តការានំ ‘ឯវំវិធានិ ឯត្ថ រូបានិ កាតព្ពានី’តិ ចិត្តសញ្ញា ឧប្បជ្ជតិ។ តាយ ចិត្តសញ្ញាយ លេខាគហនរញ្ជនឧជ្ជោតនវត្តនាទិនិប្ផាទិកា ចិត្តកិរិយា ឧប្បជ្ជន្តិ, តតោ ចរណសង្ខាតេ ចិត្តេ អញ្ញតរំ វិចិត្តរូបំ និប្ផជ្ជតិ។ តតោ ‘ឥមស្ស រូបស្ស ឧបរិ ឥទំ ហោតុ, ហេដ្ឋា ឥទំ, ឧភយបស្សេ ឥទ’ន្តិ ចិន្តេត្វា យថាចិន្តិតេន កមេន សេសចិត្តរូបនិប្ផាទនំ ហោតិ, ឯវំ យំកិញ្ចិ លោកេ វិចិត្តំ សិប្បជាតំ សព្ពំ តំ ចិត្តេនេវ ករីយតិ, ឯវំ ឥមាយ ករណវិចិត្តតាយ តស្ស តស្ស ចិត្តស្ស និប្ផាទកំ ចិត្តម្បិ តថេវ ចិត្តំ ហោតិ។ យថាចិន្តិតស្ស វា អនវសេសស្ស អនិប្ផជ្ជនតោ តតោបិ ចិត្តមេវ ចិត្តតរំ។ តេនាហ ភគវា –

> “ទិដ្ឋំ វោ, ភិក្ខវេ, ចរណំ នាម ចិត្តន្តិ? ‘ឯវំ, ភន្តេ’។ តម្បិ ខោ, ភិក្ខវេ, ចរណំ នាម ចិត្តំ ចិត្តេនេវ ចិន្តិតំ។ តេនបិ ខោ, ភិក្ខវេ, ចរណេន ចិត្តេន ចិត្តំយេវ ចិត្តតរ”ន្តិ (សំ. និ. ៣.១០០)។

តថា យទេតំ ទេវមនុស្សនិរយតិរច្ឆានភេទាសុ គតីសុ កម្មលិង្គសញ្ញាវោហារាទិភេទំ អជ្ឈត្តិកំ ចិត្តំ តម្បិ ចិត្តកតមេវ។ កាយកម្មាទិភេទញ្ហិ ទានសីលវិហឹសាសាឋេយ្យាទិនយប្បវត្តំ កុសលាកុសលកម្មំ ចិត្តនិប្ផាទិតំ កម្មនានត្តំ។ កម្មនានត្តេនេវ ច តាសុ តាសុ គតីសុ ហត្ថបាទកណ្ណឧទរគីវាមុខាទិសណ្ឋានភិន្នំ លិង្គនានត្តំ។ លិង្គនានត្តតោ យថាគហិតសណ្ឋានវសេន ‘អយំ ឥត្ថី អយំ បុរិសោ’តិ ឧប្បជ្ជមានាយ សញ្ញាយ សញ្ញានានត្តំ។ សញ្ញានានត្តតោ សញ្ញានុរូបេន ‘ឥត្ថី’តិ វា ‘បុរិសោ’តិ វា វោហរន្តានំ វោហារនានត្តំ។ វោហារនានត្តវសេន បន យស្មា ‘ឥត្ថី ភវិស្សាមិ បុរិសោ ភវិស្សាមិ, ខត្តិយោ ភវិស្សាមិ ព្រាហ្មណោ ភវិស្សាមី’តិ ឯវំ តស្ស តស្ស អត្តភាវស្ស ជនកំ កម្មំ ករីយតិ, តស្មា វោហារនានត្តតោ កម្មនានត្តំ។ តំ បនេតំ កម្មនានត្តំ យថាបត្ថិតំ ភវំ និព្ពត្តេន្តំ យស្មា គតិវសេន និព្ពត្តេតិ តស្មា កម្មនានត្តតោ គតិនានត្តំ។ កម្មនានត្តេនេវ ច តេសំ តេសំ សត្តានំ តស្សា តស្សា គតិយា អបាទកទ្វិបាទកាទិតា, តស្សា តស្សា ឧបបត្តិយា ឧច្ចនីចាទិតា, តស្មិំ តស្មិំ អត្តភាវេ សុវណ្ណទុព្ពណ្ណាទិតា, លោកធម្មេសុ លាភាលាភាទិតា ច បញ្ញាយតិ។ តស្មា សព្ពមេតំ ទេវមនុស្សនិរយតិរច្ឆានភេទាសុ គតីសុ កម្មលិង្គសញ្ញាវោហារាទិភេទំ អជ្ឈត្តិកំ ចិត្តំ ចិត្តេនេវ កតន្តិ វេទិតព្ពំ។ ស្វាយមត្ថោ ឥមស្ស សង្គីតិអនារុឡ្ហស្ស សុត្តស្ស វសេន វេទិតព្ពោ។ វុត្តញ្ហេតំ –

“កម្មនានត្តបុថុត្តប្បភេទវវត្ថានវសេន លិង្គនានត្តបុថុត្តប្បភេទវវត្ថានំ ភវតិ, លិង្គនានត្តបុថុត្តប្បភេទវវត្ថានវសេន សញ្ញានានត្តបុថុត្តប្បភេទវវត្ថានំ ភវតិ, សញ្ញានានត្តបុថុត្តប្បភេទវវត្ថានវសេន វោហារនានត្តបុថុត្តប្បភេទវវត្ថានំ ភវតិ, វោហារនានត្តបុថុត្តប្បភេទវវត្ថានវសេន កម្មនានត្តបុថុត្តប្បភេទវវត្ថានំ ភវតិ។ កម្មនានាករណំ បដិច្ច សត្តានំ គតិយា នានាករណំ បញ្ញាយតិ – អបទា ទ្វិបទា ចតុប្បទា ពហុប្បទា, រូបិនោ អរូបិនោ, សញ្ញិនោ អសញ្ញិនោ នេវសញ្ញីនាសញ្ញិនោ។ កម្មនានាករណំ បដិច្ច សត្តានំ ឧបបត្តិយា នានាករណំ បញ្ញាយតិ – ឧច្ចនីចតា ហីនបណីតតា សុគតទុគ្គតតា។

កម្មនានាករណំ បដិច្ច សត្តានំ អត្តភាវេ នានាករណំ បញ្ញាយតិ – សុវណ្ណទុព្ពណ្ណតា សុជាតទុជ្ជាតតា សុសណ្ឋិតទុស្សណ្ឋិតតា។ កម្មនានាករណំ បដិច្ច សត្តានំ លោកធម្មេ នានាករណំ បញ្ញាយតិ – លាភាលាភេ យសាយសេ និន្ទាបសំសាយំ សុខទុក្ខេ”តិ។

អបរម្បិ វុត្តំ –

កម្មតោ លិង្គតោ ចេវ, លិង្គសញ្ញា បវត្តរេ;
សញ្ញាតោ ភេទំ គច្ឆន្តិ, ឥត្ថាយំ បុរិសោតិ វា។

“កម្មុនា វត្តតេ លោកោ, កម្មុនា វត្តតេ បជា;
កម្មនិពន្ធនា សត្តា, រថស្សាណីវ យាយតោ”។ (ម. និ. ២.៤៦០; សុ. និ. ៦៥៩);

កម្មេន កិត្តិំ លភតេ បសំសំ,
កម្មេន ជានិញ្ច វធញ្ច ពន្ធំ;
តំ កម្មនានាករណំ វិទិត្វា,
កស្មា វទេ នត្ថិ កម្មន្តិ លោកេ។ (កថា. ៧៨៥);

“កម្មស្សកា មាណវ សត្តា កម្មទាយាទា កម្មយោនី កម្មពន្ធូ កម្មបដិសរណា; កម្មំ សត្តេ វិភជតិ យទិទំ ហីនប្បណីតតាយា”តិ (ម. និ. ៣.២៨៩)។

ឯវំ ឥមាយ ករណចិត្តតាយបិ ចិត្តស្ស ចិត្តតា វេទិតព្ពា។ សព្ពានិបិ ហិ ឯតានិ វិចិត្រានិ ចិត្តេនេវ កតានិ។ អលទ្ធោកាសស្ស បន ចិត្តស្ស យំ វា បន អវសេសបច្ចយវិកលំ តស្ស ឯកច្ចចិត្តករណាភាវតោ យទេតំ ចិត្តេន កតំ អជ្ឈត្តិកំ ចិត្តំ វុត្តំ, តតោបិ ចិត្តមេវ ចិត្តតរំ។ តេនាហ ភគវា –

“នាហំ, ភិក្ខវេ, អញ្ញំ ឯកនិកាយម្បិ សមនុបស្សាមិ ឯវំ ចិត្តំ យថយិទំ, ភិក្ខវេ, តិរច្ឆានគតា បាណា… តេហិបិ ខោ, ភិក្ខវេ, តិរច្ឆានគតេហិ បាណេហិ ចិត្តំយេវ ចិត្តតរ”ន្តិ (សំ. និ. ៣.១០០)។

ឧប្បន្នំ ហោតីតិ ឯត្ថ វត្តមានភូតាបគតោកាសកតភូមិលទ្ធវសេន ឧប្បន្នំ នាម អនេកប្បភេទំ។ តត្ថ សព្ពម្បិ ឧប្បាទជរាភង្គសមង្គីសង្ខាតំ វត្តមានុប្បន្នំ នាម។ អារម្មណរសំ អនុភវិត្វា និរុទ្ធំ, អនុភូតាបគតសង្ខាតំ កុសលាកុសលំ , ឧប្បាទាទិត្តយំ អនុប្បត្វា និរុទ្ធំ, ភូតាបគតសង្ខាតំ, សេសសង្ខតញ្ច **ភូតាបគតុប្បន្នំ** នាម។ “យានិស្ស តានិ បុព្ពេ កតានិ កម្មានី”តិ (ម. និ. ៣.២៤៨) ឯវមាទិនា នយេន វុត្តំ កម្មំ អតីតម្បិ សមានំ, អញ្ញំ វិបាកំ បដិពាហិត្វា អត្តនោ វិបាកស្សោកាសំ កត្វា ឋិតត្តា, តថា កតោកាសញ្ច វិបាកំ អនុប្បន្នម្បិ សមានំ ឯវំ កតេ ឱកាសេ ឯកន្តេន ឧប្បជ្ជនតោ ឱកាសកតុប្បន្នំ នាម។ តាសុ តាសុ ភូមីសុ អសមូហតំ អកុសលំ ភូមិលទ្ធុប្បន្នំ នាម។ ឯត្ថ ច ភូមិយា ភូមិលទ្ធស្ស ច នានត្តំ វេទិតព្ពំ។ **ភូមី**តិ វិបស្សនាយ អារម្មណភូតា តេភូមកា បញ្ចក្ខន្ធា។ ភូមិលទ្ធំ នាម តេសុ ខន្ធេសុ ឧប្បត្តារហំ កិលេសជាតំ។ តេន ហេសា ភូមិ លទ្ធា នាម ហោតិ, តស្មា ភូមិលទ្ធន្តិ វុច្ចតិ។ ឯវមេតេសុ ចតូសុ ឧប្បន្នេសុ ឥធ ‘វត្តមានុប្បន្នំ’ អធិប្បេតំ។

តត្រាយំ វចនត្ថោ – បុព្ពន្តតោ ឧទ្ធំ ឧប្បាទាទិអភិមុខំ បន្នន្តិ **ឧប្បន្នំ**។ ‘ឧប្បន្ន’-សទ្ទោ បនេស អតីតេ បដិលទ្ធេ សមុដ្ឋិតេ អវិក្ខម្ភិតេ អសមុច្ឆិន្នេ ខណត្តយគតេតិ អនេកេសុ អត្ថេសុ ទិស្សតិ។ អយញ្ហិ “តេន ខោ បន, ភិក្ខវេ, សមយេន កកុសន្ធោ ភគវា អរហំ សម្មាសម្ពុទ្ធោ លោកេ ឧប្បន្នោ”តិ (សំ. និ. ២.១៤៣) ឯត្ថ អតីតេ អាគតោ។ “អាយស្មតោ អានន្ទស្ស អតិរេកចីវរំ ឧប្បន្នំ ហោតី”តិ (បារា. ៤៦១) ឯត្ថ បដិលទ្ធេ។ “សេយ្យថាបិ, ភិក្ខវេ, ឧប្បន្នំ មហាមេឃំ តមេនំ មហាវាតោ អន្តរាយេវ អន្តរធាបេតី”តិ (សំ. និ. ៥.១៥៧) ឯត្ថ សមុដ្ឋិតេ។ “ឧប្បន្នំ គមិយចិត្តំ ទុប្បដិវិនោទនីយំ (អ. និ. ៥.១៦០; បរិ. ៣២៥); ឧប្បន្នុប្បន្នេ បាបកេ អកុសលេ ធម្មេ ឋានសោ អន្តរធាបេតី”តិ (បារា. ១៦៥) ឯត្ថ អវិក្ខម្ភិតេ។ “អរិយំ អដ្ឋង្គិកំ មគ្គំ ភាវេន្តោ ពហុលីករោន្តោ ឧប្បន្នុប្បន្នេ បាបកេ អកុសលេ ធម្មេ ឋានសោ អន្តរាយេវ អន្តរធាបេតី”តិ (សំ. និ. ៥.១៥៦-១៥៧) ឯត្ថ អសមុច្ឆិន្នេ។ “ឧប្បជ្ជមានំ ឧប្បន្នន្តិ? អាមន្តា”តិ (យម. ២.ចិត្តយមក.៨១) ឯត្ថ ខណត្តយគតេ។ ស្វាយមិធាបិ ខណត្តយគតេវ ទដ្ឋព្ពោ។ តស្មា ‘**ឧប្បន្នំ ហោតី**’តិ ឯត្ថ ខណត្តយគតំ ហោតិ, វត្តមានំ ហោតិ, បច្ចុប្បន្នំ ហោតីតិ។ អយំ សង្ខេបត្ថោ។

ចិត្តំ ឧប្បន្នំ ហោតីតិ ចេតំ ទេសនាសីសមេវ។ ន បន ចិត្តំ ឯកកមេវ ឧប្បជ្ជតិ។ តស្មា យថា រាជា អាគតោតិ វុត្តេ ន បរិសំ បហាយ ឯកកោវ អាគតោ, រាជបរិសាយ បន សទ្ធិំយេវ អាគតោតិ បញ្ញាយតិ , ឯវមិទម្បិ បរោបណ្ណាសកុសលធម្មេហិ សទ្ធិំយេវ ឧប្បន្នន្តិ វេទិតព្ពំ។ បុព្ពង្គមដ្ឋេន បន "ចិត្តំ ឧប្បន្នំ ហោតិ"ច្ចេវ វុត្តំ។

លោកិយធម្មញ្ហិ បត្វា ចិត្តំ ជេដ្ឋកំ ចិត្តំ ធុរំ ចិត្តំ បុព្ពង្គមំ ហោតិ។ លោកុត្តរធម្មំ បត្វា បញ្ញា ជេដ្ឋិកា បញ្ញា ធុរា បញ្ញា បុព្ពង្គមា។ តេនេវ ភគវា វិនយបរិយាយំ បត្វា បញ្ហំ បុច្ឆន្តោ 'កឹផស្សោសិ, កឹវេទនោសិ, កឹសញ្ញោសិ, កឹចេតនោសី'តិ អបុច្ឆិត្វា "កឹចិត្តោ ត្វំ ភិក្ខូ"តិ ចិត្តមេវ ធុរំ កត្វា បុច្ឆតិ។ "អថេយ្យចិត្តោ អហំ ភគវា"តិ ច វុត្តេ 'អនាបត្តិ អថេយ្យផស្សស្សា'តិអាទីនិ អវត្វា "អនាបត្តិ ភិក្ខុ អថេយ្យចិត្តស្សា"តិ វទតិ។

ន កេវលញ្ច វិនយបរិយាយំ, អញ្ញម្បិ លោកិយទេសនំ ទេសេន្តោ ចិត្តមេវ ធុរំ កត្វា ទេសេតិ។ យថាហ – "យេ កេចិ, ភិក្ខវេ, ធម្មា អកុសលា អកុសលភាគិយា អកុសលបក្ខិកា សព្ពេតេ មនោបុព្ពង្គមា។ មនោ តេសំ ធម្មានំ បឋមំ ឧប្បជ្ជតិ" (អ. និ. ១.៥៦)។

"មនោបុព្ពង្គមា ធម្មា, មនោសេដ្ឋា មនោមយា;
មនសា ចេ បទុដ្ឋេន, ភាសតិ វា ករោតិ វា;
តតោ នំ ទុក្ខមន្វេតិ, ចក្កំវ វហតោ បទំ។

"មនោបុព្ពង្គមា ធម្មា, មនោសេដ្ឋា មនោមយា;
មនសា ចេ បសន្នេន, ភាសតិ វា ករោតិ វា;
តតោ នំ សុខមន្វេតិ, ឆាយាវ អនបាយិនី"។ (ធ. ប. ១,២);

"ចិត្តេន នីយតិ លោកោ, ចិត្តេន បរិកស្សតិ;
ចិត្តស្ស ឯកធម្មស្ស, សព្ពេវ វសមន្វគូ"។ (សំ. និ. ១.៦២);

"ចិត្តសំកិលេសា, ភិក្ខវេ, សត្តា សំកិលិស្សន្តិ ចិត្តវោទានា វិសុជ្ឈន្តិ" (សំ. និ. ៣.១០០);

"បភស្សរមិទំ, ភិក្ខវេ, ចិត្តំ, តញ្ច ខោ អាគន្តុកេហិ ឧបក្កិលេសេហិ ឧបក្កិលិដ្ឋំ" (អ. និ. ១.៤៩);

"ចិត្តេ , គហបតិ, អរក្ខិតេ កាយកម្មម្បិ អរក្ខិតំ ហោតិ, វចីកម្មម្បិ អរក្ខិតំ ហោតិ, មនោកម្មម្បិ អរក្ខិតំ ហោតិ; ចិត្តេ, គហបតិ, រក្ខិតេ...បេ.... ចិត្តេ, គហបតិ, ព្យាបន្នេ...បេ.... ចិត្តេ, គហបតិ, អព្យាបន្នេ...បេ. ... ចិត្តេ, គហបតិ, អវស្សុតេ...បេ.... ចិត្តេ, គហបតិ, អនវស្សុតេ កាយកម្មម្បិ អនវស្សុតំ ហោតិ, វចីកម្មម្បិ អនវស្សុតំ ហោតិ, មនោកម្មម្បិ អនវស្សុតំ ហោតី"តិ (អ. និ. ៣.១១០)។

ឯវំ លោកិយធម្មំ បត្វា ចិត្តំ ជេដ្ឋកំ ហោតិ, ចិត្តំ ធុរំ ហោតិ, ចិត្តំ បុព្ពង្គមំ ហោតីតិ វេទិតព្ពំ។ ឥមេសុ បន សុត្តេសុ ឯកំ វា ទ្វេ វា អគ្គហេត្វា សុត្តានុរក្ខណត្ថាយ សព្ពានិបិ គហិតានីតិ វេទិតព្ពានិ។

លោកុត្តរធម្មំ បុច្ឆន្តោ បន 'កតរធស្សំ អធិគតោសិ, កតរវេទនំ កតរសញ្ញំ កតរចេតនំ កតរចិត្ត'ន្តិ អបុច្ឆិត្វា, 'កតរបញ្ញំ ត្វំ ភិក្ខុ អធិគតោ'សិ, 'កឹ បឋមំ មគ្គបញ្ញំ, ឧទាហុ ទុតិយំ...បេ.... តតិយំ...បេ.... ចតុត្ថំ មគ្គបញ្ញំ អធិគតោ'តិ បញ្ញំ ជេដ្ឋិកំ បញ្ញំ ធុរំ កត្វា បុច្ឆតិ។ បញ្ញុត្តរា សព្ពេ កុសលា ធម្មា ន បរិហាយន្តិ។ បញ្ញា បន កិមត្ថិយា (ម. និ. ១.៤៥១)? "បញ្ញវតោ, ភិក្ខវេ, អរិយសាវកស្ស តទន្វយា សទ្ធា សណ្ឋាតិ, តទន្វយំ វីរិយំ សណ្ឋាតិ, តទន្វយា សតិ សណ្ឋាតិ, តទន្វយោ សមាធិ សណ្ឋាតី"តិ (សំ. និ. ៥.៥១៥) ឯវមាទីនិ បនេត្ថ សុត្តានិ ទដ្ឋព្ពានិ។ ឥតិ លោកុត្តរធម្មំ បត្វា បញ្ញា ជេដ្ឋិកា ហោតិ បញ្ញា ធុរា បញ្ញា បុព្ពង្គមាតិ វេទិតព្ពា។ អយំ បន លោកិយទេសនា។ តស្មា ចិត្តំ ធុរំ កត្វា ទេសេន្តោ "ចិត្តំ ឧប្បន្នំ ហោតី"តិ អាហ។

សោមនស្សសហគតន្តិ សាតមធុរវេទយិតសង្ខាតេន សោមនស្សេន សហ ឯកុប្បាទាទិភាវំ គតំ។ អយំ បន **'សហគត'**-សទ្ទោ តព្ភាវេ វោកិណ្ណេ និស្សយេ អារម្មណេ សំសដ្ឋេតិ ឥមេសុ អត្ថេសុ ទិស្សតិ។ តត្ថ "យាយំ តណ្ហា បោនោព្ភវិកា នន្ទិរាគសហគតា"តិ (វិភ. ២០៣) តព្ភាវេ វេទិតព្ពោ; នន្ទិរាគភូតាតិ អត្ថោ។ "យា, ភិក្ខវេ, វីមំសា កោសជ្ជសហគតា កោសជ្ជសម្បយុត្តា"តិ (សំ. និ. ៥.៨៣២) វោកិណ្ណេ វេទិតព្ពោ; អន្តរន្តរា ឧប្បជ្ជមានេន កោសជ្ជេន វោកិណ្ណាតិ អយមេត្ថ អត្ថោ។ "អដ្ឋិកសញ្ញាសហគតំ សតិសម្ពោជ្ឈង្គំ ភាវេតី"តិ (សំ. និ.

៥.២៣៨) និស្សយេ វេទិតព្ពោ; អង្គិកសញ្ញំ និស្សាយ អង្គិកសញ្ញំ ភាវេត្វា បដិលទ្ធន្តិ អត្ថោ។ “លាភី ហោតិ រូបសហគតានំ វា សមាបត្តីនំ អរូបសហគតានំ វា”តិ (បុ. ប. ៣-៥) អារម្មណេ; វេទិតព្ពោ រូបារូបារម្មណានន្តិ អត្ថោ។ “ឥទំ សុខំ ឥមាយ បីតិយា សហគតំ ហោតិ សហជាតំ សំសដ្ឋំ សម្បយុត្ត”ន្តិ (វិភ. ៥៧៨) សំសដ្ឋេ។ ឥមស្មិម្បិ បទេ អយមេវត្ថោ អធិប្បេតោ។ សោមនស្សសំសដ្ឋញ្ហិ ឥធ សោមនស្សសហគតន្តិ វុត្តំ។

‘សំសដ្ឋ’-សទ្ទោបិ ចេស សទិសេ អវស្សុតេ មិត្តសន្ថវេ សហជាតេតិ ពហូសុ អត្ថេសុ ទិស្សតិ។ អយញ្ហិ “កិសេ ថូលេ វិវជ្ជេត្វា សំសដ្ឋា យោជិតា ហយា”តិ (ជា. ២.២២.៧០) ឯត្ថ សទិសេ អាគតោ។ “សំសដ្ឋាវ តុម្ហេ អយ្យេ វិហរថា”តិ (បាចិ. ៧២៧) អវស្សុតេ។ “គិហិ សំសដ្ឋោ វិហរតី”តិ (សំ. និ. ៣.៣) មិត្តសន្ថវេ។ “ឥទំ សុខំ ឥមាយ បីតិយា សហគតំ ហោតិ សហជាតំ សំសដ្ឋំ សម្បយុត្ត”ន្តិ សហជាតេ។ ឥធាបិ សហជាតេ អធិប្បេតោ។ តត្ថ ‘សហគតំ’ អសហជាតំ អសំសដ្ឋំ អសម្បយុត្តំ នាម នត្ថិ។ សហជាតំ បន សំសដ្ឋំ សម្បយុត្តំ ហោតិបិ, ន ហោតិបិ ។ រូបារូបធម្មេសុ ហិ ឯកតោ ជាតេសុ រូបំ អរូបេន សហជាតំ ហោតិ, ន សំសដ្ឋំ, ន សម្បយុត្តំ; តថា អរូបំ រូបេន; រូបញ្ច រូបេន; អរូបំ បន អរូបេន សទ្ធឹ និយមតោវ សហគតំ សហជាតំ សំសដ្ឋំ សម្បយុត្តមេវ ហោតីតិ។ តំ សន្ធាយ វុត្តំ ‘សោមនស្សសហគត’ន្តិ។

ញាណសម្បយុត្តន្តិ ញាណេន សម្បយុត្តំ, សមំ ឯកុប្បាទាទិប្បការេហិ យុត្តន្តិ អត្ថោ។ យំ បនេត្ថ វត្តព្ពំ សិយា តំ មាតិកាវណ្ណនាយ វេទនាត្តិកេ វុត្តនយមេវ។ តស្មា ឯកុប្បាទា ឯកនិរោធា ឯកវត្ថុកា ឯការម្មណាតិ ឥមិនា លក្ខណេនេតំ សម្បយុត្តន្តិ វេទិតព្ពំ។ ឧក្កដ្ឋនិទ្ទេសោ ចេស។ អរូបេ បន វិនាបិ ឯកវត្ថុកភាវំ សម្បយោគោ លព្ភតិ។

ឯត្តាវតា កឹ កថិតំ? កាមាវចរកុសលេសុ សោមនស្សសហគតំ តិហេតុកំ ញាណសម្បយុត្តំ អសង្ខារិកំ មហាចិត្តំ កថិតំ។ “កតមេ ធម្មា កុសលា”តិ ហិ អនិយមិតបុច្ឆាយ ចតុភូមកកុសលំ គហិតំ។ ‘កាមាវចរំ កុសលំ ចិត្តំ ឧប្បន្នំ ហោតី’តិ វចនេន បន តេភូមកំ កុសលំ បរិច្ចជិត្វា, អដ្ឋវិធំ កាមាវចរកុសលមេវ គហិតំ។ ‘សោមនស្សសហគត’ន្តិ វចនេន តតោ ចតុព្ពិធំ ឧបេក្ខាសហគតំ បរិច្ចជិត្វា ចតុព្ពិធំ សោមនស្សសហគតមេវ គហិតំ។ ‘ញាណសម្បយុត្ត’ន្តិ វចនេន តតោ ទុវិធំ ញាណវិប្បយុត្តំ បរិច្ចជិត្វា ទ្វេ ញាណសម្បយុត្តានេវ គហិតានិ។ អសង្ខារិកភាវោ បន អនាភដ្ឋតាយេវ ន គហិតោ។ កិញ្ចាបិ ន គហិតោ, បរតោ បន ‘សសង្ខារេនា’តិ វចនតោ ឥធ ‘អសង្ខារេនា’តិ អវុត្តេបិ អសង្ខារិកភាវោ វេទិតព្ពោ។ សម្មាសម្ពុទ្ធោ ហិ អាទិតោវ ឥទំ មហាចិត្តំ ភាជេត្វា ទស្សេតុំ និយមេត្វាវ ឥមំ ទេសនំ អារភីតិ ឯវមេត្ថ សន្និដ្ឋានំ កតន្តិ វេទិតព្ពំ។

ឥទានិ តមេវ ចិត្តំ អារម្មណតោ ទស្សេតុំ **រូបារម្មណំ វា**តិអាទិមាហ។ ភគវា ហិ អរូបធម្មំ ទស្សេន្តោ វត្ថុនា វា ទស្សេតិ, អារម្មណេន វា, វត្ថារម្មណេហិ វា, សរសភាវេន វា។ “ចក្ខុសម្ផស្សោ…បេ…. មនោសម្ផស្សោ; ចក្ខុសម្ផស្សជា វេទនា…បេ…. មនោសម្ផស្សជា វេទនា; ចក្ខុវិញ្ញាណំ…បេ…. មនោវិញ្ញាណ”ន្តិអាទីសុ ហិ វត្ថុនា អរូបធម្មា ទស្សិតា។ “រូបសញ្ញា…បេ…. ធម្មសញ្ញា, រូបសញ្ចេតនា…បេ…. ធម្មសញ្ចេតនា”តិអាទីសុ អារម្មណេន។ “ចក្ខុញ្ច បដិច្ច រូបេ ច ឧប្បជ្ជតិ ចក្ខុវិញ្ញាណំ, តិណ្ណំ សង្គតិ ផស្សោ…បេ…. មនញ្ច បដិច្ច ធម្មេ ច ឧប្បជ្ជតិ មនោវិញ្ញាណំ, តិណ្ណំ សង្គតិ ផស្សោ”តិអាទីសុ (សំ. និ. ៤.៦០) វត្ថារម្មណេហិ។ “អវិជ្ជាបច្ចយា , ភិក្ខវេ, សង្ខារា, សង្ខារបច្ចយា វិញ្ញាណ”ន្តិអាទីសុ (សំ. និ. ២.១) សរសភាវេន អរូបធម្មា ទស្សិតា។ ឥមស្មឹ បន ឋានេ អារម្មណេន ទស្សេន្តោ ‘រូបារម្មណំ’ វាតិអាទិមាហ។

តត្ថ ចតុសមុដ្ឋានំ អតីតានាគតបច្ចុប្បន្នំ រូបមេវ **រូបារម្មណំ**។ ទ្វិសមុដ្ឋានោ អតីតានាគតបច្ចុប្បន្នោ សទ្ទោវ **សទ្ទារម្មណំ**។ ចតុសមុដ្ឋានោ អតីតានាគតបច្ចុប្បន្នោ គន្ធោវ **គន្ធារម្មណំ**។ ចតុសមុដ្ឋានោ អតីតានាគតបច្ចុប្បន្នោ រសោវ **រសារម្មណំ**។ ចតុសមុដ្ឋានំ អតីតានាគតបច្ចុប្បន្នំ ផោដ្ឋព្ពមេវ **ផោដ្ឋព្ពារម្មណំ**។ ឯកសមុដ្ឋានា ទ្វិសមុដ្ឋានា តិសមុដ្ឋានា ចតុសមុដ្ឋានា នកុតោចិសមុដ្ឋានា អតីតានាគតបច្ចុប្បន្នា ចិត្តចេតសិកា, តថា នវត្តព្ពា ច, វុត្តាវសេសា ចិត្តគោចរសង្ខាតា ធម្មាយេវ **ធម្មារម្មណំ**។ យេ បន អនាបាថគតា រូបាទយោបិ ធម្មារម្មណមិច្ចេវ វទន្តិ តេ ឥមិនា សុត្តេន បដិក្ខិបិតព្ពា។ វុត្តញ្ហេតំ –

> “ឥមេសំ ខោ, អាវុសោ, បញ្ចន្នំ ឥន្ទ្រិយានំ នានាវិសយានំ នានាគោចរានំ ន អញ្ញមញ្ញស្ស គោចរវិសយំ បច្ចនុភោន្តានំ មនោ បដិសរណំ មនោ នេសំ គោចរវិសយំ បច្ចនុភោតី”តិ (ម. និ. ១.៤៥៥)។

ឯតេសញ្ហិ រូបារម្មណាទីនិ គោចរវិសយោ នាម។ តានិ មនេន បច្ចនុភវិយមានានិបិ រូបារម្មណាទីនិយេវាតិ អយមត្ថោ សិទ្ធោ ហោតិ។ ទិព្ពចក្ខុញាណាទីនញ្ច រូបាទិអារម្មណត្តាបិ អយមត្ថោ

សិទ្ធោយេវ ហោតិ។ អនាបាថគតានេវ ហិ រូបារម្មណាទីនិ ទិព្ពចក្ខុអាទីនំ អារម្មណានិ, ន ច តានិ ធម្មារម្មណានិ ភវន្តីតិ វុត្តនយេនេវ អារម្មណវវត្ថានំ វេទិតព្ពំ។

តត្ថ ឯកេកំ អារម្មណំ ទ្វីសុ ទ្វីសុ ទ្វារេសុ អាបាថមាគច្ឆតិ។ រូបារម្មណញ្ហិ ចក្ខុបសាទំ ឃដ្ដេត្វា តង្ខណញ្ញេវ មនោទ្វារេ អាបាថមាគច្ឆតិ; ភវង្គចលនស្ស បច្ចយោ ហោតីតិ អត្ថោ។ សទ្ទគន្ធរសផោដ្ឋព្ពារម្មណេសុបិ ឯសេវ នយោ។ យថា ហិ សកុណោ អាកាសេនាគន្ត្វា រុក្ខគ្គេ និលីយមានោវ រុក្ខសាខញ្ច ឃដ្ដេតិ, ឆាយា ចស្ស បថវិយំ បដិហញ្ញតិ សាខាឃដ្ដនឆាយាផរណានិ អបុព្ពំ អចរិមំ ឯកក្ខណេយេវ ភវន្តិ, ឯវំ បច្ចុប្បន្នរូបាទីនំ ចក្ខុបសាទាទិឃដ្ដនញ្ច ភវង្គចលនសមត្ថតាយ មនោទ្វារេ អាបាថគមនញ្ច អបុព្ពំ អចរិមំ ឯកក្ខណេយេវ ហោតិ។ តតោ ភវង្គំ វិច្ឆិន្ទិត្វា ចក្ខុទ្វារាទីសុ ឧប្បន្នានំ អាវជ្ជនាទីនំ វោដ្ឋព្ពនបរិយោសានានំ អនន្តរា តេសំ អារម្មណានំ អញ្ញតរស្មឹ ឥដ្ឋំ មហាចិត្តំ ឧប្បជ្ជតិ។

សុទ្ធមនោទ្វារេ បន បសាទឃដ្ដនកិច្ចំ នត្ថិ។ បកតិយា ទិដ្ឋសុតឃាយិតសាយិតផុដ្ឋវសេនេវ ឯតានិ អារម្មណានិ អាបាថមាគច្ឆន្តិ។ កថំ? ឥធេកច្ចោ កតសុធាកម្មំ ហរិតាលមនោសិលាទិវណ្ណវិចិត្តំ បគ្គហិតនានប្បការធជបដាកំ មាលាទាមវិនទ្ធំ ទីបមាលាបរិក្ខិត្តំ អតិមនោរមាយ សិរិយា វិរោចមានំ អលង្កតបដិយត្តំ មហាចេតិយំ បទក្ខិណំ កត្វា សោឡសសុ បាទបិដ្ឋិកាសុ បញ្ចបតិដ្ឋិតេន វន្ទិត្វា អញ្ជលឹ បគ្គយ្ហ ឧល្លោកេន្តោ ពុទ្ធារម្មណំ បីតឹ គហេត្វា តិដ្ឋតិ។ តស្ស ឯវំ ចេតិយំ បស្សិត្វា ពុទ្ធារម្មណំ បីតឹ និព្ពត្តេត្វា អបរភាគេ យត្ថ កត្ថចិ គតស្ស រត្តិដ្ឋានទិវាដ្ឋានេសុ និសិន្នស្ស អាវជ្ជមានស្ស អលង្កតបដិយត្តំ មហាចេតិយំ ចក្ខុទ្វារេ អាបាថមាគតសទិសមេវ ហោតិ, បទក្ខិណំ កត្វា ចេតិយវន្ទនកាលោ វិយ ហោតិ។ ឯវំ តាវ ទិដ្ឋវសេន រូបារម្មណំ អាបាថមាគច្ឆតិ។

មធុរេន បន សរេន ធម្មកថិកស្ស វា ធម្មំ កថេន្តស្ស, សរភាណកស្ស វា សរេន ភណន្តស្ស សទ្ទំ សុត្វា អបរភាគេ យត្ថ កត្ថចិ និសីទិត្វា អាវជ្ជមានស្ស ធម្មកថា វា សរភញ្ញំ វា សោតទ្វារេ អាបាថមាគតំ វិយ ហោតិ, សាធុការំ ទត្វា សុណនកាលោ វិយ ហោតិ។ ឯវំ សុតវសេន សទ្ទារម្មណំ អាបាថមាគច្ឆតិ។

សុគន្ធំ បន គន្ធំ វា មាលំ វា លភិត្វា អាសនេ វា ចេតិយេ វា គន្ធារម្មណេន ចិត្តេន បូជំ កត្វា អបរភាគេ យត្ថ កត្ថចិ និសីទិត្វា អាវជ្ជមានស្ស តំ គន្ធារម្មណំ ឃានទ្វារេ អាបាថមាគតំ វិយ ហោតិ, បូជាករណកាលោ វិយ ហោតិ។ ឯវំ ឃាយិតវសេន គន្ធារម្មណំ អាបាថមាគច្ឆតិ។

បណីតំ បន ខាទនីយំ វា ភោជនីយំ វា សព្រហ្មចារីហិ សទ្ធឹ សំវិភជិត្វា បរិភុញ្ជិត្វា អបរភាគេ យត្ថ កត្ថចិ កុទ្រូសកាទិភោជនំ លភិត្វា ‘អសុកកាលេ បណីតំ ភោជនំ សព្រហ្មចារីហិ សទ្ធឹ សំវិភជិត្វា បរិភុត្ត’ន្តិ អាវជ្ជមានស្ស តំ រសារម្មណំ ជិវ្ហាទ្វារេ អាបាថមាគតំ វិយ ហោតិ, បរិភុញ្ជនកាលោ វិយ ហោតិ។ ឯវំ សាយិតវសេន រសារម្មណំ អាបាថមាគច្ឆតិ។

មុទុកំ បន សុខសម្ផស្សំ មញ្ចំ វា បីឋំ វា អត្ថរណបាបុរណំ វា បរិភុញ្ជិត្វា អបរភាគេ យត្ថ កត្ថចិ ទុក្ខសេយ្យំ កប្បេត្វា ‘អសុកកាលេ មេ មុទុកំ មញ្ចបីឋំ អត្ថរណបាវុរណំ បរិភុត្ត’ន្តិ អាវជ្ជមានស្ស តំ ផោដ្ឋព្ពារម្មណំ កាយទ្វារេ អាបាថមាគតំ វិយ ហោតិ។ សុខសម្ផស្សំ វេទយិតកាលោ វិយ ហោតិ។ ឯវំ ផុដ្ឋវសេន ផោដ្ឋព្ពារម្មណំ អាបាថមាគច្ឆតិ។ ឯវំ សុទ្ធមនោទ្វារេ បសាទឃដ្ដនកិច្ចំ នត្ថិ។ បកតិយា ទិដ្ឋសុតឃាយិតសាយិតផុដ្ឋវសេនេវ ឯតានិ អារម្មណានិ អាបាថមាគច្ឆន្តីតិ វេទិតព្ពានិ។

ឥទានិ បកតិយា ទិដ្ឋាទីនំ វសេន អាបាថគមនេ អយមបរោបិ អដ្ឋកថាមុត្តកោ នយោ ហោតិ។ ទិដ្ឋំ សុតំ ឧភយសម្ពន្ធន្តិ ឥមេ តាវ ទិដ្ឋាទយោ វេទិតព្ពា។ តត្ថ **‘ទិដ្ឋំ’** នាម បញ្ចទ្វារវសេន គហិតបុព្ពំ។ **‘សុត’**ន្តិ បច្ចក្ខតោ អទិស្វា អនុស្សវវសេន គហិតា រូបាទយោវ។ តេហិ ទ្វីហិបិ សម្ពន្ធំ **‘ឧភយសម្ពន្ធំ’** នាម។ ឥតិ ឥមេ សម្បិ ទិដ្ឋាទីនំ វសេន ឯតានិ មនោទ្វារេ អាបាថមាគច្ឆន្តីតិ វេទិតព្ពានិ។ តត្ថ ទិដ្ឋវសេន តាវ អាបាថគមនំ ហេដ្ឋា បញ្ចហិ នយេហិ វុត្តមេវ។

ឯកច្ចោ បន សុណាតិ – ‘ភគវតោ បុញ្ញាតិសយនិព្ពត្តំ ឯវរូបំ នាម រូបំ, អតិមធុរោ សទ្ទោ, កិស្មិញ្ចិ បទេសេ កេសញ្ចិ បុប្ផានំ អតិមនុញ្ញោ គន្ធោ, កេសញ្ចិ ផលានំ អតិមធុរោ រសោ, កេសញ្ចិ បាវុរណាទីនំ អតិសុខោ សម្ផស្សោ’តិ។ តស្ស, ចក្ខុបសាទាទិឃដ្ដនំ វិនា, សុតមត្តានេវ តានិ មនោទ្វារេ អាបាថមាគច្ឆន្តិ។ អថស្ស តំ ចិត្តំ តស្មឹ រូបេ វា សទ្ទេ វា បសាទវសេន គន្ធាទីសុ អរិយានំ ទាតុកាមតាវសេន អញ្ញេហិ ទិន្នេសុ អនុមោទនាវសេន វា បវត្តតិ។ ឯវំ សុតវសេន ឯតានិ មនោទ្វារេ អាបាថមាគច្ឆន្តិ។

អបរេន បន យថាវុត្តានិ រូបាទីនិ ទិដ្ឋានិ វា សុតានិ វា ហោន្តិ។ តស្ស ‘ឦទិសំ រូបំ អាយតឹ ឧប្បជ្ជនក ពុទ្ធស្សាបិ ភវិស្សតី’តិអាទិនា នយេន ចក្ខុបសាទាទិឃដ្ដនំ វិនា ទិដ្ឋសុតសម្ពន្ធេនេវ តានិ មនោទ្វារេ អាបាថមាគច្ឆន្តិ។ អថស្ស ហេដ្ឋា វុត្តនយេនេវ តេសុ អញ្ញតរារម្មណំ ឥទំ មហាចិត្តំ បវត្តតិ។ ឯវំ ឧភយសម្ពន្ធវសេន ឯតានិ មនោទ្វារេ អាបាថមាគច្ឆន្តិ។

ឥទម្បិ ច មុខមត្តមេវ។ សទ្ធារុចិអាការបរិវិតក្កទិដ្ឋិនិជ្ឈានក្ខន្តិអាទីនំ បន វសេន វិត្ថារតោ ឯតេសំ មនោទ្វារេ អាបាថគមនំ វេទិតព្ពមេវ។ យស្មា បន ឯវំ អាបាថំ អាគច្ឆន្តានិ ភូតានិបិ ហោន្តិ អភូតានិបិ, តស្មា អយំ នយោ អដ្ឋកថាយំ ន គហិតោ។ ឯវំ ឯកេការម្មណំ ជវនំ ទ្វីសុ ទ្វីសុ ទ្វារេសុ ឧប្បជ្ជតីតិ វេទិតព្ពំ។ រូបារម្មណញ្ហិ ជវនំ ចក្ខុទ្វារេបិ ឧប្បជ្ជតិ មនោទ្វារេបិ។ សទ្ទាទិអារម្មណេសុបិ ឯសេវ នយោ។

តត្ថ មនោទ្វារេ ឧប្បជ្ជមានំ រូបារម្មណំ ជវនំ ទានមយំ សីលមយំ ភាវនាមយន្តិ តិវិធំ ហោតិ ។ តេសុ ឯកេកំ កាយកម្មំ វចីកម្មំ មនោកម្មន្តិ តិវិធមេវ ហោតិ។ សទ្ទគន្ធរសផោដ្ឋព្ពធម្មារម្មណេសុបិ ឯសេវ នយោ។

តត្ថ រូបំ តាវ អារម្មណំ កត្វា ឧប្បជ្ជមានំ ឯតំ មហាកុសលចិត្តំ នីលបីតលោហិតោទាតវណ្ណេសុ បុប្ផវត្ថធាតូសុ អញ្ញតរំ សុភនិមិត្តសង្ខាតំ ឥដ្ឋំ កន្តំ មនាបំ រជនីយំ វណ្ណំ អារម្មណំ កត្វា ឧប្បជ្ជតិ។ ននុ ចេតំ ឥដ្ឋារម្មណំ លោភស្ស វត្ថុ? កថំ ឯតំ ចិត្តំ កុសលំ នាម ជាតន្តិ? និយមិតវសេន បរិណាមិតវសេន សមុទាចារវសេន អាភុជិតវសេនាតិ។ យស្ស ហិ ‘កុសលមេវ មយា កត្តព្ព’ន្តិ កុសលករណេ ចិត្តំ និយមិតំ ហោតិ, អកុសលប្បវត្តិតោ និវត្តេត្វា កុសលករណេយេវ បរិណាមិតំ, អភិណ្ហករណេន កុសលសមុទាចារេនេវ សមុទាចរិតំ, បតិរូបទេសវាសសប្បុរិសូបនិស្សយសទ្ធម្មស្សវនបុព្ពេកតបុញ្ញតាទីហិ ច ឧបនិស្សយេហិ យោនិសោ ច អាភោគោ បវត្តតិ, តស្ស ឥមិនា និយមិតវសេន បរិណាមិតវសេន សមុទាចារវសេន អាភុជិតវសេន ច កុសលំ នាម ជាតំ ហោតិ។

អារម្មណវសេន បនេត្ថ សោមនស្សសហគតភាវោ វេទិតព្ពោ។ ឥដ្ឋារម្មណស្មិញ្ហិ ឧប្បន្នត្តា ឯតំ សោមនស្សសហគតំ ជាតំ។ សទ្ធាពហុលតាទីនិបេត្ថ ការណានិយេវ។ អស្សទ្ធានញ្ហិ មិច្ឆាទិដ្ឋីនញ្ច ឯកន្តឥដ្ឋារម្មណភូតំ តថាគតរូបម្បិ ទិស្វា សោមនស្សំ នុប្បជ្ជតិ។ យេ ច កុសលប្បវត្តិយំ អានិសំសំ ន បស្សន្តិ តេសំ បរេហិ ឧស្សាហិតានំ កុសលំ ករោន្តានម្បិ សោមនស្សំ នុប្បជ្ជតិ។ តស្មា សទ្ធាពហុលតា វិសុទ្ធទិដ្ឋិតា អានិសំសទស្សាវិតាតិ។ ឯវម្បេត្ថ សោមនស្សសហគតភាវោ វេទិតព្ពោ។ អបិច ឯកាទសធម្មា បីតិសម្ពោជ្ឈង្គស្ស ឧប្បាទាយ សំវត្តន្តិ – ពុទ្ធានុស្សតិ ធម្មានុស្សតិ សង្ឃានុស្សតិ សីលានុស្សតិ ចាគានុស្សតិ ទេវតានុស្សតិ ឧបសមានុស្សតិ លូខបុគ្គលបរិវជ្ជនតា សិនិទ្ធបុគ្គលសេវនតា បសាទនីយសុត្តន្តបច្ចវេក្ខណតា តទធិមុត្តតាតិ ។ ឥមេហិបិ ការណេហេត្ថ សោមនស្សសហគតភាវោ វេទិតព្ពោ។ ឥមេសំ បន វិត្ថារោ **ពោជ្ឈង្គវិភង្គេ** (វិភ. អដ្ឋ. ៣៦៧ ពោជ្ឈង្គបព្ពវណ្ណនា, ៤៦៨-៤៦៩) អាវិ ភវិស្សតិ។

កម្មតោ, ឧបបត្តិតោ, ឥន្ទ្រិយបរិបាកតោ, កិលេសទូរីភាវតោតិ ឥមេហិ បនេត្ថ ការណេហិ ញាណសម្បយុត្តតា វេទិតព្ពា។ យោ ហិ បរេសំ ធម្មំ ទេសេតិ អនវជ្ជានិ សិប្បាយតនកម្មាយតនវិជ្ជាដ្ឋានានិ សិក្ខាបេតិ ធម្មកថិកំ សក្ការំ កត្វា ធម្មំ កថាបេតិ, ‘អាយតឹ បញ្ញវា ភវិស្សាមី’តិ បត្ថនំ បដ្ឋបេត្វា នានប្បការំ ទានំ ទេតិ, តស្ស ឯវរូបំ កម្មំ ឧបនិស្សាយ កុសលំ ឧប្បជ្ជមានំ ញាណសម្បយុត្តំ ឧប្បជ្ជតិ។ អព្យាបជ្ជេ លោកេ ឧប្បន្នស្ស វាបិ “តស្ស តត្ថ សុខិនោ ធម្មបទា បិលវន្តិ… ទន្ធោ, ភិក្ខវេ, សតុប្បាទោ, អថ សោ សត្តោ ខិប្បំយេវ វិសេសគាមី ហោតី”តិ (អ. និ. ៤.១៩១) ឥមិនា នយេន ឧបបត្តឹ និស្សាយបិ ឧប្បជ្ជមានំ កុសលំ ញាណសម្បយុត្តំ ឧប្បជ្ជតិ។ តថា ឥន្ទ្រិយបរិបាកំ ឧបគតានំ បញ្ញាទសកប្បត្តានំ ឥន្ទ្រិយបរិបាកំ និស្សាយបិ កុសលំ ឧប្បជ្ជមានំ ញាណសម្បយុត្តំ ឧប្បជ្ជតិ។ យេហិ បន កិលេសា វិក្ខម្ភិតា តេសំ កិលេសទូរីភាវំ និស្សាយបិ ឧប្បជ្ជមានំ កុសលំ ញាណសម្បយុត្តំ ឧប្បជ្ជតិ។ វុត្តម្បិ ចេតំ –

“យោគា វេ ជាយតី ភូរិ, អយោគា ភូរិសង្ខយោ”តិ (ធ. ប. ២៨២)។

ឯវំ កម្មតោ ឧបបត្តិតោ ឥន្ទ្រិយបរិបាកតោ កិលេសទូរីភាវតោតិ ឥមេហិ ការណេហិ ញាណសម្បយុត្តតា វេទិតព្ពា។

អបិច សត្ត ធម្មា ធម្មវិចយសម្ពោជ្ឈង្គស្ស ឧប្បាទាយ សំវត្តន្តិ – បរិបុច្ឆកតា, វត្ថុវិសទកិរិយា, ឥន្ទ្រិយសមត្តបដិបាទនា, ទុប្បញ្ញបុគ្គលបរិវជ្ជនា, បញ្ញវន្តបុគ្គលសេវនា, គម្ភីរញាណចរិយបច្ចវេក្ខណា,

តទធិមុត្តតាតិ។ ឥមេហិបិ ការណេហិ ញាណសម្បយុត្តតា វេទិតព្ពា។ ឥមេសំ បន វិត្ថារោ **ពោជ្ឈង្គវិភង្គេ** (វិភ. អដ្ឋ. ៣៦៧ ពោជ្ឈង្គបព្ពវណ្ណនា) អាវិ ភវិស្សតិ។

ឯវំ ញាណសម្បយុត្តំ ហុត្វា ឧប្បន្នញ្ចេតំ អសង្ខារេន អប្បយោគេន អនុបាយចិន្តនាយ ឧប្បន្នត្តា អសង្ខារំ នាម ជាតំ។ តយិទំ រជនីយវណ្ណារម្មណំ ហុត្វា ឧប្បជ្ជមានមេវ តិវិធេន និយមេន ឧប្បជ្ជតិ – ទានមយំ វា ហោតិ, សីលមយំ វា, ភាវនាមយំ វា។

កថំ? យទា ហិ នីលបីតលោហិតោទាតេសុ បុប្ផាទីសុ អញ្ញតរំ លភិត្វា វណ្ណវសេន អាភុជិត្វា ‘វណ្ណទានំ មយ្ហ’ន្តិ ពុទ្ធរតនាទីនិ បូជេតិ, តទា ទានមយំ ហោតិ។ តត្រិទំ វត្ថុ – ភណ្ឌាគារិកសង្ឃមិត្តោ កិរ ឯកំ សុវណ្ណខចិតំ វត្ថំ លភិត្វា ឥទម្បិ វត្ថំ សុវណ្ណវណ្ណំ, សម្មាសម្ពុទ្ធោបិ សុវណ្ណវណ្ណោ, សុវណ្ណវណ្ណំ វត្ថំ សុវណ្ណវណ្ណស្សេវ អនុច្ឆវិកំ, អម្ហាកញ្ច វណ្ណទានំ ភវិស្សតីតិ មហាចេតិយេ អារោបេសិ។ ឯវរូបេ កាលេ ទានមយំ ហោតីតិ វេទិតព្ពំ។ យទា បន តថារូបមេវ ទេយ្យធម្មំ លភិត្វា ‘មយ្ហំ កុលវំសោ, កុលតន្តិ កុលប្បវេណី ឯសា, កុលវត្តំ ឯត’ន្តិ ពុទ្ធរតនាទីនិ បូជេតិ តទា សីលមយំ ហោតិ។ យទា បន តាទិសេនេវ វត្ថុនា រតនត្តយស្ស បូជំ កត្វា ‘អយំ វណ្ណោ ខយំ គច្ឆិស្សតិ, វយំ គច្ឆិស្សតី’តិ ខយវយំ បដ្ឋបេតិ, តទា ភាវនាមយំ ហោតិ។

ទានមយំ បន ហុត្វា វត្តមានម្បិ យទា តីណិ រតនានិ សហត្ថេន បូជេន្តស្ស បវត្តតិ, តទា កាយកម្មំ ហោតិ។ យទា តីណិ រតនានិ បូជេន្តោ បុត្តទារទាសកម្មករបោរិសាទយោបិ អាណាបេត្វា បូជាបេតិ តទា វចីកម្មំ ហោតិ។ យទា តទេវ វុត្តប្បការំ វិជ្ជមានកវត្ថុំ អារព្ភ វណ្ណទានំ ទស្សាមីតិ ចិន្តេតិ តទា មនោកម្មំ ហោតិ។ វិនយបរិយាយំ បត្វា ហិ ‘ទស្សាមិ ករិស្សាមី’តិ វាចា ភិន្នា ហោតីតិ (បារា. ៦៥៩) ឥមិនា លក្ខណេន ទានំ នាម ហោតិ។ អភិធម្មបរិយាយំ បត្វា បន វិជ្ជមានកវត្ថុំ អារព្ភ ‘ទស្សាមី’តិ មនសា ចិន្តិតកាលតោ បដ្ឋាយ កុសលំ ហោតិ។ អបរភាគេ កាយេន វា វាចាយ វា កត្តព្ពំ ករិស្សតីតិ វុត្តំ។ ឯវំ ទានមយំ កាយវចីមនោកម្មវសេនេវ តិវិធំ ហោតិ។

យទា បន តំ វុត្តប្បការំ វត្ថុំ លភិត្វា កុលវំសាទិវសេន សហត្ថា រតនត្តយំ បូជេតិ តទា សីលមយំ កាយកម្មំ ហោតិ។ យទា កុលវំសាទិវសេនេវ បុត្តទារាទយោ អាណាបេត្វា បូជាបេតិ តទា វចីកម្មំ ហោតិ។ យទា ‘មយ្ហំ កុលវំសោ, កុលតន្តិ កុលប្បវេណី ឯសា, កុលវត្តមេត’ន្តិ វិជ្ជមានកវត្ថុំ អារព្ភ ‘វណ្ណទានំ ទស្សាមី’តិ ចិន្តេតិ តទា មនោកម្មំ ហោតិ។ ឯវំ សីលមយំ កាយវចីមនោកម្មវសេន តិវិធំ ហោតិ។

យទា បន តំ វុត្តប្បការំ វត្ថុំ លភិត្វា តីណិ រតនានិ បូជេត្វា ចង្កមន្តោ ខយវយំ បដ្ឋបេតិ តទា ភាវនាមយំ កាយកម្មំ ហោតិ។ វាចាយ សម្មសនំ បដ្ឋបេន្តស្ស វចីកម្មំ ហោតិ, កាយង្គវាចង្គានិ អចោបេត្វា មនសាវ សម្មសនំ បដ្ឋបេន្តស្ស មនោកម្មំ ហោតិ។ ឯវំ ភាវនាមយំ កាយវចីមនោកម្មវសេន តិវិធំ ហោតិ។ ឯវមេតំ រូបារម្មណំ កុសលំ តិវិធបុញ្ញកិរិយវត្ថុវសេន នវហិ កម្មទ្វារេហិ ភាជេត្វា ទស្សេសិ ធម្មរាជា។ សទ្ទារម្មណាទីសុបិ ឯសេវ នយោ។

ភេរិសទ្ទាទីសុ ហិ រជនីយសទ្ទំ អារម្មណំ កត្វា ហេដ្ឋា វុត្តនយេនេវ តីហិ និយមេហេតំ កុសលំ ឧប្បជ្ជតិ។ តត្ថ សទ្ទំ កន្ទមូលំ វិយ ឧប្បាដេត្វា នីលុប្បលហត្ថកំ វិយ ច ហត្ថេ ឋបេត្វា ទាតុំ នាម ន សក្កា, សវត្ថុកំ បន កត្វា ទេន្តោ សទ្ទទានំ ទេតិ នាម។ តស្មា យទា ‘សទ្ទទានំ ទស្សាមី’តិ ភេរិមុទិង្គាទីសុ អញ្ញតរតូរិយេន តិណ្ណំ រតនានំ ឧបហារំ ករោតិ, ‘សទ្ទទានំ មេ’តិ ភេរិអាទីនិ ឋបាបេតិ, ធម្មកថិកភិក្ខូនំ សរភេសជ្ជតេលផាណិតាទីនិ ទេតិ, ធម្មសវនំ ឃោសេតិ, សរភញ្ញំ ភណតិ, ធម្មកថំ កថេតិ, ឧបនិសិន្នកកថំ អនុមោទនកថំ ករោតិ, តទា ទានមយំយេវ ហោតិ។ យទា ឯតទេវ វិធានំ កុលវំសាទិវសេន វត្តវសេន ករោតិ តទា សីលមយំ ហោតិ។ យទា សព្ពម្បេតំ កត្វា អយំ ឯត្តកោ សទ្ទោ ព្រហ្មលោកប្បមាណោបិ ហុត្វា ‘ខយំ គមិស្សតិ, វយំ គមិស្សតី’តិ សម្មសនំ បដ្ឋបេតិ តទា ភាវនាមយំ ហោតិ។

តត្ថ ទានមយំ តាវ យទា ភេរិអាទីនិ គហេត្វា សហត្ថា ឧបហារំ ករោតិ, និច្ចុបហារត្ថាយ ឋបេន្តោបិ សហត្ថា ឋបេតិ, ‘សទ្ទទានំ មេ’តិ ធម្មសវនំ ឃោសេតុំ គច្ឆតិ, ធម្មកថំ សរភញ្ញំ កាតុំ វា គច្ឆតិ, តទា កាយកម្មំ ហោតិ។ យទា ‘គច្ឆថ, តាតា, អម្ហាកំ សទ្ទទានំ តិណ្ណំ រតនានំ ឧបហារំ ករោថា’តិ អាណាបេតិ, ‘សទ្ទទានំ មេ’តិ ចេតិយង្គណេសុ ‘ឥមំ ភេរិំ, ឥមំ មុទិង្គំ ឋបេថា’តិ អាណាបេតិ, សយមេវ ធម្មសវនំ ឃោសេតិ, ធម្មកថំ កថេតិ, សរភញ្ញំ ភណតិ, តទា វចីកម្មំ ហោតិ។ យទា កាយង្គវាចង្គានិ អចោបេត្វា ‘សទ្ទទានំ ទស្សាមី’តិ វិជ្ជមានកវត្ថុំ មនសា បរិច្ចជតិ, តទា មនោកម្មំ ហោតិ។

សិលមយម្បិ ‘សទ្ទទានំ នាម មយ្ហំ កុលវំសោ កុលតន្តិ កុលប្បវេណី’តិ ភេរិអាទីហិ សហត្ថា ឧបហារំ ករោន្តស្ស, ភេរិអាទីនិ សហត្ថា ចេតិយង្គណាទីសុ ឋបេន្តស្ស, ធម្មកថិកានំ សរភេសជ្ជំ សហត្ថា ទទន្តស្ស, វត្តសីសេន ធម្មសវនឃោសនធម្មកថាកថនសរភញ្ញភណនត្ថាយ ច គច្ឆន្តស្ស កាយកម្មំ ហោតិ។ ‘សទ្ទទានំ នាម អម្ហាកំ កុលវំសោ កុលតន្តិ កុលប្បវេណី, គច្ឆថ , តាតា, ពុទ្ធរតនាទីនំ ឧបហារំ ករោថា’តិ អាណាបេន្តស្ស កុលវំសវសេនេវ អត្តនា ធម្មកថំ វា សរភញ្ញំ វា ករោន្តស្ស ច វចីកម្មំ ហោតិ។ ‘សទ្ទទានំ នាម មយ្ហំ កុលវំសោ សទ្ទទានំ ទស្សាមី’តិ កាយង្គវាចង្គានិ អចោបេត្វា មនសាវ វិជ្ជមានកវត្ថុំ បរិច្ចជន្តស្ស មនោកម្មំ ហោតិ។

ភាវនាមយម្បិ យទា ចង្កមន្តោ សទ្ទេ ខយវយំ បដ្ឋបេតិ តទា កាយកម្មំ ហោតិ។ កាយង្គំ បន អចោបេត្វា វាចាយ សម្មសន្តស្ស វចីកម្មំ ហោតិ។ កាយង្គវាចង្គំ អចោបេត្វា មនសាវ សទ្ទាយតនំ សម្មសន្តស្ស មនោកម្មំ ហោតិ។ ឯវំ សទ្ទារម្មណម្បិ កុសលំ តិវិធបុញ្ញកិរិយវត្ថុវសេន នវហិ កម្មទ្វារេហិ ភាជេត្វា ទស្សេសិ ធម្មរាជា។

មូលគន្ធាទីសុបិ រជនីយគន្ធំ អារម្មណំ កត្វា ហេដ្ឋា វុត្តនយេនេវ តីហិ និយមេហិ កុសលំ ឧប្បជ្ជតិ។ តត្ថ យទា មូលគន្ធាទីសុ យំកិញ្ចិ គន្ធំ លភិត្វា គន្ធវសេន អាភុជិត្វា ‘គន្ធទានំ មយ្ហ’ន្តិ ពុទ្ធរតនាទីនិ បូជេតិ, តទា ទានមយំ ហោតីតិ សព្ពំ វណ្ណទានេ វុត្តនយេនេវ វិត្ថារតោ វេទិតព្ពំ។ ឯវំ គន្ធារម្មណម្បិ កុសលំ តិវិធបុញ្ញកិរិយវត្ថុវសេន នវហិ កម្មទ្វារេហិ ភាជេត្វា ទស្សេសិ ធម្មរាជា។

មូលរសាទីសុ បន រជនីយរសំ អារម្មណំ កត្វា ហេដ្ឋា វុត្តនយេនេវ តីហិ និយមេហិ កុសលំ ឧប្បជ្ជតិ។ តត្ថ យទា មូលរសាទីសុ យំកិញ្ចិ រជនីយំ រសវត្ថុំ លភិត្វា រសវសេន អាភុជិត្វា ‘រសទានំ មយ្ហ’ន្តិ ទេតិ បរិច្ចជតិ, តទា ទានមយំ ហោតីតិ សព្ពំ វណ្ណទានេ វុត្តនយេនេវ វិត្ថារតោ វេទិតព្ពំ។ សីលមយេ បនេត្ថ ‘សង្ឃស្ស អទត្វា បរិភុញ្ជនំ នាម អម្ហាកំ ន អាចិណ្ណ’ន្តិ ទ្វាទសន្នំ ភិក្ខុសហស្សានំ ទាបេត្វា សាទុរសំ បរិភុត្តស្ស ទុដ្ឋគាមណិអភយរញ្ញោ វត្ថុំ អាទឹ កត្វា មហាអដ្ឋកថាយំ វត្ថូនិ អាគតានិ។ អយមេវ វិសេសោ។ ឯវំ រសារម្មណម្បិ កុសលំ តិវិធបុញ្ញកិរិយវត្ថុវសេន នវហិ កម្មទ្វារេហិ ភាជេត្វា ទស្សេសិ ធម្មរាជា។

ផោដ្ឋព្ពារម្មណេបិ បថវីធាតុ តេជោធាតុ វាយោធាតូតិ តីណិ មហាភូតានិ ផោដ្ឋព្ពារម្មណំ នាម។ តមស្មឹ ឋានេ ឯតេសំ វសេន យោជនំ អកត្វា មញ្ចបីឋាទិវសេន កាតព្ពា។ យទា ហិ មញ្ចបីឋាទីសុ យំកិញ្ចិ រជនីយំ ផោដ្ឋព្ពវត្ថុំ លភិត្វា ផោដ្ឋព្ពវសេន អាភុជិត្វា ‘ផោដ្ឋព្ពទានំ មយ្ហ’ន្តិ ទេតិ បរិច្ចជតិ, តទា ទានមយំ ហោតីតិ សព្ពំ វណ្ណទានេ វុត្តនយេនេវ វិត្ថារតោ វេទិតព្ពំ។ ឯវំ ផោដ្ឋព្ពារម្មណម្បិ កុសលំ តិវិធបុញ្ញកិរិយវត្ថុវសេន នវហិ កម្មទ្វារេហិ ភាជេត្វា ទស្សេសិ ធម្មរាជា។

ធម្មារម្មណេ ឆ អជ្ឈត្តិកានិ អាយតនានិ, តីណិ លក្ខណានិ, តយោ អរូបិនោ ខន្ធា, បន្នរស សុខុមរូបានិ, និព្ពានបញ្ញត្តីតិ ឥមេ ធម្មាយតនេ បរិយាបន្នា ច, អបរិយាបន្នា ច, ធម្មា ធម្មារម្មណំ នាម។ ឥមស្មឹ បន ឋានេ ឯតេសំ វសេន យោជនំ អកត្វា ឱជទានបានទានជីវិតទានវសេន កាតព្ពា។ ឱជាទីសុ ហិ រជនីយំ ធម្មារម្មណំ អារម្មណំ កត្វា ហេដ្ឋា វុត្តនយេនេវ តីហិ និយមេហិ កុសលំ ឧប្បជ្ជតិ។

តត្ថ យទា ‘ឱជទានំ មយ្ហ’ន្តិ សប្បិនវនីតាទីនិ ទេតិ, បានទានន្តិ អដ្ឋ បានានិ ទេតិ, ជីវិតទានន្តិ សលាកភត្តសង្ឃភត្តាទីនិ ទេតិ, អផាសុកានំ ភិក្ខូនំ ភេសជ្ជំ ទេតិ, វេជ្ជំ បច្ចុបដ្ឋាបេតិ, ជាលំ ផាលាបេតិ, កុមីនំ វិទ្ធំសាបេតិ, សកុណបញ្ជរំ វិទ្ធំសាបេតិ, ពន្ធនមោក្ខំ ការាបេតិ, មាឃាតភេរឹ ចរាបេតិ, អញ្ញានិបិ ជីវិតបរិត្តាណត្ថំ ឯវរូបានិ កម្មានិ ករោតិ តទា ទានមយំ ហោតិ។ យទា បន ‘ឱជទានបានទានជីវិតទានានិ មយ្ហំ កុលវំសោ កុលតន្តិ កុលប្បវេណី’តិ វត្តសីសេន ឱជទានាទីនិ បវត្តេតិ តទា សីលមយំ ហោតិ។ យទា ធម្មារម្មណស្មឹ ខយវយំ បដ្ឋបេតិ តទា ភាវនាមយំ ហោតិ។

ទានមយំ បន ហុត្វា បវត្តមានម្បិ យទា ឱជទានបានទានជីវិតទានានិ សហត្ថា ទេតិ, តទា កាយកម្មំ ហោតិ។ យទា បុត្តទារាទយោ អាណាបេត្វា ទាបេតិ, តទា វចីកម្មំ ហោតិ។ យទា កាយង្គវាចង្គានិ អចោបេត្វា ឱជទានបានទានជីវិតទានវសេន វិជ្ជមានកវត្ថុំ ‘ទស្សាមី’តិ មនសា ចិន្តេតិ, តទា មនោកម្មំ ហោតិ។

យទា បន វុត្តប្បការំ វិជ្ជមានកវត្ថុំ កុលវំសាទិវសេន សហត្ថា ទេតិ, តទា សីលមយំ កាយកម្មំ ហោតិ។ យទា កុលវំសាទិវសេនេវ បុត្តទារាទយោ អាណាបេត្វា ទាបេតិ, តទា វចីកម្មំ ហោតិ។ យទា កុលវំសាទិវសេនេវ វុត្តប្បការំ វិជ្ជមានកវត្ថុំ ‘ទស្សាមី’តិ មនសាវ ចិន្តេតិ, តទា មនោកម្មំ ហោតិ។

ចង្កមិត្វា ធម្មារម្មណេ ខយវយំ បដ្ឋបេន្តស្ស បន ភាវនាមយំ កាយកម្មំ ហោតិ។ កាយង្គំ អចោបេត្វា វាចាយ ខយវយំ បដ្ឋបេន្តស្ស វចីកម្មំ ហោតិ។ កាយង្គវាចង្គានិ អចោបេត្វា មនសាវ ធម្មារម្មណេ ខយវយំ បដ្ឋបេន្តស្ស មនោកម្មំ ហោតិ។ ឯវំ ភាវនាមយំ កាយវចីមនោកម្មវសេន តិវិធំ ហោតិ។ ឯវមេតំ ធម្មារម្មណម្បិ កុសលំ តិវិធបុញ្ញកិរិយវត្ថុវសេន នវហិ កម្មទ្វារេហិ ភាជេត្វា ទស្សេសិ ធម្មរាជា។

ឯវមិទំ ចិត្តំ នានាវត្ថូសុ នានារម្មណវសេន ទីបិតំ។ ឥទំ បន ឯកវត្ថុស្មិម្បិ នានារម្មណវសេន លព្ភតិយេវ។ កថំ? ចតូសុ ហិ បច្ចយេសុ ចីវរេ ឆ អារម្មណានិ លព្ភន្តិ – នវវត្ថស្ស ហិ ចីវរស្ស វណ្ណោ មនាបោ ហោតិ ទស្សនីយោ, ឥទំ វណ្ណារម្មណំ។ បរិភោគកាលេ បដបដសទ្ទំ ករោតិ, ឥទំ សទ្ទារម្មណំ។ យោ តត្ថ កាឡកច្ឆកាទិគន្ធោ, ឥទំ គន្ធារម្មណំ។ រសារម្មណំ បន បរិភោគរសវសេន កថិតំ។ យា តត្ថ សុខសម្ផស្សតា, ឥទំ ផោដ្ឋព្ពារម្មណំ។ ចីវរំ បដិច្ច ឧប្បន្នា សុខា វេទនា, ធម្មារម្មណំ។ បិណ្ឌបាតេ រសារម្មណំ និប្បរិយាយេនេវ លព្ភតិ។ ឯវំ ចតូសុ បច្ចយេសុ នានារម្មណវសេន យោជនំ កត្វា ទានមយាទិភេទោ វេទិតព្ពោ។

ឥមស្ស បន ចិត្តស្ស អារម្មណមេវ និពទ្ធំ, វិនា អារម្មណេន អនុប្បជ្ជនតោ។ ទ្វារំ បន អនិពទ្ធំ។ កស្មា? កម្មស្ស អនិពទ្ធត្តា។ កម្មស្មិញ្ហិ អនិពទ្ធេ ទ្វារម្បិ អនិពទ្ធមេវ ហោតិ។

កាមាវចរកុសលំ ទ្វារកថា

កាយកម្មទ្វារកថា

ឥមស្ស បនត្ថស្ស បកាសនត្ថំ ឥមស្មឹ ឋានេ **មហាអដ្ឋកថាយំ** ទ្វារកថា កថិតា។ តត្ថ តីណិ កម្មានិ, តីណិ កម្មទ្វារានិ, បញ្ច វិញ្ញាណានិ, បញ្ច វិញ្ញាណទ្វារានិ, ឆ ផស្សា, ឆ ផស្សទ្វារានិ, អដ្ឋ អសំវរា, អដ្ឋ អសំវរទ្វារានិ, អដ្ឋ សំវរា, អដ្ឋ សំវរទ្វារានិ, ទស កុសលកម្មបថា, ទស អកុសលកម្មបថាតិ, ឥទំ ឯត្តកំ ទ្វារកថាយ មាតិកាឋបនំ នាម។

តត្ថ កិញ្ចាបិ តីណិ កម្មានិ បឋមំ វុត្តានិ, តានិ បន ឋបេត្វា អាទិតោ តាវ តីណិ កម្មទ្វារានិ ភាជេត្វា ទស្សិតានិ។ កតមានិ តីណិ? កាយកម្មទ្វារំ, វចីកម្មទ្វារំ, មនោកម្មទ្វារន្តិ។

តត្ថ ចតុព្ពិធោ កាយោ – ឧបាទិន្នកោ, អាហារសមុដ្ឋានោ, ឧតុសមុដ្ឋានោ, ចិត្តសមុដ្ឋានោតិ។ តត្ថ ចក្ខាយតនាទីនិ ជីវិតិន្ទ្រិយបរិយន្តានិ អដ្ឋ កម្មសមុដ្ឋានរូបានិបិ, កម្មសមុដ្ឋានានេវ ចតស្សោ ធាតុយោ វណ្ណោ គន្ធោ រសោ ឱជាតិ អដ្ឋ ឧបាទិន្នកកាយោ នាម។ តានេវ អដ្ឋ អាហារជានិ អាហារសមុដ្ឋានិកកាយោ នាម។ អដ្ឋ ឧតុជានិ ឧតុសមុដ្ឋានិកកាយោ នាម។ អដ្ឋ ចិត្តជានិ ចិត្តសមុដ្ឋានិកកាយោ នាម។

តេសុ **កាយកម្មទ្វារ**ន្តិ នេវ ឧបាទិន្នកកាយស្ស នាមំ ន ឥតរេសំ។ ចិត្តសមុដ្ឋានេសុ បន អដ្ឋសុ រូបេសុ ឯកា វិញ្ញត្តិ អត្ថិ, ឥទំ កាយកម្មទ្វារំ នាម។ យំ សន្ធាយ វុត្តំ – “កតមំ តំ រូបំ កាយវិញ្ញត្តិ? យា កុសលចិត្តស្ស វា, អកុសលចិត្តស្ស វា, អព្យាកតចិត្តស្ស វា, អភិក្កមន្តស្ស វា បដិក្កមន្តស្ស វា, អាលោកេន្តស្ស វា វិលោកេន្តស្ស វា, សមិញ្ជេន្តស្ស វា បសារេន្តស្ស វា, កាយស្ស ថម្ភនា សន្ថម្ភនា សន្ថម្ភិតត្តំ, វិញ្ញត្តិ វិញ្ញាបនា វិញ្ញាបិតត្តំ, ឥទំ តំ រូបំ កាយវិញ្ញត្តី”តិ (ធ. ស. ៧២០)។ ‘អភិក្កមិស្សាមិ បដិក្កមិស្សាមី’តិ ហិ ចិត្តំ ឧប្បជ្ជមានំ រូបំ សមុដ្ឋាបេតិ។ តត្ថ យា បថវីធាតុ អាបោធាតុ តេជោធាតុ វាយោធាតុ តន្និស្សិតោ វណ្ណោ គន្ធោ រសោ ឱជាតិ ឥមេសំ អដ្ឋន្នំ រូបកលាបានំ អព្ភន្តរេ ចិត្តសមុដ្ឋានា វាយោធាតុ, សា អត្តនា សហជាតំ រូបកាយំ សន្ថម្ភេតិ សន្ធារេតិ ចាលេតិ អភិក្កមាបេតិ បដិក្កមាបេតិ។

តត្ថ ឯកាវជ្ជនវីថិយំ សត្តសុ ជវនេសុ បឋមចិត្តសមុដ្ឋិតា វាយោធាតុ អត្តនា សហជាតំ រូបកាយំ សន្ថម្ភេតុំ សន្ធារេតុំ សក្កោតិ, អបរាបរំ បន ចាលេតុំ ន សក្កោតិ។ ទុតិយាទីសុបិ ឯសេវ នយោ។ សត្តមចិត្តេន បន សមុដ្ឋិតា វាយោធាតុ ហេដ្ឋា ឆហិ ចិត្តេហិ សមុដ្ឋិតំ វាយោធាតុំ ឧបត្ថម្ភនបច្ចយំ លភិត្វា អត្តនា សហជាតំ រូបកាយំ សន្ថម្ភេតុំ សន្ធារេតុំ ចាលេតុំ អភិក្កមាបេតុំ បដិក្កមាបេតុំ អាលោកាបេតុំ វិលោកាបេតុំ សម្មិញ្ជាបេតុំ បសារាបេតុំ សក្កោតិ។ តេន គមនំ នាម ជាយតិ, អាគមនំ នាម ជាយតិ, គមនាគមនំ នាម ជាយតិ។ ‘យោជនំ គតោ ទសយោជនំ គតោ’តិ វត្តព្ពតំ អាបជ្ជាបេតិ។

យថា ហិ សត្តហិ យុគេហិ អាកឌ្ឍិតព្ពេ សកដេ បឋមយុគេ យុត្តគោណា យុគំ តាវ សន្ថម្ភេតុំ សន្ធារេតុំ សក្កោន្តិ, ចក្កំ បន នបវត្តេន្តិ; ទុតិយាទីសុបិ ឯសេវ នយោ; សត្តមយុគេ បន គោណេ យោជេត្វា យទា ឆេកោ

សារថិ ធុរេ និសីទិត្វា យោត្តានិ អាទាយ សព្ពបុរិមតោ បដ្ឋាយ បតោទលដ្ឋិយា គោណេ អាកោដេតិ, តទា សព្ពេវ ឯកពលា ហុត្វា ធុរញ្ច សន្ធារេន្តិ ចក្កានិ ច បវត្តេន្តិ។ ‘សកដំ គហេត្វា ទសយោជនំ វីសតិយោជនំ គតា’តិ វត្តព្ពតំ អាបាទេន្តិ – ឯវំសម្បទមិទំ វេទិតព្ពំ។

តត្ថ យោ ចិត្តសមុដ្ឋានិកកាយោ ន សោ វិញ្ញត្តិ, ចិត្តសមុដ្ឋានាយ បន វាយោធាតុយា សហជាតំ រូបកាយំ សន្ថម្ភេតុំ សន្ធារេតុំ ចាលេតុំ បច្ចយោ ភវិតុំ សមត្ថោ ឯកោ អាការវិការោ អត្ថិ, អយំ វិញ្ញត្តិ នាម។ សា អដ្ឋ រូបានិ វិយ ន ចិត្តសមុដ្ឋានា។ យថា បន អនិច្ចាទិភេទានំ ធម្មានំ ជរាមរណត្តា, “ជរាមរណំ, ភិក្ខវេ, អនិច្ចំ សង្ខត”ន្តិអាទិ (សំ. និ. ២.២០) វុត្តំ, ឯវំ ចិត្តសមុដ្ឋានានំ រូបានំ វិញ្ញត្តិតាយ សាបិ ចិត្តសមុដ្ឋានា នាម ហោតិ។

វិញ្ញាបនត្តា បនេសា វិញ្ញត្តីតិ វុច្ចតិ។ កឹ វិញ្ញាបេតីតិ? ឯកំ កាយិកករណំ។ ចក្ខុបថស្មិញ្ហិ ឋិតោ ហត្ថំ វា បាទំ វា ឧក្ខិបតិ, សីសំ វា ភមុកំ វា ចាលេតិ, អយំ ហត្ថាទីនំ អាការោ ចក្ខុវិញ្ញេយ្យោ ហោតិ។ វិញ្ញត្តិ បន ន ចក្ខុវិញ្ញេយ្យា មនោវិញ្ញេយ្យា ឯវ។ ចក្ខុនា ហិ ហត្ថវិការាទិវសេន វិប្ផន្ទមានំ វណ្ណារម្មណមេវ បស្សតិ។ វិញ្ញត្តឹ បន មនោទ្វារិកចិត្តេន ចិន្តេត្វា ‘ឥទញ្ចិទញ្ច ឯស ការេតិ មញ្ញេ’តិ ជានាតិ។

យថា ហិ អរញ្ញេ និទាឃសមយេ ឧទកដ្ឋានេ មនុស្សា ‘ឥមាយ សញ្ញាយ ឥធ ឧទកស្ស អត្ថិភាវំ ជានិស្សន្តី’តិ រុក្ខគ្គេ តាលបណ្ណាទីនិ ពន្ធាបេន្តិ, សុរាបានទ្វារេ ធជំ ឧស្សាបេន្តិ, ឧច្ចំ វា បន រុក្ខំ វាតោ បហរិត្វា ចាលេតិ, អន្តោឧទកេ មច្ឆេ ចលន្តេ ឧបរិ ពុព្ពុឡកានិ ឧដ្ឋហន្តិ, មហោឃស្ស គតមគ្គបរិយន្តេ តិណបណ្ណកសដំ ឧស្សារិតំ ហោតិ។ តត្ថ តាលបណ្ណធជសាខាចលនពុព្ពុឡកតិណបណ្ណកសដេ ទិស្វា យថា ចក្ខុនា អទិដ្ឋម្បិ ‘ឯត្ថ ឧទកំ ភវិស្សតិ, សុរា ភវិស្សតិ, អយំ រុក្ខោ វាតេន បហតោ ភវិស្សតិ, អន្តោឧទកេ មច្ឆោ ភវិស្សតិ, ឯត្តកំ ឋានំ អជ្ឈោត្ថរិត្វា ឱឃោ គតោ ភវិស្សតី’តិ មនោវិញ្ញាណេន ជានាតិ, ឯវមេវ វិញ្ញត្តិបិ ន ចក្ខុវិញ្ញេយ្យា មនោវិញ្ញេយ្យាវ។ ចក្ខុនា ហិ ហត្ថវិការាទិវសេន វិប្ផន្ទមានំ វណ្ណារម្មណមេវ បស្សតិ។ វិញ្ញត្តឹ បន មនោទ្វារិកចិត្តេន ចិន្តេត្វា ‘ឥទញ្ចិទញ្ច ឯស ការេតិ មញ្ញេ’តិ ជានាតិ។

ន កេវលញ្ចេសា វិញ្ញាបនតោវ វិញ្ញត្តិ នាម។ វិញ្ញេយ្យតោបិ បន **វិញ្ញត្តិ**យេវ នាម។ អយញ្ហិ បរេសំ អន្តមសោ តិរច្ឆានគតានម្បិ បាកដា ហោតិ។ តត្ថ តត្ថ សន្និបតិតា ហិ សោណសិង្គាលកាកគោណាទយោ ទណ្ឌំ វា លេឌ្ឌុំ វា គហេត្វា បហរណាការេ ទស្សិតេ ‘អយំ នោ បហរិតុកាមោ’តិ ញត្វា យេន វា តេន វា បលាយន្តិ។ បាការកុដ្ដាទិអន្តរិកស្ស បន បរស្ស អបាកដកាលោបិ អត្ថិ។ កិញ្ចាបិ តស្មឹ ខណេ អបាកដា សម្មុខីភូតានំ បន បាកដត្តា វិញ្ញត្តិយេវ នាម ហោតិ។

ចិត្តសមុដ្ឋានិកេ បន កាយេ ចលន្តេ តិសមុដ្ឋានិកោ ចលតិ ន ចលតីតិ? សោបិ តថេវ ចលតិ។ តំគតិកោ តទនុវត្តកោវ ហោតិ។ យថា ហិ ឧទកេ គច្ឆន្តេ ឧទកេ បតិតានិ សុក្ខទណ្ឌកតិណបណ្ណាទីនិបិ ឧទកគតិកានេវ ភវន្តិ, តស្មឹ គច្ឆន្តេ គច្ឆន្តិ, តិដ្ឋន្តេ តិដ្ឋន្តិ – ឯវំសម្បទមិទំ វេទិតព្ពំ។ ឯវមេសា ចិត្តសមុដ្ឋានេសុ រូបេសុ វិញ្ញត្តិ **កាយកម្មទ្វារំ** នាមាតិ វេទិតព្ពា។

យា បន តស្មឹ ទ្វារេ សិទ្ធា ចេតនា យាយ បាណំ ហនតិ, អទិន្នំ អាទិយតិ, មិច្ឆាចារំ ចរតិ, បាណាតិបាតាទីហិ វិរមតិ, ឥទំ កាយកម្មំ នាម។ ឯវំ បរវាទិម្ហិ សតិ កាយោ ទ្វារំ, តម្ហិ ទ្វារេ សិទ្ធា ចេតនា កាយកម្មំ ‘កុសលំ វា អកុសលំ វា’តិ ឋបេតព្ពំ។ បរវាទិម្ហិ បន អសតិ ‘អព្យាកតំ វា’តិ តិកំ បូរេត្វាវ ឋបេតព្ពំ។ តត្ថ យថា នគរទ្វារំ កតដ្ឋានេយេវ តិដ្ឋតិ, អង្គុលមត្តម្បិ អបរាបរំ ន សង្កមតិ, តេន តេន បន ទ្វារេន មហាជនោ សញ្ចរតិ, ឯវមេវ ទ្វារេ ទ្វារំ ន សញ្ចរតិ, កម្មំ បន តស្មឹ តស្មឹ ទ្វារេ ឧប្បជ្ជនតោ ចរតិ។ តេនាហុ បោរាណា –

ទ្វារេ ចរន្តិ កម្មានិ, ន ទ្វារា ទ្វារចារិនោ;
តស្មា ទ្វារេហិ កម្មានិ, អញ្ញមញ្ញំ វវត្ថិតាតិ។

តត្ថ កម្មេនាបិ ទ្វារំ នាមំ លភតិ, ទ្វារេនាបិ កម្មំ។ យថា ហិ វិញ្ញាណាទីនំ ឧប្បជ្ជនដ្ឋានានិ វិញ្ញាណទ្វារំ ផស្សទ្វារំ អសំវរទ្វារំ សំវរទ្វារន្តិ នាមំ លភន្តិ, ឯវំ កាយកម្មស្ស ឧប្បជ្ជនដ្ឋានំ កាយកម្មទ្វារន្តិ នាមំ លភតិ។ វចីមនោកម្មទ្វារេសុបិ ឯសេវ នយោ។ យថា បន តស្មឹ តស្មឹ រុក្ខេ អធិវត្ថា ទេវតា សិម្ពលិទេវតា បលាសទេវតា បុចិមន្ទទេវតា ផន្ទនទេវតាតិ តេន តេន រុក្ខេន នាមំ លភតិ, ឯវមេវ កាយទ្វារេន កតំ កម្មម្បិ កាយកម្មន្តិ ទ្វារេន នាមំ លភតិ។ វចីកម្មមនោកម្មេសុបិ ឯសេវ នយោ។ តត្ថ អញ្ញោ កាយោ, អញ្ញំ កម្មំ, កាយេន បន កតត្តា តំ កាយកម្មន្តិ វុច្ចតិ។ តេនាហុ អដ្ឋកថាចរិយា –

កាយេន ចេ កតំ កម្មំ, កាយកម្មន្តិ វុច្ចតិ;
កាយោ ច កាយកម្មញ្ច, អញ្ញមញ្ញំ វវត្ថិតា។

សូចិយា ចេ កតំ កម្មំ, សូចិកម្មន្តិ វុច្ចតិ;
សូចិ ច សូចិកម្មញ្ច, អញ្ញមញ្ញំ វវត្ថិតា។

វាសិយា ចេ កតំ កម្មំ, វាសិកម្មន្តិ វុច្ចតិ;
វាសិ ច វាសិកម្មញ្ច, អញ្ញមញ្ញំ វវត្ថិតា។

បុរិសេន ចេ កតំ កម្មំ, បុរិសកម្មន្តិ វុច្ចតិ;
បុរិសោ ច បុរិសកម្មញ្ច, អញ្ញមញ្ញំ វវត្ថិតា។

ឯវមេវំ។

កាយេន ចេ កតំ កម្មំ, កាយកម្មន្តិ វុច្ចតិ;
កាយោ ច កាយកម្មញ្ច, អញ្ញមញ្ញំ វវត្ថិតាតិ។

ឯវំ សន្តេ នេវ ទ្វារវវត្ថានំ យុជ្ជតិ, ន កម្មវវត្ថានំ។ កថំ? កាយវិញ្ញត្តិយញ្ហិ “ទ្វារេ ចរន្តិ កម្មានី”តិ វចនតោ វចីកម្មម្បិ បវត្តតិ, តេនស្សា កាយកម្មទ្វារន្តិ វវត្ថានំ ន យុត្តំ។ កាយកម្មញ្ច វចីវិញ្ញត្តិយម្បិ បវត្តតិ, តេនស្ស កាយកម្មន្តិ វវត្ថានំ ន យុជ្ជតី’តិ។ ‘នោ ន យុជ្ជតិ។ កស្មា? យេភុយ្យវុត្តិតាយ ចេវ តព្ពហុលវុត្តិតាយ ច។ កាយកម្មមេវ ហិ យេភុយ្យេន កាយវិញ្ញត្តិយំ បវត្តតិ ន ឥតរានិ, តស្មា កាយកម្មស្ស យេភុយ្យេន បវត្តិតោ តស្សា កាយកម្មទ្វារភាវោ សិទ្ធោ។ ព្រាហ្មណគាមអម្ពវននាគវនាទីនំ ព្រាហ្មណគាមាទិភាវោ វិយាតិ ទ្វារវវត្ថានំ យុជ្ជតិ។ កាយកម្មំ បន កាយទ្វារម្ហិយេវ ពហុលំ បវត្តតិ អប្បំ វចីទ្វារេ ។ តស្មា កាយទ្វារេ ពហុលំ បវត្តិតោ ឯតស្ស កាយកម្មភាវោ សិទ្ធោ, វនចរកចុល្លកុមារិកាទិគោចរានំ វនចរកាទិភាវោ វិយាតិ។ ឯវំ កម្មវវត្ថានម្បិ យុជ្ជតី’តិ។

កាយកម្មទ្វារកថា និដ្ឋិតា។

វចីកម្មទ្វារកថា

វចីកម្មទ្វារកថាយំ បន ចេតនាវិរតិសទ្ទវសេន តិវិធា វាចា នាម។ តត្ថ “ចតូហិ, ភិក្ខវេ, អង្គេហិ សមន្នាគតា វាចា សុភាសិតា ហោតិ នោ ទុព្ភាសិតា, អនវជ្ជា ច អននុវជ្ជា ច វិញ្ញូន”ន្តិ (សំ. និ. ១.២១៣); អយំ ចេតនាវាចា នាម។ យា “ចតូហិ វចីទុច្ចរិតេហិ អារតិ វិរតិ…បេ… អយំ វុច្ចតិ សម្មាវាចា”តិ (វិភ. ២០៦), អយំ វិរតិវាចា នាម។ “វាចា គិរា ព្យប្បថោ ឧទីរណំ ឃោសោ ឃោសកម្មំ វាចា វចីភេទោ”តិ (ធ. ស. ៨៥០), អយំ សទ្ទវាចា នាម។ តាសុ **វចីកម្មទ្វារ**ន្តិ នេវ ចេតនាយ នាមំ ន វិរតិយា។ សហសទ្ទា បន ឯកា វិញ្ញត្តិ អត្ថិ, ឥទំ វចីកម្មទ្វារំ នាម។ យំ សន្ធាយ វុត្តំ – “កតមំ តំ រូបំ វចីវិញ្ញត្តិ? យា កុសលចិត្តស្ស វា អកុសលចិត្តស្ស វា អព្យាកតចិត្តស្ស វា វាចា គិរា ព្យប្បថោ ឧទីរណំ ឃោសោ ឃោសកម្មំ វាចា វចីភេទោ, អយំ វុច្ចតិ វាចា។ យា តាយ វាចាយ វិញ្ញត្តិ វិញ្ញាបនា វិញ្ញាបិតត្តំ, ឥទំ តំ រូបំ វចីវិញ្ញត្តី”តិ (ធ. ស. ៦៣៦)។

‘ឥទំ វក្ខាមិ ឯតំ វក្ខាមី’តិ ហិ វិតក្កយតោ វិតក្កវិប្ផារសទ្ទោ នាម ឧប្បជ្ជតិ។ អយំ ន សោតវិញ្ញេយ្យោ មនោវិញ្ញេយ្យោតិ **មហាអដ្ឋកថាយំ** អាគតោ។ អាគមដ្ឋកថាសុ បន **‘វិតក្កវិប្ផារសទ្ទ’**ន្តិ វិតក្កវិប្ផារវសេន ឧប្បន្នំ វិប្បលបន្តានំ សុត្តប្បមត្តាទីនំ សទ្ទំ; **‘សុត្វា’**តិ តំ សុត្វា, យំ វិតក្កយតោ តស្ស សោ សទ្ទោ ឧប្បន្នោ; តស្ស វសេន ‘ឯវម្បិ តេ មនោ, ឥត្ថម្បិ តេ មនោ’តិ អាទិសតីតិ វត្វា វត្ថូនិបិ កថិតានិ។ បដ្ឋានេបិ “ចិត្តសមុដ្ឋានំ សទ្ទាយតនំ សោតវិញ្ញាណស្ស អារម្មណបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ អាគតំ។ តស្មា វិនា វិញ្ញត្តិឃដ្ដនាយ ឧប្បជ្ជមានោ អសោតវិញ្ញេយ្យោ វិតក្កវិប្ផារសទ្ទោ នាម នត្ថិ។ ‘ឥទំ វក្ខាមិ ឯតំ វក្ខាមី’តិ ឧប្បជ្ជមានំ បន ចិត្តំ បថវីធាតុ អាបោធាតុ តេជោធាតុ វាយោធាតុ វណ្ណោ គន្ធោ រសោ ឱជាតិ អដ្ឋ រូបានិ សមុដ្ឋាបេតិ។ តេសំ អព្ភន្តរេ ចិត្តសមុដ្ឋានា បថវីធាតុ ឧបាទិន្នកំ ឃដ្ដយមានាវ ឧប្បជ្ជតិ។ តេន ធាតុសង្ឃដ្ដនេន សហេវ សទ្ទោ ឧប្បជ្ជតីតិ។ អយំ ចិត្តសមុដ្ឋានសទ្ទោ នាម។ អយំ ន វិញ្ញត្តិ។ តស្សា បន ចិត្តសមុដ្ឋានាយ បថវីធាតុយា ឧបាទិន្នកឃដ្ដនស្ស បច្ចយភូតោ ឯកោ អាការវិការោ អត្ថិ, អយំ វចីវិញ្ញត្តិ នាម។ ឥតោ បរំ សា អដ្ឋ រូបានិ វិយ ន ចិត្តសមុដ្ឋានាតិអាទិ សព្ពំ ហេដ្ឋា វុត្តនយេនេវ វេទិតព្ពំ។

ឥធាបិ ហិ ‘តិស្ស, ទត្ត, មិត្តា’តិ បក្កោសន្តស្ស សទ្ទំ សុត្វា វិញ្ញត្តិ មនោទ្វារិកចិត្តេន ចិន្តេត្វា ‘ឥទញ្ចិទញ្ច ឯស ការេតិ មញ្ញេ’តិ ជានាតិ។ កាយវិញ្ញត្តិ វិយ ច អយម្បិ តិរច្ឆានគតានម្បិ បាកដា ហោតិ។ ‘ឯហិ, យាហី’តិ ហិ សទ្ទំ សុត្វា តិរច្ឆានគតាបិ ‘ឥទំ នាមេស ការេតិ មញ្ញេ’តិ ញត្វា អាគច្ឆន្តិ ចេវ គច្ឆន្តិ ច។ តិសមុដ្ឋានិកកាយំ ចាលេតិ ន ចាលេតីតិ, អយំ បន វារោ ឥធ ន លព្ភតិ។ បុរិមចិត្តសមុដ្ឋានាយ ឧបត្ថម្ភនកិច្ចម្បិ នត្ថិ។ យា បន តស្មិំ វចីទ្វារេ សិទ្ធា ចេតនា, យាយ មុសា កថេតិ, បេសុញ្ញំ កថេតិ, ផរុសំ កថេតិ, សម្ផំ បលបតិ, មុសាវាទាទីហិ វិរមតិ, ឥទំ វចីកម្មំ នាម។ ឥតោ បរំ សព្ពំ កម្មវវត្ថានញ្ច ទ្វារវវត្ថានញ្ច ហេដ្ឋា វុត្តនយេនេវ វេទិតព្ពន្តិ។

វចីកម្មទ្វារកថា និដ្ឋិតា។

មនោកម្មទ្វារកថា

មនោកម្មទ្វារកថាយំ បន កាមាវចរាទិវសេន ចតុព្ពិធោ មនោ មនោ នាម។ តត្ថ កាមាវចរោ ចតុបញ្ញាសវិធោ ហោតិ, រូបាវចរោ បន្នរសវិធោ, អរូបាវចរោ ទ្វាទសវិធោ, លោកុត្តរោ អដ្ឋវិធោតិ សព្ពោបិ ឯកូននវុតិវិធោ ហោតិ។ តត្ថ អយំ នាម មនោ មនោទ្វារំ ន ហោតីតិ ន វត្តព្ពោ។ យថា ហិ អយំ នាម ចេតនា កម្មំ ន ហោតីតិ ន វត្តព្ពា, អន្តមសោ បញ្ចវិញ្ញាណសម្បយុត្តាបិ ហិ ចេតនា **មហាបករណេ** កម្មន្ត្វេវ និទ្දិដ្ឋា, ឯវមេវ អយំ នាម មនោ មនោទ្វារំ ន ហោតីតិ ន វត្តព្ពោ។

ឯត្ថាហ – កម្មំ នាមេតំ កឹ ករោតីតិ? អាយូហតិ, អភិសង្ខរោតិ, បិណ្ឌំ ករោតិ, ចេតេតិ, កប្បេតិ, បកប្បេតីតិ។ ឯវំ សន្តេ បញ្ចវិញ្ញាណចេតនា កឹ អាយូហតិ, អភិសង្ខរោតិ, បិណ្ឌំ ករោតិ, ចេតេតិ, កប្បេតិ, បកប្បេតីតិ?។ សហជាតធម្មេ។ សាបិ ហិ សហជាតេ សម្បយុត្តក្ខន្ធេ អាយូហតិ អភិសង្ខរោតិ បិណ្ឌំ ករោតិ ចេតេតិ កប្បេតិ បកប្បេតីតិ។ កឹ វា ឥមិនា វាទេន? សព្ពសង្គាហិកវសេន ហេតំ វុត្តំ។ ឥទំ បនេត្ថ សន្និដ្ឋានំ – តេភូមកកុសលាកុសលោ ឯកូនតឹសវិធោ មនោ មនោកម្មទ្វារំ នាម។ យា បន តស្មិំ មនោទ្វារេ សិទ្ធា ចេតនា យាយ អភិជ្ឈាព្យាបាទមិច្ឆាទស្សនានិ ចេវ អនភិជ្ឈាអព្យាបាទសម្មាទស្សនានិ ច គណ្ហាតិ, ឥទំ មនោកម្មំ នាម។ ឥតោ បរំ សព្ពំ កម្មវវត្ថានញ្ច ទ្វារវវត្ថានញ្ច ហេដ្ឋា វុត្តនយេនេវ វេទិតព្ពន្តិ។ ឥមានិ តីណិ កម្មទ្វារានិ នាម។

មនោកម្មទ្វារកថា និដ្ឋិតា។

កម្មកថា

ឥទានិ យានិ តីណិ កម្មានិ បបេត្វា ឥមានិ កម្មទ្វារានិ ទស្សិតានិ, តានិ អាទឹ កត្វា អវសេសស្ស ទ្វារកថាយ មាតិកាបបនស្ស វិត្ថារកថា ហោតិ។ តីណិ ហិ កម្មានិ – កាយកម្មំ វចីកម្មំ មនោកម្មន្តិ។ កឹ បនេតំ កម្មំ នាមាតិ? ចេតនា ចេវ, ឯកច្ចេ ច ចេតនាសម្បយុត្តកា ធម្មា។ តត្ថ ចេតនាយ កម្មភាវេ ឥមានិ សុត្តានិ –

> “ចេតនាហំ, ភិក្ខវេ, កម្មំ វទាមិ, ចេតយិត្វា កម្មំ ករោតិ កាយេន វាចាយ មនសា” (អ. និ. ៦.៦៣; កថា. ៥៣៩)។ “កាយេ វា ហិ, អានន្ទ, សតិ កាយសញ្ចេតនាហេតុ ឧប្បជ្ជតិ អជ្ឈត្តំ សុខទុក្ខំ, វាចាយ វា, អានន្ទ, សតិ វចីសញ្ចេតនាហេតុ ឧប្បជ្ជតិ អជ្ឈត្តំ សុខទុក្ខំ; មនេ វា, អានន្ទ, សតិ មនោសញ្ចេតនាហេតុ ឧប្បជ្ជតិ អជ្ឈត្តំ សុខទុក្ខំ” (សំ. និ. ២.២៥; អ. និ. ៤.១៧១)។ “តិវិធា, ភិក្ខវេ, កាយសញ្ចេតនា អកុសលំ កាយកម្មំ ទុក្ខុទ្រយំ, ទុក្ខវិបាកំ; ចតុព្ពិធា, ភិក្ខវេ, វចីសញ្ចេតនា…បេ…. តិវិធា, ភិក្ខវេ, មនោសញ្ចេតនា អកុសលំ មនោកម្មំ ទុក្ខុទ្រយំ ទុក្ខវិបាកំ តិវិធា , ភិក្ខវេ, កាយសញ្ចេតនា កុសលំ កាយកម្មំ សុខុទ្រយំ សុខវិបាកំ ចតុព្ពិធា, ភិក្ខវេ, វចីសញ្ចេតនា…បេ…. តិវិធា, ភិក្ខវេ, មនោសញ្ចេតនា, កុសលំ មនោកម្មំ សុខុទ្រយំ សុខវិបាកំ” (កថា. ៥៣៩; អ. និ. ១០.២១៧ ថោកំ វិសទិសំ)។ “សចាយំ, អានន្ទ, សមិទ្ធិ មោឃបុរិសោ បាដលិបុត្តស្ស បរិព្ពាជកស្ស ឯវំ បុដ្ឋោ ឯវំ ព្យាករេយ្យ – សញ្ចេតនិយំ, អាវុសោ បាដលិបុត្ត, កម្មំ កត្វា កាយេន វាចាយ មនសា, សុខវេទនីយំ សុខំ សោ វេទយតិ…បេ…. អទុក្ខមសុខវេទនីយំ អទុក្ខមសុខំ សោ វេទយតីតិ; ឯវំ ព្យាករមានោ ខោ, អានន្ទ, សមិទ្ធិ មោឃបុរិសោ បាដលិបុត្តស្ស បរិព្ពាជកស្ស សម្មា ព្យាករមានោ ព្យាករេយ្យា”តិ (ម. និ. ៣.៣០០; កថា. ៥៣៩)។

ឥមានិ តាវ ចេតនាយ កម្មភាវេ សុត្តានិ។ ចេតនាសម្បយុត្តធម្មានំ បន កម្មភាវោ កម្មចតុក្កេន ទីបិតោ។ វុត្តញ្ហេតំ –

> “ចត្តារិមានិ , ភិក្ខវេ, កម្មានិ មយា សយំ អភិញ្ញា សច្ឆិកត្វា បវេទិតានិ។ កតមានិ ចត្តារិ? អត្ថិ, ភិក្ខវេ, កម្មំ កណ្ហំ កណ្ហវិបាកំ, អត្ថិ, ភិក្ខវេ, កម្មំ សុក្កំ សុក្កវិបាកំ, អត្ថិ, ភិក្ខវេ, កម្មំ កណ្ហសុក្កំ កណ្ហសុក្កវិបាកំ, អត្ថិ, ភិក្ខវេ, កម្មំ អកណ្ហំ អសុក្កំ អកណ្ហអសុក្កវិបាកំ កម្មក្ខយាយ សំវត្តតិ (អ. និ. ៤.២៣២-២៣៣)។… កតមញ្ច, ភិក្ខវេ, កម្មំ អកណ្ហំ អសុក្កំ អកណ្ហអសុក្កវិបាកំ កម្មក្ខយាយ សំវត្តតិ? យទិទំ សត្ត ពោជ្ឈង្គា – សតិសម្ពោជ្ឈង្គោ…បេ…. ឧបេក្ខាសម្ពោជ្ឈង្គោ, ឥទំ វុច្ចតិ, ភិក្ខវេ, កម្មំ អកណ្ហំ អសុក្កំ អកណ្ហអសុក្កវិបាកំ កម្មក្ខយាយ សំវត្តតិ (អ. និ. ៤.២៣៨)។… កតមញ្ច, ភិក្ខវេ, កម្មំ អកណ្ហំ អសុក្កំ អកណ្ហអសុក្កវិបាកំ កម្មក្ខយាយ សំវត្តតិ? អយមេវ អរិយោ អដ្ឋង្គិកោ មគ្គោ – សេយ្យថិទំ, សម្មាទិដ្ឋិ …បេ…. សម្មាសមាធិ។ ឥទំ វុច្ចតិ, ភិក្ខវេ, កម្មំ អកណ្ហំ អសុក្កំ អកណ្ហអសុក្កវិបាកំ កម្មក្ខយាយ សំវត្តតី”តិ (អ. និ. ៤.២៣៧)។

ឯវំ ឥមេ ពោជ្ឈង្គមគ្គង្គប្បភេទតោ បន្នរស ធម្មា កម្មចតុក្កេន ទីបិតា។ អភិជ្ឈា, ព្យាបាទោ, មិច្ឆាទិដ្ឋិ, អនភិជ្ឈា, អព្យាបាទោ, សម្មាទិដ្ឋីតិ ឥមេហិ បន ឆហិ សទ្ធិំ ឯកវីសតិ ចេតនាសម្បយុត្តកា ធម្មា វេទិតព្វា។

តត្ថ លោកុត្តរមគ្គោ ភជាបិយមានោ កាយកម្មាទីនិ តីណិ កម្មានិ ភជតិ។ យញ្ហិ កាយេន ទុស្សីល្យំ អជ្ឈាចរតិ, តម្ហា សំវរោ កាយិកោតិ វេទិតព្ពោ។ យំ វាចាយ ទុស្សីល្យំ អជ្ឈាចរតិ, តម្ហា សំវរោ វាចសិកោតិ វេទិតព្ពោ។ ឥតិ សម្មាកម្មន្តោ កាយកម្មំ, សម្មាវាចា វចីកម្មំ។ ឯតស្មិំ ទ្វយេ គហិតេ សម្មាអាជីវោ តប្បក្ខិកត្តា គហិតោវ ហោតិ។ យំ បន មនេន ទុស្សីល្យំ អជ្ឈាចរតិ, តម្ហា សំវរោ មានសិកោតិ វេទិតព្ពោ។ សោ ទិដ្ឋិសង្កប្បវាយាមសតិសមាធិវសេន បញ្ចវិធោ ហោតិ។ អយំ បញ្ចវិធោបិ មនោកម្មំ នាម។ ឯវំ លោកុត្តរមគ្គោ ភជាបិយមានោ តីណិ កម្មានិ ភជតិ។

ឥមស្មិំ ឋានេ ទ្វារសំសន្ទនំ នាម ហោតិ។ កាយវចីទ្វារេសុ ហិ ចោបនំ បត្វា កម្មបថំ អប្បត្តម្បិ អត្ថិ, មនោទ្វារេ ច សមុទាចារំ បត្វា កម្មបថំ អប្បត្តម្បិ អត្ថិ; តំ គហេត្វា តំតំទ្វារបក្ខិកមេវ អកំសុ។

តត្រាយំ នយោ – យោ ‘មិគវំ គមិស្សាមី’តិ ធនុំ សជ្ជេតិ, ជិយំ វដ្ដេតិ, សត្តិំ និសេតិ, ភត្តំ ភុញ្ជតិ, វត្ថំ បរិទហតិ, ឯត្តាវតា កាយទ្វារេ ចោបនំ បត្តំ ហោតិ។ សោ អរញ្ញេ ទិវសំ ចរិត្វា អន្តមសោ សសពិឡារមត្តម្បិ ន លភតិ, ឥទំ អកុសលំ កាយកម្មំ នាម ហោតិ ន ហោតីតិ? ន ហោតិ។ កស្មា? កម្មបថំ អប្បត្តតាយ។ កេវលំ បន កាយទុច្ចរិតំ នាម ហោតីតិ វេទិតព្វំ។ មច្ឆគ្គហណាទី សុបយោគេសុបិ ឯសេវ នយោ។

វចីទ្វារេបិ ‘មិគវំ គមិស្សាមិ’ ‘វេគេន ធនុអាទីនិ សជ្ជេថា’តិ អាណាបេត្វា បុរិមនយេនេវ អរញ្ញេ កិញ្ចិ អលភន្តស្ស កិញ្ចាបិ វចីទ្វារេ ចោបនំ បត្តំ, កម្មបថំ អប្បត្តតាយ បន កាយកម្មំ ន ហោតិ។ កេវលំ វចីទុច្ចរិតំ នាម ហោតីតិ វេទិតព្វំ។

មនោទ្វារេ បន វធកចេតនាយ ឧប្បន្នមត្តាយ ឯវ កម្មបថភេទោវ ហោតិ។ សោ ច ខោ ព្យាបាទវសេន ន បាណាតិបាតវសេន។ អកុសលញ្ហិ កាយកម្មំ កាយវចីទ្វារេសុ សមុដ្ឋាតិ, ន មនោទ្វារេ; តថា អកុសលំ វចីកម្មំ។ អកុសលំ មនោកម្មំ បន តីសុបិ ទ្វារេសុ សមុដ្ឋាតិ; តថា កុសលានិ កាយវចីមនោកម្មានិ។

កថំ ? សហត្ថា ហិ បាណំ ហនន្តស្ស អទិន្នំ អាទិយន្តស្ស មិច្ឆាចារំ ចរន្តស្ស កម្មំ កាយកម្មមេវ ហោតិ។ ទ្វារម្បិ កាយទ្វារមេវ ហោតិ។ ឯវំ តាវ អកុសលំ កាយកម្មំ កាយទ្វារេ សមុដ្ឋាតិ។ តេហិ បន ចិត្តេហិ សហជាតា អភិជ្ឈាព្យាបាទមិច្ឆាទិដ្ឋិយោ ចេតនាបក្ខិកា វា ភវន្តិ, អព្ពោហារិកា វា។ ‘គច្ឆ ឥត្ថន្នាមំ ជីវិតា វោរោបេហិ, ឥត្ថន្នាមំ ភណ្ឌំ អវហរា’តិ អាណាបេន្តស្ស បន កម្មំ កាយកម្មំ ហោតិ, ទ្វារំ បន វចីទ្វារំ។ ឯវំ អកុសលំ កាយកម្មំ វចីទ្វារេ សមុដ្ឋាតិ។ តេហិ បន ចិត្តេហិ សហជាតា អភិជ្ឈាព្យាបាទមិច្ឆាទិដ្ឋិយោ ចេតនាបក្ខិកា វា ភវន្តិ អព្ពោហារិកា វា។ ឯត្តកា អាចរិយានំ សមានត្ថកថា នាម។

វិតណ្ឌវាទី បនាហ – ‘អកុសលំ កាយកម្មំ មនោទ្វារេបិ សមុដ្ឋាតី’តិ។ សោ ‘តយោ សង្គហេ អារុឡ្ហំ សុត្តំ អាហរាហី’តិ វុត្តោ ឥទំ កុលុម្ពសុត្តំ នាម អាហរិ –

“បុន ចបរំ , ភិក្ខវេ, ឥធេកច្ចោ សមណោ វា ព្រាហ្មណោ វា ឥទ្ធិមា ចេតោវសិប្បត្តោ អញ្ញិស្សា កុច្ឆិគតំ គព្ភំ បាបកេន មនសា អនុបេក្ខកោ ហោតិ – ‘អហោ វតាយំ កុច្ឆិគតោ គព្ភោ ន សោត្ថិនា អភិនិក្ខមេយ្យា’តិ។ ឯវំ, ភិក្ខវេ, កុលុម្ពស្ស ឧបឃាតោ ហោតី”តិ។

ឥទំ សុត្តំ អាហរិត្វា អាហ – ‘ឯវំ ចិន្តិតមត្តេយេវ មនសា កុច្ឆិគតោ គព្ភោ ផេណបិណ្ឌោ វិយ វិលីយតិ។ ឯត្ថ កុតោ កាយង្គចោបនំ វា វាចង្គចោបនំ វា? មនោទ្វារស្មឹយេវ បន ឥទំ អកុសលំ កាយកម្មំ សមុដ្ឋាតី’តិ។

តមេនំ ‘តវ សុត្តស្ស អត្ថំ កុលយិស្សាមា’តិ វត្វា ឯវំ កុលយីសុ – ‘ត្វំ ឥទ្ធិយា បរូបឃាតំ វទេសិ។ ឥទ្ធិ នាម ចេសា – អធិដ្ឋានិទ្ធិ, វិកុព្ពនិទ្ធិ, មនោមយិទ្ធិ, ញាណវិប្ផារិទ្ធិ, សមាធិវិប្ផារិទ្ធិ, អរិយិទ្ធិ, កម្មវិបាកជិទ្ធិ, បុញ្ញវតោ ឥទ្ធិ, វិជ្ជាមយិទ្ធិ , តត្ថ តត្ថ សម្មាបយោគបច្ចយា ឥជ្ឈនដ្ឋេន ឥទ្ធីតិ ទសវិធា (បដិ. ម. ៣.១០)។ តត្ថ កតរំ ឥទ្ធឹ វទេសី’តិ? ‘ភាវនាមយ’ន្តិ។ ‘កឹ បន ភាវនាមយិទ្ធិយា បរូបឃាតកម្មំ ហោតី’តិ? ‘អាម, ឯកច្ចេ អាចរិយា ឯកវារំ ហោតី’តិ; វទន្តិ យថា ហិ បរំ បហរិតុកាមេន ឧទកភរិតេ ឃដេ ខិត្តេ ឃដោបិ ភិជ្ជតិ, ឧទកម្បិ នស្សតិ, ឯវមេវ ភាវនាមយិទ្ធិយា ឯកវារំ បរូបឃាតកម្មំ ហោតិ។ តតោ បដ្ឋាយ បន សា នស្សតីតិ។ អថ នំ ‘ភាវនាមយិទ្ធិយា នេវ ឯកវារំ ន ទ្វេ វារេ បរូបឃាតកម្មំ ហោតី’តិ វត្វា តំ សញ្ញត្តឹ អាគច្ឆន្តំ បុច្ឆីសុ – ‘ភាវនាមយិទ្ធិ កឹ កុសលា, អកុសលា, អព្យាកតា? សុខាយ វេទនាយ សម្បយុត្តា, ទុក្ខាយ វេទនាយ សម្បយុត្តា, អទុក្ខមសុខាយ វេទនាយ សម្បយុត្តា? សវិតក្កសវិចារា, អវិតក្កវិចារមត្តា, អវិតក្កអវិចារា? កាមាវចរា, រូបាវចរា, អរូបាវចរា’តិ?

ឥមំ បន បញ្ហំ យោ ជានាតិ សោ ឯវំ វក្ខតិ – ‘ភាវនាមយិទ្ធិ កុសលា វា ហោតិ, អព្យាកតា វា; អទុក្ខមសុខវេទនីយា ឯវ, អវិតក្កអវិចារា ឯវ, រូបាវចរា ឯវា’តិ។ សោ វត្តព្ពោ – ‘បាណាតិបាតចេតនា កុសលាទីសុ កតរំ កោដ្ឋាសំ ភជតី’តិ? ជានន្តោ វក្ខតិ – ‘បាណាតិបាតចេតនា អកុសលា ឯវ, ទុក្ខវេទនីយា ឯវ, សវិតក្កសវិចារា ឯវ កាមាវចរា ឯវា’តិ។ ‘ឯវំ សន្តេ តវ បញ្ហោ នេវ កុសលត្តិកេន សមេតិ, ន វេទនាត្តិកេន , ន វិតក្កត្តិកេន, ន ភូមន្តរេនា’តិ។

‘កឹ បន ឯវំ មហន្តំ សុត្តំ និរត្ថក’ន្តិ? ‘នោ និរត្ថកំ; ត្វំ បនស្ស អត្ថំ ន ជានាសិ។ “**ឥទ្ធិមា ចេតោវសិប្បត្តោ**”តិ ឯត្ថ ហិ នេវ ភាវនាមយិទ្ធិ អធិប្បេតា, អាថព្ពណិទ្ធិ បន អធិប្បេតា។ សា ហិ ឯត្ថ លព្ភមានា លព្ភតិ។ សា បន កាយវចីទ្វារានិ មុញ្ចិត្វា កាតុំ ន សក្កា។ អាថព្ពណិទ្ធិកា ហិ សត្តាហំ អលោណកំ ភុញ្ជិត្វា ទព្ពេ អត្ថរិត្វា បថវិយំ សយមានា តបំ ចរិត្វា សត្តមេ ទិវសេ សុសានភូមឹ សជ្ជេត្វា សត្តមេ បទេ ឋត្វា ហត្ថំ វដ្ដេត្វា វដ្ដេត្វា មុខេន វិជ្ជំ បរិជប្បន្តិ។ អថ នេសំ កម្មំ សមិជ្ឈតិ។ ឯវំ អយម្បិ ឥទ្ធិ កាយវចីទ្វារានិ មុញ្ចិត្វា កាតុំ ន សក្កាតិ។ ‘ន កាយកម្មំ មនោទ្វារេ សមុដ្ឋាតី’តិ និដ្ឋមេត្ថ គន្តព្ពំ។

ហត្ថមុទ្ទាយ បន មុសាវាទាទីនិ កថេន្តស្ស កម្មំ វចីកម្មំ, ទ្វារំ បន កាយទ្វារំ ហោតិ ។ ឯវំ អកុសលំ វចីកម្មម្បិ កាយទ្វារេ សមុដ្ឋាតិ។ តេហិ បន ចិត្តេហិ សហជាតា អភិជ្ឈាព្យាបាទមិច្ឆាទិដ្ឋិយោ ចេតនាបក្ខិកា វា ភវន្តិ, អព្ពោហារិកា វា។ វចីភេទំ បន កត្វា មុសាវាទាទីនិ កថេន្តស្ស កម្មម្បិ វចីកម្មំ ទ្វារម្បិ វចីទ្វារមេវ។ ឯវំ អកុសលំ វចីកម្មំ វចីទ្វារេ សមុដ្ឋាតិ។ តេហិ បន ចិត្តេហិ សហជាតា អភិជ្ឈាព្យាបាទមិច្ឆាទិដ្ឋិយោ ចេតនាបក្ខិកា វា ភវន្តិ អព្ពោហារិកា វា។ ឯត្តកា អាចរិយានំ សមានត្ថកថា នាម។

វិតណ្ឌវាទី បនាហ – ‘អកុសលំ វចីកម្មំ មនោទ្វារេបិ សមុដ្ឋាតី’តិ។ សោ ‘តយោ សង្គហេ អារុឡ្ហំ សុត្តំ អាហរាហី’តិ វុត្តោ ឥទំ ឧបោសថក្ខន្ធកតោ សុត្តំ អាហរិ –

“យោ បន ភិក្ខុ យាវតតិយំ អនុស្សាវិយមានេ សរមានោ សន្តឹ អាបត្តឹ នាវិករេយ្យ សម្បជានមុសាវាទស្ស ហោតី”តិ (មហាវ. ១៣៤)។

ឥទំ សុត្តំ អាហរិត្វា អាហ – ‘ឯវំ អាបត្តឹ អនាវិករោន្តោ តុណ្ហីភូតោវ អញ្ញំ អាបត្តឹ អាបជ្ជតិ, ឯត្ថ កុតោ កាយង្គចោបនំ វា វាចង្គចោបនំ វា? មនោទ្វារស្មឹយេវ បន ឥទំ អកុសលំ វចីកម្មំ សមុដ្ឋាតី’តិ។

សោ វត្តព្ពោ – ‘កឹ បនេតំ សុត្តំ នេយ្យត្ថំ ឧទាហុ នីតត្ថ’ន្តិ? ‘នីតត្ថមេវ មយ្ហំ សុត្ត’ន្តិ។ សោ ‘មា ឯវំ អវច, កុលយិស្សាមស្ស អត្ថ’ន្តិ វត្វា ឯវំ បុច្ឆិតព្ពោ – ‘សម្បជានមុសាវាទេ កឹ ហោតី’តិ? ជានន្តោ ‘សម្បជានមុសាវាទេ ទុក្កដំ ហោតី’តិ វក្ខតិ។ តតោ វត្តព្ពោ ‘វិនយស្ស ទ្វេ មូលានិ – កាយោ ច វាចា ច; សព្វាបត្តិយោ ឥមេសុយេវ ទ្វីសុ ទ្វារេសុ បញ្ញត្តា, មនោទ្វារេ អាបត្តិបញ្ញាបនំ នាម នត្ថិ។ ត្វំ អតិវិយ វិនយេ ប

កតញ្ញូ, យោ សត្ថារា អបញ្ញត្តេ ឋានេ អាបត្តឹ បញ្ញាបេសិ, សម្មាសម្ពុទ្ធំ អព្ភាចិក្ខសិ, ជិនចក្កំ បហរសី’តិអាទិវចនេហិ និគ្គណ្ហិត្វា ឧត្តរិ បញ្ហំ បុច្ឆិតព្ពោ – ‘សម្បជានមុសាវាទោ កិរិយតោ សមុដ្ឋាតិ ឧទាហុ អកិរិយតោ’តិ? ជានន្តោ ‘កិរិយតោ’តិ វក្ខតិ។ តតោ វត្តព្ពោ – ‘អនាវិករោន្តោ កតរំ កិរិយំ ករោតី’តិ? អទ្ធា ហិ កិរិយំ អបស្សន្តោ វិឃាតំ អាបជ្ជិស្សតិ។ តតោ ឥមស្ស សុត្តស្ស អត្ថេន សញ្ញាបេតព្ពោ។ អយញ្ហេត្ថ អត្ថោ – យ្វាយំ ‘សម្បជានមុសាវាទោ ហោតី’តិ វុត្តោ, សោ អាបត្តិតោ កី ហោតិ? ‘កតរាបត្តិ ហោតី’តិ អត្ថោ។ ‘ទុក្កដាបត្តិ ហោតិ’។ សា ច ខោ ន មុសាវាទលក្ខណេន, ភគវតោ បន វចនេន វចីទ្វារេ អកិរិយសមុដ្ឋានា អាបត្តិ ហោតីតិ វេទិតព្ពា។ វុត្តម្បិ ចេតំ –

> “អនាលបន្តោ មនុជេន កេនចិ,
> វាចាគិរំ នោ ច បរេ ភណេយ្យ;
> អាបជ្ជេយ្យ វាចសិកំ ន កាយិកំ,
> បញ្ហា មេសា កុសលេហិ ចិន្តិតា”តិ។ (បរិ. ៤៧៩);

ឯវំ អកុសលំ វចីកម្មំ ន មនោទ្វារេ សមុដ្ឋាតីតិ និដ្ឋមេត្ថ គន្តព្ពំ។

យទា បន អភិជ្ឈាសហគតេន ចេតសា កាយង្គំ ចោបេន្តោ ហត្ថគ្គាហាទីនិ ករោតិ, ព្យាបាទសហគតេន ចេតសា ទណ្ឌបរាមាសាទីនិ, មិច្ឆាទិដ្ឋិសហគតេន ចេតសា ‘ខន្ទសិវាទយោ សេដ្ឋា’តិ តេសំ អភិវាទនអញ្ជលិកម្មភូតបីឋកបរិភណ្ឌាទីនិ ករោតិ, តទា កម្មំ មនោកម្មំ ហោតិ, ទ្វារំ បន កាយទ្វារំ។ ឯវំ អកុសលំ មនោកម្មំ កាយទ្វារេ សមុដ្ឋាតិ។ ចេតនា បនេត្ថ អព្ពោហារិកា។

យទា បន អភិជ្ឈាសហគតេន ចេតសា វាចង្គំ ចោបេន្តោ ‘អហោ វត យំ បរស្ស, តំ មមស្សា’តិ បរវិត្តូបករណំ អភិជ្ឈាយតិ, ព្យាបាទសហគតេន ចេតសា ‘ឥមេ សត្តា ហញ្ញន្តុ វា, ពជ្ឈន្តុ វា, ឧច្ឆិជ្ជន្តុ វា, មា វា អហេសុ’ន្តិ វទតិ, មិច្ឆាទិដ្ឋិសហគតេន ចេតសា ‘នត្ថិ ទិន្នំ, នត្ថិ យិដ្ឋ’ន្តិអាទីនិ វទតិ, តទា កម្មំ មនោកម្មំ ហោតិ, ទ្វារំ បន វចីទ្វារំ។ ឯវំ អកុសលំ មនោកម្មំ វចីទ្វារេ សមុដ្ឋាតិ។ ចេតនា បនេត្ថ អព្ពោហារិកា។

យទា បន កាយង្គវាចង្គានិ អចោបេត្វា រហោ និសិន្នោ អភិជ្ឈាព្យាបាទមិច្ឆាទិដ្ឋិសហគតានិ ចិត្តានិ ឧប្បាទេតិ, តទា កម្មំ មនោកម្មំ, ទ្វារម្បិ មនោទ្វារមេវ។ ឯវំ អកុសលំ មនោកម្មំ មនោទ្វារេ សមុដ្ឋាតិ។ ឥមស្មឹ បន ឋានេ ចេតនាបិ ចេតនាសម្បយុត្តកា ធម្មាបិ មនោទ្វារេយេវ សមុដ្ឋហន្តិ។ ឯវំ អកុសលំ មនោកម្មំ តីសុបិ ទ្វារេសុ សមុដ្ឋាតីតិ វេទិតព្ពំ។

យំ បន វុត្តំ ‘តថា កុសលានិ កាយវចីមនោកម្មានី’តិ, តត្រាយំ នយោ – យទា ហិ កេនចិ ការណេន វត្តុំ អសក្កោន្តោ ‘បាណាតិបាតា អទិន្នាទានា កាមេសុមិច្ឆាចារា បដិវិរមាមី’តិ ឥមានិ សិក្ខាបទានិ ហត្ថមុទ្ទាយ គណ្ហាតិ, តទា កម្មំ កាយកម្មំ ទ្វារម្បិ កាយទ្វារមេវ។ ឯវំ កុសលំ កាយកម្មំ កាយទ្វារេ សមុដ្ឋាតិ។ តេហិ ចិត្តេហិ សហគតា អនភិជ្ឈាទយោ ចេតនាបក្ខិកា វា ហោន្តិ, អព្ពោហារិកា វា។

យទា បន តានេវ សិក្ខាបទានិ វចីភេទំ កត្វា គណ្ហាតិ, តទា កម្មំ កាយកម្មំ, ទ្វារំ បន វចីទ្វារំ ហោតិ។ ឯវំ កុសលំ កាយកម្មំ វចីទ្វារេ សមុដ្ឋាតិ។ តេហិ ចិត្តេហិ សហគតា អនភិជ្ឈាទយោ ចេតនាបក្ខិកា វា ហោន្តិ, អព្ពោហារិកា វា។

យទា បន តេសុ សិក្ខាបទេសុ ទិយ្យមានេសុ កាយង្គវាចង្គានិ អចោបេត្វា មនសាវ ‘បាណាតិបាតា អទិន្នាទានា កាមេសុមិច្ឆាចារា បដិវិរមាមី’តិ គណ្ហាតិ, តទា កម្មំ កាយកម្មំ, ទ្វារំ បន មនោទ្វារំ ហោតិ។ ឯវំ កុសលំ កាយកម្មំ មនោទ្វារេ សមុដ្ឋាតិ។ តេហិ ចិត្តេហិ សហគតា អនភិជ្ឈាទយោ ចេតនាបក្ខិកា វា ហោន្តិ, អព្ពោហារិកា វា។

‘មុសាវាទា វេរមណី’អាទីនិ បន ចត្តារិ សិក្ខាបទានិ វុត្តនយេនេវ កាយាទីហិ គណ្ហន្តស្ស កុសលំ វចីកម្មំ តីសុ ទ្វារេសុ សមុដ្ឋាតីតិ វេទិតព្ពំ។ ឥធាបិ អនភិជ្ឈាទយោ ចេតនាបក្ខិកា វា ហោន្តិ, អព្ពោហារិកា វា។

អនភិជ្ឈាទិសហគតេហិ បន ចិត្តេហិ កាយង្គំ ចោបេត្វា ចេតិយង្គណសម្មជ្ជនគន្ធមាលាទិបូជនចេតិយវន្ទនាទីនិ ករោន្តស្ស កម្មំ មនោកម្មំ ហោតិ, ទ្វារំ បន កាយទ្វារំ។ ឯវំ កុសលំ មនោកម្មំ កាយទ្វារេ សមុដ្ឋាតិ។ ចេតនា បនេត្ថ អព្ពោហារិកា។ អនភិជ្ឈាសហគតេន ចិត្តេន វាចង្គំ ចោបេត្វា ‘អហោ វត យំ បរស្ស

វិត្តុបករណំ ន តំ មមស្សា’តិ អនភិជ្ឈាយតោ អព្យាបាទសហគតេន ចិត្តេន ‘សព្ពេ សត្តា អវេរា អព្យាពជ្ឈា អនីឃា សុខី អត្តានំ បរិហរន្តូ’តិ វទន្តស្ស សម្មាទិដ្ឋិសហគតេន ចិត្តេន ‘អត្ថិ ទិន្នំ’ន្តិអាទីនិ ឧទាហរន្តស្ស កម្មំ មនោកម្មំ ហោតិ, ទ្វារំ បន វចីទ្វារំ។ ឯវំ កុសលំ មនោកម្មំ វចីទ្វារេ សមុដ្ឋាតិ។ ចេតនា បនេត្ថ អព្ពោហារិកា។ កាយង្គវាចង្គានិ បន អចោបេត្វា រហោ និសិន្នស្ស មនសាវ អនភិជ្ឈាទិសហគតានិ ចិត្តានិ ឧប្បាទេន្តស្ស កម្មំ មនោកម្មំ, ទ្វារម្បិ មនោទ្វារមេវ។ ឯវំ កុសលំ មនោកម្មំ មនោទ្វារេ សមុដ្ឋាតិ។ ឥមស្មឹ បន ឋានេ ចេតនាបិ ចេតនាសម្បយុត្តកា ធម្មាបិ មនោទ្វារេយេវ សមុដ្ឋហន្តិ។

តត្ថ អាណត្តិសមុដ្ឋិតេសុ បាណាតិបាតអទិន្នាទានេសុ កម្មម្បិ កាយកម្មំ ទ្វារម្បិ កម្មវសេនេវ កាយទ្វារន្តិ វទន្តោ កម្មំ រក្ខតិ, ទ្វារំ ភិន្ទតិ នាម។ ហត្ថមុទ្ទាយ សមុដ្ឋិតេសុ មុសាវាទាទីសុ ទ្វារម្បិ កាយទ្វារំ, កម្មម្បិ ទ្វារវសេនេវ កាយកម្មន្តិ វទន្តោ ទ្វារំ រក្ខតិ កម្មំ ភិន្ទតិ នាម។ តស្មា ‘កម្មំ រក្ខាមី’តិ ទ្វារំ ន ភិន្ទិតព្ពំ, ‘ទ្វារំ រក្ខាមី’តិ កម្មំ ន ភិន្ទិតព្ពំ។ យថាវុត្តេនេវ បន នយេន កម្មញ្ច ទ្វារញ្ច វេទិតព្ពំ។ ឯវំ កថេន្តោ ហិ នេវ កម្មំ ន ទ្វារំ ភិន្ទតីតិ។

កម្មកថា និដ្ឋិតា។

ឥទានិ ‘បញ្ច វិញ្ញាណានិ បញ្ចវិញ្ញាណទ្វារានី’តិអាទីសុ ចក្ខុវិញ្ញាណំ សោតវិញ្ញាណំ ឃានវិញ្ញាណំ ជិវ្ហាវិញ្ញាណំ កាយវិញ្ញាណន្តិ ឥមានិ បញ្ច វិញ្ញាណានិ នាម។ ចក្ខុវិញ្ញាណទ្វារំ សោត... ឃាន... ជិវ្ហា... កាយវិញ្ញាណទ្វារន្តិ ឥមានិ បញ្ច វិញ្ញាណទ្វារានិ នាម។ ឥមេសំ បញ្ចន្នំ ទ្វារានំ វសេន ឧប្បន្នា ចេតនា នេវ កាយកម្មំ ហោតិ, ន វចីកម្មំ, មនោកម្មមេវ ហោតីតិ វេទិតព្ពា។ ចក្ខុសម្ផស្សោ សោត... ឃាន... ជិវ្ហា... កាយ... មនោសម្ផស្សោតិ ឥមេ បន ឆ សម្ផស្សា នាម។ ចក្ខុសម្ផស្សទ្វារំ សោត... ឃាន... ជិវ្ហា... កាយ... មនោសម្ផស្សទ្វារន្តិ ឥមានិ ឆ សម្ផស្សទ្វារានិ នាម។

ចក្ខុអសំវរោ សោត... ឃាន... ជិវ្ហា... បសាទកាយ... ចោបនកាយអសំវរោ វាចាអសំវរោ មនោអសំវរោតិ – ឥមេ អដ្ឋ អសំវរា នាម។ តេ អត្ថតោ ‘ទុស្សីល្យំ មុដ្ឋស្សច្ចំ អញ្ញាណំ អក្ខន្តិ កោសជ្ជ’ន្តិ ឥមេ បញ្ច ធម្មា ហោន្តិ។ តេសុ ឯកធម្មោបិ បញ្ចទ្វារេ វោដ្ឋព្ពនបរិយោសានេសុ ចិត្តេសុ នុប្បជ្ជតិ, ជវនក្ខណេយេវ ឧប្បជ្ជតិ។ ជវនេ ឧប្បន្នោបិ បញ្ចទ្វារេ អសំវរោតិ វុច្ចតិ។

ចក្ខុវិញ្ញាណសហជាតោ ហិ ផស្សោ ចក្ខុសម្ផស្សោ នាម, ចេតនា មនោកម្មំ នាម, តំ ចិត្តំ មនោកម្មទ្វារំ នាម។ ឯត្ថ បញ្ចវិធោ អសំវរោ នត្ថិ ។ សម្បដិច្ឆនសហជាតោ ផស្សោ មនោសម្ផស្សោ នាម, ចេតនា មនោកម្មំ នាម, តំ ចិត្តំ មនោកម្មទ្វារំ នាម។ ឯត្ថាបិ អសំវរោ នត្ថិ។ សន្តីរណវោដ្ឋព្ពនេសុបិ ឯសេវ នយោ។ ជវនសហជាតោ បន ផស្សោ មនោសម្ផស្សោ នាម, ចេតនា មនោកម្មំ នាម, តំ ចិត្តំ មនោកម្មទ្វារំ នាម។ ឯត្ថ អសំវរោ ចក្ខុអសំវរោ នាម ហោតិ។ សោតឃានជិវ្ហាបសាទកាយទ្វារេសុបិ ឯសេវ នយោ។ យទា បន រូបាទីសុ អញ្ញតរារម្មណំ មនោទ្វារិកជវនំ វិនា វចីទ្វារេន សុទ្ធំ កាយទ្វារសង្ខាតំ ចោបនំ បាបយមានំ ឧប្បជ្ជតិ, តទា តេន ចិត្តេន សហជាតោ ផស្សោ មនោសម្ផស្សោ នាម, ចេតនា កាយកម្មំ នាម, តំ បន ចិត្តំ អព្ពោហារិកំ, ចោបនស្ស ឧប្បន្នត្តា មនោទ្វារន្តិ សង្ខ្យំ ន គច្ឆតិ។ ឯត្ថ អសំវរោ ចោបនកាយអសំវរោ នាម។ យទា តាទិសំយេវ ជវនំ វិនា កាយទ្វារេន សុទ្ធំ វចីទ្វារសង្ខាតំ ចោបនំ បាបយមានំ ឧប្បជ្ជតិ, តទា តេន ចិត្តេន សហជាតោ ផស្សោ មនោសម្ផស្សោ នាម, ចេតនា វចីកម្មំ នាម, តំ បន ចិត្តំ អព្ពោហារិកំ, ចោបនស្ស ឧប្បន្នត្តា មនោទ្វារន្តិ សង្ខ្យំ ន គច្ឆតិ។ ឯត្ថ អសំវរោ វាចាអសំវរោ នាម។ យទា បន តាទិសំ ជវនចិត្តំ វិនា កាយវចីទ្វារេហិ សុទ្ធំ មនោទ្វារមេវ ហុត្វា ឧប្បជ្ជតិ, តទា តេន ចិត្តេន សហជាតោ ផស្សោ មនោសម្ផស្សោ នាម, ចេតនា មនោកម្មំ នាម, តំ បន ចិត្តំ មនោកម្មទ្វារំ នាម។ ឯត្ថ អសំវរោ មនោអសំវរោ នាម។ ឥតិ ឥមេសំ អដ្ឋន្នំ អសំវរានំ វសេន ចក្ខុអសំវរទ្វារំ, សោត... ឃាន... ជិវ្ហា... បសាទកាយ... ចោបនកាយ... វាចា... មនោអសំវរទ្វារន្តិ ឥមានិ អដ្ឋ អសំវរទ្វារានិ វេទិតព្ពានិ។

ចក្ខុសំវរោ សោត... ឃាន... ជិវ្ហា... បសាទកាយ... ចោបនកាយ... វាចា... មនោសំវរោតិ ឥមេ បន អដ្ឋ សំវរា នាម។ តេ អត្ថតោ ‘សីលំ សតិ ញាណំ ខន្តិ វីរិយ’ន្តិ ឥមេ បញ្ច ធម្មា ហោន្តិ។ តេសុបិ ឯកធម្មោបិ បញ្ចទ្វារេ វោដ្ឋព្ពនបរិយោសានេសុ ចិត្តេសុ នុប្បជ្ជតិ។ ជវនក្ខណេយេវ ឧប្បជ្ជតិ។ ជវនេ ឧប្បន្នោបិ បញ្ចទ្វារេ សំវរោតិ វុច្ចតិ។ តស្ស សព្ពស្សាបិ ចក្ខុវិញ្ញាណសហជាតោ ហិ ផស្សោ ចក្ខុសម្ផស្សោតិអាទិនា អសំវរេ វុត្តនយេនេវ ឧប្បត្តិ វេទិតព្ពា។ ឥតិ ឥមេសំ អដ្ឋន្នំ សំវរានំ វសេន ចក្ខុសំវរទ្វារំ...បេ.... មនោសំវរទ្វារន្តិ ឥមានិ អដ្ឋ សំវរទ្វារានិ វេទិតព្ពានិ។

អកុសលកម្មបថកថា

បាណាតិបាតោ , អទិន្នាទានំ, កាមេសុមិច្ឆាចារោ, មុសាវាទោ, បិសុណវាចា, ផរុសវាចា, សម្ផប្បលាបោ, អភិជ្ឈា, ព្យាបាទោ, មិច្ឆាទិដ្ឋីតិ ឥមេ បន ទស អកុសលកម្មបថា នាម។

តត្ថ បាណស្ស អតិបាតោ **បាណាតិបាតោ** នាម; បាណវធោ, បាណឃាតោតិ វុត្តំ ហោតិ។ បាណោតិ ចេត្ថ វោហារតោ សត្តោ, បរមត្ថតោ ជីវិតិន្ទ្រិយំ។ តស្មិំ បន បាណេ បាណសញ្ញិនោ ជីវិតិន្ទ្រិយុបច្ឆេទកឧបក្កមសមុដ្ឋាបិកា កាយវចីទ្វារានំ អញ្ញតរទ្វារប្បវត្តា វធកចេតនា បាណាតិបាតោ។ សោ គុណវិរហិតេសុ តិរច្ឆានគតាទីសុ បាណេសុ ខុទ្ទកេ បាណេ អប្បសាវជ្ជោ, មហាសរីរេ មហាសាវជ្ជោ។ កស្មា? បយោគមហន្តតាយ។ បយោគសមត្តេបិ វត្ថុមហន្តតាយ។ គុណវន្តេសុ មនុស្សាទីសុ អប្បគុណេ អប្បសាវជ្ជោ, មហាគុណេ មហាសាវជ្ជោ។ សរីរគុណានំ បន សមភាវេ សតិ កិលេសានំ ឧបក្កមានញ្ច មុទុតាយ អប្បសាវជ្ជោ, តិព្ពតាយ មហាសាវជ្ជោតិ វេទិតព្ពោ។

តស្ស បញ្ច សម្ភារា ហោន្តិ – បាណោ, បាណសញ្ញិតា, វធកចិត្តំ, ឧបក្កមោ, តេន មរណន្តិ។ ឆ បយោគា – សាហត្ថិកោ, អាណត្តិកោ, និស្សគ្គិយោ, ថាវរោ, វិជ្ជាមយោ, ឥទ្ធិមយោតិ។ ឥមស្មិំ បនត្ថេ វិត្ថារិយមានេ អតិបបញ្ចោ ហោតិ។ តស្មា តំ ន វិត្ថារយាម។ អញ្ញញ្ច ឯវរូបំ អត្ថិកេហិ បន សមន្តបាសាទិកំ **វិនយដ្ឋកថំ** (បារា. អដ្ឋ. ២.១៧២) ឱលោកេត្វា គហេតព្ពំ។

អទិន្នស្ស អាទានំ **'អទិន្នាទានំ'**; បរស្សហរណំ, ថេយ្យំ, ចោរិកាតិ វុត្តំ ហោតិ។ តត្ថ អទិន្នន្តិ បរបរិគ្គហិតំ, យត្ថ បរោ យថាកាមការិតំ អាបជ្ជន្តោ អទណ្ឌារហោ អនុបវជ្ជោ ច ហោតិ។ តស្មិំ បរបរិគ្គហិតេ បរបរិគ្គហិតសញ្ញិនោ តទាទាយកឧបក្កមសមុដ្ឋាបិកា ថេយ្យចេតនា អទិន្នាទានំ។ តំ ហីនេ បរសន្តកេ អប្បសាវជ្ជំ, បណីតេ មហាសាវជ្ជំ។ កស្មា? វត្ថុបណីតតាយ។ វត្ថុសមត្តេ សតិ គុណាធិកានំ សន្តកេ វត្ថុស្មិំ មហាសាវជ្ជំ។ តំតំគុណាធិកំ ឧបាទាយ តតោ តតោ ហីនគុណស្ស សន្តកេ វត្ថុស្មិំ អប្បសាវជ្ជំ។

តស្ស បញ្ច សម្ភារា ហោន្តិ – បរបរិគ្គហិតំ, បរបរិគ្គហិតសញ្ញិតា, ថេយ្យចិត្តំ, ឧបក្កមោ , តេន ហរណន្តិ។ ឆ បយោគា – សាហត្ថិកាទយោវ។ តេ ច ខោ យថានុរូបំ ថេយ្យាវហារោ, បសយ្ហាវហារោ, បដិច្ឆន្នាវហារោ, បរិកប្បាវហារោ, កុសាវហារោតិ ឥមេសំ បញ្ចន្នំ អវហារានំ វសេន បវត្តន្តិ។ អយមេត្ថ សង្ខេបោ។ វិត្ថារោ បន សមន្តបាសាទិកាយំ (បារា. អដ្ឋ. ១.១៣៨) វុត្តោ។

'កាមេសុ មិច្ឆាចារោ'តិ ឯត្ថ បន **'កាមេសូ'**តិ មេថុនសមាចារេសុ; **'មិច្ឆាចារោ'**តិ ឯកន្តនិន្ទិតោ លាមកាចារោ។ លក្ខណតោ បន អសទ្ធម្មាធិប្បាយេន កាយទ្វារប្បវត្តា អគមនីយដ្ឋានវីតិក្កមចេតនា **កាមេសុមិច្ឆាចារោ**។

តត្ថ **អគមនីយដ្ឋានំ** នាម – បុរិសានំ តាវ មាតុរក្ខិតា, បិតុរក្ខិតា, មាតាបិតុរក្ខិតា, ភាតុរក្ខិតា, ភគិនិរក្ខិតា, ញាតិរក្ខិតា, គោត្តរក្ខិតា, ធម្មរក្ខិតា, សារក្ខា, សបរិទណ្ឌាតិ មាតុរក្ខិតាទយោ ទស; ធនក្កីតា, ឆន្ទវាសិនី, ភោគវាសិនី, បដវាសិនី, ឱទបត្តកិនី, ឱភដចុម្ពដា, ទាសី ច ភរិយា, កម្មការី ច ភរិយា, ធជាហដា, មុហុត្តិកាតិ ឯតា ធនក្កីតាទយោ ទសាតិ វីសតិ ឥត្ថិយោ។ ឥត្ថីសុ បន ទ្វិន្នំ សារក្ខសបរិទណ្ឌានំ, ទសន្នញ្ច ធនក្កីតាទីនន្តិ ទ្វាទសន្នំ ឥត្ថីនំ អញ្ញេ បុរិសា ឥទំ អគមនីយដ្ឋានំ នាម។

សោ បនេស មិច្ឆាចារោ សីលាទិគុណរហិតេ អគមនីយដ្ឋានេ អប្បសាវជ្ជោ, សីលាទិគុណសម្បន្នេ មហាសាវជ្ជោ។ តស្ស ចត្តារោ សម្ភារា – អគមនីយវត្ថុ, តស្មិំ សេវនចិត្តំ, សេវនប្បយោគោ, មគ្គេនមគ្គប្បដិបត្តិអធិវាសនន្តិ។ ឯកោ បយោគោ សាហត្ថិកោ ឯវ។

'មុសា'តិ វិសំវាទនបុរេក្ខារស្ស អត្ថភញ្ជកោ វចីបយោគោ, កាយបយោគោ វា។ វិសំវាទនាធិប្បាយេន បរស្ស បរវិសំវាទកកាយវចីបយោគសមុដ្ឋាបិកា ចេតនា **មុសាវាទោ**។ អបរោ នយោ – **'មុសា'**តិ អភូតំ អតច្ឆំ វត្ថុ។ **'វាទោ'**តិ តស្ស ភូតតោ តច្ឆតោ វិញ្ញាបនំ។ លក្ខណតោ បន អតថំ វត្ថុំ តថតោ បរំ វិញ្ញាបេតុកាមស្ស តថាវិញ្ញត្តិសមុដ្ឋាបិកា ចេតនា **មុសាវាទោ**។ សោ យមត្ថំ ភញ្ជតិ តស្ស អប្បតាយ អប្បសាវជ្ជោ, មហន្តតាយ មហាសាវជ្ជោ។ អបិច គហដ្ឋានំ អត្តនោ សន្តកំ អទាតុកាមតាយ 'នត្ថី'តិអាទិនយប្បវត្តោ អប្បសាវជ្ជោ។ សក្ខិនា ហុត្វា អត្ថភញ្ជនត្ថំ វុត្តោ មហាសាវជ្ជោ។ បព្ពជិតានំ អប្បកម្បិ តេលំ វា សប្បឹ វា

លភិត្វា ហសាធិប្បាយេន ‘អជ្ជ គាមេ តេលំ នទី មញ្ញេ សន្ទតី’តិ បូរណកថានយេន បវត្តោ អប្បសាវជ្ជោ។ អទិដ្ឋំយេវ បន ទិដ្ឋន្តិអាទិនា នយេន វទន្តានំ មហាសាវជ្ជោ។

តស្ស ចត្តារោ សម្ភារា ហោន្តិ – អតថំ វត្ថុ, វិសំវាទនចិត្តំ, តជ្ជោ វាយាមោ, បរស្ស តទត្ថវិជាននន្តិ។ ឯកោ បយោគោ – សាហត្ថិកោវ។ សោ ច កាយេន វា កាយប្បដិពទ្ធេន វា វាចាយ វា បរវិសំវាទកកិរិយាករណេ ទដ្ឋព្ពោ។ តាយ ចេ កិរិយាយ បរោ តមត្ថំ ជានាតិ, អយំ កិរិយសមុដ្ឋាបិកចេតនាក្ខណេយេវ មុសាវាទកម្មុនា ពជ្ឈតិ។ យស្មា បន យថា កាយកាយប្បដិពទ្ធវាចាហិ បរំ វិសំវាទេតិ, តថា ឥមស្ស ‘ឥមំ ភណាហី’តិ អាណាបេន្តោបិ, បណ្ណំ លិខិត្វា បុរតោ និស្សជ្ជន្តោបិ, ‘អយមត្ថោ ឯវំ ទដ្ឋព្ពោ’តិ កុដ្ដាទីសុ លិខិត្វា ឋបេន្តោបិ; តស្មា ឯត្ថ អាណត្តិកនិស្សគ្គិយថាវរាបិ បយោគា យុជ្ជន្តិ។ **អដ្ឋកថាសុ** បន អនាគតត្តា វីមំសិត្វា គហេតព្ពា។

‘**បិសុណវាចា**’តិអាទីសុ យាយ វាចាយ យស្ស តំ វាចំ ភាសតិ តស្ស ហទយេ អត្តនោ បិយភាវំ បរស្ស ច សុញ្ញភាវំ ករោតិ, សា **បិសុណវាចា**។ យាយ បន អត្តានម្បិ បរម្បិ ផរុសំ ករោតិ, យា វាចា សយម្បិ ផរុសា នេវ កណ្ណសុខា, ន ហទយង្គមា, អយំ ‘**ផរុសវាចា**’។ យេន សម្ផំ បលបតិ, និរត្ថកំ, សោ ‘**សម្ផប្បលាបោ**’។ តេសំ មូលភូតា ចេតនាបិ បិសុណវាចាទិនាមមេវ លភតិ។ សា ឯវ ច ឥធ អធិប្បេតាតិ។

តត្ថ សំកិលិដ្ឋចិត្តស្ស បរេសំ វា ភេទាយ អត្តនោ បិយកម្យតាយ វា កាយវចីបយោគសមុដ្ឋាបិកា ចេតនា បិសុណវាចា នាម។ សា យស្ស ភេទំ ករោតិ តស្ស អប្បគុណតាយ អប្បសាវជ្ជា, មហាគុណតាយ មហាសាវជ្ជា។

តស្សា ចត្តារោ សម្ភារា – ‘ភិន្ទិតព្ពោ បរោ’ ឥតិ ‘ឥមេ នានា ភវិស្សន្តិ វិនា ភវិស្សន្តី’តិ ភេទបុរេក្ខារតា វា, ‘ឥតិ អហំ បិយោ ភវិស្សាមិ វិស្សាសិកោ’តិ បិយកម្យតា វា, តជ្ជោ វាយាមោ, តស្ស តទត្ថវិជាននន្តិ ។ បរេ បន អភិន្នេ កម្មបថភេទោ នត្ថិ, ភិន្នេ ឯវ ហោតិ។

បរស្ស មម្មច្ឆេទកកាយវចីបយោគសមុដ្ឋាបិកា ឯកន្តផរុសចេតនា ‘ផរុសវាចា’។ តស្សា អាវិភាវត្ថមិទំ វត្ថុ – ឯកោ កិរ ទារកោ មាតុ វចនំ អនាទិយិត្វា អរញ្ញំ គច្ឆតិ។ តំ មាតា និវត្តេតុំ អសក្កោន្តី ‘ចណ្ឌា តំ មហិសី អនុពន្ធតូ’តិ អក្កោសិ។ អថស្ស តថេវ អរញ្ញេ មហិសី ឧដ្ឋាសិ។ ទារកោ ‘យំ មម មាតា មុខេន កថេសិ តំ មា ហោតុ, យំ ចិត្តេន ចិន្តេសិ តំ ហោតូ’តិ សច្ចកិរិយំ អកាសិ។ មហិសី តត្ថេវ ពទ្ធា វិយ អដ្ឋាសិ។ ឯវំ មម្មច្ឆេទកោបិ បយោគោ ចិត្តសណ្ហតាយ ផរុសវាចា ន ហោតិ។ មាតាបិតរោ ហិ កទាចិ បុត្តកេ ឯវម្បិ វទន្តិ – ‘ចោរា វោ ខណ្ឌាខណ្ឌិកំ ករោន្តូ’តិ, ឧប្បលបត្តម្បិ ច នេសំ ឧបរិ បតន្តំ ន ឥច្ឆន្តិ។ អាចរិយុបជ្ឈាយា ច កទាចិ និស្សិតកេ ឯវំ វទន្តិ – ‘កឹ ឥមេ អហិរិកា អនោត្តប្បិនោ ចរន្តិ, និទ្ធមថ នេ’តិ; អថ ច នេសំ អាគមាធិគមសម្បត្តឹ ឥច្ឆន្តិ។ យថា ច ចិត្តសណ្ហតាយ ផរុសវាចា ន ហោតិ, ឯវំ វចនសណ្ហតាយ អផរុសវាចាបិ ន ហោតិ។ ន ហិ មារាបេតុកាមស្ស ‘ឥមំ សុខំ សយាបេថា’តិ វចនំ អផរុសវាចា ហោតិ។ ចិត្តផរុសតាយ បនេសា ផរុសវាចាវ។ សា យំ សន្ធាយ បវត្តិតា តស្ស អប្បគុណតាយ អប្បសាវជ្ជា, មហាគុណតាយ មហាសាវជ្ជា។ តស្សា តយោ សម្ភារា – អក្កោសិតព្ពោ បរោ, កុបិតចិត្តំ, អក្កោសនន្តិ។

អនត្ថវិញ្ញាបិកា កាយវចីបយោគសមុដ្ឋាបិកា អកុសលចេតនា ‘**សម្ផប្បលាបោ**’។ សោ អាសេវនមន្ទតាយ អប្បសាវជ្ជោ។ អាសេវនមហន្តតាយ មហាសាវជ្ជោ។ តស្ស ទ្វេ សម្ភារា – ភារតយុទ្ធ សីតាហរណាទិនិរត្ថកកថាបុរេក្ខារតា, តថារូបិកថាកថនញ្ចាតិ។ បរេ បន តំ កថំ អគណ្ហន្តេ កម្មបថភេទោ នត្ថិ, បរេន សម្ផប្បលាបេ គហិតេយេវ ហោតិ។

អភិជ្ឈាយតីតិ ‘**អភិជ្ឈា**’។ បរភណ្ឌាភិមុខី ហុត្វា តន្និន្នតាយ បវត្តតីតិ អត្ថោ។ សា ‘អហោ វត ឥទំ មមស្សា’តិ ឯវំ បរភណ្ឌាភិជ្ឈាយនលក្ខណា។ អទិន្នាទានំ វិយ អប្បសាវជ្ជា មហាសាវជ្ជា ច។ តស្សា ទ្វេ សម្ភារា – បរភណ្ឌំ, អត្តនោ បរិណាមនញ្ចាតិ។ បរភណ្ឌវត្ថុកេ ហិ លោភេ ឧប្បន្នេបិ ន តាវ កម្មបថភេទោ ហោតិ យាវ ន ‘អហោ វត ឥទំ មមស្សា’តិ អត្តនោ បរិណាមេតិ។

ហិតសុខំ ព្យាបាទយតីតិ ‘**ព្យាបាទោ**’។ សោ បរវិនាសាយ មនោបទោសលក្ខណោ។ ផរុសវាចា វិយ អប្បសាវជ្ជោ មហាសាវជ្ជោ ច។ តស្ស ទ្វេ សម្ភារា – បរសត្តោ ច, តស្ស ច វិនាសចិន្តាតិ។ បរសត្តវត្ថុកេ ហិ កោធេ ឧប្បន្នេបិ ន តាវ កម្មបថភេទោ ហោតិ យាវ ‘អហោ វតាយំ ឧច្ឆិជ្ជេយ្យ វិនស្សេយ្យា’តិ តស្ស វិនាសនំ ន ចិន្តេសិ។

យថាភុច្ចគហណាភាវេន មិច្ឆា បស្សតីតិ ‘មិច្ឆាទិដ្ឋិ’។ សា ‘នត្ថិ ទិន្ន’ន្តិអាទិនា នយេន វិបរីតទស្សន លក្ខណា។ សម្ផប្បលាបោ វិយ អប្បសាវជ្ជា មហាសាវជ្ជា ច។ អបិច អនិយតា អប្បសាវជ្ជា, និយតា មហាសាវជ្ជា។ តស្សា ទ្វេ សម្ភារា – វត្ថុនោ ច គហិតាការវិបរីតតា, យថា ច តំ គណ្ហាតិ តថាភាវេន តស្សុបដ្ឋានន្តិ។ តត្ថ នត្ថិកាហេតុកអកិរិយទិដ្ឋីហិ ឯវ កម្មបថភេទោ ហោតិ, ន អញ្ញទិដ្ឋីហិ។

ឥមេសំ បន ទសន្នំ អកុសលកម្មបថានំ ធម្មតោ កោដ្ឋាសតោ អារម្មណតោ វេទនាតោ មូលតោ ចាតិ បញ្ចហាការេហិ វិនិច្ឆយោ វេទិតព្ពោ –

តត្ថ ‘**ធម្មតោ**’តិ ឯតេសុ ហិ បដិបាដិយា សត្ត ចេតនាធម្មាវ ហោន្តិ, អភិជ្ឈាទយោ តយោ ចេតនា សម្បយុត្តា។

‘**កោដ្ឋាសតោ**’តិ បដិបាដិយា សត្ត, មិច្ឆាទិដ្ឋិ ចាតិ ឥមេ អដ្ឋ កម្មបថា ឯវ ហោន្តិ; នោ មូលានិ។ អភិជ្ឈា ព្យាបាទា កម្មបថា ចេវ មូលានិ ច។ អភិជ្ឈា ហិ មូលំ បត្វា ‘លោភោ អកុសលមូលំ’ ហោតិ, ព្យាបាទោ ‘ទោសោ អកុសលមូលំ’។

‘**អារម្មណតោ**’តិ បាណាតិបាតោ ជីវិតិន្ទ្រិយារម្មណតោ សង្ខារារម្មណោ ហោតិ។ អទិន្នាទានំ សត្តារម្មណំ វា ហោតិ សង្ខារារម្មណំ វា។ មិច្ឆាចារោ ផោដ្ឋព្ពវសេន សង្ខារារម្មណោ ហោតិ; សត្តារម្មណោតិបិ ឯកេ។ មុសាវាទោ សត្តារម្មណោ វា, សង្ខារារម្មណោ វា។ តថា បិសុណវាចា។ ផរុសវាចា សត្តារម្មណាវ។ សម្ផប្បលាបោ ទិដ្ឋសុតមុតវិញ្ញាតវសេន សត្តារម្មណោ វា សង្ខារារម្មណោ វា។ តថា អភិជ្ឈា។ ព្យាបាទោ សត្តារម្មណោវ។ មិច្ឆាទិដ្ឋិ តេភូមកធម្មវសេន សង្ខារារម្មណាវ។

‘**វេទនាតោ**’តិ បាណាតិបាតោ ទុក្ខវេទនោ ហោតិ។ កិញ្ចាបិ ហិ រាជានោ ចោរំ ទិស្វា ហសមានាបិ ‘គច្ឆថ នំ ឃាតេថា’តិ វទន្តិ, សន្និដ្ឋាបកចេតនា បន នេសំ ទុក្ខសម្បយុត្តាវ ហោតិ ។ អទិន្នាទានំ តិវេទនំ។ តញ្ហិ បរភណ្ឌំ ទិស្វា ហដ្ឋតុដ្ឋស្ស គណ្ហតោ សុខវេទនំ ហោតិ, ភីតតសិតស្ស គណ្ហតោ ទុក្ខវេទនំ។ តថា វិបាកនិស្សន្ទផលានិ បច្ចវេក្ខន្តស្ស។ គហណកាលេ មជ្ឈត្តភាវេ ឋិតស្ស បន គណ្ហតោ អទុក្ខមសុខវេទនំ ហោតីតិ។ មិច្ឆាចារោ សុខមជ្ឈត្តវសេន ទ្វិវេទនោ។ សន្និដ្ឋាបកចិត្តេ បន មជ្ឈត្តវេទនោ ន ហោតិ។ មុសាវាទោ អទិន្នាទានេ វុត្តនយេនេវ តិវេទនោ; តថា បិសុណវាចា។ ផរុសវាចា ទុក្ខវេទនា។ សម្ផប្បលាបោ តិវេទនោ។ បរេសុ ហិ សាធុការំ ទេន្តេសុ ចេលុក្ខេបាទីនិ ខិបន្តេសុ ហដ្ឋតុដ្ឋស្ស សីតាហរណភារតយុទ្ធាទីនិ កថនកាលេ សោ សុខវេទនោ ហោតិ។ បឋមំ ទិន្នវេតនេន ឯកេន បច្ឆា អាគន្ត្វា ‘អាទិតោ បដ្ឋាយ កថេហី’តិ វុត្តេ ‘អននុសន្ធិកំ បកិណ្ណកកថំ កថេស្សាមិ នុ ខោ នោ’តិ ទោមនស្សិតស្ស កថនកាលេ ទុក្ខវេទនោ ហោតិ, មជ្ឈត្តស្ស កថយតោ អទុក្ខមសុខវេទនោ ហោតិ។ អភិជ្ឈា សុខមជ្ឈត្តវសេន ទ្វិវេទនា; តថា មិច្ឆាទិដ្ឋិ។ ព្យាបាទោ ទុក្ខវេទនោ។

‘**មូលតោ**’តិ បាណាតិបាតោ ទោសមោហវសេន ទ្វិមូលកោ ហោតិ។ អទិន្នាទានំ ទោសមោហវសេន វា លោភមោហវសេន វា។ មិច្ឆាចារោ លោភមោហវសេន។ មុសាវាទោ ទោសមោហវសេន វា លោភមោហវសេន វា; តថា បិសុណវាចា សម្ផប្បលាបោ ច។ ផរុសវាចា ទោសមោហវសេន។ អភិជ្ឈា មោហវសេន ឯកមូលា; តថា ព្យាបាទោ។ មិច្ឆាទិដ្ឋិ លោភមោហវសេន ទ្វិមូលាតិ។

អកុសលកម្មបថកថា និដ្ឋិតា។

កុសលកម្មបថកថា

បាណាតិបាតាទីហិ បន វិរតិយោ អនភិជ្ឈាអព្យាបាទសម្មាទិដ្ឋិយោ ចាតិ ឥមេ ទស កុសលកម្មបថា នាម។ តត្ថ បាណាតិបាតាទយោ វុត្តត្ថា ឯវ។ បាណាតិបាតាទីហិ ឯតាយ វិរមន្តិ, សយំ វា វិរមតិ, វិរមណមត្តមេវ វា ឯតន្តិ **វិរតិ**។ យា បាណាតិបាតា វិរមន្តស្ស “យា តស្មិំ សមយេ បាណាតិបាតា អារតិ វិរតី”តិ (ធ. ស. ២៩៩-៣០១) ឯវំ វុត្តា កុសលចិត្តសម្បយុត្តា វិរតិ, សា បភេទតោ តិវិធា ហោតិ – សម្បត្តវិរតិ, សមាទានវិរតិ, សមុច្ឆេទវិរតីតិ។

តត្ថ អសមាទិន្នសិក្ខាបទានំ អត្តនោ ជាតិវយពាហុសច្ចាទីនិ បច្ចវេក្ខិត្វា ‘អយុត្តំ អម្ហាកំ ឯវរូបំ បាបំ កាតុ’ន្តិ សម្បត្តំ វត្ថុំ អវីតិក្កមន្តានំ ឧប្បជ្ជមានា វិរតិ ‘**សម្បត្តវិរតី**’តិ វេទិតព្ពា – សីហឡទីបេ **ចក្កនឧបាសកស្ស** វិយ។ តស្ស កិរ ទហរកាលេយេវ មាតុយា រោគោ ឧប្បជ្ជិ។ វេជ្ជេន ច ‘អល្លសសមំសំ លទ្ធុំ វដ្ដតី’តិ

វុត្តំ។ តតោ ចក្កនស្ស ភាតា ‘គច្ឆ, តាត, ខេត្តំ អាហិណ្ឌាហី’តិ ចក្កនំ បេសេសិ។ សោ តត្ថ គតោ។ តស្មិញ្ច សមយេ ឯកោ សសោ តរុណសស្សំ ខាទិតុំ អាគតោ ហោតិ។ សោ តំ ទិស្វាវ វេគេន ធាវន្តោ វល្លិយា ពទ្ធោ ‘កិរិ កិរី’តិ សទ្ទមកាសិ។ ចក្កនោ តេន សទ្ទេន គន្ត្វា តំ គហេត្វា ចិន្តេសិ – ‘មាតុ ភេសជ្ជំ ករោមី’តិ។ បុន ចិន្តេសិ – ‘ន មេតំ បតិរូបំ យ្វាហំ មាតុ ជីវិតការណា បរំ ជីវិតា វោរោបេយ្យ’ន្តិ។ អថ នំ ‘គច្ឆ, អរញ្ញេ សសេហិ សទ្ធឹ តិណោទកំ បរិភុញ្ជា’តិ មុញ្ចិ។ ភាតរា ច ‘កឹ តាត សសោ លទ្ធោ’តិ បុច្ឆិតោ តំ បវត្តឹ អាចិក្ខិ។ តតោ នំ ភាតា បរិភាសិ។ សោ មាតុសន្តិកំ គន្ត្វា ‘យតោ អហំ ជាតោ នាភិជានាមិ សញ្ចិច្ច បាណំ ជីវិតា វោរោបេតា’តិ សច្ចំ វត្វា អដ្ឋាសិ។ តាវទេវស្ស មាតា អរោគា អហោសិ។

សមាទិន្នសិក្ខាបទានំ បន សិក្ខាបទសមាទានេ ច តតុត្តរិញ្ច អត្តនោ ជីវិតម្បិ បរិច្ចជិត្វា វត្ថុំ អវីតិក្កមន្តានំ ឧប្បជ្ជមានា វិរតិ ‘**សមាទានវិរតី**’តិ វេទិតព្វា។ **ឧត្តរវឌ្ឍមានបព្ពតវាសីឧបាសកស្ស** វិយ។ សោ កិរ អម្ពរិយវិហារវាសិនោ **បិង្គលពុទ្ធរក្ខិតត្ថេរស្ស** សន្តិកេ សិក្ខាបទានិ គហេត្វា ខេត្តំ កសតិ។ អថស្ស គោណោ នដ្ឋោ។ សោ តំ គវេសន្តោ ឧត្តរវឌ្ឍមានបព្ពតំ អារុហិ។ តត្រ នំ មហាសប្បោ អគ្គហេសិ។ សោ ចិន្តេសិ – ‘ឥមាយស្ស តិខិណវាសិយា សីសំ ឆិន្ទាមី’តិ។ បុន ចិន្តេសិ – ‘ន មេតំ បតិរូបំ យ្វាហំ ភាវនីយស្ស គរុនោ សន្តិកេ សិក្ខាបទានិ គហេត្វា ភិន្ទេយ្យ’ន្តិ ឯវំ យាវតតិយំ ចិន្តេត្វា ‘ជីវិតំ បរិច្ចជាមិ, ន សិក្ខាបទ’ន្តិ អំសេ ឋបិតំ តិខិណទណ្ឌវាសឹ អរញ្ញេ ឆឌ្ឌេសិ។ តាវទេវ នំ មហាវាឡោ មុញ្ចិត្វា អគមាសីតិ។

អរិយមគ្គសម្បយុត្តា បន វិរតិ ‘**សមុច្ឆេទវិរតី**’តិ វេទិតព្វា, យស្សា ឧប្បត្តិតោ បភុតិ ‘បាណំ ឃាតេស្សាមី’តិ អរិយបុគ្គលានំ ចិត្តម្បិ នុប្បជ្ជតីតិ។

ឥទានិ យថា អកុសលានំ ឯវំ ឥមេសម្បិ កុសលកម្មបថានំ ធម្មតោ កោដ្ឋាសតោ អារម្មណតោ វេទនាតោ មូលតោតិ បញ្ចហាការេហិ វិនិច្ឆយោ វេទិតព្វោ –

តត្ថ ‘**ធម្មតោ**’តិ ឯតេសុ ហិ បដិបាដិយា សត្ត ចេតនាបិ វដ្ដន្តិ, វិរតិយោបិ; អន្តេ តយោ ចេតនាសម្បយុត្តាវ។

‘**កោដ្ឋាសតោ**’តិ បដិបាដិយា សត្ត កម្មបថា ឯវ, នោ មូលានិ។ អន្តេ តយោ កម្មបថា ចេវ មូលានិ ច។ អនភិជ្ឈា ហិ មូលំ បត្វា ‘អលោភោ កុសលមូលំ’ ហោតិ។ អព្យាបាទោ ‘អទោសោ កុសលមូលំ’, សម្មាទិដ្ឋិ ‘អមោហោ កុសលមូលំ’។

‘**អារម្មណតោ**’តិ បាណាតិបាតាទីនំ អារម្មណានេវ ឯតេសំ អារម្មណានិ។ វីតិក្កមិតព្វតោយេវ ហិ វេរមណី នាម ហោតិ។ យថា បន និព្ពានារម្មណោ អរិយមគ្គោ កិលេសេ បជហតិ, ឯវំ ជីវិតិន្ទ្រិយាទិអារម្មណាបេតេ កម្មបថា បាណាតិបាតាទីនិ ទុស្សីល្យានិ បជហន្តីតិ វេទិតព្វា។

‘**វេទនាតោ**’តិ សព្វេ សុខវេទនា វា ហោន្តិ មជ្ឈត្តវេទនា វា។ កុសលំ បត្វា ហិ ទុក្ខវេទនា នាម នត្ថិ។

‘**មូលតោ**’តិ បដិបាដិយា សត្ត កម្មបថា ញាណសម្បយុត្តចិត្តេន វិរមន្តស្ស អលោភអទោសអមោហវសេន តិមូលា ហោន្តិ; ញាណវិប្បយុត្តចិត្តេន វិរមន្តស្ស ទ្វិមូលា។ អនភិជ្ឈា ញាណសម្បយុត្តចិត្តេន វិរមន្តស្ស ទ្វិមូលា ហោតិ; ញាណវិប្បយុត្តចិត្តេន ឯកមូលា។ អលោភោ បន អត្តនាវ អត្តនោ មូលំ ន ហោតិ។ អព្យាបាទេបិ ឯសេវ នយោ។ សម្មាទិដ្ឋិ អលោភាទោសវសេន ទ្វិមូលាវ ហោតិ។ ឥមេ ទស កុសលកម្មបថា នាម។

កម្មបថសំសន្ទនកថា

ឥទានិ ឥមស្មឹ ឋានេ កម្មបថសំសន្ទនំ នាម វេទិតព្វំ។ បញ្ចផស្សទ្វារវសេន ហិ ឧប្បន្នោ អសំវរោ អកុសលំ មនោកម្មមេវ ហោតិ។ មនោផស្សទ្វារវសេន ឧប្បន្នោ តីណិបិ កម្មានិ ហោន្តិ – សោ ហិ កាយទ្វារេ ចោបនប្បត្តោ អកុសលំ កាយកម្មំ ហោតិ, វចីទ្វារេ អកុសលំ វចីកម្មំ, ឧភយត្ថ ចោបនំ អប្បត្តោ អកុសលំ មនោកម្មំ។ បញ្ចអសំវរទ្វារវសេន ឧប្បន្នោបិ អកុសលំ មនោកម្មមេវ ហោតិ។ ចោបនកាយអសំវរទ្វារវសេន ឧប្បន្នោ អកុសលំ កាយកម្មមេវ ហោតិ, វាចាអសំវរទ្វារវសេន ឧប្បន្នោ អកុសលំ វចីកម្មមេវ ហោតិ, មនោអសំវរទ្វារវសេន ឧប្បន្នោ អកុសលំ មនោកម្មមេវ ហោតិ។ តិវិធំ កាយទុច្ចរិតំ អកុសលំ កាយកម្មមេវ ហោតិ, ចតុព្ពិធំ វចីទុច្ចរិតំ អកុសលំ វចីកម្មមេវ ហោតិ, តិវិធំ មនោទុច្ចរិតំ អកុសលំ មនោកម្មមេវ ហោតិ។

បញ្ចផស្សទ្វារវសេន ឧប្បន្នោ សំវរោបិ កុសលំ មនោកម្មមេវ ហោតិ។ មនោផស្សទ្វារវសេន ឧប្បន្នោ បន
អយម្បិ, អសំវរោ វិយ, តីណិបិ កម្មានិ ហោន្តិ។ បញ្ចសំវរទ្វារវសេន ឧប្បន្នោបិ កុសលំ មនោកម្មមេវ ហោតិ,
ចោបនកាយសំវរទ្វារវសេន ឧប្បន្នោ កុសលំ កាយកម្មមេវ ហោតិ, វាចាសំវរទ្វារវសេន ឧប្បន្នោ កុសលំ វចីកម្ម
មេវ ហោតិ, មនោសំវរទ្វារវសេន ឧប្បន្នោ កុសលំ មនោកម្មមេវ ហោតិ។ តិវិធំ កាយសុចរិតំ កុសលំ កាយកម្ម
មេវ ហោតិ, ចតុព្ពិធំ វចីសុចរិតំ កុសលំ វចីកម្មមេវ ហោតិ, តិវិធំ មនោសុចរិតំ កុសលំ មនោកម្មមេវ ហោតិ។

អកុសលំ កាយកម្មំ បញ្ចផស្សទ្វារវសេន នុប្បជ្ជតិ; មនោផស្សទ្វារវសេនេវ ឧប្បជ្ជតិ។ តថា អកុសលំ វចី
កម្មំ។ អកុសលំ មនោកម្មំ បន ឆផស្សទ្វារវសេន ឧប្បជ្ជតិ; តំ កាយវចីទ្វារេសុ ចោបនំ បត្តំ អកុសលំ កាយវចី
កម្មំ ហោតិ, ចោបនំ អប្បត្តំ អកុសលំ មនោកម្មមេវ។ យថា ច បញ្ចផស្សទ្វារវសេន, ឯវំ បញ្ចអសំវរទ្វារវសេនបិ
អកុសលំ កាយកម្មំ នុប្បជ្ជតិ, ចោបនកាយអសំវរទ្វារវសេន បន វាចាអសំវរទ្វារវសេន ច ឧប្បជ្ជតិ; មនោអ
សំវរទ្វារវសេន នុប្បជ្ជតិ។ អកុសលំ វចីកម្មម្បិ បញ្ចអសំវរទ្វារវសេន នុប្បជ្ជតិ, ចោបនកាយវាចាអសំវរ
ទ្វារវសេន ឧប្បជ្ជតិ; មនោអសំវរទ្វារវសេន នុប្បជ្ជតិ។ អកុសលំ មនោកម្មំ អដ្ឋអសំវរទ្វារវសេនបិ ឧប្បជ្ជតេវ។
កុសលកាយកម្មាទីសុបិ ឯសេវ នយោ។

អយំ បន វិសេសោ – យថា អកុសលកាយកម្មវចីកម្មានិ មនោអសំវរទ្វារវសេន នុប្បជ្ជន្តិ, ន តថា
ឯតានិ។ ឯតានិ បន កាយង្គវាចង្គំ អចោបេត្វា សិក្ខាបទានិ គណ្ហន្តស្ស មនោសំវរទ្វារេបិ ឧប្បជ្ជន្តិ ឯវ។ តត្ថ
កាមាវចរំ កុសលំ ចិត្តំ តិវិធកម្មទ្វារវសេន ឧប្បជ្ជតិ, បញ្ចវិញ្ញាណទ្វារវសេន នុប្បជ្ជតិ; ‘យមិទំ ចក្ខុសម្ផស្ស
បច្ចយា ឧប្បជ្ជតិ វេទយិតំ, សុខំ វា ទុក្ខំ វា អទុក្ខមសុខំ វា’តិ ឥមិនា បន នយេន ឆផស្សទ្វារវសេន ឧប្បជ្ជតិ;
អដ្ឋអសំវរទ្វារវសេន នុប្បជ្ជតិ, អដ្ឋសំវរទ្វារវសេន ឧប្បជ្ជតិ; ទសអកុសលកម្មបថវសេន នុប្បជ្ជតិ, ទសកុសល
កម្មបថវសេន ឧប្បជ្ជតិ; តស្មា ឥទម្បិ ចិត្តំ តិវិធកម្មទ្វារវសេន វា ឧប្បន្នំ ហោតុ, ឆផស្សទ្វារវសេន វា, អដ្ឋសំវរ
ទ្វារវសេន វា ទសកុសលកម្មបថវសេន វា។ “កាមាវចរំ កុសលំ ចិត្តំ ឧប្បន្នំ ហោតិ…បេ…. រូបារម្មណំ វា…បេ….
ធម្មារម្មណំ វា”តិ វុត្តេ សព្ពំ វុត្តមេវ ហោតីតិ។

ទ្វារកថា និដ្ឋិតា។

យំ យំ វា បនារព្ភាតិ ឯត្ថ អយំ យោជនា – ហេដ្ឋា វុត្តេសុ រូបារម្មណាទីសុ រូបារម្មណំ វា អារព្ភ, អារម្មណំ ក
ត្វាតិ អត្ថោ។ សទ្ទារម្មណំ វា…បេ…. ធម្មារម្មណំ វា អារព្ភ ឧប្បន្នំ ហោតិ។ ឯត្តាវតា ឯតស្ស ចិត្តស្ស ឯតេសុ
អារម្មណេសុ យំកិញ្ចិ ឯកមេវ អារម្មណំ អនុញ្ញាតសទិសំ ហោតិ។ ឥទញ្ច ឯកស្មិំ សមយេ ឯកស្ស វា បុគ្គលស្ស
រូបារម្មណំ អារព្ភ ឧប្បន្នំ បុន អញ្ញស្មិំ សមយេ អញ្ញស្ស វា បុគ្គលស្ស សទ្ទាទីសុបិ អញ្ញតរំ អារម្មណំ អារព្ភ
ឧប្បជ្ជតិ ឯវ។ ឯវំ ឧប្បជ្ជមានស្ស ចស្ស ឯកស្មិំ ភវេ បឋមំ រូបារម្មណំ អារព្ភ បវត្តិ ហោតិ, បច្ឆា សទ្ទារម្មណន្តិ
អយម្បិ កមោ នត្ថិ។ រូបាទីសុ ចាបិ បឋមំ នីលារម្មណំ បច្ឆា បីតារម្មណន្តិ អយម្បិ និយមោ នត្ថិ។ ឥតិ ឥមំ
សព្ពារម្មណតញ្ចេវ, កមាភាវញ្ច, កមាភាវេបិ ច នីលបីតាទីសុ និយមាភាវំ ទស្សេតុំ ‘យំ យំ វា បនារព្ភា’តិ អាហ។
ឥទំ វុត្តំ ហោតិ – ឥមេសុ រូបាទីសុ ន យំកិញ្ចិ ឯកមេវ, អថ ខោ យំ យំ វា បនារព្ភ ឧប្បន្នំ ហោតិ។ ឯវំ ឧប្បជ្ជ
មានម្បិ ច ‘បឋមំ រូបារម្មណំ បច្ឆា សទ្ទារម្មណំ អារព្ភា’តិ ឯវម្បិ អនុប្បដិបាដិយា យំ យំ វា បនារព្ភ ឧប្បន្នំ ហោតិ;
‘បដិលោមតោ វា អនុលោមតោ វា, ឯកន្តរិកទ្វន្តរិកាទិនយេន វា, រូបារម្មណាទីសុ យំ វា តំ វា អារម្មណំ កត្វា
ឧប្បន្នំ ហោតី’តិ អត្ថោ។ រូបារម្មណេសុបិ ច ‘បឋមំ នីលារម្មណំ បច្ឆា បីតារម្មណ’ន្តិ ឥមិនាបិ និយមេន
អនុប្បដិបាដិយា, យំ យំ វា បនារព្ភ ‘នីលបីតកាទីសុ រូបារម្មណេសុ យំ វា តំ វា រូបារម្មណំ អារព្ភ ឧប្បន្នំ ហោតី’តិ
អត្ថោ។ សទ្ទារម្មណាទីសុបិ ឯសេវ នយោ។ អយំ តាវ ឯកា យោជនា។

អយំ បន អបរា – រូបំ អារម្មណំ ឯតស្សាតិ រូបារម្មណំ…បេ…. ធម្មោ អារម្មណំ ឯតស្សាតិ ធម្មារម្មណំ ។
ឥតិ រូបារម្មណំ វា…បេ…. ធម្មារម្មណំ វា ចិត្តំ ឧប្បន្នំ ហោតីតិ វត្វា បុន ‘យំ យំ វា បនារព្ភា’តិ អាហ។ តស្សត្ថោ
– ឯតេសុ រូបាទីសុ ហេដ្ឋា វុត្តនយេនេវ យំ វា តំ វា បន អារព្ភ ឧប្បន្នំ ហោតីតិ។ **មហាអដ្ឋកថាយំ** បន
យេវាបនកេ អភិនវំ នត្ថិ, ហេដ្ឋា គហិតមេវ គហិត’ន្តិ វត្វា ‘រូបំ វា អារព្ភ…បេ…. ធម្មំ វា អារព្ភ, ឥទំ វា ឥទំ វា
អារព្ភាតិ កថេតុំ ឥទំ វុត្ត’ន្តិ ឯត្តកមេវ អាគតំ។

ធម្មុទ្ទេសវារោ

ផស្សបញ្ចមករាសិវណ្ណនា

តស្មិំ សមយេតិ ឥទំ អនិយមនិទ្ទិដ្ឋស្ស សមយស្ស និយមតោ បដិនិទ្ទេសវចនំ។ តស្មា ‘យស្មិំ សមយេ កាមាវចរំ កុសលំ ចិត្តំ ឧប្បន្នំ ហោតិ, តស្មិំយេវ សមយេ ផស្សោ ហោតិ...បេ.... អវិក្ខេបោ ហោតី’តិ អយមត្ថោ វេទិតព្ពោ។ តត្ថ យថេវ ចិត្តំ ឯវំ ផស្សាទីសុបិ ផស្សោ ហោតិ។ កិំ ហោតិ? ‘កាមាវចរោ ហោតិ, កុសលោ ហោតិ, ឧប្បន្នោ ហោតិ, សោមនស្សសហគតោ ហោតី’តិអាទិនា នយេន លព្ភមានបទវសេន យោជនា កាតព្ពា។ វេទនាយញ្ហិ ‘សោមនស្សសហគតា’តិ បញ្ញិន្ទ្រិយេ ច ‘ញាណសម្បយុត្ត’ន្តិ ន លព្ភតិ, តស្មា ‘លព្ភមានបទវសេនា’តិ វុត្តំ។ ឥទំ អដ្ឋកថាមុត្តកំ អាចរិយានំ មតំ; ន បនេតំ សារតោ ទដ្ឋព្ពំ។

កស្មា បនេត្ថ ផស្សោវ បឋមំ វុត្តោតិ? ចិត្តស្ស បឋមាភិនិបាតត្តា។ អារម្មណស្មិញ្ហិ ចិត្តស្ស បឋមាភិនិបាតោ ហុត្វា ផស្សោ អារម្មណំ ផុសមានោ ឧប្បជ្ជតិ, តស្មា បឋមំ វុត្តោ។ ផស្សេន បន ផុសិត្វា វេទនាយ វេទយតិ, សញ្ញាយ សញ្ជានាតិ, ចេតនាយ ចេតេតិ។ តេន វុត្តំ – “ផុដ្ឋោ, ភិក្ខវេ, វេទេតិ, ផុដ្ឋោ សញ្ជានាតិ ផុដ្ឋោ ចេតេតី”តិ។

អបិច , អយំ ផស្សោ នាម យថា បាសាទំ បត្វា ថម្ភោ នាម សេសទព្ពសម្ភារានំ ពលវបច្ចយោ, តុលាសង្ឃាដភិត្តិបាទកូដគោបានសីបក្ខបាសកមុខវដ្ដិយោ ថម្ភាពទ្ធា ថម្ភេ បតិដ្ឋិតា, ឯវមេវ សហជាតសម្បយុត្តធម្មានំ ពលវបច្ចយោ ហោតិ។ ថម្ភសទិសោ ហិ ឯស។ អវសេសា ទព្ពសម្ភារសទិសាតិ។ តស្មាបិ បឋមំ វុត្តោ។ ឥទំ បន អការណំ។ ឯកចិត្តស្មិញ្ហិ ឧប្បន្នធម្មានំ ‘អយំ បឋមំ ឧប្បន្នោ អយំ បច្ឆា’តិ ឥទំ វត្តុំ ន លព្ភា។ ពលវបច្ចយភាវេបិ ផស្សស្ស ការណំ ន ទិស្សតិ។ ទេសនាវារេនេវ បន ផស្សោ បឋមំ វុត្តោ។ វេទនា ហោតិ ផស្សោ ហោតិ, សញ្ញា ហោតិ ផស្សោ ហោតិ, ចេតនា ហោតិ ផស្សោ ហោតិ, ចិត្តំ ហោតិ ផស្សោ ហោតិ, វេទនា ហោតិ សញ្ញា ហោតិ, ចេតនា ហោតិ វិតក្កោ ហោតីតិ អាហរិតុម្បិ ហិ វដ្ដេយ្យ។ ទេសនាវារេន បន ផស្សោវ បឋមំ វុត្តោតិ វេទិតព្ពោ។ យថា ចេត្ថ ឯវំ សេសធម្មេសុបិ បុព្ពាបរក្កមោ នាម ន បរិយេសិតព្ពោ។ វចនត្ថលក្ខណរសាទីហិ បន ធម្មា ឯវ បរិយេសិតព្ពា។

សេយ្យថិទំ – ផុសតីតិ **ផស្សោ**។ ស្វាយំ ផុសនលក្ខណោ, សង្ឃដ្ដនរសោ, សន្និបាតបច្ចុបដ្ឋានោ, អាបាថគតវិសយបទដ្ឋានោ។

អយញ្ហិ អរូបធម្មោបិ សមានោ អារម្មណេ ផុសនាការេនេវ បវត្តតីតិ ផុសនលក្ខណោ។ ឯកទេសេន ច អនល្លីយមានោបិ រូបំ វិយ ចក្ខុំ, សទ្ទោ វិយ ច សោតំ, ចិត្តំ អារម្មណញ្ច សង្ឃដ្ដេតីតិ សង្ឃដ្ដនរសោ។ វត្ថារម្មណសង្ឃដ្ដនតោ វា ឧប្បន្នត្តា សម្បត្តិអត្ថេនបិ រសេន សង្ឃដ្ដនរសោតិ វេទិតព្ពោ។ វុត្តញ្ហេតំ អដ្ឋកថាយំ – “ចតុភូមកផស្សោ ហិ នោផុសនលក្ខណោ នាម នត្ថិ។ សង្ឃដ្ដនរសោ បន បញ្ចទ្វារិកោវ ហោតិ។ បញ្ចទ្វារិកស្ស ហិ ផុសនលក្ខណោតិបិ សង្ឃដ្ដនរសោតិបិ នាមំ; មនោទ្វារិកស្ស ផុសនលក្ខណោត្វេវ នាមំ, ន សង្ឃដ្ដនរសោ”តិ។

ឥទញ្ច វត្វា ឥទំ សុត្តំ អាភតំ – “យថា, មហារាជ, ទ្វេ មេណ្ឌា យុជ្ឈេយ្យុំ, តេសុ យថា ឯកោ មេណ្ឌោ ឯវំ ចក្ខុ ទដ្ឋព្ពំ, យថា ទុតិយោ មេណ្ឌោ ឯវំ រូបំ ទដ្ឋព្ពំ; យថា តេសំ សន្និបាតោ ឯវំ ផស្សោ ទដ្ឋព្ពោ”។ ឯវំ ផុសនលក្ខណោ ច ផស្សោ, សង្ឃដ្ដនរសោ ច។ “យថា, មហារាជ, ទ្វេ សម្មា វជ្ជេយ្យុំ...បេ.... ទ្វេ បាណី វជ្ជេយ្យុំ, យថា ឯកោ បាណិ ឯវំ ចក្ខុ ទដ្ឋព្ពំ, យថា ទុតិយោ បាណិ ឯវំ រូបំ ទដ្ឋព្ពំ, យថា តេសំ សន្និបាតោ ឯវំ ផស្សោ ទដ្ឋព្ពោ។ ឯវំ ផុសនលក្ខណោ ច ផស្សោ សង្ឃដ្ដនរសោ ចា”តិ (មិ. ប. ២.៣.៨) វិត្ថារោ។

យថា វា “ចក្ខុនា រូបំ ទិស្វា”តិអាទីសុ (ធ. ស. ១៣៥២, ១៣៥៤) ចក្ខុវិញ្ញាណាទីនិ ចក្ខុអាទិនាមេន វុត្តានិ, ឯវមិធាបិ តានិ ចក្ខុអាទិនាមេន វុត្តានីតិ វេទិតព្ពានិ។ តស្មា ‘ឯវំ ចក្ខុ ទដ្ឋព្ព’ន្តិអាទីសុ ឯវំ ចក្ខុវិញ្ញាណំ ទដ្ឋព្ពន្តិ ឥមិនា នយេន អត្ថោ វេទិតព្ពោ។ ឯវំ សន្តេ ចិត្តារម្មណសង្ឃដ្ដនតោ ឥមស្មិម្បិ សុត្តេ កិច្ចដ្ឋេនេវ រសេន សង្ឃដ្ដនរសោតិ សិទ្ធោ ហោតិ។

តិកសន្និបាតសង្ខាតស្ស បន អត្តនោ ការណស្ស វសេន បវេទិតត្តា សន្និបាតបច្ចុបដ្ឋានោ។ អយញ្ហិ តត្ថ តត្ថ “តិណ្ណំ សង្គតិ ផស្សោ”តិ ឯវំ ការណស្ស វសេន បវេទិតោតិ។ ឥមស្ស ច សុត្តបទស្ស តិណ្ណំ សង្គតិយា ផស្សោតិ អយមត្ថោ; ន សង្គតិមត្តមេវ ផស្សោតិ។

ឯវំ បវេទិតត្តា បន តេនេវាការេន បច្ចុបដ្ឋាតីតិ សន្និបាតបច្ចុបដ្ឋានោតិ វុត្តោ។ ផលដ្ឋេន បន បច្ចុបដ្ឋានេនេស វេទនាបច្ចុបដ្ឋានោ នាម ហោតិ។ វេទនញ្ហេស បច្ចុបដ្ឋាបេតិ ឧប្បាទេតីតិ អត្ថោ។ ឧប្បាទយមានោ ច យថា ពហិទ្ធា ឧណ្ហបច្ចយាបិ លាខាសង្ខាតធាតុនិស្សិតា ឧស្មា អត្តនោ និស្សយេ មុទុភាវការី ហោតិ,

ន អត្តនោ បច្ចយភូតេបិ ពហិទ្ធា វីតច្ចិតង្គារសង្ខាតេ ឧណ្ហភាវេ, ឯវំ វត្ថារម្មណសង្ខាតអញ្ញបច្ចយោបិ
សមានោ, ចិត្តនិស្សិតត្តា អត្តនោ និស្សយភូតេ ចិត្តេ ឯវ ឯស វេទនុប្បាទកោ ហោតិ, ន អត្តនោ
បច្ចយភូតេបិ វត្ថុម្ហិ អារម្មណេ វាតិ វេទិតព្ពោ។ តជ្ជាសមន្នាហារេន បន ឥន្ទ្រិយេន ច បរិក្ខតេ វិសយេ អនន្ត
រាយេន ឧប្បជ្ជនតោ ឯស អាបាថគតវិសយបទដ្ឋានោតិ វុច្ចតិ។

វេទយតីតិ **វេទនា**។ សា វេទយិតលក្ខណា, អនុភវនរសា ឥដ្ឋាការសម្ភោគរសា វា, ចេតសិកអស្សាទបច្ចុប
ដ្ឋានា, បស្សទ្ធិបទដ្ឋានា។

‘ចតុភូមិកវេទនា ហិ នោវេទយិតលក្ខណា នាម នត្ថិ។ អនុភវនរសតា បន សុខវេទនាយមេវ លព្ភតី’តិ វ
ត្វា បុន តំ វាទំ បដិក្ខិបិត្វា ‘សុខវេទនា វា ហោតុ, ទុក្ខវេទនា វា, អទុក្ខមសុខវេទនា វា, សព្ពា អនុភវនរសា’តិ វ
ត្វា អយមត្ថោ ទីបិតោ – អារម្មណរសានុភវនដ្ឋានំ បត្វា សេសសម្បយុត្តធម្មា ឯកទេសមត្តកមេវ អនុភវន្តិ។
ផស្សស្ស ហិ ផុសនមត្តកមេវ ហោតិ, សញ្ញាយ សញ្ជាននមត្តកមេវ, ចេតនាយ ចេតនាមត្តកមេវ, វិញ្ញាណស្ស វិ
ជាននមត្តកមេវ។ ឯកំសតោ បន ឥស្សរវតាយ វិស្សវិតាយ សាមិភាវេន វេទនាវ អារម្មណរសំ អនុភវតិ។

រាជា វិយ ហិ វេទនា, សូទោ វិយ សេសធម្មា។ យថា សូទោ នានារសភោជនំ សម្បាទេត្វា បេឡាយ បក្ខិបិត្វា
លញ្ឆនំ ទត្វា រញ្ញោ សន្តិកេ ឱតារេត្វា លញ្ឆនំ ភិន្ទិត្វា បេឡំ វិវរិត្វា សព្ពសូបព្យញ្ជនេហិ អគ្គគ្គំ អាទាយ ភាជនេ
បក្ខិបិត្វា សទោសនិទ្ទោសភាវវីមំសនត្ថំ អជ្ឈោហរតិ, តតោ រញ្ញោ នានគ្គរសភោជនំ ឧបនាមេតិ។ រាជា
ឥស្សរវតាយ វិស្សវិតាយ សាមី ហុត្វា ឥច្ឆិតិច្ឆិតំ ភុញ្ជតិ។ តត្ថ ហិ សូទស្ស ភត្តវីមំសនមត្តមិវ អវសេសធម្មានំ
អារម្មណរសស្ស ឯកទេសានុភវនំ។ យថា ហិ សូទោ ភត្តេកទេសមត្តមេវ វីមំសតិ ឯវំ សេសធម្មាបិ
អារម្មណរសេកទេសមេវ អនុភវន្តិ។ យថា បន រាជា ឥស្សរវតាយ វិស្សវិតាយ សាមី ហុត្វា យទិច្ឆកំ ភុញ្ជតិ, ឯវំ
វេទនាបិ ឥស្សរវតាយ វិស្សវិតាយ សាមិភាវេន អារម្មណរសំ អនុភវតិ។ តស្មា អនុភវនរសាតិ វុច្ចតិ។

ទុតិយេ អត្ថវិកប្បេ អយំ ឥធ អធិប្បេតា វេទនា យថា វា តថា វា អារម្មណស្ស ឥដ្ឋាការមេវ សម្ភុញ្ជតីតិ
ឥដ្ឋាការសម្ភោគរសាតិ វុត្តា។ ចេតសិកអស្សាទតោ បនេសា អត្តនោ សភាវេនេវ ឧបដ្ឋានំ សន្ធាយ ចេតសិក
អស្សាទបច្ចុបដ្ឋានាតិ វុត្តា។ យស្មា បន “បស្សទ្ធិកាយោ សុខំ វេទេតិ” តស្មា បស្សទ្ធិបទដ្ឋានាតិ វេទិតព្ពា។

នីលាទិភេទំ អារម្មណំ សញ្ជានាតីតិ **សញ្ញា**។ សា សញ្ជាននលក្ខណា បច្ចាភិញ្ញាណរសា។ ចតុភូមិកសញ្ញា ហិ
នោសញ្ជាននលក្ខណា នាម នត្ថិ ។ សព្ពា សញ្ជាននលក្ខណាវ។ យា បនេត្ថ អភិញ្ញាណេន សញ្ជានាតិ សា
បច្ចាភិញ្ញាណរសា នាម ហោតិ។

តស្សា, វឌ្ឍកិស្ស ទារុម្ហិ អភិញ្ញាណំ កត្វា បុន តេន អភិញ្ញាណេន តំ បច្ចាភិជាននកាលេ, បុរិសស្ស កាឡ
តិលកាទិអភិញ្ញាណំ សល្លក្ខេត្វា បុន តេន អភិញ្ញាណេន អសុកោ នាម ឯសោតិ តស្ស បច្ចាភិជាននកាលេ,
រញ្ញោ បិឡន្ធនគោបកភណ្ឌាគារិកស្ស តស្មិំ តស្មិំ បិឡន្ធនេ នាមបណ្ណកំ ពន្ធិត្វា ‘អសុកំ បិឡន្ធនំ នាម
អាហរា’តិ វុត្តេ ទីបំ ជាលេត្វា រតនគព្ភំ បវិសិត្វា បណ្ណំ វាចេត្វា តស្ស តស្សេវ បិឡន្ធនស្ស អាហរណកាលេ ច
បវត្តិ វេទិតព្ពា។

អបរោ នយោ – សព្ពសង្គាហិកវសេន ហិ សញ្ជាននលក្ខណា សញ្ញា។ បុនសញ្ជាននបច្ចយនិមិត្តករណរសា,
ទារុអាទីសុ តច្ឆកាទយោ វិយ។ យថាគហិតនិមិត្តវសេន អភិនិវេសករណបច្ចុបដ្ឋានា, ហត្ថិទស្សកអន្ធា វិយ។
អារម្មណេ អនោគាឡ្ហវុត្តិតាយ អចិរដ្ឋានបច្ចុបដ្ឋានា វា, វិជ្ជុ វិយ។ យថាឧបដ្ឋិតវិសយបទដ្ឋានា,
តិណបុរិសកេសុ មិគបោតកានំ ‘បុរិសា’តិ ឧប្បន្នសញ្ញា វិយ។ យា បនេត្ថ ញាណសម្បយុត្តា ហោតិ សា សញ្ញា
ញាណមេវ អនុវត្តតិ។ សសម្ភារបថវីអាទីសុ សេសធម្មា បថវីអាទីនិ វិយាតិ វេទិតព្ពា។

ចេតយតីតិ **ចេតនា** សទ្ធិំ អត្តនា សម្បយុត្តធម្មេ អារម្មណេ អភិសន្ទហតីតិ អត្ថោ។ សា ចេតយិត
លក្ខណា, ចេតនាភាវលក្ខណាតិ អត្ថោ។ អាយូហនរសា។ ចតុភូមិកចេតនា ហិ នោចេតយិតលក្ខណា នាម
នត្ថិ។ សព្ពា ចេតយិតលក្ខណាវ។ អាយូហនរសតា បន កុសលាកុសលេសុ ឯវ ហោតិ។ កុសលាកុសល
កម្មាយូហនដ្ឋានញ្ហិ បត្វា សេសសម្បយុត្តធម្មានំ ឯកទេសមត្តកមេវ កិច្ចំ ហោតិ។ ចេតនា បន អតិរេក
ឧស្សាហា អតិរេកវាយាមា, ទិគុណុស្សាហា ទិគុណវាយាមា។ តេនាហុ បោរាណា – “ថាវរិយសភាវសណ្ឋិតា ច
បនេសា ចេតនា”តិ។ **ថាវរិយោ**តិ ខេត្តសាមី វុច្ចតិ។ យថា ខេត្តសាមី បុរិសោ បញ្ចបណ្ណាស ពលិបុរិសេ គហេត្វា
‘លាយិស្សាមី’តិ ឯកតោ ខេត្តំ ឱតរតិ។ តស្ស អតិរេកោ ឧស្សាហោ អតិរេកោ វាយាមោ, ទិគុណោ ឧស្សាហោ ទិ
គុណោ វាយាមោ ហោតិ, ‘និរន្តរំ គណ្ហថា’តិអាទីនិ វទតិ, សីមំ អាចិក្ខតិ, តេសំ សុរាភត្តគន្ធមាលាទីនិ ជានាតិ,

មគ្គំ សមកំ ហរតិ។ ឯវំសម្បទមិទំ វេទិតព្ពំ ។ ខេត្តសាមិបុរិសោ វិយ ហិ ចេតនា។ បញ្ចបណ្ណាស ពលិបុរិសា វិយ ចិត្តង្គវសេន ឧប្បន្នា បញ្ចបណ្ណាស កុសលា ធម្មា។ ខេត្តសាមិបុរិសស្ស ទិគុណុស្សាហទិគុណវាយាមករណកាលោ វិយ កុសលាកុសលកម្មាយូហនដ្ឋានំ បត្វា ចេតនាយ ទិគុណុស្សាហោ ទិគុណវាយាមោ ហោតិ។ ឯវមស្សា អាយូហនរសតា វេទិតព្ពា។

សា បនេសា សំវិទហនបច្ចុបដ្ឋានា។ សំវិទហមានា ហិ អយំ ឧបដ្ឋាតិ, សកិច្ចបរកិច្ចសាធកា, ជេដ្ឋសិស្សមហាវឌ្ឍកីអាទយោ វិយ។ យថា ហិ ជេដ្ឋសិស្សោ ឧបជ្ឈាយំ ទូរតោវ អាគច្ឆន្តំ ទិស្វា សយំ អធីយមានោ ឥតរេបិ ទារកេ អត្តនោ អត្តនោ អជ្ឈយនកម្មេ បវត្តយតិ, តស្មិញ្ហិ អធីយិតុំ អារទ្ធេ តេបិ អធីយន្តិ, តទនុវត្តិតាយ។ យថា ច មហាវឌ្ឍកី សយំ តច្ឆន្តោ ឥតរេបិ តច្ឆកេ អត្តនោ អត្តនោ តច្ឆនកម្មេ បវត្តយតិ, តស្មិញ្ហិ តច្ឆិតុំ អារទ្ធេ តេបិ តច្ឆន្តិ, តទនុវត្តិតាយ។ យថា ច យោធនាយកោ សយំ យុជ្ឈមានោ ឥតរេបិ យោធេ សម្បហារវុត្តិយំ បវត្តយតិ, តស្មិញ្ហិ យុជ្ឈិតុំ អារទ្ធេ តេបិ អនិវត្តមានា យុជ្ឈន្តិ, តទនុវត្តិតាយ។ ឯវមេសាបិ អត្តនោ កិច្ចេន អារម្មណេ បវត្តមានា អញ្ញេបិ សម្បយុត្តធម្មេ អត្តនោ អត្តនោ កិរិយាយ បវត្តេតិ។ តស្សា ហិ អត្តនោ កិច្ចំ អារទ្ធាយ, តំសម្បយុត្តាបិ អារភន្តិ។ តេន វុត្តំ – ‘សកិច្ចបរកិច្ចសាធកា, ជេដ្ឋសិស្សមហាវឌ្ឍកីអាទយោ វិយា’តិ។ អច្ចាយិកកម្មានុស្សរណាទីសុ ច បនាយំ សម្បយុត្តានំ ឧស្សាហនភាវេន បវត្តមានា បាកដា ហោតីតិ វេទិតព្ពា។

‘អារម្មណំ ចិន្តេតី’តិ ចិត្តន្តិ នយេន ចិត្តស្ស វចនត្ថោ វុត្តោ ឯវ។ លក្ខណាទិតោ បន វិជាននលក្ខណំ ចិត្តំ, បុព្ពង្គមរសំ, សន្ធហនបច្ចុបដ្ឋានំ, នាមរូបបទដ្ឋានំ។ ចតុភូមកចិត្តញ្ហិ នោវិជាននលក្ខណំ នាម នត្ថិ។ សព្ពំ វិជាននលក្ខណមេវ។ ទ្វារំ បន បត្វា អារម្មណវិភាវនដ្ឋានេ ចិត្តំ បុព្ពង្គមំ បុរេចារិកំ ហោតិ។ ចក្ខុនា ហិ ទិដ្ឋំ រូបារម្មណំ ចិត្តេនេវ វិជានាតិ…បេ…. មនេន វិញ្ញាតំ ធម្មារម្មណំ ចិត្តេនេវ វិជានាតិ។ យថា ហិ នគរគុត្តិកោ នាម នគរមជ្ឈេ សិង្ឃាដកេ និសីទិត្វា ‘អយំ នេវាសិកោ អយំ អាគន្តុកោ’តិ អាគតាគតំ ជនំ ឧបធារេតិ វវត្ថបេតិ – ឯវំសម្បទមិទំ ទដ្ឋព្ពំ។ វុត្តម្បិ ចេតំ មហាថេរេន – “យថា, មហារាជ , នគរគុត្តិកោ នាម មជ្ឈេ នគរស្ស សិង្ឃាដកេ និសិន្នោ បុរត្ថិមតោ ទិសតោ បុរិសំ អាគច្ឆន្តំ បស្សេយ្យ… បច្ឆិមតោ… ទក្ខិណតោ… ឧត្តរតោ ទិសតោ បុរិសំ អាគច្ឆន្តំ បស្សេយ្យ, ឯវមេវ ខោ, មហារាជ, យំ ចក្ខុនា រូបំ បស្សតិ តំ វិញ្ញាណេន វិជានាតិ, យំ សោតេន សទ្ទំ សុណាតិ, ឃានេន គន្ធំ ឃាយតិ, ជិវ្ហាយ រសំ សាយតិ, កាយេន ផោដ្ឋព្ពំ ផុសតិ, មនសា ធម្មំ វិជានាតិ, តំ វិញ្ញាណេន វិជានាតី”តិ (មិ. ប. ២.៣.១២)។ ឯវំ ទ្វារំ បត្វា អារម្មណវិភាវនដ្ឋានេ ចិត្តមេវ បុព្ពង្គមំ បុរេចារិកំ។ តស្មា បុព្ពង្គមរសន្តិ វុច្ចតិ។

តទេតំ បច្ឆិមំ បច្ឆិមំ ឧប្បជ្ជមានំ បុរិមំ បុរិមំ និរន្តរំ កត្វា សន្ធហនមេវ ឧបដ្ឋាតីតិ សន្ធហនបច្ចុបដ្ឋានំ។ បញ្ចវោការភវេ បនស្ស និយមតោ នាមរូបំ, ចតុវោការភវេ នាមមេវ បទដ្ឋានំ។ តស្មា នាមរូបបទដ្ឋានន្តិ វុត្តំ។

កឹ បនេតំ ចិត្តំ បុរិមនិទ្ទិដ្ឋចិត្តេន សទ្ធឹ ឯកមេវ ឧទាហុ អញ្ញន្តិ? ឯកមេវ។ អថ កស្មា បុរិមនិទ្ទិដ្ឋំ បុន វុត្តន្តិ? អវិចារិតំ ឯតំ អដ្ឋកថាយំ។ អយំ បនេត្ថ យុត្តិ – យថា ហិ រូបាទីនិ ឧបាទាយ បញ្ញត្តា សូរិយាទយោ ន អត្ថតោ រូបាទីហិ អញ្ញេ ហោន្តិ, តេនេវ យស្មឹ សមយេ សូរិយោ ឧទេតិ តស្មឹ សមយេ តស្ស តេជសង្ខាតំ រូបម្បីតិ។ ឯវំ វុច្ចមានេបិ ន រូបាទីហិ អញ្ញោ សូរិយោ នាម អត្ថិ។ ន តថា ចិត្តំ; ផស្សាទយោ ធម្មេ ឧបាទាយ បញ្ញាបិយតិ; អត្ថតោ បនេតំ តេហិ អញ្ញមេវ។ តេន ‘យស្មឹ សមយេ ចិត្តំ ឧប្បន្នំ ហោតិ ឯកំសេនេវ តស្មឹ សមយេ ផស្សាទីហិ អត្ថតោ អញ្ញមេវ តំ ហោតី’តិ ឥមស្សត្ថស្ស ទីបនត្ថាយ ឯតំ បុន វុត្តន្តិ វេទិតព្ពំ។

យថា ច “យស្មឹ សមយេ រូបូបបត្តិយា មគ្គំ ភាវេតិ…បេ…. បឋវីកសិណំ, តស្មឹ សមយេ ផស្សោ ហោតិ វេទនា ហោតី”តិអាទីសុ (ធ. ស. ១៦០) បន ភាវេន្តេន វវត្ថាបិតេ សមយេ យោ ភាវេតិ ន សោ អត្ថតោ ឧប្បជ្ជតិ នាម, តេនេវ តត្ថ យថា “ផស្សោ ហោតិ វេទនា ហោតី”តិ វុត្តំ, ន ឯវំ “យោ ភាវេតិ សោ ហោតី”តិ វុត្តំ។ “យស្មឹ សមយេ កាមាវចរំ កុសលំ ចិត្តំ ឧប្បន្នំ ហោតី”តិអាទីសុ បន ចិត្តេន វវត្ថាបិតេ សមយេ សមយវវត្ថាបិតំ ចិត្តំ ន តថា អត្ថតោ នុប្បជ្ជតិ ។ យថេវ បន តទា ‘ផស្សោ ហោតិ វេទនា ហោតិ’, តថា ‘ចិត្តម្បិ ហោតី’តិ ឥមស្សាបិ អត្ថស្ស ទីបនត្ថមិទំ បុន វុត្តន្តិ វេទិតព្ពំ។ ឥទំ បនេត្ថ សន្និដ្ឋានំ – ឧទ្ទេសវារេ សង្គណ្ហនត្ថំ និទ្ទេសវារេ ច វិភជនត្ថំ បុរិមេន ហិ ‘ចិត្ត’-សទ្ទេន កេវលំ សមយោ វវត្ថាបិតោ។ តស្មឹ បន ចិត្តេន វវត្ថាបិតសមយេ យេ ធម្មា ហោន្តិ តេសំ ទស្សនត្ថំ “ផស្សោ ហោតី”តិអាទិ អារទ្ធំ។ ចិត្តញ្ចាបិ តស្មឹ សមយេ ហោតិយេវ។ តស្មា តស្សាបិ សង្គណ្ហនត្ថមេតំ បុន វុត្តំ។ ឥមស្មិញ្ច ឋានេ ឯតស្មឹ អវុច្ចមានេ “កតមំ តស្មឹ សមយេ ចិត្ត”ន្តិ ន សក្កា ភវេយ្យ និទ្ទេសវារេ វិភជិតុំ។ ឯវមស្ស វិភជនំយេវ បរិហាយេថ។ តស្មា តស្ស និទ្ទេសវារេ វិភជនត្ថម្បិ ឯតញ្ច វុត្តន្តិ វេទិតព្ពំ។

យស្មា វា “ឧប្បន្នំ ហោតី”តិ ឯត្ថ ចិត្តំ ឧប្បន្នន្តិ ឯតំ ទេសនាសីសមេវ, ‘ន បន ចិត្តំ ឯកមេវ ឧប្បជ្ជតី’តិ អដ្ឋកថាយំ វិចារិតំ, តស្មា ចិត្តំ “ឧប្បន្ន”ន្តិ ឯត្ថាបិ ចិត្តមត្តមេវ អគ្គហេត្វា បរោបណ្ណាសកុសលធម្មេហិ សទ្ធិំយេវ ចិត្តំ គហិតំ។ ឯវំ តត្ថ សង្ខេបតោ សព្ពេបិ ចិត្តចេតសិកធម្មេ គហេត្វា ឥទានិ សរូបេន បភេទតោ ទស្សេតុំ “ផស្សោ ហោតី”តិអាទិ អារទ្ធំ។ ឥតិ ផស្សាទយោ វិយ ចិត្តម្បិ វុត្តមេវាតិ វេទិតព្ពំ។

ធម្មុទ្ទេសវារោ

ឈានង្គរាសិវណ្ណនា

វិតក្កេតីតិ **វិតក្កោ;** វិតក្កនំ វា វិតក្កោ; ឩហនន្តិ វុត្តំ ហោតិ។ ស្វាយំ អារម្មណេ ចិត្តស្ស អភិនិរោបនលក្ខណោ។ សោ ហិ អារម្មណេ ចិត្តំ អារោបេតិ។ យថា ហិ កោចិ រាជវល្លភំ ញាតិំ វា មិត្តំ វា និស្សាយ រាជគេហំ អារោហតិ, ឯវំ វិតក្កំ និស្សាយ ចិត្តំ អារម្មណំ អារោហតិ។ តស្មា សោ អារម្មណេ ចិត្តស្ស អភិនិរោបនលក្ខណោតិ វុត្តោ។ នាគសេនត្ថេរោ បនាហ – អាកោដនលក្ខណោ វិតក្កោ។ “យថា, មហារាជ, ភេរី អាកោដិតា អថ បច្ឆា អនុរវតិ អនុសទ្ទាយតិ, ឯវមេវ ខោ, មហារាជ, យថា អាកោដនា ឯវំ វិតក្កោ ទដ្ឋព្ពោ។ យថា បច្ឆា អនុរវនា អនុសទ្ទាយនា ឯវំ វិចារោ ទដ្ឋព្ពោ”តិ (មិ. ប. ២.៣.១៤ ថោកំ វិសទិសំ)។ ស្វាយំ អាហននបរិយាហននរសោ។ តថា ហិ តេន យោគាវចរោ អារម្មណំ វិតក្កាហតំ វិតក្កបរិយាហតំ ករោតីតិ វុច្ចតិ។ អារម្មណេ ចិត្តស្ស អានយនបច្ចុបដ្ឋានោ។

អារម្មណេ តេន ចិត្តំ វិចរតីតិ **វិចារោ;** វិចរណំ វា វិចារោ។ អនុសញ្ចរណន្តិ វុត្តំ ហោតិ។ ស្វាយំ អារម្មណានុមជ្ជនលក្ខណោ។ តត្ថ សហជាតានុយោជនរសោ។ ចិត្តស្ស អនុប្បពន្ធបច្ចុបដ្ឋានោ។ សន្តេបិ ច នេសំ កត្ថចិ អវិយោគេ ឱឡារិកដ្ឋេន បុព្ពង្គមដ្ឋេន ច ឃណ្ដាភិឃាតោ វិយ អភិនិរោបនដ្ឋេន ច ចេតសោ បឋមាភិនិបាតោ វិតក្កោ ។ សុខុមដ្ឋេន អនុមជ្ជនសភាវដ្ឋេន ច ឃណ្ដានុរវោ វិយ អនុប្បពន្ធោ វិចារោ។ វិប្ផារវា ចេត្ថ វិតក្កោ, បឋមុប្បត្តិកាលេ បរិប្ផន្ទភូតោ ចិត្តស្ស។ អាកាសេ ឧប្បតិតុកាមស្ស បក្ខិនោ បក្ខវិក្ខេបោ វិយ។ បទុមាភិមុខបាតោ វិយ ច គន្ធានុពទ្ធចេតសោ ភមរស្ស។ សន្តវុត្តិ វិចារោ នាតិបរិប្ផន្ទនភាវោ ចិត្តស្ស, អាកាសេ ឧប្បតិតស្ស បក្ខិនោ បក្ខប្បសារណំ វិយ, បរិព្ភមនំ វិយ ច បទុមាភិមុខបតិតស្ស ភមរស្ស បទុមស្ស ឧបរិភាគេ។

អដ្ឋកថាយំ បន “អាកាសេ គច្ឆតោ មហាសកុណស្ស ឧភោហិ បក្ខេហិ វាតំ គហេត្វា បក្ខេ សន្និសីទាបេត្វា គមនំ វិយ អារម្មណេ ចេតសោ អភិនិរោបនភាវេន បវត្តោ វិតក្កោ។ សោ ហិ ឯកគ្គោ ហុត្វា អប្បេតិ វាតគ្គហណត្ថំ បក្ខេ ផន្ទាបយមានស្ស គមនំ វិយ។ អនុមជ្ជភាវេន បវត្តោ វិចារោ។ សោ ហិ អារម្មណំ អនុមជ្ជតីតិ វុត្តំ, តំ អនុប្បពន្ធនេន បវត្តិយំ អតិវិយ យុជ្ជតិ។ សោ បន នេសំ វិសេសោ បឋមទុតិយជ្ឈានេសុ បាកដោ ហោតិ។ អបិច មលគ្គហិតំ កំសភាជនំ ឯកេន ហត្ថេន ទឡ្ហំ គហេត្វា ឥតរេន ហត្ថេន ចុណ្ណតេលវាលណ្ឌុបកេន បរិមជ្ជន្តស្ស ទឡ្ហគ្គហណហត្ថោ វិយ វិតក្កោ, បរិមជ្ជនហត្ថោ វិយ វិចារោ។ តថា កុម្ភការស្ស ទណ្ឌប្បហារេន ចក្កំ ភមយិត្វា ភាជនំ ករោន្តស្ស ឧប្បីឡនហត្ថោ វិយ វិតក្កោ, ឥតោ ចិតោ ច សញ្ចរណហត្ថោ វិយ វិចារោ។ តថា មណ្ឌលំ ករោន្តស្ស មជ្ឈេ សន្និរុម្ភិត្វា ឋិតកណ្ដកោ វិយ អភិនិរោបនោ វិតក្កោ, ពហិបរិព្ភមនកណ្ដកោ វិយ អនុមជ្ជមានោ វិចារោ។

បិណយតីតិ **បីតិ**។ សា សម្បិយាយនលក្ខណា។ កាយចិត្តបីណនរសា, ផរណរសា វា។ ឱទគ្យបច្ចុបដ្ឋានា។ សា បនេសា ខុទ្ទិកាបីតិ, ខណិកាបីតិ, ឱក្កន្តិកាបីតិ, ឧព្ពេគាបីតិ, ផរណាបីតីតិ បញ្ចវិធា ហោតិ។

តត្ថ ខុទ្ទិកាបីតិ សរីរេ លោមហំសមត្តមេវ កាតុំ សក្កោតិ។ ខណិកាបីតិ ខណេ ខណេ វិជ្ជុប្បាទសទិសា ហោតិ។ ឱក្កន្តិកាបីតិ , សមុទ្ទតីរំ វីចិ វិយ, កាយំ ឱក្កមិត្វា ឱក្កមិត្វា ភិជ្ជតិ។ ឧព្ពេគាបីតិ ពលវតី ហោតិ, កាយំ ឧទ្ធគ្គំ កត្វា អាកាសេ លង្ឃាបនប្បមាណប្បត្តា។ តថា ហិ បុណ្ណវល្លិកវាសី មហាតិស្សត្ថេរោ បុណ្ណមទិវសេ សាយំ ចេតិយង្គណំ គន្ត្វា ចន្ទាលោកំ ទិស្វា មហាចេតិយាភិមុខោ ហុត្វា ‘ឥមាយ វត វេលាយ ចតស្សោ បរិសា មហាចេតិយំ វន្ទន្តី’តិ បកតិយា ទិដ្ឋារម្មណវសេន ពុទ្ធារម្មណំ ឧព្ពេគំ បីតិំ ឧប្បាទេត្វា សុធាតលេ បហដចិត្រគេណ្ឌុកោ វិយ អាកាសេ ឧប្បតិត្វា មហាចេតិយង្គណេយេវ អដ្ឋាសិ។

តថា គិរិកណ្ឌកវិហារស្ស ឧបនិស្សយេ វត្តកាលកគាមេ ឯកា កុលធីតាបិ ពលវពុទ្ធារម្មណាយ ឧព្ពេគាយ បីតិយា អាកាសេ លង្ឃេសិ។ តស្សា កិរ មាតាបិតរោ សាយំ ធម្មសវនត្ថាយ វិហារំ គច្ឆន្តា ‘អម្ម, ត្វំ គរុភារា, អកាលេ វិចរិតុំ ន សក្កោសិ, មយំ តុយ្ហំ បត្តិំ កត្វា ធម្មំ សោស្សាមា’តិ អគមំសុ។ សា គន្តុកាមាបិ តេសំ វចនំ

បដិពាហិតុំ អសក្កោន្តី ឃរេ ឱហីយិត្វា ឃរទ្វារេ ឋត្វា ចន្ទាលោកេន គិរិកណ្ណកេ អាកាសចេតិយង្គណំ ឱលោកេន្តី ចេតិយស្ស ទីបបូជំ អទ្ទស។ ចតស្សោ ច បរិសា មាលាគន្ធាទីហិ ចេតិយបូជំ កត្វា បទក្ខិណំ ករោន្តិយោ ភិក្ខុសង្ឃស្ស ច គណសជ្ឈាយសទ្ទំ អស្សោសិ។ អថស្សា ‘ធញ្ញា វតិមេ មនុស្សា យេ វិហារំ គន្ត្វា ឯវរូបេ ចេតិយង្គណេ អនុសញ្ចរិតុំ ឯវរូបញ្ច មធុរំ ធម្មកថំ សោតុំ លភន្តី’តិ មុត្តារាសិសទិសំ ចេតិយំ បស្សន្តិយា ឯវ ឧព្ពេគាបីតិ ឧទបាទិ។ សា អាកាសេ លង្ឃិត្វា មាតាបិតូនំ បុរិមតរំយេវ អាកាសតោ ចេតិយង្គណេ ឱរុយ្ហ ចេតិយំ វន្ទិត្វា ធម្មំ សុណមានា អដ្ឋាសិ។ អថ នំ មាតាបិតរោ អាគន្ត្វា ‘អម្ម, ត្វំ កតរេន មគ្គេន អាគតាសី’តិ បុច្ឆឹសុ។ សា ‘អាកាសេន អាគតាម្ហិ, ន មគ្គេនា’តិ វត្វា ‘អម្ម, អាកាសេន នាម ខីណាសវា សញ្ចរន្តិ, ត្វំ កថំ អាគតា’តិ បុដ្ឋា អាហ – ‘មយ្ហំ ចន្ទាលោកេន ចេតិយំ ឱលោកេន្តិយា ឋិតាយ ពុទ្ធារម្មណា ពលវបីតិ ឧប្បជ្ជតិ, អថាហំ នេវ អត្តនោ ឋិតភាវំ ន និសិន្នភាវំ អញ្ញាសឹ, គហិតនិមិត្តេនេវ បន អាកាសំ លង្ឃិត្វា ចេតិយង្គណេ បតិដ្ឋិតាម្ហី’តិ។ ឯវំ ឧព្ពេគាបីតិ អាកាសេ លង្ឃាបនប្បមាណា ហោតិ។

ផរណាបីតិយា បន ឧប្បន្នាយ សកលសរីរំ ធមិត្វា បូរិតវត្ថិ វិយ, មហតា ឧទកោឃេន បក្ខន្ទបព្ពតកុច្ឆិ វិយ ច អនុបរិប្ផុដំ ហោតិ។ សា បនេសា បញ្ចវិធា បីតិ គព្ភំ គណ្ហន្តី បរិបាកំ គច្ឆន្តី ទុវិធំ បស្សទ្ធឹ បរិបូរេតិ – កាយបស្សទ្ធិញ្ច ចិត្តបស្សទ្ធិញ្ច។ បស្សទ្ធិ គព្ភំ គណ្ហន្តី បរិបាកំ គច្ឆន្តី ទុវិធំ សុខំ បរិបូរេតិ – កាយិកំ ចេតសិកញ្ច។ សុខំ គព្ភំ គណ្ហន្តំ បរិបាកំ គច្ឆន្តំ តិវិធំ សមាធឹ បរិបូរេតិ – ខណិកសមាធឹ ឧបចារសមាធឹ អប្បនាសមាធិន្តិ។ តាសុ ឋបេត្វា អប្បនាសមាធិបូរិកំ ឥតរា ទ្វេបិ ឥធ យុជ្ជន្តិ។

សុខយតីតិ **សុខំ**; យស្ស ឧប្បជ្ជតិ តំ សុខិតំ ករោតីតិ អត្ថោ។ សុដ្ឋុ វា ខាទតិ, ខនតិ ច កាយចិត្តាពាធន្តិ សុខំ។ សោមនស្សវេទនាយេតំ នាមំ។ តស្ស លក្ខណាទីនិ វេទនាបទេ វុត្តនយេនេវ វេទិតព្ពានិ។

អបរោ នយោ – សាតលក្ខណំ សុខំ, សម្បយុត្តានំ ឧបព្រូហនរសំ, អនុគ្គហណបច្ចុបដ្ឋានំ។ សតិបិ ច នេសំ បីតិសុខានំ កត្ថចិ អវិប្បយោគេ, ឥដ្ឋារម្មណបដិលាភតុដ្ឋិ បីតិ; បដិលទ្ធរសានុភវនំ សុខំ។ យត្ថ បីតិ តត្ថ សុខំ។ យត្ថ សុខំ តត្ថ ន និយមតោ បីតិ។ សង្ខារក្ខន្ធសង្គហិតា បីតិ, វេទនាក្ខន្ធសង្គហិតំ សុខំ។ កន្តារខិន្នស្ស វនន្តោទកទស្សនសវនេសុ វិយ បីតិ។ វនច្ឆាយាបវេសនឧទកបរិភោគេសុ វិយ សុខំ។

យថា ហិ បុរិសោ មហាកន្តារមគ្គំ បដិបន្នោ ឃម្មបរេតោ តសិតោ បិបាសិតោ បដិបថេ បុរិសំ ទិស្វា ‘កត្ថ បានីយំ អត្ថី’តិ បុច្ឆេយ្យ។ សោ ‘អដវឹ ឧត្តរិត្វា ជាតស្សរវនសណ្ឌោ អត្ថិ, តត្ថ គន្ត្វា លភិស្សសី’តិ វទេយ្យ។ សោ តស្ស កថំ សុត្វា ហដ្ឋបហដ្ឋោ ភវេយ្យ។ តតោ គច្ឆន្តោ ភូមិយំ បតិតានិ ឧប្បលទលនាលបត្តាទីនិ ទិស្វា សុដ្ឋុតរំ ហដ្ឋបហដ្ឋោ ហុត្វា គច្ឆន្តោ អល្លវត្ថេ អល្លកេសេ បុរិសេ បស្សេយ្យ, វនកុក្កុដមោរាទីនំ សទ្ទំ សុណេយ្យ, ជាតស្សរបរិយន្តេ ជាតំ មណិជាលសទិសំ នីលវនសណ្ឌំ បស្សេយ្យ, សរេ ជាតានិ ឧប្បលបទុមកុមុទាទីនិ បស្សេយ្យ, អច្ឆំ វិប្បសន្នំ ឧទកំ បស្សេយ្យ។ សោ ភិយ្យោ ភិយ្យោ ហដ្ឋបហដ្ឋោ ហុត្វា ជាតស្សរំ ឱតរិត្វា យថារុចិ ន្ហត្វា ច បិវិត្វា ច បដិប្បស្សទ្ធទរថោ ភិសមុឡាលបោក្ខរាទីនិ ខាទិត្វា នីលុប្បលាទីនិ បិឡន្ធិត្វា មន្ទាលកមូលានិ ខន្ធេ ករិត្វា ឧត្តរិត្វា សាដកំ និវាសេត្វា, ឧទកសាដកំ អាតបេ កត្វា, សីតច្ឆាយាយ មន្ទមន្ទេ វាតេ បហរន្តេ និបន្នោ ‘អហោ សុខំ, អហោ សុខ’ន្តិ វទេយ្យ។ ឯវំសម្បទមិទំ ទដ្ឋព្ពំ។

តស្ស ហិ បុរិសស្ស ជាតស្សរវនសណ្ឌសវនតោ បដ្ឋាយ យាវ ឧទកទស្សនា ហដ្ឋបហដ្ឋកាលោ វិយ បុព្ពភាគារម្មណេ ហដ្ឋបហដ្ឋាការា បីតិ។ ន្ហត្វា ច បិវិត្វា ច សីតច្ឆាយាយ មន្ទមន្ទេ វាតេ បហរន្តេ ‘អហោ សុខំ, អហោ សុខ’ន្តិ វទតោ និបន្នកាលោ វិយ ពលវប្បត្តំ អារម្មណរសានុភវនាការសណ្ឋិតំ សុខំ។ តស្មឹ តស្មឹ សមយេ បាកដភាវតោ ចេតំ វុត្តន្តិ វេទិតព្ពំ។ យត្ថ បន បីតិ សុខម្បិ តត្ថ អត្ថីតិ វុត្តមេវេតំ។

ចិត្តស្សេកគ្គតាតិ ចិត្តស្ស ឯកគ្គភាវោ; សមាធិស្សេតំ នាមំ។ លក្ខណាទីសុ បនស្ស អដ្ឋកថាយំ តាវ វុត្តំ – “បាមោក្ខលក្ខណោ ច សមាធិ អវិក្ខេបលក្ខណោ ច”។ យថា ហិ កូដាគារកណ្ណិកា សេសទព្ពសម្ភារានំ អាពន្ធនតោ បមុខា ហោតិ ឯវមេវ សព្ពកុសលធម្មានំ សមាធិចិត្តេន ឥជ្ឈនតោ សព្ពេសម្បិ តេសំ ធម្មានំ សមាធិ បាមោក្ខោ ហោតិ។ តេន វុត្តំ –

“យថា, មហារាជ, កូដាគារស្ស យា កាចិ គោបានសិយោ សព្ពា តា កូដង្គមា ហោន្តិ, កូដនិន្នា កូដសមោសរណា, កូដំ តាសំ អគ្គមក្ខាយតិ, ឯវមេវ ខោ, មហារាជ, យេ កេចិ កុសលា ធម្មា សព្ពេ តេ សមាធិនិន្នា ហោន្តិ, សមាធិបោណា, សមាធិបព្ភារា, សមាធិ តេសំ អគ្គមក្ខាយតី”តិ (មិ. ប. ២.១.១៤)។

យថា ច សេនង្គំ បត្វា រាជា នាម យត្ថ យត្ថ សេនា ឱសីទតិ តំ តំ ឋានំ គច្ឆតិ, តស្ស គតគតដ្ឋានេ សេនា បរិបូរតិ, បរសេនា ភិជ្ជិត្វា រាជានមេវ អនុវត្តតិ, ឯវមេវ សហជាតធម្មានំ វិក្ខិបិតុំ វិប្បកិរិតុំ អប្បទានតោ សមាធិ អវិក្ខេបលក្ខណោ នាម ហោតីតិ។

អបរោ បន នយោ – អយំ ចិត្តស្សេកគ្គតាសង្ខាតោ សមាធិ នាម អវិសារលក្ខណោ វា អវិក្ខេបលក្ខណោ វា, សហជាតធម្មានំ, សម្បិណ្ឌនរសោ ន្ហានិយចុណ្ណានំ ឧទកំ វិយ, ឧបសមបច្ចុបដ្ឋានោ ញាណបច្ចុបដ្ឋានោ វា។ “សមាហិតោ យថាភូតំ ជានាតិ បស្សតី”តិ ហិ វុត្តំ។ វិសេសតោ សុខបទដ្ឋានោ, និវាតេ ទីបច្ចីនំ ឋិតិ វិយ ចេតសោ ឋិតីតិ ទដ្ឋព្ពោ។

ឥន្ទ្រិយរាសិវណ្ណនា

សទ្ទហន្តិ ឯតាយ, សយំ វា សទ្ទហតិ, សទ្ទហនមត្តមេវ វា ឯសាតិ **សទ្ធា**។ សាវ អស្សទ្ធិយស្ស អភិភវនតោ អធិបតិយដ្ឋេន ឥន្ទ្រិយំ។ អធិមោក្ខលក្ខណេ វា ឥន្ទដ្ឋំ ការេតីតិ ឥន្ទ្រិយំ។ សទ្ធាវ ឥន្ទ្រិយំ **សទ្ធិន្ទ្រិយំ**។ សា បនេសា សម្បសាទនលក្ខណា ច សទ្ធា សម្បក្ខន្ទនលក្ខណា ច។

យថា ហិ រញ្ញោ ចក្កវត្តិស្ស ឧទកប្បសាទកោ មណិ ឧទកេ បក្ខិត្តោ បង្កសេវាលបណកកទ្ទមំ សន្និសីទាបេតិ, ឧទកំ អច្ឆំ ករោតិ វិប្បសន្នំ អនាវិលំ, ឯវមេវ សទ្ធា ឧប្បជ្ជមានា នីវរណេ វិក្ខម្ភេតិ, កិលេសេ សន្និសីទាបេតិ, ចិត្តំ បសាទេតិ, អនាវិលំ ករោតិ។ បសន្នេន ចិត្តេន យោគាវចរោ កុលបុត្តោ ទានំ ទេតិ, សីលំ សមាទិយតិ, ឧបោសថកម្មំ ករោតិ, ភាវនំ អារភតិ។ ឯវំ តាវ សទ្ធា សម្បសាទនលក្ខណាតិ វេទិតព្ពា។ តេនាហ **អាយស្មា នាគសេនោ** –

“យថា, មហារាជ, រាជា ចក្កវត្តិ ចតុរង្គិនិយា សេនាយ សទ្ធិំ អទ្ធានមគ្គប្បដិបន្នោ បរិត្តំ ឧទកំ តរេយ្យ, តំ ឧទកំ ហត្ថីហិ ច អស្សេហិ ច រថេហិ ច បត្តីហិ ច សង្ខុភិតំ ភវេយ្យ អាវិលំ លុលិតំ កលលីភូតំ, ឧត្តិណ្ណោ ច រាជា ចក្កវត្តិ មនុស្សេ អាណាបេយ្យ ‘បានីយំ ភណេ អាហរថ, តំ បិវិស្សាមី’តិ។ រញ្ញោ ច ឧទកប្បសាទកោ មណិ ភវេយ្យ។ ‘ឯវំ ទេវា’តិ ខោ តេ មនុស្សា រញ្ញោ ចក្កវត្តិស្ស បដិស្សុត្វា តំ ឧទកប្បសាទកំ មណិំ ឧទកេ បក្ខិបេយ្យុំ។ តស្មិំ ឧទកេ បក្ខិត្តមត្តេ បង្កសេវាលបណកំ វិគច្ឆេយ្យ, កទ្ទមោ ច សន្និសីទេយ្យ, អច្ឆំ ភវេយ្យ ឧទកំ វិប្បសន្នំ អនាវិលំ, តតោ រញ្ញោ ចក្កវត្តិស្ស បានីយំ ឧបនាមេយ្យុំ – ‘បិវតុ ទេវោ បានីយ’ន្តិ។

“យថា , មហារាជ, ឧទកំ ឯវំ ចិត្តំ ទដ្ឋព្ពំ។ យថា តេ មនុស្សា ឯវំ យោគាវចរោ ទដ្ឋព្ពោ។ យថា បង្កសេវាលបណកំ កទ្ទមោ ច ឯវំ កិលេសា ទដ្ឋព្ពា។ យថា ឧទកប្បសាទកោ មណិ ឯវំ សទ្ធា ទដ្ឋព្ពា។ យថា ឧទកប្បសាទកេ មណិម្ហិ បក្ខិត្តមត្តេ បង្កសេវាលបណកំ វិគច្ឆតិ កទ្ទមោ ច សន្និសីទតិ, អច្ឆំ ភវតិ ឧទកំ វិប្បសន្នំ អនាវិលំ, ឯវមេវ ខោ, មហារាជ, សទ្ធា ឧប្បជ្ជមានា នីវរណេ វិក្ខម្ភេតិ, វិនីវរណំ ចិត្តំ ហោតិ អច្ឆំ វិប្បសន្នំ អនាវិល”ន្តិ (មិ. ប. ២.១.១០)។

យថា បន កុម្ភិលមករគាហរក្ខសាទិកិណ្ណំ បូរំ មហានទី អាគម្ម ភីរុកជនោ ឧភោសុ តីរេសុ តិដ្ឋតិ។ សង្គាមសូរោ បន មហាយោធោ អាគន្ត្វា ‘កស្មា ឋិតត្ថា’តិ បុច្ឆិត្វា ‘សប្បដិភយភាវេន ឱតរិតុំ ន វិសហាមា’តិ វុត្តេ សុនិសិតំ អសិំ គហេត្វា ‘មម បច្ឆតោ ឯថ, មា ភាយិត្ថា’តិ វត្វា នទីំ ឱតរិត្វា អាគតាគតេ កុម្ភិលាទយោ បដិពាហិត្វា ឱរិមតីរតោ មនុស្សានំ សោត្ថិភាវំ ករោន្តោ បារិមតីរំ នេតិ។ បារិមតីរតោបិ សោត្ថិនា ឱរិមតីរំ អានេតិ។ ឯវមេវ ទានំ ទទតោ សីលំ រក្ខតោ ឧបោសថកម្មំ ករោតោ ភាវនំ អារភតោ សទ្ធា បុព្ពង្គមា បុរេចារិកា ហោតិ។ តេន វុត្តំ ‘សម្បក្ខន្ទនលក្ខណា ច សទ្ធា’តិ។

អបរោ នយោ – សទ្ទហនលក្ខណា សទ្ធា, ឱកប្បនលក្ខណា វា។ បសាទនរសា ឧទកប្បសាទកមណិ វិយ, បក្ខន្ទនរសា វា ឱឃុត្តរណោ វិយ។ អកាលុសិយបច្ចុបដ្ឋានា, អធិមុត្តិបច្ចុបដ្ឋានា វា។ សទ្ធេយ្យវត្ថុបទដ្ឋានា សោតាបត្តិយង្គបទដ្ឋានា វា, សា ហត្ថវិត្តពីជានិ វិយ ទដ្ឋព្ពា។

វីរស្ស ភាវោ វីរិយំ, វីរានំ វា កម្មំ វីរិយំ។ វិធិនា វា នយេន ឧបាយេន ឦរយិតព្ពំ បវត្តយិតព្ពន្តិ វីរិយំ។ តទេវ កោសជ្ជស្ស អភិភវនតោ អធិបតិយដ្ឋេន ឥន្ទ្រិយំ។ បគ្គហណលក្ខណេ វា ឥន្ទដ្ឋំ ការេតីតិ ឥន្ទ្រិយំ។ វីរិយមេវ ឥន្ទ្រិយំ **វីរិយិន្ទ្រិយំ**។ តំ បនេតំ ឧបត្ថម្ភនលក្ខណញ្ច វីរិយំ បគ្គហណលក្ខណញ្ច។ យថា ហិ ជិណ្ណឃរំ អាគន្តុកេន ថូណុបត្ថម្ភេន តិដ្ឋតិ, ឯវមេវ យោគាវចរោ វីរិយុបត្ថម្ភេន ឧបត្ថម្ភិតោ ហុត្វា សព្ពកុសលធម្មេហិ ន ហាយតិ, ន បរិហាយតិ។ ឯវំ តាវស្ស ឧបត្ថម្ភនលក្ខណតា វេទិតព្ពា។ តេនាហ **ថេរោ នាគសេនោ** –

“យថា , មហារាជ, បុរិសោ គេហេ បតន្តេ អញ្ញេន ទារុនា ឧបត្ថម្ភេយ្យ, ឧបត្ថម្ភិតំ សន្តំ ឯវំ តំ គេហំ ន បតេយ្យ, ឯវមេវ ខោ មហារាជ ឧបត្ថម្ភនលក្ខណំ វីរិយំ, វីរិយុបត្ថម្ភិតា សព្ពេ កុសលា ធម្មា ន ហាយន្តិ ន បរិហាយន្តី”តិ (មិ. ប. ២.១.១២)។

យថា វា បន ខុទ្ទិកាយ ច មហតិកាយ ច សេនាយ សង្គាមេ បវត្តេ ខុទ្ទិកា សេនា ឱលីយេយ្យ, តតោ រញ្ញោ អារោចេយ្យ, រាជា ពលវាហនំ បេសេយ្យ, តេន បគ្គហិតា សកសេនា បរសេនំ បរាជេយ្យ, ឯវមេវ វីរិយំ សហជាត សម្បយុត្តធម្មានំ ឱលីយិតុំ ឱសក្កិតុំ ន ទេតិ, ឧក្ខិបតិ, បគ្គណ្ហាតិ។ តេន វុត្តំ ‘បគ្គហណលក្ខណញ្ច វីរិយ’ន្តិ។

អបរោ នយោ – ឧស្សាហលក្ខណំ វីរិយំ, សហជាតានំ ឧបត្ថម្ភនរសំ, អសំសីទនភាវបច្ចុបដ្ឋានំ, “សំវិគ្គោ យោនិសោ បទហតី”តិ (អ. និ. ៤.១១៣) វចនតោ សំវេគបទដ្ឋានំ, វីរិយារម្ភវត្ថុបទដ្ឋានំ វា។ សម្មា អារទ្ធំ សព្ពាសំ សម្បត្តីនំ មូលំ ហោតីតិ ទដ្ឋព្ពំ។

សរន្តិ ឯតាយ, សយំ វា សរតិ, សរណមត្តមេវ វា ឯសាតិ សតិ។ សាវ មុដ្ឋស្សច្ចស្ស អភិភវនតោ អធិបតិយដ្ឋេន ឥន្ទ្រិយំ, ឧបដ្ឋានលក្ខណេ វា ឥន្ទដ្ឋំ ការេតីតិ ឥន្ទ្រិយំ។ សតិ ឯវ ឥន្ទ្រិយំ **សតិន្ទ្រិយំ**។ សា បនេសា អបិលាបនលក្ខណា ច សតិ ឧបគ្គណ្ហនលក្ខណា ច។ យថា ហិ រញ្ញោ ភណ្ឌាគារិកោ ទសវិធំ រតនំ គោបយន្តោ សាយំបាតំ រាជានំ ឥស្សរិយសម្បត្តិំ សល្លក្ខាបេតិ សារេតិ, ឯវមេវ សតិ កុសលំ ធម្មំ សល្លក្ខាបេតិ សារាបេតិ។ តេនាហ **ថេរោ** –

“យថា, មហារាជ, រញ្ញោ ចក្កវត្តិស្ស ភណ្ឌាគារិកោ រាជានំ ចក្កវត្តិំ សាយំបាតំ យសំ សរាបេតិ – ‘ឯត្តកា, ទេវ, ហត្ថី, ឯត្តកា អស្សា, ឯត្តកា រថា, ឯត្តកា បត្តី, ឯត្តកំ ហិរញ្ញំ, ឯត្តកំ សុវណ្ណំ, ឯត្តកំ សព្ពំ សាបតេយ្យំ, តំ ទេវោ សរតូ’តិ, ឯវមេវ ខោ, មហារាជ, សតិ កុសលេ ធម្មេ អបិលាបេតិ – ឥមេ ចត្តារោ សតិបដ្ឋានា, ឥមេ ចត្តារោ សម្មប្បធានា, ឥមេ ចត្តារោ ឥទ្ធិបាទា, ឥមានិ បញ្ចិន្ទ្រិយានិ, ឥមានិ បញ្ច ពលានិ, ឥមេ សត្ត ពោជ្ឈង្គា, អយំ អរិយោ អដ្ឋង្គិកោ មគ្គោ, អយំ សមថោ, អយំ វិបស្សនា, អយំ វិជ្ជា, អយំ វិមុត្តិ, ឥមេ លោកុត្តរា ធម្មាតិ។ ឯវំ ខោ, មហារាជ, អបិលាបនលក្ខណា សតី”តិ (មិ. ប. ២.១.១៣)។

យថា បន រញ្ញោ ចក្កវត្តិស្ស បរិណាយករតនំ រញ្ញោ អហិតេ ច ហិតេ ច ញត្វា អហិតេ អបយាបេតិ, ហិតេ ឧបយាបេតិ, ឯវមេវ សតិ ហិតាហិតានំ ធម្មានំ គតិយោ សមន្វេសិត្វា ‘ឥមេ កាយទុច្ចរិតាទយោ ធម្មា អហិតា’តិ អហិតេ ធម្មេ អបនុទេតិ , ‘ឥមេ កាយសុចរិតាទយោ ធម្មា ហិតា’តិ ហិតេ ធម្មេ ឧបគ្គណ្ហាតិ។ តេនាហ ថេរោ –

“យថា, មហារាជ, រញ្ញោ ចក្កវត្តិស្ស បរិណាយករតនំ រញ្ញោ ហិតាហិតេ ជានាតិ ‘ឥមេ រញ្ញោ ហិតា ឥមេ អហិតា, ឥមេ ឧបការា ឥមេ អនុបការា’តិ, តតោ អហិតេ អបនុទេតិ ហិតេ ឧបគ្គណ្ហាតិ, ឯវមេវ ខោ, មហារាជ, សតិ ឧប្បជ្ជមានា ហិតាហិតានំ ធម្មានំ គតិយោ សមន្វេសតិ ‘ឥមេ ធម្មា ហិតា ឥមេ ធម្មា អហិតា, ឥមេ ធម្មា ឧបការា ឥមេ ធម្មា អនុបការា’តិ , តតោ អហិតេ ធម្មេ អបនុទេតិ ហិតេ ធម្មេ ឧបគ្គណ្ហាតិ។ ឯវំ ខោ, មហារាជ, ឧបគ្គណ្ហនលក្ខណា សតី”តិ (មិ. ប. ២.១.១៣)។

អបរោ នយោ – អបិលាបនលក្ខណា សតិ, អសម្មោសនរសា, អារក្ខបច្ចុបដ្ឋានា វិសយាភិមុខីភាវបច្ចុបដ្ឋានា វា, ថិរសញ្ញាបទដ្ឋានា, កាយាទិសតិបដ្ឋានបទដ្ឋានា វា, អារម្មណេ ទឡ្ហំ បតិដ្ឋិតត្តា បន ឯសិកា វិយ, ចក្ខុទ្វារាទិរក្ខណតោ ទោវារិកោ វិយ ច ទដ្ឋព្ពា។

អារម្មណេ ចិត្តំ សម្មា អធិយតិ ឋបេតីតិ សមាធិ។ សោវ វិក្ខេបស្ស អភិភវនតោ អធិបតិយដ្ឋេន ឥន្ទ្រិយំ។ អវិក្ខេបលក្ខណេ វា ឥន្ទដ្ឋំ ការេតីតិ ឥន្ទ្រិយំ។ សមាធិយេវ ឥន្ទ្រិយំ **សមាធិន្ទ្រិយំ**។ លក្ខណាទីនិ បនស្ស ហេដ្ឋា វុត្តនយេនេវ វេទិតព្ពានិ។

បជានាតីតិ បញ្ញា។ កិំ បជានាតិ? ‘ឥទំ ទុក្ខ’ន្តិអាទិនា នយេន អរិយសច្ចានិ។ **អដ្ឋកថាយំ** បន ‘បញ្ញាបេតីតិ បញ្ញា’តិ វុត្តំ។ កិន្តិ បញ្ញាបេតីតិ? អនិច្ចំ ទុក្ខំ អនត្តាតិ បញ្ញាបេតិ។ សាវ អវិជ្ជាយ អភិភវនតោ អធិបតិយដ្ឋេន ឥន្ទ្រិយំ។ ទស្សនលក្ខណេ វា ឥន្ទដ្ឋំ ការេតីតិ ឥន្ទ្រិយំ។ បញ្ញាវ ឥន្ទ្រិយំ **បញ្ញិន្ទ្រិយំ**។ សា បនេសា ឱភាសនលក្ខណា ច បញ្ញា បជាននលក្ខណា ច។ យថា ហិ ចតុភិត្តិកេ គេហេ រត្តិភាគេ ទីបេ ជលិតេ អន្ធការោ និរុជ្ឈតិ អាលោកោ បាតុភវតិ, ឯវមេវ ឱភាសនលក្ខណា បញ្ញា។ បញ្ញោភាសសមោ ឱភាសោ នាម នត្ថិ។ បញ្ញវតោ ហិ ឯកបល្លង្កេន និសិន្នស្ស ទសសហស្សិលោកធាតុ ឯកាលោកា ហោតិ។ តេនាហ **ថេរោ** –

“យថា, មហារាជ, បុរិសោ អន្ធការេ គេហេ បទីបំ បវេសេយ្យ, បវិដ្ឋោ បទីបោ អន្ធការំ វិទ្ធំសេតិ, ឱភាសំ ជនេតិ, អាលោកំ វិទំសេតិ, បាកដានិ ច រូបានិ ករោតិ, ឯវមេវ ខោ, មហារាជ, បញ្ញា ឧប្បជ្ជមានា អវិជ្ជន្ធការំ វិទ្ធំសេតិ, វិជ្ជោភាសំ ជនេតិ, ញាណាលោកំ វិទំសេតិ, បាកដានិ ច អរិយសច្ចានិ ករោតិ។ ឯវំ ខោ, មហារាជ, ឱភាសនលក្ខណា បញ្ញា”តិ (មិ. ប. ២.១.១៥)។

យថា បន ឆេកោ ភិសក្កោ អាតុរានំ សប្បាយាសប្បាយានិ ភោជនានិ ជានាតិ, ឯវំ បញ្ញា ឧប្បជ្ជមានា កុសលាកុសលេ សេវិតព្ពាសេវិតព្ពេ ហីនប្បណីតកណ្ហសុក្កសប្បដិភាគអប្បដិភាគេ ធម្មេ បជានាតិ។ វុត្តម្បិ ចេតំ **ធម្មសេនាបតិនា** – “បជានាតិ បជានាតីតិ ខោ, អាវុសោ, តស្មា បញ្ញាវាតិ វុច្ចតិ។ កិញ្ច បជានាតិ? ឥទំ ទុក្ខន្តិ បជានាតី”តិ (ម. និ. ១.៤៤៩) វិត្ថារេតព្ពំ។ ឯវមស្សា បជាននលក្ខណតា វេទិតព្ពា។

អបរោ នយោ – យថាសភាវបដិវេធលក្ខណា បញ្ញា; អក្ខលិតបដិវេធលក្ខណា វា កុសលិស្សាសខិត្តឧសុបដិវេធោ វិយ។ វិសយោភាសរសា បទីបោ វិយ។ អសម្មោហបច្ចុបដ្ឋានា អរញ្ញគតសុទេសកោ វិយ។

មនតីតិ មនោ; វិជានាតីតិ អត្ថោ។ **អដ្ឋកថាចរិយា** បនាហុ – នាឡិយា មិនមានោ វិយ, មហាតុលាយ ធារយមានោ វិយ ច, អារម្មណំ មិនតិ បជានាតីតិ មនោតិ។ តទេវ មនននលក្ខណេ ឥន្ទដ្ឋំ ការេតីតិ ឥន្ទ្រិយំ។ មនោវ ឥន្ទ្រិយំ **មនិន្ទ្រិយំ**។ ហេដ្ឋា វុត្តចិត្តស្សេវេតំ វេវចនំ។

បីតិសោមនស្សសម្បយោគតោ សោភនំ មនោ អស្សាតិ សុមនោ។ សុមនស្ស ភាវោ សោមនស្សំ។ សាតលក្ខណេ ឥន្ទដ្ឋំ ការេតីតិ ឥន្ទ្រិយំ។ សោមនស្សមេវ ឥន្ទ្រិយំ **សោមនស្សិន្ទ្រិយំ**។ ហេដ្ឋា វុត្តវេទនាយេវេតំ វេវចនំ។

ជីវន្តិ តេន តំសម្បយុត្តកា ធម្មាតិ ជីវិតំ។ អនុបាលនលក្ខណេ ឥន្ទដ្ឋំ ការេតីតិ ឥន្ទ្រិយំ។ ជីវិតមេវ ឥន្ទ្រិយំ **ជីវិតិន្ទ្រិយំ**។ តំ បវត្តសន្តតាធិបតេយ្យំ ហោតិ។ លក្ខណាទីហិ បន អត្តនា អវិនិភុត្តានំ ធម្មានំ អនុបាលនលក្ខណំ ជីវិតិន្ទ្រិយំ, តេសំ បវត្តនរសំ, តេសំយេវ ឋបនបច្ចុបដ្ឋានំ, យាបយិតព្ពធម្មបទដ្ឋានំ។ សន្តេបិ ច អនុបាលនលក្ខណាទិម្ហិ វិធានេ អត្ថិក្ខណេយេវ តំ តេ ធម្មេ អនុបាលេតិ ឧទកំ វិយ ឧប្បលាទីនិ, យថាសកំបច្ចយុប្បន្នេបិ ច ធម្មេ បាលេតិ ធាតី វិយ កុមារំ, សយំបវត្តិតធម្មសម្ពន្ធេនេវ ច បវត្តតិ និយាមកោ វិយ, ន ភង្គតោ ឧទ្ធំ បវត្តយតិ អត្តនោ ច បវត្តយិតព្ពានញ្ច អភាវា, ន ភង្គក្ខណេ ឋបេតិ សយំ ភិជ្ជមានត្តា ខីយមានោ វិយ វដ្ដិសិនេហោ ទីបសិខំ។ ន ច អនុបាលនបវត្តនដ្ឋបនានុភាវវិរហិតំ យថាវុត្តក្ខណេ តស្ស តស្ស សាធនតោតិ ទដ្ឋព្ពំ។

មគ្គង្គរាសិវណ្ណនា

សម្មាទិដ្ឋិអាទីសុ ទស្សនដ្ឋេន សម្មាទិដ្ឋិ។ អភិនិរោបនដ្ឋេន សម្មាសង្កប្បោ, បគ្គហនដ្ឋេន សម្មាវាយាមោ, ឧបដ្ឋានដ្ឋេន សម្មាសតិ, អវិក្ខេបនដ្ឋេន សម្មាសមាធីតិ វេទិតព្ពោ។ វចនត្ថតោ បន សម្មា បស្សតិ, សម្មា វា តាយ បស្សន្តីតិ **សម្មាទិដ្ឋិ**។ សម្មា សង្កប្បេតិ, សម្មា វា តេន សង្កប្បេន្តីតិ **សម្មាសង្កប្បោ**។ សម្មា វាយាមេតិ, សម្មា វា តេន វាយមន្តីតិ **សម្មាវាយាមោ**។ សម្មា សរតិ, សម្មា វា តាយ សរន្តីតិ **សម្មាសតិ**។ សម្មា សមាធិយតិ, សម្មា វា តេន សមាធិយន្តីតិ **សម្មាសមាធិ**។ អបិច, បសត្ថា សុន្ទរា វា ទិដ្ឋិ សម្មាទិដ្ឋីតិ។ ឥមិនាបិ នយេន តេសំ វចនត្ថោ វេទិតព្ពោ។ លក្ខណាទីនិ បន ហេដ្ឋា វុត្តានេវ។

ពលរាសិវណ្ណនា

សទ្ធាពលាទីសុបិ សទ្ធាទីនិ វុត្តត្ថានេវ។ អកម្បិយដ្ឋេន បន ពលន្តិ វេទិតព្ពំ។ ឯវមេតេសុ អស្សទ្ធិយេ ន កម្បតីតិ **សទ្ធាពលំ**។ កោសជ្ជេ ន កម្បតីតិ **វីរិយពលំ**។ មុដ្ឋស្សច្ចេ ន កម្បតីតិ **សតិពលំ**។ ឧទ្ធច្ចេ ន កម្បតីតិ **សមាធិពលំ**។ អវិជ្ជាយ ន កម្បតីតិ **បញ្ញាពលំ**។ អហិរិកេ ន កម្បតីតិ **ហិរិពលំ** ។ អនោត្តប្បេ ន កម្បតីតិ **ឱត្តប្បពល**ន្តិ។ អយំ ឧភយបទវសេន អត្ថវណ្ណនា ហោតិ។

តត្ថ បុរិមានិ បញ្ច ហេដ្ឋា លក្ខណាទីហិ បកាសិតានេវ។ បច្ឆិមទ្វយេ កាយទុច្ចរិតាទីហិ ហិរិយតីតិ **ហិរី**; លជ្ជាយេតំ អធិវចនំ។ តេហិ ឯវ ឱត្តប្បតីតិ **ឱត្តប្បំ**; បាបតោ ឧព្ពេគស្សេតំ អធិវចនំ។ តេសំ នានាករណទីបនត្ថំ ‘សមុដ្ឋានំ អធិបតិ លជ្ជា ភយលក្ខណេន ចា’តិ ឥមំ មាតិកំ ឋបេត្វា អយំ វិត្ថារកថា វុត្តា។

អជ្ឈត្តសមុដ្ឋានា ហិរី នាម; ពហិទ្ធាសមុដ្ឋានំ ឱត្តប្បំ នាម។ អត្តាធិបតិ ហិរី នាម; លោកាធិបតិ ឱត្តប្បំ នាម។ លជ្ជាសភាវសណ្ឋិតា ហិរី នាម; ភយសភាវសណ្ឋិតំ ឱត្តប្បំ នាម។ សប្បតិស្សវលក្ខណា ហិរី នាម; វជ្ជភីរុកភយទស្សាវិលក្ខណំ ឱត្តប្បំ នាម។

តត្ថ អជ្ឈត្តសមុដ្ឋានំ ហិរិំ ចតូហិ ការណេហិ សមុដ្ឋាបេតិ – ជាតិំ បច្ចវេក្ខិត្វា, វយំ បច្ចវេក្ខិត្វា, សូរភាវំ បច្ចវេក្ខិត្វា, ពាហុសច្ចំ បច្ចវេក្ខិត្វា។ កថំ? ‘បាបករណំ នាមេតំ ន ជាតិសម្បន្នានំ កម្មំ, ហីនជច្ចានំ កេវដ្ដាទីនំ ឥទំ កម្មំ។ មាទិសស្ស ជាតិសម្បន្នស្ស ឥទំ កម្មំ កាតុំ ន យុត្ត’ន្តិ, ឯវំ តាវ ជាតិំ បច្ចវេក្ខិត្វា បាណាតិបាតាទិបាបំ អករោន្តោ ហិរិំ សមុដ្ឋាបេតិ។ តថា ‘បាបករណំ នាមេតំ ទហរេហិ កត្តព្ពំ កម្មំ, មាទិសស្ស វយេ ឋិតស្ស ឥទំ កម្មំ កាតុំ ន យុត្ត’ន្តិ, ឯវំ វយំ បច្ចវេក្ខិត្វា បាណាតិបាតាទិបាបំ អករោន្តោ ហិរិំ សមុដ្ឋាបេតិ។ តថា ‘បាបកម្មំ នាមេតំ ទុព្ពលជាតិកានំ កម្មំ, ន សូរភាវានំ។ មាទិសស្ស សូរភាវសម្បន្នស្ស ឥទំ កម្មំ កាតុំ ន យុត្ត’ន្តិ, ឯវំ សូរភាវំ បច្ចវេក្ខិត្វា បាណាតិបាតាទិបាបំ អករោន្តោ ហិរិំ សមុដ្ឋាបេតិ។ តថា ‘បាបកម្មំ នាមេតំ អន្ធពាលានំ កម្មំ, ន បណ្ឌិតានំ។ មាទិសស្ស បណ្ឌិតស្ស ពហុស្សុតស្ស ឥទំ កម្មំ កាតុំ ន យុត្ត’ន្តិ, ឯវំ ពាហុសច្ចំ បច្ចវេក្ខិត្វា បាណាតិបាតាទិបាបំ អករោន្តោ ហិរិំ សមុដ្ឋាបេតិ។ ឯវំ អជ្ឈត្តសមុដ្ឋានហិរិំ ចតូហិ ការណេហិ សមុដ្ឋាបេតិ។ សមុដ្ឋាបេត្វា ច បន អត្តនោ ចិត្តេ ហិរិំ បវេសេត្វា បាបកម្មំ ន ករោតិ។ ឯវំ អជ្ឈត្តសមុដ្ឋានា ហិរី នាម ហោតិ។

កថំ ពហិទ្ធាសមុដ្ឋានំ ឱត្តប្បំ នាម? សចេ ត្វំ បាបកម្មំ ករិស្សសិ ចតូសុ បរិសាសុ គរហប្បត្តោ ភវិស្សសិ។

> គរហិស្សន្តិ តំ វិញ្ញូ, អសុចិំ នាគរិកោ យថា;
> វជ្ជិតោ សីលវន្តេហិ, កថំ ភិក្ខុ ករិស្សសីតិ។

ឯវំ បច្ចវេក្ខន្តោ ហិ ពហិទ្ធាសមុដ្ឋិតេន ឱត្តប្បេន បាបកម្មំ ន ករោតិ។ ឯវំ ពហិទ្ធាសមុដ្ឋានំ ឱត្តប្បំ នាម ហោតិ។

កថំ អត្តាធិបតិ ហិរី នាម? ឥធេកច្ចោ កុលបុត្តោ អត្តានំ អធិបតិំ ជេដ្ឋកំ កត្វា ‘មាទិសស្ស សទ្ធាបព្ពជិតស្ស ពហុស្សុតស្ស ធុតង្គធរស្ស ន យុត្តំ បាបកម្មំ កាតុ’ន្តិ បាបំ ន ករោតិ។ ឯវំ អត្តាធិបតិ ហិរី នាម ហោតិ។ តេនាហ ភគវា – “សោ អត្តានំយេវ អធិបតិំ ជេដ្ឋកំ ករិត្វា អកុសលំ បជហតិ កុសលំ ភាវេតិ, សាវជ្ជំ បជហតិ អនវជ្ជំ ភាវេតិ, សុទ្ធមត្តានំ បរិហរតី”តិ (អ. និ. ៣.៤០)។

កថំ លោកាធិបតិ ឱត្តប្បំ នាម? ឥធេកច្ចោ កុលបុត្តោ លោកំ អធិបតិំ ជេដ្ឋកំ កត្វា បាបកម្មំ ន ករោតិ។ យថាហ – “មហា ខោ បនាយំ លោកសន្និវាសោ។ មហន្តស្មិំ ខោ បន លោកសន្និវាសេ សន្តិ សមណព្រាហ្មណា ឥទ្ធិមន្តោ ទិព្ពចក្ខុកា បរចិត្តវិទុនោ, តេ ទូរតោបិ បស្សន្តិ, អាសន្នាបិ ន ទិស្សន្តិ, ចេតសាបិ ចិត្តំ បជានន្តិ, តេបិមំ ឯវំ ជានិស្សន្តិ ‘បស្សថ ភោ ឥមំ កុលបុត្តំ, សទ្ធា អគារស្មា អនគារិយំ បព្ពជិតោ សមានោ វោកិណ្ណោ វិហរតិ បាបកេហិ អកុសលេហិ ធម្មេហី’តិ។ សន្តិ ទេវតា ឥទ្ធិមន្តិនិយោ ទិព្ពចក្ខុកា បរចិត្តវិទុនិយោ។ តា ទូរតោបិ បស្សន្តិ, អាសន្នាបិ ន ទិស្សន្តិ, ចេតសាបិ ចិត្តំ បជានន្តិ, តាបិ មំ ជានិស្សន្តិ ‘បស្សថ ភោ ឥមំ កុលបុត្តំ, សទ្ធា អគារស្មា អនគារិយំ បព្ពជិតោ សមានោ វោកិណ្ណោ វិហរតិ បាបកេហិ អកុសលេហិ ធម្មេហី’តិ… សោ លោកំយេវ អធិបតិំ ជេដ្ឋកំ កត្វា អកុសលំ បជហតិ កុសលំ ភាវេតិ, សាវជ្ជំ បជហតិ អនវជ្ជំ ភាវេតិ, សុទ្ធមត្តានំ បរិហរតី”តិ (អ. និ. ៣.១៤៦)។ ឯវំ លោកាធិបតិ ឱត្តប្បំ នាម ហោតិ។

លជ្ជាសភាវសណ្ឋិតា ហិរី, ភយសភាវសណ្ឋិតំ ឱត្តប្បន្តិ។ ឯត្ថ បន **លជ្ជា**តិ លជ្ជនាការោ; តេន សភាវេន សណ្ឋិតា ហិរី។ **ភយ**ន្តិ អបាយភយំ; តេន សភាវេន សណ្ឋិតំ ឱត្តប្បំ។ តទុភយម្បិ បាបបរិវជ្ជនេ បាកដំ ហោតិ។ ឯកច្ចោ ហិ, យថា នាម ឯកោ កុលបុត្តោ ឧច្ចារបស្សាវាទីនិ ករោន្តោ លជ្ជិតព្ពយុត្តកំ ឯកំ ទិស្វា លជ្ជនាការប្បត្តោ ភវេយ្យ ហីឡិតោ, ឯវមេវ អជ្ឈត្តំ លជ្ជិធម្មំ ឱក្កមិត្វា បាបកម្មំ ន ករោតិ។ ឯកច្ចោ អបាយភយភីតោ ហុត្វា បាបកម្មំ ន ករោតិ។

តត្រិទំ ឱបម្មំ – យថា ហិ ទ្វីសុ អយោគុឡេសុ ឯកោ សីតលោ ភវេយ្យ គូថមក្ខិតោ, ឯកោ ឧណ្ហោ អាទិត្តោ។ តត្ថ បណ្ឌិតោ សីតលំ គូថមក្ខិតត្តា ជិគុច្ឆន្តោ ន គណ្ហាតិ, ឥតរំ ឌាហភយេន។ តត្ថ សីតលស្ស គូថមក្ខនជិគុច្ឆាយ អគណ្ហនំ វិយ អជ្ឈត្តំ លជ្ជិធម្មំ ឱក្កមិត្វា បាបស្ស អករណំ។ ឧណ្ហស្ស ឌាហភយេន អគណ្ហនំ វិយ អបាយភយេន បាបស្ស អករណំ វេទិតព្ពំ។

សប្បតិស្សវលក្ខណា ហិរិ, វជ្ជភីរុកភយទស្សាវិលក្ខណំ ឱត្តប្បន្តិ។ តទម្បិ ទ្វយំ បាបបរិវជ្ជនេ ឯវ បាកដំ ហោតិ។ ឯកច្ចោ ហិ ជាតិមហត្តបច្ចវេក្ខណា សត្ថុមហត្តបច្ចវេក្ខណា ទាយជ្ជមហត្តបច្ចវេក្ខណា សព្រហ្មចារីមហត្តបច្ចវេក្ខណាតិ ចតូហិ ការណេហិ សប្បតិស្សវលក្ខណំ ហិរិំ សមុដ្ឋាបេត្វា បាបំ ន ករោតិ។ ឯកច្ចោ អត្តានុវាទភយំ បរានុវាទភយំ ទណ្ឌភយំ ទុគ្គតិភយន្តិ ចតូហិ ការណេហិ វជ្ជភីរុកភយទស្សាវិលក្ខណំ ឱត្តប្បំ សមុដ្ឋាបេត្វា បាបំ ន ករោតិ។ តត្ថ ជាតិមហត្តបច្ចវេក្ខណាទីនិ ចេវ អត្តានុវាទភយាទីនិ ច វិត្ថារេត្វា កថេតព្ពានិ។

មូលរាសិវណ្ណនា

ន លុព្ភន្តិ ឯតេន, សយំ វា ន លុព្ភតិ, អលុព្ភនមត្តមេវ វា តន្តិ **អលោភោ**។ អទោសាមោហេសុបិ ឯសេវ នយោ។ តេសុ អលោភោ អារម្មណេ ចិត្តស្ស អគេធលក្ខណោ, អលគ្គភាវលក្ខណោ វា កមលទលេ ជលពិន្ទុ វិយ។ អបរិគ្គហណរសោ មុត្តភិក្ខុ វិយ ។ អនល្លីនភាវបច្ចុបដ្ឋានោ អសុចិម្ហិ បតិតបុរិសោ វិយ។ អទោសោ អចណ្ឌិក្កលក្ខណោ, អវិរោធលក្ខណោ វា អនុកូលមិត្តោ វិយ។ អាឃាតវិនយរសោ បរិឡាហវិនយរសោ វា ចន្ទនំ វិយ។ សោម្មភាវបច្ចុបដ្ឋានោ បុណ្ណចន្ទោ វិយ។ អមោហោ លក្ខណាទីហិ ហេដ្ឋា បញ្ញិន្ទ្រិយបទេ វិភាវិតោ ឯវ។

តមេសុ បន តីសុ អលោភោ មច្ឆេរមលស្ស បដិបក្ខោ, អទោសោ ទុស្សីល្យមលស្ស, អមោហោ កុសលេសុ ធម្មេសុ អភាវនាយ បដិបក្ខោ។ អលោភោ ចេត្ថ ទានហេតុ, អទោសោ សីលហេតុ, អមោហោ ភាវនាហេតុ។ តេសុ ច អលោភេន អនធិកំ គណ្ហាតិ, លុទ្ធស្ស អធិកគ្គហណតោ។ អទោសេន អនូនំ, ទុដ្ឋស្ស ឩនគ្គហណតោ។ អមោហេន អវិបរីតំ, មូឡ្ហស្ស វិបរីតគ្គហណតោ។

អលោភេន ចេត្ថ វិជ្ជមានំ ទោសំ ទោសតោ ធារេន្តោ ទោសេ បវត្តតិ; លុទ្ធោ ហិ ទោសំ បដិច្ឆាទេតិ។ អទោសេន វិជ្ជមានំ គុណំ គុណតោ ធារេន្តោ គុណេ បវត្តតិ; ទុដ្ឋោ ហិ គុណំ មក្ខេតិ។ អមោហេន យាថាវសភាវំ យាថាវសភាវតោ ធារេន្តោ យាថាវសភាវេ បវត្តតិ។ មូឡ្ហោ ហិ 'តច្ឆំ អតច្ឆន្តិ អតច្ឆំ ច តច្ឆ'ន្តិ គណ្ហាតិ។ អលោភេន ច បិយវិប្បយោគទុក្ខំ ន ហោតិ, លុទ្ធស្ស បិយសភាវតោ បិយវិប្បយោគាសហនតោ ច។ អទោសេន អប្បិយសម្បយោគទុក្ខំ ន ហោតិ, ទុដ្ឋស្ស ហិ អប្បិយសភាវតោ អប្បិយសម្បយោគាសហនតោ ច។ អមោហេន តច្ឆិតាលាភទុក្ខំ ន ហោតិ, អមូឡ្ហស្ស ហិ 'តំ កុតេត្ថ លព្ភា'តិឯវមាទិបច្ចវេក្ខណសម្ភវតោ (ទី. និ. ៣.៣៤; អ. និ. ៩.៣០)។

អលោភេន ចេត្ថ ជាតិទុក្ខំ ន ហោតិ, អលោភស្ស តណ្ហាបដិបក្ខតោ តណ្ហាមូលកត្តា ច ជាតិទុក្ខស្ស។ អទោសេន ជរាទុក្ខំ ន ហោតិ, តិក្ខទោសស្ស ខិប្បំ ជរាសម្ភវតោ។ អមោហេន មរណទុក្ខំ ន ហោតិ, សម្មោហមរណញ្ហិ ទុក្ខំ, ន ចេតំ អមូឡ្ហស្ស ហោតិ។ អលោភេន ច គហដ្ឋានំ, អមោហេន បព្ពជិតានំ, អទោសេន បន សព្ពេសម្បិ សុខសំវាសតា ហោតិ។

វិសេសតោ ចេត្ថ អលោភេន បេត្តិវិសយេ ឧបបត្តិ ន ហោតិ។ យេភុយ្យេន ហិ សត្តា តណ្ហាយ បេត្តិវិសយំ ឧបបជ្ជន្តិ, តណ្ហាយ ច បដិបក្ខោ អលោភោ។ អទោសេន និរយេ ឧបបត្តិ ន ហោតិ។ ទោសេន ហិ ចណ្ឌជាតិតាយ ទោសសទិសំ និរយំ ឧបបជ្ជន្តិ។ ទោសស្ស ច បដិបក្ខោ អទោសោ។ អមោហេន តិរច្ឆានយោនិយំ និព្ពត្តិ ន ហោតិ។ មោហេន ហិ និច្ចសម្មូឡ្ហំ តិរច្ឆានយោនឹ ឧបបជ្ជន្តិ។ មោហស្ស បដិបក្ខោ ច អមោហោ។ ឯតេសុ ច អលោភោ រាគវសេន ឧបគមនស្ស អភាវករោ, អទោសោ ទោសវសេន អបគមនស្ស, អមោហោ មោហវសេន អមជ្ឈត្តភាវស្ស។

តីហិបិ ចេតេហិ យថាបដិបាដិយា នេក្ខម្មសញ្ញា អព្យាបាទសញ្ញា អវិហឹសាសញ្ញាតិ ឥមា តិស្សោ។ អសុភសញ្ញា អប្បមាណសញ្ញា ធាតុសញ្ញាតិ ឥមា ច តិស្សោ សញ្ញាយោ ហោន្តិ។ អលោភេន បន កាមសុខល្លិកានុយោគអន្តស្ស, អទោសេន អត្តកិលមថានុយោគអន្តស្ស បរិវជ្ជនំ ហោតិ; អមោហេន មជ្ឈិមាយ បដិបត្តិយា បដិបជ្ជនំ។ តថា អលោភេន អភិជ្ឈាកាយគន្ថស្ស បភេទនំ ហោតិ, អទោសេន ព្យាបាទកាយគន្ថស្ស, អមោហេន សេសគន្ថទ្វយស្ស។ បុរិមានិ ច ទ្វេ សតិបដ្ឋានានិ បុរិមានំ ទ្វិន្នំ អានុភាវេន, បច្ឆិមានិ បច្ឆិមស្សេវ អានុភាវេន តជ្ឈន្តិ។

អលោភោ ចេត្ថ អារោគ្យស្ស បច្ចយោ ហោតិ; អលុទ្ធោ ហិ លោភនីយម្បិ អសប្បាយំ ន សេវតិ, តេន ខោ អរោគោ ហោតិ។ អទោសោ យោព្ពនស្ស; អទុដ្ឋោ ហិ វលិបលិតាវហេន ទោសគ្គិនា អឌយ្ហមានោ ទីឃរត្តំ យុវា

ហោតិ។ អមោហោ ទីឃាយុកតាយ; អមូឡ្ហោ ហិ ហិតាហិតំ ញត្វា អហិតំ បរិវជ្ជេន្តោ ហិតញ្ច បដិសេវមានោ ទីឃាយុកោ ហោតិ។

អលោភោ ចេត្ថ ភោគសម្បត្តិយា បច្ចយោ ហោតិ, អលុទ្ធស្ស ហិ ចាគេន ភោគបដិលាភោ។ អទោសោ មិត្តសម្បត្តិយា, មេត្តាយ មិត្តានំ បដិលាភតោ ចេវ អបរិហានតោ ច។ អមោហោ អត្តសម្បត្តិយា , អមូឡ្ហោ ហិ អត្តនោ ហិតមេវ ករោន្តោ អត្តានំ សម្បាទេតិ ។ អលោភោ ច ទិព្ពវិហារស្ស បច្ចយោ ហោតិ, អទោសោ ព្រហ្មវិហារស្ស, អមោហោ អរិយវិហារស្ស។

អលោភេន ចេត្ថ សកបក្ខេសុ សត្តសង្ខារេសុ និព្ពុតោ ហោតិ, តេសំ វិនាសេន អភិសង្គហេតុកស្ស ទុក្ខស្ស អភាវា; អទោសេន បរបក្ខេសុ, អទុដ្ឋស្ស ហិ វេរីសុបិ វេរិសញ្ញាយ អភាវតោ; អមោហេន ឧទាសីនបក្ខេសុ, អមូឡ្ហស្ស សព្ពាភិសង្គតាយ អភាវតោ។

អលោភេន ច អនិច្ចទស្សនំ ហោតិ; លុទ្ធោ ហិ ឧបភោគាសាយ អនិច្ចេបិ សង្ខារេ អនិច្ចតោ ន បស្សតិ។ អទោសេន ទុក្ខទស្សនំ; អទោសជ្ឈាសយោ ហិ បរិច្ចត្តអាឃាតវត្ថុបរិគ្គហោ សង្ខារេយេវ ទុក្ខតោ បស្សតិ។ អមោហេន អនត្តទស្សនំ; អមូឡ្ហោ ហិ យាថាវគហណកុសលោ អបរិណាយកំ ខន្ធបញ្ចកំ អបរិណាយកតោ ពុជ្ឈតិ។ យថា ច ឯតេហិ អនិច្ចទស្សនាទីនិ ឯវមេតេបិ អនិច្ចទស្សនាទីហិ ហោន្តិ។ អនិច្ចទស្សនេន ហិ អលោភោ ហោតិ, ទុក្ខទស្សនេន អទោសោ, អនត្តទស្សនេន អមោហោ ហោតិ។ កោ ហិ នាម ‘អនិច្ចមិទ’ន្តិ សម្មា ញត្វា តស្សត្ថាយ បិហំ ឧប្បាទេយ្យ, សង្ខារេ វា ‘ទុក្ខ’ន្តិ ជានន្តោ អបរម្បិ អច្ចន្តតិខិណំ កោធទុក្ខំ ឧប្បាទេយ្យ, អត្តសុញ្ញតញ្ច ពុជ្ឈិត្វា បុន សម្មោហមាបជ្ជេយ្យាតិ?

កម្មបថរាសិវណ្ណនា

នាភិជ្ឈាយតីតិ **អនភិជ្ឈា**។ កាយិកចេតសិកសុខំ ឥធលោកបរលោកហិតំ គុណានុភាវបដិលទ្ធំ កិត្តិសទ្ទញ្ច ន ព្យាបាទេតីតិ **អព្យាបាទោ**។ សម្មា បស្សតិ, សោភនា វា ទិដ្ឋីតិ **សម្មាទិដ្ឋិ**។ អលោភាទីនំយេវ តានិ នាមានិ។ ហេដ្ឋា បនេតេ ធម្មា មូលវសេន គហិតា, ឥធ កម្មបថវសេនាតិ វេទិតព្ពា។

លោកបាលទុកវណ្ណនា

ហិរោត្តប្បានិបិ ហេដ្ឋា ពលវសេន គហិតានិ, ឥធ លោកបាលវសេន។ លោកញ្ហិ ឥមេ ទ្វេ ធម្មា បាលយន្តិ។ យថាហ –

> “ទ្វេមេ, ភិក្ខវេ, សុក្កា ធម្មា លោកំ បាលេន្តិ។ កតមេ ទ្វេ? ហិរី ច ឱត្តប្បញ្ច ។ ឥមេ ខោ, ភិក្ខវេ, ទ្វេ សុក្កា ធម្មា លោកំ បាលេន្តិ ។ សចេ, ភិក្ខវេ, ទ្វេ សុក្កា ធម្មា លោកំ ន បាលេយ្យុំ, នយិធ បញ្ញាយេថ មាតាតិ វា, មាតុច្ឆាតិ វា, មាតុលានីតិ វា, អាចរិយភរិយាតិ វា, គរូនំ ទារាតិ វា។ សម្ភេទំ លោកោ អគមិស្ស យថា អជេឡកា កុក្កុដសូករា សោណសិង្គាលា។ យស្មា ច ខោ, ភិក្ខវេ, ឥមេ ទ្វេ សុក្កា ធម្មា លោកំ បាលេន្តិ, តស្មា បញ្ញាយតិ មាតាតិ វា មាតុច្ឆាតិ វា មាតុលានីតិ វា អាចរិយភរិយាតិ វា គរូនំ ទារាតិ វា”តិ (អ. និ. ២.៩)។

បស្សទ្ធាទិយុគលវណ្ណនា

កាយស្ស បស្សម្ភនំ **កាយបស្សទ្ធិ**។ ចិត្តស្ស បស្សម្ភនំ **ចិត្តបស្សទ្ធិ**។ កាយោតិ ចេត្ថ វេទនាទយោ តយោ ខន្ធា។ ឧភោបិ បនេតា ឯកតោ កត្វា កាយចិត្តទរថវូបសមលក្ខណា កាយចិត្តបស្សទ្ធិយោ, កាយចិត្តទរថនិម្មទ្ទនរសា, កាយចិត្តានំ អបរិប្ផន្ទសីតិភាវបច្ចុបដ្ឋានា, កាយចិត្តបទដ្ឋានា។ កាយចិត្តានំ អវូបសមករឧទ្ធច្ចាទិកិលេសបដិបក្ខភូតាតិ ទដ្ឋព្ពា។

កាយស្ស លហុភាវោ **កាយលហុតា**។ ចិត្តស្ស លហុភាវោ **ចិត្តលហុតា**។ តា កាយចិត្តគរុភាវវូបសមលក្ខណា, កាយចិត្តគរុភាវនិម្មទ្ទនរសា, កាយចិត្តានំ អទន្ធតាបច្ចុបដ្ឋានា, កាយចិត្តបទដ្ឋានា។ កាយចិត្តានំ គរុភាវករថិនមិទ្ធាទិកិលេសបដិបក្ខភូតាតិ ទដ្ឋព្ពា។

កាយស្ស មុទុភាវោ **កាយមុទុតា**។ ចិត្តស្ស មុទុភាវោ **ចិត្តមុទុតា**។ តា កាយចិត្តថទ្ធភាវវូបសមលក្ខណា, កាយចិត្តថទ្ធភាវនិម្មទ្ទនរសា, អប្បដិឃាតបច្ចុបដ្ឋានា, កាយចិត្តបទដ្ឋានា។ កាយចិត្តានំ ថទ្ធភាវករទិដ្ឋិ

មានាទិកិលេសបដិបក្ខភូតាតិ ទដ្ឋព្ពា។

កាយស្ស កម្មញ្ញភាវោ **កាយកម្មញ្ញតា**។ ចិត្តស្ស កម្មញ្ញភាវោ **ចិត្តកម្មញ្ញតា**។ តា កាយចិត្ត អកម្មញ្ញភាវវូបសមលក្ខណា, កាយចិត្តានំ អកម្មញ្ញភាវនិម្មទ្ទនរសា, កាយចិត្តានំ អារម្មណករណសម្បត្តិបច្ចុបដ្ឋានា, កាយចិត្តបទដ្ឋានា។ កាយចិត្តានំ អកម្មញ្ញភាវករាវសេសនីវរណបដិបក្ខភូតាតិ ទដ្ឋព្ពា។ តា បសាទនីយវត្ថូសុ បសាទាវហា, ហិតកិរិយាសុ វិនិយោគក្ខេមភាវាវហា សុវណ្ណវិសុទ្ធិ វិយាតិ ទដ្ឋព្ពា។

កាយស្ស បាគុញ្ញភាវោ **កាយបាគុញ្ញតា**។ ចិត្តស្ស បាគុញ្ញភាវោ **ចិត្តបាគុញ្ញតា**។ តា កាយចិត្តានំ អគេលញ្ញភាវលក្ខណា, កាយចិត្តគេលញ្ញនិម្មទ្ទនរសា, និរាទីនវបច្ចុបដ្ឋានា, កាយចិត្តបទដ្ឋានា។ កាយចិត្តគេលញ្ញករអស្សទ្ធិយាទិកិលេសបដិបក្ខភូតាតិ ទដ្ឋព្ពា។

កាយស្ស ឧជុកភាវោ **កាយុជុកតា**។ ចិត្តស្ស ឧជុកភាវោ **ចិត្តុជុកតា**។ តា កាយចិត្តានំ អជ្ជវលក្ខណា, កាយចិត្តកុដិលភាវនិម្មទ្ទនរសា, អជិម្ហតាបច្ចុបដ្ឋានា, កាយចិត្តបទដ្ឋានា។ កាយចិត្តានំ កុដិលភាវករមាយាសាឋេយ្យាទិកិលេសបដិបក្ខភូតាតិ ទដ្ឋព្ពា។

សរតីតិ **សតិ**។ សម្បជានាតីតិ **សម្បជញ្ញំ**; សមន្តតោ បការេហិ ជានាតីតិ អត្ថោ។ សាត្ថកសម្បជញ្ញំ សប្បាយសម្បជញ្ញំ គោចរសម្បជញ្ញំ អសម្មោហសម្បជញ្ញន្តិ ឥមេសំ ចតុន្នំ បនស្ស វសេន ភេទោ វេទិតព្ពោ។ លក្ខណាទីនិ ច តេសំ សតិន្ទ្រិយបញ្ញិន្ទ្រិយេសុ វុត្តនយេនេវ វេទិតព្ពានិ។ ឥតិ ហេដ្ឋា វុត្តមេវេតំ ធម្មទ្វយំ បុន ឥមស្មិំ ឋានេ ឧបការវសេន គហិតំ។

កាមច្ឆន្ទាទយោ បច្ចនីកធម្មេ សមេតីតិ **សមថោ**។ អនិច្ចាទិវសេន វិវិធេហិ អាការេហិ ធម្មេ បស្សតីតិ **វិបស្សនា**។ បញ្ញាវេសា អត្ថតោ។ ឥមេសម្បិ ទ្វិន្នំ លក្ខណាទីនិ ហេដ្ឋា វុត្តានេវ។ ឥធ បនេតេ យុគនទ្ធវសេន គហិតា។

សហជាតធម្មេ បគ្គណ្ហាតីតិ **បគ្គាហោ**។ ឧទ្ធច្ចសង្ខាតស្ស វិក្ខេបស្ស បដិបក្ខភាវតោ ន វិក្ខេបោតិ **អវិក្ខេបោ**។ ឯតេសម្បិ លក្ខណាទីនិ ហេដ្ឋា វុត្តានេវ។ ឥធ បនេតំ ទ្វយំ វីរិយសមាធិយោជនត្ថាយ គហិតន្តិ វេទិតព្ពំ។

យេវាបនកវណ្ណនា

យេ វា បន តស្មិំ សមយេ អញ្ញេបិ អត្ថិ បដិច្ចសមុប្បន្នា អរូបិនោ ធម្មា, ឥមេ ធម្មា កុសលាតិ ‘ផស្សោ ហោតិ…បេ…. អវិក្ខេបោ ហោតី’តិ ន កេវលំ បទបដិបាដិយា ឧទ្ទិដ្ឋា ឥមេ បរោបណ្ណាសធម្មា ឯវ, អថ ខោ យស្មិំ សមយេ កាមាវចរំ តិហេតុកំ សោមនស្សសហគតំ បឋមំ អសង្ខារិកំ មហាចិត្តំ ឧប្បន្នំ ហោតិ, តស្មិំ សមយេ យេ វា បន អញ្ញេបិ តេហិយេវ ផស្សាទីហិ សម្បយុត្តា ហុត្វា បវត្តមានា អត្ថិ, អត្តនោ អត្តនោ អនុរូបំ បច្ចយំ បដិច្ច សមុប្បន្នា រូបាភាវេន អរូបិនោ, សភាវតោ ឧបលព្ភមានា ធម្មា សព្ពេបិ ឥមេ ធម្មា កុសលា។

ឯត្តាវតា ចិត្តង្គវសេន បាឡិយំ អារុឡ្ហេ បរោបណ្ណាសធម្មេ ទីបេត្វា យេវាបនកវសេន អបរេបិ នវ ធម្មេ ធម្មរាជា ទីបេតិ។ តេសុ តេសុ ហិ សុត្តបទេសុ ‘ឆន្ទោ អធិមោក្ខោ មនសិការោ តត្រមជ្ឈត្តតា ករុណា មុទិតា កាយទុច្ចរិតវិរតិ វចីទុច្ចរិតវិរតិ មិច្ឆាជីវវិរតី’តិ ឥមេ នវ ធម្មា បញ្ញាយន្តិ។ ឥមស្មិញ្ចាបិ មហាចិត្តេ កត្តុកម្យតាកុសលធម្មច្ឆន្ទោ អត្ថិ, ចិត្តង្គវសេន បន បាឡិយំ ន អារុឡ្ហោ។ សោ ឥធ យេវាបនកវសេន គហិតោ។

អធិមោក្ខោ អត្ថិ, មនសិការោ អត្ថិ, តត្រមជ្ឈត្តតា អត្ថិ។ មេត្តាបុព្ពភាគោ អត្ថិ; សោ អទោសេ គហិតេ គហិតោ ឯវ ហោតិ។ ករុណាបុព្ពភាគោ អត្ថិ, មុទិតាបុព្ពភាគោ អត្ថិ។ ឧបេក្ខាបុព្ពភាគោ អត្ថិ; សោ បន តត្រមជ្ឈត្តតាយ គហិតាយ គហិតោវ ហោតិ។ សម្មាវាចា អត្ថិ, សម្មាកម្មន្តោ អត្ថិ។ សម្មាអាជីវោ អត្ថិ; ចិត្តង្គវសេន បន បាឡិយំ ន អារុឡ្ហោ។ សោបិ ឥធ យេវាបនកវសេន គហិតោ។

ឥមេសុ បន នវសុ ឆន្ទោ អធិមោក្ខោ មនសិការោ តត្រមជ្ឈត្តតាតិ ឥមេ ចត្តារោវ ឯកក្ខណេ លព្ភន្តិ, សេសា នានាក្ខណេ។ យទា ហិ ឥមិនា ចិត្តេន មិច្ឆាវាចំ បជហតិ, វិរតិវសេន សម្មាវាចំ បូរេតិ, តទា ឆន្ទាទយោ ចត្តារោ, សម្មាវាចា ចាតិ ឥមេ បញ្ច ឯកក្ខណេ លព្ភន្តិ។ យទា មិច្ឆាកម្មន្តំ បជហតិ, វិរតិវសេន សម្មាកម្មន្តំ បូរេតិ…បេ…. មិច្ឆាអាជីវំ បជហតិ, វិរតិវសេន សម្មាអាជីវំ បូរេតិ…បេ…. យទា ករុណាយ បរិកម្មំ ករោតិ…

បេ.... យទា មុទិតាយ បរិកម្មំ ករោតិ, តទា ឆន្ទាទយោ ចត្តារោ, មុទិតាបុព្វភាគោ ចាតិ ឥមេ បញ្ច ឯកក្ខណេ លព្ភន្តិ។ តតោ បន មុញ្ចិត្វា, ទានំ ទេន្តស្ស សីលំ បូរេន្តស្ស យោគេ កម្មំ ករោន្តស្ស ចត្តារិ អបណ្ណកង្គានេវ លព្ភន្តិ។

ឯវមេតេសុ នវសុ យេវាបនកធម្មេសុ **‘ឆន្ទោ’**តិ កត្តុកម្យតាយេតំ អធិវចនំ។ តស្មា សោ កត្តុកម្យតា លក្ខណោ ឆន្ទោ, អារម្មណបរិយេសនរសោ, អារម្មណេន អត្ថិកតាបច្ចុបដ្ឋានោ ។ តទេវស្ស បទដ្ឋានំ ។ អារម្មណស្ស គហណេ ចាយំ ចេតសោ ហត្ថប្បសារណំ វិយ ទដ្ឋព្ពោ។

អធិមុច្ចនំ **‘អធិមោក្ខោ’**។ សោ សន្និដ្ឋានលក្ខណោ, អសំសប្បនរសោ, និច្ឆយបច្ចុបដ្ឋានោ សន្និដ្ឋាតព្ពធម្មបទដ្ឋានោ។ អារម្មណេ និច្ចលភាវេន ឥន្ទខីលោ វិយ ទដ្ឋព្ពោ។

កិរិយា ការោ, មនម្ហិ ការោ **‘មនសិការោ’**។ បុរិមមនតោ វិសទិសំ មនំ ករោតីតិបិ មនសិការោ។ ស្វាយំ អារម្មណបដិបាទកោ វីថិបដិបាទកោ ជវនបដិបាទកោតិ តិប្បការោ។ តត្ថ អារម្មណបដិបាទកោ មនម្ហិ ការោតិ មនសិការោ។ សោ សារណលក្ខណោ, សម្បយុត្តានំ អារម្មណេ សម្បយោជនរសោ, អារម្មណាភិមុខភាវបច្ចុបដ្ឋានោ, សង្ខារក្ខន្ធបរិយាបន្នោ។ អារម្មណបដិបាទកត្តេន សម្បយុត្តានំ សារថិ វិយ ទដ្ឋព្ពោ។ វីថិបដិបាទកោតិ បន បញ្ចទ្វារាវជ្ជនស្សេតំ អធិវចនំ។ ជវនបដិបាទកោតិ មនោទ្វារាវជ្ជនស្ស។ ន តេ ឥធ អធិប្បេតា។

តេសុ ធម្មេសុ មជ្ឈត្តតា **‘តត្រមជ្ឈត្តតា’**។ សា ចិត្តចេតសិកានំ សមវាហិតលក្ខណា, ឩនាធិកនិវារណរសា, បក្ខបាតុបច្ឆេទនរសា វា; មជ្ឈត្តភាវបច្ចុបដ្ឋានា។ ចិត្តចេតសិកានំ អជ្ឈុបេក្ខនរសេន សមប្បវត្តានំ អាជានេយ្យានំ អជ្ឈុបេក្ខនសារថិ វិយ ទដ្ឋព្ពា។

‘ករុណាមុទិតា’ ព្រហ្មវិហារនិទ្ទេសេ អាវិ ភវិស្សន្តិ។ កេវលញ្ហិ តា អប្បនប្បត្តា រូបាវចរា, ឥធ កាមាវចរាតិ អយមេវ វិសេសោ។

កាយទុច្ចរិតតោ វិរតិ **‘កាយទុច្ចរិតវិរតិ’**។ សេសបទទ្វយេបិ ឯសេវ នយោ។ លក្ខណាទិតោ បនេតា តិស្សោបិ កាយទុច្ចរិតាទិវត្ថូនំ អវីតិក្កមលក្ខណា; អមទ្ទនលក្ខណាតិ វុត្តំ ហោតិ។ កាយទុច្ចរិតាទិវត្ថុតោ សង្កោចនរសា, អកិរិយបច្ចុបដ្ឋានា, សទ្ធាហិរោត្តប្បអប្បិច្ឆតាទិគុណបទដ្ឋានា។ បាបកិរិយតោ ចិត្តស្ស វិមុខីភាវភូតាតិ ទដ្ឋព្ពា។

ឥតិ ផស្សាទីនិ ឆប្បញ្ញាស យេវាបនកវសេន វុត្តានិ នវាតិ សព្ពានិបិ ឥមស្មិំ ធម្មុទ្ទេសវារេ បញ្ចសដ្ឋិ ធម្មបទានិ ភវន្តិ។ តេសុ ឯកក្ខណេ កទាចិ ឯកសដ្ឋិ ភវន្តិ, កទាចិ សមសដ្ឋិ។ តានិ ហិ សម្មាវាចាបូរណាទិវសេន។ ឧប្បត្តិយំ បញ្ចសុ ឋានេសុ ឯកសដ្ឋិ ភវន្តិ។ តេហិ មុត្តេ ឯកស្មិំ ឋានេ សមសដ្ឋិ ភវន្តិ។ បបេត្វា បន យេវាបនកេ បាឡិយំ យថារុតវសេន គយ្ហមានានិ ឆប្បញ្ញាសាវ ហោន្តិ។ អគ្គហិតគ្គហណេន បនេត្ថ ផស្សបញ្ចកំ, វិតក្កោ វិចារោ បីតិ ចិត្តេកគ្គតា, បញ្ចិន្ទ្រិយានិ, ហិរិពលំ ឱត្តប្បពលន្តិ ទ្វេ ពលានិ, អលោភោ អទោសោតិ ទ្វេ មូលានិ, កាយបស្សទ្ធិចិត្តបស្សទ្ធិអាទយោ ទ្វាទស ធម្មាតិ សមតឹស ធម្មា ហោន្តិ។

តេសុ សមតឹសាយ ធម្មេសុ អដ្ឋារស ធម្មា អវិភត្តិកា ហោន្តិ, ទ្វាទស សវិភត្តិកា។ កតមេ អដ្ឋារស? ផស្សោ សញ្ញា ចេតនា វិចារោ បីតិ ជីវិតិន្ទ្រិយំ, កាយបស្សទ្ធិអាទយោ ទ្វាទស ធម្មាតិ ឥមេ អដ្ឋារស អវិភត្តិកា។ វេទនា ចិត្តំ វិតក្កោ ចិត្តេកគ្គតា, សទ្ធិន្ទ្រិយំ វីរិយិន្ទ្រិយំ សតិន្ទ្រិយំ បញ្ញិន្ទ្រិយំ, ហិរិពលំ ឱត្តប្បពលំ, អលោភោ អទោសោតិ ឥមេ ទ្វាទស ធម្មា សវិភត្តិកា។ តេសុ សត្ត ធម្មា ទ្វីសុ ឋានេសុ វិភត្តា, ឯកោ តីសុ, ទ្វេ ចតូសុ, ឯកោ ឆសុ, ឯកោ សត្តសុ ឋានេសុ វិភត្តោ។

កថំ? ចិត្តំ វិតក្កោ សទ្ធា ហិរី ឱត្តប្បំ អលោភោ អទោសោតិ ឥមេ សត្ត ទ្វីសុ ឋានេសុ វិភត្តា។

ឯតេសុ ហិ ចិត្តំ តាវ ផស្សបញ្ចកំ បត្វា ចិត្តំ ហោតីតិ វុត្តំ, ឥន្ទ្រិយានិ បត្វា មនិន្ទ្រិយន្តិ។ វិតក្កោ ឈានង្គានិ បត្វា វិតក្កោ ហោតីតិ វុត្តោ, មគ្គង្គានិ បត្វា សម្មាសង្កប្បោតិ។ សទ្ធា ឥន្ទ្រិយានិ បត្វា សទ្ធិន្ទ្រិយំ ហោតីតិ វុត្តា, ពលានិ បត្វា សទ្ធាពលន្តិ។ ហិរី ពលានិ បត្វា ហិរិពលំ ហោតីតិ វុត្តា, លោកបាលទុកំ បត្វា ហិរីតិ។ ឱត្តប្បេបិ ឯសេវ នយោ។ អលោភោ មូលំ បត្វា អលោភោ ហោតីតិ វុត្តោ, កម្មបថំ បត្វា អនភិជ្ឈាតិ។ អទោសោ មូលំ បត្វា អទោសោ ហោតីតិ វុត្តោ, កម្មបថំ បត្វា អព្យាបាទោតិ។ ឥមេ សត្ត ទ្វីសុ ឋានេសុ វិភត្តា។

វេទនា បន ផស្សបញ្ចកំ បត្វា វេទនា ហោតីតិ វុត្តា, ឈានង្គានិ បត្វា សុខន្តិ, ឥន្ទ្រិយានិ បត្វា សោមនស្សិន្ទ្រិយន្តិ។ ឯវំ ឯកោ ធម្មោ តីសុ ឋានេសុ វិភត្តោ។

វីរិយំ បន ឥន្ទ្រិយានិ បត្វា វីរិយិន្ទ្រិយំ ហោតីតិ វុត្តំ, មគ្គង្គានិ បត្វា សម្មាវាយាមោតិ, ពលានិ បត្វា វីរិយពលន្តិ, បិដ្ឋិទុកំ បត្វា បគ្គាហោតិ។ សតិបិ ឥន្ទ្រិយានិ បត្វា សតិន្ទ្រិយំ ហោតីតិ វុត្តា, មគ្គង្គានិ បត្វា សម្មាសតីតិ, ពលានិ បត្វា សតិពលន្តិ, បិដ្ឋិទុកំ បត្វា សតិ ហោតីតិ វុត្តា។ ឯវំ ឥមេ ទ្វេ ធម្មា ចតូសុ ឋានេសុ វិភត្តា។

សមាធិ បន ឈានង្គានិ បត្វា ចិត្តស្សេកគ្គតា ហោតីតិ វុត្តោ, ឥន្ទ្រិយានិ បត្វា សមាធិន្ទ្រិយន្តិ, មគ្គង្គានិ បត្វា សម្មាសមាធីតិ។ ពលានិ បត្វា សមាធិពលន្តិ, បិដ្ឋិទុកំ បត្វា សមថោ អវិក្ខេបោតិ។ ឯវមយំ ឯកោ ធម្មោ ឆសុ ឋានេសុ វិភត្តោ។

បញ្ញា បន ឥន្ទ្រិយានិ បត្វា បញ្ញិន្ទ្រិយំ ហោតីតិ វុត្តា, មគ្គង្គានិ បត្វា សម្មាទិដ្ឋីតិ, ពលានិ បត្វា បញ្ញាពលន្តិ, មូលានិ បត្វា អមោហោតិ, កម្មបថំ បត្វា សម្មាទិដ្ឋីតិ, បិដ្ឋិទុកំ បត្វា សម្បជញ្ញំ វិបស្សនាតិ។ ឯវំ ឯកោ ធម្មោ សត្តសុ ឋានេសុ វិភត្តោ។

សចេ បន កោចិ វទេយ្យ – ‘ឯត្ថ អបុព្ពំ នាម នត្ថិ, ហេដ្ឋា គហិតមេវ គណ្ហិត្វា តស្មិំ តស្មិំ ឋានេ បទំ បូរិតំ, អននុសន្ធិកា កថា ឧប្បដិបាដិយា ចោរេហិ អាភតភណ្ឌសទិសា, គោយូថេន គតមគ្គេ អាលុលិតតិណសទិសា អជានិត្វា កថិតា’តិ, សោ ‘មាហេវ’ន្តិ បដិសេធេត្វា វត្តព្ពោ – ‘ពុទ្ធានំ ទេសនា អននុសន្ធិកា នាម នត្ថិ, សានុសន្ធិកា វ ហោតិ។ អជានិត្វា កថិតាបិ នត្ថិ, សព្ពា ជានិត្វា កថិតាយេវ។ សម្មាសម្ពុទ្ធោ ហិ តេសំ តេសំ ធម្មានំ កិច្ចំ ជានាតិ, តំ ញត្វា កិច្ចវសេន វិភត្តិំ អារោបេន្តោ អដ្ឋារស ធម្មា ឯកេកកិច្ចាតិ ញត្វា ឯកេកស្មិំ ឋានេ វិភត្តិំ អារោបេសិ។ សត្ត ធម្មា ទ្វេទ្វេកិច្ចាតិ ញត្វា ទ្វីសុ ទ្វីសុ ឋានេសុ វិភត្តិំ អារោបេសិ។ វេទនា តិកិច្ចាតិ ញត្វា តីសុ ឋានេសុ វិភត្តិំ អារោបេសិ។ វីរិយសតីនំ ចត្តារិ ចត្តារិ កិច្ចានីតិ ញត្វា ចតូសុ ចតូសុ ឋានេសុ វិភត្តិំ អារោបេសិ។ សមាធិ ឆកិច្ចោតិ ញត្វា ឆសុ ឋានេសុ វិភត្តិំ អារោបេសិ។ បញ្ញា សត្តកិច្ចាតិ ញត្វា សត្តសុ ឋានេសុ វិភត្តិំ អារោបេសិ’។

តត្រិទំ ឱបម្មំ – ឯកោ កិរ បណ្ឌិតោ រាជា រហោគតោ ចិន្តេសិ – ‘ឥមំ រាជកុលសន្តកំ ន យថា វា តថា វា ខាទិតព្ពំ, សិប្បានុច្ឆវិកំ វេតនំ វឌ្ឍេស្សាមី’តិ។ សោ សព្ពេ សិប្បិកេ សន្និបាតាបេត្វា ‘ឯកេកសិប្បជាននកេ បក្កោសថា’តិ អាហ។ ឯវំ បក្កោសិយមានា អដ្ឋារស ជនា ឧដ្ឋហឹសុ។ តេសំ ឯកេកំ បដិវីសំ ទាបេត្វា វិស្សជ្ជេសិ។ ‘ទ្វេ ទ្វេ សិប្បានិ ជានន្តា អាគច្ឆន្តូ’តិ វុត្តេ បន សត្ត ជនា អាគមំសុ។ តេសំ ទ្វេ ទ្វេ បដិវីសេ ទាបេសិ។ ‘តីណិ សិប្បានិ ជានន្តា អាគច្ឆន្តូ’តិ វុត្តេ ឯកោវ អាគច្ឆិ។ តស្ស តយោ បដិវីសេ ទាបេសិ។ ‘ចត្តារិ សិប្បានិ ជានន្តា អាគច្ឆន្តូ’តិ វុត្តេ ទ្វេ ជនា អាគមំសុ។ តេសំ ចត្តារិ ចត្តារិ បដិវីសេ ទាបេសិ។ ‘បញ្ច សិប្បានិ ជានន្តា អាគច្ឆន្តូ’តិ វុត្តេ ឯកោបិ នាគច្ឆិ ។ ‘ឆ សិប្បានិ ជានន្តា អាគច្ឆន្តូ’តិ វុត្តេ ឯកោវ អាគច្ឆិ។ តស្ស ឆ បដិវីសេ ទាបេសិ។ ‘សត្ត សិប្បានិ ជានន្តា អាគច្ឆន្តូ’តិ វុត្តេ ឯកោវ អាគច្ឆិ។ តស្ស សត្ត បដិវីសេ ទាបេសិ។

តត្ថ បណ្ឌិតោ រាជា វិយ អនុត្តរោ ធម្មរាជា។ សិប្បជាននកា វិយ ចិត្តចិត្តង្គវសេន ឧប្បន្នា ធម្មា។ សិប្បានុច្ឆវិកវេតនវឌ្ឍនំ វិយ កិច្ចវសេន តេសំ តេសំ ធម្មានំ វិភត្តិអារោបនំ។

សព្ពេបិ បនេតេ ធម្មា ផស្សបញ្ចកវសេន ឈានង្គវសេន ឥន្ទ្រិយវសេន មគ្គវសេន ពលវសេន មូលវសេន កម្មបថវសេន លោកបាលវសេន បស្សទ្ធិវសេន លហុតាវសេន មុទុតាវសេន កម្មញ្ញតាវសេន បាគុញ្ញតាវសេន ឧជុកតាវសេន សតិសម្បជញ្ញវសេន សមថវិបស្សនាវសេន បគ្គាហាវិក្ខេបវសេនាតិ សត្តរស រាសយោ ហោន្តីតិ។

ធម្មុទ្ទេសវារកថា និដ្ឋិតា។

កាមាវចរកុសលំ និទ្ទេសវារកថា

២. ឥទានិ តានេវ ធម្មុទ្ទេសវារេ បាឡិអារុឡ្ហានិ ឆប្បញ្ញាស បទានិ វិភជិត្វា ទស្សេតុំ ‘**កតមោ តស្មិំ សមយេ ផស្សោ ហោតី**’តិអាទិនា នយេន និទ្ទេសវារោ អារទ្ធោ។

តត្ថ បុច្ឆាយ តាវ អយមត្ថោ – យស្មឹ សមយេ កាមាវចរំ កុសលំ សោមនស្សសហគតំ តិហេតុកំ អសង្ខារិកំ មហាចិត្តំ ឧប្បជ្ជតិ, តស្មឹ សមយេ ផស្សោ ហោតីតិ វុត្តោ, កតមោ សោ ផស្សោតិ ឥមិនា នយេន សព្ពបុច្ឆាសុ អត្ថោ វេទិតព្ពោ។

យោ តស្មឹ សមយេ ផស្សោតិ តស្មឹ សមយេ យោ ផុសនកវសេន ឧប្បន្នោ ផស្សោ, សោ **ផស្សោ**តិ។ ឥទំ ផស្សស្ស សភាវទីបនតោ សភាវបទំ នាម។ **ផុសនា**តិ ផុសនាការោ។ **សម្ផុសនា**តិ ផុសនាការេវ ឧបសគ្គេន បទំ វឌ្ឍេត្វា វុត្តោ។ **សម្ផុសិតត្ត**ន្តិ សម្ផុសិតភាវោ។ អយំ បនេត្ថ យោជនា – យោ តស្មឹ សមយេ ផុសនកវសេន ផស្សោ, យា តស្មឹ សមយេ ផុសនា, យា តស្មឹ សមយេ សម្ផុសនា, យំ តស្មឹ សមយេ សម្ផុសិតត្តំ; អថ វា, យោ តស្មឹ សមយេ ផុសនវសេន ផស្សោ, អញ្ញេនាបិ បរិយាយេន ផុសនា សម្ផុសនា សម្ផុសិតត្តន្តិ វុច្ចតិ, អយំ តស្មឹ សមយេ ផស្សោ ហោតីតិ។ វេទនាទីនម្បិ និទ្ទេសេសុ ឥមិនាវ នយេន បទយោជនា វេទិតព្ពា។

អយំ បនេត្ថ សព្ពសាធារណោ វិភត្តិវិនិច្ឆយោ។ យានិមានិ ភគវតា បឋមំ កាមាវចរំ កុសលំ មហាចិត្តំ ភាជេត្វា ទស្សេន្តេន អតិរេកបណ្ណាសបទានិ មាតិកាវសេន ឋបេត្វា បុន ឯកេកបទំ គហេត្វា វិភត្តិំ អារោបិតានិ, តានិ វិភត្តិំ គច្ឆន្តានិ តីហិ ការណេហិ វិភត្តិំ គច្ឆន្តិ; នានា ហោន្តានិ ចតូហិ ការណេហិ នានា ភវន្តិ។ អបរទីបនា បនេត្ថ ទ្វេ ឋានានិ គច្ឆតិ។ កថំ? ឯតានិហិ ព្យញ្ជនវសេន ឧបសគ្គវសេន អត្ថវសេនាតិ ឥមេហិ តីហិ ការណេហិ វិភត្តិំ គច្ឆន្តិ។ តត្ថ កោធោ កុជ្ឈនា កុជ្ឈិតត្តំ, ទោសោ ទុស្សនា ទុស្សិតត្តន្តិ ឯវំ ព្យញ្ជនវសេន វិភត្តិគមនំ វេទិតព្ពំ។ ឯត្ថ ហិ ឯកោវ កោធោ ព្យញ្ជនវសេន ឯវំ វិភត្តិំ គតោ។ ចារោ វិចារោ អនុវិចារោ ឧបវិចារោតិ ឯវំ បន ឧបសគ្គវសេន វិភត្តិគមនំ វេទិតព្ពំ។ បណ្ឌិច្ចំ កោសល្លំ នេបុញ្ញំ វេភព្យា ចិន្តា ឧបបរិក្ខាតិ ឯវំ អត្ថវសេន វិភត្តិគមនំ វេទិតព្ពំ។ តេសុ ផស្សបទនិទ្ទេសេ តាវ ឥមា តិស្សោបិ វិភត្តិយោ លព្ភន្តិ។ ‘ផស្សោ ផុសនា’តិ ហិ ព្យញ្ជនវសេន វិភត្តិគមនំ ហោតិ។ ‘សម្ផុសនា’តិ ឧបសគ្គវសេន។ ‘សម្ផុសិតត្ត’ន្តិ អត្ថវសេន។ ឥមិនា នយេន សព្ពបទនិទ្ទេសេសុ វិភត្តិគមនំ វេទិតព្ពំ។

នានា ហោន្តានិបិ បន នាមនានត្តេន លក្ខណនានត្តេន កិច្ចនានត្តេន បដិក្ខេបនានត្តេនាតិ ឥមេហិ ចតូហិ ការណេហិ នានា ហោន្តិ។ តត្ថ កតមោ តស្មឹ សមយេ ព្យាបាទោ ហោតិ? យោ តស្មឹ សមយេ ទោសោ ទុស្សនាតិ (ធ. ស. ៤១៨) ឯត្ថ ព្យាបាទោតិ វា, ទោសោតិ វា, ទ្វេបិ ឯតេ កោធោ ឯវ, នាមេន នានត្តំ គតាតិ។ ឯវំ ‘នាមនានត្តេន’ នានត្តំ វេទិតព្ពំ។

រាសដ្ឋេន ច បញ្ចបិ ខន្ធា ឯកោវ ខន្ធោ ហោតិ។ ឯត្ថ បន រូបំ រុប្បនលក្ខណំ, វេទនា វេទយិតលក្ខណា, សញ្ញា សញ្ជាននលក្ខណា, ចេតនា ចេតយិតលក្ខណា, វិញ្ញាណំ វិជាននលក្ខណន្តិ ឥមិនា លក្ខណនានត្តេន បញ្ចក្ខន្ធា ហោន្តិ។ ឯវំ ‘លក្ខណនានត្តេន’ នានត្តំ វេទិតព្ពំ។

ចត្តារោ សម្មប្បធានា – “ឥធ ភិក្ខុ អនុប្បន្នានំ បាបកានំ អកុសលានំ ធម្មានំ អនុប្បាទាយ...បេ.... ចិត្តំ បគ្គណ្ហាតិ បទហតី”តិ (វិភ. ៣៩០; ទី. និ. ២.៤០២) ឯកមេវ វីរិយំ កិច្ចនានត្តេន ចតូសុ ឋានេសុ អាគតំ។ ឯវំ ‘កិច្ចនានត្តេន’ នានត្តំ វេទិតព្ពំ។

ចត្តារោ អសទ្ធម្មា – កោធគរុតា ន សទ្ធម្មគរុតា, មក្ខគរុតា ន សទ្ធម្មគរុតា, លាភគរុតា ន សទ្ធម្មគរុតា, សក្ការគរុតា ន សទ្ធម្មគរុតាតិ, ឯវមាទីសុ (អ. និ. ៤.៤៤) បន ‘បដិក្ខេបនានត្តេន’ នានត្តំ វេទិតព្ពំ។

ឥមានិ បន ចត្តារិ នានត្តានិ ន ផស្សេយេវ លព្ភន្តិ, សព្ពេសុបិ ផស្សបញ្ចកាទីសុ លព្ភន្តិ។ ផស្សស្ស ហិ ផស្សោតិ នាមំ...បេ.... ចិត្តស្ស ចិត្តន្តិ។ ផស្សោ ច ផុសនលក្ខណោ, វេទនា វេទយិតលក្ខណា, សញ្ញា សញ្ជាននលក្ខណា, ចេតនា ចេតយិតលក្ខណា, វិញ្ញាណំ វិជាននលក្ខណំ។ តថា ផស្សោ ផុសនកិច្ចោ, វេទនា អនុភវនកិច្ចា, សញ្ញា សញ្ជាននកិច្ចា, ចេតនា ចេតយិតកិច្ចា, វិញ្ញាណំ វិជាននកិច្ចន្តិ។ ឯវំ កិច្ចនានត្តេន នានត្តំ វេទិតព្ពំ។

បដិក្ខេបនានត្តំ ផស្សបញ្ចមកេ នត្ថិ។ អលោភាទិនិទ្ទេសេ បន អលោភោ អលុព្ភនា អលុព្ភិតត្តន្តិអាទិនា នយេន លព្ភតីតិ ឯវំ បដិក្ខេបនានត្តេន នានត្តំ វេទិតព្ពំ។ ឯវំ សព្ពបទនិទ្ទេសេសុ លព្ភមានវសេន ចតុព្ពិធម្បិ នានត្តំ វេទិតព្ពំ។

អបរទីបនា បន បទត្ថុតិ វា ហោតិ ទឡ្ហីកម្មំ វាតិ ឯវំ ទ្វេ ឋានានិ គច្ឆតិ។ យដ្ឋិកោដិយា ឧប្បីឡេន្តេន វិយ ហិ សកិមេវ ផស្សោតិ វុត្តេ ឯតំ បទំ ផុល្លិតមណ្ឌិតវិភូសិតំ នាម ន ហោតិ។ បុនប្បុនំ ព្យញ្ជនវសេន ឧប

សគ្គវសេន អត្ថវសេន ‘ផស្សោ ផុសនា សម្ផុសនា សម្ផុសិតត្ត’ន្តិ វុត្តេ ផុល្លិតមណ្ឌិតវិភូសិតំ នាម ហោតិ។ យថា ហិ ទហរកុមារំ ន្ហាបេត្វា, មនោរមំ វត្ថំ បរិទហាបេត្វា បុប្ផានិ បិឡន្ធាបេត្វា អក្ខីនិ អញ្ជេត្វា អថស្ស នលាដេ ឯកមេវ មនោសិលាពិន្ទុំ ករេយ្យុំ, តស្ស ន ឯត្តាវតា ចិត្តតិលកោ នាម ហោតិ។ នានាវណ្ណេហិ បន បរិវារេត្វា ពិន្ទូសុ កតេសុ ចិត្តតិលកោ នាម ហោតិ។ ឯវំសម្បទមិទំ វេទិតព្ពំ។ អយំ ‘បទត្ថុតិ’ នាម។

ព្យញ្ជនវសេន ឧបសគ្គវសេន អត្ថវសេន ច បុនប្បុនំ ភណនមេវ ទឡ្ហីកម្មំ នាម។ យថា ហិ ‘អាវុសោ’តិ វា ‘ភន្តេ’តិ វា ‘យក្ខោ’តិ វា ‘សប្បោ’តិ វា វុត្តេ ទឡ្ហីកម្មំ នាម ន ហោតិ។ ‘អាវុសោ អាវុសោ’‘ភន្តេ ភន្តេ’‘យក្ខោ យក្ខោ’‘សប្បោ សប្បោ’តិ វុត្តេ បន ទឡ្ហីកម្មំ នាម ហោតិ។ ឯវមេវ សកិទេវ យដ្ឋិកោដិយា ឧប្បីឡេន្តេន វិយ ‘ផស្សោ’តិ វុត្តេ បទំ ទឡ្ហីកម្មំ នាម ន ហោតិ។ បុនប្បុនំ ព្យញ្ជនវសេន ឧបសគ្គវសេន អត្ថវសេន ‘ផស្សោ ផុសនា សម្ផុសនា សម្ផុសិតត្ត’ន្តិ វុត្តេយេវ ‘ទឡ្ហីកម្មំ’ នាម ហោតីតិ។ ឯវំ អបរទីបនា ទ្វេ ឋានានិ គច្ឆតិ។ ឯតស្សាបិ វសេន លព្ភមានកបទនិទ្ទេសេសុ សព្ពត្ថ អត្ថោ វេទិតព្ពោ។

អយំ តស្មិំ សមយេ ផស្សោ ហោតីតិ យស្មិំ សមយេ បឋមំ កាមាវចរំ មហាកុសលចិត្តំ ឧប្បជ្ជតិ, តស្មិំ សមយេ អយំ ផស្សោ នាម ហោតីតិ អត្ថោ។ អយំ តាវ ផស្សបទនិទ្ទេសស្ស វណ្ណនា។ តតោ បរេសុ បន វេទនាទីនំ បទានំ និទ្ទេសេសុ វិសេសមត្តមេវ វណ្ណយិស្សាម។ សេសំ បនេត្ថ វុត្តនយេនេវ វេទិតព្ពំ។

៣. **យំ តស្មិំ សមយេ**តិ ឯត្ថ កិញ្ចាបិ កតមា តស្មិំ សមយេ វេទនា ហោតីតិ អារទ្ធំ, ‘សាតបទវសេន បន ‘យ’ន្តិ វុត្តំ។ **តជ្ជាមនោវិញ្ញាណធាតុសម្ផស្សជ**ន្តិ ឯត្ថ **‘តជ្ជា’** វុច្ចតិ តស្ស សាតសុខស្ស អនុច្ឆវិកា សារុប្បា។ អនុច្ឆវិកត្ថោបិ ហិ អយំ ‘តជ្ជា’-សទ្ទោ ហោតិ។ យថាហ – “តជ្ជំ តស្សារុប្បំ កថំ មន្តេតី”តិ (ម. និ. ៣.២៤៦)។ តេហិ វា រូបាទីហិ អារម្មណេហិ តមស្ស ច សុខស្ស បច្ចយេហិ ជាតាតិបិ តជ្ជា។ មនោវិញ្ញាណមេវ និស្សត្តដ្ឋេន ធាតូតិ មនោវិញ្ញាណធាតុ។ សម្ផស្សតោ ជាតំ, សម្ផស្សេ វា ជាតន្តិ សម្ផស្សជំ។ ចិត្តនិស្សិតត្តា ចេតសិកំ។ មធុរដ្ឋេន សាតំ។ ឥទំ វុត្តំ ហោតិ – យំ តស្មិំ សមយេ យថាវុត្តេន អត្ថេន តជ្ជាយ មនោវិញ្ញាណធាតុយា សម្ផស្សជំ ចេតសិកំ សាតំ, អយំ តស្មិំ សមយេ វេទនា ហោតីតិ។ ឯវំ សព្ពបទេហិ សទ្ធិំ យោជនា វេទិតព្ពា។

ឥទានិ **ចេតសិកំ សុខ**ន្តិអាទីសុ ចេតសិកបទេន កាយិកសុខំ បដិក្ខិបតិ, សុខបទេន ចេតសិកំ ទុក្ខំ។ **ចេតោសម្ផស្សជ**ន្តិ ចិត្តសម្ផស្សេ ជាតំ។ **សាតំ សុខំ វេទយិត**ន្តិ សាតំ វេទយិតំ, ន អសាតំ វេទយិតំ; សុខំ វេទយិតំ, ន ទុក្ខំ វេទយិតំ។ បរតោ តីណិ បទានិ ឥត្ថិលិង្គវសេន វុត្តានិ។ សាតា វេទនា, ន អសាតា; សុខា វេទនា, ន ទុក្ខាតិ។ អយមេវ បនេត្ថ អត្ថោ។

៤. សញ្ញានិទ្ទេសេ **តជ្ជាមនោវិញ្ញាណធាតុសម្ផស្សជា**តិ តស្សាកុសលសញ្ញាយ អនុច្ឆវិកាយ មនោវិញ្ញាណធាតុយា សម្ផស្សម្ហិ ជាតា។ **សញ្ញា**តិ សភាវនាមំ។ **សញ្ជាននា**តិ សញ្ជាននាការោ។ **សញ្ជានិតត្ត**ន្តិ សញ្ជានិតភាវោ។

៥. **ចេតនានិទ្ទេសេ**បិ ឥមិនាវ នយេន វេទិតព្ពោ។

ចិត្តនិទ្ទេសេ ចិត្តវិចិត្តតាយ ចិត្តំ។ អារម្មណំ មិនមានំ ជានាតីតិ **មនោ។ មានស**ន្តិ មនោ ឯវ។ “អន្តលិក្ខចរោ បាសោ យ្វាយំ ចរតិ មានសោ”តិ (សំ. និ. ១.១៥១; មហាវ. ៣៣) ហិ ឯត្ថ បន សម្បយុត្តកធម្មោ ‘មានសោ’តិ វុត្តោ។

> “កថញ្ហិ ភគវា តុយ្ហំ, សាវកោ សាសនេ រតោ;
> អប្បត្តមានសោ សេក្ខោ, កាលំ កយិរា ជនេ សុតា”តិ។ (សំ. និ. ១.១៥៩);

ឯត្ថ អរហត្តំ ‘មានស’ន្តិ វុត្តំ។ ឥធ បន ‘មនោវ’ មានសំ។ ព្យញ្ជនវសេន ហេតំ បទំ វឌ្ឍិតំ។

ហទយន្តិ ចិត្តំ។ “ចិត្តំ វា តេ ខិបិស្សាមិ, ហទយំ វា តេ ផាលេស្សាមី”តិ (សំ. និ. ១.២៣៧; សុ. និ. អាឡវកសុត្ត) ឯត្ថ ឧរោ ហទយន្តិ វុត្តំ។ “ហទយា ហទយំ មញ្ញេ អញ្ញាយ តច្ឆតី”តិ (ម. និ. ១.៦៣) ឯត្ថ ចិត្តំ។ “វក្កំ ហទយ”ន្តិ (ទី. និ. ២.៣៧៧; ម. និ. ១.១១០) ឯត្ថ ហទយវត្ថុ។ ឥធ បន ចិត្តមេវ អព្ភន្តរដ្ឋេន ‘ហទយ’ន្តិ វុត្តំ។ តមេវ បរិសុទ្ធដ្ឋេន **បណ្ឌរំ**។ ភវង្គំ សន្ធាយេតំ វុត្តំ។ យថាហ – “បភស្សរមិទំ, ភិក្ខវេ, ចិត្តំ, តញ្ច ខោ អាគន្តុកេហិ ឧបក្កិលេសេហិ ឧបក្កិលិដ្ឋ”ន្តិ (អ. និ. ១.៤៩)។ តតោ និក្ខន្តត្តា បន អកុសលម្បិ, គង្គាយ និក្ខន្តា នទី គង្គា វិយ, គោធាវរិតោ និក្ខន្តា គោធាវរី វិយ ច, បណ្ឌរន្ត្វេវ វុត្តំ។

មនោ មនាយតនន្តិ ឯត្ថ បន មនោគ្គហណំ មនស្សេវ អាយតនភាវទីបនត្ថំ។ តេនេតំ ទីបេតិ – ‘នយិទំ ទេវាយតនំ វិយ មនស្ស អាយតនត្តា មនាយតនំ, អថ ខោ មនោ ឯវ អាយតនំ មនាយតន’ន្តិ។ តត្ថ និវាសដ្ឋានដ្ឋេន អាករដ្ឋេន សមោសរណដ្ឋានដ្ឋេន សញ្ជាតិទេសដ្ឋេន ការណដ្ឋេន ច អាយតនំ វេទិតព្ពំ។ តថា ហិ លោកេ ‘ឥស្សរាយតនំ វាសុទេវាយតន’ន្តិអាទីសុ និវាសដ្ឋានំ អាយតនន្តិ វុច្ចតិ។ ‘សុវណ្ណាយតនំ រជតាយតន’ន្តិអាទីសុ អាករោ។ សាសនេ បន “មនោរមេ អាយតនេ សេវន្តិ នំ វិហង្គមា”តិអាទីសុ (អ. និ. ៥.៣៨) សមោសរណដ្ឋានំ។ “ទក្ខិណាបថោ គុន្នំ អាយតន”ន្តិអាទីសុ សញ្ជាតិទេសោ។ “តត្រ តត្រេវ សក្ខិភព្ពតំ បាបុណាតិ សតិ សតិអាយតនេ”តិអាទីសុ (ម. និ. ៣.១៥៨) ការណំ។ ឥធ បន សញ្ជាតិទេសដ្ឋេន សមោសរណដ្ឋានដ្ឋេន ការណដ្ឋេនាតិ តិធាបិ វដ្ដតិ។

ផស្សាទយោ ហិ ធម្មា ឯត្ថ សញ្ជាយន្តីតិ សញ្ជាតិទេសដ្ឋេនបិ ឯតំ អាយតនំ។ ពហិទ្ធា រូបសទ្ទគន្ធរសផោដ្ឋព្ពា អារម្មណភាវេនេត្ថ ឱសរន្តីតិ សមោសរណដ្ឋានដ្ឋេនបិ អាយតនំ។ ផស្សាទីនំ បន សហជាតាទិបច្ចយដ្ឋេន ការណត្តា ការណដ្ឋេនបិ អាយតនន្តិ វេទិតព្ពំ។ មនិន្ទ្រិយំ វុត្តត្ថមេវ។

វិជានាតីតិ វិញ្ញាណំ វិញ្ញាណមេវ ខន្ធោ **វិញ្ញាណក្ខន្ធោ**។ តស្ស រាសិអាទិវសេន អត្ថោ វេទិតព្ពោ។ មហាឧទកក្ខន្ធោត្វេវ សង្ខ្យំ គច្ឆតីតិ (អ. និ. ៦.៥១)។ ឯត្ថ ហិ រាសដ្ឋេន ខន្ធោ វុត្តោ។ “សីលក្ខន្ធោ សមាធិក្ខន្ធោ”តិអាទីសុ (ទី. និ. ៣.៣៥៥) គុណដ្ឋេន។ “អទ្ទសា ខោ ភគវា មហន្តំ ទារុក្ខន្ធ”ន្តិ (សំ. និ. ៤.២៤១) ឯត្ថ បណ្ណត្តិមត្តដ្ឋេន។ ឥធ បន រុឡ្ហិតោ ខន្ធោ វុត្តោ។ រាសដ្ឋេន ហិ វិញ្ញាណក្ខន្ធស្ស ឯកទេសោ ឯកំ វិញ្ញាណំ។ តស្មា យថា រុក្ខស្ស ឯកទេសំ ឆិន្ទន្តោ រុក្ខំ ឆិន្ទតីតិ វុច្ចតិ, ឯវមេវ វិញ្ញាណក្ខន្ធស្ស ឯកទេសភូតំ ឯកម្បិ វិញ្ញាណំ រុឡ្ហិតោ វិញ្ញាណក្ខន្ធោតិ វុត្តំ។

តជ្ជាមនោវិញ្ញាណធាតូតិ តេសំ ផស្សាទីនំ ធម្មានំ អនុច្ឆវិកា មនោវិញ្ញាណធាតុ។ ឥមស្មិញ្ហិ បទេ ឯកមេវ ចិត្តំ មិននដ្ឋេន មនោ, វិជាននដ្ឋេន វិញ្ញាណំ, សភាវដ្ឋេន និស្សត្តដ្ឋេន វា ធាតូតិ តីហិ នាមេហិ វុត្តំ។ ឥតិ ឥមស្មិំ ផស្សបញ្ចមកេ ផស្សោ តាវ យស្មា ផស្សោ ឯវ, ន តជ្ជាមនោវិញ្ញាណធាតុសម្ផស្សជោ, ចិត្តញ្ច យស្មា តជ្ជាមនោវិញ្ញាណធាតុ ឯវ, តស្មា ឥមស្មិំ បទទ្វយេ ‘តជ្ជាមនោវិញ្ញាណធាតុសម្ផស្សជា’តិ បញ្ញត្តិ ន អារោបិតា។ វិតក្កបទាទីសុ បន លព្ភមានាបិ ឥធ បច្ឆិន្នត្តា ន ឧទ្ធដា។

ឥមេសញ្ច បន ផស្សបញ្ចមកានំ ធម្មានំ បាដិយេក្កំ បាដិយេក្កំ វិនិព្ភោគំ កត្វា បញ្ញត្តិ ឧទ្ធរមានេន ភគវតា ទុក្ករំ កតំ។ នានាឧទកានញ្ហិ នានាតេលានំ វា ឯកភាជនេ បក្ខិបិត្វា ទិវសំ និម្មថិតានំ វណ្ណគន្ធរសានំ នានត្តាយ ទិស្វា វា ឃាយិត្វា វា សាយិត្វា វា នានាករណំ សក្កា ភវេយ្យ ញាតុំ។ ឯវំ សន្តេបិ តំ ទុក្ករន្តិ វុត្តំ។ សម្មាសម្ពុទ្ធេន បន ឥមេសំ អរូបីនំ ចិត្តចេតសិកានំ ធម្មានំ ឯការម្មណេ បវត្តមានានំ បាដិយេក្កំ បាដិយេក្កំ វិនិព្ភោគំ កត្វា បញ្ញត្តិ ឧទ្ធរមានេន អតិទុក្ករំ កតំ។ តេនាហ **អាយស្មា នាគសេនត្ថេរោ** –

> “ទុក្ករំ, មហារាជ, ភគវតា កតន្តិ។ ‘កឹ, ភន្តេ នាគសេន, ភគវតា ទុក្ករំ កត’ន្តិ។ ‘ទុក្ករំ, មហារាជ, ភគវតា កតំ, យំ ឥមេសំ អរូបីនំ ចិត្តចេតសិកានំ ធម្មានំ ឯការម្មណេ បវត្តមានានំ វវត្ថានំ អក្ខាតំ – អយំ ផស្សោ, អយំ វេទនា, អយំ សញ្ញា, អយំ ចេតនា, ឥទំ ចិត្ត’ន្តិ។ ‘ឱបម្មំ, ភន្តេ, ករោហី’តិ។ ‘យថា, មហារាជ, កោចិទេវ បុរិសោ នាវាយ សមុទ្ទំ អជ្ឈោគាហេត្វា ហត្ថបុដេន ឧទកំ គហេត្វា ជិវ្ហាយ សាយិត្វា ជានេយ្យ នុ ខោ, មហារាជ, សោ បុរិសោ – ឥទំ គង្គាយ ឧទកំ, ឥទំ យមុនាយ ឧទកំ, ឥទំ អចិរវតិយា ឧទកំ, ឥទំ សរភុយា ឧទកំ, ឥទំ មហិយា ឧទក’ន្តិ? ‘ទុក្ករំ, ភន្តេ, ជានិតុ’ន្តិ។ ‘តតោ ទុក្ករតរំ ខោ, មហារាជ, ភគវតា កតំ យំ ឥមេសំ អរូបីនំ ចិត្តចេតសិកានំ ធម្មានំ...បេ.... ឥទំ ចិត្ត’”ន្តិ (មិ. ប. ២.៧.១៦)។

៧. វិតក្កនិទ្ទេសេ តក្កនវសេន **តក្កោ**។ តស្ស តិក្កកំ តក្កេសិ កុម្ភំ តក្កេសិ សកដំ តក្កេសិ យោជនំ តក្កេសិ អឌ្ឍយោជនំ តក្កេសីតិ ឯវំ តក្កនវសេន បវត្តិ វេទិតព្ពា។ ឥទំ តក្កស្ស សភាវបទំ។ វិតក្កនវសេន **វិតក្កោ**។ ពលវតរតក្កស្សេតំ នាមំ។ សុដ្ឋុ កប្បនវសេន **សង្កប្បោ**។ ឯកគ្គំ ចិត្តំ អារម្មណេ អប្បេតីតិ **អប្បនា**។ ទុតិយបទំ ឧបសគ្គវសេន វឌ្ឍិតំ ។ ពលវតរា វា អប្បនា **ព្យប្បនា**។ អារម្មណេ ចិត្តំ អភិនិរោបេតិ បតិដ្ឋាបេតីតិ **ចេតសោ អភិនិរោបនា**។ យាថាវតាយ និយ្យានិកតាយ ច កុសលភាវប្បត្តោ បសត្ថោ សង្កប្បោតិ **សម្មាសង្កប្បោ**។

៨. វិចារនិទ្ទេសេ អារម្មណេ ចរណកវសេន **ចារោ**។ ឥទមស្ស សភាវបទំ។ វិចរណវសេន **វិចារោ** ។ អនុគន្ត្វា វិចរណវសេន **អនុវិចារោ**។ ឧបគន្ត្វា វិចរណវសេន **ឧបវិចារោ**តិ។ ឧបសគ្គវសេន វា បទានិ វឌ្ឍិតានិ។ អារម្មណេ

ចិត្តំ, សរំ វិយ ជិយាយ, អនុសន្ទហិត្វា ឋបនតោ ចិត្តស្ស **អនុសន្ធានតា**។ អារម្មណំ អនុបេក្ខមានោ វិយ តិដ្ឋតីតិ **អនុបេក្ខនតា**។ វិចរណវសេន វា ឧបេក្ខនតា អនុបេក្ខនតា។

៩. បីតិនិទ្ទេសេ **បីតី**តិ សភាវបទំ។ បមុទិតស្ស ភាវោ **បាមោជ្ជំ**។ អាមោទនាការោ **អាមោទនា**។ បមោទនាការោ **បមោទនា**។ យថា វា ភេសជ្ជានំ វា តេលានំ វា ឧណ្ហោទកសីតោទកានំ វា ឯកតោករណំ មោទនាតិ វុច្ចតិ, ឯវមេវម្បិ បីតិ ធម្មានំ ឯកតោករណេន មោទនា។ ឧបសគ្គវសេន បន មណ្ឌេត្វា អាមោទនា បមោទនាតិ វុត្តា។ ហាសេតីតិ **ហាសោ**។ បហាសេតីតិ **បហាសោ**។ ហដ្ឋបហដ្ឋាការានមេតំ អធិវចនំ។ វិត្តីតិ វិត្តំ; ធនស្សេតំ នាមំ។ អយំ បន សោមនស្សបច្ចយត្តា វិត្តិសរិក្ខតាយ **វិត្តិ**។ យថា ហិ ធនិនោ ធនំ បដិច្ច សោមនស្សំ ឧប្បជ្ជតិ, ឯវំ បីតិមតោបិ បីតឹ បដិច្ច សោមនស្សំ ឧប្បជ្ជតិ, តស្មា វិត្តីតិ វុត្តា។ តុដ្ឋិសភាវសណ្ឋិតាយ បីតិយា ឯតំ នាមំ។ បីតិមា បន បុគ្គលោ កាយចិត្តានំ ឧគ្គតត្តា អព្ភុគ្គតត្តា ឧទគ្គោតិ វុច្ចតិ ។ ឧទគ្គស្ស ភាវោ **ឱទគ្យំ**។ អត្តនោ មនតា **អត្តមនតា**។ អនភិរទ្ធស្ស ហិ មនោ ទុក្ខបទដ្ឋានត្តា អត្តនោ មនោ នាម ន ហោតិ, អភិរទ្ធស្ស បន សុខបទដ្ឋានត្តា អត្តនោ មនោ នាម ហោតិ។ ឥតិ អត្តនោ មនតា អត្តមនតា, សកមនតា។ សកមនស្ស ភាវោតិ អត្ថោ។ សា បន យស្មា ន អញ្ញស្ស កស្សចិ អត្តនោ មនតា, ចិត្តស្សេវ បនេសោ ភាវោ, ចេតសិកោ ធម្មោ, តស្មា **អត្តមនតា ចិត្តស្សា**តិ វុត្តា។

១១. ឯកគ្គតានិទ្ទេសេ អចលភាវេន អារម្មណេ តិដ្ឋតីតិ **ឋិតិ**។ បរតោ បទទ្វយំ ឧបសគ្គវសេន វឌ្ឍិតំ។ អបិច សម្បយុត្តធម្មេ អារម្មណម្ហិ សម្បិណ្ឌេត្វា តិដ្ឋតីតិ **សណ្ឋិតិ**។ អារម្មណំ ឱគាហេត្វា អនុបវិសិត្វា តិដ្ឋតីតិ **អវដ្ឋិតិ**។ កុសលបក្ខស្មិញ្ហិ ចត្តារោ ធម្មា អារម្មណំ ឱគាហន្តិ – សទ្ធា សតិ សមាធិ បញ្ញាតិ។ តេនេវ សទ្ធា ឱកប្បនាតិ វុត្តា, សតិ អបិលាបនតាតិ, សមាធិ អវដ្ឋិតីតិ, បញ្ញា បរិយោគាហនាតិ។ អកុសលបក្ខេ បន តយោ ធម្មា អារម្មណំ ឱគាហន្តិ – តណ្ហា ទិដ្ឋិ អវិជ្ជាតិ។ តេនេវ តេ ឱឃាតិ វុត្តា។ ចិត្តេកគ្គតា បនេត្ថ ន ពលវតី ហោតិ។ យថា ហិ រជុដ្ឋានដ្ឋានេ ឧទកេន សិញ្ចិត្វា សម្មដ្ឋេ ថោកមេវ កាលំ រជោ សន្និសីទតិ, សុក្ខន្តេ សុក្ខន្តេ បុន បកតិភាវេន វុដ្ឋាតិ, ឯវមេវ អកុសលបក្ខេ ចិត្តេកគ្គតា ន ពលវតី ហោតិ។ យថា បន តស្មឹ ឋានេ ឃដេហិ ឧទកំ អាសិញ្ចិត្វា កុទាលេន ខនិត្វា អាកោដនមទ្ទនឃដ្ដនានិ កត្វា ឧបលិត្តេ អាទាសេ វិយ ឆាយា បញ្ញាយតិ, វស្សសតាតិក្កមេបិ តំមុហុត្តកតំ វិយ ហោតិ, ឯវមេវ កុសលបក្ខេ ចិត្តេកគ្គតា ពលវតី ហោតិ។

ឧទ្ធច្ចវិចិកិច្ឆាវសេន បវត្តស្ស វិសាហារស្ស បដិបក្ខតោ **អវិសាហារោ**។ ឧទ្ធច្ចវិចិកិច្ឆាវសេនេវ គច្ឆន្តំ ចិត្តំ វិក្ខិបតិ នាម។ អយំ បន តថាវិធោ វិក្ខេបោ ន ហោតីតិ **អវិក្ខេបោ**។ ឧទ្ធច្ចវិចិកិច្ឆាវសេនេវ ច ចិត្តំ វិសាហដំ នាម ហោតិ, ឥតោ ចិតោ ច ហរីយតិ។ អយំ បន ឯវំ អវិសាហដស្ស មានសស្ស ភាវោតិ **អវិសាហដមានសតា**។

សមថោតិ តិវិធោ សមថោ – ចិត្តសមថោ, អធិករណសមថោ, សព្ពសង្ខារសមថោតិ។ តត្ថ អដ្ឋសុ សមាបត្តីសុ ចិត្តេកគ្គតា ចិត្តសមថោ នាម។ តញ្ហិ អាគម្ម ចិត្តចលនំ ចិត្តវិប្ផន្ទិតំ សម្មតិ វូបសម្មតិ, តស្មា សោ **ចិត្តសមថោ**តិ វុច្ចតិ។ សម្មុខាវិនយាទិសត្តវិធោ សមថោ អធិករណសមថោ នាម។ តញ្ហិ អាគម្ម តានិ តានិ អធិករណានិ សម្មន្តិ វូបសម្មន្តិ, តស្មា សោ **អធិករណសមថោ**តិ វុច្ចតិ។ យស្មា បន សព្ពេ សង្ខារា និព្ពានំ អាគម្ម សម្មន្តិ វូបសម្មន្តិ, តស្មា តំ **សព្ពសង្ខារសមថោ**តិ វុច្ចតិ។ ឥមស្មឹ អត្ថេ ចិត្តសមថោ អធិប្បេតោ។ សមាធិលក្ខណេ ឥន្ទដ្ឋំ ការេតីតិ **សមាធិន្ទ្រិយំ**។ ឧទ្ធច្ចេ ន កម្បតីតិ **សមាធិពលំ**។ **សម្មាសមាធី**តិ យាថាវសមាធិ និយ្យានិកសមាធិ កុសលសមាធិ។

១២. សទ្ធិន្ទ្រិយនិទ្ទេសេ ពុទ្ធាទិគុណានំ សទ្ទហនវសេន **សទ្ធា**។ ពុទ្ធាទីនិ វា រតនានិ សទ្ទហតិ បត្តិយាយតីតិ សទ្ធា។ **សទ្ទហនា**តិ សទ្ទហនាការោ។ ពុទ្ធាទីនំ គុណេ ឱគាហតិ, ភិន្ទិត្វា វិយ អនុបវិសតីតិ **ឱកប្បនា**។ ពុទ្ធាទីនំ គុណេសុ ឯតាយ សត្តា អតិវិយ បសីទន្តិ, សយំ វា អភិប្បសីទតីតិ **អភិប្បសាទោ**។ ឥទានិ យស្មា សទ្ធិន្ទ្រិយាទីនំ សមាសបទានំ វសេន អញ្ញស្មឹ បរិយាយេ អារទ្ធេ អាទិបទំ គហេត្វាវ បទភាជនំ ករីយតិ – អយំ អភិធម្មេ ធម្មតា – តស្មា បុន **សទ្ធា**តិ វុត្តំ។ យថា វា ឥត្ថិយា ឥន្ទ្រិយំ ឥត្ថិន្ទ្រិយំ, ន តថា ឥទំ។ ឥទំ បន សទ្ធាវ ឥន្ទ្រិយំ សទ្ធិន្ទ្រិយន្តិ។ ឯវំ សមានាធិករណភាវញ្ញាបនត្ថម្បិ បុន សទ្ធាតិ វុត្តំ។ ឯវំ សព្ពបទនិទ្ទេសេសុ អាទិបទស្ស បុន វចនេ បយោជនំ វេទិតព្ពំ។ អធិមោក្ខលក្ខណេ ឥន្ទដ្ឋំ ការេតីតិ **សទ្ធិន្ទ្រិយំ**។ អស្សទ្ធិយេ ន កម្បតីតិ **សទ្ធាពលំ**។

១៣. វីរិយិន្ទ្រិយនិទ្ទេសេ **ចេតសិកោ**តិ ឥទំ វីរិយស្ស និយមតោ ចេតសិកភាវទីបនត្ថំ វុត្តំ។ ឥទញ្ហិ វីរិយំ “យទបិ, ភិក្ខវេ, កាយិកំ វីរិយំ តទបិ វីរិយសម្ពោជ្ឈង្គោ, យទបិ ចេតសិកំ វីរិយំ តទបិ វីរិយសម្ពោជ្ឈង្គោតិ។ ឥតិហិទំ ឧទ្ទេសំ គច្ឆតី”តិ (សំ. និ. ៥.២៣៣) ឯវមាទីសុ សុត្តេសុ ចង្កមាទីនិ ករោន្តស្ស ឧប្បន្នត្តា ‘កាយិក’ន្តិ វុច្ចមានម្បិ កាយវិញ្ញាណំ វិយ កាយិកំ នាម នត្ថិ, ចេតសិកមេវ បនេតន្តិ ទស្សេតុំ ‘ចេតសិកោ’តិ វុត្តំ។ **វីរិយា**

រម្ភោតិ វីរិយសង្ខាតោ អារម្ភោ។ ឥមិនា សេសារម្ភេ បដិក្ខិបតិ។ អយញ្ហិ ‘អារម្ភ’-សទ្ទោ កម្មេ អាបត្តិយំ កិរិយាយំ វីរិយេ ហឹសាយ វិកោបនេតិ អនេកេសុ អត្ថេសុ អាគតោ។

> “យំកិញ្ចិ ទុក្ខំ សម្ភោតិ, សព្ពំ អារម្ភបច្ចយា;
> អារម្ភានំ និរោធេន, នត្ថិ ទុក្ខស្ស សម្ភវោ”តិ។ (សុ. និ. ៧៤៩);

ឯត្ថ ហិ កម្មំ ‘អារម្ភោ’តិ អាគតំ។ “អារម្ភតិ ច វិប្បដិសារី ច ហោតី”តិ (អ. និ. ៥.១៤២; បុ. ប. ១៩១) ឯត្ថ អាបត្តិ។ “មហាយញ្ញា មហារម្ភា ន តេ ហោន្តិ មហប្ផលា”តិ (អ. និ. ៤.៣៩; សំ. និ. ១.១២០) ឯត្ថ យូបុស្សាបនាទិកិរិយា។ “អារម្ភថ និក្កមថ យុញ្ជថ ពុទ្ធសាសនេ”តិ (សំ. និ. ១.១៨៥) ឯត្ថ វីរិយំ។ “សមណំ គោតមំ ឧទ្ទិស្ស បាណំ អារភន្តី”តិ (ម. និ. ២.៥១-៥២) ឯត្ថ ហឹសា។ “ពីជគាមភូតគាមសមារម្ភា បដិវិរតោ ហោតី”តិ (ទី. និ. ១.១០; ម. និ. ១.២៩៣) ឯត្ថ ឆេទនភញ្ជនាទិកំ វិកោបនំ។ ឥធ បន វីរិយមេវ អធិប្បេតំ។ តេនាហ – ‘វីរិយារម្ភោតិ វីរិយសង្ខាតោ អារម្ភោ’តិ។ វីរិយញ្ហិ អារម្ភនកវសេន អារម្ភោតិ វុច្ចតិ។ ឥទមស្ស សភាវបទំ។ កោសជ្ជតោ និក្ខមនវសេន **និក្កមោ**។ បរំ បរំ ឋានំ អក្កមនវសេន **បរក្កមោ**។ ឧគ្គន្ត្វា យមនវសេន **ឧយ្យាមោ**។ ព្យាយមនវសេន **វាយាមោ**។ ឧស្សាហនវសេន **ឧស្សាហោ**។ អធិមត្តុស្សាហនវសេន **ឧស្សោឡ្ហី**។ ថិរភាវដ្ឋេន **ថាមោ**។ ចិត្តចេតសិកានំ ធារណវសេន អវិច្ឆេទតោ វា បវត្តនវសេន កុសលសន្តានំ ធារេតីតិ **ធិតិ**។

អបរោ នយោ – និក្កមោ ចេសោ កាមានំ បនុទនាយ, បរក្កមោ ចេសោ ពន្ធនច្ឆេទាយ, ឧយ្យាមោ ចេសោ ឱឃនិត្ថរណាយ, វាយាមោ ចេសោ បារង្គមនដ្ឋេន, ឧស្សាហោ ចេសោ បុព្ពង្គមដ្ឋេន, ឧស្សោឡ្ហី ចេសោ អធិមត្តដ្ឋេន, ថាមោ ចេសោ បលិឃុគ្ឃាដនតាយ, ធិតិ ចេសោ អវដ្ឋិតិការិតាយាតិ។

“កាមំ តចោ ច ន្ហារុ ច អដ្ឋិ ច អវសិស្សតូ”តិ (ម. និ. ២.១៨៤; សំ. និ. ២.២២, ២៣៧; អ. និ. ២.៥; មហានិ. ១៩៦; ចូឡនិ. ខគ្គវិសាណសុត្តនិទ្ទេស ១៥៤) ឯវំ បវត្តិកាលេ អសិថិលបរក្កមវសេន **អសិថិលបរក្កមតា;** ថិរបរក្កមោ, ទឡ្ហបរក្កមោតិ អត្ថោ។ យស្មា បនេតំ វីរិយំ កុសលកម្មករណដ្ឋានេ ឆន្ទំ ន និក្ខិបតិ, ធុរំ ន និក្ខិបតិ, ន ឱតារេតិ, ន វិស្សជ្ជេតិ, អនោសក្កិតមានសតំ អាវហតិ, តស្មា **អនិក្ខិត្តឆន្ទតា អនិក្ខិត្តធុរតា**តិ វុត្តំ។ យថា បន តជ្ជាតិកេ ឧទកសម្ភិន្នដ្ឋានេ ធុរវាហគោណំ គណ្ហថាតិ វទន្តិ , សោ ជណ្ណុនា ភូមឹ ឧប្បីឡេត្វាបិ ធុរំ វហតិ, ភូមិយំ បតិតុំ ន ទេតិ, ឯវមេវ វីរិយំ កុសលកម្មករណដ្ឋានេ ធុរំ ឧក្ខិបតិ បគ្គណ្ហាតិ, តស្មា **ធុរសម្បគ្គាហោ**តិ វុត្តំ។ បគ្គហលក្ខណេ ឥន្ទដ្ឋំ ការេតីតិ **វីរិយិន្ទ្រិយំ**។ កោសជ្ជេ ន កម្បតីតិ **វីរិយពលំ**។ យាថាវនិយ្យានិកកុសលវាយាមតាយ **សម្មាវាយាមោ**។

១៤. សតិន្ទ្រិយនិទ្ទេសេ សរណកវសេន **សតិ**។ ឥទំ សតិយា សភាវបទំ។ បុនប្បុនំ សរណតោ អនុស្សរណវសេន **អនុស្សតិ**។ អភិមុខំ គន្ត្វា វិយ សរណតោ បដិសរណវសេន **បដិស្សតិ**។ ឧបសគ្គវសេន វា វឌ្ឍិតមត្តមេតំ។ សរណាការោ **សរណតា**។ យស្មា បន សរណតាតិ តិណ្ណំ សរណានម្បិ នាមំ, តស្មា តំ បដិសេធេតុំ បុន សតិគ្គហណំ កតំ។ សតិសង្ខាតា សរណតាតិ អយញ្ហេត្ថ អត្ថោ។ សុតបរិយត្តស្ស ធារណភាវតោ **ធារណតា**។ អនុបវិសនសង្ខាតេន ឱគាហនដ្ឋេន អបិលាបនភាវោ **អបិលាបនតា**។ យថា ហិ លាពុកដាហាទីនិ ឧទកេ ប្លវន្តិ, ន អនុបវិសន្តិ, ន តថា អារម្មណេ សតិ។ អារម្មណញ្ហេសា អនុបវិសតិ, តស្មា **អបិលាបនតា**តិ វុត្តា។ ចិរកតចិរភាសិតានំ អសម្មុស្សនភាវតោ **អសម្មុស្សនតា**។ ឧបដ្ឋានលក្ខណេ ជោតនលក្ខណេ ច ឥន្ទដ្ឋំ ការេតីតិ ឥន្ទ្រិយំ។ សតិសង្ខាតំ ឥន្ទ្រិយំ **សតិន្ទ្រិយំ**។ បមាទេ ន កម្បតីតិ **សតិពលំ**។ យាថាវសតិ និយ្យានិកសតិ កុសលសតីតិ **សម្មាសតិ**។

១៦. បញ្ញិន្ទ្រិយនិទ្ទេសេ តស្ស តស្ស អត្ថស្ស បាកដករណសង្ខាតេន បញ្ញាបនដ្ឋេន **បញ្ញា**។ តេន តេន វា អនិច្ចាទិនា បការេន ធម្មេ ជានាតីតិបិ បញ្ញា។ ឥទមស្សា សភាវបទំ។ បជាននាការោ **បជាននា**។ អនិច្ចាទីនិ វិចិនាតីតិ **វិចយោ។ បវិចយោ**តិ ឧបសគ្គេន បទំ វឌ្ឍិតំ ។ ចតុសច្ចធម្មេ វិចិនាតីតិ **ធម្មវិចយោ**។ អនិច្ចាទីនំ សល្លក្ខណវសេន **សល្លក្ខណា**។ សាយេវ បុន ឧបសគ្គនានត្តេន **ឧបលក្ខណា បច្ចុបលក្ខណា**តិ វុត្តា។ បណ្ឌិតស្ស ភាវោ **បណ្ឌិច្ចំ**។ កុសលស្ស ភាវោ **កោសល្លំ**។ និបុណស្ស ភាវោ **នេបុញ្ញំ**។ អនិច្ចាទីនំ វិភាវនវសេន **វេភព្យា**។ អនិច្ចាទីនំ ចិន្តនកវសេន **ចិន្តា**។ យស្ស វា ឧប្បជ្ជតិ តំ អនិច្ចាទីនិ ចិន្តាបេតីតិបិ ចិន្តា។ អនិច្ចាទីនិ ឧបបរិក្ខតីតិ **ឧបបរិក្ខា។ ភូរី**តិ បថវិយា នាមំ។ អយម្បិ សណ្ហដ្ឋេន វិត្ថដដ្ឋេន ច ភូរី វិយាតិ **ភូរី**។ តេន វុត្តំ – “ភូរី វុច្ចតិ បថវី ។ តាយ បថវីសមាយ វិត្ថដាយ វិបុលាយ បញ្ញាយ សមន្នាគតោតិ ភូរិបញ្ញោតិ (មហានិ. ២៧)។ អបិច បញ្ញាយ ឯតំ អធិវចនំ ភូរី”តិ។ ភូតេ អត្ថេ រមតីតិបិ ភូរី។ អសនិ វិយ សិលុច្ចយេ កិលេសេ មេធតិ ហឹសតីតិ **មេធា**។ ខិប្បំ គហណធារណដ្ឋេន វា **មេធា**។ យស្ស ឧប្បជ្ជតិ តំ អត្តហិតបដិបត្តិយំ សម្បយុត្តធម្មេ ច យាថាវលក្ខណបដិវេធេ បរិនេតីតិ **បរិណាយិកា**។ អនិច្ចាទិវសេន ធម្មេ វិបស្សតីតិ **វិបស្សនា**។ សម្មា បការេហិ

អនិច្ចាទីនិ ជានាតីតិ **សម្បជញ្ញំ**។ ឧប្បេចបដិបន្នេ សិទ្ធេ វីថិអារោបនត្ថំ បតោទោ វិយ ឧប្បេថ ធារនកំ កូដ ចិត្តំ វីថិអារោបនត្ថំ វិជ្ឈតីតិ បតោទោ វិយ **បតោទោ**។ ទស្សនលក្ខណេ ឥន្ទដ្ឋំ ការេតីតិ ឥន្ទ្រិយំ។ បញ្ញាសង្ខាតំ ឥន្ទ្រិយំ **បញ្ញិន្ទ្រិយំ**។ អវិជ្ជាយ ន កម្បតីតិ **បញ្ញាពលំ**។ កិលេសច្ឆេទនដ្ឋេន បញ្ញាវ សត្ថំ **បញ្ញាសត្ថំ**។ អច្ចុគ្គតដ្ឋេន បញ្ញាវ បាសាទោ **បញ្ញាបាសាទោ**។

អាលោកនដ្ឋេន បញ្ញាវ អាលោកោ **បញ្ញាអាលោកោ**។ ឱភាសនដ្ឋេន បញ្ញាវ ឱភាសោ **បញ្ញាឱភាសោ**។ បជ្ជោតនដ្ឋេន បញ្ញាវ បជ្ជោតោ **បញ្ញាបជ្ជោតោ**។ បញ្ញវតោ ហិ ឯកបល្លង្កេន និសិន្នស្ស ទសសហស្សិលោកធាតុ ឯកាលោកា ឯកោភាសា ឯកបជ្ជោតា ហោតិ, តេនេតំ វុត្តំ។ ឥមេសុ បន តីសុ បទេសុ ឯកបទេនបិ ឯតស្មិំ អត្ថេ សិទ្ធេ, យានិ បនេតានិ “ចត្តារោមេ, ភិក្ខវេ, អាលោកា។ កតមេ ចត្តារោ? ចន្ទាលោកោ សូរិយាលោកោ អគ្យាលោកោ បញ្ញាលោកោ។ ឥមេ ខោ, ភិក្ខវេ, ចត្តារោ អាលោកា។ ឯតទគ្គំ, ភិក្ខវេ, ឥមេសំ ចតុន្នំ អាលោកានំ យទិទំ បញ្ញាលោកោ”។ តថា “ចត្តារោមេ, ភិក្ខវេ, ឱភាសា...បេ.... ចត្តារោមេ, ភិក្ខវេ, បជ្ជោតា”តិ (អ. និ. ៤.១៤៤) សុត្តានំ អជ្ឈាសយវសេន សុត្តានិ ទេសិតានិ, តទនុរូបេនេវ ឥធាបិ ទេសនា កតា។ អត្ថោ ហិ អនេកេហិ អាការេហិ វិភជ្ជមានោ សុវិភត្តោ ហោតិ។ អញ្ញថា ច អញ្ញោ ពុជ្ឈតិ, អញ្ញថា ច អញ្ញោតិ។

រតិករណដ្ឋេន បន រតិទាយកដ្ឋេន រតិជនកដ្ឋេន ចិត្តីកតដ្ឋេន ទុល្លភបាតុភាវដ្ឋេន អតុលដ្ឋេន អនោមសត្តបរិភោគដ្ឋេន ច បញ្ញាវ រតនំ **បញ្ញារតនំ**។ ន តេន សត្តា មុយ្ហន្តិ, សយំ វា អារម្មណេ ន មុយ្ហតីតិ **អមោហោ**។ **ធម្មវិចយបទំ** វុត្តត្ថមេវ។ កស្មា បនេតំ បុន វុត្តន្តិ? អមោហស្ស មោហបដិបក្ខភាវទីបនត្ថំ ។ តេនេតំ ទីបេតិ – យ្វាយំ អមោហោ សោ ន កេវលំ មោហតោ អញ្ញោ ធម្មោ, មោហស្ស បន បដិបក្ខោ, ធម្មវិចយសង្ខាតោ អមោហោ នាម ឥធ អធិប្បេតោតិ។ **សម្មាទិដ្ឋី**តិ យាថាវនិយ្យានិកកុសលទិដ្ឋិ។

១៩. ជីវិតិន្ទ្រិយនិទ្ទេសេ **យោ តេសំ អរូបីនំ ធម្មានំ អាយូ**តិ តេសំ សម្បយុត្តកានំ អរូបធម្មានំ យោ អាយាបនដ្ឋេន អាយុ, តស្មិញ្ហិ សតិ អរូបធម្មា អយន្តិ គច្ឆន្តិ បវត្តន្តិ, តស្មា អាយូតិ វុច្ចតិ។ ឥទមស្ស សភាវបទំ។ យស្មា បនេតេ ធម្មា អាយុស្មិំយេវ សតិ តិដ្ឋន្តិ យបេន្តិ យាបេន្តិ ឥរិយន្តិ វត្តន្តិ បាលយន្តិ, តស្មា **ឋិតី**តិអាទីនិ វុត្តានិ។ វចនត្ថោ បនេត្ថ – ឯតាយ តិដ្ឋន្តីតិ **ឋិតិ**។ យបេន្តីតិ **យបនា**។ តថា **យាបនា**។ ឯវំ ពុជ្ឈន្តានំ បន វសេន បុរិមបទេ រស្សត្តំ កតំ។ ឯតាយ ឥរិយន្តីតិ **ឥរិយនា**។ វត្តន្តីតិ **វត្តនា**។ បាលយន្តីតិ **បាលនា**។ ជីវន្តិ ឯតេនាតិ **ជីវិតំ**។ អនុបាលនលក្ខណេ ឥន្ទដ្ឋំ ការេតីតិ **ជីវិតិន្ទ្រិយំ**។

៣០. ហិរិពលនិទ្ទេសេ **យំ តស្មិំ សមយេ**តិ យេន ធម្មេន តស្មិំ សមយេ។ លិង្គវិបល្លាសំ វា កត្វា យោ ធម្មោ តស្មិំ សមយេតិបិ អត្ថោ វេទិតព្ពោ។ **ហិរិយិតព្ពេនា**តិ ឧបយោគត្ថេ ករណវចនំ។ ហិរិយិតព្ពយុត្តកំ កាយទុច្ចរិតាទិធម្មំ ហិរិយតិ ជិគុច្ឆតីតិ អត្ថោ។ **បាបកាន**ន្តិ លាមកានំ។ **អកុសលានំ ធម្មាន**ន្តិ អកោសល្លសម្ភូតានំ ធម្មានំ។ **សមាបត្តិយា**តិ ឥទម្បិ ឧបយោគត្ថេ ករណវចនំ។ តេសំ ធម្មានំ សមាបត្តិំ បដិលាភំ សមង្គីភាវំ ហិរិយតិ ជិគុច្ឆតីតិ អត្ថោ។

៣១. ឱត្តប្បពលនិទ្ទេសេ **ឱត្តប្បិតព្ពេនា**តិ ហេត្វត្ថេ ករណវចនំ។ ឱត្តប្បិតព្ពយុត្តកេន ឱត្តប្បស្ស ហេតុភូតេន កាយទុច្ចរិតាទិនា វុត្តប្បការាយ ច សមាបត្តិយា ឱត្តប្បស្ស ហេតុភូតាយ ឱត្តប្បតិ, ភាយតីតិ អត្ថោ។

៣២. អលោភនិទ្ទេសេ អលុព្ភនកវសេន **អលោភោ**។ ន លុព្ភតីតិបិ អលោភោ។ ឥទមស្ស សភាវបទំ។ **អលុព្ភនា**តិ អលុព្ភនាការោ។ លោភសមង្គី បុគ្គលោ លុព្ភិតោ នាម។ ន លុព្ភិតោ អលុព្ភិតោ ។ អលុព្ភិតស្ស ភាវោ **អលុព្ភិតត្តំ**។ សារាគបដិបក្ខតោ ន សារាគោតិ **អសារាគោ**។ **អសារជ្ជនា**តិ អសារជ្ជនាការោ។ អសារជ្ជិតស្ស ភាវោ **អសារជ្ជិតត្តំ**។ ន អភិជ្ឈាយតីតិ **អនភិជ្ឈា**។ **អលោភោ កុសលមូល**ន្តិ អលោភសង្ខាតំ កុសលមូលំ។ អលោភោ ហិ កុសលានំ ធម្មានំ មូលំ បច្ចយដ្ឋេនាតិ កុសលមូលំ។ កុសលញ្ច តំ បច្ចយដ្ឋេន មូលញ្ចាតិបិ កុសលមូលំ។

៣៣. អទោសនិទ្ទេសេ អទុស្សនកវសេន **អទោសោ**។ ន ទុស្សតីតិបិ អទោសោ។ ឥទមស្ស សភាវបទំ។ **អទុស្សនា**តិ អទុស្សនាការោ។ អទុស្សិតស្ស ភាវោ **អទុស្សិតត្តំ**។ ព្យាបាទបដិបក្ខតោ ន ព្យាបាទោតិ **អព្យាបាទោ**។ កោធទុក្ខបដិបក្ខតោ ន ព្យាបជ្ជោតិ **អព្យាបជ្ជោ**។ អទោសសង្ខាតំ កុសលមូលំ **អទោសោ កុសលមូលំ**។ តំ វុត្តត្ថមេវ។

៤០-៤១. កាយបស្សទ្ធិនិទ្ទេសាទីសុ យស្មា កាយោតិ តយោ ខន្ធា អធិប្បេតា, តស្មា **វេទនាក្ខន្ធស្សា**តិអាទិ វុត្តំ។ បស្សម្ភន្តិ ឯតាយ តេ ធម្មា, វិគតទរថា ភវន្តិ, សមស្សាសប្បត្តាតិ **បស្សទ្ធិ**។ ទុតិយបទំ ឧបសគ្គវសេន

វឌ្ឍិតំ។ **បស្សម្ភនា**តិ បស្សម្ភនាការោ។ ទុតិយបទំ ឧបសគ្គវសេន វឌ្ឍិតំ។ បស្សទ្ធិសមង្គិកាយ បដិប្បស្សម្ភិតស្ស ខន្ធត្តយស្ស ភាវោ **បដិប្បស្សម្ភិតត្តំ**។ សព្ពបទេហិបិ តិណ្ណំ ខន្ធានំ កិលេសទរថបដិប្បស្សទ្ធិ ឯវ កថិតា។ ទុតិយនយេន វិញ្ញាណក្ខន្ធស្ស ទរថបដិប្បស្សទ្ធិ កថិតា។

៤២-៤៣. លហុតាតិ លហុតាការោ។ **លហុបរិណាមតា**តិ លហុបរិណាមោ ឯតេសំ ធម្មានន្តិ លហុបរិណាមា; តេសំ ភាវោ លហុបរិណាមតា; សីឃំ សីឃំ បរិវត្តនសមត្ថតាតិ វុត្តំ ហោតិ។ **អទន្ធនតា**តិ គរុភាវបដិក្ខេបវចនមេតំ; អភារិយតាតិ អត្ថោ។ **អវិត្ថនតា**តិ មានាទិកិលេសភារស្ស អភាវេន អថទ្ធតា។ ឯវំ បឋមេន តិណ្ណំ ខន្ធានំ លហុតាការោ កថិតោ។ ទុតិយេន វិញ្ញាណក្ខន្ធស្ស លហុតាការោ កថិតោ។

៤៤-៤៥. មុទុតាតិ មុទុភាវោ។ **មទ្ទវតា**តិ មទ្ទវំ វុច្ចតិ សិនិទ្ធំ, មដ្ឋំ; មទ្ទវស្ស ភាវោ មទ្ទវតា។ **អកក្ខឡតា**តិ អកក្ខឡភាវោ។ **អកថិនតា**តិ អកថិនភាវោ។ ឥធាបិ បុរិមនយេន តិណ្ណំ ខន្ធានំ, បច្ឆិមនយេន វិញ្ញាណក្ខន្ធស្ស មុទុតាការោវ កថិតោ។

៤៦-៤៧. កម្មញ្ញតាតិ កម្មនិ សាធុតា; កុសលកិរិយាយ វិនិយោគក្ខមតាតិ អត្ថោ។ សេសបទទ្វយំ ព្យញ្ជនវសេន វឌ្ឍិតំ។ បទទ្វយេនាបិ ហិ បុរិមនយេន តិណ្ណំ ខន្ធានំ, បច្ឆិមនយេន វិញ្ញាណក្ខន្ធស្ស កម្មនិយាការោវ កថិតោ។

៤៨-៤៩. បគុណតាតិ បគុណភាវោ, អនាតុរតា និគ្គិលានតាតិ អត្ថោ។ សេសបទទ្វយំ ព្យញ្ជនវសេន វឌ្ឍិតំ។ ឥធាបិ បុរិមនយេន តិណ្ណំ ខន្ធានំ, បច្ឆិមនយេន វិញ្ញាណក្ខន្ធស្ស និគ្គិលានាការោវ កថិតោ។

៥០-៥១. ឧជុកតាតិ ឧជុកភាវោ, ឧជុកេនាការេន បវត្តនតាតិ អត្ថោ។ ឧជុកស្ស ខន្ធត្តយស្ស វិញ្ញាណក្ខន្ធស្ស ច ភាវោ ឧជុកតា។ **អជិម្ហតា**តិ គោមុត្តវង្កភាវបដិក្ខេបោ។ **អវង្កតា**តិ ចន្ទលេខាវង្កភាវបដិក្ខេបោ។ **អកុដិលតា**តិ នង្គលកោដិវង្កភាវបដិក្ខេបោ។

យោ ហិ បាបំ កត្វាវ ‘ន ករោមី’តិ ភាសតិ, សោ គន្ត្វា បច្ចោសក្កនតាយ ‘គោមុត្តវង្កោ’ នាម ហោតិ។ យោ បាបំ ករោន្តោវ ‘ភាយាមហំ បាបស្សា’តិ ភាសតិ, សោ យេភុយ្យេន កុដិលតាយ ‘ចន្ទលេខាវង្កោ’ នាម ហោតិ។ យោ បាបំ ករោន្តោវ ‘កោ បាបស្ស ន ភាយេយ្យា’តិ ភាសតិ, សោ នាតិកុដិលតាយ ‘នង្គលកោដិវង្កោ’ នាម ហោតិ។ យស្ស វា តីណិបិ កម្មទ្វារានិ អសុទ្ធានិ, សោ ‘គោមុត្តវង្កោ’ នាម ហោតិ។ យស្ស យានិ កានិចិ ទ្វេ, សោ ‘ចន្ទលេខាវង្កោ’ នាម។ យស្ស យំកិញ្ចិ ឯកំ, សោ ‘នង្គលកោដិវង្កោ នាម។

ទីឃភាណកា បនាហុ – ឯកច្ចោ ភិក្ខុ សព្ពវយេ ឯកវីសតិយា អនេសនាសុ, ឆសុ ច អគោចរេសុ ចរតិ, អយំ ‘គោមុត្តវង្កោ’ នាម។ ឯកោ បឋមវយេ ចតុបារិសុទ្ធិសីលំ បរិបូរេតិ, លជ្ជី កុក្កុច្ចកោ សិក្ខាកាមោ ហោតិ, មជ្ឈិមវយបច្ឆិមវយេសុ បុរិមសទិសោ, អយំ ‘ចន្ទលេខាវង្កោ’ នាម។ ឯកោ បឋមវយេ មជ្ឈិមវយេបិ ចតុបារិសុទ្ធិសីលំ បូរេតិ, លជ្ជី កុក្កុច្ចកោ សិក្ខាកាមោ ហោតិ, បច្ឆិមវយេ បុរិមសទិសោ។ អយំ ‘នង្គលកោដិវង្កោ’ នាម។

តស្ស កិលេសវសេន ឯវំ វង្កស្ស បុគ្គលស្ស ភាវោ ជិម្ហតា វង្កតា កុដិលតាតិ វុច្ចតិ។ តាសំ បដិក្ខេបវសេន អជិម្ហតាទិកា វុត្តា។ ខន្ធាធិដ្ឋានាវ ទេសនា កតា។ ខន្ធានញ្ហិ ឯតា អជិម្ហតាទិកា, នោ បុគ្គលស្សាតិ។ ឯវំ សព្ពេហិបិ ឥមេហិ បទេហិ បុរិមនយេន តិណ្ណំ ខន្ធានំ, បច្ឆិមនយេន វិញ្ញាណក្ខន្ធស្សាតិ អរូបីនំ ធម្មានំ និក្កិលេសតាយ ឧជុតាការោវ កថិតោតិ វេទិតព្ពោ។

ឥទានិ យ្វាយំ យេវាបនាតិ អប្បនាវារេ វុត្តោ, តេន ធម្មុទ្ទេសវារេ ទស្សិតានំ ‘យេវាបនកានំ’យេវ សង្ខេបតោ និទ្ទេសោ កថិតោ ហោតីតិ។

និទ្ទេសវារកថា និដ្ឋិតា។

ឯត្តាវតា បុច្ឆា សមយនិទ្ទេសោ ធម្មុទ្ទេសោ អប្បនាតិ ឧទ្ទេសវារេ ចតូហិ បរិច្ឆេទេហិ, បុច្ឆា សមយនិទ្ទេសោ ធម្មុទ្ទេសោ អប្បនាតិ និទ្ទេសវារេ ចតូហិ បរិច្ឆេទេហីតិ អដ្ឋបរិច្ឆេទបដិមណ្ឌិតោ ធម្មវវត្ថានវារោ និដ្ឋិតោវ ហោតិ។

កោដ្ឋាសវារោ

៥៨-១២០. ឥទានិ **តស្មិំ ខោ បន សមយេ ចត្តារោ ខន្ធា ហោន្តី**តិ សង្គហវារោ អារទ្ធោ។ សោ ឧទ្ទេស និទ្ទេសបដិនិទ្ទេសានំ វសេន តិវិធោ ហោតិ។ តត្ថ 'តស្មិំ ខោ បន សមយេ ចត្តារោ ខន្ធា'តិ ឯវមាទិកោ ឧទ្ទេសោ។ កតមេ តស្មិំ សមយេ ចត្តារោ ខន្ធា'តិអាទិកោ និទ្ទេសោ។ កតមោ តស្មិំ សមយេ វេទនាក្ខន្ធោតិអាទិកោ បដិនិទ្ទេសោតិ វេទិតព្ពោ។

តត្ថ ឧទ្ទេសវារេ ចត្តារោ ខន្ធាតិអាទយោ តេវីសតិ កោដ្ឋាសា ហោន្តិ។ តេសំ ឯវមត្ថោ វេទិតព្ពោ – យស្មិំ សមយេ កាមាវចរំ បឋមំ មហាកុសលចិត្តំ ឧប្បជ្ជតិ, យេ តស្មិំ សមយេ ចិត្តង្គវសេន ឧប្បន្នា, ឋបេត្វា យេវាបនកេ, បាឡិអារូឡ្ហា អតិរេកបណ្ណាសធម្មា, តេ សព្ពេបិ សង្គយ្ហមានា រាសដ្ឋេន ចត្តារោវ ខន្ធា ហោន្តិ ។ ហេដ្ឋា វុត្តេន អាយតនដ្ឋេន ទ្វេ **អាយតនានិ** ហោន្តិ។ សភាវដ្ឋេន សុញ្ញតដ្ឋេន និស្សត្តដ្ឋេន ទ្វេវ **ធាតុយោ** ហោន្តិ។ បច្ចយសង្ខាតេន អាហារដ្ឋេន **តយោ**វេត្ថ ធម្មា **អាហារា** ហោន្តិ។ អវសេសា នោ អាហារា។

'កិំ បនេតេ អញ្ញមញ្ញំ វា តំសមុដ្ឋានរូបស្ស វា បច្ចយា ន ហោន្តី'តិ? 'នោ ន ហោន្តិ។ ឥមេ បន តថា ច ហោន្តិ, អញ្ញថា ចាតិ សមានេបិ បច្ចយត្តេ អតិរេកបច្ចយា ហោន្តិ, តស្មា អាហារាតិ វុត្តា។ កថំ? ឯតេសុ ហិ ផស្សាហារោ, យេសំ ធម្មានំ អវសេសា ចិត្តចេតសិកា បច្ចយា ហោន្តិ, តេសញ្ច បច្ចយោ ហោតិ, តិស្សោ ច វេទនា អាហរតិ។ មនោសញ្ចេតនាហារោ តេសញ្ច បច្ចយោ ហោតិ តយោ ច ភវេ អាហរតិ។ វិញ្ញាណាហារោ តេសញ្ច បច្ចយោ ហោតិ បដិសន្ធិនាមរូបញ្ច អាហរតី'តិ។ 'ននុ ច សោ វិបាកោវ ឥទំ បន កុសលវិញ្ញាណ'ន្តិ? 'កិញ្ចាបិ កុសលវិញ្ញាណំ, តំសរិក្ខតាយ បន វិញ្ញាណាហារោ'ត្វេវ វុត្តំ។ ឧបត្ថម្ភកដ្ឋេន វា ឥមេ តយោ អាហារាតិ វុត្តា។ ឥមេ ហិ សម្បយុត្តធម្មានំ, កពឡីការាហារោ វិយ រូបកាយស្ស, ឧបត្ថម្ភកបច្ចយា ហោន្តិ។ តេនេវ វុត្តំ – "អរូបិនោ អាហារា សម្បយុត្តកានំ ធម្មានំ តំសមុដ្ឋានានញ្ច រូបានំ អាហារបច្ចយេន បច្ចយោ"តិ (បដ្ឋា. ១.១.១៥)។

អបរោ នយោ – អជ្ឈត្តិកសន្តតិយា វិសេសបច្ចយត្តា កពឡីការាហារោ ច ឥមេ ច តយោ ធម្មា អាហារាតិ វុត្តា។ វិសេសបច្ចយោ ហិ កពឡីការាហារភក្ខានំ សត្តានំ រូបកាយស្ស កពឡីការោ អាហារោ; នាមកាយេ វេទនាយ ផស្សោ, វិញ្ញាណស្ស មនោសញ្ចេតនា, នាមរូបស្ស វិញ្ញាណំ។ យថាហ –

> "សេយ្យថាបិ, ភិក្ខវេ, អយំ កាយោ អាហារដ្ឋិតិកោ, អាហារំ បដិច្ច តិដ្ឋតិ, អនាហារោ នោ តិដ្ឋតិ" (សំ. និ. ៥.១៨៣)។ តថា ផស្សបច្ចយា វេទនា, សង្ខារបច្ចយា វិញ្ញាណំ, វិញ្ញាណបច្ចយា នាមរូបន្តិ (សំ. និ. ២.១)។

អធិបតិយដ្ឋេន បន អដ្ឋេវ ធម្មា ឥន្ទ្រិយានិ ហោន្តិ, ន អវសេសា។ តេន វុត្តំ – អដ្ឋិន្ទ្រិយានិ ហោន្តីតិ។ ឧបនិជ្ឈាយនដ្ឋេន បញ្ចេវ ធម្មា ឈានង្គានិ ហោន្តិ។ តេន វុត្តំ – បញ្ចង្គិកំ ឈានំ ហោតីតិ។

និយ្យានដ្ឋេន ច ហេតុដ្ឋេន ច បញ្ចេវ ធម្មា មគ្គង្គានិ ហោន្តិ។ តេន វុត្តំ – បញ្ចង្គិកោ មគ្គោ ហោតីតិ។ កិញ្ចាបិ ហិ អដ្ឋង្គិកោ អរិយមគ្គោ, លោកិយចិត្តេ បន ឯកក្ខណេ តិស្សោ វិរតិយោ ន លព្ភន្តិ, តស្មា បញ្ចង្គិកោតិ វុត្តោ។ 'ននុ ច "យថាគតមគ្គោតិ ខោ, ភិក្ខុ, អរិយស្សេតំ អដ្ឋង្គិកស្ស មគ្គស្ស អធិវចន"ន្តិ (សំ. និ. ៤.២៤៥) ឥមស្មិំ សុត្តេ 'យថេវ លោកុត្តរមគ្គោ អដ្ឋង្គិកោ, បុព្ពភាគវិបស្សនាមគ្គោបិ តថេវ អដ្ឋង្គិកោ'តិ យថាគតវចនេន ឥមស្សត្ថស្ស ទីបិតត្តា, លោកិយមគ្គេនាបិ អដ្ឋង្គិកេន ភវិតព្ពន្តិ? ន ភវិតព្ពំ ។ អយញ្ហិ សុត្តន្តិកទេសនា នាម បរិយាយទេសនា។ តេនាហ – "បុព្ពេវ ខោ បនស្ស កាយកម្មំ វចីកម្មំ អាជីវោ សុបរិសុទ្ធោ ហោតី"តិ (ម. និ. ៣.៤៣១)។ អយំ បន និប្បរិយាយទេសនា។ លោកិយចិត្តស្មិញ្ហិ តិស្សោ វិរតិយោ ឯកក្ខណេ ន លព្ភន្តិ, តស្មា 'បញ្ចង្គិកោ'វ វុត្តោតិ។

អកម្បិយដ្ឋេន បន សត្តេវ ធម្មា ពលានិ ហោន្តិ។ មូលដ្ឋេន តយោវ ធម្មា ហេតូ។ ផុសនដ្ឋេន ឯកោវ ធម្មោ ផស្សោ។ វេទយិតដ្ឋេន ឯកោវ ធម្មោ វេទនា។ សញ្ជាននដ្ឋេន ឯកោវ ធម្មោ សញ្ញា។ ចេតយនដ្ឋេន ឯកោវ ធម្មោ ចេតនា។ ចិត្តវិចិត្តដ្ឋេន ឯកោវ ធម្មោ ចិត្តំ។ រាសដ្ឋេន ចេវ វេទយិតដ្ឋេន ច ឯកោវ ធម្មោ វេទនាក្ខន្ធោ។ រាសដ្ឋេន ច សញ្ជាននដ្ឋេន ច ឯកោវ ធម្មោ សញ្ញាក្ខន្ធោ។ រាសដ្ឋេន ច អភិសង្ខរណដ្ឋេន ច ឯកោវ ធម្មោ សង្ខារក្ខន្ធោ។ រាសដ្ឋេន ច ចិត្តវិចិត្តដ្ឋេន ច ឯកោវ ធម្មោ វិញ្ញាណក្ខន្ធោ។ វិជាននដ្ឋេន ចេវ ហេដ្ឋា វុត្តអាយតនដ្ឋេន ច ឯកមេវ មនាយតនំ។ វិជាននដ្ឋេន ច អធិបតិយដ្ឋេន ច ឯកមេវ មនិន្ទ្រិយំ។ វិជាននដ្ឋេន ច សភាវសុញ្ញតនិស្សត្តដ្ឋេន ច ឯកោវ ធម្មោ មនោវិញ្ញាណធាតុ នាម ហោតិ, ន អវសេសា។ ឋបេត្វា បន ចិត្តំ, យថាវុត្តេន អត្ថេន អវសេសា សព្ពេបិ ធម្មា ឯកំ ធម្មាយតនមេវ, ឯកា ច ធម្មធាតុយេវ ហោតីតិ។

យេ វា បន តស្មឹ សមយេតិ ឥមិនា បន អប្បនាវារេន ឥធាបិ ហេដ្ឋា វុត្តា យេវាបនកាវ សង្គហិតា។ យថា ច ឥធ ឯវំ សព្ពត្ថ ។ ឥតោ បរញ្ហិ ឯត្តកម្បិ ន វិចារយិស្សាម។ និទ្ទេសបដិនិទ្ទេសវារេសុ ហេដ្ឋា វុត្តនយេនេវ អត្ថោ វេទិតព្ពោតិ។

សង្គហវារោ និដ្ឋិតោ។

កោដ្ឋាសវារោតិបិ ឯតស្សេវ នាមំ។

សុញ្ញតវារោ

១២១-១៤៥. ឥទានិ **តស្មឹ ខោ បន សមយេ ធម្មា ហោន្តី**តិ សុញ្ញតវារោ អារទ្ធោ។ សោ ឧទ្ទេសនិទ្ទេសវសេន ទ្វិធា វវត្ថិតោ។ តត្ថ ឧទ្ទេសវារេ **‘ធម្មា ហោន្តី’**តិ ឥមិនា សទ្ធឹ ចតុវីសតិ កោដ្ឋាសា ហោន្តិ។ សព្ពកោដ្ឋាសេសុ ច ‘ចត្តារោ ខន្ធា ហោន្តី’តិ គណនបរិច្ឆេទោ ន វុត្តោ។ កស្មា? សង្គហវារេ បរិច្ឆិន្នត្តា។ តត្ថ បរិច្ឆិន្នធម្មាយេវ ហិ ឥធាបិ វុត្តា។ ន ហេត្ថ សត្តោ វា ភាវោ វា អត្តា វា ឧបលព្ភតិ។ ធម្មាវ ឯតេ ធម្មមត្តា អសារា អបរិណាយកាតិ ឥមិស្សា សុញ្ញតាយ ទីបនត្ថំ វុត្តា។ តស្មា ឯវមេត្ថ អត្ថោ វេទិតព្ពោ – យស្មឹ សមយេ កាមាវចរំ បឋមំ មហាកុសលចិត្តំ ឧប្បជ្ជតិ, តស្មឹ សមយេ ចិត្តង្គវសេន ឧប្បន្នា អតិរេកបណ្ណាសធម្មា សភាវដ្ឋេន ធម្មា ឯវ ហោន្តិ។ ន អញ្ញោ កោចិ សត្តោ វា ភាវោ វា បោសោ វា បុគ្គលោ វា ហោតីតិ។ តថា រាសដ្ឋេន ខន្ធាវ ហោន្តីតិ។ ឯវំ បុរិមនយេនេវ សព្ពបទេសុ អត្ថយោជនា វេទិតព្ពា។ យស្មា បន ឈានតោ អញ្ញំ ឈានង្គំ, មគ្គតោ វា អញ្ញំ មគ្គង្គំ នត្ថិ, តស្មា ឥធ **‘ឈានំ ហោតិ, មគ្គោ ហោតិ’** ឥច្ចេវ វុត្តំ។ ឧបនិជ្ឈាយនដ្ឋេន ហិ ឈានមេវ ហេតុដ្ឋេន មគ្គោវ ហោតិ។ ន អញ្ញោ កោចិ សត្តោ វា ភាវោ វាតិ។ ឯវំ សព្ពបទេសុ អត្ថយោជនា កាតព្ពា។ និទ្ទេសវារោ ឧត្តានត្ថោយេវាតិ។

សុញ្ញតវារោ និដ្ឋិតោ។

និដ្ឋិតា ច តីហិ មហាវារេហិ មណ្ឌេត្វា និទ្ទិដ្ឋស្ស

បឋមចិត្តស្ស អត្ថវណ្ណនា។

ទុតិយចិត្តំ

១៤៦. ឥទានិ ទុតិយចិត្តាទីនិ ទស្សេតុំ បុន **“កតមេ ធម្មា”**តិអាទិ អារទ្ធំ។ តេសុ សព្ពេសុបិ បឋមចិត្តេ វុត្តនយេនេវ តយោ តយោ មហាវារា វេទិតព្ពា។ ន កេវលញ្ច មហាវារា ឯវ, បឋមចិត្តេ វុត្តសទិសានំ សព្ពបទានំ អត្ថោបិ វុត្តនយេនេវ វេទិតព្ពោ។ ឥតោ បរម្បិ អបុព្ពបទវណ្ណនំយេវ ករិស្សាម។ ឥមស្មឹ តាវ ទុតិយចិត្តនិទ្ទេសេ **សសង្ខារេនា**តិ ឥទមេវ អបុព្ពំ។ តស្សត្ថោ – សហ សង្ខារេនាតិ សសង្ខារោ។ តេន សសង្ខារេន សប្បយោគេន សឧបាយេន បច្ចយគណេនាតិ អត្ថោ។ យេន ហិ អារម្មណាទិនា បច្ចយគណេន បឋមំ មហាចិត្តំ ឧប្បជ្ជតិ, តេនេវ សប្បយោគេន សឧបាយេន ឥទំ ឧប្បជ្ជតិ។

តស្សេវំ ឧប្បត្តិ វេទិតព្ពា – ឥធេកច្ចោ ភិក្ខុ វិហារបច្ចន្តេ វសមានោ ចេតិយង្គណសម្មជ្ជនវេលាយ វា ថេរុបដ្ឋានវេលាយ វា សម្បត្តាយ, ធម្មស្សវនទិវសេ វា សម្បត្តេ ‘មយ្ហំ គន្ត្វា បច្ចាគច្ឆតោ អតិទូរំ ភវិស្សតិ, ន គមិស្សាមី’តិ ចិន្តេត្វា បុន ចិន្តេតិ – ‘ភិក្ខុស្ស នាម ចេតិយង្គណំ វា ថេរុបដ្ឋានំ វា ធម្មស្សវនំ វា អគន្តុំ អសារុប្បំ, គមិស្សាមី’តិ គច្ឆតិ។ តស្សេវំ អត្តនោ បយោគេន វា, បរេន វា វត្តាទីនំ អករណេ ច អាទីនវំ ករណេ ច អានិសំសំ ទស្សេត្វា ឱវទិយមានស្ស, និគ្គហវសេនេវ វា ‘ឯហិ, ឥទំ ករោហី’តិ ការិយមានស្ស ឧប្បន្នំ កុសលចិត្តំ សសង្ខារេន បច្ចយគណេន ឧប្បន្នំ នាម ហោតីតិ។

ទុតិយចិត្តំ។

តតិយចិត្តំ

១៤៧-១៤៨. តតិយេ ញាណេន វិប្បយុត្តន្តិ **ញាណវិប្បយុត្តំ**។ ឥទម្បិ ហិ អារម្មណេ ហដ្ឋបហដ្ឋំ ហោតិ បរិច្ឆិន្នកញាណំ បនេត្ថ ន ហោតិ។ តស្មា ឥទំ ទហរកុមារកានំ ភិក្ខុំ ទិស្វា ‘អយំ ថេរោ មយ្ហ’ន្តិ វន្ទនកាលេ,

តេនេវ នយេន ចេតិយវន្ទនធម្មស្សវនកាលាទីសុ ច ឧប្បជ្ជតីតិ វេទិតព្ពំ។ បាឡិយំ បនេត្ថ សព្ពេសុ ឋានេសុ បញ្ញា បរិហាយតិ។ សេសំ បាកតិកមេវាតិ។

តតិយចិត្តំ។

ចតុត្ថចិត្តំ

១៤៩. ចតុត្ថចិត្តេបិ ឯសេវ នយោ។ ឥទំ បន សសង្ខារេនាតិ វចនតោ យទា មាតាបិតរោ ទហរកុមារកេ សីសេ គហេត្វា ចេតិយាទីនិ វន្ទាបេន្តិ តេ ច អនត្ថិកា សមានាបិ ហដ្ឋបហដ្ឋាវ វន្ទន្តិ។ ឯវរូបេ កាលេ លព្ភតីតិ វេទិតព្ពំ។

ចតុត្ថចិត្តំ។

បញ្ចមចិត្តំ

១៥០. បញ្ចមេ **ឧបេក្ខាសហគត**ន្តិ ឧបេក្ខាវេទនាយ សម្បយុត្តំ ។ ឥទញ្ហិ អារម្មណេ មជ្ឈត្តំ ហោតិ។ បរិច្ឆិន្នកញ្ញាណំ បនេត្ថ ហោតិយេវ។ បាឡិយំ បនេត្ថ ឈានចតុក្កេ ឧបេក្ខា ហោតីតិ ឥន្ទ្រិយដ្ឋកេ ឧបេក្ខិន្ទ្រិយំ ហោតីតិ វត្វា សព្ពេសម្បិ វេទនាទិបទានំ និទ្ទេសេ សាតាសាតសុខទុក្ខបដិក្ខេបវសេន ទេសនំ កត្វា អទុក្ខមសុខវេទនា កថិតា។ តស្សា មជ្ឈត្តលក្ខណេ ឥន្ទត្ថករណវសេន ឧបេក្ខិន្ទ្រិយភាវោ វេទិតព្ពោ។ បទបដិបាដិយា ច ឯកស្មិំ ឋានេ បីតិ បរិហីនា។ តស្មា ចិត្តង្គវសេន បាឡិអារូឡ្ហា បញ្ចបណ្ណាសេវ ធម្មា ហោន្តិ។ តេសំ វសេន សព្ពកោដ្ឋាសេសុ សព្ពវារេសុ ច វិនិច្ឆយោ វេទិតព្ពោ។

បញ្ចមចិត្តំ។

ឆដ្ឋចិត្តាទិ

១៥៦-៩. ឆដ្ឋសត្តមអដ្ឋមានិ ទុតិយតតិយចតុត្ថេសុ វុត្តនយេនេវ វេទិតព្ពានិ។ កេវលញ្ហិ ឥមេសុ វេទនាបរិវត្តនញ្ចេវ បីតិបរិហានញ្ច ហោតិ។ សេសំ សទ្ធិំ ឧប្បត្តិនយេន តាទិសមេវ។ ករុណាមុទិតា បរិកម្មកាលេបិ ហិ ឥមេសំ ឧប្បត្តិ **មហាអដ្ឋកថាយំ** អនុញ្ញាតា ឯវ។ ឥមានិ អដ្ឋ កាមាវចរកុសលចិត្តានិ នាម។

បុញ្ញកិរិយវត្ថាទិកថា

តានិ សព្ពានិបិ ទសហិ បុញ្ញកិរិយវត្ថូហិ ទីបេតព្ពានិ។ កថំ? ទានមយំ បុញ្ញកិរិយវត្ថុ, សីលមយំ... ភាវនាមយំ... អបចិតិសហគតំ... វេយ្យាវច្ចសហគតំ... បត្តានុប្បទានំ... អព្ភានុមោទនំ... ទេសនាមយំ... សវនមយំ... ទិដ្ឋិជុកម្មំ បុញ្ញកិរិយវត្ថូតិ ឥមានិ ទស បុញ្ញកិរិយវត្ថូនិ នាម។ តត្ថ ទានមេវ ទានមយំ។ បុញ្ញកិរិយា ច សា តេសំ តេសំ អានិសំសានំ វត្ថុ ចាតិ បុញ្ញកិរិយវត្ថុ។ សេសេសុបិ ឯសេវ នយោ។

តត្ថ ចីវរាទីសុ ចតូសុ បច្ចយេសុ, រូបាទីសុ វា ឆសុ អារម្មណេសុ, អន្នាទីសុ វា ទសសុ ទានវត្ថូសុ, តំ តំ ទេន្តស្ស តេសំ តេសំ ឧប្បាទនតោ បដ្ឋាយ បុព្ពភាគេ, បរិច្ចាគកាលេ, បច្ឆា សោមនស្សចិត្តេន អនុស្សរណកាលេ ចាតិ តីសុ កាលេសុ បវត្តា ចេតនា ‘**ទានមយំ** បុញ្ញកិរិយវត្ថុ’ នាម។

បញ្ចសីលំ អដ្ឋសីលំ ទសសីលំ សមាទិយន្តស្ស, ‘បព្ពជិស្សាមី’តិ វិហារំ គច្ឆន្តស្ស, បព្ពជន្តស្ស, ‘មនោរថំ មត្ថកំ បាបេត្វា បព្ពជិតោ វត’ម្ហិ, ‘សាធុ សាធូ’តិ អាវជ្ជេន្តស្ស, បាតិមោក្ខំ សំវរន្តស្ស, ចីវរាទយោ បច្ចយេ បច្ចវេក្ខន្តស្ស, អាបាថគតេសុ រូបាទីសុ ចក្ខុទ្វារាទីនិ សំវរន្តស្ស , អាជីវំ សោធេន្តស្ស ច បវត្តា ចេតនា ‘**សីលមយំ** បុញ្ញកិរិយវត្ថុ’ នាម។

បដិសម្ភិទាយំ វុត្តេន វិបស្សនាមគ្គេន ចក្ខុំ អនិច្ចតោ ទុក្ខតោ អនត្តតោ ភាវេន្តស្ស...បេ.... មនំ... រូបេ...បេ.... ធម្មេ... ចក្ខុវិញ្ញាណំ...បេ.... មនោវិញ្ញាណំ,... ចក្ខុសម្ផស្សំ...បេ.... មនោសម្ផស្សំ, ចក្ខុសម្ផស្សជំ វេទនំ...បេ.... មនោសម្ផស្សជំ វេទនំ, ...បេ.... រូបសញ្ញំ...បេ.... ជរាមរណំ អនិច្ចតោ ទុក្ខតោ អនត្តតោ ភាវេន្តស្ស បវត្តា ចេតនា, អដ្ឋតឹសាយ វា អារម្មណេសុ អប្បនំ អប្បត្តា សព្ពាបិ ចេតនា ‘**ភាវនាមយំ** បុញ្ញកិរិយវត្ថុ’ នាម។

មហល្លកំ បន ទិស្វា បច្ចុគ្គមនបត្តចីវរបដិគ្គហណអភិវាទនមគ្គសម្បទានាទិវសេន **‘អបចិតិសហគតំ’** វេទិតព្វំ។

វុឌ្ឍតរានំ វត្តប្បដិបត្តិករណវសេន គាមំ បិណ្ឌាយ បវិដ្ឋំ ភិក្ខុំ ទិស្វា បត្តំ គហេត្វា គាមេ ភិក្ខំ សមាទបេត្វា ឧបសំហរណវសេន, ‘គច្ឆ ភិក្ខូនំ បត្តំ អាហរា’តិ សុត្វា វេគេន គន្ត្វា បត្តាហរណាទិវសេន ច កាយវេយ្យាវដិក កាលេ **‘វេយ្យាវច្ចសហគតំ’** វេទិតព្វំ។

ទានំ ទត្វា គន្ធាទីហិ បូជំ កត្វា ‘អសុកស្ស នាម បត្តិ ហោតូ’តិ វា, ‘សព្ពសត្តានំ ហោតូ’តិ វា បត្តិំ ទទតោ **‘បត្តានុប្បទានំ’** វេទិតព្វំ។ កិំ បនេវំ បត្តិំ ទទតោ បុញ្ញក្ខយោ ហោតីតិ? ន ហោតិ។ យថា បន ឯកំ ទីបំ ជាលេត្វា តតោ ទីបសហស្សំ ជាលេន្តស្ស បឋមទីបោ ខីណោតិ ន វត្តព្ពោ; បុរិមាលោកេន បន សទ្ធិំ បច្ឆិមាលោកោ ឯកតោ ហុត្វា អតិមហា ហោតិ។ ឯវមេវ បត្តិំ ទទតោ បរិហានិ នាម នត្ថិ។ វុឌ្ឍិយេវ បន ហោតីតិ វេទិតព្ពោ។

បរេហិ ទិន្នាយ បត្តិយា វា អញ្ញាយ វា បុញ្ញកិរិយាយ ‘សាធុ សាធូ’តិ អនុមោទនវសេន **‘អព្ភានុមោទនំ’** វេទិតព្វំ។

ឯកោ ‘ឯវំ មំ ធម្មកថិកោតិ មំ ជានិស្សន្តី’តិ ឥច្ឆាយ ឋត្វា លាភគរុកោ ហុត្វា ទេសេតិ, តំ ន មហប្ផលំ។ ឯកោ អត្តនោ បគុណំ ធម្មំ អបច្ចាសីសមានោ វិមុត្តាយតនសីសេន បរេសំ ទេសេតិ, ឥទំ **‘ទេសនាមយំ** បុញ្ញកិរិយវត្ថុ’ នាម។

ឯកោ សុណន្តោ ‘ឥតិ មំ សទ្ធោតិ ជានិស្សន្តី’តិ សុណាតិ, តំ ន មហប្ផលំ។ ឯកោ ‘ឯវំ មេ មហប្ផលំ ភវិស្សតី’តិ ហិតផរណេន មុទុចិត្តេន ធម្មំ សុណាតិ, ឥទំ **‘សវនមយំ** បុញ្ញកិរិយវត្ថុ’ នាម។

ទិដ្ឋិំ ឧជុំ ករោន្តស្ស **‘ទិដ្ឋិជុកម្មំ** បុញ្ញកិរិយវត្ថុ’ នាម។ ទីឃភាណកា បនាហុ – ‘ទិដ្ឋិជុកម្មំ សព្ពេសំ និយមលក្ខណំ, យំកិញ្ចិ បុញ្ញំ ករោន្តស្ស ហិ ទិដ្ឋិយា ឧជុកភាវេនេវ មហប្ផលំ ហោតី’តិ។

ឯតេសុ បន បុញ្ញកិរិយវត្ថូសុ ទានមយំ តាវ ‘ទានំ ទស្សាមី’តិ ចិន្តេន្តស្ស ឧប្បជ្ជតិ, ទានំ ទទតោ ឧប្បជ្ជតិ, ‘ទិន្នំ មេ’តិ បច្ចវេក្ខន្តស្ស ឧប្បជ្ជតិ។ ឯវំ បុព្ពចេតនំ មុញ្ចនចេតនំ អបរចេតនន្តិ តិស្សោបិ ចេតនា ឯកតោ កត្វា ‘ទានមយំ បុញ្ញកិរិយវត្ថុ’ នាម ហោតិ។ សីលមយម្បិ ‘សីលំ បូរេស្សាមី’តិ ចិន្តេន្តស្ស ឧប្បជ្ជតិ, សីលបូរណកាលេ ឧប្បជ្ជតិ, ‘បូរិតំ មេ’តិ បច្ចវេក្ខន្តស្ស ឧប្បជ្ជតិ។ តា សព្ពាបិ ឯកតោ កត្វា ‘សីលមយំ បុញ្ញកិរិយវត្ថុ’ នាម ហោតិ...បេ.... ទិដ្ឋិជុកម្មម្បិ ‘ទិដ្ឋិំ ឧជុកំ ករិស្សាមី’តិ ចិន្តេន្តស្ស ឧប្បជ្ជតិ, ទិដ្ឋិំ ឧជុំ ករោន្តស្ស ឧប្បជ្ជតិ, ‘ទិដ្ឋិ មេ ឧជុកា កតា’តិ បច្ចវេក្ខន្តស្ស ឧប្បជ្ជតិ។ តា សព្ពាបិ ឯកតោ កត្វា ‘ទិដ្ឋិជុកម្មំ បុញ្ញកិរិយវត្ថុ’ នាម ហោតិ។

សុត្តេ បន តីណិយេវ បុញ្ញកិរិយវត្ថូនិ អាគតានិ។ តេសុ ឥតរេសម្បិ សង្គហោ វេទិតព្ពោ។ អបចិតិវេយ្យាវច្ចានិ ហិ សីលមយេ សង្គហំ គច្ឆន្តិ។ បត្តានុប្បទានអព្ភានុមោទនានិ ទានមយេ។ ទេសនាសវនទិដ្ឋិជុកម្មានិ ភាវនាមយេ។ យេ បន ‘ទិដ្ឋិជុកម្មំ សព្ពេសំ និយមលក្ខណ’ន្តិ វទន្តិ តេសំ តំ តីសុបិ សង្គហំ គច្ឆតិ។ ឯវមេតានិ សង្ខេបតោ តីណិ ហុត្វា វិត្ថារតោ ទស ហោន្តិ។

តេសុ ‘ទានំ ទស្សាមី’តិ ចិន្តេន្តោ អដ្ឋន្នំ កាមាវចរកុសលចិត្តានំ អញ្ញតរេនេវ ចិន្តេតិ; ទទមានោបិ តេសំយេវ អញ្ញតរេន ទេតិ; ‘ទានំ មេ ទិន្ន’ន្តិ បច្ចវេក្ខន្តោបិ តេសំយេវ អញ្ញតរេន បច្ចវេក្ខតិ។ ‘សីលំ បូរេស្សាមី’តិ ចិន្តេន្តោបិ តេសំយេវ អញ្ញតរេន ចិន្តេតិ; សីលំ បូរេន្តោបិ តេសំយេវ អញ្ញតរេន បូរេតិ, ‘សីលំ មេ បូរិត’ន្តិ បច្ចវេក្ខន្តោបិ តេសំយេវ អញ្ញតរេន បច្ចវេក្ខតិ។ ‘ភាវនំ ភាវេស្សាមី’តិ ចិន្តេន្តោបិ តេសំយេវ អញ្ញតរេន ចិន្តេតិ; ភាវេន្តោបិ តេសំយេវ អញ្ញតរេន ភាវេតិ; ‘ភាវនា មេ ភាវិតា’តិ បច្ចវេក្ខន្តោបិ តេសំយេវ អញ្ញតរេន បច្ចវេក្ខតិ។

‘ជេដ្ឋាបចិតិកម្មំ ករិស្សាមី’តិ ចិន្តេន្តោបិ តេសំយេវ អញ្ញតរេន ចិន្តេតិ, ករោន្តោបិ តេសំយេវ អញ្ញតរេន ករោតិ, ‘កតំ មេ’តិ បច្ចវេក្ខន្តោបិ តេសំយេវ អញ្ញតរេន បច្ចវេក្ខតិ។ ‘កាយវេយ្យាវដិកកម្មំ ករិស្សាមី’តិ ចិន្តេន្តោបិ, ករោន្តោបិ, ‘កតំ មេ’តិ បច្ចវេក្ខន្តោបិ តេសំយេវ អញ្ញតរេន បច្ចវេក្ខតិ។ ‘បត្តិំ ទស្សាមី’តិ ចិន្តេន្តោបិ, ទទន្តោបិ, ‘ទិន្នំ មេ’តិ បច្ចវេក្ខន្តោបិ, ‘បត្តិំ វា សេសកុសលំ វា អនុមោទិស្សាមី’តិ ចិន្តេន្តោបិ តេសំយេវ អញ្ញតរេន ចិន្តេតិ; អនុមោទន្តោបិ តេសំយេវ អញ្ញតរេន អនុមោទតិ, ‘អនុមោទិតំ មេ’តិ

បច្ចវេក្ខន្តោបិ តេសំយេវ អញ្ញតរេន បច្ចវេក្ខតិ។ ‘ធម្មំ ទេសេស្សាមី’តិ ចិន្តេន្តោបិ តេសំយេវ អញ្ញតរេន ចិន្តេតិ, ទេសេន្តោបិ តេសំយេវ អញ្ញតរេន ទេសេតិ, ‘ទេសិតោ មេ’តិ បច្ចវេក្ខន្តោបិ តេសំយេវ អញ្ញតរេន បច្ចវេក្ខតិ។ ‘ធម្មំ សោស្សាមី’តិ ចិន្តេន្តោបិ តេសំយេវ អញ្ញតរេន ចិន្តេតិ, សុណន្តោបិ តេសំយេវ អញ្ញតរេន សុណាតិ, ‘សុតោ មេ’តិ បច្ចវេក្ខន្តោបិ តេសំយេវ អញ្ញតរេន បច្ចវេក្ខតិ។ ‘ទិដ្ឋឹ ឧជុកំ ករិស្សាមី’តិ ចិន្តេន្តោបិ តេសំយេវ អញ្ញតរេន ចិន្តេតិ, ឧជុំ ករោន្តោ បន ចតុន្នំ ញាណសម្បយុត្តានំ អញ្ញតរេន ករោតិ, ‘ទិដ្ឋិ មេ ឧជុកា កតា’តិ បច្ចវេក្ខន្តោ អដ្ឋន្នំ អញ្ញតរេន បច្ចវេក្ខតិ។

ឥមស្មិំ ឋានេ ចត្តារិ **អនន្តា**និ នាម គហិតានិ។ ចត្តារិ ហិ អនន្តានិ – អាកាសោ អនន្តោ, ចក្កវាឡានិ អនន្តានិ, សត្តនិកាយោ អនន្តោ, ពុទ្ធញាណំ អនន្តំ។ អាកាសស្ស ហិ បុរត្ថិមាយ ទិសាយ វា បច្ឆិមុត្តរទក្ខិណាសុ វា ឯត្តកានិ វា យោជនសតានិ ឯត្តកានិ វា យោជនសហស្សានីតិ បរិច្ឆេទោ នត្ថិ។ សិនេរុមត្តម្បិ អយោកូដំ បថវឹ ទ្វិធា កត្វា ហេដ្ឋា ខិត្តំ ភស្សេថេវ, នោ បតិដ្ឋំ លភេថ, ឯវំ អាកាសំ អនន្តំ នាម។

ចក្កវាឡានម្បិ សតេហិ វា សហស្សេហិ វា បរិច្ឆេទោ នត្ថិ។ សចេបិ ហិ អកនិដ្ឋភវនេ និព្ពត្តា, ទឡ្ហថាមធនុគ្គហស្ស លហុកេន សរេន តិរិយំ តាលច្ឆាយំ អតិក្កមនមត្តេន កាលេន ចក្កវាឡសតសហស្សំ អតិក្កមនសមត្ថេន ជវេន សមន្នាគតា ចត្តារោ មហាព្រហ្មានោ ‘ចក្កវាឡបរិយន្តំ បស្សិស្សាមា’តិ តេន ជវេន ធាវេយ្យុំ, ចក្កវាឡបរិយន្តំ អទិស្វាវ បរិនិព្ពាយេយ្យុំ, ឯវំ ចក្កវាឡានិ អនន្តានិ នាម។

ឯត្តកេសុ បន ចក្កវាឡេសុ ឧទកដ្ឋកថលដ្ឋកសត្តានំ បមាណំ នត្ថិ។ ឯវំ សត្តនិកាយោ អនន្តោ នាម។ តតោបិ ពុទ្ធញាណំ អនន្តមេវ។

ឯវំ អបរិមាណេសុ ចក្កវាឡេសុ អបរិមាណានំ សត្តានំ កាមាវចរសោមនស្សសហគតញាណសម្បយុត្តអសង្ខារិកកុសលចិត្តានិ ឯកស្ស ពហូនិ ឧប្បជ្ជន្តិ។ ពហូនម្បិ ពហូនិ ឧប្បជ្ជន្តិ។ តានិ សព្ពានិបិ កាមាវចរដ្ឋេន សោមនស្សសហគតដ្ឋេន ញាណសម្បយុត្តដ្ឋេន អសង្ខារិកដ្ឋេន ឯកត្តំ គច្ឆន្តិ។ ឯកមេវ សោមនស្សសហគតំ តិហេតុកំ អសង្ខារិកំ មហាចិត្តំ ហោតិ។ តថា សសង្ខារិកំ មហាចិត្តំ…បេ… តថា ឧបេក្ខាសហគតំ ញាណវិប្បយុត្តំ ទ្វិហេតុកំ សសង្ខារិកចិត្តន្តិ។ ឯវំ សព្ពានិបិ អបរិមាណេសុ ចក្កវាឡេសុ អបរិមាណានំ សត្តានំ ឧប្បជ្ជមានានិ កាមាវចរកុសលចិត្តានិ សម្មាសម្ពុទ្ធោ មហាតុលាយ តុលយមានោ វិយ, តុម្ពេ បក្ខិបិត្វា មិនមានោ វិយ, សព្ពញ្ញុតញ្ញាណេន បរិច្ឆិន្ទិត្វា ‘អដ្ឋេវេតានី’តិ សរិក្ខដ្ឋេន អដ្ឋេវ កោដ្ឋាសេ កត្វា ទស្សេសិ។

បុន ឥមស្មិំ ឋានេ ឆព្ពិធេន **បុញ្ញាយូហនំ** នាម គហិតំ។ បុញ្ញញ្ហិ អត្ថិ សយំការំ អត្ថិ បរំការំ, អត្ថិ សាហត្ថិកំ អត្ថិ អាណត្តិកំ, អត្ថិ សម្បជានកតំ អត្ថិ អសម្បជានកតន្តិ។

តត្ថ អត្តនោ ធម្មតាយ កតំ **‘សយំការំ’** នាម។ បរំ ករោន្តំ ទិស្វា កតំ **‘បរំការំ’** នាម។ សហត្ថេន កតំ **‘សាហត្ថិកំ’** នាម។ អាណាបេត្វា ការិតំ **‘អាណត្តិកំ’** នាម។ កម្មញ្ច ផលញ្ច សទ្ទហិត្វា កតំ **‘សម្បជានកតំ’** នាម។ កម្មម្បិ ផលម្បិ អជានិត្វា កតំ **‘អសម្បជានកតំ’** នាម។ តេសុ សយំការំ ករោន្តោបិ ឥមេសំ អដ្ឋន្នំ កុសលចិត្តានំ អញ្ញតរេនេវ ករោតិ។ បរំការំ ករោន្តោបិ, សហត្ថេន ករោន្តោបិ, អាណាបេត្វា ករោន្តោបិ ឥមេសំ អដ្ឋន្នំ កុសលចិត្តានំ អញ្ញតរេនេវ ករោតិ។ សម្បជានករណំ បន ចតូហិ ញាណសម្បយុត្តេហិ ហោតិ។ អសម្បជានករណំ ចតូហិ ញាណវិប្បយុត្តេហិ។

អបរាបិ ឥមស្មិំ ឋានេ ចតស្សោ **ទក្ខិណាវិសុទ្ធិយោ** គហិតា – បច្ចយានំ ធម្មិកតា, ចេតនាមហត្តំ, វត្ថុសម្បត្តិ, គុណាតិរេកតាតិ។ តត្ថ ធម្មេន សមេន ឧប្បន្នា បច្ចយា **‘ធម្មិកា’** នាម។ សទ្ទហិត្វា ឱកប្បេត្វា ទទតោ បន **‘ចេតនាមហត្តំ’** នាម ហោតិ។ ខីណាសវភាវោ **‘វត្ថុសម្បត្តិ’** នាម។ ខីណាសវស្សេវ និរោធា វុដ្ឋិតភាវោ **‘គុណាតិរេកតា’** នាម។ ឥមានិ ចត្តារិ សមោធានេត្វា ទាតុំ សក្កោន្តស្ស កាមាវចរំ កុសលំ ឥមស្មិំយេវ អត្តភាវេ វិបាកំ ទេតិ។ បុណ្ណកសេដ្ឋិកាករលិយសុមនមាលាការាទីនំ (ធ. ប. អដ្ឋ. ២.២២៥ បុណ្ណទាសីវត្ថុ) (ធ. ប. អដ្ឋ. ១.៦៧ សុមនមាលាការវត្ថុ) វិយ។

សង្ខេបតោ បនេតំ សព្ពម្បិ កាមាវចរកុសលចិត្តំ ‘ចិត្ត’ន្តិ ករិត្វា ចិត្តវិចិត្តដ្ឋេន ឯកមេវ ហោតិ។ វេទនាវសេន សោមនស្សសហគតំ ឧបេក្ខាសហគតន្តិ ទុវិធំ ហោតិ។ ញាណវិភត្តិទេសនាវសេន ចតុព្ពិធំ ហោតិ។ សោមនស្សសហគតំ ញាណសម្បយុត្តំ អសង្ខារិកំ មហាចិត្តញ្ហិ ឧបេក្ខាសហគតំ ញាណសម្បយុត្តំ អសង្ខារិកំ មហាចិត្តញ្ច ញាណសម្បយុត្តដ្ឋេន អសង្ខារិកដ្ឋេន ច ឯកមេវ ហោតិ។ តថា ញាណសម្បយុត្តំ សសង្ខារិកំ, ញាណវិប្បយុត្តំ អសង្ខារិកំ, ញាណវិប្បយុត្តំ សសង្ខារិកញ្ចាតិ។ ឯវំ ញាណវិភត្តិទេសនាវសេន ចតុព្ពិធេ បនេតស្មិំ

អសង្ខារសសង្ខារវិភត្តិតោ ចត្តារិ អសង្ខារិកានិ ចត្តារិ សសង្ខារិកានីតិ អដ្ឋេវ កុសលចិត្តានិ ហោន្តិ។ តានិ យាថាវតោ ញត្វា ភគវា សព្ពញ្ញូ គណិវរោ មុនិសេដ្ឋោ អាចិក្ខតិ ទេសេតិ បញ្ញបេតិ បដ្ឋបេតិ វិវរតិ វិភជតិ ឧត្តានីករោតីតិ។

អដ្ឋសាលិនិយា ធម្មសង្គហដ្ឋកថាយ

កាមាវចរកុសលនិទ្ទេសោ សមត្តោ។

រូបាវចរកុសលវណ្ណនា

ចតុក្កនយោ បឋមជ្ឈានំ

១៦០. ឥទានិ រូបាវចរកុសលំ ទស្សេតុំ **កតមេ ធម្មា កុសលា**តិអាទិ អារទ្ធំ។ តត្ថ **រូបូបបត្តិយា មគ្គំ ភាវេតី**តិ **រូបំ** វុច្ចតិ រូបភវោ។ **ឧបបត្តី**តិ និព្ពត្តិ ជាតិ សញ្ជាតិ។ **មគ្គោ**តិ ឧបាយោ។ វចនត្ថោ បនេត្ថ – តំ ឧបបត្តិំ មគ្គតិ គវេសតិ ជនេតិ និប្ផាទេតីតិ មគ្គោ។ ឥទំ វុត្តំ ហោតិ – យេន មគ្គេន រូបភវេ ឧបបត្តិ ហោតិ និព្ពត្តិ ជាតិ សញ្ជាតិ, តំ មគ្គំ ភាវេតីតិ។ កិំ បនេតេន និយមតោ រូបភវេ ឧបបត្តិ ហោតីតិ? ន ហោតិ។ “សមាធិំ, ភិក្ខវេ, ភាវេថ, សមាហិតោ យថាភូតំ បជានាតិ បស្សតី”តិ (សំ. និ. ៣.៥; ៤.៩៩; ៥.១០៧១; នេត្តិ. ៤០; មិ. ប. ២.១.១៥) ឯវំ វុត្តេន ហិ និព្ពេធភាគិយេន រូបភវាតិក្កមោបិ ហោតិ។ រូបូបបត្តិយា បន ឥតោ អញ្ញោ មគ្គោ នាម នត្ថិ, តេន វុត្តំ ‘រូបូបបត្តិយា មគ្គំ ភាវេតី’តិ។ អត្ថតោ ចាយំ មគ្គោ នាម ចេតនាបិ ហោតិ, ចេតនាយ សម្បយុត្តធម្មាបិ, តទុភយម្បិ។ “និរយញ្ចាហំ, សារិបុត្ត, បជានាមិ និរយគាមិញ្ច មគ្គ”ន្តិ (ម. និ. ១.១៥៣) ហិ ឯត្ថ ចេតនា មគ្គោ នាម។

> “សទ្ធា ហិរិយំ កុសលញ្ច ទានំ, ធម្មា ឯតេ សប្បុរិសានុយាតា;
> ឯតញ្ហិ មគ្គំ ទិវិយំ វទន្តិ, ឯតេន ហិ គច្ឆតិ ទេវលោក”ន្តិ។ (អ. និ. ៨.៣២);

ឯត្ថ ចេតនាសម្បយុត្តធម្មា មគ្គោ នាម។ “អយំ, ភិក្ខវេ, មគ្គោ, អយំ បដិបទា”តិ សង្ខារុបបត្តិសុត្តាទីសុ (ម. និ. ៣.១៦១ អាទយោ) ចេតនាបិ ចេតនាសម្បយុត្តធម្មាបិ មគ្គោ នាម។ ឥមស្មិំ បន ឋានេ ‘ឈាន’ន្តិ វចនតោ ចេតនាសម្បយុត្តា អធិប្បេតា។ យស្មា បន ឈានចេតនា បដិសន្ធិំ អាកឌ្ឍតិ, តស្មា ចេតនាបិ ចេតនាសម្បយុត្តធម្មាបិ វដ្ដន្តិយេវ។

ភាវេតីតិ ជនេតិ ឧប្បាទេតិ វឌ្ឍេតិ។ អយំ តាវ ឥធ ភាវនាយ អត្ថោ។ អញ្ញត្ថ បន ឧបសគ្គវសេន សម្ភាវនា បរិភាវនា វិភាវនាតិ ឯវំ អញ្ញថាបិ អត្ថោ ហោតិ។ តត្ថ “ឥធុទាយិ មម សាវកា អធិសីលេ សម្ភាវេន្តិ – សីលវា សមណោ គោតមោ, បរមេន សីលក្ខន្ធេន សមន្នាគតោ”តិ (ម. និ. ២.២៤៣) អយំ សម្ភាវនា នាម; ឱកប្បនាតិ អត្ថោ។ “សីលបរិភាវិតោ សមាធិ មហប្ផលោ ហោតិ មហានិសំសោ, សមាធិបរិភាវិតា បញ្ញា មហប្ផលា ហោតិ មហានិសំសា, បញ្ញាបរិភាវិតំ ចិត្តំ សម្មទេវ អាសវេហិ វិមុច្ចតី”តិ (ទី. និ. ២.១៨៦) អយំ បរិភាវនា នាម; វាសនាតិ អត្ថោ។ “ឥង្ឃ រូបំ វិភាវេហិ, វេទនំ... សញ្ញំ... សង្ខារេ... វិញ្ញាណំ វិភាវេហី”តិ អយំ វិភាវនា នាម; អន្តរធាបនាតិ អត្ថោ។ “បុន ចបរំ, ឧទាយិ, អក្ខាតា មយា សាវកានំ បដិបទា, យថាបដិបន្នា មេ សាវកា ចត្តារោ សតិបដ្ឋានេ ភាវេន្តី”តិ (ម. និ. ២.២៤៧), អយំ បន ឧប្បាទនវឌ្ឍនដ្ឋេន ភាវនា នាម។ ឥមស្មិម្បិ ឋានេ អយមេវ អធិប្បេតា។ តេន វុត្តំ – ‘ភាវេតីតិ ជនេតិ ឧប្បាទេតិ វឌ្ឍេតី’តិ។

កស្មា បនេត្ថ, យថា កាមាវចរកុសលនិទ្ទេសេ ធម្មបុព្ពង្គមា ទេសនា កតា តថា អកត្វា, បុគ្គលបុព្ពង្គមា កតាតិ? បដិបទាយ សាធេតព្ពតោ។ ឥទញ្ហិ ចតូសុ បដិបទាសុ អញ្ញតរាយ សាធេតព្ពំ; ន កាមាវចរំ វិយ វិនា បដិបទាយ ឧប្បជ្ជតិ។ បដិបទា ច នាមេសា បដិបន្នកេ សតិ ហោតីតិ ឯតមត្ថំ ទស្សេតុំ បុគ្គលបុព្ពង្គមំ ទេសនំ ករោន្តោ ‘រូបូបបត្តិយា មគ្គំ ភាវេតី’តិ អាហ។

វិវិច្ចេវ កាមេហីតិ កាមេហិ វិវិច្ចិត្វា, វិនា ហុត្វា, អបក្កមិត្វា។ យោ បនាយមេត្ថ ‘ឯវ’-ការោ សោ និយមត្ថោតិ វេទិតព្ពោ។ យស្មា ច និយមត្ថោ, តស្មា តស្មិំ បឋមំ ឈានំ ឧបសម្បជ្ជ វិហរណសមយេ អវិជ្ជមានានម្បិ កាមានំ តស្ស បឋមជ្ឈានស្ស បដិបក្ខភាវំ, កាមបរិច្ចាគេនេវ ចស្ស អធិគមំ ទីបេតិ។ កថំ? ‘វិវិច្ចេវ កាមេហី’តិ ឯវញ្ហិ និយមេ ករិយមានេ ឥទំ បញ្ញាយតិ – នូនិមស្ស កាមា បដិបក្ខភូតា យេសុ សតិ ឥទំ

ន បវត្តតិ, អន្ធការេ សតិ បទីបោភាសោ វិយ? តេសំ បរិច្ចាគេនេវ ចស្ស អធិគមោ ហោតិ ឱរិមតីរបរិច្ចាគេន បារិមតីរស្សេវ។ តស្មា និយមំ ករោតីតិ។

តត្ថ សិយា – ‘កស្មា បនេស បុព្ពបទេយេវ វុត្តោ, ន ឧត្តរបទេ? កឹ អកុសលេហិ ធម្មេហិ អវិវិច្ចាបិ ឈានំ ឧបសម្បជ្ជ វិហរេយ្យា’តិ? ន ខោ បនេតំ ឯវំ ទដ្ឋព្ពំ។ តំនិស្សរណតោ ហិ បុព្ពបទេ ឯវេស វុត្តោ។ កាមធាតុសមតិក្កមនតោ ហិ កាមរាគបដិបក្ខតោ ច ឥទំ ឈានំ កាមានមេវ និស្សរណំ។ យថាហ – “កាមានមេតំ និស្សរណំ យទិទំ នេក្ខម្ម”ន្តិ (ឥតិវុ. ៧២; ទី. និ. ៣.៣៥៣)។ ឧត្តរបទេបិ បន, យថា “ឥធេវ, ភិក្ខវេ, សមណោ, ឥធ ទុតិយោ សមណោ”តិ (ម. និ. ១.១៣៩; អ. និ. ៤.២៤១) ឯត្ថ ‘ឯវ’-ការោ អានេត្វា វុច្ចតិ, ឯវំ វត្តព្ពោ។ ន ហិ សក្កា ឥតោ អញ្ញេហិបិ នីវរណសង្ខាតេហិ អកុសលេហិ ធម្មេហិ អវិវិច្ច ឈានំ ឧបសម្បជ្ជ វិហរិតុំ, តស្មា ‘វិវិច្ចេវ កាមេហិ វិវិច្ចេវ អកុសលេហិ ធម្មេហី’តិ ឯវំ បទទ្វយេបិ ឯស ទដ្ឋព្ពោ។ បទទ្វយេបិ ច កិញ្ចាបិ វិវិច្ចាតិ ឥមិនា សាធារណវចនេន តទង្គវិវេកាទយោ កាយវិវេកាទយោ ច សព្ពេបិ វិវេកា សង្គហំ គច្ឆន្តិ, តថាបិ កាយវិវេកោ ចិត្តវិវេកោ វិក្ខម្ភនវិវេកោតិ តយោ ឯវ ឥធ ទដ្ឋព្ពា។

កាមេហីតិ ឥមិនា បន បទេន យេ ច **និទ្ទេសេ** “កតមេ វត្ថុកាមា? មនាបិយា រូបា”តិអាទិនា (មហានិ. ១) នយេន វត្ថុកាមា វុត្តា, យេ ច តត្ថេវ វិភង្គេ ច “ឆន្ទោ កាមោ, រាគោ កាមោ, ឆន្ទរាគោ កាមោ; សង្កប្បោ កាមោ, រាគោ កាមោ, សង្កប្បរាគោ កាមោ; ឥមេ វុច្ចន្តិ កាមា”តិ (មហានិ. ១; វិភ. ៥៦៤) ឯវំ កិលេសកាមា វុត្តា, តេ សព្ពេបិ សង្គហិតាឥច្ចេវ ទដ្ឋព្ពា។ ឯវញ្ហិ សតិ វិវិច្ចេវ កាមេហីតិ វត្ថុកាមេហិបិ វិវិច្ចេវាតិ អត្ថោ យុជ្ជតិ។ តេន កាយវិវេកោ វុត្តោ ហោតិ។

វិវិច្ច អកុសលេហិ ធម្មេហីតិ កិលេសកាមេហិ សព្ពាកុសលេហិ វា វិវិច្ចាតិ អត្ថោ យុជ្ជតិ។ តេន ចិត្តវិវេកោ វុត្តោ ហោតិ។ បុរិមេន ចេត្ថ វត្ថុកាមេហិ វិវេកវចនតោ ឯវ កាមសុខបរិច្ចាគោ, ទុតិយេន កិលេសកាមេហិ វិវេកវចនតោ នេក្ខម្មសុខបរិគ្គហោ វិភាវិតោ ហោតិ។ ឯវំ វត្ថុកាមកិលេសកាមវិវេកវចនតោយេវ ច ឯតេសំ បឋមេន សំកិលេសវត្ថុប្បហានំ, ទុតិយេន សំកិលេសប្បហានំ; បឋមេន លោលភាវស្ស ហេតុបរិច្ចាគោ, ទុតិយេន ពាលភាវស្ស; បឋមេន ច បយោគសុទ្ធិ, ទុតិយេន អាសយបោសនំ វិភាវិតំ ហោតីតិ ញាតព្ពំ។ ឯស តាវ នយោ ‘កាមេហី’តិ ឯត្ថ វុត្តកាមេសុ វត្ថុកាមបក្ខេ។

កិលេសកាមបក្ខេ បន ‘ឆន្ទោតិ ច រាគោ’តិ ច ឯវមាទីហិ អនេកភេទោ កាមច្ឆន្ទោយេវ កាមោតិ អធិប្បេតោ។ សោ ច អកុសលបរិយាបន្នោបិ សមានោ “តត្ថ កតមោ កាមច្ឆន្ទោ កាមោ”តិអាទិនា នយេន **វិភង្គេ** (វិភ. ៥៦៤) ឈានបដិបក្ខតោ វិសុំ វុត្តោ។ កិលេសកាមត្តា វា បុរិមបទេ វុត្តោ, អកុសលបរិយាបន្នត្តា ទុតិយបទេ។ អនេកភេទតោ ចស្ស ‘កាមតោ’តិ អវត្វា ‘កាមេហី’តិ វុត្តំ។ អញ្ញេសម្បិ ច ធម្មានំ អកុសលភាវេ វិជ្ជមានេ “តត្ថ កតមេ អកុសលា ធម្មា? កាមច្ឆន្ទោ”តិអាទិនា នយេន **វិភង្គេ** ឧបរិឈានង្គបច្ចនីកបដិបក្ខភាវទស្សនតោ នីវរណានេវ វុត្តានិ។ នីវរណានិ ហិ ឈានង្គបច្ចនីកានិ។ តេសំ ឈានង្គានេវ បដិបក្ខានិ, វិទ្ធំសកានិ, វិឃាតកានីតិ វុត្តំ ហោតិ។ តថា ហិ “សមាធិ កាមច្ឆន្ទស្ស បដិបក្ខោ, បីតិ ព្យាបាទស្ស, វិតក្កោ ថិនមិទ្ធស្ស, សុខំ ឧទ្ធច្ចកុក្កុច្ចស្ស, វិចារោ វិចិកិច្ឆាយា”តិ **បេដកេ** វុត្តំ។

ឯវមេត្ថ ‘វិវិច្ចេវ កាមេហី’តិ ឥមិនា កាមច្ឆន្ទស្ស វិក្ខម្ភនវិវេកោ វុត្តោ ហោតិ។ ‘វិវិច្ច អកុសលេហិ ធម្មេហី’តិ ឥមិនា បញ្ចន្នម្បិ នីវរណានំ។ អគ្គហិតគ្គហណេន បន បឋមេន កាមច្ឆន្ទស្ស, ទុតិយេន សេសនីវរណានំ; តថា បឋមេន តីសុ អកុសលមូលេសុ បញ្ចកាមគុណភេទវិសយស្ស លោភស្ស, ទុតិយេន អាឃាតវត្ថុភេទាទិវិសយានំ ទោសមោហានំ។ ឱឃាទីសុ វា ធម្មេសុ បឋមេន កាមោឃកាមយោគកាមាសវកាមុបាទានអភិជ្ឈាកាយគន្ថកាមរាគសំយោជនានំ, ទុតិយេន អវសេសឱឃយោគាសវឧបាទានគន្ថសំយោជនានំ។ បឋមេន ច តណ្ហាយ តំសម្បយុត្តកានញ្ច, ទុតិយេន អវិជ្ជាយ តំសម្បយុត្តកានញ្ច។ អបិច បឋមេន លោភសម្បយុត្តអដ្ឋចិត្តុប្បាទានំ, ទុតិយេន សេសានំ ចតុន្នំ អកុសលចិត្តុប្បាទានំ វិក្ខម្ភនវិវេកោ វុត្តោ ហោតីតិ វេទិតព្ពោ។ អយំ តាវ ‘វិវិច្ចេវ កាមេហិ វិវិច្ច អកុសលេហិ ធម្មេហី’តិ ឯត្ថ អត្ថប្បកាសនា។

ឯត្តាវតា ច បឋមស្ស ឈានស្ស បហានង្គំ ទស្សេត្វា ឥទានិ សម្បយោគង្គំ ទស្សេតុំ **សវិតក្កំ សវិចារ**ន្តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ ហេដ្ឋា វុត្តលក្ខណាទិវិភាគេន អប្បនាសម្បយោគតោ រូបាវចរភាវប្បត្តេន វិតក្កេន ចេវ វិចារេន ច សហ វត្តតិ។ រុក្ខោ វិយ បុប្ផេន ច ផលេន ចាតិ ឥទំ ឈានំ សវិតក្កំ សវិចារន្តិ វុច្ចតិ។ វិភង្គេ បន “ឥមិនា ច វិតក្កេន ឥមិនា ច វិចារេន ឧបេតោ ហោតិ សមុបេតោ”តិអាទិនា (វិភ. ៥៦៥) នយេន បុគ្គលាធិដ្ឋានា ទេសនា កតា។ អត្ថោ បន តត្រាបិ ឯវមេវ ទដ្ឋព្ពោ។

វិវេកជន្តិ – ឯត្ថ វិវិត្តិ វិវេកោ។ នីវរណវិគមោតិ អត្ថោ។ វិវិត្តោតិ វា វិវេកោ, នីវរណវិវិត្តោ ឈានសម្បយុត្តធម្មរាសីតិ អត្ថោ។ តស្មា វិវេកា, តស្មឹ វា វិវេកេ, ជាតន្តិ វិវេកជំ។ **បីតិសុខ**ន្តិ – ឯត្ថ បីតិសុខានិ ហេដ្ឋា បកាសិតានេវ។ តេសុ បន វុត្តប្បការាយ បញ្ចវិធាយ បីតិយា យា អប្បនាសមាធិស្ស មូលំ ហុត្វា វឌ្ឍមានា សមាធិសម្បយោគំ គតា ផរណាបីតិ – អយំ ឥមស្មឹ អត្ថេ អធិប្បេតា បីតីតិ។ អយញ្ច បីតិ ឥទញ្ច សុខំ អស្ស ឈានស្ស, អស្មឹ វា ឈានេ អត្ថីតិ ឥទំ ឈានំ បីតិសុខន្តិ វុច្ចតិ។ អថ វា បីតិ ច សុខញ្ច បីតិសុខំ, ធម្មវិនយាទយោ វិយ។ វិវេកជំ បីតិសុខមស្ស ឈានស្ស, អស្មឹ វា ឈានេ, អត្ថីតិ ឯវម្បិ វិវេកជំ បីតិសុខំ។ យថេវ ហិ ឈានំ ឯវំ បីតិសុខម្បេត្ថ វិវេកជមេវ ហោតិ។ តញ្ចស្ស អត្ថិ។ តស្មា ឯកបទេនេវ ‘វិវេកជំ បីតិសុខ’ន្តិ វត្តុំ យុជ្ជតិ។ វិភង្គេ បន “ឥទំ សុខំ ឥមាយ បីតិយា សហគត”ន្តិអាទិនា នយេន វុត្តំ។ អត្ថោ បន តត្ថាបិ ឯវមេវ ទដ្ឋព្ពោ។

បឋមំ ឈានន្តិ – ឯត្ថ គណនានុបុព្ពតា បឋមំ។ បឋមំ ឧប្បន្នន្តិ បឋមំ។ បឋមំ សមាបជ្ជិតព្ពន្តិបិ បឋមំ។ ឥទំ បន ន ឯកន្តលក្ខណំ។ ចិណ្ណវសីភាវោ ហិ អដ្ឋសមាបត្តិលាភី អាទិតោ បដ្ឋាយ មត្ថកំ បាបេន្តោបិ សមាបជ្ជិតុំ សក្កោតិ។ មត្ថកតោ បដ្ឋាយ អាទឹ បាបេន្តោបិ សមាបជ្ជិតុំ សក្កោតិ។ អន្តរន្តរា ឱក្កមន្តោបិ សក្កោតិ។ ឯវំ បុព្ពុប្បត្តិយដ្ឋេន បន បឋមំ នាម ហោតិ។

ឈានន្តិ ទុវិធំ ឈានំ – អារម្មណូបនិជ្ឈានំ លក្ខណូបនិជ្ឈានន្តិ។ តត្ថ អដ្ឋ សមាបត្តិយោ បថវីកសិណាទិអារម្មណំ ឧបនិជ្ឈាយន្តីតិ អារម្មណូបនិជ្ឈានន្តិ សង្ខ្យំ គតា។ វិបស្សនាមគ្គផលានិ បន លក្ខណូបនិជ្ឈានំ នាម។ តត្ថ វិបស្សនា អនិច្ចាទិលក្ខណស្ស ឧបនិជ្ឈានតោ លក្ខណូបនិជ្ឈានំ។ វិបស្សនាយ កតកិច្ចស្ស មគ្គេន ឥជ្ឈនតោ មគ្គោ លក្ខណូបនិជ្ឈានំ។ ផលំ បន និរោធសច្ចំ តថលក្ខណំ ឧបនិជ្ឈាយតីតិ លក្ខណូបនិជ្ឈានំ នាម។ តេសុ ឥមស្មឹ អត្ថេ អារម្មណូបនិជ្ឈានំ អធិប្បេតំ។ តស្មា អារម្មណូបនិជ្ឈានតោ បច្ចនីកជ្ឈាបនតោ វា ឈានន្តិ វេទិតព្ពំ។

ឧបសម្បជ្ជាតិ ឧបគន្ត្វា, បាបុណិត្វាតិ វុត្តំ ហោតិ។ ឧបសម្បាទយិត្វា វា និប្ផាទេត្វាតិ វុត្តំ ហោតិ។ វិភង្គេ បន “ឧបសម្បជ្ជាតិ បឋមស្ស ឈានស្ស លាភោ បដិលាភោ បត្តិ សម្បត្តិ ផុសនា សច្ឆិកិរិយា ឧបសម្បទា”តិ (វិភ. ៥៧០) វុត្តំ។ តស្សាបិ ឯវមេវត្ថោ ទដ្ឋព្ពោ។ **វិហរតី**តិ តទនុរូបេន ឥរិយាបថវិហារេន ឥតិវុត្តប្បការជ្ឈានសមង្គី ហុត្វា អត្តភាវស្ស ឥរិយនំ វុត្តិំ បាលនំ យបនំ យាបនំ ចារំ វិហារំ អភិនិប្ផាទេតិ។ វុត្តញ្ហេតំ វិភង្គេ – “វិហរតីតិ ឥរិយតិ វត្តតិ បាលេតិ យបេតិ យាបេតិ ចរតិ វិហរតិ, តេន វុច្ចតិ វិហរតី”តិ (វិភ. ៥១២, ៥៧១)។

បថវីកសិណន្តិ ឯត្ថ បថវីមណ្ឌលម្បិ សកលដ្ឋេន បថវីកសិណន្តិ វុច្ចតិ។ តំ និស្សាយ បដិលទ្ធំ និមិត្តម្បិ។ បថវីកសិណនិមិត្តេ បដិលទ្ធជ្ឈានម្បិ។ តត្ថ ឥមស្មឹ អត្ថេ ឈានំ បថវីកសិណន្តិ វេទិតព្ពំ។ បថវីកសិណសង្ខាតំ ឈានំ ឧបសម្បជ្ជ វិហរតីតិ អយញ្ហេត្ថ សង្ខេបត្ថោ។ ឥមស្មឹ បន បថវីកសិណេ បរិកម្មំ កត្វា ចតុក្កបញ្ចកជ្ឈានានិ និព្ពត្តេត្វា ឈានបទដ្ឋានំ វិបស្សនំ វឌ្ឍេត្វា អរហត្តំ បត្តុកាមេន កុលបុត្តេន កិំ កត្តព្ពន្តិ? អាទិតោ តាវ បាតិមោក្ខសំវរឥន្ទ្រិយសំវរអាជីវបារិសុទ្ធិបច្ចយសន្និស្សិតសង្ខាតានិ ចត្តារិ សីលានិ វិសោធេត្វា សុបរិសុទ្ធេ សីលេ បតិដ្ឋិតេន, យ្វាស្ស អាវាសាទីសុ ទសសុ បលិពោធេសុ បលិពោធោ អត្ថិ, តំ ឧបច្ឆិន្ទិត្វា កម្មដ្ឋានទាយកំ កល្យាណមិត្តំ ឧបសង្កមិត្វា បាឡិយា អាគតេសុ អដ្ឋតីសាយ កម្មដ្ឋានេសុ អត្តនោ ចរិយានុកូលំ កម្មដ្ឋានំ ឧបបរិក្ខន្តេន សចស្ស ឥទំ បថវីកសិណំ អនុកូលំ ហោតិ, ឥទមេវ កម្មដ្ឋានំ គហេត្វា ឈានភាវនាយ អននុរូបំ វិហារំ បហាយ អនុរូបេ វិហារេ វិហរន្តេន ខុទ្ទកបលិពោធុបច្ឆេទំ កត្វា កសិណបរិកម្មនិមិត្តានុរក្ខណសត្តអសប្បាយបរិវជ្ជនសត្តសប្បាយសេវនទសវិធអប្បនាកោសល្លប្បភេទំ សព្ពំ ភាវនាវិធានំ អបរិហាបេន្តេន ឈានាធិគមត្ថាយ បដិបជ្ជិតព្ពំ។ អយមេត្ថ សង្ខេបោ។ វិត្ថារោ បន **វិសុទ្ធិមគ្គេ** (វិសុទ្ធិ. ១.៥១ អាទយោ) វុត្តនយេនេវ វេទិតព្ពោ។ យថា ចេត្ថ ឯវំ ឥតោ បរេសុបិ។ សព្ពកម្មដ្ឋានានញ្ហិ ភាវនាវិធានំ សព្ពំ អដ្ឋកថានយេន គហេត្វា វិសុទ្ធិមគ្គេ វិត្ថារិតំ។ កិំ តេន តត្ថ តត្ថ បុន វុត្តេនាតិ ន នំ បុន វិត្ថារយាម។ បាឡិយា បន ហេដ្ឋា អនាគតំ អត្ថំ អបរិហាបេន្តា និរន្តរំ អនុបទវណ្ណនមេវ ករិស្សាម។

តស្មឹ សមយេតិ តស្មឹ បឋមជ្ឈានំ ឧបសម្បជ្ជ វិហរណសមយេ។ **ផស្សោ ហោតិ…បេ… អវិក្ខេបោ ហោតី**តិ ឥមេ កាមាវចរបឋមកុសលចិត្តេ វុត្តប្បការាយ បទបដិបាដិយា ឆបណ្ណាស ធម្មា ហោន្តិ។ កេវលញ្ហិ តេ កាមាវចរា, ឥមេ ភូមន្តរវសេន មហគ្គតា រូបាវចរាតិ អយមេត្ថ វិសេសោ។ សេសំ តាទិសមេវ។ យេវាបនកា បនេត្ថ ឆន្ទាទយោ ចត្តារោវ លព្ភន្តិ។ កោដ្ឋាសវារសុញ្ញតវារា បាកតិកា ឯវាតិ។

បឋមំ។

ទុតិយជ្ឈានំ

១៦១-១៦២. ទុតិយជ្ឈាននិទ្ទេសេ ***វិតក្កវិចារានំ វូបសមា***តិ វិតក្កស្ស ច វិចារស្ស ចាតិ ឥមេសំ ទ្វិន្នំ វូបសមា, សមតិក្កមា; ទុតិយជ្ឈានក្ខណេ អបាតុភាវាតិ វុត្តំ ហោតិ។ តត្ថ កិញ្ចាបិ ទុតិយជ្ឈានេ សព្ពេបិ បឋមជ្ឈានធម្មា ន សន្តិ, អញ្ញេយេវ ហិ បឋមជ្ឈានេ ផស្សាទយោ អញ្ញេ ឥធ, ឱឡារិកស្ស បន ឱឡារិកស្ស អង្គស្ស សមតិក្កមា បឋមជ្ឈានតោ បរេសំ ទុតិយជ្ឈានាទីនំ អធិគមោ ហោតីតិ ទីបនត្ថំ វិតក្កវិចារានំ វូបសមាតិ ឯវំ វុត្តន្តិ វេទិតព្វំ។ **អជ្ឈត្ត**ន្តិ ឥធ – និយកជ្ឈត្តំ អធិប្បេតំ។ ***វិភង្គេ*** បន "អជ្ឈត្តំ បច្ចត្ត"ន្តិ (វិភ. ៥៧៣) ឯត្តកមេវ វុត្តំ។ យស្មា និយកជ្ឈត្តំ អធិប្បេតំ, តស្មា អត្តនិ ជាតំ, អត្តនោ សន្តានេ និព្ពត្តន្តិ អយមេត្ថ អត្ថោ។

សម្បសាទនន្តិ សម្បសាទនំ វុច្ចតិ សទ្ធា។ សម្បសាទនយោគតោ ឈានម្បិ សម្បសាទនំ, នីលវណ្ណយោគតោ នីលវត្ថំ វិយ។ យស្មា វា តំ ឈានំ សម្បសាទនសមន្នាគតត្តា វិតក្កវិចារក្ខោភវូបសមនេន ច ចេតោ សម្បសាទយតិ, តស្មាបិ សម្បសាទនន្តិ វុត្តំ។ ឥមស្មិញ្ច អត្ថវិកប្បេ 'សម្បសាទនំ ចេតសោ'តិ ឯវំ បទសម្ពន្ធោ វេទិតព្ពោ។ បុរិមស្មឹ បន អត្ថវិកប្បេ 'ចេតសោ'តិ ឯតំ ឯកោទិភាវេន សទ្ធឹ យោជេតព្ពំ។

តត្រាយំ អត្ថយោជនា – ឯកោ ឧទេតីតិ **ឯកោទិ**, វិតក្កវិចារេហិ អនជ្ឈារូឡ្ហត្តា អគ្គោ សេដ្ឋោ ហុត្វា ឧទេតីតិ អត្ថោ។ សេដ្ឋោបិ ហិ លោកេ ឯកោតិ វុច្ចតិ។ វិតក្កវិចារវិរហិតោ វា ឯកោ អសហាយោ ហុត្វាតិបិ វត្តុំ វដ្ដតិ។ អថ វា សម្បយុត្តធម្មេ ឧទាយតីតិ ឧទិ។ ឧដ្ឋាបេតីតិ អត្ថោ។ សេដ្ឋដ្ឋេន ឯកោ ច សោ ឧទិ ចាតិ **ឯកោទិ**។ សមាធិស្សេតំ អធិវចនំ។ ឥតិ ឥមំ ឯកោទឹ ភាវេតិ វឌ្ឍេតីតិ ឥទំ ទុតិយជ្ឈានំ **ឯកោទិភាវំ**។ សោ បនាយំ ឯកោទិ យស្មា ចេតសោ, ន សត្តស្ស, ន ជីវស្ស, តស្មា ឯតំ 'ចេតសោ ឯកោទិភាវ'ន្តិ វុត្តំ។

'ននុ ចាយំ សទ្ធា បឋមជ្ឈានេបិ អត្ថិ, អយញ្ច ឯកោទិនាមកោ សមាធិ, អថ កស្មា ឥទមេវ សម្បសាទនំ ចេតសោ ឯកោទិភាវញ្ចាតិ វុត្តន្តិ? វុច្ចតេ – 'អទុញ្ហិ បឋមជ្ឈានំ វិតក្កវិចារក្ខោភេន វីចិតរង្គសមាកុលមិវ ជលំ ន សុប្បសន្នំ ហោតិ, តស្មា សតិយាបិ សទ្ធាយ សម្បសាទន'ន្តិ ន វុត្តំ។ ន សុប្បសន្នត្តា ឯវ ចេត្ថ សមាធិបិ ន សុដ្ឋុ បាកដោ។ តស្មា ឯកោទិភាវន្តិបិ ន វុត្តំ។ ឥមស្មឹ បន ឈានេ វិតក្កវិចារបលិពោធាភាវេន លទ្ធោកាសា ពលវតី សទ្ធា, ពលវសទ្ធាសហាយបដិលាភេនេវ សមាធិបិ បាកដោ។ តស្មា ឥទមេវ ឯវំ វុត្តន្តិ វេទិតព្វំ។ វិភង្គេ បន "សម្បសាទនន្តិ យា សទ្ធា សទ្ទហនា ឱកប្បនា អភិប្បសាទោ; ចេតសោ ឯកោទិភាវន្តិ យា ចិត្តស្ស ឋិតិ... បេ.... សម្មាសមាធី"តិ (វិភ. ៥៧៤-៥៧៥) ឯត្តកមេវ វុត្តំ។ ឯវំ វុត្តេន បនេតេន សទ្ធឹ អយំ អត្ថវណ្ណនា យថា ន វិរុជ្ឈតិ អញ្ញទត្ថុ សំសន្ទតិ ចេវ សមេតិ ច, ឯវំ វេទិតព្ពា។

អវិតក្កំ អវិចារន្តិ ភាវនាយ បហីនត្តា ឯតស្មឹ ឯតស្ស វា វិតក្កោ នត្ថីតិ អវិតក្កំ។ ឥមិនាវ នយេន អវិចារំ។ វិភង្គេបិ វុត្តំ – "ឥតិ អយញ្ច វិតក្កោ អយញ្ច វិចារោ សន្តា ហោន្តិ សមិតា វូបសន្តា អត្ថង្គតា អព្ភត្ថង្គតា អប្បិតា ព្យប្បិតា សោសិតា វិសោសិតា ព្យន្តីកតា, តេន វុច្ចតិ អវិតក្កំ អវិចារ"ន្តិ។

ឯត្ថាហ – ននុ ច វិតក្កវិចារានំ វូបសមាតិ ឥមិនាបិ អយមត្ថោ សិទ្ធោ? អថ កស្មា បុន 'វុត្តំ អវិតក្កំ អវិចារ'ន្តិ? វុច្ចតេ – ឯវមេតំ, សិទ្ធោវាយមត្ថោ, ន បនេតំ តទត្ថទីបកំ។ ននុ អវោចុម្ហ – 'ឱឡារិកស្ស បន ឱឡារិកស្ស អង្គស្ស សមតិក្កមា បឋមជ្ឈានតោ បរេសំ ទុតិយជ្ឈានាទីនំ សមធិគមោ ហោតីតិ ទីបនត្ថំ វិតក្កវិចារានំ វូបសមាតិ ឯវំ វុត្ត'ន្តិ។

អបិច វិតក្កវិចារានំ វូបសមា ឥទំ សម្បសាទនំ, ន កិលេសកាលុសិយស្ស; វិតក្កវិចារានញ្ច វូបសមា ឯកោទិភាវំ, ន ឧបចារជ្ឈានមិវ នីវរណប្បហានា; ន បឋមជ្ឈានមិវ ច អង្គបាតុភាវាតិ ឯវំ សម្បសាទនឯកោទិភាវានំ ហេតុបរិទីបកមិទំ វចនំ។ តថា វិតក្កវិចារានំ វូបសមា ឥទំ អវិតក្កំ អវិចារំ, ន តតិយចតុត្ថជ្ឈានានិ វិយ, ចក្ខុវិញ្ញាណាទីនិ វិយ ច, អភាវាតិ ឯវំ អវិតក្កអវិចារភាវស្ស ហេតុបរិទីបកញ្ច, ន វិតក្កវិចារាភាវមត្តបរិទីបកំ។ វិតក្កវិចារាភាវមត្តបរិទីបកមេវ បន អវិតក្កំ អវិចារន្តិ ឥទំ វចនំ, តស្មា បុរិមំ វត្វាបិ បុន វត្តព្ពមេវាតិ។

សមាធិជន្តិ បឋមជ្ឈានសមាធិតោ សម្បយុត្តសមាធិតោ វា ជាតន្តិ អត្ថោ។ តត្ថ កិញ្ចាបិ បឋមម្បិ សម្បយុត្តសមាធិតោ ជាតំ, អថ ខោ អយមេវ សមាធិ 'សមាធី'តិ វត្តព្ពតំ អរហតិ, វិតក្កវិចារក្ខោភវិរហេន អតិវិយ អចលត្តា សុប្បសន្នត្តា ច។ តស្មា ឥមស្ស វណ្ណភណនត្ថំ ឥទមេវ សមាធិជន្តិ វុត្តំ។ **បីតិសុខ**ន្តិ ឥទំ វុត្តនយមេវ។

ទុតិយន្តិ គណនានុបុព្ពតា ទុតិយំ។ ឥទំ ទុតិយំ សមាបជ្ជតីតិបិ ទុតិយំ។ **តស្មឹ សមយេ ផស្សោ ហោតីតិ**អាទីសុ ឈានបញ្ចកេ វិតក្កវិចារបទានិ មគ្គបញ្ចកេ ច សម្មាសង្កប្បបទំ បរិហីនំ។ តេសំ វសេន ស វិភត្តិកាវិភត្តិកបទវិនិច្ឆយោ វេទិតព្ពោ។ កោដ្ឋាសវារេបិ **តិវង្គិកំ ឈានំ ហោតិ, ចតុរង្គិកោ មគ្គោ ហោតីតិ** អាគតំ។ សេសំ បឋមជ្ឈានសទិសមេវាតិ។

ទុតិយំ។

តតិយជ្ឈានំ

១៦៣. តតិយជ្ឈាននិទ្ទេសេ **បីតិយា ច វិរាគាតិ** វិរាគោ នាម វុត្តប្បការាយ បីតិយា ជិគុច្ឆនំ វា សមតិក្កមោ វា។ ឧភិន្នំ បន អន្តរា ‘ច’-សទ្ទោ សម្បិណ្ឌនត្ថោ។ សោ វូបសមំ វា សម្បិណ្ឌេតិ វិតក្កវិចារវូបសមំ វា។ តត្ថ យទា វូបសមមេវ សម្បិណ្ឌេតិ តទា បីតិយា វិរាគា ច, កិញ្ច ភិយ្យោ ‘វូបសមា’ ចាតិ ឯវំ យោជនា វេទិតព្ពា។ ឥមិស្សា ច យោជនាយ វិរាគោ ជិគុច្ឆនត្ថោ ហោតិ។ តស្មា បីតិយា ជិគុច្ឆនា ច វូបសមា ចាតិ អយមត្ថោ ទដ្ឋព្ពោ។ យទា បន វិតក្កវិចារានំ វូបសមំ សម្បិណ្ឌេតិ តទា បីតិយា ច វិរាគា កិញ្ច ភិយ្យោ ‘វិតក្កវិចារានញ្ច វូបសមា’តិ ឯវំ យោជនា វេទិតព្ពា។ ឥមិស្សា ច យោជនាយ វិរាគោ សមតិក្កមនត្ថោ ហោតិ, តស្មា បីតិយា ច សមតិក្កមា វិតក្កវិចារានញ្ច វូបសមាតិ អយមត្ថោ ទដ្ឋព្ពោ។

កាមញ្ចេតេ វិតក្កវិចារា ទុតិយជ្ឈានេយេវ វូបសន្តា, ឥមស្ស បន ឈានស្ស មគ្គបរិទីបនត្ថំ វណ្ណភណនត្ថញ្ចេតំ វុត្តំ។ វិតក្កវិចារានញ្ច វូបសមាតិ ហិ វុត្តេ ឥទំ បញ្ញាយតិ – នូន វិតក្កវិចារវូបសមោ មគ្គោ ឥមស្ស ឈានស្សាតិ? យថា ច តតិយេ អរិយមគ្គេ អប្បហីនានម្បិ សក្កាយទិដ្ឋាទីនំ “បញ្ចន្នំ ឱរម្ភាគិយានំ សំយោជនានំ បហានា”តិ (ម. និ. ២.១៣២) ឯវំ បហានំ វុច្ចមានំ វណ្ណភណនំ ហោតិ, តទធិគមាយ ឧស្សុក្កានំ ឧស្សាហជនកំ, ឯវមេវ ឥធ អវូបសន្តានម្បិ វិតក្កវិចារានំ វូបសមោ វុច្ចមានោ វណ្ណភណនំ ហោតិ។ តេនាយមត្ថោ វុត្តោ – ‘បីតិយា ច សមតិក្កមា វិតក្កវិចារានញ្ច វូបសមា’តិ។

ឧបេក្ខកោ ច វិហរតីតិ – ឯត្ថ ឧបបត្តិតោ ឥក្ខតីតិ ឧបេក្ខា។ សមំ បស្សតិ, អបក្ខបតិតា ហុត្វា បស្សតីតិ អត្ថោ។ តាយ វិសទាយ វិបុលាយ ថាមគតាយ សមន្នាគតត្តា តតិយជ្ឈានសមង្គី ឧបេក្ខកោតិ វុច្ចតិ។

ឧបេក្ខា បន ទសវិធា ហោតិ – ឆឡង្គុបេក្ខា ព្រហ្មវិហារុបេក្ខា ពោជ្ឈង្គុបេក្ខា វីរិយុបេក្ខា សង្ខារុបេក្ខា វេទនុបេក្ខា វិបស្សនុបេក្ខា តត្រមជ្ឈត្តុបេក្ខា ឈានុបេក្ខា បារិសុទ្ធុបេក្ខាតិ។

តត្ថ យា “ឥធ, ភិក្ខវេ, ភិក្ខុ ចក្ខុនា រូបំ ទិស្វា នេវ សុមនោ ហោតិ, ន ទុម្មនោ, ឧបេក្ខកោ ច វិហរតិ សតោ សម្បជានោ”តិ (អ. និ. ៥.១; មហានិ. ៩០; ចូឡនិ. មេត្តគូមាណវបុច្ឆានិទ្ទេស ១៨; បដិ. ម. ៣.១៧) ឯវមាគតា ខីណាសវស្ស ឆសុ ទ្វារេសុ ឥដ្ឋានិដ្ឋឆឡារម្មណាបាថេ បរិសុទ្ធបកតិភាវាវិជហនាការភូតា ឧបេក្ខា, អយំ ‘ឆឡង្គុបេក្ខា’ នាម។

យា បន “ឧបេក្ខាសហគតេន ចេតសា ឯកំ ទិសំ ផរិត្វា វិហរតី”តិ (ទី. និ. ១.៥៥៦; ម. និ. ១.៧៧) ឯវមាគតា សត្តេសុ មជ្ឈត្តាការភូតា ឧបេក្ខា, អយំ ‘ព្រហ្មវិហារុបេក្ខា’ នាម។

យា “ឧបេក្ខាសម្ពោជ្ឈង្គំ ភាវេតិ វិវេកនិស្សិត”ន្តិ (ម. និ. ១.២៧; ៣.២៤៧) ឯវមាគតា សហជាតធម្មានំ មជ្ឈត្តាការភូតា ឧបេក្ខា, អយំ ‘ពោជ្ឈង្គុបេក្ខា’ នាម។

យា បន “កាលេន កាលំ ឧបេក្ខានិមិត្តំ មនសិ ករោតី”តិ (អ. និ. ៣.១០៣) ឯវមាគតា អនច្ចារទ្ធនាតិសិថិលវីរិយសង្ខាតា ឧបេក្ខា, អយំ ‘វីរិយុបេក្ខា’ នាម។

យា “កតិ សង្ខារុបេក្ខា សមថវសេន ឧប្បជ្ជន្តិ, កតិ សង្ខារុបេក្ខា វិបស្សនាវសេន ឧប្បជ្ជន្តិ? អដ្ឋ សង្ខារុបេក្ខា សមថវសេន ឧប្បជ្ជន្តិ, ទស សង្ខារុបេក្ខា វិបស្សនាវសេន ឧប្បជ្ជន្តី”តិ (បដិ. ម. ១.៥៧) ឯវមាគតា នីវរណាទិបដិសង្ខាសន្តិដ្ឋនាគហណេ មជ្ឈត្តភូតា ឧបេក្ខា, អយំ ‘សង្ខារុបេក្ខា’ នាម។

យា បន “យស្មឹ សមយេ កាមាវចរំ កុសលំ ចិត្តំ ឧប្បន្នំ ហោតិ ឧបេក្ខាសហគត”ន្តិ (ធ. ស. ១៥០) ឯវមាគតា អទុក្ខមសុខសង្ខាតា ឧបេក្ខា អយំ ‘វេទនុបេក្ខា’ នាម។

យា “យទត្ថិ, យំ ភូតំ, តំ បជហតិ, ឧបេក្ខំ បដិលភតី”តិ (ម. និ. ៣.៧១; អ. និ. ៧.៥៥) ឯវមាគតា វិចិននេ មជ្ឈត្តភូតា ឧបេក្ខា, អយំ ‘វិបស្សនុបេក្ខា’ នាម។

យា បន ឆន្ទាទីសុ យេវាបនកេសុ អាគតា សហជាតានំ សមវាហិតភូតា ឧបេក្ខា អយំ, ‘តត្រមជ្ឈត្តុបេក្ខា’ នាម។

យា “ឧបេក្ខកោ ច វិហរតី”តិ (ធ. ស. ១៦៣; ទី. និ. ១.២៣០) ឯវមាគតា អគ្គសុខេបិ តស្មិំ អបក្ខបាតជននី ឧបេក្ខា, អយំ ‘ឈានុបេក្ខា’ នាម។

យា “ឧបេក្ខាសតិបារិសុទ្ធិំ ចតុត្ថំ ឈាន”ន្តិ ឯវមាគតា សព្ពបច្ចនីកបរិសុទ្ធា បច្ចនីកវូបសមនេបិ អព្យាបារភូតា ឧបេក្ខា, អយំ ‘បារិសុទ្ធុបេក្ខា’ នាម។

តត្ថ ឆឡង្គុបេក្ខា ច ព្រហ្មវិហារុបេក្ខា ច ពោជ្ឈង្គុបេក្ខា ច តត្រមជ្ឈត្តុបេក្ខា ច ឈានុបេក្ខា ច បារិសុទ្ធុបេក្ខា ច អត្ថតោ ឯកា តត្រមជ្ឈត្តុបេក្ខាវ ហោតិ។ តេន តេន អវត្ថាភេទេន បនស្សា អយំ ភេទោ ។ ឯកស្សាបិ សតោ សត្តស្ស កុមារយុវថេរ សេនាបតិរាជាទិវសេន ភេទោ វិយ។ តស្មា តាសុ យត្ថ ឆឡង្គុបេក្ខា ន តត្ថ ពោជ្ឈង្គុបេក្ខាទយោ, យត្ថ វា បន ពោជ្ឈង្គុបេក្ខា ន តត្ថ ឆឡង្គុបេក្ខាទយោ ហោន្តីតិ វេទិតព្ពា។

យថា ចេតាសំ អត្ថតោ ឯកីភាវោ, ឯវំ សង្ខារុបេក្ខាវិបស្សនុបេក្ខានម្បិ។ បញ្ញា ឯវ ហិ ឯសា កិច្ចវសេន ទ្វិធា ភិន្នា។ យថា ហិ បុរិសស្ស សាយំ គេហំ បវិដ្ឋំ សប្បំ អជបទទណ្ឌំ គហេត្វា បរិយេសមានស្ស តំ ថុសកោដ្ឋកេ និបន្នំ ទិស្វា ‘សប្បោ នុ ខោ នោ’តិ អវលោកេន្តស្ស សោវត្ថិកត្តយំ ទិស្វា និព្ពេមតិកស្ស ‘សប្បោ, ន សប្បោ’តិ វិចិននេ មជ្ឈត្តតា ហោតិ; ឯវមេវ យា អារទ្ធវិបស្សកស្ស វិបស្សនាញាណេន លក្ខណត្តយេ ទិដ្ឋេ សង្ខារានំ អនិច្ចភាវាទិវិចិននេ មជ្ឈត្តតា ឧប្បជ្ជតិ, អយំ ‘វិបស្សនុបេក្ខា’។ យថា បន តស្ស បុរិសស្ស អជបទទណ្ឌកេន គាឡ្ហំ សប្បំ គហេត្វា ‘កិន្តាហំ ឥមំ សប្បំ អវិហេឋេន្តោ អត្តានញ្ច ឥមិនា អឌំសាបេន្តោ មុញ្ចេយ្យ’ន្តិ មុញ្ចនាការមេវ បរិយេសតោ គហណេ មជ្ឈត្តតា ហោតិ; ឯវមេវ យា លក្ខណត្តយស្ស ទិដ្ឋត្តា, អាទិត្តេ វិយ តយោ ភវេ បស្សតោ, សង្ខារគ្គហណេ មជ្ឈត្តតា, អយំ ‘សង្ខារុបេក្ខា’។ ឥតិ វិបស្សនុបេក្ខាយ សិទ្ធាយ សង្ខារុបេក្ខាបិ សិទ្ធាវ ហោតិ។ ឥមិនា បនេសា វិចិននគ្គហណេសុ មជ្ឈត្តសង្ខាតេន កិច្ចេន ទ្វិធា ភិន្នាតិ។ វីរិយុបេក្ខា បន វេទនុបេក្ខា ច អញ្ញមញ្ញញ្ច អវសេសាហិ ច អត្ថតោ ភិន្នាយេវាតិ។

ឥមាសុ ទសសុ ឧបេក្ខាសុ ‘ឈានុបេក្ខា’ ឥធ អធិប្បេតា។ សា មជ្ឈត្តលក្ខណា អនាភោគរសា អព្យាបារបច្ចុបដ្ឋានា បីតិវិរាគបទដ្ឋានាតិ។ ឯត្ថាហ – ននុ ចាយំ អត្ថតោ តត្រមជ្ឈត្តុបេក្ខាវ ហោតិ? សា ច បឋមទុតិយជ្ឈានេសុបិ អត្ថិ, តស្មា តត្រាបិ ‘ឧបេក្ខកោ ច វិហរតី’តិ ឯវមយំ វត្តព្ពា សិយា។ សា កស្មា ន វុត្តាតិ? អបរិព្យត្តកិច្ចតោ។ អបរិព្យត្តញ្ហិ តស្សា តត្ថ កិច្ចំ, វិតក្កាទីហិ អភិភូតត្តា។ ឥធ បនាយំ វិតក្កវិចារបីតីហិ អនភិភូតត្តា ឧក្ខិត្តសិរា វិយ ហុត្វា បរិព្យត្តកិច្ចា ជាតា, តស្មា វុត្តាតិ។

និដ្ឋិតា ឧបេក្ខកោ ច វិហរតីតិ ឯតស្ស

សព្ពសោ អត្ថវណ្ណនា។

ឥទានិ **សតោ ច សម្បជានោ**តិ ឯត្ថ សរតីតិ សតោ។ សម្បជានាតីតិ សម្បជានោ។ ឥតិ បុគ្គលេន សតិ ច សម្បជញ្ញញ្ច វុត្តំ។ តត្ថ សរណលក្ខណា សតិ, អសម្មុស្សនរសា, អារក្ខបច្ចុបដ្ឋានា។ អសម្មោហលក្ខណំ សម្បជញ្ញំ, តីរណរសំ, បវិចយបច្ចុបដ្ឋានំ។

តត្ថ កិញ្ចាបិ ឥទំ សតិសម្បជញ្ញំ បុរិមជ្ឈានេសុបិ អត្ថិ – មុដ្ឋស្សតិស្ស ហិ អសម្បជានស្ស ឧបចារមត្តម្បិ ន សម្បជ្ជតិ, បគេវ អប្បនា – ឱឡារិកត្តា បន តេសំ ឈានានំ, ភូមិយំ វិយ បុរិសស្ស, ចិត្តស្ស គតិ សុខា ហោតិ, អព្យត្តំ តត្ថ សតិសម្បជញ្ញកិច្ចំ។ ឱឡារិកង្គប្បហានេន បន សុខុមត្តា ឥមស្ស ឈានស្ស, បុរិសស្ស ខុរធារាយំ វិយ, សតិសម្បជញ្ញកិច្ចបរិគ្គហិតា ឯវ ចិត្តស្ស គតិ ឥច្ឆិតព្ពាតិ ឥធេវ វុត្តំ។ កិញ្ច ភិយ្យោ? យថា ធេនុបគោ វច្ឆោ ធេនុតោ អបនីតោ អរក្ខិយមានោ បុនទេវ ធេនុំ ឧបគច្ឆតិ, ឯវមិទំ តតិយជ្ឈានសុខំ បីតិតោ អបនីតម្បិ សតិសម្បជញ្ញារក្ខេន អរក្ខិយមានំ បុនទេវ បីតិំ ឧបគច្ឆេយ្យ, បីតិសម្បយុត្តមេវ សិយា។ សុខេ វាបិ សត្តា សារជ្ជន្តិ, ឥទញ្ច អតិមធុរំ សុខំ, តតោ បរំ សុខាភាវា។ សតិសម្បជញ្ញានុភាវេន បនេត្ថ សុខេ អសារជ្ជនា ហោតិ, នោ អញ្ញថាតិ ឥមម្បិ អត្ថវិសេសំ ទស្សេតុំ ឥទមិធេវ វុត្តន្តិ វេទិតព្ពំ។

ឥទានិ **សុខញ្ច កាយេន បដិសំវេទេតី**តិ ឯត្ថ កិញ្ចាបិ តតិយជ្ឈានសមង្គិនោ សុខបដិសំវេទនាភោគោ នត្ថិ, ឯវំ សន្តេបិ យស្មា តស្ស នាមកាយេន សម្បយុត្តំ សុខំ, យំ វា តំ នាមកាយសម្បយុត្តំ សុខំ, តំ សមុដ្ឋានេនស្ស យស្មា អតិបណីតេន រូបេន រូបកាយោ ផុដោ, យស្ស ផុដត្តា ឈានា វុដ្ឋិតោបិ សុខំ បដិសំវេទេយ្យ, តស្មា ឯតមត្ថំ ទស្សេន្តោ ‘សុខញ្ច កាយេន បដិសំវេទេតី’តិ អាហ។

ឥទានិ **យំ តំ អរិយា អាចិក្ខន្តិ ឧបេក្ខកោ សតិមា សុខវិហារី**តិ ឯត្ថ យំឈានហេតុ យំឈានការណា តំ តតិយជ្ឈានសមង្គីបុគ្គលំ ពុទ្ធាទយោ អរិយា “អាចិក្ខន្តិ ទេសេន្តិ បញ្ញាបេន្តិ បដ្ឋបេន្តិ វិវរន្តិ វិភជន្តិ ឧត្តានីករោន្តិ បកាសេ”ន្តិ បសំសន្តីតិ អធិប្បាយោ – កិន្តិ? ‘ឧបេក្ខកោ សតិមា សុខវិហារី’តិ – តំ តតិយជ្ឈានំ ឧបសម្បជ្ជ វិហរតីតិ ឯវមេត្ថ យោជនា វេទិតព្ពា។

កស្មា បន តំ តេ ឯវំ បសំសន្តីតិ? បសំសារហតោ។ អយញ្ហិ យស្មា អតិមធុរសុខេ សុខបារមិប្បត្តេបិ តតិយជ្ឈានេ ឧបេក្ខកោ, ន តត្ថ សុខាភិសង្គេន អាកឌ្ឍីយតិ, ‘យថា ច បីតិ ន ឧប្បជ្ជតិ’ ឯវំ ឧបដ្ឋិតសតិតាយ សតិមា, យស្មា ច អរិយកន្តំ អរិយជនសេវិតមេវ អសំកិលិដ្ឋំ សុខំ នាមកាយេន បដិសំវេទេតិ តស្មា បសំសារហោ; ឥតិ បសំសារហតោ នំ អរិយា តេ ឯវំ បសំសាហេតុភូតេ គុណេ បកាសេន្តា ‘ឧបេក្ខកោ សតិមា សុខវិហារី’តិ ឯវំ បសំសន្តីតិ វេទិតព្ពំ។

តតិយន្តិ គណនានុបុព្ពតា តតិយំ។ ឥទំ តតិយំ សមាបជ្ជតីតិបិ តតិយំ។ **តស្មឹ សមយេ ផស្សោ ហោតី**តិអាទីសុ ឈានបញ្ចកេ បីតិបទម្បិ បរិហីនំ។ តស្សាបិ វសេន សវិតក្កាវិតក្កិកបទវិនិច្ឆយោ វេទិតព្ពោ។ កោដ្ឋាសវារេបិ **ទុវង្គិកំ ឈានំ ហោតី**តិ អាគតំ។ សេសំ ទុតិយជ្ឈានសទិសមេវាតិ។

តតិយំ។

ចតុត្ថជ្ឈានំ

១៦៥. ចតុត្ថជ្ឈាននិទ្ទេសេ **សុខស្ស ច បហានា ទុក្ខស្ស ច បហានា**តិ កាយិកសុខស្ស ច កាយិកទុក្ខស្ស ច បហានា។ **បុព្ពេវា**តិ តញ្ច ខោ បុព្ពេវ ន ចតុត្ថជ្ឈានក្ខណេ។ **សោមនស្សទោមនស្សានំ អត្ថង្គមា**តិ ចេតសិកសុខស្ស ច ចេតសិកទុក្ខស្ស ចាតិ ឥមេសម្បិ ទ្វិន្នំ បុព្ពេវ អត្ថង្គមា; បហានា ឥច្ចេវ វុត្តំ ហោតិ។ កទា បន នេសំ បហានំ ហោតិ? ចតុន្នំ ឈានានំ ឧបចារក្ខណេ។ សោមនស្សញ្ហិ ចតុត្ថជ្ឈានស្ស ឧបចារក្ខណេយេវ បហីយតិ។ ទុក្ខទោមនស្សសុខានិ បឋមទុតិយតតិយជ្ឈានានំ ឧបចារក្ខណេសុ។ ឯវមេតេសំ បហានក្កមេន អវុត្តានំ **ឥន្ទ្រិយវិភង្គេ** បន ឥន្ទ្រិយានំ ឧទ្ទេសក្កមេនេវ ឥធាបិ វុត្តានំ សុខទុក្ខសោមនស្សទោមនស្សានំ បហានំ វេទិតព្ពំ។

យទិ បនេតានិ តស្ស តស្ស ឈានស្ស ឧបចារក្ខណេយេវ បហីយន្តិ, អថ កស្មា “កត្ថ ចុប្បន្នំ ទុក្ខិន្ទ្រិយំ អបរិសេសំ និរុជ្ឈតិ? ឥធ, ភិក្ខវេ, ភិក្ខុ វិវិច្ចេវ កាមេហិ…បេ.… បឋមំ ឈានំ ឧបសម្បជ្ជ វិហរតិ, ឯត្ថុប្បន្នំ ទុក្ខិន្ទ្រិយំ អបរិសេសំ និរុជ្ឈតិ។ កត្ថ ចុប្បន្នំ ទោមនស្សិន្ទ្រិយំ… សុខិន្ទ្រិយំ… សោមនស្សិន្ទ្រិយំ អបរិសេសំ និរុជ្ឈតិ? ឥធ, ភិក្ខវេ, ភិក្ខុ សុខស្ស ច បហានា…បេ.… ចតុត្ថំ ឈានំ ឧបសម្បជ្ជ វិហរតិ។ ឯត្ថុប្បន្នំ សោមនស្សិន្ទ្រិយំ អបរិសេសំ និរុជ្ឈតី”តិ (សំ. និ. ៥.៥១០) ឯវំ ឈានេស្វេវ និរោធោ វុត្តោតិ? អតិសយនិរោធត្តា។ អតិសយនិរោធោ ហិ តេសំ បឋមជ្ឈានាទីសុ, ន និរោធោយេវ។ និរោធោយេវ បន ឧបចារក្ខណេ, នាតិសយនិរោធោ។ តថា ហិ នានាវជ្ជនេ បឋមជ្ឈានុបចារេ និរុទ្ធស្សាបិ ទុក្ខិន្ទ្រិយស្ស ឌំសមកសាទិសម្ផស្សេន វា, វិសមាសនុបតាបេន វា សិយា ឧប្បត្តិ, នត្វេវ អន្តោអប្បនាយំ។ ឧបចារេ វា និរុទ្ធម្បេតំ ន សុដ្ឋុ និរុទ្ធំ ហោតិ, បដិបក្ខេន អវិហតត្តា។ អន្តោអប្បនាយំ បន បីតិផរណេន សព្ពោ កាយោ សុខោក្កន្តោ ហោតិ។ សុខោក្កន្តកាយស្ស ច សុដ្ឋុ និរុទ្ធំ ហោតិ ទុក្ខិន្ទ្រិយំ, បដិបក្ខេន វិហតត្តា។ នានាវជ្ជនេយេវ ច ទុតិយជ្ឈានុបចារេ បហីនស្ស ទោមនស្សិន្ទ្រិយស្ស យស្មា ឯតំ វិតក្កវិចារបច្ចយេបិ កាយកិលមថេ ចិត្តុបឃាតេ ច សតិ ឧប្បជ្ជតិ, វិតក្កវិចារាភាវេ នេវ ឧប្បជ្ជតិ; យត្ថ បន ឧប្បជ្ជតិ តត្ថ វិតក្កវិចារភាវេ; អប្បហីនា ឯវ ច ទុតិយជ្ឈានុបចារេ វិតក្កវិចារាតិ តត្ថស្ស សិយា ឧប្បត្តិ, នត្វេវ ទុតិយជ្ឈានេ, បហីនបច្ចយត្តា។ តថា តតិយជ្ឈានុបចារេ បហីនស្សាបិ សុខិន្ទ្រិយស្ស បីតិសមុដ្ឋានបណីតរូបផុដកាយស្ស សិយា ឧប្បត្តិ, នត្វេវ តតិយជ្ឈានេ។ តតិយជ្ឈានេ ហិ សុខស្ស បច្ចយភូតា បីតិ សព្ពសោ និរុទ្ធាតិ។ តថា ចតុត្ថជ្ឈានុបចារេ បហីនស្សាបិ សោមនស្សិន្ទ្រិយស្ស អាសន្នត្តា, អប្បនាប្បត្តាយ ឧបេក្ខាយ អភាវេន សម្មា អនតិក្កន្តត្តា ច, សិយា ឧប្បត្តិ, នត្វេវ ចតុត្ថជ្ឈានេ។ តស្មា ឯវ ច ‘ឯត្ថុប្បន្នំ ទុក្ខិន្ទ្រិយំ អបរិសេសំ និរុជ្ឈតី’តិ តត្ថ តត្ថ អបរិសេសគ្គហណំ កតន្តិ។

ឯត្ថាហ – ‘អថេវំ តស្ស តស្ស ឈានស្សុបចារេ បហីនាបិ ឯតា វេទនា ឥធ កស្មា សមាហដា’តិ? ‘សុខគ្គហណត្ថំ’។ យា ហិ អយំ ‘អទុក្ខមសុខ’ន្តិ ឯត្ថ អទុក្ខមសុខា វេទនា វុត្តា, សា សុខុមា, ទុព្ពិញ្ញេយ្យា, ន សក្កា សុខេន គហេតុំ។ តស្មា យថា នាម ទុដ្ឋស្ស យថា តថា វា ឧបសង្កមិត្វា គហេតុំ អសក្កុណេយ្យស្ស គោណស្ស គហណត្ថំ គោបោ ឯកស្មិំ វជេ សព្ពា គាវោ សមាហរតិ, អថេកេកំ នីហរន្តោ បដិបាដិយា អាគតំ ‘អយំ សោ, គណ្ហថ ន’ន្តិ តម្បិ គាហាបយតិ; ឯវមេវ ភគវា សុខគហណត្ថំ សព្ពាបិ ឯតា សមាហរីតិ។ ឯវញ្ហិ សមាហដា ឯតា ទស្សេត្វា យំ នេវ សុខំ ន ទុក្ខំ, ន សោមនស្សំ ន ទោមនស្សំ, អយំ អទុក្ខមសុខាវេទនាតិ សក្កា ហោតិ ឯសា គាហយិតុំ។

អបិច អទុក្ខមសុខាយ ចេតោវិមុត្តិយា បច្ចយទស្សនត្ថញ្ចាបិ ឯតា វុត្តាតិ វេទិតព្ពា។ សុខទុក្ខប្បហានាទយោ ហិ តស្សា បច្ចយា។ យថាហ – “ចត្តារោ ខោ, អាវុសោ, បច្ចយា អទុក្ខមសុខាយ ចេតោវិមុត្តិយា សមាបត្តិយា។ ឥធាវុសោ ភិក្ខុ, សុខស្ស ច បហានា…បេ… ចតុត្ថំ ឈានំ ឧបសម្បជ្ជ វិហរតិ, ឥមេ ខោ, អាវុសោ, ចត្តារោ បច្ចយា អទុក្ខមសុខាយ ចេតោវិមុត្តិយា សមាបត្តិយា”តិ (ម. និ. ១.៤៥៨)។ យថា វា អញ្ញត្ថ បហីនាបិ សក្កាយទិដ្ឋិអាទយោ តតិយមគ្គស្ស វណ្ណភណនត្ថំ តត្ថ បហីនាតិ វុត្តា, ឯវំ វណ្ណភណនត្ថម្បេតស្ស ឈានស្សេតា ឥធ វុត្តាតិ វេទិតព្ពា។ បច្ចយឃាតេន វា ឯត្ថ រាគទោសានំ អតិទូរភាវំ ទស្សេតុម្បេតា វុត្តាតិ វេទិតព្ពា។ ឯតាសុ ហិ សុខំ សោមនស្សស្ស បច្ចយោ, សោមនស្សំ រាគស្ស; ទុក្ខំ ទោមនស្សស្ស, ទោមនស្សំ ទោសស្ស។ សុខាទិឃាតេន ច សប្បច្ចយា រាគទោសា ហតាតិ អតិទូរេ ហោន្តីតិ។

អទុក្ខមសុខន្តិ ទុក្ខាភាវេន អទុក្ខំ, សុខាភាវេន អសុខំ។ ឯតេនេត្ថ ទុក្ខសុខប្បដិបក្ខភូតំ តតិយវេទនំ ទីបេតិ, ន ទុក្ខសុខាភាវមត្តំ។ តតិយវេទនា នាម អទុក្ខមសុខា។ ឧបេក្ខាតិបិ វុច្ចតិ។ សា ឥដ្ឋានិដ្ឋវិបរីតានុភវនលក្ខណា, មជ្ឈត្តរសា, អវិភូតបច្ចុបដ្ឋានា, សុខនិរោធបទដ្ឋានាតិ វេទិតព្ពា។

ឧបេក្ខាសតិបារិសុទ្ធិន្តិ ឧបេក្ខាយ ជនិតសតិបារិសុទ្ធិំ។ ឥមស្មិញ្ហិ ឈានេ សុបរិសុទ្ធា សតិ។ យា ច តស្សា សតិយា បារិសុទ្ធិ សា ឧបេក្ខាយ កតា, ន អញ្ញេន។ តស្មា ឯតំ ឧបេក្ខាសតិបារិសុទ្ធីតិ វុច្ចតិ។ **វិភង្គេបិ** វុត្តំ – “អយំ សតិ ឥមាយ ឧបេក្ខាយ វិសទា ហោតិ បរិសុទ្ធា បរិយោទាតា, តេន វុច្ចតិ ឧបេក្ខាសតិបារិសុទ្ធី”តិ (វិភ. ៥៩៧)។ យាយ ច ឧបេក្ខាយ ឯត្ថ សតិ បារិសុទ្ធិ ហោតិ សា អត្ថតោ តត្រមជ្ឈត្តតាតិ វេទិតព្ពា។ ន កេវលញ្ចេត្ថ តាយ សតិយេវ បរិសុទ្ធា អបិច ខោ សព្ពេបិ សម្បយុត្តធម្មា។ សតិសីសេន បន ទេសនា វុត្តា។

តត្ថ កិញ្ចាបិ អយំ ឧបេក្ខា ហេដ្ឋាបិ តីសុ ឈានេសុ វិជ្ជតិ – យថា បន ទិវា សូរិយប្បភាភិភវា សោម្មភាវេន ច អត្តនោ ឧបការកត្តេន វា សភាគាយ រត្តិយា អលាភា ទិវា វិជ្ជមានាបិ ចន្ទលេខា អបរិសុទ្ធា ហោតិ អបរិយោទាតា – ឯវមយម្បិ តត្រមជ្ឈត្តុបេក្ខាចន្ទលេខា វិតក្កាទិបច្ចនីកធម្មតេជាភិភវា សភាគាយ ច ឧបេក្ខាវេទនារត្តិយា អប្បដិលាភា វិជ្ជមានាបិ បឋមាទិជ្ឈានភេទេសុ អបរិសុទ្ធា ហោតិ។ តស្សា ច អបរិសុទ្ធាយ ទិវា អបរិសុទ្ធចន្ទលេខាយ បភា វិយ សហជាតាបិ សតិអាទយោ អបរិសុទ្ធាវ ហោន្តិ។ តស្មា តេសុ ឯកម្បិ ‘ឧបេក្ខាសតិបារិសុទ្ធី’តិ ន វុត្តំ។ ឥធ បន វិតក្កាទិបច្ចនីកធម្មតេជាភិភវាភាវា សភាគាយ ច ឧបេក្ខាវេទនារត្តិយា បដិលាភា អយំ តត្រមជ្ឈត្តុបេក្ខាចន្ទលេខា អតិវិយ បរិសុទ្ធា។ តស្សា បរិសុទ្ធត្តា បរិសុទ្ធចន្ទលេខាយ បភា វិយ សហជាតាបិ សតិអាទយោ បរិសុទ្ធា ហោន្តិ បរិយោទាតា។ តស្មា ឥទមេវ ឧបេក្ខាសតិបារិសុទ្ធីតិ វុត្តន្តិ វេទិតព្ពំ។

ចតុត្ថន្តិ គណនានុបុព្ពតា ចតុត្ថំ។ ឥទំ ចតុត្ថំ សមាបជ្ជតីតិបិ ចតុត្ថំ។ **ផស្សោ ហោតី**តិអាទីសុ ផស្សបញ្ចកេ តាវ វេទនាតិ ឧបេក្ខាវេទនា វេទិតព្ពា។ ឈានបញ្ចកឥន្ទ្រិយអដ្ឋកេសុ បន ឧបេក្ខា ហោតិ ឧបេក្ខិន្ទ្រិយំ ហោតីតិ (ធ. ស. ១៦៥) វុត្តមេវ។ សេសានិ តតិយេ បរិហីនបទានិ ឥធាបិ បរិហីនានេវ។ កោដ្ឋាសវារេបិ **ទុវង្គិកំ ឈាន**ន្តិ ឧបេក្ខាចិត្តេកគ្គតាវសេនេវ វេទិតព្ពំ។ សេសំ សព្ពំ តតិយសទិសមេវាតិ។

ចតុក្កនយោ និដ្ឋិតោ។

បញ្ចកនយោ

១៦៧. ឥទានិ **កតមេ ធម្មា កុសលា**តិ បញ្ចកនយោ អារទ្ធោ។ កស្មាតិ ចេ, បុគ្គលជ្ឈាសយវសេន ចេវ ទេសនាវិលាសេន ច។ សន្និសិន្នទេវបរិសាយ កិរ ឯកច្ចានំ ទេវានំ វិតក្កោ ឯវ ឱឡារិកតោ ឧបដ្ឋាសិ, វិចារបីតិសុខចិត្តេកគ្គតា សន្តតោ។ តេសំ សប្បាយវសេន សត្ថា ចតុរង្គិកំ អវិតក្កំ វិចារមត្តំ ទុតិយជ្ឈានំ នាម ភាជេសិ។ ឯកច្ចានំ វិចារោ ឱឡារិកតោ ឧបដ្ឋាសិ, បីតិសុខចិត្តេកគ្គតា សន្តតោ។ តេសំ សប្បាយវសេន

តិវង្គិកំ តតិយជ្ឈានំ នាម ភាវេសិ។ ឯកច្ចានំ បីតិ ឱឡារិកតោ ឧបដ្ឋាសិ, សុខចិត្តេកគ្គតា សន្តតោ។ តេសំ សប្បាយវសេន ទុវង្គិកំ ចតុត្ថជ្ឈានំ នាម ភាវេសិ។ ឯកច្ចានំ សុខំ ឱឡារិកតោ ឧបដ្ឋាសិ, ឧបេក្ខាចិត្តេកគ្គតា សន្តតោ។ តេសំ សប្បាយវសេន ទុវង្គិកំ បញ្ចមជ្ឈានំ នាម ភាវេសិ។ អយំ តាវ 'បុគ្គលជ្ឈាសយោ'។

យស្សា បន ធម្មធាតុយា សុប្បដិវិទ្ធត្តា ទេសនាវិលាសប្បត្តោ នាម ហោតិ – សា តថាគតស្ស សុដ្ឋុ បដិវិទ្ធា – តស្មា ញាណមហត្តតាយ ទេសនាវិធានេសុ កុសលោ ទេសនាវិលាសប្បត្តោ សត្ថា យំ យំ អង្គំ លព្ភតិ តស្ស តស្ស វសេន យថា យថា ឥច្ឆតិ តថា តថា ទេសនំ និយាមេតីតិ សោ ឥធ បញ្ចង្គិកំ បឋមជ្ឈានំ ភាវេសិ, ចតុរង្គិកំ អវិតក្កំ វិចារមត្តំ ទុតិយជ្ឈានំ, ភាវេសិ តិវង្គិកំ តតិយជ្ឈានំ, ភាវេសិ ទុវង្គិកំ ចតុត្ថជ្ឈានំ, ទុវង្គិកមេវ បញ្ចមជ្ឈានំ ភាវេសិ។ អយំ 'ទេសនាវិលាសោ' នាម។

អបិច យេ ភគវតា "តយោមេ, ភិក្ខវេ, សមាធី – សវិតក្កសវិចារោ សមាធិ, អវិតក្កវិចារមត្តោ សមាធិ, អវិតក្កអវិចារោ សមាធី"តិ (ទី. និ. ៣.៣០៥) សុត្តន្តេ តយោ សមាធី ទេសិតា, តេសុ ហេដ្ឋា សវិតក្កសវិចារោ សមាធិ អវិតក្កអវិចារោ សមាធិ ច ភាជេត្វា ទស្សិតោ, អវិតក្កវិចារមត្តោ ន ទស្សិតោ។ តំ ទស្សេតុម្បិ អយំ បញ្ចកនយោ អារទ្ធោតិ វេទិតព្ពោ។

តត្ថ ទុតិយជ្ឈាននិទ្ទេសេ ផស្សាទីសុ វិតក្កមត្តំ បរិហាយតិ, កោដ្ឋាសវារេ "ចតុរង្គិកំ ឈានំ ហោតិ ចតុរង្គិកោ មគ្គោ ហោតី"តិ អយមេវ វិសេសោ។ សេសំ សព្ពំ បឋមជ្ឈានសទិសមេវ។ យានិ ច ចតុក្កនយេ ទុតិយតតិយចតុត្ថានិ តានេវ ឥធ តតិយចតុត្ថបញ្ចមានិ។ តេសំ អធិគមបដិបាដិទីបនត្ថំ អយំ នយោ វេទិតព្ពោ –

ឯកោ កិរ អមច្ចបុត្តោ រាជានំ ឧបដ្ឋាតុំ ជនបទតោ នគរំ អាគតោ។ សោ ឯកទិវសមេវ រាជានំ ទិស្វា បានព្យសនេន សព្ពំ វិភវជាតំ នាសេសិ។ តំ ឯកទិវសំ សុរាមទមត្តំ និច្ចោឡំ កត្វា ជិណ្ណកដសារកមត្តេន បដិច្ឆាទេត្វា បានាគារតោ នីហរិំសុ។ តមេនំ សង្ការកូដេ និបជ្ជិត្វា និទ្ទាយន្តំ ឯកោ អង្គវិជ្ជាបាឋកោ ទិស្វា 'អយំ បុរិសោ មហាជនស្ស អវស្សយោ ភវិស្សតិ, បដិជគ្គិតព្ពោ ឯសោ'តិ សន្និដ្ឋានំ កត្វា មត្តិកាយ ន្ហាបេត្វា ថូលសាដកយុគំ និវាសាបេត្វា បុន គន្ធោទកេន ន្ហាបេត្វា សុខុមេន ទុកូលយុគឡេន អច្ឆាទេត្វា បាសាទំ អារោបេត្វា សុភោជនំ ភោជេត្វា 'ឯវំ នំ បរិចារេយ្យាថា'តិ បរិចារកេ បដិបាទេត្វា បក្កាមិ។ អថ នំ តេ សយនំ អារោបេសុំ។ បានាគារគមនបដិពាហនត្ថញ្ច នំ ចត្តារោ តាវ ជនា ចតូសុ ហត្ថបាទេសុ ឧប្បីឡេត្វា អដ្ឋំសុ។ ឯកោ បាទេ បរិមជ្ជិ។ ឯកោ តាលវណ្ដំ គហេត្វា ពីជិ។ ឯកោ វីណំ វាទយមានោ គាយន្តោ និសីទិ។

សោ សយនុបគមនេន វិគតកិលមថោ ថោកំ និទ្ទាយិត្វា វុដ្ឋិតោ ហត្ថបាទនិប្បីឡនំ អសហមានោ 'កោ មេ ហត្ថបាទេ ឧប្បីឡេតិ? អបគច្ឆថា'តិ តជ្ជេសិ។ តេ ឯកវចនេនេវ អបគច្ឆិំសុ។ តតោ បុន ថោកំ និទ្ទាយិត្វា វុដ្ឋិតោ បាទបរិមជ្ជនំ អសហមានោ 'កោ មេ បាទេ បរិមជ្ជតិ? អបគច្ឆា'តិ អាហ។ សោបិ ឯកវចនេនេវ អបគច្ឆិ។ បុន ថោកំ និទ្ទាយិត្វា វុដ្ឋិតោ វាតវុដ្ឋិ វិយ តាលវណ្ដវាតំ អសហន្តោ 'កោ ឯស? អបគច្ឆតូ'តិ អាហ។ សោបិ ឯកវចនេនេវ អបគច្ឆិ។ បុន ថោកំ និទ្ទាយិត្វា វុដ្ឋិតោ កណ្ណសូលំ វិយ គីតវាទិតសទ្ទំ អសហមានោ វីណាវាទកំ តជ្ជេសិ។ សោបិ ឯកវចនេនេវ អបគច្ឆិ។ អថេវំ អនុក្កមេន បហីនកិលមថុប្បីឡនបរិមជ្ជនវាតប្បហារគីតវាទិតសទ្ទុបទ្ទវោ សុខំ សយិត្វា វុដ្ឋាយ រញ្ញោ សន្តិកំ អគមាសិ។ រាជាបិស្ស មហន្តំ ឥស្សរិយមទាសិ។ សោ មហាជនស្ស អវស្សយោ ជាតោ។

តត្ថ បានព្យសនេន បារិជុញ្ញប្បត្តោ សោ អមច្ចបុត្តោ វិយ អនេកព្យសនបារិជុញ្ញប្បត្តោ ឃរាវាសគតោ កុលបុត្តោ ទដ្ឋព្ពោ។ អង្គវិជ្ជាបាឋកោ បុរិសោ វិយ តថាគតោ។ តស្ស បុរិសស្ស 'អយំ មហាជនស្ស អវស្សយោ ភវិស្សតិ, បដិជគ្គនំ អរហតី'តិ សន្និដ្ឋានំ វិយ តថាគតស្ស 'អយំ មហាជនស្ស អវស្សយោ ភវិស្សតិ, បព្ពជ្ជំ អរហតិ កុលបុត្តោ'តិ សន្និដ្ឋានករណំ។

អថស្ស អមច្ចបុត្តស្ស មត្តិកាមត្តេន ន្ហាបនំ វិយ កុលបុត្តស្សាបិ បព្ពជ្ជាបដិលាភោ។ អថស្ស ថូលសាដកនិវាសនំ វិយ ឥមស្សាបិ ទសសិក្ខាបទសង្ខាតសីលវត្ថនិវាសនំ។ បុន តស្ស គន្ធោទកន្ហាបនំ វិយ ឥមស្សាបិ បាតិមោក្ខសំវរាទិសីលគន្ធោទកន្ហាបនំ។ បុន តស្ស សុខុមទុកូលយុគឡច្ឆាទនំ វិយ ឥមស្សាបិ យថាវុត្តសីលវិសុទ្ធិសម្បទាសង្ខាតទុកូលច្ឆាទនំ។

ទុកូលច្ឆាទិតស្ស បនស្ស បាសាទារោបនំ វិយ ឥមស្សាបិ សីលវិសុទ្ធិទុកូលច្ឆាទិតស្ស សមាធិភាវនាបាសាទារោហនំ។ តតោ តស្ស សុភោជនភុញ្ជនំ វិយ ឥមស្សាបិ សមាធិ

ឧបការកសតិសម្បជញ្ញាទិធម្មាមតបរិភុញ្ជនំ។

ភុត្តភោជនស្ស បន តស្ស បរិចារកេហិ សយនារោបនំ វិយ ឥមស្សាបិ វិតក្កាទីហិ ឧបចារជ្ឈានារោបនំ។ បុន តស្ស បានាគារគមនបដិពាហនត្ថំ ហត្ថបាទុប្បីឡនកបុរិសចតុក្កំ វិយ ឥមស្សាបិ កាមសញ្ញាភិមុខគមនបដិពាហនត្ថំ អារម្មណេ ចិត្តប្បីឡនកោ នេក្ខម្មវិតក្កោ។ តស្ស បាទបរិមជ្ជកបុរិសោ វិយ ឥមស្សាបិ អារម្មណេ ចិត្តានុមជ្ជនកោ វិចារោ។ តស្ស តាលវណ្ដវាតទាយកោ វិយ ឥមស្សាបិ ចេតសោ សីតលភាវទាយិកា បីតិ។

តស្ស សោតានុគ្គាហករោ គន្ធព្ពបុរិសោ វិយ ឥមស្សាបិ ចិត្តានុគ្គាហកំ សោមនស្សំ។ តស្ស សយនុបគមនេន វិគតកិលមថស្ស ថោកំ និទ្ទុបគមនំ វិយ ឥមស្សាបិ ឧបចារជ្ឈានសន្និស្សយេន វិគតនីវរណកិលមថស្ស បឋមជ្ឈានុបគមនំ។

អថស្ស និទ្ទាយិត្វា វុដ្ឋិតស្ស ហត្ថបាទុប្បីឡនាសហនេន ហត្ថបាទុប្បីឡកានំ សន្តជ្ជនំ តេសញ្ច អបគមនេន បុន ថោកំ និទ្ទុបគមនំ វិយ ឥមស្សាបិ បឋមជ្ឈានតោ វុដ្ឋិតស្ស ចិត្តប្បីឡកវិតក្កាសហនេន វិតក្កទោសទស្សនំ, វិតក្កប្បហានា ច បុន អវិតក្កវិចារមត្តទុតិយជ្ឈានុបគមនំ។

តតោ តស្ស បុនប្បុនំ និទ្ទាយិត្វា វុដ្ឋិតស្ស យថាវុត្តេន កមេន បាទបរិមជ្ជនាទីនំ អសហនេន បដិបាដិយា បាទបរិមជ្ជកាទីនំ សន្តជ្ជនំ, តេសំ តេសញ្ច អបគមនេន បុនប្បុនំ ថោកំ និទ្ទុបគមនំ វិយ ឥមស្សាបិ បុនប្បុនំ ទុតិយាទីហិ ឈានេហិ វុដ្ឋិតស្ស យថាវុត្តទោសានំ វិចារាទីនំ អសហនេន បដិបាដិយា វិចារាទិទោសទស្សនំ។ តេសំ តេសញ្ច បហានា បុនប្បុនំ អវិតក្កអវិចារនិប្បីតិក បហីន សោមនស្សជ្ឈានុបគមនំ។

តស្ស បន សយនា វុដ្ឋាយ រញ្ញោ សន្តិកំ គតស្ស ឥស្សរិយប្បត្តិ វិយ ឥមស្សាបិ បញ្ចមជ្ឈានតោ វុដ្ឋិតស្ស វិបស្សនា មគ្គំ ឧបគតស្ស អរហត្តប្បត្តិ។

តស្ស បត្តិស្សរិយស្ស ពហូនំ ជនានំ អវស្សយភាវោ វិយ ឥមស្សាបិ អរហត្តប្បត្តស្ស ពហូនំ អវស្សយភាវោ វេទិតព្ពោ។ ឯត្តាវតា ហិ ឯស អនុត្តរំ បុញ្ញក្ខេត្តំ នាម ហោតីតិ។

បញ្ចកនយោ និដ្ឋិតោ។

ឯត្តាវតា ចតុក្កបញ្ចកនយទ្វយភេទោ សុទ្ធិកនវកោ នាម បកាសិតោ ហោតិ។ អត្ថតោ បនេស បញ្ចកនយេ ចតុក្កនយស្ស បវិដ្ឋត្តា ឈានបញ្ចកោ ឯវាតិ វេទិតព្ពោ។

បដិបទាចតុក្កំ

១៧៦-១៨០. ឥទានិ យស្មា ឯតំ ឈានំ នាម បដិបទាក្កមេន សិជ្ឈតិ, តស្មា តស្ស បដិបទាភេទំ ទស្សេតុំ **បុន កតមេ ធម្មា កុសលា**តិអាទិ អារទ្ធំ។ តត្ថ ទុក្ខា បដិបទា អស្សាតិ **ទុក្ខបដិបទំ**។ ទន្ធា អភិញ្ញា អស្សាតិ **ទន្ធាភិញ្ញំ**។ ឥតិ ទុក្ខបដិបទន្តិ វា ទន្ធាភិញ្ញន្តិ វា បឋវីកសិណន្តិ វា តីណិបិ ឈានស្សេវ នាមានិ។ **ទុក្ខបដិបទំ ខិប្បាភិញ្ញ**ន្តិអាទីសុបិ ឯសេវ នយោ។

តត្ថ បឋមសមន្នាហារតោ បដ្ឋាយ យាវ តស្ស តស្ស ឈានស្ស ឧបចារំ ឧប្បជ្ជតិ តាវ បវត្តា ឈានភាវនា ‘បដិបទា’តិ វុច្ចតិ។ ឧបចារតោ បន បដ្ឋាយ យាវ អប្បនា តាវ បវត្តា បញ្ញា ‘អភិញ្ញា’តិ វុច្ចតិ។ សា បនេសា បដិបទា ឯកច្ចស្ស ទុក្ខា ហោតិ។ នីវរណាទិបច្ចនីកធម្មសមុទាចារគហនតាយ កិច្ឆា អសុខសេវនាតិ អត្ថោ។ ឯកច្ចស្ស តទភាវេន សុខា។ អភិញ្ញាបិ ឯកច្ចស្ស ទន្ធា ហោតិ, មន្ទា, អសីឃប្បវត្តិ។ ឯកច្ចស្ស ខិប្បា អមន្ទា សីឃប្បវត្តិ។ តស្មា យោ អាទិតោ កិលេសេ វិក្ខម្ភេន្តោ ទុក្ខេន សសង្ខារេន សប្បយោគេន កិលមន្តោ វិក្ខម្ភេតិ , តស្ស ទុក្ខា បដិបទា នាម ហោតិ។ យោ បន វិក្ខម្ភិតកិលេសោ អប្បនាបរិវាសំ វសន្តោ ចិរេន អង្គបាតុភាវំ បាបុណាតិ, តស្ស ទន្ធាភិញ្ញា នាម ហោតិ។ យោ ខិប្បំ អង្គបាតុភាវំ បាបុណាតិ តស្ស ខិប្បាភិញ្ញា នាម ហោតិ។ យោ កិលេសេ វិក្ខម្ភេន្តោ សុខេន អកិលមន្តោ វិក្ខម្ភេតិ, តស្ស សុខា បដិបទា នាម ហោតិ។

តត្ថ យានិ សប្បាយាសប្បាយានិ ច បលិពោធុបច្ឆេទាទីនិ បុព្ពកិច្ចានិ ច អប្បនាកោសល្លានិ ច **វិសុទ្ធិមគ្គេ** ចិត្តភាវនានិទ្ទេសេ និទ្ទិដ្ឋានិ, តេសុ យោ អសប្បាយសេវី ហោតិ, តស្ស ទុក្ខា បដិបទា ទន្ធា ច

អភិញ្ញា ហោតិ។ សប្បាយសេវិនោ សុខា បដិបទា ខិប្បា ច អភិញ្ញា។ យោ បន បុព្ពភាគេ អសប្បាយំ សេវិត្វា អបរភាគេ សប្បាយសេវី ហោតិ, បុព្ពភាគេ វា សប្បាយំ សេវិត្វា អបរភាគេ អសប្បាយសេវី, តស្ស វោមិស្សកតា វេទិតព្ពា។ តថា បលិពោធុបច្ឆេទាទិកំ បុព្ពកិច្ចំ អសម្បាទេត្វា ភាវនំ អនុយុត្តស្ស ទុក្ខា បដិបទា ហោតិ, វិបរិយាយេន សុខា។ អប្បនាកោសល្លានិ បន អសម្បាទេន្តស្ស ទន្ធា អភិញ្ញា ហោតិ, សម្បាទេន្តស្ស ខិប្បា។

អបិច តណ្ហាអវិជ្ជាវសេន សមថវិបស្សនាកតាធិការវសេន ចាបិ ឯតាសំ បភេទោ វេទិតព្ពោ។ តណ្ហាភិភូតស្ស ហិ ទុក្ខា បដិបទា ហោតិ, អនភិភូតស្ស សុខា។ អវិជ្ជាភិភូតស្ស ច ទន្ធា អភិញ្ញា ហោតិ, អនភិភូតស្ស ខិប្បា។ យោ ច សមថេ អកតាធិការោ តស្ស ទុក្ខា បដិបទា ហោតិ, កតាធិការស្ស សុខា។ យោ បន វិបស្សនាយ អកតាធិការោ ហោតិ, តស្ស ទន្ធា អភិញ្ញា ហោតិ, កតាធិការស្ស ខិប្បា។

កិលេសិន្ទ្រិយវសេន ចាបិ ឯតាសំ បភេទោ វេទិតព្ពោ។ តិព្ពកិលេសស្ស ហិ មុទិន្ទ្រិយស្ស ទុក្ខា បដិបទា ហោតិ ទន្ធា ច អភិញ្ញា, តិក្ខិន្ទ្រិយស្ស បន ខិប្បា អភិញ្ញា។ មន្ទកិលេសស្ស ច មុទិន្ទ្រិយស្ស សុខា បដិបទា ហោតិ ទន្ធា ច អភិញ្ញា, តិក្ខិន្ទ្រិយស្ស បន ខិប្បា អភិញ្ញាតិ។

ឥតិ ឥមាសុ បដិបទាអភិញ្ញាសុ យោ បុគ្គលោ ទុក្ខាយ បដិបទាយ ទន្ធាយ អភិញ្ញាយ ឈានំ បាបុណាតិ, តស្ស តំ ឈានំ ទុក្ខបដិបទំ ទន្ធាភិញ្ញន្តិ វុច្ចតិ។ សេសេសុបិ ឯសេវ នយោ។

តត្ថ ‘តទនុធម្មតា សតិ សន្តិដ្ឋតិ ឋិតិភាគិនី បញ្ញា’តិ (វិភ. ៧៩៩) ឯវំ វុត្តសតិយា វា តំតំឈាននិកន្តិយា វា វិក្ខម្ភនេ បដិបទា, តំតំឈានុបចារប្បត្តស្ស អប្បនាយ បរិវាសេ អភិញ្ញា ច វេទិតព្ពា។ អាគមនវសេនាបិ ច បដិបទា អភិញ្ញា ហោន្តិយេវ។ ទុក្ខបដិបទញ្ហិ ទន្ធាភិញ្ញំ បឋមជ្ឈានំ បត្វា បវត្តំ ទុតិយម្បិ តាទិសមេវ ហោតិ។ តតិយចតុត្ថេសុបិ ឯសេវ នយោ។ យថា ច ចតុក្កនយេ ឯវំ បញ្ចកនយេបិ បដិបទាវសេន ចតុធា ភេទោ វេទិតព្ពោ។ ឥតិ បដិបទាវសេនបិ ចត្តារោ នវកា វុត្តា ហោន្តិ។ តេសុ បាឋតោ ឆត្តឹស ចិត្តានិ, អត្ថតោ បន បញ្ចកនយេ ចតុក្កនយស្ស បរិដ្ឋត្តា វីសតិមេវ ភវន្តីតិ។

បដិបទាចតុក្កំ។

អារម្មណចតុក្កំ

១៨១. ឥទានិ យស្មា ឯតំ ឈានំ នាម យថា បដិបទាភេទេន ឯវំ អារម្មណភេទេនាបិ ចតុព្ពិធំ ហោតិ។ តស្មាស្ស តំ បភេទំ ទស្សេតុំ បុន **កតមេ ធម្មា កុសលា**តិអាទិ អារទ្ធំ។ តត្ថ **បរិត្តំ បរិត្តារម្មណ**ន្តិអាទីសុ យំ អប្បគុណំ ហោតិ, ឧបរិជ្ឈានស្ស បច្ចយោ ភវិតុំ ន សក្កោតិ, ឥទំ **បរិត្តំ នាម**។ យំ បន អវឌ្ឍិតេ សុប្បមត្តេ វា សរាវមត្តេ វា អារម្មណេ បវត្តំ, តំ បរិត្តំ អារម្មណំ អស្សាតិ **បរិត្តារម្មណំ**។ យំ បគុណំ សុភាវិតំ ឧបរិជ្ឈានស្ស បច្ចយោ ភវិតុំ សក្កោតិ, ឥទំ **អប្បមាណំ** នាម។ យំ វិបុលេ អារម្មណេ បវត្តំ តំ វុឌ្ឍិប្បមាណត្តា អប្បមាណំ អារម្មណំ អស្សាតិ **អប្បមាណារម្មណំ**។ វុត្តលក្ខណវោមិស្សកតាយ បន វោមិស្សកនយោ វេទិតព្ពោ។ ឥតិ អារម្មណវសេនបិ ចត្តារោ នវកា វុត្តា ហោន្តិ។ ចិត្តគណនាបេត្ថ បុរិមសទិសា ឯវាតិ។

អារម្មណចតុក្កំ។

អារម្មណបដិបទាមិស្សកំ

១៨៦. ឥទានិ អារម្មណបដិបទាមិស្សកំ សោឡសក្ខត្តុកនយំ ទស្សេតុំ បុន **កតមេ ធម្មា កុសលា**តិអាទិ អារទ្ធំ។ តត្ថ បឋមនយេ វុត្តជ្ឈានំ ទុក្ខបដិបទត្តា ទន្ធាភិញ្ញត្តា បរិត្តត្តា បរិត្តារម្មណត្តាតិ ចតូហិ ការណេហិ **ហីនំ**, សោឡសមនយេ វុត្តជ្ឈានំ សុខបដិបទត្តា ខិប្បាភិញ្ញត្តា អប្បមាណត្តា អប្បមាណារម្មណត្តាតិ ចតូហិ ការណេហិ **បណីតំ**។ សេសេសុ ចុទ្ទសសុ ឯកេន ទ្វីហិ តីហិ ច ការណេហិ ហីនប្បណីតតា វេទិតព្ពា។

កស្មា បនាយំ នយោ ទេសិតោតិ? ឈានុប្បត្តិការណត្តា។ សម្មាសម្ពុទ្ធេន ហិ បថវីកសិណេ សុទ្ធិកជ្ឈានំ ចតុក្កនយវសេន បញ្ចកនយវសេន ច ទស្សិតំ; តថា សុទ្ធិកបដិបទា, តថា សុទ្ធិការម្មណំ។ តត្ថ យា ទេវតា បថវីកសិណេ សុទ្ធិកជ្ឈានំ ចតុក្កនយវសេន ទេសិយមានំ ពុជ្ឈិតុំ សក្កោន្តិ, តាសំ សប្បាយវសេន សុទ្ធិកជ្ឈានេ ចតុក្កនយោ ទេសិតោ។ យា បញ្ចកនយវសេន ទេសិយមានំ ពុជ្ឈិតុំ សក្កោន្តិ, តាសំ សប្បាយវសេន បញ្ចកនយោ។ យា សុទ្ធិកបដិបទាយ , សុទ្ធិការម្មណេ ចតុក្កនយវសេន ទេសិយមានំ ពុជ្ឈិតុំ សក្កោន្តិ, តាសំ

សប្បាយវសេន សុទ្ធិកបដិបទាយ សុទ្ធិការម្មណេ ចតុក្កនយោ ទេសិតោ។ យា បញ្ចកនយវសេន ទេសិយមានំ ពុជ្ឈិតុំ សក្កោន្តិ តាសំ សប្បាយវសេន បញ្ចកនយោ។ ឥតិ ហេដ្ឋា បុគ្គលជ្ឈាសយវសេន ទេសនា កតា។

ទេសនាវិលាសប្បត្តោ ចេស បភិន្នបដិសម្ភិទោ ទសពលចតុវេសារជ្ជវិសទញាណោ ធម្មានំ យាថាវសរសលក្ខណស្ស សុប្បដិវិទ្ធត្តា ធម្មបញ្ញត្តិកុសលតាយ យោ យោ នយោ លព្ភតិ តស្ស តស្ស វសេន ទេសនំ និយមេតុំ សក្កោតិ, តស្មា ឥមាយ ទេសនាវិលាសប្បត្តិយាបិ តេន ឯសា បថវីកសិណេ សុទ្ធិកចតុក្កនយាទិវសេន ទេសនា កតា។

យស្មា បន យេ កេចិ ឈានំ ឧប្បាទេន្តិ នាម ន តេ អារម្មណបដិបទាហិ វិនា ឧប្បាទេតុំ សក្កោន្តិ, តស្មា និយមតោ ឈានុប្បត្តិការណត្តា អយំ សោឡសក្ខត្តុកនយោ កថិតោ។

ឯត្តាវតា សុទ្ធិកនវកោ, ចត្តារោ បដិបទានវកា, ចត្តារោ អារម្មណនវកា, ឥមេ ច សោឡស នវកាតិ បញ្ចវីសតិ នវកា កថិតា ហោន្តិ។ តត្ថ ឯកេកស្មិំ នវកេ ចតុក្កបញ្ចកវសេន ទ្វេ ទ្វេ នយាតិ បញ្ញាស នយា។ តត្ថ "បញ្ចវីសតិយា ចតុក្កនយេសុ សតំ, បញ្ចកនយេសុ បញ្ចវីសសត"ន្តិ បាឡតោ បញ្ចវីសាធិកានិ ទ្វេ ឈានចិត្តសតានិ ហោន្តិ។ បញ្ចកនយេ បន ចតុក្កនយស្ស បវិដ្ឋត្តា អត្ថតោ បញ្ចវីសាធិកមេវ ចិត្តសតំ ហោតិ។ យានិ ចេតានិ បាឡេ បញ្ចវីសាធិកានិ ទ្វេ ចិត្តសតានិ តេសុ ឯកេកស្ស និទ្ទេសេ ធម្មវវត្ថានាទយោ តយោ តយោ មហាវារា ហោន្តិ។ តេ បន តត្ថ តត្ថ នយមត្តមេវ ទស្សេត្វា សំខិត្តាតិ។

បថវីកសិណំ។

២០៣. ឥទានិ យស្មា អាបោកសិណាទីសុបិ ឯតានិ ឈានានិ ឧប្បជ្ជន្តិ, តស្មា តេសំ ទស្សនត្ថំ បុន **កតមេ ធម្មា កុសលា**តិអាទិ អារទ្ធំ។ តេសុ សព្ពោ បាឡិនយោ ច អត្ថវិភាវនា ច ចិត្តគណនា ច វារសង្ខេបោ ច បថវីកសិណេ វុត្តនយេនេវ វេទិតព្ពោ។ ភាវនានយោ បន កសិណបរិកម្មំ អាទិំ កត្វា សព្ពោ **វិសុទ្ធិមគ្គេ** (វិសុទ្ធិ ១.៩១ អាទយោ) បកាសិតោយេវ។ **មហាសកុលុទាយិសុត្តេ** បន ទសកសិណានិ (ម. និ. ២.២៥០) វុត្តានិ។ តេសុ វិញ្ញាណកសិណំ អាកាសេ បវត្តិតមហគ្គតវិញ្ញាណម្បិ តត្ថ បរិកម្មំ កត្វា និព្ពត្តា វិញ្ញាណញ្ចាយតនសមាបត្តិបិ ហោតីតិ សព្ពប្បការេន អារុប្បទេសនមេវ ភជតិ, តស្មា ឥមស្មិំ ឋានេ ន កថិតំ។

អាកាសកសិណន្តិ បន កសិណុគ្ឃាដិមមាកាសម្បិ, តំ អារម្មណំ កត្វា បវត្តក្ខន្ធាបិ, ភិត្តិច្ឆិទ្ទាទីសុ អញ្ញតរស្មិំ គហេតព្ពនិមិត្តបរិច្ឆេទាកាសម្បិ, តំ អារម្មណំ កត្វា ឧប្បន្នំ ចតុក្កបញ្ចកជ្ឈានម្បិ វុច្ចតិ។ តត្ថ បុរិមនយោ អារុប្បទេសនំ ភជតិ, បច្ឆិមនយោ រូបាវចរទេសនំ។ ឥតិ មិស្សកត្តា ឥមំ រូបាវចរទេសនំ ន អារុឡ្ហំ។ បរិច្ឆេទាកាសេ និព្ពត្តជ្ឈានំ បន រូបូបបត្តិយា មគ្គោ ហោតិ តស្មា តំ គហេតព្ពំ។ តស្មិំ បន ចតុក្កបញ្ចកជ្ឈានមេវ ឧប្បជ្ជតិ, អរូបជ្ឈានំ នុប្បជ្ជតិ។ កស្មា? កសិណុគ្ឃាដនស្ស អលាភតោ។ តញ្ហិ បុនប្បុនំ ឧគ្ឃាដិយមានម្បិ អាកាសមេវ ហោតីតិ ន តត្ថ កសិណុគ្ឃាដនំ លព្ភតិ, តស្មា តត្ថុប្បន្នំ ឈានំ ទិដ្ឋធម្មសុខវិហារាយ សំវត្តតិ, អភិញ្ញាបាទកំ ហោតិ, វិបស្សនាបាទកំ ហោតិ, និរោធបាទកំ ន ហោតិ។ អនុបុព្ពនិរោធោ បនេត្ថ យាវ បញ្ចមជ្ឈានា លព្ភតិ វដ្ដបាទកំ ហោតិយេវ។ យថា ចេតំ ឯវំ បុរិមកសិណេសុ ឧប្បន្នំ ឈានម្បិ។ និរោធបាទកភាវោ បនេត្ថ វិសេសោ។ សេសមេត្ថ អាកាសកសិណេ យំ វត្តព្ពំ សិយា តំ សព្ពំ **វិសុទ្ធិមគ្គេ** (វិសុទ្ធិ. ១.៩៨-៩៩) វុត្តមេវ។

'ឯកោបិ ហុត្វា ពហុធា ហោតី'តិអាទិនយំ (ទី. និ. ១.២៣៩; បដិ. ម. ១.១០២) បន វិកុព្ពនំ ឥច្ឆន្តេន បុរិមេសុ អដ្ឋសុ កសិណេសុ អដ្ឋ សមាបត្តិយោ និព្ពត្តេត្វា កសិណានុលោមតោ កសិណបដិលោមតោ, កសិណានុលោមបដិលោមតោ; ឈានានុលោមតោ, ឈានបដិលោមតោ, ឈានានុលោមបដិលោមតោ; ឈានុក្កន្តិកតោ, កសិណុក្កន្តិកតោ, ឈានកសិណុក្កន្តិកតោ; អង្គសង្កន្តិកតោ, អារម្មណសង្កន្តិកតោ, អង្គារម្មណសង្កន្តិកតោ; អង្គវវត្ថានតោ, អារម្មណវវត្ថានតោតិ ឥមេហិ ចុទ្ទសហាការេហិ ចិត្តំ បរិទមេតព្ពំ។ តេសំ វិត្ថារកថា **វិសុទ្ធិមគ្គេ** (វិសុទ្ធិ. ២.៣៦៥-៣៦៦) វុត្តាយេវ។

ឯវំ បន ចុទ្ទសហាការេហិ ចិត្តំ អបរិទមេត្វា, បុព្ពេ អភាវិតភាវនោ អាទិកម្មិកោ យោគាវចរោ ឥទ្ធិវិកុព្ពនំ សម្បាទេស្សតីតិ នេតំ ឋានំ វិជ្ជតិ។ អាទិកម្មិកស្ស ហិ កសិណបរិកម្មម្បិ ភារោ; សតេសុ សហស្សេសុ វា ឯកោវ សក្កោតិ។ កតកសិណបរិកម្មស្ស និមិត្តុប្បាទនំ ភារោ; សតេសុ សហស្សេសុ វា ឯកោវ សក្កោតិ។ ឧប្បន្នេ និមិត្តេ តំ វឌ្ឍេត្វា អប្បនាធិគមោ ភារោ, សតេសុ សហស្សេសុ វា ឯកោវ សក្កោតិ។ អធិគតប្បនស្ស ចុទ្ទសហាការេហិ ចិត្តបរិទមនំ ភារោ; សតេសុ សហស្សេសុ វា ឯកោវ សក្កោតិ។ ចុទ្ទសហាការេហិ បរិទមិត

ចិត្តស្សាបិ ឥទ្ធិវិកុព្ពនំ នាម ភារោ, សតេសុ សហស្សេសុ វា ឯកោវ សក្កោតិ។ វិកុព្ពនប្បត្តស្សាបិ ខិប្បនិសន្តិភារោ នាម ភារោ; សតេសុ សហស្សេសុ វា ឯកោវ ខិប្បនិសន្តិ ហោតិ។ ថេរម្ពត្ថលេ **មហារោហនគុត្តត្ថេរស្ស** គិលានុបដ្ឋានំ អាគតេសុ តីសមត្តេសុ ឥទ្ធិមន្តសហស្សេសុ ឧបសម្បទាយ អដ្ឋវស្សិកោ **រក្ខិតត្ថេរោ វិយ**។ សព្ពំ វត្ថុ **វិសុទ្ធិមគ្គេ** (វិសុទ្ធិ. ២.៣៦៧) វិត្ថារិតមេវាតិ។

កសិណកថា។

អភិភាយតនកថា

២០៤. ឯវំ អដ្ឋសុ កសិណេសុ រូបាវចរកុសលំ និទ្ទិសិត្វា, ឥទានិ យស្មា សមានេបិ អារម្មណេ ភាវនាយ អសមានំ ឥមេសុ អដ្ឋសុ កសិណេសុ អញ្ញម្បិ អភិភាយតនសង្ខាតំ រូបាវចរកុសលំ បវត្តតិ, តស្មា តំ ទស្សេតុំ បុន **កតមេ ធម្មា កុសលា**តិអាទិ អារទ្ធំ។ តត្ថ **អជ្ឈត្តំ អរូបសញ្ញី**តិ អលាភិតាយ វា អនត្ថិកតាយ វា អជ្ឈត្តរូបេ បរិកម្មសញ្ញាវិរហិតោ។ **ពហិទ្ធា រូបានិ បស្សតី**តិ ពហិទ្ធា អដ្ឋសុ កសិណេសុ កតបរិកម្មតាយ បរិកម្មវសេន ចេវ អប្បនាវសេន ច តានិ ពហិទ្ធា អដ្ឋសុ កសិណេសុ រូបានិ បស្សតិ។ **បរិត្តានី**តិ អវឌ្ឍិតានិ។ **តានិ អភិភុយ្យា**តិ យថា នាម សម្បន្នគហណិកោ កដច្ឆុមត្តំ ភត្តំ លភិត្វា ‘កឹ ឯត្ថ ភុញ្ជិតព្ពំ អត្ថី’តិ សង្កឌ្ឍិត្វា ឯកកពឡមេវ ករោតិ, ឯវមេវ ញាណុត្តរិកោ បុគ្គលោ វិសទញាណោ ‘កិមេត្ថ បរិត្តកេ អារម្មណេ សមាបជ្ជិតព្ពំ អត្ថិ, នាយំ មម ភារោ’តិ តានិ រូបានិ អភិភវិត្វា សមាបជ្ជតិ។ សហ និមិត្តុប្បាទេនេវេត្ថ អប្បនំ និព្ពត្តេតីតិ អត្ថោ។ **ជានាមិ បស្សាមី**តិ ឥមិនា បនស្ស បុព្ពភាគោ កថិតោ។ **អាគមដ្ឋកថាសុ** បន វុត្តំ – ឥមិនាស្ស បន អាភោគោ កថិតោ។ សោ ច ខោ សមាបត្តិតោ វុដ្ឋិតស្ស, ន អន្តោសមាបត្តិយន្តិ (អ. និ. អដ្ឋ. ៣.៨.៦៥)។

អប្បមាណានីតិ វឌ្ឍិតប្បមាណានិ។ **អភិភុយ្យា**តិ ឯត្ថ បន យថា មហគ្ឃសោ បុរិសោ ឯកំ ភត្តវឌ្ឍិតកំ លភិត្វា ‘អញ្ញាបិ ហោតុ ‘កិមេសា មយ្ហំ ករិស្សតី’តិ តំ ន មហន្តតោ បស្សតិ, ឯវមេវ ញាណុត្តរោ បុគ្គលោ វិសទញ្ញាណោ ‘កិមេត្ថ សមាបជ្ជិតព្ពំ, ន ឥទំ អប្បមាណំ, ន មយ្ហំ ចិត្តេកគ្គតាករណេ ភារោ អត្ថី’តិ តានិ អភិភវិត្វា សមាបជ្ជតិ។ សហ និមិត្តុប្បាទេនេវេត្ថ អប្បនំ និព្ពត្តេតីតិ អត្ថោ។

បរិត្តំ បរិត្តារម្មណំ អប្បមាណំ បរិត្តារម្មណន្តិ ឥធ បរិត្តានីតិ អាគតត្តា អប្បមាណារម្មណតា ន គហិតា, បរតោ អប្បមាណានីតិ អាគតត្តា បរិត្តារម្មណតា។ **អដ្ឋកថាយំ** បន វុត្តំ – ‘ឥមស្មឹ ឋានេ ចត្តារិ ចត្តារិ អារម្មណានិ អគ្គហេត្វា ទ្វេ ទ្វេវ គហិតានិ ។ កឹ ការណា? ចតូសុ ហិ គហិតេសុ ទេសនា សោឡសក្ខត្តុកា ហោតិ, សត្ថារា ច ហេដ្ឋា សោឡសក្ខត្តុកា ទេសនា កិលញ្ជម្ហិ តិលេ បត្ថរន្តេន វិយ វិត្ថារតោ កថិតា។ តស្ស ឥមស្មឹ ឋានេ អដ្ឋក្ខត្តុកំ ទេសនំ កាតុំ អជ្ឈាសយោ។ តស្មា ទ្វេ ទ្វេយេវ គហិតានីតិ វេទិតព្ពានីតិ។

សុវណ្ណទុព្ពណ្ណានីតិ បរិសុទ្ធាបរិសុទ្ធវណ្ណានិ។ បរិសុទ្ធានិ ហិ នីលាទីនិ សុវណ្ណានិ, អបរិសុទ្ធានិ ច ទុព្ពណ្ណានីតិ ឥធ អធិប្បេតានិ។ **អាគមដ្ឋកថាសុ** បន ‘សុវណ្ណានិ វា ហោន្តុ ទុព្ពណ្ណានិ វា, បរិត្តអប្បមាណវសេនេវ ឥមានិ អភិភាយតនានិ ទេសិតានី’តិ (អ. និ. អដ្ឋ. ៣.៨.៦៥) វុត្តំ។ ឥមេសុ បន ចតូសុ បរិត្តំ វិតក្កចរិតវសេន អាគតំ, អប្បមាណំ មោហចរិតវសេន, សុវណ្ណំ ទោសចរិតវសេន, ទុព្ពណ្ណំ រាគចរិតវសេន។ ឯតេសញ្ហិ ឯតានិ សប្បាយានិ។ សា ច តេសំ សប្បាយតា វិត្ថារតោ **វិសុទ្ធិមគ្គេ** (វិសុទ្ធិ. ១.៤៣) ចរិយនិទ្ទេសេ វុត្តា។

កស្មា បន, យថា សុត្តន្តេ “អជ្ឈត្តំ រូបសញ្ញី ឯកោ ពហិទ្ធា រូបានិ បស្សតិ បរិត្តានី”តិអាទិ (ទី. និ. ២.១៧៣; ម. និ. ២.២៤៩; អ. និ. ៨.៦៥) វុត្តំ, ឯវំ អវត្វា ឥធ ចតូសុបិ អភិភាយតនេសុ អជ្ឈត្តំ អរូបសញ្ញិតាវ វុត្តាតិ? អជ្ឈត្តរូបានំ អនភិភវនីយតោ។ តត្ថ វា ហិ ឥធ វា ពហិទ្ធារូបានេវ អភិភវិតព្ពានិ, តស្មា តានិ និយមតោ វត្តព្ពានីតិ តត្រាបិ ឥធាបិ វុត្តានិ។ អជ្ឈត្តំ អរូបសញ្ញីតិ ឥទំ បន សត្ថុ ទេសនាវិលាសមត្តមេវ។ អយំ តាវ ចតូសុ អភិភាយតនេសុ អបុព្ពបទវណ្ណនា។ សុទ្ធិកនយបដិបទាភេទោ បនេត្ថ បឋវីកសិណេ វុត្តនយេនេវ ឯកេកស្មឹ អភិភាយតនេ វេទិតព្ពោ។ កេវលញ្ហេត្ថ អារម្មណចតុក្កំ អារម្មណទុកំ ហោតិ, សោឡសក្ខត្តុកញ្ច អដ្ឋក្ខត្តុកំ។ សេសំ តាទិសមេវ។ ឯវមេត្ថ ឯកេកស្មឹ អភិភាយតនេ ឯកោ សុទ្ធិកនវកោ, ចត្តារោ បដិបទានវកា, ទ្វេ អារម្មណនវកា, អារម្មណបដិបទាមិស្សកេ អដ្ឋ នវកាតិ បន្នរស នវកាតិ ចតូសុបិ អភិភាយតនេសុ សមសដ្ឋិ នវកា វេទិតព្ពា។

២៤៦. បញ្ចមអភិភាយតនាទីសុ **នីលានី**តិ សព្ពសង្គាហិកវសេន វុត្តំ។ **នីលវណ្ណានី**តិ វណ្ណវសេន, **នីលនិទស្សនានី**តិ និទស្សនវសេន, អបញ្ញាយមានវិវរានិ, អសម្ភិន្នវណ្ណានិ, ឯកនីលានេវ ហុត្វា ទិស្សន្តីតិ វុត្តំ ហោតិ។ **នីលនិភាសានី**តិ ឥទំ បន ឱភាសនវសេន វុត្តំ; នីលោភាសានិ នីលប្បភាយុត្តានីតិ អត្ថោ។ ឯតេន នេសំ សុ

វិសុទ្ធតំ ទស្សេតិ។ សុវិសុទ្ធវណ្ណវសេន ហិ ឥមានិ ចត្តារិ អភិភាយតនានិ វុត្តានិ។ **បីតានី**តិអាទីសុបិ ឥមិនាវ នយេន អត្ថោ វេទិតព្វោ។ នីលកសិណំ ឧគ្គណ្ហន្តោ នីលស្មឹ និមិត្តំ គណ្ហាតិ។ បុប្ផស្មឹ វា វត្ថស្មឹ វា វណ្ណធាតុយា វាតិអាទិកំ បនេត្ថ កសិណករណញ្ច បរិកម្មញ្ច អប្បនាវិធានញ្ច សព្ពំ **វិសុទ្ធិមគ្គេ** (វិសុទ្ធិ. ១.៩៣ អាទយោ) វិត្ថារតោ វុត្តមេវ។ យថា ច បថវីកសិណេ ឯវមេត្ថ ឯកេកស្មឹ អភិភាយតនេ បញ្ចវីសតិ បញ្ចវីសតិ នវកា វេទិតព្ពា។

អភិភាយតនកថា។

វិមោក្ខកថា

២៤៨. ឥទានិ យស្មា ឥទំ រូបាវចរកុសលំ នាម ន កេវលំ អារម្មណសង្ខាតានំ អាយតនានំ អភិភវនតោ អភិភាយតនវសេនេវ ឧប្បជ្ជតិ, អថ ខោ វិមោក្ខវសេនបិ ឧប្បជ្ជតិ, តស្មា តម្បិ នយំ ទស្សេតុំ បុន **កតមេ ធម្មា កុសលា**តិអាទិ អារទ្ធំ។

កេនដ្ឋេន បន វិមោក្ខោ វេទិតព្ពោតិ? អធិមុច្ចនដ្ឋេន។ កោ អយំ អធិមុច្ចនដ្ឋោ នាម? បច្ចនីកធម្មេហិ ច សុដ្ឋុ វិមុច្ចនដ្ឋោ, អារម្មណេ ច អភិរតិវសេន សុដ្ឋុ វិមុច្ចនដ្ឋោ ។ បិតុអង្កេ វិស្សដ្ឋអង្គបច្ចង្គស្ស ទារកស្ស សយនំ វិយ អនិគ្គហិតភាវេន និរាសង្កតាយ អារម្មណេ បវត្តីតិ វុត្តំ ហោតិ។ ឯវំលក្ខណញ្ហិ វិមោក្ខភាវប្បត្តំ រូបាវចរកុសលំ ទស្សេតុំ អយំ នយោ អារទ្ធោ។

តត្ថ **រូបី**តិ អជ្ឈត្តំ កេសាទីសុ ឧប្បាទិតំ រូបជ្ឈានំ រូបំ, តទស្សត្ថីតិ រូបី។ អជ្ឈត្តញ្ហិ នីលបរិកម្មំ ករោន្តោ កេសេ វា បិត្តេ វា អក្ខិតារកាយ វា ករោតិ។ បីតបរិកម្មំ ករោន្តោ មេទេ វា ឆវិយា វា អក្ខីនំ បីតដ្ឋានេ វា ករោតិ។ លោហិតបរិកម្មំ ករោន្តោ មំសេ វា លោហិតេ វា ជិវ្ហាយ វា ហត្ថតលបាទតលេសុ វា អក្ខីនំ រត្តដ្ឋានេ វា ករោតិ។ ឱទាតបរិកម្មំ ករោន្តោ អដ្ឋិម្ហិ វា ទន្តេ វា នខេ វា អក្ខីនំ សេតដ្ឋានេ វា ករោតិ។ ឯវំ បរិកម្មំ កត្វា ឧប្បន្នជ្ឈានសមង្គិនំ សន្ធាយេតំ វុត្តំ។ **រូបានិ បស្សតី**តិ ពហិទ្ធាបិ នីលកសិណាទិរូបានិ ឈានចក្ខុនា បស្សតិ។ ឥមិនា អជ្ឈត្តពហិទ្ធាវត្ថុកេសុ កសិណេសុ ឈានបដិលាភោ ទស្សិតោ។

អជ្ឈត្តំ អរូបសញ្ញីតិ អជ្ឈត្តំ ន រូបសញ្ញី។ អត្តនោ កេសាទីសុ អនុប្បាទិតរូបាវចរជ្ឈានោតិ អត្ថោ។ ឥមិនា ពហិទ្ធា បរិកម្មំ កត្វា ពហិទ្ធាវ បដិលទ្ធជ្ឈានតា ទស្សិតា។

សុភន្តិ ឥមិនា សុវិសុទ្ធេសុ នីលាទីសុ វណ្ណកសិណេសុ ឈានានិ ទស្សិតានិ។ តត្ថ កិញ្ចាបិ អន្តោអប្បនាយ ‘សុភ’ន្តិ អាភោគោ នត្ថិ, យោ បន សុវិសុទ្ធំ សុភកសិណំ អារម្មណំ កត្វា វិហរតិ, សោ យស្មា ‘សុភ’ន្តិ…បេ…. បឋមំ ឈានំ ឧបសម្បជ្ជ វិហរតិ, តថា ទុតិយាទីនិ, តស្មា ឯវំ ទេសនា កតា។ **បដិសម្ភិទាមគ្គេ** បន “កថំ សុភន្ទេវ អធិមុត្តោ ហោតីតិ វិមោក្ខោ? ឥធ ភិក្ខុ មេត្តាសហគតេន ចេតសា ឯកំ ទិសំ…បេ…. វិហរតិ, មេត្តាយ ភាវិតត្តា សត្តា អប្បដិកូលា ហោន្តិ; ករុណា… មុទិតា… ឧបេក្ខាសហគតេន ចេតសា ឯកំ ទិសំ…បេ.… វិហរតិ, ឧបេក្ខាយ ភាវិតត្តា សត្តា អប្បដិកូលា ហោន្តិ, ឯវំ សុភន្ទេវ អធិមុត្តោ ហោតី”តិ វិមោក្ខោតិ (បដិ. ម. ១.២១២) វុត្តំ។ ឥធ បន ឧបរិ បាឡិយំយេវ ព្រហ្មវិហារានំ អាគតត្តា តំ នយំ បដិក្ខិបិត្វា សុនីលកសុបីតកសុលោហិតកសុឱទាតកបរិសុទ្ធនីលកបរិសុទ្ធបីតកបរិសុទ្ធលោហិតកបរិសុទ្ធឱទាតកវសេនេវ សុភវិមោក្ខោ អនុញ្ញាតោ។ ឥតិ កសិណន្តិ វា អភិភាយតនន្តិ វា វិមោក្ខោតិ វា រូបាវចរជ្ឈានមេវ ។ តញ្ហិ អារម្មណស្ស សកលដ្ឋេន កសិណំ នាម, អារម្មណំ អភិភវនដ្ឋេន អភិភាយតនំ នាម, អារម្មណេ អធិមុច្ចនដ្ឋេន បច្ចនីកធម្មេហិ ច វិមុច្ចនដ្ឋេន វិមោក្ខោ នាមាតិ វុត្តំ។ តត្ថ កសិណទេសនា អភិធម្មវសេន, ឥតរា បន សុត្តន្តទេសនាវសេន វុត្តាតិ វេទិតព្ពា។ អយមេត្ថ អបុព្ពបទវណ្ណនា។ ឯកេកស្មឹ បន វិមោក្ខេ បថវីកសិណេ វិយ បញ្ចវីសតិ បញ្ចវីសតីតិ កត្វា បញ្ចសត្តតិ នវកា វេទិតព្ពា។

វិមោក្ខកថា។

ព្រហ្មវិហារកថា

២៥១. ឥទានិ មេត្តាទិព្រហ្មវិហារវសេន បវត្តមានំ រូបាវចរកុសលំ ទស្សេតុំ បុន **កតមេ ធម្មា កុសលា**តិអាទិ អារទ្ធំ។ តត្ថ **មេត្តាសហគត**ន្តិ មេត្តាយ សមន្នាគតំ។ បរតោ ករុណាសហគតាទីសុបិ ឯសេវ នយោ។ យេន បនេស វិធានេន បដិបន្នោ មេត្តាទិសហគតានិ ឈានានិ ឧបសម្បជ្ជ វិហរតិ, តំ មេត្តាទីនំ

ភាវនាវិធានំ សព្វំ **វិសុទ្ធិមគ្គេ** (វិសុទ្ធិ. ១.២៤០) វិត្ថារិតមេវ។ អវសេសាយ បាឡិយា អត្ថោ បឋវីកសិណេ វុត្តនយេនេវ វេទិតព្វោ។

កេវលញ្ហិ បឋវីកសិណេ បញ្ចវីសតិ នវកា, ឥធ បុរិមាសុ តីសុ តិកចតុក្កជ្ឈានិកវសេន បញ្ចវីសតិ សត្តកា, ឧបេក្ខាយ ចតុត្ថជ្ឈានវសេន បញ្ចវីសតិ ឯកកា, ករុណាមុទិតាសុ ច ឆន្ទាទីហិ ចតូហិ សទ្ធឹ ករុណាមុទិតាតិ ឥមេបិ យេវាបនកា លព្ភន្តិ។ ទុក្ខបដិបទាទិភាវោ ចេត្ថ មេត្តាយ តាវ ព្យាបាទវិក្ខម្ភនវសេន, ករុណាយ វិហឹសាវិក្ខម្ភនវសេន, មុទិតាយ អរតិវិក្ខម្ភនវសេន, ឧបេក្ខាយ រាគបដិឃវិក្ខម្ភនវសេន វេទិតព្វោ។ បរិត្តារម្មណតា បន នពហុសត្តារម្មណវសេន; អប្បមាណារម្មណតា ពហុសត្តារម្មណវសេន ហោតីតិ អយំ វិសេសោ។ សេសំ តាទិសមេវ។

ឯវំ តាវ បាឡិវសេនេវ –

> ព្រហ្មុត្តមេន កថិតេ, ព្រហ្មវិហារេ ឥមេ ឥតិ វិទិត្វា;
> ភិយ្យោ ឯតេសុ អយំ, បកិណ្ណកកថាបិ វិញ្ញេយ្យា។

ឯតាសុ ហិ មេត្តាករុណាមុទិតាឧបេក្ខាសុ អត្ថតោ តាវ មេជ្ជតីតិ **មេត្តា**, សិនិយ្ហតីតិ អត្ថោ។ មិត្តេ វា ភវា, មិត្តស្ស វា ឯសា បវត្តតីបិ មេត្តា។ បរទុក្ខេ សតិ សាធូនំ ហទយកម្បនំ ករោតីតិ **ករុណា**។ កិណាតិ វា បរទុក្ខំ ហឹសតិ វិនាសេតីតិ **ករុណា** ។ កិរិយតិ វា ទុក្ខិតេសុ ផរណវសេន បសារិយតីតិ **ករុណា**។ មោទន្តិ តាយ តំសមង្គិនោ, សយំ វា មោទតិ, មោទនមត្តមេវ វា តន្តិ **មុទិតា**។ ‘អវេរា ហោន្តូ’តិអាទិព្យាបារប្បហានេន មជ្ឈត្តភាវូបគមនេន ច ឧបេក្ខតីតិ **ឧបេក្ខា**។

លក្ខណាទិតោ បនេត្ថ ហិតាការប្បវត្តិលក្ខណា ‘មេត្តា’, ហិតូបសំហាររសា, អាឃាតវិនយបច្ចុបដ្ឋានា, សត្តានំ មនាបភាវទស្សនបទដ្ឋានា។ ព្យាបាទូបសមោ ឯតិស្សា សម្បត្តិ, សិនេហសម្ភវោ វិបត្តិ។ ទុក្ខាបនយនាការប្បវត្តិលក្ខណា ‘ករុណា’, បរទុក្ខាសហនរសា, អវិហឹសាបច្ចុបដ្ឋានា , ទុក្ខាភិភូតានំ អនាថភាវទស្សនបទដ្ឋានា។ វិហឹសូបសមោ តស្សា សម្បត្តិ, សោកសម្ភវោ វិបត្តិ។ សត្តេសុ បមោទនលក្ខណា ‘មុទិតា’, អនិស្សាយនរសា, អរតិវិឃាតបច្ចុបដ្ឋានា, សត្តានំ សម្បត្តិទស្សនបទដ្ឋានា។ អរតិវូបសមោ តស្សា សម្បត្តិ, បហាសសម្ភវោ វិបត្តិ។ សត្តេសុ មជ្ឈត្តាការប្បវត្តិលក្ខណា ‘ឧបេក្ខា’, សត្តេសុ សមភាវទស្សនរសា, បដិឃានុនយវូបសមបច្ចុបដ្ឋានា, “កម្មស្សកា សត្តា, តេ កស្ស រុចិយា សុខិតា វា ភវិស្សន្តិ, ទុក្ខតោ វា មុច្ចិស្សន្តិ, បត្តសម្បត្តិតោ វា ន បរិហាយិស្សន្តី”តិ? ឯវំ បវត្តកម្មស្សកតាទស្សនបទដ្ឋានា។ បដិឃានុនយវូបសមោ តស្សា សម្បត្តិ, គេហសិតាយ អញ្ញាណុបេក្ខាយ សម្ភវោ វិបត្តិ។

ចតុន្នម្បិ បនេតេសំ ព្រហ្មវិហារានំ វិបស្សនាសុខញ្ចេវ ភវសម្បត្តិ ច សាធារណប្បយោជនំ, ព្យាបាទាទិបដិឃាតោ អាវេណិកំ។ ព្យាបាទបដិឃាតប្បយោជនា ហេត្ថ មេត្តា, វិហឹសាអរតិរាគបដិឃាតប្បយោជនា ឥតរា។ វុត្តម្បិ ចេតំ –

> “និស្សរណញ្ហេតំ, អាវុសោ, ព្យាបាទស្ស យទិទំ មេត្តាចេតោវិមុត្តិ, និស្សរណញ្ហេតំ, អាវុសោ, វិហេសាយ យទិទំ ករុណាចេតោវិមុត្តិ; និស្សរណញ្ហេតំ, អាវុសោ, អរតិយា យទិទំ មុទិតាចេតោវិមុត្តិ, និស្សរណញ្ហេតំ, អាវុសោ, រាគស្ស យទិទំ ឧបេក្ខាចេតោវិមុត្តី”តិ (ទី. និ. ៣.៣២៦; អ. និ. ៦.១៣)។

ឯកមេកស្ស ចេត្ថ អាសន្នទូរវសេន ទ្វេ ទ្វេ បច្ចត្ថិកា។ មេត្តាព្រហ្មវិហារស្ស ហិ, សមីបចារោ វិយ បុរិសស្ស សបត្តោ, គុណទស្សនសភាគតាយ រាគោ អាសន្នបច្ចត្ថិកោ។ សោ លហុំ ឱតារំ លភតិ។ តស្មា តតោ សុដ្ឋុ មេត្តា រក្ខិតព្ពា។ បព្ពតាទិគហននិស្សិតោ វិយ បុរិសស្ស សបត្តោ សភាវវិសភាគតាយ ព្យាបាទោ ទូរបច្ចត្ថិកោ។ តស្មា តតោ និព្ភយេន មេត្តាយិតព្ពំ។ មេត្តាយិស្សតិ ច នាម កោបញ្ច ករិស្សតីតិ អដ្ឋានមេតំ។

ករុណាព្រហ្មវិហារស្ស “ចក្ខុវិញ្ញេយ្យានំ រូបានំ ឥដ្ឋានំ កន្តានំ មនាបានំ មនោរមានំ លោកាមិសបដិសំយុត្តានំ អប្បដិលាភំ វា អប្បដិលាភតោ សមនុបស្សតោ បុព្ពេ វា បដិលទ្ធបុព្ពំ អតីតំ និរុទ្ធំ វិបរិណតំ សមនុស្សរតោ ឧប្បជ្ជតិ ទោមនស្សំ។ យំ ឯវរូបំ ទោមនស្សំ ឥទំ វុច្ចតិ គេហសិតំ ទោមនស្ស”ន្តិអាទិនា នយេន អាគតំ គេហសិតំ ទោមនស្សំ វិបត្តិទស្សនសភាគតាយ អាសន្នបច្ចត្ថិកំ។ សភាវវិសភាគតាយ វិហេសា ទូរបច្ចត្ថិកា។ តស្មា តតោ និព្ភយេន ករុណាយិតព្ពំ។ ករុណញ្ច នាម ករិស្សតិ បាណិអាទីហិ ច វិហេសិស្សតីតិ អដ្ឋានមេតំ។

មុទិតាព្រហ្មវិហារស្ស “ចក្ខុវិញ្ញេយ្យានំ រូបានំ ឥដ្ឋានំ កន្តានំ មនាបានំ មនោរមានំ លោកាមិសបដិសំយុត្តានំ បដិលាភំ វា បដិលាភតោ សមនុបស្សតោ បុព្ពេ វា បដិលទ្ធបុព្ពំ អតីតំ និរុទ្ធំ វិបរិណតំ សមនុស្សរតោ ឧប្បជ្ជតិ សោមនស្សំ។ យំ ឯវរូបំ សោមនស្សំ ឥទំ វុច្ចតិ គេហស្សិតំ សោមនស្ស”ន្តិអាទិនា (ម. និ. ៣.៣០៦) នយេន អាគតំ គេហស្សិតំ សោមនស្សំ សម្បត្តិទស្សនសភាគតាយ អាសន្នបច្ចត្ថិកំ។ សភាវវិសភាគតាយ អរតិ ទូរបច្ចត្ថិកា។ តស្មា តតោ និព្ភយេន មុទិតា ភាវេតព្ពា។ បមុទិតោ ច នាម ភវិស្សតិ បន្តសេនាសនេសុ ច អធិកុសលធម្មេសុ ច ឧក្កណ្ឋិស្សតីតិ អដ្ឋានមេតំ។

ឧបេក្ខាព្រហ្មវិហារស្ស បន “ចក្ខុនា រូបំ ទិស្វា ឧប្បជ្ជតិ ឧបេក្ខា ពាលស្ស មូឡ្ហស្ស បុថុជ្ជនស្ស អនោធិជិនស្ស អវិបាកជិនស្ស អនាទីនវទស្សាវិនោ អស្សុតវតោ បុថុជ្ជនស្ស។ យា ឯវរូបា ឧបេក្ខា រូបំ សា នាតិវត្តតិ។ តស្មា សា ឧបេក្ខា គេហស្សិតាតិ វុច្ចតី”តិអាទិនា (ម. និ. ៣.៣០៨) នយេន អាគតា គេហស្សិតា អញ្ញាណុបេក្ខា ទោសគុណានំ អវិចារណវសេន សភាគត្តា អាសន្នបច្ចត្ថិកា។ សភាវវិសភាគតាយ រាគបដិឃា ទូរបច្ចត្ថិកា។ តស្មា តតោ និព្ភយេន ឧបេក្ខិតព្ពំ។ ឧបេក្ខិស្សតិ ច នាម រជ្ជិស្សតិ ច បដិហញ្ញិស្សតិ ចាតិ អដ្ឋានមេតំ។

សព្ពេសម្បិ ច ឯតេសំ កត្តុកាមតាឆន្ទោ អាទិ, នីវរណាទិវិក្ខម្ភនំ មជ្ឈំ, អប្បនា បរិយោសានំ, បញ្ញត្តិធម្មវសេន ឯកោ វា សត្តោ អនេកា វា សត្តា អារម្មណំ, ឧបចារេ វា អប្បនាយ វា បត្តាយ អារម្មណវឌ្ឍនំ។

តត្រាយំ វឌ្ឍនក្កមោ – យថា ហិ កុសលោ កស្សកោ កសិតព្ពដ្ឋានំ បរិច្ឆិន្ទិត្វា កសតិ, ឯវំ បឋមមេវ ឯកំ អាវាសំ បរិច្ឆិន្ទិត្វា តត្ថ សត្តេសុ ‘ឥមស្មិំ អាវាសេ សត្តា អវេរា ហោន្តូ’តិអាទិនា នយេន មេត្តា ភាវេតព្ពា។ តត្ថ ចិត្តំ មុទុំ កម្មនិយំ កត្វា ទ្វេ អាវាសា បរិច្ឆិន្ទិតព្ពា ។ តតោ អនុក្កមេន តយោ ចត្តារោ បញ្ច ឆ សត្ត អដ្ឋ នវ ទស, ឯកា រច្ឆា, ឧបឌ្ឍគាមោ, គាមោ, ជនបទោ, រជ្ជំ, ឯកា ទិសាតិ ឯវំ យាវ ឯកំ ចក្កវាឡំ, តតោ វា បន ភិយ្យោ តត្ថ តត្ថ សត្តេសុ មេត្តា ភាវេតព្ពា។ តថា ករុណាទយោតិ។ អយមេត្ថ អារម្មណវឌ្ឍនក្កមោ។

យថា បន កសិណានំ និស្សន្ទោ អារុប្បា, សមាធីនំ និស្សន្ទោ នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនំ, វិបស្សនានំ និស្សន្ទោ ផលសមាបត្តិ, សមថវិបស្សនានំ និស្សន្ទោ និរោធសមាបត្តិ, ឯវំ បុរិមព្រហ្មវិហារត្តយស្ស និស្សន្ទោ ឯត្ថ ឧបេក្ខាព្រហ្មវិហារោ។ យថា ហិ ថម្ភេ អនុស្សាបេត្វា តុលាសង្ឃាដំ អនារោបេត្វា ន សក្កា អាកាសេ កូដ គោបានសិយោ ឋបេតុំ, ឯវំ បុរិមេសុ តតិយជ្ឈានំ វិនា ន សក្កា ចតុត្ថំ ភាវេតុំ។ កសិណេសុ បន ឧប្បន្នតតិយជ្ឈានស្សបេសា នុប្បជ្ជតិ វិសភាគារម្មណត្តាតិ។

ឯត្ថ សិយា – ‘កស្មា បនេតា មេត្តា ករុណា មុទិតា ឧបេក្ខា ព្រហ្មវិហារាតិ វុច្ចន្តិ? កស្មា ច, ចតស្សោវ? កោ ច ឯតាសំ កមោ? វិភង្គេ ច កស្មា អប្បមញ្ញាតិ វុត្តា’តិ? វុច្ចតេ – សេដ្ឋដ្ឋេន តាវ និទ្ទោសភាវេន ចេត្ថ ព្រហ្ម វិហារតា វេទិតព្ពា។ សត្តេសុ សម្មាបដិបត្តិភាវេន ហិ សេដ្ឋា ឯតេ វិហារា។ យថា ច ព្រហ្មានោ និទ្ទោសចិត្តា វិហរន្តិ, ឯវំ ឯតេហិ សម្បយុត្តា យោគិនោ ព្រហ្មសមាវ ហុត្វា វិហរន្តីតិ សេដ្ឋដ្ឋេន និទ្ទោសភាវេន ច ព្រហ្ម វិហារាតិ វុច្ចន្តិ។

កស្មា ច ចតស្សោតិអាទិបញ្ហស្ស បន ឥទំ វិស្សជ្ជនំ –

វិសុទ្ធិមគ្គាទិវសា ចតស្សោ,
ហិតាទិអាការវសា បនាសំ;
កមោ បវត្តន្តិ ច អប្បមាណេ,
តា គោចរេ យេន តទប្បមញ្ញា។

ឯតាសុ ហិ យស្មា មេត្តា ព្យាបាទពហុលស្ស, ករុណា វិហឹសាពហុលស្ស, មុទិតា អរតិពហុលស្ស, ឧបេក្ខា រាគពហុលស្ស វិសុទ្ធិមគ្គោ; យស្មា ច ហិតូបសំហារអហិតាបនយនសម្បត្តិមោទនអនាភោគវសេន ចតុព្ពិធោយេវ សត្តេសុ មនសិការោ; យស្មា ច យថា មាតា ទហរគិលានយោព្ពនប្បត្តសកិច្ចបសុតេសុ ចតូសុ បុត្តេសុ ទហរស្ស អភិវុឌ្ឍិកាមា ហោតិ, គិលានស្ស គេលញ្ញាបនយនកាមា, យោព្ពនប្បត្តស្ស យោព្ពនសម្បត្តិយា ចិរដ្ឋិតិកាមា, សកិច្ចបសុតស្ស កិស្មិញ្ចិបិ បរិយាយេ អព្យាវដា ហោតិ, តថា អប្បមញ្ញាវិហារិកេនាបិ សព្ព សត្តេសុ មេត្តាទិវសេន ភវិតព្ពំ, តស្មា ឥតោ វិសុទ្ធិមគ្គាទិវសា ចតស្សោវ អប្បមញ្ញា។

យស្មា បន ចតស្សោបេតា ភាវេតុកាមេន បឋមំ ហិតាការប្បវត្តិវសេន សត្តេសុ បដិបជ្ជិតព្ពំ, ហិតាការប្បវត្តិលក្ខណា ច មេត្តា; តតោ ឯវំ បត្ថិតហិតានំ សត្តានំ ទុក្ខាភិភវំ ទិស្វា វា សុត្វា វា សម្ភាវេត្វា វា ទុក្ខាបនយនាការប្បវត្តិវសេន, ទុក្ខាបនយនាការប្បវត្តិលក្ខណា ច ករុណា; អថេវំ បត្ថិតហិតានំ បត្ថិតទុក្ខាបគមានញ្ច នេសំ សម្បត្តឹ ទិស្វា សម្បត្តិប្បមោទនវសេន, បមោទនលក្ខណា ច មុទិតា; តតោ បរំ បន កត្តព្ពាភាវតោ អជ្ឈុបេក្ខកតាសង្ខាតេន មជ្ឈត្តាការេន បដិបជ្ជិតព្ពំ, មជ្ឈត្តាការប្បវត្តិលក្ខណា ច ឧបេក្ខា; តស្មា តតោ ហិតាទិអាការវសា បនាសំ បឋមំ មេត្តា វុត្តា។ អថ ករុណា មុទិតា ឧបេក្ខាតិ អយំ កមោ វេទិតព្ពោ។

យស្មា បន សព្ពាបេតា អប្បមាណេ គោចរេ បវត្តន្តិ, តស្មា អប្បមញ្ញាតិ វុច្ចន្តិ។ អប្បមាណា ហិ សត្តា ឯតាសំ គោចរភូតា, ‘ឯកសត្តស្សាបិ ច ឯត្តកេ បទេសេ មេត្តាទយោ ភាវេតព្ពា’តិ ឯវំ បមាណំ អគ្គហេត្វា សកលផរណវសេនេវ បវត្តាតិ, តេន វុត្តំ –

វិសុទ្ធិមគ្គាទិវសា ចតស្សោ,
ហិតាទិអាការវសា បនាសំ;
កមោ បវត្តន្តិ ច អប្បមាណេ,
តា គោចរេ យេន តទប្បមញ្ញាតិ។

ឯវំ អប្បមាណគោចរតាយ ឯកលក្ខណាសុ ចាបិ ឯតាសុ បុរិមា តិស្សោ តិកចតុក្កជ្ឈានិកាវ ហោន្តិ។ កស្មា? សោមនស្សាវិប្បយោគតោ។ កស្មា បនាសំ សោមនស្សេន អវិប្បយោគោតិ? ទោមនស្សសមុដ្ឋិតានំ ព្យាបាទាទីនំ និស្សរណត្តា។ បច្ឆិមា បន អវសេសេកជ្ឈានិកាវ។ កស្មា? ឧបេក្ខាវេទនាសម្បយោគតោ។ ន ហិ សត្តេសុ មជ្ឈត្តាការប្បវត្តា ព្រហ្មវិហារុបេក្ខា ឧបេក្ខាវេទនំ វិនា វត្តតីតិ។

ព្រហ្មវិហារកថា។

អសុភកថា

២៦៣. ឥទានិ រាគចរិតសត្តានំ ឯកន្តហិតំ នានារម្មណេសុ ឯកេកជ្ឈានវសេនេវ បវត្តមានំ រូបាវចរកុសលំ ទស្សេតុំ បុន **កតមេ ធម្មា កុសលា**តិអាទិ អារទ្ធំ។

តត្ថ **ឧទ្ធុមាតកសញ្ញាសហគត**ន្តិអាទីសុ, ភស្តា វិយ វាយុនា, ឧទ្ធំ ជីវិតបរិយាទានា យថានុក្កមំ សមុគ្គតេន សូនភាវេន ធុមាតត្តា ឧទ្ធុមាតំ។ ឧទ្ធុមាតមេវ **ឧទ្ធុមាតកំ**។ បដិកូលត្តា វា កុច្ឆិតំ ឧទ្ធុមាតន្តិ ឧទ្ធុមាតកំ។ តថារូបស្ស ឆវសរីរស្សេតំ អធិវចនំ។ វិនីលំ វុច្ចតិ វិបរិភិន្ននីលវណ្ណំ។ វិនីលមេវ **វិនីលកំ**។ បដិកូលត្តា វា កុច្ឆិតំ វិនីលន្តិ វិនីលកំ។ មំសុស្សទដ្ឋានេសុ រត្តវណ្ណស្ស, បុព្ពសន្និចយដ្ឋានេសុ សេតវណ្ណស្ស, យេភុយ្យេន ច នីលវណ្ណស្ស , នីលដ្ឋានេ នីលសាដកបារុតស្សេវ ឆវសរីរស្សេតំ អធិវចនំ។ បរិភិន្នដ្ឋានេសុ វិស្សន្ទមានំ បុព្ពំ វិបុព្ពំ។ វិបុព្ពមេវ **វិបុព្ពកំ**។ បដិកូលត្តា វា កុច្ឆិតំ វិបុព្ពន្តិ វិបុព្ពកំ។ តថារូបស្ស ឆវសរីរស្សេតំ អធិវចនំ។ វិច្ឆិទ្ទំ វុច្ចតិ ទ្វិធា ឆិន្ទនេន អបធារិតំ, វិច្ឆិទ្ទមេវ **វិច្ឆិទ្ទកំ**។ បដិកូលត្តា វា កុច្ឆិតំ វិច្ឆិទ្ទន្តិ វិច្ឆិទ្ទកំ។ វេមជ្ឈេ ឆិន្នស្ស ឆវសរីរស្សេតំ អធិវចនំ។ ឥតោ ច ឯត្តោ ច វិវិធាការេន សោណសិង្គាលាទីហិ ខាយិតំ វិក្ខាយិតំ។ វិក្ខាយិតមេវ **វិក្ខាយិតកំ**។ បដិកូលត្តា វា កុច្ឆិតំ វិក្ខាយិតន្តិ វិក្ខាយិតកំ។ តថារូបស្ស ឆវសរីរស្សេតំ អធិវចនំ។ វិវិធា ខិត្តំ វិក្ខិត្តំ។ វិក្ខិត្តមេវ **វិក្ខិត្តកំ**។ បដិកូលត្តា វា កុច្ឆិតំ វិក្ខិត្តន្តិ វិក្ខិត្តកំ។ ‘អញ្ញេន ហត្ថំ អញ្ញេន បាទំ អញ្ញេន សីស’ន្តិ ឯវំ តតោ តតោ ខិត្តស្ស ឆវសរីរស្សេតំ អធិវចនំ។ ហតញ្ច តំ បុរិមនយេនេវ វិក្ខិត្តកញ្ចាតិ **ហតវិក្ខិត្តកំ**។ កាកបទាការេន អង្គបច្ចង្គេសុ សត្ថេន ហនិត្វា វុត្តនយេន វិក្ខិត្តកស្ស ឆវសរីរស្សេតំ អធិវចនំ។ លោហិតំ កិរតិ, វិក្ខិបតិ, ឥតោ ចិតោ ច បគ្ឃរតីតិ **លោហិតកំ**។ បគ្ឃរិតលោហិតមក្ខិតស្ស ឆវសរីរស្សេតំ អធិវចនំ។ បុឡវា វុច្ចន្តិ កិមយោ។ បុឡវេ វិកិរតីតិ **បុឡវកំ**។ កិមិបរិបុណ្ណស្ស ឆវសរីរស្សេតំ អធិវចនំ។ អដ្ឋិយេវ **អដ្ឋិកំ**។ បដិកូលត្តា វា កុច្ឆិតំ អដ្ឋីតិ អដ្ឋិកំ។ អដ្ឋិសង្ខលិកាយបិ ឯកដ្ឋិកស្សាបិ ឯតំ អធិវចនំ។ ឥមានិ ច បន ឧទ្ធុមាតកាទីនិ និស្សាយ ឧប្បន្ននិមិត្តានម្បិ និមិត្តេសុ បដិលទ្ធជ្ឈានានម្បិ ឯតានេវ នាមានិ។

តត្ថ ឧទ្ធុមាតកនិមិត្តេ អប្បនាវសេន ឧប្បន្នា សញ្ញា ឧទ្ធុមាតកសញ្ញា។ តាយ ឧទ្ធុមាតកសញ្ញាយ សម្បយោគដ្ឋេន សហគតំ **ឧទ្ធុមាតកសញ្ញាសហគតំ។ វិនីលកសញ្ញាសហគតា**ទីសុបិ ឯសេវ នយោ។ យំ បនេត្ថ ភាវនាវិធានំ វត្តព្ពំ ភវេយ្យ, តំ សព្ពាការេន **វិសុទ្ធិមគ្គេ** (វិសុទ្ធិ. ១.១០៣ អាទយោ) វុត្តមេវ។ អវសេសា បាឡិវណ្ណនា ហេដ្ឋា វុត្តនយេនេវ វេទិតព្ពា។ កេវលញ្ហិ ឥធ, ចតុត្ថជ្ឈានវសេន ឧបេក្ខាព្រហ្មវិហារេ វិយ, បឋ

មជ្ឈានវសេន ឯកេកស្មឹ បញ្ចវីសតិ ឯកកា ហោន្តិ។ អសុភារម្មណស្ស ច អវឌ្ឍនីយត្តា, បរិត្តេ ឧទ្ធុមាតកង្ខានេ ឧប្បន្ននិមិត្តារម្មណំ **បរិត្តារម្មណំ**, មហន្តេ **អប្បមាណារម្មណំ** វេទិតព្ពំ។ សេសេសុបិ ឯសេវ នយោតិ។

ឥតិ អសុភានិ សុភគុណោ,
ទសសតលោចនេន ថុតកិត្តិ;
យានិ អវោច ទសពលោ,
ឯកេកជ្ឈានហេតូនិ។

ឯវំ បាឡិនយេនេវ, តានិ សព្ពានិ តានិ ជានិត្វា;
តេស្វេវ អយំ ភិយ្យោ, បកិណ្ណកកថាបិ វិញ្ញេយ្យា។ (វិសុទ្ធិ. ១.១២០);

ឯតេសុ ហិ យត្ថ កត្ថចិ អធិគតជ្ឈានោ សុវិក្ខម្ភិតរាគត្តា វីតរាគោ វិយ និល្លោលុប្បចារោ ហោតិ។ ឯវំ សន្តេបិ ឃ្វាយំ អសុភភេទោ វុត្តោ, សោ សរីរសភាវប្បត្តិវសេន ច រាគចរិតភេទវសេន ចាតិ វេទិតព្ពោ។

ឆវសរីរញ្ហិ បដិកូលភាវំ អាបជ្ជមានំ ឧទ្ធុមាតកសភាវប្បត្តំ វា សិយា, វិនីលកាទីនំ វា អញ្ញតរសភាវប្បត្តំ។ ឥតិ យាទិសំ យាទិសំ សក្កា ហោតិ លទ្ធុំ តាទិសេ តាទិសេ ឧទ្ធុមាតកបដិកូលំ វិនីលកបដិកូលន្តិ ឯវំ និមិត្តំ គណ្ហិតព្ពមេវាតិ សរីរសភាវប្បត្តិវសេន ទសធា អសុភប្បភេទោ វុត្តោតិ វេទិតព្ពោ។

វិសេសតោ ចេត្ថ ឧទ្ធុមាតកំ សរីរសណ្ឋានវិបត្តិប្បកាសនតោ សរីរសណ្ឋានរាគិនោ សប្បាយំ។ វិនីលកំ ឆវិរាគវិបត្តិប្បកាសនតោ សរីរវណ្ណរាគិនោ សប្បាយំ។ វិបុព្ពកំ កាយវណបដិពទ្ធស្ស ទុគ្គន្ធភាវស្ស បកាសនតោ មាលាគន្ធាទិវសេន សមុដ្ឋាបិតសរីរគន្ធរាគិនោ សប្បាយំ។ វិច្ឆិទ្ទកំ អន្តោសុសិរភាវប្បកាសនតោ សរីរេ ឃនភាវរាគិនោ សប្បាយំ។ វិក្ខាយិតកំ មំសូបចយសម្បត្តិវិនាសប្បកាសនតោ ថនាទីសុ សរីរប្បទេសេសុ មំសូបចយរាគិនោ សប្បាយំ។ វិក្ខិត្តកំ អង្គបច្ចង្គានំ វិក្ខេបប្បកាសនតោ អង្គបច្ចង្គលីលារាគិនោ សប្បាយំ។ ហតវិក្ខិត្តកំ សរីរសង្ឃាដភេទវិការប្បកាសនតោ សរីរសង្ឃាដសម្បត្តិរាគិនោ សប្បាយំ។ លោហិតកំ លោហិតមក្ខិតបដិកូលភាវប្បកាសនតោ អលង្ការជនិតសោភរាគិនោ សប្បាយំ។ បុឡុវកំ កាយស្ស អនេកកិមិកុលសាធារណភាវប្បកាសនតោ កាយេ មមត្តរាគិនោ សប្បាយំ។ អដ្ឋិកំ សរីរដ្ឋីនំ បដិកូលភាវប្បកាសនតោ ទន្តសម្បត្តិរាគិនោ សប្បាយន្តិ។ ឯវំ រាគចរិតវសេនាបិ ទសធា អសុភប្បភេទោ វុត្តោតិ វេទិតព្ពោ។

យស្មា បន ទសវិធេបិ ឯតស្មឹ អសុភេ សេយ្យថាបិ នាម អបរិសណ្ឋិតជលាយ សីឃសោតាយ នទិយា អរិត្តពលេនេវ នាវា តិដ្ឋតិ, វិនា អរិត្តេន ន សក្កា ឋបេតុំ, ឯវមេវ ទុព្ពលត្តា អារម្មណស្ស វិតក្កពលេនេវ ចិត្តំ ឯកគ្គំ ហុត្វា តិដ្ឋតិ, វិនា វិតក្កេន ន សក្កា ឋបេតុំ, តស្មា បឋមជ្ឈានមេវេត្ថ ហោតិ, ន ទុតិយាទីនិ។ បដិកូលេបិ ចេតស្មឹ អារម្មណេ ‘អទ្ធា ឥមាយ បដិបទាយ ជរាមរណម្ហា បរិមុច្ចិស្សាមី’តិ ឯវំ អានិសំសទស្សាវិតាយ ចេវ នីវរណសន្តាបប្បហានេន ច បីតិសោមនស្សំ ឧប្បជ្ជតិ, ‘ពហុំ ទានិ វេតនំ លភិស្សាមី’តិ អានិសំសទស្សាវិនោ បុប្ផឆឌ្ឌកស្ស គូថរាសិម្ហិ វិយ, ឧស្សន្នព្យាធិទុក្ខស្ស រោគិនោ វមនវិរេចនប្បវត្តិយំ វិយ ច។

ទសវិធម្បិ ចេតំ អសុភំ លក្ខណតោ ឯកមេវ ហោតិ។ ទសវិធស្សាបិ ហិ ឯតស្ស អសុចិទុគ្គន្ធជេគុច្ឆបដិកូលភាវោ ឯវ លក្ខណំ។ តទេតំ ឥមិនា លក្ខណេន ន កេវលំ មតសរីរេយេវ ទន្តដ្ឋិកទស្សាវិនោ បន ចេតិយបព្ពតវាសិនោ **មហាតិស្សត្ថេរស្ស** វិយ, ហត្ថិក្ខន្ធគតំ រាជានំ ឧល្លោកេន្តស្ស **សង្ឃរក្ខិតត្ថេរុបដ្ឋាកសាមណេរស្ស** វិយ ច, ជីវមានកសរីរេបិ ឧបដ្ឋាតិ។ យថេវ ហិ មតសរីរំ ឯវំ ជីវមានកម្បិ អសុភមេវ។ អសុភលក្ខណំ បនេត្ថ អាគន្តុកេន អលង្ការេន បដិច្ឆន្នត្តា ន បញ្ញាយតីតិ។

អសុភកថា។

កឹ បន បថវីកសិណំ អាទឹ កត្វា អដ្ឋិកសញ្ញាបរិយោសានាវេសា រូបាវចរប្បនា, ឧទាហុ អញ្ញាបិ អត្ថីតិ? អត្ថិ; អានាបានជ្ឈានញ្ហិ កាយគតាសតិភាវនា ច ឥធ ន កថិតា។ កិញ្ចាបិ ន កថិតា វាយោកសិណេ បន គហិតេ អានាបានជ្ឈានំ គហិតមេវ; វណ្ណកសិណេសុ ច គហិតេសុ កេសាទីសុ ចតុក្កបញ្ចកជ្ឈានវសេន ឧប្បន្នា កាយគតាសតិ, ទសសុ អសុភេសុ គហិតេសុ ទ្វត្តឹសាការេ បដិកូលមនសិការជ្ឈានវសេន ចេវ នវសិវថិកាវណ្ណជ្ឈានវសេន ច បវត្តា កាយគតាសតិ គហិតាវាតិ។ សព្ពាបិ រូបាវចរប្បនា ឥធ កថិតាវ ហោតីតិ។

រូបាវចរកុសលកថា និដ្ឋិតា។

អរូបាវចរកុសលវណ្ណនា

អាកាសានញ្ចាយតនំ

២៦៥. ឥទានិ អរូបាវចរកុសលំ ទស្សេតុំ បុន **កតមេ ធម្មា កុសលា**តិអាទិ អារទ្ធំ។ តត្ថ **អរូបូបបត្តិយា**តិ អរូបភវោ អរូបំ, អរូបេ ឧបបត្តិ អរូបូបបត្តិ, តស្សា អរូបូបបត្តិយា។ **មគ្គំ ភាវេតី**តិ ឧបាយំ ហេតុំ ការណំ ឧប្បាទេតិ វឌ្ឍេតិ។ **សព្ពសោ**តិ សព្ពាការេន។ សព្ពាសំ វា អនវសេសានន្តិ អត្ថោ។ **រូបសញ្ញាន**ន្តិ សញ្ញាសីសេន វុត្តរូបាវចរជ្ឈានានញ្ចេវ តទារម្មណានញ្ច។ រូបាវចរជ្ឈានម្បិ ហិ រូបន្តិ វុច្ចតិ ‘រូបី រូបានិ បស្សតី’តិអាទីសុ (ធ. ស. ២៤៨; ទី. និ. ២.១២៩)។ តស្ស អារម្មណម្បិ “ពហិទ្ធា រូបានិ បស្សតិ សុវណ្ណទុព្ពណ្ណានី”តិអាទីសុ (ធ. ស. ២៤៤-២៤៦; ទី. និ. ២.១៧៣); តស្មា ឥធ រូបេ សញ្ញា រូបសញ្ញាតិ ឯវំ សញ្ញាសីសេន វុត្តរូបាវចរជ្ឈានស្សេតំ អធិវចនំ។ រូបំ សញ្ញា អស្សាតិ រូបសញ្ញំ, រូបមស្ស នាមន្តិ វុត្តំ ហោតិ។ ឯវំ បថវីកសិណាទិភេទស្ស តទារម្មណស្ស ចេតំ អធិវចនន្តិ វេទិតព្ពំ។

សមតិក្កមាតិ វិរាគា និរោធា ច។ កឹ វុត្តំ ហោតិ? ឯតាសំ កុសលវិបាកកិរិយវសេន បញ្ចទសន្នំ ឈានសង្ខាតានំ រូបសញ្ញានំ, ឯតេសញ្ច បថវីកសិណាទិវសេន អដ្ឋន្នំ អារម្មណសង្ខាតានំ រូបសញ្ញានំ, សព្ពាការេន អនវសេសានំ វា វិរាគា ច និរោធា ច វិរាគហេតុ ចេវ និរោធហេតុ ច អាកាសានញ្ចាយតនំ ឧបសម្បជ្ជ វិហរតិ។ ន ហិ សក្កា សព្ពសោ អនតិក្កន្តរូបសញ្ញេន ឯតំ ឧបសម្បជ្ជ វិហរិតុន្តិ។

តត្ថ យស្មា អារម្មណេ អវិរត្តស្ស សញ្ញាសមតិក្កមោ ន ហោតិ, សមតិក្កន្តាសុ ច សញ្ញាសុ អារម្មណំ សមតិក្កន្តមេវ ហោតិ, តស្មា អារម្មណសមតិក្កមំ អវត្វា “តត្ថ កតមា រូបសញ្ញា? រូបាវចរសមាបត្តឹ សមាបន្នស្ស វា ឧបបន្នស្ស វា ទិដ្ឋធម្មសុខវិហារិស្ស វា សញ្ញា សញ្ជាននា សញ្ជានិតត្តំ, ឥមា វុច្ចន្តិ រូបសញ្ញាយោ។ ឥមា រូបសញ្ញាយោ អតិក្កន្តោ ហោតិ, វីតិក្កន្តោ, សមតិក្កន្តោ, តេន វុច្ចតិ សព្ពសោ រូបសញ្ញានំ សមតិក្កមា”តិ (វិភ. ៦០២) ឯវំ ***វិភង្គេ*** សញ្ញានំយេវ សមតិក្កមោ វុត្តោ។ យស្មា បន អារម្មណសមតិក្កមេន បត្តព្ពា ឯតា សមាបត្តិយោ, ន ឯកស្មិំយេវ អារម្មណេ បឋមជ្ឈានាទីនិ វិយ, តស្មា អយំ អារម្មណសមតិក្កមវសេនាបិ អត្ថវណ្ណនា កតាតិ វេទិតព្ពា។

បដិឃសញ្ញានំ អត្ថង្គមាតិ ចក្ខាទីនំ វត្ថូនំ រូបាទីនំ អារម្មណានញ្ច បដិឃាតេន សមុប្បន្នា សញ្ញា **បដិឃសញ្ញា**។ រូបសញ្ញាទីនំ ឯតំ អធិវចនំ។ យថាហ – “តត្ថ កតមា បដិឃសញ្ញា? រូបសញ្ញា សទ្ទសញ្ញា គន្ធសញ្ញា រសសញ្ញា ផោដ្ឋព្ពសញ្ញា, ឥមា វុច្ចន្តិ បដិឃសញ្ញាយោ”តិ (វិភ. ៦០៣)។ តាសំ កុសលវិបាកានំ បញ្ចន្នំ អកុសលវិបាកានំ បញ្ចន្នន្តិ សព្ពសោ ទសន្នម្បិ បដិឃសញ្ញានំ អត្ថង្គមា បហានា អសមុប្បាទា អប្បវត្តឹ កត្វាតិ វុត្តំ ហោតិ។

កាមញ្ចេតា បឋមជ្ឈានាទីនិ សមាបន្នស្សាបិ ន សន្តិ – ន ហិ តស្មិំ សមយេ បញ្ចទ្វារវសេន ចិត្តំ បវត្តតិ – ឯវំ សន្តេបិ, អញ្ញត្ថ បហីនានំ សុខទុក្ខានំ ចតុត្ថជ្ឈានេ វិយ, សក្កាយទិដ្ឋាទីនំ តតិយមគ្គេ វិយ ច, ឥមស្មិំ ឈានេ ឧស្សាហជននត្ថំ ឥមស្ស ឈានស្ស បសំសាវសេន ឯតាសំ ឯត្ថ វចនំ វេទិតព្ពំ។ អថ វា កិញ្ចាបិ តា រូបាវចរំ សមាបន្នស្ស ន សន្តិ, អថ ខោ ន បហីនត្តា ន សន្តិ។ ន ហិ រូបវិរាគាយ រូបាវចរភាវនា សំវត្តតិ, រូបាយត្តា ច ឯតាសំ បវត្តិ។ អយំ បន ភាវនា រូបវិរាគាយ សំវត្តតិ។ តស្មា តា ឯត្ថ បហីនាតិ វត្តុំ វដ្ដតិ។ ន កេវលញ្ច វត្តុំ, ឯកំសេនេវ ឯវំ ធារេតុម្បិ វដ្ដតិ។ តាសញ្ហិ ឥតោ បុព្ពេ អប្បហីនត្តាយេវ បឋមជ្ឈានំ សមាបន្នស្ស “សទ្ទោ កណ្ដកោ”តិ (អ. និ. ១០.៧២) វុត្តោ ភគវតា។ ឥធ ច បហីនត្តាយេវ អរូបសមាបត្តីនំ អានេញ្ជតា សន្តវិមោក្ខតា ច វុត្តា។ អាឡារោ ច កាឡាមោ អារុប្បសមាបន្នោ បញ្ចមត្តានិ សកដសតានិ និស្សាយ និស្សាយ អតិក្កន្តានិ នេវ អទ្ទស, ន បន សទ្ទំ អស្សោសីតិ (ទី. និ. ២.១៩២)។

នានត្តសញ្ញានំ អមនសិការាតិ នានត្តេ គោចរេ បវត្តានំ សញ្ញានំ នានត្តានំ វា សញ្ញានំ។ យស្មា ហិ ឯតា “តត្ថ កតមា នានត្តសញ្ញា? អសមាបន្នស្ស មនោធាតុសមង្គិស្ស វា មនោវិញ្ញាណធាតុសមង្គិស្ស វា សញ្ញា សញ្ជាននា សញ្ជានិតត្តំ, ឥមា វុច្ចន្តិ នានត្តសញ្ញាយោ”តិ (វិភ. ៦០៤) ឯវំ ***វិភង្គេ*** វិភជិត្វា វុត្តា ឥធ អធិប្បេតា; អសមាបន្នស្ស មនោធាតុមនោវិញ្ញាណធាតុសង្គហិតា សញ្ញា រូបសទ្ទាទិភេទេ នានត្តេ នានាសភាវេ គោចរេ បវត្តន្តិ; យស្មា ចេតា អដ្ឋ កាមាវចរកុសលសញ្ញា, ទ្វាទស អកុសលសញ្ញា, ឯកាទស កាមាវចរកុសលវិបាកសញ្ញា , ទ្វេ អកុសលវិបាកសញ្ញា, ឯកាទស កាមាវចរកិរិយសញ្ញាតិ ឯវំ ចតុចត្តាលីសម្បិ សញ្ញា នានត្តា នានាសភាវា

អញ្ញមញ្ញំ អសទិសា, តស្មា នានត្តសញ្ញាតិ វុត្តា។ តាសំ សព្ពសោ នានត្តសញ្ញានំ អមនសិការា អនាវជ្ជនា អសមន្នាហារា អបច្ចវេក្ខណា។ យស្មា តា នាវជ្ជតិ, ន មនសិករោតិ, ន បច្ចវេក្ខតិ, តស្មាតិ វុត្តំ ហោតិ។

យស្មា ចេត្ថ បុរិមា រូបសញ្ញា បដិឃសញ្ញា ច ឥមិនា ឈានេន និព្ពត្តេ ភវេបិ ន វិជ្ជន្តិ, បគេវ តស្មិំ ភវេ ឥមំ ឈានំ ឧបសម្បជ្ជ វិហរណកាលេ, តស្មា តាសំ ‘សមតិក្កមា អត្ថង្គមា’តិ ទ្វេធាបិ អភាវោយេវ វុត្តោ។ នានត្តសញ្ញាសុ បន យស្មា អដ្ឋ កាមាវចរកុសលសញ្ញា, នវ កិរិយាសញ្ញា, ទស អកុសលសញ្ញាតិ ឥមា សត្តវីសតិ សញ្ញា ឥមិនា ឈានេន និព្ពត្តេ ភវេ វិជ្ជន្តិ, តស្មា តាសំ អមនសិការាតិ វុត្តន្តិ វេទិតព្ពំ។ តត្រាបិ ហិ ឥមំ ឈានំ ឧបសម្បជ្ជ វិហរន្តោ តាសំ អមនសិការាយេវ ឧបសម្បជ្ជ វិហរតិ។ តា បន មនសិករោន្តោ អសមាបន្នោ ហោតីតិ។ សង្ខេបតោ ចេត្ថ ‘រូបសញ្ញានំ សមតិក្កមា’តិ ឥមិនា សព្ពរូបាវចរធម្មានំ បហានំ វុត្តំ។ ‘បដិឃសញ្ញានំ អត្ថង្គមា នានត្តសញ្ញានំ អមនសិការា’តិ ឥមិនា សព្ពេសំ កាមាវចរចិត្តចេតសិកានញ្ច បហានំ អមនសិការោ ច វុត្តោតិ វេទិតព្ពោ។

ឥតិ ភគវា ‘បន្នរសន្នំ រូបសញ្ញានំ សមតិក្កមេន, ទសន្នំ បដិឃសញ្ញានំ អត្ថង្គមេន, ចតុចត្តាលីសាយ នានត្តសញ្ញានំ អមនសិការេនា’តិ តីហិ បទេហិ អាកាសានញ្ចាយតនសមាបត្តិយា វណ្ណំ កថេសិ។ កឹ ការណាតិ ចេ សោតូនំ ឧស្សាហជននត្ថញ្ចេវ បលោភនត្ថញ្ច។ សចេ ហិ កេចិ អបណ្ឌិតា វទេយ្យុំ ‘សត្ថា អាកាសានញ្ចាយតនសមាបត្តឹ និព្ពត្តេថាតិ វទតិ, កោ នុ ខោ ឯតាយ និព្ពត្តិតាយ អត្ថោ? កោ អានិសំសោ’តិ តេ ឯវំ វត្តុំ មា លភន្តូតិ ឥមេហិ អាការេហិ សមាបត្តិយា វណ្ណំ កថេសិ។ តញ្ហិ នេសំ សុត្វា ឯវំ ភវិស្សតិ – ‘ឯវសន្តា កិរ អយំ សមាបត្តិ, ឯវំបណីតា, និព្ពត្តេស្សាម ន’ន្តិ។ អថស្ស និព្ពត្តនត្ថាយ ឧស្សាហំ ករិស្សន្តីតិ។

បលោភនត្ថញ្ចាបិ នេសំ ឯតិស្សា វណ្ណំ កថេសិ, វិសកណ្ដកវាណិជោ វិយ។ វិសកណ្ដកវាណិជោ នាម គុឡវាណិជោ វុច្ចតិ។ សោ កិរ គុឡផាណិតខណ្ឌសក្ករាទីនិ សកដេនាទាយ បច្ចន្តគាមំ គន្ត្វា ‘វិសកណ្ដកំ គណ្ហថ វិសកណ្ដកំ គណ្ហថា’តិ ឧគ្ឃោសេសិ។ តំ សុត្វា គាមិកា ‘វិសំ នាម កក្ខឡំ, យោ នំ ខាទតិ សោ មរតិ, កណ្ដកោបិ វិជ្ឈិត្វា មារេតិ។ ឧភោបេតេ កក្ខឡា, កោ ឯត្ថ អានិសំសោ’តិ គេហទ្វារានិ ថកេសុំ, ទារកេ ច បលាបេសុំ។ តំ ទិស្វា វាណិជោ ‘អវោហារកុសលា ឥមេ គាមិកា, ហន្ទ នេ ឧបាយេន គណ្ហាបេមី’តិ ‘អតិមធុរំ គណ្ហថ អតិសាទុំ គណ្ហថ, គុឡំ ផាណិតំ សក្ករំ សមគ្ឃំ លព្ភតិ, កូដមាសកកូដកហាបណាទីហិបិ លព្ភតី’តិ ឧគ្ឃោសេសិ។ តំ សុត្វា គាមិកា ហដ្ឋបហដ្ឋា និក្ខន្ត្វា ពហុម្បិ មូលំ ទត្វា គណ្ហិំសុ។

តត្ថ វាណិជស្ស ‘វិសកណ្ដកំ គណ្ហថា’តិ ឧគ្ឃោសនំ វិយ ភគវតោ ‘អាកាសានញ្ចាយតនសមាបត្តឹ និព្ពត្តេថា’តិ វចនំ។ ‘ឧភោបេតេ កក្ខឡា , កោ ឯត្ថ អានិសំសោ’តិ? គាមិកានំ ចិន្តនំ វិយ ‘ភគវា អាកាសានញ្ចាយតនំ និព្ពត្តេថាតិ អាហ, កោ ឯត្ថ អានិសំសោ? នាស្ស គុណំ ជានាមា’តិ សោតូនំ ចិន្តនំ។ អថស្ស វាណិជស្ស ‘អតិមធុរំ គណ្ហថា’តិអាទិវចនំ វិយ ភគវតោ រូបសញ្ញាសមតិក្កមនាទិកំ អានិសំសប្បកាសនំ។ ឥទញ្ហិ សុត្វា តេ ពហុម្បិ មូលំ ទត្វា, គាមិកា វិយ គុឡំ, ឥមិនា អានិសំសេន បលោភិតចិត្តា មហន្តម្បិ ឧស្សាហំ កត្វា ឥមំ សមាបត្តឹ និព្ពត្តេស្សន្តីតិ ឧស្សាហជននត្ថំ បលោភនត្ថញ្ច កថេសិ។

អាកាសានញ្ចាយតនសញ្ញាសហគតន្តិ ឯត្ថ នាស្ស អន្តោតិ អនន្តំ។ អាកាសំ អនន្តំ អាកាសានន្តំ។ អាកាសានន្តមេវ អាកាសានញ្ចំ។ តំ អាកាសានញ្ចំ អធិដ្ឋានដ្ឋេន អាយតនមស្ស សសម្បយុត្តធម្មស្ស ឈានស្ស, ទេវានំ ទេវាយតនមិវាតិ **អាកាសានញ្ចាយតនំ**។ ឥតិ អាកាសានញ្ចំ ច តំ អាយតនញ្ចាតិបិ អាកាសានញ្ចាយតនំ។ កសិណុគ្ឃាដិមាកាសស្សេតំ អធិវចនំ។ តស្មិំ អាកាសានញ្ចាយតនេ អប្បនាប្បត្តាយ សញ្ញាយ សហគតំ អាកាសានញ្ចាយតនសញ្ញាសហគតំ។

យថា បន អញ្ញត្ថ ‘អនន្តោ អាកាសោ’តិ (វិភ. ៥០៨; ទី. និ. ២.១២៩) វុត្តំ, ឯវមិធ អនន្តន្តិ វា បរិត្តន្តិ វា ន គហិតំ។ កស្មា? អនន្តេ ហិ គហិតេ បរិត្តំ ន គយ្ហតិ, បរិត្តេ គហិតេ អនន្តំ ន គយ្ហតិ។ ឯវំ សន្តេ អារម្មណចតុក្កំ ន បូរតិ, ទេសនា សោឡសក្ខត្តុកា ន ហោតិ។ សម្មាសម្ពុទ្ធស្ស ច ឥមស្មិំ ឋានេ ទេសនំ សោឡសក្ខត្តុកំ កាតុំ អជ្ឈាសយោ, តស្មា អនន្តន្តិ វា បរិត្តន្តិ វា អវត្វា ‘អាកាសានញ្ចាយតនសញ្ញាសហគត’ន្តិ អាហ។ ឯវញ្ហិ សតិ ឧភយម្បិ គហិតមេវ ហោតិ។ អារម្មណចតុក្កំ បូរតិ, ទេសនា សោឡសក្ខត្តុកា សម្បជ្ជតិ។ អវសេសោ បាឡិអត្ថោ ហេដ្ឋា វុត្តនយេនេវ វេទិតព្ពោ។ រូបាវចរចតុត្ថជ្ឈាននិកន្តិបរិយាទានទុក្ខតាយ ចេត្ថ ទុក្ខា បដិបទា, បរិយាទិន្ននិកន្តិកស្ស អប្បនាបរិវាសទន្ធតាយ ទន្ធាភិញ្ញា ហោតិ។ វិបរិយាយេន សុខា បដិបទា ខិប្បាភិញ្ញា ច វេទិតព្ពា។ បរិត្តកសិណុគ្ឃាដិមាកាសេ បន បវត្តំ ឈានំ បរិត្តារម្មណំ វិបុលកសិណុគ្ឃាដិមាកាសេ បវត្តំ អប្បមាណារម្មណន្តិ វេទិតព្ពំ។ ឧបេក្ខាព្រហ្មវិហារេ វិយ ច ឥធាបិ ចតុត្ថជ្ឈានវសេន បញ្ចវីសតិ ឯកកា ហោន្តិ ។ យថា ចេត្ថ ឯវំ ឥតោ បរេសុបិ។ វិសេសមត្តមេវ បន តេសុ វណ្ណយិស្សាម។

វិញ្ញាណញ្ចាយតនំ

២៦៦. អាកាសានញ្ចាយតនំ សមតិក្កម្មាតិ, ឯត្ថ តាវ បុព្ពេ វុត្តនយេន អាកាសានញ្ចំ អាយតនមស្ស អធិដ្ឋានដ្ឋេនាតិ ឈានម្បិ អាកាសានញ្ចាយតនំ។ វុត្តនយេនេវ អារម្មណម្បិ។ ឯវមេតំ ឈានញ្ច អារម្មណញ្ចាតិ ឧភយម្បិ អប្បវត្តិករណេន ច អមនសិករណេន ច សមតិក្កមិត្វាវ យស្មា ឥទំ វិញ្ញាណញ្ចាយតនំ ឧបសម្បជ្ជ វិហាតព្ពំ, តស្មា ឧភយម្បេតំ ឯកជ្ឈំ កត្វា 'អាកាសានញ្ចាយតនំ សមតិក្កម្មា'តិ ឥទំ វុត្តន្តិ វេទិតព្ពំ។

វិញ្ញាណញ្ចាយតនសញ្ញាសហគតន្តិ, ឯត្ថ បន អនន្តន្តិ មនសិកាតព្ពវសេន នាស្ស អន្តោតិ អនន្តំ។ អនន្តមេវ អានញ្ចំ។ វិញ្ញាណំ អានញ្ចំ វិញ្ញាណានញ្ចន្តិ អវត្វា វិញ្ញាណញ្ចន្តិ វុត្តំ។ អយញ្ហេត្ថ រុឡ្ហីសទ្ទោ។ តទេវ វិញ្ញាណញ្ចំ អធិដ្ឋានដ្ឋេន ឥមាយ សញ្ញាយ អាយតនន្តិ **វិញ្ញាណញ្ចាយតនំ**។ តស្មឹ វិញ្ញាណញ្ចាយតនេ បវត្តាយ សញ្ញាយ សហគតន្តិ **វិញ្ញាណញ្ចាយតនសញ្ញាសហគតំ**។ អាកាសេ បវត្តវិញ្ញាណារម្មណស្ស ឈានស្សេតំ អធិវចនំ។ ឥធ អាកាសានញ្ចាយតនសមាបត្តិយា និកន្តិបរិយាទានទុក្ខតាយ ទុក្ខា បដិបទា, បរិយាទិន្ននិកន្តិកស្ស អប្បនាបរិវាសទន្ធតាយ ទន្ធាភិញ្ញា។ វិបរិយាយេន សុខា បដិបទា ខិប្បាភិញ្ញា ច។ បរិត្តកសិណុគ្ឃាដិមាកាសារម្មណំ សមាបត្តឹ អារព្ភ បវត្តិយា បរិត្តារម្មណតា, វិបរិយាយេន អប្បមាណារម្មណតា វេទិតព្ពា។ សេសំ បុរិមសទិសមេវ។

អាកិញ្ចញ្ញាយតនំ

២៦៧. វិញ្ញាណញ្ចាយតនំ សមតិក្កម្មាតិ ឯត្ថាបិ បុព្ពេ វុត្តនយេនេវ វិញ្ញាណញ្ច អាយតនមស្ស អធិដ្ឋានដ្ឋេនាតិ ឈានម្បិ វិញ្ញាណញ្ចាយតនំ។ វុត្តនយេនេវ ច អារម្មណម្បិ។ ឯវមេតំ ឈានញ្ច អារម្មណញ្ចាតិ ឧភយម្បិ អប្បវត្តិករណេន ច អមនសិករណេន ច សមតិក្កមិត្វាវ យស្មា ឥទំ អាកិញ្ចញ្ញាយតនំ ឧបសម្បជ្ជ វិហាតព្ពំ, តស្មា ឧភយម្បេតំ ឯកជ្ឈំ កត្វា 'វិញ្ញាណញ្ចាយតនំ សមតិក្កម្មា'តិ ឥទំ វុត្តន្តិ វេទិតព្ពំ។

អាកិញ្ចញ្ញាយតនសញ្ញាសហគតន្តិ ឯត្ថ បន នាស្ស កិញ្ចនន្តិ អកិញ្ចនំ; អន្តមសោ ភង្គមត្តម្បិ អស្ស អវសិដ្ឋំ នត្ថីតិ វុត្តំ ហោតិ។ អកិញ្ចនស្ស ភាវោ អាកិញ្ចញ្ញំ។ អាកាសានញ្ចាយតនវិញ្ញាណាបគមស្សេតំ អធិវចនំ។ តំ អាកិញ្ចញ្ញំ អធិដ្ឋានដ្ឋេន ឥមិស្សា សញ្ញាយ អាយតនន្តិ **អាកិញ្ចញ្ញាយតនំ**។ តស្មឹ អាកិញ្ចញ្ញាយតនេ បវត្តាយ សញ្ញាយ សហគតន្តិ **អាកិញ្ចញ្ញាយតនសញ្ញាសហគតំ**។ អាកាសេ បវត្តិតវិញ្ញាណាបគមារម្មណស្ស ឈានស្សេតំ អធិវចនំ។ ឥធ វិញ្ញាណញ្ចាយតនសមាបត្តិយា និកន្តិបរិយាទានទុក្ខតាយ ទុក្ខា បដិបទា, បរិយាទិន្ននិកន្តិកស្ស អប្បនា បរិវាសទន្ធតាយ ទន្ធាភិញ្ញា។ វិបរិយាយេន សុខា បដិបទា ខិប្បាភិញ្ញា ច។ បរិត្តកសិណុគ្ឃាដិមាកាសេ បវត្តិតវិញ្ញាណាបគមារម្មណតាយ បរិត្តារម្មណតា, វិបរិយាយេន អប្បមាណារម្មណតា វេទិតព្ពា។ សេសំ បុរិមសទិសមេវ។

នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនំ

អាកិញ្ចញ្ញាយតនំ សមតិក្កម្មាតិ ឯត្ថាបិ បុព្ពេ វុត្តនយេនេវ អាកិញ្ចញ្ញំ អាយតនមស្ស អធិដ្ឋានដ្ឋេនាតិ ឈានម្បិ អាកិញ្ចញ្ញាយតនំ។ វុត្តនយេនេវ អារម្មណម្បិ។ ឯវមេតំ ឈានញ្ច អារម្មណញ្ចាតិ ឧភយម្បិ អប្បវត្តិករណេន ច អមនសិករណេ ច សមតិក្កមិត្វាវ យស្មា ឥទំ នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនំ ឧបសម្បជ្ជ វិហាតព្ពំ, តស្មា ឧភយម្បេតំ ឯកជ្ឈំ កត្វា 'អាកិញ្ចញ្ញាយតនំ សមតិក្កម្មា'តិ ឥទំ វុត្តន្តិ វេទិតព្ពំ។

នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនសញ្ញាសហគតន្តិ ឯត្ថ បន យាយ សញ្ញាយ ភាវតោ តំ នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនន្តិ វុច្ចតិ, យថា បដិបន្នស្ស សា សញ្ញា ហោតិ, តំ តាវ ទស្សេតុំ **វិភង្គេ** "នេវសញ្ញីនាសញ្ញី"តិ ឧទ្ធរិត្វា "តញ្ញេវ អាកិញ្ចញ្ញាយតនំ សន្តតោ មនសិករោតិ សង្ខារាវសេសសមាបត្តឹ ភាវេតិ, តេន វុច្ចតិ នេវសញ្ញីនាសញ្ញី"តិ (វិភ. ៦១៩) វុត្តំ។ តត្ថ '**សន្តតោ មនសិករោតី**'តិ 'សន្តា វតាយំ សមាបត្តិ, យត្រ ហិ នាម នត្ថិភាវម្បិ អារម្មណំ ករិត្វា ឋស្សតី'តិ ឯវំ សន្តារម្មណតាយ នំ 'សន្តា'តិ មនសិករោតិ។ សន្តតោ ចេ មនសិករោតិ, កថំ សមតិក្កមោ ហោតីតិ? អនាវជ្ជិតុកាមតាយ។ សោ ហិ កិញ្ចាបិ នំ សន្តតោ មនសិករោតិ, អថ ខ្វស្ស 'អហមេតំ អាវជ្ជិស្សាមិ សមាបជ្ជិស្សាមិ អធិដ្ឋហិស្សាមិ វុដ្ឋហិស្សាមិ បច្ចវេក្ខិស្សាមី'តិ ឯស អាភោគោ សមន្នាហារោ មនសិការោ ន ហោតិ។ កស្មា? អាកិញ្ចញ្ញាយតនតោ នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនស្ស សន្តតរបណីតតរតាយ។

យថា ហិ រាជា មហច្ចរាជានុភាវេន ហត្ថិក្ខន្ធគតោ នគរវីថិយំ វិចរន្តោ ទន្តការាទយោ សិប្បិកេ ឯកំ វត្ថំ ទឡ្ហំ និវាសេត្វា ឯកេន សីសំ វេឋេត្វា ទន្តចុណ្ណាទីហិ សមោកិណ្ណគត្តេ អនេកានិ ទន្តវិកតិអាទីនិ ករោន្តេ ទិស្វា 'អហោ វត រេ ឆេកា អាចរិយា, ឦទិសានិបិ នាម សិប្បានិ ករិស្សន្តី'តិ, ឯវំ តេសំ ឆេកតាយ តុស្សតិ, ន ចស្ស

ឯវំ ហោតិ – ‘អហោ វតាហំ វដ្ដំ បហាយ ឯវរូបោ សិប្បិកោ ភវេយ្យ’ន្តិ។ តំ កិស្ស ហេតុ? វដ្ដសិរិយា មហានិសំសតាយ។ សោ សិប្បិកេ សមតិក្កមិត្វាវ គច្ឆតិ។ ឯវមេវេស កិញ្ចាបិ តំ សមាបត្តិំ សន្តតោ មនសិករោតិ, អថ ខ្វស្ស ‘អហមេតំ សមាបត្តិំ អាវជ្ជិស្សាមិ សមាបជ្ជិស្សាមិ អធិដ្ឋហិស្សាមិ វុដ្ឋហិស្សាមិ បច្ចវេក្ខិស្សាមី’តិ នេវ ឯស អាភោគោ សមន្នាហារោ មនសិការោ ហោតិ។ សោ តំ សន្តតោ មនសិ ករោន្តោ តំ បរមសុខុមំ អប្បនាប្បត្តំ សញ្ញំ បាបុណាតិ, យាយ ‘នេវសញ្ញីនាសញ្ញី នាម ហោតិ, សង្ខារាវសេសសមាបត្តិំ ភាវេតី’តិ វុច្ចតិ។ ‘សង្ខារាវសេសសមាបត្តិ’ន្តិ អច្ចន្តសុខុមភាវប្បត្តសង្ខារំ ចតុត្ថារុប្បសមាបត្តិំ។

ឥទានិ យំ តំ ឯវំ អធិគតាយ សញ្ញាយ វសេន នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនន្តិ វុច្ចតិ, តំ អត្ថតោ ទស្សេតុំ “នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនន្តិ នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនំ សមាបន្នស្ស វា, ឧបបន្នស្ស វា, ទិដ្ឋធម្មសុខវិហារិស្ស វា ចិត្តចេតសិកា ធម្មា”តិ (វិភ. ៦២០) វុត្តំ។ តេសុ ឥធ សមាបន្នស្ស ចិត្តចេតសិកា ធម្មា អធិប្បេតា។

វចនត្ថោ បនេត្ថ – ឱឡារិកាយ សញ្ញាយ អភាវតោ, សុខុមាយ ច ភាវតោ, នេវស្ស សសម្បយុត្តធម្មស្ស ឈានស្ស សញ្ញា, នាសញ្ញាតិ នេវសញ្ញានាសញ្ញំ។ នេវសញ្ញានាសញ្ញញ្ច តំ មនាយតនធម្មាយតនបរិយាបន្នត្តា អាយតនញ្ចាតិ **នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនំ**។ អថ វា យាយមេត្ថ សញ្ញា, សា បដុសញ្ញាកិច្ចំ កាតុំ អសមត្ថតាយ នេវសញ្ញា , សង្ខារាវសេសសុខុមភាវេន វិជ្ជមានត្តា នាសញ្ញាតិ នេវសញ្ញានាសញ្ញា។ នេវសញ្ញានាសញ្ញា ច សា សេសធម្មានំ អធិដ្ឋានដ្ឋេន អាយតនញ្ចាតិ នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនំ។

ន កេវលញ្ចេត្ថ សញ្ញាវ ឯទិសី, អថ ខោ វេទនាបិ នេវវេទនា នាវេទនា, ចិត្តម្បិ នេវចិត្តំ នាចិត្តំ, ផស្សោបិ នេវផស្សោ នាផស្សោតិ។ ឯស នយោ សេសសម្បយុត្តធម្មេសុ។ សញ្ញាសីសេន បនាយំ ទេសនា កតាតិ វេទិតព្ពា។ បត្តមក្ខនតេលប្បភុតីហិ ច ឧបមាហិ ឯសមត្ថោ វិភាវេតព្ពោ – **សាមណេរោ** កិរ តេលេន បត្តំ មក្ខេត្វា ឋបេសិ។ តំ យាគុបានកាលេ ថេរោ ‘បត្តមាហរា’តិ អាហ។ សោ ‘បត្តេ តេលមត្ថិ, ភន្តេ’តិ អាហ។ តតោ ‘អាហរ, សាមណេរ, តេលំ នាឡិំ បូរេស្សាមី’តិ វុត្តេ ‘នត្ថិ, ភន្តេ, តេល’ន្តិ អាហ។ តត្ថ យថា អន្តោវុត្ថត្តា យាគុយា សទ្ធិំ អកប្បិយដ្ឋេន តេលំ អត្ថីតិ ហោតិ, នាឡិបូរណាទីនំ អភាវវសេន នត្ថីតិ ហោតិ, ឯវំ សាបិ សញ្ញា បដុសញ្ញាកិច្ចំ កាតុំ អសមត្ថតាយ នេវសញ្ញា, សង្ខារាវសេសសុខុមភាវេន វិជ្ជមានត្តា នាសញ្ញា ហោតិ។

កិម្បនេត្ថ សញ្ញាកិច្ចន្តិ? អារម្មណសញ្ជាននញ្ចេវ វិបស្សនាយ ច វិសយភាវំ ឧបគន្ត្វា និព្ពិទាជននំ។ ទហនកិច្ចមិវ ហិ សុខោទកេ តេជោធាតុ, សញ្ជាននកិច្ចម្បេសា បដុំ កាតុំ ន សក្កោតិ។ សេសសមាបត្តីសុ សញ្ញា វិយ វិបស្សនាយ វិសយភាវំ ឧបគន្ត្វា និព្ពិទាជននម្បិ កាតុំ ន សក្កោតិ។ អញ្ញេសុ ហិ ខន្ធេសុ អកតាភិនិវេសោ ភិក្ខុ នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនក្ខន្ធេ សម្មសិត្វា និព្ពិទំ បត្តុំ សមត្ថោ នាម នត្ថិ។ អបិច **អាយស្មា សារិបុត្តោ**, បកតិវិបស្សកោ បន មហាបញ្ញោ សារិបុត្តសទិសោវ សក្កុណេយ្យ។ សោបិ “ឯវំ កិរិមេ ធម្មា អហុត្វា សម្ភោន្តិ, ហុត្វា បដិវេន្តី”តិ (ម. និ. ៣.៩៥) ឯវំ កលាបសម្មសនវសេនេវ, នោ អនុបទធម្មវិបស្សនាវសេន។ ឯវំ សុខុមត្តំ គតា ឯសា សមាបត្តិ។

យថា ច បត្តមក្ខនតេលូបមាយ ឯវំ មគ្គុទកូបមាយបិ អយមត្ថោ វិភាវេតព្ពោ។ មគ្គបដិបន្នស្ស កិរ ថេរស្ស បុរតោ គច្ឆន្តោ សាមណេរោ ថោកមុទកំ ទិស្វា ‘ឧទកំ, ភន្តេ, ឧបាហនា ឱមុញ្ចថា’តិ អាហ។ តតោ ថេរេន ‘សចេ ឧទកមត្ថិ, អាហរ ន្ហានសាដកំ, ន្ហាយិស្សាមី’តិ វុត្តេ ‘នត្ថិ, ភន្តេ’តិ អាហ។ តត្ថ យថា ឧបាហនតេមនមត្តដ្ឋេន ឧទកំ អត្ថីតិ ហោតិ , ន្ហានដ្ឋេន នត្ថីតិ ហោតិ, ឯវម្បិ សា បដុសញ្ញាកិច្ចំ កាតុំ អសមត្ថតាយ នេវ សញ្ញា, សង្ខារាវសេសសុខុមភាវេន វិជ្ជមានត្តា នាសញ្ញា ហោតិ។ ន កេវលញ្ច ឯតាហេវ, អញ្ញាហិបិ អនុរូបាហិ ឧបមាហិ ឯស អត្ថោ វិភាវេតព្ពោ។ ឥតិ ឥមាយ នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនេ បវត្តាយ សញ្ញាយ នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនភូតាយ វា សញ្ញាយ សហគតន្តិ **នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនសញ្ញាសហគតំ**។ អាកិញ្ចញ្ញាយតនសមាបត្តិអារម្មណស្ស ឈានស្សេតំ អធិវចនំ។

ឥធ អាកិញ្ចញ្ញាយតនសមាបត្តិយា និកន្តិបរិយាទានទុក្ខតាយ ទុក្ខា បដិបទា, បរិយាទិន្ននិកន្តិកស្ស អប្បនាបរិវាសទន្ធតាយ ទន្ធាភិញ្ញា។ វិបរិយាយេន សុខា បដិបទា ខិប្បាភិញ្ញា ច។ បរិត្តកសិណុគ្ឃាដិមាកាសេ បវត្តិតវិញ្ញាណាបគមារម្មណំ សមាបត្តិំ អារព្ភ បវត្តិតាយ បរិត្តារម្មណតា, វិបរិយាយេន អប្បមាណារម្មណតា វេទិតព្ពា។ សេសំ បុរិមសទិសមេវ។

> អសទិសរូបោ នាថោ, អារុប្បំ យំ ចតុព្ពិធំ អាហ;
> តំ ឥតិ ញត្វា តស្មិំ, បកិណ្ណកកថាបិ វិញ្ញេយ្យា។

អរូបសមាបត្តិយោ ហិ –

> អារម្មណាតិក្កមតោ, ចតស្សោបិ ភវន្តិមា;
> អង្គាតិក្កមមេតាសំ, ន ឥច្ឆន្តិ វិភាវិនោ។

ឯតាសុ ហិ រូបនិមិត្តាតិក្កមតោ បឋមា, អាកាសាតិក្កមតោ ទុតិយា, អាកាសេ បវត្តិតវិញ្ញាណាតិក្កមតោ តតិយា, អាកាសេ បវត្តិតវិញ្ញាណស្ស អបគមាតិក្កមតោ ចតុត្ថាតិ សព្ពថា ‘អារម្មណាតិក្កមតោ ចតស្សោបិ ភវន្តិមា’ អរូបសមាបត្តិយោតិ វេទិតព្ពា។ អង្គាតិក្កមំ បន ឯតាសំ ន ឥច្ឆន្តិ បណ្ឌិតា។ ន ហិ រូបាវចរសមាបត្តីសុ វិយ ឯតាសុ អង្គាតិក្កមោ អត្ថិ។ សព្ពាសុបិ ហិ ឯតាសុ ឧបេក្ខា ចិត្តេកគ្គតាតិ ទ្វេ ឯវ ឈានង្គានិ ហោន្តិ។ ឯវំ សន្តេបិ –

> សុបណីតតរា ហោន្តិ, បច្ឆិមា បច្ឆិមា ឥធ;
> ឧបមា តត្ថ វិញ្ញេយ្យា, បាសាទតលសាដិកា។

យថា ហិ ចតុភូមកបាសាទស្ស ហេដ្ឋិមតលេ ទិព្ពនច្ចគីតវាទិតសុរភិគន្ធមាលាសាទុរសបាន ភោជនសយនច្ឆាទនាទិវសេន បណីតា បញ្ច កាមគុណា បច្ចុបដ្ឋិតា អស្សុ, ទុតិយេ តតោ បណីតតរា, តតិយេ តតោ បណីតតមា, ចតុត្ថេ សព្ពបណីតា; តត្ថ កិញ្ចាបិ តានិ ចត្តារិបិ បាសាទតលានេវ, នត្ថិ នេសំ បាសាទតលភាវេន វិសេសោ, បញ្ចកាមគុណសមិទ្ធិវិសេសេន បន ហេដ្ឋិមតោ ហេដ្ឋិមតោ ឧបរិមំ ឧបរិមំ បណីតតរំ ហោតិ។

យថា ច ឯកាយ ឥត្ថិយា កន្តិតថូលសណ្ហសណ្ហតរសណ្ហតមសុត្តានំ ចតុបលតិបលទ្វិបលឯកបលសាដិកា អស្សុ, អាយាមេន វិត្ថារេន ច សមប្បមាណា; តត្ថ កិញ្ចាបិ តា សាដិកា ចតស្សោបិ អាយាមតោ ច វិត្ថារតោ ច សមប្បមាណា, នត្ថិ តាសំ បមាណតោ វិសេសោ, សុខសម្ផស្សសុខុមភាវមហគ្ឃភាវេហិ បន បុរិមាយ បុរិមាយ បច្ឆិមា បច្ឆិមា បណីតតរា ហោន្តិ, ឯវមេវ កិញ្ចាបិ ចតូសុបិ ឯតាសុ ឧបេក្ខា ចិត្តេកគ្គតាតិ ឯតានិ ទ្វេយេវ អង្គានិ ហោន្តិ, អថ ខោ ភាវនាវិសេសេន តេសំ អង្គានំ បណីតបណីតតរភាវេន សុបណីតតរា ហោន្តិ បច្ឆិមា បច្ឆិមា ឥធាតិ វេទិតព្ពា។ ឯវំ អនុបុព្ពេន បណីតបណីតា ចេតា –

> អសុចិម្ហិ មណ្ឌបេ លគ្គោ, ឯកោ តំ និស្សិតោ បរោ;
> អញ្ញោ ពហិ អនិស្សាយ, តំ តំ និស្សាយ ចាបរោ។
>
> ឋិតោ ចតូហិ ឯតេហិ, បុរិសេហិ យថាក្កមំ;
> សមានតាយ ញាតព្ពា, ចតស្សោបិ វិភាវិនា។ (វិសុទ្ធិ. ១.២៩១);

តត្រាយមត្ថយោជនា – អសុចិម្ហិ កិរ ទេសេ ឯកោ មណ្ឌបោ។ អថេកោ បុរិសោ អាគន្ត្វា តំ អសុចឹ ជិគុច្ឆមានោ តំ មណ្ឌបំ ហត្ថេហិ អាលម្ពិត្វា តត្ថ លគ្គោ, លគ្គិតោ វិយ អដ្ឋាសិ។ អថាបរោ អាគន្ត្វា តំ មណ្ឌបលគ្គំ បុរិសំ និស្សិតោ។ អថញ្ញោ អាគន្ត្វា ចិន្តេសិ – ‘យោ ឯស មណ្ឌបេ លគ្គោ, យោ ច តំ និស្សិតោ, ឧភោបេតេ ទុដ្ឋិតា; ធុវោ ច នេសំ មណ្ឌបបបាតេ បាតោ, ហន្ទាហំ ពហិយេវ តិដ្ឋាមី’តិ សោ តន្និស្សិតំ អនិស្សាយ ពហិយេវ អដ្ឋាសិ។ អថាបរោ អាគន្ត្វា មណ្ឌបលគ្គស្ស តន្និស្សិតស្ស ច អខេមភាវំ ចិន្តេត្វា ពហិឋិតញ្ច សុដ្ឋិតោតិ មន្ត្វា តំ និស្សាយ អដ្ឋាសិ។

តត្ថ អសុចិម្ហិ ទេសេ មណ្ឌបោ វិយ កសិណុគ្ឃាដិមាកាសំ ទដ្ឋព្ពំ។ អសុចិជិគុច្ឆាយ មណ្ឌបលគ្គោ បុរិសោ វិយ រូបនិមិត្តជិគុច្ឆាយ អាកាសារម្មណំ អាកាសានញ្ចាយតនំ ។ មណ្ឌបលគ្គំ បុរិសំ និស្សិតោ វិយ អាកាសារម្មណំ អាកាសានញ្ចាយតនំ អារព្ភ បវត្តំ វិញ្ញាណញ្ចាយតនំ។ តេសំ ទ្វិន្នម្បិ អខេមភាវំ ចិន្តេត្វា អនិស្សាយ តំ មណ្ឌបលគ្គំ, ពហិឋិតោ វិយ, អាកាសានញ្ចាយតនំ អារម្មណំ អកត្វា តទភាវារម្មណំ អាកិញ្ចញ្ញាយតនំ។ មណ្ឌបលគ្គស្ស តន្និស្សិតស្ស ច អខេមតំ ចិន្តេត្វា ពហិឋិតញ្ច ‘សុដ្ឋិតោ’តិ មន្ត្វា តំ និស្សាយ ឋិតោ វិយ វិញ្ញាណាភាវសង្ខាតេ ពហិបទេសេ ឋិតំ អាកិញ្ចញ្ញាយតនំ អារព្ភ បវត្តំ នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនំ ទដ្ឋព្ពំ។ ឯវំ បវត្តមានញ្ច –

> អារម្មណំ ករោតេវ, អញ្ញាភាវេន តំ ឥទំ;
> ទិដ្ឋទោសម្បិ រាជានំ, វុត្តិហេតុ យថា ជនោ។ (វិសុទ្ធិ. ១.២៩២);

ឥទព្ភិ នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនំ ‘អាសន្នវិញ្ញាណញ្ចាយតនបច្ចត្ថិកា អយំ សមាបត្តី’តិ ឯវំ ទិដ្ឋទោសម្បិ តំ អាកិញ្ចញ្ញាយតនំ អញ្ញស្ស អារម្មណស្ស អភាវា អារម្មណំ ករោតេវ។ យថា កឹ? ‘ទិដ្ឋទោសម្បិ រាជានំ វុត្តិហេតុ យថា ជនោ’។ យថា ហិ អសំយតំ ផរុសកាយវចីមនោសមាចារំ កញ្ចិ សព្ពទិសម្បតឹ រាជានំ ‘ផរុសសមាចារោ អយ’ន្តិ ឯវំ ទិដ្ឋទោសម្បិ អញ្ញត្ថ វុត្តឹ អលភមានោ ជនោ វុត្តិហេតុ និស្សាយ វត្តតិ, ឯវំ ទិដ្ឋទោសម្បិ តំ អាកិញ្ចញ្ញាយតនំ អញ្ញំ អារម្មណំ អលភមានមិទំ នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនំ អារម្មណំ ករោតេវ។ ឯវំ កុរុមានញ្ច –

អារុឡ្ហោ ទីឃនិស្សេណឹ, យថា និស្សេណិពាហុកំ;
បព្ពតគ្គញ្ច អារុឡ្ហោ, យថា បព្ពតមត្ថកំ។

យថា វា គិរិមារុឡ្ហោ, អត្តនោយេវ ជណ្ណុកំ;
ឱលុព្ភតិ តថេវេតំ, ឈានមោលុព្ភ វត្តតីតិ។ (វិសុទ្ធិ. ១.២៩៣);

អរូបាវចរកុសលកថា និដ្ឋិតា។

តេភូមកកុសលវណ្ណនា

២៦៩. ឥទានិ យស្មា សព្ពានិបេតានិ តេភូមកកុសលានិ ហីនាទិនា បភេទេន វត្តន្តិ, តស្មា តេសំ តំ បភេទំ ទស្សេតុំ បុន **កតមេ ធម្មា កុសលា**តិអាទិ អារទ្ធំ។ តត្ថ **ហីន**ន្តិ លាមកំ។ តំ អាយូហនវសេន វេទិតព្ពំ។ ហីនុត្តមានំ មជ្ឈេ ភវំ **មជ្ឈិមំ**។ បធានភាវំ នីតំ **បណីតំ**, ឧត្តមន្តិ អត្ថោ។ តានិបិ អាយូហនវសេនេវ វេទិតព្ពានិ។ យស្ស ហិ អាយូហនក្ខណេ ឆន្ទោ វា ហីនោ ហោតិ, វីរិយំ វា, ចិត្តំ វា, វីមំសា វា, តំ ហីនំ នាម។ យស្ស តេ ធម្មា មជ្ឈិមា ចេវ បណីតា, ច តំ មជ្ឈិមញ្ចេវ បណីតញ្ច។ យំ បន កត្តុកាមតាសង្ខាតំ ឆន្ទំ ធុរំ ឆន្ទំ ជេដ្ឋកំ ឆន្ទំ បុព្ពង្គមំ កត្វា អាយូហិតំ, តំ ឆន្ទាធិបតិតោ អាគតត្តា **ឆន្ទាធិបតេយ្យំ** នាម។ វីរិយាធិបតេយ្យាទីសុបិ ឯសេវ នយោ។

ឥមស្មឹ បន ឋានេ ឋត្វា នយា គណេតព្ពា។ សព្ពបឋមំ វិភត្តោ ហិ ឯកោ នយោ, ហីនន្តិ ឯកោ, មជ្ឈិមន្តិ ឯកោ, បណីតន្តិ ឯកោ, ឆន្ទាធិបតេយ្យន្តិ ឯកោ។ ឥមេ តាវ ឆន្ទាធិបតេយ្យេ បញ្ច នយា។ ឯវំ វីរិយាធិបតេយ្យាទីសុបីតិ ចត្តារោ បញ្ចកា វីសតិ ហោន្តិ។ បុរិមោ វា ឯកោ សុទ្ធិកនយោ, ហីនន្តិអាទយោ តយោ, ឆន្ទាធិបតេយ្យន្តិអាទយោ ចត្តារោ, ឆន្ទាធិបតេយ្យំ ហីនន្តិអាទយោ ទ្វាទសាតិ ឯវម្បិ វីសតិ នយា ហោន្តិ។

ឥមេ វីសតិ មហានយា កត្ថ វិភត្តាតិ? **មហាបករណេ** (បដ្ឋា. ២.១៤.១) ហីនត្តិកេ វិភត្តា។ ឥមស្មឹ បន ឋានេ ហីនត្តិកតោ មជ្ឈិមរាសឹ គហេត្វា ហីនមជ្ឈិមបណីតវសេន តយោ កោដ្ឋាសា កាតព្ពា។ តតោបិ មជ្ឈិមរាសឹ ឋបេត្វា ហីនបណីតេ គហេត្វា នវ នវ កោដ្ឋាសា កាតព្ពា។ ហីនស្មិំយេវ ហិ ហីនំ អត្ថិ មជ្ឈិមំ អត្ថិ បណីតំ អត្ថិ។ បណីតស្មិម្បិ ហីនំ អត្ថិ មជ្ឈិមំ អត្ថិ បណីតំ អត្ថិ។ តថា ហីនហីនស្មឹ ហីនំ, ហីនហីនស្មឹ មជ្ឈិមំ, ហីនហីនស្មឹ បណីតំ។ ហីនមជ្ឈិមស្មឹ ហីនំ, ហីនមជ្ឈិមស្មឹ មជ្ឈិមំ, ហីនមជ្ឈិមស្មឹ បណីតំ។ ហីនបណីតស្មឹ ហីនំ, ហីនបណីតស្មឹ មជ្ឈិមំ, ហីនបណីតស្មឹ បណីតន្តិ អយមេកោ នវកោ។ បណីតហីនស្មិម្បិ ហីនំ នាម អត្ថិ, បណីតហីនស្មឹ មជ្ឈិមំ, បណីតហីនស្មឹ បណីតំ។ តថា បណីតមជ្ឈិមស្មឹ ហីនំ, បណីតមជ្ឈិមស្មឹ មជ្ឈិមំ, បណីតមជ្ឈិមស្មឹ បណីតំ។ បណីតបណីតស្មឹ ហីនំ, បណីតបណីតស្មឹ មជ្ឈិមំ, បណីតបណីតស្មឹ បណីតន្តិ។ អយំ ទុតិយោ នវកោតិ ទ្វេ នវកា អដ្ឋារស។ ឥមានិ អដ្ឋារស កម្មទ្វារានិ នាម ។ ឥមេហិ បភាវិតត្តា , ឥមេសំ វសេន, អដ្ឋារស ខត្តិយា, អដ្ឋារស ព្រាហ្មណា, អដ្ឋារស វេស្សា, អដ្ឋារស សុទ្ទា, អដ្ឋចត្តាលីស គោត្តចរណានិ វេទិតព្ពានិ។

ឥមេសុ ច បន តេភូមកេសុ កុសលេសុ កាមាវចរកុសលំ តិហេតុកម្បិ ទុហេតុកម្បិ ហោតិ ញាណសម្បយុត្តវិប្បយុត្តវសេន។ រូបាវចរារូបាវចរំ បន តិហេតុកមេវ ញាណសម្បយុត្តមេវ។ កាមាវចរម្បេត្ថ អធិបតិនា សហាបិ ឧប្បជ្ជតិ វិនាបិ។ រូបាវចរារូបាវចរំ អធិបតិសម្បន្នមេវ ហោតិ។ កាមាវចរកុសលេ ចេត្ថ អារម្មណាធិបតិ សហជាតាធិបតីតិ ទ្វេបិ អធិបតយោ លព្ភន្តិ។ រូបាវចរារូបាវចរេសុ អារម្មណាធិបតិ ន លព្ភតិ, សហជាតាធិបតិយេវ លព្ភតិ។ តត្ថ ចិត្តស្ស ចិត្តាធិបតេយ្យភាវោ សម្បយុត្តធម្មានំ វសេន វុត្តោ។ ទ្វិន្នំ បន ចិត្តានំ ឯកតោ អភាវេន សម្បយុត្តចិត្តស្ស ចិត្តាធិបតិ នាម នត្ថិ។ តថា ឆន្ទាទីនំ ឆន្ទាធិបតិអាទយោ។ កេចិ បន ‘សចេ ចិត្តវតោ កុសលំ ហោតិ, មយ្ហំ ភវិស្សតីតិ ឯវំ យំ ចិត្តំ ធុរំ កត្វា ជេដ្ឋកំ កត្វា អបរំ កុសលចិត្តំ អាយូហិតំ, តស្ស តំ បុរិមចិត្តំ ចិត្តាធិបតិ នាម ហោតិ, តតោ អាគតត្តា ឥទំ ចិត្តាធិបតេយ្យំ នាមា’តិ ឯវំ អាគមនវសេនាបិ អធិបតឹ នាម ឥច្ឆន្តិ។ អយំ បន នយោ នេវ បាឡិយំ ន អដ្ឋកថាយំ ទិស្សតិ។ តស្មា វុត្តនយេនេវ អធិបតិភាវោ វេទិតព្ពោ។ ឥមេសុ ច ឯកូនវីសតិយា មហានយេសុ បុរិមេ សុទ្ធិកនយេ វុត្ត

បរិមាណានេវ ចិត្តានិ ច នវកា ច បាឋវារា ច ហោន្តិ។ តស្មា ញាណសម្បយុត្តេសុ វុត្តបរិមាណតោ វីសតិគុណោ ចិត្តនវកវារភេទោ វេទិតព្ពោ, ចតូសុ ញាណវិប្បយុត្តេសុ សោឡសគុណោតិ, អយំ តេភូមកកុសលេ បកិណ្ណកកថា នាមាតិ។

តេភូមកកុសលំ។

លោកុត្តរកុសលវណ្ណនា

២៧៧. ឯវំ ភវត្តយសម្បត្តិនិព្ពត្តកំ កុសលំ ទស្សេត្វា ឥទានិ សព្ពភវសមតិក្កមនាយ លោកុត្តរកុសលំ ទស្សេតុំ បុន **កតមេ ធម្មា កុសលា**តិអាទិ អារទ្ធំ។ តត្ថ **លោកុត្តរ**ន្តិ កេនដ្ឋេន លោកុត្តរំ? លោកំ តរតីតិ, លោកុត្តរំ លោកំ ឧត្តរតីតិ លោកុត្តរំ; លោកំ សមតិក្កម្ម អភិភុយ្យ តិដ្ឋតីតិ លោកុត្តរំ (បដិ. ម. ២.៤៣)។ **ឈានំ ភាវេតី**តិ ឯកចិត្តក្ខណិកំ អប្បនាឈានំ ភាវេតិ ជនេតិ វឌ្ឍេតិ។

លោកតោ និយ្យាតិ វដ្ដតោ និយ្យាតីតិ **និយ្យានិកំ**។ និយ្យាតិ វា ឯតេនាតិ និយ្យានិកំ។ តំសមង្គី ហិ បុគ្គលោ ទុក្ខំ បរិជានន្តោ និយ្យាតិ, សមុទយំ បជហន្តោ និយ្យាតិ, និរោធំ សច្ឆិករោន្តោ និយ្យាតិ, មគ្គំ ភាវេន្តោ និយ្យាតិ។ យថា ច បន តេភូមកកុសលំ វដ្ដស្មឹ ចុតិបដិសន្ធិយោ អាចិនាតិ វឌ្ឍេតីតិ អាចយគាមី នាម ហោតិ, ន តថា ឥទំ។ ឥទំ បន យថា ឯកស្មឹ បុរិសេ អដ្ឋារសហត្ថំ បាការំ ចិនន្តេ អបរោ មហាមុគ្គរំ គហេត្វា តេន ចិតចិតដ្ឋានំ អបចិនន្តោ វិទ្ធំសេន្តោ ឯវ គច្ឆេយ្យ, ឯវមេវ តេភូមកកុសលេន ចិតា ចុតិបដិសន្ធិយោ បច្ចយវេកល្លករណេន អបចិនន្តំ វិទ្ធំសេន្តំ គច្ឆតីតិ អបចយគាមិ។

ទិដ្ឋិគតានំ បហានាយាតិ, ឯត្ថ ទិដ្ឋិយោ ឯវ ទិដ្ឋិគតានិ, គូថគតំ មុត្តគតន្តិអាទីនិ (អ. និ. ៩.១១) វិយ។ ទ្វាសដ្ឋិយា វា ទិដ្ឋីនំ អន្តោគធត្តា ទិដ្ឋីសុ គតានីតិបិ ទិដ្ឋិគតានិ។ ទិដ្ឋិយា វា គតំ ឯតេសន្តិបិ ទិដ្ឋិគតានិ។ ទិដ្ឋិសទិសគមនានិ ទិដ្ឋិសទិសប្បវត្តានីតិ អត្ថោ។ កានិ បន តានីតិ? សសម្បយុត្តានិ សក្កាយទិដ្ឋិវិចិកិច្ឆា សីលព្ពតបរាមាសអបាយគមនីយរាគទោសមោហាកុសលានិ។ តានិ ហិ យាវ បឋមមគ្គភាវនា តាវ បវត្តិ សព្ភាវតោ ទិដ្ឋិសទិសគមនានីតិ វុច្ចន្តិ។ ឥតិ ទិដ្ឋិយោ ច ទិដ្ឋិគតានិ ច ទិដ្ឋិគតានិ។ តេសំ **ទិដ្ឋិគតានំ។ បហានាយា**តិ សមុច្ឆេទវសេនេវ បជហនត្ថាយ។ **បឋមាយា**តិ គណនវសេនបិ បឋមុប្បត្តិវសេនបិ បឋមាយ។ **ភូមិយា**តិ "អនន្តរហិតាយ ភូមិយា"តិអាទីសុ (បារា. ២៧; ម. និ. ២.២៩៦) តាវ អយំ មហាបថវី ភូមីតិ វុច្ចតិ។ "សុខភូមិយំ កាមាវចរេ"តិអាទីសុ (ធ. ស. ៩៨៨) ចិត្តុប្បាទោ។ ឥធ បន សាមញ្ញផលំ អធិប្បេតំ។ តញ្ហិ សម្បយុត្តានំ និស្សយភាវតោ តេ ធម្មា ភវន្តិ ឯត្ថាតិ ភូមិ។ យស្មា វា សមានេបិ លោកុត្តរភាវេ សយម្បិ ភវតិ ឧប្បជ្ជតិ, ន និព្ពានំ វិយ អបាតុភាវំ, តស្មាបិ ភូមីតិ វុច្ចតិ; តស្សា **បឋមាយ ភូមិយា។ បត្តិយា**តិ សោតាបត្តិផលសង្ខាតស្ស បឋមស្ស សាមញ្ញផលស្ស បត្តត្ថាយ បដិលាភត្ថាយាតិ ឯវមេត្ថ អត្ថោ វេទិតព្ពោ។ **វិវិច្ចា**តិ សមុច្ឆេទវិវេកវសេន វិវិច្ចិត្វា, វិនា ហុត្វា។

ឥទានិ កិញ្ចាបិ លោកិយជ្ឈានម្បិ ន វិនា បដិបទាយ ឥជ្ឈតិ, ឯវំ សន្តេបិ ឥធ សុទ្ធិកនយំ បហាយ លោកុត្តរជ្ឈានំ បដិបទាយ សទ្ធិំយេវ គរុំ កត្វា ទេសេតុកាមតាយ **ទុក្ខបដិបទំ ទន្ធាភិញ្ញ**ន្តិអាទិមាហ។

តត្ថ យោ អាទិតោវ កិលេសេ វិក្ខម្ភេន្តោ ទុក្ខេន សសង្ខារេន សប្បយោគេន កិលមន្តោ វិក្ខម្ភេតិ តស្ស ទុក្ខា បដិបទា ហោតិ; យោ បន វិក្ខម្ភិត កិលេសោ វិបស្សនាបរិវាសំ វសន្តោ ចិរេន មគ្គបាតុភាវំ បាបុណាតិ តស្ស ទន្ធាភិញ្ញា ហោតិ។ ឥតិ យោ កោចិ វារោ ទុក្ខបដិបទទន្ធាភិញ្ញោ នាម កតោ។

កតមំ បន វារំ រោចេសុន្តិ? យត្ថ សកឹ វិក្ខម្ភិតា កិលេសា សមុទាចរិត្វា ទុតិយម្បិ វិក្ខម្ភិតា បុន សមុទា ចរន្តិ, តតិយំ វិក្ខម្ភិតេ បន តថាវិក្ខម្ភិតេវ កត្វា មគ្គេន សមុគ្ឃាតំ បាបេតិ, ឥមំ វារំ រោចេសុំ។ ឥមស្ស វារស្ស ទុក្ខាបដិបទា ទន្ធាភិញ្ញាតិ នាមំ កតំ។ ឯត្តកេន បន ន បាកដំ ហោតិ។ តស្មា ឯវមេត្ថ អាទិតោ បដ្ឋាយ វិភាវនា វេទិតព្ពា – យោ ហិ ចត្តារិ មហាភូតានិ បរិគ្គហេត្វា ឧបាទារូបំ បរិគ្គណ្ហាតិ, អរូបំ បរិគ្គណ្ហាតិ, 'រូបារូបំ' បន បរិគ្គណ្ហន្តោ ទុក្ខេន កសិរេន កិលមន្តោ បរិគ្គហេតុំ សក្កោតិ, តស្ស ទុក្ខា បដិបទា នាម ហោតិ។ បរិគ្គហិតរូបារូបស្ស បន វិបស្សនាបរិវាសេ មគ្គបាតុភាវទន្ធតាយ ទន្ធាភិញ្ញា នាម ហោតិ។

យោបិ រូបារូបំ បរិគ្គហេត្វា 'នាមរូបំ' វវត្ថបេន្តោ ទុក្ខេន កសិរេន កិលមន្តោ វវត្ថបេតិ, វវត្ថាបិតេ ច នាមរូបេ វិបស្សនាបរិវាសំ វសន្តោ ចិរេន មគ្គំ ឧប្បាទេតុំ សក្កោតិ, តស្សាបិ ទុក្ខា បដិបទា ទន្ធាភិញ្ញា នាម ហោតិ។

អបរោ នាមរូបម្បិ វវត្ថបេត្វា ‘បច្ចយេ’ បរិគ្គណ្ហន្តោ ទុក្ខេន កសិរេន កិលមន្តោ បរិគ្គណ្ហាតិ, បច្ចយេ ច បរិគ្គហេត្វា វិបស្សនាបរិវាសំ វសន្តោ ចិរេន មគ្គំ ឧប្បាទេតិ, ឯវម្បិ ទុក្ខា បដិបទា ទន្ធាភិញ្ញា នាម ហោតិ។

អបរោ បច្ចយេបិ បរិគ្គហេត្វា ‘លក្ខណានិ’ បដិវិជ្ឈន្តោ ទុក្ខេន កសិរេន កិលមន្តោ បដិវិជ្ឈតិ, បដិវិទ្ធលក្ខណោ ច វិបស្សនាបរិវាសំ វសន្តោ ចិរេន មគ្គំ ឧប្បាទេតិ, ឯវម្បិ ទុក្ខា បដិបទា ទន្ធាភិញ្ញា នាម ហោតិ។

អបរោ លក្ខណានិបិ បដិវិជ្ឈិត្វា វិបស្សនាញាណេ តិក្ខេ សូរេ បសន្នេ វហន្តេ ឧប្បន្នំ ‘វិបស្សនានិកន្តិ’ បរិយាទិយមានោ ទុក្ខេន កសិរេន កិលមន្តោ បរិយាទិយតិ, និកន្តិញ្ច បរិយាទិយិត្វា វិបស្សនាបរិវាសំ វសន្តោ ចិរេន មគ្គំ ឧប្បាទេតិ, ឯវម្បិ ទុក្ខា បដិបទា ទន្ធាភិញ្ញា នាម ហោតិ។ ឥមំ វារំ រោចេសុំ។ ឥមស្ស វារស្ស ឯតំ នាមំ កតំ។ ឥមិនាវ ឧបាយេន បរតោ តិស្សោ បដិបទា វេទិតព្ពា។

ផស្សោ ហោតីតិអាទីសុ អនញ្ញាតញ្ញស្សាមីតិន្ទ្រិយំ, សម្មាវាចា, សម្មាកម្មន្តោ, សម្មាអាជីវោតិ ចត្តារិ បទានិ អធិកានិ។ **និទ្ទេសវារេ** ច វិតក្កាទិនិទ្ទេសេសុ ‘មគ្គង្គ’ន្តិអាទីនិ បទានិ អធិកានិ។ សេសំ សព្ពំ ហេដ្ឋា វុត្តសទិសមេវ។ ភូមន្តរវសេន បន លោកុត្តរតាវ ឥធ វិសេសោ។

តត្ថ **អនញ្ញាតញ្ញស្សាមីតិន្ទ្រិយ**ន្តិ ‘អនមតគ្គេ សំសារវដ្ដេ អនញ្ញាតំ អមតំ បទំ ចតុសច្ចធម្មមេវ វា ជានិស្សាមី’តិ បដិបន្នស្ស ឥមិនា បុព្ពាភោគេន ឧប្បន្នំ ឥន្ទ្រិយំ។ លក្ខណាទីនិ បនស្ស ហេដ្ឋា បញ្ញិន្ទ្រិយេ វុត្តនយេនេវ វេទិតព្ពានិ។

សុន្ទរា បសត្ថា វា វាចា **សម្មាវាចា**។ វចីទុច្ចរិតសមុគ្ឃាដិកាយ មិច្ឆាវាចាវិរតិយា ឯតំ អធិវចនំ។ សា បរិគ្គហលក្ខណា វិរមណរសា មិច្ឆាវាចប្បហានបច្ចុបដ្ឋានា។ សុន្ទរោ បសត្ថោ វា កម្មន្តោ **សម្មាកម្មន្តោ**។ មិច្ឆាកម្មន្តសមុច្ឆេទិកាយ បាណាតិបាតាទិវិរតិយា ឯតំ នាមំ។ សោ សមុដ្ឋានលក្ខណោ វិរមណរសោ មិច្ឆាកម្មន្តប្បហានបច្ចុបដ្ឋានោ។ សុន្ទរោ បសត្ថោ វា អាជីវោ **សម្មាអាជីវោ**។ មិច្ឆាជីវវិរតិយា ឯតំ អធិវចនំ។ សោ វោទានលក្ខណោ ញាយាជីវប្បវត្តិរសោ មិច្ឆាជីវប្បហានបច្ចុបដ្ឋានោ។

អបិច ហេដ្ឋា វិរតិត្តយេ វុត្តវសេនបេត្ថ លក្ខណាទីនិ វេទិតព្ពានិ។ ឥតិ ឥមេសំ តិណ្ណំ ធម្មានំ វសេន ហេដ្ឋា វុត្តំ មគ្គបញ្ចកំ ឥធ មគ្គដ្ឋកំ វេទិតព្ពំ។ យេវាបនកេសុ ច ឥមេសំ អភាវោ។ តថា ករុណាមុទិតានំ។ ឥមេ ហិ តយោ ធម្មា ឥធ បាឡិយំ អាគតត្តាវ យេវាបនកេសុ ន គហិតា។ ករុណាមុទិតា បន សត្តារម្មណា, ឥមេ ធម្មា និព្ពានារម្មណាតិ តាបេត្ថ ន គហិតា។ អយំ តាវ ឧទ្ទេសវារេ វិសេសត្ថោ។

២៨៣. និទ្ទេសវារេ បន **មគ្គង្គំ មគ្គបរិយាបន្ន**ន្តិ ឯត្ថ តាវ មគ្គស្ស អង្គន្តិ មគ្គង្គំ; មគ្គកោដ្ឋាសោតិ អត្ថោ។ យថា បន អរញ្ញេ បរិយាបន្នំ អរញ្ញបរិយាបន្នំ នាម ហោតិ, ឯវំ មគ្គេ បរិយាបន្នន្តិ មគ្គបរិយាបន្នំ។ មគ្គសន្និស្សិតន្តិ អត្ថោ។

២៨៥. បីតិសម្ពោជ្ឈង្គោតិ ឯត្ថ បីតិ ឯវ សម្ពោជ្ឈង្គោតិ បីតិសម្ពោជ្ឈង្គោ។ តត្ថ ពោធិយា ពោធិស្ស វា អង្គោតិ ពោជ្ឈង្គោ។ ឥទំ វុត្តំ ហោតិ – យា អយំ ធម្មសាមគ្គី យាយ លោកុត្តរមគ្គក្ខណេ ឧប្បជ្ជមានាយ លីនុទ្ធច្ចបតិដ្ឋានាយូហនកាមសុខត្តកិលមថានុយោគឧច្ឆេទសស្សតាភិនិវេសាទីនំ អនេកេសំ ឧបទ្ទវានំ បដិបក្ខភូតាយ សតិធម្មវិចយវីរិយបីតិបស្សទ្ធិសមាធិឧបេក្ខាសង្ខាតាយ ធម្មសាមគ្គិយា អរិយសាវកោ ពុជ្ឈតីតិ កត្វា ពោធីតិ វុច្ចតិ។ ពុជ្ឈតីតិ កិលេសសន្តាននិទ្ទាយ ឧដ្ឋហតិ, ចត្តារិ វា អរិយសច្ចានិ បដិវិជ្ឈតិ, និព្ពានមេវ វា សច្ឆិករោតិ។ តស្សា ធម្មសាមគ្គិសង្ខាតាយ ពោធិយា អង្គោតិបិ ពោជ្ឈង្គោ, ឈានង្គមគ្គង្គាទីនិ វិយ។ យោបេស យថាវុត្តប្បការាយ ឯតាយ ធម្មសាមគ្គិយា ពុជ្ឈតីតិ កត្វា អរិយសាវកោ ពោធីតិ វុច្ចតិ, តស្ស ពោធិស្ស អង្គោតិបិ ពោជ្ឈង្គោ; សេនង្គរថង្គាទយោ វិយ។ តេនាហុ អដ្ឋកថាចរិយា – “ពុជ្ឈនកស្ស បុគ្គលស្ស អង្គាតិ វា ពោជ្ឈង្គា”តិ (វិភ. អដ្ឋ. ៤៦៦; សំ. និ. អដ្ឋ. ៣.៥.១៨២)។

អបិច “ពោជ្ឈង្គាតិ កេនដ្ឋេន ពោជ្ឈង្គា? ពោធាយ សំវត្តន្តីតិ ពោជ្ឈង្គា, ពុជ្ឈន្តីតិ ពោជ្ឈង្គា, អនុពុជ្ឈន្តីតិ ពោជ្ឈង្គា, បដិពុជ្ឈន្តីតិ ពោជ្ឈង្គា, សម្ពុជ្ឈន្តីតិ ពោជ្ឈង្គា”តិ (បដិ. ម. ២.១៧) ឥមិនា បដិសម្ភិទានយេនាបិ ពោជ្ឈង្គត្ថោ វេទិតព្ពោ។ បសត្ថោ សុន្ទរោ វា ពោជ្ឈង្គោតិ សម្ពោជ្ឈង្គោ។ ឯវំ បីតិ ឯវ សម្ពោជ្ឈង្គោ បីតិសម្ពោជ្ឈង្គោតិ។ ចិត្តេកគ្គតានិទ្ទេសាទីសុបិ ឥមិនាវ នយេន អត្ថោ វេទិតព្ពោ។

២៩៦. តេសំ ធម្មានន្តិ យេ តស្មឹ សមយេ បដិវេធំ គច្ឆន្តិ ចតុសច្ចធម្មា, តេសំ ធម្មានំ។ **អនញ្ញាតានន្តិ** កិញ្ចាបិ បឋមមគ្គេន តេ ធម្មា ញាតា នាម ហោន្តិ, យថា បន បកតិយា អនាគតបុព្ពំ វិហារំ អាគន្ត្វា វិហារមជ្ឈេ ឋិតោបិ បុគ្គលោ បកតិយា អនាគតភាវំ ឧបាទាយ ‘អនាគតបុព្ពំ ឋានំ អាគតោម្ហី’តិ វទតិ, យថា ច បកតិយា អបិឡន្ធបុព្ពំ មាលំ បិឡន្ធិត្វា, អនិវត្ថបុព្ពំ វត្ថំ និវាសេត្វា, អភុត្តបុព្ពំ ភោជនំ ភុញ្ជិត្វា, បកតិយា អភុត្តភាវំ ឧបាទាយ អភុត្តបុព្ពំ ភោជនំ ភុត្តោម្ហីតិ វទតិ, ឯវមិធាបិ យស្មា បកតិយា ឥមិនា បុគ្គលេន ឥមេ ធម្មា ន ញាតបុព្ពា តស្មា អនញ្ញាតានន្តិ វុត្តំ។ អទិដ្ឋាទីសុបិ ឯសេវ នយោ។ តត្ថ **អទិដ្ឋានន្តិ** ឥតោ បុព្ពេ បញ្ញាចក្ខុនា អទិដ្ឋានំ។ **អប្បត្តានន្តិ** អធិគមនវសេន អប្បត្តានំ។ **អវិទិតានន្តិ** ញាណេន អបាកដកតានំ។ **អសច្ឆិកតានន្តិ** អបច្ចក្ខកតានំ។ **សច្ឆិកិរិយាយា**តិ បច្ចក្ខករណត្ថំ។ យថា ច ឥមិនា បទេន, ឯវំ សេសេហិបិ សទ្ធិំ អនញ្ញាតានំ ញាណាយ, អទិដ្ឋានំ ទស្សនាយ, អប្បត្តានំ បត្តិយា, អវិទិតានំ វេទាយាតិ យោជនា កាតព្ពា។

២៩៩. ចតូហិ វចីទុច្ចរិតេហីតិអាទីសុ វចីតិ វចីវិញ្ញត្តិ វេទិតព្ពា។ តិណ្ណំ ទោសានំ យេន កេនចិ ទុដ្ឋានិ ចរិតានីតិ ទុច្ចរិតានិ។ វចីតោ បវត្តានិ ទុច្ចរិតានិ វចីទុច្ចរិតានិ, វចិយា វា និប្ផាទិតានិ ទុច្ចរិតានិ វចីទុច្ចរិតានិ។ តេហិ **វចីទុច្ចរិតេហិ**។ អារកា រមតីតិ **អារតិ**។ វិនា តេហិ រមតីតិ **វិរតិ**។ តតោ តតោ បដិនិវត្តាវ ហុត្វា តេហិ វិនា រមតីតិ **បដិវិរតិ**។ ឧបសគ្គវសេន វា បទំ វឌ្ឍិតំ។ សព្ពមិទំ ឱរមណភាវស្សេវាធិវចនំ។ វេរំ មណតិ, វិនាសេតីតិ **វេរមណី**។ ឥទម្បិ ឱរមណស្សេវ វេវចនំ។ យាយ បន ចេតនាយ មុសាវាទាទីនិ ភាសមានោ ករោតិ នាម, អយំ លោកុត្តរមគ្គវិរតិ។ ឧប្បជ្ជិត្វា តំ កិរិយំ កាតុំ ន ទេតិ, កិរិយាបថំ បច្ឆិន្ទតីតិ **អកិរិយា**។ តថា តំ ករណំ កាតុំ ន ទេតិ, ករណបថំ បច្ឆិន្ទតីតិ **អករណំ**។ យាយ ច ចេតនាយ ចតុព្ពិធំ វចីទុច្ចរិតំ ភាសមានោ អជ្ឈាបជ្ជតិ នាម, អយំ ឧប្បជ្ជិត្វា តថា អជ្ឈាបជ្ជិតុំ ន ទេតីតិ **អនជ្ឈាបត្តិ**។

វេលាអនតិក្កមោតិ ឯត្ថ “តាយ វេលាយា”តិអាទីសុ (ទី. និ. ២.១៥៤; មហាវ. ១-៣; ឧទា. ១ អាទយោ) តាវ កាលោ វេលាតិ អាគតោ។ “ឧរុវេលាយំ វិហរតី”តិ (មហាវ. ១; សំ. និ. ១.១៣៧) ឯត្ថ រាសិ។ “ឋិតធម្មោ វេលំ នាតិវត្តតី”តិ (ចូឡវ. ៣៨៤; អ. និ. ៨.១៩; ឧទា. ៤៥) ឯត្ថ សីមា។ ឥធាបិ សីមាវ។ អនតិក្កមនីយដ្ឋេន ហិ ចត្តារិ វចីសុចរិតានិ វេលាតិ អធិប្បេតានិ។ ឥតិ យាយ ចេតនាយ ចត្តារិ វចីទុច្ចរិតានិ ភាសមានោ វេលំ អតិក្កមតិ នាម, អយំ ឧប្បជ្ជិត្វា តំ វេលំ អតិក្កមិតុំ ន ទេតីតិ វេលាអនតិក្កមោតិ វុត្តា។ វេលាយតីតិ វា វេលា, ចលយតិ វិទ្ធំសេតីតិ អត្ថោ។ កឹ វេលាយតិ? ចតុព្ពិធំ វចីទុច្ចរិតំ។ ឥតិ វេលាយនតោ ‘វេលា’។ បុរិសស្ស បន ហិតសុខំ អនតិក្កមិត្វា វត្តតីតិ ‘អនតិក្កមោ’។ ឯវមេត្ថ បទទ្វយវសេនាបិ អត្ថោ វេទិតព្ពោ។

សេតុំ ហនតីតិ **សេតុឃាតោ;** ចតុន្នំ វចីទុច្ចរិតានំ បទឃាតោ បច្ចយឃាតោតិ អត្ថោ។ បច្ចយោ ហិ ឥធ សេតូតិ អធិប្បេតោ។ តត្រាយំ វចនត្ថោ – រាគាទិកោ ចតុន្នំ វចីទុច្ចរិតានំ បច្ចយោ វដ្ដស្មឹ បុគ្គលំ សិនោតិ ពន្ធតីតិ សេតុ។ សេតុស្ស ឃាតោ សេតុឃាតោ។ វចីទុច្ចរិតបច្ចយសមុគ្ឃាដិកាយ វិរតិយា ឯតំ អធិវចនំ។ អយំ បន សម្មាវាចាសង្ខាតា វិរតិ បុព្ពភាគេ នានាចិត្តេសុ លព្ភតិ។ អញ្ញេនេវ ហិ ចិត្តេន មុសាវាទា វិរមតិ, អញ្ញេន បេសុញ្ញាទីហិ។ លោកុត្តរមគ្គក្ខណេ បន ឯកចិត្តស្មឹយេវ លព្ភតិ។ ចតុព្ពិធាយ ហិ វចីទុច្ចរិតចេតនាយ បទបច្ឆេទំ កុរុមានា មគ្គង្គំ បូរយមានា ឯកាវ វិរតិ ឧប្បជ្ជតិ។

៣០០. កាយទុច្ចរិតេហីតិ កាយតោ បវត្តេហិ កាយេន វា និប្ផាទិតេហិ បាណាតិបាតាទីហិ ទុច្ចរិតេហិ។ សេសំ បុរិមនយេនេវ វេទិតព្ពំ។ អយម្បិ សម្មាកម្មន្តសង្ខាតា វិរតិ បុព្ពភាគេ នានាចិត្តេសុ លព្ភតិ។ អញ្ញេនេវ ហិ ចិត្តេន បាណាតិបាតា វិរមតិ, អញ្ញេន អទិន្នាទានមិច្ឆាចារេហិ។ លោកុត្តរមគ្គក្ខណេ បន ឯកចិត្តស្មឹយេវ លព្ភតិ។ តិវិធាយ ហិ កាយទុច្ចរិតចេតនាយ បទបច្ឆេទំ កុរុមានា មគ្គង្គំ បូរយមានា ឯកាវ វិរតិ ឧប្បជ្ជតិ។

៣០១. សម្មាអាជីវនិទ្ទេសេ **អកិរិយា**តិអាទីសុ យាយ ចេតនាយ មិច្ឆាជីវំ អាជីវមានោ កិរិយំ ករោតិ នាម, អយំ ឧប្បជ្ជិត្វា តំ កិរិយំ កាតុំ ន ទេតីតិ អកិរិយាតិ។ ឥមិនា នយេន យោជនា វេទិតព្ពា។ អាជីវោ ច នាមេស បាដិយេក្កោ នត្ថិ, វាចាកម្មន្តេសុ គហិតេសុ គហិតោវ ហោតិ, តប្បក្ខិកត្តា។ ធុវបដិសេវនវសេន បនាយំ តតោ នីហរិត្វា ទស្សិតោតិ។ ឯវំ សន្តេ សម្មាអាជីវោ សកិច្ចកោ ន ហោតិ , អដ្ឋ មគ្គង្គានិ ន បរិបូរេន្តិ, តស្មា សម្មាអាជីវោ សកិច្ចកោ កាតព្ពោ, អដ្ឋ មគ្គង្គានិ បរិបូរេតព្ពានីតិ។ តត្រាយំ នយោ – អាជីវោ នាម ភិជ្ជមានោ កាយវចីទ្វារេសុយេវ ភិជ្ជតិ។ មនោទ្វារេ អាជីវភេទោ នាម នត្ថិ។ បូរយមានោបិ តស្មឹយេវ ទ្វារទ្វយេ បូរតិ។ មនោទ្វារេ អាជីវបូរណំ នាម នត្ថិ។ កាយទ្វារេ បន វីតិក្កមោ អាជីវហេតុកោបិ អត្ថិ នអាជីវហេតុកោបិ។ តថា វចីទ្វារេ។

តត្ថ យំ រាជរាជមហាមត្តា ខិឌ្ឌាបសុតា សូរភាវំ ទស្សេន្តា មិគវធំ វា បន្ថទុហនំ វា បរទារវីតិក្កមំ វា ករោន្តិ, ឥទំ អកុសលំ កាយកម្មំ នាម។ តតោ វិរតិបិ ‘សម្មាកម្មន្តោ’ នាម។ យំ បន នអាជីវហេតុកំ ចតុព្ពិធំ វចី

ទុច្ចរិតំ ភាសន្តិ, ឥទំ អកុសលំ វចីកម្មំ នាម។ តតោ វិរតិបិ ‘សម្មាវាចា’ នាម។

យំ បន អាជីវហេតុ នេសាទមច្ឆពន្ធាទយោ បាណំ ហនន្តិ, អទិន្នំ អាទិយន្តិ, មិច្ឆាចារំ ចរន្តិ, អយំ មិច្ឆាជីវោ នាម។ តតោ វិរតិ ‘សម្មាអាជីវោ’ នាម។ យម្បិ លញ្ជំ គហេត្វា មុសា ភណន្តិ, បេសុញ្ញផរុស សម្ផប្បលាបេ បវត្តេន្តិ, អយម្បិ មិច្ឆាជីវោ នាម។ តតោ វិរតិ សម្មាអាជីវោ នាម។

មហាសិវត្ថេរោ បនាហ – ‘កាយវចីទ្វារេសុបិ វីតិក្កមោ អាជីវហេតុកោ វា ហោតុ នោ វា អាជីវហេតុកោ, អកុសលំ កាយកម្មំ វចីកម្មន្តេវ សង្ខ្យំ គច្ឆតិ។ តតោ វិរតិបិ សម្មាកម្មន្តោ សម្មាវាចាត្វេវ វុច្ចតី’តិ។ ‘អាជីវោ កុហិ’ន្តិ វុត្តេ បន ‘តីណិ កុហនវត្ថូនិ និស្សាយ ចត្តារោ បច្ចយេ ឧប្បាទេត្វា តេសំ បរិភោគោ’តិ អាហ។ អយំ បន កោដិប្បត្តោ មិច្ឆាជីវោ។ តតោ វិរតិ សម្មាអាជីវោ នាម។

អយម្បិ សម្មាអាជីវោ បុព្ពភាគេ នានាចិត្តេសុ លព្ភតិ, អញ្ញេនេវ ហិ ចិត្តេន កាយទ្វារវីតិក្កមា វិរមតិ, អញ្ញេន វចីទ្វារវីតិក្កមា។ លោកុត្តរមគ្គក្ខណេ បន ឯកចិត្តស្មិំយេវ លព្ភតិ។ កាយវចីទ្វារេសុ ហិ សត្ត កម្មបថវសេន ឧប្បន្នាយ មិច្ឆាជីវសង្ខាតាយ ទុស្សីល្យចេតនាយ បទបច្ឆេទំ កុរុមានា មគ្គង្គំ បូរយមានា ឯកាវ វិរតិ ឧប្បជ្ជតីតិ។ អយំ និទ្ទេសវារេ វិសេសោ។

យំ បនេតំ ឥន្ទ្រិយេសុ អនញ្ញាតញ្ញស្សាមីតិន្ទ្រិយំ វឌ្ឍិតំ, មគ្គង្គេសុ ច សម្មាវាចាទីនិ, តេសំ វសេន សង្គហវារេ “នវិន្ទ្រិយានិ, អដ្ឋង្គិកោ មគ្គោ”តិ វុត្តំ។ សុញ្ញតវារោ បាកតិកោយេវាតិ។ អយំ តាវ សុទ្ធិកបដិបទាយ វិសេសោ។

៣៤៣. ឥតោ បរំ សុទ្ធិកសុញ្ញតា សុញ្ញតបដិបទា សុទ្ធិកអប្បណិហិតា អប្បណិហិតបដិបទាតិ អយំ ទេសនាភេទោ ហោតិ។ តត្ថ **សុញ្ញត**ន្តិ លោកុត្តរមគ្គស្ស នាមំ។ សោ ហិ អាគមនតោ សគុណតោ អារម្មណតោតិ តីហិ ការណេហិ នាមំ លភតិ។ កថំ? ឥធ ភិក្ខុ អនត្តតោ អភិនិវិសិត្វា អនត្តតោ សង្ខារេ បស្សតិ។ យស្មា បន អនត្តតោ ទិដ្ឋមត្តេនេវ មគ្គវុដ្ឋានំ នាម ន ហោតិ, អនិច្ចតោបិ ទុក្ខតោបិ ទដ្ឋមេវ វដ្ដតិ, តស្មា ‘អនិច្ចំ ទុក្ខម នត្តា’តិ តិវិធំ អនុបស្សនំ អារោបេត្វា សម្មសន្តោ ចរតិ។ វុដ្ឋានគាមិនិវិបស្សនា បនស្ស តេភូមកេបិ សង្ខារេ សុញ្ញតោវ បស្សតិ។ អយំ វិបស្សនា សុញ្ញតា នាម ហោតិ។ សា អាគមនីយដ្ឋានេ ឋត្វា អត្តនោ មគ្គស្ស ‘សុញ្ញត’ន្តិ នាមំ ទេតិ។ ឯវំ មគ្គោ ‘អាគមនតោ’ សុញ្ញតនាមំ លភតិ។ យស្មា បន សោ រាគាទីហិ សុញ្ញោ តស្មា ‘សគុណេនេវ’ សុញ្ញតនាមំ លភតិ។ និព្ពានម្បិ រាគាទីហិ សុញ្ញត្តា សុញ្ញតន្តិ វុច្ចតិ។ តំ អារម្មណំ កត្វា ឧប្បន្នត្តា មគ្គោ ‘អារម្មណតោ’ សុញ្ញតនាមំ លភតិ។

តត្ថ សុត្តន្តិកបរិយាយេន សគុណតោបិ អារម្មណតោបិ នាមំ លភតិ។ បរិយាយទេសនា ហេសា។ អភិធម្មកថា បន និប្បរិយាយទេសនា។ តស្មា ឥធ សគុណតោ វា អារម្មណតោ វា នាមំ ន លភតិ, អាគមនតោវ លភតិ។ អាគមនមេវ ហិ ធុរំ។ តំ ទុវិធំ ហោតិ – វិបស្សនាគមនំ មគ្គាគមនន្តិ។ តត្ថ មគ្គស្ស អាគតដ្ឋានេ វិបស្សនាគមនំ ធុរំ, ផលស្ស អាគតដ្ឋានេ មគ្គាគមនំ ធុរំ។ ឥធ មគ្គស្ស អាគតត្តា វិបស្សនាគមនមេវ ធុរំ ជាតំ។

៣៥០. **អប្បណិហិត**ន្តិ, ឯត្ថាបិ អប្បណិហិតន្តិ មគ្គស្សេវ នាមំ។ ឥទម្បិ នាមំ មគ្គោ តីហេវ ការណេហិ លភតិ។ កថំ? ឥធ ភិក្ខុ អាទិតោវ ទុក្ខតោ អភិនិវិសិត្វា ទុក្ខតោវ សង្ខារេ បស្សតិ។ យស្មា បន ទុក្ខតោ ទិដ្ឋមត្តេនេវ មគ្គវុដ្ឋានំ នាម ន ហោតិ, អនិច្ចតោបិ អនត្តតោបិ ទដ្ឋមេវ វដ្ដតិ, តស្មា អនិច្ចំ ទុក្ខមនត្តា’តិ តិវិធំ អនុបស្សនំ អារោបេត្វា សម្មសន្តោ ចរតិ។ វុដ្ឋានគាមិនិវិបស្សនា បនស្ស តេភូមកសង្ខារេសុ បណិធិំ សោសេត្វា បរិយាទិយិត្វា វិស្សជ្ជេតិ។ អយំ វិបស្សនា អប្បណិហិតា នាម ហោតិ។ សា អាគមនីយដ្ឋានេ ឋត្វា អត្តនោ មគ្គស្ស ‘អប្បណិហិត’ន្តិ នាមំ ទេតិ។ ឯវំ មគ្គោ ‘អាគមនតោ’ អប្បណិហិតនាមំ លភតិ។ យស្មា បន តត្ថ រាគទោសមោហបណិធយោ នត្ថិ, តស្មា ‘សគុណេនេវ’ អប្បណិហិតនាមំ លភតិ។ និព្ពានម្បិ តេសំ បណិធីនំ អភាវា អប្បណិហិតន្តិ វុច្ចតិ។ តំ អារម្មណំ កត្វា ឧប្បន្នត្តា មគ្គោ អប្បណិហិតនាមំ លភតិ។

តត្ថ សុត្តន្តិកបរិយាយេន សគុណតោបិ អារម្មណតោបិ នាមំ លភតិ។ បរិយាយទេសនា ហេសា ។ អភិធម្មកថា បន និប្បរិយាយទេសនា។ តស្មា ឥធ សគុណតោ វា អារម្មណតោ វា នាមំ ន លភតិ, អាគមនតោវ លភតិ។ អាគមនមេវ ហិ ធុរំ។ តំ ទុវិធំ ហោតិ – វិបស្សនាគមនំ មគ្គាគមនន្តិ។ តត្ថ មគ្គស្ស អាគតដ្ឋានេ វិបស្សនាគមនំ ធុរំ, ផលស្ស អាគតដ្ឋានេ មគ្គាគមនំ ធុរំ។ ឥធ មគ្គស្ស អាគតត្តា វិបស្សនាគមនមេវ ធុរំ ជាតំ។

ននុ ច សុញ្ញតោ អនិមិត្តោ អប្បណិហិតោតិ តីណិ មគ្គស្ស នាមានិ? យថាហ – “តយោមេ, ភិក្ខវេ, វិមោក្ខា – សុញ្ញតោ វិមោក្ខោ, អនិមិត្តោ វិមោក្ខោ, អប្បណិហិតោ វិមោក្ខោ”តិ (បដិ. ម. ១.២០៩)។ តេសុ ឥធ ទ្វេ មគ្គេ គហេត្វា អនិមិត្តោ កស្មា ន គហិតោតិ? អាគមនាភាវតោ។ អនិមិត្តវិបស្សនា ហិ សយំ អាគមនីយដ្ឋានេ ឋត្វា អត្តនោ មគ្គស្ស នាមំ ទាតុំ ន សក្កោតិ។ សម្មាសម្ពុទ្ធោ បន អត្តនោ បុត្តស្ស រាហុលត្ថេរស្ស។

“អនិមិត្តញ្ច ភាវេហិ, មានានុសយមុជ្ជហ;
តតោ មានាភិសមយា, ឧបសន្តោ ចរិស្សសី”តិ។ (សុ. និ. ៣៤៤);

អនិមិត្តវិបស្សនំ កថេសិ។ វិបស្សនា ហិ និច្ចនិមិត្តំ ធុវនិមិត្តំ សុខនិមិត្តំ អត្តនិមិត្តញ្ច ឧគ្ឃាដេតិ។ តស្មា អនិមិត្តាតិ កថិតា។ សា ច កិញ្ចាបិ តំ និមិត្តំ ឧគ្ឃាដេតិ, សយំ បន និមិត្តធម្មេសុ ចរតីតិ សនិមិត្តាវ ហោតិ។ តស្មា សយំ អាគមនីយដ្ឋានេ ឋត្វា អត្តនោ មគ្គស្ស នាមំ ទាតុំ ន សក្កោតិ។

អបរោ នយោ – អភិធម្មោ នាម បរមត្ថទេសនា។ អនិមិត្តមគ្គស្ស ច បរមត្ថតោ ហេតុវេកល្លមេវ ហោតិ។ កថំ? អនិច្ចានុបស្សនាយ ហិ វសេន អនិមិត្តវិមោក្ខោ កថិតោ។ តេន ច វិមោក្ខេន សទ្ធិន្ទ្រិយំ អធិមត្តំ ហោតិ។ តំ អរិយមគ្គេ ឯកង្គម្បិ ន ហោតិ, អមគ្គង្គត្តា អត្តនោ មគ្គស្ស បរមត្ថតោ នាមំ ទាតុំ ន សក្កោតិ។ ឥតរេសុ បន ទ្វីសុ អនត្តានុបស្សនាយ តាវ វសេន សុញ្ញតវិមោក្ខោ, ទុក្ខានុបស្សនាយ វសេន អប្បណិហិតវិមោក្ខោ កថិតោ។ តេសុ សុញ្ញតវិមោក្ខេន បញ្ញិន្ទ្រិយំ អធិមត្តំ ហោតិ, អប្បណិហិតវិមោក្ខេន សមាធិន្ទ្រិយំ។ តានិ អរិយមគ្គស្ស អង្គត្តា អត្តនោ មគ្គស្ស បរមត្ថតោ នាមំ ទាតុំ សក្កោន្តិ។ មគ្គារម្មណត្តិកេបិ ហិ មគ្គាធិបតិធម្មវិភជនេ ឆន្ទចិត្តានំ អធិបតិកាលេ តេសំ ធម្មានំ អមគ្គង្គត្តាវ មគ្គាធិបតិភាវោ ន វុត្តោ។ ឯវំសម្បទមិទំ វេទិតព្ពន្តិ។ អយមេត្ថ អដ្ឋកថាមុត្តកោ ឯកស្ស អាចរិយស្ស មតិវិនិច្ឆយោ។

ឯវំ សព្ពថាបិ អនិមិត្តវិបស្សនា សយំ អាគមនីយដ្ឋានេ ឋត្វា អត្តនោ មគ្គស្ស នាមំ ទាតុំ ន សក្កោតីតិ អនិមិត្តមគ្គោ ន គហិតោ។ កេចិ បន ‘អនិមិត្តមគ្គោ អាគមនតោ នាមំ អលភន្តោបិ សុត្តន្តបរិយាយេន សគុណតោ ច អារម្មណតោ ច នាមំ លភតី’តិ អាហំសុ។ តេ ឥទំ វត្វា បដិក្ខិត្តា – អនិមិត្តមគ្គេ សគុណតោ ច អារម្មណតោ ច នាមំ លភន្តេ សុញ្ញតអប្បណិហិតមគ្គាបិ សគុណតោយេវ អារម្មណតោយេវ ច ឥធ នាមំ លភេយ្យុំ។ ន បន លភន្តិ។ កឹ ការណា? អយញ្ហិ មគ្គោ នាម ទ្វីហិ ការណេហិ នាមំ លភតិ – សរសតោ ច បច្ចនីកតោ ច; សភាវតោ ច បដិបក្ខតោ ចាតិ អត្ថោ។ តត្ថ សុញ្ញតអប្បណិហិតមគ្គា សរសតោបិ បច្ចនីកតោបិ នាមំ លភន្តិ។ សុញ្ញតអប្បណិហិតមគ្គា ហិ រាគាទីហិ សុញ្ញា, រាគបណិធិអាទីហិ ច អប្បណិហិតាតិ ឯវំ ‘សរសតោ’ នាមំ លភន្តិ។ សុញ្ញតោ ច អត្តាភិនិវេសស្ស បដិបក្ខោ, អប្បណិហិតោ បណិធិស្សាតិ ឯវំ ‘បច្ចនីកតោ’ នាមំ លភន្តិ។ អនិមិត្តមគ្គោ បន រាគាទិនិមិត្តានំ និច្ចនិមិត្តាទីនញ្ច អភាវេន សរសតោវ នាមំ លភតិ, នោ បច្ចនីកតោ។ ន ហិ សោ សង្ខារនិមិត្តារម្មណាយ អនិច្ចានុបស្សនាយ បដិបក្ខោ។ អនិច្ចានុបស្សនា បនស្ស អនុលោមភាវេ ឋិតាតិ។ សព្ពថាបិ អភិធម្មបរិយាយេន អនិមិត្តមគ្គោ នាម នត្ថីតិ។

សុត្តន្តិកបរិយាយេន បនេស ឯវំ អាហរិត្វា ទីបិតោ – យស្មិញ្ហិ វារេ មគ្គវុដ្ឋានំ ហោតិ, តីណិ លក្ខណានិ ឯកាវជ្ជនេន វិយ អាបាថមាគច្ឆន្តិ, តិណ្ណញ្ច ឯកតោ អាបាថគមនំ នាម នត្ថិ។ កម្មដ្ឋានស្ស បន វិភូតភាវទីបនត្ថំ ឯវំ វុត្តំ។ អាទិតោ ហិ យត្ថ កត្ថចិ អភិនិវេសោ ហោតុ, វុដ្ឋានគាមិនី បន វិបស្សនា យំ យំ សម្មសិត្វា វុដ្ឋាតិ តស្ស តស្សេវ វសេន អាគមនីយដ្ឋានេ ឋត្វា អត្តនោ មគ្គស្ស នាមំ ទេតិ។ កថំ? អនិច្ចាទីសុ ហិ យត្ថ កត្ថចិ អភិនិវិសិត្វា ឥតរម្បិ លក្ខណទ្វយំ ទដ្ឋុំ វដ្ដតិ ឯវ។ ឯកលក្ខណទស្សនមត្តេនេវ ហិ មគ្គវុដ្ឋានំ នាម ន ហោតិ, តស្មា អនិច្ចតោ អភិនិវិដ្ឋោ ភិក្ខុ ន កេវលំ អនិច្ចតោវ វុដ្ឋាតិ, ទុក្ខតោបិ អនត្តតោបិ វុដ្ឋាតិយេវ។ ទុក្ខតោ អនត្តតោ អភិនិវិដ្ឋេបិ ឯសេវ នយោ។ ឥតិ អាទិតោ យត្ថ កត្ថចិ អភិនិវេសោ ហោតុ, វុដ្ឋានគាមិនី បន វិបស្សនា យំ យំ សម្មសិត្វា វុដ្ឋាតិ តស្ស តស្សេវ វសេន អាគមនីយដ្ឋានេ ឋត្វា អត្តនោ មគ្គស្ស នាមំ ទេតិ។ តត្ថ អនិច្ចតោ វុដ្ឋហន្តស្ស មគ្គោ អនិមិត្តោ នាម ហោតិ, ទុក្ខតោ វុដ្ឋហន្តស្ស អប្បណិហិតោ, អនត្តតោ វុដ្ឋហន្តស្ស សុញ្ញតោតិ។ ឯវំ សុត្តន្តបរិយាយេន អាហរិត្វា ទីបិតោ។

វុដ្ឋានគាមិនី បន វិបស្សនា កិមារម្មណាតិ? លក្ខណារម្មណាតិ។ លក្ខណំ នាម បញ្ញត្តិគតិកំ ន វត្តព្ពធម្មភូតំ។ យោ បន អនិច្ចំ ទុក្ខមនត្តាតិ តីណិ លក្ខណានិ សល្លក្ខេតិ, តស្ស បញ្ចក្ខន្ធា កណ្ឋេ ពទ្ធកុណបំ វិយ ហោន្តិ។ សង្ខារារម្មណមេវ ញាណំ សង្ខារតោ វុដ្ឋាតិ។ យថា ហិ ឯកោ ភិក្ខុ បត្តំ កិណិតុកាមោ បត្តវាណិជេន បត្តំ អាភតំ ទិស្វា ហដ្ឋបហដ្ឋោ គណ្ហិស្សាមីតិ ចិន្តេត្វា វីមំសមានោ តីណិ ឆិទ្ទានិ បស្សេយ្យ, សោ ន ឆិទ្ទេសុ និរាលយោ ហោតិ, បត្តេ បន និរាលយោ ហោតិ; ឯវមេវ តីណិ លក្ខណានិ សល្លក្ខេត្វា សង្ខារេសុ និរាលយោ ហោតិ។ សង្ខារារម្មណេនេវ ញាណេន សង្ខារតោ វុដ្ឋាតីតិ វេទិតព្ពំ។ ទុស្សោបមាយបិ ឯសេវ នយោ។

ឥតិ ភគវា លោកុត្តរំ ឈានំ ភាជេន្តោ សុទ្ធិកបដិបទាយ ចតុក្កនយំ បញ្ចកនយន្តិ ទ្វេបិ នយេ អាហរិ។ តថា សុទ្ធិកសុញ្ញតាយ សុញ្ញតបដិបទាយ សុទ្ធិកអប្បណិហិតាយ អប្បណិហិតបដិបទាយាតិ។ កស្មា ឯវំ អាហរីតិ? បុគ្គលជ្ឈាសយេន ចេវ ទេសនាវិលាសេន ច។ តទុភយម្បិ ហេដ្ឋា វុត្តនយេនេវ វេទិតព្ពំ។ ឯវំ **លោកុត្តរំ ឈានំ ភាវេតី**តិ ឯត្ថ សុទ្ធិកបដិបទាយ ចតុក្កបញ្ចកវសេន ទ្វេ នយា, តថា សេសេសូតិ សព្ពេសុបិ បញ្ចសុ កោដ្ឋាសេសុ ទស នយា ភាជិតា។

លោកុត្តរកុសលំ បកិណ្ណកកថា

តត្រិទំ បកិណ្ណកំ –

> អជ្ឈត្តញ្ច ពហិទ្ធា ច, រូបារូបេសុ បញ្ចសុ;
> សត្តដ្ឋង្គបរិណាមំ, និមិត្តំ បដិបទាបតីតិ។

លោកុត្តរមគ្គោ ហិ អជ្ឈត្តំ អភិនិវិសិត្វា អជ្ឈត្តំ វុដ្ឋាតិ , អជ្ឈត្តំ អភិនិវិសិត្វា ពហិទ្ធា វុដ្ឋាតិ, ពហិទ្ធា អភិនិវិសិត្វា ពហិទ្ធា វុដ្ឋាតិ, ពហិទ្ធា អភិនិវិសិត្វា អជ្ឈត្តំ វុដ្ឋាតិ។ រូបេ អភិនិវិសិត្វា រូបា វុដ្ឋាតិ, រូបេ អភិនិវិសិត្វា អរូបា វុដ្ឋាតិ។ អរូបេ អភិនិវិសិត្វា អរូបា វុដ្ឋាតិ, អរូបេ អភិនិវិសិត្វា រូបា វុដ្ឋាតិ, ឯកប្បហារេនេវ បញ្ចហិ ខន្ធេហិ វុដ្ឋាតិ។

‘**សត្តដ្ឋង្គបរិណាម**’ន្តិ សោ បនេស មគ្គោ អដ្ឋង្គិកោបិ ហោតិ សត្តង្គិកោបិ។ ពោជ្ឈង្គាបិ សត្ត វា ហោន្តិ ឆ វា។ ឈានំ បន បញ្ចង្គិកំ វា ហោតិ ចតុរង្គិកំ វា; តិវង្គិកំ វា ទុវង្គិកំ វា។ ឯវំ សត្តអដ្ឋាទីនំ អង្គានំ បរិណាមោ វេទិតព្ពោតិ អត្ថោ។

‘**និមិត្តំ បដិបទាបតី**’តិ និមិត្តន្តិ យតោ វុដ្ឋានំ ហោតិ; ‘បដិបទាបតី’តិ បដិបទាយ ច អធិបតិនោ ច ចលនាចលនំ វេទិតព្ពំ។

តត្ថ អជ្ឈត្តំ អភិនិវិសិត្វា អជ្ឈត្តំ វុដ្ឋាតីតិអាទីសុ តាវ ឥធេកច្ចោ អាទិតោវ អជ្ឈត្តំ បញ្ចសុ ខន្ធេសុ អភិនិវិសតិ, អភិនិវិសិត្វា តេ អនិច្ចាទិតោ បស្សតិ, យស្មា បន ន សុទ្ធអជ្ឈត្តទស្សនមត្តេនេវ មគ្គវុដ្ឋានំ ហោតិ, ពហិទ្ធាបិ ទដ្ឋព្ពមេវ, តស្មា បរស្ស ខន្ធេបិ អនុបាទិន្នសង្ខារេបិ អនិច្ចំ ទុក្ខមនត្តាតិ បស្សតិ។ សោ កាលេន អជ្ឈត្តំ សម្មសតិ កាលេន ពហិទ្ធាតិ។ តស្សេវំ សម្មសតោ អជ្ឈត្តំ សម្មសនកាលេ វិបស្សនា មគ្គេន សទ្ធឹ ឃដិយតិ។ ឯវំ អជ្ឈត្តំ អភិនិវិសិត្វា អជ្ឈត្តំ វុដ្ឋាតិ នាម។ សចេ បនស្ស ពហិទ្ធា សម្មសនកាលេ វិបស្សនា មគ្គេន សទ្ធឹ ឃដិយតិ, ឯវំ អជ្ឈត្តំ អភិនិវិសិត្វា ពហិទ្ធា វុដ្ឋាតិ នាម។ ឯសេវ នយោ ពហិទ្ធា អភិនិវិសិត្វា ពហិទ្ធា ច អជ្ឈត្តញ្ច វុដ្ឋានេបិ។

អបរោ អាទិតោវ រូបេ អភិនិវិសតិ អភិនិវិសិត្វា ភូតរូបញ្ច ឧបាទារូបញ្ច បរិច្ឆិន្ទិត្វា អនិច្ចាទិតោ បស្សតិ, យស្មា បន ន សុទ្ធរូបទស្សនមត្តេនេវ វុដ្ឋានំ ហោតិ អរូបម្បិ ទដ្ឋព្ពមេវ, តស្មា តំ រូបំ អារម្មណំ កត្វា ឧប្បន្នំ វេទនំ សញ្ញំ សង្ខារេ វិញ្ញាណញ្ច ឥទំ អរូបន្តិ បរិច្ឆិន្ទិត្វា អនិច្ចាទិតោ បស្សតិ។ សោ កាលេន រូបំ សម្មសតិ កាលេន អរូបំ។ តស្សេវំ សម្មសតោ រូបសម្មសនកាលេ វិបស្សនា មគ្គេន សទ្ធឹ ឃដិយតិ។ ឯវំ រូបេ អភិនិវិសិត្វា រូបា វុដ្ឋាតិ នាម។ សចេ បនស្ស អរូបសម្មសនកាលេ វិបស្សនា មគ្គេន សទ្ធឹ ឃដិយតិ, ឯវំ រូបេ អភិនិវិសិត្វា អរូបា វុដ្ឋាតិ នាម។ ឯស នយោ អរូបេ អភិនិវិសិត្វា អរូបា ច រូបា ច វុដ្ឋានេបិ។

“យំកិញ្ចិ សមុទយធម្មំ សព្ពំ តំ និរោធធម្ម”ន្តិ (មហាវ. ១៦; ទី. និ. ១.២៩៨) ឯវំ អភិនិវិសិត្វា ឯវមេវ វុដ្ឋានកាលេ បន ឯកប្បហារេន បញ្ចហិ ខន្ធេហិ វុដ្ឋាតិ នាមាតិ។ អយំ តិក្ខវិបស្សកស្ស មហាបញ្ញស្ស ភិក្ខុនោ វិបស្សនា។

យថា ហិ ឆាតជ្ឈត្តស្ស បុរិសស្ស មជ្ឈេ គូថបិណ្ឌំ ឋបេត្វា នានគ្គរសភោជនបុណ្ណំ បាតឹ ឧបនេយ្យុំ, សោ ព្យញ្ជនំ ហត្ថេន វិយូហន្តោ តំ គូថបិណ្ឌំ ទិស្វា ‘កិមិទ’ន្តិ បុច្ឆិត្វា គូថបិណ្ឌោតិ វុត្តេ ‘ធិ ធិ, អបនេថា’តិ ភត្តេបិ បាតិយម្បិ និរាលយោ ហោតិ។ ឯវំសម្បទមិទំ ទដ្ឋព្ពំ។

ភោជនបាតិទស្សនស្មិញ្ហិ តស្ស អត្តមនកាលោ វិយ ឥមស្ស ភិក្ខុនោ ពាលបុថុជ្ជនកាលេ បញ្ចក្ខន្ធេ ‘អហំ មមា’តិ គហិតកាលោ។ គូថបិណ្ឌស្ស ទិដ្ឋកាលោ វិយ តិណ្ណំ លក្ខណានំ សល្លក្ខិតកាលោ។ ភត្តេបិ បាតិយម្បិ

និរាលយកាលោ វិយ តិក្ខវិបស្សកស្ស មហាបញ្ញស្ស ភិក្ខុនោ “យំកិញ្ចិ សមុទយធម្មំ សព្ពំ តំ និរោធធម្ម”ន្តិ បញ្ចហិ ខន្ធេហិ ឯកប្បហារេន វុដ្ឋិតកាលោ វេទិតព្ពោ។

‘សត្តង្គដ្ឋង្គបរិណាម’ន្តិ ឯត្ថ អយំ វុត្តប្បភេទោ អង្គបរិណាមោ យថា ហោតិ តថា វេទិតព្ពោ។ សង្ខារុបេក្ខាញាណមេវ ហិ អរិយមគ្គស្ស ពោជ្ឈង្គមគ្គង្គឈានង្គវិសេសំ និយមេតិ។ កេចិ បន ថេរា ‘ពោជ្ឈង្គមគ្គង្គឈានង្គវិសេសំ បាទកជ្ឈានំ និយមេតី’តិ វទន្តិ។ កេចិ ‘វិបស្សនាយ អារម្មណភូតា ខន្ធា និយមេន្តី’តិ វទន្តិ។ កេចិ ‘បុគ្គលជ្ឈាសយោ និយមេតី’តិ វទន្តិ។ តេសម្បិ វាទេសុ អយំ សង្ខារុបេក្ខាសង្ខាតា បុព្ពភាគា វុដ្ឋានគាមិនិវិបស្សនាវ និយមេតីតិ វេទិតព្ពា។

តត្រាយំ អនុបុព្ពីកថា – វិបស្សនានិយមេន ហិ សុក្ខវិបស្សកស្ស ឧប្បន្នមគ្គោបិ សមាបត្តិលាភិនោ ឈានំ បាទកំ អកត្វា ឧប្បន្នមគ្គោបិ បឋមជ្ឈានំ បាទកំ កត្វា បកិណ្ណកសង្ខារេ សម្មសិត្វា ឧប្បាទិតមគ្គោបិ បឋមជ្ឈានិកោវ ហោតិ។ សព្ពេសុ សត្ត ពោជ្ឈង្គានិ អដ្ឋ មគ្គង្គានិ បញ្ច ឈានង្គានិ ហោន្តិ។ តេសញ្ហិ បុព្ពភាគវិបស្សនា សោមនស្សសហគតាបិ ឧបេក្ខាសហគតាបិ ហុត្វា វុដ្ឋានកាលេ សង្ខារុបេក្ខាភាវំ បត្តា សោមនស្សសហគតាវ ហោតិ។

បញ្ចកនយេ ទុតិយតតិយចតុត្ថជ្ឈានានិ បាទកានិ កត្វា ឧប្បាទិតមគ្គេសុ យថាក្កមេនេវ ឈានំ ចតុរង្គិកំ តិវង្គិកំ ទុវង្គិកញ្ច ហោតិ។ សព្ពេសុ បន សត្ត មគ្គង្គានិ ហោន្តិ, ចតុត្ថេ ឆ ពោជ្ឈង្គានិ។ អយំ វិសេសោ បាទកជ្ឈាននិយមេន ចេវ វិបស្សនានិយមេន ច ហោតិ។ តេសម្បិ ហិ បុព្ពភាគវិបស្សនា សោមនស្សសហគតាបិ ឧបេក្ខាសហគតាបិ ហោតិ។ វុដ្ឋានគាមិនី សោមនស្សសហគតាវ។

បញ្ចមជ្ឈានំ បាទកំ កត្វា និព្ពត្តិតមគ្គេ បន ឧបេក្ខាចិត្តេកគ្គតាវសេន ទ្វេ ឈានង្គានិ ពោជ្ឈង្គមគ្គង្គានិ ឆ សត្ត ចេវ។ អយម្បិ វិសេសោ ឧភយនិយមវសេន ហោតិ។ ឥមស្មិញ្ហិ នយេ បុព្ពភាគវិបស្សនា សោមនស្សសហគតា វា ឧបេក្ខាសហគតា វា ហោតិ, វុដ្ឋានគាមិនី ឧបេក្ខាសហគតាវ។ អរូបជ្ឈានានិ បាទកានិ កត្វា ឧប្បាទិតមគ្គេបិ ឯសេវ នយោ។ ឯវំ បាទកជ្ឈានតោ វុដ្ឋាយ យេ កេចិ សង្ខារេ សម្មសិត្វា និព្ពត្តិតមគ្គស្ស អាសន្នបទេសេ វុដ្ឋិតា សមាបត្តិ អត្តនា សទិសភាវំ ករោតិ, ភូមិវណ្ណោ វិយ គោធាវណ្ណស្ស។

ទុតិយត្ថេរវាទេ បន យតោ យតោ សមាបត្តិតោ វុដ្ឋាយ យេ យេ សមាបត្តិធម្មេ សម្មសិត្វា មគ្គោ និព្ពត្តិតោ ហោតិ តំតំសមាបត្តិសទិសោវ ហោតិ, សម្មសិតសមាបត្តិសទិសោតិ អត្ថោ។ សចេ បន កាមាវចរធម្មេ សម្មសតិ បឋមជ្ឈានិកោវ ហោតិ។ តត្រាបិ វិបស្សនានិយមោ វុត្តនយេនេវ វេទិតព្ពោ។

តតិយត្ថេរវាទេ ‘អហោ វតាហំ សត្តង្គិកំ មគ្គំ បាបុណេយ្យំ, អដ្ឋង្គិកំ មគ្គំ បាបុណេយ្យ’ន្តិ អត្តនោ អជ្ឈាសយានុរូបេន យំ យំ ឈានំ បាទកំ កត្វា យេ វា យេ វា ឈានធម្មេ សម្មសិត្វា មគ្គោ និព្ពត្តិតោ តំតំឈានសទិសោវ ហោតិ។ បាទកជ្ឈានំ បន សម្មសិតជ្ឈានំ វា វិនា, អជ្ឈាសយមត្តេនេវ តំ ន ឥជ្ឈតិ។ ស្វាយមត្ថោ **នន្ទកោវាទសុត្តេន** ទីបេតព្ពោ។ វុត្តញ្ហេតំ –

> “សេយ្យថាបិ, ភិក្ខវេ, តទហុបោសថេ បន្នរសេ ន ហោតិ ពហុនោ ជនស្ស កង្ខា វា វិមតិ វា ‘ឩនោ នុ ខោ ចន្ទោ បុណ្ណោ នុ ខោ ចន្ទោ’តិ, អថ ខោ បុណ្ណោ ចន្ទោត្វេវ ហោតិ, ឯវមេវ ខោ, ភិក្ខវេ, តា ភិក្ខុនិយោ នន្ទកស្ស ធម្មទេសនាយ អត្តមនា ចេវ បរិបុណ្ណសង្កប្បា ច។ តាសំ, ភិក្ខវេ, បញ្ចន្នំ ភិក្ខុនិសតានំ យា បច្ឆិមិកា ភិក្ខុនី សា សោតាបន្នា អវិនិបាតធម្មា និយតា សម្ពោធិបរាយណា”តិ (ម. និ. ៣.៤១៥)។

តាសុ ហិ យស្សា ភិក្ខុនិយា សោតាបត្តិផលស្ស ឧបនិស្សយោ, សា សោតាបត្តិផលេនេវ បរិបុណ្ណសង្កប្បា អហោសិ...បេ.... យស្សា អរហត្តស្ស ឧបនិស្សយោ សា អរហត្តេនេវ។ ឯវមេវ អត្តនោ អជ្ឈាសយានុរូបេន យំ យំ ឈានំ បាទកំ កត្វា យេ វា យេ វា ឈានធម្មេ សម្មសិត្វា មគ្គោ និព្ពត្តិតោ តំតំឈានសទិសោវ សោ ហោតិ។ បាទកជ្ឈានំ បន សម្មសិតជ្ឈានំ វា វិនា, អជ្ឈាសយមត្តេនេវ តំ ន ឥជ្ឈតីតិ។ ឯត្ថាបិ ច វិបស្សនានិយមោ វុត្តនយេនេវ វេទិតព្ពោ។

តត្ថ ‘បាទកជ្ឈានមេវ និយមេតី’តិ ឯវំវាទី **តិបិដកចូឡនាគត្ថេរំ** អន្តេវាសិកា អាហំសុ – ‘ភន្តេ, យត្ថ តាវ បាទកជ្ឈានំ អត្ថិ តត្ថ តំ និយមេតុ; យស្មិំ បន បាទកជ្ឈានំ នត្ថិ, តស្មិំ អរូបភវេ កិំ និយមេតី’តិ? ‘អាវុសោ, តត្ថបិ បាទកជ្ឈានមេវ និយមេតិ។ យោ ហិ ភិក្ខុ អដ្ឋសមាបត្តិលាភី បឋមជ្ឈានំ បាទកំ កត្វា សោតាបត្តិ

មគ្គផលានិ និព្ពត្តេត្វា អបរិហីនជ្ឈានោ កាលំ កត្វា អរូបភវេ និព្ពត្តោ, បឋមជ្ឈានិកាយ សោតាបត្តិផលសមាបត្តិយា វុដ្ឋាយ វិបស្សនំ បដ្ឋបេត្វា ឧបរិ តីណិ មគ្គផលានិ និព្ពត្តេតិ, តស្ស តានិ បឋមជ្ឈានិកានេវ ហោន្តិ។ ទុតិយជ្ឈានិកាទីសុបិ ឯសេវ នយោ។ អរូបេ តិកចតុក្កជ្ឈានំ ឧប្បជ្ជតិ, តញ្ច ខោ លោកុត្តរំ ន លោកិយំ។ ឯវំ តត្ថាបិ បាទកជ្ឈានមេវ និយមេតិ អាវុសោ’តិ។ ‘សុកថិតោ, ភន្តេ, បញ្ហោ’តិ។

‘វិបស្សនាយ អារម្មណភូតា ខន្ធា និយមេន្តិ; យំ យំ ហិ បញ្ចក្ខន្ធំ សម្មសិត្វា វុដ្ឋាតិ តំតំសទិសោវ មគ្គោ ហោតី’តិ វាទី **មោរវាបិវាសិមហាទត្តត្ថេរ**ម្បិ អន្តេវាសិកា អាហំសុ ‘ភន្តេ, តុម្ហាកំ វាទេ ទោសោ បញ្ញាយតិ – រូបំ សម្មសិត្វា វុដ្ឋិតភិក្ខុនោ ហិ រូបសទិសេន អព្យាកតេន មគ្គេន ភវិតព្ពំ, នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនំ នយតោ បរិគ្គហេត្វា វុដ្ឋិតស្ស តំសទិសេនេវ នេវសញ្ញានាសញ្ញាភាវប្បត្តេន មគ្គេន ភវិតព្ព’ន្តិ។ ‘ន, អាវុសោ, ឯវំ ហោតិ។ លោកុត្តរមគ្គោ ហិ អប្បនំ អប្បត្តោ នាម នត្ថិ, តស្មា រូបំ សម្មសិត្វា វុដ្ឋិតស្ស អដ្ឋង្គិកោ សោមនស្សសហគតមគ្គោ ហោតិ, នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនំ សម្មសិត្វា វុដ្ឋិតស្សាបិ ន សព្ពាការេន តាទិសោ ហោតិ, សត្តង្គិកោ បន ឧបេក្ខាសហគតមគ្គោ ហោតី’តិ។

‘បុគ្គលជ្ឈាសយោ និយមេតី’តិវាទិនោ **ចូឡាភយត្ថេរស្សា**បិ វាទំ អាហរិត្វា តិបិដកចូឡនាគត្ថេរស្ស កថយឹសុ។ សោ អាហ – ‘យស្ស តាវ បាទកជ្ឈានំ អត្ថិ តស្ស បុគ្គលជ្ឈាសយោ និយមេតុ, យស្ស តំ នត្ថិ តស្ស កតរជ្ឈាសយោ និយមេស្សតិ និទ្ធនស្ស វុឌ្ឍិកវេសនកាលោ វិយ ហោតី’តិ។

តំ កថំ អាហរិត្វា តិបិដកចូឡាភយត្ថេរស្ស បុន កថយឹសុ។ សោ ‘បាទកជ្ឈានវតោ ឥទំ កថិតំ អាវុសោ’តិ អាហ។ យថា បន បាទកជ្ឈានវតោ, សម្មសិតជ្ឈានវតោបិ តថេវ វេទិតព្ពំ។ បញ្ចមជ្ឈានតោ វុដ្ឋាយ ហិ បឋមាទីនិ សម្មសតោ ឧប្បន្នមគ្គោ បឋមត្ថេរវាទេន បញ្ចមជ្ឈានិកោ។ ទុតិយវាទេន បឋមាទិជ្ឈានិកោ អាបជ្ជតីតិ ទ្វេបិ វាទា វិរុជ្ឈន្តិ។ តតិយវាទេន បនេត្ថ ‘យំ ឥច្ឆតិ តជ្ឈានិកោ ហោតី’តិ តេ ច វាទា ន វិរុជ្ឈន្តិ, អជ្ឈាសយោ ច សាត្ថកោ ហោតីតិ។ ឯវំ តយោបិ ថេរា បណ្ឌិតា ព្យត្តា ពុទ្ធិសម្បន្នាវ ។ តេន តេសំ វាទំ តន្តិំ កត្វា ឋបយឹសុ។ ឥធ បន អត្ថមេវ ឧទ្ធរិត្វា តយោបេតេ វាទេ វិបស្សនាវ និយមេតីតិ ទស្សិតំ។

ឥទានិ ‘និមិត្តំ បដិបទាបតី’តិ ឯត្ថ ឯវំ អង្គបរិណាមវតោ មគ្គស្ស ឧប្បាទកាលេ គោត្រភុ កុតោ វុដ្ឋាតិ? មគ្គោ កុតោតិ? គោត្រភុ តាវ និមិត្តតោ វុដ្ឋាតិ, បវត្តំ ឆេត្តុំ ន សក្កោតិ, ឯកតោវុដ្ឋានោ ហេស។ មគ្គោ និមិត្តតោ វុដ្ឋាតិ, បវត្តម្បិ ឆិន្ទតិ ឧភតោវុដ្ឋានោ ហេស។ តេសំ អយំ ឧប្បត្តិនយោ – យស្មិញ្ហិ វារេ មគ្គវុដ្ឋានំ ហោតិ, តស្មិំ អនុលោមំ នេវ ឯកំ ហោតិ, ន បញ្ចមំ។ ឯកញ្ហិ អាសេវនំ ន លភតិ, បញ្ចមំ ភវង្គស្ស អាសន្នត្តា បវេធតិ។ តទា ហិ ជវនំ បតិតំ នាម ហោតិ។ តស្មា នេវ ឯកំ ហោតិ ន បញ្ចមំ។ មហាបញ្ញស្ស បន ទ្វេ អនុលោមានិ ហោន្តិ, តតិយំ គោត្រភុ, ចតុត្ថំ មគ្គចិត្តំ, តីណិ ផលានិ, តតោ ភវង្គោតរណំ។ មជ្ឈិមបញ្ញស្ស តីណិ អនុលោមានិ ហោន្តិ, ចតុត្ថំ គោត្រភុ, បញ្ចមំ មគ្គចិត្តំ, ទ្វេ ផលានិ, តតោ ភវង្គោតរណំ។ មន្ទបញ្ញស្ស ចត្តារិ អនុលោមានិ, ហោន្តិ បញ្ចមំ គោត្រភុ, ឆដ្ឋំ មគ្គចិត្តំ, សត្តមំ ផលំ, តតោ ភវង្គោតរណំ។ តត្រ មហាបញ្ញមន្ទបញ្ញានំ វសេន អកថេត្វា មជ្ឈិមបញ្ញស្ស វសេន កថេតព្ពំ។

យស្មិញ្ហិ វារេ មគ្គវុដ្ឋានំ ហោតិ, តស្មិំ កិរិយាហេតុកមនោវិញ្ញាណធាតុ ឧបេក្ខាសហគតា មនោទ្វារាវជ្ជនំ ហុត្វា វិបស្សនាគោចរេ ខន្ធេ អារម្មណំ កត្វា ភវង្គំ អាវដ្ដេតិ។ តទនន្តរំ តេនេវ អាវជ្ជនេន គហិតក្ខន្ធេ គហេត្វា ឧប្បជ្ជតិ បឋមំ ជវនំ អនុលោមញាណំ។ តំ តេសុ ខន្ធេសុ អនិច្ចាតិ វា ទុក្ខាតិ វា អនត្តាតិ វា បវត្តិត្វា ឱឡារិកំ ឱឡារិកំ សច្ចបដិច្ឆាទកតមំ វិនោទេត្វា តីណិ លក្ខណានិ ភិយ្យោ ភិយ្យោ បាកដានិ កត្វា និរុជ្ឈតិ។ តទនន្តរំ ឧប្បជ្ជតិ ទុតិយានុលោមំ។ តេសុ បុរិមំ អនាសេវនំ។ ទុតិយស្ស បុរិមំ អាសេវនំ ហោតិ។ តម្បិ លទ្ធាសេវនត្តា តិក្ខំ សូរំ បសន្នំ ហុត្វា តស្មិំយេវារម្មណេ តេនេវាការេន បវត្តិត្វា មជ្ឈិមប្បមាណំ សច្ចបដិច្ឆាទកតមំ វិនោទេត្វា តីណិ លក្ខណានិ ភិយ្យោ ភិយ្យោ បាកដានិ កត្វា និរុជ្ឈតិ។ តទនន្តរំ ឧប្បជ្ជតិ តតិយានុលោមំ។ តស្ស ទុតិយំ អាសេវនំ ហោតិ។ តម្បិ លទ្ធាសេវនត្តា តិក្ខំ សូរំ បសន្នំ ហុត្វា តស្មិំយេវារម្មណេ តេនេវាការេន បវត្តិត្វា តទវសេសំ អណុសហគតំ សច្ចបដិច្ឆាទកតមំ វិនោទេត្វា និរវសេសំ កត្វា តីណិ លក្ខណានិ ភិយ្យោ ភិយ្យោ បាកដានិ កត្វា និរុជ្ឈតិ។ ឯវំ តីហិ អនុលោមេហិ សច្ចបដិច្ឆាទកតមេ វិនោទិតេ តទនន្តរំ ឧប្បជ្ជតិ គោត្រភុញាណំ និព្ពានំ អារម្មណំ កុរុមានំ។

តត្រាយំ ឧបមា – ឯកោ កិរ ចក្ខុមា បុរិសោ នក្ខត្តយោគំ ជានិស្សាមីតិ រត្តិភាគេ និក្ខមិត្វា ចន្ទំ បស្សិតុំ ឧទ្ធំ ឧល្លោកេសិ។ តស្ស វលាហកេហិ បដិច្ឆន្នត្តា ចន្ទោ ន បញ្ញាយិត្ថ។ អថេកោ វាតោ ឧដ្ឋហិត្វា ថូលថូលេ វលាហកេ វិទ្ធំសេសិ។ អបរោ មជ្ឈិមេ។ អបរោ សុខុមេ។ តតោ សោ បុរិសោ វិគតវលាហកេ នភេ ចន្ទំ ទិស្វា នក្ខត្តយោគំ អញ្ញាសិ។

តត្ថ តយោ វលាហកា វិយ សច្ចបដិច្ឆាទកថូលមជ្ឈិមសុខុមកិលេសន្ធការា។ តយោ វាតា វិយ តីណិ អនុលោមចិត្តានិ។ ចក្ខុមា បុរិសោ វិយ គោត្រភុញ្ញាណំ។ ចន្ទោ វិយ និព្ពានំ។ ឯកេកស្ស វាតស្ស យថាក្កមេន វលាហកត្តយវិទ្ធំសនំ វិយ ឯកេកស្ស អនុលោមចិត្តស្ស សច្ចបដិច្ឆាទកតមវិនោទនំ។ វិគតវលាហកេ នភេ តស្ស បុរិសស្ស វិសុទ្ធចន្ទទស្សនំ វិយ វិគតេ សច្ចបដិច្ឆាទកេ តមេ គោត្រភុញ្ញាណស្ស សុវិសុទ្ធនិព្ពានារម្មណករណំ។

យថេវ ហិ តយោ វាតា ចន្ទបដិច្ឆាទកេ វលាហកេយេវ វិទ្ធំសេតុំ សក្កោន្តិ, ន ចន្ទំ ទដ្ឋុំ, ឯវំ អនុលោមានិ សច្ចបដិច្ឆាទកតមេយេវ វិនោទេតុំ សក្កោន្តិ, ន និព្ពានំ អារម្មណំ កាតុំ ។ យថា សោ បុរិសោ ចន្ទមេវ ទដ្ឋុំ សក្កោតិ ន វលាហកេ វិទ្ធំសេតុំ, ឯវំ គោត្រភុញ្ញាណំ និព្ពានមេវ អារម្មណំ កាតុំ សក្កោតិ ន កិលេសតមំ វិនោទេតុំ។ ឯវំ អនុលោមំ សង្ខារារម្មណំ ហោតិ, គោត្រភុ និព្ពានារម្មណំ។

យទិ ហិ គោត្រភុ អនុលោមេន គហិតារម្មណំ គណ្ហេយ្យ បុន អនុលោមំ តំ អនុពន្ធេយ្យាតិ មគ្គវុដ្ឋានមេវ ន ភវេយ្យ។ គោត្រភុញ្ញាណំ បន អនុលោមស្ស អារម្មណំ អគ្គហេត្វា តំ អបច្ឆតោបវត្តិកំ កត្វា សយំ អនាវជ្ជនម្បិ សមានំ អាវជ្ជនដ្ឋានេ ឋត្វា ឯវំ និព្ពត្តាហីតិ មគ្គស្ស សញ្ញំ ទត្វា វិយ និរុជ្ឈតិ។ មគ្គោបិ តេន ទិន្នសញ្ញំ អមុញ្ចិត្វាវ អវីចិសន្តតិវសេន តំ ញាណំ អនុពន្ធមានោ អនិព្ពិទ្ធបុព្ពំ អបទាលិតបុព្ពំ លោភក្ខន្ធំ ទោសក្ខន្ធំ មោហក្ខន្ធំ និព្ពិជ្ឈមានោវ បទាលយមានោវ និព្ពត្តតិ។

តត្រាយំ ឧបមា – ឯកោ កិរ ឥស្សាសោ ធនុសតមត្ថកេ ផលកសតំ ឋបាបេត្វា វត្ថេន មុខំ វេឋេត្វា សរំ សន្នយ្ហិត្វា ចក្កយន្តេ អដ្ឋាសិ។ អញ្ញោ បុរិសោ ចក្កយន្តំ អាវិញ្ឆិត្វា យទា ឥស្សាសស្ស ផលកសតំ អភិមុខំ ហោតិ តទា តត្ថ ទណ្ឌកេន សញ្ញំ ទេតិ, ឥស្សាសោ ទណ្ឌកសញ្ញំ អមុញ្ចិត្វាវ សរំ ខិបិត្វា ផលកសតំ និព្ពិជ្ឈតិ។ តត្ថ ទណ្ឌកសញ្ញា វិយ គោត្រភុញ្ញាណំ។ ឥស្សាសោ វិយ មគ្គញាណំ។ ឥស្សាសស្ស ទណ្ឌកសញ្ញំ អមុញ្ចិត្វាវ ផលកសតនិព្ពិជ្ឈនំ វិយ មគ្គញាណស្ស គោត្រភុញ្ញាណេន ទិន្នសញ្ញំ អមុញ្ចិត្វាវ និព្ពានំ អារម្មណំ កត្វា អនិព្ពិទ្ធបុព្ពអបទាលិតបុព្ពានំ លោភក្ខន្ធាទីនំ និព្ពិជ្ឈនបទាលនំ។ ភូមិលទ្ធវដ្ដសេតុសមុគ្ឃាតករណន្តិបិ ឯតទេវ។ មគ្គស្ស ហិ ឯកមេវ កិច្ចំ អនុសយប្បជហនំ។ ឥតិ សោ អនុសយេ បជហន្តោ និមិត្តា វុដ្ឋាតិ នាម, បវត្តំ ឆិន្ទតិ នាម។ ‘**និមិត្ត**’ន្តិ រូបវេទនាសញ្ញាសង្ខារវិញ្ញាណនិមិត្តំ។ ‘បវត្ត’ម្បិ រូបវេទនាសញ្ញាសង្ខារវិញ្ញាណបវត្តមេវ។ តំ ទុវិធំ ហោតិ – ឧបាទិន្នកំ អនុបាទិន្នកន្តិ។ តេសុ មគ្គស្ស អនុបាទិន្នកតោ វុដ្ឋានច្ឆាយា ទិស្សតីតិ វត្វា អនុបាទិន្នកតោ វុដ្ឋាតីតិ វទីសុ។

សោតាបត្តិមគ្គេន ហិ ចត្តារិ ទិដ្ឋិគតសម្បយុត្តានិ វិចិកិច្ឆាសហគតន្តិ បញ្ច ចិត្តានិ បហីយន្តិ។ តានិ រូបំ សមុដ្ឋាបេន្តិ។ តំ អនុបាទិន្នករូបក្ខន្ធោ។ តានិ ចិត្តានិ វិញ្ញាណក្ខន្ធោ។ តំសម្បយុត្តា វេទនា សញ្ញា សង្ខារា តយោ អរូបក្ខន្ធា។ តត្ថ សចេ សោតាបន្នស្ស សោតាបត្តិមគ្គោ អភាវិតោ អភវិស្ស តានិ បញ្ច ចិត្តានិ ឆសុ អារម្មណេសុ បរិយុដ្ឋានំ បាបុណេយ្យុំ។ សោតាបត្តិមគ្គោ បន តេសំ បរិយុដ្ឋានេនប្បត្តិំ វារយមានោ សេតុសមុគ្ឃាតំ អភព្ពុប្បត្តិកភាវំ កុរុមានោ អនុបាទិន្នកតោ វុដ្ឋាតិ នាម។

សកទាគាមិមគ្គេន ចត្តារិ ទិដ្ឋិគតវិប្បយុត្តានិ ទ្វេ ទោមនស្សសហគតានីតិ ឱឡារិកកាមរាគព្យាបាទវសេន ឆ ចិត្តានិ បហីយន្តិ។ អនាគាមិមគ្គេន អណុសហគតកាមរាគព្យាបាទវសេន តានិ ឯវ ឆ ចិត្តានិ បហីយន្តិ។ អរហត្តមគ្គេន ចត្តារិ ទិដ្ឋិគតវិប្បយុត្តានិ ឧទ្ធច្ចសហគតញ្ចាតិ បញ្ច អកុសលចិត្តានិ បហីយន្តិ។ តត្ថ សចេ តេសំ អរិយានំ តេ មគ្គា អភាវិតា អស្សុ, តានិ ចិត្តានិ ឆសុ អារម្មណេសុ បរិយុដ្ឋានំ បាបុណេយ្យុំ។ តេ បន តេសំ មគ្គា បរិយុដ្ឋានប្បត្តិំ វារយមានា សេតុសមុគ្ឃាតំ អភព្ពុប្បត្តិកភាវំ កុរុមានា អនុបាទិន្នកតោ វុដ្ឋហន្តិ នាម។

ឧបាទិន្នកតោ វុដ្ឋានច្ឆាយា ទិស្សតីតិ វត្វា ឧបាទិន្នកតោ វុដ្ឋាតីតិបិ វទីសុ។ សចេ ហិ សោតាបន្នស្ស សោតាបត្តិមគ្គោ អភាវិតោ អភវិស្ស, ឋបេត្វា សត្ត ភវេ អនមតគ្គេ សំសារវដ្ដេ ឧបាទិន្នកប្បវត្តំ បវត្តេយ្យ។ កស្មា? តស្ស បវត្តិយា ហេតូនំ អត្ថិតាយ។ តីណិ សំយោជនានិ ទិដ្ឋានុសយោ វិចិកិច្ឆានុសយោតិ ឥមេ បន បញ្ច កិលេសេ សោតាបត្តិមគ្គោ ឧប្បជ្ជមានោវ សមុគ្ឃាតេតិ។ ឥទានិ កុតោ សោតាបន្នស្ស សត្ត ភវេ ឋបេត្វា អនមតគ្គេ សំសារវដ្ដេ ឧបាទិន្នកប្បវត្តំ បវត្តិស្សតិ? ឯវំ សោតាបត្តិមគ្គោ ឧបាទិន្នកប្បវត្តំ អប្បវត្តំ កុរុមានោ ឧបាទិន្នកតោ វុដ្ឋាតិ នាម។

សចេ សកទាគាមិស្ស សកទាគាមិមគ្គោ អភាវិតោ អភវិស្ស, ឋបេត្វា ទ្វេ ភវេ បញ្ចសុ ភវេសុ ឧបាទិន្នកបវត្តំ បវត្តេយ្យ។ កស្មា? តស្ស បវត្តិយា ហេតូនំ អត្ថិតាយ។ ឱឡារិកានិ កាមរាគបដិឃសំយោជនានិ ឱឡារិកោ

កាមរាគានុសយោ បដិឃានុសយោតិ ឥមេ បន ចត្តារោ កិលេសេ សោ មគ្គោ ឧប្បជ្ជមានោវ សមុគ្ឃាតេតិ។ ឥទានិ កុតោ សកទាគាមិស្ស ទ្វេ ភវេ ឋបេត្វា បញ្ចសុ ភវេសុ ឧបាទិន្នកប្បវត្តំ បវត្តិស្សតិ? ឯវំ សកទាគាមិមគ្គោ ឧបាទិន្នកប្បវត្តំ អប្បវត្តំ កុរុមានោ ឧបាទិន្នកតោ វុដ្ឋាតិ នាម។

សចេ អនាគាមិស្ស អនាគាមិមគ្គោ អភាវិតោ អភវិស្ស, ឋបេត្វា ឯកំ ភវំ ទុតិយភវេ ឧបាទិន្នកប្បវត្តំ បវត្តេយ្យ។ កស្មា? តស្ស បវត្តិយា ហេតូនំ អត្ថិតាយ។ អណុសហគតានិ កាមរាគបដិឃសំយោជនានិ អណុសហគតោ កាមរាគានុសយោ បដិឃានុសយោតិ ឥមេ បន ចត្តារោ កិលេសេ សោ មគ្គោ ឧប្បជ្ជមានោវ សមុគ្ឃាតេតិ។ ឥទានិ កុតោ អនាគាមិស្ស ឯកំ ភវំ ឋបេត្វា ទុតិយភវេ ឧបាទិន្នកប្បវត្តំ បវត្តិស្សតិ? ឯវំ អនាគាមិមគ្គោ ឧបាទិន្នកប្បវត្តំ អប្បវត្តំ កុរុមានោ ឧបាទិន្នកតោ វុដ្ឋាតិ នាម។

សចេ អរហតោ អរហត្តមគ្គោ អភាវិតោ អភវិស្ស, រូបារូបភវេសុ ឧបាទិន្នកប្បវត្តំ បវត្តេយ្យ។ កស្មា? តស្ស បវត្តិយា ហេតូនំ អត្ថិតាយ ។ រូបរាគោ អរូបរាគោ មានោ ឧទ្ធច្ចំ អវិជ្ជា មានានុសយោ ភវរាគានុសយោ អវិជ្ជានុសយោតិ ឥមេ បន អដ្ឋ កិលេសេ សោ មគ្គោ ឧប្បជ្ជមានោវ សមុគ្ឃាតេតិ។ ឥទានិ កុតោ ខីណាសវស្ស បុនព្ភវេ ឧបាទិន្នកប្បវត្តំ បវត្តិស្សតិ? ឯវំ អរហត្តមគ្គោ ឧបាទិន្នកប្បវត្តំ អប្បវត្តំ កុរុមានោ ឧបាទិន្នកតោ វុដ្ឋាតិ នាម។

សោតាបត្តិមគ្គោ ចេត្ថ អបាយភវតោ វុដ្ឋាតិ, សកទាគាមិមគ្គោ សុគតិកាមភវេកទេសតោ, អនាគាមិមគ្គោ កាមភវតោ, អរហត្តមគ្គោ រូបារូបភវតោ សព្ពភវេហិបិ វុដ្ឋាតិ ឯវាតិ វទន្តិ។

ឥមស្ស បនត្ថស្ស វិភាវនត្ថំ អយំ បាឡិ – “សោតាបត្តិមគ្គញាណេន អភិសង្ខារវិញ្ញាណស្ស និរោធេន សត្ត ភវេ ឋបេត្វា អនមតគ្គេ សំសារវដ្ដេ យេ ឧប្បជ្ជេយ្យុំ, នាមញ្ច រូបញ្ច ឯត្ថេតេ និរុជ្ឈន្តិ វូបសមន្តិ អត្ថំ គច្ឆន្តិ បដិប្បស្សម្ភន្តិ។

‘សកទាគាមិមគ្គញាណេន អភិសង្ខារវិញ្ញាណស្ស និរោធេន ទ្វេ ភវេ ឋបេត្វា បញ្ចសុ ភវេសុ យេ ឧប្បជ្ជេយ្យុំ, នាមញ្ច រូបញ្ច ឯត្ថេតេ និរុជ្ឈន្តិ វូបសមន្តិ អត្ថំ គច្ឆន្តិ បដិប្បស្សម្ភន្តិ។

‘អនាគាមិមគ្គញាណេន អភិសង្ខារវិញ្ញាណស្ស និរោធេន ឯកំ ភវំ ឋបេត្វា កាមធាតុយា ទ្វីសុ ភវេសុ យេ ឧប្បជ្ជេយ្យុំ, នាមញ្ច រូបញ្ច ឯត្ថេតេ និរុជ្ឈន្តិ វូបសមន្តិ អត្ថំ គច្ឆន្តិ បដិប្បស្សម្ភន្តិ។

‘អរហត្តមគ្គញាណេន អភិសង្ខារវិញ្ញាណស្ស និរោធេន រូបធាតុយា វា អរូបធាតុយា វា យេ ឧប្បជ្ជេយ្យុំ , នាមញ្ច រូបញ្ច ឯត្ថេតេ និរុជ្ឈន្តិ វូបសមន្តិ អត្ថំ គច្ឆន្តិ បដិប្បស្សម្ភន្តិ។ អរហតោ អនុបាទិសេសាយ និព្ពានធាតុយា បរិនិព្ពាយន្តស្ស ចរិមវិញ្ញាណស្ស និរោធេន បញ្ញា ច សតិ ច នាមញ្ច រូបញ្ច ឯត្ថេតេ និរុជ្ឈន្តិ វូបសមន្តិ អត្ថំ គច្ឆន្តិ បដិប្បស្សម្ភន្តី”តិ (ចូឡនិ. អជិតមាណវបុច្ឆានិទ្ទេស ៦)។ អយំ តាវ និមិត្តេ វិនិច្ឆយោ។

‘បដិបទាបតី’តិ – ឯត្ថ បន បដិបទា ចលតិ ន ចលតីតិ? ចលតិ។ តថាគតស្ស ហិ សារិបុត្តត្ថេរស្ស ច ចត្តារោបិ មគ្គា សុខបដិបទា ខិប្បាភិញ្ញា អហេសុំ។ មហាមោគ្គល្លានត្ថេរស្ស បឋមមគ្គោ សុខបដិបទោ ខិប្បាភិញ្ញោ, ឧបរិ តយោ មគ្គា ទុក្ខបដិបទា ខិប្បាភិញ្ញា។ កស្មា? និទ្ទាភិភូតត្តា។ សម្មាសម្ពុទ្ធោ កិរ សត្តាហំ ទហរកុមារកំ វិយ ថេរំ បរិហរិ។ ថេរោបិ ឯកទិវសំ និទ្ទាយមានោ និសីទិ។ អថ នំ សត្ថា អាហ – “បចលាយសិ នោ ត្វំ, មោគ្គល្លាន, បចលាយសិ នោ ត្វំ មោគ្គល្លានា”តិ (អ. និ. ៧.៦១)។ ឯវរូបស្សបិ មហាភិញ្ញប្បត្តស្ស សាវកស្ស បដិបទា ចលតិ, សេសានំ កឹ ន ចលិស្សតិ? ឯកច្ចស្ស ហិ ភិក្ខុនោ ចត្តារោបិ មគ្គា ទុក្ខបដិបទា ទន្ធាភិញ្ញា ហោន្តិ, ឯកច្ចស្ស ទុក្ខបដិបទា ខិប្បាភិញ្ញា, ឯកច្ចស្ស សុខបដិបទា ទន្ធាភិញ្ញា, ឯកច្ចស្ស សុខបដិបទា ខិប្បាភិញ្ញា។ ឯកច្ចស្ស បឋមមគ្គោ ទុក្ខបដិបទោ ទន្ធាភិញ្ញោ ហោតិ, ទុតិយមគ្គោ ទុក្ខបដិបទោ ខិប្បាភិញ្ញោ, តតិយមគ្គោ សុខបដិបទោ ទន្ធាភិញ្ញោ, ចតុត្ថមគ្គោ សុខបដិបទោ ខិប្បាភិញ្ញោតិ។

យថា ច បដិបទា ឯវំ អធិបតិបិ ចលតិ ឯវ។ ឯកច្ចស្ស ហិ ភិក្ខុនោ ចត្តារោបិ មគ្គា ឆន្ទាធិបតេយ្យា ហោន្តិ, ឯកច្ចស្ស វីរិយាធិបតេយ្យា, ឯកច្ចស្ស ចិត្តាធិបតេយ្យា, ឯកច្ចស្ស វីមំសាធិបតេយ្យា។ ឯកច្ចស្ស បន បឋមមគ្គោ ឆន្ទាធិបតេយ្យោ ហោតិ, ទុតិយោ វីរិយាធិបតេយ្យោ, តតិយោ ចិត្តាធិបតេយ្យោ, ចតុត្ថោ វីមំសាធិបតេយ្យោតិ។

បកិណ្ណកកថា និដ្ឋិតា។

បឋមមគ្គវីសតិមហានយោ

៣៥៧. ឥទានិ យស្មា លោកុត្តរកុសលំ ភាវេន្តោ ន កេវលំ ឧបនិជ្ឈាយនដ្ឋេន ឈានំយេវ ភាវេតិ, និយ្យានដ្ឋេន បន មគ្គម្បិ ភាវេតិ, ឧបដ្ឋានដ្ឋេន សតិបដ្ឋានម្បិ, បទហនដ្ឋេន សម្មប្បធានម្បិ, ឥជ្ឈនដ្ឋេន ឥទ្ធិបាទម្បិ, អធិបតិយដ្ឋេន ឥន្ទ្រិយម្បិ, អកម្បិយដ្ឋេន ពលម្បិ, ពុជ្ឈនដ្ឋេន ពោជ្ឈង្គម្បិ, តថដ្ឋេន សច្ចម្បិ, អវិក្ខេបដ្ឋេន សមថម្បិ, សុញ្ញតដ្ឋេន ធម្មម្បិ, រាសដ្ឋេន ខន្ធម្បិ, អាយតនដ្ឋេន អាយតនម្បិ, សុញ្ញសភាវនិស្សត្តដ្ឋេន ធាតុម្បិ, បច្ចយដ្ឋេន អាហារម្បិ, ផុសនដ្ឋេន ផស្សម្បិ, វេទយិតដ្ឋេន វេទនម្បិ, សញ្ជាននដ្ឋេន សញ្ញម្បិ, ចេតយិតដ្ឋេន ចេតនម្បិ, វិជាននដ្ឋេន ចិត្តម្បិ ភាវេតិ, តស្មា ឯតេសំ ឯកូនវីសតិយា បទានំ ទស្សនត្ថំ បុន **កតមេ ធម្មា កុសលា**តិអាទិ វុត្តំ។ ឯវំ 'ឥទម្បិ ភាវេតិ, ឥទម្បិ ភាវេតី'តិ បុគ្គលជ្ឈាសយេន ចេវ ទេសនាវិលាសេន ច វីសតិ នយា ទេសិតា ហោន្តិ ។ ធម្មំ សោតុំ និសិន្នទេវបរិសាយ ហិ យេ ឧបនិជ្ឈាយនដ្ឋេន លោកុត្តរំ 'ឈាន'ន្តិ កថិតេ ពុជ្ឈន្តិ, តេសំ សប្បាយវសេន ឈានន្តិ កថិតំ…បេ…. យេ វិជាននដ្ឋេន 'ចិត្ត'ន្តិ វុត្តេ ពុជ្ឈន្តិ, តេសំ សប្បាយវសេន ចិត្តន្តិ កថិតំ។ អយមេត្ថ 'បុគ្គលជ្ឈាសយោ'។

សម្មាសម្ពុទ្ធោ បន អត្តនោ ពុទ្ធសុពោធិតាយ ទសពលចតុវេសារជ្ជចតុបដិសម្ភិទតាយ ឆអសាធារណញាណយោគេន ច ទេសនំ យទិច្ឆកំ និយមេត្វា ទស្សេតិ។ ឥច្ឆន្តោ ឧបនិជ្ឈាយនដ្ឋេន លោកុត្តរំ ឈានន្តិ ទស្សេតិ, ឥច្ឆន្តោ និយ្យានដ្ឋេន…បេ…. វិជាននដ្ឋេន លោកុត្តរំ ចិត្តន្តិ។ អយំ 'ទេសនាវិលាសោ' នាម។ តត្ថ យថេវ លោកុត្តរំ ឈានន្តិ វុត្តដ្ឋានេ ទស នយា វិភត្តា, ឯវំ មគ្គាទីសុបិ តេយេវ វេទិតព្វា។ ឥតិ វីសតិយា ឋានេសុ ទស ទស កត្វា ទ្វេ នយសតានិ វិភត្តានិ ហោន្តិ។

៣៥៨. ឥទានិ អធិបតិភេទំ ទស្សេតុំ បុន **កតមេ ធម្មា កុសលា**តិអាទិ អារទ្ធំ។ តត្ថ ឆន្ទំ ធុរំ ជេដ្ឋកំ បុព្ពង្គមំ កត្វា និព្ពត្តិតំ លោកុត្តរំ ឈានំ **ឆន្ទាធិបតេយ្យំ** នាម។ សេសេសុបិ ឯសេវ នយោ។ ឥតិ បុរិមស្មឹ សុទ្ធិកេ ទ្វេនយសតានិ ឆន្ទាធិបតេយ្យាទីសុបិ ទ្វេ ទ្វេតិ នយសហស្សេន ភាជេត្វា បឋមមគ្គំ ទស្សេសិ ធម្មរាជា។

បឋមមគ្គោ និដ្ឋិតោ។

ទុតិយមគ្គោ

៣៦១. ឥទានិ ទុតិយមគ្គាទីនំ ទស្សនត្ថំ បុន **កតមេ ធម្មា កុសលា**តិអាទិ អារទ្ធំ។ តត្ថ **កាមរាគព្យាបាទានំ តនុភាវាយា**តិ ឯតេសំ កិលេសានំ តនុភាវត្ថាយ។ តត្ថ ទ្វីហិ ការណេហិ តនុភាវោ វេទិតព្ពោ – អធិច្ចុប្បត្តិយា ច បរិយុដ្ឋានមន្ទតាយ ច។ សកទាគាមិស្ស ហិ, វដ្ដានុសារិមហាជនស្សេវ, កិលេសា អភិណ្ហំ នុប្បជ្ជន្តិ, កទាចិ កទាចិ ឧប្បជ្ជន្តិ; ឧប្បជ្ជន្តាបិ វិរឡាការា ហុត្វា ឧប្បជ្ជន្តិ, វិរឡវាបិតខេត្តេ អង្កុរា វិយ។ ឧប្បជ្ជមានាបិ, ច វដ្ដានុសារិមហាជនស្សេវ, មទ្ទន្តា ផរន្តា ឆាទេន្តា អន្ធការំ ករោន្តា នុប្បជ្ជន្តិ។ ទ្វីហិ បន មគ្គេហិ បហីនត្តា មន្ទា មន្ទា ឧប្បជ្ជន្តិ។ តនុកាការា ហុត្វា ឧប្បជ្ជន្តិ, អព្ភបដលំ វិយ មក្ខិកាបត្តំ វិយ ច។

តត្ថ កេចិ ថេរា វទន្តិ – 'សកទាគាមិស្ស កិលេសា កិញ្ចាបិ ចិរេន ឧប្បជ្ជន្តិ, ពហលាវ បន ហុត្វា ឧប្បជ្ជន្តិ, តថា ហិស្ស បុត្តា ច ធីតរោ ច ទិស្សន្តី'តិ។ ឯតំ បន អប្បមាណំ។ បុត្តធីតរោ ហិ អង្គបច្ចង្គបរាមសនមត្តេនបិ ហោន្តិ។ ទ្វីហិ បន មគ្គេហិ បហីនត្តា នត្ថិ កិលេសានំ ពហលតាតិ។ ទ្វីហិ ឯវ ការណេហិស្ស កិលេសានំ តនុភាវោ វេទិតព្ពោ – អធិច្ចុប្បត្តិយា ច បរិយុដ្ឋានមន្ទតាយ ចាតិ។

ទុតិយាយាតិ គណនវសេនាបិ ទុតិយុប្បត្តិវសេនាបិ ទុតិយាយ។ **ភូមិយា បត្តិយា**តិ សាមញ្ញផលស្ស បដិលាភត្ថាយ។ តតិយចតុត្ថេសុបិ ឯសេវ នយោ។ វិសេសមត្តំយេវ បន វក្ខាម។

អញ្ញិន្ទ្រិយន្តិ អាជាននកំ ឥន្ទ្រិយំ។ បឋមមគ្គេន ញាតមរិយាទំ អនតិក្កមិត្វា តេសំយេវ តេន មគ្គេន ញាតានំ ចតុសច្ចធម្មានំ ជាននកំ ឥន្ទ្រិយន្តិ វុត្តំ ហោតិ។ និទ្ទេសវារេបិស្ស ឥមិនាវ នយេន អត្ថោ វេទិតព្ពោ។ កោដ្ឋាសវារេបិ ឥមិនាវ សទ្ធឹ នវិន្ទ្រិយានិ ហោន្តិ។ សេសំ បុរិមនយេនេវ វេទិតព្ពំ។

ទុតិយមគ្គោ និដ្ឋិតោ។

តតិយចតុត្ថមគ្គា

៣៦២. តតិយេ **អនវសេសប្បហានាយា**តិ តេសំយេវ សកទាគាមិមគ្គេន តនុភូតានំ សំយោជនានំ និស្សេសបជហនត្ថាយ។

ចតុត្ថេ **រូបរាគអរូបរាគមានឧទ្ធច្ចអវិជ្ជាយ អនវសេសប្បហានាយា**តិ ឯតេសំ បញ្ចន្នំ ឧទ្ធម្ភាគិយសំយោជនានំ និស្សេសបជហនត្ថាយ។ តត្ថ **រូបរាគោ**តិ រូបភវេ ឆន្ទរាគោ។ **អរូបរាគោ**តិ អរូបភវេ ឆន្ទរាគោ។ **មានោ**តិ អរហត្តមគ្គវជ្ឈកោ មានោ ឯវ។ តថា ឧទ្ធច្ចាវិជ្ជា។ ឥមេសុបិ ទ្វីសុ មគ្គេសុ នវមំ អញ្ញិន្ទ្រិយមេវ ហោតិ។

ចតុមគ្គនយសហស្សំ

សព្ពមគ្គេសុ បទបដិបាដិយា សមសដ្ឋិបទានិ, ចតូហិ អបណ្ណកង្គេហិ សទ្ធឹ ចតុសដ្ឋិ ហោន្តិ។ អសម្ភិន្នតោ បន តេត្តឹស។ កោដ្ឋាសវារសុញ្ញតវារា បាកតិកា ឯវ។ យថា ច បន បឋមមគ្គេ ឯវំ ទុតិយាទីសុបិ នយសហស្សមេវាតិ ចត្តារោ មគ្គេ ចតូហិ នយសហស្សេហិ ភាជេត្វា ទស្សេសិ ធម្មរាជា។

សច្ចវិភង្គេ បន សដ្ឋិ នយសហស្សានិ លោកុត្តរានិ ឥមេសំ ឯវ វសេន និក្ខិត្តានិ។ សតិបដ្ឋានវិភង្គេ វីសតិ នយសហស្សានិ លោកុត្តរានិ, សម្មប្បធានវិភង្គេ វីសតិ, ឥទ្ធិបាទវិភង្គេ ទ្វត្តឹស, ពោជ្ឈង្គវិភង្គេ ទ្វត្តឹស, មគ្គង្គវិភង្គេ អដ្ឋវីសតិ នយសហស្សានិ លោកុត្តរានិ ឥមេសំ ឯវ វសេន និក្ខិត្តានិ។

ឥធ បន ចតូសុ មគ្គេសុ ចត្តារិយេវ នយសហស្សានិ។ តេសុ បឋមជ្ឈានិកេ បឋមមគ្គេ អដ្ឋង្គានិ ភាជិតានិ; តថា ទុតិយាទីសុ។ តត្ថ បឋមមគ្គេ សម្មាទិដ្ឋិ មិច្ឆាទិដ្ឋឹ បជហតីតិ សម្មាទិដ្ឋិ។ សម្មាសង្កប្បាទយោបិ មិច្ឆាសង្កប្បាទីនំ បជហនដ្ឋេនេវ វេទិតព្ពា។ ឯវំ សន្តេ 'បឋមមគ្គេនេវ ទ្វាសដ្ឋិយា ទិដ្ឋិគតានំ បហីនត្តា ឧបរិមគ្គត្តយេន បហាតព្ពា ទិដ្ឋិ នាម នត្ថិ។ តត្ថ សម្មាទិដ្ឋីតិ នាមំ កថំ ហោតី'តិ? 'យថា វិសំ អត្ថិ វា, ហោតុ មា វា, អគទោ អគទោ ត្វេវ វុច្ចតិ, ឯវំ មិច្ឆាទិដ្ឋិ អត្ថិ វា, ហោតុ មា វា, អយំ សម្មាទិដ្ឋិ ឯវ នាម'។

'យទិ ឯវំ នាមមត្តមេវេតំ ហោតិ, ឧបរិមគ្គត្តយេ បន សម្មាទិដ្ឋិយា កិច្ចាភាវោ អាបជ្ជតិ, មគ្គង្គានិ ន បរិបូរេន្តិ, តស្មា សម្មាទិដ្ឋិ សកិច្ចកា កាតព្ពា មគ្គង្គានិ បូរេតព្ពានី'តិ។ សកិច្ចកា ចេត្ថ សម្មាទិដ្ឋិ យថាលាភនិយមេន ទីបេតព្ពា។ ឧបរិមគ្គត្តយវជ្ឈោ ហិ ឯកោ មានោ អត្ថិ, សោ ទិដ្ឋិដ្ឋានេ តិដ្ឋតិ។ សា តំ មានំ បជហតីតិ សម្មាទិដ្ឋិ។ សោតាបត្តិមគ្គស្មិញ្ហិ សម្មាទិដ្ឋិ មិច្ឆាទិដ្ឋឹ បជហតិ។ សោតាបន្នស្ស បន សកទាគាមិមគ្គវជ្ឈោ មានោ អត្ថិ, សោ ទិដ្ឋិដ្ឋានេ តិដ្ឋតិ សា តំ មានំ បជហតីតិ សម្មាទិដ្ឋិ។ តស្សេវ សត្តអកុសលចិត្តសហជាតោ សង្កប្បោ អត្ថិ។ តេហេវ ចិត្តេហិ វាចង្គចោបនំ អត្ថិ, កាយង្គចោបនំ អត្ថិ , បច្ចយបរិភោគោ អត្ថិ, សហជាតវាយាមោ អត្ថិ, អសតិភាវោ អត្ថិ, សហជាតចិត្តេកគ្គតា អត្ថិ។ ឯតេ មិច្ឆាសង្កប្បាទយោ នាម សកទាគាមិមគ្គេ សម្មាសង្កប្បាទយោ។ តេសំ បហានេន សម្មាសង្កប្បាទយោតិ វេទិតព្ពា។ ឯវំ សកទាគាមិមគ្គេ អដ្ឋង្គានិ សកិច្ចកានិ កត្វា អាគតានិ។ សកទាគាមិស្ស អនាគាមិមគ្គវជ្ឈោ មានោ អត្ថិ។ សោ ទិដ្ឋិដ្ឋានេ តិដ្ឋតិ។ តស្សេវ សត្តហិ ចិត្តេហិ សហជាតា សង្កប្បាទយោ។ តេសំ បហានេន អនាគាមិមគ្គេ អដ្ឋន្នំ អង្គានំ សកិច្ចកតា វេទិតព្ពា។ អនាគាមិស្ស អរហត្តមគ្គវជ្ឈោ មានោ អត្ថិ។ សោ ទិដ្ឋិដ្ឋានេ តិដ្ឋតិ។ យានិ បនស្ស បញ្ច អកុសលចិត្តានិ, តេហិ សហជាតា សង្កប្បាទយោ។ តេសំ បហានេន អរហត្តមគ្គេ អដ្ឋន្នំ អង្គានំ សកិច្ចកតា វេទិតព្ពា។

ឥមេសុ ចតូសុ មគ្គេសុ បឋមមគ្គេន ចត្តារិ សច្ចានិ ទិដ្ឋានិ។ 'ឧបរិមគ្គត្តយំ ទិដ្ឋកមេវ បស្សតិ, អទិដ្ឋកំ បស្សតី'តិ ទិដ្ឋកមេវ បស្សតីតិ អយំ អាចរិយានំ សមានត្ថកថា។ វិតណ្ឌវាទី បនាហ 'អទិដ្ឋំ បស្សតី'តិ។ សោ វត្តព្ពោ – 'បឋមមគ្គេ កតមំ ឥន្ទ្រិយំ ភាជេសី'តិ? ជានមានោ 'អនញ្ញាតញ្ញស្សាមីតិន្ទ្រិយ'ន្តិ វក្ខតិ។ 'ឧបរិមគ្គេសុ កតរ'ន្តិ? វុត្តេបិ 'អញ្ញិន្ទ្រិយ'ន្តិ វក្ខតិ។ សោ វត្តព្ពោ – 'អទិដ្ឋសច្ចទស្សនេ សតិ ឧបរិមគ្គេសុបិ អនញ្ញាតញ្ញស្សាមីតិន្ទ្រិយមេវ ភាជេហិ។ ឯវំ តេ បញ្ហោ សមេស្សតី'តិ។ 'កិលេសេ បន អញ្ញោ អញ្ញោ បជហតិ; បហីនេ ឯវ បជហតី'តិ? 'អញ្ញោ អញ្ញោ បជហតី'តិ។ 'យទិ អញ្ញោ អញ្ញោ, អប្បហីនេ កិលេសេ បជហតិ។ សច្ចានិបិ អទិដ្ឋានេវ បស្សតី'តិ ឯវំវាទី បុគ្គលោ បុច្ឆិតព្ពោ – 'សច្ចានិ នាម កតី'តិ? ជានន្តោ 'ចត្តារី'តិ វក្ខតិ។ សោ វត្តព្ពោ – 'តវ វាទេ សោឡស សច្ចានិ អាបជ្ជន្តិ។ ត្វំ ពុទ្ធេហិបិ អទិដ្ឋំ បស្សសិ។ ពហុសច្ចកោ នាម ត្វំ។ ឯវំ មា គណ្ហ។ សច្ចទស្សនំ នាម អបុព្ពំ នត្ថិ, កិលេសេ បន អប្បហីនេ បជហតី'តិ។

តត្ថ សច្ចទស្សនស្ស អបុព្ពាភាវេ បេឡោបមំ នាម គហិតំ – ឯកស្ស កិរ ចត្តារោ រតនបេឡា សារគព្ភេ ឋបិតា។ សោ រត្តិភាគេ បេឡាសុ ឧប្បន្នកិច្ចោ ទ្វារំ វិវរិត្វា, ទីបំ ជាលេត្វា, ទីបេន វិហតេ អន្ធការេ, បេឡាសុ បាកដភាវំ គតាសុ, តាសុ កិច្ចំ កត្វា ទ្វារំ បិទហិត្វា គតោ។ បុន អន្ធការំ អវត្ថរិ។ ទុតិយវារេបិ តតិយវារេបិ

តថេវ អកាសិ។ ចតុត្ថវារេ ទ្វារេ វិវដេ អន្ធការេ បេឡា ន បញ្ញាយន្តីតិ វីមំសន្តស្សេវ សូរិយោ ឧគ្គញ្ឆិ, សូរិយោភាសេន វិហតេ អន្ធការេ បេឡាសុ កិច្ចំ កត្វា បក្កាមិ។

តត្ថ ចត្តារោ បេឡា វិយ ចត្តារិ សច្ចានិ។ តាសុ កិច្ចេ ឧប្បន្នេ ទ្វារវិវរណកាលោ វិយ សោតាបត្តិមគ្គស្ស វិបស្សនាភិនីហរណកាលោ។ អន្ធការំ វិយ សច្ចបដិច្ឆាទកតមំ។ ទីបោ ភាសោ វិយ សោតាបត្តិមគ្គោភាសោ។ វិហតេ អន្ធការេ តស្ស បុរិសស្ស បេឡានំ បាកដភាវោ វិយ មគ្គញាណស្ស សច្ចានំ បាកដភាវោ។ មគ្គញាណស្ស បាកដានិ បន មគ្គសមង្គិស្ស បុគ្គលស្ស បាកដានេវ ហោន្តិ។ បេឡាសុ កិច្ចំ កត្វា គតកាលោ វិយ សោតាបត្តិមគ្គស្ស អត្តនា បហាតព្ពកិលេសេ បជហិត្វា និរុទ្ធកាលោ។ បុន អន្ធការាវត្ថរណំ វិយ ឧបរិមគ្គត្តយវជ្ឈសច្ចបដិច្ឆាទកតមំ។

ទុតិយវារេ ទ្វារវិវរណកាលោ វិយ សកទាគាមិមគ្គស្ស វិបស្សនាភិនីហរណកាលោ។ ទីបោភាសោ វិយ សកទាគាមិមគ្គោភាសោ។ បេឡាសុ កិច្ចំ កត្វា គតកាលោ វិយ សកទាគាមិមគ្គស្ស អត្តនា បហាតព្ពកិលេសេ បជហិត្វា និរុទ្ធកាលោ។ បុន អន្ធការាវត្ថរណំ វិយ ឧបរិមគ្គទ្វយវជ្ឈសច្ចបដិច្ឆាទកតមំ។

តតិយវារេ ទ្វារវិវរណកាលោ វិយ អនាគាមិមគ្គស្ស វិបស្សនាភិនីហរណកាលោ។ ទីបោភាសោ វិយ អនាគាមិមគ្គោភាសោ។ បេឡាសុ កិច្ចំ កត្វា គតកាលោ វិយ អនាគាមិមគ្គស្ស អត្តនា បហាតព្ពកិលេសេ បជហិត្វា និរុទ្ធកាលោ។ បុន អន្ធការាវត្ថរណំ វិយ ឧបរិអរហត្តមគ្គវជ្ឈសច្ចបដិច្ឆាទកតមំ។

ចតុត្ថវារេ ទ្វារវិវរណកាលោ វិយ អរហត្តមគ្គស្ស វិបស្សនាភិនីហរណកាលោ។ សូរិយុគ្គមនំ វិយ អរហត្តមគ្គុប្បាទោ។ អន្ធការវិធមនំ វិយ អរហត្តមគ្គស្ស សច្ចបដិច្ឆាទកតមវិនោទនំ ។ វិហតេ អន្ធការេ តស្ស បេឡានំ បាកដភាវោ វិយ អរហត្តមគ្គញាណស្ស ចតុន្នំ សច្ចានំ បាកដភាវោ។ ញាណស្ស បាកដានិ បន បុគ្គលស្ស បាកដានេវ ហោន្តិ។ បេឡាសុ កិច្ចំ កត្វា គតកាលោ វិយ អរហត្តមគ្គស្ស សព្ពកិលេសខេបនំ។ សូរិយុគ្គមនតោ បដ្ឋាយ អាលោកស្សេវ បវត្តិកាលោ វិយ អរហត្តមគ្គស្ស ឧប្បន្នកាលតោ បដ្ឋាយ បុន សច្ចបដិច្ឆាទកតមាភាវោ ។ ឥទំ តាវ សច្ចទស្សនស្ស អបុព្ពាភាវេ ឱបម្មំ។

ទិដ្ឋកមេវ ហិ បស្សតិ។ ‘កិលេសេ បន អញ្ញេ អញ្ញោ បជហតី’តិ ឯត្ថ ខារោបមំ នាម គហិតំ។ ឯកោ បុរិសោ កិលិដ្ឋំ វត្ថំ រជកស្ស អទាសិ។ រជកោ ឩសខារំ ឆារិកខារំ គោមយខារន្តិ តយោ ខារេ ទត្វា ខារេហិ ខាទិតភាវំ ញត្វា ឧទកេ វិក្ខាលេត្វា ឱឡារិកោឡារិកំ មលំ បវាហេសិ។ តតោ ន តាវ បរិសុទ្ធន្តិ ទុតិយម្បិ តថេវ ខារេ ទត្វា, ឧទកេ វិក្ខាលេត្វា, តតោ នាតិសណ្ហតរំ មលំ បវាហេសិ។ តតោ ន តាវ បរិសុទ្ធន្តិ តតិយម្បិ តេ ខារេ ទត្វា ឧទកេ វិក្ខាលេត្វា តតោ សណ្ហតរំ មលំ បវាហេសិ។ តតោ ន តាវ បរិសុទ្ធន្តិ ចតុត្ថម្បិ តេ ខារេ ទត្វា, ឧទកេ វិក្ខាលេត្វា អំសុអព្ភន្តរគតម្បិ និស្សេសំ មលំ បវាហេត្វា សាមិកស្ស អទាសិ។ សោ គន្ធករណ្ឌកេ បក្ខិបិត្វា ឥច្ឆិតិច្ឆិតកាលេ បរិទហតិ។

តត្ថ កិលិដ្ឋវត្ថំ វិយ កិលេសានុគតំ ចិត្តំ។ តិវិធខារទានកាលោ វិយ តីសុ អនុបស្សនាសុ កម្មស្ស បវត្តនកាលោ។ ឧទកេ វិក្ខាលេត្វា ឱឡារិកោឡារិកមលប្បវាហនំ វិយ សោតាបត្តិមគ្គេន បញ្ចកិលេសខេបនំ។ ទុតិយម្បិ តេសំ ខារានំ អនុប្បទានំ វិយ ‘ន តាវ បរិសុទ្ធំ ឥទំ ចិត្ត’ន្តិ តាសុយេវ តីសុ អនុបស្សនាសុ កម្មប្បវត្តនំ។ តតោ នាតិសណ្ហតរមលប្បវាហនំ វិយ សកទាគាមិមគ្គេន ឱឡារិកសំយោជនទ្វយខេបនំ។ តតោ ‘ន តាវ បរិសុទ្ធំ វត្ថ’ន្តិ បុន ខារត្តយទានំ វិយ ‘ន តាវ បរិសុទ្ធំ ឥទំ ចិត្ត’ន្តិ តាសុយេវ តីសុ អនុបស្សនាសុ កម្មប្បវត្តនំ។ តតោ សណ្ហតរមលប្បវាហនំ វិយ អនាគាមិមគ្គេន អណុសហគតសំយោជនទ្វយខេបនំ។ ‘ន តាវ បរិសុទ្ធំ វត្ថ’ន្តិ បុន ខារត្តយទានំ វិយ ‘ន តាវ បរិសុទ្ធំ ឥទំ ចិត្ត’ន្តិ តាសុយេវ តីសុ អនុបស្សនាសុ កម្មប្បវត្តនំ។ តតោ វិក្ខាលនេន អំសុអព្ភន្តរគតេ មលេ បវាហេត្វា បរិសុទ្ធស្ស រជតបដ្ដសទិសស្ស គន្ធករណ្ឌកេ និក្ខិត្តស្ស វត្ថស្ស ឥច្ឆិតិច្ឆិតក្ខណេ បរិទហនំ វិយ អរហត្តមគ្គេន អដ្ឋន្នំ កិលេសានំ ខេបិតត្តា បរិសុទ្ធស្ស ខីណាសវចិត្តស្ស ឥច្ឆិតិច្ឆិតក្ខណេ ផលសមាបត្តិវិហារេន វីតិនាមនំ។ ឥទំ ‘អញ្ញេ អញ្ញោ កិលេសេ បជហតី’តិ ឯត្ថ ឱបម្មំ។ វុត្តម្បិ ចេតំ –

> “សេយ្យថាបិ , អាវុសោ, វត្ថំ សំកិលិដ្ឋំ មលគ្គហិតំ, តមេនំ សាមិកា រជកស្ស អនុបទជ្ជេយ្យុំ។ តមេនំ រជកោ ឩសេ វា ខារេ វា គោមយេ វា សម្មទ្ទិត្វា អច្ឆេ ឧទកេ វិក្ខាលេតិ។ កិញ្ចាបិ តំ ហោតិ វត្ថំ បរិសុទ្ធំ បរិយោទាតំ, អថ ខ្វស្ស ហោតិយេវ ‘អណុសហគតោ ឩសគន្ធោ វា ខារគន្ធោ វា គោមយគន្ធោ វា អសមូហតោ’។ តមេនំ រជកោ សាមិកានំ ទេតិ។ តមេនំ សាមិកា គន្ធបរិភាវិតេ ករណ្ឌកេ និក្ខិបន្តិ។ យោបិស្ស ហោតិ អណុសហគតោ ឩសគន្ធោ វា ខារគន្ធោ វា គោមយគន្ធោ វា អសមូហតោ, សោបិ

សមុគ្ឃាតំ គច្ឆតិ។ ឯវមេវ ខោ, អាវុសោ, កិញ្ចាបិ អរិយសាវកស្ស បញ្ចោរម្ភាគិយានិ សំយោជនានិ បហីនានិ ភវន្តិ, អថ ខ្វស្ស ហោតិយេវ បញ្ចសុ ឧបាទានក្ខន្ធេសុ អណុសហគតោ 'អស្មី'តិ មានោ, 'អស្មី'តិ ឆន្ទោ, 'អស្មី'តិ អនុសយោ អសមូហតោ, សោ អបរេន សមយេន បញ្ចសុ ឧបាទានក្ខន្ធេសុ ឧទយព្ពយានុបស្សី វិហរតិ – 'ឥតិ រូបំ, ឥតិ រូបស្ស សមុទយោ, ឥតិ រូបស្ស អត្ថង្គមោ; ឥតិ វេទនា ឥតិ សញ្ញា ឥតិ សង្ខារា ឥតិ វិញ្ញាណំ, ឥតិ វិញ្ញាណស្ស សមុទយោ, ឥតិ វិញ្ញាណស្ស អត្ថង្គមោ'តិ។ តស្សិមេសុ បញ្ចសុ ឧបាទានក្ខន្ធេសុ ឧទយព្ពយានុបស្សិនោ វិហរតោ យោបិស្ស ហោតិ បញ្ចសុ ឧបាទានក្ខន្ធេសុ អណុសហគតោ 'អស្មី'តិ មានោ, 'អស្មី'តិ ឆន្ទោ, 'អស្មី'តិ អនុសយោ អសមូហតោ, សោបិ សមុគ្ឃាតំ គច្ឆតី"តិ (សំ. និ. ៣.៨៩)។

តត្ថ សោតាបត្តិមគ្គេន បញ្ច អកុសលចិត្តានិ បហីយន្តិ សទ្ធឹ ចិត្តង្គវសេន ឧប្បជ្ជនកបាបធម្មេហិ។ សកទាគាមិមគ្គេន ទ្វេ ទោមនស្សសហគតចិត្តានិ តនុកានិ ភវន្តិ សទ្ធឹ ចិត្តង្គវសេន ឧប្បជ្ជនកបាបធម្មេហិ។ អនាគាមិមគ្គេន តានិយេវ បហីយន្តិ សទ្ធឹ សម្បយុត្តធម្មេហិ។ អរហត្តមគ្គេន បញ្ច អកុសលចិត្តានិ បហីយន្តិ សទ្ធឹ ចិត្តង្គវសេន ឧប្បជ្ជនកបាបធម្មេហិ។ ឥមេសំ ទ្វាទសន្នំ អកុសលចិត្តានំ បហីនកាលតោ បដ្ឋាយ ខីណាសវស្ស ចិត្តង្គវសេន បុន បច្ឆតោបវត្តនកកិលេសោ នាម ន ហោតិ។

តត្រិទំ ឱបម្មំ – ឯកោ កិរ មហារាជា បច្ចន្តេ អារក្ខំ ទត្វា មហានគរេ ឥស្សរិយំ អនុភវន្តោ វសតិ។ អថស្ស បច្ចន្តោ កុប្បិ។ តស្មិំ សមយេ ទ្វាទស ចោរជេដ្ឋកា អនេកេហិ បុរិសសហស្សេហិ សទ្ធឹ រដ្ឋំ វិលុម្បន្តិ។ បច្ចន្តវាសិនោ មហាមត្តា 'បច្ចន្តោ កុបិតោ'តិ រញ្ញោ បហិណឹសុ។ រាជា 'វិស្សដ្ឋា គណ្ហថ, អហំ តុម្ហាកំ កត្តព្ពំ ករិស្សាមី'តិ សាសនំ បហិណិ ។ តេ បឋមសម្បហារេនេវ អនេកេហិ បុរិសសហស្សេហិ សទ្ធឹ បញ្ច ចោរជេដ្ឋកេ ឃាតយឹសុ។ សេសា សត្ត ជនា អត្តនោ អត្តនោ បរិវារេ គហេត្វា បព្ពតំ បវិសឹសុ។ អមច្ចា តំ បវត្តឹ រញ្ញោ បេសយឹសុ។

រាជា 'តុម្ហាកំ កត្តព្ពយុត្តំ អហំ ជានិស្សាមិ, តេបិ គណ្ហថា'តិ ធនំ បហិណិ។ តេ ទុតិយសម្បហារេន ទ្វេ ចោរជេដ្ឋកេ បហរិំសុ, បរិវារេបិ តេសំ ទុព្ពលេ អកំសុ។ តេ សព្ពេបិ បលាយិត្វា បព្ពតំ បវិសឹសុ។ តម្បិ បវត្តឹ អមច្ចា រញ្ញោ បេសយឹសុ។

បុន រាជា 'វិស្សដ្ឋា គណ្ហន្តូ'តិ ធនំ បហិណិ។ តេ តតិយសម្បហារេន សទ្ធឹ សហាយបុរិសេហិ ទ្វេ ចោរជេដ្ឋកេ ឃាតយិត្វា តំ បវត្តឹ រញ្ញោ បេសយឹសុ។

បុន រាជា 'អវសេសេ វិស្សដ្ឋា គណ្ហន្តូ'តិ ធនំ បហិណិ។ តេ ចតុត្ថសម្បហារេន សបរិវារេ បញ្ច ចោរជេដ្ឋកេ ឃាតយឹសុ។ ទ្វាទសន្នំ ចោរជេដ្ឋកានំ ឃាតិតកាលតោ បដ្ឋាយ កោចិ ចោរោ នាម នត្ថិ។ ខេមា ជនបទា ឧរេ បុត្តេ នច្ចេន្តា មញ្ញេ វិហរន្តិ។ រាជា វិជិតសង្គាមេហិ យោធេហិ បរិវុតោ វរបាសាទគតោ មហាសម្បត្តឹ អនុភវិ។

តត្ថ មហន្តោ រាជា វិយ ធម្មរាជា។ បច្ចន្តវាសិនោ អមច្ចា វិយ យោគាវចរា កុលបុត្តា។ ទ្វាទស ចោរជេដ្ឋកា វិយ ទ្វាទស អកុសលចិត្តានិ។ តេសំ សហាយា អនេកសហស្សបុរិសា វិយ ចិត្តង្គវសេន ឧប្បជ្ជនកបាបធម្មា។ រញ្ញោ បច្ចន្តោ កុបិតោតិ បហិតកាលោ វិយ អារម្មណេ កិលេសេសុ ឧប្បន្នេសុ 'ភន្តេ, កិលេសោ មេ ឧប្បន្នោ'តិ សត្ថុ អារោចនកាលោ។ 'វិស្សដ្ឋា គណ្ហន្តូ'តិ ធនទានំ វិយ 'កិលេសេ និគ្គណ្ហ ភិក្ខូ'តិ ធម្មរញ្ញោ កម្មដ្ឋានាចិក្ខនំ។ សបរិវារានំ បញ្ចន្នំ ចោរជេដ្ឋកានំ ឃាតិតកាលោ វិយ សោតាបត្តិមគ្គេន សម្បយុត្តានំ បញ្ចន្នំ អកុសលចិត្តានំ បហានំ។

បុន រញ្ញោ បវត្តិបេសនំ វិយ សម្មាសម្ពុទ្ធស្ស បដិលទ្ធគុណារោចនំ។ 'សេសកេ ច គណ្ហន្តូ'តិ បុន ធនទានំ វិយ ភគវតោ សកទាគាមិមគ្គស្ស វិបស្សនាចិក្ខនំ។ ទុតិយសម្បហារេន សបរិវារានំ ទ្វិន្នំ ចោរជេដ្ឋកានំ ទុព្ពលីករណំ វិយ សកទាគាមិមគ្គេន សសម្បយុត្តានំ ទ្វិន្នំ ទោមនស្សចិត្តានំ តនុភាវករណំ។

បុន រញ្ញោ បវត្តិបេសនំ វិយ សត្ថុ បដិលទ្ធគុណារោចនំ។ 'វិស្សដ្ឋា គណ្ហន្តូ'តិ បុន ធនទានំ វិយ ភគវតោ អនាគាមិមគ្គស្ស វិបស្សនាចិក្ខនំ។ តតិយសម្បហារេន សបរិវារានំ ទ្វិន្នំ ចោរជេដ្ឋកានំ ឃាតនំ វិយ អនាគាមិមគ្គេន សសម្បយុត្តានំ ទ្វិន្នំ ទោមនស្សចិត្តានំ បហានំ។

បុន រញ្ញោ បវត្តិបេសនំ វិយ តថាគតស្ស បដិលទ្ធគុណារោចនំ។ 'វិស្សដ្ឋា គណ្ហន្តូ'តិ បុន ធនទានំ វិយ ភគវតោ អរហត្តមគ្គស្ស វិបស្សនាចិក្ខនំ។ ចតុត្ថសម្បហារេន សបរិវារានំ បញ្ចន្នំ ចោរជេដ្ឋកានំ ឃាតិត

កាលតោ បដ្ឋាយ ជនបទស្ស ខេមកាលោ វិយ អរហត្តមគ្គេន សសម្បយុត្តេសុ បញ្ចសុ អកុសលចិត្តេសុ បហីនេសុ ទ្វាទសន្នំ អកុសលចិត្តានំ បហីនកាលតោ បដ្ឋាយ បុន ចិត្តង្កុរសេន ឧប្បជ្ជនកស្ស អកុសលធម្មស្ស អភាវោ។ រញ្ញោ វិជិតសង្គាមស្ស អមច្ចគណបរិវុតស្ស វរបាសាទេ មហាសម្បត្តិអនុភវនំ វិយ ខីណាសវបរិវុតស្ស ធម្មរញ្ញោ សុញ្ញតអនិមិត្តអប្បណិហិតភេទេសុ សមាបត្តិសុខេសុ ឥច្ឆិតិច្ឆិតផលសមាបត្តិសុខានុភវនំ វេទិតព្ពន្តិ។

កុសលា ធម្មាតិបទស្ស វណ្ណនា និដ្ឋិតា។

អកុសលបទំ

ធម្មុទ្ទេសវារកថា

បឋមចិត្តំ

៣៦៥. ឥទានិ អកុសលធម្មបទំ ភាជេត្វា ទស្សេតុំ **កតមេ ធម្មា អកុសលា**តិអាទិ អារទ្ធំ។ តត្ថ ធម្មវវត្ថានាទិវារប្បភេទោ ច ហេដ្ឋា អាគតានំ បទានំ អត្ថវិនិច្ឆយោ ច ហេដ្ឋា វុត្តនយេនេវ វេទិតព្ពោ។ តត្ថ តត្ថ បន វិសេសមត្តមេវ វណ្ណយិស្សាម។ តត្ថ សមយវវត្ថានេ តាវ យស្មា, កុសលស្ស វិយ, អកុសលស្ស ភូមិភេទោ នត្ថិ, តស្មា ឯកន្តំ កាមាវចរម្បិ សមានំ ឯតំ 'កាមាវចរ'ន្តិ ន វុត្តំ។ **ទិដ្ឋិគតសម្បយុត្ត**ន្តិ ឯត្ថ ទិដ្ឋិ ឯវ ទិដ្ឋិគតំ 'គូថគតំ មុត្តគត'ន្តិអាទីនិ (អ. និ. ៩.១១) វិយ។ គន្តព្ពាភាវតោ វា ទិដ្ឋិយា គតមត្តមេវេតន្តិបិ ទិដ្ឋិគតំ។ តេន សម្បយុត្តំ ទិដ្ឋិគតសម្បយុត្តំ។

តត្ថ អសទ្ធម្មសវនំ, អកល្យាណមិត្តតា, អរិយានំ អទស្សនកាមតាទីនិ អយោនិសោ មនសិការោតិ ឯវមាទីហិ ការណេហិ ឥមស្ស ទិដ្ឋិគតសង្ខាតស្ស មិច្ឆាទស្សនស្ស ឧប្បត្តិ វេទិតព្ពា។ យេ ហិ ឯតេ ទិដ្ឋិវាទបដិសំយុត្តា អសទ្ធម្មា តេសំ ពហុមានបុព្ពង្គមេន អតិក្កន្តមជ្ឈត្តេន ឧបបរិក្ខារហិតេន សវនេន, យេ ច ទិដ្ឋិវិបន្នា អកល្យាណមិត្តា តំសម្បវង្កតាសង្ខាតាយ អកល្យាណមិត្តតាយ, ពុទ្ធាទីនំ អរិយានញ្ចេវ សប្បុរិសានញ្ច អទស្សនកាមតាយ ចតុសតិបដ្ឋានាទិភេទេ អរិយធម្មេ អកោវិទត្តេន បាតិមោក្ខសំវរឥន្ទ្រិយសំវរសតិសំវរញាណសំវរបហានសំវរប្បភេទេ អរិយធម្មេ ចេវ សប្បុរិសធម្មេ ច សំវរភេទសង្ខាតេន អវិនយេន តេហេវ ការណេហិ បរិភាវិតេន អយោនិសោ មនសិការេន កោតូហលមង្គលាទិបសុតតាយ ច ឯតំ ឧប្បជ្ជតីតិ វេទិតព្ពំ។ អសង្ខារភាវោ បនស្ស ចិត្តស្ស ហេដ្ឋា វុត្តនយេនេវ វេទិតព្ពោ។

ធម្មុទ្ទេសវារេ **ផស្សោ**តិ អកុសលចិត្តសហជាតោ ផស្សោ។ វេទនាទីសុបិ ឯសេវ នយោ។ ឥតិ អកុសលមត្តមេវ ឯតេសំ បុរិមេហិ វិសេសោ។

ចិត្តស្សេកគ្គតា ហោតីតិ បាណាតិបាតាទីសុបិ អវិក្ខិត្តភាវេន ចិត្តស្ស ឯកគ្គតា ហោតិ។ មនុស្សា ហិ ចិត្តំ សមាទហិត្វា អវិក្ខិត្តា ហុត្វា អវិរជ្ឈមានានិ សត្ថានិ បាណសរីរេសុ និបាតេន្តិ, សុសមាហិតា បរេសំ សន្តកំ ហរន្តិ, ឯករសេន ចិត្តេន មិច្ឆាចារំ អាបជ្ជន្តិ។ ឯវំ អកុសលប្បវត្តិយម្បិ ចិត្តស្ស ឯកគ្គតា ហោតិ។

មិច្ឆាទិដ្ឋីតិ អយាថាវទិដ្ឋិ, វិរជ្ឈិត្វា គហណតោ វា វិតថា ទិដ្ឋិ មិច្ឆាទិដ្ឋិ។ អនត្ថាវហត្តា បណ្ឌិតេហិ ជិគុច្ឆិតា ទិដ្ឋីតិបិ មិច្ឆាទិដ្ឋិ។ **មិច្ឆាសង្កប្បាទីសុ**បិ ឯសេវ នយោ។ អបិច មិច្ឆា បស្សន្តិ តាយ, សយំ វា មិច្ឆា បស្សតិ, មិច្ឆាទស្សនមត្តមេវ វា ឯសាតិ មិច្ឆាទិដ្ឋិ។ សា អយោនិសោ អភិនិវេសលក្ខណា, បរាមាសរសា, មិច្ឆាភិនិវេសបច្ចុបដ្ឋានា, អរិយានំ អទស្សនកាមតាទិបទដ្ឋានា; បរមំ វជ្ជន្តិ ទដ្ឋព្ពា។ មិច្ឆាសង្កប្បាទីសុ 'មិច្ឆា'តិ បទមត្តមេវ វិសេសោ។ សេសំ កុសលាធិការេ វុត្តនយេនេវ វេទិតព្ពំ។

អហិរិកពលំ អនោត្តប្បពលន្តិ ឯត្ថ ពលត្ថោ និទ្ទេសវារេ អាវិ ភវិស្សតិ។ ឥតរេសុ បន – ន ហិរិយតីតិ អហិរិកោ។ អហិរិកស្ស ភាវោ **អហិរិកំ**។ ន ឱត្តប្បំ **អនោត្តប្បំ**។ តេសុ អហិរិកំ កាយទុច្ចរិតាទីហិ អជិគុច្ឆនលក្ខណំ, អលជ្ជាលក្ខណំ វា។ អនោត្តប្បំ តេហេវ អសារជ្ជនលក្ខណំ អនុត្តាសនលក្ខណំ វា។ អហិរិកមេវ ពលំ អហិរិកពលំ។ អនោត្តប្បមេវ ពលំ អនោត្តប្បពលំ។ អយមេត្ថ សង្ខេបត្ថោ។ វិត្ថារោ បន ហេដ្ឋា វុត្តបដិបក្ខវសេន វេទិតព្ពោ។

លុព្ភន្តិ តេន, សយំ វា លុព្ភតិ, លុព្ភនមត្តមេវ វា តន្តិ **លោភោ**។ មុយ្ហន្តិ តេន, សយំ វា មុយ្ហតិ, មុយ្ហនមត្តមេវ វា តន្តិ **មោហោ**។ តេសុ លោភោ អារម្មណគ្គហណលក្ខណោ មក្កដាលេបោ វិយ, អភិសង្គរសោ តត្តកបាលេ

ខិត្តមំសបេសិ វិយ, អបរិច្ចាគបច្ចុបដ្ឋានោ គេលញ្ជនរាគោ វិយ, សំយោជនិយធម្មេសុ អស្សាទទស្សន បទដ្ឋានោ។ សោ តណ្ហានទីភាវេន វឌ្ឍមានោ, សីឃសោតា នទី វិយ មហាសមុទ្ទំ, អបាយមេវ គហេត្វា គច្ឆតីតិ ទដ្ឋព្ពោ។

មោហោ ចិត្តស្ស អន្ធភាវលក្ខណោ អញ្ញាណលក្ខណោ វា, អសម្បដិវេធរសោ អារម្មណសភាវច្ឆាទនរសោ វា, អសម្មាបដិបត្តិបច្ចុបដ្ឋានោ អន្ធការបច្ចុបដ្ឋានោ វា, អយោនិសោមនសិការបទដ្ឋានោ។ សព្ពាកុសលានំ មូលន្តិ ទដ្ឋព្ពោ។

អភិជ្ឈាយន្តិ តាយ, សយំ វា អភិជ្ឈាយតិ, អភិជ្ឈាយនមត្តមេវ វា ឯសាតិ **អភិជ្ឈា**។ សា បរសម្បត្តីនំ សកករណឥច្ឆាលក្ខណា, តេនាការេន ឯសនភាវរសា, បរសម្បត្តិ-អភិមុខភាវបច្ចុបដ្ឋានា, បរសម្បត្តីសុ អភិរតិបទដ្ឋានា។ បរសម្បត្តិអភិមុខា ឯវ ហិ សា ឧបដ្ឋហតិ។ តាសុ ច អភិរតិយា សតិ បវត្តតិ, បរសម្បត្តីសុ ចេតសោ ហត្ថប្បសារោវិយាតិ ទដ្ឋព្ពា។

សមថោ ហោតីតិអាទីសុ អញ្ញេសុ កិច្ចេសុ វិក្ខេបសមនតោ **សមថោ**។ អកុសលប្បវត្តិយំ ចិត្តំ បគ្គណ្ហាតីតិ **បគ្គាហោ**។ ន វិក្ខិបតីតិ **អវិក្ខេបោ**។

ឥមស្មិំ ចិត្តេ សទ្ធា, សតិ, បញ្ញា, ឆ យុគឡកានីតិ ឥមេ ធម្មា ន គហិតា។ កស្មា? អស្សទ្ធិយចិត្តេ បសាទោ នាម នត្ថិ។ តស្មា តាវ សទ្ធា ន គហិតា។ កឹ បន ទិដ្ឋិគតិកា អត្តនោ អត្តនោ សត្ថារានំ ន សទ្ទហន្តីតិ? សទ្ទហន្តិ។ សា បន សទ្ធា នាម ន ហោតិ, វចនសម្បដិច្ឆនមត្តមេវេតំ។ អត្ថតោ អនុបបរិក្ខា វា ហោតិ, ទិដ្ឋិ វា។ អសតិយចិត្តេ បន សតិ នត្ថីតិ ន គហិតា។ កឹ ទិដ្ឋិគតិកា អត្តនា កតកម្មំ ន សរន្តីតិ? សរន្តិ។ សា បន សតិ នាម ន ហោតិ។ កេវលំ តេនាការេន អកុសលចិត្តប្បវត្តិ។ តស្មា សតិ ន គហិតា។ អថ កស្មា “មិច្ឆាសតី”តិ (ទី. និ. ៣.៣៣៣; សំ. និ. ៥.១) សុត្តន្តេ វុត្តា? សា បន អកុសលក្ខន្ធានំ សតិវិរហិតត្តា សតិបដិបក្ខត្តា ច មិច្ឆាមគ្គ មិច្ឆត្តានំ បូរណត្ថំ តត្ថ បរិយាយេន ទេសនា កតា។ និប្បរិយាយេន បនេសា នត្ថិ។ តស្មា ន គហិតា។ អន្ធពាល ចិត្តេ បន បញ្ញា នត្ថីតិ ន គហិតា។ កឹ ទិដ្ឋិគតិកានំ វញ្ចនាបញ្ញា នត្ថីតិ? អត្ថិ។ ន បនេសា បញ្ញា, មាយា នាមេសា ហោតិ។ សា អត្ថតោ តណ្ហាវ។ ឥទំ បន ចិត្តំ សទរថំ គរុកំ ភារិយំ កក្ខឡំ ថទ្ធំ អកម្មញ្ញំ គិលានំ វង្កំ កុដិលំ។ តស្មា បស្សទ្ធាទីនិ ឆ យុគឡកានិ ន គហិតានិ។

ឯត្តាវតា បទបដិបាដិយា ចិត្តង្គវសេន បាឡិអារូឡ្ហានិ ទ្វត្តិំស បទានិ ទស្សេត្វា ឥទានិ យេវាបនកធម្មេ ទស្សេតុំ **យេ វា បន តស្មិំ សមយេ**តិអាទិមាហ។ តត្ថ សព្ពេសុបិ អកុសលចិត្តេសុ ឆន្ទោ អធិមោក្ខោ មនសិការោ មានោ ឥស្សា មច្ឆរិយំ ថិនំ មិទ្ធំ ឧទ្ធច្ចំ កុក្កុច្ចន្តិ ឥមេ ទសេវ យេវាបនកា ហោន្តិ ធម្មា, សុត្តាគតា, សុត្តបទេសុ ទិស្សរេតិ វុត្តា។ ឥមស្មិំ បន ចិត្តេ ឆន្ទោ អធិមោក្ខោ មនសិការោ ឧទ្ធច្ចន្តិ ឥមេ អបណ្ណកង្គសង្ខាតា ចត្តារោវ យេវាបនកា ហោន្តិ។

តត្ថ ឆន្ទាទយោ ហេដ្ឋា វុត្តនយេនេវ វេទិតព្ពា។ កេវលញ្ហិ តេ កុសលា, ឥមេ អកុសលា។ ឥតរំ បន ឧទ្ធតស្ស ភាវោ ‘ឧទ្ធច្ចំ’។ តំ ចេតសោ អវូបសមលក្ខណំ វាតាភិឃាតចលជលំ វិយ, អនវដ្ឋានរសំ វាតាភិឃាតចលធជបដាកា វិយ, ភន្តត្តបច្ចុបដ្ឋានំ បាសាណាភិឃាតសមុទ្ធតភស្មា វិយ, ចេតសោ អវូបសមេ អយោនិសោមនសិការបទដ្ឋានំ។ ចិត្តវិក្ខេបោតិ ទដ្ឋព្ពំ។

ឥតិ ផស្សាទីនិ ទ្វត្តិំស, យេវាបនកវសេន វុត្តានិ ចត្តារីតិ សព្ពានិបិ ឥមស្មិំ ធម្មុទ្ទេសវារេ ឆត្តិំស ធម្មបទានិ ភវន្តិ។ ចត្តារិ អបណ្ណកង្គានិ ហាបេត្វា បាឡិយំ អាគតានិ ទ្វត្តិំសមេវ។ អគ្គហិតគ្គហណេន បនេត្ថ ផស្ស បញ្ចកំ, វិតក្កោ វិចារោ បីតិ ចិត្តស្សេកគ្គតា វីរិយិន្ទ្រិយំ ជីវិតិន្ទ្រិយំ មិច្ឆាទិដ្ឋិ អហិរិកំ អនោត្តប្បំ លោភោ មោហោតិ សោឡស ធម្មា ហោន្តិ។

តេសុ សោឡសសុ សត្ត ធម្មា អវិភត្តិកា នវ សវិភត្តិកា ហោន្តិ។ កតមេ សត្ត? ផស្សោ សញ្ញា ចេតនា វិចារោ បីតិ ជីវិតិន្ទ្រិយំ មោហោតិ ឥមេ សត្ត អវិភត្តិកា។ វេទនា ចិត្តំ វិតក្កោ ចិត្តស្សេកគ្គតា វីរិយិន្ទ្រិយំ មិច្ឆាទិដ្ឋិ អហិរិកំ អនោត្តប្បំ លោភោតិ ឥមេ នវ សវិភត្តិកា។

តេសុ ឆ ធម្មា ទ្វីសុ ឋានេសុ វិភត្តា, ឯកោ តីសុ, ឯកោ ចតូសុ, ឯកោ ឆសុ។ កថំ? ចិត្តំ វិតក្កោ មិច្ឆាទិដ្ឋិ អហិរិកំ អនោត្តប្បំ លោភោតិ ឥមេ ឆ ទ្វីសុ ឋានេសុ វិភត្តា។ តេសុ ហិ ចិត្តំ តាវ ផស្សបញ្ចកំ បត្វា ចិត្តំ ហោតីតិ វុត្តំ, ឥន្ទ្រិយានិ បត្វា មនិន្ទ្រិយន្តិ។ វិតក្កោ ឈានង្គានិ បត្វា វិតក្កោ ហោតីតិ វុត្តោ, មគ្គង្គានិ បត្វា

មិច្ឆាសង្កប្បោតិ។ មិច្ឆាទិដ្ឋិ មគ្គង្គេសុបិ កម្មបថេសុបិ មិច្ឆាទិដ្ឋិយេវ។ អហិរិកំ ពលានិ បត្វា អហិរិកពលំ ហោតីតិ វុត្តំ, លោកនាសកទុកំ បត្វា អហិរិកន្តិ។ អនោត្តប្បេបិ ឯសេវ នយោ។ លោភោ មូលំ បត្វា លោភោ ហោតីតិ វុត្តោ។ កម្មបថំ បត្វា អភិជ្ឈាតិ។ ឥមេ ឆ ទ្វីសុ ឋានេសុ វិភត្តា។

វេទនា បន ផស្សបញ្ចកំ បត្វា វេទនា ហោតីតិ វុត្តា, ឈានង្គានិ បត្វា សុខន្តិ, ឥន្ទ្រិយានិ បត្វា សោមនស្សិន្ទ្រិយន្តិ។ ឯវំ ឯកោវ ធម្មោ តីសុ ឋានេសុ វិភត្តោ។

វីរិយំ បន ឥន្ទ្រិយានិ បត្វា វីរិយិន្ទ្រិយំ ហោតីតិ វុត្តំ, មគ្គង្គានិ បត្វា មិច្ឆាវាយាមោ ហោតីតិ, ពលានិ បត្វា វីរិយពលន្តិ, បិដ្ឋិទុកំ បត្វា បគ្គាហោ ហោតីតិ។ ឯវំ អយំ ឯកោ ធម្មោ ចតូសុ ឋានេសុ វិភត្តោ។

សមាធិ បន ឈានង្គានិ បត្វា ចិត្តស្សេកគ្គតា ហោតីតិ វុត្តោ, ឥន្ទ្រិយានិ បត្វា សមាធិន្ទ្រិយន្តិ, មគ្គង្គានិ បត្វា មិច្ឆាសមាធីតិ, ពលានិ បត្វា សមាធិពលន្តិ, បិដ្ឋិទុកំ បត្វា ទុតិយទុកេ ឯកកវសេនេវ សមថោតិ , តតិយេ អវិក្ខេបោតិ។ ឯវមយំ ឯកោ ធម្មោ ឆសុ ឋានេសុ វិភត្តោ។

សព្ពេបិ បនេតេ ធម្មា ផស្សបញ្ចកវសេន ឈានង្គវសេន ឥន្ទ្រិយវសេន មគ្គង្គវសេន ពលវសេន មូលវសេន កម្មបថវសេន លោកនាសកវសេន បិដ្ឋិទុកវសេនាតិ នវ រាសយោ ហោន្តិ។ តត្ថ យំ វត្តព្ពំ តំ បឋមកុសលចិត្តនិទ្ទេសេ វុត្តមេវាតិ។

ធម្មុទ្ទេសវារកថា និដ្ឋិតា។

និទ្ទេសវារកថា

៣៧៥. និទ្ទេសវារេ ចិត្តស្សេកគ្គតានិទ្ទេសេ តាវ **សណ្ឋិតិ អវដ្ឋិតី**តិ។ ឥទំ ទ្វយំ ឋិតិវេវចនមេវ។ យំ បន កុសលនិទ្ទេសេ ‘អារម្មណំ ឱគាហេត្វា អនុបវិសិត្វា តិដ្ឋតីតិ អវដ្ឋិតី’តិ វុត្តំ, តំ ឥធ ន លព្ភតិ។ អកុសលស្មិញ្ហិ ទុព្ពលា ចិត្តស្សេកគ្គតាតិ ហេដ្ឋា ទីបិតមេវ។

៣៨៤. ឧទ្ធច្ចវិចិកិច្ឆាវសេន បវត្តស្ស វិសាហារស្ស បដិបក្ខតោ អវិសាហារោតិ ឯវរូបោបិ អត្ថោ ឥធ ន លព្ភតិ។ សហជាតធម្មេ បន ន វិសាហរតីតិ **អវិសាហារោ**។ ន វិក្ខិបតីតិ **អវិក្ខេបោ**។ អកុសលចិត្តេកគ្គតាវសេន អវិសាហដស្ស មានសស្ស ភាវោ **អវិសាហដមានសតា**។ សហជាតធម្មេសុ ន កម្បតីតិ **សមាធិពលំ**។ អយាថាវសមាធានតោ **មិច្ឆាសមាធី**តិ ឯវមិធ អត្ថោ ទដ្ឋព្ពោ។

៣៨៥. វីរិយិន្ទ្រិយនិទ្ទេសេ យោ ហេដ្ឋា ‘និក្កមោ ចេសោ កាមានំ បនុទនាយា’តិអាទិ នយោ វុត្តោ, សោ ឥធ ន លព្ភតិ។ សហជាតធម្មេសុ អកម្បនដ្ឋេនេវ **វីរិយពលំ** វេទិតព្ពំ។

៣៨៦. មិច្ឆាទិដ្ឋិនិទ្ទេសេ អយាថាវទស្សនដ្ឋេន **មិច្ឆាទិដ្ឋិ**។ ទិដ្ឋីសុ គតំ ឥទំ ទស្សនំ, ទ្វាសដ្ឋិទិដ្ឋិអន្តោគតត្តាតិ **ទិដ្ឋិគតំ**។ ហេដ្ឋាបិស្ស អត្ថោ វុត្តោយេវ។ ទិដ្ឋិយេវ ទុរតិក្កមនដ្ឋេន **ទិដ្ឋិគហនំ**, តិណគហនវនគហនបព្ពតគហនានិ វិយ។ ទិដ្ឋិយេវ សាសង្កសប្បដិភយដ្ឋេន **ទិដ្ឋិកន្តារោ** , ចោរកន្តារវាឡកន្តារមរុកន្តារនិរុទកកន្តារទុព្ភិក្ខកន្តារា វិយ។ សម្មាទិដ្ឋិយា វិនិវិជ្ឈនដ្ឋេន វិលោមនដ្ឋេន ច **ទិដ្ឋិវិសូកាយិកំ**។ មិច្ឆាទស្សនញ្ហិ ឧប្បជ្ជមានំ សម្មាទស្សនំ វិនិវិជ្ឈតិ ចេវ វិលោមេតិ ច។ កទាចិ សស្សតស្ស កទាចិ ឧច្ឆេទស្ស គហណតោ ទិដ្ឋិយា វិរូបំ ផន្ទិតន្តិ **ទិដ្ឋិវិប្ផន្ទិតំ**។ ទិដ្ឋិគតិកោ ហិ ឯកស្មិំ បតិដ្ឋាតុំ ន សក្កោតិ, កទាចិ សស្សតំ អនុបតតិ កទាចិ ឧច្ឆេទំ។ ទិដ្ឋិយេវ ពន្ធនដ្ឋេន សំយោជនន្តិ ទិដ្ឋិសំយោជនំ។

សុសុមារាទយោ វិយ បុរិសំ, អារម្មណំ ទឡ្ហំ គណ្ហាតីតិ **គាហោ**។ បតិដ្ឋហនតោ **បតិដ្ឋាហោ**។ អយញ្ហិ ពលវប្បវត្តិភាវេន បតិដ្ឋហិត្វា គណ្ហាតិ។ និច្ចាទិវសេន អភិនិវិសតីតិ **អភិនិវេសោ**។ ធម្មសភាវំ អតិក្កមិត្វា និច្ចាទិវសេន បរតោ អាមសតីតិ **បរាមាសោ**។ អនត្ថាវហត្តា កុច្ឆិតោ មគ្គោ, កុច្ឆិតានំ វា អបាយានំ មគ្គោតិ **កុម្មគ្គោ**។ អយាថាវបថតោ **មិច្ឆាបថោ**។ យថា ហិ ទិសាមូឡ្ហេន អយំ អសុកគាមស្ស នាម បថោតិ គហិតោបិ តំ គាមំ ន សម្បាបេតិ, ឯវំ ទិដ្ឋិគតិកេន សុគតិបថោតិ គហិតាបិ ទិដ្ឋិ សុគតិំ ន បាបេតីតិ អយាថាវបថតោ, មិច្ឆាបថោ។ មិច្ឆាសភាវតោ **មិច្ឆត្តំ**។ តត្ថេវ បរិព្ភមនតោ តរន្តិ ឯត្ថ ពាលាតិ តិត្ថំ។ តិត្ថញ្ច តំ អនត្ថានញ្ច អាយតនន្តិ **តិត្ថាយតនំ**។ តិត្ថិយានំ វា សញ្ជាតិទេសដ្ឋេន និវាសឋានដ្ឋេន ច អាយតនន្តិបិ តិត្ថាយតនំ។ វិបរិយេសភូតោ គាហោ, វិបរិយេសតោ វា គាហោតិ **វិបរិយេសគ្គាហោ;** វិបល្លត្ថ គាហោតិ អត្ថោ។

៣៨៧-៣៨៨. អហិរិកានោត្តប្បនិទ្ទេសេសុ ហិរោត្តប្បនិទ្ទេសវិបរិយាយេន អត្ថោ វេទិតព្ពោ។ សហជាតធម្មេសុ បន អកម្បនដ្ឋេនេវ អហិរិកពលំ អនោត្តប្បពលញ្ច វេទិតព្ពំ។

៣៨៩. លោភមោហនិទ្ទេសេសុ លុព្ភតីតិ **លោភោ។ លុព្ភនា**តិ លុព្ភនាការោ។ លោភសម្បយុត្តចិត្តំ, បុគ្គលោ វា លុព្ភិតោ; លុព្ភិតស្ស ភាវោ **លុព្ភិតត្តំ**។ សារជ្ជតីតិ **សារាគោ**។ សារជ្ជនាការោ **សារជ្ជនា**។ សារជ្ជិតស្ស ភាវោ **សារជ្ជិតត្តំ**។ អភិជ្ឈាយនដ្ឋេន **អភិជ្ឈា** ។ បុន 'លោភ'-វចនេ ការណំ វុត្តមេវ។ អកុសលញ្ច តំ មូលញ្ច អកុសលានំ វា មូលន្តិ **អកុសលមូលំ**។

៣៩០. ញាណទស្សនបដិបក្ខតោ **អញ្ញាណំ អទស្សនំ**។ អភិមុខោ ហុត្វា ធម្មេន ន សមេតិ, ន សមាគច្ឆតីតិ **អនភិសមយោ**។ អនុរូបតោ ធម្មេ ពុជ្ឈតីតិ អនុពោធោ។ តប្បដិបក្ខតាយ **អននុពោធោ**។ អនិច្ចាទីហិ សទ្ធិំ យោជេត្វា ន ពុជ្ឈតីតិ **អសម្ពោធោ**។ អសន្តំ អសមញ្ច ពុជ្ឈតីតិបិ អសម្ពោធោ។ ចតុសច្ចធម្មំ នប្បដិវិជ្ឈតីតិ **អប្បដិវេធោ**។ រូបាទីសុ ឯកធម្មម្បិ អនិច្ចាទិសាមញ្ញតោ ន សង្គណ្ហាតីតិ **អសំគាហនា**។ តមេវ ធម្មំ ន បរិយោគាហតីតិ **អបរិយោគាហនា**។ ន សមំ បេក្ខតីតិ **អសមបេក្ខណា**។ ធម្មានំ សភាវំ បតិ ន អបេក្ខតីតិ **អបច្ចវេក្ខណា**។

កុសលាកុសលកម្មេសុ វិបរីតវុត្តិយា សភាវគ្គហណាភាវេន វា ឯកម្បិ កម្មំ ឯតស្ស បច្ចក្ខំ នត្ថិ, សយំ វា កស្សចិ កម្មស្ស បច្ចក្ខករណំ នាម ន ហោតីតិ **អប្បច្ចក្ខកម្មំ**។ យំ ឯតស្មិំ អនុប្បជ្ជមានេ ចិត្តសន្តានំ មេជ្ឈំ ភវេយ្យ, សុចិ, វោទានំ, តំ ទុដ្ឋំ មេជ្ឈំ ឥមិនាតិ **ទុម្មេជ្ឈំ**។ ពាលានំ ភាវោតិ **ពាល្យំ**។ មុយ្ហតីតិ **មោហោ**។ ពលវតរោ មោហោ **បមោហោ**។ សមន្តតោ មុយ្ហតីតិ **សម្មោហោ**។ វិជ្ជាយ បដិបក្ខភាវតោ ន វិជ្ជាតិ **អវិជ្ជា។ ឱឃយោគ**ត្ថោ វុត្តោយេវ។ ថាមគតដ្ឋេន អនុសេតីតិ **អនុសយោ**។ ចិត្តំ បរិយុដ្ឋាតិ, អភិភវតីតិ **បរិយុដ្ឋានំ**។ ហិតគ្គហណាភាវេន ហិតាភិមុខំ គន្តុំ ន សក្កោតិ, អញ្ញទត្ថុ លង្គតិយេវាតិ **លង្គី;** ខញ្ជតីតិ អត្ថោ។ ទុរុគ្ឃាដនដ្ឋេន វា លង្គី។ យថា ហិ មហាបលិឃសង្ខាតា លង្គី ទុរុគ្ឃាដា ហោតិ, ឯវមយម្បិ លង្គី វិយាតិ លង្គី។ សេសំ ឧត្តានត្ថមេវ។ សង្គហវារសុញ្ញតវារាបិ ហេដ្ឋា វុត្តនយេនេវ អត្ថតោ វេទិតព្ពាតិ។

ទុតិយចិត្តំ

៣៩៩. ទុតិយចិត្តេ **សសង្ខារេនា**តិ បទំ វិសេសំ។ តម្បិ ហេដ្ឋា វុត្តត្ថមេវ។ ឥទំ បន ចិត្តំ កិញ្ចាបិ ឆសុ អារម្មណេសុ សោមនស្សិតស្ស លោភំ ឧប្បាទេត្វា 'សត្តោ សត្តោ'តិអាទិនា នយេន បរាមសន្តស្ស ឧប្បជ្ជតិ, តថាបិ សសង្ខារិកត្តា សប្បយោគេន សឧបាយេន ឧប្បជ្ជនតោ – យទា កុលបុត្តោ មិច្ឆាទិដ្ឋិកស្ស កុលស្ស កុមារិកំ បត្ថេតិ។ តេ ច 'អញ្ញទិដ្ឋិកា តុម្ហេ'តិ កុមារិកំ ន ទេន្តិ។ អថញ្ញេ ញាតកា 'យំ តុម្ហេ ករោថ តមេវាយំ ករិស្សតី'តិ ទាបេន្តិ។ សោ តេហិ សទ្ធិំ តិត្ថិយេ ឧបសង្កមតិ។ អាទិតោវ វេមតិកោ ហោតិ។ គច្ឆន្តេ គច្ឆន្តេ កាលេ ឯតេសំ កិរិយា មនាបាតិ លទ្ធិំ រោចេតិ, ទិដ្ឋិំ គណ្ហាតិ – ឯវរូបេ កាលេ ឥទំ លព្ភតីតិ វេទិតព្ពំ។

យេវាបនកេសុ បនេត្ថ ថិនមិទ្ធំ អធិកំ។ តត្ថ ថិនននតា 'ថិនំ'។ មិទ្ធនតា 'មិទ្ធំ'; អនុស្សាហសំហននតា អសត្តិវិឃាតោ ចាតិ អត្ថោ។ ថិនញ្ច មិទ្ធញ្ច **ថិនមិទ្ធំ**។ តត្ថ ថិនំ អនុស្សាហលក្ខណំ, វីរិយវិនោទនរសំ, សំសីទនបច្ចុបដ្ឋានំ។ មិទ្ធំ អកម្មញ្ញតាលក្ខណំ, ឱនហនរសំ, លីនភាវបច្ចុបដ្ឋានំ បចលាយិកានិទ្ទាបច្ចុបដ្ឋានំ វា។ ឧភយម្បិ អរតិតន្ទីវិជម្ភិតាទីសុ អយោនិសោមនសិការបទដ្ឋានន្តិ។

តតិយចិត្តំ

៤០០. តតិយំ ឆសុ អារម្មណេសុ សោមនស្សិតស្ស លោភំ ឧប្បាទេត្វា 'សត្តោ សត្តោ'តិអាទិនា នយេន អបរាមសន្តស្ស នាដយណវិរាជនមល្លយុទ្ធនដសមជ្ជាទីនិ បស្សតោ មនាបិយសទ្ទសវនាទិបសុតស្ស វា ឧប្បជ្ជតិ។ ឥធ មានេន សទ្ធិំ បញ្ច អបណ្ណកង្គានិ ហោន្តិ។ តត្ថ មញ្ញតីតិ **'មានោ'**។ សោ ឧន្នតិលក្ខណោ, សម្បគ្គហរសោ, កេតុកម្យតាបច្ចុបដ្ឋានោ, ទិដ្ឋិវិប្បយុត្តលោភបទដ្ឋានោ, ឧម្មាទោ វិយ ទដ្ឋព្ពោតិ។

ចតុត្ថចិត្តំ

៤០២. ចតុត្ថំ វុត្តប្បការេសុ ឯវ ឋានេសុ យទា សីសេ ខេឡំ ខិបន្តិ, បាទបំសុំ ឱកិរន្តិ, តទា តស្ស បរិហរណត្ថំ សឧស្សាហេន អន្តរន្តរា ឱលោកេន្តានំ រាជនាដកេសុ និក្ខន្តេសុ ឧស្សារណាយ វត្តមានាយ តេន

តេន ឆិទ្ទេន ឱលោកេន្តានញ្ចាតិ ឯវមាទីសុ ឋានេសុ ឧប្បជ្ជតិ។ តេជ បន ចិនមិទ្ធេហិ សទ្ធី សត្ត យេវាបនកា ហោន្តិ។ ឧភយត្ថាបិ មិច្ឆាទិដ្ឋិ បរិហាយតិ។ តំ ឋបេត្វា សេសានំ វសេន ធម្មគណនា វេទិតព្ពាតិ។

បញ្ចមចិត្តំ

៤០៣. បញ្ចមំ ឆសុ អារម្មណេសុ វេទនាវសេន មជ្ឈត្តស្ស លោភំ ឧប្បាទេត្វា 'សត្តោ សត្តោ'តិអាទិនា នយេន បរាមសន្តស្ស ឧប្បជ្ជតិ។ សោមនស្សដ្ឋានេ បនេត្ថ ឧបេក្ខាវេទនា ហោតិ, បីតិបទំ បរិហាយតិ។ សេសំ សព្ពំ បឋមចិត្តសទិសមេវ។

ឆដ្ឋចិត្តាទិ

៤០៩-៤១២. ឆដ្ឋសត្តមដ្ឋមានិបិ វេទនំ បរិវត្តេត្វា បីតិបទញ្ច ហាបេត្វា ទុតិយតតិយចតុត្ថេសុ វុត្តនយេនេវ វេទិតព្ពានិ។ ឥមេសុ អដ្ឋសុ លោភសហគតចិត្តេសុ សហជាតាធិបតិ អារម្មណាធិបតីតិ ទ្វេបិ អធិបតយោ លព្ភន្តិ។

នវមចិត្តំ

៤១៣. នវមំ ឆសុ អារម្មណេសុ ទោមនស្សិតស្ស បដិឃំ ឧប្បាទយតោ ឧប្បជ្ជតិ។ តស្ស សមយវវត្ថានវារេ តាវ ទុដ្ឋុ មនោ, ហីនវេទនត្តា វា កុច្ឆិតំ មនោតិ ទុម្មនោ; ទុម្មនស្ស ភាវោ ទោមនស្សំ។ តេន សហគតន្តិ **ទោមនស្សសហគតំ**។ អសម្បិយាយនភាវេន អារម្មណស្មឹ បដិហញ្ញតីតិ បដិឃំ។ តេន សម្បយុត្តន្តិ **បដិឃសម្បយុត្តំ**។

ធម្មុទ្ទេសេ តីសុបិ ឋានេសុ ទោមនស្សវេទនាវ អាគតា។ តត្ថ វេទនាបទំ វុត្តមេវ។ តថា ទុក្ខទោមនស្សបទានិ លក្ខណាទិតោ បន អនិដ្ឋារម្មណានុភវនលក្ខណំ ទោមនស្សំ, យថាតថា វា អនិដ្ឋាការសម្ភោគរសំ, ចេតសិកាពាធបច្ចុបដ្ឋានំ, ឯកន្តេនេវ ហទយវត្ថុបទដ្ឋានំ។

មូលកម្មបថេសុ យថា បុរិមចិត្តេសុ លោភោ ហោតិ, អភិជ្ឈា ហោតីតិ អាគតំ, ឯវំ ទោសោ ហោតិ, ព្យាបាទោ ហោតីតិ វុត្តំ។ តត្ថ ទុស្សន្តិ តេន, សយំ វា ទុស្សតិ, ទុស្សនមត្តមេវ វា តន្តិ **ទោសោ** សោ ចណ្ឌិក្កលក្ខណោ បហដាសិវិសោ វិយ, វិសប្បនរសោ វិសនិបាតោ វិយ, អត្តនោ និស្សយទហនរសោ វា ទាវគ្គិ វិយ, ទុស្សនបច្ចុបដ្ឋានោ លទ្ធោកាសោ វិយ សបត្តោ, អាឃាតវត្ថុបទដ្ឋានោ វិសសំសដ្ឋបូតិមុត្តំ វិយ ទដ្ឋព្ពោ។

ព្យាបជ្ជតិ តេន ចិត្តំ, បូតិភាវំ ឧបគច្ឆតិ, ព្យាបាទយតិ វា វិនយាចាររូបសម្បត្តិហិតសុខាទីនីតិ **ព្យាបាទោ**។ អត្ថតោ បនេស ទោសោយេវ។ ឥធ បទបដិបាដិយា ឯកូនតឹស បទានិ ហោន្តិ។ អគ្គហិតគ្គហណេន ចុទ្ទស។ តេសំ វសេន សវិភត្តិកាវិភត្តិករាសិភេទោ វេទិតព្ពោ។

យេវាបនកេសុ ឆន្ទាធិមោក្ខមនសិការឧទ្ធច្ចានិ និយតានិ។ ឥស្សាមច្ឆរិយកុក្កុច្ចេសុ បន អញ្ញតរេន សទ្ធឹ បញ្ច បញ្ច ហុត្វាបិ ឧប្បជ្ជន្តិ។ ឯវមេបិ តយោ ធម្មា អនិយតយេវាបនកា នាម។ តេសុ ឥស្សតីតិ **'ឥស្សា'**។ សា បរសម្បត្តីនំ ឧសូយនលក្ខណា, តត្ថេវ អនភិរតិរសា, តតោ វិមុខភាវបច្ចុបដ្ឋានា, បរសម្បត្តិបទដ្ឋានា។ សំយោជនន្តិ ទដ្ឋព្ពា។ មច្ឆេរភាវោ **'មច្ឆរិយំ'**។ តំ លទ្ធានំ វា លភិតព្ពានំ វា អត្តនោ សម្បត្តីនំ និគូហនលក្ខណំ, តាសំយេវ បរេហិ សាធារណភាវអក្ខមនរសំ, សង្កោចនបច្ចុបដ្ឋានំ កដុកញ្ចុកតាបច្ចុបដ្ឋានំ វា, អត្តសម្បត្តិបទដ្ឋានំ។ ចេតសោ វិរូបភាវោតិ ទដ្ឋព្ពំ។ កុច្ឆិតំ កតំ កុកតំ។ តស្ស ភាវោ **'កុក្កុច្ចំ'**។ តំ បច្ឆានុតាបលក្ខណំ, កតាកតានុសោចនរសំ, វិប្បដិសារបច្ចុបដ្ឋានំ, កតាកតបទដ្ឋានំ។ ទាសព្យំ វិយ ទដ្ឋព្ពំ។ អយំ តាវ ឧទ្ទេសវារេ វិសេសោ។

៤១៥. និទ្ទេសវារេ វេទនានិទ្ទេសេ **អសាតំ** សាតបដិបក្ខវសេន វេទិតព្ពំ។

៤១៨. ទោសនិទ្ទេសេ ទុស្សតីតិ **ទោសោ**។ **ទុស្សនា**តិ ទុស្សនាការោ។ **ទុស្សិតត្ត**ន្តិ ទុស្សិតភាវោ។ បកតិភាវវិជហនដ្ឋេន ព្យាបជ្ជនំ **ព្យាបត្តិ**។ **ព្យាបជ្ជនា**តិ ព្យាបជ្ជនាការោ។ វិរុជ្ឈតីតិ **វិរោធោ**។ បុនប្បុនំ វិរុជ្ឈតីតិ **បដិវិរោធោ**។ វិរុទ្ធាការបដិវិរុទ្ធាការវសេន វា ឥទំ វុត្តំ។ ចណ្ឌិកោ វុច្ចតិ ចណ្ឌោ, ថទ្ធបុគ្គលោ; តស្ស ភាវោ **ចណ្ឌិក្កំ**។ ន ឯតេន សុរោបិតំ វចនំ ហោតិ, ទុរុត្តំ អបរិបុណ្ណមេវ ហោតីតិ **អសុរោបោ**។ កុទ្ធកាលេ ហិ បរិបុណ្ណវចនំ នាម នត្ថិ។ សចេបិ កស្សចិ ហោតិ តំ អប្បមាណំ។ អបរេ បន អស្សុជននដ្ឋេន អស្សុរោបនតោ

អស្សុរោបោតិ វទន្តិ។ តំ អការណំ, សោមនស្សស្សាបិ អស្សុជននតោ។ ហេដ្ឋា វុត្តអត្ថមនតាបដិបក្ខតោ ន អត្តមនតាតិ **អនត្តមនតា**។ សា បន យស្មា ចិត្តស្សេវ, ន សត្តស្ស, តស្មា **ចិត្តស្សា**តិ វុត្តំ។ សេសមេត្ថ សង្គហសុញ្ញតវារេសុ ច ហេដ្ឋា វុត្តនយេនេវ វេទិតព្ពន្តិ។

ទសមចិត្តំ

៤២១. ទសមំ សសង្ខារត្តា បរេហិ ឧស្សាហិតស្ស វា, បរេសំ វា អបរាធំ សារិតស្ស, សយមេវ វា បរេសំ អបរាធំ អនុស្សរិត្វា កុជ្ឈមានស្ស ឧប្បជ្ជតិ។

តថាបិ បទបដិបាដិយា ឯកូនតឹស, អគ្គហិតគ្គហណេន ច ចុទ្ទសេវ បទានិ ហោន្តិ។ យេវាបនកេសុ បន ថិនមិទ្ធម្បិ លព្ភតិ។ តស្មា ឯត្ថ វិនា ឥស្សាមច្ឆរិយកុក្កុច្ចេហិ ចត្តារិ អបណ្ណកង្គានិ ថិនមិទ្ធន្តិ ឥមេ ឆ ឥស្សាទីនំ ឧប្បត្តិកាលេ តេសុ អញ្ញតរេន សទ្ធិំ សត្ត យេវាបនកា ឯកក្ខណេ ឧប្បជ្ជន្តិ។ សេសំ សព្ពំ សព្ពវារេសុ នវមសទិសមេវ។ ឥមេសុ បន ទ្វីសុ ទោមនស្សចិត្តេសុ សហជាតាធិបតិយេវ លព្ភតិ, ន អារម្មណាធិបតិ។ ន ហិ កុទ្ធោ កិញ្ចិ គរុំ ករោតីតិ។

ឯកាទសមចិត្តំ

៤២២. ឯកាទសមំ ឆសុ អារម្មណេសុ វេទនាវសេន មជ្ឈត្តស្ស កង្ខាបវត្តិកាលេ ឧប្បជ្ជតិ។ តស្ស សមយវវត្ថានេ **វិចិកិច្ឆាសម្បយុត្ត**ន្តិ បទំ អបុព្ពំ។ តស្សត្ថោ – វិចិកិច្ឆាយ សម្បយុត្តន្តិ **វិចិកិច្ឆាសម្បយុត្តំ**។ ធម្មុទ្ទេសេ **‘វិចិកិច្ឆា ហោតី**’តិ បទមេវ វិសេសោ។ តត្ថ វិគតា ចិកិច្ឆាតិ **វិចិកិច្ឆា**។ សភាវំ វា វិចិនន្តោ ឯតាយ កិច្ឆតិ កិលមតីតិ វិចិកិច្ឆា។ សា សំសយលក្ខណា, កម្បនរសា, អនិច្ឆយបច្ចុបដ្ឋានា អនេកំសគាហបច្ចុបដ្ឋានា វា, អយោនិសោមនសិការបទដ្ឋានា។ បដិបត្តិអន្តរាយករាតិ ទដ្ឋព្ពា។

ឥធ បទបដិបាដិយា តេវីសតិ បទានិ ហោន្តិ។ អគ្គហិតគ្គហណេន ចុទ្ទស។ តេសំ វសេន សវិភត្តិកា វិភត្តិករាសិវិនិច្ឆយោ វេទិតព្ពោ។ មនសិការោ ឧទ្ធច្ចន្តិ ទ្វេយេវ យេវាបនកា។

៤២៤. និទ្ទេសវារស្ស ចិត្តស្សេកគ្គតានិទ្ទេសេ យស្មា ឥទំ ទុព្ពលំ ចិត្តំ បវត្តិដ្ឋិតិមត្តកមេវេត្ថ ហោតិ, តស្មា ‘សណ្ឋិតី’តិអាទីនិ អវត្វា **ចិត្តស្ស ‘ឋិតិ**’តិ ឯកមេវ បទំ វុត្តំ។ តេនេវ ច ការណេន ឧទ្ទេសវារេបិ ‘សមាធិន្ទ្រិយ’ន្តិអាទិ ន វុត្តំ។

៤២៥. វិចិកិច្ឆានិទ្ទេសេ កង្ខនវសេន **កង្ខា**។ កង្ខាយ អាយនាតិ **កង្ខាយនា**។ បុរិមកង្ខា ហិ ឧត្តរកង្ខំ អានេតិ នាម។ អាការវសេន វា ឯតំ វុត្តំ។ កង្ខាសមង្គិចិត្តំ កង្ខាយ អាយិតត្តា កង្ខាយិតំ នាម។ តស្ស ភាវោ **កង្ខាយិតត្តំ។ វិមតី**តិ នមតិ។ **វិចិកិច្ឆា** វុត្តត្ថា ឯវ។ កម្បនដ្ឋេន ទ្វិធា ឯទតីតិ **ទ្វេឡ្ហកំ**។ បដិបត្តិនិវារណេន ទ្វិធាបថោ វិយាតិ **ទ្វេធាបថោ**។ ‘និច្ចំ នុ ខោ ឥទំ, អនិច្ចំ នុ ខោ’តិអាទិបវត្តិយា ឯកស្មិំ អាការេ សណ្ឋាតុំ អសមត្ថតាយ សមន្តតោ សេតីតិ **សំសយោ**។ ឯកំសំ គហេតុំ អសមត្ថតាយ ន ឯកំសគ្គាហោតិ **អនេកំសគ្គាហោ**។ និច្ឆេតុំ អសក្កោន្តី អារម្មណតោ ឱសក្កតីតិ **អាសប្បនា**។ ឱគាហិតុំ អសក្កោន្តី បរិសមន្តតោ សប្បតីតិ **បរិសប្បនា**។ បរិយោគាហិតុំ អសមត្ថតាយ **អបរិយោគាហនា**។ និច្ឆយវសេន អារម្មណេ បវត្តិតុំ អសមត្ថតាយ **ថម្ភិតត្តំ;** ចិត្តស្ស ថទ្ធភាវោតិ អត្ថោ។ វិចិកិច្ឆា ហិ ឧប្បជ្ជិត្វា ចិត្តំ ថទ្ធំ ករោតិ។ យស្មា បនេសា ឧប្បជ្ជមានា អារម្មណំ គហេត្វា មនំ វិលិខន្តី វិយ, តស្មា **មនោវិលេខោ**តិ វុត្តា។ សេសំ សព្ពត្ថ ឧត្តានត្ថមេវ។

ទ្វាទសមចិត្តំ

៤២៧. ទ្វាទសមស្ស សមយវវត្ថានេ ឧទ្ធច្ចេន សម្បយុត្តន្តិ **ឧទ្ធច្ចសម្បយុត្តំ**។ ឥទញ្ហិ ចិត្តំ ឆសុ អារម្មណេសុ វេទនាវសេន មជ្ឈត្តំ ហុត្វា ឧទ្ធតំ ហោតិ។ ឥធ ធម្មុទ្ទេសេ ‘វិចិកិច្ឆា’-ឋានេ ‘ឧទ្ធច្ចំ ហោតី’តិ អាគតំ។ បទបដិបាដិយា អដ្ឋវីសតិ បទានិ ហោន្តិ។ អគ្គហិតគ្គហណេន ចុទ្ទស។ តេសំ វសេន សវិភត្តិកាវិភត្តិករាសិវិធានំ វេទិតព្ពំ។ អធិមោក្ខោ មនសិការោតិ ទ្វេយេវ យេវាបនកា។

៤២៨. និទ្ទេសវារស្ស ឧទ្ធច្ចនិទ្ទេសេ **ចិត្តស្សា**តិ ន សត្តស្ស, ន បោសស្ស។ **ឧទ្ធច្ច**ន្តិ ឧទ្ធតាការោ។ ន វូបសមោតិ **អវូបសមោ**។ ចេតោ វិក្ខិបតីតិ **ចេតសោវិក្ខេបោ។ ភន្តត្តំ ចិត្តស្សា**តិ ចិត្តស្ស ភន្តភាវោ,

ភន្តយានភន្តគោណាទីនិ វិយ។ ឥមិនា ឯការម្មណស្មឹយេវ វិប្ផន្ទនំ កថិតំ។ ឧទ្ធច្ចញ្ហិ ឯការម្មណេ វិប្ផន្ទតិ, វិចិកិច្ឆា នានារម្មណេ។ សេសំ សព្ពវារេសុ ហេដ្ឋា វុត្តនយេនេវ វេទិតព្ពំ។

ឥទានិ ឥមស្មឹ ចិត្តទ្វយេ បកិណ្ណកវិនិច្ឆយោ ហោតិ។ 'អារម្មណេ បវត្តនកចិត្តានិ នាម កតី'តិ? ហិ វុត្តេ 'ឥមានេវ ទ្វេ'តិ វត្តព្ពំ។ តត្ថ វិចិកិច្ឆាសហគតំ ឯកន្តេន បវត្តតិ, ឧទ្ធច្ចសហគតំ បន លទ្ធាធិមោក្ខត្តា លទ្ធបតិដ្ឋំ បវត្តតិ។ យថា ហិ វដ្ដចតុរស្សេសុ ទ្វីសុ មណីសុ បព្ភារដ្ឋានេ បវត្តេត្វា វិស្សដ្ឋេសុ វដ្ដមណិ ឯកន្តេនេវ បវត្តតិ, ចតុរស្សោ បតិដ្ឋាយ បតិដ្ឋាយ បវត្តតិ, ឯវំសម្បទមិទំ វេទិតព្ពំ។ សព្ពេសុបិ ហីនាទិភេទោ ន ឧទ្ធដោ, សព្ពេសំ ឯកន្តហីនត្តា។ សហជាតាធិបតិ លព្ភមានោបិ ន ឧទ្ធដោ, ហេដ្ឋា ទស្សិតនយត្តា។ ញាណាភាវតោ បនេត្ថ វីមំសាធិបតិ នាម នត្ថិ។ បច្ឆិមទ្វយេ សេសោបិ នត្ថិ ឯវ។ កស្មា? កញ្ចិ ធម្មំ ធុរំ កត្វា អនុប្បជ្ជនតោ, បដ្ឋានេ ច បដិសិទ្ធតោ។

ឥមេហិ បន ទ្វាទសហិបិ អកុសលចិត្តេហិ កម្មេ អាយូហិតេ, ឋបេត្វា ឧទ្ធច្ចសហគតំ, សេសានិ ឯកាទសេវ បដិសន្ធឹ អាកឌ្ឍន្តិ។ វិចិកិច្ឆាសហគតេ អលទ្ធាធិមោក្ខេ ទុព្ពលេបិ បដិសន្ធឹ អាកឌ្ឍមានេ ឧទ្ធច្ចសហគតំ លទ្ធាធិមោក្ខំ ពលវំ កស្មា នាកឌ្ឍតីតិ? ទស្សនេន បហាតព្ពាភាវតោ។ យទិ ហិ អាកឌ្ឍេយ្យ 'ទស្សនេនបហាតព្ព'-បទវិភង្គេ អាគច្ឆេយ្យ, តស្មា, ឋបេត្វា តំ, សេសានិ ឯកាទស អាកឌ្ឍន្តិ។ តេសុ ហិ យេន កេនចិ កម្មេ អាយូហិតេ តាយ ចេតនាយ ចតូសុ អបាយេសុ បដិសន្ធិ ហោតិ។ អកុសលវិបាកេសុ អហេតុកមនោវិញ្ញាណធាតុឧបេក្ខាសហគតាយ បដិសន្ធឹ គណ្ហាតិ។ ឥតរស្សាបិ ឯត្ថេវ បដិសន្ធិទានំ ភវេយ្យ។ យស្មា បនេតំ នត្ថិ, តស្មា 'ទស្សនេនបហាតព្ព'-បទវិភង្គេ នាគតន្តិ។

អកុសលា ធម្មាតិបទស្ស វណ្ណនា និដ្ឋិតា។

អព្យាកតបទំ

អហេតុកកុសលវិបាកោ

៤៣១. ឥទានិ អព្យាកតបទំ ភាជេត្វា ទស្សេតុំ **កតមេ ធម្មា អព្យាកតា**តិអាទិ អារទ្ធំ។ តត្ថ ចតុព្ពិធំ អព្យាកតំ – វិបាកំ កិរិយំ រូបំ និព្ពានន្តិ។ តេសុ វិបាកាព្យាកតំ។ វិបាកាព្យាកតេបិ កុសលវិបាកំ។ តស្មិម្បិ បរិត្តវិបាកំ។ តស្មិម្បិ អហេតុកំ។ តស្មិម្បិ បញ្ចវិញ្ញាណំ។ តស្មិម្បិ ទ្វារបដិបាដិយា ចក្ខុវិញ្ញាណំ ។ តស្សាបិ, ឋបេត្វា ទ្វារារម្មណាទិសាធារណបច្ចយំ, អសាធារណកម្មបច្ចយវសេនេវ ឧប្បត្តឹ ទីបេតុំ **កាមាវចរស្ស កុសលស្ស កម្មស្ស កតត្តា**តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ **កតត្តា**តិ កតការណា។ **ឧបចិតត្តា**តិ អាចិតត្តា, វឌ្ឍិតការណា។ **ចក្ខុវិញ្ញាណ**ន្តិ ការណភូតស្ស ចក្ខុស្ស វិញ្ញាណំ, ចក្ខុតោ វា បវត្តំ, ចក្ខុស្មឹ វា និស្សិតំ វិញ្ញាណន្តិ ចក្ខុវិញ្ញាណំ។ បរតោ **សោតវិញ្ញាណាទីសុ**បិ ឯសេវ នយោ។

តត្ថ ចក្ខុសន្និស្សិតរូបវិជាននលក្ខណំ ចក្ខុវិញ្ញាណំ, រូបមត្តារម្មណរសំ, រូបាភិមុខភាវបច្ចុបដ្ឋានំ , រូបារម្មណាយ កិរិយមនោធាតុយា អបគមបទដ្ឋានំ។ បរតោ អាគតានិ សោតាទិសន្និស្សិតសទ្ទាទិវិជានន លក្ខណានិ សោតឃានជិវ្ហាកាយវិញ្ញាណានិ សទ្ទាទិមត្តារម្មណរសានិ, សទ្ទាទិអភិមុខភាវបច្ចុបដ្ឋានានិ, សទ្ទាទិ អារម្មណានំ កិរិយមនោធាតូនំ អបគមបទដ្ឋានានិ។

ឥធ បទបដិបាដិយា ទស បទានិ ហោន្តិ។ អគ្គហិតគ្គហណេន សត្ត។ តេសុ បញ្ច អវិភត្តិកានិ, ទ្វេ សវិភត្តិកានិ។ តេសុ ចិត្តំ ផស្សបញ្ចកវសេន ចេវ ឥន្ទ្រិយវសេន ច ទ្វីសុ ឋានេសុ វិភត្តឹ គច្ឆតិ, វេទនា ផស្សបញ្ចកឈានង្គឥន្ទ្រិយវសេន តីសុយេវ។ វាសយោបិ ឥមេវ តយោ ហោន្តិ។ យេវាបនកោ ឯកោ មនសិការោ ឯវ។

៤៣៦. និទ្ទេសវារេ ចក្ខុវិញ្ញាណំ បណ្ឌរន្តិ វត្ថុតោ វុត្តំ។ កុសលញ្ហិ អត្តនោ បរិសុទ្ធតាយ បណ្ឌរំ នាម, អកុសលំ ភវង្គនិស្សន្ទេន, វិបាកំ វត្ថុបណ្ឌរត្តា។

៤៣៨. ចិត្តស្សេកគ្គតានិទ្ទេសេ **ចិត្តស្ស ឋិតី**តិ ឯកមេវ បទំ វុត្តំ។ ឥទម្បិ ហិ ទុព្ពលំ ចិត្តំ បវត្តិដ្ឋិតិមត្តមេវេត្ថ លព្ភតិ, 'សណ្ឋិតិអវដ្ឋិតិ'-ភាវំ បាបុណិតុំ ន សក្កោតិ។ សង្គហវារេ ឈានង្គមគ្គង្គានិ ន ឧទ្ធដានិ។ កស្មា? វិតក្កបច្ឆិមកញ្ហិ ឈានំ នាម, ហេតុបច្ឆិមកោ មគ្គោ នាម។ បកតិយា អវិតក្កចិត្តេ ឈានង្គំ ន លព្ភតិ, អហេតុកចិត្តេ ច មគ្គង្គានិ។ តស្មា ឥធ ឧភយម្បិ ន ឧទ្ធដំ។ សង្ខារក្ខន្ធោបេត្ថ ចតុរង្គិកោយេវ ភាជិតោ។ សុញ្ញតវារោ បាកតិកោយេវ។ សោតវិញ្ញាណាទិនិទ្ទេសាបិ ឥមិនាវ នយេន វេទិតព្ពា។

កេវលញ្ហិ ចក្ខុវិញ្ញាណាទីសុ ‘ឧបេក្ខា’ ភាជិតា, កាយវិញ្ញាណេ ‘សុខ’ន្តិ, អយមេត្ថ វិសេសោ។ សោបិ ច ឃដ្ដនវសេន ហោតីតិ វេទិតព្ពោ។ ចក្ខុទ្វារាទីសុ ហិ ចតូសុ ឧបាទារូបមេវ ឧបាទារូបំ ឃដ្ដេតិ, ឧបាទារូបេយេវ ឧបាទារូបំ ឃដ្ដេន្តេ បដិឃដ្ដនានិឃំសោ ពលវា ន ហោតិ។ ចតុន្នំ អធិករណីនំ ឧបរិ ចត្តារោ កប្បាសបិចុបិណ្ឌេ ឋបេត្វា បិចុបិណ្ឌេហេវ បហតកាលោ វិយ ផុដ្ឋមត្តមេវ ហោតិ។ វេទនា មជ្ឈត្តដ្ឋានេ តិដ្ឋតិ។ កាយទ្វារេ បន ពហិទ្ធា មហាភូតារម្មណំ អជ្ឈត្តិកកាយបសាទំ ឃដ្ដេត្វា បសាទបច្ចយេសុ មហាភូតេសុ បដិហញ្ញតិ។ យថា អធិករណីមត្ថកេ កប្បាសបិចុបិណ្ឌំ ឋបេត្វា កូដេន បហរន្តស្ស កប្បាសបិចុបិណ្ឌំ ឆិន្ទិត្វា កូដំ អធិករណឹ គណ្ហតីតិ, និឃំសោ ពលវា ហោតិ, ឯវមេវ បដិឃដ្ដនានិឃំសោ ពលវា ហោតិ។ ឥដ្ឋេ អារម្មណេ សុខសហគតំ កាយវិញ្ញាណំ ឧប្បជ្ជតិ, អនិដ្ឋេ ទុក្ខសហគតំ។

ឥមេសំ បន បញ្ចន្នំ ចិត្តានំ វត្ថុទ្វារារម្មណានិ និពទ្ធានេវ ហោន្តិ, វត្ថាទិសង្កមនំ នាមេត្ថ នត្ថិ។ កុសលវិបាកចក្ខុវិញ្ញាណញ្ហិ ចក្ខុបសាទំ វត្ថុំ កត្វា ឥដ្ឋេ ច ឥដ្ឋមជ្ឈត្តេ ច ចតុសមុដ្ឋានិករូបារម្មណេ ទស្សនកិច្ចំ សាធយមានំ ចក្ខុទ្វារេ ឋត្វា វិបច្ចតិ។ សោតវិញ្ញាណាទីនិ សោតបសាទាទីនិ វត្ថុំ កត្វា ឥដ្ឋឥដ្ឋមជ្ឈត្តេសុ សទ្ទាទីសុ សវនឃាយនសាយនផុសនកិច្ចានិ សាធយមានានិ សោតទ្វារាទីសុ ឋត្វា វិបច្ចន្តិ។ សទ្ទោ បនេត្ថ ទ្វិសមុដ្ឋានិកោយេវ ហោតិ។

៤៥៥. មនោធាតុនិទ្ទេសេ សភាវសុញ្ញតនិស្សត្តដ្ឋេន មនោយេវ ធាតុ **មនោធាតុ**។ សា ចក្ខុវិញ្ញាណាទីនំ អនន្តរំ រូបាទិវិជាននលក្ខណា, រូបាទីនំ សម្បដិច្ឆនរសា, តថាភាវបច្ចុបដ្ឋានា, ចក្ខុវិញ្ញាណាទិអបគមបទដ្ឋានា។ ឥធ ធម្មុទ្ទេសេ ទ្វាទស បទានិ ហោន្តិ។ អគ្គហិតគ្គហណេន នវ។ តេសុ សត្ត អវិភត្តិកានិ ទ្វេ សវិភត្តិកានិ។ អធិមោក្ខោ មនសិការោតិ ទ្វេ យេវាបនកា។ វិតក្កនិទ្ទេសោ អភិនិរោបនំ ឋបេត្វា ឋបិតោ។ យស្មា បនេតំ ចិត្តំ នេវ កុសលំ នាកុសលំ, តស្មា សម្មាសង្កប្បោតិ វា មិច្ឆាសង្កប្បោតិ វា ន វុត្តំ។ សង្គហវារេ លព្ភមានម្បិ ឈានង្គំ បញ្ចវិញ្ញាណសោតេ បតិត្វា គតន្តិ។ មគ្គង្គំ បន ន លព្ភតិយេវាតិ ន ឧទ្ធដំ។ សុញ្ញតវារោ បាកតិកោយេវ។ ឥមស្ស ចិត្តស្ស វត្ថុ និពទ្ធំ ហទយវត្ថុមេវ ហោតិ។ ទ្វារារម្មណានិ អនិពទ្ធានិ។ តត្ថ កិញ្ចាបិ ទ្វារារម្មណានិ សង្កមន្តិ, ឋានំ បន ឯកំ។ សម្បដិច្ឆនកិច្ចមេវ ហេតំ ហោតិ។ ឥទញ្ហិ បញ្ចទ្វារេ បញ្ចសុ អារម្មណេសុ សម្បដិច្ឆនំ ហុត្វា វិបច្ចតិ។ កុសលវិបាកេសុ ចក្ខុវិញ្ញាណាទីសុ និរុទ្ធេសុ តំសមនន្តរា តានេវ ឋានប្បត្តានិ រូបារម្មណាទីនិ សម្បដិច្ឆតិ។

៤៦៩. មនោវិញ្ញាណធាតុនិទ្ទេសេសុ បឋមមនោវិញ្ញាណធាតុយំ ‘បីតិ’បទំ អធិកំ។ វេទនាបិ ‘សោមនស្ស’-វេទនា ហោតិ។ អយញ្ហិ ឥដ្ឋារម្មណស្មឹយេវ បវត្តតិ។ ទុតិយមនោវិញ្ញាណធាតុ ឥដ្ឋមជ្ឈត្តារម្មណេ។ តស្មា តត្ថ ‘ឧបេក្ខា’ វេទនា ហោតីតិ។ បទានិ មនោធាតុនិទ្ទេសសទិសានេវ។ ឧភយត្ថាបិ បញ្ចវិញ្ញាណសោតេ បតិត្វា គតត្តាយេវ ឈានង្គានិ ន ឧទ្ធដានិ។ មគ្គង្គានិ អលាភតោយេវ។ សេសំ សព្ពត្ថ វុត្តនយេនេវ វេទិតព្ពំ។ លក្ខណាទិតោ បនេសា ទុវិធាបិ មនោវិញ្ញាណធាតុ អហេតុកវិបាកា, ឆឡារម្មណវិជាននលក្ខណា, សន្តីរណាទិរសា, តថាភាវបច្ចុបដ្ឋានា, ហទយវត្ថុបទដ្ឋានាតិ វេទិតព្ពា។

តត្ថ បឋមា ទ្វីសុ ឋានេសុ វិបច្ចតិ។ សា ហិ បញ្ចទ្វារេ កុសលវិបាកចក្ខុវិញ្ញាណាទិអនន្តរំ, វិបាកមនោធាតុយា តំ អារម្មណំ សម្បដិច្ឆិត្វា និរុទ្ធាយ, តស្មឹ យេវារម្មណេ សន្តីរណកិច្ចំ សាធយមានា បញ្ចសុ ទ្វារេសុ ឋត្វា វិបច្ចតិ។ ឆសុ ទ្វារេសុ បន ពលវារម្មណេ តទារម្មណា ហុត្វា វិបច្ចតិ។ កថំ? យថា ហិ ចណ្ឌសោតេ, តិរិយំ នាវាយ គច្ឆន្តិយា, ឧទកំ ឆិជ្ជិត្វា ថោកំ ឋានំ នាវំ អនុពន្ធិត្វា យថាសោតមេវ គច្ឆតិ, ឯវមេវ ឆសុ ទ្វារេសុ ពលវារម្មណេ បលោភយមានេ អាបាថគតេ ជវនំ ជវតិ។ តស្មឹ ជវិតេ ភវង្គស្ស វារោ។ ឥទំ បន ចិត្តំ ភវង្គស្ស វារំ អទត្វា ជវនេន គហិតារម្មណំ គហេត្វា ឯកំ ទ្វេ ចិត្តវារេ បវត្តិត្វា ភវង្គមេវ ឱតរតិ។ គវក្ខន្ធេ នទឹ តរន្តេបិ ឯវមេវ ឧបមា វិត្ថារេតព្ពា។ ឯវមេសា យំ ជវនេន គហិតារម្មណំ តស្សេវ គហិតត្តា តទារម្មណំ នាម ហុត្វា វិបច្ចតិ។

ទុតិយា បន បញ្ចសុ ឋានេសុ វិបច្ចតិ។ កថំ? មនុស្សលោកេ តាវ ជច្ចន្ធជច្ចពធិរជច្ចឯឡជច្ចុម្មត្តកឧភតោព្យញ្ជនកនបុំសកានំ បដិសន្ធិគ្គហណកាលេ បដិសន្ធិ ហុត្វា វិបច្ចតិ។ បដិសន្ធិយា វីតិវត្តាយ យាវតាយុកំ ភវង្គំ ហុត្វា វិបច្ចតិ។ ឥដ្ឋមជ្ឈត្តេ បញ្ចារម្មណវីថិយា សន្តីរណំ ហុត្វា, ពលវារម្មណេ ឆសុ ទ្វារេសុ តទារម្មណំ ហុត្វា, មរណកាលេ ចុតិ ហុត្វាតិ ឥមេសុ បញ្ចសុ ឋានេសុ វិបច្ចតីតិ។

មនោវិញ្ញាណធាតុទ្វយំ និដ្ឋិតំ។

អដ្ឋមហាវិបាកចិត្តវណ្ណនា

៤៩៨. ឥទានិ អដ្ឋមហាវិបាកចិត្តានិ ទស្សេតុំ បុន **កតមេ ធម្មា អព្យាកតា**តិអាទិ អារទ្ធំ។ តត្ថ បាឡិយំ នយមត្តំ ទស្សេត្វា សព្ពវារា សំខិត្តា។ តេសំ អត្ថោ ហេដ្ឋា វុត្តនយេនេវ វេទិតព្ពោ។ យោ បនេត្ថ វិសេសោ តំ ទស្សេតុំ **អលោភោ អព្យាកតមូល**ន្តិអាទិ វុត្តំ។ យម្បិ ន វុត្តំ តំ ឯវំ វេទិតព្ពំ – យោ ហិ កាមាវចរកុសលេសុ កម្មទ្វារកម្មបថបុញ្ញកិរិយវត្ថុភេទោ វុត្តោ សោ ឥធ នត្ថិ។ កស្មា? អវិញ្ញត្តិជនកតោ អវិបាកធម្មតោ តថា អប្បវត្តិតោ ច។ យាបិ តា យេវាបនកេសុ ករុណាមុទិតា វុត្តា, តា សត្តារម្មណត្តា វិបាកេសុ ន សន្តិ។ ឯកន្តបរិត្តារម្មណានិ ហិ កាមាវចរវិបាកានិ។ ន កេវលញ្ច ករុណាមុទិតា, វិរតិយោបេត្ថ ន សន្តិ។ ‘បញ្ច សិក្ខាបទានិ កុសលានេវា’តិ (វិភ. ៧១៥) ហិ វុត្តំ។

អសង្ខារសសង្ខារវិធានញ្ចេត្ថ កុសលតោ ចេវ បច្ចយភេទតោ ច វេទិតព្ពំ។ អសង្ខារិកស្ស ហិ កុសលស្ស អសង្ខារិកមេវ វិបាកំ, សសង្ខារិកស្ស សសង្ខារិកំ។ ពលវបច្ចយេហិ ច ឧប្បន្នំ អសង្ខារិកំ, ឥតរេហិ ឥតរំ។ ហីនាទិភេទេបិ ឥមានិ ហីនមជ្ឈិមបណីតេហិ ឆន្ទាទីហិ អនិប្ផាទិតត្តា ហីនមជ្ឈិមបណីតានិ នាម ន ហោន្តិ។ ហីនស្ស បន កុសលស្ស វិបាកំ ហីនំ, មជ្ឈិមស្ស មជ្ឈិមំ, បណីតស្ស បណីតំ។ អធិបតិនោ បេត្ថ ន សន្តិ។ កស្មា? ឆន្ទាទីនិ ធុរំ កត្វា អនុប្បាទេតព្ពតោ។ សេសំ សព្ពំ អដ្ឋសុ កុសលេសុ វុត្តសទិសមេវ។

ឥទានិ ឥមេសំ អដ្ឋន្នំ មហាវិបាកចិត្តានំ វិបច្ចនដ្ឋានំ វេទិតព្ពំ។ ឯតានិ ហិ ចតូសុ ឋានេសុ វិបច្ចន្តិ – បដិសន្ធិយំ, ភវង្គេ, ចុតិយំ, តទារម្មណេតិ។ កថំ? មនុស្សេសុ តាវ កាមាវចរទេវេសុ ច បុញ្ញវន្តានំ ទុហេតុកតិហេតុកានំ បដិសន្ធិគ្គហណកាលេ បដិសន្ធិ ហុត្វា វិបច្ចន្តិ។ បដិសន្ធិយា វីតិវត្តាយ បវត្តេ សដ្ឋិបិ អសីតិបិ វស្សានិ អសង្ខ្យេយ្យម្បិ អាយុកាលំ ភវង្គំ ហុត្វា, ពលវារម្មណេ ឆសុ ទ្វារេសុ តទារម្មណំ ហុត្វា, មរណកាលេ ចុតិ ហុត្វាតិ។ ឯវំ ចតូសុ ឋានេសុ វិបច្ចន្តិ។

តត្ថ សព្ពេបិ សព្ពញ្ញុពោធិសត្តា បច្ឆិមបដិសន្ធិគ្គហណេ បឋមេន សោមនស្សសហគតតិហេតុកអសង្ខារិកមហាវិបាកចិត្តេន បដិសន្ធឹ គណ្ហន្តិ។ តំ បន មេត្តាបុព្ពភាគចិត្តស្ស វិបាកំ ហោតិ។ តេន ទិន្នាយ បដិសន្ធិយា អសង្ខ្យេយ្យំ អាយុ។ កាលវសេន បន បរិណមតិ។ **មហាសីវត្ថេរោ** បនាហ – ‘សោមនស្សសហគតតោ ឧបេក្ខាសហគតំ ពលវតរំ។ តេន បដិសន្ធឹ គណ្ហន្តិ។ តេន គហិតបដិសន្ធិកា ហិ មហជ្ឈាសយា ហោន្តិ។ ទិព្ពេសុបិ អារម្មណេសុ ឧប្បិលាវិនោ ន ហោន្តិ, តិបិដកចូឡនាគត្ថេរាទយោ វិយា’តិ ។ អដ្ឋកថាយំ បន – ‘អយំ ថេរស្ស មនោរថោ,’‘នត្ថិ ឯត’ន្តិ បដិក្ខិបិត្វា ‘សព្ពញ្ញុពោធិសត្តានំ ហិតូបចារោ ពលវា ហោតិ , តស្មា មេត្តាបុព្ពភាគកាមាវចរកុសលវិបាកសោមនស្សសហគតតិហេតុកអសង្ខារិកចិត្តេន បដិសន្ធឹ គណ្ហន្តី’តិ វុត្តំ។

វិបាកុទ្ធារកថា

ឥទានិ វិបាកុទ្ធារកថាយ មាតិកា ឋបេតព្ពា – **តិបិដកចូឡនាគត្ថេរោ** តាវ អាហ – ឯកាយ កុសលចេតនាយ សោឡស វិបាកចិត្តានិ ឧប្បជ្ជន្តិ។ ឯត្ថេវ ទ្វាទសកមគ្គោបិ អហេតុកដ្ឋកម្បីតិ។ **មោរវាបិវាសីមហាទត្តត្ថេរោ** បនាហ – ឯកាយ កុសលចេតនាយ ទ្វាទស វិបាកចិត្តានិ ឧប្បជ្ជន្តិ។ ឯត្ថេវ ទសកមគ្គោបិ អហេតុកដ្ឋកម្បីតិ។ **តិបិដកមហាធម្មរក្ខិតត្ថេរោ** អាហ – ឯកាយ កុសលចេតនាយ ទស វិបាកចិត្តានិ ឧប្បជ្ជន្តិ, ឯត្ថេវ អហេតុកដ្ឋកន្តិ។

ឥមស្មឹ ឋានេ **សាកេតបញ្ហំ** នាម គណ្ហឹសុ។ សាកេតេ កិរ ឧបាសកា សាលាយំ និសីទិត្វា ‘កឹ នុ ខោ ឯកាយ ចេតនាយ កម្មេ អាយូហិតេ ឯកា បដិសន្ធិ ហោតិ ឧទាហុ នានា’តិ? បញ្ហំ នាម សមុដ្ឋាបេត្វា និច្ឆេតុំ អសក្កោន្តា អាភិធម្មិកត្ថេរេ ឧបសង្កមិត្វា បុច្ឆឹសុ។ ថេរា ‘យថា ឯកស្មា អម្ពពីជា ឯកោវ អង្កុរោ និក្ខមតិ, ឯវំ ឯកាវ បដិសន្ធិ ហោតី’តិ សញ្ញាបេសុំ។ អថេកទិវសំ ‘កឹ នុ ខោ នានាចេតនាហិ កម្មេ អាយូហិតេ បដិសន្ធិយោ នានា ហោន្តិ ឧទាហុ ឯកា’តិ? បញ្ហំ សមុដ្ឋាបេត្វា និច្ឆេតុំ អសក្កោន្តា ថេរេ បុច្ឆឹសុ។ ថេរា ‘យថា ពហូសុ អម្ពពីជេសុ រោបិតេសុ ពហូ អង្កុរា និក្ខមន្តិ, ឯវំ ពហុកាវ បដិសន្ធិយោ ហោន្តី’តិ សញ្ញាបេសុំ។

អបរម្បិ ឥមស្មឹ ឋានេ **ឧស្សទកិត្តនំ** នាម គហិតំ។ ឥមេសញ្ហិ សត្តានំ លោភោបិ ឧស្សន្នោ ហោតិ, ទោសោបិ មោហោបិ; អលោភោបិ អទោសោបិ អមោហោបិ។ តំ នេសំ ឧស្សន្នភាវំ កោ និយាមេតីតិ? បុព្ពហេតុ និយាមេតិ។ កម្មាយូហនក្ខណេយេវ នានត្តំ ហោតិ។ កថំ? “យស្ស ហិ កម្មាយូហនក្ខណេ លោភោ ពលវា ហោតិ អលោភោ មន្ទោ, អទោសាមោហា ពលវន្តោ ទោសមោហា មន្ទា, តស្ស មន្ទោ អលោភោ លោភំ បរិយាទាតុំ ន សក្កោតិ, អទោសាមោហា បន ពលវន្តោ ទោសមោហេ បរិយាទាតុំ សក្កោន្តិ។ តស្មា សោ តេន កម្មេន ទិន្នបដិសន្ធិវសេន និព្ពត្តោ លុទ្ធោ ហោតិ, សុខសីលោ អក្កោធនោ, បញ្ញវា បន ហោតិ វជិរូបមញាណោ”តិ។

‘យស្ស បន កម្មាយូហនក្ខណេ លោភទោសា ពលវន្តោ ហោន្តិ អលោភាទោសា មន្ទា, អមោហោ ពលវា មោហោ មន្ទោ, សោ បុរិមនយេនេវ លុទ្ធោ ចេវ ហោតិ ទុដ្ឋោ ច, បញ្ញវា បន ហោតិ វជិរូបមញ្ញាណោ ទត្តាភយត្ថេរោ វិយ។

‘យស្ស បន កម្មាយូហនក្ខណេ លោភាទោសមោហា ពលវន្តោ ហោន្តិ ឥតរេ មន្ទា, សោ បុរិមនយេនេវ លុទ្ធោ ចេវ ហោតិ ទន្ធោ ច, សុខសីលកោ បន ហោតិ អក្កោធនោ។

‘តថា យស្ស កម្មាយូហនក្ខណេ តយោបិ លោភទោសមោហា ពលវន្តោ ហោន្តិ អលោភាទយោ មន្ទា, សោ បុរិមនយេនេវ លុទ្ធោ ចេវ ហោតិ ទុដ្ឋោ ច មូឡ្ហោ ច។

‘យស្ស បន កម្មាយូហនក្ខណេ អលោភទោសមោហា ពលវន្តោ ហោន្តិ ឥតរេ មន្ទា, សោ បុរិមនយេនេវ អប្បកិលេសោ ហោតិ, ទិព្ពារម្មណម្បិ ទិស្វា និច្ចលោ, ទុដ្ឋោ បន ហោតិ ទន្ធបញ្ញោ ចាតិ។

‘យស្ស បន កម្មាយូហនក្ខណេ អលោភាទោសមោហា ពលវន្តោ ហោន្តិ ឥតរេ មន្ទា, សោ បុរិមនយេនេវ អលុទ្ធោ ចេវ ហោតិ, សុខសីលកោ ច, ទន្ធោ បន ហោតិ។

‘តថា យស្ស កម្មាយូហនក្ខណេ អលោភទោសាមោហា ពលវន្តោ ហោន្តិ ឥតរេ មន្ទា, សោ បុរិមនយេនេវ អលុទ្ធោ ចេវ ហោតិ បញ្ញវា ច, ទុដ្ឋោ ច បន ហោតិ កោធនោ។

‘យស្ស បន កម្មាយូហនក្ខណេ តយោបិ អលោភាទយោ ពលវន្តោ ហោន្តិ លោភាទយោ មន្ទា, សោ មហាសង្ឃរក្ខិតត្ថេរោ វិយ អលុទ្ធោ អទុដ្ឋោ បញ្ញវា ច ហោតី’តិ។

អបរម្បិ ឥមស្មិំ ឋានេ **ហេតុកិត្តនំ** នាម គហិតំ។ តិហេតុកកម្មញ្ហិ តិហេតុកម្បិ ទុហេតុកម្បិ អហេតុកម្បិ វិបាកំ ទេតិ។ ទុហេតុកកម្មំ តិហេតុកវិបាកំ ន ទេតិ, ឥតរំ ទេតិ។ តិហេតុកកម្មេន បដិសន្ធិ តិហេតុកាបិ ហោតិ, ទុហេតុកាបិ; អហេតុកា ន ហោតិ។ ទុហេតុកេន ទុហេតុកាបិ ហោតិ អហេតុកាបិ; តិហេតុកា ន ហោតិ។ អសង្ខារិកំ កុសលំ អសង្ខារិកម្បិ សសង្ខារិកម្បិ វិបាកំ ទេតិ។ សសង្ខារិកំ សសង្ខារិកម្បិ អសង្ខារិកម្បិ វិបាកំ ទេតិ។ អារម្មណេន វេទនា បរិវត្តេតព្ពា។ ជវនេន តទារម្មណំ និយាមេតព្ពំ។

ឥទានិ តស្ស តស្ស ថេរស្ស វាទេ **សោឡសមគ្គាទយោ** វេទិតព្ពា។ បឋមកាមាវចរកុសលសទិសេន ហិ បឋមមហាវិបាកចិត្តេន គហិតបដិសន្ធិកស្ស គព្ភាវាសតោ និក្ខមិត្វា សំវរាសំវរេ បដ្ឋបេតុំ សមត្ថភាវំ ឧបគតស្ស ចក្ខុទ្វារស្មិំ ‘ឥដ្ឋារម្មណេ’ អាបាថមាគតេ កិរិយមនោធាតុយា ភវង្គេ អនាវដ្ដិតេយេវ អតិក្កមន អារម្មណានំ បមាណំ នត្ថិ។ កស្មា ឯវំ ហោតិ? អារម្មណទុព្ពលតាយ។ អយំ តាវ ឯកោ មោឃវារោ។

សចេ បន ភវង្គំ អាវដ្ដេតិ, កិរិយមនោធាតុយា ភវង្គេ អាវដ្ដិតេ, វោដ្ឋព្ពនំ អប្បត្វាវ អន្តរា, ចក្ខុវិញ្ញាណេ វា សម្បដិច្ឆនេ វា សន្តីរណេ វា ឋត្វា និវត្តិស្សតីតិ នេតំ ឋានំ វិជ្ជតិ។ វោដ្ឋព្ពនវសេន បន ឋត្វា ឯកំ វា ទ្វេ វា ចិត្តានិ បវត្តន្តិ។ តតោ អាសេវនំ លភិត្វា ជវនដ្ឋានេ ឋត្វា បុន ភវង្គំ ឱតរតិ ឥទម្បិ អារម្មណទុព្ពលតាយ ឯវ ហោតិ។ អយំ បន វារោ ‘ទិដ្ឋំ វិយ មេ, សុតំ វិយ មេ’តិអាទីនិ វទនកាលេ លព្ភតិ។ អយម្បិ ទុតិយោ មោឃវារោ។

អបរស្ស កិរិយមនោធាតុយា ភវង្គេ អាវដ្ដិតេ វីថិចិត្តានិ ឧប្បជ្ជន្តិ, ជវនំ ជវតិ។ ជវនបរិយោសានេ បន តទារម្មណស្ស វារោ។ តស្មិំ អនុប្បន្នេយេវ ភវង្គំ ឱតរតិ។ តត្រាយំ ឧបមា – យថា ហិ នទិយា អាវរណំ ពន្ធិត្វា មហាមាតិកាភិមុខេ ឧទកេ កតេ ឧទកំ គន្ត្វា ឧភោសុ តីរេសុ កេទារេ បូរេត្វា អតិរេកំ កក្កដកមគ្គាទីហិ បលាយិត្វា បុន នទីយេវ ឱតរតិ, ឯវមេតំ ទដ្ឋព្ពំ។ ឯត្ថ ហិ នទិយំ ឧទកប្បវត្តនកាលោ វិយ ភវង្គវីថិប្បវត្តនកាលោ ។ អាវរណពន្ធនកាលោ វិយ កិរិយមនោធាតុយា ភវង្គស្ស អាវដ្ដនកាលោ។ មហាមាតិកាយ ឧទកប្បវត្តនកាលោ វិយ វីថិចិត្តប្បវត្តិ។ ឧភោសុ តីរេសុ កេទារបូរណំ វិយ ជវនំ។ កក្កដកមគ្គាទីហិ បលាយិត្វា បុន ឧទកស្ស នទីឱតរណំ វិយ ជវនំ ជវិត្វា តទារម្មណេ អនុប្បន្នេយេវ បុន ភវង្គោតរណំ។ ឯវំ ភវង្គំ ឱតរណចិត្តានម្បិ គណនបថោ នត្ថិ។ ឥទញ្ចាបិ អារម្មណទុព្ពលតាយ ឯវ ហោតិ។ អយំ តតិយោ មោឃវារោ។

សចេ បន ពលវារម្មណំ អាបាថគតំ ហោតិ កិរិយមនោធាតុយា ភវង្គេ អាវដ្ដិតេ ចក្ខុវិញ្ញាណាទីនិ ឧប្បជ្ជន្តិ។ ជវនដ្ឋានេ បន បឋមកាមាវចរកុសលចិត្តំ ជវនំ ហុត្វា ឆសត្តវារេ ជវិត្វា តទារម្មណស្ស វារំ ទេតិ។

តទារម្មណំ បតិដ្ឋហមានំ តំសទិសមេវ មហាវិបាកចិត្តំ បតិដ្ឋាតិ។ តទំ ទ្វេ នាមានិ លភតិ – បដិសន្ធិចិត្តសទិសត្តា ‘មូលភវង្គ’ន្តិ ច, យំ ជវនេន គហិតំ អារម្មណំ តស្ស គហិតត្តា ‘តទារម្មណ’ន្តិ ច។ ឥមស្មឹ ឋានេ ចក្ខុវិញ្ញាណំ សម្បដិច្ឆនំ សន្តីរណំ តទារម្មណន្តិ ចត្តារិ វិបាកចិត្តានិ គណនូបគានិ ហោន្តិ។

យទា បន ទុតិយកុសលចិត្តំ ជវនំ ហោតិ, តទា តំសទិសំ ទុតិយវិបាកចិត្តមេវ តទារម្មណំ ហុត្វា បតិដ្ឋាតិ។ តទញ្ច ទ្វេ នាមានិ លភតិ ។ បដិសន្ធិចិត្តេន អសទិសត្តា ‘អាគន្តុកភវង្គ’ន្តិ ច បុរិមនយេនេវ ‘តទារម្មណ’ន្តិ ច។ ឥមិនា សទ្ធឹ បុរិមានិ ចត្តារិ បញ្ច ហោន្តិ។

យទា បន តតិយកុសលចិត្តំ ជវនំ ហោតិ, តទា តំសទិសំ តតិយវិបាកចិត្តំ តទារម្មណំ ហុត្វា បតិដ្ឋាតិ។ តទម្បិ វុត្តនយេនេវ ‘អាគន្តុកភវង្គំ’‘តទារម្មណ’ន្តិ ច ទ្វេ នាមានិ លភតិ។ ឥមិនា សទ្ធឹ បុរិមានិ បញ្ច ឆ ហោន្តិ។

យទា បន ចតុត្ថកុសលចិត្តំ ជវនំ ហោតិ, តទា តំសទិសំ ចតុត្ថវិបាកចិត្តំ តទារម្មណំ ហុត្វា បតិដ្ឋាតិ។ តទម្បិ វុត្តនយេនេវ ‘អាគន្តុកភវង្គំ’‘តទារម្មណ’ន្តិ ច ទ្វេ នាមានិ លភតិ។ ឥមិនា សទ្ធឹ បុរិមានិ ឆ សត្ត ហោន្តិ។

យទា បន តស្មឹ ទ្វារេ ‘ឥដ្ឋមជ្ឈត្តារម្មណំ’ អាបាថមាគច្ឆតិ, តត្រាបិ វុត្តនយេនេវ តយោ មោឃវារា លព្ភន្តិ។ យស្មា បន អារម្មណេន វេទនា បរិវត្តតិ តស្មា តត្ថ ឧបេក្ខាសហគតសន្តីរណំ។ ចតុន្នញ្ច ឧបេក្ខាសហគតមហាកុសលជវនានំ បរិយោសានេ ចត្តារិ ឧបេក្ខាសហគតមហាវិបាកចិត្តានេវ តទារម្មណភាវេន បតិដ្ឋហន្តិ។ តានិបិ វុត្តនយេនេវ ‘អាគន្តុកភវង្គំ’‘តទារម្មណ’ន្តិ ច ទ្វេ នាមានិ លភន្តិ។ ‘បិដ្ឋិភវង្គានី’តិបិ វុច្ចន្តិ ឯវំ។ ឥតិ ឥមានិ បញ្ច បុរិមេហិ សត្តហិ សទ្ធឹ ទ្វាទស ហោន្តិ។ ឯវំ ចក្ខុទ្វារេ ទ្វាទស, សោតទ្វារាទីសុ ទ្វាទស ទ្វាទសាតិ, សមសដ្ឋិ ហោន្តិ។ ឯវំ ឯកាយ ចេតនាយ កម្មេ អាយូហិតេ សមសដ្ឋិ វិបាកចិត្តានិ ឧប្បជ្ជន្តិ។ អគ្គហិតគ្គហណេន បន ចក្ខុទ្វារេ ទ្វាទស, សោតឃានជិវ្ហាកាយវិញ្ញាណានិ ចត្តារីតិ សោឡស ហោន្តិ។

ឥមស្មឹ ឋានេ **អម្ពោបមំ** នាម គណ្ហឹសុ – ឯកោ កិរ បុរិសោ ផលិតម្ពរុក្ខមូលេ សសីសំ បារុបិត្វា និបន្នោ និទ្ទាយតិ។ អថេកំ អម្ពបក្កំ វណ្ដតោ មុច្ចិត្វា តស្ស កណ្ណសក្ខលឹ បុញ្ឆមានំ វិយ ‘ថ’ន្តិ ភូមិយំ បតិ។ សោ តស្ស សទ្ទេន បពុជ្ឈិត្វា ឧម្មីលេត្វា ឱលោកេសិ។ តតោ ហត្ថំ បសារេត្វា ផលំ គហេត្វា មទ្ទិត្វា ឧបសិង្ឃិត្វា បរិភុញ្ជិ។

តត្ថ, តស្ស បុរិសស្ស អម្ពរុក្ខមូលេ និទ្ទាយនកាលោ វិយ ភវង្គសមង្គិកាលោ។ អម្ពបក្កស្ស វណ្ដតោ មុច្ចិត្វា កណ្ណសក្ខលឹ បុញ្ឆមានស្ស បតនកាលោ វិយ អារម្មណស្ស បសាទឃដ្ដនកាលោ។ តេន សទ្ទេន បពុទ្ធកាលោ វិយ កិរិយមនោធាតុយា ភវង្គស្ស អាវដ្ដិតកាលោ។ ឧម្មីលេត្វា ឱលោកិតកាលោ វិយ ចក្ខុវិញ្ញាណស្ស ទស្សនកិច្ចសាធនកាលោ។ ហត្ថំ បសារេត្វា គហិតកាលោ វិយ វិបាកមនោធាតុយា អារម្មណស្ស សម្បដិច្ឆិតកាលោ។ គហេត្វា មទ្ទិតកាលោ វិយ វិបាកមនោវិញ្ញាណធាតុយា អារម្មណស្ស សន្តីរណកាលោ។ ឧបសិង្ឃិតកាលោ វិយ កិរិយមនោវិញ្ញាណធាតុយា អារម្មណស្ស វវត្ថាបិតកាលោ ។ បរិភុត្តកាលោ វិយ ជវនស្ស អារម្មណរសំ អនុភវិតកាលោ។ អយំ ឧបមា កឹ ទីបេតិ? អារម្មណស្ស បសាទឃដ្ដនមេវ កិច្ចំ។ តេន បសាទេ ឃដ្ដិតេ កិរិយមនោធាតុយា ភវង្គាវដ្ដនមេវ, ចក្ខុវិញ្ញាណស្ស ទស្សនមត្តកមេវ, វិបាកមនោធាតុយា អារម្មណសម្បដិច្ឆនមត្តកមេវ, វិបាកមនោវិញ្ញាណធាតុយា អារម្មណសន្តីរណមត្តកមេវ, កិរិយមនោវិញ្ញាណធាតុយា អារម្មណវវត្ថាបនមត្តកមេវ កិច្ចំ។ ឯកន្តេន បន អារម្មណរសំ ជវនមេវ អនុភវតីតិ ទីបេតិ។

ឯត្ថ ច ‘ត្វំ ភវង្គំ នាម ហោហិ, ត្វំ អាវជ្ជនំ នាម, ត្វំ ទស្សនំ នាម, ត្វំ សម្បដិច្ឆនំ នាម, ត្វំ សន្តីរណំ នាម, ត្វំ វោដ្ឋព្ពនំ នាម, ត្វំ ជវនំ នាម, ហោហី’តិ កោចិ កត្តា វា ការេតា វា នត្ថិ។

ឥមស្មឹ បន ឋានេ **បញ្ចវិធំ និយាមំ** នាម គណ្ហឹសុ – ពីជនិយាមំ ឧតុនិយាមំ កម្មនិយាមំ ធម្មនិយាមំ ចិត្តនិយាមន្តិ។ តត្ថ កុលត្ថគច្ឆស្ស ឧត្តរគ្គភាវោ, ទក្ខិណវល្លិយា ទក្ខិណតោ រុក្ខបរិហរណំ, សូរិយាវដ្ដបុប្ផានំ សូរិយាភិមុខភាវោ, មាលុវលតាយ រុក្ខាភិមុខគមនមេវ, នាឡិកេរស្ស មត្ថកេ ឆិទ្ទសព្ភាវោតិ តេសំ តេសំ ពីជានំ តំតំសទិសផលទានំ **ពីជនិយាមោ** នាម។ តស្មឹ តស្មឹ សមយេ តេសំ តេសំ រុក្ខានំ ឯកប្បហារេនេវ បុប្ផផលបល្លវគ្គហណំ **ឧតុនិយាមោ** នាម។ តិហេតុកកម្មំ តិហេតុកទុហេតុកាហេតុកវិបាកំ ទេតិ។ ទុហេតុកកម្មំ ទុហេតុកាហេតុកវិបាកំ ទេតិ, តិហេតុកំ ន ទេតីតិ, ឯវំ តស្ស តស្ស កម្មស្ស តំតំសទិសវិបាកទានមេវ **កម្មនិយាមោ** នាម។

អបរោបិ កម្មសរិក្ខកវិបាកវសេនេវ កម្មនិយាមោ ហោតិ។ តស្ស ទីបនត្ថមិទំ វត្ថុំ កថេន្តិ – សម្មាសម្ពុទ្ធកាលេ សាវត្ថិយា ទ្វារគាមោ ឈាយិ ។ តតោ បជ្ជលិតំ តិណករឡំ ឧដ្ឋហិត្វា អាកាសេន គច្ឆតោ កាកស្ស គីវាយ បដិមុញ្ចិ។ សោ វិរវន្តោ ភូមិយំ បតិត្វា កាលមកាសិ។ មហាសមុទ្ទេបិ ឯកា នាវា និច្ចលា អដ្ឋាសិ។ ហេដ្ឋា កេនចិ និរុទ្ធភាវំ អបស្សន្តា កាឡកណ្ណិសលាកំ វិចារេសុំ។ សា នាវិកស្សេវ ឧបាសិកាយ ហត្ថេ បតិ។ តតោ ឯកិស្សា ការណា មា សព្ពេ នស្សន្តុ, ឧទកេ នំ ខិបាមាតិ អាហំសុ។ នាវិកោ ‘ន សក្ខិស្សាមិ ឯតំ ឧទកេ ឧប្បិលវមានំ បស្សិតុ’ន្តិ វាលិកាឃដំ គីវាយំ ពន្ធាបេត្វា ខិបាបេសិ។ តង្ខណញ្ញេវ នាវា ខិត្តសរោ វិយ បក្ខន្ទិ។ ឯកោ ភិក្ខុ លេណេ វសតិ។ មហន្តំ បព្ពតកូដំ បតិត្វា ទ្វារំ បិទហិ។ តំ សត្តមេ ទិវសេ សយមេវ អបគតំ។ សម្មាសម្ពុទ្ធស្ស ជេតវនេ និសីទិត្វា ធម្មំ កថេន្តស្ស ឥមានិ តីណិ វត្ថូនិ ឯកប្បហារេនេវ អារោចេសុំ។ សត្ថា ‘ន ឯតំ អញ្ញេហិ កតំ, តេហិ កតកម្មមេវ ត’ន្តិ អតីតំ អាហរិត្វា ទស្សេន្តោ អាហ –

កាកោ បុរិមត្តភាវេ មនុស្សោ ហុត្វា ឯកំ ទុដ្ឋគោណំ ទមេតុំ អសក្កោន្តោ គីវាយ បលាលវេណឹ ពន្ធិត្វា អគ្គឹ អទាសិ។ គោណោ តេនេវ មតោ។ ឥទានិ តំ កម្មំ ឯតស្ស អាកាសេន គច្ឆតោបិ ន មុច្ចិតុំ អទាសិ។ សាបិ ឥត្ថី បុរិមត្តភាវេ ឯកា ឥត្ថីយេវ។ ឯកោ កុក្កុរោ តាយ បរិចិតោ ហុត្វា អរញ្ញំ គច្ឆន្តិយា សទ្ធឹ គច្ឆតិ, សទ្ធិមេវាគច្ឆតិ។ មនុស្សា ‘និក្ខន្តោ ឥទានិ អម្ហាកំ សុនខលុទ្ទកោ’តិ ឧប្បណ្ឌេន្តិ។ សា តេន អដ្ដីយមានា កុក្កុរំ និវារេតុំ អសក្កោន្តី វាលិកាឃដំ គីវាយ ពន្ធិត្វា ឧទកេ ខិបិ។ តំ កម្មំ តស្សា សមុទ្ទមជ្ឈេ មុច្ចិតុំ នាទាសិ។ សោបិ ភិក្ខុ បុរិមត្តភាវេ គោបាលកោ ហុត្វា ពិលំ បវិដ្ឋាយ គោធាយ សាខាភង្គមុដ្ឋិយា ទ្វារំ ថកេសិ។ តតោ សត្តមេ ទិវសេ សយំ អាគន្ត្វា វិវរិ។ គោធា កម្បមានា និក្ខមិ។ ករុណាយ តំ ន មារេសិ។ តំ កម្មំ តស្ស បព្ពតន្តរំ បវិសិត្វា និសិន្នស្ស មុច្ចិតុំ នាទាសីតិ។ ឥមានិ តីណិ វត្ថូនិ សមោធានេត្វា ឥមំ គាថមាហ –

> “ន អន្តលិក្ខេ ន សមុទ្ទមជ្ឈេ,
> ន បព្ពតានំ វិវរំ បវិស្ស;
> ន វិជ្ជតេ សោ ជគតិប្បទេសោ,
> យត្ថដ្ឋិតោ មុច្ចេយ្យ បាបកម្មា”តិ។ (ធ. ប. ១២៧);

អយម្បិ កម្មនិយាមោយេវ នាម។ អញ្ញានិបិ ឯវរូបានិ វត្ថូនិ កថេតព្ពានិ។

ពោធិសត្តានំ បន បដិសន្ធិគ្គហណេ, មាតុកុច្ឆិតោ និក្ខមនេ, អភិសម្ពោធិយំ តថាគតស្ស ធម្មចក្កប្បវត្តនេ, អាយុសង្ខារស្ស ឱស្សជ្ជនេ, បរិនិព្ពានេ ច ទសសហស្សចក្កវាឡកម្បនំ **ធម្មនិយាមោ** នាម។

អារម្មណេន បន បសាទេ ឃដ្ដិតេ ‘ត្វំ អាវជ្ជនំ នាម ហោហិ...បេ.... ត្វំ ជវនំ នាម ហោហី’តិ កោចិ កត្តា វា ការេតា វា នត្ថិ, អត្តនោ អត្តនោ បន ធម្មតាយ ឯវ អារម្មណេន បសាទស្ស ឃដ្ដិតកាលតោ បដ្ឋាយ កិរិយមនោធាតុចិត្តំ ភវង្គំ អាវដ្ដេតិ, ចក្ខុវិញ្ញាណំ ទស្សនកិច្ចំ សាធេតិ, វិបាកមនោធាតុ សម្បដិច្ឆនកិច្ចំ សាធេតិ, វិបាកមនោវិញ្ញាណធាតុ សន្តីរណកិច្ចំ សាធេតិ, កិរិយមនោវិញ្ញាណធាតុ វោដ្ឋព្ពនកិច្ចំ សាធេតិ, ជវនំ អារម្មណរសំ អនុភវតីតិ អយំ **ចិត្តនិយាមោ** នាម។ អយំ ឥធ អធិប្បេតោ។

សសង្ខារិកតិហេតុកកុសលេនាបិ ឧបេក្ខាសហគតេហិ អសង្ខារិកសសង្ខារិកកុសលចិត្តេហិបិ កម្មេ អាយូហិតេ តំសទិសវិបាកចិត្តេហិ អាទិន្នាយ បដិសន្ធិយា ឯសេវ នយោ។ ឧបេក្ខាសហគតទ្វយេ បន បឋមំ ‘ឥដ្ឋមជ្ឈត្តារម្មណវសេន’ បវត្តិំ ទស្សេត្វា បច្ឆា ‘ឥដ្ឋារម្មណវសេន’ ទស្សេតព្ពា។

ឯវម្បិ ឯកេកស្មឹ ទ្វារេ ទ្វាទស ទ្វាទស ហុត្វា សមសដ្ឋិ ហោន្តិ។ អគ្គហិតគ្គហណេន សោឡស វិបាកចិត្តានិ ឧប្បជ្ជន្តិ។

ឥមស្មឹ ឋានេ **បញ្ចឧច្ឆុនាឡិយន្តោបមំ** នាម គណ្ហឹសុ។ ឧច្ឆុបីឡនសមយេ កិរ ឯកស្មា គាមា ឯកាទស យន្តវាហា និក្ខមិត្វា ឯកំ ឧច្ឆុវាដំ ទិស្វា តស្ស បរិបក្កភាវំ ញត្វា ឧច្ឆុសាមិកំ ឧបសង្កមិត្វា ‘យន្តវាហា មយ’ន្តិ អារោចេសុំ។ សោ ‘អហំ តុម្ហេយេវ បរិយេសាមី’តិ ឧច្ឆុសាលំ តេ គហេត្វា អគមាសិ។ តេ តត្ថ នាឡិយន្តំ សជ្ជេត្វា ‘មយំ ឯកាទស ជនា, អបរម្បិ ឯកំ លទ្ធុំ វដ្ដតិ, វេតនេន គណ្ហថា’តិ អាហំសុ។ ឧច្ឆុសាមិកោ ‘អហមេវ សហាយោ ភវិស្សាមី’តិ ឧច្ឆូនំ សាលំ បូរាបេត្វា តេសំ សហាយោ អហោសិ។ តេ អត្តនោ អត្តនោ កិច្ចានិ កត្វា, ផាណិតបាចកេន ឧច្ឆុរសេ បក្កេ, គុឡពន្ធកេន ពទ្ធេ, ឧច្ឆុសាមិកេន តុលយិត្វា ភាគេសុ ទិន្នេសុ, អត្តនោ អត្តនោ ភាគំ អាទាយ ឧច្ឆុសាលំ សាមិកស្ស បដិច្ឆាបេត្វា, ឯតេនេវ ឧបាយេន អបរាសុបិ ចតូសុ សាលាសុ កម្មំ កត្វា បក្កមឹសុ។

តត្ថ បញ្ច យន្តសាលា វិយ បញ្ច បសាទា ទដ្ឋព្វា។ បញ្ច ឧច្ឆុវាដា វិយ បញ្ច អារម្មណានិ។ ឯកាទស វិចរណកយន្តវាហា វិយ ឯកាទស វិបាកចិត្តានិ។ បញ្ច ឧច្ឆុសាលាសាមិនោ វិយ បញ្ចវិញ្ញាណានិ។ បឋមកសាលាយំ សាមិកេន សទ្ធឹ ទ្វាទសន្នំ ជនានំ ឯកតោវ ហុត្វា កតកម្មានំ ភាគគ្គហណកាលោ វិយ ឯកាទសន្នំ វិបាកចិត្តានំ ចក្ខុវិញ្ញាណេន សទ្ធឹ ឯកតោ ហុត្វា ចក្ខុទ្វារេ រូបារម្មណេ សកសកកិច្ចករណកាលោ។ សាលាសាមិកស្ស សាលាយ សម្បដិច្ឆនកាលោ វិយ ចក្ខុវិញ្ញាណស្ស ទ្វារសង្កន្តិអករណំ។ ទុតិយ តតិយ ចតុត្ថ បញ្ចមសាលាយ ទ្វាទសន្នំ ឯកតោ ហុត្វា កតកម្មានំ ភាគគ្គហណកាលោ វិយ ឯកាទសន្នំ វិបាកចិត្តានំ កាយវិញ្ញាណេន សទ្ធឹ ឯកតោ ហុត្វា កាយទ្វារេ ផោដ្ឋព្ពារម្មណេ សកសកកិច្ចករណកាលោ។ សាលាសាមិកស្ស សាលាយ សម្បដិច្ឆនកាលោ វិយ កាយវិញ្ញាណស្ស ទ្វារសង្កន្តិអករណំ វេទិតព្ពំ។ ឯត្តាវតា តិហេតុកកម្មេន បដិសន្ធិ តិហេតុកា ហោតីតិ វារោ កថិតោ។ យា បន តេន ទុហេតុកបដិសន្ធិ ហោតិ, សា បដិច្ឆន្នាវ ហុត្វា គតា។

ឥទានិ **ទុហេតុកកម្មេន ទុហេតុកា បដិសន្ធិ ហោតី**តិ វារោ កថេតព្ពោ។ ទុហេតុកេន ហិ សោមនស្សសហគតអសង្ខារិកចិត្តេន កម្មេ អាយូហិតេ តំសទិសេនេវ ទុហេតុកវិបាកចិត្តេន គហិតបដិសន្ធិកស្ស វុត្តនយេនេវ ចក្ខុទ្វារេ ‘ឥដ្ឋារម្មណេ’ អាបាថមាគតេ តយោ មោឃវារា។ ទុហេតុកសោមនស្សសហគតអសង្ខារិកជវនាវសានេ តំសទិសមេវ មូលភវង្គសង្ខាតំ តទារម្មណំ។ សសង្ខារិកជវនាវសានេ តំសទិសមេវ អាគន្តុកភវង្គសង្ខាតំ តទារម្មណំ។ ‘ឥដ្ឋមជ្ឈត្តារម្មណេ’ ទ្វិន្នំ ឧបេក្ខាសហគតជវនានំ អវសានេ តាទិសានេវ ទ្វេ តទារម្មណានិ ឧប្បជ្ជន្តិ។ ឥធ ឯកេកស្មឹ ទ្វារេ អដ្ឋ អដ្ឋ កត្វា សមចត្តាលីស ចិត្តានិ។ អគ្គហិតគ្គហណេន បន ចក្ខុទ្វារេ អដ្ឋ, សោតឃានជិវ្ហាកាយវិញ្ញាណានិ ចត្តារីតិ ទ្វាទស ហោន្តិ។ ឯវំ ឯកាយ ចេតនាយ កម្មេ អាយូហិតេ ទ្វាទស វិបាកចិត្តានិ ឧប្បជ្ជន្តិ។ អម្ពោបមបញ្ចនិយាមកថា បាកតិកា ឯវ។ ទុហេតុកសេសចិត្តត្តយសទិសវិបាកេន គហិតបដិសន្ធិកេបិ ឯសេវ នយោ។ យន្តវាហោបមាយ បនេត្ថ សត្ត យន្តវាហា។ តេហិ តត្ថ យន្តេ នាម សជ្ជិតេ សាលាសាមិកំ អដ្ឋមំ កត្វា វុត្តនយានុសារេន យោជនា វេទិតព្ពា។ ឯត្តាវតា ទុហេតុកកម្មេន ទុហេតុកបដិសន្ធិ ហោតីតិ វារោ កថិតោ។

ឥទានិ **អហេតុកបដិសន្ធិកថា** ហោតិ – ចតុន្នញ្ហិ ទុហេតុកកុសលចិត្តានំ អញ្ញតរេន កម្មេ អាយូហិតេ កុសលវិបាកឧបេក្ខាសហគតាហេតុកមនោវិញ្ញាណធាតុចិត្តេន គហិតបដិសន្ធិកស្ស បដិសន្ធិ កម្មសទិសាតិ ន វត្តព្ពា។ កម្មញ្ហិ ទុហេតុកំ បដិសន្ធិ អហេតុកា។ តស្ស វុឌ្ឍិប្បត្តស្ស ចក្ខុទ្វារេ ‘ឥដ្ឋមជ្ឈត្តារម្មណេ’ អាបាថមាគតេ បុរិមនយេនេវ តយោ មោឃវារា វេទិតព្ពា។ ចតុន្នំ បន ទុហេតុកកុសលចិត្តានំ អញ្ញតរជវនស្ស បរិយោសានេ អហេតុកចិត្តំ តទារម្មណភាវេន បតិដ្ឋាតិ។ តំ ‘មូលភវង្គំ’‘តទារម្មណ’ន្តិ ទ្វេ នាមានិ លភតិ។ ឯវមេត្ថ ចក្ខុវិញ្ញាណំ សម្បដិច្ឆនំ ឧបេក្ខាសហគតសន្តីរណំ តទារម្មណម្បិ ឧបេក្ខាសហគតមេវាតិ តេសុ ឯកំ គហេត្វា គណនូបគានិ តីណេវ ហោន្តិ។

‘ឥដ្ឋារម្មណេ’ បន សន្តីរណម្បិ តទារម្មណម្បិ សោមនស្សសហគតមេវ។ តេសុ ឯកំ គហេត្វា បុរិមានិ តីណិ ចត្តារិ ហោន្តិ។ ឯវំ បញ្ចសុ ទ្វារេសុ ចត្តារិ ចត្តារិ កត្វា ឯកាយ ចេតនាយ កម្មេ អាយូហិតេ វីសតិ វិបាកចិត្តានិ ឧប្បជ្ជន្តីតិ វេទិតព្ពានិ។ អគ្គហិតគ្គហណេន បន ចក្ខុទ្វារេ ចត្តារិ សោតឃានជិវ្ហាកាយវិញ្ញាណានិ ចត្តារីតិ អដ្ឋ ហោន្តិ។ ឥទំ ‘អហេតុកដ្ឋកំ’ នាម។ ឥទំ មនុស្សលោកេន គហិតំ។

ចតូសុ បន អបាយេសុ បវត្តេ លព្ភតិ។ យទា ហិ មហាមោគ្គល្លានត្ថេរោ និរយេ បទុមំ មាបេត្វា បទុមកណ្ណិកាយ និសិន្នោ នេរយិកានំ ធម្មកថំ កថេសិ, តទា តេសំ ថេរំ បស្សន្តានំ កុសលវិបាកំ ចក្ខុវិញ្ញាណំ ឧប្បជ្ជតិ។ សទ្ទំ សុណន្តានំ សោតវិញ្ញាណំ, ចន្ទនវនេ ទិវាវិហារំ និសីទិត្វា គតស្ស ចីវរគន្ធឃាយនកាលេ ឃានវិញ្ញាណំ, និរយគ្គឹ និព្ពាបេតុំ ទេវំ វស្សាបេត្វា បានីយទានកាលេ ជិវ្ហាវិញ្ញាណំ, មន្ទមន្ទវាតសមុដ្ឋាបនកាលេ កាយវិញ្ញាណន្តិ ឯវំ ចក្ខុវិញ្ញាណាទីនិ បញ្ច , ឯកំ សម្បដិច្ឆនំ, ទ្វេ សន្តីរណានីតិ អហេតុកដ្ឋកំ លព្ភតិ ។ នាគសុបណ្ណវេមានិកបេតានម្បិ អកុសលេន បដិសន្ធិ ហោតិ។ បវត្តេ កុសលំ វិបច្ចតិ។ តថា ចក្កវត្តិនោ មង្គលហត្ថិអស្សាទីនំ។ អយំ តាវ ‘ឥដ្ឋឥដ្ឋមជ្ឈត្តារម្មណេសុ’ កុសលជវនវសេន កថាមគ្គោ។

‘ឥដ្ឋារម្មណេ’ បន ចតូសុ សោមនស្សសហគតាកុសលចិត្តេសុ ជវិតេសុ កុសលវិបាកំ សោមនស្សសហគតាហេតុកចិត្តំ តទារម្មណំ ហោតិ។ ‘ឥដ្ឋមជ្ឈត្តារម្មណេ’ ចតូសុ ឧបេក្ខាសហគតលោភសម្បយុត្តេសុ ជវិតេសុ កុសលវិបាកំ ឧបេក្ខាសហគតាហេតុកចិត្តំ តទារម្មណំ ហោតិ។ យំ បន ‘ជវនេន តទារម្មណំ និយមេតព្ព’ន្តិ វុត្តំ តំ កុសលំ សន្ធាយ វុត្តន្តិ វេទិតព្ពំ។ ទោមនស្សសហគតជវនានន្តរំ តទារម្មណំ ឧប្បជ្ជមានំ កឹ ឧប្បជ្ជតីតិ? អកុសលវិបាកាហេតុកមនោវិញ្ញាណធាតុចិត្តំ ឧប្បជ្ជតិ។

តទំ បន ជវនំ កុសលត្ថាយ វា អកុសលត្ថាយ វា កោ និយាមេតីតិ? អាវជ្ជនញ្ចេវ វោដ្ឋព្ពនញ្ច។ អាវជ្ជនេន ហិ យោនិសោ អាវដ្ដិតេ វោដ្ឋព្ពនេន យោនិសោ វវត្ថាបិតេ ជវនំ អកុសលំ ភវិស្សតីតិ អដ្ឋានមេតំ។ អាវជ្ជនេន អយោនិសោ អាវដ្ដិតេ វោដ្ឋព្ពនេន អយោនិសោ វវត្ថាបិតេ ជវនំ កុសលំ ភវិស្សតីតិបិ អដ្ឋានមេតំ។ ឧភយេន បន យោនិសោ អាវដ្ដិតេ វវត្ថាបិតេ ច ជវនំ កុសលំ ហោតិ, អយោនិសោ អកុសលន្តិ វេទិតព្ពំ។

'តទារម្មណេ' បន កម្មតោ ឧទ្ធតស្ស ច តទារម្មណំ កឹ ហោតីតិ? តទារម្មណស្មឹ កម្មតុ វា មា វា, ឧទ្ធតោ វា ហោតុ មា វា, កុសលវិបាកាហេតុកសោមនស្សចិត្តមេវ តទារម្មណំ ហោតិ, 'តជ្ជមជ្ឈត្តារម្មណេ' 'កុសលវិបាកា ហេតុកឧបេក្ខាសហគត'ន្តិ, អយំ បនេត្ថ សង្ខេបតោ អត្ថទីបនោ មហាធម្មរក្ខិតត្ថេរវាទោ នាម។ សោមនស្ស សហគតស្មិញ្ហិ ជវនេ ជវិតេ បញ្ច តទារម្មណានិ គវេសិតព្ពានីតិ។ ឧបេក្ខាសហគតស្មឹ ជវនេ ជវិតេ ឆ គវេសិតព្ពានីតិ។

អថ យទា សោមនស្សសហគតបដិសន្ធិកស្ស បវត្តេ ឈានំ និព្ពត្តេត្វា បមាទេន បរិហីនជ្ឈានស្ស 'បណីត ធម្មោ មេ នដ្ឋោ'តិ បច្ចវេក្ខតោ វិប្បដិសារវសេន ទោមនស្សំ ឧប្បជ្ជតិ, តទា កឹ ឧប្បជ្ជតិ? 'សោមនស្សានន្តរញ្ហិ ទោមនស្សំ ទោមនស្សានន្តរញ្ច សោមនស្សំ' បដ្ឋានេ បដិសិទ្ធំ។ មហគ្គតធម្មំ អារព្ភ ជវនេ ជវិតេ តទារម្មណម្បិ តត្ថេវ បដិសិទ្ធន្តិ? កុសលវិបាកា វា អកុសលវិបាកា វា ឧបេក្ខាសហគតាហេតុកមនោវិញ្ញាណធាតុ ឧប្បជ្ជតិ , កិមស្សា អាវជ្ជនន្តិ? 'ភវង្គាវជ្ជនានំ វិយ នត្ថស្សា អាវជ្ជនកិច្ច'ន្តិ។ 'ឯតានិ តាវ អត្ថនោ និន្នត្តា ច ចិណ្ណត្តា ច សមុទាចារត្តា ច ឧប្បជ្ជន្តុ, អយំ កថំ ឧប្បជ្ជតី'តិ? 'យថា និរោធស្ស អនន្តរបច្ចយំ នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនំ, និរោធា វុដ្ឋហន្តស្ស ផលសមាបត្តិចិត្តំ, អរិយមគ្គចិត្តំ, មគ្គានន្តរានិ ផលចិត្តានិ, ឯវំ អសន្តេបិ អាវជ្ជនេ, និន្នចិណ្ណសមុទាចារភាវេន ឧប្បជ្ជតិ។ វិនា ហិ អាវជ្ជនេន ចិត្តំ ឧប្បជ្ជតិ, អារម្មណេន បន វិនា នុប្បជ្ជតី'តិ។ 'អថ កិមស្សារម្មណ'ន្តិ? 'រូបាទីសុ បរិត្តធម្មេសុ អញ្ញតរំ។ ឯតេសុ ហិ យទេវ តស្មឹ សមយេ អាបាថមាគតំ ហោតិ, តំ អារព្ភ ឯតំ ចិត្តំ ឧប្បជ្ជតី'តិ វេទិតព្ពំ។

តទានិ សព្ពេសម្បិ ឯតេសំ ចិត្តានំ បាកដភាវត្ថំ អយំ បកិណ្ណកនយោ វុត្តោ –

> សុត្តំ ទោវារិកោ ច, គាមិល្លោ អម្ពោ កោលិយកេន ច;
> ជច្ចន្ធោ បីឋសប្បី ច, វិសយគ្គាហោ ច ឧបនិស្សយមត្ថសោតិ។

តត្ថ '**សុត្ត**'ន្តិ, ឯកោ បន្ថមក្កដកោ បញ្ចសុ ទិសាសុ សុត្តំ បសារេត្វា ជាលំ កត្វា មជ្ឈេ និបជ្ជតិ។ បឋម ទិសាយ បសារិតសុត្តេ បាណកេន វា បដង្គេន វា មក្ខិកាយ វា បហដេ និបន្នដ្ឋានតោ ចលិត្វា និក្ខមិត្វា សុត្តានុសារេន គន្ត្វា តស្ស យូសំ បិវិត្វា បុនអាគន្ត្វា តត្ថេវ និបជ្ជតិ។ ទុតិយទិសាទីសុ បហដកាលេបិ ឯវមេវ ករោតិ។

តត្ថ បញ្ចសុ ទិសាសុ បសារិតសុត្តំ វិយ បញ្ចបសាទា។ មជ្ឈេ និបន្នមក្កដកោ វិយ ចិត្តំ។ បាណកាទីហិ សុត្តឃដ្ដនកាលោ វិយ អារម្មណេន បសាទស្ស ឃដ្ដិតកាលោ។ មជ្ឈេ និបន្នមក្កដកស្ស ចលនំ វិយ បសាទឃដ្ដនកំ អារម្មណំ គហេត្វា កិរិយមនោធាតុយា ភវង្គស្ស អាវដ្ដិតកាលោ។ សុត្តានុសារេន គមនកាលោ វិយ វីថិចិត្តប្បវត្តិ។ សីសេ វិជ្ឈិត្វា យូសបិវនំ វិយ ជវនស្ស អារម្មណេ ជវិតកាលោ។ បុនអាគន្ត្វា មជ្ឈេ និបជ្ជនំ វិយ ចិត្តស្ស ហទយវត្ថុមេវ និស្សាយ បវត្តនំ។

តទំ ឱបម្មំ កឹ ទីបេតិ? អារម្មណេន បសាទេ ឃដ្ដិតេ បសាទវត្ថុកចិត្តតោ ហទយរូបវត្ថុកចិត្តំ បឋមតរំ ឧប្បជ្ជតីតិ ទីបេតិ។ ឯកេកំ អារម្មណំ ទ្វីសុ ទ្វីសុ ទ្វារេសុ អាបាថមាគច្ឆតីតិបិ។

'**ទោវារិកោ**'តិ , ឯកោ រាជា សយនគតោ និទ្ទាយតិ។ តស្ស បរិចារកោ បាទេ បរិមជ្ជន្តោ និសីទិ។ ពធិរទោ វារិកោ ទ្វារេ ឋិតោ។ តយោ បដិហារា បដិបាដិយា ឋិតា។ អថេកោ បច្ចន្តវាសី មនុស្សោ បណ្ណាការំ អាទាយ អាគន្ត្វា ទ្វារំ អាកោដេសិ។ ពធិរទោវារិកោ សទ្ទំ ន សុណាតិ។ បាទបរិមជ្ជកោ សញ្ញំ អទាសិ។ តាយ សញ្ញាយ ទ្វារំ វិវរិត្វា បស្សិ។ បឋមបដិហារោ បណ្ណាការំ គហេត្វា ទុតិយស្ស អទាសិ, ទុតិយោ តតិយស្ស, តតិយោ រញ្ញោ។ រាជា បរិភុញ្ជិ។

តត្ថ សោ រាជា វិយ ជវនំ ទដ្ឋព្ពំ។ បាទបរិមជ្ជកោ វិយ អាវជ្ជនំ។ ពធិរទោវារិកោ វិយ ចក្ខុវិញ្ញាណំ។ តយោ បដិហារា វិយ សម្បដិច្ឆនាទីនិ តីណិ វីថិចិត្តានិ។ បច្ចន្តវាសិនោ បណ្ណាការំ អាទាយ អាគន្ត្វា ទ្វារាកោដនំ វិយ អារម្មណស្ស បសាទឃដ្ដនំ។ បាទបរិមជ្ជកេន សញ្ញាយ ទិន្នកាលោ វិយ កិរិយមនោធាតុយា ភវង្គស្ស អាវដ្ដិត

កាលោ។ តេន ទិន្នសញ្ញាយ ពធិរទោវារិកស្ស ទ្វារវិវរណកាលោ វិយ ចក្ខុវិញ្ញាណស្ស អារម្មណេ ទស្សនកិច្ចសាធនកាលោ។ បឋមបដិហារេន បណ្ណាការស្ស គហិតកាលោ វិយ វិបាកមនោធាតុយា អារម្មណស្ស សម្បដិច្ឆិតកាលោ។ បឋមេន ទុតិយស្ស ទិន្នកាលោ វិយ វិបាកមនោវិញ្ញាណធាតុយា អារម្មណស្ស សន្តីរណកាលោ។ ទុតិយេន តតិយស្ស ទិន្នកាលោ វិយ កិរិយមនោវិញ្ញាណធាតុយា អារម្មណស្ស វវត្ថាបិតកាលោ។ តតិយេន រញ្ញោ ទិន្នកាលោ វិយ វោដ្ឋព្ពនេន ជវនស្ស និយ្យាទិតកាលោ។ រញ្ញោ បរិភោគកាលោ វិយ ជវនស្ស អារម្មណរសានុភវនកាលោ។

ឥទំ ឱបម្មំ កឹ ទីបេតិ? អារម្មណស្ស បសាទឃដ្ដមត្តនមេវ កិច្ចំ, កិរិយមនោធាតុយា ភវង្គាវដ្ដនមត្តមេវ, ចក្ខុវិញ្ញាណាទីនំ ទស្សនសម្បដិច្ឆនសន្តីរណវវត្ថាបនមត្តានេវ កិច្ចានិ។ ឯកន្តេន បន ជវនមេវ អារម្មណរសំ អនុភោតីតិ ទីបេតិ។

‘**គាមិល្លោ**’តិ , សម្ពហុលា គាមទារកា អន្តរវីថិយំ បំសុកីឡំ កីឡន្តិ។ តត្ថេកស្ស ហត្ថេ កហាបណោ បដិហញ្ញិ។ សោ ‘មយ្ហំ ហត្ថេ បដិហតំ, កឹ នុ ខោ ឯត’ន្តិ អាហ។ អថេកោ ‘បណ្ឌរំ ឯត’ន្តិ អាហ។ អបរោ សហ បំសុនា គាឡ្ហំ គណ្ហិ។ អញ្ញោ ‘បុថុលំ ចតុរស្សំ ឯត’ន្តិ អាហ។ អបរោ ‘កហាបណោ ឯសោ’តិ អាហ។ អថ នំ អាហរិត្វា មាតុ អទាសិ។ សា កម្មេ ឧបនេសិ។

តត្ថ សម្ពហុលានំ ទារកានំ អន្តរវីថិយំ កីឡន្តានំ និសិន្នកាលោ វិយ ភវង្គចិត្តប្បវត្តិ ទដ្ឋព្ពា។ កហាបណស្ស ហត្ថេ បដិហតកាលោ វិយ អារម្មណេន បសាទស្ស ឃដ្ដិតកាលោ។ ‘កឹ នុ ខោ ឯត’ន្តិ វុត្តកាលោ វិយ តំ អារម្មណំ គហេត្វា កិរិយមនោធាតុយា ភវង្គស្ស អាវដ្ដិតកាលោ។ ‘បណ្ឌរំ ឯត’ន្តិ វុត្តកាលោ វិយ ចក្ខុវិញ្ញាណេន ទស្សនកិច្ចស្ស សាធិតកាលោ។ សហ បំសុនា គាឡ្ហំ គហិតកាលោ វិយ វិបាកមនោធាតុយា អារម្មណស្ស សម្បដិច្ឆិតកាលោ។ ‘បុថុលំ ចតុរស្សំ ឯត’ន្តិ វុត្តកាលោ វិយ វិបាកមនោវិញ្ញាណធាតុយា អារម្មណស្ស សន្តីរណកាលោ។ ‘ឯសោ កហាបណោ’តិ វុត្តកាលោ វិយ កិរិយមនោវិញ្ញាណធាតុយា អារម្មណស្ស វវត្ថាបិតកាលោ។ មាតរា កម្មេ ឧបនីតកាលោ វិយ ជវនស្ស អារម្មណរសានុភវនំ វេទិតព្ពំ។

ឥទំ ឱបម្មំ កឹ ទីបេតិ? កិរិយមនោធាតុ អទិស្វាវ ភវង្គំ អាវដ្ដេតិ, វិបាកមនោធាតុ អទិស្វាវ សម្បដិច្ឆតិ, វិបាកមនោវិញ្ញាណធាតុ អទិស្វាវ សន្តីរេតិ, កិរិយមនោវិញ្ញាណធាតុ អទិស្វាវ វវត្ថាបេតិ, ជវនំ អទិស្វាវ អារម្មណរសំ អនុភោតិ។ ឯកន្តេន បន ចក្ខុវិញ្ញាណមេវ ទស្សនកិច្ចំ សាធេតីតិ ទីបេតិ។

‘**អម្ពោ កោលិយកេន ចា**’តិ, ឥទំ ហេដ្ឋា វុត្តំ អម្ពោបមញ្ច ឧច្ឆុសាលាសាមិកោបមញ្ច សន្ធាយ វុត្តំ។

‘**ជច្ចន្ធោ បីឋសប្បី ចា**’តិ, ឧភោបិ កិរ តេ នគរទ្វារេ សាលាយំ និសីទឹសុ។ តត្ថ បីឋសប្បី អាហ – ‘ភោ អន្ធក, កស្មា ត្វំ ឥធ សុស្សមានោ វិចរសិ, អសុកោ បទេសោ សុភិក្ខោ ពហ្វន្នបានោ, កឹ តត្ថ គន្ត្វា សុខេន ជីវិតុំ ន វដ្ដតី’តិ? ‘មយ្ហំ តាវ តយា អាចិក្ខិតំ, តុយ្ហំ បន តត្ថ គន្ត្វា សុខេន ជីវិតុំ កឹ ន វដ្ដតី’តិ? ‘មយ្ហំ គន្តុំ បាទា នត្ថី’តិ។ ‘មយ្ហម្បិ បស្សិតុំ ចក្ខូនិ នត្ថី’តិ។ ‘យទិ ឯវំ, តវ បាទា ហោន្តុ, មម ចក្ខូនី’តិ ឧភោបិ ‘សាធូ’តិ សម្បដិច្ឆិត្វា ជច្ចន្ធោ បីឋសប្បឹ ខន្ធំ អារោបេសិ។ សោ តស្ស ខន្ធេ និសីទិត្វា វាមហត្ថេនស្ស សីសំ បរិក្ខិបិត្វា ទក្ខិណហត្ថេន ‘ឥមស្មឹ ឋានេ មូលំ អាវរិត្វា ឋិតំ, ឥមស្មឹ បាសាណោ, វាមំ មុញ្ច ទក្ខិណំ គណ្ហ, ទក្ខិណំ មុញ្ច វាមំ គណ្ហា’តិ មគ្គំ និយមេត្វា អាចិក្ខតិ។ ឯវំ ជច្ចន្ធស្ស បាទា បីឋសប្បិស្ស ចក្ខូនីតិ ឧភោបិ សម្បយោគេន ឥច្ឆិតដ្ឋានំ គន្ត្វា សុខេន ជីវឹសុ។

តត្ថ ជច្ចន្ធោ វិយ រូបកាយោ, បីឋសប្បី វិយ អរូបកាយោ។ បីឋសប្បិនា វិនា ជច្ចន្ធស្ស ទិសំ គន្តុំ គមនាភិសង្ខារស្ស អនិព្ពត្តិតកាលោ វិយ រូបស្ស អរូបេន វិនា អាទានគហណចោបនំ បាបេតុំ អសមត្ថតា។ ជច្ចន្ធេន វិនា បីឋសប្បិស្ស ទិសំ គន្តុំ គមនាភិសង្ខារស្ស អប្បវត្តនំ វិយ បញ្ចវោការេ រូបំ, វិនា អរូបស្ស អប្បវត្តិ។ ទ្វិន្នម្បិ សម្បយោគេន ឥច្ឆិតដ្ឋានំ គន្ត្វា សុខេន ជីវិតកាលោ វិយ រូបារូបធម្មានំ អញ្ញមញ្ញយោគេន សព្ពកិច្ចេសុ បវត្តិសម្ភវោតិ។ អយំ បញ្ហោ បញ្ចវោការភវវសេន កថិតោ។

‘**វិសយគ្គាហោ**’ **ចា**តិ, ចក្ខុ រូបវិសយំ គណ្ហាតិ។ សោតាទីនិ សទ្ទាទិវិសយេ។

‘**ឧបនិស្សយមត្ថសោ**’តិ, ‘ឧបនិស្សយតោ’ ច ‘អត្ថតោ’ ច។ តត្ថ អសម្ភិន្នត្តា ចក្ខុស្ស, អាបាថគតត្តា រូបានំ, អាលោកសន្និស្សិតំ, មនសិការហេតុកំ ចតូហិ បច្ចយេហិ ឧប្បជ្ជតិ ចក្ខុវិញ្ញាណំ, សទ្ធឹ សម្បយុត្តធម្មេហិ។ តត្ថ មតស្សាបិ ចក្ខុ សម្ភិន្នំ ហោតិ។ ជីវតោ និរុទ្ធម្បិ, បិត្តេន វា សេម្ហេន វា រុហិរេន វា បលិពុទ្ធម្បិ, ចក្ខុ

វិញ្ញាណស្ស បច្ចយោ ភវិតុំ អសក្កោន្តំ ‘សម្ភិន្នំ’ នាម ហោតិ។ សក្កោន្តំ អសម្ភិន្នំ នាម។ សោតាទីសុបិ ឯសេវ នយោ។ ចក្ខុស្មឹ បន អសម្ភិន្នេបិ ពហិទ្ធា រូបារម្មណេ អាបាថំ អនាគច្ឆន្តេ ចក្ខុវិញ្ញាណំ នុប្បជ្ជតិ។ តស្មឹ បន អាបាថំ អាគច្ឆន្តេបិ អាលោកសន្និស្សយេ អសតិ នុប្បជ្ជតិ។ តស្មឹ សន្តេបិ កិរិយមនោធាតុយា ភវង្គេ អនាវដ្ដិតេ នុប្បជ្ជតិ។ អាវដ្ដិតេយេវ ឧប្បជ្ជតិ។ ឯវំ ឧប្បជ្ជមានំ សម្បយុត្តធម្មេហិ សទ្ធិំយេវ ឧប្បជ្ជតិ។ ឥតិ ឥមេ ចត្តារោ បច្ចយេ លភិត្វា ឧប្បជ្ជតិ ចក្ខុវិញ្ញាណំ (ម. និ. ១.៣០៦ ថោកំ វិសទិសំ)។

អសម្ភិន្នត្តា សោតស្ស, អាបាថគតត្តា សទ្ទានំ, អាកាសសន្និស្សិតំ, មនសិការហេតុកំ ចតូហិ បច្ចយេហិ ឧប្បជ្ជតិ សោតវិញ្ញាណំ, សទ្ធិំ សម្បយុត្តធម្មេហិ។ តត្ថ ‘អាកាសសន្និស្សិត’ន្តិ អាកាសសន្និស្សយំ លទ្ធាវ ឧប្បជ្ជតិ, ន វិនា តេន។ ន ហិ បិហិតកណ្ណច្ឆិទ្ទស្ស សោតវិញ្ញាណំ បវត្តតិ។ សេសំ បុរិមនយេនេវ វេទិតព្ពំ។ យថា ចេត្ថ ឯវំ ឥតោ បរេសុបិ។ វិសេសមត្តំ បន វក្ខាម។

អសម្ភិន្នត្តា ឃានស្ស, អាបាថគតត្តា គន្ធានំ, វាយោសន្និស្សិតំ, មនសិការហេតុកំ ចតូហិ បច្ចយេហិ ឧប្បជ្ជតិ ឃានវិញ្ញាណំ , សទ្ធិំ សម្បយុត្តធម្មេហិ។ តត្ថ ‘វាយោសន្និស្សិត’ន្តិ ឃានពិលំ វាយុម្ហិ បវិសន្តេយេវ ឧប្បជ្ជតិ, តស្មឹ អសតិ នុប្បជ្ជតីតិ អត្ថោ។

អសម្ភិន្នត្តា ជិវ្ហាយ, អាបាថគតត្តា រសានំ, អាបោសន្និស្សិតំ, មនសិការហេតុកំ ចតូហិ បច្ចយេហិ ឧប្បជ្ជតិ ជិវ្ហាវិញ្ញាណំ, សទ្ធិំ សម្បយុត្តធម្មេហិ។ តត្ថ ‘អាបោសន្និស្សិត’ន្តិ ជិវ្ហាតេមនំ អាបំ លទ្ធាវ ឧប្បជ្ជតិ, ន វិនា តេន។ សុក្ខជិវ្ហានញ្ហិ សុក្ខខាទនីយេ ជិវ្ហាយ ឋបិតេបិ ជិវ្ហាវិញ្ញាណំ នុប្បជ្ជតេវ។

អសម្ភិន្នត្តា កាយស្ស, អាបាថគតត្តា ផោដ្ឋព្ពានំ, បថវីសន្និស្សិតំ, មនសិការហេតុកំ ចតូហិ បច្ចយេហិ ឧប្បជ្ជតិ កាយវិញ្ញាណំ, សទ្ធិំ សម្បយុត្តធម្មេហិ។ តត្ថ ‘បថវីសន្និស្សិត’ន្តិ កាយបសាទបច្ចយំ បថវីសន្និស្សយំ លទ្ធាវ ឧប្បជ្ជតិ, ន តេន វិនា។ កាយទ្វារស្មិញ្ហិ ពហិទ្ធាមហាភូតារម្មណំ អជ្ឈត្តិកំ កាយបសាទំ ឃដ្ដេត្វា បសាទបច្ចយេសុ មហាភូតេសុ បដិហញ្ញតិ។

អសម្ភិន្នត្តា មនស្ស, អាបាថគតត្តា ធម្មានំ, វត្ថុសន្និស្សិតំ, មនសិការហេតុកំ ចតូហិ បច្ចយេហិ ឧប្បជ្ជតិ មនោវិញ្ញាណំ, សទ្ធិំ សម្បយុត្តធម្មេហិ។ តត្ថ ‘មនោ’តិ ភវង្គចិត្តំ។ តំ និរុទ្ធម្បិ, អាវជ្ជនចិត្តស្ស បច្ចយោ ភវិតុំ អសមត្ថំ មន្ទថាមគតមេវ បវត្តមានម្បិ, សម្ភិន្នំ នាម ហោតិ។ អាវជ្ជនស្ស បន បច្ចយោ ភវិតុំ សមត្ថំ អសម្ភិន្នំ នាម។ ‘អាបាថគតត្តា ធម្មាន’ន្តិ ធម្មារម្មណេ អាបាថគតេ។ ‘វត្ថុសន្និស្សិត’ន្តិ ហទយវត្ថុសន្និស្សយំ លទ្ធាវ ឧប្បជ្ជតិ, ន តេន វិនា។ អយម្បិ បញ្ហោ បញ្ចវោការភវំ សន្ធាយ កថិតោ។ ‘មនសិការហេតុក’ន្តិ កិរិយមនោវិញ្ញាណធាតុយា ភវង្គេ អាវដ្ដិតេយេវ ឧប្បជ្ជតីតិ អត្ថោ។ អយំ តាវ ‘ឧបនិស្សយមត្ថសោ’តិ ឯត្ថ ឧបនិស្សយវណ្ណនា។

‘អត្ថតោ’ បន ចក្ខុ ទស្សនត្ថំ, សោតំ សវនត្ថំ, ឃានំ ឃាយនត្ថំ, ជិវ្ហា សាយនត្ថា, កាយោ ផុសនត្ថោ , មនោ វិជាននត្ថោ។ តត្ថ ទស្សនំ អត្ថោ អស្ស។ តញ្ហិ តេន និប្ផាទេតព្ពន្តិ ទស្សនត្ថំ។ សេសេសុបិ ឯសេវ នយោ។ ឯត្តាវតា **តិបិដកចូឡនាគត្ថេរវាទេ សោឡសកមគ្គោ** និដ្ឋិតោ, សទ្ធិំ ទ្វាទសកមគ្គេន ចេវ អហេតុកដ្ឋកេន ចាតិ។

ឥទានិ **មោរវាបីវាសីមហាទត្តត្ថេរវាទេ ទ្វាទសកមគ្គកថា** ហោតិ។ តត្ថ សាកេតបញ្ហឧស្សទកិត្តនហេតុកិត្តនានិ បាកតិកានេវ។ អយំ បន ថេរោ អសង្ខារិកសសង្ខារិកេសុ ទោសំ ទិស្វា ‘អសង្ខារិកំ អសង្ខារិកមេវ វិបាកំ ទេតិ, នោ សសង្ខារិកំ; សសង្ខារិកម្បិ សសង្ខារិកមេវ នោ អសង្ខារិក’ន្តិ អាហ។ ជវនេន ចេស ចិត្តនិយាមំ ន កថេតិ។ អារម្មណេន បន វេទនានិយាមំ កថេតិ។ តេនស្ស វិបាកុទ្ធារេ ទ្វាទសកមគ្គោ នាម ជាតោ។ ទសកមគ្គោបិ, អហេតុកដ្ឋកម្បិ ឯត្ថេវ បវិដ្ឋំ។

តត្រាយំ នយោ – សោមនស្សសហគតតិហេតុកអសង្ខារិកចិត្តេន ហិ កម្មេ អាយូហិតេ តាទិសេនេវ វិបាកចិត្តេន គហិតបដិសន្ធិកស្ស វុឌ្ឍិប្បត្តស្ស ចក្ខុទ្វារេ ‘ឥដ្ឋារម្មណេ’ អាបាថគតេ ហេដ្ឋា វុត្តនយេនេវ តយោ មោឃវារា ហោន្តិ។ តស្ស កុសលតោ ចត្តារិ សោមនស្សសហគតានិ, អកុសលតោ ចត្តារិ, កិរិយតោ បញ្ចាតិ ឥមេសំ តេរសន្នំ ចិត្តានំ អញ្ញតរេន ជវិតបរិយោសានេ តទារម្មណំ បតិដ្ឋហមានំ សោមនស្សសហគតអសង្ខារិកតិហេតុកចិត្តម្បិ ទុហេតុកចិត្តម្បិ បតិដ្ឋាតិ។ ឯវមស្ស ចក្ខុទ្វារេ ចក្ខុវិញ្ញាណាទីនិ តីណិ, តទារម្មណានិ ទ្វេតិ, បញ្ច គណនូបគចិត្តានិ ហោន្តិ។

អារម្មណេន បន វេទនំ បរិវត្តេត្វា កុសលតោ ចតុន្នំ, អកុសលតោ ចតុន្នំ, កិរិយតោ ចតុន្នន្តិ, ទ្វាទសន្នំ ឧបេក្ខាសហគតចិត្តានំ អញ្ញតរេន ជវិតាវសានេ ឧបេក្ខាសហគតតិហេតុកអសង្ខារិកវិបាកម្បិ ទុហេតុកអសង្ខារិកវិបាកម្បិ តទារម្មណំ ហុត្វា ឧប្បជ្ជតិ។ ឯវមស្ស ចក្ខុទ្វារេ ឧបេក្ខាសហគតសន្តីរណំ, ឥមានិ ទ្វេ តទារម្មណានីតិ, តីណិ គណនូបគចិត្តានិ ហោន្តិ។ តានិ បុរិមេហិ បញ្ចហិ សទ្ធឹ អដ្ឋ។ សោតទ្វារាទីសុបិ អដ្ឋ អដ្ឋាតិ ឯកាយ ចេតនាយ កម្មេ អាយូហិតេ សមចត្តាលីស ចិត្តានិ ឧប្បជ្ជន្តិ។ អគ្គហិតគ្គហណេន បន ចក្ខុទ្វារេ អដ្ឋ, សោតវិញ្ញាណាទីនិ ចត្តារីតិ, ទ្វាទស ហោន្តិ។ តត្ថ ‘មូលភវង្គតា’‘អាគន្តុកភវង្គតា’‘អម្ពោបម និយាមកថា’ ច វុត្តនយេនេវ វេទិតព្ពា។

សោមនស្សសហគតតិហេតុកសសង្ខារិកកុសលចិត្តេន កម្មេ អាយូហិតេបិ ឧបេក្ខាសហគតតិហេតុកអសង្ខារិកសសង្ខារិកេហិ កម្មេ អាយូហិតេបិ ឯសេវ នយោ។ តត្ថ យន្តោបមាបិ ឯត្ថ បាកតិកា ឯវ។ ឯត្តាវតា តិហេតុកកម្មេន តិហេតុកបដិសន្ធិ ហោតីតិ វារោ កថិតោ។ តិហេតុកកម្មេន ទុហេតុកបដិសន្ធិ ហោតីតិ វារោ បន បដិច្ឆន្នោ ហុត្វា គតោ។

ឥទានិ ទុហេតុកកម្មេន ទុហេតុកបដិសន្ធិកថា ហោតិ។ សោមនស្សសហគតទុហេតុកអសង្ខារិកចិត្តេន ហិ កម្មេ អាយូហិតេ តាទិសេនេវ វិបាកចិត្តេន គហិតបដិសន្ធិកស្ស វុឌ្ឍិប្បត្តស្ស ចក្ខុទ្វារេ ឥដ្ឋារម្មណេ អាបាថគតេ ហេដ្ឋា វុត្តនយេនេវ តយោ មោឃវារា ហោន្តិ។ ទុហេតុកស្ស បន **ជវនកិរិយា** នត្ថិ។ តស្មា កុសលតោ ចត្តារិ សោមនស្សសហគតានិ, អកុសលតោ ចត្តារីតិ ឥមេសំ អដ្ឋន្នំ អញ្ញតរេន ជវិតបរិយោសានេ ទុហេតុកមេវ សោមនស្សសហគតអសង្ខារិកំ តទារម្មណំ ហោតិ។ ឯវមស្ស ចក្ខុវិញ្ញាណាទីនិ តីណិ, ឥទញ្ច តទារម្មណន្តិ, ចត្តារិ គណនូបគចិត្តានិ ហោន្តិ។ ‘ឥដ្ឋមជ្ឈត្តារម្មណេ’ បន កុសលតោ ឧបេក្ខាសហគតានំ ចតុន្នំ, អកុសលតោ ចតុន្នន្តិ, អដ្ឋន្នំ អញ្ញតរេន ជវិតបរិយោសានេ ទុហេតុកមេវ ឧបេក្ខាសហគតំ អសង្ខារិកំ តទារម្មណំ ហោតិ។ ឯវមស្ស ឧបេក្ខាសហគតសន្តីរណំ, ឥទញ្ច តទារម្មណន្តិ, ទ្វេ គណនូបគចិត្តានិ ហោន្តិ។ តានិ បុរិមេហិ ចតូហិ សទ្ធឹ ឆ។ សោតទ្វារាទីសុបិ ឆ ឆាតិ ឯកាយ ចេតនាយ កម្មេ អាយូហិតេ សមតឹស ចិត្តានិ ឧប្បជ្ជន្តិ។ អគ្គហិតគ្គហណេន បន ចក្ខុទ្វារេ ឆ, សោតវិញ្ញាណាទីនិ ចត្តារីតិ ទស ហោន្តិ។ អម្ពោបម និយាមកថា បាកតិកា ឯវ។ យន្តោបមា ឥធ ន លព្ភតីតិ វុត្តំ។

សោមនស្សសហគតទុហេតុកសសង្ខារិកកុសលចិត្តេន កម្មេ អាយូហិតេបិ ឧបេក្ខាសហគតទុហេតុកអសង្ខារិកសសង្ខារិកេហិ កម្មេ អាយូហិតេបិ ឯសេវ នយោ។ ឯត្តាវតា ទុហេតុកកម្មេន ទុហេតុកបដិសន្ធិ ហោតីតិ វារោ កថិតោ។

អហេតុកបដិសន្ធិ ហោតីតិ វារោ បន ឯវំ វេទិតព្ពោ – កុសលតោ ចតូហិ ញាណវិប្បយុត្តេហិ កម្មេ អាយូហិតេ, កុសលវិបាកាហេតុកមនោវិញ្ញាណធាតុយា ឧបេក្ខាសហគតាយ បដិសន្ធិយា គហិតាយ, កម្មសទិសា បដិសន្ធីតិ ន វត្តព្ពា។ ឥតោ បដ្ឋាយ ហេដ្ឋា វុត្តនយេនេវ កថេត្វា ឥដ្ឋេបិ ឥដ្ឋមជ្ឈត្តេបិ ចិត្តប្បវត្តិ វេទិតព្ពា។ ឥមស្ស ហិ ថេរស្ស វាទេ បិណ្ឌជវនំ ជវតិ។ សេសា ឥទំ បន ជវនំ កុសលត្ថាយ វា អកុសលត្ថាយ វា កោ និយាមេតីតិអាទិកថា សព្ពា ហេដ្ឋា វុត្តនយេនេវ វេទិតព្ពាតិ។ ឯត្តាវតា មោរវាបីវាសីមហាទត្តត្ថេរវាទេ ទ្វាទសកមគ្គោ និដ្ឋិតោ សទ្ធឹ ទសកមគ្គេន ចេវ អហេតុកដ្ឋកេន ច។

ឥទានិ **មហាធម្មរក្ខិតត្ថេរវាទេ ទសកមគ្គកថា** ហោតិ។ តត្ថ សាកេតបញ្ហឧស្សទកិត្តនានិ បាកតិកានេវ។ ហេតុកិត្តនេ បន អយំ វិសេសោ។ តិហេតុកកម្មំ តិហេតុកវិបាកម្បិ ទុហេតុកវិបាកម្បិ អហេតុកវិបាកម្បិ ទេតិ។ ទុហេតុកកម្មំ តិហេតុកមេវ ន ទេតិ, ឥតរំ ទេតិ។ តិហេតុកកម្មេន បដិសន្ធិ តិហេតុកាវ ហោតិ; ទុហេតុកាហេតុកា ន ហោតិ។ ទុហេតុកកម្មេន ទុហេតុកាហេតុកា ហោតិ, តិហេតុកា ន ហោតិ។ អសង្ខារិកកម្មំ វិបាកំ អសង្ខារិកមេវ ទេតិ, នោ សសង្ខារិកំ។ សសង្ខារិកម្បិ សសង្ខារិកមេវ ទេតិ, នោ អសង្ខារិកំ។ អារម្មណេន វេទនា បរិវត្តេតព្ពា។ ជវនំ បិណ្ឌជវនមេវ ជវតិ។ អាទិតោ បដ្ឋាយ ចិត្តានិ កថេតព្ពានិ។

តត្រាយំ កថា – ឯកោ បឋមកុសលចិត្តេន កម្មំ អាយូហតិ, បឋមវិបាកចិត្តេនេវ បដិសន្ធឹ គណ្ហាតិ។ អយំ កម្មសទិសា បដិសន្ធិ។ តស្ស វុឌ្ឍិប្បត្តស្ស ចក្ខុទ្វារេ ‘ឥដ្ឋារម្មណេ’ អាបាថគតេ វុត្តនយេនេវ តយោ មោឃវារា ហោន្តិ។ អថស្ស ហេដ្ឋា វុត្តានំ តេរសន្នំ សោមនស្សសហគតជវនានំ អញ្ញតរេន ជវិតបរិយោសានេ បឋមវិបាកចិត្តមេវ តទារម្មណំ ហោតិ។ តំ ‘មូលភវង្គំ’ ‘តទារម្មណ’ន្តិ ទ្វេ នាមានិ លភតិ។ ឯវមស្ស ចក្ខុវិញ្ញាណាទីនិ តីណិ, ឥទញ្ច តទារម្មណន្តិ, ចត្តារិ គណនូបគចិត្តានិ ហោន្តិ។ ‘ឥដ្ឋមជ្ឈត្តារម្មណេ’ ហេដ្ឋា វុត្តានំយេវ ទ្វាទសន្នំ ឧបេក្ខាសហគតជវនានំ អញ្ញតរេន ជវិតបរិយោសានេ ឧបេក្ខាសហគតំ តិហេតុកំ អសង្ខារិកចិត្តំ តទារម្មណតាយ បវត្តតិ។ តំ ‘អាគន្តុកភវង្គំ’‘តទារម្មណ’ន្តិ ទ្វេ នាមានិ លភតិ។ ឯវមស្ស ឧបេក្ខា

សហគតសន្តីរណំ ឥទញ្ច តទារម្មណន្តិ ទ្វេ គណនូបគចិត្តានិ។ តានិ បុរិមេហិ ចតូហិ សទ្ធឹ ឆ ហោន្តិ។ ឯវំ ឯកាយ ចេតនាយ កម្មេ អាយូហិតេ បញ្ចសុ ទ្វារេសុ សមតឹស ចិត្តានិ ឧប្បជ្ជន្តិ។ អគ្គហិតគ្គហណេន បន ចក្ខុទ្វារេ ឆ, សោតវិញ្ញាណាទីនិ ចត្តារីតិ ទស ហោន្តិ។ អម្ពោបមនិយាមកថា បាកតិកាយេវ។

ទុតិយតតិយចតុត្ថកុសលចិត្តេហិ កម្មេ អាយូហិតេបិ ឯត្តកានេវ វិបាកចិត្តានិ ហោន្តិ។ ចតូហិ ឧបេក្ខាសហគតចិត្តេហិ អាយូហិតេបិ ឯសេវ នយោ។ ឥធ បន បឋមំ ឥដ្ឋមជ្ឈត្តារម្មណំ ទស្សេតព្ពំ។ បច្ឆា ឥដ្ឋារម្មណេន វេទនា បរិវត្តេតព្ពា។ អម្ពោបមនិយាមកថា បាកតិកា ឯវ។ យន្តោបមា ន លព្ភតិ។ ‘កុសលតោ បន ចតុន្នំ ញាណវិប្បយុត្តានំ អញ្ញតរេន កម្មេ អាយូហិតេ’តិ ឥតោ បដ្ឋាយ សព្ពំ វិត្ថារេត្វា អហេតុកដ្ឋកំ កថេតព្ពំ។ ឯត្តាវតា មហាធម្មរក្ខិតត្ថេរវាទេ ទសកមគ្គោ និដ្ឋិតោ ហោតិ, សទ្ធឹ អហេតុកដ្ឋកេនាតិ។

ឥមេសំ បន តិណ្ណំ ថេរានំ កតរស្ស វាទោ គហេតព្ពោតិ? ន កស្សចិ ឯកំសេន។ សព្ពេសំ បន វាទេសុ យុត្តំ គហេតព្ពំ។ បឋមវាទស្មិញ្ហិ សសង្ខារាសង្ខារវិធានំ បច្ចយភេទតោ អធិប្បេតំ។ តេនេត្ថ , អសង្ខារិកកុសលស្ស ទុព្ពលបច្ចយេហិ ឧប្បន្នំ សសង្ខារិកវិបាកំ, សសង្ខារិកកុសលស្ស ពលវបច្ចយេហិ ឧប្បន្នំ អសង្ខារិកវិបាកញ្ច គហេត្វា, លព្ភមានានិបិ កិរិយជវនានិ បហាយ, កុសលជវនេនេវ តទារម្មណំ អារម្មណេន ច វេទនំ និយាមេត្វា, សេក្ខបុថុជ្ជនវសេន សោឡសកមគ្គោ កថិតោ។ យំ បនេត្ថ អកុសលជវនាវសានេ អហេតុកវិបាកមេវ តទារម្មណំ ទស្សិតំ, តំ ឥតរេសុ ន ទស្សិតមេវ។ តស្មា តំ តត្ថ តេសុ វុត្តំ សហេតុកវិបាកញ្ច, ឯត្ថាបិ សព្ពមិទំ លព្ភតេវ។ តត្រាយំ នយោ – យទា ហិ កុសលជវនានំ អន្តរន្តរា អកុសលំ ជវតិ, តទា កុសលាវសានេ អាចិណ្ណសទិសមេវ, អកុសលាវសានេ សហេតុកំ តទារម្មណំ យុត្តំ។ យទា និរន្តរំ អកុសលមេវ តទា អហេតុកំ។ ឯវំ តាវ បឋមវាទេ យុត្តំ គហេតព្ពំ។

ទុតិយវាទេ បន កុសលតោ សសង្ខារាសង្ខារវិធានំ អធិប្បេតំ។ តេនេត្ថ អសង្ខារិកកុសលស្ស អសង្ខារិកមេវ វិបាកំ, សសង្ខារិកកុសលស្ស ច សសង្ខារិកមេវ គហេត្វា, ជវនេន តទារម្មណនិយាមំ អកត្វា, សព្ពេសម្បិ សេក្ខាសេក្ខបុថុជ្ជនានំ ឧប្បត្តិរហោ បិណ្ឌជវនវសេនេវ ទ្វាទសកមគ្គោ កថិតោ។ តិហេតុកជវនាវសានេ បនេត្ថ តិហេតុកំ តទារម្មណំ យុត្តំ។ ទុហេតុកជវនាវសានេ ទុហេតុកំ, អហេតុកជវនាវសានេ អហេតុកំ ភាជេត្វា បន ន វុត្តំ។ ឯវំ ទុតិយវាទេ យុត្តំ គហេតព្ពំ។

តតិយវាទេបិ កុសលតោវ អសង្ខារសសង្ខារវិធានំ អធិប្បេតំ។ ‘តិហេតុកកម្មំ តិហេតុកវិបាកម្បិ ទុហេតុកវិបាកម្បិ អហេតុកវិបាកម្បិ ទេតី’តិ បន វចនតោ អសង្ខារិកតិហេតុកបដិសន្ធិកស្ស អសង្ខារិកទុហេតុកេនបិ តទារម្មណេន ភវិតព្ពំ។ តំ អទស្សេត្វា ហេតុសទិសមេវ តទារម្មណំ ទស្សិតំ។ តំ បុរិមាយ ហេតុកិត្តនលទ្ធិយា ន យុជ្ជតិ។ កេវលំ ទសកមគ្គវិភាវនត្ថមេវ វុត្តំ។ ឥតរម្បិ បន លព្ភតេវ។ ឯវំ តតិយវាទេបិ យុត្តំ គហេតព្ពំ។ អយញ្ច សព្ពាបិ បដិសន្ធិជនកស្សេវ កម្មស្ស វិបាកំ សន្ធាយ តទារម្មណកថា។ ‘សហេតុកំ ភវង្គំ អហេតុកស្ស ភវង្គស្ស អនន្តរបច្ចយេន បច្ចយោ’តិ (បដ្ឋា. ៣.១.១០២) វចនតោ បន នានាកម្មេន អហេតុកបដិសន្ធិកស្សាបិ សហេតុកវិបាកំ តទារម្មណំ ឧប្បជ្ជតិ។ តស្ស ឧប្បត្តិវិធានំ មហាបករណេ អាវិ ភវិស្សតីតិ។

កាមាវចរកុសលវិបាកកថា និដ្ឋិតា។

រូបាវចរារូបាវចរវិបាកកថា

៤៩៩. ឥទានិ រូបាវចរាទិវិបាកំ ទស្សេតុំ បុន **កតមេ ធម្មា អព្យាកតា**តិអាទិ អារទ្ធំ។ តត្ថ យស្មា កាមាវចរវិបាកំ អត្តនោ កុសលេន សទិសម្បិ ហោតិ, អសទិសម្បិ, តស្មា ន តំ កុសលានុគតិកំ កត្វា ភាជិតំ។ រូបាវចរារូបាវចរវិបាកំ បន យថា ហត្ថិអស្សបព្ពតាទីនំ ឆាយា ហត្ថិអាទិសទិសាវ ហោន្តិ, តថា អត្តនោ កុសលសទិសមេវ ហោតីតិ កុសលានុគតិកំ កត្វា ភាជិតំ។ កាមាវចរកម្មញ្ច យទា កទាចិ វិបាកំ ទេតិ, រូបាវចរារូបាវចរំ បន អនន្តរាយេន, ទុតិយស្មឹយេវ អត្តភាវេ, វិបាកំ ទេតីតិបិ កុសលានុគតិកមេវ កត្វា ភាជិតំ។ សេសំ កុសលេ វុត្តនយេនេវ វេទិតព្ពំ។ អយំ បន វិសេសោ – បដិបទាទិភេទោ ច ហីនបណីតមជ្ឈិមភាវោ ច ឯតេសុ ឈានាគមនតោ វេទិតព្ពោ។ ឆន្ទាទីនំ បន អញ្ញតរំ ធុរំ កត្វា អនុប្បាទនីយត្តា និរធិបតិកានេវ ឯតានីតិ។

រូបាវចរារូបាវចរវិបាកកថា និដ្ឋិតា។

លោកុត្តរវិបាកកថា

៥០៥. លោកុត្តរវិបាកម្បិ កុសលសទិសត្តា កុសលានុគតិកមេវ កត្វា ភាជិតំ។ យស្មា បន តេភូមកកុសលំ ចុតិបដិសន្ធិវសេន វដ្ដំ អាចិនាតិ វឌ្ឍេតិ, តស្មា តត្ថ **កតត្តា ឧបចិតត្តា**តិ វុត្តំ។ លោកុត្តរំ បន តេន អាចិតម្បិ អបចិនាតិ, សយម្បិ ចុតិបដិសន្ធិវសេន ន អាចិនាតិ, តេនេត្ថ ‘កតត្តា ឧបចិតត្តា’តិ អវត្វា **កតត្តា ភាវិតត្តា**តិ វុត្តំ។

សុញ្ញតន្តិអាទីសុ ‘មគ្គោ’ តាវ ‘អាគមនតោ សគុណតោ អារម្មណតោតិ តីហិការណេហិ នាមំ លភតី’តិ, ឥទំ ហេដ្ឋា កុសលាធិការេ វិត្ថារិតំ។ តត្ថ សុត្តន្តិកបរិយាយេន សគុណតោបិ អារម្មណតោបិ នាមំ លភតិ។ បរិយាយទេសនា ហេសា។ អភិធម្មកថា បន និប្បរិយាយទេសនា។ តស្មា ឥធ សគុណតោ វា អារម្មណតោ វា នាមំ ន លភតិ, អាគមនតោវ លភតិ។ អាគមនមេវ ហិ ធុរំ។ តំ ទុវិធំ ហោតិ – វិបស្សនាគមនំ មគ្គាគមនន្តិ។

តត្ថ មគ្គស្ស អាគតដ្ឋានេ វិបស្សនាគមនំ ធុរំ, ផលស្ស អាគតដ្ឋានេ មគ្គាគមនំ ធុរន្តិ, ឥទម្បិ ហេដ្ឋា វុត្តមេវ។ តេសុ ឥទំ ផលស្ស អាគតដ្ឋានំ, តស្មា ឥធ មគ្គាគមនំ ធុរន្តិ វេទិតព្ពំ។ សោ បនេស មគ្គោ អាគមនតោ ‘សុញ្ញត’ន្តិ នាមំ លភិត្វា សគុណតោ ច អារម្មណតោ ច ‘អនិមិត្តោ’‘អប្បណិហិតោ’តិបិ វុច្ចតិ។ តស្មា សយំ អាគមនីយដ្ឋានេ ឋត្វា អត្តនោ ផលស្ស តីណិ នាមានិ ទេតិ។ កថំ? អយញ្ហិ សុទ្ធាគមនវសេនេវ លទ្ធនាមោ ‘សុញ្ញតមគ្គោ’ សយំ អាគមនីយដ្ឋានេ ឋត្វា អត្តនោ ផលស្ស នាមំ ទទមានោ ‘សុញ្ញត’ន្តិ នាមំ អកាសិ។ ‘សុញ្ញតអនិមិត្តមគ្គោ’ សយំ អាគមនីយដ្ឋានេ ឋត្វា អត្តនោ ផលស្ស នាមំ ទទមានោ ‘អនិមិត្ត’ន្តិ នាមំ អកាសិ។ ‘សុញ្ញតអប្បណិហិតមគ្គោ’ សយំ អាគមនីយដ្ឋានេ ឋត្វា អត្តនោ ផលស្ស នាមំ ទទមានោ ‘អប្បណិហិត’ន្តិ នាមំ អកាសិ។ ឥមានិ បន តីណិ នាមានិ មគ្គានន្តរេ ផលចិត្តស្មិំយេវ ឥមិនា នយេន លព្ភន្តិ, នោ អបរភាគេ វឡញ្ជនកផលសមាបត្តិយា។ អបរភាគេ បន អនិច្ចតាទីហិ តីហិ វិបស្សនាហិ វិបស្សិតុំ សក្កោតិ។ អថស្ស វុដ្ឋិតវុដ្ឋិតវិបស្សនាវសេន អនិមិត្តអប្បណិហិតសុញ្ញតសង្ខាតានិ តីណិ ផលានិ ឧប្បជ្ជន្តិ។ តេសំ តានេវ សង្ខារារម្មណានិ។ អនិច្ចានុបស្សនាទីនិ ញាណានិ អនុលោមញាណានិ នាម ហោន្តិ។

យោ ចាយំ សុញ្ញតមគ្គេ វុត្តោ។ អប្បណិហិតមគ្គេបិ ឯសេវ នយោ។ អយម្បិ ហិ សុទ្ធាគមនវសេន លទ្ធនាមោ ‘អប្បណិហិតមគ្គោ’ សយំ អាគមនីយដ្ឋានេ ឋត្វា អត្តនោ ផលស្ស នាមំ ទទមានោ ‘អប្បណិហិត’ន្តិ នាមំ អកាសិ។ ‘អប្បណិហិតអនិមិត្តមគ្គោ’ សយំ អាគមនីយដ្ឋានេ ឋត្វា អត្តនោ ផលស្ស នាមំ ទទមានោ ‘អនិមិត្ត’ន្តិ នាមំ អកាសិ។ ‘អប្បណិហិតសុញ្ញតមគ្គោ’ សយំ អាគមនីយដ្ឋានេ ឋត្វា អត្តនោ ផលស្ស នាមំ ទទមានោ ‘សុញ្ញត’ន្តិ នាមំ អកាសិ។ ឥមានិបិ តីណិ នាមានិ មគ្គានន្តរេ ផលចិត្តស្មិំយេវ ឥមិនា នយេន លព្ភន្តិ, ន អបរភាគេ វឡញ្ជនកផលសមាបត្តិយាតិ។ ឯវំ ឥមស្មិំ វិបាកនិទ្ទេសេ កុសលចិត្តេហិ តិគុណានិ វិបាកចិត្តានិ វេទិតព្ពានិ។

យថា បន តេភូមកកុសលានិ អត្តនោ វិបាកំ អធិបតី លភាបេតុំ ន សក្កោន្តិ, ន ឯវំ លោកុត្តរកុសលានិ។ កស្មា? តេភូមកកុសលានញ្ហិ អញ្ញោ អាយូហនកាលោ អញ្ញោ វិបច្ចនកាលោ។ តេន តានិ អត្តនោ វិបាកំ អធិបតី លភាបេតុំ ន សក្កោន្តិ។ លោកុត្តរានិ បន តាយ សទ្ធាយ, តស្មិំ វីរិយេ, តាយ សតិយា, តស្មិំ សមាធិម្ហិ, តាយ បញ្ញាយ អវូបសន្តាយ , អបណ្ណកំ អវិរទ្ធំ មគ្គានន្តរមេវ វិបាកំ បដិលភន្តិ, តេន អត្តនោ វិបាកំ អធិបតី លភាបេតុំ សក្កោន្តិ។

យថា ហិ បរិត្តកស្ស អគ្គិនោ គតដ្ឋានេ អគ្គិស្មិំ និព្ពុតមត្តេយេវ ឧណ្ហាការោ និព្ពាយិត្វា កិញ្ចិ ន ហោតិ, មហន្តំ បន អាទិត្តំ អគ្គិក្ខន្ធំ និព្ពាបេត្វា គោមយបរិភណ្ឌេ កតេបិ ឧណ្ហាការោ អវូបសន្តោវ ហោតិ, ឯវមេវ តេភូមកកុសលេ អញ្ញោ កម្មក្ខណោ អញ្ញោ វិបាកក្ខណោ បរិត្តអគ្គិដ្ឋានេ ឧណ្ហភាវនិព្ពុតកាលោ វិយ ហោតិ។ តស្មា តំ អត្តនោ វិបាកំ អធិបតី លភាបេតុំ ន សក្កោតិ។ លោកុត្តរេ បន តាយ សទ្ធាយ…បេ…. តាយ បញ្ញាយ អវូបសន្តាយ, មគ្គានន្តរមេវ ផលំ ឧប្បជ្ជតិ, តស្មា តំ អត្តនោ វិបាកំ អធិបតី លភាបេតីតិ វេទិតព្ពំ។ តេនាហុ បោរាណា – ‘វិបាកេ អធិបតិ នត្ថិ ឋបេត្វា លោកុត្តរ’ន្តិ។

៥៥៥. ចតុត្ថផលនិទ្ទេសេ **អញ្ញាតាវិន្ទ្រិយ**ន្តិ អញ្ញាតាវិនោ ចតូសុ សច្ចេសុ និដ្ឋិតញាណកិច្ចស្ស ឥន្ទ្រិយំ, អញ្ញាតាវីនំ វា ចតូសុ សច្ចេសុ និដ្ឋិតកិច្ចានំ ចត្តារិ សច្ចានិ ញត្វា បដិវិជ្ឈិត្វា ឋិតានំ ធម្មានំ អព្ភន្តរេ ឥន្ទដ្ឋសាធនេន ឥន្ទ្រិយំ។ និទ្ទេសវារេបិស្ស **អញ្ញាតាវីន**ន្តិ អាជានិត្វា ឋិតានំ។ **ធម្មាន**ន្តិ សម្បយុត្តធម្មានំ អព្ភន្តរេ។ **អញ្ញា**តិ អាជាននា, **បញ្ញា បជាននា**តិអាទីនិ វុត្តត្ថានេវ។ **មគ្គង្គំ មគ្គបរិយាបន្ន**ន្តិ ផលមគ្គស្ស អង្គំ, ផលមគ្គេ ច បរិយាបន្នន្តិ អត្ថោ។

អបិចេត្ថ ឥទំ បកិណ្ណកំ – ឯកំ ឥន្ទ្រិយំ ឯកំ ឋានំ គច្ឆតិ, ឯកំ ឆ ឋានានិ គច្ឆតិ, ឯកំ ឯកំ ឋានំ គច្ឆតិ។ ឯកញ្ហិ ‘អនញ្ញាតញ្ញស្សាមីតិន្ទ្រិយំ’ ឯកំ ឋានំ គច្ឆតិ សោតាបត្តិមគ្គំ។ ឯកំ ‘អញ្ញិន្ទ្រិយំ’ ហេដ្ឋា តីណិ ផលានិ, ឧបរិ តយោ មគ្គេតិ ឆ ឋានានិ គច្ឆតិ។ ឯកំ ‘អញ្ញាតាវិន្ទ្រិយំ’ ឯកំ ឋានំ គច្ឆតិ អរហត្តផលំ។ សព្ពេសុបិ មគ្គផលេសុ អត្ថតោ អដ្ឋ អដ្ឋ ឥន្ទ្រិយានីតិ ចតុសដ្ឋិ លោកុត្តរិន្ទ្រិយានិ កថិតានិ។ បាឡិតោ បន នវ នវ កត្វា ទ្វាសត្តតិ ហោន្តិ។ មគ្គេ មគ្គង្គន្តិ វុត្តំ។ ផលេបិ មគ្គង្គំ។ មគ្គេ ពោជ្ឈង្គោតិ វុត្តោ ផលេបិ ពោជ្ឈង្គោ។ មគ្គក្ខណេ អារតិ វិរតីតិ វុត្តា ផលក្ខណេបិ អារតិ វិរតីតិ។ តត្ថ មគ្គោ មគ្គភាវេនេវ មគ្គោ, ផលំ បន មគ្គំ ឧបាទាយ មគ្គោ នាម; ផលង្គំ ផលបរិយាបន្នន្តិ វត្តុម្បិ វដ្ដតិ។ មគ្គេ ពុជ្ឈនកស្ស អង្គោតិ សម្ពោជ្ឈង្គោ, ផលេ ពុទ្ធស្ស អង្គោតិ សម្ពោជ្ឈង្គោ។ មគ្គេ អារមណវិរមណវសេនេវ អារតិ វិរតិ។ ផលេ បន អារតិវិរតិវសេនាតិ។

លោកុត្តរវិបាកកថា និដ្ឋិតា។

អកុសលវិបាកកថា

៥៥៦. ឥតោ បរានិ អកុសលវិបាកានិ – បញ្ច ចក្ខុសោតឃានជិវ្ហាកាយវិញ្ញាណានិ, ឯកា មនោធាតុ, ឯកា មនោវិញ្ញាណធាតូតិ ឥមានិ សត្ត ចិត្តានិ – បាឡិតោ ច អត្ថតោ ច ហេដ្ឋា វុត្តេហិ តាទិសេហេវ កុសលវិបាកចិត្តេហិ សទិសានិ។

កេវលញ្ហិ តានិ កុសលកម្មបច្ចយានិ ឥមានិ អកុសលកម្មបច្ចយានិ។ តានិ ច ឥដ្ឋឥដ្ឋមជ្ឈត្តេសុ អារម្មណេសុ វត្តន្តិ, ឥមានិ អនិដ្ឋអនិដ្ឋមជ្ឈត្តេសុ។ តត្ថ ច សុខសហគតំ កាយវិញ្ញាណំ, ឥធ ទុក្ខសហគតំ ។ តត្ថ ច ឧបេក្ខាសហគតា មនោវិញ្ញាណធាតុ មនុស្សេសុ ជច្ចន្ធាទីនំ បដិសន្ធី អាទី កត្វា បញ្ចសុ ឋានេសុ វិបច្ចតិ។ ឥធ បន ឯកាទសវិធេនាបិ អកុសលចិត្តេន កម្មេ អាយូហិតេ កម្មកម្មនិមិត្តគតិនិមិត្តេសុ អញ្ញតរំ អារម្មណំ កត្វា ចតូសុ អបាយេសុ បដិសន្ធិ ហុត្វា វិបច្ចតិ; ទុតិយវារតោ បដ្ឋាយ យាវតាយុកំ ភវង្គំ ហុត្វា, អនិដ្ឋអនិដ្ឋមជ្ឈត្តារម្មណាយ បញ្ចវិញ្ញាណវីថិយា សន្តីរណំ ហុត្វា, ពលវារម្មណេ ឆសុ ទ្វារេសុ តទារម្មណំ ហុត្វា, មរណកាលេ ចុតិ ហុត្វាតិ, ឯវំ បញ្ចសុ ឯវ ឋានេសុ វិបច្ចតីតិ។

អកុសលវិបាកកថា និដ្ឋិតា។

កិរិយាព្យាកតវណ្ណនា

មនោធាតុចិត្តំ

៥៦៦. ឥទានិ កិរិយាព្យាកតំ ភាជេត្វា ទស្សេតុំ បុន **កតមេ ធម្មា អព្យាកតា**តិអាទិ អារទ្ធំ។ តត្ថ **កិរិយា**តិ ករណមត្តំ។ សព្ពេសុយេវ ហិ កិរិយចិត្តេសុ យំ ជវនភាវំ អប្បត្តំ តំ វាតបុប្ផំ វិយ។ យំ ជវនភាវប្បត្តំ តំ ឆិន្នមូលករុក្ខបុប្ផំ វិយ អផលំ ហោតិ, តំតំ កិច្ចសាធនវសេន បវត្តត្តា បន ករណមត្តមេវ ហោតិ។ តស្មា កិរិយាតិ វុត្តំ។ **នេវកុសលានាកុសលា**តិអាទីសុ កុសលមូលសង្ខាតស្ស កុសលហេតុនោ អភាវា ‘នេវកុសលា’; អកុសលមូលសង្ខាតស្ស អកុសលហេតុនោ អភាវា ‘នេវអកុសលា’; យោនិសោមនសិការអយោនិសោមនសិការសង្ខាតានម្បិ កុសលាកុសលបច្ចយានំ អភាវា **‘នេវកុសលានាកុសលា’**។ កុសលាកុសលសង្ខាតស្ស ជនកហេតុនោ អភាវា **នេវកម្មវិបាកា**។

ឥធាបិ ចិត្តស្សេកគ្គតានិទ្ទេសេ បវត្តិដ្ឋិតិមត្តមេវ លព្ភតិ។ ទ្វេ បញ្ចវិញ្ញាណានិ, តិស្សោ មនោធាតុយោ, តិស្សោ មនោវិញ្ញាណធាតុយោ, វិចិកិច្ឆាសហគតន្តិ ឥមេសុ សត្តរសសុ ចិត្តេសុ ទុព្ពលត្តា សណ្ឋិតិ អវដ្ឋិតិអាទីនិ ន លព្ភន្តិ។ សេសំ សព្ពំ វិបាកមនោធាតុនិទ្ទេសេ វុត្តនយេនេវ វេទិតព្ពំ, អញ្ញត្រ ឧប្បត្តិដ្ឋានា។ តញ្ហិ ចិត្តំ បញ្ចវិញ្ញាណានន្តរំ ឧប្បជ្ជតិ។ ឥទំ បន បញ្ចទ្វារេ វឡញ្ជនកប្បវត្តិកាលេ សព្ពេសំ បុរេ ឧប្បជ្ជតិ។ កថំ? ចក្ខុទ្វារេ តាវ ឥដ្ឋឥដ្ឋមជ្ឈត្តអនិដ្ឋអនិដ្ឋមជ្ឈត្តេសុ រូបារម្មណេសុ យេន កេនចិ បសាទេ ឃដ្ដិតេ តំ អារម្មណំ គហេត្វា អាវជ្ជនវសេន បុរេចារិកំ ហុត្វា ភវង្គំ អាវដ្ដយមានំ ឧប្បជ្ជតិ។ សោតទ្វារាទីសុបិ ឯសេវ នយោតិ។

កិរិយមនោធាតុចិត្តំ និដ្ឋិតំ។

កិរិយមនោវិញ្ញាណធាតុចិត្តានិ

៥៦៨. មនោវិញ្ញាណធាតុ ឧប្បន្នា ហោតិ...បេ.... សោមនស្សសហគតាតិ, ឥទំ ចិត្តំ អញ្ញេសំ អសាធារណំ។ ខីណាសវស្សេវ បាដិបុគ្គលិកំ។ ឆសុ ទ្វារេសុ លព្ភតិ។ ចក្ខុទ្វារេ ហិ បធានសារុប្បំ ឋានំ ទិស្វា ខីណាសវោ ឥមិនា ចិត្តេន សោមនស្សិតោ ហោតិ។ សោតទ្វារេ ភណ្ឌភាជនីយដ្ឋានំ បត្វា មហាសទ្ទំ កត្វា លុទ្ធលុទ្ធេសុ គណ្ហន្តេសុ ‘ឯវរូបា នាម មេ លោលុប្បតណ្ហា បហីនា’តិ ឥមិនា ចិត្តេន សោមនស្សិតោ ហោតិ។ ឃានទ្វារេ គន្ធេហិ វា បុប្ផេហិ វា ចេតិយំ បូជេន្តោ ឥមិនា ចិត្តេន សោមនស្សិតោ ហោតិ។ ជិវ្ហាទ្វារេ រសសម្បន្នំ បិណ្ឌបាតំ លទ្ធា ភាជេត្វា បរិភុញ្ជន្តោ ‘សារណីយធម្មោ វត មេ បូរិតោ’តិ ឥមិនា ចិត្តេន សោមនស្សិតោ ហោតិ។ កាយទ្វារេ អភិសមាចារិកវត្តំ ករោន្តោ ‘កាយទ្វារេ មេ វត្តំ បូរិត’ន្តិ ឥមិនា ចិត្តេន សោមនស្សិតោ ហោតិ។ ឯវំ តាវ បញ្ចទ្វារេ លព្ភតិ។

មនោទ្វារេ បន អតីតានាគតមារព្ភ ឧប្បជ្ជតិ។ ជោតិបាលមាណវ(ម. និ. ២.២៨២ អាទយោ) មឃទេវរាជ(ម. និ. ២.៣០៨ អាទយោ) កណ្ហតាបសាទិកាលស្មិញ្ហិ (ជា. ១.១០.១១ អាទយោ) កតំ ការណំ អាវជ្ជេត្វា តថាគតោ សិតំ បាត្វាកាសិ។ តំ បន បុព្ពេនិវាសញាណសព្ពញ្ញុតញ្ញាណានំ កិច្ចំ។ តេសំ បន ទ្វិន្នំ ញាណានំ ចិណ្ណបរិយន្តេ ឥទំ ចិត្តំ ហាសយមានំ ឧប្បជ្ជតិ។ អនាគតេ ‘តន្តិស្សរោ មុទិង្គស្សរោ បច្ចេកពុទ្ធោ ភវិស្សតី’តិ សិតំ បាត្វាកាសិ។ តម្បិ អនាគតំសញាណសព្ពញ្ញុតញ្ញាណានំ កិច្ចំ។ តេសំ បន ទ្វិន្នំ ញាណានំ ចិណ្ណបរិយន្តេ ឥទំ ចិត្តំ ហាសយមានំ ឧប្បជ្ជតិ។

និទ្ទេសវារេ បនស្ស សេសអហេតុកចិត្តេហិ ពលវតរតាយ ចិត្តេកគ្គតា សមាធិពលំ បាបេត្វា ឋបិតា។ វីរិយម្បិ វីរិយពលំ បាបេត្វា។ ឧទ្ទេសវារេ បន ‘សមាធិពលំ ហោតិ វីរិយពលំ ហោតី’តិ អនាគតត្តា បរិបុណ្ណេន ពលដ្ឋេនេតំ ទ្វយំ ពលំ នាម ន ហោតិ។ យស្មា បន ‘នេវ កុសលំ នាកុសលំ’ តស្មា ពលន្តិ វត្វា ន ឋបិតំ។ យស្មា ច ន និប្បរិយាយេន ពលំ, តស្មា សង្គហវារេបិ ‘ទ្វេ ពលានិ ហោន្តី’តិ ន វុត្តំ។ សេសំ សព្ពំ សោមនស្សសហគតាហេតុកមនោវិញ្ញាណធាតុនិទ្ទេសេ វុត្តនយេនេវ វេទិតព្ពំ។

៥៧៤. ឧបេក្ខាសហគតាតិ ឥទំ ចិត្តំ តីសុ ភវេសុ សព្ពេសំ សចិត្តកសត្តានំ សាធារណំ, ន កស្សចិ សចិត្តកស្ស នុប្បជ្ជតិ នាម។ ឧប្បជ្ជមានំ បន បញ្ចទ្វារេ វោដ្ឋព្ពនំ ហោតិ, មនោទ្វារេ អាវជ្ជនំ។ ឆ អសាធារណញាណានិបិ ឥមិនា គហិតារម្មណមេវ គណ្ហន្តិ។ មហាគជំ នាមេតំ ចិត្តំ; ឥមស្ស អនារម្មណំ នាម នត្ថិ។ ‘អសព្ពញ្ញុតញ្ញាណំ សព្ពញ្ញុតញ្ញាណគតិកំ នាម កតម’ន្តិ វុត្តេ ‘ឥទ’ន្តិ វត្តព្ពំ។ សេសមេត្ថ បុរិមចិត្តេ វុត្តនយេនេវ វេទិតព្ពំ។ កេវលញ្ហិ តត្ថ សប្បីតិកត្តា នវង្គិកោ សង្ខារក្ខន្ធោ វិភត្តោ។ ឥធ និប្បីតិកត្តា អដ្ឋង្គិកោ។

ឥទានិ យានិ កុសលតោ អដ្ឋ មហាចិត្តានេវ ខីណាសវស្ស ឧប្បជ្ជនតាយ កិរិយានិ ជាតានិ, តស្មា តានិ កុសលនិទ្ទេសេ វុត្តនយេនេវ វេទិតព្ពានិ។

ឥធ ឋត្វា ហសនកចិត្តានិ សមោធានេតព្ពានិ។ កតិ បនេតានិ ហោន្តីតិ? វុច្ចតេ តេរស។ បុថុជ្ជនា ហិ កុសលតោ ចតូហិ សោមនស្សសហគតេហិ, អកុសលតោ ចតូហីតិ, អដ្ឋហិ ចិត្តេហិ ហសន្តិ។ សេក្ខា កុសលតោ ចតូហិ សោមនស្សសហគតេហិ, អកុសលតោ ទ្វីហិ ទិដ្ឋិគតវិប្បយុត្តេហិ សោមនស្សសហគតេហីតិ, ឆហិ ចិត្តេហិ ហសន្តិ។ ខីណាសវា កិរិយតោ បញ្ចហិ សោមនស្សសហគតេហិ ហសន្តីតិ។

រូបាវចរារូបាវចរកិរិយំ

៥៧៧. រូបាវចរារូបាវចរកិរិយនិទ្ទេសេសុ **ទិដ្ឋធម្មសុខវិហារ**ន្តិ ទិដ្ឋធម្មេ, ឥមស្មិំយេវ អត្តភាវេ, សុខវិហារមត្តំ។ តត្ថ ខីណាសវស្ស បុថុជ្ជនកាលេ និព្ពត្តិតា សមាបត្តិ យាវ ន នំ សមាបជ្ជតិ តាវ កុសលាវ សមាបន្នកាលេ កិរិយា ហោតិ។ ខីណាសវកាលេ បនស្ស និព្ពត្តិតា សមាបត្តិ កិរិយាវ ហោតិ។ សេសំ សព្ពំ តំសទិសត្តា កុសលនិទ្ទេសេ វុត្តនយេនេវ វេទិតព្ពន្តិ។

អដ្ឋសាលិនិយា ធម្មសង្គហអដ្ឋកថាយ

ចិត្តុប្បាទកណ្ឌកថា និដ្ឋិតា។

អព្យាកតបទំ បន នេវ តាវ និដ្ឋិតន្តិ។

ចិត្តុប្បាទកណ្ឌវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

២. រូបកណ្ឌោ

ឧទ្ទេសវណ្ណនា

ឥទានិ រូបកណ្ឌំ ភាជេត្វា ទស្សេតុំ បុន **កតមេ ធម្មា អព្យាកតា**តិអាទិ អារទ្ធំ។ តត្ថ កិញ្ចាបិ ហេដ្ឋា ចិត្តុប្បាទកណ្ឌេ វិបាកាព្យាកតញ្ចេវ កិរិយាព្យាកតញ្ច និស្សេសំ កត្វា ភាជិតំ, រូបាព្យាកតនិព្ពានាព្យាកតានិ បន អកថិតានិ, តានិ កថេតុំ ចតុព្ពិធម្បិ អព្យាកតំ សមោធានេត្វា ទស្សេន្តោ **កុសលាកុសលានំ ធម្មានំ វិបាកា**តិអាទិមាហ។ តត្ថ **កុសលាកុសលាន**ន្តិ ចតុភូមកកុសលានញ្ចេវ អកុសលានញ្ច។ ឯវំ តាវ វិបាកាព្យាកតំ កុសលវិបាកាកុសលវិបាកវសេន ទ្វីហិ បទេហិ បរិយាទិយិត្វា ទស្សិតំ។ យស្មា បន តំ សព្ពម្បិ កាមាវចរំ វា ហោតិ, រូបាវចរាទីសុ វា អញ្ញតរំ, តស្មា **'កាមាវចរា'**តិអាទិនា នយេន តទេវ វិបាកាព្យាកតំ ភូមន្តរវសេន បរិយាទិយិត្វា ទស្សិតំ។ យស្មា បន តំ វេទនាក្ខន្ធោបិ ហោតិ...បេ.... វិញ្ញាណក្ខន្ធោបិ, តស្មា បុន សម្បយុត្តចតុក្ខន្ធវសេន បរិយាទិយិត្វា ទស្សិតំ។

ឯវំ វិបាកាព្យាកតំ កុសលាកុសលវសេន ភូមន្តរវសេន សម្បយុត្តក្ខន្ធវសេនាតិ តីហិ នយេហិ បរិយាទាយ ទស្សេត្វា, បុន កិរិយាព្យាកតំ ទស្សេន្តោ **យេ ច ធម្មា កិរិយា**តិអាទិមាហ។ តត្ថ 'កាមាវចរា រូបាវចរា អរូបាវចរា វេទនាក្ខន្ធោ...បេ.... វិញ្ញាណក្ខន្ធោ'តិ វត្តព្ពំ ភវេយ្យ។ ហេដ្ឋា បន គហិតមេវាតិ នយំ ទស្សេត្វា និស្សជ្ជិតំ។ ឥទានិ អវិភត្តំ ទស្សេន្តោ **សព្ពញ្ច រូបំ អសង្ខតា ច ធាតូ**តិ អាហ។ តត្ថ **'សព្ពញ្ច រូប'**ន្តិ បទេន បញ្ចវីសតិ រូបានិ ឆន្នវុតិរូបកោដ្ឋាសា និប្បទេសតោ គហិតាតិ វេទិតព្ពា។ **'អសង្ខតា ច ធាតូ'**តិ បទេន និព្ពានំ និប្បទេសតោ គហិតន្តិ។ ឯត្តាវតា **'អព្យាកតា ធម្មា'**តិ បទំ និដ្ឋិតំ ហោតិ។

៥៨៤. តត្ថ កតមំ សព្ពំ រូបន្តិ ឥទំ កស្មា គហិតំ? ហេដ្ឋា រូបាព្យាកតំ សង្ខេបេន កថិតំ។ ឥទានិ តំ ឯកកទុកតិកចតុក្ក...បេ.... ឯកាទសកវសេន វិត្ថារតោ ភាជេត្វា ទស្សេតុំ ឥទំ គហិតំ។ តស្សត្ថោ – យំ វុត្តំ 'សព្ពញ្ច រូបំ, អសង្ខតា ច ធាតូ'តិ, តស្មិំ បទទ្វយេ 'កតមំ សព្ពំ រូបំ នាម'? ឥទានិ តំ ទស្សេន្តោ **ចត្តារោ ច មហាភូតា**តិអាទិមាហ ។ តត្ថ **ចត្តារោ**តិ គណនបរិច្ឆេទោ។ តេន តេសំ ឩនាធិកភាវំ និវារេតិ។ 'ច'-សទ្ទោ សម្បិណ្ឌនត្ថោ។ តេន ន កេវលំ 'ចត្តារោ មហាភូតាវ' រូបំ, អញ្ញម្បិ អត្ថីតិ 'ឧបាទារូបំ' សម្បិណ្ឌេតិ។

មហាភូតាតិ ឯត្ថ មហន្តបាតុភាវាទីហិ ការណេហិ មហាភូតតា វេទិតព្ពា។ ឯតានិ ហិ មហន្តបាតុភាវតោ, មហាភូតសាមញ្ញតោ, មហាបរិហារតោ, មហាវិការតោ, មហន្តភូតត្តា ចាតិ ឥមេហិ ការណេហិ មហាភូតានីតិ វុច្ចន្តិ។ តត្ថ **'មហន្តបាតុភាវតោ'**តិ, ឯតានិ ហិ អនុបាទិន្នកសន្តានេបិ ឧបាទិន្នកសន្តានេបិ មហន្តានិ បាតុភូតានិ។ តេសំ អនុបាទិន្នកសន្តានេ ឯវំ មហន្តបាតុភាវតា វេទិតព្ពា – ឯកញ្ហិ ចក្កវាឡំ អាយាមតោ ច វិត្ថារតោ ច យោជនានំ ទ្វាទស សតសហស្សានិ តីណិ សហស្សានិ ចត្តារិ សតានិ បញ្ញាសញ្ច យោជនានិ។ បរិក្ខេបតោ –

> សព្ពំ សតសហស្សានិ, ឆត្តឹស បរិមណ្ឌលំ;
> ទស ចេវ សហស្សានិ, អឌ្ឍុឌ្ឍានិ សតានិ ច។ (បារា. អដ្ឋ. ១.១; វិសុទ្ធិ. ១.១៣៧);

តត្ថ –

> ទុវេ សតសហស្សានិ, ចត្តារិ នហុតានិ ច;
> ឯត្តកំ ពហលត្តេន, សង្ខាតាយំ វសុន្ធរា។ (បារា. អដ្ឋ. ១.១; វិសុទ្ធិ. ១.១៣៧);

តស្សាយេវ សន្ធារកំ –

> ចត្តារិ សតសហស្សានិ, អដ្ឋេវ នហុតានិ ច;
> ឯត្តកំ ពហលត្តេន, ជលំ វាតេ បតិដ្ឋិតំ។

តស្សាបិ សន្ធារកោ –

> នវសតសហស្សានិ, មាលុតោ នភមុគ្គតោ;
> សដ្ឋិ ចេវ សហស្សានិ, ឯសា លោកស្ស សណ្ឋិតិ។

ឯវំ សណ្ឋិតេ ចេត្ថ យោជនានំ –

ចតុរាសីតិសហស្សានិ, អជ្ឈោគាឡ្ហោ មហណ្ណវេ;
អច្ចុគ្គតោ តាវទេវ, សិនេរុ បព្ពតុត្តមោ។

តតោ ឧបឌ្ឍុបឌ្ឍេន, បមាណេន យថាក្កមំ;
អជ្ឈោគាឡ្ហុគ្គតា ទិព្ពា, នានារតនចិត្តិតា។

យុគន្ធរោ ឦសធរោ, ករវីកោ សុទស្សនោ;
នេមិន្ធរោ វិនតកោ, អស្សកណ្ណោ គិរិ ព្រហា។

ឯតេ សត្ត មហាសេលា, សិនេរុស្ស សមន្តតោ;
មហារាជានមាវាសា ទេវយក្ខនិសេវិតា។

យោជនានំ សតានុច្ចោ, ហិមវា បញ្ច បព្ពតោ;
យោជនានំ សហស្សានិ, តីណិ អាយតវិត្ថតោ;
ចតុរាសីតិសហស្សេហិ, កូដេហិ បដិមណ្ឌិតោ។

តិបញ្ចយោជនក្ខន្ធបរិក្ខេបា នគវ្ហយា;
បញ្ញាសយោជនក្ខន្ធសាខាយាមា សមន្តតោ។

សតយោជនវិត្ថិណ្ណា , តាវទេវ ច ឧគ្គតា;
ជម្ពូ យស្សានុភាវេន, ជម្ពុទីបោ បកាសិតោ។ (បារា. អដ្ឋ. ១.១; វិសុទ្ធិ. ១.១៣៧);

យញ្ចេតំ ជម្ពុយា បមាណំ តទេវ អសុរានំ ចិត្តបាដលិយា, គរុឡានំ សិម្ពលិរុក្ខស្ស, អបរគោយានេ កទម្ពរុក្ខស្ស, ឧត្តរកុរុម្ហិ កប្បរុក្ខស្ស, បុព្ពវិទេហេ សិរីសស្ស, តាវតឹសេសុ បារិច្ឆត្តកស្សាតិ។ តេនាហុ បោរាណា –

បាដលី សិម្ពលី ជម្ពូ, ទេវានំ បារិច្ឆត្តកោ;
កទម្ពោ កប្បរុក្ខោ ច, សិរីសេន ភវតិ សត្តមន្តិ។

ទ្វេអសីតិសហស្សានិ, អជ្ឈោគាឡ្ហោ មហណ្ណវេ;
ឧអច្ចុគ្គតោ តាវទេវ, ចក្កវាឡសិលុច្ចយោ;
បរិក្ខិបិត្វា តំ សព្ពំ, លោកធាតុមយំ ឋិតោតិ។

ឧបាទិន្នកសន្តានេបិ មច្ឆកច្ឆបទេវទានវាទិសរីរវសេន មហន្តានេវ បាតុភូតានិ។ វុត្តញ្ហេតំ ភគវតា – “សន្តិ, ភិក្ខវេ, មហាសមុទ្ទេ យោជនសតិកាបិ អត្តភាវាតិ”អាទិ។

‘មហាភូតសាមញ្ញតោ’តិ ឯតានិ ហិ យថា មាយាការោ អមណិំយេវ ឧទកំ មណិំ កត្វា ទស្សេតិ, អសុវណ្ណំយេវ លេឌ្ឌុំ សុវណ្ណំ កត្វា ទស្សេតិ, យថា ច សយំ នេវ យក្ខោ ន បក្ខី សមានោ យក្ខភាវម្បិ បក្ខិភាវម្បិ ទស្សេតិ, ឯវមេវ សយំ អនីលានេវ ហុត្វា នីលំ ឧបាទារូបំ ទស្សេន្តិ, អបីតានិ... អលោហិតានិ... អនោទាតានេវ ហុត្វា ឱទាតំ ឧបាទារូបំ ទស្សេន្តីតិ មាយាការមហាភូតសាមញ្ញតោ មហាភូតានិ។ យថា ច យក្ខាទីនិ មហាភូតានិ យំ គណ្ហន្តិ នេវ តេសំ តស្ស អន្តោ ន ពហិឋានំ ឧបលព្ភតិ, ន ច តំ និស្សាយ ន តិដ្ឋន្តិ, ឯវមេវ ឯតានិបិ នេវ អញ្ញមញ្ញស្ស អន្តោ ន ពហិ ឋិតានិ ហុត្វា ឧបលព្ភន្តិ, ន ច អញ្ញមញ្ញំ និស្សាយ ន តិដ្ឋន្តីតិ។ អចិន្តេយ្យដ្ឋានតាយ យក្ខាទិមហាភូតសាមញ្ញតោបិ មហាភូតានិ។

យថា ច យក្ខិនីសង្ខាតានិ មហាភូតានិ មនាបេហិ វណ្ណសណ្ឋានវិក្ខេបេហិ អត្តនោ ភយានកភាវំ បដិច្ឆាទេត្វា សត្តេ វញ្ចេន្តិ, ឯវមេវ ឯតានិបិ ឥត្ថិបុរិសសរីរាទីសុ មនាបេន ឆវិវណ្ណេន, មនាបេន អង្គបច្ចង្គសណ្ឋានេន, មនាបេន ច ហត្ថបាទង្គុលិភមុកវិក្ខេបេន អត្តនោ កក្ខឡតាទិភេទំ សរសលក្ខណំ បដិច្ឆាទេត្វា ពាលជនំ វញ្ចេន្តិ, អត្តនោ សភាវំ ទដ្ឋុំ ន ទេន្តិ។ ឥតិ វញ្ចកដ្ឋេន យក្ខិនីមហាភូតសាមញ្ញតោបិ មហាភូតានិ។

‘**មហាបរិហារតោ**’តិ មហន្តេហិ បច្ចយេហិ បរិហរិតព្ពតោ។ ឯតានិ ហិ ទិវសេ ទិវសេ ឧបនេតព្ពត្តា មហន្តេហិ ឃាសច្ឆាទនាទីហិ ភូតានិ បវត្តានីតិ មហាភូតានិ។ មហាបរិហារានិ វា ភូតានីតិ មហាភូតានិ។

‘**មហាវិការតោ**’តិ ភូតានំ មហាវិការតោ។ ឯតានិ ហិ ឧបាទិណ្ណានិបិ អនុបាទិណ្ណានិបិ មហាវិការានិ ហោន្តិ។ តត្ថ អនុបាទិណ្ណានំ កប្បវុដ្ឋានេ វិការមហត្តំ បាកដំ ហោតិ, ឧបាទិណ្ណានំ ធាតុក្ខោភកាលេ។ តថា ហិ –

ភូមិតោ វុដ្ឋិតា យាវ, ព្រហ្មលោកា វិធាវតិ;
អច្ចិ អច្ចិមតោ លោកេ, ទយ្ហមានម្ហិ តេជសា។

កោដិសតសហស្សេកំ, ចក្កវាឡំ វិលីយតិ;
កុបិតេន យទា លោកោ, សលិលេន វិនស្សតិ។

កោដិសតសហស្សេកំ , ចក្កវាឡំ វិកីរតិ;
វាយោធាតុប្បកោបេន, យទា លោកោ វិនស្សតិ។

បត្ថទ្ធោ ភវតិ កាយោ, ទដ្ឋោ កដ្ឋមុខេន វា;
បថវីធាតុប្បកោបេន, ហោតិ កដ្ឋមុខេវ សោ។

បូតិយោ ភវតិ កាយោ, ទដ្ឋោ បូតិមុខេន វា;
អាបោធាតុប្បកោបេន, ហោតិ បូតិមុខេវ សោ។

សន្តត្តោ ភវតិ កាយោ, ទដ្ឋោ អគ្គិមុខេន វា;
តេជោធាតុប្បកោបេន, ហោតិ អគ្គិមុខេវ សោ។

សញ្ឆិន្នោ ភវតិ កាយោ, ទដ្ឋោ សត្ថមុខេន វា;
វាយោធាតុប្បកោបេន, ហោតិ សត្ថមុខេវ សោ។ (សំ. និ. អដ្ឋ. ៣.៤.២៣៨);

ឥតិ មហាវិការានិ ភូតានីតិ មហាភូតានិ។

‘**មហន្តភូតត្តា ចា**’តិ ឯតានិ ហិ មហន្តានិ មហតា វាយាមេន បរិគ្គហេតព្ពត្តា, ភូតានិ វិជ្ជមានត្តាតិ, មហន្តភូតត្តា ច មហាភូតានិ។ ឯវំ មហន្តបាតុភាវាទីហិ ការណេហិ មហាភូតានិ។

ចតុន្នញ្ច មហាភូតានំ ឧបាទាយ រូបន្តិ ឧបយោគត្ថេ សាមិវចនំ។ ចត្តារិ មហាភូតានិ ឧបាទាយ, និស្សាយ, អមុញ្ចិត្វា បវត្តរូបន្តិ អត្ថោ។ **ឥទំ វុច្ចតិ សព្ពំ រូប**ន្តិ ឥទំ ចត្តារិ មហាភូតានិ, បទបដិបាដិយា និទ្ទិដ្ឋានិ តេវីសតិ ឧបាទារូបានីតិ, សត្តវីសតិប្បភេទំ សព្ពំ រូបំ នាម។

ឯកវិធរូបសង្គហោ

ឥទានិ តំ វិត្ថារតោ ទស្សេតុំ ឯកវិធាទីហិ ឯកាទសហិ សង្គហេហិ មាតិកំ បបេន្តោ **សព្ពំ រូបំ ន ហេតូ**តិអាទិមាហ។

តត្ថ ‘**សព្ពំ រូប**’ន្តិ ឥទំ បទំ ‘សព្ពំ រូបំ ន ហេតុ’ ‘សព្ពំ រូបំ អហេតុក’ន្តិ ឯវំ សព្ពបទេហិ សទ្ធិំ យោជេតព្ពំ។ សព្ពានេវ ចេតានិ ‘ន ហេតូ’តិអាទីនិ តេចត្តាលីសបទានិ ឧទ្ទិដ្ឋានិ។ តេសុ បដិបាដិយា ចត្តាលីសបទានិ មាតិកតោ គហេត្វា ឋបិតានិ, អវសានេ តីណិ មាតិកាមុត្តកានីតិ។ ឯវំ តាវ បឋមេ សង្គហេ បាឡិវវត្ថានមេវ វេទិតព្ពំ។ តថា ទុតិយសង្គហាទីសុ។

ទុវិធរូបសង្គហោ

តត្រាយំ នយោ – ទុតិយសង្គហេ តាវ សតំ ចត្តារោ ច ទុកា។ តត្ថ **អត្ថិ រូបំ ឧបាទា, អត្ថិ រូបំ នោឧបាទា**តិអាទយោ អាទិម្ហិ ចុទ្ទស ទុកា អញ្ញមញ្ញសម្ពន្ធាភាវតោ បកិណ្ណកទុកា នាម។ តតោ **អត្ថិ រូបំ ចក្ខុសម្ផស្សស្ស វត្ថូ**តិអាទយោ បញ្ចវីសតិ ទុកា វត្ថុអវត្ថុឧបបរិក្ខណវសេន បវត្តត្តា វត្ថុទុកា នាម។ តតោ **អត្ថិ**

រូបំ ចក្ខុសម្ផស្សស្ស អារម្មណន្តិអាទយោ បញ្ចវីសតិ អារម្មណានារម្មណឧបបរិក្ខណវសេន បវត្តត្តា អារម្មណទុកា នាម។ តតោ **អត្ថិ រូបំ ចក្ខាយតន**ន្តិ អាទយោ ទស អាយតនានាយតនឧបបរិក្ខណវសេន បវត្តត្តា អាយតនទុកា នាម។ តតោ **អត្ថិ រូបំ ចក្ខុធាតូ**តិអាទយោ ទស ធាតុអធាតុឧបបរិក្ខណវសេន បវត្តត្តា ធាតុទុកា នាម។ តតោ **អត្ថិ រូបំ ចក្ខុន្ទ្រិយ**ន្តិអាទយោ អដ្ឋ ឥន្ទ្រិយានិន្ទ្រិយឧបបរិក្ខណវសេន បវត្តត្តា ឥន្ទ្រិយទុកា នាម។ តតោ **អត្ថិ រូបំ កាយវិញ្ញត្តី**តិអាទយោ ទ្វាទស សុខុមាសុខុមរូបឧបបរិក្ខណវសេន បវត្តត្តា សុខុមរូបទុកា នាមាតិ។ ឥទំ ទុតិយសង្គហេ បាឡិវវត្ថានំ។

តិវិធរូបសង្គហោ

៥៨៥. តតិយសង្គហេ សតំ តីណិ ច តិកានិ។ តត្ថ ទុតិយសង្គហេ វុត្តេសុ ចុទ្ទសសុ បកិណ្ណកទុកេសុ ឯកំ អជ្ឈត្តិកទុកំ សេសេហិ តេរសហិ យោជេត្វា យំ តំ រូបំ អជ្ឈត្តិកំ តំ ឧបាទា; យំ តំ រូបំ ពាហិរំ តំ អត្ថិ ឧបាទា , អត្ថិ នោឧបាទាតិអាទិនា នយេន ឋបិតា តេរស បកិណ្ណកតិកា នាម។ តតោ តមេវ ទុកំ សេសទុកេហិ សទ្ធឹ យោជេត្វា យំ តំ រូបំ ពាហិរំ តំ ចក្ខុសម្ផស្សស្ស ន វត្ថុ, យំ តំ រូបំ អជ្ឈត្តិកំ តំ អត្ថិ ចក្ខុសម្ផស្សស្ស វត្ថុ, អត្ថិ ចក្ខុសម្ផស្សស្ស ន វត្ថូតិអាទិនា នយេន សេសតិកា ឋបិតា។ តេសំ នាមញ្ច គណនា ច តេសំយេវ វត្ថុទុកាទីនំ វសេន វេទិតព្ពាតិ។ ឥទំ តតិយសង្គហេ បាឡិវវត្ថានំ។

ចតុព្ពិធាទិរូបសង្គហា

៥៨៦. ចតុត្ថសង្គហេ ទ្វាវីសតិ ចតុក្កា។ តត្ថ សព្ពបច្ឆិមោ អត្ថិ រូបំ ឧបាទា អត្ថិ រូបំ នោឧបាទាតិ ឯវំ ឥជ វុត្តំ មាតិកំ អនាមសិត្វា ឋបិតោ ។ ឥតរេ បន អាមសិត្វា ឋបិតា។ កថំ? យេ តាវ ឥជ ទុវិធសង្គហេ បកិណ្ណកេសុ អាទិតោ តយោ ទុកា, តេសុ ឯកេកំ គហេត្វា យំ តំ រូបំ ឧបាទា តំ អត្ថិ ឧបាទិណ្ណំ, អត្ថិ អនុបាទិណ្ណន្តិអាទិនា នយេន បញ្ចហិ បញ្ចហិ ទុកេហិ សទ្ធឹ យោជេត្វា ទុកត្តយមូលកា អាទិម្ហិ បញ្ចទស ចតុក្កា ឋបិតា។

ឥទានិ យោ យំ ចតុក្កោ សនិទស្សនទុកោ សោ យស្មា យំ តំ រូបំ សនិទស្សនំ តំ អត្ថិ សប្បដិឃំ, អត្ថិ អប្បដិឃន្តិអាទិនា នយេន បរេហិ វា, អត្ថិ ឧបាទា អត្ថិ នោឧបាទាតិអាទិនា នយេន បុរិមេហិ វា, ទុកេហិ សទ្ធឹ អត្ថាភាវតោ កមាភាវតោ វិសេសាភាវតោ ច យោគំ ន គច្ឆតិ។ សនិទស្សនញ្ហិ ‘អប្បដិឃំ’ នាម, ‘នោ ឧបាទា’ វា នត្ថីតិ អត្ថាភាវតោ យោគំ ន គច្ឆតិ។ ‘ឧបាទិណ្ណំ បន អនុបាទិណ្ណញ្ច អត្ថិ តំ កមាភាវា យោគំ ន គច្ឆតិ។ សព្ពទុកា ហិ បច្ឆិមបច្ឆិមេហេវ សទ្ធឹ យោជិតា។ អយមេត្ថ កមោ។ បុរិមេហិ បន សទ្ធឹ កមាភាវោតិ។ ‘សតិ អត្ថេ កមាភាវោ អការណំ។ តស្មា ឧបាទិណ្ណបទាទីហិ សទ្ធឹ យោជេតព្ពោ’តិ ចេ – ន, វិសេសាភាវា; ឧបាទិណ្ណបទាទីនិ ហិ ឥមិនា សទ្ធឹ យោជិតានិ។ តត្ថ ‘ឧបាទិណ្ណំ វា សនិទស្សនំ, សនិទស្សនំ វា ឧបាទិណ្ណ’ន្តិ វុត្តេ វិសេសោ នត្ថីតិ វិសេសាភាវាបិ យោគំ ន គច្ឆតិ។ តស្មា តំ ចតុត្ថទុកំ អនាមសិត្វា, តតោ បរេហិ អត្ថិ រូបំ សប្បដិឃន្តិអាទីហិ តីហិ ទុកេហិ សទ្ធឹ ‘យំ តំ រូបំ សប្បដិឃំ តំ អត្ថិ ឥន្ទ្រិយំ, អត្ថិ ន ឥន្ទ្រិយំ, យំ តំ រូបំ អប្បដិឃំ តំ អត្ថិ ឥន្ទ្រិយំ, អត្ថិ ន ឥន្ទ្រិយ’ន្តិអាទិនា នយេន យុជ្ជមានេ ទ្វេ ទ្វេ ទុកេ យោជេត្វា ឆ ចតុក្កា ឋបិតា។

យថា ចាយំ ចតុត្ថទុកោ យោគំ ន គច្ឆតិ, តថា តេន សទ្ធឹ អាទិទុកោបិ។ កស្មា? អនុបាទារូបស្ស ឯកន្តេន អនិទស្សនត្តា។ សោ ហិ យំ តំ រូបំ នោឧបាទា តំ អត្ថិ សនិទស្សនំ, អត្ថិ អនិទស្សនន្តិ – ឯវំ ចតុត្ថេន ទុកេន សទ្ធឹ យោជិយមានោ យោគំ ន គច្ឆតិ។ តស្មា តំ អតិក្កមិត្វា បញ្ចមេន សហ យោជិតោ។ ឯវំ យោ យេន សទ្ធឹ យោគំ គច្ឆតិ, យោ ច ន គច្ឆតិ សោ វេទិតព្ពោតិ។ ឥទំ ចតុត្ថសង្គហេ បាឡិវវត្ថានំ។ តតោ បរេ បន បញ្ចវិធសង្គហាទយោ សត្ត សង្គហា អសម្មិស្សា ឯវ។ ឯវំ សកលាយបិ មាតិកាយ បាឡិវវត្ថានំ វេទិតព្ពំ។

រូបវិភត្តិឯកកនិទ្ទេសវណ្ណនា

៥៩៤. ឥទានិ តស្សា អត្ថំ ភាជេត្វា ទស្សេតុំ **សព្ពំ រូបំ ន ហេតុមេវា**តិអាទិ អារទ្ធំ។ កស្មា បនេត្ថ ‘កតមំ តំ សព្ពំ រូបំ ន ហេតុ’តិ បុច្ឆា ន កតាតិ? ភេទាភាវតោ។ យថា ហិ ទុកាទីសុ ‘ឧបាទារូប’ម្បិ អត្ថិ ‘នោឧបាទារូប’ម្បិ, ឯវមិធ ហេតុ ន ហេតូតិបិ សហេតុកមហេតុកន្តិបិ ភេទោ នត្ថិ, តស្មា បុច្ឆំ អកត្វាវ វិភត្តំ។ តត្ថ **‘សព្ព’**ន្តិ សកលំ, និរវសេសំ។ **‘រូប’**ន្តិ អយមស្ស សីតាទីហិ រុប្បនភាវទីបនោ សាមញ្ញលក្ខណនិទ្ទេសោ។ **ន ហេតុមេវា**តិ សាធារណហេតុបដិក្ខេបនិទ្ទេសោ។

តត្ថ ហេតុហេតុ បច្ចយហេតុ ឧត្តមហេតុ សាធារណហេតូតិ ចតុព្ពិធោ ហេតុ។ តេសុ ‘តយោ កុសលហេតូ, តយោ អកុសលហេតូ, តយោ អព្យាកតហេតូ’តិ (ធ. ស. ១០៥៩) អយំ ‘ហេតុហេតុ’ នាម។ “ចត្តារោ ខោ, ភិក្ខុ, មហាភូតា ហេតុ, ចត្តារោ មហាភូតា បច្ចយោ រូបក្ខន្ធស្ស បញ្ញាបនាយា”តិ (ម. និ. ៣.៨៥; សំ. និ. ៣.៨២) អយំ ‘បច្ចយហេតុ’ នាម។ “កុសលាកុសលំ អត្តនោ វិបាកដ្ឋានេ, ឧត្តមំ ឥដ្ឋារម្មណំ កុសលវិបាកដ្ឋានេ, ឧត្តមំ អនិដ្ឋារម្មណំ អកុសលវិបាកដ្ឋានេ”តិ អយំ ‘ឧត្តមហេតុ’ នាម។ យថាហ – ‘អតីតានាគតបច្ចុប្បន្នានំ កម្មសមាទានានំ ឋានសោ ហេតុសោ វិបាកំ យថាភូតំ បជានាតី’តិ (ម. និ. ១.១៤៨; វិភ. ៨១០; បាដិ. ម. ២.៤៤), “ឯវមេវ ហេតុ ឯវ បច្ចយោ សង្ខារានំ យទិទំ អវិជ្ជា”តិ អវិជ្ជា សង្ខារានំ សាធារណហេតុ ហុត្វា បច្ចយដ្ឋំ ផរតីតិ អយំ ‘សាធារណហេតុ’ នាម។ យថា ហិ បថវីរសោ អាបោរសោ ច មធុរស្សាបិ អមធុរស្សាបិ បច្ចយោ, ឯវំ អវិជ្ជា កុសលសង្ខារានម្បិ អកុសលសង្ខារានម្បិ សាធារណបច្ចយោ ហោតិ។ ឥមស្មិំ បនត្ថេ ‘ហេតុហេតុ’ អធិប្បេតោ។ ឥតិ ‘ហេតូ ធម្មា ន ហេតូ ធម្មា’តិ (ធ. ស. ទុកមាតិកា ១) មាតិកាយ អាគតំ ហេតុភាវំ រូបស្ស និយមេត្វា បដិក្ខិបន្តោ ‘**ន ហេតុមេវា**’តិ អាហ។ ឥមិនា នយេន សព្ពបទេសុ បដិក្ខេបនិទ្ទេសោ ច អប្បដិក្ខេបនិទ្ទេសោ ច វេទិតព្ពោ។ វចនត្ថោ បន សព្ពបទានំ មាតិកាវណ្ណនាយំ វុត្តោយេវ។

សប្បច្ចយមេវាតិ ឯត្ថ បន កម្មសមុដ្ឋានំ កម្មបច្ចយមេវ ហោតិ, អាហារសមុដ្ឋានាទីនិ អាហារាទិបច្ចយានេវាតិ ឯវំ រូបស្សេវ វុត្តចតុបច្ចយវសេន អត្ថោ វេទិតព្ពោ។ **រូបមេវា**តិ ‘រូបិនោ ធម្មា អរូបិនោ ធម្មា’តិ មាតិកាយ វុត្តំ អរូបីភាវំ បដិក្ខិបតិ។ **ឧប្បន្នំ ឆហិ វិញ្ញាណេហី**តិ បច្ចុប្បន្នរូបមេវ ចក្ខុវិញ្ញាណាទីហិ ឆហិ វេទិតព្ពំ។ និយាមោ បន ចក្ខុវិញ្ញាណាទីនិ សន្ធាយ គហិតោ។ ន ហិ តានិ អតីតានាគតំ វិជានន្តិ។ មនោវិញ្ញាណំ បន អតីតម្បិ អនាគតម្បិ វិជានាតិ។ តំ ឥមស្មិំ បញ្ចវិញ្ញាណសោតេ បតិតត្តា សោតបតិតមេវ ហុត្វា គតំ។ ហុត្វា អភាវដ្ឋេន បន **អនិច្ចមេវ**។ ជរាយ អភិភវិតព្ពធម្មកត្តា **ជរាភិភូតមេវ**។ យស្មា វា រូបកាយេ ជរា បាកដា ហោតិ, តស្មាបិ ‘ជរាភិភូតមេវា’តិ វុត្តំ។

ឯវំ ឯកវិធេន រូបសង្គហោតិ ឯត្ថ ‘**វិធា’-សទ្ទោ** មានសណ្ឋានកោដ្ឋាសេសុ ទិស្សតិ។ “សេយ្យោហមស្មីតិ វិធា, សទិសោហមស្មីតិ វិធា”តិអាទីសុ (វិភ. ៩៦២) ហិ មានោ វិធា នាម។ “កថំវិធំ សីលវន្តំ វទន្តិ, កថំវិធំ បញ្ញវន្តំ វទន្តី”តិអាទីសុ (សំ. និ. ១.៩៥) សណ្ឋានំ។ ‘កថំវិធ’ន្តិ ហិ បទស្ស កថំសណ្ឋានន្តិ អត្ថោ។ “ឯកវិធេន ញាណវត្ថុំ ទុវិធេន ញាណវត្ថូ”តិអាទីសុ (វិភ. ៧៥១-៧៥២) កោដ្ឋាសោ វិធា នាម។ ឥធាបិ កោដ្ឋាសោវ អធិប្បេតោ។

សង្គហសទ្ទោបិ សជាតិសញ្ជាតិកិរិយាគណនវសេន ចតុព្ពិធោ។ តត្ថ “សព្ពេ ខត្តិយា អាគច្ឆន្តុ, សព្ពេ ព្រាហ្មណា សព្ពេ វេស្សា សព្ពេ សុទ្ទា អាគច្ឆន្តុ”, “យោ ចាវុសោ វិសាខ, សម្មាវាចា, យោ ច សម្មាកម្មន្តោ, យោ ច សម្មាអាជីវោ – ឥមេ ធម្មា សីលក្ខន្ធេ សង្គហិតា”តិ (ម. និ. ១.៤៦២) អយំ ‘សជាតិសង្គហោ’ នាម។ ‘ឯកជាតិកា អាគច្ឆន្តូ’តិ វុត្តដ្ឋានេ វិយ ហិ ឥធ សព្ពេ ជាតិយា ឯកសង្គហំ គតា។ “សព្ពេ កោសលកា អាគច្ឆន្តុ, សព្ពេ មាគធកា, សព្ពេ ភារុកច្ឆកា អាគច្ឆន្តុ”, “យោ ចាវុសោ វិសាខ, សម្មាវាយាមោ, យា ច សម្មាសតិ, យោ ច សម្មាសមាធិ – ឥមេ ធម្មា សមាធិក្ខន្ធេ សង្គហិតា”តិ អយំ ‘សញ្ជាតិសង្គហោ’ នាម។ ឯកដ្ឋានេ ជាតា សំវុទ្ធា អាគច្ឆន្តូតិ វុត្តដ្ឋានេ វិយ ហិ ឥធ សព្ពេ សញ្ជាតិដ្ឋានេន និវុត្ថោកាសេន ឯកសង្គហំ គតា។ “សព្ពេ ហត្ថារោហា អាគច្ឆន្តុ, សព្ពេ អស្សារោហា, សព្ពេ រថិកា អាគច្ឆន្តុ”, “យា ចាវុសោ វិសាខ, សម្មាទិដ្ឋិ, យោ ច សម្មាសង្កប្បោ – ឥមេ ធម្មា បញ្ញាក្ខន្ធេ សង្គហិតា”តិ (ម. និ. ១.៤៦២) អយំ ‘កិរិយាសង្គហោ’ នាម។ សព្ពេវ ហេតេ អត្តនោ កិរិយាករណេន ឯកសង្គហំ គតា។ “ចក្ខាយតនំ កតមក្ខន្ធគណនំ គច្ឆតិ? ចក្ខាយតនំ រូបក្ខន្ធគណនំ គច្ឆតិ។ ហញ្ចិ ចក្ខាយតនំ រូបក្ខន្ធគណនំ គច្ឆតិ, តេន វត រេ វត្តព្ពេ – ចក្ខាយតនំ រូបក្ខន្ធេន សង្គហិត”ន្តិ (កថា. ៤៧១), អយំ ‘គណនសង្គហោ’ នាម។ អយមិធ អធិប្បេតោ។ ឯកកោដ្ឋាសេន រូបគណនាតិ អយមេត្ថ អត្ថោ។ ឯស នយោ សព្ពត្ថ។

ទុកនិទ្ទេសវណ្ណនា

ឧបាទាភាជនីយកថា

៥៩៥. ឥទានិ ទុវិធសង្គហាទីសុ ‘អត្ថិ រូបំ ឧបាទា, អត្ថិ រូបំ នោឧបាទា’តិ ឯវំ ភេទសព្ភាវតោ បុច្ឆាបុព្ពង្គមំ បទភាជនំ ទស្សេន្តោ **កតមំ តំ រូបំ ឧបាទា**តិអាទិមាហ។ តត្ថ ឧបាទិយតីតិ ‘ឧបាទា’; មហាភូតានិ គហេត្វា, អមុញ្ចិត្វា, តានិ និស្សាយ បវត្តតីតិ អត្ថោ។ ឥទានិ តំ បភេទតោ ទស្សេន្តោ **ចក្ខាយតន**ន្តិអាទិមាហ។

៥៩៦. ឯវំ តេវីសតិវិធំ ឧបាទារូបំ សង្ខេបតោ ឧទ្ទិសិត្វា បុន តទេវ វិត្ថារតោ និទ្ទិសន្តោ **កតមំ តំ រូបំ ចក្ខាយតនន្តិ**អាទិមាហ។ តត្ថ ទុវិធំ ចក្ខុ – មំសចក្ខុ បញ្ញាចក្ខុ ច។ ឯតេសុ ‘ពុទ្ធចក្ខុ សមន្តចក្ខុ ញាណចក្ខុ ទិព្ពចក្ខុ ធម្មចក្ខូ’តិ បញ្ចវិធំ បញ្ញាចក្ខុ។ តត្ថ “អទ្ទសំ ខោ អហំ, ភិក្ខវេ, ពុទ្ធចក្ខុនា លោកំ វោលោកេន្តោ សត្តេ អប្បរជក្ខេ...បេ.... ទុវិញ្ញាបយេ”តិ (ម. និ. ១.២៨៣) ឥទំ ពុទ្ធចក្ខុ នាម។ “សមន្តចក្ខុ វុច្ចតិ សព្ពញ្ញុតញ្ញាណ”ន្តិ ឥទំ សមន្តចក្ខុ នាម។ “ចក្ខុំ ឧទបាទិ ញាណំ ឧទបាទី”តិ (សំ. និ. ៥.១០៨១; មហាវ. ១៥) ឥទំ ញាណចក្ខុ នាម។ “អទ្ទសំ ខោ អហំ, ភិក្ខវេ, ទិព្ពេន ចក្ខុនា វិសុទ្ធេនា”តិ (ម. និ. ១.២៨៤) ឥទំ ទិព្ពចក្ខុ នាម។ “តស្មិំ យេវាសនេ វិរជំ វីតមលំ ធម្មចក្ខុំ ឧទបាទី”តិ (ម. និ. ២.៣៩៥) ឥទំ ហេដ្ឋិមមគ្គត្តយសង្ខាតំ ញាណំ ធម្មចក្ខុ នាម។

មំសចក្ខុបិ បសាទចក្ខុ សសម្ភារចក្ខូតិ ទុវិធំ ហោតិ។ តត្ថ យោយំ អក្ខិកូបកេ បតិដ្ឋិតោ ហេដ្ឋា អក្ខិកូបកដ្ឋិកេន, ឧបរិ ភមុកដ្ឋិកេន, ឧភតោ អក្ខិកូដេហិ, អន្តោ មត្ថលុង្គេន, ពហិទ្ធា អក្ខិលោមេហិ បរិច្ឆិន្នោ មំសបិណ្ឌោ។ សង្ខេបតោ ‘ចតស្សោ ធាតុយោ, វណ្ណោ គន្ធោ រសោ ឱជា, សម្ភវោ សណ្ឋានំ, ជីវិតំ ភាវោ កាយបសាទោ ចក្ខុបសាទោ’តិ ចុទ្ទសសម្ភារោ។ វិត្ថារតោ ‘ចតស្សោ ធាតុយោ, តំសន្និស្សិតវណ្ណគន្ធរសឱជាសណ្ឋានសម្ភវា ចា’តិ ឥមានិ ទស ចតុសមុដ្ឋានិកត្តា ចត្តាលីសំ ហោន្តិ។ ជីវិតំ ភាវោ កាយបសាទោ ចក្ខុបសាទោតិ ចត្តារិ ឯកន្តកម្មសមុដ្ឋានានេវាតិ ឥមេសំ ចតុចត្តាលីសាយ រូបានំ វសេន ចតុចត្តាលីសសម្ភារោ។ យំ លោកោ សេតំ ចក្ខុំ បុថុលំ វិសដំ វិត្ថិណ្ណំ ‘ចក្ខុ’ន្តិ សញ្ជានន្តោ ន ចក្ខុំ សញ្ជានាតិ, វត្ថុំ ចក្ខុតោ សញ្ជានាតិ, សោ មំសបិណ្ឌោ អក្ខិកូបេ បតិដ្ឋិតោ, ន្ហារុសុត្តកេន មត្ថលុង្គេ អាពទ្ធោ, យត្ថ សេតម្បិ អត្ថិ, កណ្ហម្បិ លោហិតកម្បិ, បថវីបិ អាបោបិ តេជោបិ វាយោបិ, យំ សេម្ហុស្សទត្តា សេតំ, បិត្តុស្សទត្តា កណ្ហំ, រុហិរុស្សទត្តា លោហិតកំ, បថវុស្សទត្តា បត្ថិណ្ណំ ហោតិ, អាបុស្សទត្តា បគ្ឃរតិ, តេជុស្សទត្តា បរិទយ្ហតិ, វាយុស្សទត្តា សម្ភមតិ, ឥទំ **សសម្ភារចក្ខុ** នាម។

យោ បនេត្ថ សិតោ ឯត្ថ បដិពទ្ធោ ចតុន្នំ មហាភូតានំ ឧបាទាយ បសាទោ, ឥទំ **បសាទចក្ខុ** នាម។ តទេតំ តស្ស សសម្ភារចក្ខុនោ សេតមណ្ឌលបរិក្ខិត្តស្ស កណ្ហមណ្ឌលស្ស មជ្ឈេ, អភិមុខេ ឋិតានំ សរីរសណ្ឋានុប្បត្តិទេសភូតេ ទិដ្ឋិមណ្ឌលេ, សត្តសុ បិចុបដលេសុ អាសិត្តតេលំ បិចុបដលានិ វិយ, សត្តក្ខិបដលានិ ព្យាបេត្វា, ធារណន្ហាបនមណ្ឌនពីជនកិច្ចាហិ ចតូហិ ធាតីហិ ខត្តិយកុមារោ វិយ, សន្ធារណអាពន្ធនបរិបាចនសមុទីរណកិច្ចាហិ ចតូហិ ធាតូហិ កតូបការំ, ឧតុចិត្តាហារេហិ ឧបត្ថម្ភិយមានំ, អាយុនា អនុបាលិយមានំ, វណ្ណគន្ធរសាទីហិ បរិវុតំ, បមាណតោ ឩកាសិរមត្តំ, ចក្ខុវិញ្ញាណាទីនំ យថារហំ វត្ថុទ្វារភាវំ សាធយមានំ តិដ្ឋតិ។ វុត្តម្បិ ចេតំ ធម្មសេនាបតិនា –

> “យេន ចក្ខុប្បសាទេន, រូបានិ មនុបស្សតិ;
> បរិត្តំ សុខុមំ ឯតំ, ឩកាសិរសមូបម”ន្តិ។

ចក្ខុ ច តំ អាយតនញ្ចាតិ **ចក្ខាយតនំ។ យំ ចក្ខុ ចតុន្នំ មហាភូតានំ ឧបាទាយ បសាទោ**តិ ឥធាបិ ឧបយោគត្ថេយេវ សាមិវចនំ; ចត្តារិ មហាភូតានិ ឧបាទិយិត្វា បវត្តប្បសាទោតិ អត្ថោ។ ឥមិនា បសាទចក្ខុមេវ គណ្ហាតិ, សេសចក្ខុំ បដិក្ខិបតិ។ យំ បន ឥន្ទ្រិយគោចរសុត្តេ “ឯកំ មហាភូតំ ឧបាទាយ បសាទោ បថវីធាតុយា តីហិ មហាភូតេហិ សង្គហិតោ អាបោធាតុយា ច តេជោធាតុយា ច វាយោធាតុយា ច,” ចតុបរិវត្តសុត្តេ “ទ្វិន្នំ មហាភូតានំ ឧបាទាយ បសាទោ បថវីធាតុយា ច អាបោធាតុយា ច ទ្វីហិ មហាភូតេហិ សង្គហិតោ តេជោធាតុយា ច វាយោធាតុយា ចា”តិ វុត្តំ, តំ បរិយាយេន វុត្តំ។ អយញ្ហិ សុត្តន្តិកកថា នាម បរិយាយទេសនា។ យោ ច ចតុន្នំ មហាភូតានំ ឧបាទាយ បសាទោ សោ តេសុ ឯកេកស្សាបិ ទ្វិន្នំ ទ្វិន្នម្បិ បសាទោយេវាតិ ឥមិនា បរិយាយេន តត្ថ ទេសនា អាគតា។ អភិធម្មោ បន និប្បរិយាយទេសនា នាម។ តស្មា ឥធ ‘ចតុន្នំ មហាភូតានំ ឧបាទាយ បសាទោ’តិ វុត្តំ។

‘អយំ មេ អត្តា’តិ ពាលជនេន បរិគ្គហិតត្តា អត្តភាវោ វុច្ចតិ សរីរម្បិ ខន្ធបញ្ចកម្បិ។ តស្មិំ បរិយាបន្នោ តន្និស្សិតោតិ **អត្តភាវបរិយាបន្នោ** ចក្ខុវិញ្ញាណេន បស្សិតុំ ន សក្កាតិ **អនិទស្សនោ**។ បដិឃដ្ដនានិឃំសោ ឯត្ថ ជាយតីតិ **សប្បដិឃោ**។

យេនាតិអាទីសុ អយំ សង្ខេបត្ថោ – យេន ករណភូតេន ចក្ខុនា អយំ សត្តោ ឥទំ វុត្តប្បការំ រូបំ អតីតេ បស្សិ វា, វត្តមានេ បស្សតិ វា, អនាគតេ បស្សិស្សតិ វា, សចស្ស អបរិភិន្នំ ចក្ខុ ភវេយ្យ, អថានេន អាបាថគតំ រូបំ បស្សេ វា, អតីតំ វា រូបំ អតីតេន ចក្ខុនា បស្សិ, បច្ចុប្បន្នំ បច្ចុប្បន្នេន បស្សតិ, អនាគតំ អនាគតេន បស្សិស្សតិ, សចេ តំ រូបំ ចក្ខុស្ស អាបាថំ អាគច្ឆេយ្យ ចក្ខុនា តំ រូបំ បស្សេយ្យាតិ ឥទមេត្ថ បរិកប្បវចនំ។

ទស្សនបរិណាយកដ្ឋេន **ចក្ខុំបេតំ**, សញ្ញាតិសមោសរណដ្ឋេន **ចក្ខាយតនំបេតំ**, សុញ្ញតភាវនិស្សត្តដ្ឋេន **ចក្ខុធាតុបេសា**។ ទស្សនលក្ខណេ ឥន្ទដ្ឋំ ការេតីតិ **ចក្ខុន្ទ្រិយំបេតំ**។ លុជ្ជនបលុជ្ជនដ្ឋេន **លោកោបេសោ**។ វឡញ្ជនដ្ឋេន **ទ្វារាបេសា**។ អបូរណីយដ្ឋេន **សមុទ្ទោបេសោ**។ បរិសុទ្ធដ្ឋេន **បណ្ឌរំបេតំ**។ ផស្សាទីនំ អភិជាយនដ្ឋេន **ខេត្តំបេតំ**។ តេសំយេវ បតិដ្ឋានដ្ឋេន **វត្ថុំបេតំ**។ សមវិសមំ ទស្សេន្តំ អត្តភាវំ នេតីតិ **នេត្តំបេតំ**។ តេនេវដ្ឋេន **នយនំបេតំ** ។ សក្កាយបរិយាបន្នដ្ឋេន **ឱរិមំ តីរំបេតំ**។ ពហុសាធារណដ្ឋេន អស្សាមិកដ្ឋេន ច **សុញ្ញោ គាមោបេសោ**តិ។

ឯត្តាវតា 'បស្សិ វា'តិអាទីហិ ចតូហិ បទេហិ ចក្ខុំបេតន្តិអាទីនិ ចុទ្ទស នាមានិ យោជេត្វា ចក្ខាយតនស្ស ចត្តារោ វវត្ថាបននយា វុត្តាតិ វេទិតព្ពា។ កថំ? ឯត្ថ ហិ យេន ចក្ខុនា អនិទស្សនេន សប្បដិឃេន រូបំ សនិទស្សនំ សប្បដិឃំ បស្សិ វា ចក្ខុំបេតំ...បេ.... សុញ្ញោ គាមោបេសោ, ឥទំ តំ រូបំ ចក្ខាយតនន្តិ អយមេកោ នយោ។ ឯវំ សេសាបិ វេទិតព្ពា។

៥៩៧. ឥទានិ យស្មា វិជ្ជុនិច្ឆរណាទិកាលេសុ អនោលោកេតុកាមស្សាបិ រូបំ ចក្ខុបសាទំ ឃដ្ដេតិ, តស្មា តំ អាការំ ទស្សេតុំ ទុតិយោ និទ្ទេសវារោ អារទ្ធោ។ តត្ថ **យម្ហិ ចក្ខុម្ហី**តិ យម្ហិ អធិករណភូតេ ចក្ខុម្ហិ។ **រូបន្តិ** បច្ចត្តវចនមេតំ។ តត្ថ **បដិហញ្ញិ វា**តិ អតីតត្ថោ។ **បដិហញ្ញតិ វា**តិ បច្ចុប្បន្នត្ថោ។ **បដិហញ្ញិស្សតិ វា**តិ អនាគតត្ថោ។ **បដិហញ្ញេ វា**តិ វិកប្បនត្ថោ។ អតីតញ្ហិ រូបំ អតីតេ ចក្ខុស្មិំ បដិហញ្ញិ នាម។ បច្ចុប្បន្នំ បច្ចុប្បន្នេ បដិហញ្ញតិ នាម។ អនាគតំ អនាគតេ បដិហញ្ញិស្សតិ នាម។ សចេ តំ រូបំ ចក្ខុស្ស អាបាថំ អាគច្ឆេយ្យ, ចក្ខុម្ហិ បដិហញ្ញេយ្យ តំ រូបន្តិ អយមេត្ថ បរិកប្បោ។ អត្ថតោ បន បសាទំ ឃដ្ដយមានមេវ រូបំ បដិហញ្ញតិ នាម។ ឥធាបិ បុរិមនយេនេវ ចត្តារោ វវត្ថាបននយា វេទិតព្ពា។

៥៩៨. ឥទានិ យស្មា អត្តនោ ឥច្ឆាយ ឱលោកេតុកាមស្ស រូបេ ចក្ខុំ ឧបសំហរតោ ចក្ខុ រូបស្មិំ បដិហញ្ញតិ, តស្មា តំ អាការំ ទស្សេតុំ តតិយោ និទ្ទេសវារោ អារទ្ធោ។ សោ អត្ថតោ បាកដោយេវ។ ឯត្ថ បន ចក្ខុ អារម្មណំ សម្បដិច្ឆមានមេវ រូបម្ហិ បដិហញ្ញតិ នាម។ ឥធាបិ បុរិមនយេនេវ ចត្តារោ វវត្ថាបននយា វេទិតព្ពា។

៥៩៩. ឥតោ បរំ ផស្សបញ្ចមកានំ ឧប្បត្តិទស្សនវសេន បញ្ច, តេសំយេវ អារម្មណបដិពទ្ធឧប្បត្តិទស្សនវសេន បញ្ចាតិ, ទស វារា ទស្សិតា។ តត្ថ **ចក្ខុំ និស្សាយា**តិ ចក្ខុំ និស្សាយ, បច្ចយំ កត្វា។ **រូបំ អារព្ភា**តិ រូបារម្មណំ អាគម្ម, សន្ធាយ, បដិច្ច។ ឥមិនា ចក្ខុបសាទវត្ថុកានំ ផស្សាទីនំ បុរេជាតបច្ចយេន ចក្ខុទ្វារជវនវីថិបរិយាបន្នានំ អារម្មណាធិបតិអារម្មណូបនិស្សយបច្ចយេហិ រូបស្ស បច្ចយភាវោ ទស្សិតោ។ ឥតរេសុ បញ្ចសុ វារេសុ រូបំ អារម្មណមស្សាតិ រូបារម្មណោតិ ឯវំ អារម្មណបច្ចយមត្តេនេវ បច្ចយភាវោ ទស្សិតោ។ យថា បន បុរិមេសុ តីសុ, ឯវំ ឥមេសុបិ ទសសុ វារេសុ ចត្តារោ ចត្តារោ វវត្ថាបននយា វេទិតព្ពា។ ឯវំ កតមំ តំ រូបំ ចក្ខាយតនន្តិ បុច្ឆាយ ឧទ្ធដំ ចក្ខុំ 'ឥទំ ត'ន្តិ នានប្បការតោ ទស្សេតុំ, បុរិមា តយោ, ឥមេ ទសាតិ, តេរស និទ្ទេសវារា ទស្សិតា។ ឯកេកស្មិញ្ចេត្ថ ចតុន្នំ ចតុន្នំ វវត្ថាបននយានំ អាគតត្តា ទ្វិបញ្ញាសាយ នយេហិ បដិមណ្ឌេត្វាវ ទស្សិតាតិ វេទិតព្ពា។

៦០០. ឥតោ បរេសុ សោតាយតនាទិនិទ្ទេសេសុបិ ឯសេវ នយោ។ វិសេសមត្តំ បនេត្ថ ឯវំ វេទិតព្ពំ – សុណាតីតិ **សោតំ**។ តំ សសម្ភារសោតពិលស្ស អន្តោ តនុតម្ពលោមាចិតេ អង្គុលិវេធកសណ្ឋានេ បទេសេ វុត្តប្បការាហិ ធាតូហិ កតូបការំ, ឧតុចិត្តាហារេហិ ឧបត្ថម្ភិយមានំ, អាយុនា អនុបាលិយមានំ, វណ្ណាទីហិ បរិវុតំ សោតវិញ្ញាណាទីនំ យថារហំ វត្ថុទ្វារភាវំ សាធយមានំ តិដ្ឋតិ។

ឃាយតីតិ **ឃានំ**។ តំ សសម្ភារឃានពិលស្ស អន្តោ អជបទសណ្ឋានេ បទេសេ យថាវុត្តប្បការឧបការុបត្ថម្ភនានុបាលនបរិវារំ ហុត្វា ឃានវិញ្ញាណាទីនំ យថារហំ វត្ថុទ្វារភាវំ សាធយមានំ តិដ្ឋតិ។

សាយនដ្ឋេន **ជិវ្ហា**។ សា សសម្ភារជិវ្ហាមជ្ឈស្ស ឧបរិ ឧប្បលទលគ្គសណ្ឋានេ បទេសេ យថាវុត្តប្បការឧបការុបត្ថម្ភនានុបាលនបរិវារា ហុត្វា ជិវ្ហាវិញ្ញាណាទីនំ យថារហំ វត្ថុទ្វារភាវំ សាធយមានា តិដ្ឋតិ។

យាវតា បន ឥមស្មិំ កាយេ ឧបាទិណ្ណករូបំ នាម អត្ថិ, សព្ពត្ថ កាយាយតនំ, កប្បាសបដលេ ស្នេហោ វិយ, យថាវុត្តប្បការឧបការុបត្ថម្ភនានុបាលនបរិវារមេវ ហុត្វា កាយវិញ្ញាណាទីនំ យថារហំ វត្ថុទ្វារភាវំ សាធយមានំ តិដ្ឋតិ។ អយមេត្ថ វិសេសោ។ សេសោ បាឡិប្បភេទោ ច អត្ថោ ច ចក្ខុនិទ្ទេសេ វុត្តនយេនេវ វេទិតព្ពោ។ កេវលញ្ហិ ឥធ ចក្ខុបទស្ស ឋានេ សោតបទាទីនិ, រូបបទស្ស ឋានេ សទ្ទបទាទីនិ, បស្សីតិ អាទីនំ ឋានេ

សុណិតិអាទិបទានិ ច អាគតានិ។ ‘នេត្តំបេតំ , នយនំបេត’ន្តិ ឥមស្ស ច បទទ្វយស្ស អភាវា ទ្វាទស ទ្វាទស នាមានិ ហោន្តិ។ សេសំ សព្ពត្ថ វុត្តសទិសមេវ។

តត្ថ សិយា – យទិ យាវតា ឥមស្មិំ កាយេ ឧបាទិណ្ណករូបំ នាម អត្ថិ, សព្ពត្ថ កាយាយតនំ, កប្បាសបដលេ ស្នេហោ វិយ។ ‘ឯវំ សន្តេ លក្ខណសម្មិស្សតា អាបជ្ជតី’តិ។ ‘នាបជ្ជតី’តិ។ ‘កស្មា’? ‘អញ្ញស្ស អញ្ញត្ថ អភាវតោ’។ ‘យទិ ឯវំ, ន សព្ពត្ថ កាយាយតន’ន្តិ? ‘នេវ បរមត្ថតោ សព្ពត្ថ។ វិនិព្ភុជិត្វា បនស្ស នានាករណំ បញ្ញាបេតុំ ន សក្កា, តស្មា ឯវំ វុត្តំ។ យថា ហិ រូបរសាទយោ, វាលិកាចុណ្ណានិ វិយ, វិវេចេតុំ អសក្កុណេយ្យតាយ អញ្ញមញ្ញព្យាបិនោតិ វុច្ចន្តិ, ន ច បរមត្ថតោ រូបេ រសោ អត្ថិ។ យទិ សិយា រូបគ្គហណេនេវ រសគ្គហណំ គច្ឆេយ្យ។ ឯវំ កាយាយតនម្បិ បរមត្ថតោ នេវ សព្ពត្ថ អត្ថិ, ន ច សព្ពត្ថ នត្ថិ, វិវេចេតុំ អសក្កុណេយ្យតាយាតិ។ ឯវមេត្ថ ន លក្ខណសម្មិស្សតា អាបជ្ជតីតិ វេទិតព្ពា’។

អបិច លក្ខណាទិវវត្ថាបនតោបេតេសំ អសម្មិស្សតា វេទិតព្ពា – ឯតេសុ ហិ រូបាភិឃាតារហភូតប្បសាទលក្ខណំ ទដ្ឋុកាមតានិទានកម្មសមុដ្ឋានភូតប្បសាទលក្ខណំ វា **ចក្ខុ**, រូបេសុ អាវិញ្ឆនរសំ, ចក្ខុវិញ្ញាណស្ស អាធារភាវបច្ចុបដ្ឋានំ, ទដ្ឋុកាមតានិទានកម្មជភូតបទដ្ឋានំ។

សទ្ទាភិឃាតារហភូតប្បសាទលក្ខណំ សោតុកាមតានិទានកម្មសមុដ្ឋានភូតប្បសាទលក្ខណំ វា **សោតំ,** សទ្ទេសុ អាវិញ្ឆនរសំ, សោតវិញ្ញាណស្ស អាធារភាវបច្ចុបដ្ឋានំ, សោតុកាមតានិទានកម្មជភូតបទដ្ឋានំ។

គន្ធាភិឃាតារហភូតប្បសាទលក្ខណំ ឃាយិតុកាមតានិទានកម្មសមុដ្ឋានភូតប្បសាទលក្ខណំ វា **ឃានំ,** គន្ធេសុ អាវិញ្ឆនរសំ, ឃានវិញ្ញាណស្ស អាធារភាវបច្ចុបដ្ឋានំ ឃាយិតុកាមតានិទានកម្មជភូតបទដ្ឋានំ។

រសាភិឃាតារហភូតប្បសាទលក្ខណា សាយិតុកាមតានិទានកម្មសមុដ្ឋានភូតប្បសាទលក្ខណា វា **ជិវ្ហា,** រសេសុ អាវិញ្ឆនរសា, ជិវ្ហាវិញ្ញាណស្ស អាធារភាវបច្ចុបដ្ឋានា, សាយិតុកាមតានិទានកម្មជភូតបទដ្ឋានា។

ផោដ្ឋព្ពាភិឃាតារហភូតប្បសាទលក្ខណោ ផុសិតុកាមតានិទានកម្មសមុដ្ឋានភូតប្បសាទលក្ខណោ វា **កាយោ,** ផោដ្ឋព្ពេសុ អាវិញ្ឆនរសោ, កាយវិញ្ញាណស្ស អាធារភាវបច្ចុបដ្ឋានោ, ផុសិតុកាមតានិទានកម្មជភូតបទដ្ឋានោ។

កេចិ បន ‘តេជាធិកានំ ភូតានំ បសាទោ ចក្ខុ, វាយុបថវីអាបាធិកានំ ភូតានំ បសាទា សោតឃានជិវ្ហា, កាយោ សព្ពេស’ន្តិ វទន្តិ។ អបរេ ‘តេជាធិកានំ បសាទោ ចក្ខុ, វិវរវាយុអាបបថវាធិកានំ បសាទា សោតឃានជិវ្ហាកាយា’តិ វទន្តិ។ តេ វត្តព្ពា – ‘សុត្តំ អាហរថា’តិ។ អទ្ធា សុត្តមេវ ន ទក្ខិស្សន្តិ។ កេចិ បនេត្ថ ‘តេជាទីនំ គុណេហិ រូបាទីហិ អនុគ្គយ្ហភាវតោ’តិ ការណំ វទន្តិ។ តេ ច វត្តព្ពា – ‘កោ បនេវមាហ – រូបាទយោ តេជាទីនំ គុណា’តិ? អវិនិព្ភោគេសុ ហិ រូបេសុ ‘អយំ ឥមស្ស គុណោ, អយំ ឥមស្ស គុណោ’តិ ន លព្ភា វត្តុំ។ អថាបិ វទេយ្យុំ – ‘យថា តេសុ តេសុ សម្ភារេសុ តស្ស តស្ស ភូតស្ស អធិកតាយ បថវីអាទីនំ សន្ធារណាទីនិ កិច្ចានិ ឥច្ឆថ, ឯវំ តេជាទិអធិកេសុ សម្ភារេសុ រូបាទីនំ អធិកភាវទស្សនតោ ឥច្ឆិតព្ពមេតំ រូបាទយោ តេសំ គុណា’តិ។ តេ វត្តព្ពា – ឥច្ឆេយ្យាម , យទិ អាបាធិកស្ស អាសវស្ស គន្ធតោ បថវីអធិកេ កប្បាសេ គន្ធោ អធិកតរោ សិយា, តេជាធិកស្ស ច ឧណ្ហោទកស្ស វណ្ណតោបិ សីតូទកស្ស វណ្ណោ បរិហាយេថ។ យស្មា បនេតំ ឧភយម្បិ នត្ថិ, តស្មា បហាយេថេតំ ឯតេសំ និស្សយភូតានំ វិសេសកប្បនំ, យថា អវិសេសេបិ ឯកកលាបេ ភូតានំ រូបរសាទយោ អញ្ញមញ្ញំ វិសទិសា ហោន្តិ, ឯវំ ចក្ខុបសាទាទយោ, អវិជ្ជមានេបិ អញ្ញស្មិំ វិសេសការណេតិ គហេតព្ពមេតំ។

កឹ បន តំ យំ អញ្ញមញ្ញស្ស អសាធារណំ? កម្មមេវ នេសំ វិសេសការណំ។ តស្មា កម្មវិសេសតោ ឯតេសំ វិសេសោ, ន ភូតវិសេសតោ។ ភូតវិសេសេ ហិ សតិ បសាទោវ នុប្បជ្ជតិ។ សមានានញ្ហិ បសាទោ, ន វិសមានានន្តិ បោរាណា។ ឯវំ កម្មវិសេសតោ វិសេសវន្តេសុ ច ឯតេសុ ចក្ខុសោតានិ អសម្បត្តវិសយគ្គាហកានិ អត្តនោ និស្សយំ អនល្លីននិស្សយេ ឯវ វិសយេ វិញ្ញាណហេតុត្តា។ ឃានជិវ្ហាកាយា សម្បត្តវិសយគ្គាហកា, និស្សយវសេន ចេវ សយញ្ច អត្តនោ និស្សយំ អល្លីនេយេវ វិសយេ វិញ្ញាណហេតុត្តា។

អដ្ឋកថាយំ បន “អាបាថគតត្តាវ អារម្មណំ សម្បត្តំ នាម។ ចន្ទមណ្ឌលសូរិយមណ្ឌលានញ្ហិ ទ្វាចត្តាលីសយោជនសហស្សមត្ថកេ ឋិតានំ វណ្ណោ ចក្ខុបសាទំ ឃដ្ដេតិ។ សោ ទូរេ ឋត្វា បញ្ញាយមានោបិ សម្បត្តោយេវ នាម។ តំគោចរត្តា ចក្ខុ សម្បត្តគោចរមេវ នាម។ ទូរេ រុក្ខំ ឆិន្ទន្តានម្បិ, រជកានញ្ច វត្ថំ ធោវន្តានំ

ទូរតោវ កាយវិការោ បញ្ញាយតិ។ សទ្ទោ បន ធាតុបរម្បរាយ អាគន្ត្វា សោតំ ឃដ្ដេត្វា សណិកំ វវត្ថានំ គច្ឆតី”តិ វុត្តំ។

តត្ថ កិញ្ចាបិ អាបាថគតត្តា អារម្មណំ សម្បត្តន្តិ វុត្តំ, ចន្ទមណ្ឌលាទិវណ្ណោ បន ចក្ខុំ អសម្បត្តោ ទូរេ ឋិតោវ បញ្ញាយតិ។ សទ្ទោបិ សចេ សណិកំ អាគច្ឆេយ្យ, ទូរេ ឧប្បន្នោ ចិរេន សុយ្យេយ្យ, បរម្បរឃដ្ដនាយ ច អាគន្ត្វា សោតំ ឃដ្ដេន្តោ អសុកទិសាយ នាមាតិ ន បញ្ញាយេយ្យ។ តស្មា អសម្បត្តគោចរានេវ តានិ។

អហិអាទិសមានានិ ចេតានិ។ យថា ហិ អហិ នាម ពហិ សិត្តសម្មដ្ឋដ្ឋានេ នាភិរមតិ, សង្ការដ្ឋានតិណបណ្ណគហនវម្មិកានិយេវ បន បវិសិត្វា និបន្នកាលេ អភិរមតិ, ឯកគ្គតំ អាបជ្ជតិ, ឯវមេវ ចក្ខុបេតំ វិសមជ្ឈាសយំ មដ្ឋេសុ សុវណ្ណភិត្តិអាទីសុ នាភិរមតិ, ឱលោកេតុម្បិ ន ឥច្ឆតិ, រូបចិត្តបុប្ផលតាទិចិត្តេសុយេវ បន អភិរមតិ។ តាទិសេសុ ហិ ឋានេសុ ចក្ខុម្ហិ អប្បហោន្តេ មុខម្បិ វិវរិត្វា ឱលោកេតុកាមា ហោន្តិ។

សុសុមារោបិ ពហិ និក្ខន្តោ គហេតព្ពំ ន បស្សតិ, អក្ខីនិ និម្មីលេត្វាវ ចរតិ។ យទា បន ព្យាមសតមត្តំ ឧទកំ ឱគាហិត្វា ពិលំ បវិសិត្វា និបន្នោ ហោតិ, តទា តស្ស ចិត្តំ ឯកគ្គំ ហោតិ សុខំ សុបតិ, ឯវមេវ សោតំ តម្បេ ពិលជ្ឈាសយំ អាកាសសន្និស្សិតំ កណ្ណច្ឆិទ្ទកូបកេយេវ អជ្ឈាសយំ ករោតិ។ កណ្ណច្ឆិទ្ទាកាសោយេវ តស្ស សទ្ទសវនេ បច្ចយោ ហោតិ។ អជដាកាសោបិ វដ្ដតិយេវ។ អន្តោលេណស្មិញ្ហិ សជ្ឈាយេ ករិយមានេ ន លេណច្ឆទនំ ភិន្ទិត្វា សទ្ទោ ពហិ និក្ខមតិ, ទ្វារវាតបានច្ឆិទ្ទេហិ បន និក្ខមិត្វា ធាតុបរម្បរាយេវ ឃដ្ដេន្តោ គន្ត្វា សោតបសាទំ ឃដ្ដេតិ។ អថ តស្មឹ កាលេ ‘អសុកោ នាម សជ្ឈាយតី’តិ លេណបិដ្ឋេ និសិន្នា ជានន្តិ។

ឯវំ សន្តេ សម្បត្តគោចរតា ហោតិ។ ‘កឹ បនេតំ សម្បត្តគោចរ’ន្តិ? ‘អាម, សម្បត្តគោចរំ’។ ‘យទិ ឯវំ, ទូរេ ភេរិអាទីសុ វជ្ជមានេសុ ទូរេ សទ្ទោតិ ជាននំ ន ភវេយ្យា’តិ? ‘នោ ន ភវតិ។ សោតបសាទស្មិញ្ហិ ឃដ្ដិតេ ទូរេ សទ្ទោ អាសន្នេ សទ្ទោ, បរតីរេ ឱរិមតីរេតិ តថា តថា ជាននាការោ ហោតិ។ ធម្មតា ឯសា’តិ។ ‘កឹ ឯតាយ ធម្មតាយ? យតោ យតោ ឆិទ្ទំ តតោ តតោ សវនំ ហោតិ, ចន្ទិមសូរិយាទីនំ ទស្សនំ វិយាតិ អសម្បត្តគោចរមេវេតំ’។

បក្ខីបិ រុក្ខេ វា ភូមិយំ វា ន រមតិ។ យទា បន ឯកំ វា ទ្វេ វា លេឌ្ឌុបាតេ អតិក្កម្ម អជដាកាសំ បក្ខន្ទោ ហោតិ, តទា ឯកគ្គចិត្តតំ អាបជ្ជតិ, ឯវមេវ ឃានម្បិ អាកាសជ្ឈាសយំ វាតូបនិស្សយគន្ធគោចរំ។ តថា ហិ គាវោ នវវុដ្ឋេ ទេវេ ភូមិយំ ឃាយិត្វា ឃាយិត្វា អាកាសាភិមុខា ហុត្វា វាតំ អាកឌ្ឍន្តិ។ អង្គុលីហិ គន្ធបិណ្ឌំ គហេត្វាបិ ច ឧបសិង្ឃនកាលេ វាតំ អនាកឌ្ឍន្តោ នេវ តស្ស គន្ធំ ជានាតិ។

កុក្កុរោបិ ពហិ វិចរន្តោ ខេមដ្ឋានំ ន បស្សតិ លេឌ្ឌុបហារាទីហិ ឧបទ្ទុតោ ហោតិ។ អន្តោគាមំ បវិសិត្វា ឧទ្ធនដ្ឋានេ ឆារិកំ ព្យូហិត្វា និបន្នស្ស បន ផាសុកំ ហោតិ, ឯវមេវ ជិវ្ហាបិ គាមជ្ឈាសយា អាបោសន្និស្សិតរសារម្មណា។ តថា ហិ តិយាមរត្តឹ សមណធម្មំ កត្វាបិ បាតោវ បត្តចីវរមាទាយ គាមោ បវិសិតព្ពោ ហោតិ។ សុក្ខខាទនីយស្ស ច ន សក្កា ខេឡេន អតេមិតស្ស រសំ ជានិតុំ។

សិង្គាលោបិ ពហិ ចរន្តោ រតឹ ន វិន្ទតិ, អាមកសុសានេ មនុស្សមំសំ ខាទិត្វា និបន្នស្សេវ បនស្ស ផាសុកំ ហោតិ, ឯវមេវ កាយោបិ ឧបាទិណ្ណកជ្ឈាសយោ បថវីនិស្សិតផោដ្ឋព្ពារម្មណោ។ តថា ហិ អញ្ញំ ឧបាទិណ្ណកំ អលភមានា សត្តា អត្តនោវ ហត្ថតលេ សីសំ កត្វា និបជ្ជន្តិ។ អជ្ឈត្តិកពាហិរា ចស្ស បថវី អារម្មណគ្គហណេ បច្ចយោ ហោតិ។ សុសន្ថតស្សាបិ ហិ សយនស្ស, ហត្ថេ ឋបិតានម្បិ វា ផលានំ, ន សក្កា អនិសីទន្តេន វា អនិប្បីឡេន្តេន វា ថទ្ធមុទុភាវោ ជានិតុន្តិ។ អជ្ឈត្តិកពាហិរាបថវី ឯតស្ស កាយបសាទស្ស ផោដ្ឋព្ពជាននេ បច្ចយោ ហោតិ។ ឯវំ លក្ខណាទិវវត្ថានតោបេតេសំ អសម្ភិន្នតា វេទិតព្ពា។ អញ្ញេយេវ ហិ ចក្ខុបសាទស្ស លក្ខណរសបច្ចុបដ្ឋានបទដ្ឋានគោចរជ្ឈាសយនិស្សយា អញ្ញេ សោតបសាទាទីនន្តិ អសម្ភិន្នានេវ ចក្ខាយតនាទីនិ។

អបិច នេសំ អសម្ភិន្នតាយ អយំ ឧបមាបិ វេទិតព្ពា – យថា ហិ បញ្ចវណ្ណានំ ធជានំ ឧស្សាបិតានំ កិញ្ចាបិ ឆាយា ឯកាពទ្ធា វិយ ហោតិ, តស្ស តស្ស បន អញ្ញមញ្ញំ អសម្ភិន្នាវ យថា ច បញ្ចវណ្ណេន កប្បាសេន វដ្ដឹ កត្វា ទីបេ ជាលិតេ កិញ្ចាបិ ជាលា ឯកាពទ្ធា វិយ ហោតិ, តស្ស តស្ស បន អំសុនោ បាដិយេក្កា បាដិយេក្កា ជាលា អសម្ភិន្នា ឯវ, ឯវមេវ កិញ្ចាបិ ឥមានិ បញ្ចាយតនានិ ឯកស្មឹ អត្តភាវេ សមោសដានិ អញ្ញមញ្ញំ បន អសម្ភិន្នានេវ។ ន កេវលញ្ច ឥមានេវ បញ្ច, សេសរូបានិបិ អសម្ភិន្នានេវ។ ឥមស្មិញ្ហិ សរីរេ ហេដ្ឋិមកាយោ មជ្ឈិមកាយោ ឧបរិមកាយោតិ តយោ កោដ្ឋាសា។ តត្ថ នាភិតោ បដ្ឋាយ ហេដ្ឋា ហេដ្ឋិមកាយោ នាម។ តស្មឹ កាយទសកំ, ភាវទសកំ, អាហារសមុដ្ឋានានិ អដ្ឋ, ឧតុសមុដ្ឋានានិ អដ្ឋ, ចិត្តសមុដ្ឋានានិ អដ្ឋាតិ

ចតុចត្តាលីស រូបានិ។ នាភិតោ ឧទ្ធំ យាវ គលវាដកា មជ្ឈិមកាយោ នាម។ តត្ថ ច កាយទសកំ, ភាវទសកំ, វត្ថុទសកំ, អាហារសមុដ្ឋានាទីនិ តីណិ អដ្ឋកានីតិ ចតុបញ្ញាស រូបានិ។ គលវាដកតោ ឧទ្ធំ ឧបរិមកាយោ នាម។ តត្ថ ចក្ខុទសកំ, សោតទសកំ, ឃានទសកំ, ជិវ្ហាទសកំ, កាយទសកំ, ភាវទសកំ, អាហារសមុដ្ឋានាទីនិ តីណិ អដ្ឋកានីតិ ចតុរាសីតិ រូបានិ។

តត្ថ ចក្ខុបសាទស្ស បច្ចយានិ ចត្តារិ មហាភូតានិ, វណ្ណោ គន្ធោ រសោ ឱជា, ជីវិតិន្ទ្រិយំ ចក្ខុបសាទោតិ ឥទំ ឯកន្តតោ អវិនិភុត្តានំ ទសន្នំ និប្ផន្នរូបានំ វសេន ចក្ខុទសកំ នាម។ ឥមិនា នយេន សេសានិបិ វេទិតព្ពានិ។ តេសុ ហេដ្ឋិមកាយេ រូបំ មជ្ឈិមកាយឧបរិមកាយរូបេហិ សទ្ធឹ អសម្មិស្សំ។ សេសកាយទ្វយេបិ រូបំ ឥតរេហិ សទ្ធឹ អសម្មិស្សមេវ។ យថា ហិ សាយន្ហសមយេ បព្ពតច្ឆាយា ច រុក្ខច្ឆាយា ច កិញ្ចាបិ ឯកាពទ្ធា វិយ ហោន្តិ អញ្ញមញ្ញំ បន អសម្មិស្សាវ ឯវំ ឥមេសុបិ កាយេសុ ចតុចត្តាលីស ចតុបញ្ញាស ចតុរាសីតិ រូបានិ ច កិញ្ចាបិ ឯកាពទ្ធានិ វិយ ហោន្តិ, អញ្ញមញ្ញំ បន អសម្មិស្សានេវាតិ។

៦១៦. រូបាយតននិទ្ទេសេ វណ្ណោវ **វណ្ណនិភា;** និភាតីតិ វា និភា។ ចក្ខុវិញ្ញាណស្ស បាកដា ហោតីតិ អត្ថោ។ វណ្ណោវ និភា **វណ្ណនិភា**។ សទ្ធឹ និទស្សនេន **សនិទស្សនំ**, ចក្ខុវិញ្ញាណេន បស្សិតព្ពន្តិ អត្ថោ។ សទ្ធឹ បដិឃេន **សប្បដិឃំ**, បដិឃដ្ដននិឃំសជនកន្តិ អត្ថោ។ នីលាទីសុ ឧមាបុប្ផសមានំ **នីលំ**, កណិការបុប្ផសមានំ **បីតកំ**, ពន្ធុជីវកបុប្ផសមានំ **លោហិតកំ**, ឱសធិតារកសមានំ **ឱទាតំ**។ ឈាមង្គារសមានំ **កាឡកំ**, មន្ទរត្តំ សិន្ទុវារករវីរមកុឡសមានំ **មញ្ជិដ្ឋកំ**។ “ហរិត្តចហេមវណ្ណកាមំសុមុខបក្កមា”តិ (ជា. ១.១៥.១៣៣) ឯត្ថ បន កិញ្ចាបិ ‘ហរី’តិ សុវណ្ណំ វុត្តំ, បរតោ បនស្ស ជាតរូបគ្គហណេន គហិតត្តា ឥធ សាមំ **ហរិ** នាម។ ឥមានិ សត្ត វត្ថុំ អនាមសិត្វា សភាវេនេវ ទស្សិតានិ។

ហរិវណ្ណន្តិ ហរិតសទ្ទលវណ្ណំ។ **អម្ពង្កុរវណ្ណ**ន្តិ អម្ពង្កុរេន សមានវណ្ណំ។ ឥមានិ ទ្វេ វត្ថុំ អាមសិត្វា ទស្សិតានិ។ **ទីឃាទីនិ** ទ្វាទស វោហារតោ ទស្សិតានិ។ សោ ច នេសំ វោហារោ ឧបនិធាយសិទ្ធោ ចេវ សន្និវេសសិទ្ធោ ច។ ទីឃាទីនិ ហិ អញ្ញមញ្ញំ ឧបនិធាយសិទ្ធានិ, វដ្ដាទីនិ សន្និវេសវិសេសេន។ តត្ថ រស្សំ ឧបនិធាយ តតោ ឧច្ចតរំ **ទីឃំ**, តំ ឧបនិធាយ តតោ នីចតរំ **រស្សំ**។ ថូលំ ឧបនិធាយ តតោ ខុទ្ទកតរំ **អណុំ**, តំ ឧបនិធាយ តតោ មហន្តតរំ **ថូលំ**។ ចក្កសណ្ឋានំ **វដ្ដំ**, កុក្កុដណ្ឌសណ្ឋានំ **បរិមណ្ឌលំ**។ ចតូហិ អំសេហិ យុត្តំ **ចតុរំសំ។ ឆឡំសាទីសុ**បិ ឯសេវ នយោ។ **និន្ន**ន្តិ ឱនតំ, **ថល**ន្តិ ឧន្នតំ។

តត្ថ យស្មា ទីឃាទីនិ ផុសិត្វា សក្កា ជានិតុំ, នីលាទីនិ បនេវំ ន សក្កា, តស្មា ន និប្បរិយាយេន ទីឃំ រូបាយតនំ; តថា រស្សាទីនិ។ តំ តំ និស្សាយ បន តថា តថា ឋិតំ ទីឃំ រស្សន្តិ តេន តេន វោហារេន រូបាយតនមេវេត្ថ ភាសិតន្តិ វេទិតព្ពំ។ **ឆាយា អាតបោ**តិ ឥទំ អញ្ញមញ្ញបរិច្ឆិន្នំ; តថា **អាលោកោ អន្ធការោ ច។ អព្ភា មហិកា**តិអាទីនិ ចត្តារិ វត្ថុនាវ ទស្សិតានិ។ តត្ថ **‘អព្ភា’**តិ វលាហកោ។ **‘មហិកា’**តិ ហិមំ។ ឥមេហិ ចតូហិ អព្ភាទីនំ វណ្ណោ ទស្សិតោ។ **ចន្ទមណ្ឌលស្ស វណ្ណនិភា**តិអាទីហិ តេសំ តេសំ បភាវណ្ណោ ទស្សិតោ។

តត្ថ ចន្ទមណ្ឌលាទីនំ វត្ថូនំ ឯវំ វិសេសោ វេទិតព្ពោ – មណិមយំ រជតបដិច្ឆន្នំ ឯកូនបញ្ញាសយោជនាយាមវិត្ថារំ ចន្ទស្ស ទេវបុត្តស្ស វិមានំ **ចន្ទមណ្ឌលំ** នាម។ សោវណ្ណមយំ ផលិកបដិច្ឆន្នំ សមបណ្ណាសយោជនាយាមវិត្ថារំ សូរិយស្ស ទេវបុត្តស្ស វិមានំ **សូរិយមណ្ឌលំ** នាម។ សត្តរតនមយានិ សត្តដ្ឋទសទ្វាទសយោជនាយាមវិត្ថារានិ តេសំ តេសំ ទេវបុត្តានំ វិមានានិ **តារករូបានិ** នាម។

តត្ថ ហេដ្ឋា ចន្ទោ, សូរិយោ ឧបរិ, ឧភិន្នមន្តរំ យោជនំ ហោតិ។ ចន្ទស្ស ហេដ្ឋិមន្តតោ សូរិយស្ស ឧបរិមន្តោ យោជនសតំ ហោតិ។ ទ្វីសុ បស្សេសុ នក្ខត្តតារកា គច្ឆន្តិ។ ឯតេសុ បន តីសុ ចន្ទោ ទន្ធគមនោ, សូរិយោ សីឃគមនោ, នក្ខត្តតារកា សព្ពសីឃគមនា។ កាលេន ចន្ទិមសូរិយានំ បុរតោ ហោន្តិ កាលេន បច្ឆា។

អាទាសមណ្ឌលន្តិ កំសមយំ។ **មណី**តិ ឋបេត្វា វេឡុរិយំ សេសោ ជោតិរសាទិអនេកប្បភេទោ។ **សង្ខោ**តិ សាមុទ្ទិកោ; **មុត្តា** សាមុទ្ទិកាបិ, សេសាបិ។ **វេឡុរិយោ**តិ វេឡុវណ្ណមណិ។ **ជាតរូបំ** វុច្ចតិ សត្ថុវណ្ណោ។ សត្ថា ហិ សុវណ្ណវណ្ណោ, សុវណ្ណម្បិ សត្ថុវណ្ណំ។ **រជតំ** វុច្ចតិ កហាបណោ – លោហមាសកោ ទារុមាសកោ ជតុមាសកោ, យេ ‘វោហារំ គច្ឆន្តី’តិ (បារា. ៥៨៤) វុត្តំ តំ សព្ពម្បិ ឥធ គហិតំ។

យំ វា បនញ្ញម្បីតិ ឥមិនា បាឡិអាគតំ ឋបេត្វា សេសំ តដ្ដិកបិលោតិកកណ្ណិកវណ្ណាទិភេទំ រូបំ គហិតំ។ តញ្ហិ សព្ពំ យេវាបនកេសុ បវិដ្ឋំ។

ឯវមេតំ នីលាទិនា ភេទេន ភិន្នម្បិ រូបំ សព្ពំ លក្ខណាទីហិ អភិន្នមេវ។ សព្ពញ្ហេតំ ចក្ខុបដិហននលក្ខណំ **រូបំ**, ចក្ខុវិញ្ញាណស្ស វិសយភាវរសំ, តស្សេវ គោចរបច្ចុបដ្ឋានំ, ចតុមហាភូតបទដ្ឋានំ។ យថា ចេតំ តថា សព្ពានិបិ ឧបាទារូបានិ។ យត្ថ បន វិសេសោ អត្ថិ តត្ថ វក្ខាម។ សេសមេត្ថ ចក្ខាយតននិទ្ទេសេ វុត្តនយេនេវ វេទិតព្ពំ។ កេវលញ្ហិ តត្ថ ចក្ខុបុព្ពង្គមោ និទ្ទេសោ ឥធ រូបបុព្ពង្គមោ។ តត្ថ ‘ចក្ខុំ បេត’ន្តិអាទីនិ ចុទ្ទស នាមានិ, ឥធ ‘រូបំបេត’ន្តិអាទីនិ តីណិ។ សេសំ តាទិសមេវ។ យថា ហិ ចតូហិ ចតូហិ នយេហិ បដិមណ្ឌេត្វា ចក្ខុំ វវត្ថាបេតុំ តេរស វារា វុត្តា, ឥធាបិ តេ តថេវ វុត្តាតិ។

៦២០. សទ្ទាយតននិទ្ទេសេ **ភេរិសទ្ទោ**តិ មហាភេរិបហដភេរីនំ សទ្ទោ។ **មុទិង្គសង្ខបណវសទ្ទា**បិ មុទិង្គាទិបច្ចយា សទ្ទា។ គីតសង្ខាតោ សទ្ទោ **គីតសទ្ទោ** ។ វុត្តាវសេសានំ វីណាទីនំ តន្តិពទ្ធានំ សទ្ទោ **វាទិតសទ្ទោ។ សម្មសទ្ទោ**តិ កំសតាលកដ្ឋតាលសទ្ទោ។ **បាណិសទ្ទោ**តិ បាណិប្បហារសទ្ទោ។ **សត្តានំ និគ្ឃោសសទ្ទោ**តិ ពហូនំ សន្និបតិតានំ អបញ្ញាយមានបទព្យញ្ជននិគ្ឃោសសទ្ទោ។ **ធាតូនំ សន្និឃាតសទ្ទោ**តិ រុក្ខានំ អញ្ញមញ្ញនិឃំសនឃណ្ដិកាកោដនាទិសទ្ទោ។ វាតស្ស វាយតោ សទ្ទោ **វាតសទ្ទោ**។ ឧទកស្ស សន្ទមានស្ស វា បដិហតស្ស វា សទ្ទោ **ឧទកសទ្ទោ**។ មនុស្សានំ សល្លាបាទិសទ្ទោ **មនុស្សសទ្ទោ**។ តំ ឋបេត្វា សេសោ សព្ពោបិ **អមនុស្សសទ្ទោ**។ ឥមិនា បទទ្វយេន សព្ពោបិ សទ្ទោ បរិយាទិន្នោ។ ឯវំ សន្តេបិ វំសផាលនបិលោតិកផាលនាទីសុ បវត្តោ បាឡិយំ អនាគតសទ្ទោ យេវាបនកដ្ឋានំ បវិដ្ឋោតិ វេទិតព្ពោ។

ឯវមយំ ភេរិសទ្ទាទិនា ភេទេន ភិន្នោបិ សទ្ទោ លក្ខណាទីហិ អភិន្នោយេវ។ សព្ពោបិ ហេស សោតបដិហននលក្ខណោ **សទ្ទោ** សោតវិញ្ញាណស្ស វិសយភាវរសោ, តស្សេវ គោចរបច្ចុបដ្ឋានោ។ សេសំ ចក្ខាយតននិទ្ទេសេ វុត្តនយេនេវ វេទិតព្ពំ។ ឥធាបិ ហិ ចតូហិ ចតូហិ នយេហិ បដិមណ្ឌិតា តេរស វារា វុត្តា។ តេសំ អត្ថោ សក្កា វុត្តនយេនេវ ជានិតុន្តិ ន វិត្ថារិតោ។

៦២៤. គន្ធាយតននិទ្ទេសេ **មូលគន្ធោ**តិ យំ កិញ្ចិ មូលំ បដិច្ច និព្ពត្តោ គន្ធោ។ **សារគន្ធា**ទីសុបិ ឯសេវ នយោ។ អសិទ្ធទុសិទ្ធានំ ឌាកាទីនំ គន្ធោ **អាមកគន្ធោ**។ មច្ឆសកលិកាបូតិមំសសំកិលិដ្ឋសប្បិអាទីនំ គន្ធោ **វិស្សគន្ធោ។ សុគន្ធោ**តិ ឥដ្ឋគន្ធោ។ **ទុគ្គន្ធោ**តិ អនិដ្ឋគន្ធោ។ ឥមិនា បទទ្វយេន សព្ពោបិ គន្ធោ បរិយាទិន្នោ។ ឯវំ សន្តេបិ កណ្ណកគន្ធបិលោតិកគន្ធាទយោ បាឡិយំ អនាគតា សព្ពេបិ គន្ធា យេវាបនកដ្ឋានំ បវិដ្ឋាតិ វេទិតព្ពា។

ឯវមយំ មូលគន្ធាទិនា ភេទេន ភិន្នោបិ គន្ធោ លក្ខណាទីហិ អភិន្នោយេវ។ សព្ពោបិ ហេស ឃានបដិហននលក្ខណោ **គន្ធោ,** ឃានវិញ្ញាណស្ស វិសយភាវរសោ, តស្សេវ គោចរបច្ចុបដ្ឋានោ។ សេសំ ចក្ខាយតននិទ្ទេសេ វុត្តនយេនេវ វេទិតព្ពំ។ ឥធាបិ ហិ តថេវ ទ្វិបញ្ញាសនយបដិមណ្ឌិតា តេរស វារា វុត្តា។ តេ អត្ថតោ បាកដាយេវ។

៦២៨. រសាយតននិទ្ទេសេ **មូលរសោ**តិ យំកិញ្ចិ មូលំ បដិច្ច និព្ពត្តរសោ។ **ខន្ធរសា**ទីសុបិ ឯសេវ នយោ។ **អម្ពិល**ន្តិ តក្កម្ពិលាទិ។ **មធុរ**ន្តិ ឯកន្តតោ គោសប្បិអាទិ។ មធុ បន កសាវយុត្តំ ចិរនិក្ខិត្តំ កសាវំ ហោតិ។ ផាណិតំ ខារិយុត្តំ ចិរនិក្ខិត្តំ ខារិយំ ហោតិ។ សប្បិ បន ចិរនិក្ខិត្តំ វណ្ណគន្ធេ ជហន្តម្បិ រសំ ន ជហតីតិ តទេវ ឯកន្តមធុរំ។ **តិត្តក**ន្តិ និម្ពបណ្ណាទិ។ **កដុក**ន្តិ សិង្គិវេរមរិចាទិ។ **លោណិក**ន្តិ សាមុទ្ទិកលោណាទិ។ **ខារិក**ន្តិ វាតិង្គណកឡីរាទិ។ **លម្ពិល**ន្តិ ពទរាមលកកបិដ្ឋសាលវាទិ។ **កសាវ**ន្តិ ហរិតកាទិ។ ឥមេ សព្ពេបិ រសា វត្ថុវសេន វុត្តា។ តំតំវត្ថុតោ បនេត្ថ រសោវ អម្ពិលាទីហិ នាមេហិ វុត្តោតិ វេទិតព្ពោ។ **សាទូ**តិ ឥដ្ឋរសោ, **អសាទូ**តិ អនិដ្ឋរសោ។ ឥមិនា បទទ្វយេន សព្ពោបិ រសោ បរិយាទិន្នោ។ ឯវំ សន្តេបិ លេឌ្ឌុរសភិត្តិរសបិលោតិករសាទយោ បាឡិយំ អនាគតា សព្ពេបិ រសា យេវាបនកដ្ឋានំ បវិដ្ឋាតិ វេទិតព្ពា។

ឯវមយំ មូលរសាទិនាភេទេន ភិន្នោបិ រសោ លក្ខណាទីហិ អភិន្នោយេវ។ សព្ពោបិ ហេស ជិវ្ហាបដិហនន លក្ខណោ **រសោ,** ជិវ្ហាវិញ្ញាណស្ស វិសយភាវរសោ, តស្សេវ គោចរបច្ចុបដ្ឋានោ។ សេសំ ចក្ខាយតននិទ្ទេសេ វុត្តនយេនេវ វេទិតព្ពំ។ ឥធាបិ ហិ តថេវ ទ្វិបញ្ញាសនយបដិមណ្ឌិតា តេរស វារា វុត្តា។

៦៣២. ឥត្ថិន្ទ្រិយនិទ្ទេសេ **យ**ន្តិ ករណវចនំ។ យេន ការណេន ឥត្ថិយា ឥត្ថិលិង្គាទីនិ ហោន្តីតិ អយមេត្ថ អត្ថោ។ តត្ថ **‘លិង្គ’**ន្តិ សណ្ឋានំ។ ឥត្ថិយា ហិ ហត្ថបាទគីវាឧរាទីនំ សណ្ឋានំ ន បុរិសស្ស វិយ ហោតិ។ ឥត្ថីនញ្ហិ ហេដ្ឋិមកាយោ វិសទោ ហោតិ, ឧបរិមកាយោ អវិសទោ។ ហត្ថបាទា ខុទ្ទកា, មុខំ ខុទ្ទកំ។ **និមិត្ត**ន្តិ សញ្ជាននំ។ ឥត្ថីនញ្ហិ ឧរមំសំ អវិសទំ ហោតិ, មុខំ និម្មស្សុទាឋិកំ។ កេសពន្ធវត្ថគ្គហណម្បិ ន បុរិសានំ វិយ ហោតិ។ **កុត្ត**ន្តិ កិរិយា។ ឥត្ថិយោ ហិ ទហរកាលេ សុប្បកមុសលកេហិ កីឡន្តិ, ចិត្តធីតលិកាយ កីឡន្តិ, មត្តិកវាកេន សុត្តកំ

នាម គន្តន្តិ។ **អាកប្បោ**តិ គមនាទិអាការោ។ ឥត្ថិយោ ហិ គច្ឆមានា អវិសទា គច្ឆន្តិ, តិដ្ឋមានា និបជ្ជមានា និសីទមានា ខាទមានា ភុញ្ជមានា អវិសទា ភុញ្ជន្តិ។ បុរិសម្បិ ហិ អវិសទំ ទិស្វា មាតុគាមោ វិយ គច្ឆតិ តិដ្ឋតិ និបជ្ជតិ និសីទតិ ខាទតិ ភុញ្ជតីតិ វទន្តិ។

ឥត្ថត្តំ ឥត្ថិភាវោតិ ឧភយម្បិ ឯកត្ថំ; ឥត្ថិសភាវោតិ អត្ថោ។ អយំ កម្មជោ បដិសន្ធិសមុដ្ឋិតោ។ ឥត្ថិលិង្គាទីនិ បន ឥត្ថិន្ទ្រិយំ បដិច្ច បវត្តេ សមុដ្ឋិតានិ។ យថា ហិ ពីជេ សតិ, ពីជំ បដិច្ច, ពីជបច្ចយា រុក្ខោ វឌ្ឍិត្វា សាខាវិដបសម្បន្នោ ហុត្វា អាកាសំ បូរេត្វា តិដ្ឋតិ, ឯវមេវ ឥត្ថិភាវសង្ខាតេ ឥត្ថិន្ទ្រិយេ សតិ ឥត្ថិលិង្គាទីនិ ហោន្តិ។ ពីជំ វិយ ហិ ឥត្ថិន្ទ្រិយំ, ពីជំ បដិច្ច វឌ្ឍិត្វា អាកាសំ បូរេត្វា ឋិតរុក្ខោ វិយ ឥត្ថិន្ទ្រិយំ បដិច្ច ឥត្ថិលិង្គាទីនិ បវត្តេ សមុដ្ឋហន្តិ។ តត្ថ ឥត្ថិន្ទ្រិយំ ន ចក្ខុវិញ្ញេយ្យំ, មនោវិញ្ញេយ្យមេវ។ ឥត្ថិលិង្គាទីនិ ចក្ខុវិញ្ញេយ្យានិបិ មនោវិញ្ញេយ្យានិបិ។

ឥទំ តំ រូបំ ឥត្ថិន្ទ្រិយន្តិ ឥទំ តំ រូបំ, យថា ចក្ខុន្ទ្រិយាទីនិ បុរិសស្សាបិ ហោន្តិ, ន ឯវំ; និយមតោ បន ឥត្ថិយា ឯវ ឥន្ទ្រិយំ ‘ឥត្ថិន្ទ្រិយំ’។

៦៣៣. បុរិសិន្ទ្រិយេបិ ឯសេវ នយោ។ បុរិសលិង្គាទីនិ បន ឥត្ថិលិង្គាទីនំ បដិបក្ខតោ វេទិតព្ពានិ។ បុរិសស្ស ហិ ហត្ថបាទគីវាឧរាទីនំ សណ្ឋានំ ន ឥត្ថិយា វិយ ហោតិ។ បុរិសានញ្ហិ ឧបរិមកាយោ វិសទោ ហោតិ ហេដ្ឋិមកាយោ អវិសទោ, ហត្ថបាទា មហន្តា, មុខំ មហន្តំ, ឧរមំសំ វិសទំ, មស្សុទាឋិកា ឧប្បជ្ជន្តិ។ កេសពន្ធនវត្ថគ្គហណំ ន ឥត្ថីនំ វិយ ហោតិ។ ទហរកាលេ រថនង្គលាទីហិ កីឡន្តិ, វាលិកបាឡឹ កត្វា វាបឹ នាម ខនន្តិ, គមនាទីនិ វិសទានិ ហោន្តិ។ ឥត្ថិម្បិ គមនាទីនិ វិសទានិ កុរុមានំ ទិស្វា ‘បុរិសោ វិយ គច្ឆតី’តិអាទីនិ វទន្តិ។ សេសំ ឥត្ថិន្ទ្រិយេ វុត្តសទិសមេវ។

តត្ថ ឥត្ថិភាវលក្ខណំ **ឥត្ថិន្ទ្រិយំ**, ឥត្ថីតិ បកាសនរសំ, ឥត្ថិលិង្គនិមិត្តកុត្តាកប្បានំ ការណភាវបច្ចុបដ្ឋានំ។ បុរិសភាវលក្ខណំ **បុរិសិន្ទ្រិយំ**, បុរិសោតិ បកាសនរសំ, បុរិសលិង្គនិមិត្តកុត្តាកប្បានំ ការណភាវបច្ចុបដ្ឋានំ។ ឧភយម្បេតំ បឋមកប្បិកានំ បវត្តេ សមុដ្ឋាតិ។ អបរភាគេ បដិសន្ធិយំ។ បដិសន្ធិសមុដ្ឋិតម្បិ បវត្តេ ចលតិ បរិវត្តតិ។

យថាហ –

> “តេន ខោ បន សមយេន អញ្ញតរស្ស ភិក្ខុនោ ឥត្ថិលិង្គំ បាតុភូតំ ហោតិ។ តេន ខោ បន សមយេន អញ្ញតរិស្សា ភិក្ខុនិយា បុរិសលិង្គំ បាតុភូតំ ហោតី”តិ (បារា. ៦៩)។

ឥមេសុ បន ទ្វីសុ បុរិសលិង្គំ ឧត្តមំ, ឥត្ថិលិង្គំ ហីនំ។ តស្មា បុរិសលិង្គំ ពលវអកុសលេន អន្តរធាយតិ, ឥត្ថិលិង្គំ ទុព្ពលកុសលេន បតិដ្ឋាតិ។ ឥត្ថិលិង្គំ បន អន្តរធាយន្តំ ទុព្ពលអកុសលេន អន្តរធាយតិ, បុរិសលិង្គំ ពលវកុសលេន បតិដ្ឋាតិ។ ឯវំ ឧភយម្បិ អកុសលេន អន្តរធាយតិ, កុសលេន បតិដ្ឋាតីតិ វេទិតព្ពំ។

ឧភតោព្យញ្ជនកស្ស បន កឹ ឯកំ ឥន្ទ្រិយំ ឧទាហុ ទ្វេតិ? ឯកំ។ តញ្ច ខោ ឥត្ថិឧភតោព្យញ្ជនកស្ស ឥត្ថិន្ទ្រិយំ, បុរិសឧភតោព្យញ្ជនកស្ស បុរិសិន្ទ្រិយំ។ ‘ឯវំ សន្តេ ទុតិយព្យញ្ជនកស្ស អភាវោ អាបជ្ជតិ។ ឥន្ទ្រិយញ្ហិ ព្យញ្ជនការណំ វុត្តំ។ តញ្ចស្ស នត្ថី’តិ? ‘ន តស្ស ឥន្ទ្រិយំ ព្យញ្ជនការណំ’។ ‘កស្មា’? ‘សទា អភាវតោ។ ឥត្ថិឧភតោព្យញ្ជនកស្ស ហិ យទា ឥត្ថិយា រាគចិត្តំ ឧប្បជ្ជតិ, តទាវ បុរិសព្យញ្ជនំ បាកដំ ហោតិ, ឥត្ថិព្យញ្ជនំ បដិច្ឆន្នំ គុឡ្ហំ ហោតិ។ តថា ឥតរស្ស ឥតរំ។

យទិ ច តេសំ ឥន្ទ្រិយំ ទុតិយព្យញ្ជនការណំ ភវេយ្យ, សទាបិ ព្យញ្ជនទ្វយំ តិដ្ឋេយ្យ។ ន បន តិដ្ឋតិ។ តស្មា វេទិតព្ពមេតំ ន តស្ស តំ ព្យញ្ជនការណំ។ កម្មសហាយំ បន រាគចិត្តមេវេត្ថ ការណំ។ យស្មា ចស្ស ឯកមេវ ឥន្ទ្រិយំ ហោតិ, តស្មា ឥត្ថិឧភតោព្យញ្ជនកោ សយម្បិ គព្ភំ គណ្ហាតិ, បរម្បិ គណ្ហាបេតិ។ បុរិសឧភតោព្យញ្ជនកោ បរំ គព្ភំ គណ្ហាបេតិ, សយំ បន ន គណ្ហាតីតិ។

៦៣៤. ជីវិតិន្ទ្រិយនិទ្ទេសេ យំ វត្តព្ពំ តំ ហេដ្ឋា អរូបជីវិតិន្ទ្រិយេ វុត្តមេវ។ កេវលញ្ហិ តត្ថ **យោ តេសំ អរូបីនំ ធម្មាន**ន្តិ វុត្តំ, ឥធ រូបជីវិតិន្ទ្រិយត្តា **យោ តេសំ រូបីនំ ធម្មាន**ន្តិ អយមេវ វិសេសោ។ លក្ខណាទីនិ បនស្ស ឯវំ វេទិតព្ពានិ – សហជាតរូបានុបាលនលក្ខណំ **ជីវិតិន្ទ្រិយំ**, តេសំ បវត្តនរសំ, តេសំ យេវ ឋបនបច្ចុបដ្ឋានំ, យាបយិតព្ពភូតបទដ្ឋានន្តិ។

៦៣៥. កាយវិញ្ញត្តិនិទ្ទេសេ **កាយវិញ្ញត្តី**តិ ឯត្ថ តាវ កាយេន អត្តនោ ភាវំ វិញ្ញាបេន្តានំ តិរច្ឆានេហិបិ បុរិសានំ, បុរិសេហិ វា តិរច្ឆានានម្បិ កាយគហណានុសារេន គហិតាយ ឯតាយ ភាវោ វិញ្ញាយតីតិ **‘វិញ្ញត្តិ’**។ សយំ កាយគហណានុសារេន វិញ្ញាយតីតិបិ ‘វិញ្ញត្តិ’។ “កាយេន សំវរោ សាធូ”តិអាទីសុ (ធ. ប. ៣៦១) អាគតោ ចោបនសង្ខាតោ កាយោវ វិញ្ញត្តិ **‘កាយវិញ្ញត្តិ’**។ កាយវិប្ផន្ទនេន អធិប្បាយវិញ្ញាបនហេតុត្តា, សយញ្ច តថា វិញ្ញេយ្យត្តា កាយេន វិញ្ញត្តីតិបិ **‘កាយវិញ្ញត្តិ’**។

កុសលចិត្តស្ស វាតិអាទីសុ អដ្ឋហិ កាមាវចរេហិ អភិញ្ញាចិត្តេន ចាតិ នវហិ កុសលចិត្តេហិ **កុសលចិត្តស្ស វា**, ទ្វាទសហិបិ អកុសលចិត្តេហិ **អកុសលចិត្តស្ស វា**, អដ្ឋហិ មហាកិរិយេហិ ទ្វីហិ អហេតុកកិរិយេហិ អភិញ្ញាប្បត្តេន ឯកេន រូបាវចរកិរិយេនាតិ ឯកាទសហិ កិរិយចិត្តេហិ **អព្យាកតចិត្តស្ស វា**។ ឥតោ អញ្ញានិ ហិ ចិត្តានិ វិញ្ញត្តិំ ន ជនេន្តិ។ សេក្ខាសេក្ខបុថុជ្ជនានំ បន ឯត្តកេហេវ ចិត្តេហិ វិញ្ញត្តិ ហោតីតិ ឯតេសំ កុសលាទីនំ វសេន តីហិ បទេហិ ‘ហេតុតោ’ ទស្សិតា។

ឥទានិ ឆហិ បទេហិ ‘ផលតោ’ ទស្សេតុំ **អភិក្កមន្តស្ស វា**តិអាទិ វុត្តំ។ អភិក្កមាទយោ ហិ វិញ្ញត្តិវសេន បវត្តត្តា វិញ្ញត្តិផលំ នាម។ តត្ថ **‘អភិក្កមន្តស្សា’**តិ បុរតោ កាយំ អភិហរន្តស្ស។ **បដិក្កមន្តស្សា**តិ បច្ឆតោ បច្ចាហរន្តស្ស។ **អាលោកេន្តស្សា**តិ ឧជុកំ បេក្ខន្តស្ស។ **វិលោកេន្តស្សា**តិ ឥតោ ចិតោ ច បេក្ខន្តស្ស។ **សមិញ្ជេន្តស្សា**តិ សន្ធយោ សង្កោចេន្តស្ស។ **បសារេន្តស្សា**តិ សន្ធយោ បដិបណាមេន្តស្ស។

ឥទានិ ឆហិ បទេហិ ‘សភាវតោ’ ទស្សេតុំ **កាយស្ស ថម្ភនា**តិ អាទិ វុត្តំ។ តត្ថ **‘កាយស្សា’**តិ សរីរស្ស។ កាយំ ថម្ភេត្វា ថទ្ធំ ករោតីតិ **ថម្ភនា**។ តមេវ ឧបសគ្គេន វឌ្ឍេត្វា **សន្ថម្ភនា**តិ អាហ។ ពលវតរា វា ថម្ភនា **‘សន្ថម្ភនា’**។ **សន្ថម្ភិតត្តន្តិ** សន្ថម្ភិតភាវោ។ វិញ្ញាបនវសេន **វិញ្ញត្តិ។ វិញ្ញាបនា**តិ វិញ្ញាបនាការោ។ វិញ្ញាបិតភាវោ **វិញ្ញាបិតត្តំ**។ សេសមេត្ថ យំ វត្តព្ពំ តំ ហេដ្ឋា ទ្វារកថាយំ វុត្តមេវ។ តថា វចីវិញ្ញត្តិយំ។

៦៣៦. វចីវិញ្ញត្តិតិបទស្ស បន និទ្ទេសបទានញ្ច អត្ថោ តត្ថ ន វុត្តោ, សោ ឯវំ វេទិតព្ពោ – វាចាយ អត្តនោ ភាវំ វិញ្ញាបេន្តានំ តិរច្ឆានេហិបិ បុរិសានំ, បុរិសេហិ វា តិរច្ឆានានម្បិ , វចីគហណានុសារេន គហិតាយ ឯតាយ ភាវោ វិញ្ញាយតីតិ **វិញ្ញត្តិ**។ សយញ្ច វចីគហណានុសារេន វិញ្ញាយតីតិបិ **វិញ្ញត្តិ**។ “សាធុ វាចាយ សំវរោ”តិអាទីសុ (ធ. ប. ៣៦១) អាគតា ចោបនសង្ខាតា វចី ឯវ វិញ្ញត្តិ **‘វចីវិញ្ញត្តិ’**។ វចីឃោសេន អធិប្បាយវិញ្ញាបនហេតុត្តា សយញ្ច តថាវិញ្ញេយ្យត្តា វាចាយ វិញ្ញត្តីតិបិ **‘វចីវិញ្ញត្តិ’។ វាចា គិរា**តិអាទីសុ វុច្ចតីតិ **‘វាចា’**។ គិរិយតីតិ **‘គិរា’**។ ព្យប្បថោតិ វាក្យភេទោ។ វាក្យញ្ច តំ បថោ ច អត្ថំ ញាតុកាមានំ ញាបេតុកាមានញ្ចាតិបិ **‘ព្យប្បថោ’**។ ឧទីរិយតីតិ **ឧទីរណំ**។ ឃុស្សតីតិ **ឃោសោ**។ ករិយតីតិ **កម្មំ**។ ឃោសោវ កម្មំ **ឃោសកម្មំ**។ នានប្បការេហិ កតោ ឃោសោតិ អត្ថោ។ វចិយា ភេទោ **វចីភេទោ**។ សោ បន ‘ន ភង្គោ, បភេទគតា វាចា ឯវា’តិ ញាបនត្ថំ **វាចា វចីភេទោ**តិ វុត្តំ។ ឥមេហិ សព្ពេហិបិ បទេហិ ‘សទ្ទវាចាវ’ ទស្សិតា។ ឥទានិ តាយ វាចាយ សទ្ធិំ យោជេត្វា ហេដ្ឋា វុត្តត្ថានំ វិញ្ញត្តិអាទីនំ បទានំ វសេន តីហាការេហិ សភាវតោ តំ ទស្សេតុំ **យា តាយ វាចាយ វិញ្ញត្តី**តិអាទិ វុត្តំ។ តំ ហេដ្ឋា វុត្តនយត្តា ឧត្តានត្ថមេវ។

ឥទានិ វិញ្ញត្តិសមុដ្ឋាបកចិត្តេសុ អសម្មោហត្ថំ ទ្វត្តិំស ឆព្ពីស ឯកូនវីសតិ សោឡស បច្ឆិមានីតិ ឥទំ បកិណ្ណកំ វេទិតព្ពំ – **ទ្វត្តិំស** ចិត្តានិ ហិ រូបំ សមុដ្ឋាបេន្តិ, ឥរិយាបថម្បិ ឧបត្ថម្ភេន្តិ, ទុវិធម្បិ វិញ្ញត្តិំ ជនេន្តិ។ ឆព្ពីសតិ វិញ្ញត្តិមេវ ន ជនេន្តិ, ឥតរទ្វយំ ករោន្តិ។ **ឯកូនវីសតិ** រូបមេវ សមុដ្ឋាបេន្តិ, ឥតរទ្វយំ ន ករោន្តិ។ **សោឡស** ឥមេសុ តីសុ ឯកម្បិ ន ករោន្តិ។

តត្ថ **ទ្វត្តិំសា**តិ ហេដ្ឋា វុត្តានេវ កាមាវចរតោ អដ្ឋ កុសលានិ, ទ្វាទស អកុសលានិ, កិរិយតោ ទស ចិត្តានិ, សេក្ខបុថុជ្ជនានំ អភិញ្ញាចិត្តំ, ខីណាសវានំ អភិញ្ញាចិត្តន្តិ។ **ឆព្ពីសា**តិ រូបាវចរតោ បញ្ច កុសលានិ, បញ្ច កិរិយានិ, អរូបាវចរតោ ចត្តារិ កុសលានិ, ចត្តារិ កិរិយានិ, ចត្តារិ មគ្គចិត្តានិ, ចត្តារិ ផលចិត្តានីតិ។ **ឯកូនវីសតី**តិ កាមាវចរកុសលវិបាកតោ ឯកាទស, អកុសលវិបាកតោ ទ្វេ , កិរិយតោ កិរិយមនោធាតុ, រូបាវចរតោ បញ្ច វិបាកចិត្តានីតិ។ **សោឡសា**តិ ទ្វេ បញ្ចវិញ្ញាណានិ, សព្ពសត្តានំ បដិសន្ធិចិត្តំ, ខីណាសវានំ ចុតិចិត្តំ, អរូបេ ចត្តារិ វិបាកចិត្តានីតិ។ ឥមានិ សោឡស រូបិរិយាបថវិញ្ញត្តីសុ ឯកម្បិ ន ករោន្តិ។ អញ្ញានិបិ ពហូនិ អរូបេ ឧប្បន្នានិ អនោកាសគតត្តា រូបំ ន សមុដ្ឋាបេន្តិ។ ន តានេវ, កាយវចីវិញ្ញត្តិយោបិ។

៦៣៧. អាកាសធាតុនិទ្ទេសេ ន កស្សតិ, ន និកស្សតិ, កសិតុំ វា ឆិន្ទិតុំ វា ភិន្ទិតុំ វា ន សក្កាតិ **អាកាសោ**។ អាកាសោវ **អាកាសគតំ** , ខេឡគតាទិ វិយ។ អាកាសោតិ វា គតន្តិ **‘អាកាសគតំ’**។ ន ហញ្ញតីតិ **អឃំ,** អឃដ្ដនីយន្តិ អត្ថោ។ អឃមេវ **អឃគតំ**។ ឆិទ្ទដ្ឋេន **វិវរោ**។ វិវរោវ **វិវរគតំ។ អសម្ផុដ្ឋំ ចតូហិ មហាភូតេហី**តិ ឯតេហិ

អសម្ផុដ្ឋំ និជ្ជដាកាសំ កថិតំ។ លក្ខណាទិតោ បន រូបបរិច្ឆេទលក្ខណា **អាកាសធាតុ**, រូបបរិយន្តប្បកាសនរសា, រូបមរិយាទបច្ចុបដ្ឋានា អសម្ផុដ្ឋភាវឆិទ្ទវិវរភាវបច្ចុបដ្ឋានា វា, បរិច្ឆិន្នរូបបទដ្ឋានា, យាយ បរិច្ឆិន្នេសុ រូបេសុ ‘ឥទមិតោ ឧទ្ធំ អធោ តិរិយ’ន្តិ ច ហោតិ។

៦៣៨. តតោ បរេ **រូបស្សលហុតាទីនំ** និទ្ទេសា ចិត្តស្សលហុតាទីសុ វុត្តនយេនេវ វេទិតព្ពា។ លក្ខណាទិតោ បនេត្ថ អទន្ធតាលក្ខណា **រូបស្ស លហុតា**, រូបានំ គរុភាវវិនោទនរសា, លហុបរិវត្តិតាបច្ចុបដ្ឋានា, លហុរូបបទដ្ឋានា។ អថទ្ធតាលក្ខណា **រូបស្ស មុទុតា**, រូបានំ ថទ្ធភាវវិនោទនរសា, សព្ពកិរិយាសុ អវិរោធិតាបច្ចុបដ្ឋានា, មុទុរូបបទដ្ឋានា។ សរីរកិរិយានុកូលកម្មញ្ញភាវលក្ខណា **រូបស្ស កម្មញ្ញតា**, អកម្មញ្ញតាវិនោទនរសា, អទុព្ពលភាវបច្ចុបដ្ឋានា, កម្មញ្ញរូបបទដ្ឋានា។

ឯតា បន តិស្សោ ន អញ្ញមញ្ញំ វិជហន្តិ។ ឯវំ សន្តេបិ យោ អរោគិនោ វិយ រូបានំ លហុភាវោ, អទន្ធតាលហុបរិវត្តិប្បការោ, រូបទន្ធត្តករធាតុក្ខោភបដិបក្ខបច្ចយសមុដ្ឋានោ, សោ រូបវិការោ ‘រូបស្សលហុតា’។ យោ សុបរិមទ្ទិតចម្មស្សេវ រូបានំ មុទុភាវោ សព្ពកិរិយាវិសេសេសុ សរសវត្តនភាវោ វសវត្តនភាវមទ្ទវប្បការោ រូបថទ្ធត្តករធាតុក្ខោភបដិបក្ខបច្ចយសមុដ្ឋានោ , សោ រូបវិការោ ‘រូបស្ស មុទុតា’។ យោ បន សុធន្តសុវណ្ណស្សេវ រូបានំ កម្មញ្ញភាវោ សរីរកិរិយានុកូលភាវប្បការោ សរីរកិរិយានំ អននុកូលករធាតុក្ខោភបដិបក្ខបច្ចយសមុដ្ឋានោ, សោ រូបវិការោ **‘រូបស្ស កម្មញ្ញតា’**តិ។ ឯវមេតាសំ វិសេសោ វេទិតព្ពោ។

ឯតា បន តិស្សោបិ កម្មំ កាតុំ ន សក្កោតិ, អាហារាទយោវ ករោន្តិ។ តថា ហិ យោគិនោ ‘អជ្ជ អម្ហេហិ ភោជនសប្បាយំ លទ្ធំ, កាយោ នោ លហុ មុទុ កម្មញ្ញោ’តិ វទន្តិ។ ‘អជ្ជ ឧតុសប្បាយំ លទ្ធំ, អជ្ជ អម្ហាកំ ចិត្តំ ឯកគ្គំ, កាយោ នោ លហុ មុទុ កម្មញ្ញោ’តិ វទន្តីតិ។

៦៤១. ឧបចយសន្តតិនិទ្ទេសេសុ **អាយតនាន**ន្តិ អឌ្ឍេកាទសន្នំ រូបាយតនានំ។ **អាចយោ**តិ និព្ពត្តិ។ **សោ រូបស្ស ឧបចយោ**តិ យោ អាយតនានំ អាចយោ បុនប្បុនំ និព្ពត្តមានានំ, សោវ រូបស្ស ឧបចយោ នាម ហោតិ; វឌ្ឍីតិ អត្ថោ។ **យោ រូបស្ស ឧបចយោ សា រូបស្ស សន្តតី**តិ យា ឯវំ ឧបចិតានំ រូបានំ វឌ្ឍិ, តតោ ឧត្តរិតរំ បវត្តិកាលេ សា រូបស្ស សន្តតិ នាម ហោតិ; បវត្តីតិ អត្ថោ។ នទិតីរេ ខតកូបស្មិញ្ហិ ឧទកុគ្គមនកាលោ វិយ អាចយោ, និព្ពត្តិ; បរិបុណ្ណកាលោ វិយ ឧបចយោ, វឌ្ឍិ; អជ្ឈោត្ថរិត្វា គមនកាលោ វិយ សន្តតិ, បវត្តីតិ វេទិតព្ពា។

ឯវំ កឹ កថិតំ ហោតីតិ? អាយតនេន ហិ អាចយោ កថិតោ, អាចយេន អាយតនំ កថិតំ។ អាចយោវ កថិតោ អាយតនមេវ កថិតំ។ ឯវម្បិ កឹ កថិតំ ហោតីតិ? ចតុសន្តតិរូបានំ អាចយោ ឧបចយោ និព្ពត្តិ វឌ្ឍិ កថិតា។ អត្ថតោ ហិ ឧភយម្បេតំ ជាតិរូបស្សេវ អធិវចនំ។ អាការនានត្តេន បន វេនេយ្យវសេន ច ឧបចយោ សន្តតីតិ ឧទ្ទេសទេសនំ កត្វា យស្មា ឯត្ថ អត្ថតោ នានត្តំ នត្ថិ, តស្មា និទ្ទេសេ “យោ អាយតនានំ អាចយោ សោ រូបស្ស ឧបចយោ, យោ រូបស្ស ឧបចយោ សា រូបស្ស សន្តតី”តិ វុត្តំ។

យស្មា ច ឧភយម្បេតំ ជាតិរូបស្សេវ អធិវចនំ តស្មា ឯត្ថ អាចយលក្ខណោ **រូបស្ស ឧបចយោ**, បុព្ពន្តតោ រូបានំ ឧម្មុជ្ជាបនរសោ, និយ្យាតនបច្ចុបដ្ឋានោ បរិបុណ្ណភាវបច្ចុបដ្ឋានោ វា, ឧបចិតរូបបទដ្ឋានោ។ បវត្តិលក្ខណា **រូបស្ស សន្តតិ**, អនុប្បពន្ធរសា, អនុបច្ឆេទបច្ចុបដ្ឋានា, អនុប្បពន្ធរូបបទដ្ឋានាតិ វេទិតព្ពា។

៦៤៣. ជរតានិទ្ទេសេ ជីរណកវសេន **ជរា;** អយមេត្ថ សភាវនិទ្ទេសោ ។ ជីរណាការោ **ជីរណតា**។ ខណ្ឌិច្ចន្តិអាទយោ តយោ កាលាតិក្កមេ កិច្ចនិទ្ទេសា។ បច្ឆិមា ទ្វេ បកតិនិទ្ទេសា។ អយញ្ហិ ‘ជរា’តិ ឥមិនា បទេន សភាវតោ ទីបិតា; តេនស្សាយំ សភាវនិទ្ទេសោ។ ‘ជីរណតា’តិ ឥមិនា អាការតោ; តេនស្សាយំ អាការនិទ្ទេសោ។ **ខណ្ឌិច្ច**ន្តិ ឥមិនា កាលាតិក្កមេ ទន្តនខានំ ខណ្ឌិតភាវករណកិច្ចតោ។ **បាលិច្ច**ន្តិ ឥមិនា កេសលោមានំ បលិតភាវករណកិច្ចតោ។ **វលិត្តចតា**តិ ឥមិនា មំសំ មិលាបេត្វា តចេ វលិភាវករណកិច្ចតោ ទីបិតា។ តេនស្សា ឥមេ ‘ខណ្ឌិច្ច’ន្តិអាទយោ តយោ កាលាតិក្កមេ កិច្ចនិទ្ទេសា។ តេហិ ឥមេសំ វិការានំ ទស្សនវសេន បាកដីភូតា បាកដជរា ទស្សិតា។ យថេវ ហិ ឧទកស្ស វា អគ្គិនោ វា តិណរុក្ខាទីនំ សំភគ្គបលិភគ្គតាយ វា ឈាមតាយ វា គតមគ្គោ បាកដោ ហោតិ, ន ច សោ គតមគ្គោ តានេវ ឧទកាទីនិ, ឯវមេវ ជរាយ ទន្តាទីសុ ខណ្ឌិច្ចាទិវសេន គតមគ្គោ បាកដោ, ចក្ខុំ ឧម្មីលេត្វាបិ គយ្ហតិ, ន ច ខណ្ឌិច្ចាទីនេវ ជរា។ ន ហិ ជរា ចក្ខុវិញ្ញេយ្យា ហោតិ។

អាយុនោ សំហានិ ឥន្ទ្រិយានំ បរិបាកោតិ ឥមេហិ បន បទេហិ កាលាតិក្កមេយេវ អភិព្យត្តាយ អាយុក្ខយចក្ខាទិឥន្ទ្រិយបរិបាកសញ្ញិតាយ បកតិយា ទីបិតា។ តេនស្សិមេ បច្ឆិមា ទ្វេ បកតិនិទ្ទេសាតិ វេទិតព្ពា។ តត្ថ យស្មា ជរំ បត្តស្ស អាយុ ហាយតិ, តស្មា ជរា **‘អាយុនោ សំហានី’**តិ ផលូបចារេន វុត្តា។ យស្មា ច

ទហរកាលេ សុប្បសន្នានិ, សុខុមម្បិ អត្តនោ វិសយំ សុខេនេវ គណ្ហនសមត្ថានិ ចក្ខាទីនិ ឥន្ទ្រិយានិ ជរំ បត្តស្ស បរិបក្កានិ អាលុឡិតានិ អវិសទានិ, ឱឡារិកម្បិ អត្តនោ វិសយំ គហេតុំ អសមត្ថានិ ហោន្តិ, តស្មា '**ឥន្ទ្រិយានំ បរិបាកោ**'តិបិ ផលូបចារេនេវ វុត្តា។

សា បនាយំ ឯវំ និទ្ទិដ្ឋា សព្ពាបិ ជរា បាកដា បដិច្ឆន្នាតិ ទុវិធា ហោតិ។ តត្ថ ទន្តាទីសុ ខណ្ឌភាវាទិទស្សនតោ រូបធម្មេសុ ជរា **បាកដជរា** នាម ។ អរូបធម្មេសុ បន ជរា តាទិសស្ស វិការស្ស អទស្សនតោ **បដិច្ឆន្នជរា** នាម។ បុន អវីចិ សវីចីតិ ឯវម្បិ ទុវិធា ហោតិ។ តត្ថ មណិកនករជតបវាឡចន្ទិមសូរិយាទីនំ វិយ, មន្ទទសកាទីសុ បាណីនំ វិយ ច, បុប្ផផលបល្លវាទីសុ ច អបាណីនំ វិយ, អន្តរន្តរា វណ្ណវិសេសាទីនំ ទុវិញ្ញេយ្យត្តា ជរា **អវីចិជរា** នាម; និរន្តរជរាតិ អត្ថោ។ តតោ អញ្ញេសុ បន យថាវុត្តេសុ អន្តរន្តរា វណ្ណវិសេសាទីនំ សុវិញ្ញេយ្យត្តា ជរា **សវីចិជរា** នាមាតិ វេទិតព្ពា។

លក្ខណាទិតោបិ រូបបរិបាកលក្ខណា **រូបស្ស ជរតា**, ឧបនយនរសា, សភាវានបគមេបិ នវភាវាបគមបច្ចុបដ្ឋានា, វីហិបុរាណភាវោ វិយ បរិបច្ចមានរូបបទដ្ឋានាតិ វេទិតព្ពា។

៦៤៤. អនិច្ចតានិទ្ទេសេ ខយគមនវសេន **ខយោ**, វយគមនវសេន **វយោ**, ភិជ្ជនវសេន **ភេទោ**។ អថ វា, យស្មា តំ បត្វា រូបំ ខីយតិ, វេតិ, ភិជ្ជតិ ច, តស្មា ខីយតិ ឯតស្មិន្តិ '**ខយោ**', វេតិ ឯតស្មិន្តិ '**វយោ**', ភិជ្ជតិ ឯតស្មិន្តិ '**ភេទោ**'។ ឧបសគ្គវសេន បទំ វឌ្ឍេត្វា ភេទោវ **បរិភេទោ**។ ហុត្វា អភាវដ្ឋេន, ន និច្ចន្តិ អនិច្ចំ។ តស្ស ភាវោ **អនិច្ចតា** ។ អន្តរធាយតិ ឯត្ថាតិ **អន្តរធានំ**។ មរណញ្ហិ បត្វា រូបំ អន្តរធាយតិ, អទស្សនំ គច្ឆតិ។ ន កេវលញ្ច រូបមេវ, សព្ពេបិ បញ្ចក្ខន្ធា។ តស្មា បញ្ចន្នម្បិ ខន្ធានំ អនិច្ចតាយ ឥទមេវ លក្ខណន្តិ វេទិតព្ពំ។ លក្ខណាទិតោ បន បរិភេទលក្ខណា **រូបស្ស អនិច្ចតា**, សំសីទនរសា, ខយវយបច្ចុបដ្ឋានា, បរិភិជ្ជមានរូបបទដ្ឋានាតិ វេទិតព្ពា។

ហេដ្ឋា ជាតិ គហិតា ជរា គហិតា, ឥមស្មិំ ឋានេ មរណំ គហិតំ។ ឥមេ តយោ ធម្មា ឥមេសំ សត្តានំ ឧក្ខិត្តាសិកបច្ចាមិត្តសទិសា។ យថា ហិ បុរិសស្ស តយោ បច្ចាមិត្តា ឱតារំ គវេសមានា វិចរេយ្យុំ។ តេសុ ឯកោ ឯវំ វទេយ្យ – 'ឯតំ នីហរិត្វា អដវិបវេសនំ មយ្ហំ ភារោ ហោតូ'តិ។ ទុតិយោ 'អដវិគតកាលេ បោថេត្វា បថវិយំ បាតនំ មយ្ហំ ភារោ'តិ។ តតិយោ 'បថវិគតកាលតោ បដ្ឋាយ អសិនា សីសច្ឆេទនំ មយ្ហំ ភារោ'តិ។ ឯវរូបា ឥមេ ជាតិ អាទយោ។ នីហរិត្វា អដវិបវេសនបច្ចាមិត្តសទិសា ហេត្ថ ជាតិ, តស្មិំ តស្មិំ ឋានេ និព្ពត្តាបនតោ។ អដវិគតំ បោថេត្វា បថវិយំ បាតនបច្ចាមិត្តសទិសា ជរា , និព្ពត្តក្ខន្ធានំ ទុព្ពលបរាធីនមញ្ចបរាយណភាវករណតោ។ បថវិគតស្ស អសិនា សីសច្ឆេទកបច្ចាមិត្តសទិសំ មរណំ, ជរាប្បត្តានំ ខន្ធានំ ជីវិតក្ខយបាបនតោតិ។

៦៤៥. កពឡីការាហារនិទ្ទេសេ កពឡំ ករីយតីតិ **កពឡីការោ**។ អាហរិយតីតិ **អាហារោ**។ កពឡំ កត្វា អជ្ឈោហរិយតីតិ អត្ថោ។ រូបំ វា អាហរតីតិបិ 'អាហារោ'។ ឯវំ វត្ថុវសេន នាមំ ឧទ្ធរិត្វា បុន វត្ថុវសេនេវេតំ បភេទតោ ទស្សេតុំ **ឱទនោ កុម្មាសោ**តិអាទិ វុត្តំ។ ឱទនាទីនិ ហិ ផាណិតបរិយន្តានិ ទ្វាទស ឥជាធិប្បេតស្ស អាហារស្ស វត្ថូនិ។ បាឡិយំ អនាគតានិ មូលផលាទីនិ យេវាបនកំ បវិដ្ឋានិ។

ឥទានិ តានិ មូលផលាទីនិ កត្តព្ពតោ ទស្សេតុំ **យម្ហិ យម្ហិ ជនបទេ**តិអាទិមាហ។ តត្ថ មុខេន អសិតព្ពំ ភុញ្ជិតព្ពន្តិ **មុខាសិយំ**។ ទន្តេហិ វិខាទិតព្ពន្តិ **ទន្តវិខាទនំ**។ គលេន អជ្ឈោហរិតព្ពន្តិ **គលជ្ឈោហរណីយំ**។ ឥទានិ តំ កិច្ចវសេន ទស្សេតុំ **កុច្ឆិវិត្ថម្ភន**ន្តិ អាហ។ តញ្ហិ មូលផលាទិ ឱទនកុម្មាសាទិ វា អជ្ឈោហដំ កុច្ឆិំ វិត្ថម្ភេតិ។ ឥទមស្ស កិច្ចំ។ **យាយ ឱជាយ សត្តា យាបេន្តិ**តិ ហេដ្ឋា សព្ពបទេហិ សវត្ថុកំ អាហារំ ទស្សេត្វា ឥទានិ និព្ពដ្ដិតឱជមេវ ទស្សេតុំ ឥទំ វុត្តំ។

កិំ បនេត្ថ វត្ថុស្ស កិច្ចំ? កិំ ឱជាយ? បរិស្សយហរណបាលនានិ។ វត្ថុហិ បរិស្សយំ ហរតិ បាលេតុំ ន សក្កោតិ, ឱជា បាលេតិ បរិស្សយំ ហរិតុំ ន សក្កោតិ។ ទ្វេបិ ឯកតោ ហុត្វា បាលេតុម្បិ សក្កោន្តិ បរិស្សយម្បិ ហរិតុំ។ កោ បនេស បរិស្សយោ នាម? កម្មជតេជោ។ អន្តោកុច្ឆិយញ្ហិ ឱទនាទិវត្ថុស្មិំ អសតិ, កម្មជតេជោ ឧដ្ឋហិត្វា ឧទរបដលំ គណ្ហាតិ, 'ឆាតោម្ហិ, អាហារំ មេ ទេថា'តិ វទាបេតិ។ ភុត្តកាលេ ឧទរបដលំ មុញ្ចិត្វា វត្ថុំ គណ្ហាតិ។ អថ សត្តោ ឯកគ្គោ ហោតិ។

យថា ហិ ឆាយារក្ខសោ ឆាយំ បវិដ្ឋំ គហេត្វា ទេវសង្ខលិកាយ ពន្ធិត្វា អត្តនោ ភវនេ មោទន្តោ ឆាតកាលេ អាគន្ត្វា សីសេ ឌំសតិ។ សោ ឌដ្ឋត្តា វិរវតិ។ តំ វិរវំ សុត្វា 'ទុក្ខប្បត្តោ ឯត្ថ អត្ថី'តិ តតោ តតោ មនុស្សា

អាគច្ឆន្តិ។ សោ អាគតាគតេ គហេត្វា ខាទិត្វា ភវនេ មោទតិ។ ឯវំសម្បទមិទំ វេទិតព្ពំ។ ឆាយារក្ខសោ វិយ ហិ កម្មជតេជោ, ទេវសង្ខលិកាយ ពន្ធិត្វា បបិតសត្តោ វិយ ឧទរបដលំ, បុន អាគតមនុស្សា វិយ ឱទនាទិវត្ថុ, ឱតរិត្វា សីសេ ឌំសនំ វិយ កម្មជតេជស្ស វត្ថុតោ មុត្តស្ស ឧទរបដលគ្គហណំ, ឌដ្ឋស្ស វិរវនកាលោ វិយ 'អាហារំ ទេថា'តិ វចនកាលោ, តាយ សញ្ញាយ អាគតាគតេ គហេត្វា ខាទិត្វា ភវនេ មោទនកាលោ វិយ កម្មជតេជេន ឧទរបដលំ មុញ្ចិត្វា វត្ថុស្មិំ គហិតេ ឯកគ្គចិត្តតា។

តត្ថ ឱឡារិកេ វត្ថុស្មិំ ឱជា មន្ទា ហោតិ។ សុខុមេ ពលវតី។ កុទ្រូសកភត្តាទីនិ ហិ ភុញ្ជិត្វា មុហុត្តេនេវ ឆាតោ ហោតិ។ សប្បិអាទីនិ បិវិត្វា ឋិតស្ស ទិវសម្បិ ភត្តំ ន រុច្ចតិ។ ឯត្ថ ច ឧបាទាយុបាទាយ ឱឡារិកសុខុមតា វេទិតព្ពា។ កុម្ភីលានញ្ហិ អាហារំ ឧបាទាយ មោរានំ អាហារោ សុខុមោ។ កុម្ភីលា កិរ បាសាណេ គិលន្តិ។ តេ ច នេសំ កុច្ឆិប្បត្តា វិលីយន្តិ។ មោរា សប្បវិច្ឆិកាទិបាណេ ខាទន្តិ។ មោរានំ បន អាហារំ ឧបាទាយ តរច្ឆានំ អាហារោ សុខុមោ។ តេ កិរ តិវស្សឆឌ្ឌិតានិ វិសាណានិ ចេវ អដ្ឋីនិ ច ខាទន្តិ។ តានិ ច នេសំ ខេឡេន តេមិតមត្តានេវ កន្ទមូលំ វិយ មុទុកានិ ហោន្តិ។ តរច្ឆានម្បិ អាហារមុបាទាយ ហត្ថីនំ អាហារោ សុខុមោ។ តេ ហិ នានារុក្ខសាខាទយោ ខាទន្តិ។ ហត្ថីនំ អាហារតោ គវយគោកណ្ណមិគាទីនំ អាហារោ សុខុមោ។ តេ កិរ និស្សារានិ នានារុក្ខបណ្ណាទីនិ ខាទន្តិ។ តេសម្បិ អាហារតោ គុន្នំ អាហារោ សុខុមោ។ តេ អល្លសុក្ខតិណានិ ខាទន្តិ។ តេសម្បិ អាហារតោ សសានំ អាហារោ សុខុមោ។ សសានំ អាហារតោ សកុណានំ អាហារោ សុខុមោ។ សកុណានំ អាហារតោ បច្ចន្តវាសីនំ អាហារោ សុខុមោ។ បច្ចន្តវាសីនំ អាហារតោ គាមភោជកានំ អាហារោ សុខុមោ។ គាមភោជកានំ អាហារតោ រាជរាជមហាមត្តានំ អាហារោ សុខុមោ។ តេសម្បិ អាហារតោ ចក្កវត្តិនោ អាហារោ សុខុមោ។ ចក្កវត្តិនោ អាហារតោ ភុម្មទេវានំ អាហារោ សុខុមោ។ ភុម្មទេវានំ អាហារតោ ចាតុមហារាជិកានំ អាហារោ សុខុមោ។ ឯវំ យាវ បរនិម្មិតវសវត្តីនំ អាហារោ វិត្ថារេតព្ពោ។ តេសំ បនាហារោ សុខុមោត្វេវ និដ្ឋំ បត្តោ។

លក្ខណាទិតោបិ ឱជាលក្ខណោ **កពឡីការោ អាហារោ**, រូបាហរណរសោ, ឧបត្ថម្ភនបច្ចុបដ្ឋានោ, កពឡំ កត្វា អាហរិតព្ពវត្ថុបទដ្ឋានោតិ វេទិតព្ពោ។

៦៤៦. នោឧបាទានិទ្ទេសេ យថា ឧបាទារូបំ ឧបាទិយតេវ, ន អញ្ញេន ឧបាទិយតិ, ឯវមេតំ ន ឧបាទិយតេវាតិ **នោឧបាទា**។

៦៤៧. ផុសិតព្ពន្តិ ផោដ្ឋព្ពំ។ ផុសិត្វា ជានិតព្ពន្តិ អត្ថោ។ ផោដ្ឋព្ពញ្ច តំ អាយតនញ្ចាតិ **ផោដ្ឋព្ពាយតនំ**។ អាបោ ច តំ និស្សត្តសុញ្ញតសភាវដ្ឋេន ធាតុ ចាតិ **អាបោធាតុ**។ តទានិ យស្មា តីណិ រូបានិ ផុសិត្វា ជានិតព្ពានិ តស្មា តានិ ភាជេត្វា ទស្សេតុំ **កតមំ តំ រូបំ ផោដ្ឋព្ពាយតនំ? បថវីធាតូ**តិអាទិមាហ។ តត្ថ កក្ខឡត្តលក្ខណា **បថវីធាតុ**, បតិដ្ឋានរសា, សម្បដិច្ឆនបច្ចុបដ្ឋានា។ **តេជោធាតុ** ឧណ្ហត្តលក្ខណា, បរិបាចនរសា, មទ្ទវានុប្បទានបច្ចុបដ្ឋានា។ **វាយោធាតុ** វិត្ថម្ភនលក្ខណា, សមុទីរណរសា, អភិនីហារបច្ចុបដ្ឋានា។ បុរិមា បន **'អាបោធាតុ'** បគ្ឃរណលក្ខណា, ព្រូហនរសា, សង្គហបច្ចុបដ្ឋានា។ ឯកេកា ចេត្ថ សេសត្តយបទដ្ឋានាតិ វេទិតព្ពា។

កក្ខឡន្តិ ថទ្ធំ។ **មុទុក**ន្តិ អថទ្ធំ។ **សណ្ហ**ន្តិ មដ្ឋំ។ **ផរុស**ន្តិ ខរំ។ **សុខសម្ផស្ស**ន្តិ សុខវេទនាបច្ចយំ ឥដ្ឋផោដ្ឋព្ពំ។ **ទុក្ខសម្ផស្ស**ន្តិ ទុក្ខវេទនាបច្ចយំ អនិដ្ឋផោដ្ឋព្ពំ។ **គរុក**ន្តិ ភារិយំ។ **លហុក**ន្តិ អភារិយំ, សល្លហុកន្តិ អត្ថោ។ ឯត្ថ ច 'កក្ខឡំ មុទុកំ សណ្ហំ ផរុសំ គរុកំ លហុក'ន្តិ បទេហិ បថវីធាតុ ឯវ ភាជិតា។ "យទាយំ កាយោ អាយុសហគតោ ច ហោតិ ឧស្មាសហគតោ ច វិញ្ញាណសហគតោ ច តទា លហុតរោ ច ហោតិ មុទុតរោ ច កម្មញ្ញតរោ ចា"តិ (ទី. និ. ២.៤២៤) សុត្តេបិ លហុមុទុភូតំ បថវីធាតុមេវ សន្ធាយ វុត្តំ។

'សុខសម្ផស្សំ ទុក្ខសម្ផស្ស'ន្តិ បទទ្វយេន បន តីណិបិ មហាភូតានិ ភាជិតានិ។ បថវីធាតុ ហិ សុខសម្ផស្សាបិ អត្ថិ ទុក្ខសម្ផស្សាបិ។ តថា តេជោធាតុវាយោធាតុយោ។ តត្ថ សុខសម្ផស្សា បថវីធាតុ មុទុតលុណហត្ថេ ទហរេ បាទេ សម្ពាហន្តេ អស្សាទេត្វា អស្សាទេត្វា 'សម្ពាហ តាត, សម្ពាហ តាតា'តិ វទាបនាការំ ករោតិ។ សុខសម្ផស្សា តេជោធាតុ សីតសមយេ អង្គារកបល្លំ អាហរិត្វា គត្តំ សេទេន្តេ អស្សាទេត្វា អស្សាទេត្វា 'សេទេហិ តាត, សេទេហិ តាតា'តិ វទាបនាការំ ករោតិ។ សុខសម្ផស្សា វាយោធាតុ ឧណ្ហសមយេ វត្តសម្បន្នេ ទហរេ ពីជនេន ពីជន្តេ អស្សាទេត្វា អស្សាទេត្វា 'ពីជ តាត, ពីជ តាតា'តិ វទាបនាការំ ករោតិ។ ថទ្ធហត្ថេ បន ទហរេ បាទេ សម្ពាហន្តេ អដ្ឋីនំ ភិជ្ជនកាលោ វិយ ហោតិ។ សោបិ 'អបេហី'តិ វត្តព្ពតំ អាបជ្ជតិ។ ឧណ្ហសមយេ អង្គារកបល្លេ អាភតេ 'អបនេហិ ន'ន្តិ វត្តព្ពំ ហោតិ។ សីតសមយេ ពីជនេន ពីជន្តេ 'អបេហិ, មា ពីជា'តិ វត្តព្ពំ ហោតិ។ ឯវមេតាសំ សុខសម្ផស្សតា ទុក្ខសម្ផស្សតា ច វេទិតព្ពា។

យំ ផោដ្ឋព្វំ អនិទស្សនំ សប្បដិឃន្តិអាទិនា នយេន វុត្តា បន ចតូហិ ចតូហិ នយេហិ បដិមណ្ឌិតា គោរស វារា ហេដ្ឋា រូបាយតនាទីសុ វុត្តនយេនេវ វេទិតព្ពា។

កឹ បនេតានិ តីណិ មហាភូតានិ ឯកប្បហារេនេវ អាបាថំ អាគច្ឆន្តិ ឧទាហុ នោតិ? អាគច្ឆន្តិ។ ឯវំ អាគតានិ កាយបសាទំ ឃដ្ដេន្តិ ន ឃដ្ដេន្តីតិ? ឃដ្ដេន្តិ។ ឯកប្បហារេនេវ តានិ អារម្មណំ កត្វា កាយវិញ្ញាណំ ឧប្បជ្ជតិ នុប្បជ្ជតីតិ? នុប្បជ្ជតិ។ អាភុជិតវសេន វា ហិ ឧស្សទវសេន វា អារម្មណករណំ ហោតិ។

តត្ថ អាភុជិតវសេន តាវ, បត្តស្មិញ្ហិ ឱទនេន បូរេត្វា អាភតេ ឯកំ សិត្ថំ គហេត្វា ថទ្ធំ វា មុទុកំ វាតិ វីមំសន្តោ កិញ្ចាបិ តត្ថ តេជោបិ អត្ថិ វាយោបិ អត្ថិ, បថវីធាតុមេវ បន អាភុជតិ។ ឧណ្ហោទកេ ហត្ថំ ឱតារេត្វា វីមំសន្តោ កិញ្ចាបិ តត្ថ បថវីបិ អត្ថិ វាយោបិ អត្ថិ, តេជោធាតុមេវ បន អាភុជតិ។ ឧណ្ហសមយេ វាតបានំ វិវរិត្វា វាតេន សរីរំ បហរាបេន្តោ ឋិតោ មន្ទមន្ទេ វាតេ បហរន្តេ កិញ្ចាបិ តត្ថ បថវីបិ អត្ថិ តេជោបិ អត្ថិ, វាយោធាតុមេវ បន អាភុជតិ។ ឯវំ អាភុជិតវសេន អារម្មណំ ករោតិ នាម។

យោ បន ឧបក្ខលតិ វា សីសេន វា រុក្ខំ បហរតិ ភុញ្ជន្តោ វា សក្ខរំ ឌំសតិ, សោ កិញ្ចាបិ តត្ថ តេជោបិ អត្ថិ វាយោបិ អត្ថិ, ឧស្សទវសេន បន បថវីធាតុមេវ អារម្មណំ ករោតិ។ អគ្គិំ អក្កមន្តោបិ កិញ្ចាបិ តត្ថ បថវីបិ អត្ថិ វាយោបិ អត្ថិ, ឧស្សទវសេន បន តេជោធាតុមេវ អារម្មណំ ករោតិ។ ពលវវាតេ កណ្ណសក្ខលឹ បហរិត្វា ពធិរភាវំ ករោន្តេ។ កិញ្ចាបិ តត្ថ បថវីបិ អត្ថិ តេជោបិ អត្ថិ, ឧស្សទវសេន បន វាយោធាតុមេវ អារម្មណំ ករោតិ។

យំកិញ្ចិ ធាតុំ អារម្មណំ ករោន្តស្ស កាយវិញ្ញាណម្បិ ឯកប្បហារេន នុប្បជ្ជតិ។ សូចិកលាបេន វិទ្ធស្ស ឯកប្បហារេន កាយោ ឃដ្ដីយតិ។ យស្មិំ យស្មិំ បន ឋានេ កាយបសាទោ ឧស្សន្នោ ហោតិ, តត្ថ តត្ថ កាយវិញ្ញាណំ ឧប្បជ្ជតិ។ យត្ថ យត្ថាបិ បដិឃដ្ដននិឃំសោ ពលវា ហោតិ តត្ថ តត្ថ បឋមំ ឧប្បជ្ជតិ។ កុក្កុដបត្តេន វណេ ធោវិយមានេ អំសុអំសុ កាយបសាទំ ឃដ្ដេតិ។ យត្ថ យត្ថ បន បសាទោ ឧស្សន្នោ ហោតិ, តត្ថ តត្ថេវ កាយវិញ្ញាណំ ឧប្បជ្ជតិ។ ឯវំ ឧស្សទវសេន អារម្មណំ ករោតិ។ ឧស្សទវសេនេវ ច កាយវិញ្ញាណំ ឧប្បជ្ជតិ នាម។

កថំ បន ចិត្តស្ស អារម្មណតោ សង្កន្តិ ហោតីតិ? ទ្វីហាការេហិ ហោតិ – អជ្ឈាសយតោ វា វិសយាធិមត្តតោ វា។ វិហារបូជាទីសុ ហិ ‘តានិ តានិ ចេតិយានិ ចេវ បដិមាយោ ច វន្ទិស្សាមិ, បោត្ថកម្មចិត្តកម្មានិ ច ឱលោកេស្សាមី’តិ អជ្ឈាសយេន គតោ ឯកំ វន្ទិត្វា វា បស្សិត្វា វា ឥតរស្ស វន្ទនត្ថាយ វា ទស្សនត្ថាយ វា មនំ កត្វា វន្ទិតុម្បិ បស្សិតុម្បិ គច្ឆតិយេវ, ឯវំ អជ្ឈាសយតោ សង្កមតិ នាម។

កេលាសកូដបដិភាគំ បន មហាចេតិយំ ឱលោកេន្តោ ឋិតោបិ អបរភាគេ សព្ពតូរិយេសុ បគ្គហិតេសុ រូបារម្មណំ វិស្សជ្ជេត្វា សទ្ទារម្មណំ សង្កមតិ។ មនុញ្ញគន្ធេសុ បុប្ផេសុ វា គន្ធេសុ វា អាភតេសុ សទ្ទារម្មណំ វិស្សជ្ជេត្វា គន្ធារម្មណំ សង្កមតិ។ ឯវំ វិសយាធិមត្តតោ សង្កមតិ នាម។

៦៥១. អាបោធាតុនិទ្ទេសេ **អាបោ**តិ សភាវនិទ្ទេសោ។ អាបោវ **អាបោគតំ**។ សិនេហវសេន **សិនេហោ,** សិនេហោវ **សិនេហគតំ។ ពន្ធនត្តំ រូបស្សា**តិ បថវីធាតុអាទិកស្ស ភូតរូបស្ស ពន្ធនភាវោ។ អយោបិណ្ឌិអាទីនិ ហិ អាបោធាតុ អាពន្ធិត្វា ពទ្ធានិ ករោតិ។ តាយ អាពទ្ធត្តា តានិ ពទ្ធានិ នាម ហោន្តិ។ បាសាណបព្ពតតាលដ្ឋិហត្ថិទន្តគោសិង្គាទីសុបិ ឯសេវ នយោ ។ សព្ពានិ ហេតានិ អាបោធាតុ ឯវ អាពន្ធិត្វា ពទ្ធានិ ករោតិ។ អាបោធាតុយា អាពទ្ធត្តាវ ពទ្ធានិ ហោន្តិ។

កឹ បន បថវីធាតុ សេសធាតូនំ បតិដ្ឋា ហោតិ ន ហោតីតិ ហោតិ ផុសិត្វា ហោតិ ឧទាហុ អផុសិត្វា? អាបោធាតុ វា សេសា អាពន្ធមានា ផុសិត្វា អាពន្ធតិ ឧទាហុ អផុសិត្វាតិ? បថវីធាតុ តាវ អាបោធាតុយា អផុសិត្វាវ បតិដ្ឋា ហោតិ, តេជោធាតុយា ច វាយោធាតុយា ច ផុសិត្វា។ អាបោធាតុ បន បថវីធាតុម្បិ តេជោវាយោធាតុយោបិ អផុសិត្វាវ អាពន្ធតិ។ យទិ ផុសិត្វា អាពន្ធេយ្យ ផោដ្ឋព្ពាយតនំ នាម ភវេយ្យ។

តេជោធាតុវាយោធាតូនម្បិ សេសធាតូសុ សកសកកិច្ចករណេ ឯសេវ នយោ។ តេជោធាតុ ហិ បថវីធាតុំ ផុសិត្វា ឈាបេតិ។ សា បន ន ឧណ្ហា ហុត្វា ឈាយតិ។ យទិ ឧណ្ហា ហុត្វា ឈាយេយ្យ ឧណ្ហត្តលក្ខណា នាម ភវេយ្យ។ អាបោធាតុំ បន អផុសិត្វាវ តាបេតិ។ សាបិ តបមានា ន ឧណ្ហា ហុត្វា តបតិ។ យទិ ឧណ្ហា ហុត្វា តបេយ្យ ឧណ្ហត្តលក្ខណា នាម ភវេយ្យ។ វាយោធាតុំ បន ផុសិត្វាវ តាបេតិ។ សាបិ តបមានា ន ឧណ្ហា ហុត្វា តបតិ។ យទិ ឧណ្ហា ហុត្វា តបេយ្យ ឧណ្ហត្តលក្ខណា នាម ភវេយ្យ។ វាយោធាតុ បថវីធាតុំ ផុសិត្វា វិត្ថម្ភេតិ, តថា តេជោធាតុំ អាបោធាតុំ បន អផុសិត្វាវ វិត្ថម្ភេតិ។

ឧច្ឆុរសំ បចិត្វា ផាណិតបិណ្ឌេ ករិយមានេ អាបោធាតុ ថទ្ធា ហោតិ ន ហោតីតិ? ន ហោតិ។ សា ហិ បគ្ឃរណលក្ខណា។ បថវីធាតុ កក្ខឡលក្ខណា។ ឱមត្តំ បន អាបោ អធិមត្តបថវីគតិកំ ជាតំ។ សា ហិ រសាការេន ឋិតភាវំ វិជហតិ, លក្ខណំ ន វិជហតិ។ ផាណិតបិណ្ឌេ វិលីយមានេបិ បថវីធាតុ ន វិលីយតិ។ កក្ខឡលក្ខណា ហិ បថវីធាតុ បគ្ឃរណលក្ខណា អាបោធាតុ។ ឱមត្តា បន បថវី អធិមត្តអាបគតិកា ហោតិ។ សា បិណ្ឌាការេន ឋិតភាវំ វិជហតិ, លក្ខណំ ន វិជហតិ។ ចតុន្នម្បិ មហាភូតានំ ភាវញ្ញថត្តមេវ ហោតិ, លក្ខណញ្ញថត្តំ នាម នត្ថិ។ តស្ស អភាវោ អដ្ឋានបរិកប្បសុត្តេន ទីបិតោ។ វុត្តញ្ហេតំ –

> “សិយា, អានន្ទ, ចតុន្នំ មហាភូតានំ អញ្ញថត្តំ, បថវីធាតុយា…បេ.… វាយោធាតុយា ; ន ត្វេវ ពុទ្ធេ អវេច្ចប្បសាទេន សមន្នាគតស្ស អរិយសាវកស្ស សិយា អញ្ញថត្ត”ន្តិ (អ. និ. ៣.៧៦)។

អយញ្ហេត្ថ អត្ថោ – អានន្ទ, កក្ខឡត្តលក្ខណា បថវីធាតុ បរិវត្តិត្វា បគ្ឃរណលក្ខណា អាបោធាតុ នាម ភវេយ្យ, អរិយសាវកស្ស បន អញ្ញថត្តំ នាម នត្ថីតិ។ ឯវមេត្ថ អដ្ឋានបរិកប្បោ អាគតោ។

៦៥២. តតោ បរេសុ ឧបាទិណ្ណរូបាទិនិទ្ទេសេសុ ឧបាទិណ្ណបទាទីនំ អត្ថោ មាតិកាកថាយំ វុត្តនយេនេវ វេទិតព្ពោ។ ចក្ខាយតនាទីនិ ហេដ្ឋា វិត្ថារិតានេវ។ តត្ថ តត្ថ បន វិសេសមត្តមេវ វក្ខាម។

ឧបាទិណ្ណនិទ្ទេសេ តាវ ចក្ខាយតនាទីនិ ឯកន្តឧបាទិណ្ណត្តា វុត្តានិ។ យស្មា បន រូបាយតនាទីនិ ឧបាទិណ្ណានិបិ អត្ថិ អនុបាទិណ្ណានិបិ, តស្មា តានិ យំ វា បនាតិ សង្ខេបតោ ទស្សេត្វា បុន កម្មស្ស កតត្តា រូបាយតនន្តិអាទិនា នយេន វិត្ថារិតានិ។ ឥមិនា ឧបាយេន សព្ពយេវាបនកេសុ អត្ថោ វេទិតព្ពោ។

កស្មា បន ‘កម្មស្ស កតត្តា’តិ ច ‘ន កម្មស្ស កតត្តា’តិ ច ឧភិន្នម្បិ និទ្ទេសេ ‘ជរតា ច អនិច្ចតា ច’ ន គហិតា, អនុបាទិណ្ណាទីនំយេវ និទ្ទេសេសុ គហិតាតិ? ន កម្មស្ស កតត្តាតិ ឯត្ថ តាវ កម្មតោ អញ្ញបច្ចយសមុដ្ឋានំ សង្គហិតំ។ ‘កម្មស្ស កតត្តា’តិ ឯត្ថ កម្មសមុដ្ឋានមេវ។ ឥមានិ ច ទ្វេ រូបានិ នេវ កម្មតោ ន អញ្ញស្មា រូបជនកបច្ចយា ឧប្បជ្ជន្តិ, តស្មា ន គហិតានិ។ សា ច នេសំ អនុប្បត្តិ បរតោ អាវិ ភវិស្សតិ។ អនុបាទិណ្ណន្តិអាទីសុ បន កេវលំ អនុបាទិណ្ណាទិគ្គហណេន កម្មាទិសមុដ្ឋានតា បដិក្ខិត្តា, នអញ្ញបច្ចយសមុដ្ឋានតា អនុញ្ញាតា។ តស្មា តត្ថ គហិតានីតិ វេទិតព្ពានិ។

៦៦៦. ចិត្តសមុដ្ឋាននិទ្ទេសេ កាយវិញ្ញត្តិ វចីវិញ្ញត្តីតិ ឥទំ ទ្វយំ យស្មា ឯកន្តចិត្តសមុដ្ឋានានិ ភូតានិ ឧបាទាយ បញ្ញាយតិ, តស្មា វុត្តំ។ បរមត្ថតោ បន តស្ស និស្សយភូតានិ ភូតានេវ ចិត្តសមុដ្ឋានានិ, តំនិស្សិតត្តា។ យថា អនិច្ចស្ស រូបស្ស ជរាមរណំ អនិច្ចំ នាម ហោតិ, ឯវមិទម្បិ ចិត្តសមុដ្ឋានំ នាម ជាតំ។

៦៦៨. ចិត្តសហភុនិទ្ទេសេបិ ឯសេវ នយោ។ យាវ ចិត្តំ តាវ បញ្ញាយនតោ ឥទមេវ ទ្វយំ វុត្តំ។ ន បនេតំ ចិត្តេន សហ ភូតានិ វិយ, ចេតនាទយោ វិយ ច ឧប្បជ្ជតិ។

៦៧០. ចិត្តានុបរិវត្តិតាយបិ ឯសេវ នយោ។ យាវ ចិត្តំ តាវ បញ្ញាយនតោ ឯវ ហេតំ ទ្វយំ **ចិត្តានុបរិវត្តី**តិ វុត្តំ។

៦៧៤. **ឱឡារិក**ន្តិ វត្ថារម្មណភូតត្តា សំឃដ្ដនវសេន គហេតព្ពតោ ថូលំ។ វុត្តវិបល្លាសតោ **សុខុមំ** វេទិតព្ពំ។

៦៧៦. **ទូរេ**តិ ឃដ្ដនវសេន អគ្គហេតព្ពត្តា ទុព្ពិញ្ញេយ្យភាវេន សមីបេ ឋិតម្បិ ទូរេ។ ឥតរំ បន ឃដ្ដនវសេន គហេតព្ពត្តា សុវិញ្ញេយ្យភាវេន ទូរេ ឋិតម្បិ **សន្តិកេ**។ ចក្ខាយតនាទិនិទ្ទេសា ហេដ្ឋា វុត្តនយេនេវ វិត្ថារតោ វេទិតព្ពា។ ឥទំ តាវ ទុវិធេន រូបសង្គហេ វិសេសមត្តំ។ តិវិធសង្គហោ ឧត្តានត្ថោវ។

ចតុក្កនិទ្ទេសវណ្ណនា

៩៦៦. ចតុព្ពិធសង្គហាវសានេ ទិដ្ឋាទីនំ បច្ឆិមបទស្ស ភេទាភាវេន អាទិតោ បដ្ឋាយ បុច្ឆំ អកត្វាវ **រូបាយតនំ ទិដ្ឋំ សទ្ទាយតនំ សុត**ន្តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ **រូបាយតនំ** ចក្ខុនា ឱលោកេត្វា ទក្ខិតុំ សក្កាតិ **‘ទិដ្ឋំ’** នាម ជាតំ។ **សទ្ទាយតនំ** សោតេន សុត្វា ជានិតុំ សក្កាតិ **‘សុតំ’** នាម ជាតំ។ គន្ធាយតនាទិត្តយំ ឃានជិវ្ហាកាយេហិ បត្វា គហេតព្ពតោ មុនិត្វា ជានិតព្ពដ្ឋេន **មុតំ** នាម ជាតំ។ ផុសិត្វា វិញ្ញាណុប្បត្តិការណតោ **‘មុតំ’** នាមាតិបិ វុត្តំ។ សព្ពមេវ បន រូបំ មនោវិញ្ញាណេន ជានិតព្ពន្តិ **មនសា វិញ្ញាតំ** នាម ជាតំ។

បញ្ចកនិទ្ទេសវណ្ណនា

៩៦៧. បញ្ចវិធសង្គហនិទ្ទេសេ **កក្ខឡន្តិ** ថទ្ធំ។ ខរមេវ **ខរគតំ,** ផរុសន្តិ អត្ថោ។ ឥតរេ ទ្វេបិ សភាវនិទ្ទេសា ឯវ។ **អជ្ឈត្តន្តិ** និយកជ្ឈត្តំ។ **ពហិទ្ធាតិ** ពាហិរំ។ **ឧបាទិណ្ណន្តិ** ន កម្មសមុដ្ឋានមេវ។ អវិសេសេន បន សរីរដ្ឋកស្សេតំ គហណំ។ សរីរដ្ឋកញ្ហិ ឧបាទិណ្ណំ វា ហោតុ អនុបាទិណ្ណំ វា, អាទិន្នគហិតបរាមដ្ឋវសេន សព្ពំ ឧបាទិណ្ណមេវ នាម។

៩៦៩. **តេជោគតន្តិ** សព្ពតេជេសុ គតំ ឧណ្ហត្តលក្ខណំ, តេជោ ឯវ វា តេជោភាវំ គតន្តិ **‘តេជោគតំ’។ ឧស្មាតិ** ឧស្មាការោ។ **ឧស្មាគតន្តិ** ឧស្មាភាវំ គតំ។ ឧស្មាការស្សេវេតំ នាមំ។ **ឧសុមន្តិ** ពលវឧស្មា។ ឧសុមមេវ ឧសុមភាវំ គតន្តិ **ឧសុមគតំ**។

៩៧០. វាយនកវសេន **វាយោ**។ វាយោវ វាយោភាវំ គតត្តា **វាយោគតំ។ ថម្ភិតត្តន្តិ** ឧប្បលនាឡគចាទីនំ វិយ វាតបុណ្ណានំ ថម្ភិតភាវោ រូបស្ស។

ឆក្កាទិនិទ្ទេសវណ្ណនា

៩៧២-៤. ឆព្ពិធាទិសង្គហានំ តិណ្ណំ ឱសានបទស្ស ភេទាភាវតោ អាទិតោ បដ្ឋាយ អបុច្ឆិត្វាវ និទ្ទេសោ កតោ។ តត្ថ ចក្ខុវិញ្ញាណេន ជានិតុំ សក្កាតិ **ចក្ខុវិញ្ញេយ្យំ**…បេ…. មនោវិញ្ញាណេន ជានិតុំ សក្កាតិ **មនោវិញ្ញេយ្យំ**។ តិវិធាយ មនោធាតុយា ជានិតុំ សក្កាតិ **មនោធាតុវិញ្ញេយ្យំ សព្ពំ រូបន្តិ** ឯត្ថ យស្មា ឯកំ រូបម្បិ មនោវិញ្ញាណធាតុយា អជានិតព្ពំ នាម នត្ថិ, តស្មា ‘សព្ពំ រូប’ន្តិ វុត្តំ។ សម្មាសម្ពុទ្ធេន ហិ អភិធម្មំ បត្វា នយំ កាតុំ យុត្តដ្ឋានេ នយោ អកតោ នាម នត្ថិ។ ឥទញ្ច ឯករូបស្សាបិ មនោវិញ្ញាណធាតុយា អជានិតព្ពស្ស អភាវេន នយំ កាតុំ យុត្តដ្ឋានំ នាម, តស្មា នយំ ករោន្តោ ‘សព្ពំ រូប’ន្តិ អាហ។

៩៧៤. **សុខសម្ផស្សោតិ** សុខវេទនាបដិលាភបច្ចយោ។ **ទុក្ខសម្ផស្សោតិ** ទុក្ខវេទនាបដិលាភបច្ចយោ។ ឥធាបិ ផោដ្ឋព្ពារម្មណស្ស សុខទុក្ខស្ស សព្ភាវតោ អយំ នយោ ទិន្នោ។

នវកាទិនិទ្ទេសវណ្ណនា

៩៧៥. នវកេ បន ឥន្ទ្រិយរូបស្ស នាម អត្ថិតាយ នយោ ទិន្នោ។ តស្សេវ សប្បដិឃអប្បដិឃតាយ ទសកេ នយោ ទិន្នោ។ ឯកាទសកេ អជ្ឈោកាទស អាយតនានិ វិភត្តានិ។ តេសំ និទ្ទេសវារា ហេដ្ឋា វុត្តនយេន វិត្ថារតោ វេទិតព្ពា។ សេសំ សព្ពត្ថ ឧត្តានត្ថមេវ។

បកិណ្ណកកថា

ឥមេសុ បន រូបេសុ អសម្មោហត្ថំ សមោធានំ សមុដ្ឋានំ បរិនិប្ផន្នញ្ច សង្ខតន្តិ ឥទំ ‘បកិណ្ណកំ’ វេទិតព្ពំ។

តត្ថ **‘សមោធាន’**ន្តិ សព្ពមេវ ហិទំ រូបំ សមោធានតោ ចក្ខាយតនំ…បេ…. កពឡីការោ អាហារោ, ផោដ្ឋព្ពាយតនំ អាបោធាតូតិ បញ្ចវីសតិសង្ខ្យំ ហោតិ។ តំ វត្ថុរូបេន សទ្ធឹ ឆព្ពីសតិសង្ខ្យំ វេទិតព្ពំ។ ឥតោ អញ្ញំ រូបំ នាម នត្ថិ។ កេចិ បន ‘មិទ្ធរូបំ នាម អត្ថី’តិ វទន្តិ។ តេ “អទ្ធា មុនីសិ សម្ពុទ្ធោ, នត្ថិ នីវរណា តវា”តិអាទីនិ (សុ. និ. ៥៤៦) វត្វា មិទ្ធរូបំ នាម នត្ថីតិ បដិសេធេតព្ពា។ អបរេ ពលរូបេន សទ្ធឹ សត្តវីសតិ, សម្ភវរូបេន សទ្ធឹ អដ្ឋវីសតិ, ជាតិរូបេន សទ្ធឹ ឯកូនតីសតិ, រោគរូបេន សទ្ធឹ សមតីសតិ រូបានីតិ វទន្តិ។ តេបិ តេសំ វិសុំ អភាវំ ទស្សេត្វា បដិក្ខិបិតព្ពា។ វាយោធាតុយា ហិ គហិតាយ ពលរូបំ គហិតមេវ, អញ្ញំ ពលរូបំ នាម នត្ថិ។ អាបោធាតុយា សម្ភវរូបំ, ឧបចយសន្តតីហិ ជាតិរូបំ, ជរតាអនិច្ចតាហិ គហិតាហិ រោគរូបំ គហិតមេវ។ អញ្ញំ រោគរូបំ នាម នត្ថិ។ យោបិ កណ្ណរោគាទិ អាពាធោ សោ វិសមបច្ចយសមុដ្ឋិតធាតុមត្តមេវ។ ន អញ្ញោ តត្ថ រោគោ នាម អត្ថីតិ សមោធានតោ ឆព្ពីសតិមេវ រូបានិ។

‘សមុដ្ឋាន’ន្តិ កតិ រូបានិ កតិសមុដ្ឋានានិ? ទស ឯកសមុដ្ឋានានិ, ឯកំ ទ្វិសមុដ្ឋានំ, តីណិ តិសមុដ្ឋានានិ, នវ ចតុសមុដ្ឋានានិ, ទ្វេ ន កេនចិ សមុដ្ឋហន្តិ។

តត្ថ ចក្ខុបសាទោ…បេ…. ជីវិតិន្ទ្រិយន្តិ ឥមានិ អដ្ឋ ឯកន្តំ កម្មតោវ សមុដ្ឋហន្តិ។ កាយវិញ្ញត្តិវចីវិញ្ញត្តិទ្វយំ ឯកន្តេន ចិត្តតោ សមុដ្ឋាតីតិ **ទស ‘ឯកសមុដ្ឋានានិ’** នាម។ សទ្ទោ ឧតុតោ ច ចិត្តតោ ច សមុដ្ឋាតីតិ

ឯកោ ‘ទ្វិសមុដ្ឋានោ’ នាម។ តត្ថ អវិញ្ញាណកសទ្ទោ ឧតុតោ សមុដ្ឋាតិ, សវិញ្ញាណកសទ្ទោ ចិត្តតោ។ លហុតាទិត្តយំ បន ឧតុចិត្តាហារេហិ សមុដ្ឋាតីតិ **តីណិ ‘តិសមុដ្ឋានានិ’** នាម។ អវសេសានិ នវ រូបានិ តេហិ កម្មេន ចាតិ ចតូហិ សមុដ្ឋហន្តីតិ **នវ ‘ចតុសមុដ្ឋានានិ’** នាម។ ជរតា អនិច្ចតា បន ឯតេសុ ឯកតោបិ ន សមុដ្ឋហន្តីតិ **ទ្វេ ‘ន កេនចិ សមុដ្ឋហន្តិ’** នាម។ កស្មា? អជាយនតោ។ ន ហិ ឯតានិ ជាយន្តិ។ កស្មា? ជាតស្ស បាកភេទត្តា។ ឧប្បន្នញ្ហិ រូបំ ជីរតិ ភិជ្ជតីតិ អវស្សំ បនេតំ សម្បដិច្ឆិតព្ពំ។ ន ហិ ឧប្បន្នំ រូបំ អរូបំ វា អក្ខយំ នាម ទិស្សតិ។ យាវ បន ន ភិជ្ជតិ តាវស្ស បរិបាកោតិ សិទ្ធមេតំ។ ‘ជាតស្ស បាកភេទត្តា’តិ យទិ ច តានិ ជាយេយ្យុំ តេសម្បិ បាកភេទា ភវេយ្យុំ។ ន ច បាកោ បច្ចតិ, ភេទោ វា ភិជ្ជតីតិ ជាតស្ស បាកភេទត្តា នេតំ ទ្វយំ ជាយតិ។

តត្ថ សិយា – យថា ‘កម្មស្ស កតត្តា’តិ អាទិនិទ្ទេសេសុ ‘រូបស្ស ឧបចយោ រូបស្ស សន្តតី’តិ វចនេន ‘ជាតិ’ ជាយតីតិ សម្បដិច្ឆិតំ ហោតិ, ឯវំ ‘បាកោ’បិ បច្ចតុ ‘ភេទោ’បិ ភិជ្ជតូតិ។ “ន តត្ថ ‘ជាតិ ជាយតី’តិ សម្បដិច្ឆិតំ។ យេ បន ធម្មា កម្មាទីហិ និព្ពត្តន្តិ តេសំ អភិនិព្ពត្តិភាវតោ ជាតិយា តប្បច្ចយភាវវោហារោ អនុមតោ។ ន បន បរមត្ថតោ ជាតិ ជាយតិ។ ជាយមានស្ស ហិ អភិនិព្ពត្តិមត្តំ ជាតី”តិ។

តត្ថ សិយា – ‘យថេវ ជាតិ យេសំ ធម្មានំ អភិនិព្ពត្តិ តប្បច្ចយភាវវោហារំ អភិនិព្ពត្តិវោហារញ្ច លភតិ, តថា បាកភេទាបិ យេសំ ធម្មានំ បាកភេទា តប្បច្ចយភាវវោហារំ អភិនិព្ពត្តិវោហារញ្ច លភន្តុ។ ឯវំ ឥទម្បិ ទ្វយំ កម្មាទិសមុដ្ឋានមេវាតិ វត្តព្ពំ ភវិស្សតី’តិ។ ‘ន បាកភេទា តំ វោហារំ លភន្តិ។ កស្មា? ជនកបច្ចយានុភាវក្ខណេ អភាវតោ។ ជនកបច្ចយានញ្ហិ ឧប្បាទេតព្ពធម្មស្ស ឧប្បាទក្ខណេយេវ អានុភាវោ, ន តតោ ឧត្តរិ។ តេហិ អភិនិព្ពត្តិតធម្មក្ខណស្មិញ្ច ជាតិ បញ្ញាយមានា តប្បច្ចយភាវវោហារំ អភិនិព្ពត្តិវោហារញ្ច លភតិ, តស្មឹ ខណេ សព្ភាវតោ; ន ឥតរទ្វយំ, តស្មឹ ខណេ អភាវតោតិ នេវេតំ ជាយតី’តិ វត្តព្ពំ។ “ជរាមរណំ, ភិក្ខវេ, អនិច្ចំ សង្ខតំ បដិច្ចសមុប្បន្ន”ន្តិ (សំ. និ. ២.២០) អាគតត្តា ឥទម្បិ ទ្វយំ ជាយតីតិ ចេ – ‘ន, បរិយាយទេសិតត្តា។ តត្ថ ហិ បដិច្ចសមុប្បន្នានំ ធម្មានំ ជរាមរណត្តា បរិយាយេន តំ បដិច្ចសមុប្បន្ន’ន្តិ វុត្តំ។

‘យទិ ឯវំ, តយម្បេតំ អជាតត្តា សសវិសាណំ វិយ នត្ថិ; និព្ពានំ វិយ វា និច្ច’ន្តិ ចេ – ន, និស្សយបដិពទ្ធវុត្តិតោ; បថវីអាទីនញ្ហិ និស្សយានំ ភាវេ ជាតិអាទិត្តយំ បញ្ញាយតិ, តស្មា ន នត្ថិ។ តេសញ្ច អភាវេ ន បញ្ញាយតិ, តស្មា ន និច្ចំ។ ឯតម្បិ ច អភិនិវេសំ បដិសេធេតុំ ឯវ ឥទំ វុត្តំ – “ជរាមរណំ, ភិក្ខវេ, អនិច្ចំ សង្ខតំ បដិច្ចសមុប្បន្ន”ន្តិ (សំ. និ. ២.២០)។ ឯវមាទីហិ នយេហិ តានិ ទ្វេ រូបានិ ន កេហិចិ សមុដ្ឋហន្តីតិ វេទិតព្ពំ។

អបិច ‘សមុដ្ឋាន’ន្តិ ឯត្ថ អយមញ្ញោបិ អត្ថោ។ តស្សាយំ មាតិកា – ‘កម្មជំ កម្មបច្ចយំ កម្មបច្ចយឧតុសមុដ្ឋានំ, អាហារសមុដ្ឋានំ អាហារបច្ចយំ អាហារបច្ចយឧតុសមុដ្ឋានំ, ឧតុសមុដ្ឋានំ ឧតុបច្ចយំ ឧតុបច្ចយឧតុសមុដ្ឋានំ, ចិត្តសមុដ្ឋានំ ចិត្តបច្ចយំ ចិត្តបច្ចយឧតុសមុដ្ឋាន’ន្តិ។

តត្ថ ចក្ខុបសាទាទិ អដ្ឋវិធំ រូបំ សទ្ធឹ ហទយវត្ថុនា **‘កម្មជំ’** នាម។ កេសមស្សុ ហត្ថិទន្តា អស្សវាលា ចមរវាលាតិ ឯវមាទិ **‘កម្មបច្ចយំ’** នាម។ ចក្ករតនំ ទេវតានំ ឧយ្យានវិមានាទីនីតិ ឯវមាទិ **‘កម្មបច្ចយឧតុសមុដ្ឋានំ’** នាម។

អាហារតោ សមុដ្ឋិតំ សុទ្ធដ្ឋកំ **‘អាហារសមុដ្ឋានំ’** នាម។ កពឡីការោ អាហារោ ទ្វិន្នម្បិ រូបសន្តតីនំ បច្ចយោ ហោតិ អាហារសមុដ្ឋានស្ស ច ឧបាទិន្នស្ស ច។ អាហារសមុដ្ឋានស្ស ជនកោ ហុត្វា បច្ចយោ ហោតិ, កម្មជស្ស អនុបាលកោ ហុត្វាតិ ឥទំ អាហារានុបាលិតំ កម្មជរូបំ **‘អាហារបច្ចយំ’** នាម។ វិសភាគាហារំ សេវិត្វា អាតបេ គច្ឆន្តស្ស តិលកកាឡកុដ្ឋាទីនិ ឧប្បជ្ជន្តិ, ឥទំ **‘អាហារបច្ចយឧតុសមុដ្ឋានំ’** នាម។

ឧតុតោ សមុដ្ឋិតំ សុទ្ធដ្ឋកំ **‘ឧតុសមុដ្ឋានំ’** នាម។ តស្មឹ ឧតុ អញ្ញំ អដ្ឋកំ សមុដ្ឋាបេតិ, ឥទំ **‘ឧតុបច្ចយំ’** នាម។ តស្មិម្បិ ឧតុ អញ្ញំ អដ្ឋកំ សមុដ្ឋាបេតិ, ឥទំ **‘ឧតុបច្ចយឧតុសមុដ្ឋានំ’** នាម។ ឯវំ តិស្សោយេវ សន្តតិយោ ឃដ្ដេតុំ សក្កោតិ។ ន តតោ បរំ។ ឥមមត្ថំ អនុបាទិន្នកេនាបិ ទីបេតុំ វដ្ដតិ។ ឧតុសមុដ្ឋានោ នាម វលាហកោ។ ឧតុបច្ចយា នាម វុដ្ឋិធារា។ ទេវេ បន វុដ្ឋេ ពីជានិ វិរូហន្តិ, បថវី គន្ធំ មុញ្ចតិ, បព្ពតា នីលា ខាយន្តិ, សមុទ្ទោ វឌ្ឍតិ, ឯតំ **ឧតុបច្ចយឧតុសមុដ្ឋានំ** នាម។

ចិត្តតោ សមុដ្ឋិតំ សុទ្ធដ្ឋកំ **‘ចិត្តសមុដ្ឋានំ’** នាម។ “បច្ឆាជាតា ចិត្តចេតសិកា ធម្មា បុរេជាតស្ស ឥមស្ស កាយស្ស បច្ឆាជាតបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ (បដ្ឋា. ១.១.១១) ឥទំ ‘ចិត្តបច្ចយំ’ នាម។ អាកាសេ អន្តលិក្ខេ

ហត្ថិម្បិ ទស្សេតិ, អស្សម្បិ ទស្សេតិ, រថម្បិ ទស្សេតិ , វិវិធម្បិ សេនាព្យូហំ ទស្សេតីតិ (បដិ. ម. ៣.១៨) ឥទំ **'ចិត្តបច្ចយឧតុសមុដ្ឋានំ'** នាម។

'បរិនិប្ផន្ន'ន្តិ បន្នរស រូបានិ បរិនិប្ផន្នានិ នាម, ទស អបរិនិប្ផន្នានិ នាម។ 'យទិ អបរិនិប្ផន្នា, អសង្ខតា នាម ភវេយ្យុំ'។ ''តេសំយេវ បន រូបានំ កាយវិការោ 'កាយវិញ្ញត្តិ' នាម, វចីវិការោ 'វចីវិញ្ញត្តិ' នាម, ឆិទ្ទំ វិវរំ 'អាកាសធាតុ' នាម, លហុភាវោ 'លហុតា' នាម, មុទុភាវោ 'មុទុតា' នាម, កម្មញ្ញភាវោ 'កម្មញ្ញតា' នាម, និព្ពត្តិ 'ឧបចយោ' នាម, បវត្តិ 'សន្តតិ' នាម, ជីរណាការោ 'ជរតា' នាម, ហុត្វា អភាវាការោ 'អនិច្ចតា' នាមាតិ។ សព្ពំ បរិនិប្ផន្នំ សង្ខតមេវ ហោតី''តិ។

អដ្ឋសាលិនិយា ធម្មសង្គហអដ្ឋកថាយ

រូបកណ្ឌវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

៣. និក្ខេបកណ្ឌោ

តិកនិក្ខេបកថា

៩៨៥. ឯត្តាវតា កុសលត្តិកោ សព្ពេសំ កុសលាទិធម្មានំ បទភាជននយេន វិត្ថារិតោ ហោតិ។ យស្មា បន យ្វាយំ កុសលត្តិកស្ស វិភជននយោ វុត្តោ, សេសតិកទុកានម្បិ ឯសេវ វិភជននយោ ហោតិ – យថា ហិ ឯត្ថ, ឯវំ ‘កតមេ ធម្មា សុខាយ វេទនាយ សម្បយុត្តា? យស្មិំ សមយេ កាមាវចរំ កុសលំ ចិត្តំ ឧប្បន្នំ ហោតិ សោមនស្ស សហគតំ ញាណសម្បយុត្តំ រូបារម្មណំ វា...បេ.... យេ វា បន តស្មិំ សមយេ អញ្ញេបិ អត្ថិ បដិច្ចសមុប្បន្នា អរូបិនោ ធម្មា ឋបេត្វា វេទនាខន្ធំ, ឥមេ ធម្មា សុខាយ វេទនាយ សម្បយុត្តា’តិអាទិនា អនុក្កមេន សព្ពតិក ទុកេសុ សក្កា បណ្ឌិតេហិ វិភាជននយំ សល្លក្ខេតុំ – តស្មា តំ វិត្ថារទេសនំ និក្ខិបិត្វា, អញ្ញេន នាតិសង្ខេបនាតិ វិត្ថារនយេន សព្ពតិកទុកធម្មវិភាគំ ទស្សេតុំ **កតមេ ធម្មា កុសលា**តិ និក្ខេបកណ្ឌំ អារទ្ធំ។ ចិត្តុប្បាទកណ្ឌញ្ហិ វិត្ថារទេសនា, អដ្ឋកថាកណ្ឌំ សង្ខេបទេសនា។ ឥទំ បន និក្ខេបកណ្ឌំ ចិត្តុប្បាទកណ្ឌំ ឧបាទាយ សង្ខេបោ, អដ្ឋកថាកណ្ឌំ ឧបាទាយ វិត្ថារោតិ សង្ខិត្តវិត្ថារធាតុកំ ហោតិ។ តយិទំ, វិត្ថារទេសនំ និក្ខិបិត្វា ទេសិតត្តាបិ, ហេដ្ឋា វុត្តការណវសេនាបិ, និក្ខេបកណ្ឌំ នាមាតិ វេទិតព្ពំ។ វុត្តញ្ហេតំ –

> មូលតោ ខន្ធតោ ចាបិ, ទ្វារតោ ចាបិ ភូមិតោ;
> អត្ថតោ ធម្មតោ ចាបិ, នាមតោ ចាបិ លិង្គតោ;
> និក្ខិបិត្វា ទេសិតត្តា, និក្ខេបោតិ បវុច្ចតីតិ។

ឥទញ្ហិ **តីណិ កុសលមូលានី**តិអាទិនា នយេន មូលតោ និក្ខិបិត្វា ទេសិតំ។ តំសម្បយុត្តោ វេទនាក្ខន្ធោតិ ខន្ធតោ។ តំសមុដ្ឋានំ កាយកម្មន្តិ ទ្វារតោ។ កាយទ្វារប្បវត្តញ្ហិ កម្មំ កាយកម្មន្តិ វុច្ចតិ។ សុខភូមិយំ, កាមាវចរេតិ ភូមិតោ និក្ខិបិត្វា ទេសិតំ។ តត្ថ តត្ថ អត្ថធម្មនាមលិង្គានំ វសេន ទេសិតត្តា អត្ថាទីហិ និក្ខិបិត្វា ទេសិតំ នាមាតិ វេទិតព្ពំ។

តត្ថ កុសលបទនិទ្ទេសេ តាវ **តីណី**តិ គណនបរិច្ឆេទោ។ កុសលានិ ច តានិ មូលានិ ច, កុសលានំ វា ធម្មានំ ហេតុបច្ចយបភវជនកសមុដ្ឋាននិព្ពត្តកដ្ឋេន មូលានីតិ **កុសលមូលានិ**។ ឯវំ អត្ថវសេន ទស្សេត្វា ឥទានិ នាមវសេន ទស្សេតុំ **អលោភោ អទោសោ អមោហោ**តិ អាហ។ ឯត្តាវតា យស្មា មូលេន មុត្តំ កុសលំ នាម នត្ថិ, តស្មា ចតុភូមកកុសលំ តីហិ មូលេហិ បរិយាទិយិត្វា ទស្សេសិ ធម្មរាជា។ **តំសម្បយុត្តោ**តិ តេហិ អលោភាទីហិ សម្បយុត្តោ។ តត្ថ អលោភេន សម្បយុត្តេ សង្ខារក្ខន្ធេ, អទោសាមោហាបិ អលោភេន សម្បយុត្ត សង្ខារក្ខន្ធគណនំយេវ គច្ឆន្តិ។ សេសទ្វយវសេន សម្បយោគេបិ ឯសេវ នយោ។ ឥតិ ចតុភូមកកុសលំ បុន តំសម្បយុត្តកចតុក្ខន្ធវសេន បរិយាទិយិត្វា ទស្សេសិ ធម្មរាជា។ **តំសមុដ្ឋាន**ន្តិ តេហិ អលោភាទីហិ សមុដ្ឋិតំ។ ឥមិនាបិ នយេន តទេវ ចតុភូមិកកុសលំ តិណ្ណំ កម្មទ្វារានំ វសេន បរិយាទិយិត្វា ទស្សេសិ ធម្មរាជា។ ឯវំ តាវ កុសលំ តីសុ ឋានេសុ បរិយាទិយិត្វា ទស្សិតំ។

៩៨៦. អកុសលេបិ ឯសេវ នយោ។ ទ្វាទសន្នញ្ហិ អកុសលចិត្តានំ ឯកម្បិ មូលេន មុត្តំ នាម នត្ថីតិ មូលេន បរិយាទិយិត្វា ទស្សេសិ ធម្មរាជា។ តំសម្បយុត្តចតុក្ខន្ធតោ ច ឧទ្ធំ អកុសលំ នាម នត្ថីតិ តានេវ ទ្វាទស អកុសលចិត្តានិ ចតុក្ខន្ធវសេន បរិយាទិយិត្វា ទស្សេសិ។ ធម្មរាជា កាយកម្មាទិវសេន បន នេសំ បវត្តិ សព្ភាវតោ កម្មទ្វារវសេន បរិយាទិយិត្វា ទស្សេសិ ធម្មរាជា។ យំ បនេត្ថ **តទេកដ្ឋា ច កិលេសា**តិអាទិ វុត្តំ, តត្ថ ឯកស្មិំ ចិត្តេ បុគ្គលេ វា ឋិតន្តិ **‘ឯកដ្ឋំ’**។ តត្ថ ឯកស្មិំ ចិត្តេ ឋិតំ សហជេកដ្ឋំ នាម ហោតិ។ ឯកស្មិំ បុគ្គលេ ឋិតំ បហានេកដ្ឋំ នាម។ តេន លោភាទិនា អញ្ញេន វា តត្ថ តត្ថ និទ្ទិដ្ឋេន សហ ឯកស្មិំ ឋិតន្តិ **តទេកដ្ឋំ**។ តត្ថ ‘កតមេ ធម្មា សំកិលិដ្ឋសំកិលេសិកា? តីណិ អកុសលមូលានិ – លោភោ ទោសោ មោហោ, តទេកដ្ឋា ច កិលេសា’តិ សំកិលិដ្ឋត្តិកេ; ‘កតមេ ធម្មា ហីនា? តីណិ អកុសលមូលានិ – លោភោ ទោសោ មោហោ, តទេកដ្ឋា ច កិលេសា’តិ ហីនត្តិកេ ‘កតមេ ធម្មា អកុសលា? តីណិ អកុសលមូលានិ – លោភោ ទោសោ មោហោ, តទេកដ្ឋា ច កិលេសា’តិ ឥមស្មិំ កុសលត្តិកេ; ‘កតមេ ធម្មា សំកិលិដ្ឋា? តីណិ អកុសលមូលានិ – លោភោ ទោសោ មោហោ, តទេកដ្ឋា ច កិលេសា’តិ កិលេសគោច្ឆកេ ‘កតមេ ធម្មា សរណា? តីណិ អកុសលមូលានិ – លោភោ ទោសោ មោហោ, តទេកដ្ឋា ច កិលេសាតិ សរណទុកេ’តិ – ឥមេសុ ឯត្តកេសុ ឋានេសុ **‘សហជេកដ្ឋំ’** អាគតំ។

ទស្សនេនបហាតព្ពត្តិកេ បន ‘ឥមានិ តីណិ សំយោជនានិ, តទេកដ្ឋា ច កិលេសា’តិ, ទស្សនេនបហាតព្ព ហេតុកត្តិកេបិ ‘ឥមានិ តីណិ សំយោជនានិ, តទេកដ្ឋា ច កិលេសា’តិ, បុន តត្ថេវ តីណិ សំយោជនានិ –

សក្កាយទិដ្ឋិ វិចិកិច្ឆា សីលព្ពតបរាមាសោ, ឥមេ ធម្មា ទស្សនេនបហាតព្ពា; តទេកដ្ឋោ លោភោ ទោសោ មោហោ, ឥមេ ធម្មា ទស្សនេនបហាតព្ពហេតូ; តទេកដ្ឋា ច កិលេសា តំសម្បយុត្តោ វេទនាខន្ធោ...បេ.... វិញ្ញាណក្ខន្ធោ, តំសមុដ្ឋានំ កាយកម្មំ វចីកម្មំ មនោកម្មំ, ឥមេ ធម្មា ទស្សនេនបហាតព្ពហេតុកាតិ; សម្មប្បធានវិភង្គេ "តត្ថ កតមេ បាបកា អកុសលា ធម្មា? តីណិ អកុសលមូលានិ – លោភោ ទោសោ មោហោ, តទេកដ្ឋា ច កិលេសា"តិ (វិភ. ៣៩១) – ឥមេសុ បន ឯត្តកេសុ ឋានេសុ **'បហានេកដ្ឋំ'** អាគតន្តិ វេទិតព្ពំ។

៩៨៧. អព្យាកតបទនិទ្ទេសោ ឧត្តានត្ថោយេវាតិ។ ឥមស្មឹ តិកេ តីណិ លក្ខណានិ តិស្សោ បញ្ញត្តិយោ កសិណុគ្ឃាដិមាកាសំ អជដាកាសំ អាកិញ្ចញ្ញាយតនស្ស អារម្មណំ និរោធសមាបត្តិ ច ន លព្ភតីតិ វុត្តំ។

៩៨៨. **វេទនាត្តិក**និទ្ទេសេ **សុខភូមិយ**ន្តិ ឯត្ថ យថា តម្ពភូមិ កណ្ហភូមីតិ តម្ពកណ្ហភូមិយោវ វុច្ចន្តិ, ឯវំ សុខម្បិ សុខភូមិ នាម។ យថា ឧច្ឆុភូមិ សាលិភូមីតិ ឧច្ឆុសាលីនំ ឧប្បជ្ជនដ្ឋានានិ វុច្ចន្តិ, ឯវំ សុខស្ស ឧប្បជ្ជនដ្ឋានំ ចិត្តម្បិ សុខភូមិ នាម។ តំ ឥធ អធិប្បេតំ។ យស្មា បន សា កាមាវចរេ វា ហោតិ, រូបាវចរាទីសុ វា, តស្មាស្សា តំ បភេទំ ទស្សេតុំ **កាមាវចរេ**តិអាទិ វុត្តំ។ **សុខវេទនំ ឋបេត្វា**តិ យា សា សុខភូមិយំ សុខវេទនា, តំ ឋបេត្វា។ **តំសម្បយុត្តោ**តិ តាយ ឋបិតាយ សុខវេទនាយ សម្បយុត្តោ។ សេសបទទ្វយេបិ ឥមិនាវ នយេន អត្ថោ វេទិតព្ពោតិ។

ឥមស្មឹ តិកេ តិស្សោ វេទនា, សព្ពំ រូបំ, និព្ពានន្តិ ឥទម្បិ ន លព្ភតិ។ អយញ្ហិ តិកោ កុសលត្តិកេ ច អលព្ភមានេហិ ឥមេហិ ច តីហិ កោដ្ឋាសេហិ មុត្តកោ នាម។ ឥតោ បរេសុ បន តិកទុកេសុ បាឡិតោ ច អត្ថតោ ច យំ វត្តព្ពំ សិយា តំ សព្ពំ បទានុក្កមេន មាតិកាកថាយញ្ចេវ កុសលាទីនំ និទ្ទេសេ ច វុត្តមេវ។ យំ បន យត្ថ វិសេសមត្តំ តទេវ វក្ខាម។

៩៩១. តត្ថ **វិបាកត្តិកេ** តាវ កិញ្ចាបិ អរូបធម្មា វិយ រូបធម្មាបិ កម្មសមុដ្ឋានា អត្ថិ, អនារម្មណត្តា បន តេ កម្មសរិក្ខកា ន ហោន្តីតិ សារម្មណា អរូបធម្មាវ កម្មសរិក្ខកត្តា វិបាកាតិ វុត្តា, ពីជសរិក្ខកំ ផលំ វិយ។ សាលិពីជស្មិញ្ហិ វបិតេ អង្កុរបត្តាទីសុ និក្ខន្តេសុបិ សាលិផលន្តិ ន វុច្ចតិ។ យទា បន សាលិសីសំ បក្កំ ហោតិ បរិណតំ, តទា ពីជសរិក្ខកោ សាលិ ឯវ សាលិផលន្តិ វុច្ចតិ។ អង្កុរបត្តាទីនិ បន ពីជជាតានិ ពីជតោ និព្ពត្តានីតិ វុច្ចន្តិ, ឯវមេវ រូបម្បិ កម្មជន្តិ វា ឧបាទិណ្ណន្តិ វា វត្តុំ វដ្ដតិ។

៩៩៤. **ឧបាទិណ្ណត្តិកេ** កិញ្ចាបិ ខីណាសវស្ស ខន្ធា 'អម្ហាកំ មាតុលត្ថេរោ អម្ហាកំ ចូឡបិតុត្ថេរោ'តិ វទន្តានំ បរេសំ ឧបាទានស្ស បច្ចយា ហោន្តិ, មគ្គផលនិព្ពានានិ បន អគ្គហិតានិ អបរាមដ្ឋានិ អនុបាទិណ្ណានេវ។ តានិ ហិ, យថា ទិវសំ សន្តត្តោ អយោគុឡោ មក្ខិកានំ អភិនិសីទនស្ស បច្ចយោ ន ហោតិ, ឯវមេវ តេជុស្សទត្តា តណ្ហាមានទិដ្ឋិវសេន គហណស្ស បច្ចយា ន ហោន្តិ។ តេន វុត្តំ – ឥមេ ធម្មា អនុបាទិណ្ណអនុបាទានិយាតិ។

៩៩៨. អសំកិលិដ្ឋអសំកិលេសិកេសុបិ ឯសេវ នយោ។

១០០០. ***វិតក្កត្តិកេ*** វិតក្កសហជាតេន វិចារេន សទ្ធឹ កុសលត្តិកេ អលព្ភមានាវ ន លព្ភន្តិ។

១០០៣. **បីតិសហគតត្តិកេ** បីតិអាទយោ អត្តនា សហជាតធម្មានំ បីតិសហគតាទិភាវំ ទត្វា សយំ បិដ្ឋិវដ្ដកា ជាតា។ ឥមស្មិញ្ហិ តិកេ ទ្វេ ទោមនស្សសហគតចិត្តុប្បាទា ទុក្ខសហគតំ កាយវិញ្ញាណំ ឧបេក្ខាវេទនា រូបំ និព្ពានន្តិ – ឥទម្បិ ន លព្ភតិ។ អយញ្ហិ តិកោ កុសលត្តិកេ ច អលព្ភមានេហិ ឥមេហិ ច បញ្ចហិ កោដ្ឋាសេហិ មុត្តកោ នាម។

១០០៦. **ទស្សនេនបហាតព្ពត្តិកេ សញ្ញោជនានី**តិ ពន្ធនានិ។ **សក្កាយទិដ្ឋី**តិ វិជ្ជមានដ្ឋេន សតិ ខន្ធបញ្ចកសង្ខាតេ កាយេ; សយំ វា សតី តស្មឹ កាយេ ទិដ្ឋីតិ **'សក្កាយទិដ្ឋិ'**។ សីលេន សុជ្ឈិតុំ សក្កា, វតេន សុជ្ឈិតុំ សក្កា, សីលវតេហិ សុជ្ឈិតុំ សក្កាតិ គហិតសមាទានំ បន **សីលព្ពតបរាមាសោ** នាម។

១០០៧. **ឥធា**តិ ទេសាបទេសេ និបាតោ។ ស្វាយំ កត្ថចិ លោកំ ឧបាទាយ វុច្ចតិ។ យថាហ – "ឥធ តថាគតោ លោកេ ឧប្បជ្ជតី"តិ (ទី. និ. ១.១៨៩)។ កត្ថចិ សាសនំ។ យថាហ – "ឥធេវ, ភិក្ខវេ, សមណោ ឥធ ទុតិយោ សមណោ"តិ (ម. និ. ១.១៣៩; អ. និ. ៤.២៤១)។ កត្ថចិ ឱកាសំ។ យថាហ –

"ឥធេវ តិដ្ឋមានស្ស, ទេវភូតស្ស មេ សតោ;

បុនរាយុ ច មេ លទ្ធោ, ឯវំ ជានាហិ មារិសា’’តិ។ (ទី. និ. ២.៣៦៩);

កត្ថចិ បទបូរណមត្តមេវ។ យថាហ – ‘‘ឥធាហំ, ភិក្ខវេ, ភុត្តាវី អស្សំ បវារិតោ’’តិ (ម. និ. ១.៣០)។ ឥធ បន លោកំ ឧបាទាយ វុត្តោតិ វេទិតព្ពោ។

អស្សុតវា បុថុជ្ជនោតិ ឯត្ថ បន ‘អាគមាធិគមាភាវា ញេយ្យោ អស្សុតវា ឥតិ’។ យស្ស ហិ ខន្ធធាតុអាយតនបច្ចយាការសតិបដ្ឋានាទីសុ ឧគ្គហបរិបុច្ឆាវិនិច្ឆយរហិតត្តា ទិដ្ឋិបដិសេធកោ នេវ ‘អាគមោ’, បដិបត្តិយា អធិគន្តព្ពស្ស អនធិគតត្តា នេវ ‘អធិគមោ’ អត្ថិ, សោ ‘អាគមាធិគមាភាវា ញេយ្យោ អស្សុតវា ឥតិ’។ ស្វាយំ –

> បុថូនំ ជននាទីហិ, ការណេហិ បុថុជ្ជនោ;
> បុថុជ្ជនន្តោគធត្តា, បុថុវាយំ ជនោ ឥតិ។ (ទី. និ. អដ្ឋ. ១.៧; ម. និ. អដ្ឋ. ១.២; អ. និ. អដ្ឋ. ១.១.៥១; បដិ. ម. អដ្ឋ. ២.១.១៣០; ចូឡនិ. អដ្ឋ. ៨៨; នេត្តិ. អដ្ឋ. ៥៦);

សោ ហិ បុថូនំ នានប្បការានំ កិលេសាទីនំ ជននាទីហិ ការណេហិ **បុថុជ្ជនោ**។ យថាហ – ‘‘បុថុ កិលេសេ ជនេន្តីតិ បុថុជ្ជនា។ បុថុ អវិហតសក្កាយទិដ្ឋិកាតិ បុថុជ្ជនា។ បុថុ សត្ថារានំ មុខុល្លោកិកាតិ បុថុជ្ជនា។ បុថុ សព្ពគតីហិ អវុដ្ឋិតាតិ បុថុជ្ជនា។ បុថុ នានាភិសង្ខារេ អភិសង្ខរោន្តីតិ បុថុជ្ជនា។ បុថុ នានាឱឃេហិ វុយ្ហន្តីតិ បុថុជ្ជនា។ បុថុ នានាសន្តាបេហិ សន្តប្បន្តីតិ បុថុជ្ជនា។ បុថុ នានាបរិឡាហេហិ បរិឌយ្ហន្តីតិ បុថុជ្ជនា។ បុថុ បញ្ចសុ កាមគុណេសុ រត្តា គិទ្ធា គធិតា មុច្ឆិតា អជ្ឈោសន្នា លគ្គា លគ្គិតា បលិពុទ្ធាតិ បុថុជ្ជនា។ បុថុ បញ្ចហិ នីវរណេហិ អាវុតា និវុតា ឱវុតា បិហិតា បដិច្ឆន្នា បដិកុជ្ជិតាតិ បុថុជ្ជនា’’តិ (មហានិ. ៩៤)។ បុថូនំ វា គណនបថមតីតានំ អរិយធម្មបរម្មុខានំ នីចធម្មសមាចារានំ ជនានំ អន្តោគធត្តាបិ បុថុជ្ជនា។ បុថុ វា អយំ – វិសុំយេវ សង្ខ្យំ គតោ, វិសំសដ្ឋោ សីលសុតាទិគុណយុត្តេហិ អរិយេហិ – ជនោតិបិ បុថុជ្ជនោ។ ឯវមេតេហិ ‘អស្សុតវា បុថុជ្ជនោ’តិ ទ្វីហិ បទេហិ យេ តេ –

> ‘‘ទុវេ បុថុជ្ជនា វុត្តា, ពុទ្ធេនាទិច្ចពន្ធុនា;
> អន្ធោ បុថុជ្ជនោ ឯកោ, កល្យាណេកោ បុថុជ្ជនោ’’តិ។ (ទី. និ. អដ្ឋ. ១.៧; អ. និ. អដ្ឋ. ១.១.៥១; បដិ. ម. អដ្ឋ. ២.១.១៣០; ចូឡនិ. អដ្ឋ. ៨៨);

ទ្វេ បុថុជ្ជនា វុត្តា, តេសុ អន្ធបុថុជ្ជនោ វុត្តោ ហោតីតិ វេទិតព្ពោ។

អរិយានំ អទស្សាវីតិអាទីសុ **អរិយា**តិ អារកត្តា កិលេសេហិ, អនយេ ន ឥរិយនតោ, អយេ ឥរិយនតោ, សទេវកេន លោកេន ច អរណីយតោ ពុទ្ធា ច បច្ចេកពុទ្ធា ច ពុទ្ធសាវកា ច វុច្ចន្តិ។ ពុទ្ធា ឯវ វា ឥធ អរិយា។ យថាហ – ‘‘សទេវកេ, ភិក្ខវេ, លោកេ…បេ.… តថាគតោ អរិយោតិ វុច្ចតី’’តិ (សំ. និ. ៥.១០៩៨)។

សប្បុរិសាតិ ឯត្ថ បន បច្ចេកពុទ្ធា តថាគតសាវកា ច សប្បុរិសាតិ វេទិតព្ពា។ តេ ហិ លោកុត្តរគុណយោគេន សោភនា បុរិសាតិ **សប្បុរិសា**។ សព្ពេវ វា ឯតេ ទ្វេធាបិ វុត្តា។ ពុទ្ធាបិ ហិ អរិយា ច សប្បុរិសា ច បច្ចេកពុទ្ធា ពុទ្ធសាវកាបិ។ យថាហ –

> ‘‘យោ វេ កតញ្ញូ កតវេទិ ធីរោ,
> កល្យាណមិត្តោ ទឡ្ហភត្តិ ច ហោតិ;
> ទុខិតស្ស សក្កច្ច ករោតិ កិច្ចំ,
> តថាវិធំ សប្បុរិសំ វទន្តី’’តិ។ (ជា. ២.១៧.៧៨);

‘កល្យាណមិត្តោ ទឡ្ហភត្តិ ច ហោតី’តិ ឯត្តាវតា ហិ ពុទ្ធសាវកោ វុត្តោ។ កតញ្ញុតាទីហិ បច្ចេកពុទ្ធា ពុទ្ធាតិ។ ឥទានិ យោ តេសំ អរិយានំ អទស្សនសីលោ, ន ច ទស្សនេ សាធុការី, សោ **អរិយានំ អទស្សាវី**តិ វេទិតព្ពោ។ សោ ចក្ខុនា អទស្សាវី ញាណេន អទស្សាវីតិ ទុវិធោ។ តេសុ ញាណេន អទស្សាវី ឥធ អធិប្បេតោ។ មំសចក្ខុនា ហិ ទិព្ពចក្ខុនា វា អរិយា ទិដ្ឋាបិ អទិដ្ឋាវ ហោន្តិ, តេសំ ចក្ខូនំ វណ្ណមត្តគ្គហណតោ, ន អរិយភាវគោចរតោ។ សោណសិង្គាលាទយោបិ ចក្ខុនា អរិយេ បស្សន្តិ, ន ច តេ អរិយានំ ទស្សាវិនោ។

តត្រិទំ វត្ថុ – ចិត្តលបព្ពតវាសិនោ កិរ ខីណាសវត្ថេរស្ស ឧបដ្ឋាកោ វុឌ្ឍបព្ពជិតោ ឯកទិវសំ ថេរេន សទ្ធិំ បិណ្ឌាយ ចរិត្វា ថេរស្ស បត្តចីវរំ គហេត្វា បិដ្ឋិតោ អាគច្ឆន្តោ ថេរំ បុច្ឆិ – 'អរិយា នាម ភន្តេ កីទិសា'តិ? ថេរោ អាហ – 'ឥធេកច្ចោ មហល្លកោ អរិយានំ បត្តចីវរំ គហេត្វា វត្តបដិបត្តិំ កត្វា សហ ចរន្តោបិ នេវ អរិយេ ជានាតិ, ឯវំទុជ្ជានាវុសោ, អរិយា'តិ។ ឯវំ វុត្តេបិ សោ នេវ អញ្ញាសិ។ តស្មា ន ចក្ខុនា ទស្សនំ 'ទស្សនំ', ញាណទស្សនមេវ 'ទស្សនំ'។ យថាហ – "កិំ តេ វក្កលិ ឥមិនា បូតិកាយេន ទិដ្ឋេន? យោ ខោ, វក្កលិ, ធម្មំ បស្សតិ, សោ មំ បស្សតី"តិ (សំ. និ. ៣.៨៧)។ តស្មា ចក្ខុនា បស្សន្តោបិ, ញាណេន អរិយេហិ ទិដ្ឋំ អនិច្ចាទិលក្ខណំ អបស្សន្តោ, អរិយាធិគតញ្ច ធម្មំ អនធិគច្ឆន្តោ, អរិយករធម្មានំ អរិយភាវស្ស ច អទិដ្ឋត្តា, 'អរិយានំ អទស្សាវី'តិ វេទិតព្វោ។

អរិយធម្មស្ស អកោវិទោតិ សតិបដ្ឋានាទិភេទេ អរិយធម្មេ អកុសលោ។ **អរិយធម្មេ អវិនីតោ**តិ, ឯត្ថ បន

ទុវិធោ វិនយោ នាម, ឯកមេកេត្ថ បញ្ចធា;
អភាវតោ តស្ស អយំ, អវិនីតោតិ វុច្ចតិ។

អយញ្ហិ សំវរវិនយោ បហានវិនយោតិ ទុវិធោ វិនយោ។ ឯត្ថ ច ទុវិធេបិ វិនយេ ឯកមេកោ វិនយោ បញ្ចធា ភិជ្ជតិ។ **សំវរវិនយោ**បិ ហិ សីលសំវរោ សតិសំវរោ ញាណសំវរោ ខន្តិសំវរោ វីរិយសំវរោតិ បញ្ចវិធោ។ **បហានវិនយោ**បិ តទង្គបហានំ វិក្ខម្ភនបហានំ សមុច្ឆេទបហានំ បដិប្បស្សទ្ធិបហានំ និស្សរណបហានន្តិ បញ្ចវិធោ។

តត្ថ "ឥមិនា បាតិមោក្ខសំវរេន ឧបេតោ ហោតិ សមុបេតោ"តិ (វិភ. ៥១១) អយំ **សីលសំវរោ**។ "រក្ខតិ ចក្ខុន្ទ្រិយំ, ចក្ខុន្ទ្រិយេ សំវរំ អាបជ្ជតី"តិ (ទី. និ. ១.២១៣; ម. និ. ១.២៩៥; សំ. និ. ៤.២៣៩; អ. និ. ៣.១៦) អយំ **សតិសំវរោ**។

"យានិ សោតានិ លោកស្មិំ, (អជិតាតិ ភគវា)
សតិ តេសំ និវារណំ;
សោតានំ សំវរំ ព្រូមិ,
បញ្ញាយេតេ បិធីយរេ"តិ។ (សុ. និ. ១០៤១) –

អយំ **ញាណសំវរោ** នាម។ "ខមោ ហោតិ សីតស្ស ឧណ្ហស្សា"តិ (ម. និ. ១.២៤; អ. និ. ៤.១១៤; ៦.៥៨) អយំ **ខន្តិសំវរោ**។ "ឧប្បន្នំ កាមវិតក្កំ នាធិវាសេតី"តិ (ម. និ. ១.២៦; អ. និ. ៤.១១៤; ៦.៥៨) អយំ **វីរិយសំវរោ**។ សព្វោបិ ចាយំ សំវរោ យថាសកំ សំវរិតព្វានំ វិនេតព្វានញ្ច កាយទុច្ចរិតាទីនំ សំវរណតោ សំវរោ, វិនយនតោ វិនយោតិ វុច្ចតិ។ ឯវំ តាវ 'សំវរវិនយោ' បញ្ចធា ភិជ្ជតីតិ វេទិតព្វោ។

តថា យំ នាមរូបបរិច្ឆេទាទីសុ វិបស្សនាញាណេសុ បដិបក្ខភាវតោ, ទីបាលោកេនេវ តមស្ស, តេន តេន វិបស្សនាញាណេន តស្ស តស្ស អនត្ថស្ស បហានំ, សេយ្យថិទំ – នាមរូបវវត្ថានេន សក្កាយទិដ្ឋិយា, បច្ចយបរិគ្គហេន អហេតុវិសមហេតុទិដ្ឋីនំ, តស្សេវ អបរភាគេន កង្ខាវិតរណេន កថំកថិភាវស្ស, កលាបសម្មសនេន 'អហំ មមា'តិ គាហស្ស, មគ្គាមគ្គវវត្ថានេន អមគ្គេ មគ្គសញ្ញាយ, ឧទយទស្សនេន ឧច្ឆេទទិដ្ឋិយា, វយទស្សនេន សស្សតទិដ្ឋិយា, ភយទស្សនេន សភយេ អភយសញ្ញាយ, អាទីនវទស្សនេន អស្សាទសញ្ញាយ, និព្ពិទានុបស្សនាយ អភិរតិសញ្ញាយ, មុច្ចិតុកម្យតាញាណេន អមុច្ចិតុកាមតាយ, ឧបេក្ខាញាណេន អនុបេក្ខាយ, អនុលោមេន ធម្មដ្ឋិតិយំ និព្ពានេ ច បដិលោមភាវស្ស, គោត្រភុនា សង្ខារនិមិត្តគ្គាហស្ស បហានំ, ឯតំ 'តទង្គបហានំ' នាម។

យំ បន ឧបចារប្បនាភេទេន សមាធិនា បវត្តិភាវនិវារណតោ, ឃដប្បហារេនេវ ឧទកបិដ្ឋេ សេវាលស្ស, តេសំ តេសំ នីវរណាទិធម្មានំ បហានំ, ឯតំ **'វិក្ខម្ភនបហានំ'** នាម។ "យំ ចតុន្នំ អរិយមគ្គានំ ភាវិតត្តា តំតំមគ្គវតោ អត្តនោ អត្តនោ សន្តានេ ទិដ្ឋិគតានំ បហានាយា"តិអាទិនា (ធ. ស. ២៧៧) នយេន វុត្តស្ស សមុទយបក្ខិកស្ស កិលេសគណស្ស អច្ចន្តំ អប្បវត្តិភាវេន បហានំ, ឥទំ **'សមុច្ឆេទបហានំ'** នាម។ យំ បន ផលក្ខណេ បដិប្បស្សទ្ធត្តំ កិលេសានំ, ឯតំ **'បដិប្បស្សទ្ធិបហានំ'** នាម។ យំ សព្វសង្ខតនិស្សដត្តា បហីនសព្វសង្ខតំ និព្ពានំ, ឯតំ **'និស្សរណបហានំ'** នាម។ សព្វម្បិ ចេតំ បហានំ យស្មា ចាគដ្ឋេន បហានំ, វិនយនដ្ឋេន វិនយោ, តស្មា 'បហានវិនយោ'តិ វុច្ចតិ។ តំតំបហានវតោ វា តស្ស តស្ស វិនយស្ស សម្ភវតោបេតំ បហានវិនយោតិ វុច្ចតិ។ ឯវំ បហានវិនយោបិ បញ្ចធា ភិជ្ជតីតិ វេទិតព្វោ។

ឯវមយំ សង្ខេបតោ ទុវិធោ, ភេទតោ ច ទសវិធោ វិនយោ, ភិន្នសំវរត្តា, បហាតព្ពស្ស ច អប្បហីនត្តា, យស្មា ឯតស្ស អស្សុតវតោ បុថុជ្ជនស្ស នត្ថិ, តស្មា អភាវតោ តស្ស, អយំ ‘អវិនីតោ’តិ វុច្ចតីតិ។ ឯស នយោ **សប្បុរិសានំ អទស្សាវី សប្បុរិសធម្មស្ស អកោវិទោ សប្បុរិសធម្មេ អវិនីតោ**តិ ឯត្ថាបិ។ និន្នានាករណញ្ហេតំ អត្ថតោ។ យថាហ – “យេវ តេ អរិយា តេវ តេ សប្បុរិសា, យេវ តេ សប្បុរិសា តេវ តេ អរិយា។ យោ ឯវ សោ អរិយានំ ធម្មោ សោ ឯវ សោ សប្បុរិសានំ ធម្មោ, យោ ឯវ សោ សប្បុរិសានំ ធម្មោ សោ ឯវ សោ អរិយានំ ធម្មោ។ យេវ តេ អរិយវិនយា តេវ តេ សប្បុរិសវិនយា, យេវ តេ សប្បុរិសវិនយា តេវ តេ អរិយវិនយា។ អរិយេតិ វា សប្បុរិសេតិ វា, អរិយធម្មេតិ វា សប្បុរិសធម្មេតិ វា, អរិយវិនយេតិ វា សប្បុរិសវិនយេតិ វា, ឯសេសេ ឯកេ ឯកដ្ឋេ សមេ សមភាគេ តជ្ជាតេ តញ្ញេវា”តិ។

រូបំ អត្តតោ សមនុបស្សតីតិ ឥធេកច្ចោ រូបំ អត្តតោ សមនុបស្សតិ – ‘យំ រូបំ សោ អហំ, យោ អហំ តំ រូប’ន្តិ រូបញ្ច អត្តានញ្ច អទ្វយំ សមនុបស្សតិ។ “សេយ្យថាបិ នាម តេលប្បទីបស្ស ឈាយតោ យា អច្ចិ សោ វណ្ណោ, យោ វណ្ណោ សា អច្ចីតិ អច្ចិញ្ច វណ្ណញ្ច អទ្វយំ សមនុបស្សតិ,” ឯវមេវ ឥធេកច្ចោ រូបំ អត្តតោ សមនុបស្សតីតិ ឯវំ រូបំ អត្តាតិ ទិដ្ឋិបស្សនាយ បស្សតិ។ **រូបវន្តំ វា អត្តាន**ន្តិ ‘អរូបំ អត្តា’តិ គហេត្វា, ឆាយាវន្តំ រុក្ខំ វិយ, តំ រូបវន្តំ សមនុបស្សតិ។ **អត្តនិ វា រូប**ន្តិ ‘អរូបមេវ អត្តា’តិ គហេត្វា, បុប្ផម្ហិ គន្ធំ វិយ, អត្តនិ រូបំ សមនុបស្សតិ។ **រូបស្មឹ វា អត្តាន**ន្តិ ‘អរូបមេវ អត្តា’តិ គហេត្វា, ករណ្ឌកេ មណឹ វិយ, អត្តានំ រូបស្មឹ សមនុបស្សតិ។ វេទនាទីសុបិ ឯសេវ នយោ។

តត្ថ ‘រូបំ អត្តតោ សមនុបស្សតី’តិ សុទ្ធរូបមេវ អត្តាតិ កថិតំ។ ‘រូបវន្តំ វា អត្តានំ, អត្តនិ វា រូបំ, រូបស្មឹ វា អត្តានំ; វេទនំ អត្តតោ សមនុបស្សតិ… សញ្ញំ… សង្ខារេ… វិញ្ញាណំ អត្តតោ សមនុបស្សតី’តិ ឥមេសុ សត្តសុ ឋានេសុ ‘អរូបំ អត្តា’តិ កថិតំ។ វេទនាវន្តំ វា អត្តានំ, អត្តនិ វា វេទនំ, វេទនាយ វា អត្តានន្តិ ឯវំ ចតូសុ ខន្ធេសុ តិណ្ណំ តិណ្ណំ វសេន ទ្វាទសសុ ឋានេសុ ‘រូបារូបមិស្សកោ អត្តា’ កថិតោ។ តត្ថ ‘រូបំ អត្តតោ សមនុបស្សតិ វេទនំ… សញ្ញំ… សង្ខារេ… វិញ្ញាណំ អត្តតោ សមនុបស្សតី’តិ ឥមេសុ បញ្ចសុ ឋានេសុ ឧច្ឆេទទិដ្ឋិ កថិតា។ អវសេសេសុ សស្សតទិដ្ឋិ។ ឯវមេត្ថ បន្នរស ភវទិដ្ឋិយោ បញ្ច វិភវទិដ្ឋិយោ ហោន្តិ។ តា សព្ពាបិ មគ្គាវរណា, ន សគ្គាវរណា, បឋមមគ្គវជ្ឈាតិ វេទិតព្ពា។

១០០៨. សត្ថរិ កង្ខតីតិ សត្ថុ សរីរេ វា គុណេ វា ឧភយត្ថ វា កង្ខតិ។ សរីរេ កង្ខមានោ ‘ទ្វត្តឹសវរលក្ខណបដិមណ្ឌិតំ នាម សរីរំ អត្ថិ នុ ខោ នត្ថី’តិ កង្ខតិ។ គុណេ កង្ខមានោ ‘អតីតានាគតបច្ចុប្បន្នជាននសមត្ថំ សព្ពញ្ញុតញ្ញាណំ អត្ថិ នុ ខោ នត្ថី’តិ កង្ខតិ។ ឧភយត្ថ កង្ខមានោ ‘អសីតិអនុព្យញ្ជនព្យាមប្បភានុរញ្ជិតាយ សរីរនិប្ផត្តិយា សមន្នាគតោ សព្ពញេយ្យជាននសមត្ថំ សព្ពញ្ញុតញ្ញាណំ បដិវិជ្ឈិត្វា ឋិតោ លោកតារកោ ពុទ្ធោ នាម អត្ថិ នុ ខោ នត្ថី’តិ កង្ខតិ។ អយញ្ហិស្ស អត្តភាវេ គុណេ វា កង្ខនតោ ឧភយត្ថ កង្ខតិ នាម។ **វិចិកិច្ឆតី**តិ អារម្មណំ និច្ឆេតុំ អសក្កោន្តោ កិច្ឆតិ កិលមតិ។ **នាធិមុច្ចតី**តិ តត្ថេវ អធិមោក្ខំ ន លភតិ។ **ន សម្បសីទតី**តិ ចិត្តំ អនាវិលំ កត្វា បសីទិតុំ ន សក្កោតិ, គុណេសុ នប្បសីទតិ។

ធម្មេ កង្ខតីតិអាទីសុ បន ‘កិលេសេ បជហន្តា ចត្តារោ អរិយមគ្គា, បដិប្បស្សទ្ធកិលេសានិ ចត្តារិ សាមញ្ញផលានិ, មគ្គផលានំ អារម្មណបច្ចយភូតំ អមតំ មហានិព្ពានំ នាម អត្ថិ នុ ខោ នត្ថី’តិ កង្ខន្តោបិ ‘អយំ ធម្មោ និយ្យានិកោ នុ ខោ អនិយ្យានិកោ’តិ កង្ខន្តោបិ **ធម្មេ កង្ខតិ** នាម។ ‘ចត្តារោ មគ្គដ្ឋកា ចត្តារោ ផលដ្ឋកាតិ ឥទំ សង្ឃរតនំ អត្ថិ នុ ខោ នត្ថី’តិ កង្ខន្តោបិ, ‘អយំ សង្ឃោ សុប្បដិបន្នោ នុ ខោ ទុប្បដិបន្នោ’តិ កង្ខន្តោបិ, ‘ឯតស្មឹ សង្ឃរតនេ ទិន្នស្ស វិបាកផលំ អត្ថិ នុ ខោ នត្ថី’តិ កង្ខន្តោបិ **សង្ឃេ កង្ខតិ** នាម។ ‘តិស្សោ បន សិក្ខា អត្ថិ នុ ខោ នត្ថី’តិ កង្ខន្តោបិ, ‘តិស្សោ សិក្ខា សិក្ខិតបច្ចយេន អានិសំសោ អត្ថិ នុ ខោ នត្ថី’តិ កង្ខន្តោបិ **សិក្ខាយ កង្ខតិ** នាម។

បុព្ពន្តោ វុច្ចតិ អតីតានិ ខន្ធធាតាយតនានិ។ អបរន្តោ អនាគតានិ។ តត្ថ អតីតេសុ ខន្ធាទីសុ ‘អតីតានិ នុ ខោ, ន នុ ខោ’តិ កង្ខន្តោ **បុព្ពន្តេ កង្ខ**តិ នាម។ អនាគតេសុ ‘អនាគតានិ នុ ខោ, ន នុ ខោ’តិ កង្ខន្តោ **អបរន្តេ កង្ខតិ** នាម។ ឧភយត្ថ កង្ខន្តោ **បុព្ពន្តាបរន្តេ កង្ខតិ** នាម។ ‘ទ្វាទសបទិកំ បច្ចយវដ្ដំ អត្ថិ នុ ខោ នត្ថី’តិ កង្ខន្តោ **ឥទប្បច្ចយតាបដិច្ចសមុប្បន្នេសុ ធម្មេសុ កង្ខតិ** នាម។ តត្រាយំ វចនត្ថោ – ឥមេសំ ជរាមរណាទីនំ បច្ចយា ‘ឥទប្បច្ចយា’។ ឥទប្បច្ចយានំ ភាវោ ‘ឥទប្បច្ចយតា’។ ឥទប្បច្ចយា ឯវ វា ‘ឥទប្បច្ចយតា’; ជាតិអាទីនមេតំ អធិវចនំ។ ជាតិអាទីសុ តំ តំ បដិច្ច អាគម្ម សមុប្បន្នាតិ ‘បដិច្ចសមុប្បន្នា’។ ឥទំ វុត្តំ ហោតិ – ឥទប្បច្ចយតាយ ច បដិច្ចសមុប្បន្នេសុ ច ធម្មេសុ កង្ខតីតិ។

១០០៩. សិលេនាតិ គោសីលាទិនា។ **វតេនា**តិ គោវតាទិនាវ។ **សីលព្ពតេនា**តិ តទុភយេន។ **សុទ្ធី**តិ កិលេសសុទ្ធិ; បរមត្ថសុទ្ធិភូតំ វា និព្ពានមេវ។ **ឥទេកដ្ឋា**តិ ឥធ បហានេកដ្ឋំ ធុរំ។ ឥមិស្សា ច បាឡិយា ទិដ្ឋិកិលេសោ វិចិកិច្ឆាកិលេសោតិ ទ្វេយេវ អាគតា។ លោភោ ទោសោ មោហោ មានោ ថិនំ ឧទ្ធច្ចំ អហិរិកំ អនោត្តប្បន្តិ ឥមេ បន អដ្ឋ អនាគតា។ អាហរិត្វា បន ទីបេតព្ពា។ ឯត្ថ ហិ ទិដ្ឋិវិចិកិច្ឆាសុ បហីយមានាសុ អបាយគមនីយោ លោភោ ទោសោ មោហោ មានោ ថិនំ ឧទ្ធច្ចំ អហិរិកំ អនោត្តប្បន្តិ សព្ពេបិមេ បហានេកដ្ឋា ហុត្វា បហីយន្តិ។ សហជេកដ្ឋំ បន អាហរិត្វា ទីបេតព្ពំ។ សោតាបត្តិមគ្គេន ហិ ចត្តារិ ទិដ្ឋិសហគតានិ វិចិកិច្ឆាសហគតញ្ចាតិ បញ្ច ចិត្តានិ បហីយន្តិ។ តត្ថ ទ្វីសុ អសង្ខារិកទិដ្ឋិចិត្តេសុ បហីយន្តេសុ តេហិ សហជាតោ លោភោ មោហោ ឧទ្ធច្ចំ អហិរិកំ អនោត្តប្បន្តិ ឥមេ កិលេសា សហជេកដ្ឋវសេន បហីយន្តិ។ សេសទិដ្ឋិកិលេសោ ច វិចិកិច្ឆាកិលេសោ ច បហានេកដ្ឋវសេន បហីយន្តិ។ ទិដ្ឋិគតសម្បយុត្តសសង្ខារិកចិត្តេសុបិ បហីយន្តេសុ តេហិ សហជាតោ លោភោ មោហោ ថិនំ ឧទ្ធច្ចំ អហិរិកំ អនោត្តប្បន្តិ ឥមេ កិលេសា សហជេកដ្ឋវសេន បហីយន្តិ។ សេសទិដ្ឋិកិលេសោ ច វិចិកិច្ឆាកិលេសោ ច បហានេកដ្ឋវសេន បហីយន្តិ។ ឯវំ បហានេកដ្ឋស្មិំយេវ សហជេកដ្ឋំ លព្ភតីតិ ឥទំ សហជេកដ្ឋំ អាហរិត្វា ទីបយិំសុ។

តំសម្បយុត្តោតិ តេហិ ឥទេកដ្ឋេហិ អដ្ឋហិ កិលេសេហិ សម្បយុត្តោ។ វិនិព្ភោគំ វា កត្វា តេន លោភេន តេន ទោសេនាតិ ឯវំ ឯកេកេន សម្បយុត្តតា ទីបេតព្ពា។ តត្ថ លោភេ គហិតេ, មោហោ មានោ ថិនំ ឧទ្ធច្ចំ អហិរិកំ អនោត្តប្បន្តិ អយំ សង្ខារក្ខន្ធេ កិលេសគណោ លោភសម្បយុត្តោ នាម។ ទោសេ គហិតេ, មោហោ ថិនំ ឧទ្ធច្ចំ អហិរិកំ អនោត្តប្បន្តិ អយំ កិលេសគណោ ទោសសម្បយុត្តោ នាម។ មោហេ គហិតេ, លោភោ ទោសោ មានោ ថិនំ ឧទ្ធច្ចំ អហិរិកំ អនោត្តប្បន្តិ អយំ កិលេសគណោ មោហសម្បយុត្តោ នាម។ មានេ គហិតេ, តេន សហុប្បន្នោ លោភោ មោហោ ថិនំ ឧទ្ធច្ចំ អហិរិកំ អនោត្តប្បន្តិ អយំ កិលេសគណោ មានសម្បយុត្តោ នាម។ ឥមិនា ឧបាយេន តេន ថិនេន តេន ឧទ្ធច្ចេន តេន អហិរិកេន តេន អនោត្តប្បេន សម្បយុត្តោ តំសម្បយុត្តោតិ យោជនា កាតព្ពា។ **តំសមុដ្ឋាន**ន្តិ តេន លោភេន...បេ.... តេន អនោត្តប្បេន សមុដ្ឋិតន្តិ អត្ថោ។

ឥមេ ធម្មា ទស្សនេន បហាតព្ពាតិ ឯត្ថ ទស្សនំ នាម សោតាបត្តិមគ្គោ; តេន បហាតព្ពាតិ អត្ថោ។ ‘កស្មា បន សោតាបត្តិមគ្គោ ទស្សនំ នាម ជាតោ’តិ? ‘បឋមំ និព្ពានទស្សនតោ’។ ‘ននុ គោត្រភុ បឋមតរំ បស្សតី’តិ? ‘នោ ន បស្សតិ; ទិស្វាបិ កត្តព្ពកិច្ចំ បន ន ករោតិ, សំយោជនានំ អប្បហានតោ។ តស្មា បស្សតី’តិ ន វត្តព្ពោ។ យត្ថ កត្ថចិ រាជានំ ទិស្វាបិ បណ្ណាការំ ទត្វា កិច្ចនិប្ផត្តិយា អទិដ្ឋត្តា ‘អជ្ជាបិ រាជានំ ន បស្សាមី’តិ វទន្តោ ចេត្ថ ជានបទបុរិសោ និទស្សនំ។

១០១១. អវសេសោ លោភោតិ ទស្សនេន បហីនាវសេសោ។ លោភោ ទោសមោហេសុបិ ឯសេវ នយោ។ ទស្សនេន ហិ អបាយគមនីយាវ បហីនា។ តេហិ បន អញ្ញេ ទស្សេតុំ ឥទំ វុត្តំ។ **‘ឥទេកដ្ឋា’**តិ តេហិ បាឡិយំ អាគតេហិ តីហិ កិលេសេហិ សម្បយោគតោបិ បហានតោបិ ឯកដ្ឋា បញ្ច កិលេសា។ **នេវ ទស្សនេន ន ភាវនាយា**តិ ឥទំ សំយោជនាទីនំ វិយ តេហិ មគ្គេហិ អប្បហាតព្ពតំ សន្ធាយ វុត្តំ។ យំ បន “សោតាបត្តិមគ្គញាណេន អភិសង្ខារវិញ្ញាណស្ស និរោធេន សត្ត ភវេ ឋបេត្វា អនមតគ្គេ សំសារវដ្ដេ យេ ឧប្បជ្ជេយ្យុំ, នាមញ្ច រូបញ្ច ឯត្ថេតេ និរុជ្ឈន្តី”តិអាទិនា នយេន កុសលាទីនម្បិ បហានំ អនុញ្ញាតំ, តំ តេសំ មគ្គានំ អភាវិតត្តា យេ ឧប្បជ្ជេយ្យុំ, តេ ឧបនិស្សយបច្ចយានំ កិលេសានំ បហីនត្តា បហីនាតិ ឥមំ បរិយាយំ សន្ធាយ វុត្តន្តិ វេទិតព្ពំ។

១០១៣. ទស្សនេនបហាតព្ពហេតុកត្តិកេ ឥមេ ធម្មា ទស្សនេន បហាតព្ពហេតុកាតិ និដ្ឋបេត្វា, បុន **‘តីណិ សំយោជនានី’**តិអាទិ បហាតព្ពេ ទស្សេត្វា, តទេកដ្ឋភាវេន ហេតូ ចេវ សហេតុកេ ច ទស្សេតុំ វុត្តំ។ តត្ថ ‘កិញ្ចាបិ ទស្សនេន បហាតព្ពេសុ ហេតូសុ លោភសហគតោ មោហោ លោភេន សហេតុកោ ហោតិ, ទោសសហគតោ មោហោ ទោសេន, លោភទោសា ច មោហេនាតិ បហាតព្ពហេតុកបទេ បេតេ សង្គហំ គច្ឆន្តិ, វិចិកិច្ឆាសហគតោ បន មោហោ អញ្ញស្ស សម្បយុត្តហេតុនោ អភាវេន ហេតុយេវ, ន សហេតុកោតិ តស្ស បហានំ ទស្សេតុំ ឥមេ ធម្មា ទស្សនេន បហាតព្ពហេតូ’តិ វុត្តំ។

១០១៨. ទុតិយបទេ ឧទ្ធច្ចសហគតស្ស មោហស្ស បហានំ ទស្សេតុំ **ឥមេ ធម្មា ភាវនាយ បហាតព្ពហេតូ**តិ វុត្តំ។ សោ ហិ អត្តនា សម្បយុត្តធម្មេ សហេតុកេ កត្វា បិដ្ឋិវដ្ដកោ ជាតោ, វិចិកិច្ឆាសហគតោ វិយ អញ្ញស្ស សម្បយុត្តហេតុនោ អភាវា បហាតព្ពហេតុកបទំ ន ភជតិ។ តតិយបទេ **អវសេសា អកុសលា**តិ បុន អកុសលគ្គហណំ វិចិកិច្ឆុទ្ធច្ចសហគតានំ មោហានំ សង្គហត្ថំ កតំ។ តេ ហិ សម្បយុត្តហេតុនោ អភាវា បហាតព្ពហេតុកា នាម ន ហោន្តិ។

១០២៩. បរិត្តារម្មណត្តិកេ **អារព្ភា**តិ អារម្មណំ កត្វា។ សយញ្ហិ បរិត្តា វា ហោន្តុ មហគ្គតា វា, បរិត្តធម្មេ អារម្មណំ កត្វា ឧប្បន្នា **បរិត្តារម្មណា**, មហគ្គតេ អារម្មណំ កត្វា ឧប្បន្នា **មហគ្គតារម្មណា**, អប្បមាណេ អារម្មណំ កត្វា ឧប្បន្នា **អប្បមាណារម្មណា**។ តេ បន បរិត្តាបិ ហោន្តិ មហគ្គតាបិ អប្បមាណាបិ។

១០៣៥. មិច្ឆត្តត្តិកេ **អានន្តរិកានី**តិ អនន្តរាយេន ផលទាយកានិ; មាតុឃាតកកម្មាទីនមេតំ អធិវចនំ។ តេសុ ហិ ឯកស្មិម្បិ កម្មេ កតេ តំ បដិពាហិត្វា អញ្ញំ កម្មំ អត្តនោ វិបាកស្ស ឱកាសំ កាតុំ ន សក្កោតិ។ សិនេរុប្បមាណេបិ ហិ សុវណ្ណថូបេ កត្វា ចក្កវាឡមត្តំ វា រតនមយបាការំ វិហារំ ការេត្វា តំ បូរេត្វា និសិន្នស្ស ពុទ្ធប្បមុខស្ស សង្ឃស្ស យាវជីវំ ចត្តារោ បច្ចយេ ទទតោបិ តំ កម្មំ ឯតេសំ កម្មានំ វិបាកំ បដិពាហេតុំ ន សក្កោតិ ឯវ។ **យា ច មិច្ឆាទិដ្ឋិ និយតា**តិ អហេតុកវាទអកិរិយវាទនត្ថិកវាទេសុ អញ្ញតរា។ តញ្ហិ គហេត្វា ឋិតំ បុគ្គលំ ពុទ្ធសតម្បិ ពុទ្ធសហស្សម្បិ ពោធេតុំ ន សក្កោតិ។

១០៣៨. មគ្គារម្មណត្តិកេ **អរិយមគ្គំ អារព្ភា**តិ លោកុត្តរមគ្គំ អារម្មណំ កត្វា។ តេ បន បរិត្តាបិ ហោន្តិ មហគ្គតាបិ។

១០៣៩. មគ្គហេតុកនិទ្ទេសេ បឋមនយេន បច្ចយដ្ឋេន ហេតុនា មគ្គសម្បយុត្តានំ ខន្ធានំ សហេតុកភាវោ ទស្សិតោ។ ទុតិយនយេន មគ្គភូតេន សម្មាទិដ្ឋិសង្ខាតេន ហេតុនា សេសមគ្គង្គានំ សហេតុកភាវោ ទស្សិតោ។ តតិយនយេន មគ្គេ ឧប្បន្នហេតូហិ សម្មាទិដ្ឋិយា សហេតុកភាវោ ទស្សិតោតិ វេទិតព្ពោ។

១០៤០. **អធិបតី ករិត្វា**តិ អារម្មណាធិបតី កត្វា។ តេ ច ខោ បរិត្តធម្មាវ ហោន្តិ។ អរិយសាវកានញ្ហិ អត្តនោ មគ្គំ គរុំ កត្វា បច្ចវេក្ខណកាលេ អារម្មណាធិបតិ លព្ភតិ។ ចេតោបរិយញាណេន បន អរិយសាវកោ បរស្ស មគ្គំ បច្ចវេក្ខមានោ គរុំ ករោន្តោបិ អត្តនា បដិវិទ្ធមគ្គំ វិយ គរុំ ន ករោតិ។ ‘យមកបាដិហារិយំ ករោន្តំ តថាគតំ ទិស្វា តស្ស មគ្គំ គរុំ ករោតិ ន ករោតី’តិ? ករោតិ, ន បន អត្តនោ មគ្គំ វិយ។ អរហា ន កិញ្ចិ ធម្មំ គរុំ ករោតិ ឋបេត្វា មគ្គំ ផលំ និព្ពានន្តិ។ ឯត្ថាបិ អយមេវត្ថោ។ **វីមំសាធិបតេយ្យ**ន្តិ ឥទំ សហជាតាធិបតី ទស្សេតុំ វុត្តំ។ ឆន្ទញ្ហិ ជេដ្ឋកំ កត្វា មគ្គំ ភាវេន្តស្ស ឆន្ទោ អធិបតិ នាម ហោតិ, ន មគ្គោ។ សេសធម្មាបិ ឆន្ទាធិបតិនោ នាម ហោន្តិ, ន មគ្គាធិបតិនោ។ ចិត្តេបិ ឯសេវ នយោ។ វីមំសំ បន ជេដ្ឋកំ កត្វា មគ្គំ ភាវេន្តស្ស វីមំសាធិបតិ ចេវ ហោតិ មគ្គោ ចាតិ។ សេសធម្មា មគ្គាធិបតិនោ នាម ហោន្តិ។ វីរិយេបិ ឯសេវ នយោ។

១០៤១. ឧប្បន្នត្តិកនិទ្ទេសេ **ជាតា**តិ និព្ពត្តា, បដិលទ្ធត្តភាវា។ **ភូតា**តិអាទីនិ តេសំយេវ វេវចនានិ។ ជាតា ឯវ ហិ ភាវប្បត្តិយា ភូតា។ បច្ចយសំយោគេ ជាតត្តា **សញ្ជាតា**។ និព្ពត្តិលក្ខណប្បត្តត្តា **និព្ពត្តា**។ ឧបសគ្គេន បន បទំ វឌ្ឍេត្វា **អភិនិព្ពត្តា**តិ វុត្តា។ បាកដីភូតាតិ បាតុភូតា។ បុព្ពន្តតោ ឧទ្ធំ បន្នាតិ **ឧប្បន្នា**។ ឧបសគ្គេន បទំ វឌ្ឍេត្វា **សមុប្បន្នា**តិ វុត្តា។ និព្ពត្តដ្ឋេនេវ ឧទ្ធំ ឋិតាតិ **ឧដ្ឋិតា**។ បច្ចយសំយោគេ ឧដ្ឋិតាតិ **សមុដ្ឋិតា**។ បុន **ឧប្បន្នា**តិវចនេ ការណំ ហេដ្ឋា វុត្តនយេនេវ វេទិតព្ពំ។ **ឧប្បន្នំសេន សង្គហិតា**តិ ឧប្បន្នកោដ្ឋាសេន គណនំ គតា។ **រូបំ វេទនា សញ្ញា សង្ខារា វិញ្ញាណ**ន្តិ ឥទំ នេសំ សភាវទស្សនំ។ ទុតិយបទនិទ្ទេសោ វុត្តបដិសេធនយេន វេទិតព្ពោ។ តតិយបទនិទ្ទេសោ ឧត្តានត្ថោយេវ។

អយំ បន តិកោ ទ្វិន្នំ អទ្ធានំ វសេន បូរេត្វា ទស្សិតោ។ លទ្ធោកាសស្ស ហិ កម្មស្ស វិបាកោ ទុវិធោ – ខណប្បត្តោ, ច អប្បត្តោ ច។ តត្ថ ‘ខណប្បត្តោ’ ឧប្បន្នោ នាម។ ‘អប្បត្តោ’ ចិត្តានន្តរេ វា ឧប្បជ្ជតុ, កប្បសតសហស្សាតិក្កមេ វា។ ធុវបច្ចយដ្ឋេន នត្ថិ នាម ន ហោតិ, ឧប្បាទិនោ ធម្មា នាម ជាតោ។ យថា ហិ – “តិដ្ឋតេវ សាយំ, បោដ្ឋបាទ, អរូបី អត្តា សញ្ញាមយោ ។ អថ ឥមស្ស បុរិសស្ស អញ្ញា ច សញ្ញា ឧប្បជ្ជន្តិ អញ្ញា ច សញ្ញា និរុជ្ឈន្តី”តិ (ទី. និ. ១.៤១៩)។ ឯត្ថ អារុប្បេ កាមាវចរសញ្ញាបវត្តិកាលេ កិញ្ចាបិ មូលភវង្គសញ្ញា និរុទ្ធា កាមាវចរសញ្ញាយ បន និរុទ្ធកាលេ អវស្សំ សា ឧប្បជ្ជិស្សតីតិ អរូបសង្ខាតោ អត្តា នត្ថីតិ សង្ខ្យំ អគន្ត្វា ‘តិដ្ឋតេវ’ នាមាតិ ជាតោ។ ឯវមេវ លទ្ធោកាសស្ស កម្មស្ស វិបាកោ ទុវិធោ…បេ… ធុវបច្ចយដ្ឋេន នត្ថិ នាម ន ហោតិ, ឧប្បាទិនោ ធម្មា នាម ជាតោ។

យទិ បន អាយូហិតំ កុសលាកុសលកម្មំ សព្ពំ វិបាកំ ទទេយ្យ, អញ្ញស្ស ឱកាសោ ន ភវេយ្យ។ តំ បន ទុវិធំ ហោតិ – ធុវវិបាកំ, អធុវវិបាកញ្ច។ តត្ថ បញ្ច អានន្តរិយកម្មានិ, អដ្ឋ សមាបត្តិយោ, ចត្តារោ អរិយមគ្គាតិ ឯតំ ‘ធុវវិបាកំ’ នាម។ តំ បន ខណប្បត្តម្បិ អត្ថិ, អប្បត្តម្បិ។ តត្ថ ‘ខណប្បត្តំ’ ឧប្បន្នំ នាម។ ‘អប្បត្តំ’ អនុប្បន្នំ នាម។ តស្ស វិបាកោ ចិត្តានន្តរេ វា ឧប្បជ្ជតុ កប្បសតសហស្សាតិក្កមេ វា។ ធុវបច្ចយដ្ឋេន អនុប្បន្នំ នាម ន

ហោតិ, ឧប្បាទិនោ ធម្មា នាម ជាតំ។ មេត្តេយ្យពោធិសត្តស្ស មគ្គោ អនុប្បន្នោ នាម, ផលំ ឧប្បាទិនោ ធម្មាយេវ នាម ជាតំ។

១០៤៤. អតីតត្តិកនិទ្ទេសេ **អតីតា**តិ ខណត្តយំ អតិក្កន្តា។ **និរុទ្ធា**តិ និរោធប្បត្តា។ **វិគតា**តិ វិភវំ គតា, វិគច្ឆិតា វា។ **វិបរិណតា**តិ បកតិវិជហនេន វិបរិណាមំ គតា។ និរោធសង្ខាតំ អត្ថំ គតាតិ **អត្ថង្គតា។ អព្ភត្ថង្គតា**តិ ឧបសគ្គេន បទំ វឌ្ឍិតំ។ **ឧប្បជ្ជិត្វា វិគតា**តិ និព្ពត្តិត្វា វិគច្ឆិតា។ បុន អតីតវចនេ ការណំ ហេដ្ឋា វុត្តមេវ។ បរតោ **អនាគតាទីសុ**បិ ឯសេវ នយោ។ **អតីតំសេន សង្គហិតា**តិ អតីតកោដ្ឋាសេន គណនំ គតា។ កតមេ តេតិ? រូបំ វេទនា សញ្ញា សង្ខារា វិញ្ញាណំ។ បរតោ អនាគតាទីសុបិ ឯសេវ នយោ។

១០៤៧. អតីតារម្មណត្តិកនិទ្ទេសេ **អតីតេ ធម្មេ អារព្ភា**តិអាទីសុ បរិត្តមហគ្គតាវ ធម្មា វេទិតព្ពា។ តេ ហិ អតីតាទីនិ អារព្ភ ឧប្បជ្ជន្តិ។

១០៥០. អជ្ឈត្តត្តិកនិទ្ទេសេ **តេសំ តេសន្តិ** បទទ្វយេន សព្ពសត្តេ បរិយាទិយតិ។ **អជ្ឈត្តំ បច្ចត្តន្តិ** ឧភយំ និយកជ្ឈត្តាធិវចនំ។ **និយតា**តិ អត្តនិ ជាតា។ **បាដិបុគ្គលិកា**តិ បាដិយេក្កស្ស បាដិយេក្កស្ស បុគ្គលស្ស សន្តកា។ **ឧបាទិណ្ណា**តិ សរីរដ្ឋកា។ តេ ហិ កម្មនិព្ពត្តា វា ហោន្តុ មា វា, អាទិន្នគហិតបរាមដ្ឋវសេន បន ឥធ ឧបាទិណ្ណាតិ វុត្តា។

១០៥១. **បរសត្តានន្តិ** អត្តានំ ឋបេត្វា អវសេសសត្តានំ។ **បរបុគ្គលានន្តិ** តស្សេវ វេវចនំ។ សេសំ ហេដ្ឋា វុត្តសទិសមេវ។ **តទុភយន្តិ** តំ ឧភយំ។

១០៥៣. អជ្ឈត្តារម្មណត្តិកស្ស បឋមបទេ បរិត្តមហគ្គតា ធម្មា វេទិតព្ពា។ ទុតិយេ អប្បមាណាបិ។ តតិយេ បរិត្តមហគ្គតាវ។ អប្បមាណា បន កាលេន ពហិទ្ធា កាលេន អជ្ឈត្តំ អារម្មណំ ន ករោន្តិ។ សនិទស្សនត្តិកនិទ្ទេសោ ឧត្តានោយេវាតិ។

ទុកនិក្ខេបកថា

១០៦២. ទុកេសុ អទោសនិទ្ទេសេ មេត្តាយនវសេន **មេត្តិ**។ មេត្តាការោ **មេត្តាយនា**។ មេត្តាយ អយិតស្ស មេត្តាសមង្គិនោ ចិត្តស្ស ភាវោ **មេត្តាយិតត្តំ**។ អនុទយតីតិ **អនុទ្ទា,** រក្ខតីតិ អត្ថោ។ អនុទ្ទាការោ **អនុទ្ទាយនា**។ អនុទ្ទាយិតស្ស ភាវោ **អនុទ្ទាយិតត្តំ**។ ហិតស្ស ឯសនវសេន **ហិតេសិតា**។ អនុកម្បនវសេន **អនុកម្បា**។ សព្ពេហិបិ ឥមេហិ បទេហិ ឧបចារប្បនាប្បត្តា មេត្តាវ វុត្តា។ សេសបទេហិ លោកិយលោកុត្តរោ អទោសោ កថិតោ។

១០៦៣. អមោហនិទ្ទេសេ **ទុក្ខេ ញាណន្តិ** ទុក្ខសច្ចេ បញ្ញា។ **ទុក្ខសមុទយេ**តិអាទីសុបិ ឯសេវ នយោ។ ឯត្ថ ច ទុក្ខេ ញាណំ សវនសម្មសនបដិវេធបច្ចវេក្ខណាសុ វត្តតិ។ តថា ទុក្ខសមុទយេ។ និរោធេ បន សវនបដិវេធបច្ចវេក្ខណាសុ ឯវ។ តថា បដិបទាយ។ **បុព្ពន្តេ**តិ អតីតកោដ្ឋាសេ។ **អបរន្តេ**តិ អនាគតកោដ្ឋាសេ។ **បុព្ពន្តាបរន្តេ**តិ តទុភយេ។ **ឥទប្បច្ចយតាបដិច្ចសមុប្បន្នេសុ ធម្មេសុ ញាណន្តិ** អយំ បច្ចយោ, ឥទំ បច្ចយុប្បន្នំ, ឥទំ បដិច្ច ឥទំ និព្ពត្តន្តិ, ឯវំ បច្ចយេសុ ច បច្ចយុប្បន្នធម្មេសុ ច ញាណំ។

១០៦៥. លោភនិទ្ទេសេបិ ហេដ្ឋា អនាគតានំ បទានំ អយមត្ថោ – រញ្ជនវសេន **រាគោ**។ ពលវរញ្ជនដ្ឋេន **សារាគោ**។ វិសយេសុ សត្តានំ អនុនយនតោ **អនុនយោ**។ អនុរុជ្ឈតីតិ **អនុរោធោ,** កាមេតីតិ អត្ថោ។ យត្ថ កត្ថចិ ភវេ សត្តា ឯតាយ នន្ទន្តិ, សយំ វា នន្ទតីតិ **នន្ទី**។ នន្ទី ច សា រញ្ជនដ្ឋេន រាគោ ចាតិ **នន្ទីរាគោ**។ តត្ថ ឯកស្មិំ អារម្មណេ សកិំ ឧប្បន្នា តណ្ហា 'នន្ទី'។ បុនប្បុនំ ឧប្បជ្ជមានា 'នន្ទីរាគោ'តិ វុច្ចតិ។ **ចិត្តស្ស សារាគោ**តិ យោ ហេដ្ឋា ពលវរញ្ជនដ្ឋេន សារាគោតិ វុត្តោ, សោ ន សត្តស្ស, ចិត្តស្សេវ សារាគោតិ អត្ថោ។

ឥច្ឆន្តិ ឯតាយ អារម្មណានីតិ **ឥច្ឆា**។ ពហលកិលេសភាវេន មុច្ឆន្តិ ឯតាយ បាណិនោតិ **មុច្ឆា**។ គិលិត្វា បរិនិដ្ឋបេត្វា គហណវសេន **អជ្ឈោសានំ**។ ឥមិនា សត្តា គិជ្ឈន្តិ, គេធំ អាបជ្ជន្តីតិ **គេធោ;** ពហលដ្ឋេន វា គេធោ។ “គេធំ វា បវនសណ្ឌ”ន្តិ ហិ ពហលដ្ឋេនេវ វុត្តំ។ អនន្តរបទំ ឧបសគ្គវសេន វឌ្ឍិតំ។ សព្ពតោភាគេន វា គេធោតិ **បលិគេធោ**។ សញ្ជន្តិ ឯតេនាតិ **សង្គោ;** លគ្គនដ្ឋេន វា សង្គោ។ ឱសីទនដ្ឋេន **បង្កោ**។ អាកឌ្ឍនវសេន **ឯជា**។ “ឯជា ឥមំ បុរិសំ បរិកឌ្ឍតិ តស្ស តស្សេវ ភវស្ស អភិនិព្ពត្តិយា”តិ ហិ វុត្តំ។ វញ្ចនដ្ឋេន **មាយា**។ វដ្ដស្មិំ សត្តានំ ជននដ្ឋេន **ជនិកា**។ “តណ្ហា ជនេតិ បុរិសំ ចិត្តមស្ស វិធាវតី”តិ (សំ. និ. ១.៥៥-៥៧) ហិ វុត្តំ។ វដ្ដស្មិំ សត្តេ

ទុក្ខេន សំយោជយមានា ជនេតីតិ **សញ្ជននី**។ យជនដ្ឋេន **សិព្វិនី**។ អយញ្ហិ វដ្ដស្មឹ សត្តេ ចុតិបដិសន្ធិវសេន សិព្វតិ ឃដេតិ, តុន្នការោ វិយ បិលោតិកាយ បិលោតិកំ; តស្មា យជនដ្ឋេន សិព្វិនីតិ វុត្តា។ អនេកប្បការំ វិសយជាលំ តណ្ហាវិប្ផន្ទិតនិវេសសង្ខាតំ វា ជាលមស្សា អត្ថីតិ **ជាលិនី**។

អាកឌ្ឍនដ្ឋេន សីឃសោតា សរិតា វិយាតិ **សរិតា**។ អល្លដ្ឋេន វា សរិតា។ វុត្តញ្ហេតំ – “សរិតានិ សិនេហិតានិ ច សោមនស្សានិ ភវន្តិ ជន្តុនោ”តិ (ធ. ប. ៣៤១)។ អល្លានិ ចេវ សិនិទ្ធានិ ចាតិ អយញ្ហេត្ថ អត្ថោ។ វិសតាតិ **វិសត្តិកា**។ វិសដាតិ វិសត្តិកា។ វិសាលាតិ វិសត្តិកា។ វិសក្កតីតិ វិសត្តិកា។ វិសំវាទិកាតិ វិសត្តិកា។ វិសំហរតីតិ វិសត្តិកា។ វិសមូលាតិ វិសត្តិកា។ វិសផលាតិ វិសត្តិកា។ វិសបរិភោគាតិ វិសត្តិកា។ វិសតា វា បន សា តណ្ហា រូបេ សទ្ទេ គន្ធេ រសេ ផោដ្ឋព្ពេ ធម្មេ កុលេ គណេ វិត្ថតាតិ វិសត្តិកា (មហានិ. ៣)។ អនយព្យសនបាបនដ្ឋេន កុម្មានុពន្ធសុត្តកំ វិយាតិ **សុត្តំ**។ វុត្តញ្ហេតំ – “សុត្តកន្តិ ខោ, ភិក្ខវេ, នន្ទីរាគស្សេតំ អធិវចន”ន្តិ (សំ. និ. ២.១៥៩)។ រូបាទីសុ វិត្ថតដ្ឋេន **វិសដា**។ តស្ស តស្ស បដិលាភត្ថាយ សត្តេ អាយូហាបេតីតិ **អាយូហិនី**។ ឧក្កណ្ឋិតុំ អប្បទានតោ សហាយដ្ឋេន **ទុតិយា**។ អយញ្ហិ សត្តានំ វដ្ដស្មឹ ឧក្កណ្ឋិតុំ ន ទេតិ, គតគតដ្ឋានេ បិយសហាយោ វិយ អភិរមាបេតិ។ តេន វុត្តំ –

> “តណ្ហាទុតិយោ បុរិសោ, ទីឃមទ្ធាន សំសរំ;
> ឥត្ថភាវញ្ញថាភាវំ, សំសារំ នាតិវត្តតី”តិ។ (អ. និ. ៤.៩; ឥតិវុ. ១៥; មហានិ. ១៩១; ចូឡនិ. បារាយនានុគីតិគាថានិទ្ទេស ១០៧);

បណិធានកវសេន **បណិធិ**។ **ភវនេត្តី**តិ ភវរជ្ជុ។ ឯតាយ ហិ សត្តា, រជ្ជុយា គីវាយ ពទ្ធា គោណា វិយ, ឥច្ឆិតិច្ឆិតដ្ឋានំ និយ្យន្តិ។ តំ តំ អារម្មណំ វនតិ ភជតិ អល្លីយតីតិ **វនំ**។ វនតិ យាចតីតិ វា វនំ។ **វនថោ**តិ ព្យញ្ជនេន បទំ វឌ្ឍិតំ។ អនត្ថទុក្ខានំ វា សមុដ្ឋាបនដ្ឋេន គហនដ្ឋេន ច វនំ វិយាតិ ‘វនំ’; ពលវតណ្ហាយេតំ នាមំ។ គហនតរដ្ឋេន បន តតោ ពលវតរោ ‘វនថោ’ នាម។ តេន វុត្តំ –

> “វនំ ឆិន្ទថ មា រុក្ខំ, វនតោ ជាយតេ ភយំ;
> ឆេត្វា វនញ្ច វនថញ្ច, និព្ពនា ហោថ ភិក្ខវោ”តិ។ (ធ. ប. ២៨៣);

សន្ថវនវសេន **សន្ថវោ**; សំសគ្គោតិ អត្ថោ។ សោ ទុវិធោ – តណ្ហាសន្ថវោ មិត្តសន្ថវោ ច។ តេសុ ឥធ តណ្ហាសន្ថវោ អធិប្បេតោ។ សិនេហវសេន **សិនេហោ**។ អាលយករណវសេន អបេក្ខតីតិ **អបេក្ខា**។ វុត្តម្បិ ចេតំ – “ឥមានិ តេ ទេវ ចតុរាសីតិនគរសហស្សានិ កុសាវតីរាជធានីបមុខានិ។ ឯត្ថ ទេវ ឆន្ទំ ជនេហិ, ជីវិតេ អបេក្ខំ ករោហី”តិ (ទី. និ. ២.២៦៦)។ អាលយំ ករោហីតិ អយញ្ហេត្ថ អត្ថោ។ បាដិយេក្កេ បាដិយេក្កេ អារម្មណេ ពន្ធតីតិ **បដិពន្ធុ**។ ញាតកដ្ឋេន វា បាដិយេក្កោ ពន្ធូតិបិ បដិពន្ធុ។ និច្ចសន្និស្សិតដ្ឋេន ហិ សត្តានំ តណ្ហាសមោ ពន្ធុ នាម នត្ថិ។

អារម្មណានំ អសនតោ **អាសា**។ អជ្ឈោត្ថរណតោ ចេវ តិត្តឹ អនុបគន្ត្វាវ បរិភុញ្ជនតោ ចាតិ អត្ថោ។ អាសិសនវសេន **អាសិសនា**។ អាសិសិតស្ស ភាវោ **អាសិសិតត្តំ**។ ឥទានិ តស្សា បវត្តិដ្ឋានំ ទស្សេតុំ **រូបាសា**តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ អាសិសនវសេន អាសាតិ អាសាយ អត្ថំ គហេត្វា រូបេ អាសា **រូបាសា**តិ ឯវំ នវបិ បទានិ វេទិតព្ពានិ។ ឯត្ថ ច បុរិមានិ បញ្ច បញ្ចកាមគុណវសេន វុត្តានិ។ បរិក្ខារលោភវសេន ឆដ្ឋំ។ តំ វិសេសតោ បព្ពជិតានំ។ តតោ បរានិ តីណិ អតិត្តិយវត្ថុវសេន គហដ្ឋានំ។ ន ហិ តេសំ ធនបុត្តជីវិតេហិ អញ្ញំ បិយតរំ អត្ថិ។ ‘ឯតំ មយ្ហំ ឯតំ មយ្ហ’ន្តិ វា ‘អសុកេន មេ ឥទំ ទិន្នំ ឥទំ ទិន្ន’ន្តិ វា ឯវំ សត្តេ ជប្បាបេតីតិ **ជប្បា**។ បរតោ ទ្វេ បទានិ ឧបសគ្គេន វឌ្ឍិតានិ។ តតោ បរំ អញ្ញេនាការេន វិភជិតុំ អារទ្ធត្តា បុន **ជប្បា**តិ វុត្តំ។ ជប្បនាការោ **ជប្បនា**។ ជប្បិតស្ស ភាវោ **ជប្បិតត្តំ**។ បុនប្បុនំ វិសយេ លុម្បតិ អាកឌ្ឍតីតិ លោលុបោ។ លោលុបស្ស ភាវោ **លោលុប្បំ**។ លោលុប្បាការោ **លោលុប្បាយនា**។ លោលុប្បសមង្គិនោ ភាវោ **លោលុប្បាយិតត្តំ**។

បុច្ឆញ្ជិកតាតិ យាយ តណ្ហាយ លាភដ្ឋានេសុ, បុច្ឆំ ចាលយមានា សុនខា វិយ, កម្បមានា វិចរន្តិ, តំ តស្សា កម្បនតណ្ហាយ នាមំ។ សាធុ មនាបមនាបេ វិសយេ កាមេតីតិ សាធុកាមោ។ តស្ស ភាវោ **សាធុកម្យតា**។ មាតា មាតុច្ឆាតិអាទិកេ អយុត្តដ្ឋានេ រាគោតិ **អធម្មរាគោ**។ យុត្តដ្ឋានេបិ ពលវា ហុត្វា ឧប្បន្នលោភោ **វិសមលោភោ**។ “រាគោ វិសម”ន្តិអាទិវចនតោ (វិភ. ៩២៤) វា យុត្តដ្ឋានេ វា អយុត្តដ្ឋានេ វា ឧប្បន្នោ ឆន្ទរាគោ អធម្មដ្ឋេន **‘អធម្មរាគោ’**, វិសមដ្ឋេន **‘វិសមលោភោ’**តិ វេទិតព្ពោ។

អារម្មណានំ និកាមនវសេន **និកន្តិ**។ និកាមនាការោ **និកាមនា**។ បត្ថនាវសេន **បត្ថនា**។ បិហាយនវសេន **បិហនា**។ សុដ្ឋុ បត្ថនា **សម្បត្ថនា**។ បញ្ចសុ កាមគុណេសុ តណ្ហា **កាមតណ្ហា**។ រូបារូបភវេ តណ្ហា **ភវតណ្ហា**។ ឧច្ឆេទសង្ខាតេ វិភវេ តណ្ហា **វិភវតណ្ហា**។ សុទ្ធេ រូបភវស្មិំយេវ តណ្ហា **រូបតណ្ហា**។ អរូបភវេ តណ្ហា **អរូបតណ្ហា**។ ឧច្ឆេទទិដ្ឋិសហគតោ រាគោ ទិដ្ឋិរាគោ។ និរោធេ តណ្ហា **និរោធតណ្ហា**។ រូបេ តណ្ហា **រូបតណ្ហា**។ សទ្ទេ តណ្ហា **សទ្ទតណ្ហា**។ គន្ធតណ្ហាទីសុបិ ឯសេវ នយោ។ ឱឃាទយោ វុត្តត្ថាវ។

កុសលធម្មេ អាវរតីតិ **អាវរណំ**។ ឆាទនវសេន **ឆាទនំ**។ សត្តេ វដ្ដស្មិំ ពន្ធតីតិ **ពន្ធនំ**។ ចិត្តំ ឧបគន្ត្វា កិលិស្សតិ សំកិលិដ្ឋំ ករោតីតិ **ឧបក្កិលេសោ**។ ថាមគតដ្ឋេន អនុសេតីតិ **អនុសយោ**។ ឧប្បជ្ជមានា ចិត្តំ បរិយុដ្ឋាតីតិ **បរិយុដ្ឋានំ**; ឧប្បជ្ជិតុំ អប្បទានេន កុសលចារំ គណ្ហាតីតិ អត្ថោ។ “ចោរា មគ្គេ បរិយុដ្ឋីសុ ធុត្តា មគ្គេ បរិយុដ្ឋីសូ”តិអាទីសុ (ចូឡវ. ៤៣០) ហិ មគ្គំ គណ្ហីសូតិ អត្ថោ។ ឯវមិធាបិ គហណដ្ឋេន បរិយុដ្ឋានំ វេទិតព្ពំ។ បលិវេឋនដ្ឋេន លតា វិយាតិ **លតា**។ “លតា ឧព្ភិជ្ជ តិដ្ឋតី”តិ (ធ. ប. ៣៤០) អាគតដ្ឋានេបិ អយំ តណ្ហា លតាតិ វុត្តា។ វិវិធានិ វត្ថូនិ ឥច្ឆតីតិ **វេវិច្ឆំ**។ វដ្ដទុក្ខស្ស មូលន្តិ **ទុក្ខមូលំ**។ តស្សេវ ទុក្ខស្ស និទានន្តិ **ទុក្ខនិទានំ**។ តំ ទុក្ខំ ឥតោ បភវតីតិ **ទុក្ខប្បភវោ**។ ពន្ធនដ្ឋេន បាសោ វិយាតិ បាសោ។ មារស្ស បាសោ **មារបាសោ**។ ទុរុគ្គិលនដ្ឋេន ពឡិសំ វិយាតិ ពឡិសំ។ មារស្ស ពឡិសំ **មារពឡិសំ**។ តណ្ហាភិភូតា មារស្ស វិសយំ នាតិក្កមន្តិ, តេសំ ឧបរិ មារោ វសំ វត្តេតីតិ ឥមិនា បរិយាយេន មារស្ស វិសយោតិ **មារវិសយោ** ។ សន្ទនដ្ឋេន តណ្ហាវ នទី **តណ្ហានទី**។ អជ្ឈោត្ថរណដ្ឋេន តណ្ហាវ ជាលំ **តណ្ហាជាលំ**។ យថា សុនខា គទ្ទុលពទ្ធា យទិច្ឆកំ នីយន្តិ, ឯវំ តណ្ហាពទ្ធា សត្តាបីតិ ទឡ្ហពន្ធនដ្ឋេន គទ្ទុលំ វិយាតិ គទ្ទុលំ។ តណ្ហាវ គទ្ទុលំ **តណ្ហាគទ្ទុលំ**។ ទុប្បូរណដ្ឋេន តណ្ហាវ សមុទ្ទោ **តណ្ហាសមុទ្ទោ**។

១០៦៦. ទោសនិទ្ទេសេ **អនត្ថំ មេ អចរី**តិ អវុឌ្ឍិំ មេ អកាសិ។ ឥមិនា ឧបាយេន សព្ពបទេសុ អត្ថោ វេទិតព្ពោ។ **អដ្ឋានេ វា បន អាឃាតោ**តិ អការណេ កោបោ – ឯកច្ចោ ហិ ‘ទេវោ អតិវស្សតី’តិ កុប្បតិ, ‘ន វស្សតី’តិ កុប្បតិ, ‘សូរិយោ តប្បតី’តិ កុប្បតិ, ‘ន តប្បតី’តិ កុប្បតិ, វាតេ វាយន្តេបិ កុប្បតិ, អវាយន្តេបិ កុប្បតិ, សម្មជ្ជិតុំ អសក្កោន្តោ ពោធិបណ្ណានំ កុប្បតិ, ចីវរំ បារុបិតុំ អសក្កោន្តោ វាតស្ស កុប្បតិ, ឧបក្ខលិត្វា ខាណុកស្ស កុប្បតិ ឥទំ សន្ធាយ វុត្តំ – អដ្ឋានេ វា បន អាឃាតោ ជាយតីតិ។ តត្ថ ហេដ្ឋា នវសុ ឋានេសុ សត្តេ អារព្ភ ឧប្បន្នត្តា កម្មបថភេទោ ហោតិ។ អដ្ឋានាឃាតោ បន សង្ខារេសុ ឧប្បន្នោ កម្មបថភេទំ ន ករោតិ។ ចិត្តំ អាឃាតេន្តោ ឧប្បន្នោតិ **ចិត្តស្ស អាឃាតោ**។ តតោ ពលវតរោ **បដិឃាតោ**។ បដិហញ្ញនវសេន **បដិឃំ**។ បដិវិរុជ្ឈតីតិ **បដិវិរោធោ**។ កុប្បនវសេន **កោបោ**។ **បកោបោ សម្បកោបោ**តិ ឧបសគ្គេន បទំ វឌ្ឍិតំ។ ទុស្សនវសេន **ទោសោ**។ **បទោសោ សម្បទោសោ**តិ ឧបសគ្គេន បទំ វឌ្ឍិតំ។ **ចិត្តស្ស ព្យាបត្តី**តិ ចិត្តស្ស វិបន្នតា, វិបរិវត្តនាការោ។ មនំ បទូសយមានោ ឧប្បជ្ជតីតិ **មនោបទោសោ**។ កុជ្ឈនវសេន **កោធោ**។ កុជ្ឈនាការោ **កុជ្ឈនា**។ កុជ្ឈិតស្ស ភាវោ **កុជ្ឈិតត្តំ**។

ឥទានិ អកុសលនិទ្ទេសេ វុត្តនយំ ទស្សេតុំ **ទោសោ ទុស្សនា**តិអាទិ វុត្តំ។ តស្មា “យោ ឯវរូបោ ចិត្តស្ស អាឃាតោ…បេ.… កុជ្ឈិតត្ត”ន្តិ ច ឥធ វុត្តោ, “ទោសោ ទុស្សនា”តិអាទិនា នយេន ហេដ្ឋា វុត្តោ, អយំ វុច្ចតិ ទោសោតិ។ ឯវមេត្ថ យោជនា កាតព្ពា។ ឯវញ្ហិ សតិ បុនរុត្តិទោសោ បដិសេធិតោ ហោតិ។ មោហនិទ្ទេសោ អមោហនិទ្ទេសេ វុត្តបដិបក្ខនយេន វេទិតព្ពោ។ សព្ពាការេន បនេស **វិភង្គដ្ឋកថាយំ** អាវិ ភវិស្សតិ។

១០៧៩. **តេហិ ធម្មេហិ យេ ធម្មា សហេតុកា**តិ តេហិ ហេតុធម្មេហិ យេ អញ្ញេ ហេតុធម្មា វា នហេតុធម្មា វា តេ សហេតុកា។ អហេតុកបទេបិ ឯសេវ នយោ។ ឯត្ថ ច ហេតុ ហេតុយេវ ច ហោតិ, តិណ្ណំ វា ទ្វិន្នំ វា ឯកតោ ឧប្បត្តិយំ សហេតុកោ ច។ វិចិកិច្ឆុទ្ធច្ចសហគតោ បន មោហោ ហេតុ អហេតុកោ។ ហេតុសម្បយុត្តទុកនិទ្ទេសេបិ ឯសេវ នយោ។

១០៩១. សង្ខតទុកនិទ្ទេសេ បុរិមទុកេ វុត្តំ អសង្ខតធាតុំ សន្ធាយ **យោ ឯវ សោ ធម្មោ**តិ ឯកវចននិទ្ទេសោ កតោ។ បុរិមទុកេ បន ពហុវចនវសេន បុច្ឆាយ ឧទ្ធដត្តា ឥមេ ធម្មា អប្បច្ចយាតិ បុច្ឆានុសន្ធិនយេន ពហុវចនំ កតំ។ **ឥមេ ធម្មា សនិទស្សនា**តិអាទីសុបិ ឯសេវ នយោ។

១១០១. កេនចិ វិញ្ញេយ្យទុកនិទ្ទេសេ **ចក្ខុវិញ្ញេយ្យា**តិ ចក្ខុវិញ្ញាណេន វិជានិតព្ពា។ សេសបទេសុបិ ឯសេវ នយោ។ ឯត្ថ ច **កេនចិ វិញ្ញេយ្យា**តិ ចក្ខុវិញ្ញាណាទីសុ កេនចិ ឯកេន ចក្ខុវិញ្ញាណេន វា សោតវិញ្ញាណេន វា វិជានិតព្ពា។ **កេនចិ ន វិញ្ញេយ្យា**តិ តេនេវ ចក្ខុវិញ្ញាណេន វា សោតវិញ្ញាណេន វា ន វិជានិតព្ពា។ ‘ឯវំ សន្តេ ទ្វិន្នម្បិ បទានំ អត្ថនានត្តតោ ទុកោ ហោតី’តិ ហេដ្ឋា វុត្តត្តា ‘យេ តេ ធម្មា ចក្ខុវិញ្ញេយ្យា ន តេ ធម្មា សោតវិញ្ញេយ្យា’តិ អយំ ទុកោ ន ហោតិ។ រូបំ បន ចក្ខុវិញ្ញេយ្យំ សទ្ទោ ន ចក្ខុវិញ្ញេយ្យោតិ ឥមមត្ថំ គហេត្វា ‘យេ តេ ធម្មា ចក្ខុ

វិញ្ញេយ្យា ន តេ ធម្មា សោតវិញ្ញេយ្យា, យេ វា បន តេ ធម្មា សោតវិញ្ញេយ្យា ន តេ ធម្មា ចក្ខុវិញ្ញេយ្យា’តិ អយមេកោ ទុកោតិ វេទិតព្ពោ។ ឯវំ ឯកេកឥន្ទ្រិយមូលកេ ចត្តារោ ចត្តារោ កត្វា វីសតិ ទុកា វិភត្តាតិ វេទិតព្ពា។

កឹ បន ‘មនោវិញ្ញាណេន កេនចិ វិញ្ញេយ្យា កេនចិ ន វិញ្ញេយ្យា’ នត្ថិ? តេនេត្ថ ទុកា ន វុត្តាតិ? នោ នត្ថិ, វវត្ថានាភាវតោ បន ន វុត្តា។ ន ហិ, យថា ចក្ខុវិញ្ញាណេន អវិញ្ញេយ្យា ឯវាតិ វវត្ថានំ អត្ថិ, ឯវំ មនោវិញ្ញាណេនាបីតិ វវត្ថានាភាវតោ ឯត្ថ ទុកា ន វុត្តា។ មនោវិញ្ញាណេន បន កេនចិ វិញ្ញេយ្យា ចេវ អវិញ្ញេយ្យា ចាតិ អយមត្ថោ អត្ថិ។ តស្មា សោ អវុត្តោបិ យថាលាភវសេន វេទិតព្ពោ។ មនោវិញ្ញាណន្តិ ហិ សង្ខ្យំ គតេហិ កាមាវចរធម្មេហិ កាមាវចរធម្មា ឯវ តាវ កេហិចិ វិញ្ញេយ្យា កេហិចិ អវិញ្ញេយ្យា។ តេហិយេវ រូបាវចរាទិធម្មាបិ កេហិចិ វិញ្ញេយ្យា កេហិចិ អវិញ្ញេយ្យា។ រូបាវចរេហិបិ កាមាវចរា កេហិចិ វិញ្ញេយ្យា កេហិចិ អវិញ្ញេយ្យា។ តេហេវ រូបាវចរាទយោបិ កេហិចិ វិញ្ញេយ្យា កេហិចិ អវិញ្ញេយ្យា។ អរូបាវចរេហិ បន កាមាវចរា រូបាវចរា អបរិយាបន្នា ច នេវ វិញ្ញេយ្យា។ អរូបាវចរា បន កេហិចិ វិញ្ញេយ្យា កេហិចិ អវិញ្ញេយ្យា។ តេបិ ច កេចិទេវ វិញ្ញេយ្យា កេចិ អវិញ្ញេយ្យា។ អបរិយាបន្នេហិ កាមាវចរាទយោ នេវ វិញ្ញេយ្យា។ អបរិយាបន្នា បន និព្ពានេន អវិញ្ញេយ្យត្តា កេហិចិ វិញ្ញេយ្យា កេហិចិ អវិញ្ញេយ្យា។ តេបិ ច មគ្គផលានំ អវិញ្ញេយ្យត្តា កេចិទេវ វិញ្ញេយ្យា កេចិ អវិញ្ញេយ្យាតិ។

១១០២. អាសវនិទ្ទេសេ បញ្ចកាមគុណិកោ រាគោ **កាមាសវោ** នាម។ រូបារូបភវេសុ ឆន្ទរាគោ ឈាននិកន្តិ សស្សតទិដ្ឋិសហជាតោ រាគោ ភវវសេន បត្ថនា **ភវាសវោ** នាម។ ទ្វាសដ្ឋិ ទិដ្ឋិយោ **ទិដ្ឋាសវោ** នាម។ អដ្ឋសុ ឋានេសុ អញ្ញាណំ **អវិជ្ជាសវោ** នាម។ តត្ថ តត្ថ អាគតេសុ បន អាសវេសុ អសម្មោហត្ថំ ឯកវិធាទិភេទោ វេទិតព្ពោ។ អត្ថតោ ហេតេ ចិរបារិវាសិយដ្ឋេន អាសវាតិ ឯវំ ឯកវិធាវ ហោន្តិ។ វិនយេ បន “ទិដ្ឋធម្មិកានំ អាសវានំ សំវរាយ សម្បរាយិកានំ អាសវានំ បដិឃាតាយា”តិ (បារា. ៣៩) ទុវិធេន អាគតា។ សុត្តន្តេ **សឡាយតនេ** តាវ “តយោមេ, អាវុសោ, អាសវា – កាមាសវោ ភវាសវោ អវិជ្ជាសវោ”តិ (សំ. និ. ៤.៣២១) តិវិធេន អាគតា។ និព្ពេធិកបរិយាយេ “អត្ថិ, ភិក្ខវេ, អាសវា និរយគមនីយា , អត្ថិ អាសវា តិរច្ឆានយោនិគមនីយា, អត្ថិ អាសវា បេត្តិវិសយគមនីយា, អត្ថិ អាសវា មនុស្សលោកគមនីយា, អត្ថិ អាសវា ទេវលោកគមនីយា”តិ (អ. និ. ៦.៦៣) បញ្ចវិធេន អាគតា។ ឆក្កនិបាតេ **អាហុនេយ្យសុត្តេ** – “អត្ថិ អាសវា សំវរា បហាតព្ពា, អត្ថិ អាសវា បដិសេវនា បហាតព្ពា, អត្ថិ អាសវា អធិវាសនា បហាតព្ពា, អត្ថិ អាសវា បរិវជ្ជនា បហាតព្ពា, អត្ថិ អាសវា វិនោទនា បហាតព្ពា, អត្ថិ អាសវា ភាវនា បហាតព្ពា”តិ (អ. និ. ៦.៥៨) ឆព្ពិធេន អាគតា។ **សព្ពាសវបរិយាយេ** (ម. និ. ១.១៤ អាទយោ) ‘ទស្សនបហាតព្ពេហិ’ សទ្ធិំ សត្តវិធេន អាគតា។ ឥធ បនេតេ កាមាសវាទិភេទតោ ចតុព្ពិធេន អាគតា។ តត្រាយំ វចនត្ថោ – បញ្ចកាមគុណសង្ខាតេ កាមេ អាសវោ ‘**កាមាសវោ**’។ រូបារូបសង្ខាតេ កម្មតោ ច ឧបបត្តិតោ ច ទុវិធេបិ ភវេ អាសវោ ‘**ភវាសវោ**’។ ទិដ្ឋិ ឯវ អាសវោ ‘**ទិដ្ឋាសវោ**’។ អវិជ្ជាវ អាសវោ ‘**អវិជ្ជាសវោ**’។

១១០៣. **កាមេសូ**តិ បញ្ចសុ កាមគុណេសុ។ **កាមច្ឆន្ទោ**តិ កាមសង្ខាតោ ឆន្ទោ, ន កត្តុកម្យតាឆន្ទោ, ន ធម្មច្ឆន្ទោ។ កាមនវសេន រជ្ជនវសេន ច កាមោយេវ រាគោ **កាមរាគោ**។ កាមនវសេន នន្ទនវសេន ច កាមោវ នន្ទីតិ **កាមនន្ទី**។ ឯវំ សព្ពត្ថ កាមត្ថំ វិទិត្វា តណ្ហាយនដ្ឋេន **កាមតណ្ហា**, សិនេហនដ្ឋេន **កាមសិនេហោ**, បរិឌយ្ហនដ្ឋេន **កាមបរិឡាហោ**, មុច្ឆនដ្ឋេន **កាមមុច្ឆា**, គិលិត្វា បរិនិដ្ឋាបនដ្ឋេន **កាមជ្ឈោសាន**ន្តិ វេទិតព្ពំ។ **អយំ វុច្ចតី**តិ អយំ អដ្ឋហិ បទេហិ វិភត្តោ កាមាសវោ នាម វុច្ចតិ។

១១០៤. **ភវេសុ ភវឆន្ទោ**តិ រូបារូបភវេសុ ភវបត្ថនាវសេនេវ បវត្តោ ឆន្ទោ ‘**ភវឆន្ទោ**’។ សេសបទានិបិ ឥមិនាវ នយេន វេទិតព្ពានិ។

១១០៥. **សស្សតោ លោកោតិ វា**តិអាទីហិ ទសហាការេហិ ទិដ្ឋិប្បភេទោវ វុត្តោ។ តត្ថ **សស្សតោ លោកោ**តិ ឯត្ថ ខន្ធបញ្ចកំ លោកោតិ គហេត្វា ‘អយំ លោកោ និច្ចោ ធុវោ សព្ពកាលិកោ’តិ គណ្ហន្តស្ស ‘សស្សត’ន្តិ គហណាការប្បវត្តា ទិដ្ឋិ។ **អសស្សតោ**តិ តមេវ លោកំ ‘ឧច្ឆិជ្ជតិ វិនស្សតី’តិ គណ្ហន្តស្ស ឧច្ឆេទគហណាការប្បវត្តា ទិដ្ឋិ។ **អន្តវា**តិ បរិត្តកសិណលាភិនោ ‘សុប្បមត្តេ វា សរាវមត្តេ វា’ កសិណេ សមាបន្នស្ស អន្តោសមាបត្តិយំ បវត្តិតរូបារូបធម្មេ លោកោតិ ច កសិណបរិច្ឆេទន្តេន ច ‘អន្តវា’តិ គណ្ហន្តស្ស ‘អន្តវា លោកោ’តិ គហណាការប្បវត្តា ទិដ្ឋិ។ សា សស្សតទិដ្ឋិបិ ហោតិ ឧច្ឆេទទិដ្ឋិបិ។ វិបុលកសិណលាភិនោ បន តស្មិំ កសិណេ សមាបន្នស្ស អន្តោសមាបត្តិយំ បវត្តិតរូបារូបធម្មេ លោកោតិ ច កសិណបរិច្ឆេទន្តេន ច ‘អនន្តោ’តិ គណ្ហន្តស្ស ‘អនន្តវា លោកោ’តិ គហណាការប្បវត្តា ទិដ្ឋិ។ សា សស្សតទិដ្ឋិបិ ហោតិ, ឧច្ឆេទទិដ្ឋិបិ។

តំ ជីវំ តំ សរីរន្តិ ភេទនធម្មស្ស សរីរស្សេវ ‘ជីវ’ន្តិ គហិតត្តា សរីរេ ឧច្ឆិជ្ជមានេ ‘ជីវម្បិ ឧច្ឆិជ្ជតី’តិ ឧច្ឆេទគហណាការប្បវត្តា ទិដ្ឋិ។ ទុតិយបទេ សរីរតោ អញ្ញស្ស ជីវស្ស គហិតត្តា សរីរេ ឧច្ឆិជ្ជមានេបិ ‘ជីវំ ន

ឧច្ឆិជ្ជតី’តិ សស្សតគហណាការប្បវត្តា ទិដ្ឋិ។ **ហោតិ តថាគតោ បរំ មរណា**តិអាទីសុ សត្តោ តថាគតោ នាម។ សោ បរំ មរណា ហោតីតិ គណ្ហតោ បឋមា សស្សតទិដ្ឋិ។ ន ហោតីតិ គណ្ហតោ ទុតិយា ឧច្ឆេទទិដ្ឋិ។ ហោតិ ច ន ច ហោតីតិ គណ្ហតោ តតិយា ឯកច្ចសស្សតទិដ្ឋិ។ **នេវ ហោតិ ន នហោតី**តិ គណ្ហតោ ចតុត្ថា អមរាវិក្ខេបទិដ្ឋិ។ **ឥមេ ធម្មា អាសវា**តិ ឥមេ កាមាសវញ្ច ភវាសវញ្ច រាគវសេន ឯកតោ កត្វា, សង្ខេបតោ តយោ, វិត្ថារតោ ចត្តារោ ធម្មា អាសវា នាម។

យោ បន ព្រហ្មានំ វិមានកប្បរុក្ខអាភរណេសុ ឆន្ទរាគោ ឧប្បជ្ជតិ, សោ កាមាសវោ ហោតិ ន ហោតីតិ? ន ហោតិ។ កស្មា? បញ្ចកាមគុណិកស្ស រាគស្ស ឥធេវ បហីនត្តា។ ហេតុគោច្ឆកំ បន បត្វា លោភោ ហេតុ នាម ហោតិ។ គន្ថគោច្ឆកំ បត្វា អភិជ្ឈាកាយគន្ថោ នាម។ កិលេសគោច្ឆកំ បត្វា លោភោ កិលេសោ នាម ហោតិ។ ទិដ្ឋិសហជាតោ បន រាគោ កាមាសវោ ហោតិ ន ហោតីតិ? ន ហោតិ; ទិដ្ឋិរាគោ នាម ហោតិ។ វុត្តញ្ហេតំ “ទិដ្ឋិរាគរត្តេ បុរិសបុគ្គលេ ទិន្នទានំ ន មហប្ផលំ ហោតិ, ន មហានិសំស”ន្តិ (បដិ. ម. ១.១២៩)។

ឥមេ បន អាសវេ កិលេសបដិបាដិយាបិ អាហរិតុំ វដ្ដតិ, មគ្គបដិបាដិយាបិ។ កិលេសបដិបាដិយា កាមាសវោ អនាគាមិមគ្គេន បហីយតិ, ភវាសវោ អរហត្តមគ្គេន, ទិដ្ឋាសវោ សោតាបត្តិមគ្គេន, អវិជ្ជាសវោ អរហត្តមគ្គេន។ មគ្គបដិបាដិយា សោតាបត្តិមគ្គេន ទិដ្ឋាសវោ បហីយតិ, អនាគាមិមគ្គេន កាមាសវោ, អរហត្តមគ្គេន ភវាសវោ អវិជ្ជាសវោ ចាតិ។

១១២១. សំយោជនេសុ មាននិទ្ទេសេ **សេយ្យោហមស្មីតិ មានោ**តិ ឧត្តមដ្ឋេន ‘អហំ សេយ្យោ’តិ ឯវំ ឧប្បន្នមានោ។ **សទិសោហមស្មីតិ មានោ**តិ សមសមដ្ឋេន ‘អហំ សទិសោ’តិ ឯវំ ឧប្បន្នមានោ។ **ហីនោហមស្មីតិ មានោ**តិ លាមកដ្ឋេន ‘អហំ ហីនោ’តិ ឯវំ ឧប្បន្នមានោ។ ឯវំ សេយ្យមានោ សទិសមានោ ហីនមានោតិ ឥមេ តយោ មានា តិណ្ណំ ជនានំ ឧប្បជ្ជន្តិ។ សេយ្យស្សាបិ ហិ ‘អហំ សេយ្យោ សទិសោ ហីនោ’តិ តយោ មានា ឧប្បជ្ជន្តិ។ សទិសស្សាបិ, ហីនស្សាបិ។ តត្ថ សេយ្យស្ស សេយ្យមានោវ យាថាវមានោ, ឥតរេ ទ្វេ អយាថាវមានា។ សទិសស្ស សទិសមានោវ…បេ…. ហីនស្ស ហីនមានោវ យាថាវមានោ, ឥតរេ ទ្វេ អយាថាវមានា។ ឥមិនា កឹ កថិតំ? ឯកស្ស តយោ មានា ឧប្បជ្ជន្តីតិ កថិតំ។ ខុទ្ទកវត្ថុកេ បន បឋមកមានភាជនីយេ ឯកោ មានោ តិណ្ណំ ជនានំ ឧប្បជ្ជតីតិ កថិតោ។

មានករណវសេន **មានោ។ មញ្ញនា មញ្ញិតត្ត**ន្តិ អាការភាវនិទ្ទេសា។ ឧស្សិតដ្ឋេន **ឧន្នតិ**។ យស្សុប្បជ្ជតិ តំ បុគ្គលំ ឧន្នាមេតិ, ឧក្ខិបិត្វា ឋបេតីតិ **ឧន្នមោ**។ សមុស្សិតដ្ឋេន **ធជោ**។ ឧក្ខិបនដ្ឋេន ចិត្តំ សម្បគ្គណ្ហាតីតិ **សម្បគ្គាហោ**។ កេតុ វុច្ចតិ ពហូសុ ធជេសុ អច្ចុគ្គតធជោ។ មានោបិ បុនប្បុនំ ឧប្បជ្ជមានោ អបរាបរេ ឧបាទាយ អច្ចុគ្គតដ្ឋេន កេតុ វិយាតិ ‘កេតុ’។ កេតុំ ឥច្ឆតីតិ កេតុកម្យំ, តស្ស ភាវោ **កេតុកម្យតា**។ សា បន ចិត្តស្ស, ន អត្តនោ។ តេន វុត្តំ – ‘កេតុកម្យតា ចិត្តស្សា’តិ។ មានសម្បយុត្តញ្ហិ ចិត្តំ កេតុំ ឥច្ឆតិ។ តស្ស ច ភាវោ កេតុកម្យតា; កេតុសង្ខាតោ មានោតិ។

១១២៦. ឥស្សានិទ្ទេសេ **យា បរលាភសក្ការគរុការមាននវន្ទនបូជនាសុ ឥស្សា**តិ យា ឯតេសុ បរេសំ លាភាទីសុ ‘កឹ ឥមិនា ឥមេស’ន្តិ បរសម្បត្តិខិយ្យនលក្ខណា ឥស្សា។ តត្ថ **លាភោ**តិ ចីវរាទីនំ ចតុន្នំ បច្ចយានំ បដិលាភោ។ ឥស្សុកី ហិ បុគ្គលោ បរស្ស តំ លាភំ ខិយ្យតិ, ‘កឹ ឥមស្ស ឥមិនា’តិ ន ឥច្ឆតិ។ **សក្ការោ**តិ តេសំយេវ បច្ចយានំ សុកតានំ សុន្ទរានំ បដិលាភោ។ **គរុការោ**តិ គរុកិរិយា, ភារិយករណំ។ **មានន**ន្តិ មនេន បិយករណំ។ **វន្ទន**ន្តិ បញ្ចបតិដ្ឋិតេន វន្ទនំ។ **បូជនា**តិ គន្ធមាលាទីហិ បូជនា។ ឥស្សាយនវសេន **ឥស្សា**។ ឥស្សាការោ **ឥស្សាយនា**។ ឥស្សាយិតភាវោ **ឥស្សាយិតត្តំ។ ឧសូយា**ទីនិ ឥស្សាទិវេវចនានិ។

ឥមិស្សា បន ឥស្សាយ ខិយ្យនលក្ខណំ អាគារិកេនាបិ អនាគារិកេនាបិ ទីបេតព្ពំ។ អាគារិកោ ហិ ឯកច្ចោ កសិវណិជ្ជាទីសុ អញ្ញតរេន អាជីវេន អត្តនោ បុរិសការំ និស្សាយ ភទ្ទកំ យានំ វា វាហនំ វា រតនំ វា លភតិ។ អបរោ តស្ស អលាភត្ថិកោ តេន លាភេន ន តុស្សតិ។ ‘កទា នុ ខោ ឯស ឥមាយ សម្បត្តិយា បរិហាយិត្វា កបណោ ហុត្វា ចរិស្សតី’តិ ចិន្តេត្វា ឯកេន ការណេន តស្មឹ តាយ សម្បត្តិយា បរិហីនេ អត្តមនោ ហោតិ។ អនាគារិកោបិ ឯកោ ឥស្សាមនកោ អញ្ញំ អត្តនោ សុតបរិយត្តិអាទីនិ និស្សាយ ឧប្បន្នលាភាទិសម្បត្តឹ ទិស្វា ‘កទា នុ ខោ ឯសោ ឥមេហិ លាភាទីហិ បរិហាយិស្សតី’តិ ចិន្តេត្វា, យទា តំ ឯកេន ការណេន បរិហីនំ បស្សតិ, តទា អត្តមនោ ហោតិ។ ឯវំ បរសម្បត្តិខិយ្យនលក្ខណា ‘ឥស្សា’តិ វេទិតព្ពា។

១១២៧. មច្ឆរិយនិទ្ទេសេ វត្ថុតោ មច្ឆរិយទស្សនត្ថំ **‘បញ្ច មច្ឆរិយានិ អាវាសមច្ឆរិយ’**ន្តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ អាវាសេ មច្ឆរិយំ **អាវាសមច្ឆរិយំ**។ សេសបទេសុបិ ឯសេវ នយោ។

អាវាសោ នាម សកលារាមោបិ បរិវេណម្បិ ឯកោវរកោបិ រត្តិដ្ឋានទិវាដ្ឋានាទីនិបិ។ តេសុ វសន្តា សុខំ វសន្តិ បច្ចយេ លភន្តិ។ ឯកោ ភិក្ខុ វត្តសម្បន្នស្សេវ បេសលស្ស ភិក្ខុនោ តត្ថ អាគមនំ ន ឥច្ឆតិ។ អាគតោបិ 'ខិប្បំ គច្ឆតូ'តិ ចិន្តេតិ។ ឥទំ '**អាវាសមច្ឆរិយំ**' នាម។ ភណ្ឌនការកាទីនំ បន តត្ថ វាសំ អនិច្ឆតោ អាវាសមច្ឆរិយំ នាម ន ហោតិ។

កុលន្តិ ឧបដ្ឋាកកុលម្បិ ញាតិកុលម្បិ។ តត្ថ អញ្ញស្ស ឧបសង្កមនំ អនិច្ឆតោ កុលមច្ឆរិយំ ហោតិ។ បាបបុគ្គលស្ស បន ឧបសង្កមនំ អនិច្ឆន្តោបិ មច្ឆរី នាម ន ហោតិ។ សោ ហិ តេសំ បសាទភេទាយ បដិបជ្ជតិ។ បសាទំ រក្ខិតុំ សមត្ថស្សេវ បន ភិក្ខុនោ តត្ថ ឧបសង្កមនំ អនិច្ឆន្តោ មច្ឆរី នាម ហោតិ។

លាភោតិ ចតុបច្ចយលាភោយេវ។ តំ អញ្ញស្មិំ សីលវន្តេយេវ លភន្តេ 'មា លភតូ'តិ ចិន្តេន្តស្ស លាភមច្ឆរិយំ ហោតិ។ យោ បន សទ្ធាទេយ្យំ វិនិបាតេតិ, អបរិភោគទុប្បរិភោគាទិវសេន វិនាសេតិ, បូតិភាវំ គច្ឆន្តម្បិ អញ្ញស្ស ន ទេតិ, តំ ទិស្វា 'សចេ ឥមំ ឯស ន លភេយ្យ , អញ្ញោ សីលវា លភេយ្យ, បរិភោគំ គច្ឆេយ្យា'តិ ចិន្តេន្តស្ស មច្ឆរិយំ នាម នត្ថិ។

វណ្ណោ នាម សរីរវណ្ណោបិ គុណវណ្ណោបិ។ តត្ថ សរីរវណ្ណេ មច្ឆរិបុគ្គលោ 'បរោ បាសាទិកោ រូបវា'តិ វុត្តេ តំ ន កថេតុកាមោ ហោតិ។ គុណវណ្ណមច្ឆរី សីលេន ធុតង្គេន បដិបទាយ អាចារេន វណ្ណំ ន កថេតុកាមោ ហោតិ។

ធម្មោតិ បរិយត្តិធម្មោ ច បដិវេធធម្មោ ច។ តត្ថ អរិយសាវកា បដិវេធធម្មំ ន មច្ឆរាយន្តិ, អត្តនា បដិវិទ្ធធម្មេ សទេវកស្ស លោកស្ស បដិវេធំ ឥច្ឆន្តិ។ តំ បន បដិវេធំ 'បរេ ជានន្តូ'តិ ឥច្ឆន្តិ។ តន្តិធម្មេយេវ បន ធម្មមច្ឆរិយំ នាម ហោតិ។ តេន សមន្នាគតោ បុគ្គលោ យំ គុឡ្ហំ គន្ថំ វា កថាមគ្គំ វា ជានាតិ តំ អញ្ញំ ន ជានាបេតុកាមោ ហោតិ។ យោ បន បុគ្គលំ ឧបបរិក្ខិត្វា ធម្មានុគ្គហេន, ធម្មំ វា ឧបបរិក្ខិត្វា បុគ្គលានុគ្គហេន ន ទេតិ, អយំ ធម្មមច្ឆរី នាម ន ហោតិ។

តត្ថ ឯកច្ចោ បុគ្គលោ លោលោ ហោតិ, កាលេន សមណោ ហោតិ, កាលេន ព្រាហ្មណោ, កាលេន និគណ្ឋោ។ យោ ហិ ភិក្ខុ 'អយំ បុគ្គលោ បវេណិអាគតំ តន្តិំ សណ្ហំ សុខុមំ ធម្មន្តរំ ភិន្ទិត្វា អាលុឡិស្សតី'តិ ន ទេតិ, អយំ បុគ្គលំ ឧបបរិក្ខិត្វា ធម្មានុគ្គហេន ន ទេតិ នាម ។ យោ បន 'អយំ ធម្មោ សណ្ហោ សុខុមោ, សចាយំ បុគ្គលោ គណ្ហិស្សតិ អញ្ញំ ព្យាករិត្វា អត្តានំ អាវិកត្វា នស្សិស្សតី'តិ ន ទេតិ, អយំ ធម្មំ ឧបបរិក្ខិត្វា បុគ្គលានុគ្គហេន ន ទេតិ នាម។ យោ បន 'សចាយំ ឥមំ ធម្មំ គណ្ហិស្សតិ, អម្ហាកំ សមយំ ភិន្ទិតុំ សមត្ថោ ភវិស្សតី'តិ ន ទេតិ, អយំ ធម្មមច្ឆរី នាម ហោតិ។

ឥមេសុ បញ្ចសុ មច្ឆរិយេសុ អាវាសមច្ឆរិយេន តាវ យក្ខោ វា បេតោ វា ហុត្វា តស្សេវ អាវាសស្ស សង្ការំ សីសេន ឧក្ខិបិត្វា វិចរតិ។ កុលមច្ឆរិយេន តស្មិំ កុលេ អញ្ញេសំ ទានមាននាទីនិ ករោន្តេ ទិស្វា 'ភិន្នំ វតិទំ កុលំ មមា'តិ ចិន្តយតោ លោហិតម្បិ មុខតោ ឧគ្គច្ឆតិ, កុច្ឆិវិរេចនម្បិ ហោតិ, អន្តានិបិ ខណ្ឌាខណ្ឌានិ ហុត្វា និក្ខមន្តិ។ លាភមច្ឆរិយេន សង្ឃស្ស វា គណស្ស វា សន្តកេ លាភេ មច្ឆរាយិត្វា បុគ្គលិកបរិភោគំ វិយ បរិភុញ្ជិត្វា យក្ខោ វា បេតោ វា មហាអជគរោ វា ហុត្វា និព្ពត្តតិ។ សរីរវណ្ណគុណវណ្ណមច្ឆរេន បរិយត្តិធម្មមច្ឆរិយេន ច អត្តនោវ វណ្ណំ វណ្ណេតិ, បរេសំ វណ្ណេ 'កិំ វណ្ណោ ឯសោ'តិ តំ តំ ទោសំ វទន្តោ បរិយត្តិធម្មញ្ច កស្សចិ កិញ្ចិ អទេន្តោ ទុព្ពណ្ណោ ចេវ ឯឡមូគោ ច ហោតិ។

អបិច អាវាសមច្ឆរិយេន លោហគេហេ បច្ចតិ។ កុលមច្ឆរិយេន អប្បលាភោ ហោតិ។ លាភមច្ឆរិយេន គូថនិរយេ និព្ពត្តតិ។ វណ្ណមច្ឆរិយេន ភវេ ភវេ និព្ពត្តស្ស វណ្ណោ នាម ន ហោតិ។ ធម្មមច្ឆរិយេន កុក្កុឡនិរយេ និព្ពត្តតីតិ។

មច្ឆរាយនវសេន **មច្ឆេរំ**។ មច្ឆរាយនាការោ **មច្ឆរាយនា**។ មច្ឆរេន អយិតស្ស មច្ឆេរសមង្គិនោ ភាវោ **មច្ឆរាយិតត្តំ**។ 'មយ្ហមេវ ហោន្តុ មា អញ្ញស្សា'តិ សព្ពាបិ អត្តនោ សម្បត្តិយោ ព្យាបេតុំ ន ឥច្ឆតីតិ **វិវិច្ឆោ**។ វិវិច្ឆស្ស ភាវោ **វេវិច្ឆំ**, មុទុមច្ឆរិយស្សេតំ នាមំ។ កទរិយោ វុច្ចតិ អនាទរោ។ តស្ស ភាវោ **កទរិយំ**។ ថទ្ធមច្ឆរិយស្សេតំ នាមំ។ តេន ហិ សមន្នាគតោ បុគ្គលោ បរម្បិ បរេសំ ទទមានំ និវារេតិ។ វុត្តម្បិ ចេតំ –

> កទរិយោ បាបសង្កប្បោ, មិច្ឆាទិដ្ឋិ អនាទរោ;
> ទទមានំ និវារេតិ, យាចមានាន ភោជនន្តិ។ (សំ. និ. ១.១៣២);

យាចកេ ទិស្វា កដុកភាវេន ចិត្តំ អញ្ចតិ សង្កោចេតីតិ កដុកញ្ចុកោ។ តស្ស ភាវោ **កដុកញ្ចុកតា**។ អបរោ នយោ – **កដុកញ្ចុកតា** វុច្ចតិ កដច្ឆុគ្គាហោ។ សមតិត្តិកបុណ្ណាយ ហិ ឧក្ខលិយា ភត្តំ គណ្ហន្តោ សព្ពតោភាគេន សង្កុដិតេន អគ្គកដច្ឆុនា គណ្ហាតិ, បូរេត្វា គហេតុំ ន សក្កោតិ; ឯវំ មច្ឆរិបុគ្គលស្ស ចិត្តំ សង្កុចតិ។ តស្មិំ សង្កុចិតេ កាយោបិ តថេវ សង្កុចតិ, បដិកុដតិ, បដិនិវត្តតិ, ន សម្បសារិយតីតិ មច្ឆេរំ 'កដុកញ្ចុកតា'តិ វុត្តំ។

អគ្គហិតត្តំ ចិត្តស្សាតិ បរេសំ ឧបការករណេ ទានាទិនា អាការេន យថា ន សម្បសារិយតិ, ឯវំ អាវរិត្វា គហិតភាវោ ចិត្តស្ស។ យស្មា បន មច្ឆរិបុគ្គលោ អត្តនោ សន្តកំ បរេសំ អទាតុកាមោ ហោតិ បរសន្តកំ គណ្ហិតុកាមោ, តស្មា 'ឥទំ អច្ឆរិយំ មយ្ហមេវ ហោតុ, មា អញ្ញស្សា'តិ បវត្តិវសេនស្ស អត្តសម្បត្តិនិគូហនលក្ខណតា អត្តសម្បត្តិគ្គហណលក្ខណតា វា វេទិតព្វា។ សេសំ ឥមស្មិំ គោច្ឆកេ ឧត្តានត្ថមេវ។

ឥមានិ បន សំយោជនានិ កិលេសបដិបាដិយាបិ អាហរិតុំ វដ្ដតិ មគ្គបដិបាដិយាបិ។ កិលេសបដិបាដិយា កាមរាគបដិឃសំយោជនានិ អនាគាមិមគ្គេន បហីយន្តិ, មានសំយោជនំ អរហត្តមគ្គេន, ទិដ្ឋិវិចិកិច្ឆា សីលព្ពតបរាមាសា សោតាបត្តិមគ្គេន, ភវរាគសំយោជនំ អរហត្តមគ្គេន, ឥស្សាមច្ឆរិយានិ សោតាបត្តិមគ្គេន, អវិជ្ជា អរហត្តមគ្គេន។ មគ្គបដិបាដិយា ទិដ្ឋិវិចិកិច្ឆាសីលព្ពតបរាមាសឥស្សាមច្ឆរិយានិ សោតាបត្តិមគ្គេន បហីយន្តិ, កាមរាគបដិឃា អនាគាមិមគ្គេន, មានភវរាគអវិជ្ជា អរហត្តមគ្គេនាតិ។

១១៤០. គន្ថគោច្ឆកេ នាមកាយំ គន្ថេតិ, ចុតិបដិសន្ធិវសេន វដ្ដស្មិំ ឃដេតីតិ **កាយគន្ថោ**។ សព្ពញ្ញុភាសិតម្បិ បដិក្ខិបិត្វា សស្សតោ លោកោ ឥទមេវ សច្ចំ មោឃមញ្ញន្តិ ឥមិនា អាការេន អភិនិវិសតីតិ **ឥទំសច្ចាភិនិវេសោ**។ យស្មា បន អភិជ្ឈាកាមរាគានំ វិសេសោ អត្ថិ, តស្មា អភិជ្ឈាកាយគន្ថស្ស បទភាជនេ "យោ កាមេសុ កាមច្ឆន្ទោ កាមរាគោ"តិ អវត្វា យោ រាគោ សារាគោតិអាទិ វុត្តំ។ ឥមិនា យំ ហេដ្ឋា វុត្តំ 'ព្រហ្មានំ វិមានាទីសុ ឆន្ទរាគោ កាមាសវោ ន ហោតិ, គន្ថគោច្ឆកំ បត្វា អភិជ្ឈាកាយគន្ថោ ហោតី'តិ តំ សុវុត្តន្តិ វេទិតព្វំ។ បរតោ កិលេសគោច្ឆកេបិ ឯសេវ នយោ។ **ឋបេត្វា សីលព្ពតបរាមាស**ន្តិ ឥទំ យស្មា សីលព្ពតបរាមាសោ 'ឥទមេវ សច្ច'ន្តិអាទិនា អាការេន នាភិនិវិសតិ, 'សីលេន សុទ្ធី'តិអាទិនា ឯវ បន អភិនិវិសតិ, តស្មា មិច្ឆាទិដ្ឋិភូតម្បិ តំ បដិក្ខិបន្តោ 'ឋបេត្វា'តិ អាហ។

១១៦២. នីវរណគោច្ឆកស្ស ថិនមិទ្ធនិទ្ទេសេ **ចិត្តស្ស អកល្លតា**តិ ចិត្តស្ស គិលានភាវោ។ គិលានោ ហិ អកល្លកោតិ វុច្ចតិ។ វិនយេបិ វុត្តំ – "នាហំ, ភន្តេ, អកល្លកោ"តិ (បារា. ១៥១)។ **អកម្មញ្ញតា**តិ ចិត្តគេលញ្ញសង្ខាតោវ អកម្មញ្ញតាការោ។ **ឱលីយនា**តិ ឱលីយនាការោ។ ឥរិយាបថិកចិត្តញ្ហិ ឥរិយាបថំ សន្ធារេតុំ អសក្កោន្តំ, រុក្ខេ វគ្គុលិ វិយ, ខីលេ លគ្គិតផាណិតវារកោ វិយ ច, ឱលីយតិ។ តស្ស តំ អាការំ សន្ធាយ ឱលីយនាតិ វុត្តំ។ ទុតិយបទំ ឧបសគ្គវសេន វឌ្ឍិតំ។ **លីន**ន្តិ អវិប្ផារិកតាយ បដិកុដិតំ។ ឥតរេ ទ្វេ អាការភាវនិទ្ទេសា។ **ថិន**ន្តិ សប្បិបិណ្ឌោ វិយ អវិប្ផារិកតាយ ឃនភាវេន ឋិតំ។ **ថិយនា**តិ អាការនិទ្ទេសោ។ ថិយិតភាវោ **ថិយិតត្តំ**, អវិប្ផារវសេនេវ ថទ្ធតាតិ អត្ថោ។

១១៦៣. **កាយស្សា**តិ ខន្ធត្តយសង្ខាតស្ស នាមកាយស្ស។ **អកល្លតា អកម្មញ្ញតា**តិ ហេដ្ឋា វុត្តនយមេវ។ មេឃោ វិយ អាកាសំ កាយំ ឱនយ្ហតីតិ **ឱនាហោ**។ សព្ពតោភាគេន ឱនាហោ **បរិយោនាហោ**។ អព្ភន្តរេ សមោរុន្ធតីតិ **អន្តោសមោរោធោ**។ យថា ហិ នគរេ រុន្ធិត្វា គហិតេ មនុស្សា ពហិ និក្ខមិតុំ ន លភន្តិ, ឯវម្បិ មិទ្ធេន សមោរុទ្ធា ធម្មា វិប្ផារវសេន និក្ខមិតុំ ន លភន្តិ។ តស្មា អន្តោសមោរោធោតិ វុត្តំ។ មេធតីតិ **មិទ្ធំ**; អកម្មញ្ញភាវេន វិហឹសតីតិ អត្ថោ។ សុបន្តិ តេនាតិ **សោប្បំ**។ អក្ខិទលាទីនំ បចលភាវំ ករោតីតិ **បចលាយិកា**។ **សុបនា សុបិតត្ត**ន្តិ អាការភាវនិទ្ទេសា។ យំ បន តេសំ បុរតោ សោប្បបទំ តស្ស បុនវចនេ ការណំ វុត្តមេវ។ **ឥទំ វុច្ចតិ ថិនមិទ្ធនីវរណ**ន្តិ ឥទំ ថិនញ្ច មិទ្ធញ្ច ឯកតោ កត្វា អាវរណដ្ឋេន ថិនមិទ្ធនីវរណន្តិ វុច្ចតិ។ យំ យេភុយ្យេន សេក្ខបុថុជ្ជនានំ និទ្ទាយ បុព្ពភាគអបរភាគេសុ ឧប្បជ្ជតិ តំ អរហត្តមគ្គេន សមុច្ឆិជ្ជតិ។ ខីណាសវានំ បន ករជកាយស្ស ទុព្ពលភាវេន ភវង្គោតរណំ ហោតិ, តស្មិំ អសម្មិស្សេ វត្តមានេ តេ សុបន្តិ, សា នេសំ និទ្ទា នាម ហោតិ។ តេនាហ ភគវា – "អភិជានាមិ ខោ បនាហំ, អគ្គិវេស្សន, គិម្ហានំ បច្ឆិមេ មាសេ ចតុគ្គុណំ សង្ឃាដិំ បញ្ញបេត្វា ទក្ខិណេន បស្សេន សតោ សម្បជានោ និទ្ទំ ឱក្កមិតា"តិ (ម. និ. ១.៣៨៧)។ ឯវរូបោ បនាយំ ករជកាយស្ស ទុព្ពលភាវោ ន មគ្គវជ្ឈោ, ឧបាទិន្នកេបិ អនុបាទិន្នកេបិ លព្ភតិ។ ឧបាទិន្នកេ លព្ភមានោ យទា ខីណាសវោ ទីឃមគ្គំ គតោ ហោតិ, អញ្ញតរំ វា បន កម្មំ កត្វា កិលន្តោ, ឯវរូបេ កាលេ លព្ភតិ។ អនុបាទិន្នកេ លព្ភមានោ បណ្ណបុប្ផេសុ លព្ភតិ។ ឯកច្ចានញ្ហិ រុក្ខានំ បណ្ណានិ សូរិយាតបេន បសារិយន្តិ រត្តិំ បដិកុដន្តិ, បទុមបុប្ផាទីនិ សូរិយាតបេន បុប្ផន្តិ, រត្តិំ បុន បដិកុដន្តិ ។ ឥទំ បន មិទ្ធំ អកុសលត្តា ខីណាសវានំ ន ហោតីតិ។

តត្ថ សិយា – “ន មិទ្ធំ អកុសលំ។ កស្មា? រូបត្តា។ រូបញ្ហិ អព្យាកតំ។ ឥទញ្ច រូបំ។ តេនេវេត្ថ ‘កាយស្ស អកល្លតា អកម្មញ្ញតា’តិ កាយគ្គហណំ កត”ន្តិ។ យទិ ‘កាយស្សា’តិ វុត្តមត្តេនេវេតំ រូបំ, កាយបស្សទ្ធាទយោបិ ធម្មា រូបមេវ ភវេយ្យុំ។ ‘សុខញ្ច កាយេន បដិសំវេទេតិ’ (ធ. ស. ១៦៣; ទី. និ. ១.២៣០) ‘កាយេន ចេវ បរមសច្ចំ សច្ឆិករោតី’តិ (ម. និ. ២.១៨៣; អ. និ. ៤.១១៣) សុខបដិសំវេទនបរមត្ថសច្ចសច្ឆិករណានិបិ រូបកាយេនេវ សិយុំ។ តស្មា ន វត្តព្ពមេតំ ‘រូបំ មិទ្ធ’ន្តិ។ នាមកាយោ ហេត្ថ កាយោ នាម។ យទិ នាមកាយោ, អថ កស្មា ‘សោប្បំ បចលាយិកា’តិ វុត្តំ? ន ហិ នាមកាយោ សុបតិ, ន ច បចលាយតីតិ។ ‘លិង្គាទីនិ វិយ ឥន្ទ្រិយស្ស, តស្ស ផលត្តា។ យថា ហិ ‘ឥត្ថិលិង្គំ ឥត្ថិនិមិត្តំ ឥត្ថិកុត្តំ ឥត្ថាកប្បោ’តិ ឥមានិ លិង្គាទីនិ ឥត្ថិន្ទ្រិយស្ស ផលត្តា វុត្តានិ, ឯវំ ឥមស្សាបិ នាមកាយគេលញ្ញសង្ខាតស្ស មិទ្ធស្ស ផលត្តា សោប្បាទីនិ វុត្តានិ។ មិទ្ធេ ហិ សតិ តានិ ហោន្តីតិ។ ផលូបចារេន, មិទ្ធំ អរូបម្បិ សមានំ ‘សោប្បំ បចលាយិកា សុបនា សុបិតត្ត’ន្តិ វុត្តំ។

‘អក្ខិទលាទីនំ បចលភាវំ ករោតីតិ បចលាយិកា’តិ វចនត្ថេនាបិ ចាយមត្ថោ សាធិតោយេវាតិ ន រូបំ មិទ្ធំ។ ឱនាហាទីហិបិ ចស្ស អរូបភាវោ ទីបិតោយេវ។ ន ហិ រូបំ នាមកាយស្ស ‘ឱនាហោ បរិយោនាហោ អន្តោសមោរោធោ’ ហោតីតិ។ ‘ននុ ច ឥមិនាវ ការណេនេតំ រូបំ? ន ហិ អរូបំ កស្សចិ ឱនាហោ, ន បរិយោនាហោ, ន អន្តោសមោរោធោ ហោតី’តិ។ យទិ ឯវំ, អាវរណម្បិ ន ភវេយ្យ។ តស្មា។ យថា កាមច្ឆន្ទាទយោ អរូបធម្មា អាវរណដ្ឋេន នីវរណា, ឯវំ ឥមស្សាបិ ឱនាហនាទិអត្ថេន ឱនាហាទិតា វេទិតព្ពា។ អបិច “បញ្ច នីវរណេ បហាយ ចេតសោ ឧបក្កិលេសេ បញ្ញាយ ទុព្ពលីករណេ”តិ (ទី. និ. ២.១៤៦; សំ. និ. ៥.២៣៣) វចនតោបេតំ អរូបំ។ ន ហិ រូបំ ចិត្តុបក្កិលេសោ, ន បញ្ញាយ ទុព្ពលីករណំ ហោតីតិ។

កស្មា ន ហោតិ? ននុ វុត្តំ –

> “សន្តិ, ភិក្ខវេ, ឯកេ សមណព្រាហ្មណា សុរំ បិវន្តិ មេរយំ, សុរាមេរយបានា អប្បដិវិរតា, អយំ, ភិក្ខវេ, បឋមោ សមណព្រាហ្មណានំ ឧបក្កិលេសោ”តិ (អ. និ. ៤.៥០)។

អបរម្បិ វុត្តំ “ឆ ខោមេ, គហបតិបុត្ត, អាទីនវា សុរាមេរយមជ្ជប្បមាទដ្ឋានានុយោគេ – សន្ទិដ្ឋិកា ធនជានិ, កលហប្បវឌ្ឍនី, រោគានំ អាយតនំ, អកិត្តិសញ្ជននី, កោបីននិទំសនី, បញ្ញាយ ទុព្ពលីករណីត្វេវ ឆដ្ឋំ បទំ ភវតី”តិ (ទី. និ. ៣.២៤៨)។ បច្ចក្ខតោបិ ចេតំ សិទ្ធមេវ។ យថា មជ្ជេ ឧទរគតេ, ចិត្តំ សំកិលិស្សតិ, បញ្ញា ទុព្ពលា ហោតិ, តស្មា មជ្ជំ វិយ មិទ្ធម្បិ ចិត្តសំកិលេសោ ចេវ បញ្ញាយ ទុព្ពលីករណញ្ច សិយាតិ។ ន, បច្ចយនិទ្ទេសតោ។ យទិ ហិ មជ្ជំ សំកិលេសោ ភវេយ្យ, សោ “ឥមេ បញ្ច នីវរណេ បហាយ ចេតសោ ឧបក្កិលេសេ”តិ (ម. និ. ១.២៩៧) វា, “ឯវមេវ ខោ, ភិក្ខវេ, បញ្ចិមេ ចិត្តស្ស ឧបក្កិលេសា, យេហិ ឧបក្កិលេសេហិ ឧបក្កិលិដ្ឋំ ចិត្តំ ន ចេវ មុទុ ហោតិ, ន ច កម្មនិយំ, ន ច បភស្សរំ, បភង្គុ ច, ន ច សម្មា សមាធិយតិ អាសវានំ ខយាយ។ កតមេ បញ្ច? កាមច្ឆន្ទោ, ភិក្ខវេ, ចិត្តស្ស ឧបក្កិលេសោ”តិ (សំ. និ. ៥.២១៤) វា, “កតមេ ច, ភិក្ខវេ, ចិត្តស្ស ឧបក្កិលេសា? អភិជ្ឈា វិសមលោភោ ចិត្តស្ស ឧបក្កិលេសោ”តិ (ម. និ. ១.៧១) វា – ឯវមាទីសុ ឧបក្កិលេសនិទ្ទេសេសុ និទ្ទេសំ អាគច្ឆេយ្យ។ យស្មា បន តស្មិំ បីតេ ឧបក្កិលេសា ឧប្បជ្ជន្តិ យេ ចិត្តសំកិលេសា ចេវ បញ្ញាយ ច ទុព្ពលីករណា ហោន្តិ, តស្មា តំ តេសំ បច្ចយត្តា បច្ចយនិទ្ទេសតោ ឯវំ វុត្តំ។ មិទ្ធំ បន សយមេវ ចិត្តស្ស សំកិលេសោ ចេវ បញ្ញាយ ទុព្ពលីករណញ្ចាតិ អរូបមេវ មិទ្ធំ។

កិញ្ច ភិយ្យោ? សម្បយោគវចនតោ។ “ថិនមិទ្ធនីវរណំ អវិជ្ជានីវរណេន នីវរណញ្ចេវ នីវរណសម្បយុត្តញ្ចា”តិ (ធ. ស. ១១៧៦) ហិ វុត្តំ។ តស្មា សម្បយោគវចនតោ នយិទំ រូបំ។ ន ហិ រូបំ សម្បយុត្តសង្ខំ លភតីតិ។ អថាបិ សិយា – ‘យថាលាភវសេនេតំ វុត្តំ។ យថា ហិ “សិប្បិសម្ពុកម្បិ សក្ខរកថលម្បិ មច្ឆគុម្ពម្បិ ចរន្តម្បិ តិដ្ឋន្តម្បី”តិ (ទី. និ. ១.២៤៩; ម. និ. ១.៤៣៣) ឯវំ ឯកតោ កត្វា យថាលាភវសេន វុត្តំ។ សក្ខរកថលញ្ហិ តិដ្ឋតិ យេវ ន ចរតិ, ឥតរទ្វយំ តិដ្ឋតិបិ ចរតិបិ។ ឯវមិធាបិ មិទ្ធំ នីវរណមេវ, ន សម្បយុត្តំ , ថិនំ នីវរណម្បិ សម្បយុត្តម្បីតិ សព្ពំ ឯកតោ កត្វា យថាលាភវសេន “នីវរណញ្ចេវ នីវរណសម្បយុត្តញ្ចា”តិ វុត្តំ។ មិទ្ធំ បន យថា សក្ខរកថលំ តិដ្ឋតេវ ន ចរតិ, ឯវំ នីវរណមេវ, ន សម្បយុត្តំ។ តស្មា រូបមេវ មិទ្ធន្តិ។ ន, រូបភាវាសិទ្ធិតោ។ សក្ខរកថលញ្ហិ ន ចរតីតិ វិនាបិ សុត្តេន សិទ្ធំ។ តស្មា តត្ថ យថាលាភវសេនត្ថោ ហោតុ ។ មិទ្ធំ បន រូបន្តិ អសិទ្ធមេតំ។ ន សក្កា តស្ស ឥមិនា សុត្តេន រូបភាវោ សាធេតុន្តិ មិទ្ធស្ស រូបភាវាសិទ្ធិតោ ន ឥទំ យថាលាភវសេន វុត្តន្តិ អរូបមេវ មិទ្ធំ។

កិញ្ច ភិយ្យោ? ‘ចត្តត្តា’តិអាទិវចនតោ។ វិភង្គស្មិញ្ហិ “វិគតថិនមិទ្ធោតិ តស្ស ថិនមិទ្ធស្ស ចត្តត្តា វន្តត្តា មុត្តត្តា បហីនត្តា បដិនិស្សដ្ឋត្តា, តេន វុច្ចតិ វិគតថិនមិទ្ធោ”តិ (វិភ. ៥៤៧) ច, “ឥទំ ចិត្តំ ឥមម្ហា ថិនមិទ្ធា សោធេតិ វិសោធេតិ បរិសោធេតិ មោចេតិ វិមោចេតិ បរិមោចេតិ, តេន វុច្ចតិ ថិនមិទ្ធា ចិត្តំ បរិសោធេតី” ចាតិ (វិភ. ៥៥១) – ឯវំ ‘ចត្តត្តា’តិអាទិ វុត្តំ។ ន ច ‘រូបំ’ ឯវំ វុច្ចតិ, តស្មាបិ អរូបមេវ មិទ្ធន្តិ។ ន, ចិត្តជស្សាបសម្ភវ

វចនតោ។ តិវិធញ្ហិ មិទ្ធំ – ចិត្តជំ ឧតុជំ អាហារជញ្ច។ តស្មា យំ តត្ថ ចិត្តជំ តស្ស វិភង្គេ ឈានចិត្តេហិ អសម្ភវោ វុត្តោ, ន អរូបភាវោ សាធិតោតិ រូបមេវ មិទ្ធន្តិ។ ន, រូបភាវាសិទ្ធិតោវ។ មិទ្ធស្ស ហិ រូបភាវេ សិទ្ធេ សក្កា ឯតំ លទ្ធុំ។ តត្ថ ចិត្តជស្សាសម្ភវោ វុត្តោ។ សោ ឯវ ច ន សិជ្ឈតីតិ អរូបមេវ មិទ្ធំ។

កិញ្ច ភិយ្យោ? បហានវចនតោ។ ភគវតា ហិ “ឆ, ភិក្ខវេ, ធម្មេ បហាយ ភព្ពោ បឋមជ្ឈានំ ឧបសម្បជ្ជ វិហរិតុំ; កតមេ ឆ? កាមច្ឆន្ទំ, ព្យាបាទំ, ថិនមិទ្ធំ, ឧទ្ធច្ចំ, កុក្កុច្ចំ, វិចិកិច្ឆំ; កាមេសុ ខោ បនស្ស អាទីនវោ សម្មប្បញ្ញាយ សុទិដ្ឋោ ហោតី”តិ (អ. និ. ៦.៧៣) ច, “ឥមេ បញ្ច នីវរណេ បហាយ ពលវតិយា បញ្ញាយ អត្តត្ថំ វា បរត្ថំ វា ញស្សតី”តិ (អ. និ. ៥.៥១) ច អាទីសុ មិទ្ធស្សាបិ បហានំ វុត្តំ។ ន ច រូបំ បហាតព្ពំ។ យថាហ – “រូបក្ខន្ធោ អភិញ្ញេយ្យោ, បរិញ្ញេយ្យោ, ន បហាតព្ពោ, ន ភាវេតព្ពោ ន សច្ឆិកាតព្ពោ”តិ (វិភ. ១០៣១) តស្មាបិ បហានវចនតោ អរូបមេវ មិទ្ធន្តិ។ ន, រូបស្សាបិ បហានវចនតោ។ “រូបំ, ភិក្ខវេ, ន តុម្ហាកំ, តំ បជហថា”តិ (ម. និ. ១.២៤៧; សំ. និ. ៣.៣៣)។ ឯត្ថ ហិ រូបស្សាបិ បហានំ វុត្តមេវ។ តស្មា អការណមេតន្តិ។ ន, អញ្ញថា វុត្តត្តា។ តស្មិញ្ហិ សុត្តេ “យោ, ភិក្ខវេ, រូបេ ឆន្ទរាគវិនយោ តំ តត្ថ បហាន”ន្តិ (សំ. និ. ៣.២៥) ឯវំ ឆន្ទរាគប្បហានវសេន រូបស្ស បហានំ វុត្តំ, ន យថា “ឆ ធម្មេ បហាយ បញ្ច នីវរណេ បហាយា”តិ ឯវំ បហាតព្ពមេវ វុត្តន្តិ, អញ្ញថា វុត្តត្តា, ន រូបំ មិទ្ធំ។ តស្មា យានេតានិ “សោ ឥមេ បញ្ច នីវរណេ បហាយ ចេតសោ ឧបក្កិលេសេ”តិអាទីនិ សុត្តានិ វុត្តានិ, ឯតេហិ ចេវ អញ្ញេហិ ច សុត្តេហិ អរូបមេវ មិទ្ធន្តិ វេទិតព្ពំ។ តថា ហិ –

> “បញ្ចិមេ, ភិក្ខវេ, អាវរណា នីវរណា ចេតសោ អជ្ឈារុហា បញ្ញាយ ទុព្ពលីករណា។ កតមេ បញ្ច? កាមច្ឆន្ទោ, ភិក្ខវេ, អាវរណោ នីវរណោ...បេ.... ថិនមិទ្ធំ, ភិក្ខវេ, អាវរណំ នីវរណំ ចេតសោ អជ្ឈារុហំ បញ្ញាយ ទុព្ពលីករណ”ន្តិ (សំ. និ. ៥.២២០) ច, “ថិនមិទ្ធនីវរណំ, ភិក្ខវេ, អន្ធករណំ អចក្ខុករណំ អញ្ញាណករណំ បញ្ញានិរោធិកំ វិឃាតបក្ខិកំ អនិព្ពានសំវត្តនិក”ន្តិ (សំ. និ. ៥.២២១) ច, “ឯវមេវ ខោ, ព្រាហ្មណ, យស្មិំ សមយេ ថិនមិទ្ធបរិយុដ្ឋិតេន ចេតសា វិហរតិ ថិនមិទ្ធបរេតេនា”តិ (សំ. និ. ៥.២៣៦) ច, “អយោនិសោ, ភិក្ខវេ, មនសិករោតោ អនុប្បន្នោ ចេវ កាមច្ឆន្ទោ ឧប្បជ្ជតិ...បេ.... អនុប្បន្នញ្ចេវ ថិនមិទ្ធំ ឧប្បជ្ជតី”តិ (សំ. និ. ៥.២១៦) ច, “កេវលោហាយំ, ភិក្ខវេ, អកុសលរាសិ យទិទំ បញ្ច នីវរណា”តិ (សំ. និ. ៥.៣៧១) ច –

ឯវមាទីនិ ច អនេកានិ ឯតស្ស អរូបភាវជោតកានេវ សុត្តានិ វុត្តានិ។ យស្មា ចេតំ អរូបំ តស្មា អារុប្បេបិ ឧប្បជ្ជតិ។ វុត្តញ្ចេតំ មហាបករណេ **បដ្ឋានេ** – “នីវរណំ ធម្មំ បដិច្ច នីវរណោ ធម្មោ ឧប្បជ្ជតិ, ន បុរេជាតបច្ចយា”តិ ឯតស្ស វិភង្គេ “អារុប្បេ កាមច្ឆន្ទនីវរណំ បដិច្ច ថិនមិទ្ធំ... ឧទ្ធច្ចំ អវិជ្ជានីវរណ”ន្តិ (បដ្ឋា. ៣.៨.៨) សព្ពំ វិត្ថារេតព្ពំ។ តស្មា សន្និដ្ឋានមេត្ថ គន្តព្ពំ អរូបមេវ មិទ្ធន្តិ។

១១៦៦. កុក្កុច្ចនិទ្ទេសេ **អកប្បិយេ កប្បិយសញ្ញិតា**តិអាទីនិ មូលតោ កុក្កុច្ចទស្សនត្ថំ វុត្តានិ។ ឯវំសញ្ញិតាយ ហិ កតេ វីតិកម្មេ, និដ្ឋិតេ វត្ថុជ្ឈាចារេ, បុន សញ្ជាតសតិនោបិ ‘ទុដ្ឋុ មយា កត’ន្តិ ឯវំ អនុតប្បមានស្ស បច្ឆានុតាបវសេនេតំ ឧប្បជ្ជតិ។ តេន តំ មូលតោ ទស្សេតុំ ‘អកប្បិយេ កប្បិយសញ្ញិតា’តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ អកប្បិយភោជនំ កប្បិយសញ្ញី ហុត្វា បរិភុញ្ជតិ, អកប្បិយមំសំ កប្បិយមំសសញ្ញី ហុត្វា, អច្ឆមំសំ សូករមំសន្តិ, ទីបិមំសំ វា មិគមំសន្តិ ខាទតិ; កាលេ វីតិវត្តេ កាលសញ្ញាយ, បវារេត្វា អប្បវារិតសញ្ញាយ, បត្តស្មិំ រជេ បតិតេ បដិគ្គហិតសញ្ញាយ ភុញ្ជតិ – ឯវំ ‘អកប្បិយេ កប្បិយសញ្ញាយ’ វីតិក្កមំ ករោតិ នាម។ សូករមំសំ បន អច្ឆមំសសញ្ញាយ ខាទមានោ, កាលេ ច វិកាលសញ្ញាយ ភុញ្ជមានោ ‘កប្បិយេ អកប្បិយសញ្ញិតាយ’ វីតិក្កមំ ករោតិ នាម។ អនវជ្ជំ បន កិញ្ចិទេវ វជ្ជសញ្ញិតាយ, វជ្ជញ្ច អនវជ្ជសញ្ញិតាយ ករោន្តោ ‘អនវជ្ជេ វជ្ជសញ្ញាយ វជ្ជេ ច អនវជ្ជសញ្ញាយ’ វីតិក្កមំ ករោតិ នាម។ យស្មា បនេតំ “អកតំ វត មេ កល្យាណំ, អកតំ កុសលំ, អកតំ ភីរុត្តាណំ, កតំ បាបំ, កតំ លុទ្ទំ, កតំ កិព្ពិស”ន្តិ ឯវំ អនវជ្ជេ វជ្ជសញ្ញិតាយបិ កតេ វីតិក្កមេ ឧប្បជ្ជតិ, តស្មាស្ស អញ្ញម្បិ វត្ថុំ អនុជានន្តោ **យំ ឯវរូប**ន្តិអាទិមាហ។

តត្ថ កុក្កុច្ចបទំ វុត្តត្ថមេវ។ កុក្កុច្ចាយនាការោ **កុក្កុច្ចាយនា**។ កុក្កុច្ចេន អយិតស្ស ភាវោ **កុក្កុច្ចាយិតត្តំ**។ **ចេតសោ វិប្បដិសារោ**តិ ឯត្ថ កតាកតស្ស សាវជ្ជានវជ្ជស្ស វា អភិមុខគមនំ ‘វិប្បដិសារោ’ នាម។ យស្មា បន សោ កតំ វា បាបំ អកតំ ន ករោតិ, អកតំ វា កល្យាណំ កតំ ន ករោតិ, តស្មា វិរូបោ កុច្ឆិតោ វា បដិសារោតិ ‘វិប្បដិសារោ’។ សោ បន ចេតសោ, ន សត្តស្សាតិ ញាបនត្ថំ ‘ចេតសោ’ វិប្បដិសារោតិ វុត្តំ។ អយមស្ស សភាវនិទ្ទេសោ។ ឧប្បជ្ជមានំ បន កុក្កុច្ចំ អារគ្គមិវ កំសបត្តំ មនំ វិលិខមានមេវ ឧប្បជ្ជតិ, តស្មា **មនោវិលេខោ**តិ វុត្តំ។ អយមស្ស កិច្ចនិទ្ទេសោ។ យំ បន វិនយេ “អថ ខោ អាយស្មា សារិបុត្តោ ភគវតា បដិក្ខិត្តំ អនុវសិត្វា អនុវសិត្វា អាវសថបិណ្ឌំ បរិភុញ្ជិតុ”ន្តិ កុក្កុច្ចាយន្តោ ន បដិគ្គហេសីតិ (បាចិ. ២០៤) កុក្កុច្ចំ អាគតំ,

ន តំ នីវរណំ។ ន ហិ អរហតោ ‘ទុដ្ឋុ មយា ឥទំ កត’ន្តិ ឯវំ អនុតាបោ អត្ថិ។ នីវរណបតិរូបកំ បនេតំ ‘កប្បតិ ន កប្បតី’តិ វីមំសនសង្ខាតំ វិនយកុក្កុច្ចំ នាម។

១១៧៦. **“កតមេ ធម្មា នីវរណា ចេវ នីវរណសម្បយុត្តា ចា”**តិ បទស្ស និទ្ទេសេ យស្មា ថិនមិទ្ធំ អញ្ញមញ្ញំ ន វិជហតិ, តស្មា **ថិនមិទ្ធនីវរណំ អវិជ្ជានីវរណេន នីវរណញ្ចេវ នីវរណសម្បយុត្តញ្ចា**តិ អភិន្ទិត្វា វុត្តំ។ យស្មា បន ឧទ្ធច្ចេ សតិបិ កុក្កុច្ចស្ស អភាវា កុក្កុច្ចេន វិនាបិ ឧទ្ធច្ចំ ឧប្បជ្ជតិ, តស្មា តំ ភិន្ទិត្វា វុត្តំ។ យញ្ច យេន សម្បយោគំ ន គច្ឆតិ, តំ ន យោជិតន្តិ វេទិតព្ពំ។

ឥមេ បន នីវរណេ កិលេសបដិបាដិយាបិ អាហរិតុំ វដ្ដតិ មគ្គបដិបាដិយាបិ។ កិលេសបដិបាដិយា កាមច្ឆន្ទព្យាបាទា អនាគាមិមគ្គេន បហីយន្តិ, ថិនមិទ្ធុទ្ធច្ចានិ អរហត្តមគ្គេន, កុក្កុច្ចវិចិកិច្ឆា សោតាបត្តិមគ្គេន, អវិជ្ជា អរហត្តមគ្គេន។ មគ្គបដិបាដិយា សោតាបត្តិមគ្គេន កុក្កុច្ចវិចិកិច្ឆា បហីយន្តិ, អនាគាមិមគ្គេន កាមច្ឆន្ទព្យាបាទា, អរហត្តមគ្គេន ថិនមិទ្ធុទ្ធច្ចាវិជ្ជាតិ។

១១៨២. បរាមាសគោច្ឆកេ **តេ ធម្មេ ឋបេត្វា**តិ បុច្ឆាសភាគេន ពហុវចនំ កតំ។

១២១៩. ឧបាទាននិទ្ទេសេ វត្ថុសង្ខាតំ កាមំ ឧបាទិយតីតិ **កាមុបាទានំ** កាមោ ច សោ ឧបាទានញ្ចាតិបិ កាមុបាទានំ។ **ឧបាទាន**ន្តិ ទឡ្ហគ្គហណំ។ ទឡ្ហត្ថោ ហិ ឯត្ថ ឧបសទ្ទោ ឧបាយាសឧបកដ្ឋាទីសុ វិយ។ តថា ទិដ្ឋិ ច សា ឧបាទានញ្ចាតិ **ទិដ្ឋុបាទានំ**។ ទិដ្ឋឹ ឧបាទិយតីតិ ទិដ្ឋុបាទានំ។ ‘សស្សតោ អត្តា ច លោកោ ចា’តិអាទីសុ (ទី. និ. ១.៣១) ហិ បុរិមទិដ្ឋឹ ឧត្តរទិដ្ឋិ ឧបាទិយហិ។ តថា សីលព្ពតំ ឧបាទិយតីតិ **សីលព្ពតុបាទានំ**។ សីលព្ពតញ្ច តំ ឧបាទានញ្ចាតិបិ សីលព្ពតុបាទានំ។ គោសីលគោវតាទីនិ ហិ ‘ឯវំ សុទ្ធី’តិ អភិនិវេសតោ សយមេវ ឧបាទានានិ។ តថា, វទន្តិ ឯតេនាតិ ‘វាទោ’; ឧបាទិយន្តិ ឯតេនាតិ ‘ឧបាទានំ’។ កឹ វទន្តិ, ឧបាទិយន្តិ វា? អត្តានំ។ អត្តនោ វាទុបាទានំ **អត្តវាទុបាទានំ**; ‘អត្តវាទមត្តមេវ វា អត្តា’តិ ឧបាទិយន្តិ ឯតេនាតិ អត្តវាទុបាទានំ។

១២២០. **យោ កាមេសុ កាមច្ឆន្ទោ**តិ ឯត្ថាបិ វត្ថុកាមាវ អនវសេសតោ កាមាតិ អធិប្បេតា។ តស្មា វត្ថុកាមេសុ កាមច្ឆន្ទោ ឥធ កាមុបាទានន្តិ អនាគាមិនោបិ តំ សិទ្ធំ ហោតិ។ បញ្ចកាមគុណវត្ថុកោ បនស្ស កាមរាគោវ នត្ថីតិ។

១២២១. ទិដ្ឋុបាទាននិទ្ទេសេ **នត្ថិ ទិន្ន**ន្តិ។ ទិន្នំ នាម អត្ថិ, សក្កា កស្សចិ កិញ្ចិ ទាតុន្តិ ជានាតិ; ទិន្នស្ស បន ផលំ វិបាកោ នត្ថីតិ គណ្ហាតិ។ **នត្ថិ យិដ្ឋ**ន្តិ។ យិដ្ឋំ វុច្ចតិ មហាយាគោ។ តំ យជិតុំ សក្កាតិ ជានាតិ; យិដ្ឋស្ស បន ផលំ វិបាកោ នត្ថីតិ គណ្ហាតិ។ **នត្ថិ ហុត**ន្តិ អាហុនបាហុនមង្គលកិរិយា។ តំ កាតុំ សក្កាតិ ជានាតិ; តស្ស បន ផលំ វិបាកោ នត្ថីតិ គណ្ហាតិ។ **នត្ថិ, សុកតទុក្កដាន**ន្តិ ឯត្ថ ទស កុសលកម្មបថា សុកតកម្មានិ នាម។ ទស អកុសលកម្មបថា ទុក្កដកម្មានិ នាម។ តេសំ អត្ថិភាវំ ជានាតិ ផលំ វិបាកោ បន នត្ថីតិ គណ្ហាតិ។ **នត្ថិ អយំ លោកោ**តិ បរលោកេ ឋិតោ ឥមំ លោកំ នត្ថីតិ គណ្ហាតិ។ **នត្ថិ បរលោកោ**តិ ឥធ លោកេ ឋិតោ បរលោកំ នត្ថីតិ គណ្ហាតិ។ **នត្ថិ មាតា នត្ថិ បិតា**តិ មាតាបិតូនំ អត្ថិភាវំ ជានាតិ, តេសុ កតបច្ចយេន កោចិ ផលំ វិបាកោ នត្ថីតិ គណ្ហាតិ។ **នត្ថិ សត្តា ឱបបាតិកា**តិ ចវនកឧបបជ្ជនកា សត្តា នត្ថីតិ គណ្ហាតិ។ **សម្មគ្គតា សម្មា បដិបន្នា**តិ អនុលោមបដិបទំ បដិបន្នា ធម្មិកសមណព្រាហ្មណា លោកស្មឹ នត្ថីតិ គណ្ហាតិ។ **យេ ឥមញ្ច លោកំ បរញ្ច លោកំ សយំ អភិញ្ញា សច្ឆិកត្វា បវេទេន្តី**តិ ឥមញ្ច លោកំ បរញ្ច លោកំ អត្តនាវ អភិវិសិដ្ឋេន ញាណេន ញត្វា បវេទនសមត្ថោ សព្ពញ្ញូ ពុទ្ធោ នាម នត្ថីតិ គណ្ហាតិ។

ឥមានិ បន ឧបាទានានិ កិលេសបដិបាដិយាបិ អាហរិតុំ វដ្ដតិ មគ្គបដិបាដិយាបិ។ កិលេសបដិបាដិយា កាមុបាទានំ ចតូហិ មគ្គេហិ បហីយតិ, សេសានិ តីណិ សោតាបត្តិមគ្គេន។ មគ្គបដិបាដិយា សោតាបត្តិមគ្គេន ទិដ្ឋុបាទានាទីនិ បហីយន្តិ, ចតូហិ មគ្គេហិ កាមុបាទានន្តិ។

១២៣៥. កិលេសគោច្ឆកេ កិលេសា ឯវ **កិលេសវត្ថូនិ**។ វសន្តិ វា ឯត្ថ អខីណាសវា សត្តា លោភាទីសុ បតិដ្ឋិតត្តាតិ **‘វត្ថូនិ’**។ កិលេសា ច តេ តប្បតិដ្ឋានំ សត្តានំ វត្ថូនិ ចាតិ **‘កិលេសវត្ថូនិ’**។ យស្មា ចេត្ថ អនន្តរបច្ចយាទិភាវេន ឧប្បជ្ជមានា កិលេសាបិ វសន្តិ ឯវ នាម, តស្មា កិលេសានំ វត្ថូនីតិបិ ‘កិលេសវត្ថូនិ’។

១២៣៦. **តត្ថ កតមោ លោភោ? យោ រាគោ សារាគោ**តិ អយំ បន លោភោ ហេតុគោច្ឆកេ គន្ថគោច្ឆកេ ឥមស្មឹ កិលេសគោច្ឆកេតិ តីសុ ឋានេសុ អតិរេកបទសតេន និទ្ទិដ្ឋោ។ អាសវសំយោជនឱឃយោគនីវរណឧបាទានគោច្ឆកេសុ អដ្ឋហិ អដ្ឋហិ បទេហិ និទ្ទិដ្ឋោ។ ស្វាយំ អតិរេកបទសតេន និទ្ទិដ្ឋដ្ឋានេបិ អដ្ឋហិ អដ្ឋហិ

បទេហិ និទ្ទិដ្ឋដ្ឋានេបិ និប្បទេសតោវ គហិតោតិ វេទិតព្ពោ។ តេសុ ហេតុគន្ថនីវរណឧបាទាន កិលេសគោច្ឆកេសុ ចតុមគ្គវជ្ឈា តណ្ហា ឯកេនេវ កោដ្ឋាសេន ឋិតា។ អាសវសំយោជនឱឃយោគេសុ ចតុមគ្គវជ្ឈាបិ ទ្វេ កោដ្ឋាសា ហុត្វា ឋិតា។ កថំ? អាសវេសុ កាមាសវោ ភវាសវោតិ, សំយោជនេសុ កាមរាគសំយោជនំ ភវរាគសំយោជនន្តិ, ឱឃេសុ កាមោឃោ ភវោឃោតិ, យោគេសុ កាមយោគោ ភវយោគោតិ។

ឥមានិ បន កិលេសវត្ថូនិ កិលេសបដិបាដិយាបិ អាហរិតុំ វដ្ដតិ មគ្គបដិបាដិយាបិ។ កិលេសបដិបាដិយា លោភោ ចតូហិ មគ្គេហិ បហីយតិ, ទោសោ អនាគាមិមគ្គេន, មោហមានា អរហត្តមគ្គេន, ទិដ្ឋិវិចិកិច្ឆា សោតាបត្តិមគ្គេន, ថិនាទីនិ អរហត្តមគ្គេន។ មគ្គបដិបាដិយា សោតាបត្តិមគ្គេន ទិដ្ឋិវិចិកិច្ឆា បហីយន្តិ, អនាគាមិមគ្គេន ទោសោ, អរហត្តមគ្គេន សេសា សត្តាតិ។

១២៨៧. កាមាវចរនិទ្ទេសេ **ហេដ្ឋតោ**តិ ហេដ្ឋាភាគេន។ **អវីចិនិរយ**ន្តិ វា អគ្គិជាលានំ វា សត្តានំ វា ទុក្ខវេទនាយ វីចិ, អន្តរំ, ឆិទ្ទំ ឯត្ថ នត្ថីតិ អវីចិ។ សុខសង្ខាតោ អយោ ឯត្ថ នត្ថីតិ និរយោ។ និរតិអត្ថេនបិ និរស្សាទត្ថេនបិ និរយោ។ **បរិយន្តំ ករិត្វា**តិ តំ អវីចិសង្ខាតំ និរយំ អន្តំ កត្វា។ **ឧបរិតោ**តិ ឧបរិភាគេន។ **បរនិម្មិតវសវត្តិទេវេ**តិ បរនិម្មិតេសុ កាមេសុ វសំ វត្តនតោ ឯវំលទ្ធវោហារេ ទេវេ។ **អន្តោ ករិត្វា**តិ អន្តោ បក្ខិបិត្វា។ **យំ ឯតស្មិំ អន្តរេ**តិ យេ ឯតស្មិំ ឱកាសេ។ **ឯត្ថាវចរា**តិ ឥមិនា យស្មា ឯតស្មិំ អន្តរេ អញ្ញេបិ ចរន្តិ កទាចិ កត្ថចិ សម្ភវតោ, តស្មា តេសំ អសង្គណ្ហនត្ថំ ‘អវចរា’តិ វុត្តំ។ តេន យេ ឯតស្មិំ អន្តរេ ឱគាឡ្ហា ហុត្វា ចរន្តិ សព្ពត្ថ សទា ច សម្ភវតោ, អធោភាគេ ចរន្តិ អវីចិនិរយស្ស ហេដ្ឋា ភូតុបាទាយបវត្តិភាវេន, តេសំ សង្គហោ កតោ ហោតិ។ តេ ហិ អវគាឡ្ហាវ ចរន្តិ, អធោភាគេវ ចរន្តីតិ **អវចរា។ ឯត្ថ បរិយាបន្នា**តិ ឥមិនា បន យស្មា ឯតេ ឯត្ថាវចរា អញ្ញត្ថាបិ អវចរន្តិ, ន បន តត្ថ បរិយាបន្នា ហោន្តិ, តស្មា តេសំ អញ្ញត្ថាបិ អវចរន្តានំ បរិគ្គហោ កតោ ហោតិ។ ឥទានិ តេ ឯត្ថ បរិយាបន្នធម្មេ រាសិសុញ្ញតបច្ចយភាវតោ ចេវ សភាវតោ ច ទស្សេន្តោ **ខន្ធា**តិអាទិមាហ។

១២៨៩. រូបាវចរនិទ្ទេសេ **ព្រហ្មលោក**ន្តិ បឋមជ្ឈានភូមិសង្ខាតំ ព្រហ្មដ្ឋានំ។ សេសមេត្ថ កាមាវចរនិទ្ទេសេ វុត្តនយេនេវ វេទិតព្ពំ។ **សមាបន្នស្ស វា**តិអាទីសុ បឋមបទេន កុសលជ្ឈានំ វុត្តំ, ទុតិយេន វិបាកជ្ឈានំ, វុត្តំ តតិយេន កិរិយជ្ឈានំ វុត្តន្តិ វេទិតព្ពំ។

១២៩១. អរូបាវចរនិទ្ទេសេ **អាកាសានញ្ចាយតនូបគេ**តិ អាកាសានញ្ចាយតនសង្ខាតំ ភវំ ឧបគតេ។ ទុតិយបទេបិ ឯសេវ នយោ។ សេសំ ហេដ្ឋា វុត្តនយេនេវ វេទិតព្ពំ។

១៣០១. សរណទុកនិទ្ទេសេ យ្វាយំ តីសុ អកុសលមូលេសុ មោហោ, សោ លោភសម្បយុត្តោ ច លោភេន **សរណោ,** ទោសសម្បយុត្តោ ច ទោសេន សរណោ។ វិចិកិច្ឆុទ្ធច្ចសម្បយុត្តោ បន មោហោ ទិដ្ឋិសម្បយុត្តេន ចេវ រូបរាគអរូបរាគសង្ខាតេន ច រាគរណេន បហានេកដ្ឋភាវតោ សរណោ សរជោតិ វេទិតព្ពោ។

សុត្តន្តិកទុកនិក្ខេបកថា

១៣០៣. សុត្តន្តិកទុកេសុ មាតិកាកថាយំ អត្ថតោ វិវេចិតត្តា យានិ ច នេសំ និទ្ទេសបទានិ តេសម្បិ ហេដ្ឋា វុត្តនយេនេវ សុវិញ្ញេយ្យត្តា យេភុយ្យេន ឧត្តានត្ថានិ ឯវ។ ឥទំ បនេត្ថ វិសេសមត្តំ – **វិជ្ជូបមទុកេ** តាវ ចក្ខុមា កិរ បុរិសោ មេឃន្ធការេ រត្តិំ មគ្គំ បដិបជ្ជិ។ តស្ស អន្ធការតាយ មគ្គោ ន បញ្ញាយិ។ វិជ្ជុ និច្ឆរិត្វា អន្ធការំ វិទ្ធំសេសិ។ អថស្ស អន្ធការវិគមា មគ្គោ បាកដោ អហោសិ។ សោ ទុតិយម្បិ គមនំ អភិនីហរិ។ ទុតិយម្បិ អន្ធការោ ឱត្ថរិ។ មគ្គោ ន បញ្ញាយិ។ វិជ្ជុ និច្ឆរិត្វា តំ វិទ្ធំសេសិ។ វិគតេ អន្ធការេ មគ្គោ បាកដោ អហោសិ។ តតិយម្បិ គមនំ អភិនីហរិ។ អន្ធការោ ឱត្ថរិ។ មគ្គោ ន បញ្ញាយិ។ វិជ្ជុ និច្ឆរិត្វា អន្ធការំ វិទ្ធំសេសិ។

តត្ថ ចក្ខុមតោ បុរិសស្ស អន្ធការេ មគ្គបដិបជ្ជនំ វិយ អរិយសាវកស្ស សោតាបត្តិមគ្គត្ថាយ វិបស្សនារម្ភោ។ អន្ធការេ មគ្គស្ស អបញ្ញាយនកាលោ វិយ សច្ចច្ឆាទកតមំ។ វិជ្ជុយា និច្ឆរិត្វា អន្ធការស្ស វិទ្ធំសិតកាលោ វិយ សោតាបត្តិមគ្គោភាសេន ឧប្បជ្ជិត្វា សច្ចច្ឆាទកតមស្ស វិនោទិតកាលោ។ វិគតេ អន្ធការេ មគ្គស្ស បាកដកាលោ វិយ សោតាបត្តិមគ្គស្ស ចតុន្នំ សច្ចានំ បាកដកាលោ។ មគ្គស្ស បាកដំ បន មគ្គសមង្គិបុគ្គលស្ស បាកដមេវ។ ទុតិយគមនាភិនីហារោ វិយ សកទាគាមិមគ្គត្ថាយ វិបស្សនារម្ភោ។ អន្ធការេ មគ្គស្ស អបញ្ញាយនកាលោ វិយ សច្ចច្ឆាទកតមំ។ ទុតិយំ វិជ្ជុយា និច្ឆរិត្វា អន្ធការស្ស វិទ្ធំសិតកាលោ វិយ សកទាគាមិមគ្គោភាសេន ឧប្បជ្ជិត្វា សច្ចច្ឆាទកតមស្ស វិនោទិតកាលោ។ វិគតេ អន្ធការេ មគ្គស្ស បាកដកាលោ វិយ សកទាគាមិមគ្គស្ស

ចតុន្នំ សច្ចានំ បាកដកាលោ។ មគ្គស្ស បាកដំ បន មគ្គសមង្គិបុគ្គលស្ស បាកដមេវ។ តតិយគមនាភិនីហារោ វិយ អនាគាមិមគ្គត្ថាយ វិបស្សនារម្ភោ។ អន្ធការេ មគ្គស្ស អបញ្ញាយនកាលោ វិយ សច្ចច្ឆាទកតមំ។ តតិយំ វិជ្ជុយា និច្ឆរិត្វា អន្ធការស្ស វិទ្ធំសិតកាលោ វិយ អនាគាមិមគ្គោភាសេន ឧប្បជ្ជិត្វា សច្ចច្ឆាទកតមស្ស វិនោទិតកាលោ។ វិគតេ អន្ធការេ មគ្គស្ស បាកដកាលោ វិយ អនាគាមិមគ្គស្ស ចតុន្នំ សច្ចានំ បាកដកាលោ។ មគ្គស្ស បាកដំ បន មគ្គសមង្គិបុគ្គលស្ស បាកដមេវ។

វជិរស្ស បន បាសាណោ វា មណិ វា អភេជ្ជោ នាម នត្ថិ។ យត្ថ បតតិ តំ វិនិវិទ្ធមេវ ហោតិ។ វជិរំ ខេបេន្តំ អសេសេត្វា ខេបេតិ។ វជិរេន គតមគ្គោ នាម បុន បាកតិកោ ន ហោតិ។ ឯវមេវ អរហត្តមគ្គស្ស អវជ្ឈកិលេសោ នាម នត្ថិ។ សព្ពកិលេសេ វិនិវិជ្ឈតិ វជិរំ វិយ។ អរហត្តមគ្គោបិ កិលេសេ ខេបេន្តោ អសេសេត្វា ខេបេតិ។ វជិរេន គតមគ្គស្ស បុន បាកតិកត្តាភាវោ វិយ អរហត្តមគ្គេន បហីនកិលេសានំ បុន បច្ចុទាវត្តនំ នាម នត្ថីតិ។

១៣០៧. ពាលទុកនិទ្ទេសេ ពាលេសុ អហិរិកានោត្តប្បានិ បាកដានិ, មូលានិ ច សេសានំ ពាលធម្មានំ។ អហិរិកោ ហិ អនោត្តប្បី ច ន កិញ្ចិ អកុសលំ ន ករោតិ នាមាតិ។ ឯតានិ ទ្វេ បឋមំយេវ វិសុំ វុត្តានិ។ សុក្កបក្ខេបិ អយមេវ នយោ។ តថា កណ្ហទុកេ។

១៣១១. តបនីយទុកនិទ្ទេសេ កតត្តា ច អកតត្តា ច តបនំ វេទិតព្ពំ។ **កាយទុច្ចរិតាទីនិ** ហិ កតត្តា តបន្តិ, កាយសុចរិតាទីនិ អកតត្តា។ តថា ហិ បុគ្គលោ ‘កតំ មេ កាយទុច្ចរិត’ន្តិ តប្បតិ, ‘អកតំ មេ កាយសុចរិត’ន្តិ តប្បតិ។ ‘កតំ មេ វចីទុច្ចរិត’ន្តិ តប្បតិ…បេ…. ‘អកតំ មេ មនោសុចរិត’ន្តិ តប្បតិ។ អតបនីយេបិ ឯសេវ នយោ។ កល្យាណការី ហិ បុគ្គលោ ‘កតំ មេ កាយសុចរិត’ន្តិ ន តប្បតិ, ‘អកតំ មេ កាយទុច្ចរិត’ន្តិ ន តប្បតិ…បេ…. ‘អកតំ មេ មនោទុច្ចរិត’ន្តិ ន តប្បតីតិ (អ. និ. ២.៣)។

១៣១៣. អធិវចនទុកនិទ្ទេសេ **យា តេសំ តេសំ ធម្មាន**ន្តិ សព្ពធម្មគ្គហណំ។ សង្ខាយតីតិ **សង្ខា,** សំកថិយតីតិ អត្ថោ។ កិន្តិ សំកថិយតិ? អហន្តិ មមន្តិ បរោតិ បរស្សាតិ សត្តោតិ ភាវោតិ បោសោតិ បុគ្គលោតិ នរោតិ មាណវោតិ តិស្សោតិ ទត្តោតិ, ‘មញ្ចោ បីឋំ ភិសិ ពិម្ពោហនំ’ ‘វិហារោ បរិវេណំ ទ្វារំ វាតបាន’ន្តិ ឯវំ អនេកេហិ អាការេហិ សំកថិយតីតិ **‘សង្ខា’**។ សមញ្ញាយតីតិ **សមញ្ញា**។ កិន្តិ សមញ្ញាយតិ? ‘អហន្តិ…បេ…. វាតបាន’ន្តិ សមញ្ញាយតីតិ ‘សមញ្ញា’។ បញ្ញាបិយតីតិ **បញ្ញត្តិ**។ វោហរិយតីតិ **វោហារោ**។ កិន្តិ វោហរិយតិ? ‘អហ’ន្តិ…បេ…. ‘វាតបាន’ន្តិ វោហរិយតីតិ វោហារោ។

នាមន្តិ ចតុព្ពិធំ នាមំ – សាមញ្ញនាមំ គុណនាមំ កិត្តិមនាមំ ឱបបាតិកនាមន្តិ។ តត្ថ បឋមកប្បិកេសុ មហាជនេន សម្មន្និត្វា ឋបិតត្តា មហាសម្មតោតិ រញ្ញោ នាមំ ‘សាមញ្ញនាមំ’ នាម។ យំ សន្ធាយ វុត្តំ – ‘‘មហាជនសម្មតោតិ ខោ, វាសេដ្ឋ, មហាសម្មតោ ត្វេវ បឋមំ អក្ខរំ ឧបនិព្ពត្ត’’ន្តិ (ទី. និ. ៣.១៣១)។ ធម្មកថិកោ បំសុកូលិកោ វិនយធរោ តេបិដកោ សទ្ធោ បសន្នោតិ ឯវរូបំ គុណតោ អាគតនាមំ ‘គុណនាមំ’ នាម។ ភគវា អរហំ សម្មាសម្ពុទ្ធោតិអាទីនិបិ តថាគតស្ស អនេកានិ នាមសតានិ គុណនាមានេវ។ តេន វុត្តំ –

> ‘‘អសង្ខ្យេយ្យានិ នាមានិ, សគុណេន មហេសិនោ;
> គុណេន នាមមុទ្ធេយ្យំ, អបិ នាមសហស្សតោ’’តិ។

យំ បន ជាតស្ស កុមារកស្ស នាមគ្គហណទិវសេ ទក្ខិណេយ្យានំ សក្ការំ កត្វា សមីបេ ឋិតា ញាតកា កប្បេត្វា បកប្បេត្វា ‘អយំ អសុកោនាមា’តិ នាមំ ករោន្តិ, ឥទំ ‘កិត្តិមនាម’ នាម។ យា បន បុរិមបញ្ញត្តិ បច្ឆិមបញ្ញត្តិយំ បតតិ, បុរិមវោហារោ បច្ឆិមវោហារេ បតតិ, សេយ្យថិទំ – បុរិមកប្បេបិ ចន្ទោ ចន្ទោយេវ នាម, ឯតរហិបិ ចន្ទោវ។ អតីតេ សូរិយោ… សមុទ្ទោ… បថវី… បព្ពតោ បព្ពតោយេវ, នាម, ឯតរហិបិ បព្ពតោយេវាតិ ឥទំ ‘ឱបបាតិកនាមំ’ នាម។ ឥទំ ចតុព្ពិធម្បិ នាមំ ឯត្ថ នាមមេវ ហោតិ។

នាមកម្មន្តិ នាមករណំ។ **នាមធេយ្យ**ន្តិ នាមដ្ឋបនំ។ **និរុត្តី**តិ នាមនិរុត្តិ។ **ព្យញ្ជន**ន្តិ នាមព្យញ្ជនំ។ យស្មា បនេតំ អត្ថំ ព្យញ្ជេតិ តស្មា ឯវំ វុត្តំ។ **អភិលាបោ**តិ នាមាភិលាបោវ។ **សព្ពេវ ធម្មា អធិវចនបថា**តិ អធិវចនស្ស នោបថធម្មោ នាម នត្ថិ។ ឯកធម្មោ សព្ពធម្មេសុ និបតតិ, សព្ពធម្មា ឯកធម្មស្មឹ និបតន្តិ។ កថំ? អយញ្ហិ នាមបញ្ញត្តិ ឯកធម្មោ, សោ សព្ពេសុ ចតុភូមកធម្មេសុ និបតតិ។ សត្តោបិ សង្ខារោបិ នាមតោ មុត្តកោ នាម នត្ថិ។

អដវីបព្ពតាទីសុ រុក្ខោបិ ជានបទានំ ភារោ។ តេ ហិ ‘អយំ កី រុក្ខោ នាមា’តិ បុដ្ឋា ‘ខទិរោ’ ‘បលាសោ’តិ អត្តនា ជាននកនាមំ កថេន្តិ។ យស្ស នាមំ ន ជានន្តិ តម្បិ ‘អនាមកោ’ នាមាតិ វទន្តិ។ តម្បិ តស្ស នាមធេយ្យមេវ ហុត្វា តិដ្ឋតិ។ សមុទ្ទេ មច្ឆកច្ឆបាទីសុបិ ឯសេវ នយោ។ ឥតរេ ទ្វេ ទុកា ឥមិនា សមានត្ថា ឯវ។

១៣១៦. នាមរូបទុកេ នាមករណដ្ឋេន ច នមនដ្ឋេន ច នាមនដ្ឋេន ច **នាមំ**។ តត្ថ ចត្តារោ ខន្ធា តាវ **នាមករណដ្ឋេន** ‘នាមំ’។ យថា ហិ មហាជនសម្មតត្តា មហាសម្មតស្ស មហាសម្មតោតិ នាមំ អហោសិ, យថា វា មាតាបិតរោ ‘អយំ តិស្សោ នាម ហោតុ, ផុស្សោ នាម ហោតូ’តិ ឯវំ បុត្តស្ស កិត្តិមនាមំ ករោន្តិ, យថា វា ‘ធម្មកថិកោ’ ‘វិនយធរោ’តិ គុណតោ នាមំ អាគច្ឆតិ, ន ឯវំ វេទនាទីនំ។ វេទនាទយោ ហិ មហាបថវីអាទយោ វិយ អត្តនោ នាមំ ករោន្តាវ ឧប្បជ្ជន្តិ។ តេសុ ឧប្បន្នេសុ តេសំ នាមំ ឧប្បន្នមេវ ហោតិ។ ន ហិ វេទនំ ឧប្បន្នំ ‘ត្វំ វេទនា នាម ហោហី’តិ កោចិ ភណតិ។ ន ច តស្សា នាមគ្គហណកិច្ចំ អត្ថិ។ យថា បថវិយា ឧប្បន្នាយ ‘ត្វំ បថវី នាម ហោហី’តិ នាមគ្គហណកិច្ចំ នត្ថិ, ចក្កវាឡសិនេរុចន្ទិមសូរិយនក្ខត្តេសុ ឧប្បន្នេសុ ‘ត្វំ ចក្កវាឡំ នាម ហោហិ ត្វំ នក្ខត្តំ នាម ហោហី’តិ នាមគ្គហណកិច្ចំ នត្ថិ, នាមំ ឧប្បន្នមេវ ហោតិ, ឱបបាតិកបញ្ញត្តិយំ និបតតិ, ឯវំ វេទនាយ ឧប្បន្នាយ ‘ត្វំ វេទនា នាម ហោហី’តិ នាមគ្គហណកិច្ចំ នត្ថិ។ តាយ ឧប្បន្នាយ វេទនាតិ នាមំ ឧប្បន្នមេវ ហោតិ។ ឱបបាតិកបញ្ញត្តិយំ និបតតិ។ សញ្ញាទីសុបិ ឯសេវ នយោ។ អតីតេបិ ហិ វេទនា វេទនាយេវ, សញ្ញា... សង្ខារា... វិញ្ញាណំ វិញ្ញាណមេវ។ អនាគតេបិ, បច្ចុប្បន្នេបិ។ និព្ពានំ បន សទាបិ និព្ពានមេវាតិ។ ‘នាមករណដ្ឋេន’ នាមំ។

‘នមនដ្ឋេនា’បិ ចេត្ថ ចត្តារោ ខន្ធា នាមំ។ តេ ហិ អារម្មណាភិមុខា នមន្តិ។ **‘នាមនដ្ឋេន’** សព្ពម្បិ នាមំ។ ចត្តារោ ហិ ខន្ធា អារម្មណេ អញ្ញមញ្ញំ នាមេន្តិ។ និព្ពានំ អារម្មណាធិបតិបច្ចយតាយ អត្តនិ អនវជ្ជធម្មេ នាមេតិ។

១៣១៨. អវិជ្ជាភវតណ្ហា វដ្ដមូលសមុទាចារទស្សនត្ថំ គហិតា។

១៣២០. ភវិស្សតិ អត្តា ច លោកោ ចាតិ ខន្ធបញ្ចកំ អត្តា ច លោកោ ចាតិ គហេត្វា ‘តំ ភវិស្សតី’តិ គហណាការេន និវិដ្ឋា **សស្សតទិដ្ឋិ**។ ទុតិយា **‘ន ភវិស្សតី’**តិ អាការេន និវិដ្ឋា ឧច្ឆេទទិដ្ឋិ។

១៣២៦. បុព្ពន្តំ អារព្ភាតិ អតីតកោដ្ឋាសំ អារម្មណំ ករិត្វា។ ឥមិនា ព្រហ្មជាលេ អាគតា អដ្ឋារស បុព្ពន្តានុទិដ្ឋិយោ គហិតា។ **អបរន្តំ អារព្ភា**តិ អនាគតកោដ្ឋាសំ អារម្មណំ ករិត្វា។ ឥមិនា តត្ថេវ អាគតា ចតុចត្តាលីស អបរន្តានុទិដ្ឋិយោ គហិតា។

១៣៣២. ទោវចស្សតានិទ្ទេសេ **សហធម្មិកេ វុច្ចមានេ**តិ សហធម្មិកំ នាម យំ ភគវតា បញ្ញត្តំ សិក្ខាបទំ, តស្មិំ វត្ថុំ ទស្សេត្វា អាបត្តិំ អារោបេត្វា ‘ឥទំ នាម ត្វំ អាបត្តិំ អាបន្នោ, ឥង្ឃ ទេសេហិ វុដ្ឋាហិ បដិករោហី’តិ វុច្ចមានេ។ **ទោវចស្សាយ**ន្តិអាទីសុ ឯវំ ចោទិយមានស្ស បដិចោទនាយ វា អប្បទក្ខិណគាហិតាយ វា ទុព្ពចស្ស កម្មំ ទោវចស្សាយំ។ តទេវ ទោវចស្សន្តិបិ វុច្ចតិ។ តស្ស ភាវោ **ទោវចស្សិយំ**។ ឥតរំ តស្សេវ វេវចនំ។ **វិប្បដិកូលគាហិតា**តិ វិលោមគាហិតា។ វិលោមគហណសង្ខាតេន វិបច្ចនីកេន សាតំ អស្សាតិ វិបច្ចនីកសាតោ។ ‘បដាណិកគហណំ គហេត្វា ឯកបទេនេវ តំ និស្សទ្ទមកាសិ’ន្តិ សុខំ បដិលភន្តស្សេតំ អធិវចនំ។ តស្ស ភាវោ **វិបច្ចនីកសាតតា**។ ឱវាទំ អនាទិយនវសេន អនាទរស្ស ភាវោ **អនាទរិយំ**។ ឥតរំ តស្សេវ វេវចនំ។ អនាទិយនាការោ វា **អនាទរតា**។ គរុវាសំ អវសនវសេន ឧប្បន្នោ អគារវភាវោ **អគារវតា**។ សជេដ្ឋកវាសំ អវសនវសេន ឧប្បន្នោ អប្បដិស្សវភាវោ **អប្បដិស្សវតា។ អយំ វុច្ចតី**តិ អយំ ឯវរូបា ទោវចស្សតា នាម វុច្ចតិ។ អត្ថតោ បនេសា តេនាការេន បវត្តា ចត្តារោ ខន្ធា, សង្ខារក្ខន្ធោយេវ វាតិ។ **បាបមិត្តតាទីសុ**បិ ឯសេវ នយោ។ ទោវចស្សតា បាបមិត្តតាទយោ ហិ វិសុំ ចេតសិកធម្មា នាម នត្ថិ។

១៣៣៣. នត្ថិ ឯតេសំ សទ្ធាតិ **អស្សទ្ធា;** ពុទ្ធាទីនិ វត្ថូនិ ន សទ្ទហន្តីតិ អត្ថោ។ **ទុស្សីលា**តិ សីលស្ស ទុន្នាមំ នត្ថិ, និស្សីលាតិ អត្ថោ។ **អប្បស្សុតា**តិ សុតរហិតា។ បញ្ច មច្ឆរិយានិ ឯតេសំ អត្ថីតិ **មច្ឆរិនោ។ ទុប្បញ្ញា**តិ និប្បញ្ញា។ សេវនកវសេន **សេវនា**។ ពលវសេវនា **និសេវនា**។ សព្ពតោភាគេន សេវនា **សំសេវនា**។ ឧបសគ្គវសេន វា បទំ វឌ្ឍិតំ។ តីហិបិ សេវនាវ កថិតា។ **ភជនា**តិ ឧបសង្កមនា។ **សម្ភជនា**តិ សព្ពតោភាគេន ភជនា។ ឧបសគ្គវសេន វា បទំ វឌ្ឍិតំ។ **ភត្តី**តិ ទឡ្ហភត្តិ។ **សម្ភត្តី**តិ សព្ពតោភាគេន ភត្តិ។ ឧបសគ្គវសេន វា បទំ វឌ្ឍិតំ។ ទ្វីហិបិ ទឡ្ហភត្តិ ឯវ កថិតា។ **តំសម្បវង្កតា**តិ តេសុ បុគ្គលេសុ កាយេន ចេវ ចិត្តេន ច សម្បវង្កភាវោ; តន្និន្នតា តប្បោណតា តប្បព្ភារតាតិ អត្ថោ។

១៣៣៤. សោវចស្សតាទុកនិទ្ទេសោបិ វុត្តបដិបក្ខនយេន វេទិតព្ពោ។

១៣៣៦. **បញ្ចបិ អាបត្តិក្ខន្ធា**តិ មាតិកានិទ្ទេសេន ‘បារាជិកំ សង្ឃាទិសេសំ បាចិត្តិយំ បាដិទេសនីយំ ទុក្កដ’ន្តិ ឥមា បញ្ច អាបត្តិយោ។ **សត្តបិ អាបត្តិក្ខន្ធា**តិ វិនយនិទ្ទេសេន ‘បារាជិកំ សង្ឃាទិសេសំ ថុល្លច្ចយំ បាចិត្តិយំ បាដិទេសនីយំ ទុក្កដំ ទុព្ភាសិត’ន្តិ ឥមា សត្ត អាបត្តិយោ។ តត្ថ សហ វត្ថុនា តាសំ អាបត្តីនំ បរិច្ឆេទជាននកបញ្ញា **អាបត្តិកុសលតា** នាម។ សហ កម្មវាចាយ អាបត្តិវុដ្ឋានបរិច្ឆេទជាននកបញ្ញា បន **អាបត្តិវុដ្ឋានកុសលតា** នាម។

១៣៣៨. សមាបជ្ជិតព្ពតោ សមាបត្តិ។ សហ បរិកម្មេន អប្បនាបរិច្ឆេទជាននកបញ្ញា បន **សមាបត្តិកុសលតា** នាម។ ‘ចន្ទេ វា សូរិយេ វា នក្ខត្តេ វា ឯត្តកំ ឋានំ គតេ វុដ្ឋហិស្សាមី’តិ អវិរជ្ឈិត្វា តស្មិំយេវ សមយេ វុដ្ឋានកបញ្ញាយ អត្ថិតាយ **សមាបត្តិវុដ្ឋានកុសលតា** នាម។

១៣៤០. អដ្ឋារសន្នំ ធាតូនំ ឧគ្គហមនសិការសវនធារណបរិច្ឆេទជាននកបញ្ញា **ធាតុកុសលតា** នាម។ តាសំយេវ ឧគ្គហមនសិការជាននកបញ្ញា **មនសិការកុសលតា** នាម។

១៣៤២. ទ្វាទសន្នំ អាយតនានំ ឧគ្គហមនសិការសវនធារណបរិច្ឆេទជាននកបញ្ញា លតា នាម។ តីសុបិ វា ឯតាសុ កុសលតាសុ ឧគ្គហោ មនសិការោ សវនំ សម្មសនំ បដិវេធោ បច្ចវេក្ខណាតិ សព្ពំ វដ្ដតិ។ តត្ថ សវនឧគ្គហបច្ចវេក្ខណា លោកិយា, បដិវេធោ លោកុត្តរោ។ សម្មសនមនសិការា លោកិយលោកុត្តរមិស្សកា។ ‘អវិជ្ជាបច្ចយា សង្ខារា’តិអាទីនិ (វិភ. អដ្ឋ. ២២៥) បដិច្ចសមុប្បាទវិភង្គេ អាវិភវិស្សន្តិ។ ‘ឥមិនា បន បច្ចយេន ឥទំ ហោតី’តិ ជាននកបញ្ញា **បដិច្ចសមុប្បាទកុសលតា** នាម។

១៣៤៤. ឋានាដ្ឋានកុសលតាទុកនិទ្ទេសេ **ហេតូ បច្ចយា**តិ ឧភយមេ្បតំ អញ្ញមញ្ញវេវចនំ។ ចក្ខុបសាទោ ហិ រូបំ អារម្មណំ កត្វា ឧប្បជ្ជនកស្ស ចក្ខុវិញ្ញាណស្ស ហេតុ ចេវ បច្ចយោ ច។ តថា សោតបសាទាទយោ សោតវិញ្ញាណាទីនំ, អម្ពពីជាទីនិ ច អម្ពផលាទីនំ។ ទុតិយនយេ **យេ យេ ធម្មា**តិ វិសភាគបច្ចយធម្មានំ និទស្សនំ។ **យេសំ យេស**ន្តិ វិសភាគបច្ចយសមុប្បន្នធម្មនិទស្សនំ។ **ន ហេតូ ន បច្ចយា**តិ ចក្ខុបសាទោ សទ្ទំ អារម្មណំ កត្វា ឧប្បជ្ជនកស្ស សោតវិញ្ញាណស្ស ន ហេតុ ន បច្ចយោ។ តថា សោតបសាទាទយោ អវសេសវិញ្ញាណាទីនំ។ អម្ពាទយោ ច តាលាទីនំ ឧប្បត្តិយាតិ ឯវមេត្ថ វេទិតព្ពោ។

១៣៤៦. អជ្ជវមទ្ទវនិទ្ទេសេ **នីចចិត្តតា**តិ បទមត្តមេវ វិសេសោ។ តស្សត្ថោ – មានាភាវេន នីចំ ចិត្តំ អស្សាតិ នីចចិត្តោ។ នីចចិត្តស្ស ភាវោ នីចចិត្តតា។ សេសំ ចិត្តុជុកតាចិត្តមុទុតានំ បទភាជនីយេ អាគតមេវ។

១៣៤៨. ខន្តិនិទ្ទេសេ ខមនកវសេន **ខន្តិ**។ ខមនាការោ **ខមនតា**។ អធិវាសេន្តិ ឯតាយ, អត្តនោ ឧបរិ អារោបេត្វា វាសេន្តិ, ន បដិពាហន្តិ, ន បច្ចនីកតាយ តិដ្ឋន្តីតិ **អធិវាសនតា** ។ អចណ្ឌិកស្ស ភាវោ **អចណ្ឌិក្កំ**។ **អនសុរោបោ**តិ អសុរោបោ វុច្ចតិ ន សម្មារោបិតត្តា ទុរុត្តវចនំ។ តប្បដិបក្ខតោ អនសុរោបោ សុរុត្តវាចាតិ អត្ថោ។ ឯវមេត្ថ ផលូបចារេន ការណំ និទ្ទិដ្ឋំ។ **អត្តមនតា ចិត្តស្សា**តិ សោមនស្សវសេន ចិត្តស្ស សកមនតា, អត្តនោ ចិត្តសភាវោយេវ, ន ព្យាបន្នចិត្តតាតិ អត្ថោ។

១៣៤៩. សោរច្ចនិទ្ទេសេ **កាយិកោ អវីតិក្កមោ**តិ តិវិធំ កាយសុចរិតំ។ **វាចសិកោ អវីតិក្កមោ**តិ ចតុព្ពិធំ វចីសុចរិតំ។ កាយិកវាចសិកោតិ ឥមិនា កាយវចីទ្វារសមុដ្ឋិតំ អាជីវដ្ឋមកសីលំ បរិយាទិយតិ។ **ឥទំ វុច្ចតិ សោរច្ច**ន្តិ ឥទំ បាបតោ សុដ្ឋុ ឱរតត្តា សោរច្ចំ នាម វុច្ចតិ។ **សព្ពោបិ សីលសំវរោ**តិ ឥទំ យស្មា ន កេវលំ កាយវាចាហេវ អនាចារំ អាចរតិ មនសាបិ អាចរតិ ឯវ, តស្មា មានសិកសីលំ បរិយាទាយ ទស្សេតុំ វុត្តំ។

១៣៥០. សាខល្យនិទ្ទេសេ **អណ្ឌកា**តិ យថា សទោសេ រុក្ខេ អណ្ឌកានិ ឧដ្ឋហន្តិ, ឯវំ សទោសតាយ ខុំសនវម្ភនាទិវចនេហិ អណ្ឌកា ជាតា។ **កក្កសា**តិ បូតិកា សា យថា នាម បូតិរុក្ខោ កក្កសោ ហោតិ បគ្ឃរិតចុណ្ណោ ឯវំ កក្កសា ហោតិ។ សោតំ ឃំសយមានា វិយ បវិសតិ។ តេន វុត្តំ ‘កក្កសា’តិ។ **បរកដុកា**តិ បរេសំ កដុកា អមនាបា ទោសជននី។ **បរាភិសជ្ជនី**តិ កុដិលកណ្ដកសាខា វិយ ចម្មេសុ វិជ្ឈិត្វា បរេសំ អភិសជ្ជនី, គន្តុកាមានម្បិ គន្តុំ អទត្វា លគ្គនការី។ **កោធសាមន្តា**តិ កោធស្ស អាសន្នា។ **អសមាធិសំវត្តនិកា**តិ អប្បនាសមាធិស្ស វា ឧបចារសមាធិស្ស វា អសំវត្តនិកា។ ឥតិ សព្ពានេវេតានិ សទោសវាចាយ វេវចនានិ។ **តថារូបី វាចំ**

បហាយាតិ ឥទំ ផរុសវាចំ អប្បជហិត្វា ឋិតស្ស អន្តរន្តរេ បវត្តាបិ សណ្ហវាចា អសណ្ហវាចា ឯវ នាមាតិ ទីបនត្ថំ វុត្តំ។

នេឡាតិ ឯឡំ វុច្ចតិ ទោសោ។ នាស្សា ឯឡន្តិ នេឡា; និទ្ទោសាតិ អត្ថោ។ “នេឡង្គោ សេតបច្ឆាទោ”តិ (ឧទា. ៦៥; សំ. និ. ៤.៣៤៧; បេដកោ. ២៥) ឯត្ថ វុត្តនេឡំ វិយ។ **កណ្ណសុខា**តិ ព្យញ្ជនមធុរតាយ កណ្ណានំ សុខា, សូចិវិជ្ឈនំ វិយ កណ្ណសូលំ ន ជនេតិ។ អត្ថមធុរតាយ សរីរេ កោបំ អជនេត្វា បេមំ ជនេតីតិ **បេមនីយា**។ ហទយំ គច្ឆតិ, អប្បដិហញ្ញមានា សុខេន ចិត្តំ បវិសតីតិ **ហទយង្គមា**។ គុណបរិបុណ្ណតាយ បុរេ ភវាតិ **បោរី**។ បុរេ សំវឌ្ឍនារី វិយ សុកុមារាតិបិ បោរី។ បុរស្ស ឯសាតិបិ បោរី; នគរវាសីនំ កថាតិ អត្ថោ។ នគរវាសិនោ ហិ យុត្តកថា ហោន្តិ។ បិតិមត្តំ បិតាតិ ភាតិមត្តំ ភាតាតិ វទន្តិ។ ឯវរូបី កថា ពហុនោ ជនស្ស កន្តា ហោតីតិ **ពហុជនកន្តា**។ កន្តភាវេនេវ ពហុនោ ជនស្ស មនាបា ចិត្តវុឌ្ឍិករាតិ **ពហុជនមនាបា។ យា តត្ថា**តិ យា តស្មិំ បុគ្គលេ។ **សណ្ហវាចតា**តិ មដ្ឋវាចតា។ **សខិលវាចតា**តិ មុទុវាចតា។ **អផរុសវាចតា**តិ អកក្ខឡវាចតា។

១៣៥១. បដិសន្ថារនិទ្ទេសេ **អាមិសបដិសន្ថារោ**តិ អាមិសអលាភេន អត្តនា សហ បរេសំ ឆិទ្ទំ យថា បិហិតំ ហោតិ បដិច្ឆន្នំ ឯវំ អាមិសេន បដិសន្ថរណំ។ **ធម្មបដិសន្ថារោ**តិ ធម្មស្ស អប្បដិលាភេន អត្តនា សហ បរេសំ ឆិទ្ទំ យថា បិហិតំ ហោតិ បដិច្ឆន្នំ, ឯវំ ធម្មេន បដិសន្ថរណំ។ **បដិសន្ថារកោ ហោតី**តិ ទ្វេយេវ ហិ លោកសន្និវាសស្ស ឆិទ្ទានិ, តេសំ បដិសន្ថារកោ ហោតិ។ អាមិសបដិសន្ថារេន វា ធម្មបដិសន្ថារេន វាតិ ឥមិនា ទុវិធេន បដិសន្ថារេន បដិសន្ថារកោ ហោតិ, បដិសន្ថរតិ, និរន្តរំ ករោតិ។

តត្រាយំ អាទិតោ បដ្ឋាយ កថា – បដិសន្ថារកេន ហិ ភិក្ខុនា អាគន្តុកំ អាគច្ឆន្តំ ទិស្វាវ បច្ចុគ្គន្ត្វា បត្តចីវរំ គហេតព្ពំ, អាសនំ ទាតព្ពំ, តាលវណ្ដេន ពីជិតព្ពំ, បាទា ធោវិត្វា មក្ខេតព្ពា, សប្បិផាណិតេ សតិ ភេសជ្ជំ ទាតព្ពំ, បានីយេន បុច្ឆិតព្ពោ, អាវាសោ បដិជគ្គិតព្ពោ។ ឯវំ ឯកទេសេន អាមិសបដិសន្ថារោ កតោ នាម ហោតិ។

សាយំ បន នវកតរេបិ អត្តនោ ឧបដ្ឋានំ អនាគតេយេវ, តស្ស សន្តិកំ គន្ត្វា និសីទិត្វា អវិសយេ អបុច្ឆិត្វា តស្ស វិសយេ បញ្ហោ បុច្ឆិតព្ពោ។ ‘តុម្ហេ កតរភាណកា’តិ អបុច្ឆិត្វា តុម្ហាកំ ‘អាចរិយុបជ្ឈាយា កតរំ គន្ថំ វឡញ្ជេន្តី’តិ បុច្ឆិត្វា បហោនកដ្ឋានេ បញ្ហោ បុច្ឆិតព្ពោ។ សចេ កថេតុំ សក្កោតិ ឥច្ចេតំ កុសលំ។ នោ ចេ សក្កោតិ សយំ កថេត្វា ទាតព្ពំ។ ឯវំ ឯកទេសេន ធម្មបដិសន្ថារោ កតោ នាម ហោតិ។

សចេ អត្តនោ សន្តិកេ វសតិ តំ អាទាយ និពទ្ធំ បិណ្ឌាយ ចរិតព្ពំ។ សចេ គន្តុកាមោ ហោតិ បុនទិវសេ គមនសភាគេន តំ អាទាយ ឯកស្មិំ គាមេ បិណ្ឌាយ ចរិត្វា ឧយ្យោជេតព្ពោ។ សចេ អញ្ញស្មិំ ទិសាភាគេ ភិក្ខូ និមន្តិតា ហោន្តិ តំ ភិក្ខុំ ឥច្ឆមានំ អាទាយ គន្តព្ពំ។ ‘ន មយ្ហំ ឯសា ទិសា សភាគា’តិ គន្តុំ អនិច្ឆន្តេ សេសភិក្ខូ បេសេត្វា តំ អាទាយ បិណ្ឌាយ ចរិតព្ពំ។ អត្តនា លទ្ធាមិសំ តស្ស ទាតព្ពំ។ ឯវំ ‘អាមិសបដិសន្ថារោ’ កតោ នាម ហោតិ។

អាមិសបដិសន្ថារកេន បន អត្តនា លទ្ធំ កស្ស ទាតព្ពន្តិ? អាគន្តុកស្ស តាវ ទាតព្ពំ។ សចេ គិលានោ វា អវស្សិកោ វា អត្ថិ, តេសម្បិ ទាតព្ពំ។ អាចរិយុបជ្ឈាយានំ ទាតព្ពំ។ ភណ្ឌគាហកស្ស ទាតព្ពំ។ សារាណីយធម្មបូរកេន បន សតវារម្បិ សហស្សវារម្បិ អាគតាគតានំ ថេរាសនតោ បដ្ឋាយ ទាតព្ពំ។ បដិសន្ថារកេន បន យេន យេន ន លទ្ធំ, តស្ស តស្ស ទាតព្ពំ។ ពហិគាមំ និក្ខមិត្វា ជិណ្ណកំ វា អនាថំ ភិក្ខុំ វា ភិក្ខុនី វា ទិស្វា តេសម្បិ ទាតព្ពំ។

តត្រិទំ វត្ថុ – ចោរេហិ កិរ គុត្តសាលគាមេ បហតេ តង្ខណញ្ញេវ ឯកា និរោធតោ វុដ្ឋិតា ខីណាសវត្ថេរី ទហរភិក្ខុនិយា ភណ្ឌកំ គាហាបេត្វា មហាជនេន សទ្ធិំ មគ្គំ បដិបជ្ជិត្វា ឋិតមជ្ឈន្ហិកេ នកុលនគរគាមទ្វារំ បត្វា រុក្ខមូលេ និសីទិ។ តស្មិំ សមយេ កាឡវល្លិមណ្ឌបវាសី មហានាគត្ថេរោ នកុលនគរគាមេ បិណ្ឌាយ ចរិត្វា និក្ខន្តោ ថេរិំ ទិស្វា ភត្តេន អាបុច្ឆិ។ សា ‘បត្តោ មេ នត្ថី’តិ អាហ។ ថេរោ ‘ឥមិនាវ ភុញ្ជថា’តិ សហ បត្តេន អទាសិ។ ថេរី ភត្តកិច្ចំ កត្វា បត្តំ ធោវិត្វា ថេរស្ស ទត្វា អាហ – ‘អជ្ជ តាវ ភិក្ខាចារេន កិលមិស្សថ, ឥតោ បដ្ឋាយ បន វោ ភិក្ខាចារបរិត្តាសោ នាម ន ភវិស្សតិ, តាតា’តិ។ តតោ បដ្ឋាយ ថេរស្ស ឩនកហាបណគ្ឃនកោ បិណ្ឌបាតោ នាម ន ឧប្បន្នបុព្ពោ។ អយំ ‘អាមិសបដិសន្ថារោ’ នាម។

ឥមំ បដិសន្ថារំ កត្វា ភិក្ខុនា សង្គហបក្ខេ ឋត្វា តស្ស ភិក្ខុនោ កម្មដ្ឋានំ កថេតព្ពំ, ធម្មោ វាចេតព្ពោ, កុក្កុច្ចំ វិនោទេតព្ពំ, ឧប្បន្នំ កិច្ចំ ករណីយំ កាតព្ពំ, អព្ភានវុដ្ឋានមានត្តបរិវាសា ទាតព្ពា។ បព្ពជ្ជារហោ

បញ្ចាជេតព្ពោ ឧបសម្បទារហោ ឧបសម្បាទេតព្ពោ។ ភិក្ខុនិយាបិ អត្តនោ សន្តិកេ ឧបសម្បទំ អាកង្ខមានាយ កម្មវាចំ កាតុំ វដ្ដតិ។ អយំ ‘ធម្មបដិសន្ថារោ’ នាម។

តមេហិ ទ្វីហិ បដិសន្ថារេហិ បដិសន្ថារកោ ភិក្ខុ អនុប្បន្នំ លាភំ ឧប្បាទេតិ, ឧប្បន្នំ ថាវរំ ករោតិ, សភយដ្ឋានេ អត្តនោ ជីវិតំ រក្ខតិ ចោរនាគរញ្ញោ បត្តគ្គហណហត្ថេនេវ អគ្គំ គហេត្វា បត្តេនេវ ភត្តំ អាកិរន្តោ ថេរោ វិយ។ អលទ្ធលាភុប្បាទនេ បន តតោ បលាយិត្វា បរតីរំ គតេន មហានាគរញ្ញា ឯកស្ស ថេរស្ស សន្តិកេ សង្គហំ លភិត្វា បុន អាគន្ត្វា រជ្ជេ បតិដ្ឋិតេន សេតម្ពង្គណេ យាវជីវំ បវត្តិតំ មហាភេសជ្ជទានវត្ថុ កថេតព្ពំ។ ឧប្បន្នលាភថាវរករណេ ទីឃភាណកអភយត្ថេរស្ស ហត្ថតោ បដិសន្ថារំ លភិត្វា ចេតិយបព្ពតេ ចោរេហិ ភណ្ឌកស្ស អវិលុត្តភាវេ វត្ថុ កថេតព្ពំ។

១៣៥២. ឥន្ទ្រិយេសុ អគុត្តទ្វារតានិទ្ទេសេ **ចក្ខុនា រូបំ ទិស្វា**តិ ការណវសេន ចក្ខូតិ លទ្ធវោហារេន រូបទស្សនសមត្ថេន ចក្ខុវិញ្ញាណេន រូបំ ទិស្វា។ បោរាណា បនាហុ – “ចក្ខុ រូបំ ន បស្សតិ, អចិត្តកត្តា; ចិត្តំ ន បស្សតិ, អចក្ខុកត្តា; ទ្វារារម្មណសង្ឃដ្ដនេន បន បសាទវត្ថុកេន ចិត្តេន បស្សតិ។ ឦទិសី បនេសា ‘ធនុនា វិជ្ឈតី’តិអាទីសុ វិយ សសម្ភារកថា នាម ហោតិ។ តស្មា ចក្ខុវិញ្ញាណេន រូបំ ទិស្វា”តិ អយមេវេត្ថ អត្ថោតិ។ **និមិត្តគ្គាហី**តិ ឥត្ថិបុរិសនិមិត្តំ វា សុភនិមិត្តាទិកំ វា កិលេសវត្ថុភូតំ និមិត្តំ ឆន្ទរាគវសេន គណ្ហាតិ, ទិដ្ឋមត្តេយេវ ន សណ្ឋាតិ។ **អនុព្យញ្ជនគ្គាហី**តិ កិលេសានំ អនុព្យញ្ជនតោ បាកដភាវករណតោ អនុព្យញ្ជនន្តិ លទ្ធវោហារំ ហត្ថបាទសិតហសិតកថិតអាលោកិតវិលោកិតាទិភេទំ អាការំ គណ្ហាតិ។ **យត្វាធិករណមេនន្តិ**អាទិម្ហិ យំការណា យស្ស ចក្ខុន្ទ្រិយាសំវរស្ស ហេតុ, ឯតំ បុគ្គលំ សតិកវាដេន ចក្ខុន្ទ្រិយំ អសំវុតំ អបិហិតចក្ខុទ្វារំ ហុត្វា វិហរន្តំ ឯតេ អភិជ្ឈាទយោ ធម្មា អន្វាស្សវេយ្យុំ អនុពន្ធេយ្យុំ អជ្ឈោត្ថរេយ្យុំ។ **តស្ស សំវរាយ ន បដិបជ្ជតី**តិ តស្ស ចក្ខុន្ទ្រិយស្ស សតិកវាដេន បិទហនត្ថាយ ន បដិបជ្ជតិ។ ឯវំភូតោយេវ ច ន រក្ខតិ ចក្ខុន្ទ្រិយំ, ន ចក្ខុន្ទ្រិយេ សំវរំ អាបជ្ជតីតិ វុច្ចតិ។

តត្ថ កិញ្ចាបិ ចក្ខុន្ទ្រិយេ សំវរោ វា អសំវរោ វា នត្ថិ, ន ហិ ចក្ខុបសាទំ និស្សាយ សតិ វា មុដ្ឋស្សច្ចំ វា ឧប្បជ្ជតិ។ អបិច យទា រូបារម្មណំ ចក្ខុស្ស អាបាថមាគច្ឆតិ តទា ភវង្គេ ទ្វិក្ខត្តុំ ឧប្បជ្ជិត្វា និរុទ្ធេ កិរិយមនោធាតុ អាវជ្ជនកិច្ចំ សាធយមានា ឧប្បជ្ជិត្វា និរុជ្ឈតិ។ តតោ ចក្ខុវិញ្ញាណំ ទស្សនកិច្ចំ, តតោ វិបាកមនោធាតុ សម្បដិច្ឆនកិច្ចំ, តតោ វិបាកាហេតុកមនោវិញ្ញាណធាតុ សន្តីរណកិច្ចំ, តតោ កិរិយាហេតុកមនោវិញ្ញាណធាតុ វោដ្ឋព្ពនកិច្ចំ សាធយមានា ឧប្បជ្ជិត្វា និរុជ្ឈតិ។ តទនន្តរំ ជវនំ ជវតិ។ តត្រាបិ នេវ ភវង្គសមយេ ន អាវជ្ជនាទីនំ អញ្ញតរសមយេ សំវរោ វា អសំវរោ វា អត្ថិ។ ជវនក្ខណេ បន ទុស្សីល្យំ វា មុដ្ឋស្សច្ចំ វា អញ្ញាណំ វា អក្ខន្តិ វា កោសជ្ជំ វា ឧប្បជ្ជតិ, អសំវរោ ហោតិ។

ឯវំ ហោន្តោ បន សោ ‘ចក្ខុន្ទ្រិយេ អសំវរោ’តិ វុច្ចតិ។ កស្មា? យស្មា តស្មិំ អសំវរេ សតិ ទ្វារម្បិ អគុត្តំ ហោតិ, ភវង្គម្បិ, អាវជ្ជនាទីនិបិ វីថិចិត្តានិ។ យថា កឹ? យថា នគរេ ចតូសុ ទ្វារេសុ អសំវុតេសុ កិញ្ចាបិ អន្តោឃរទ្វារកោដ្ឋកគព្ភាទយោ សុសំវុតា, តថាបិ អន្តោនគរេ សព្ពំ ភណ្ឌំ អរក្ខិតំ អគោបិតមេវ ហោតិ។ នគរទ្វារេន ហិ បវិសិត្វា ចោរា យទិច្ឆកំ ករេយ្យុំ។ ឯវមេវ ជវនេ ទុស្សីល្យាទីសុ ឧប្បន្នេសុ តស្មិំ អសំវរេ សតិ ទ្វារម្បិ អគុត្តំ ហោតិ, ភវង្គម្បិ, អាវជ្ជនាទីនិបិ វីថិចិត្តានីតិ។

សោតេន សទ្ទំ សុត្វាតិអាទីសុបិ ឯសេវ នយោ។ **យា ឥមេសន្តិ** ឯវំ សំវរំ អនាបជ្ជន្តស្ស ឥមេសំ ឆន្នំ ឥន្ទ្រិយានំ យា អគុត្តិ យា អគោបនា យោ អនារក្ខោ យោ អសំវរោ, អថកនំ, អបិទហនន្តិ អត្ថោ។

១៣៥៣. ភោជនេ អមត្តញ្ញុតានិទ្ទេសេ **ឥធេកច្ចោ**តិ ឥមស្មិំ សត្តលោកេ ឯកច្ចោ។ **អប្បដិសង្ខា**តិ បដិសង្ខានបញ្ញាយ អជានិត្វា អនុបធារេត្វា។ **អយោនិសោ**តិ អនុបាយេន។ **អាហារន្តិ** អសិតបីតាទិអជ្ឈោហរណីយំ។ **អាហារេតី**តិ បរិភុញ្ជតិ អជ្ឈោហរតិ។ **ទវាយា**តិអាទិ អនុបាយទស្សនត្ថំ វុត្តំ។ អនុបាយេន ហិ អាហារេន្តោ ទវត្ថាយ មទត្ថាយ មណ្ឌនត្ថាយ វិភូសនត្ថាយ វា អាហារេតិ, នោ ឥទមត្ថិតំ បដិច្ច។ យា តត្ថ **អសន្តុដ្ឋិតា**តិ យា តស្មិំ អយោនិសោ អាហារបរិភោគេ អសន្តុស្សនា អសន្តុដ្ឋិភាវោ។ **អមត្តញ្ញុតា**តិ អមត្តញ្ញុភាវោ, បមាណសង្ខាតាយ មត្តាយ អជាននំ។ **អយំ វុច្ចតី**តិ អយំ អបច្ចវេក្ខិតបរិភោគវសេន បវត្តា ភោជនេ អមត្តញ្ញុតា នាម វុច្ចតិ។

១៣៥៤. ឥន្ទ្រិយេសុ គុត្តទ្វារតានិទ្ទេសេ **ចក្ខុនា**តិអាទិ វុត្តនយេនេវ វេទិតព្ពំ។ **ន និមិត្តគ្គាហី ហោតី**តិ ឆន្ទរាគវសេន វុត្តប្បការំ និមិត្តំ ន គណ្ហាតិ។ ឯវំ សេសបទានិបិ វុត្តបដិបក្ខនយេនេវ វេទិតព្ពានិ។ យថា ច ហេដ្ឋា ‘ជវនេ ទុស្សីល្យាទីសុ ឧប្បន្នេសុ តស្មិំ អសំវរេ សតិ, ទ្វារម្បិ អគុត្តំ ហោតិ, ភវង្គម្បិ, អាវជ្ជនាទីនិបិ វីថិ

ចិត្តានី’តិ វុត្តំ, ឯវមិធ តស្មឹ សីលាទីសុ ឧប្បន្នេសុ ទ្វារម្បិ គុត្តំ ហោតិ, ភវង្គម្បិ, អាវជ្ជនាទីនិបិ វីថិចិត្តានិ។ យថា កឹ? យថា នគរទ្វារេសុ សុសំវុតេសុ, កិញ្ចាបិ អន្តោឃរាទយោ អសំវុតា ហោន្តិ, តថាបិ អន្តោនគរេ សព្ពំ ភណ្ឌំ សុរក្ខិតំ សុគោបិតមេវ ហោតិ – នគរទ្វារេសុ បិហិតេសុ ចោរានំ បវេសោ នត្ថិ – ឯវមេវ ជវនេ សីលាទីសុ ឧប្បន្នេសុ ទ្វារម្បិ គុត្តំ ហោតិ, ភវង្គម្បិ, អាវជ្ជនាទីនិបិ វីថិចិត្តានិ។ តស្មា ជវនក្ខណេ ឧប្បជ្ជមានោបិ ‘ចក្ខុន្ទ្រិយេ សំវរោ’តិ វុត្តោ។ **សោតេន សទ្ទំ សុត្វា**តិអាទីសុបិ ឯសេវ នយោ។

១៣៥៥. ភោជនេ មត្តញ្ញុតានិទ្ទេសេ **បដិសង្ខា យោនិសោ អាហារំ អាហារេតី**តិ បដិសង្ខានបញ្ញាយ ជានិត្វា ឧបាយេន អាហារំ បរិភុញ្ជតិ។ ឥទានិ តំ ឧបាយំ ទស្សេតុំ **នេវ ទវាយា**តិអាទិ វុត្តំ។

តត្ថ **‘នេវ ទវាយា’**តិ ទវត្ថាយ ន អាហារេតិ។ តត្ថ នដលង្ឃកាទយោ ទវត្ថាយ អាហារេន្តិ នាម។ យញ្ហិ ភោជនំ ភុត្តស្ស នច្ចគីតកព្យសិលោកសង្ខាតោ ទវោ អតិរេកតរេន បដិភាតិ, តំ ភោជនំ អធម្មេន វិសមេន បរិយេសិត្វា តេ អាហារេន្តិ។ អយំ បន ភិក្ខុ ឯវំ ន អាហារេតិ។

ន មទាយាតិ មានមទបុរិសមទានំ វឌ្ឍនត្ថាយ ន អាហារេតិ។ តត្ថ រាជរាជមហាមត្តា មទត្ថាយ អាហារេន្តិ នាម។ តេ ហិ អត្តនោ មានមទបុរិសមទានំ វឌ្ឍនត្ថាយ បិណ្ឌរសភោជនាទីនិ បណីតភោជនានិ ភុញ្ជន្តិ។ អយំ បន ភិក្ខុ ឯវំ ន អាហារេតិ។

ន មណ្ឌនាយាតិ សរីរមណ្ឌនត្ថាយ ន អាហារេតិ។ តត្ថ រូបូបជីវិនិយោ មាតុគាមា អន្តេបុរិកាទយោ ច សប្បិផាណិតំ នាម បិវន្តិ, តេ ហិ សិនិទ្ធំ មុទុំ មន្ទំ ភោជនំ អាហារេន្តិ ‘ឯវំ នោ អង្គលដ្ឋិ សុសណ្ឋិតា ភវិស្សតិ, សរីរេ ឆវិវណ្ណោ បសន្នោ ភវិស្សតី’តិ។ អយំ បន ភិក្ខុ ឯវំ ន អាហារេតិ។

ន វិភូសនាយាតិ សរីរេ មំសវិភូសនត្ថាយ ន អាហារេតិ។ តត្ថ និព្ពុទ្ធមល្លមុដ្ឋិកមល្លាទយោ សុសិនិទ្ធេហិ មច្ឆមំសាទីហិ សរីរមំសំ បីណេន្តិ ‘ឯវំ នោ មំសំ ឧស្សទំ ភវិស្សតិ បហារសហនត្ថាយា’តិ។ អយំ បន ភិក្ខុ ឯវំ សរីរេ មំសវិភូសនត្ថាយ ន អាហារេតិ។

យាវទេវាតិ អាហារាហរណេ បយោជនស្ស បរិច្ឆេទនិយមទស្សនំ។ **ឥមស្ស កាយស្ស ឋិតិយា**តិ ឥមស្ស ចតុមហាភូតិកករជកាយស្ស ឋបនត្ថាយ អាហារេតិ។ ឥទមស្ស អាហារាហរណេ បយោជនន្តិ អត្ថោ។ **យាបនាយា**តិ ជីវិតិន្ទ្រិយយាបនត្ថាយ អាហារេតិ។ **វិហឹសូបរតិយា**តិ វិហឹសា នាម អភុត្តបច្ចយា ឧប្បជ្ជនកា ខុទ្ទា។ តស្សា ឧបរតិយា វូបសមនត្ថាយ អាហារេតិ។ **ព្រហ្មចរិយានុគ្គហាយា**តិ ព្រហ្មចរិយំ នាម តិស្សោ សិក្ខា, សកលំ សាសនំ, តស្ស អនុគ្គណ្ហនត្ថាយ អាហារេតិ។

ឥតីតិ ឧបាយនិទស្សនំ; ឥមិនា ឧបាយេនាតិ អត្ថោ។ **បុរាណញ្ច វេទនំ បដិហង្ខាមី**តិ បុរាណវេទនា នាម អភុត្តប្បច្ចយា ឧប្បជ្ជនកវេទនា។ តំ បដិហនិស្សាមីតិ អាហារេតិ។ **នវញ្ច វេទនំ ន ឧប្បាទេស្សាមី**តិ នវវេទនា នាម អតិភុត្តប្បច្ចយេន ឧប្បជ្ជនកវេទនា។ តំ ន ឧប្បាទេស្សាមីតិ អាហារេតិ។ អថ វា, ‘នវវេទនា’ នាម ភុត្តប្បច្ចយា នឧប្បជ្ជនកវេទនា។ តស្សា អនុប្បន្នាយ អនុប្បជ្ជនត្ថមេវ អាហារេតិ។ **យាត្រា ច មេ ភវិស្សតី**តិ យាបនា ច មេ ភវិស្សតិ។ **អនវជ្ជតា ចា**តិ ឯត្ថ អត្ថិ សាវជ្ជំ អត្ថិ អនវជ្ជំ។ តត្ថ អធម្មិកបរិយេសនា អធម្មិកបដិគ្គហណំ អធម្មេន បរិភោគោតិ ឥទំ ‘សាវជ្ជំ’ នាម។ ធម្មេន បរិយេសិត្វា ធម្មេន បដិគ្គហេត្វា បច្ចវេក្ខិត្វា បរិភុញ្ជនំ ‘អនវជ្ជំ’ នាម។ ឯកច្ចោ អនវជ្ជេយេវ សាវជ្ជំ ករោតិ, ‘លទ្ធំ មេ’តិ កត្វា បមាណាតិក្កន្តំ ភុញ្ជតិ។ តំ ជីរាបេតុំ អសក្កោន្តោ ឧទ្ធំវិរេចនអធោវិរេចនាទីហិ កិលមតិ។ សកលវិហារេ ភិក្ខូ តស្ស សរីរបដិជគ្គនភេសជ្ជបរិយេសនាទីសុ ឧស្សុក្កំ អាបជ្ជន្តិ។ ‘កឹ ឥទ’ន្តិ វុត្តេ ‘អសុកស្ស នាម ឧទរំ ឧទ្ធុមាត’ន្តិអាទីនិ វទន្តិ។ ‘ឯស និច្ចកាលម្បិ ឯវំបកតិកោយេវ, អត្តនោ កុច្ឆិបមាណំ នាម ន ជានាតី’តិ និន្ទន្តិ គរហន្តិ។ អយំ អនវជ្ជេយេវ សាវជ្ជំ ករោតិ នាម។ ឯវំ អកត្វា ‘អនវជ្ជតា ច ភវិស្សតី’តិ អាហារេតិ។

ផាសុវិហារោ ចាតិ ឯត្ថាបិ អត្ថិ ផាសុវិហារោ អត្ថិ ន ផាសុវិហារោ។ តត្ថ ‘អាហរហត្ថកោ អលំសាដកោ តត្ថវដ្ដកោ កាកមាសកោ ភុត្តវមិតកោ’តិ ឥមេសំ បញ្ចន្នំ ព្រាហ្មណានំ ភោជនំ ន ផាសុវិហារោ នាម។ ឯតេសុ ហិ **‘អាហរហត្ថកោ’** នាម ពហុំ ភុញ្ជិត្វា អត្តនោ ធម្មតាយ ឧដ្ឋាតុំ អសក្កោន្តោ ‘អាហរ ហត្ថ’ន្តិ វទតិ។ **‘អលំសាដកោ’** នាម អច្ចុទ្ធុមាតកុច្ឆិតាយ ឧដ្ឋិតោបិ សាដកំ និវាសេតុំ ន សក្កោតិ។ **‘តត្ថវដ្ដកោ’** នាម ឧដ្ឋាតុំ អសក្កោន្តោ តត្ថេវ បរិវដ្ដតិ។ **‘កាកមាសកោ’** នាម យថា កាកេហិ អាមសិតុំ សក្កា ហោតិ, ឯវំ យាវ មុខទ្វារា អាហារេតិ។ **‘ភុត្តវមិតកោ’** នាម មុខេន សន្ធារេតុំ អសក្កោន្តោ តត្ថេវ វមតិ។ ឯវំ អកត្វា ‘ផាសុវិហារោ ច មេ

ភវិស្សតី’តិ អាហារេតិ។ ផាសុវិហារោ នាម ចតូហិ បញ្ចហិ អាលោបេហិ ឩនូទរតា។ ឯត្តកញ្ហិ ភុញ្ជិត្វា បានីយំ បិវតោ ចត្តារោ ឥរិយាបថា សុខេន បវត្តន្តិ។ តស្មា ធម្មសេនាបតិ ឯវមាហ –

> “ចត្តារោ បញ្ច អាលោបេ, អភុត្វា ឧទកំ បិវេ;
> អលំ ផាសុវិហារាយ, បហិតត្តស្ស ភិក្ខុនោ”តិ។ (ថេរគា. ៩៨៣);

ឥមស្មិំ បន ឋានេ អង្គានិ សមោធានេតព្ពានិ។ ‘នេវ ទវាយា’តិហិ ឯកំ អង្គំ, ‘ន មទាយា’តិ ឯកំ, ‘ន មណ្ឌនាយា’តិ ឯកំ, ‘ន វិភូសនាយា’តិ ឯកំ, ‘យាវទេវ ឥមស្ស កាយស្ស ឋិតិយា យាបនាយា’តិ ឯកំ, ‘វិហឹសូបរតិយា ព្រហ្មចរិយានុគ្គហាយា’តិ ឯកំ, ‘ឥតិ បុរាណញ្ច វេទនំ បដិហង្ខាមិ នវញ្ច វេទនំ ន ឧប្បាទេស្សាមី’តិ ឯកំ, ‘យាត្រា ច មេ ភវិស្សតី’តិ ឯកំ អង្គំ។ អនវជ្ជតា ច ផាសុវិហារោ ចាតិ អយមេត្ថ ភោជនានិសំសោ។ មហាសីវត្ថេរោ បនាហ – ហេដ្ឋា ចត្តារិ អង្គានិ បដិក្ខេបោ នាម។ ឧបរិ បន អដ្ឋង្គានិ សមោធានេតព្ពានីតិ – តត្ថ ‘យាវទេវ ឥមស្ស កាយស្ស ឋិតិយា’តិ ឯកំ អង្គំ, ‘យាបនាយា’តិ ឯកំ, ‘វិហឹសូបរតិយាតិ’ ឯកំ, ‘ព្រហ្មចរិយានុគ្គហាយា’តិ ឯកំ, ‘ឥតិ បុរាណញ្ច វេទនំ បដិហង្ខាមី’តិ ឯកំ, ‘នវញ្ច វេទនំ ន ឧប្បាទេស្សាមី’តិ ឯកំ, ‘យាត្រា ច មេ ភវិស្សតី’តិ ឯកំ, ‘អនវជ្ជតា’ ចាតិ ឯកំ។ ផាសុវិហារោ បន ភោជនានិសំសោតិ។ ឯវំ អដ្ឋង្គសមន្នាគតំ អាហារំ អាហារេន្តោ ភោជនេ មត្តញ្ញូ នាម ហោតិ។ **អយំ វុច្ចតី**តិ អយំ បរិយេសនបដិគ្គហណបរិភោគេសុ យុត្តប្បមាណជាននវសេន បវត្តោ បច្ចវេក្ខិតបរិភោគោ ភោជនេ មត្តញ្ញុតា នាម វុច្ចតិ។

១៣៥៦. មុដ្ឋស្សច្ចនិទ្ទេសេ **អសតី**តិ សតិវិរហិតា ចត្តារោ ខន្ធា។ **អននុស្សតិ អប្បដិស្សតី**តិ ឧបសគ្គវសេន បទំ វឌ្ឍិតំ។ **អសរណតា**តិ អសរណាការោ។ **អធារណតា**តិ ធារេតុំ អសមត្ថតា។ តាយ ហិ សមន្នាគតោ បុគ្គលោ អាធានប្បត្តោ និធានក្ខមោ ន ហោតិ។ ឧទកេ អលាពុកដាហំ វិយ អារម្មណេ បិលវតីតិ **បិលាបនតា។ សំមុសនតា**តិ នដ្ឋមុដ្ឋស្សតិតា។ តាយ ហិ សមន្នាគតោ បុគ្គលោ និក្ខិត្តភត្តោ វិយ កាកោ, និក្ខិត្តមំសោ វិយ ច សិង្គាលោ ហោតិ។

១៣៦១. ភាវនាពលនិទ្ទេសេ **កុសលានំ ធម្មាន**ន្តិ ពោធិបក្ខិយធម្មានំ **អាសេវនា**តិ អាទិសេវនា។ **ភាវនា**តិ វឌ្ឍនា។ **ពហុលីកម្ម**ន្តិ បុនប្បុនំ ករណំ។

១៣៦៨. សីលវិបត្តិនិទ្ទេសោ សីលសម្បទានិទ្ទេសបដិបក្ខតោ វេទិតព្ពោ។ ទិដ្ឋិវិបត្តិនិទ្ទេសោ ច ទិដ្ឋិសម្បទានិទ្ទេសបដិបក្ខតោ ទិដ្ឋិសម្បទានិទ្ទេសោ ច ទិដ្ឋុបាទាននិទ្ទេសបដិបក្ខតោ។ សីលវិសុទ្ធិនិទ្ទេសោ កិញ្ចាបិ សីលសម្បទានិទ្ទេសេន សមានោ, តត្ថ បន វិសុទ្ធិសម្បាបកំ បាតិមោក្ខសំវរសីលំ កថិតំ, ឥធ វិសុទ្ធិប្បត្តំ សីលំ។ សតិ ច សម្បជញ្ញញ្ច, បដិសង្ខានពលញ្ច ភាវនាពលញ្ច, សមថោ ច វិបស្សនា ច, សមថនិមិត្តញ្ច បគ្គហនិមិត្តញ្ច, បគ្គាហោ ច អវិក្ខេបោ ច, សីលសម្បទា ច ទិដ្ឋិសម្បទា ចាតិ ឥមេហិ បន ឆហិ ទុកេហិ ចតុភូមកាបិ លោកិយលោកុត្តរធម្មាវ កថិតា។

១៣៧៣. ទិដ្ឋិវិសុទ្ធិនិទ្ទេសេ **កម្មស្សកតញ្ញាណ**ន្តិ ‘ឥទំ កម្មំ សកំ, ឥទំ នោ សក’ន្តិ ជាននបញ្ញា។ តត្ថ អត្តនា វា កតំ ហោតុ បរេន វា សព្ពម្បិ អកុសលកម្មំ នោ សកំ។ កស្មា? អត្ថភញ្ជនតោ អនត្ថជននតោ ច។ កុសលកម្មំ បន អនត្ថភញ្ជនតោ អត្ថជននតោ ច ‘សកំ’ នាម។ តត្ថ យថា នាម សធនោ សភោគោ បុរិសោ អទ្ធានមគ្គំ បដិបជ្ជិត្វា អន្តរាមគ្គេ គាមនិគមាទីសុ នក្ខត្តេ សង្ឃុដ្ធេ ‘អហំ អាគន្តុកោ, កំ នុ ខោ និស្សាយ នក្ខត្តំ កីឡេយ្យ’ន្តិ អចិន្តេត្វា យថា យថា ឥច្ឆតិ តេន តេន នីហារេន នក្ខត្តំ កីឡន្តោ សុខេន កន្តារំ អតិក្កមតិ, ឯវមេវ ឥមស្មិំ កម្មស្សកតញ្ញាណេ ឋត្វា ឥមេ សត្តា ពហុំ វដ្ដគាមិកម្មំ អាយូហិត្វា សុខេន សុខំ អនុភវន្តា អរហត្តំ បត្តា គណនបថំ វីតិវត្តា។ **សច្ចានុលោមិកញាណ**ន្តិ ចតុន្នំ សច្ចានំ អនុលោមំ វិបស្សនាញាណំ។ **មគ្គសមង្គិស្ស ញាណំ ផលសមង្គិស្ស ញាណ**ន្តិ មគ្គញាណផលញាណានិយេវ។

១៣៧៤. ‘ទិដ្ឋិវិសុទ្ធិ ខោ បនា’តិបទស្ស និទ្ទេសេ **យា បញ្ញា បជាននា**តិអាទីហិ បទេហិ ហេដ្ឋា វុត្តានិ កម្មស្សកតញ្ញាណាទីនេវ ចត្តារិ ញាណានិ វិភត្តានិ។

១៣៧៥. **‘យថាទិដ្ឋិស្ស ច បធាន**’ន្តិ បទស្ស និទ្ទេសេ **យោ ចេតសិកោ វីរិយារម្ភោ**តិអាទីហិ បទេហិ និទ្ទិដ្ឋំ វីរិយំ បញ្ញាគតិកមេវ; បញ្ញាយ ហិ លោកិយដ្ឋានេ លោកិយំ លោកុត្តរដ្ឋានេ លោកុត្តរន្តិ វេទិតព្ពំ។

១៣៧៦. សំវេគទុកនិទ្ទេសេ **ជាតិភយ**ន្តិ ជាតឹ ភយតោ ទិស្វា ឋិតញាណំ។ ជរាមរណភយាទីសុបិ ឯសេវ នយោ។

១៣៧៧. អនុប្បន្នានំ បាបកានន្តិអាទីហិ ជាតិអាទីនិ ភយតោ ទិស្វា ជាតិជរាព្យាធិមរណេហិ មុច្ចិតុកាមស្ស ឧបាយបធានំ កថិតំ។ បទភាជនីយស្ស បនត្ថោ **វិភង្គដ្ឋកថាយំ** (វិភ. អដ្ឋ. ៣៦៧ ពោជ្ឈង្គបព្វវណ្ណនា) អាវិ ភវិស្សតិ។

១៣៧៨. 'អសន្តុដ្ឋិតា ច កុសលេសុ ធម្មេសុ'តិ បទនិទ្ទេសេ **ភិយ្យោកម្យតា**តិ វិសេសកាមតា។ ឥធេកច្ចោ ហិ អាទិតោវ បក្ខិកភត្តំ វា សលាកភត្តំ វា ឧបោសថិកំ វា បាដិបទិកំ វា ទេតិ, សោ តេន អសន្តុដ្ឋោ ហុត្វា បុន ធុរភត្តំ សង្ឃភត្តំ វស្សាវាសិកំ ទេតិ, អាវាសំ ការេតិ, ចត្តារោបិ បច្ចយេ ទេតិ។ តត្រាបិ អសន្តុដ្ឋោ ហុត្វា សរណានិ គណ្ហាតិ, បញ្ច សីលានិ សមាទិយតិ។ តត្រាបិ អសន្តុដ្ឋោ ហុត្វា បព្ពជតិ។ បព្ពជិត្វា ឯកំ និកាយំ ទ្វេ និកាយេតិ តេបិដកំ ពុទ្ធវចនំ គណ្ហាតិ, អដ្ឋ សមាបត្តិយោ ភាវេតិ, វិបស្សនំ វឌ្ឍេត្វា អរហត្តំ គណ្ហាតិ ។ អរហត្តប្បត្តិតោ បដ្ឋាយ មហាសន្តុដ្ឋោ នាម ហោតិ។ ឯវំ យាវ អរហត្តា វិសេសកាមតា 'ភិយ្យោកម្យតា' នាម។

១៣៧៩. 'អប្បដិវានិតា ច បធានស្មិ'ន្តិ បទស្ស និទ្ទេសេ យស្មា បន្តសេនាសនេសុ អធិកុសលានំ ធម្មានំ ភាវនាយ ឧក្កណ្ឋមានោ បធានំ បដិវាសេតិ នាម , អនុក្កណ្ឋមានោ នោ បដិវាសេតិ នាម, តស្មា តំ នយំ ទស្សេតុំ **យា កុសលានំ ធម្មាន**ន្តិអាទិ វុត្តំ។ តត្ថ **សក្កច្ចកិរិយតា**តិ កុសលានំ ករណេ សក្កច្ចការិតា។ **សាតច្ចកិរិយតា**តិ សតតមេវ ករណំ។ **អដ្ឋិតកិរិយតា**តិ ខណ្ឌំ អកត្វា អដ្ឋបេត្វា ករណំ។ **អនោលីនវុត្តិតា**តិ អលីនជីវិតា, អលីនបវត្តិតា វា។ **អនិក្ខិត្តឆន្ទតា**តិ កុសលច្ឆន្ទស្ស អនិក្ខិបនំ។ **អនិក្ខិត្តធុរតា**តិ កុសលករណេ វីរិយធុរស្ស អនិក្ខិបនំ។

១៣៨០. 'បុព្ពេនិវាសានុស្សតិញាណំ វិជ្ជា'តិ ឯត្ថ **បុព្ពេនិវាសោ**តិ បុព្ពេ និវុត្ថក្ខន្ធា ច ខន្ធបដិពទ្ធញ្ច។ បុព្ពេនិវាសស្ស អនុស្សតិ បុព្ពេនិវាសានុស្សតិ។ តាយ សម្បយុត្តំ ញាណំ **បុព្ពេនិវាសានុស្សតិញាណំ**។ តយិទំ បុព្ពេនិវុត្ថក្ខន្ធបដិច្ឆាទកំ តមំ វិជ្ឈតីតិ **វិជ្ជា**។ តំ តមំ វិជ្ឈិត្វា តេ ខន្ធេ វិទិតេ បាកដេ ករោតីតិ វិទិតករណដ្ឋេនាបិ **វិជ្ជា**។

ចុតូបបាតេ ញាណន្តិ ចុតិយញ្ច ឧបបាតេ ច ញាណំ។ ឥទម្បិ សត្តានំ ចុតិបដិសន្ធិច្ឆាទកំ តមំ វិជ្ឈតីតិ វិជ្ជា។ តំ តមំ វិជ្ឈិត្វា សត្តានំ ចុតិបដិសន្ធិយោ វិទិតា បាកដា ករោតីតិ វិទិតករណដ្ឋេនាបិ វិជ្ជា។ **អាសវានំ ខយេ ញាណ**ន្តិ សព្ពកិលេសានំ ខយសមយេ ញាណំ។ តយិទំ ចតុសច្ចច្ឆាទកតមំ វិជ្ឈតីតិ **វិជ្ជា**។ តំ តមំ វិជ្ឈិត្វា ចត្តារិ សច្ចានិ វិទិតានិ បាកដានិ ករោតីតិ វិទិតករណដ្ឋេនាបិ **វិជ្ជា**។

១៣៨១. 'ចិត្តស្ស ច អធិមុត្តិ និព្ពានញ្ច'តិ ឯត្ថ អារម្មណេ អធិមុច្ចនដ្ឋេន, បច្ចនីកធម្មេហិ ច សុដ្ឋុមុត្តដ្ឋេន អដ្ឋ សមាបត្តិយោ **ចិត្តស្ស អធិមុត្តិ** នាម។ ឥតរំ បន 'នត្ថិ ឯត្ថ តណ្ហាសង្ខាតំ វានំ', 'និក្ខន្តំ វា តស្មា វានា'តិ **និព្ពានំ**។ តត្ថ អដ្ឋ សមាបត្តិយោ សយំ វិក្ខម្ភិតកិលេសេហិ វិមុត្តត្តា វិមុត្តីតិ វុត្តា, និព្ពានំ បន សព្ពកិលេសេហិ អច្ចន្តំ វិមុត្តត្តា វិមុត្តីតិ។

១៣៨២. មគ្គសមង្គិស្ស ញាណន្តិ ចត្តារិ មគ្គញាណានិ។ **ផលសមង្គិស្ស ញាណ**ន្តិ ចត្តារិ ផលញាណានិ។ តត្ថ បឋមមគ្គញាណំ បញ្ច កិលេសេ ខេបេន្តំ និរោធេន្តំ វូបសមេន្តំ បដិប្បស្សម្ភេន្តំ ឧប្បជ្ជតីតិ ខយេ ញាណំ នាម ជាតំ។ ទុតិយមគ្គញាណំ ចត្តារោ កិលេសេ។ តថា តតិយមគ្គញាណំ។ ចតុត្ថមគ្គញាណំ បន អដ្ឋ កិលេសេ ខេបេន្តំ និរោធេន្តំ វូបសមេន្តំ បដិប្បស្សម្ភេន្តំ ឧប្បជ្ជតីតិ 'ខយេ ញាណំ' នាម ជាតំ។ តំ តំ មគ្គផលញាណំ បន តេសំ តេសំ កិលេសានំ ខីណន្តេ និរុទ្ធន្តេ វូបសមន្តេ បដិប្បស្សម្ភន្តេ អនុប្បាទន្តេ អប្បវត្តន្តេ ឧប្បន្នន្តិ អនុប្បាទេ ញាណំ នាម ជាតន្តិ។

អដ្ឋសាលិនិយា ធម្មសង្គហអដ្ឋកថាយ

និក្ខេបកណ្ឌវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

៤. អដ្ឋកថាកណ្ឌោ

តិកអត្ថុទ្ធារវណ្ណនា

១៣៨៤. ឥទានិ និក្ខេបកណ្ឌានន្តរំ ឋបិតស្ស អដ្ឋកថាកណ្ឌស្ស វណ្ណនាក្កមោ អនុប្បត្តោ។ កស្មា បនេតំ អដ្ឋកថាកណ្ឌំ នាម ជាតន្តិ? តេបិដកស្ស ពុទ្ធវចនស្ស អត្ថំ ឧទ្ធរិត្វា ឋបិតត្តា។ តីសុបិ ហិ បិដកេសុ ធម្មន្តរំ អាគតំ អដ្ឋកថាកណ្ឌេនេវ បរិច្ឆិន្ទិត្វា វិនិច្ឆិតំ សុវិនិច្ឆិតំ នាម ហោតិ។ សកលេ អភិធម្មបិដកេ នយមគ្គំ មហាបករណេ បញ្ហុទ្ធារំ គណនចារំ អសល្លក្ខេន្តេនាបិ អដ្ឋកថាកណ្ឌតោយេវ សមានេតុំ វដ្ដតិ។

កុតោ បភវំ បន ឯតន្តិ? សារិបុត្តត្ថេរប្បភវំ។ សារិបុត្តត្ថេរោ ហិ ឯកស្ស អត្តនោ សទ្ធិវិហារិកស្ស និក្ខេបកណ្ឌេ អត្ថុទ្ធារំ សល្លក្ខេតុំ អសក្កោន្តស្ស អដ្ឋកថាកណ្ឌំ កថេត្វា អទាសិ។ ឥទំ បន មហាអដ្ឋកថាយំ បដិក្ខិបិត្វា ឥទំ វុត្តំ – អភិធម្មោ នាម ន សាវកវិសយោ, ន សាវកគោចរោ; ពុទ្ធវិសយោ ឯស, ពុទ្ធគោចរោ។ ធម្មសេនាបតិ បន សទ្ធិវិហារិកេន បុច្ឆិតោ តំ អាទាយ សត្ថុ សន្តិកំ គន្ត្វា សម្មាសម្ពុទ្ធស្ស កថេសិ។ សម្មាសម្ពុទ្ធោ តស្ស ភិក្ខុនោ អដ្ឋកថាកណ្ឌំ កថេត្វា អទាសិ។ កថំ? ភគវា ហិ ‘កតមេ ធម្មា កុសលា’តិ បុច្ឆិ។ ‘កុសលា ធម្មា នាម កតមេ’តិ សល្លក្ខេសីតិ អត្ថោ។ អថស្ស តុណ្ហីភូតស្ស ‘ននុ យំ មយា កតមេ ធម្មា កុសលា? យស្មិំ សមយេ កាមាវចរំ កុសលំ ចិត្តំ ឧប្បន្នំ ហោតីតិអាទិនា នយេន ភូមិភេទតោ កុសលំ ទស្សិតំ, សព្ពម្បិ តំ ចតូសុ ភូមីសុ កុសលំ, ឥមេ ធម្មា កុសលា’តិ ឥមិនា នយេន កណ្ណិកំ កណ្ណិកំ ឃដំ ឃដំ គោច្ឆកំ គោច្ឆកំ កត្វា អត្ថុទ្ធារវសេន កុសលាទិធម្មេ ទស្សេន្តោ កថេត្វា អទាសិ។

តត្ថ **ចតូសូ**តិ កាមាវចររូបាវចរារូបាវចរអបរិយាបន្នាសុ។ **កុសល**ន្តិ ផស្សាទិភេទំ កុសលំ។ **ឥមេ ធម្មា កុសលា**តិ ឥមេ សព្ពេបិ តាសុ តាសុ ភូមីសុ វុត្តា ផស្សាទយោ ធម្មា កុសលា នាម។

១៣៨៥. អកុសលានំ បន ភូមិវសេន ភេទាភាវតោ **ទ្វាទស អកុសលចិត្តុប្បាទា**តិ អាហ។ តត្ថ ឧប្បជ្ជតីតិ ឧប្បាទោ។ ចិត្តមេវ ឧប្បាទោ **ចិត្តុប្បាទោ**។ ទេសនាសីសមេវ ចេតំ។ យថា បន ‘រាជា អាគតោ’តិ វុត្តេ អមច្ចាទីនម្បិ អាគមនំ វុត្តមេវ ហោតិ, ឯវំ ‘ចិត្តុប្បាទា’តិ វុត្តេ តេហិ សម្បយុត្តធម្មាបិ វុត្តាវ ហោន្តីតិ។ សព្ពត្ថ ចិត្តុប្បាទគ្គហណេន សសម្បយុត្តធម្មំ ចិត្តំ គហិតន្តិ វេទិតព្ពំ។ ឥតោ បរំ **ចតូសុ ភូមីសុ វិបាកោ**តិអាទីនំ សព្ពេសម្បិ តិកទុកភាជនីយបទានំ អត្ថោ, វេទនាត្តិកាទីសុ ច សុខាទីនំ នវត្តព្ពតា ហេដ្ឋា វុត្តនយេនេវ បាឡិយត្ថំ វីមំសិត្វា វេទិតព្ពា។ វិសេសមត្តមេវ បន វក្ខាម។

១៤២០. តត្ថ បរិត្តារម្មណត្តិកេ តាវ **សព្ពោ កាមាវចរស្ស វិបាកោ**តិ ឯត្ថ ទ្វិបញ្ចវិញ្ញាណានិ ចក្ខុបសាទាទយោ និស្សាយ និយមេនេវ ឥដ្ឋានិដ្ឋាទិភេទេ រូបសទ្ទគន្ធរសផោដ្ឋព្ពធម្មេ អារព្ភ បវត្តន្តីតិ បរិត្តារម្មណានិ។ កុសលាកុសលវិបាកា បន ទ្វេ មនោធាតុយោ ហទយវត្ថុំ និស្សាយ ចក្ខុវិញ្ញាណាទីនំ អនន្តរា និយមតោ រូបាទីនេវ អារព្ភ បវត្តន្តីតិ បរិត្តារម្មណា។ កុសលវិបាកាហេតុកមនោវិញ្ញាណធាតុ សោមនស្សសហគតា បញ្ចទ្វារេ សន្តីរណវសេន ឆសុ ទ្វារេសុ តទារម្មណវសេនាតិ និយមតោ រូបាទីនិ ឆ បរិត្តារម្មណានេវ អារព្ភ បវត្តតីតិ បរិត្តារម្មណា។ កុសលាកុសលវិបាកាហេតុកមនោវិញ្ញាណធាតុទ្វយំ បញ្ចទ្វារេ សន្តីរណវសេន ឆសុ ទ្វារេសុ តទារម្មណវសេន និយមតោ រូបាទីនិ ឆ បរិត្តារម្មណានេវ អារព្ភ បវត្តតិ។ បដិសន្ធិវសេន បវត្តមានម្បិ បរិត្តំ កម្មំ កម្មនិមិត្តំ គតិនិមិត្តំ វា អារម្មណំ ករោតិ, បវត្តិយំ ភវង្គវសេន, បរិយោសានេ ចុតិវសេន បវត្តមានម្បិ តទេវ អារម្មណំ ករោតីតិ បរិត្តារម្មណំ។ អដ្ឋ បន សហេតុកវិបាកចិត្តុប្បាទា ឯត្ថ វុត្តនយេនេវ តទារម្មណវសេន បដិសន្ធិភវង្គចុតិវសេន ច បរិត្តធម្មេយេវ អារព្ភ បវត្តន្តិ។ កិរិយមនោធាតុ បញ្ចទ្វារេ រូបាទីនិ អារព្ភ បវត្តតិ។ សោមនស្សសហគតាហេតុកកិរិយមនោវិញ្ញាណធាតុ ឆសុ ទ្វារេសុ បច្ចុប្បន្នេ មនោទ្វារេ អតីតានាគតេបិ បរិត្តេ រូបាទិធម្មេយេវ អារព្ភ ខីណាសវានំ បហដ្ឋាការំ កុរុមានា បវត្តតីតិ បរិត្តារម្មណា។ ឯវមិមេ បញ្ចវីសតិ ចិត្តុប្បាទា ឯកន្តេនេវ **បរិត្តារម្មណា**តិ វេទិតព្ពា។

១៤២១. វិញ្ញាណញ្ចាយតននេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនធម្មា អត្តនោ អត្តនោ ហេដ្ឋិមំ សមាបត្តិំ អារព្ភ បវត្តនតោ **មហគ្គតារម្មណា**។ ឯវំ មគ្គផលធម្មា និព្ពានារម្មណត្តា **អប្បមាណារម្មណា**។

កុសលតោ ចត្តារោ កិរិយតោ ចត្តារោតិ អដ្ឋ ញាណវិប្បយុត្តចិត្តុប្បាទា សេក្ខបុថុជ្ជនខីណាសវានំ អសក្កច្ចទានបច្ចវេក្ខណធម្មស្សវនាទីសុ កាមាវចរធម្មេ អារព្ភ បវត្តិកាលេ បរិត្តារម្មណា។ អតិបគុណានំ បឋមជ្ឈានាទីនំ បច្ចវេក្ខណកាលេ មហគ្គតារម្មណា។ កសិណនិមិត្តាទិបញ្ញត្តិបច្ចវេក្ខណកាលេ នវត្តព្ពារម្មណា។

អកុសលតោ ចត្តារោ ទិដ្ឋិគតសម្បយុត្តចិត្តុប្បាទា បញ្ចបណ្ណាសាយ កាមាវចរធម្មានំ ‘សត្តោ សត្តោ’តិ បរាមសនអស្សាទនាភិនន្ទនកាលេ បរិត្តារម្មណា។ តេនេវាការេន សត្តវីសតិ មហគ្គតធម្មេ អារព្ភ បវត្តិកាលេ មហគ្គតារម្មណា។ បណ្ណត្តិធម្មេ អារព្ភ បវត្តនកាលេ សិយា នវត្តព្ពារម្មណា។ ទិដ្ឋិវិប្បយុត្តានំ តេយេវ ធម្មេ អារព្ភ កេវលំ អស្សាទនាភិនន្ទនវសេន, បវត្តិយំ បដិឃសម្បយុត្តានំ ទោមនស្សវសេន, វិចិកិច្ឆាសម្បយុត្តចិត្តុប្បាទស្ស អនិដ្ឋង្គតវសេន, ឧទ្ធច្ចសហគតស្ស វិក្ខេបវសេន អវូបសមវសេន ច បវត្តិយំ បរិត្តមហគ្គតនវត្តព្ពារម្មណតា វេទិតព្ពា។ ឯតេសុ បន ឯកធម្មោបិ អប្បមាណេ អារព្ភ បវត្តិតុំ ន សក្កោតិ, តស្មា ន អប្បមាណារម្មណា។

កុសលតោ ចត្តារោ កិរិយតោ ចត្តារោតិ អដ្ឋ ញាណសម្បយុត្តចិត្តុប្បាទា សេក្ខបុថុជ្ជនខីណាសវានំ សក្កច្ចទានបច្ចវេក្ខណធម្មស្សវនាទីសុ យថារុត្តប្បការេ ធម្មេ អារព្ភ បវត្តិកាលេ បរិត្តមហគ្គតនវត្តព្ពារម្មណា ហោន្តិ។ គោត្រភុកាលេ លោកុត្តរធម្មេ បច្ចវេក្ខណកាលេ ច នេសំ **អប្បមាណារម្មណតា** វេទិតព្ពា។

យំ បនេតំ រូបាវចរចតុត្ថជ្ឈានំ តំ សព្ពត្ថបាទកចតុត្ថំ អាកាសកសិណចតុត្ថំ អាលោកកសិណចតុត្ថំ ព្រហ្មវិហារចតុត្ថំ អានាបានចតុត្ថំ ឥទ្ធិវិធចតុត្ថំ ទិព្ពសោតចតុត្ថំ ចេតោបរិយញាណចតុត្ថំ យថាកម្មូបគញាណចតុត្ថំ ទិព្ពចក្ខុញាណចតុត្ថំ បុព្ពេនិវាសញាណចតុត្ថំ អនាគតំសញាណចតុត្ថន្តិ កុសលតោបិ កិរិយតោបិ ទ្វាទសវិធំ ហោតិ។

តត្ថ ‘សព្ពត្ថបាទកចតុត្ថំ’ នាម អដ្ឋសុ កសិណេសុ ចតុត្ថជ្ឈានំ។ តញ្ហិ វិបស្សនាយបិ បាទកំ ហោតិ, អភិញ្ញានម្បិ, និរោធស្សាបិ, វដ្ដស្សាបិ បាទកំ ហោតិយេវាតិ សព្ពត្ថបាទកន្តិ វុត្តំ។ ‘អាកាសកសិណអាលោកកសិណចតុត្ថានិ’ បន វិបស្សនាយបិ អភិញ្ញានម្បិ វដ្ដស្សាបិ បាទកានិ ហោន្តិ, និរោធបាទកានេវ ន ហោន្តិ។ ‘ព្រហ្មវិហារអានាបានចតុត្ថានិ’ វិបស្សនាយ ចេវ វដ្ដស្ស ច បាទកានិ ហោន្តិ, អភិញ្ញានំ បន និរោធស្ស ច បាទកានិ ន ហោន្តិ។ តត្ថ ទសវិធម្បិ កសិណជ្ឈានំ កសិណបណ្ណត្តឹ អារព្ភ បវត្តត្តា, ព្រហ្មវិហារចតុត្ថំ សត្តបណ្ណត្តឹ អារព្ភ បវត្តត្តា, អានាបានចតុត្ថំ និមិត្តំ អារព្ភ បវត្តត្តា បរិត្តាទិវសេន នវត្តព្ពធម្មារម្មណតោ **នវត្តព្ពារម្មណំ** នាម ហោតិ។

‘ឥទ្ធិវិធចតុត្ថំ’ បរិត្តមហគ្គតារម្មណំ ហោតិ។ កថំ? តញ្ហិ យទា កាយំ ចិត្តសន្និស្សិតំ កត្វា អទិស្សមានេន កាយេន គន្តុកាមោ ចិត្តវសេន កាយំ បរិណាមេតិ, មហគ្គតចិត្តេ សមោទហតិ, សមារោបេតិ, តទា ឧបយោគលទ្ធំ អារម្មណំ ហោតីតិ កត្វា រូបកាយារម្មណតោ បរិត្តារម្មណំ ហោតិ។ យទា ចិត្តំ កាយសន្និស្សិតំ កត្វា ទិស្សមានេន កាយេន គន្តុកាមោ កាយវសេន ចិត្តំ បរិណាមេតិ, បាទកជ្ឈានចិត្តំ រូបកាយេ សមោទហតិ, សមារោបេតិ, តទា ឧបយោគលទ្ធំ អារម្មណំ ហោតីតិ កត្វា មហគ្គតចិត្តារម្មណតោ មហគ្គតារម្មណំ ហោតិ។

‘ទិព្ពសោតចតុត្ថំ’ សទ្ទំ អារព្ភ បវត្តត្តា ឯកន្តបរិត្តារម្មណមេវ។ ‘ចេតោបរិយញាណចតុត្ថំ’ បរិត្តមហគ្គតអប្បមាណារម្មណំ ហោតិ។ កថំ? តញ្ហិ បរេសំ កាមាវចរចិត្តជាននកាលេ បរិត្តារម្មណំ ហោតិ, រូបាវចរារូបាវចរចិត្តជាននកាលេ មហគ្គតារម្មណំ, មគ្គផលជាននកាលេ អប្បមាណារម្មណំ ហោតិ។ ឯត្ថ ច បុថុជ្ជនោ សោតាបន្នស្ស ចិត្តំ ន ជានាតិ, សោតាបន្នោ វា សកទាគាមិស្សាតិ ឯវំ យាវ អរហតោ នេតព្ពំ។ អរហា បន សព្ពេសំ ចិត្តំ ជានាតិ។ អញ្ញោបិ ច ឧបរិមោ ហេដ្ឋិមស្សាតិ អយំ វិសេសោ វេទិតព្ពោ។ ‘យថាកម្មូបគញាណចតុត្ថំ’ កាមាវចរកម្មជាននកាលេ បរិត្តារម្មណំ ហោតិ, រូបាវចរារូបាវចរកម្មជាននកាលេ មហគ្គតារម្មណំ។

‘ទិព្ពចក្ខុញាណចតុត្ថំ’ រូបារម្មណត្តា ឯកន្តបរិត្តារម្មណមេវ។ ‘បុព្ពេនិវាសញាណចតុត្ថំ’ បរិត្តមហគ្គតអប្បមាណនវត្តព្ពារម្មណំ ហោតិ។ កថំ? តញ្ហិ កាមាវចរក្ខន្ធានុស្សរណកាលេ បរិត្តារម្មណំ ហោតិ។ រូបាវចរារូបាវចរក្ខន្ធានុស្សរណកាលេ មហគ្គតារម្មណំ។ អតីតេ អត្តនា វា បរេហិ វា ភាវិតមគ្គំ សច្ឆិកតផលញ្ច អនុស្សរណកាលេ អប្បមាណារម្មណំ។ អតីតេ ពុទ្ធា មគ្គំ ភាវយឹសុ, ផលំ សច្ឆាកំសុ, និព្ពានធាតុយា បរិនិព្ពាយឹសូតិ ឆិន្នវដុមកានុស្សរណវសេន មគ្គផលនិព្ពានបច្ចវេក្ខណតោបិ អប្បមាណារម្មណំ។ អតីតេ ‘វិបស្សី នាម ភគវា’ អហោសិ ។ តស្ស ‘ពន្ធុមតី នាម នគរំ អហោសិ, ពន្ធុមា នាម រាជា បិតា, ពន្ធុមតី នាម មាតា’តិអាទិនា នយេន នាមគោត្តបថវីនិមិត្តាទិអនុស្សរណកាលេ នវត្តព្ពារម្មណំ ហោតិ។

‘អនាគតំសញាណចតុត្ថេ’បិ ឯសេវ នយោ។ តម្បិ អយំ អនាគតេ ‘កាមាវចរេ និព្ពត្តិស្សតី’តិ ជាននកាលេ បរិត្តារម្មណំ ហោតិ។ ‘រូបាវចរេ វា អរូបាវចរេ វា និព្ពត្តិស្សតី’តិ ជាននកាលេ មហគ្គតារម្មណំ។ ‘មគ្គំ ភាវេស្សតិ ផលំ សច្ឆិករិស្សតិ’ ‘និព្ពានធាតុយា បរិនិព្ពាយិស្សតី’តិ ជាននកាលេ អប្បមាណារម្មណំ។ អនាគតេ

“មេត្តេយ្យោ នាម ភគវា ឧប្បជ្ជិស្សតិ, សុព្រហ្មា នាមស្ស ព្រាហ្មណោ បិតា ភវិស្សតិ, ព្រហ្មវតី នាម ព្រាហ្មណី មាតា ភវិស្សតី”តិអាទិនា នយេន នាមគោត្តជាននកាលេ នវត្តព្ពារម្មណំ ហោតិ។

អរូបាវចរចតុត្ថំ បន អាសវានំ ខយចតុត្ថញ្ច បាឡិយំ អាគតដ្ឋានេយេវ កថេស្សាមិ។ កិរិយាហេតុកមនោវិញ្ញាណធាតុ ឧបេក្ខាសហគតា សព្ពេសម្បិ ឯតេសំ កុសលាកុសលកិរិយចិត្តានំ បុរេចារិកា។ តស្សា តេសុ វុត្តនយេនេវ អារម្មណភេទោ វេទិតព្ពោ។ បញ្ចទ្វារេ បន វោដ្ឋព្ពនវសេន បវត្តិយំ ឯកន្តបរិត្តារម្មណាវ ហោតិ។ រូបាវចរតិកចតុក្កជ្ឈានាទីនិ បរិត្តាទិភាវេន នវត្តព្ពធម្មំ អារព្ភ បវត្តិតោ នវត្តព្ពារម្មណានិ។ ឯត្ថ ហិ រូបាវចរានិ បថវីកសិណាទីសុ បវត្តន្តិ, អាកាសានញ្ចាយតនំ ឧគ្ឃាដិមាកាសេ, អាកិញ្ចញ្ញាយតនំ វិញ្ញាណាបគមេតិ។

១៤២៩. មគ្គារម្មណត្តិកេ អាទិម្ហិ វុត្តា អដ្ឋ ញាណសម្បយុត្តចិត្តុប្បាទា សេក្ខាសេក្ខានំ អត្តនា បដិវិទ្ធមគ្គានំ បច្ចវេក្ខណកាលេ មគ្គារម្មណា, មគ្គេន បន អសហជាតត្តា ន មគ្គហេតុកា, អត្តនា បដិវិទ្ធមគ្គំ គរុំ កត្វា បច្ចវេក្ខណកាលេ អារម្មណាធិបតិវសេន មគ្គាធិបតិនោ, អញ្ញធម្មារម្មណកាលេ ន វត្តព្ពា មគ្គារម្មណាតិបិ មគ្គាធិបតិនោតិបិ។ ចត្តារោ អរិយមគ្គា មគ្គសង្ខាតស្ស មគ្គសម្បយុត្តស្ស វា ហេតុនោ អត្ថិតាយ ឯកន្តតោ មគ្គហេតុកាវ។ វីរិយំ បន វីមំសំ វា ជេដ្ឋកំ កត្វា មគ្គភាវនាកាលេ សហជាតាធិបតិនា សិយា មគ្គាធិបតិនោ, ឆន្ទចិត្តានំ អញ្ញតរជេដ្ឋកកាលេ សិយា ន វត្តព្ពា មគ្គាធិបតិនោតិ។

ទ្វាទសវិធេ រូបាវចរចតុត្ថជ្ឈានេ សព្ពត្ថបាទកចតុត្ថាទីនិ នវ ឈានានិ នេវ មគ្គារម្មណានិ ន មគ្គហេតុកានិ ន មគ្គាធិបតីនិ។ ចេតោបរិយញាណបុព្ពេនិវាសញាណអនាគតំសញាណចតុត្ថានិ បន អរិយានំ មគ្គចិត្តជាននកាលេ មគ្គារម្មណានិ ហោន្តិ, មគ្គេន បន អសហជាតត្តា ន មគ្គហេតុកានិ, មគ្គំ គរុំ កត្វា អប្បវត្តិតោ ន មគ្គាធិបតីនិ។ កស្មា បនេតានិ ន មគ្គំ គរុំ ករោន្តីតិ? អត្តនោ មហគ្គតតាយ។ យថា ហិ រាជានំ សព្ពោ លោកោ គរុំ ករោតិ, មាតាបិតរោ បន ន ករោន្តិ។ ន ហិ តេ រាជានំ ទិស្វា អាសនា វុដ្ឋហន្តិ, ន អញ្ជលិកម្មាទីនិ ករោន្តិ, ទហរកាលេ វោហារិតនយេនេវ វោហរន្តិ។ ឯវមេតានិបិ អត្តនោ មហគ្គតតាយ ន មគ្គំ គរុំ ករោន្តិ។

កិរិយាហេតុកមនោវិញ្ញាណធាតុបិ អរិយានំ មគ្គបច្ចវេក្ខណកាលេ បច្ចវេក្ខណបុរេចារិកត្តា មគ្គារម្មណា ហោតិ, មគ្គេន អសហជាតត្តា បន ន មគ្គហេតុកា, មគ្គំ គរុំ កត្វា អប្បវត្តិតោ ន មគ្គាធិបតិ។ កស្មា គរុំ ន ករោតីតិ? អត្តនោ អហេតុកតាយ ហីនតាយ ជឡតាយ។ យថា ហិ រាជានំ សព្ពោ លោកោ គរុំ ករោតិ, អត្តនោ បរិជនា បន ខុជ្ជវាមនកចេដកាទយោ អត្តនោ អញ្ញាណតាយ បណ្ឌិតមនុស្សា វិយ នាតិគរុំ ករោន្តិ, ឯវមេវ ឥទម្បិ ចិត្តំ អត្តនោ អហេតុកតាយ ហីនតាយ ជឡតាយ មគ្គំ គរុំ ន ករោតិ។

ញាណវិប្បយុត្តកុសលាទីនិ ញាណាភាវេន ចេវ លោកិយធម្មារម្មណតាយ ច មគ្គារម្មណាទិភាវំ ន លភន្តិ, នវត្តព្ពារម្មណានេវ ហោន្តីតិ វេទិតព្ពានីតិ។

១៤៣២. អតីតារម្មណត្តិកេ វិញ្ញាណញ្ចាយតននេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនធម្មា ហេដ្ឋា អតីតសមាបត្តិំ អារព្ភ បវត្តិតា ឯកន្តេន **អតីតារម្មណាវ**។

១៤៣៣. **និយោគា អនាគតារម្មណា នត្ថី**តិ និយមេន បាដិយេក្កំ ចិត្តំ អនាគតារម្មណំ នាម នត្ថិ។ ននុ ច អនាគតំសញាណំ ឯកន្តេន អនាគតារម្មណំ, ចេតោបរិយញាណម្បិ អនាគតំ អារព្ភ បវត្តតីតិ? នោ ន បវត្តតិ។ បាដិយេក្កំ បន ឯតំ ឯកំ ចិត្តំ នាម នត្ថិ។ រូបាវចរចតុត្ថជ្ឈានេន សង្គហិតត្តា អញ្ញេហិ មហគ្គតចិត្តេហិ មិស្សកំ ហោតិ។ តេន វុត្តំ ‘និយោគា អនាគតារម្មណា នត្ថី’តិ។

១៤៣៤. ទ្វិបញ្ចវិញ្ញាណានិ , តិស្សោ មនោធាតុយោ ច បច្ចុប្បន្នេសុ រូបាទីសុ បវត្តិតោ **បច្ចុប្បន្នារម្មណា** នាម។ **ទស ចិត្តុប្បាទា**តិ ឯត្ថ អដ្ឋ តាវ សហេតុកា ទេវមនុស្សានំ បដិសន្ធិគ្គហណកាលេ កម្មំ វា កម្មនិមិត្តំ វា អារព្ភ បវត្តិយំ អតីតារម្មណា។ ភវង្គចុតិកាលេសុបិ ឯសេវ នយោ។ គតិនិមិត្តំ បន អារព្ភ បដិសន្ធិគ្គហណកាលេ តតោ បរំ ភវង្គកាលេ ច បច្ចុប្បន្នារម្មណា។ តថា បញ្ចទ្វារេ តទារម្មណវសេន បវត្តិយំ។ មនោទ្វារេ បន អតីតានាគតបច្ចុប្បន្នារម្មណានំ ជវនានំ អារម្មណំ គហេត្វា បវត្តិតោ អតីតានាគតបច្ចុប្បន្នារម្មណា។ ‘កុសលវិបាកាហេតុកឧបេក្ខាសហគតមនោវិញ្ញាណធាតុយ’ម្បិ ឯសេវ នយោ។ កេវលញ្ហិ សា មនុស្សេសុ ជច្ចន្ធាទីនំ បដិសន្ធិ ហោតិ។ បញ្ចទ្វារេ ច សន្តីរណវសេនាបិ បច្ចុប្បន្នារម្មណា ហោតីតិ អយមេត្ថ វិសេសោ។ ‘សោមនស្សសហគតា’ បន បញ្ចទ្វារេ សន្តីរណវសេន តទារម្មណវសេន ច បច្ចុប្បន្នារម្មណា ហោតិ។ មនោទ្វារេ តទារម្មណវសេន សហេតុកវិបាកា វិយ អតីតានាគតបច្ចុប្បន្នារម្មណាតិ វេទិតព្ពា។

‘អកុសលវិបាកាហេតុកមនោវិញ្ញាណធាតុ’ បន កុសលវិបាកាយ ឧបេក្ខាសហគតាហេតុកាយ សមានគតិកា ឯវ។ កេវលញ្ហិ សា អាបាយិកានំ បដិសន្ធិភវង្គចុតិវសេន បវត្តតីតិ អយមេត្ថ វិសេសោ។ ‘កិរិយាហេតុកមនោវិញ្ញាណធាតុ’ សោមនស្សសហគតា ខីណាសវានំ បញ្ចទ្វារេ បហដ្ឋាការំ កុរុមានា បច្ចុប្បន្នារម្មណា ហោតិ។ មនោទ្វារេ អតីតាទិភេទេ ធម្មេ អារព្ភ ហសិតុប្បាទវសេន បវត្តិយំ អតីតានាគតបច្ចុប្បន្នារម្មណា ហោតិ។

កាមាវចរកុសលន្តិអាទីសុ កុសលតោ តាវ ចត្តារោ ញាណសម្បយុត្តចិត្តុប្បាទា។ សេក្ខបុថុជ្ជនានំ អតីតាទិភេទានិ ខន្ធធាតុអាយតនានិ សម្មសន្តានំ បច្ចវេក្ខន្តានំ អតីតានាគតបច្ចុប្បន្នារម្មណា ហោន្តិ។ បណ្ណត្តិនិព្ពានបច្ចវេក្ខណេ នវត្តព្ពារម្មណា។ ញាណវិប្បយុត្តេសុបិ ឯសេវ នយោ ។ កេវលញ្ហិ តេហិ មគ្គផលនិព្ពានបច្ចវេក្ខណា នត្ថិ។ អយមេវេត្ថ វិសេសោ។

អកុសលតោ ចត្តារោ ទិដ្ឋិសម្បយុត្តចិត្តុប្បាទា អតីតាទិភេទានំ ខន្ធធាតុអាយតនានំ អស្សាទនាភិនន្ទនបរាមាសកាលេ អតីតាទិអារម្មណា ហោន្តិ។ បណ្ណត្តិំ អារព្ភ អស្សាទេន្តស្ស អភិនន្ទន្តស្ស ‘សត្តោ សត្តោ’តិ បរាមសិត្វា គណ្ហន្តស្ស នវត្តព្ពារម្មណា ហោន្តិ។ ទិដ្ឋិវិប្បយុត្តេសុបិ ឯសេវ នយោ។ កេវលញ្ហិ តេហិ បរាមាសគ្គហណំ នត្ថិ។ ទ្វេ បដិឃសម្បយុត្តចិត្តុប្បាទា អតីតាទិភេទេ ធម្មេ អារព្ភ ទោមនស្សិតានំ អតីតាទិអារម្មណា, បណ្ណត្តិំ អារព្ភ ទោមនស្សិតានំ នវត្តព្ពារម្មណា។ វិចិកិច្ឆុទ្ធច្ចសម្បយុត្តា តេសុ ឯវ ធម្មេសុ អនិដ្ឋង្គតភាវេន ចេវ ឧទ្ធតភាវេន ច បវត្តិយំ អតីតានាគតបច្ចុប្បន្ននវត្តព្ពារម្មណា។ កិរិយតោ អដ្ឋ សហេតុកចិត្តុប្បាទា កុសលចិត្តុប្បាទគតិកា ឯវ។ កិរិយាហេតុកមនោវិញ្ញាណធាតុ ឧបេក្ខាសហគតា បញ្ចទ្វារេ វោដ្ឋព្ពនវសេន បវត្តិយំ បច្ចុប្បន្នារម្មណាវ ។ មនោទ្វារេ អតីតានាគតបច្ចុប្បន្នារម្មណានញ្ចេវ បណ្ណត្តិនិព្ពានារម្មណានញ្ច ជវនានំ បុរេចារិកកាលេ អតីតានាគតបច្ចុប្បន្ននវត្តព្ពារម្មណា។

យថាវុត្តប្បភេទេ រូបាវចរជ្ឈានេ សព្ពត្ថបាទកចតុត្ថំ អាកាសកសិណចតុត្ថំ អាលោកកសិណចតុត្ថំ ព្រហ្មវិហារចតុត្ថំ អានាបានចតុត្ថន្តិ ឥមានិ បញ្ច នវត្តព្ពារម្មណានេវ។ ‘ឥទ្ធិវិធចតុត្ថំ’ កាយវសេន ចិត្តំ បរិណាមេន្តស្ស អតីតបាទកជ្ឈានចិត្តំ អារព្ភ បវត្តនតោ អតីតារម្មណំ។ មហាធាតុនិធានេ មហាកស្សបត្ថេរាទីនំ វិយ អនាគតំ អធិដ្ឋហន្តានំ អនាគតារម្មណំ ហោតិ។ **មហាកស្សបត្ថេរោ** កិរ មហាធាតុនិធានំ ករោន្តោ អនាគតេ អដ្ឋារសវស្សាធិកានិ ទ្វេ វស្សសតានិ ឥមេ គន្ធា មា សុស្សិំសុ, បុប្ផានិ មា មិលាយិំសុ, ទីបា មា និព្ពាយិំសូតិ អធិដ្ឋហិ។ សព្ពំ តថេវ អហោសិ។ **អស្សគុត្តត្ថេរោ** វត្តនិយសេនាសនេ ភិក្ខុសង្ឃំ សុក្ខភត្តំ ភុញ្ជមានំ ទិស្វា ‘ឧទកសោណ្ឌិ ទិវសេ ទិវសេ, បុរេភត្តំ ទធិរសា ហោតូ’តិ អធិដ្ឋហិ។ បុរេភត្តំ គហិតំ ទធិរសំ ហោតិ បច្ឆាភត្តេ បាកតិកមេវ។ កាយំ បន ចិត្តសន្និស្សិតំ កត្វា អទិស្សមានេន កាយេន គមនកាលេ, អញ្ញស្ស វា បាដិហារិយស្ស ករណកាលេ, កាយំ អារព្ភ បវត្តត្តា បច្ចុប្បន្នារម្មណំ ហោតិ។

‘ទិព្ពសោតចតុត្ថំ’ វិជ្ជមានសទ្ទមេវ អារព្ភ បវត្តិតោ បច្ចុប្បន្នារម្មណំ ហោតិ។ ចេតោបរិយញាណចតុត្ថំ អតីតេ សត្តទិវសព្ភន្តរេ អនាគតេ សត្តទិវសព្ភន្តរេ បរេសំ ចិត្តំ ជានន្តស្ស អតីតារម្មណំ អនាគតារម្មណញ្ច ហោតិ។ សត្តទិវសាតិក្កមេ បន តំ ជានិតុំ ន សក្កោតិ។ អតីតានាគតំសញាណានញ្ហិ ឯស វិសយោ។ ន ឯតស្ស បច្ចុប្បន្នជាននកាលេ បន បច្ចុប្បន្នារម្មណំ ហោតិ។

បច្ចុប្បន្នញ្ច នាមេតំ តិវិធំ – ខណបច្ចុប្បន្នំ សន្តតិបច្ចុប្បន្នំ អទ្ធាបច្ចុប្បន្នញ្ច។ តត្ថ ឧប្បាទដ្ឋិតិភង្គប្បត្តំ ‘**ខណបច្ចុប្បន្នំ**’។ ឯកទ្វិសន្តតិវារបរិយាបន្នំ ‘**សន្តតិបច្ចុប្បន្នំ**’។ តត្ថ អន្ធការេ និសីទិត្វា អាលោកដ្ឋានំ គតស្ស ន តាវ អារម្មណំ បាកដំ ហោតិ; យាវ បន តំ បាកដំ ហោតិ, ឯត្ថន្តរេ ឯកទ្វិសន្តតិវារា វេទិតព្ពា។ អាលោកដ្ឋានេ វិចរិត្វា ឱវរកំ បវិដ្ឋស្សាបិ ន តាវ សហសា រូបំ បាកដំ ហោតិ; យាវ តំ បាកដំ ហោតិ, ឯត្ថន្តរេ ឯកទ្វិសន្តតិវារា វេទិតព្ពា។ ទូរេ ឋត្វា បន រជកានំ ហត្ថវិការំ ឃណ្ឌិភេរិអាទិអាកោដនវិការញ្ច ទិស្វាបិ ន តាវ សទ្ទំ សុណាតិ; យាវ បន តំ សុណាតិ, ឯតស្មិម្បិ អន្តរេ ឯកទ្វិសន្តតិវារា វេទិតព្ពា។ ឯវំ តាវ មជ្ឈិមភាណកា។ សំយុត្តភាណកា បន ‘រូបសន្តតិ អរូបសន្តតី’តិ ទ្វេ សន្តតិយោ វត្វា, ‘ឧទកំ អក្កមិត្វា គតស្ស យាវ តីរេ អក្កន្តឧទកលេខា ន វិប្បសីទតិ, អទ្ធានតោ អាគតស្ស យាវ កាយេ ឧសុមភាវោ ន វូបសម្មតិ, អាតបា អាគន្ត្វា គព្ភំ បវិដ្ឋស្ស យាវ អន្ធការភាវោ ន វិគច្ឆតិ, អន្តោគព្ភេ កម្មដ្ឋានំ មនសិករិត្វា ទិវា វាតបានំ វិវរិត្វា ឱលោកេន្តស្ស យាវ អក្ខីនំ ផន្ទនភាវោ ន វូបសម្មតិ, អយំ រូបសន្តតិ នាម; ទ្វេ តយោ ជវនវារា អរូបសន្តតិ នាមា’តិ វត្វា ‘តទុភយម្បិ សន្តតិបច្ចុប្បន្នំ នាមា’តិ វទន្តិ។

ឯកភវបរិច្ឆិន្នំ បន **អទ្ធាបច្ចុប្បន្នំ** នាម។ យំ សន្ធាយ **ភទ្ទេករត្តសុត្តេ** “យោ ចាវុសោ, មនោ យេ ច ធម្មា ឧភយមេតំ បច្ចុប្បន្នំ។ តស្មិំ ចេ បច្ចុប្បន្នេ ឆន្ទរាគបដិពទ្ធំ ហោតិ វិញ្ញាណំ, ឆន្ទរាគបដិពទ្ធត្តា វិញ្ញាណស្ស

តទភិនន្ទតិ, តទភិនន្ទន្តោ បច្ចុប្បន្នេសុ ធម្មេសុ សំហីរតី”តិ (ម. និ. ៣.២៨៤) វុត្តំ។ សន្តតិបច្ចុប្បន្នញ្ចេត្ថ អដ្ឋកថាសុ អាគតំ។ អទ្ធាបច្ចុប្បន្នំ សុត្តេ។

តត្ថ កេចិ ‘ខណបច្ចុប្បន្នំ ចិត្តំ ចេតោបរិយញាណស្ស អារម្មណំ ហោតី’តិ វទន្តិ។ កឹការណា? យស្មា ឥទ្ធិមស្ស ច បរស្ស ច ឯកក្ខណេ ចិត្តំ ឧប្បជ្ជតីតិ។ ឥទញ្ច នេសំ ឱបម្មំ – យថា អាកាសេ ខិត្តេ បុប្ផមុដ្ឋិម្ហិ អវស្សំ ឯកំ បុប្ផំ ឯកស្ស វណ្ដំ បដិវិជ្ឈតិ វណ្ដេន វណ្ដំ បដិវិជ្ឈតិ, ឯវំ បរស្ស ចិត្តំ ជានិស្សាមីតិ រាសិវសេន មហាជនស្ស ចិត្តេ អាវជ្ជិតេ អវស្សំ ឯកស្ស ចិត្តំ ឯកេន ចិត្តេន ឧប្បាទក្ខណេ វា ឋិតិក្ខណេ វា ភង្គក្ខណេ វា បដិវិជ្ឈតីតិ។ តំ បន វស្សសតម្បិ វស្សសហស្សម្បិ អាវជ្ជន្តោ យេន ចិត្តេន អាវជ្ជេតិ, យេន ច ជានាតិ តេសំ ទ្វិន្នំ សហដ្ឋានាភាវតោ អាវជ្ជនជវនានញ្ច អនិដ្ឋេ ឋានេ នានារម្មណភាវប្បត្តិទោសតោ អយុត្តន្តិ អដ្ឋកថាសុ បដិក្ខិត្តំ។ សន្តតិបច្ចុប្បន្នំ បន អទ្ធាបច្ចុប្បន្នញ្ច អារម្មណំ ហោតីតិ វេទិតព្ពំ។

តត្ថ យំ វត្តមានជវនវីថិតោ អតីតានាគតវសេន ទ្វិតិជវនវីថិបរិមាណកាលេ បរស្ស ចិត្តំ, តំ សព្ពម្បិ សន្តតិបច្ចុប្បន្នំ នាម។ អទ្ធាបច្ចុប្បន្នំ បន ជវនវារេន ទីបេតព្ពន្តិ យំ អដ្ឋកថាយំ វុត្តំ តំ សុវុត្តំ។ តត្រាយំ ទីបនា – ឥទ្ធិមា បរស្ស ចិត្តំ ជានិតុកាមោ អាវជ្ជេតិ។ អាវជ្ជនំ ខណបច្ចុប្បន្នំ អារម្មណំ កត្វា តេនេវ សហ និរុជ្ឈតិ។ តតោ ចត្តារិ បញ្ច ជវនានិ យេសំ បច្ឆិមំ ឥទ្ធិចិត្តំ, សេសានិ កាមាវចរានិ។ តេសំ សព្ពេសម្បិ តទេវ និរុទ្ធំ ចិត្តមារម្មណំ ហោតិ។ ន ច តានិ នានារម្មណានិ ហោន្តិ។ អទ្ធាបច្ចុប្បន្នវសេន បច្ចុប្បន្នារម្មណត្តា ឯការម្មណានិ។ ឯការម្មណត្តេបិ ច ឥទ្ធិចិត្តមេវ បរស្ស ចិត្តំ បជានាតិ, ន ឥតរានិ; យថា ចក្ខុទ្វារេ ចក្ខុវិញ្ញាណមេវ រូបំ បស្សតិ, ន ឥតរានីតិ។ ឥតិ ឥទំ សន្តតិបច្ចុប្បន្នស្ស ចេវ អទ្ធាបច្ចុប្បន្នស្ស ច វសេន បច្ចុប្បន្នារម្មណំ ហោតិ។ យស្មា វា សន្តតិបច្ចុប្បន្នម្បិ អទ្ធាបច្ចុប្បន្នេយេវ បតតិ, តស្មា អទ្ធាបច្ចុប្បន្នវសេនេតំ បច្ចុប្បន្នារម្មណន្តិ វេទិតព្ពំ។

‘បុព្ពេនិវាសញាណចតុត្ថំ’ នាមគោត្តានុស្សរណេ និព្ពាននិមិត្តបច្ចវេក្ខណេ ច នវត្តព្ពារម្មណំ, សេសកាលេ អតីតារម្មណមេវ។ យថាកម្មុបគញាណចតុត្ថម្បិ អតីតារម្មណមេវ។ តត្ថ កិញ្ចាបិ បុព្ពេនិវាសចេតោបរិយញាណានិបិ អតីតារម្មណានិ ហោន្តិ, អថ ខោ តេសំ បុព្ពេនិវាសញាណស្ស អតីតក្ខន្ធាខន្ធបដិពទ្ធញ្ច កិញ្ចិ អនារម្មណំ នាម នត្ថិ។ តញ្ហិ អតីតក្ខន្ធខន្ធបដិពទ្ធេសុ ធម្មេសុ សព្ពញ្ញុតញ្ញាណសមគតិកំ ហោតិ។ ចេតោបរិយញាណស្ស ច សត្តទិវសព្ភន្តរាតីតំ ចិត្តមេវ អារម្មណំ។ តញ្ហិ អញ្ញំ ខន្ធំ វា ខន្ធបដិពទ្ធំ វា ន ជានាតិ, មគ្គសម្បយុត្តចិត្តារម្មណត្តា បន បរិយាយតោ មគ្គារម្មណន្តិ វុត្តំ។ យថាកម្មុបគញាណស្ស ច អតីតចេតនាមត្តមេវារម្មណន្តិ។ អយំ វិសេសោ វេទិតព្ពោ។ អយមេត្ថ អដ្ឋកថានយោ។ យស្មា បន “កុសលា ខន្ធា ឥទ្ធិវិធញាណស្ស ចេតោបរិយញាណស្ស បុព្ពេនិវាសានុស្សតិញាណស្ស យថាកម្មុបគញាណស្ស អនាគតំសញាណស្ស អារម្មណបច្ចយេន បច្ចយោ”តិ (បដ្ឋា. ១.១.៤០៤) **បដ្ឋានេ** វុត្តំ, តស្មា ចត្តារោបិ ខន្ធា ចេតោបរិយញាណយថាកម្មុបគញាណានំ អារម្មណំ ហោន្តិ។ តត្រាបិ យថាកម្មុបគញាណស្ស កុសលាកុសលា ឯវាតិ។

‘ទិព្ពចក្ខុញាណចតុត្ថំ’ វិជ្ជមានវណ្ណារម្មណត្តា បច្ចុប្បន្នារម្មណមេវ។ អនាគតំសញាណចតុត្ថំ អនាគតារម្មណមេវ។ តញ្ហិ អនាគតក្ខន្ធខន្ធបដិពទ្ធេសុ ធម្មេសុ បុព្ពេនិវាសញាណំ វិយ សព្ពញ្ញុតញ្ញាណសមគតិកំ ហោតិ។ តត្ថ កិញ្ចាបិ ចេតោបរិយញាណម្បិ អនាគតារម្មណំ ហោតិ, តំ បន សត្តទិវសព្ភន្តរេ ឧប្បជ្ជនកចិត្តមេវ អារម្មណំ ករោតិ។ ឥទំ អនាគតេ កប្បសតសហស្សេ ឧប្បជ្ជនកចិត្តម្បិ ខន្ធេបិ ខន្ធបដិពទ្ធម្បិ។ រូបាវចរតិកចតុក្កជ្ឈានាទីនិ អតីតានាគតបច្ចុប្បន្នេសុ ឯកធម្មម្បិ អារព្ភ អប្បវត្តិតោ ឯកន្តនវត្តព្ពារម្មណានេវាតិ វេទិតព្ពានិ។

១៤៣៥. អជ្ឈត្តត្តិកេ **អនិន្ទ្រិយពទ្ធរូបញ្ច និព្ពានញ្ច ពហិទ្ធា**តិ ឥទំ យថា ឥន្ទ្រិយពទ្ធំ បរបុគ្គលសន្តានេ ពហិទ្ធាតិ វុច្ចមានម្បិ តស្ស អត្តនោ សន្តានបរិយាបន្នត្តា និយកជ្ឈត្តំ ហោតិ, ឯវំ ន កេនចិ បរិយាយេន អជ្ឈត្តំ ហោតីតិ និយកជ្ឈត្តបរិយាយស្ស អភាវេន ពហិទ្ធាតិ វុត្តំ, ន និយកជ្ឈត្តមត្តស្ស អសម្ភវតោ។ និយកជ្ឈត្តមត្តស្ស បន អសម្ភវមត្តំ សន្ធាយ អជ្ឈត្តារម្មណត្តិកេ ពហិទ្ធារម្មណតា វុត្តា។ អជ្ឈត្តធម្មាបគមមត្តតោវ អាកិញ្ចញ្ញាយតនារម្មណស្ស អជ្ឈត្តភាវម្បិ ពហិទ្ធាភាវម្បិ អជ្ឈត្តពហិទ្ធាភាវម្បិ អននុជានិត្វា **អាកិញ្ចញ្ញាយតនំ ន វត្តព្ពំ អជ្ឈត្តារម្មណន្តិបី**តិអាទិ វុត្តំ។

តត្ថ ន កេវលំ តទេវ នវត្តព្ពារម្មណំ, តស្ស បន អាវជ្ជនម្បិ, ឧបចារចិត្តានិបិ, តស្សារម្មណស្ស បច្ចវេក្ខណចិត្តានិបិ, តស្សេវ អស្សាទនាទិវសេន បវត្តានិ អកុសលចិត្តានិបិ នវត្តព្ពារម្មណានេវាតិ។ តានិ បន តស្មិំ វុត្តេ វុត្តានេវ ហោន្តីតិ វិសុំ ន វុត្តានិ។ កថំ វុត្តានេវ ហោន្តីតិ? ឯតញ្ហិ អាកិញ្ចញ្ញាយតនំ, យញ្ច តស្ស បុរេចារិកំ

អាវជ្ជនឧបចារាទិវសេន បវត្តំ, តេន សហ ឯការម្មណំ ភវេយ្យ។ តំ សព្ពំ អតីតារម្មណត្តិកេ ‘កាមាវចរកុសលំ, អកុសលំ, កិរិយតោ នវ ចិត្តុប្បាទា, រូបាវចរចតុត្ថជ្ឈាន’ន្តិ ឯវំ វុត្តានំ ឯតេសំ ចិត្តុប្បាទានំ ‘សិយា ន វត្តព្ពា អតីតារម្មណាតិបិ’តិអាទិនា នយេន នវត្តព្ពារម្មណភាវស្ស អនុញ្ញាតត្តា, អាកិញ្ចញ្ញាយតនស្ស ច ‘អាកិញ្ចញ្ញាយតនំ, ចត្តារោ មគ្គា អបរិយាបន្នា, ចត្តារិ ច សាមញ្ញផលានិ, ឥមេ ធម្មា ន វត្តព្ពា អតីតារម្មណាតិបិ’តិ ឯវំ ឯកន្តេន នវត្តព្ពារម្មណត្តវចនតោ នវត្តព្ពារម្មណន្តិ វុត្តំ។ ឥទានិ តំ អជ្ឈត្តារម្មណត្តិកេ ឯកម្បិ វុច្ចមានំ យស្មា ហេដ្ឋា តេន សហ ឯការម្មណភាវម្បិ សន្ធាយ កាមាវចរកុសលាទីនំ នវត្តព្ពារម្មណតា វុត្តា, តស្មា ឥធាបិ តេសំ នវត្តព្ពារម្មណភាវំ ទីបេតិ។ កោ ហិ តេន សហ ឯការម្មណានំ នវត្តព្ពារម្មណភាវេ អន្តរាយោតិ ? ឯវំ តស្មិំ វុត្តេ ‘វុត្តានេវ ហោន្តី’តិ វេទិតព្ពានិ។ សេសមេត្ថ អជ្ឈត្តារម្មណត្តិកេ បាឡិតោ ឧត្តានមេវ។

អារម្មណវិភាគេ បន វិញ្ញាណញ្ចាយតនំ នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនន្តិ ឥមេសំ តាវ កុសលវិបាកកិរិយវសេន ឆន្នំ ចិត្តុប្បាទានំ អត្តនោ សន្តានសម្ពន្ធំ ហេដ្ឋិមសមាបត្តិំ អារព្ភ បវត្តិតោ អជ្ឈត្តារម្មណតា វេទិតព្ពា។ ឯត្ថ ច កិរិយអាកាសានញ្ចាយតនំ កិរិយវិញ្ញាណញ្ចាយតនស្សេវ អារម្មណំ ហោតិ, ន ឥតរស្ស។ កស្មា? អាកាសានញ្ចាយតនកិរិយសមង្គិនោ កុសលស្ស វា វិបាកស្ស វា វិញ្ញាណញ្ចាយតនស្ស អភាវតោ។ កុសលំ បន កុសលវិបាកកិរិយានំ តិណ្ណម្បិ អារម្មណំ ហោតិ។ កស្មា? អាកាសានញ្ចាយតនកុសលំ និព្ពត្តេត្វា ឋិតស្ស តតោ ឧទ្ធំ តិវិធស្សបិ វិញ្ញាណញ្ចាយតនស្ស ឧប្បត្តិសម្ភវតោ។ វិបាកំ បន ន កស្សចិ អារម្មណំ ហោតិ។ កស្មា? វិបាកតោ វុដ្ឋហិត្វា ចិត្តស្ស អភិនីហារាសម្ភវតោ។ នេវសញ្ញានាសញ្ញាយតនស្ស អារម្មណករណេបិ ឯសេវ នយោ។ រូបាវចរត្តិកចតុក្កជ្ឈានាទីនំ សព្ពេសម្បិ និយកជ្ឈត្តតោ ពហិទ្ធាភាវេន ពហិទ្ធាភូតានិ បថវីកសិណាទីនិ អារព្ភ បវត្តិតោ ពហិទ្ធារម្មណតា វេទិតព្ពា។

សព្ពេវ កាមាវចរា កុសលាកុសលាព្យាកតា ធម្មា, រូបាវចរំ ចតុត្ថំ ឈានន្តិ ឯត្ថ កុសលតោ តាវ ចត្តារោ ញាណសម្បយុត្តចិត្តុប្បាទា អត្តនោ ខន្ធាទីនិ បច្ចវេក្ខន្តស្ស អជ្ឈត្តារម្មណា។ បរេសំ ខន្ធាទិបច្ចវេក្ខណេ បណ្ណត្តិនិព្ពានបច្ចវេក្ខណេ ច ពហិទ្ធារម្មណា។ តទុភយវសេន អជ្ឈត្តពហិទ្ធារម្មណា។ ញាណវិប្បយុត្តេសុបិ ឯសេវ នយោ។ កេវលញ្ហិ តេសំ និព្ពានបច្ចវេក្ខណំ នត្ថិ។ អកុសលតោ ចត្តារោ ទិដ្ឋិសម្បយុត្តចិត្តុប្បាទា អត្តនោ ខន្ធាទីនំ អស្សាទនាភិនន្ទនបរាមាសគហណកាលេ អជ្ឈត្តារម្មណា, បរស្ស ខន្ធាទីសុ ចេវ អនិន្ទ្រិយពទ្ធរូបកសិណាទីសុ ច តថេវ បវត្តិកាលេ ពហិទ្ធារម្មណា, តទុភយវសេន អជ្ឈត្តពហិទ្ធារម្មណា។ ទិដ្ឋិវិប្បយុត្តេសុបិ ឯសេវ នយោ។ កេវលញ្ហិ តេសំ បរាមាសគហណំ នត្ថិ។ ទ្វេបិ បដិឃសម្បយុត្តា អត្តនោ ខន្ធាទីសុ ទោមនស្សិតស្ស អជ្ឈត្តារម្មណា, បរស្ស ខន្ធាទីសុ ចេវ អនិន្ទ្រិយពទ្ធរូបបណ្ណត្តីសុ ច ពហិទ្ធារម្មណា, តទុភយវសេន អជ្ឈត្តពហិទ្ធារម្មណា។ វិចិកិច្ឆុទ្ធច្ចសម្បយុត្តានម្បិ វុត្តប្បការេសុ ធម្មេសុ វិចិកិច្ឆនជន្ទនភាវវសេន បវត្តិយំ អជ្ឈត្តាទិអារម្មណតា វេទិតព្ពា។

ទ្វិបញ្ចវិញ្ញាណានិ , តិស្សោ ច មនោធាតុយោតិ, ឥមេ តេរស ចិត្តុប្បាទា អត្តនោ រូបាទីនិ អារព្ភ បវត្តិយំ អជ្ឈត្តារម្មណា, បរស្ស រូបាទីសុ បវត្តា ពហិទ្ធារម្មណា, តទុភយវសេន អជ្ឈត្តពហិទ្ធារម្មណា។ សោមនស្សសហគតអហេតុកវិបាកមនោវិញ្ញាណធាតុ បញ្ចទ្វារេ សន្តីរណតទារម្មណវសេន អត្តនោ បញ្ច រូបាទិធម្មេ, មនោទ្វារេ តទារម្មណវសេនេវ អញ្ញេបិ អជ្ឈត្តិកេ កាមាវចរធម្មេ អារព្ភ បវត្តិយំ អជ្ឈត្តារម្មណា, បរេសំ ធម្មេសុ បវត្តមានា ពហិទ្ធារម្មណា, ឧភយវសេន អជ្ឈត្តពហិទ្ធារម្មណា។ ឧបេក្ខាសហគតវិបាកាហេតុកមនោវិញ្ញាណធាតុទ្វយេបិ ឯសេវ នយោ។ កេវលំ បនេតា សុគតិយំ ទុគ្គតិយញ្ច បដិសន្ធិភវង្គចុតិវសេនាបិ អជ្ឈត្តាទិភេទេសុ កម្មាទីសុ បវត្តន្តិ។

អដ្ឋ មហាវិបាកចិត្តានិបិ តាសំយេវ ទ្វិន្នំ សមានគតិកានិ។ កេវលំ បនេតានិ សន្តីរណវសេន ន បវត្តន្តិ។ បដិសន្ធិភវង្គចុតិវសេនេវ ឯតានិ សុគតិយំយេវ បវត្តន្តិ។ សោមនស្សសហគតាហេតុកកិរិយា បញ្ចទ្វារេ អត្តនោ រូបាទីនិ អារព្ភ បហដ្ឋាការករណវសេន បវត្តិយំ អជ្ឈត្តារម្មណា, បរស្ស រូបាទីសុ បវត្តា ពហិទ្ធារម្មណា។ មនោទ្វារេ តថាគតស្ស ជោតិបាលមាណវមឃទេវរាជកណ្ហតាបសាទិកាលេសុ អត្តនា កតកិរិយំ បច្ចវេក្ខន្តស្ស ហសិតុប្បាទវសេន បវត្តា អជ្ឈត្តារម្មណា ។

មល្លិកាយ ទេវិយា សន្តតិមហាមត្តស្ស សុមនមាលាការស្សាតិ ឯវមាទីនំ កិរិយាករណំ អារព្ភ បវត្តិកាលេ ពហិទ្ធារម្មណា។ ឧភយវសេន អជ្ឈត្តពហិទ្ធារម្មណា។ ឧបេក្ខាសហគតកិរិយាហេតុកមនោវិញ្ញាណធាតុ បញ្ចទ្វារេ វោដ្ឋព្ពនវសេន មនោទ្វារេ ច អាវជ្ជនវសេន បវត្តិយំ អជ្ឈត្តាទិអារម្មណា។ អដ្ឋ មហាកិរិយា កុសលចិត្តគតិកា ឯវ។ កេវលញ្ហិ តា ខីណាសវានំ ឧប្បជ្ជន្តិ, កុសលានិ សេក្ខបុថុជ្ជនានន្តិ ឯត្តកមេវេត្ថ នានាករណំ។

វុត្តប្បការេ រូបាវចរចតុត្ថជ្ឈានេ សព្ពត្ថបាទកចតុត្ថាទីនិ បញ្ច ឈានានិ ឥមស្មឹ តិកេ ឱកាសំ លភន្តិ។ ឯតានិ ហិ កសិណបណ្ណត្តិនិមិត្តារម្មណត្តា ពហិទ្ធារម្មណានិ។

‘ឥទ្ធិវិធចតុត្ថំ’ កាយវសេន ចិត្តំ, ចិត្តវសេន វា កាយំ បរិណាមនកាលេ អត្តនោ កុមារកវណ្ណាទិនិម្មានកាលេ ច សកាយចិត្តានំ អារម្មណករណតោ អជ្ឈត្តារម្មណំ, ពហិទ្ធា ហត្ថិអស្សាទិទស្សនកាលេ ពហិទ្ធារម្មណំ, កាលេន អជ្ឈត្តំ កាលេន ពហិទ្ធា, បវត្តិយំ អជ្ឈត្តពហិទ្ធារម្មណំ។

‘ទិព្ពសោតចតុត្ថំ’ អត្តនោ កុច្ឆិសទ្ទសវនកាលេ អជ្ឈត្តារម្មណំ, បរេសំ សទ្ទសវនកាលេ ពហិទ្ធារម្មណំ, ឧភយវសេន អជ្ឈត្តពហិទ្ធារម្មណំ។ ‘ចេតោបរិយញាណចតុត្ថំ’ បរេសំ ចិត្តារម្មណតោ ពហិទ្ធារម្មណមេវ។ អត្តនោ ចិត្តជាននេ បន តេន បយោជនំ នត្ថិ។ ‘បុព្ពេនិវាសចតុត្ថំ’ អត្តនោ ខន្ធានុស្សរណកាលេ អជ្ឈត្តារម្មណំ, បរស្ស ខន្ធេ, អនិន្ទ្រិយពទ្ធរូបំ, តិស្សោ ច បណ្ណត្តិយោ អនុស្សរណតោ ពហិទ្ធារម្មណំ, ឧភយវសេន អជ្ឈត្តពហិទ្ធារម្មណំ។

‘ទិព្ពចក្ខុចតុត្ថំ’ អត្តនោ កុច្ឆិគតាទិរូបទស្សនកាលេ អជ្ឈត្តារម្មណំ, អវសេសរូបទស្សនកាលេ ពហិទ្ធារម្មណំ, ឧភយវសេន អជ្ឈត្តពហិទ្ធារម្មណំ។ ‘អនាគតំសញាណចតុត្ថំ’ អត្តនោ អនាគតក្ខន្ធានុស្សរណកាលេ អជ្ឈត្តារម្មណំ, បរស្ស អនាគតក្ខន្ធានំ វា អនិន្ទ្រិយពទ្ធស្ស វា រូបស្ស អនុស្សរណកាលេ ពហិទ្ធារម្មណំ, ឧភយវសេន អជ្ឈត្តពហិទ្ធារម្មណំ។ អាកិញ្ចញ្ញាយតនស្ស នវត្តព្ពារម្មណតាយ ការណំ ហេដ្ឋា វុត្តមេវ។

ទុកអត្ថុទ្ធារវណ្ណនា

១៤៤១. ហេតុគោច្ឆកនិទ្ទេសេ **តយោ កុសលហេតូ**តិអាទិនា នយេន ហេតូ ទស្សេត្វា បុន តេយេវ ឧប្បត្តិដ្ឋានតោ ទស្សេតុំ **ចតូសុ ភូមីសុ កុសលេសុ ឧប្បជ្ជន្តី**តិអាទិ វុត្តំ។ ឥមិនា ឧបាយេន សេសគោច្ឆកេសុបិ ទេសនានយោ វេទិតព្ពោ។

១៤៧៣. យត្ថ ទ្វេ តយោ អាសវា ឯកតោ ឧប្បជ្ជន្តីតិ ឯត្ថ តិវិធេន អាសវានំ ឯកតោ ឧប្បត្តិ វេទិតព្ពា។ តត្ថ ចតូសុ ទិដ្ឋិវិប្បយុត្តេសុ អវិជ្ជាសវេន, ទិដ្ឋិសម្បយុត្តេសុ ទិដ្ឋាសវអវិជ្ជាសវេហិ សទ្ធិន្តិ កាមាសវោ ទុវិធេន ឯកតោ ឧប្បជ្ជតិ។ ភវាសវោ ចតូសុ ទិដ្ឋិវិប្បយុត្តេសុ អវិជ្ជាសវេន សទ្ធិន្តិ ឯកធាវ ឯកតោ ឧប្បជ្ជតិ។ យថា ចេត្ថ ឯវំ យត្ថ ទ្វេ តីណិ សំយោជនានិ ឯកតោ ឧប្បជ្ជន្តីតិ ឯត្ថាបិ សំយោជនានំ ឧប្បត្តិ ឯកតោ ទសធា ភវេ។ តត្ថ កាមរាគោ ចតុធា ឯកតោ ឧប្បជ្ជតិ, បដិឃោ តិធា, មានោ ឯកធា។ តថា វិចិកិច្ឆា ចេវ ភវរាគោ ច។ កថំ? កាមរាគោ តាវ មានសំយោជនអវិជ្ជាសំយោជនេហិ ចេវ, ទិដ្ឋិសំយោជនអវិជ្ជាសំយោជនេហិ ច, សីលព្ពតបរាមាសអវិជ្ជាសំយោជនេហិ ច, អវិជ្ជាសំយោជនមត្តេនេវ ច សទ្ធិន្តិ ឯវំ ចតុធា ឯកតោ ឧប្បជ្ជតិ។ បដិឃោ បន ឥស្សាសំយោជនអវិជ្ជាសំយោជនេហិ ចេវ, មច្ឆរិយសំយោជនអវិជ្ជាសំយោជនេហិ ច, អវិជ្ជាសំយោជនមត្តេនេវ ច សទ្ធិន្តិ ឯវំ តិធា ឯកតោ ឧប្បជ្ជតិ។ មានោ ភវរាគាវិជ្ជាសំយោជនេហិ សទ្ធឹ ឯកធាវ ឯកតោ ឧប្បជ្ជតិ ។ តថា វិចិកិច្ឆា។ សា ហិ អវិជ្ជាសំយោជនេន សទ្ធឹ ឯកធា ឧប្បជ្ជតិ។ ភវរាគេបិ ឯសេវ នយោតិ។ ឯវមេត្ថ ទ្វេ តីណិ សំយោជនានិ ឯកតោ ឧប្បជ្ជន្តិ។

១៥១១. យំ បនេតំ នីវរណគោច្ឆកេ យត្ថ ទ្វេ តីណិ នីវរណានិ ឯកតោ ឧប្បជ្ជន្តីតិ វុត្តំ, តត្ថាបិ អដ្ឋធា នីវរណានំ ឯកតោ ឧប្បត្តិ វេទិតព្ពា។ ឯតេសុ ហិ កាមច្ឆន្ទោ ទុវិធា ឯកតោ ឧប្បជ្ជតិ, ព្យាបាទោ ចតុធា, ឧទ្ធច្ចំ ឯកធា។ តថា វិចិកិច្ឆា។ កថំ? កាមច្ឆន្ទោ តាវ អសង្ខារិកចិត្តេសុ ឧទ្ធច្ចនីវរណអវិជ្ជានីវរណេហិ, សសង្ខារិកេសុ ថិនមិទ្ធឧទ្ធច្ចអវិជ្ជានីវរណេហិ សទ្ធឹ ទុវិធា ឯកតោ ឧប្បជ្ជតិ។ យំ បនេតំ ទ្វេ តីណីតិ វុត្តំ, តំ ហេដ្ឋិមបរិច្ឆេទវសេន វុត្តំ។ តស្មា ចតុន្នម្បិ ឯកតោ ឧប្បជ្ជតីតិ វចនំ យុជ្ជតិ ឯវ។ ព្យាបាទោ បន អសង្ខារិកចិត្តេ ឧទ្ធច្ចអវិជ្ជានីវរណេហិ, សសង្ខារិកេ ថិនមិទ្ធឧទ្ធច្ចអវិជ្ជានីវរណេហិ, អសង្ខារិកេយេវ ឧទ្ធច្ចកុក្កុច្ចអវិជ្ជានីវរណេហិ, សសង្ខារិកេយេវ ថិនមិទ្ធឧទ្ធច្ចកុក្កុច្ចអវិជ្ជានីវរណេហិ សទ្ធិន្តិ ចតុធា ឯកតោ ឧប្បជ្ជតិ។ ឧទ្ធច្ចំ បន អវិជ្ជានីវរណមត្តេន សទ្ធឹ ឯកធាវ ឯកតោ ឧប្បជ្ជតិ។ វិចិកិច្ឆុទ្ធច្ចអវិជ្ជានីវរណេហិ សទ្ធឹ ឯកធាវ ឯកតោ ឧប្បជ្ជតិ។

១៥៧៧. យម្បិទំ កិលេសគោច្ឆកេ យត្ថ ទ្វេ តយោ កិលេសា ឯកតោ ឧប្បជ្ជន្តីតិ វុត្តំ, តត្ថ ‘ទ្វេ កិលេសា អញ្ញេហិ, តយោ វា កិលេសា អញ្ញេហិ កិលេសេហិ សទ្ធឹ ឧប្បជ្ជន្តី’តិ ឯវមត្ថោ វេទិតព្ពោ។ កស្មា? ទ្វិន្នំ តិណ្ណំយេវ វា ឯកតោ ឧប្បត្តិយា អសម្ភវតោ។

តត្ថ ទសធា កិលេសានំ ឯកតោ ឧប្បត្តិ ហោតិ។ ឯត្ថ ហិ លោភោ ឆធា ឯកតោ ឧប្បជ្ជតិ។ បដិឃោ ទ្វិធា។ តថា មោហោតិ វេទិតព្ពោ។ កថំ? លោភោ តាវ អសង្ខារិកេ ទិដ្ឋិវិប្បយុត្តេ មោហឧទ្ធច្ចអហិរិកានោត្តប្បេហិ, សសង្ខារិកេ មោហថិនឧទ្ធច្ចអហិរិកានោត្តប្បេហិ, អសង្ខារិកេយេវ មោហមានុទ្ធច្ចាហិរិកានោត្តប្បេហិ , សសង្ខារិកេយេវ មោហមានថិនឧទ្ធច្ចអហិរិកានោត្តប្បេហិ, ទិដ្ឋិសម្បយុត្តេ បន អសង្ខារិកេ មោហឧទ្ធច្ចទិដ្ឋិអហិរិកានោត្តប្បេហិ, សសង្ខារិកេ មោហទិដ្ឋិថិនឧទ្ធច្ចអហិរិកានោត្តប្បេហិ សទ្ធិន្តិ ឆធា ឯកតោ ឧប្បជ្ជតិ។

បដិឃោ បន អសង្ខារិកេ មោហឧទ្ធច្ចអហិរិកានោត្តប្បេហិ, សសង្ខារិកេ មោហថិនឧទ្ធច្ចអហិរិកានោត្តប្បេហិ សទ្ធិន្តិ ឯវំ ទ្វិធា ឯកតោ ឧប្បជ្ជតិ។ មោហោ បន វិចិកិច្ឆាសម្បយុត្តេ វិចិកិច្ឆុទ្ធច្ចអហិរិកានោត្តប្បេហិ, ឧទ្ធច្ចសម្បយុត្តេ ឧទ្ធច្ចអហិរិកានោត្តប្បេហិ សទ្ធិន្តិ ឯវំ ទ្វិធា ឯកតោ ឧប្បជ្ជតិ។ សេសំ សព្ពត្ថ ឧត្តានត្ថមេវាតិ។

អដ្ឋសាលិនិយា ធម្មសង្គហអដ្ឋកថាយ

អដ្ឋកថាកណ្ឌវណ្ណនា និដ្ឋិតា។

និគមនកថា

ឯត្តាវតា ច –

ចិត្តំ រូបញ្ច និក្ខេបំ, អត្ថុទ្ធារំ មនោរមំ;
យំ លោកនាថោ ភាជេន្តោ, ទេសេសិ ធម្មសង្គណឹ។

អភិធម្មស្ស សង្គយ្ហ, ធម្មេ អនវសេសតោ;
ឋិតាយ តស្សា អារទ្ធា, យា មយា អត្ថវណ្ណនា។

អនាកុលានមត្ថានំ, សម្ភវា អដ្ឋសាលិនី;
ឥតិ នាមេន សា ឯសា, សន្និដ្ឋានមុបាគតា។

ឯកូនចត្តាលីសាយ, បាឡិយា ភាណវារតោ;
ចិរដ្ឋិតត្ថំ ធម្មស្ស, និដ្ឋាបេន្តេន តំ មយា។

យំ បត្តំ កុសលំ តស្ស, អានុភាវេន បាណិនោ;
សព្ពេ សទ្ធម្មរាជស្ស, ញត្វា ធម្មំ សុខាវហំ។

បាបុណន្តុ វិសុទ្ធាយ, សុខាយ បដិបត្តិយា;
អសោកមនុបាយាសំ, និព្ពានសុខមុត្តមំ។

ចិរំ តិដ្ឋតុ សទ្ធម្មោ, ធម្មេ ហោន្តុ សគារវា;
សព្ពេបិ សត្តា កាលេន, សម្មា ទេវោ បវស្សតុ។

យថា រក្ខឹសុ បោរាណា, សុរាជានោ តថេវិមំ;
រាជា រក្ខតុ ធម្មេន, អត្តនោវ បជំ បជន្តិ។

បរមវិសុទ្ធសទ្ធាពុទ្ធិវីរិយបដិមណ្ឌិតេន សីលាចារជ្ជវមទ្ទវាទិគុណសមុទយសមុទិតេន សកសមយសមយន្តរគហនជ្ឈោគាហណសមត្ថេន បញ្ញាវេយ្យត្តិយសមន្នាគតេន តិបិដកបរិយត្តិប្បភេទេ សាដ្ឋកថេ សត្ថុសាសនេ អប្បដិហតញាណប្បភាវេន មហាវេយ្យាករណេន ករណសម្បត្តិជនិតសុខវិនិគ្គតមធុរោទារវចនលាវណ្ណយុត្តេន យុត្តមុត្តវាទិនា វាទីវរេន មហាកវិនា បភិន្នបដិសម្ភិទាបរិវារេ ឆឡភិញ្ញាទិប្បភេទគុណបដិមណ្ឌិតេ ឧត្តរិមនុស្សធម្មេ សុប្បតិដ្ឋិតពុទ្ធីនំ ថេរវំសប្បទីបានំ ថេរានំ មហាវិហារវាសីនំ វំសាលង្ការភូតេន វិបុលវិសុទ្ធពុទ្ធិនា ពុទ្ធឃោសោតិ គរូហិ គហិតនាមធេយ្យេន ថេរេន កតា អយំ អដ្ឋសាលិនី នាម ធម្មសង្គហដ្ឋកថា។

តាវ តិដ្ឋតុ លោកស្មឹ, លោកនិត្ថរណេសិនំ;

ទស្សេន្តិ កុលបុត្តានំ, នយំ បញ្ញាវិសុទ្ធិយា។

យាវ ‘ពុទ្ធោ’តិ នាមម្បិ, សុទ្ធចិត្តស្ស តាទិនោ;
លោកម្ហិ លោកជេដ្ឋស្ស, បវត្តតិ មហេសិនោតិ។

អដ្ឋសាលិនី នាម

ធម្មសង្គហ-អដ្ឋកថា និដ្ឋិតា។